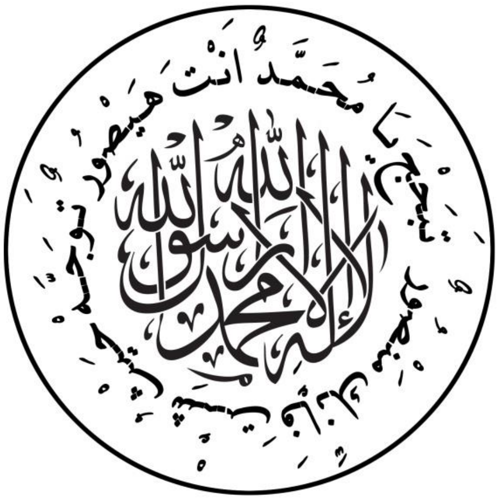
YAZILAR
22

2014

İhramcızâde
Hacı İsmail Hakkı
ALTUNTAŞ

İSBN:
ismailhakkialtuntas@gmail.com
http://ismailhakkialtuntas.com

Dizgi : **H. İsmail Hakkı Altuntaş**
Kapak :
Baskı- Cilt :

2014

بِسْــمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم اجمعين

İnternetteki sitemiz **http://ismailhakkialtuntas.com/** da 2014 yılarında okuyucularımızla paylaştığım yazılardan bir kısmıdır.

Yazılarda sıra gözetilmedi. Değişik konular peş peşe yazıldı. Bu şekilde okuyan açısından fazla sıkıntı oluşturmayacağı düşünüldü.

Tevfik ve inayet Allah Teâlâ'dandır.

İhramcızâde
İsmail Hakkı ALTUNTAŞ
Esenler /İstanbul

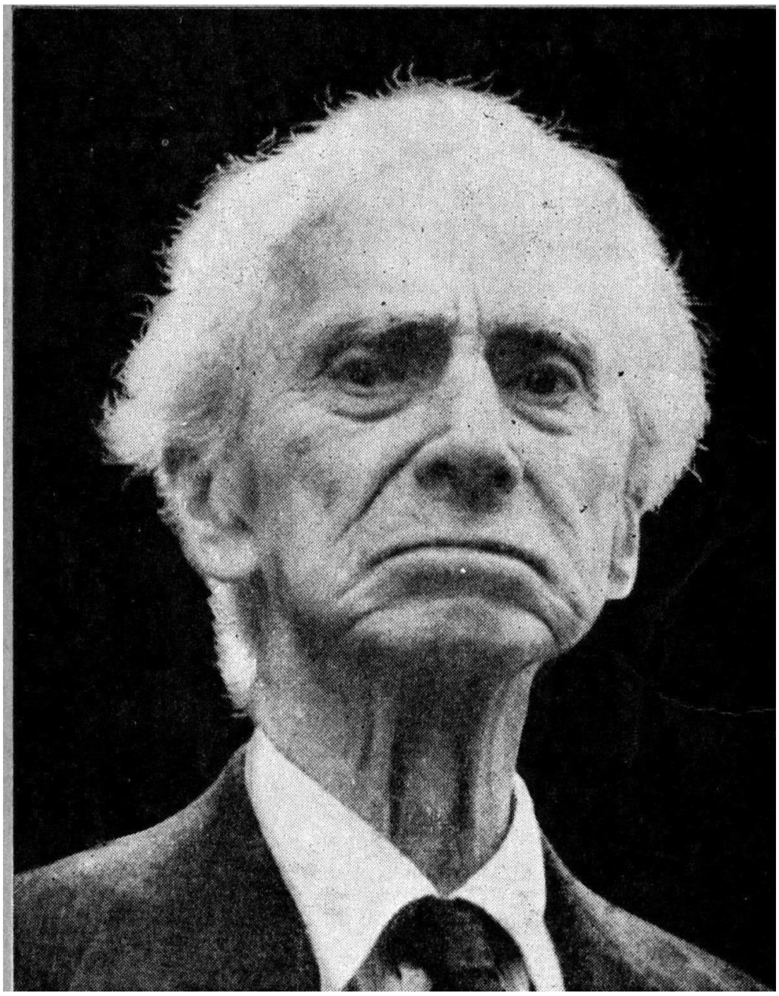
Başlangıç: 01. 09. 2014

Bitiş : 12. 10. 2014

BERTRAND RUSSELL CİLDİ

İçindekiler

8 Yazılar

BERTRAND RUSSELL

1872 yılında doğan Bertrand Russell, soylu bir İngiliz ailesindendir. Felsefeci, matematikçi, mantıkçı, konferansçı, hoca, yazar ve eleştirici olarak, çok yönlü kişiliğiyle tanınır. Dört yaşında babasını kaybetti. O günden sonra aydın bir kadın olan anneannesinden yakın ilgi gördü. Daha Trinity Kolejinde öğrenciyken, matematik ve felsefedeki üstünlüğünü kabul ettirdi. İleriki yıllarda bu iki bilim dalında çağımızın dahileri arasına girecekti. Russell, felsefe ve din inancının temelini aramak için öğrenim yaptığım söyler. Bu arada matematik ve felsefe kadar mantık alanında da başarılıydı.

1910 — 1913 yılları arasında yayınlanan «Principia Mathematica» adlı eseri, 1927 de ikinci kez basıldı. A.N. Whitehead'la işbirliği sonucu ortaya çıkan bu yapıt, onu uluslararası üne kavuşturdu. Böylece geçim zorluğundan da kurtulmuş oluyordu.

Russell'in felsefî yönü çok canlıdır. Cümlelerinde geometrik doğruluk ve derin anlam vardır. 1910 yılından sonra felsefeyle ilgili çalışmalarının arttığı görülür. **Önceleri Kant ve Hegel'in etkisindedir. Bu temel üzerinde yükselen bir idealizmi benimsemiştir. Ama çok geçmeden buna cephe alacaktır. Gerek arkadaşı G.E. Moore, gerekse Leibniz'in eserleriyle idealizmin yanlışlığını anlar.** **Bunda «The Philosophy of Leibniz» adlı yapıtın rolü büyüktür. Artık o bir**

realist düşünürdür.

Düşünürümüz, pratik yönü akademik yönüne ağır basan bir kişiliğe sahiptir. 1918 yılında askerliğe karşı olan tutum ve çalışmalarından ötürü hapishaneyi boyladı.

1922—23 yıllarında işçi adayı olarak sahnededir. 1927 de teorisinin pratikteki temsilcisi «Progressive Schooll»ü kurdu. Nükleer savaşa karşı çıkışı, dünyanın aydın çevrelerince yakınlık gördü. Bu çalışmalarından ötürü 1961 yılında bir kez daha hapsedildi.

Derin bir konuşma üslûbu, inatçı bir yolu vardır. Voltaire tarzına varan çelik bir inancı olduğu söylenir. Konuşmaları doyurucu ve sürükleyicidir. 1950 yılında Nobel edebiyat ödülünü aldı. Oldukça uzun sayılacak hayatı boyunca dört defa evlendi, üç çocuğu oldu.

Russsell sosyal ve etnik konulardaki çalışmalarıyla halk arasında tanınmıştır. İlk eserini 1896 da yazdı. Bu eser Alman Sosyal Demokrasisi üzerineydi ve o sırada Berlin’de bulunuyordu. Almanca ve Fransızcayı çok iyi bilmektedir. Bu dilleri okul öncesi, özel bir eğitimle öğrenmişti. Koleji bitirir bitirmez kendisini oraya üye seçtiler. Bu arada bir süre Paris İngiliz Elçiliği ateşelik görevini yürüttü.

Evlilik hayatı oldukça maceralıdır. 1894 yılında Alys Pearsall Smith’le evlendi. Çok geçmeden Berlin’e gitti, yukarda sözü edilen kitabı yazdı. Haslemere’deyken zamanın çoğunu felsefî çalışmalarla geçirdi. 1910 da felsefeyle ilgili ilk kitabım yazdı. Bu kitap Leibniz felsefesi üzerine bir çalışmaydı. 1903 te matematik kitabının hazırlıklarına başladı. Bu anıt eser, üç cilt olacaktı. O günlerde çalışmaya

dayanan sade bir hayat sürüyordu. 1908 de «Royal Society» ye alındı. İki yıl sonra da eski kolejine rektör oldu.

İnatçıydı, bildiği yoldan dönmezdi. Felsefedeki inançları yönünden hayli bocalama devri geçirdi. Askerlik ve nükleer savaş karşısındaki tutumları birbirine benzer. 1. Dünya Savaşıyla ilgili yazı ve çalışmaları, etkili bir kişi olduğundan, hükümetin dikkatini çekti. Oldukça ağır bir cezaya çarptırıldı. Hükümlülüğü sırasında kitaplığını bir arkadaşı satın aldı. En değerli eserleri bu arada kayboldu. O, bunu hep üzüntüyle anmıştır. Ardından diğer aksilikler birbirini izledi. Kolej, hocalığına son verdi. Gerçi Amerika’da Harvard Üniversitesi görev teklifinde bulunuyordu ama, İngiliz Hükümeti böyle «zararlı» bir kişiyi göndermeyi sakıncalı görüyordu. Askerî otoriteler de ağırlığını koyunca, gitmesine izin verilmedi. Tribunal’da çıkan bir yazısından ötürü 1918 de yeniden hapsedildi.

İkinci matematik kitabı olan «İntroduction to Mathematical Philosophy» yi böyle bir hava içinde, hapishanede yazdı (1919). 1 yıl sonra Rusya’yı ziyaret etti. Oraya gidişi de ayrı bir âlemdi. Önceleri İngiliz Hükümeti izin vermek istemedi, ardından Rus Hükümeti.

Rusya’da gördükleri de umduğundan farklıydı. İzlenimlerini «The Practice and Theory of Bolshevizm» adlı kitapta topladı.

Daha sonra Çin’e gitti. Peking Üniversitesinde sayısız konferanslar verdi. Ertesi yıl eşinden ayrılıp, Dora Black’ la evlendi. Artık gazeteci, konferansçı, yazar olarak da ünü sınırları aşıyordu. 1927 yılında eşiyle birlikte bir okul açtılar. Bu girişimleri 1935’e kadar sürdü. 1935 de Black’tan ayrıldı. Üçüncü eşi Patricia Helen Spence’dir. 1938 de Amerika’da çeşitli üniversitelerde görev aldı. İki yıl sonra New-York Kenti Koleji felsefe hocalığına atandı.

Bu tarihten sonra Russell, daha çok İngiltere'de kalmaktadır. Ardarda iki başarısına daha tanık oluyoruz. 1943 da liyakat nişanı, ertesi yıl da Nobel ödülü.

1952 yılında bu eşinden de ayrılır ve Edith Finch'le evlenir. 1961 deki hapisliği de onun savaş ve nükleer felâket karşısındaki direnişini engelleyemez. Nihayet geçen yılların önemli olayı, ünlü Vietnam Mahkemesini kurar. Beş hikâyenin yer aldığı **«Satan in the Suburb»** (Şeytan Banliyöde) adlı kitabı ise düşünürümüzün sanatçı yönünü göstermektedir.

Bertrand Russell 2 Şubat 1970 gecesi hayata gözlerini yumduğunda 98 yaşındaydı.

ANILARINDAN

ÇİN JAPONYA DÖNDÜKTEN SONRASI MEKTUPLAR

Şanghay'a vardığımızda kimse bizi karşılamaya gelmedi. Önce, «Bu davet soğuk bir şaka olsa gerek!» diye düşündüm. Ama pek az kişi böyle bir şaka için, o devirde büyük para olan 125 sterlin harcamayı göze alırdı. Evde oturup çalıştığım mutlu günlerimi anımsadım. Geldiğime pişman olmuştum. Az sonra durum değişti. Vapurun geleceği saati yanlış hesapladıkları için gecikmişlerdi. Çok beklememiştik ki, güverteye çıktılar. Bizi alıp Çin Oteline götürdüler. Üç hafta orada en göz kamaştırıcı günlerimi geçirecektim.

Dora'yla olan ilişkimi anlatmam gerekiyordu. Onlar, Dora'nın eşim olduğunu sanıyorlardı. Açıklayınca yanlış düşüneceklerinden korkuyordum. Dora'ya eşim gibi davranılmasını istedim onlardan. Gazeteler de böyle bildirmeliydi.

Çin'de kaldığımız sürece karşılaştığımız her Çinli, gerek bana, gerek karım bildikleri Dora'ya içten konukseverlik gösterdiler. Buna rağmen hepimiz Dora'yı «Miss Black» diye çağırmalarını istiyorduk.

Vaktimizi Şanghay'da pek çok olan Avrupalı, Amerikalı, Japon, Koreli ve onlar kadar çok olan Çinli dostlar arasında geçiriyorduk. Elbet bu değişik ülkelerin insanları hep aynı duyguda, düşüncede değildiler. Japon ile Koreli Hristiyan buna güzel bir örnektir. Bunun için konuklarımıza odalarda ayrı masalar gösterirdik. Günlerimiz masadan masaya taşınmakla geçiyordu. Birçok büyük ziyafette bulunduk. Yemeklerden sonra Çinli tanıdıklarla İngiliz tarzı hoş bir hava içinde sohbet ediyorduk. Pek memnun ediyordu bizi bu. Sanki başka bir âleme götürüyordu. İlk görüştüğümüzde Çinlilerin zekî, cana yakın' olduklarını anlayınca şaşırmadık değil. Öbür zekî insanlardan hiç de başka değillerdi. Sun Yat Sen de beni yemeğe çağırmıştı. Ertesi gece ayrılacaktım. Bunun için davetini kabul edemedim. Çok üzgündüm. Az sonra o Kanton'a gitmiş, memleketin işgalinden sonra millî hareketin başlamasına önayak olmuştu. Ben Kanton'a gidemedim. Böylece Sun Yat Sen' le bir kez daha görüşmemiz mümkün olmadı.

Çinli arkadaşlarım beni iki günlüğüne Hangchow'a götürmek istediler. Batı Gölü'nü göstereceklerdi. Kabul ettim. İlk gün gölü botla şöyle bir dolaştık. İkinci gün iskemlelerimizde dinleniyorduk. Eski uygarlıkla kaynaşmış harika bir güzellik vardı. İtalya'da gördüklerimi bile bastırıyordu. Oradan Nanking'e, Nanking'ten de botla Hankow'a geçtim. Yengeç ırmağı üzerindeki bu güzel günlerim, Volga'daki dehşetli günlerimin zıttıydı. Hankow'dan Changsha' ya kültürel konuşma için geçmiştim. Orada da bir hafta kalmam rica edilmişti. Böylece her gün konferanslar vermem mümkün oluyordu. Fakat ikimiz de hem

bitmiş, hem dinlenme umudunu yitirmiştik. Pekin'e varmağa can atıyorduk. Vaktimiz dolmuştu. Yirmidört saat bile bekleyemezdik. Hunan valisi, ne pahasına olursa olsun bizi memleketine götürmek istiyordu. Özel tren bile hazırlatmıştı. Aldırış etmedik.

Anılarımda Chengsha kenti önemli yer alır. Burada yirmidört saat içinde yemeklerden sonra dört konferans verdim. Modern otel yoktu. Misyonerler bize yakınlık gösteriyorlardı. Dora bir misyonerin evinde, ben öbüründe kalıyorduk. Davetleri kabul etmemek için en iyi çarenin otelde kalmak olduğunu anlamıştık. Bazan zor durumlara düşüyor, pisliklerle karşılaşıyorduk. Bitler sürüyle yataklarımıza doluyorlardı.

Tuchun askerî valisi bizlere muhteşem bir ziyafet vermişti. Orada ilk kez Dewey'le karşılaştım. Çok zarif, kibar biriydi. Hasta olmuştum. **John Dewey** bize büyük yakınlık göstermişti. (Bu eğitimci Atatürk'ün davetiyle Türkiye'ye de gelmiştir. Çev. notu.) Ona hastahanede sayıklayarak, «Barış için bir plân hazırlamalıyız » demişim. İyi olduğum zaman anlattılar bunu.

Bu ziyafette yüzden fazla konuk vardı. Geniş bir salonda oturuyorduk. Ziyafet için başka bir salona alındık. Burası düşünemeyeceğimiz kadar muhteşemdi... Vali ortamızdaydı. Konuşmasına özür dileyerek başladı. Günlük yaşantılarını gördüğümüzden memnun kaldıklarını belirtti. Herhangi bir art düşüncem yoktu ama, tercümanın, nükteli sözlerimi eksik verdiğine tasalanıyordum.

Başkentteki ilk aylarımızda mutluluk içindeydik. Bütün zorluklar, anlaşmazlıklar artık geride kalmıştı. Hepsini unutmuştum. Çinli arkadaşlarımız çok hoştu. İşimiz güzel, başkent düşünülemeyecek kadar cana yakındı.

Delikanlı bir ahçımız vardı, iyi bir yardımcıydı bu. Biraz İngilizce de biliyordu. Böylece bütün işlerimiz İngiltere'dekinden daha düzenli gidiyordu. Yemek daha biz eve gelmeden hazırdı. Bugün bilmem kim gelecek, şu yemekler hazır olmalı, dememiz yetiyordu. Delikanlı herşeyi biliyor, herşey elinden geliyordu. Ara sıra işimizi görmeğe dikici kadın gelirdi. Kıştan yaza kadar bize hizmet etti. Kışın çok şişmandı. Yazın sıcağıyle gitgide incelmeğe başlaması ilgingçti. Giysileri de incelmeğe başlamıştı tabiî. Başkentte bol mağaza vardı. Eski, değerli eserlerle evimizi süsledik. Çinli arkadaşlarımız İngilizlerin modern mobilyaları dururken, bu eski eşyalara merak sarmamıza akıl erdiremediler. Daimî yardımcı olarak, bir de resmî tercüman verilmişti. İngilizcesi güzeldi. Bu dilde nükte yapabilmekle övünürdü. Onunla yakın bir ilişki kurmuştum. Çinli bir kızla nişanlanmıştı. Aralarındaki bazı zorlukları kaldırarak evlenmelerine yardımcı olmuştum. Ara sıra haberlerini aldığım bu mutlu çift, bir keresinde İngiltere'ye ziyaretime de gelmişlerdi.

Konferanslarım zamanımın çoğunu alıyordu. Ayrıca ilerlemiş öğrenciler için seminer de hazırlamıştım. Bu öğrencilerin hepsi Bolşevik'ti. Bir tek imparatorun yeğeni vardı onların dışında. Birer birer Moskova'ya kaçmanın yolunu buluyorlardı. Zeki, canlı delikanlılardı. Akılları fikirleri Çin geleneklerinden sıyrılmaktı. Çoğu çocuk denecek yaşta, eski geleneklere göre nişanlanmışlardı. Bir kısmı nişanlarını bozarak modern kızlarla evlenmekteydiler. Eski ve yeni Çin kuşağı arasında geniş bir çizgi vardı. Bu gençlerle aileleri arasındaki durum, gittikçe can sıkıcı oluyordu. Dora da okula gidip kızlara öğretmenlik yapmaktaydı. Hep evliliğe dair soruyorlardı ona. Serbest aşk, sevişme gibi sorulara bile oldukça açık cevaplar veriyordu. Elinden geldiğince Avrupa'daki öğretmenler gibi davranmağa çalışıyordu. Geniş düşünceliydi ama, ne de olsa geleneksel davranışların tümünü silememişti üstünden. Dora' nın ve benim

öğrencilerim için partiler veriyorduk. Önce kızlar odalara doldular. Hiç erkek girmeyecek sanmışlardı. Onları alıp erkek arkadaşlarıyla tanıştırdık. Aradaki buzlar eridikten sonra, düşüneceğimiz başka husus kalmamıştı.

Konferans verdiğim Pekin millî üniversitesi ilginç bir yerdi. Chacellor ile Vice Chacellor modern Çin'in amacını anlamış, saygılı kişilerdi. Hele Vice Chancellor tanıdığım en değerli ülkücülerdendi. Paraların çoğu öğretmen maaşlarına gidiyor, derslerse konuşmalar şeklinde geçiyordu. Öğrenciler profesörlerin öğrettiklerini sindirmiş görünüyorlardı. Bilgiye susamış haldeydiler. Memleketleri için kendilerini, göz kırpmadan feda ederlerdi. Öyle görünüyorlardı. Büyük uyanma ve umudun havası esiyordu her yerde. Yüzyıllardan beri uyukladıktan sonra Çin, modern dünyaya ayak uydurmak üzereydi. Fakat devletin reformcu karakteri henüz ortaya çıkmamıştı. İngilizler, reformcu kişilere yan gözle bakarak «Çin daima Çin'dir» diye kendilerini avutuyorlardı. Bu yarı cahillerin, kokmuş konuşmalarının saçma olduğuna inandırmak istiyorlardı beni. Oysa yarı cahil dedikleri bu genç kuşak, birkaç yıl içinde Çin'i kuşatıp İngilizleri de o çok sevdikleri imtiyazlarından edeceklerdi.

Komünistler Çin'e hakim olduktan sonra İngiltere'nin buraya karşı politikası A.B.D. ye bakarak daha belirlidir. Fakat zamanımıza kadar da daima karşı durumda olmuştur. 1926 yılında İngiliz kuvvetleri; üç defa silahsız Çinli öğrencilere yoktan yere ateş açtılar. Birçoklarını öldürdüler, yaraladılar. Ben böylesi saldırıdan sakınılmasını önce İngiltere'de, sonra da Çin'de kaç kez yazmıştım.

Çin'deki bir Amerikan misyoneriyle mektuplaşırdım. Bu olaydan kısa bir süre sonra ziyaretime gelmişti. Kötü davranışların Çinlileri kızdırdığını, İngilizlerin hayatlarının sebebi olarak benim tutumumu gösterdi. Oysa sır de hâlâ durabilmelerinin, kızgın Çinlilerin sakinleşmelerinin sebebi olarak benim tutumumu gösterdi. Oysa sır Çin'deki İngilizler değil, İngiliz hükümeti de yazılarımda! ötürü bana karşıydılar.

Çin'deki beyaz ırk, Çinliler arasındaki en önemli konuları bile bilemiyorlardı. Bir örnek vereyim: Çalıştığın Amerikan bankası, Fransız bankasının bir notunu bana gönderdi. Çinli tüccarların benim bu bankadaki muamelemin kabulüne yanaşmadıklarını bildiriyorlardı. Üç ay sonra Fransız bankası iflâs etmesin mi? Cindeki bütün beyaz bankerler şaşırıp kaldılar.

Doğuda İngilizler her bakımdan haklı sayarlar kendilerini. Hele çevreleriyle ilgilerini hemen tamamen keserler. 18. nci yüzyıldaki misyonerlerin verdiklerinden başka bir şey değildir bildikleri.

Doğuda bilgili gözüktükleri gibi, doğunun bilgililerine de küçümseyerek bakarlar. Yazık ki, bizim politik sağlamlığımız, onların bu görüşüyle değerlendirilmekteydi. Çinli reformcuların İmparatora yapamayacakları hareketleri bizimkiler Windsor'a gidip yapabilmekteydiler. Çin hak, kında görüşlerimi The Problem of China (Çin Problemi» adlı eserimde geniş geniş anlattım zaten. Burada bir daha söylemeyeceğim.

Her ne kadar tahrik edilmiş olsa bile Çin'in Avrupalılarla karşılaştırılması, memleketin filozofik bir sessizlik içinde bulunduğunu gösteriyordu. Bir keresinde İngiltere'den bir mektup almıştık. Gazeteler de geliyordu. Pazar günleri, bir sonraki konuşmalarım için çalışıyor ve tatil yapıyordum.; Bu sırada gördüğüm en güzel binalardan biri olan Gök Mabed'e bakmakla vaktimi geçiriyordum. Kış güneşi karşısında oturuyor, az konuşuyor, çok kez sakin havayı içimize çekiyorduk. Çılgınlıktan, heyecandan, karışıklıktan uzaktık. Huzur içindeydik.

Bazen de başkent surları boyunca geziyorduk. Güneş batarken, ya da ay yükselirken buradaki canlılığın renkli nakışlarını unutamam.

Çinli, yaradılıştan nükteyi sever. Ben de onlar gibiydim. Sıcak bir günde, iki şişman iş adamı beni motorla, oradaki ünlü yarı harap pagodayı gezmeye çağırdılar. Gittik. Pagodanın sipiral merdivenini tırmanmaya başladım. Onların beni izleyeceğini sanıyordum. Tepeye çıktığım zaman hâlâ yerde olduklarını gördüm. Neden çıkmadıklarını sordum. Dediler ki:

— Biz de çıkalım mı, çıkmayalım mı, diye tartışıyorduk. Sonunda çıkmamaya karar verdik. Pagoda bir anda çökebilir. O zaman bir filozofun ölümüne kim tanıklık edecek?.

Durum ortadaydı: Hava sıcak, onlarsa şişmandılar.

Çinliler yaptıkları şakayı karşısındakine belli etmeye çalışırlardı. Bu yanlarıyla ünlüydüler. Başkentten ayrılırken, Çinli arkadaşlarım küçük bir zemin üzerine kazılmış mikroskobik bir yazı örneği verdiler bana. Elle yapılmıştı. Ayrıca aynı pasajın büyük, pek güzel el yazısıyla yazılmış kısmını da verdiler. Ne yazıyordu burada? «Eve gittiğimiz zaman Prof. Gile'e sorunuz » dediler. «Sihirbaz danışman» yazıyormuş. Gerçekten şaka yapıyorlardı benimle. Çünkü politik konularda onlarla hiç konuşmamıştım.

Başkentte kışlar pek sert geçer ve Moğolistan'ın buzlu havasını getirirdi. Bronşit olduğum gibi, kendime de iyi bakamadım. Belki çabucak iyi olabilirdim. Fakat Çinli arkadaşlarımın gönlünü kırmak istemedim. Başkentten motorlu arabayla iki saat uzaktaki sıcak su kaynaklarına gittik. Otelde çok güzel çay vardı. Ne yazık ki, birdenbire bir titreme tuttu. Hemen başkente dönmek zorunda kaldık. Arabamız yolda bozuldu. Geç kalmıştık. Başkentin kapıları kapanmıştı. Ancak bir saatlik telefon konuşmasından sonra açtırabildik kapıyı. Eve zor ulaştım. Ağır hastaydım. Az sonra Alman hastanesine kaldırıldım. Dora gündüzleri yanı başımdaydı. İngiliz hastabakıcı da geceleri başımdan ayrılmadı. Doktor her gelişinde, acaba bir gün önce öldü mü, diye meraklanıyormuş. Bu hastalık günlerime ait birkaç hayalin dışında birşey hatırlayamıyorum. Hastabakıcıyı bile tanımamıştım. Dora bana çok hasta olduğumu, nerdeyse ümitlerini keseceklerini söylediği zaman, «Pek ilginç ı diyebilmişim. Öyle halsizdim ki, beş dakika içinde olanı unuttum. Bana bir daha anlattılar. Adımı bile hatırlayamıyacak kadar bitkindim. Bir ay sonra kendime geldiğimde ve yeniden anlattıkları zaman, inanmak istememiştim. Hastabakacı da mesleğinin ehliymiş. Savaş sırasında Sırbistandayken, hastaneyi Almanlar alınca Bulgaristan'a geçmiş. Bulgaristan Kraliçesiyle samimi olduğunu anlatmaktan bıkmıyordu. Dini bütün bir kadındı. Görevinin kendisini ölü hale koymak değil, daha iyiye götürmek olduğunu söylüyordu. Mesleğiyle olduğu kadar içten duygularıyla da olgun bir kadındı.

Gittikçe iyileşiyordum. Fakat zayıf düşmüştüm. Bunun la beraber büyük bir mutluluk içindeydim. Dora çok yardımcı oldu bana. Onun sayesinde her kötü şey silindi gitti önümde.

Daha kendime gelirken, Dora hamile olduğunu anlamıştı. İkimizi de sevince boğmuştu bu. Uzun süredir gittikçe artan bir çocuk sevgisi vardı içimde. Nerdeyse umudumu yitiriyordum. Bir çocuğum olacağı için nekahat devresinde daha mutluydum. Ateş, kalp ağrısı, böbrek, dizanteri gibi bir sıra ciddî rahatsızlıkları da atlatmasını başarmıştım. Ne olursa olsun, sonunda iyileşiyordum ya, pek mutluydum.

Hasta yatağımda ölümden uzaklaştığımı anlamakla memnundum. Aslında herşeyi küçümseyen ve hayata değer vermeyen bir tabiatım vardı. Sonra bunun ne kadar yanlış

olduğunu anlıyordum. Hayat şimdi bana tatlı hayallerin olduğu bir yerdi. Pekin'e yağmur az yağardı. Bu sırada hayli yağıyordu. Dört yan tatlı toprak kokusuna boğuldu. Pencerede bu toprak kokusunu duyamamanın acısı içinde düşünüyordum. Başka gün, güneş aydınlığı içinde, rüzgârın uğultusunda hep düşünüyordum. Pencerenin dışında akasya ağaçları vardı. Hayatın tadını duymağa başladığımda, çiçekler de açıyordu. Bu bana yaşama hıncı veriyordu. Birçok kimse de bunu sezmişlerdir...

Eğer ölseydim Batı Gölü'nün bir kıyısına gömeceklerdi beni, bir anıt yaptıracaklardı. Çinliler böyle söylemişlerdi. Yapmadıklarına üzülmedim değil. Böylece ben de bir tanrı olup çıkacaktım. Üstelik «ateist» dedikleri, dinsiz biri olarak... Ne tuhaftı bu!

Başkentte Sovyet diplomatik misyonu da vardı. Bize büyük nezaket göstermişlerdi. Başkentin en güzel şampanyaları onlardaydı. Benim için de bol bol şampanya patlattılar. Susuzluğumuz gidiyordu. Önce eşimi, sonra ikimizi başkentte motorla dolaştırdılar. Zevkli günler geçirdik. İhtilâlcilerin korkusuz motor sürüşleriyle çok heyecanlandık.

Hastalığımda beni kurtarmak için Rockfeller Enstitüsü'nün Pekin şubesi, özel bir serum kullanmış. Hayatımı kendilerine borçluydum. Politik durumumla onlara karşı olmama rağmen, saygılı davranışları değişmemişti.

Japon gazetecileri de Dora'nın başına belâ kesilmişler. Bana nasıl baktığım anlatmasını istemişler. Sonra da işi kısadan kesip, öldüğümü duyurdular. Haberler Japonya'dan A.B.D. ye, oradan da İngiltere'ye ulaşmıştı. İngiliz gazeteleri aynı gün Dora'dan boşandığımı yazıyorlardı. Çok şükür Saray işi ciddiye almadı, ya da mahkemece öyle kabul edildi.

Ortaya çıkan ölüm haberlerinin sonuçları beni umduğumdan çok sevindirdi. Bir misyoner gazetesindeki haber şöyleydi: «Misyonerler Mr. Bertnard Russell'in ölümüyle ilgili haberlerden sonra ve kendisinin göğe yükselmesinden ötürü başsağlığı dilerler.» Gökte daha değişik birşey göreceğimden korksam bile, daha ölmemiştim. Haber İngiltere'de birçok tanıdıklarımı üzüntüye boğmuştu. Başkentteki kardeşimden telgraf geldi. Hayatta olup olmadığımı bildirinceye kadar olandan haberleri yoktu.

Altı hafta sırtüstü yatmak beni sıkmıştı. Memleketime iyi olarak döneceğimden şüphe ediyordum. Fakat doktorlar beklemekten başka çare olmadığını söylüyorlardı. 10 Temmuzda durumum düzelmeye başladı. Pekin'i terketmeğe hazırlandık. Oysa hâlâ çok zayıftım. Değnek yardımıyla ayakta durabiliyordum...

JAPONYA

Hastalığımdan önceydi. Çin'den sonra Japonya'da da bir konferans turnesine çıkmam tasarlanmıştı. Hepsi bir konuşma yapacaktım. Bu arada birçok kişiyi ziyaret edecektim. Oniki gün kadar kaldık orada. Zevkli günler değildi bunlar. Ne olursa olsun, gezimiz ilgi çekici olmuştu. Japonlar, Çinlilere benzemiyorlardı. İyi halliydiler ve sırnaşıklıktan kurtulamamışlardı. Çöp gibi olduğumdan, birçok gelecek olaydan ötürü şimdiden üzülüyorduk. Bilhassa gazetecilerle karşılaşmamızı düşünüyorduk. Limandaydık daha, kayığa biniyorduk. Otuz gazeteciyi beni beklerken görmüştüm. Oysa gizli yapmıştık gezimizi. Fakat onlar polisin yardımıyla izimizi bulmuşlardı. Japon gazeteleri ölümümü tekzip etmedikleri için, Dora onlara daktiloyla yazılmış bir yazı dağıttı. Öldüğümü ve bundan dolayı konuşma yapmamın imkânsızlığını bildirdi. Gazeteciler derin bir göğüs geçirdiler. Dişlerine kadar güldüler. «Ah! Vereee funnee (Çok hoş şey!) diye söylendiler.

Önce Kobe'ye gittim. Japon Chronicle gazetesi editörü Rober Yooıng'u ziyaret edeyim dedim. Sahile yaklaşırken ellerinde bayraklarla büyük bir alay gördük. Gelişimizi kutluyorlardı. Hoş sürprizlerdi bunlar. Çok geçmeden durum 'lir grev halini almış, polis de davetli yabancıların dışında kimsenin gözünün yaşına bakmamıştı. Grevciler sakin bir hristiyan sayılan Kagawa tarafından yönetiliyordu.

Robert Young hoş bir insandı. Daha küçükken memleketi İngiltere'yi terketmişti. Ülkülerini her zaman korumasını bilmişti. Çalışma yerinde Bradlaugh'nin büyük resmi asılıydı. Ona hayrandı. En iyi gazete olarak bildiğim gazetesine 10 siterlinlik para ile başlamıştı.

Beni şahane güzellikteki Nara bölgesine ziyarete götürdü. Orada eski Japon stilleri hâlâ görülmekteydi. Japonların Kaizo magazinlerinin editörlerinin eline düştüğümüzde de, Kyotu ile Tokyo dolaylarını dolaştık. Gazeteciler daima bizi gözetliyorlardı. Makinalar, flâş ışıkları ta yataklarımıza kadar izliyorlardı. Birçok yerlerden seçkin bilginler gelip, bizi davet ediyorlardı. Bazen de son derece bayağı şekliyle polis nezaretinde bulunuyorduk. Otelde mi yatıyoruz, bitişik odamızda polisler ve bir de daktilo. Kapıcılar bir kral gibi peşimizdeydiler. «Bu kapıcıların da Allah belâsını versin » diye mi söylendik? Hemen polis daktilosunun tıkırtıları duyuluyordu. Söylediklerimiz harfi harfine yazılıyordu. Profesörler şerefimize parti mi veriyorlar? Biriyle konuşmayalım; hemen flâş yanar, fotoğraf çekilir, tabiî konuşmalar da birden sona eriverirdi.

Japonların kadınlara karşı tutumu da ilkseldi. Kyoto'da ilginç bir olay geldi başımıza. Sivrisinek bol, cibinlik delik deşikti. Dora'yla sabaha kadar uyuyamamıştık. Sabahleyin bundan dert yandım. Benimki akşam yamandı. Fakat Dora'nınkine el değmemişti. Ertesi gün bunu söylediğimde, «Bayanın da şikâyetçi olduğunu bilmiyorduk » dediler.

Yörede bir trene binmiştik. Yanımda Japonya'da gezi yapan tarihçi Eileen Power vardı. Oturacak yer bulamadık. Bir Japon kalkıp yerini verdi, Dora oturdu buraya. Bir diğer Japon'un verdiği yere de oturmadım. Eileen'e verdim orayı. O zaman Japonlar bana öyle tiksintiyle baktılar ki, aniden bir olay patlayacak sandım.

Miss İto adında, karşılaştığım Japonların en hoşu olan bir hanım vardı. Genç ve güzeldi. Bir anarşistle yaşıyordu. Üstelik bir de oğlu olmuştu ondan. Dora ona: «Devlet otoritelerinin sana bir şey yapacağından korkmuyor musun?» diye sordu. Elini boğazına götürerek, «Er geç bir şeyler yapacaklarını biliyorum,» dedi. O sırada yer sarsıntısı olmuştu. Polis, İto'nun sevgilisi anarşistle oturduğu eve geldi. Anarşist ile oğulları sandıkları yeğenlerini gördüler evde. Polis merkezine kadar gelmelerini bildirdiler. Merkezde üçü de ayrı ayrı odalara alındılar...

Boğucu sıcakta on saatlik yolculuktan sonra Kyoto'dan, Yokhama'ya yöneldik. Karanlık çökünce vardık oraya. Flâşların magnezyum ışıkları Dora'yı paniğe uğrattı. Çocuğunun düşeceğinden korkarak kendimden geçtim. Elimden bir kaza çıkacaktı nerdeyse. Fotoğraf çekme serüvenleri insanı işte böyle çılgın hale sokabiliyordu. Aynı olay Tokyo'ya giderken de oldu. Sanki Hintlilerle sarılmış ilk Amerikalılar gibi bir durumumuz vardı. Bu yabancıların elinden karısını kurtarmak için insanın yırtıcı olması gerekiyordu.

Deneylerime dayanarak, Millî Yayınlara, Japon milletine veda mesajımı yayınlaması için gönderdim. Daha şövenistlik davranmalarını imâ ettim. Başka gazetelere veda mesajları göndermedim.

Yokohama'dan Canadian Pasific Vapuruyla yola çıkarken, anarşist Ozuki ile Miss İto

uğurlamışlardı bizi. Empress of Asia'ydı bu Pasifik vapurunun adı. Empress of Asia' da sosyal hava birden değişivermişti. Dora'yı gemide doktora göstermiştik. Ağustos sonlarında İngiltere'de Liverpool'a vardığımızda, Dora'nın annesi rıhtımdaydı. Hem, «Hoş geldiniz,» diyordu bize, hem Dora'ya salıkta bulunuyordu. 27 Eylül'de evlendik. Ekim 16 da oğlum John doğdu. Yıllardır özlediğim an gelmişti işte, oğlum olmuştu!..

MEKTUPLAR

6 Yu Yang Li
Avenue Joffre
Shanghai, Çin

5 Ekim 1920

Muhterem efendim,

Dünyanın en büyük filozofunun şimdi Çin'e gelmesinden dolayı pek çok memnunuz. Bunun, Çinli öğrencilerimizin kronik hale gelen birçok dertlerinin giderilmesinde önemli bir aşama olacağına inanmaktayız. 1919 yılından bu yana çevrelerindeki en büyük umut Çin'in geleceği üstünedir. Çin toplumu için ihtilâlci bir ortamın yaratılmasına çalışılmaktaydı. O yıl Dr. John Dewey, aydın sınıfa büyük etkiler yapan kişi olarak görülmüştü.

Çinli öğrencilerin de pek çoğunun temsilcisi olarak bunu söylememe izin vermenizi rica edeceğim:

Her ne kadar Dr. Dewey, memleketimizde başarıyla etkili çalışmalarda bulunmuşsa da, öğrencilerin çoğu onun tutucu teorierinden tatminkâr değildirler. Çünkü onların istediği Anarşizm, Sendikacılık, Sosyalizm, v.s. dir. Sosyal ihtilâlci felsefe bilgileri üzerindedir. Bizler Mr. Kuropotkin'in peşindeydik. Çin'de anarşist bir felsefenin ortaya çıkmasını sağlamaktı amacımız. Ümidimiz sizdedir. Muhterem efendim, temeli Anarşizm olacak Sosyal Felsefenin bütün ilkelerini bize lütfediniz. Ayrıca Amerikalı felsefeci Dr. Dewey'in yanlışlarını da ortaya koymanızı rica ediyoruz. İngiltere'de olduğunuz gibi Çin'de de aynı özgürlük içinde olacağınızı umarız. Dr. Dewey'in memleketimizdeki başarısının çok üstünde bir başarı kazanmanızı da dileriz.

Ben Pekin Devlet Üniversitesinin eski bir üyesiyim. Şanghay.da sizinle birçok kez karşılaştık. İlk kez de The Grest Oriental Otel'de gece resepsiyonunda görüşmüştük.

Ebedi Yoldaşınız
Johnson Yuan Çin Anarşist 1. Komünist Birliği
Sekreteri

The Nation, Ocak 8, 1921 yılında çıkan ve Ottoliıre Morel'e yazılan mektup.

Ottoline Morel'e 28 Ekim 1920

Çin'e ayak bastığım andanberi vaktim çok ilginç geçiyor. Çinli öğrencilerle kimi çok, kimi az Avrupalılaşmış gazeteciler arasındaydım. Sayısız konuşmalar yaptım. Einstein bahislerinden,

kültürel ve sosyal birçok probleme kadar... Öğrencilerin öğrenme hevesleri düşünemeyeceğimiz kadar fazlaydı. Ben konuşmağa başlayınca, onlar ziyafet masasına bakan açlar gibiydiler. Her yerde beni bile sıkan eşsiz bir saygı içindeydiler. Şanghay'a vardığımızın ertesi günü büyük bir ziyafet vermişlerdi. İkinci bir Konfiçyüs'tüm sanki. Öylesine ilgi gösteriyorlardı. Kentin bütün gazetelerinde resimlerim çıkıyordu. Ben ve Miss Black sayısız okul, konferans ve kongrelerde konuşuyorduk. Tuhaf, çelişkilerle dolu bir ülkedeydik, Şanghay'ın büyük bir kısmı tamamen Avrupalıdır, hattâ Amerikalı. Sokak adları, ilânları İngilizce ve Çince. Muhteşem iş binaları, bankalarıyla zengin bir görünümü var. Fakat yan sokakları hemen hemen tamamen Çinlidir. Glaskov gibi geniş bir kentti burası. Avrupalıların sefil ve hastalıklı halleri vardı. Çin'in büyük gazetelerden biri beni yemeğe çağırtıyordu. 1917 de bitirilmiş modern bir binada bulunuyordu. Son model makinaları varsa da Çin harflerine uymadığı için Linotype yoktu. Gazete idarecileri binanın üst katında bana Çin yemeklerini, Çin pirincini, Çin şarabını ikram ettiler. Tabak tabak yiyeceklerin önünde çöplerle yeme sanatını da öğreniyorduk. Yemekten sonra sevilen Çin müziğini de sunabileceklerini bildirmişlerdi. Yedi telli, eski model bir müzik âleti getirmişlerdi. Kara odundan yapılmıştı. İki bin yıllık.. Eski bir tapınaktan alındığını da eklediler. Masa üzerine koyulup, gitar gibi parmakla çalınmaktaydı. Çalınan müzik parçalarının da tam dört bin yıllık olduğunu kesinlikle söylediler. Ama bir Avrupalı için modern müzikten daha güzel, tatlı ve hoş bir parçaydı... Müzik bitince gazeteciler yine kaynaşmağa başladılar.

Şanghay'dan Çinli arkadaşlarım beni Hangchov yöresindeki Batı Gölü'ne götürdüler. Söylediklerine göre Çin'in en güzel doğal manzaraları buradaymış. Göl büyük değildi. —Grasmere kadar— çevresi ormanlık tepeler, sayısız pagodalar ve tapınaklarla süslüydü. Binlerce yıl imparatorlar güzelleştirmiş, ozanlar övmüşlerdi. (Eski Çin ozanları modern Avrupanın para babaları gibi bir şey olacak) Göldeki adada evler, manastırlar .vardı.

Çinlilerin dininin insana hoş gelen tarafları yok değildi. Eğer bir tapınağına giderseniz, sigara ve çok lâtif demlenmiş çay sunarlar, sonra çevrenizde dönerler. Budizm, zahitlik olarak düşünenler için hoştu. Azizleri şişkoydu. Halkın yaşadığı hayatla alay ediyormuş gibiydiler. Hiç kimse din olarak inanmıyordu. Hattâ rahipleri bile. Bir yandan da durmadan zengin tapınaklar yapılıyordu.

Kır evlerinde de yakınlık görüp, çay içersiniz. Buraları Çin resimleri gibidir. Her yerde konfor yoksa da güzellik vardır. Bu kır evlerinin en büyük odası, diğer odaların tam tersi, Avrupa tipine yakındır.

Göl kenarında gördüğüm unutulmaz hususlardan biri de, bilginlerden emekli olanlara yer bulunmasıydı. Sekizyüz yıl önce gölde yapılmış yapılarda otururlardı. Bilginler eski Çin'de de böyle güzel yerlerin sahibi oluyorlardı.

Avrupallların Çin'deki etkileri sanki, 18 nci yüzyıldan başlayıp zamanımıza kadar olan devir, endüstri ve Fransız ihtilâli safhalarını geçirmemiş olan zaman diye iki bölüme ayrılır. Halkın ırkına has millî zevkleri vardı. Buna sahip olmanın yollarını çok iyi biliyorlardı. Artistik duygularla zevklenme hususlarında Avrupalılardan başka özellik gösteriyorlardı. Halkın büyük bir kısmı, hattâ en aşağı sınıf bile nükteyi biliyorlar, nükteden hoşlanıyordu.

Çinliler adımı doğru dürüst söyleyemiyorlar, yazamıyorlardı. Onlar beni Luo-Su diye kendilerine uygun bir isimle çağırıyorlardı.

Hangchovv'dan Şanghay'a geri döndük. Oradan da trenle Nankin'e vardık. Burası hemen hemen terkedilmiş bir kentti. 23 mil uzunluğunda kent duvarları vardı. Kent daha Taiping isyanında harap olmuş, 1911 ihtilâlinde yine zarar görmüştü..

Buradan da Yangçe boyunca giderek Hangkow'a vardık. Gezimizin üçüncü günüydü. Güzel manzaralar görüyorduk. Oradan da trenle Cheng-Sha denen Hu-Nan merkezine vardık. Büyük bir eğitime ait konferans düzenlenmişti. Cheng Sha'da her ne kadar üç yüz Avrupalı varsa da, Avrupalılaşma açık olarak görülmüyordu. Kent de tipik ortaçağ merkezlerini andırmaktaydı. Dar sokakları vardı. Her evden neşeli insanların şarkıları duyuluyordu. Sokaklarda sandalyelerden, onları çeken Çinlilerden ve sedan sandalye tipi araçlardan başka bir şey görülmüyordu. Avrupalıların birkaç banka, fabrika, misyon ve hastaneleri vardı. Batı metoduyla çalışılıyor, tedaviler yapılıyordu. Hu-Nan Eyaletinin valisiyse Çin'de gördüğüm valilerin en akıllılarındandı. Son gece muhteşem bir ziyafet verip bizi geç vakitlere kadar eğlendirdi.

Prof, ve bayan Dewey de oradaydılar. Onlarla ilk kez burada tanıştık. Vali Avrupa dillerinden bilmiyordu. Buna rağmen onun yanında oturuyordum. Komplimanlarımızı tercümanlarla yapıyorduk. Onda iyi izlenimler bıraktık sanıyorum. Kültürünü artırma isteğindeydi. Çin'de herkes kültürünü artırmak istiyordu zaten. Bu en büyük ihtiyaçlarıydı. Daha iyi bir idareci olma yeteneğinden böylece yoksun kalmıyorlardı. Söylendiğine göre kötü idare Avrupa'ya bakarak Çin'de daha az tehlikeli oluyordu. Zamanla tamamen düzelecekti.

Şimdi başkent Pekin yolundayız. 31 Ekimde oraya varacağımızı umuyorum.

Bertrand Russell

S. Yamamoto'dan

Tokyo Japonya
25 Aralık 1920

Muhterem Efendim,

Bize gösterdiğiniz içten yakınlığa ve «The Prospects of Bolshevik Russia» nin sayısını —ki henüz aldık— gönderdiğiniz için teşekkürlerimizi arz ederiz.

«Vatanperverlik» başlıklı yazınızı tercüme edip, yeni yılda Kaizo'da yayınlayacağız. Genç kuşak büyük bir zevkle okuyacaktır. Şimdi bütün konuşmalarımız, bilhassa centilmenler arasında olduğu gibi, öğrenci ve işçi çevrelerinde de[sizin bu yazınız üzerine olacaktır.

Asıl üzüntümüz, devlet idarecilerinin isteklerine uyarak, Japonya'da yaptığınız konuşmaların metinlerinde bazı! kısımları çıkarmak zorunda olmamızdır. Devletin bu emri gereğince değerli ifadelerinizin eksikliğinden dolayı affınıza sığınıyoruz. Bunun için sevginizi bizden esirgemeyeceğinize inanmaktayız. Fakat bundan sonra umuyoruz ki, yazılarınızı aynen tercüme edebileceğiz.

Buradaki milyonlarca gencin size olan büyük hayranlığı her türlü tasavvurun üstündedir.

Prensiplerinizin tamamen bizim düşüncelerimize uygun olduğunu bildirmek isterim.

Yaşadığımız sürece sizinle beraber olacağız. Fakat memleketimiz üç bin yıllık bir geleneğin çekingenliği içinde olduğundan, esefle bildirmek gerekir ki; reformları yapmak mümkün olamamaktadır. Ancak adım adım ilerliyeceğiz. Yayınlarınız biz genç Japonların gelecek günlerine ışık tutmaktadır.

Geçmişin karışık otuz yılı içinde özellikle Japonya'da Fizik ve Tıp bilimi ilerledi. Asıl önemli olan yeni icatlarda bulunmasıdır. Evet, bilim yolumuzda bizi memnun eden sonuçlar varsa da, bu A.B.D. nin ardından yürüme anlamına gelmemeliydi. Bizim memleketin insanının önemli bir kısmı sınıf farkları yüzünden hâlâ esir muamelesi görmektedirler. Öbürlerinin geriye bakışları bizleri utandırıyordu. Japon askeri ve centilmen klikleri, gençleri taşkın bir yola sürüklemedeydiler. Bunun için millet onlara iyi gözle bakmıyordu. Şimdiki Japon dünyasının düşüncesi bu savaşın altından geçen akımlar olarak beliriyor. Eğer bunların sonunda milletimiz saldırgan olacaksa, kederimiz, kızgınlığımız son derece büyük olacaktır. idarecilerimizin yansı subaylarımızın da onda sekizi sadece ve sadece saldırgan emellerle yaşama gücü buluyorlar. Doğrudur bu. Fakat yenilerde de bir uyanma başladı.

Biz genç kuşaklar, gözlerimiz açmaya başladık artık. Uygar dünyanın da beğeneceği ilerleme yolunu seçmiş bulunmaktayız. Yazılarınızın biz genç kuşaklara yol gösterip, hız vereceğine inanıyoruz.

Lütfen Miss Black'a da ayrıca saygılarımızı bildirmenizi rica ederiz.

Hürmetkârınız
Yamamoto

DÖNDÜKTEN SONRASI

Eylül 1922 de Çin'den döndüm. Hayatım daha az dramatik bir safhaya girdi. Heyecanlı bir devre başlıyordu. Gençliğimden Matematiğin Prensibi adlı eserimin bitimine kadar olan zamanda, entellektüel alanda çalıştım. Daima anlamak, insanları tanımak tek isteğimdi. Bir anıt gibi kalmak, hatırlanmak, unutulmamak istiyordum. Hayatım boş geçmesin istiyordum. Birinci Dünya Savaşının kopmasından, Çin'den dönüşüme kadar sosyal meseleler benim heyecan kaynağım oluyordu. Savaş da, Sovyet Rusya da trajedi hisleri uyandırmadaydı. **İnsanlığa daha az acı verecek, ağrılarını dindirecek yolları arayıp bulmak düşüncesiyle doluyordum. Gizli sırları arayıp bulma çabası içinde, bu sırlan insanlara duyurmak, konuşmak, tartışmak, herkesin inandırmak, tüm insanların anlaşmasını sağlamak istiyordum. Fakat yavaş yavaş gayretim azaldı, umudum kırıldı. Amacım insanların yaşama düzenini değiştirmek değildi. Geleceği biraz daha aydınlık görmelerini sağlamak, pek umutlu değilsem bile, kampanyama devam etmekti.**

1894 den beri bir çocuğum olmasını çok istiyordum. Zamanla bu isteğim büyüyor, önüne geçilemez derecede artıyordu. 1921 yılının Kasım ayında ilk çocuğum doğdu. Ne çok sevinmiştim! Artık on yılım sanki hem annesinin, hem de babasının sorumluluğunu taşıyarak geçti. Babalık duygulan içiçe, yüce duygulardı. Artık hayatım mutluluk, sakinlik içinde geçiyordu.

İlk kez kendime yerleşecek bir yer bulmam gerektiğini anladım. Bir ev kiralayayım, dedim. Moral ve politik dertler yanında ev sahibi de bizi istemiyordu. Sidney sokağında bir ev satın aldık. Bu evde ikinci yavrum dünyaya geldi. Bütün yıl Londra'da bulunmak çocuklara iyi gelmediğinden, Cornvvall'da da bir ev satın aldım. Böylece bu iki kent arasında mekik

dokuduk.

Cornish sahillerinin güzelliklerini her zaman zevkle anarım. Burada iki yavrum deniz, kayalar, güneş ve rüzgârda pek mutluydular. Sağlıklı büyüyorlardı. Artık bütün babaların yapabileceğinden fazla onlarla haşır neşir oluyordum. Yılın yarısını burada geçiriyor, boş zamanlarımızı değerlendiriyorduk. Gündüzleri karımla işlerimizi yaparken, çocuklar bakıcının yanında oluyorlardı. Yemeklerden sonra evden çıkıp yürüyerek bir plâja gidiyorduk. Küçükler yalınayak dolaşıyorlar, denizde oynuyor, kumda evler yapıyorlardı. Eve geç döndüğümüz için iyice acıkıyorduk. Büyük bir çay sofrasının başına toplanıp karnımızı doyurduktan az sonra, önce çocukları yatırıyor, arkasından da biz yatak odasının yolunu tutuyorduk.

Böyle bir ortam içinde eğitim çalışmalarına başlamam kadar olağan bir şey olamazdı. Principles of Social Reconstruction konusunun özetini yazdım. Fakat zihnimde geniş bir yer tutuyordu bu konu. On Education adında, eğitimle ilgili bir eser de yazdım. Bilhassa çocuklarla ilgili bu eser 1926 yılında satışa çıkarıldı. Çok satıldı. O zamanki düşüncelerime şimdi göz gezdirdiğim zaman, koyduğum kuralların küçük çocuklar için çok sert, çok haksız olduğunu anladım.

1921 27 arasındaki altı yılım yazın şiirli güzellikleri için de geçti. Hele baba olduğum için para kazanmak zorunluğunu duyuyordum. Elimdeki paralarla iki ev almıştım. Çin'den döndüğüm zaman zaten param yoktu. Buna üzülmedim dersem yalan olur. Gazeteciliğe ait nasıl iş verirlerse kabul edecektim. 1922 yılında Çin hakkında bir eser yayınladım. 1923 de eşim Dora'yla Prospect of İndustrial Civilisation'u çıkardıksa da hemen hemen hiç para getirmemişlerdi. İki küçük eser A.B.C. of Atom (1923) ve A.B. C. of Relativity (1925) ve diğer küçük kitaplar İcarus or The Futur of Science (1924), What I Believe (1925) eserleriyle öncekinden fazla kazancım olmuştu. 1924 de A.B.D. içindeki konferans turum faydalı olmuştu. Fakat 1926 yılındaki kitabımın çıkışına kadar geçim durumum pek iyi değildi. O yıl eğitime ait olan eserim çıkmıştı. 1933 yılına kadar Marriage and Morals (1929), The Conquest of Happiness (1930) bana gelir getiren eserler olmuştu. Bu yıllarda yayınladığım kitaplardan çoğu popüler yayınlardı. Daha çok para kazanmak için yazılmıştı. Bu arada bilimsel eserler de yayınlamağa vakit bulabilmiştim. Principia Mathematica'mn yeni baskısı 1925 yılında çıktı. Buna yeni ekler koymuştum. 1927 de The Analysis of Matter çıktı.

1927 yılında Dora'yla düşüncemize uygun çocuklar yetiştirmek için bir okul kurmayı kararlaştırdık. Kurduğumuz bu okulu yıllarca yürüttük. Belki hatalarımız vardı, fakat diğer okullardan daha yeterliydi. Kardeşimin evini kiraladık ama, küçük geliyordu bize. 1927, 1929, 1931 yıllarında A.B.D. turundan aldığım paralar okulun finansmanını sağlaması bakımından yararlı oldu. Dora da ayrıca

aynı memlekete geziye çıktı. A.B.D. de olmadığım zamanlar yalnız para kazanmak için kitaplar yazmağa başladım. Bunun için de okula bütün zamanımı veremedim.

İkinci zorluk, prensiplerimizi kılı kırk yararcasına okul mensuplarına anlatmak oluyordu.

Çocukların eğitim problemi pek güç oluyordu. Önce okula girmek isteyenlerin hepsini almağa karar verdik. Veliler de çocuklarını yeni metodlarımızla okutmak istiyorlardı. Fakat yavrularını hırpalayarak, baskıyla büyütmüşlerdi. Okuldan çıkar çıkmaz, bu ana babalar hemen çocuklara zorbaca davranıyorlardı. Zayıf öğrencilerin durumu daha acıklıydı. Öğrencilerin sınıfların dışında kırıcı olmamaları için devamlı gözaltında tutulması

gerekiyordu. Onları büyük, ortanca, küçükler diye üçe ayırdık. Ortancalardan biri her zaman küçükleri dövüyordu. «Neden dövüyorsun?» dedim. «Büyükler beni dövüyorlar, ben de küçükleri dövüyorum. Haksız mıyım yani?» diye karşılık verdi. Kendisini haklı görüyordu. Çorbaya saç iğnesi atmaktan, hayvanlara ağaçlarla eziyet etmeye kadar neler, neler oluyordu.

İki çocuğumun öğrencilerle arası açılmasın diye, özel tatillerimizin dışında, onlara ayrı davranmıyorduk. Böylece çocuklarımızla aramızda bir soğukluğun başladığı belli oluyordu.

Hür bir okuldu, sağlık ve temizliğe çok dikkat ediliyordu; yıkanma, diş temizliği ve uyku saatleri hep aynı zamanlarda oluyordu. Bu konularda serbestlik tanımıyorduk. Fakat bazı akılsızlar, bilhassa sansasyonel haberler ariyan gazeteciler tamamen sıkıcı, eğitimce boğucu bir hava getirdiğimizi yayıyorlardı. Büyük öğrencilere, «Dişlerinizi fırçalamalısınız,» dediğimiz zaman, «Burası hür bir okuldur » diyorlardı bize.

1929 yılında Marriage and Moral adlı eserimi yayınladım. O sırada boğmacadan öksürdüğüm için yazılarımı dikte ettiriyordum. Bu kitap 1940 da New York'ta hücuma uğramama sebep oldu. «Evlilikte karşılıklı uygunluk çok kez umulamaz. Karıkoca nasıl serüven geçirirse geçirsinler, iyi bir arkadaş gibi kalmalıdırlar» diye yazmıştım. Elbet böyle bir evlilikte çocuk da olmamışsa boşanma en iyi sonuçtu. Kolay boşanma üzüntüleri hafifletirse de, evlenme konusunda güçlü düşüncelerim yoktu henüz...

1930 yılında The Conquest of Happness kitabımda mutluluk, kişisel mutsuzluklar ve sosyalekonomik sistemlerin getirdiği değişikler üzerine bilgiler veriyordum. Okuyucular bu kitabı kendi görüşlerine göre üç ayrı bölümde incelediler. Yanlış yorumlamayan okuyucular beğendikleri için çok satıldı.

Kodamanlar iler tutar yerini bırakmadılar, alaya aldılar. Profesyonel ruhbilimciler aksine çok beğendiler. Kitabım böylece değerlendi. Kimin görüşü doğruydu? Bilemiyordum. Fakat uzun hayatımın deney süzgeçinden geçerek, kendi kendimi bularak tam zamanında yazmıştım ba kitabı.

Bundan sonra birkaç yıl çok üzüntülü yaşadım. 1931 Kristmasını (Noel) A.B.D. den dönerken Atlantik'te geçirmiştim. Chrisümas at Sea (Denizde Kristmas) adlı yazımı, en büyük gazetenin sahibi olan Hearst'e yayınlamak üzere göndermiştim.

TELEGRAPH HOUSE'DE SON YILLAR

Ben Dora'dan ayrıldıktan sonra, o, İkinci Dünya Savaşına kadar okuldaki işine devam etti. Çocuklarımızı Dartington okuluna göndermiştik. Oradan çok memnundular. 1932 yazını Carn Voel'de geçirmiştim. Sonra burayı Dora'ya verdim. Burada Education end Social Order kitabım yazdım. Okul derdi kalmayınca bana karşı olanlara yazılar hazırlamağa başladım. Bütün gücümü kitap yaz mağa verdim...

1931 yılında A.B.D. de turnedeyken Norton Yayıneviyle kontrat yapmıştım. 1934 yılında bu yayınevi Freedom and Organisation (1814-1914) eserini çıkardı. Bunu Patricia Spence (daha çok tanınan adıyla Peter Spence) ile beraber hazırladık. Çalışmadan çok memnun kalmıştım. Yazının bir kısmının hazırlandığı Portmerion oteli de hoşuma gitmişti. Otelin sahibi arkadaşımdı: Clough Williams Ellis... İyi bir mimardı. Eşi Amabel de yazardı. Otelde bize çok ilgi gösterdi.

Son kitabımı da bitirdikten sonra, Telgraf Evi denen evimize dönerek Dora'ya başka bir yerde

oturmasını rica ettim. Çünkü kardeşimin ikinci eşini geçindirmek için paraya ihtiyacım vardı. Ayrıca Dora'yı ve çocuklarımı da geçindirmek zorundaydım. **Üstelik ben de acınacak haldeydim. Parasızdım. Artık halk eskisi gibi kitap okumuyordu. Tabiî bu sırada popüler eser de veremiyordum.** Kalifornia' da, gazeteler kralı Hearst'ın kendi şatosunda kalma teklifini kabul etmeyişim de gelir kaynağımı kurutmuş oluyordu. Hearst'ın gazeteleri bana her hafta yazacağım makaleler için yılda 1.000 sterlin (25 bin lira) vereceklerdi.

Telgraf Evi güzeldi. Satmaktan başka çarem yok, diye düşündüm. Fakat bu evin önemli bir bölümü okuldu. Satmak kolay değildi. Burada kalmağa ve evi alıcılara cazip göstermeğe çalıştım.

Kanarya adalarına kadar uzanıp bir tatil yapayım dedim. Çok dinlendirici oldu bu. Ne yapacağım bilmez halimi üstümden atmış, yaratıcı muhayyileme kavuşmanın sevinci içindeydim.

Harbin korkunçluğuna dair bir eser hazırlamak istiyordum. Kitabımın adı Which Way to Peace? (Barışa Hangi Yoldan Varılır?) dı. Birinci Dünya Savaşındaki tutumumu, sükûneti salık veriyordum. Ayrıca, bir dünya devleti kurulduğu zaman ayaklanmalara karşı kuvvet kullanmanın doğal olacağını söylüyordum. Fakat harp başkaydı. Hiç kimsenin vicdanı bu felâketi kabul etmemeliydi. O günlerde ortalık iyi değildi. Havada harp kokusu vardı. İmparatorluk Almanya'sının üstünlüğünü ister istemez kabul ediyorduk. Bu tehlikeli bile olsa, dünya savaşının önlenmesini istiyorduk. Nazilerin inat, kaba, tutucu, akılsızca davranışlarını gördüm. Bu güçlükler içinde ben hâlâ sükuneti savunuyordum. 1940 yılında İngiltere kuşatılma tehlikesiyle karşılaştığı zaman, Birinci Dünya Savaşında olduğu gibi, yenileceğimize kesinlikle inanıyordum. Olanaklar çok sınırlıydı. İkinci Dünya Savaşından sonra, acılar çekme pahasına da olsa, zaferi elde etmek zor olacaktı.

Hayatım boyunca mukavemetçi olmamak düşüncesine tamamen bağlanmadım. Polise ve yasalara saygım vardı. Bunların lüzumuna da inanıyordum. Ta Birinci Dünya Savaşının lüzumsuzluğunu açık açık söylediğim zaman da böyle düşünüyordum.

Mukavemete karşı gelmek, şiddetli olmayan bir davranış, en sağlam yoldu. Hep bunu yayıyordum. İngilizlerin Hindistan'ında Gandhi böyle zafere ulaşmıştı. Fakat böyle bir sonuca varmak için erdemli çalışmalar gerekmekteydi. Hintliler demiryolu üzerine mi oturmuşlar? Otoriteler trenleriyle geçiyordu üstlerinden, Hintliler ölüyorlardı. Barış sevgisi, vatan sevgisiydi onları yaşatan. İngilizler anlamadılar bunu.

Hiçbir zaman aşırı düşünceler ortaya koymak istemem. 193240 yılları arasında olaylar öyle gelişti ki, görüşlerimde değişmeler oldu. Fakat ihtilâlciliğe kadar gitmedi bu. Hiç karşı koymadan olmaz. Kabul ediyorum. Birinci Dünya Savaşı bence yok yere çıkmıştı ama, İkinci Dünya Savaşının birçok nedenleri vardı.

Peter Spence'le bir buçuk yıl beraberdik. Ona derin sevgilerle bağlandım. The Amberley Papers'de babamın kısa hayatını yazdım. Sanki fildişi kulede yaşamıştı babam. Modern meselelerden hiç haberi yoktu. Onun radikalizmi kendisini mutlu kılmağa yetiyordu. Bütün hayatı boyunca gittiği yolun doğru olduğuna inanmıştı. Aristokrasinin imtiyazlarına karşı çıkmıştı. İster istemez onun nimetlerinden yararlanmıştı, o da başka...

Onlar bolluk içinde, konforlu bir ömür sürmüşlerdi. Ümit dolu dünyaları olmuştu. Ben onları haklı buluyordum. Anılarım onlara bir evlâdın vereceği sevgiyle doluydu. Çok önemliydi bu

benim için. Fakat kendimi çıplak gerçekler devrinde gördüğüm zaman onlardan uzaklaşıyordum.

Bundan sonraki eserim Power, A New Social Analysis kitabıydı. **İster sosyalist olsun, ister kapitalist, hürriyetsiz bir dünya düşünülemezdi. Liberal deyimleri kullandığım taze canlılık içinde bir dünya... Hâlâ da bu düşüncedeyim. Bence bu kitabın önemli tezi, hürriyetin gerçekleşeceğini ümit etmekti. Marksizmden, klâsik ekonomik sistemlerden belgeler verme yerine, onların paylaştıkları öz düşünceler üzerinde duruyordum. Zenginlik yerine güçlü olmayı, basit toplumsal düşünceleri, pratikte kullanışlı olacak toplumsal adaleti, kuvvet eşitliklerini anlatıyordum. Demokratik olmadıkça devlet idarecilerinin gelişemiyeceğini, idarecilerinin kuvvetlerine gem vurulmalarının çarelerini söylüyordum.** Tezimin bazı bölümleri kitabımdan alınarak, Burnham'ın Managerial Revolution'unda halka mal edildi.

1936 yılında Peter Spence'le evlendim. Bir yıl sonra yavrum Conrad doğdu. Ne mutluyduk!

Conrad'ın doğumundan birkaç ay sonra Telegrapb House denen evimizi satabildik. Birdenbire iki teklif gelmişti. Biri Polonya'lı Prensten, öbürü bir iş adamından. Arttırmada ev iş adamında kaldı. Çok para harcadığımdan elimde bir şey kalmıyacak diye korkuyordum.

Bu güzel evden ayrılırken elbet pek üzüldük. Ağaçlarını, çayırını, kuleli odasını, aydınlığını sevmiştik. Kardeşimin küçüklüğünden beri tam kırk yıldır biliyordum burayı. Ayrılmak kolay olmadı.

Power (Kuvvet) eserimi bitirdiğimde düşüncelerimin yine teorik felsefeye doğru kaydığını anlıyordum. 1918 yılında zindandayken eğilmiştim bu meseleye. Ondan önce hepten cahiliydim. The Analıysis of Mind'i yazdım. Aynı konuda birçok makaleler de hazırladım. Fakat söylenecek daha çok şey vardı. Logical Pozitivistlerle görüşlerim uyuyordu. Bazı bölümlerde Emricism'den, yeni Skolatizme doğru kaymalardan kurtulmalıydı.

Oxford'a davet edildim. Konuşma konusunu kendim seçtim. «Words and Façts» Kelimeler ve gerçek anlamına gelen bir konuşmaydı bu. Bunu 1940 yılındaki An Inquiry into Meaning and Truth'un yayınlanması izledi.

Oxford yakınında bir ev satın aldık. Bir yıl kaldık burada. Ziyaretimize yalnız bir Oxford'lu bayan gelmişti. Pek saygıdeğer kişiler sayılmıyorduk. Bize karşı ilgisizdiler. Cambridge'de de böyle olmuştu. Bu eski kültür kentlerini görgü kurallarına uymayan yerler olarak tanıdım.

Albert Einstein'den

Caputh bei Potsdam
Waldstr, 7/8 den
14 Ekim 1931

Sevgili Bertrand Russel,

Uzun zamandan beri sana mektup yazmayı ne kadar istiyordum. Sana karşı duyduğum derin hayranlığı belirtmek arzusuyla doluydum. Senin mantığında açıklık, önem ve sağlamlık var. Felsefe ve insanlık meselelerini kapsayan eserlerinde bizim kuşak için benzeri bulunmaz örnekler var.

Dışardaki objektif olayları sana bildirmeyi lüzumsuz görüyorum. Ama pek de tanınmamış bir gazeteci bugün ziyaretime geldi. Onunla konuştuktan sonra hemen sana yazmak istedim.

Ulusların karşılıklı anlaşmaları konusunda, halk eğitimi alanında çalışmaktayım. Metodumuz devlet adamları ve gazetecilerin sistematik olarak bütün ülkelerde yazılar yazmaları, birlik kurmaları olacaktır.

Dr. J. Revesz yakında İngiltere'yi ziyaret edecek. Onun projeleri, düşünceleri hakkında kısa bir konuşma yaparsanız, faydalı olur kanısındayım. Belki kararsızlık gösterirsiniz, ama onun projeleri sizin de dikkatinizi çekecek kadar ilginçtir.

Derin hayranlıklarımla.

Not: Mektubuma cevap vermeğe lüzum yoktur.

Sizin
A. Einstein

Telegraph House
Harting, Petersfield
7.1.1935

Sevgili Einstein,

Çok zamandan beri sizi davet etmek istiyordum. Fakat bu yıla kadar sizi çağırmak için bir evim bile yoktu. Artık bu engel kalktı. Sizi bir hafta sonu için olsun beklemekle sevineceğim. Ayın 12, yada 19 u benim için uygun olacaktır. Ondan sonra altı haftalık İskandinavya ve Avusturya gezilerim başlayacak. 12 ve 19 ncu günler uygun değilse, Mart'ın ikinci yarısına kadar sizi bekliyorum. Gelişiniz bize zevk bahşedecektir. Dünyanın fizik ve insan meseleleri üzerinde konuşuruz. Düşüncelerinizden çok faydalanacağız.

En içten saygılarımla

Bertrand Russel

AMERİKA

1938–1944

1938 Ağustosunda Kidlington'daki evimizi de sattık. Bir gecede evden çıktık. Alan adam böyle istemişti. Bir karavan kiraladık. Günümüzü Pembrokeshare sahillerinde geçiriyorduk. Peter, ben, John, Kate, Conrad ve üç çocuğu, hep bir aradaydık. Conrad'ların köpekleri Sherry'yi de söylemeliyim. Hele hava yağmurlu olduğu zaman, karavanın içinde sıkışıp kalıyorduk. Bazan çekilmez oluyordu bu. Eşim Peter, yemek yapmağa bile usanmağa başlamıştı artık. Sonunda John ve Kate Dartington'a döndüler. Peter, Conrad ve ben de A.B.D. yoluna koyulduk.

Chicago'da büyük bir seminer tertip etmiştim. Oxford'daki gibi konferanslara başladım. İki heceli konferansımızın adı Amerikalıların hoşlarına gitmemiş. Böyle giderse hizmette kusur edeceklermiş. Konferansların adını, «The Correlation between Oral and Somatic Motor Habits» diye değiştirmek zorunda kaldım. Böylece seminerim ilgi göldü. Çok güzel bir çalışma oldu bu. Üç ilginç öğrencim vardı: Dalkey, Kaplan ve Copoliwish. Sık sık tartışıyordum onlarla. Sonunda anlaşıyorduk. Ama felsefi tartışmalara seyrek giriyorduk. Seminerin dışında Chicago'daki hayatım hiç de iyi değildi. Kaba bir kentti. Kötü bir havası

vardı. Kent başkanı Hutchins benden hiç hoşlanmamıştı. Bir yıllık anlaşma bitince, ayrılacağım zaman memnuniyetini belirtmişti.

Kaliforniya Üniversitesinde profesör olarak yeni işime başladım. Renksiz, soluk, çirkin Chicago'dan ayrıldığım zaman şiddetli kış vardı. Kaliforniya'yı ilkbaharın güzelliği içinde buldum. Mart sonuydu. Ancak Eylül ayında işe başlıyacaktım. Boş zamanımda konferans turuna çıkmalıydım.

1939 yazında A.B.D. de ilk çocuğum beni ziyaret etti. Az sonra savaş başladığından onları İngiltere'ye göndermek olanağı kalkmıştı ortadan. Öğrenimlerine burada devam etmeleri en doğrusu olacaktı. John 17 yaşındaydı. Kaliforniya Üniversitesine yazıldı. Kate 15 indeydi. Üniversite öğrenimi için daha küçüktü. Arkadaşların salıklarına uyarak, Los Angeles'teki en yüksek akademik standartları bulunan bir okula gönderdik. Sonradan anladım ki, bu okuldaki öğretim sistemi, kızımın da bilmediği kapitalist düzenin faziletlerinden ibaretti. Onu da üniversiteye yazdırmak zorunluğunu duydum. 193940 yıllarında iki çocuğumuz da bizimle beraberdi.

Yaz aylarında yakınımızda olan Santa Barbara'da ev kiraladık. Güzel bir yerdi burası. Fakat sırtımda bir ağrı başlamıştı. Siyatikten bir ay sırtüstü yatmak zorunda kalmıştım. Böylece konferanslarımın hazırlanması gecikmiş oluyordu. Gelecek akademik yıl için de çok çalışmak gerekliydi.

Buranın akademik havası Chicago'yu bile aratıyordu. Halkı için bir şey diyemem. Bulunduğum yerin başkanı düşüncelerimin tam karşısında olan bir kişiydi. Bir konferansçı çok liberal konuşursa, bu adam konferansın kötü, olumsuz olduğuna karar verir, onu kürsüden indirir, çıkardı işin içinden. Fakültede bir miting mi oluyor, uzun çizmelerini giyip başa geçer, onun arkasından gitmemek kimsenin haddine değildir. Herkes onun kaşlarını çatarak bakacağından korkar, titrer. Hitler yönetimindeki Reichstag toplantılarını andırıyordu bu.

1939 sonlarına doğru (193940 akademik yılı sonlarına doğru) New York Kolejine profesörlüğe çağırıldım. Kaliforniya Üniversitesi Rektörlüğüne bir yazıyla ayrılacağımı bildirdim. Mektubumu gönderdikten yarım saat sonra, New York dâvetinin kesin olmadığını öğrendim. Üniversite rektörlüğüne giderek istifamı geri aldığımı bildirdim. Fakat o bana artık çok geç olduğunu söyledi. Bundan çok memnundu.

New York Koleji'nin yöneticilerinin başında Yahudi ve katolikler vardı. Kolej, kent belediyesine bağlıydı. New York Belediyesi de Vatikan'ın uydusu durumundaydı. Kolej öğretmenlerinin akademik özgürlükleri vardı. Şüphesiz bana salık verilecek konular belliydi. Önce bir Amerikan papazı aleyhimde söylentiler uydurdu. Polise durum bildirildi. Bir hanımın kolejdeki kızı (ki bir kez bile karşı karşıya gelmemiştim) hakkımda dâva açtı. Kızların faziletleri için kolejde bulunmamın tehlikeli olduğunu ileri sürdüler. Bu benim değil, aslında New York Belediyesinin aleyhineydi. 1957 de çıkan Ben Niçin Hristiyan Değilim adlı kitabımla onlara güzel bir cevap verdiğime inanmaktayım.

<u>Hemen bir toplantı yaptım. Bunun benimle ilgisi olmadığını anlattım. Belediye istediği kadar savunsun, davayı karşı tarafın kazanacağından endişeliydim. Davacı mahkemede eserlerimi okuyarak, sefih, ar ve haya duygularını kabartan, sert, dar fikirli, yalancı, manevî değerlere sırt çeviren kimse diyor, bayağılık sözcüğüne ne sığarsa hepsini bir bir sıralıyordu. Bir an sustuktan sonra hücumlarına devam edince, özür dilemelerini istedim. New York Belediyesi</u>

özürü reddetti. Aleyhimdeki bazı şeyler ise fantastik hale gelmişti. Güya pek körpelere şeytanî şekilde mastürbasyonun cezaya lâyık bir şey olmadığını söylüyormuşum.

Amerika'ya has bir dalavera şebekesi karşıma dikilmişti. New York Bölgesi nüfus memuru açık açık: «Katranlıyarak tüy dikmeli ve memleketten kovmalı!» diyerek suçluyordu beni. Artık bütün A.B.D. içinde yanına varılmayan, tehlikeli kişi olmuştum. İstenmeyen adamdım. Konferans turuna çıkmıştım ama, aleyhimdeki dalaveralar yüzünden ancak bir tanesini verebildim. **Yahudi hahamı kontratımı feshetti. Fakat umurumda değildi bu.** Onlar beni istemeseler, bana konuşacak yer vermeseler bile, ben halkın karşısına çıkabilirdim. Başka yerlerde de çıkabilirdim. Fakat katolikler beni linç ederlerdi. Polis de seyirci kalırdı buna. Gazetelerden, dergilerden hiçbiri benim yazımı yayınlamağa cesaret edemiyorlardı. Bütün geçim kaynaklarımın kuruduğunu anlıyordum. İngiltere'den para getirtmeme yasalar engel oluyordu. Bu beni büsbütün perişan ediyordu elbet. Üç çocuğum da vardı yanımda. Birçok liberal düşünceli profesörler bu durumu protesto ediyorlardı. Dr. Barnes — Argyrol kâşifi — ve Philadelphia'daki Barnes Vakfının sahibi pratik bir çare bulmuştu. Vakfından bir yıllık konferans kontratı imzalattı bana. Konusu felsefe olacaktı. Böylece zor durumdan kurtuluyordum. İngiltere'ye dönemediğim için bu konferanslar beni kurtarmasaydı, çocuklarımın üniversite öğrenimi de aksayacaktı.

1940 yılıydı. A.B.D. deyken aklım hep İngiltere'deydi.

İngiltere kuşatılacak mıydı acaba? Londra hâlâ yerinde miydi? Postacımız da biraz sadist zevkli olacak ki, bir gün: «Yeni haberleri duydunuz mu?» dedi. «Bütün Londra yıkılmış. Bir tek ev bile kalmamış.» Neye inanacağımızı şaşırmıştık. Eylül olmuştu. İngiltere galiba kuşatılmayacaktı.

A.B.D. deki son günlerimi Princeton'da geçirdim. Göl kenarında küçük bir evde oturuyorduk. Oradayken Einstein'i de gördüm. Evine gittim. Onunla, Gödel ve Pauli'yle konuştum. Konuşma bazı yerde sıkıcı oluyordu. Çünkü üçü de Yahudi'ydi. Menfadaydılar, kozmopolittiler. Almanlara has metafizik düşünceleri vardı.

Princeton toplumu, A.B.D. gördüklerimle karşılaştırırsam, daha içtendi. Oğlum John donanmaya girmek için İngiltere'ye gitti. Japonca öğrenmeğe başlamıştı. A.B.D. de durmak istemiyor, vatanıma geçmeyi arzuluyordum. Zorluklara karşı bir çare arıyordum. Washington'a gidip, lord olduğum için parlâmentodaki görevimin geri verilmesini isteyecektim. İdarecilerin de buna can attıklarını sezdim. Sonunda İngiliz elçiliğine gittim. Onlara dedim ki: «Bu savaşı faşizme karşı mı yapıyorsunuz?» Onlar, «Evet,» dediler. Kararsızlıkla: **«Şimdi diyorum ki, siz tatbikçisiniz, ben yasa yapıcısıyım. Beni görevimi yapmaktan uzak tutarsanız, siz faşitsiniz...»** Gülümsediler. İznimi çıkardılar. Mayıs 1944 de memleketime döndüm.

Kaynak: Bertrand Russell Anıları, Çeviri: Dr. İlhan Akçay, Deniz Yayınları, 1970, İstanbul

Bertrand Russell: YAŞANTIM/ Muammer SENCER

1956 yılında yedek subay okulu sınavlarına katılmak üzere ilk kez gittiğim Ankara'da rastlantıyla tanıdım Russell'i. Yeni koşutlarda olmanın sıkıntısı içinde Ulus'taki bir kitabevine girmiş yabancı kitapları karıştırıyordum. Batı Felsefesi Tarihi'ne rastladım. Kitap, filozofları, toplumsal koşulların ürünü gibi ele aldığını ilan ediyordu. Satın aldım onu. Düşünceleri, ekonomik ve siyasal koşulların ürünü gibi görmeye henüz alışmamıştık. Koşullanmış ergilerimiz (zihinlerimiz) için bir yenilikti bu. Dolayısıyla kıta görevi yaptığım Adapazarı'nda Batı Felsefesi Tarihi'ni çevirmeye koyuldum.

Russell'la böylece başlayan tanışıklığımız, beni onun hemen tüm yapıtlarını okumaya itli. "Principia Mathematica"da dahildir bunlara. Felsefe Tarihi'nin önsözüne yazdığım gibi, bu yapıtın Whitehaed yönünden yazılan bölümlerini Russell'in. Russell yönünden yazılan bölümlerini Whitehaed'in okumadığı söylenir şaka yollu.

Birinci dünya savaşından başlayarak, yaşantısını ilgilendiren çeşitli yazılar ve makaleler yayınlamış Russell. Türk okuyucusunun, özellikle Stockholm'de Amerika'nın yargılanması dolayısıyla ve nükleer silahlar karşıtı işlevlikleriyle tanıdığı bu düşünürü, söz konusu yazılardan esinlenerek daha yakından tanıtmak isteğine kapıldım. Pek çok akademik kişiye yön vermiş, siyasal düşünceleri etkilemiş ve zamanına, yaşadığı topluma göre ileri olmasını bilmiş olan Bertrand Russell olumlu bir örnektir.

Her nenden önce, bir insancı (hümanist) olarak ele alıyorum Russell'ı. Onun bize uygun düşmeyen yanları bulunabilir doğallıkla. Kendisinin de belirttiği gibi (s. 297) bir İngilizdir o. Hem de «tutkulu» bir İngiliz. Ancak, tek yanlılıktan sıyrıldığı yönleri ağır basar. Örneğin uzgörüşü. Çan Kay Şek (s. 270), 1914 Türk İngiliz savaşı (s. 258), Amerikan Faşizmi (s. 250) Süveyş harekatı ve Kıbrıs üzerine söylediklerinin yanlışlığını kimse saptayamaz. Önsezi ve öngörü ürünüdür onlar. (Ayrıca Çin, Hindistan, Güney Doğu Asya üzerindeki kanılarına da dikkat ediniz.) Dört ay önce basımevine verilen bu çalışmayı, yeniden değerlendirmek, anı yitimi nedeniyle güçleşiyor. Ancak Russell'in siyasal tutuklulara ilgisi, kanser kuşkusu ardında bile yaşantıya bağlılığı, dostlarına yardımı (örneğin Whitehead), gençleri elinden tutuşu (Wittgenstein, Scheffer, Nicod gibi), hele sonradan büyük yapıtlar veren Tarski'ye (mantıkçı, matematikçi) yer açmak için kürsüsünden çekilmeye kalkışı unutulur türden değil. Özellikle bu olayı, koltuklarına sımsıkı sarılıp, yetenekti gençleri bilim alanından uzaklaştırmak uğruna türlü dolaplar çeviren öğretim üyeleri ibretle okumalı (s. 274).

Düşüncelerinden ödün (taviz) vermemek için üniversiteden atılmağa, tutuklu kalmağa razı oluşunu klasik ve yozlaşmış sosyo ekonomik kuramlara karşı çıkışı nedeniyle bazen komünist bazen feodal kent soylu sayıldığını; tüm canlı düşüncelerini şu sıralar tartıştığımız müstehcenlik konusunda olduğu gibi yer yer Rousseau'nun itiraflarına benzer tümcelerini anımsıyorum Russell'ın. Amerikan devine karşı, insanî nedenlerle, güçlükleri göğüsleyip açtığı savaş nedeniyle bizim sağcılarımız **(Orhan Seyfi Orhon. Ahmet Kabaklı gibi genç beyinler)** gazetelerinde, Amerikalı ağızlardan aktardıkları bir deyimle «bunak» damgasını basmışlardı ona. Russell, bir mantıkçı serinkanlılığıyla bu savı da içerde yanıtlıyor (s. 343).

Mektuplar konusuna bir aksaklığı sonradan ayırt ettim: Başlangıçta, olayların izlenimi yitmeden, aynı konudaki aydınlatıcı mektupların okunmasında yarar görmüştüm. İmdi,

onların, konuların akışını dağıtmamak açısından, kitap sonuna toplanmasının, daha yararlı olacağı; ancak bu biçimleriyle bile felsefecileri toptum ve siyaset bilimcilerini ilgilendireceği kanısındayım.

Kitapta adı geçen bilim ve siyaset adamlarının özgeçmişlerini birkaç satırla aydınlatmak isterdim. Ancak, Russell'ın bu konuda az çok bilgi vermesi ve kitabın zaten gereğince hacimli oluşu, bu düşüncemi uygulamamı engelledi. İsteyen okuyucunun, ansiklopedik nitelikte uzmanlık yapıtlarına başvuracağını umarım.

Yaşantım'ı okurken, bir takım tarihsel olayların ergimizde (zihnimizde) derinliğine aydınlanacağını, kendi yaşantımızı aynı yöntemle daha iyi de değerlendireceğimizi, başımızdan geçenleri daha düşündürücü bulacağımızı sanıyorum.

Kapağa, Russell'ın, Nobel alırken çekilmiş bir resmini koymak istemiştim. Bulamadım. Milliyet gazetesi, elindeki çeşitli Russell portrelerini vermek istemedi. Kapaktakini, Türk Haberler Ajansı Gene! Müdürü Kadri Kayabal'a borçluyum. Sayın Kayabal'a teşekkürler.

Muammer SENCER

(sh: önsöz)

KİTAPTAN

«ÖZGÜRLÜKÇÜ ON BUYRUK»

Yazan: Bertrand RUSSELL

1. Herhangi bir nedenden, bağsız olarak güvenli olma.

2. Gerçeği gizlemeyi beceri sayma.

3. Başarı göstereceğin işte düşüncenin cesaretini kırmağa çalışma.

4. Muhalefetle karşılaşırsan, eşinden çocuklarından da gelse, onu otoriteyle değil ikna yoluyla yenmeğe çalış. Otoriteye dayanan utku (zafer), gerçek değil imgeseldir (hayalidir).

5. Başkalarının otoritesine saygı gösterme. Çünkü daima karşı otoriteler bulunabilir.

6. Zararlı olduğunu sandığın düşünceleri bastırmak için kuvvet kullanma. Kullanırsan, düşünceler baskı altında tutar seni.

7. Düşüncede eksantrik [tuhaf] olmaktan korkma. Çünkü, şimdi onanan (kabul edilen) her düşünce bir zamanlar eksantrikti.

8. Zeka işi uyuşmazlığı pasif uyuşmaya yeğ tut (tercih et). Eğer zekâya gereğince değer veriyorsan, birincisi İkincisine bakıldığında Daha derin bir uzlaşma içerir.

9. Doğruluk sana uygun gelmezse bile iyice doğru ol. Çünkü doğruyu saklamağa çalışman daha uygunsuzdur.

10. Aptallar cennetinde yaşayanların mutluluğunu kıskanma. Çünkü o, ancak bir aptala mutluluk gibi gelir.

Sh: 305-306

SON SÖZ

Basit. Ancak tüm benliğimi saran üç tutku yönetmiştir yaşantımı:

1. Sevgi özlemi.
2. Bilgi araştırması.
3. insanlığın çektiği eziyet karşısında duyduğum dayanılmaz acı.

Bu tutkular, büyük rüzgârlar gibi, oradan oraya savurdu beni.

Önce sevgiyi aradım. Çünkü sevgi coşkunluğu getirir. Coşkunluk öylesine büyüktür ki yaşantımın geri kalan bölümünü bir kaç saatlik coşkunluk için feda edebilirim. Sevgiyi aynı zamanda, yalnızlığa derman olduğu için aradım, içinde, titreyen bir tinin dünyayı, dibine varılmaz soğuk bir uçurum gibi gördüğü yalnızlığa.

Sevgiyi, onun yol açtığı duygulanımla birlikte, azizlerin ve şairlerin hayal ettiği cennetin bir ön biçimini verdiği için istedim. Aradığım buydu, insan yaşantısı için pek elde edilir görünmeyen bir nesne de, sonunda onu buldum.

Eş tutkuyla bilgiyi araştırdım, insanların yüreklerini anlamak istedim. Yıldızların neden parladığını bilmek istedim. Sayılan su yüzünde tutan Pythagorasçı gücü anlamağa çalıştım. Bunu da bir parça başardım.

Sevgi ve bilgi beni göklere çıkardı. Fakat, acıma yer yüzüne indirdi. Yüreğimde yansır acı çığlıkları. Aç çocuklar, zalimlerin eziyet ettiği mazlumlar, bütün bir yalnızlık ve yoksulluk dünyası insan yaşantısının ne olduğunu anlatır. Bu kötülükleri bastırmağa çalışıyorum. Bastıramıyorum. Eziyet çekiyorum.

Yaşantım budur. Onu yaşamağa değer buldum. Bir şans daha verilseydi, yeniden yaşamak isterdim.

Sh: 382-383

Kaynak: B. Russell : YAŞANTIM/ Muammer SENCER, ERK Yayınları, Temmuz 1974. İstanbul

ÇAĞIMIZIN SORUNLARI ÜSTÜNE DÜŞÜNCELER

Türkçesi: Sabahattin Eyüboğlu-Vedat Günyol

BERTRAND ARTHUR WİLLİAM RUSSELL

TARİHÇE-İ HAYAT

1872 — Bertrand Arthur William Russell, 18 Mayısta doğuyor. Whig'lere (Muhafazakâr Partiye (Tory) karşı olan, demokratik hakları savunan, sonraları Liberal Parti haline gelen parti.) bağlı ünlü bir aileden gelmektedir. Atalarından Lord William Russell, kralı tahttan uzaklaştırmayı amaç edinen bir komploya karıştığı suçlamasıyla 1683'de, idam edilmiştir. Büyükbabası Lord John Russell, parlâmento reformunda rol oynamış, başbakanlık yapmış, 1861'de Earl (Dük ve Marki'den sonra en yüksek soyluluk sırası) ünvanını almıştır. Bertrand Russell, üçüncü Earl Russell olacaktır.

John Stuart Mili, Russell'in vaftiz babalığını yapıyor. Sonraları Russell'ı, vaftiz babası ve Voltaire ile karşılaştıranlar çıkacaktır.

1875 — Bertrand Russell üç yaşında iken, onu bir agnostik (bilinemezci) olarak yetiştirmek isteyen babası Lord Amberley ölüyor. Russell, büyükannesinin yanında büyüyor ve eğitiliyor. Özel öğretmenlerden ders alıyor. Çok iyi Fransızca, Almanca öğreniyor.

1890 — On sekiz yaşında, utangaç bir öğrenci olarak Cambridge'de Trinity College'e giriyor. Matematik ve felsefede çok üstün yetenekli bir öğrenci olarak kendini gösterip hayranlık uyandırıyor. Okul öğretim kadrosunda kendisine yer verilmek isteniyorsa da kabul etmiyor.

1894 — Paris'te, İngiliz Büyükelçiliğinde, ataşe olarak birkaç ay çalışıyor. Aynı yıl, Alys Pearsall Smith ile evleniyor.

189596 — Almanya'da, önce Berlin'de sosyal demokrasi üzerinde çalışıyor ve «Alman Sosyal Demokrasisi »'ni yazıyor. Sonra, Haslemere'de felsefe çalışmaları yapıyor.

1900 — Almanya çalışmaları ilk ürününü veriyor: «A Critical Exposition of the Philosophy of Leibniz» (Leibniz Felsefesinin Eleştirel Açıklaması).

1903 — «Matematiğin ilkeleri»'ni yayınlıyor. Sonra, arkadaşı Whitehead ile matematik mantığı üzerinde çalışıyor. Ortak eserleri «Principia Mathematica» 1910, 1912 ve 1913'de çıkıyor. Bütün bu yıllarda Russell çok sade bir hayat yaşıyor, durmadan çalışıyor.

1908 — «Royal Society»'ye üye seçiliyor.

1910 — Eski koleji ona onursal öğretim üyeliği, payesini veriyor. Aynı yıl «Felsefe Denemeleri»'ni yayınlıyor.

191415 — Birinci Dünya Savaşı patlayınca, savaş düşmanlığı kampanyasında etken rol oynuyor. Bir yazısından dolayı 100 Sterlin para cezasına çarptırılıyor. Bu, o günlerde küçük bir servet demektir. Cezayı ödeyemeyince kitaplığı haczediliyor. Bir arkadaşı kitaplığını satın alarak haraç mezat gitmesini önlüyorsa da birçok değerli kitabın bu arada kaybolduğu

görülüyor. Savaş düşmanlığı yüzünden eski koleji onursal öğretmenlik payesini geri alıyor. Harvard Üniversitesi ona bir kürsü vermek istiyor ama pasaport alamıyor. Konferanslar vermek teşebbüsü de askerî makamlarca önleniyor.

1918 — Konferans olarak hazırladığı fakat yayınlayamadığı yazıları Birleşik Amerika'da «Siyasal Ülküler» adı altında çıkıyor. «Tribunal» Gazetesindeki savaşa karşıt bir yazısı yüzünden altı ay hapse hüküm giyiyor. En iyi eserlerinden biri sayılan «Matematik Felsefeye Giriş»'i cezaevinde yazıyor (1919).

1920 — Sovyetler Birliği'ni kısa bir ziyaretten sonra «Bolşevizm'in Teori ve Pratiği »'ni yazıyor. Sonbaharda Çin'e giderek Pekin Üniversitesinde felsefe dersleri veriyor.

1921 — Bir yıl kaldıktan sonra Çin'den dönüyor. Eşinden ayrılıp Dora Black'la ikinci evliliğini yapıyor. «Zihnin Analizi »'ni yazıyor. Konferanslar veriyor.

192330 — «Atomların Alfabesi», «Göreceliğin Alfabesi», «Eğitim Üzerine» (1926), «Felsefenin Anahatları» adlı eserleri yayınlanıyor. 1929'da eşiyle beraber, çocuklar için bir okul açıyor. Bu okulla ilgili çalışmaları üç yıl sürüyor. Yine 1929'da «Evlilik ve Ahlâk»'ı yazıyor.

193035 — «The Conquest of Happiness» (Mutluluğun Ele geçirilmesi), «The Scientific Outlook» (Bilimsel Bakış), «Education and the Social Order» (Eğitim ve Toplumsal Düzen), «Freedom and Organisation, 18141914» (Özgürlük ve Örgüt, 18141914) adlı eserlerini yayınlıyor. 1935'te ikinci eşinden ayrılıyor. Ertesi yıl Patricia Helen Spence ile üçüncü evliliğini yapacak ve bu eşi ile «The Amberley Papers»'ı yayınlıyacaktır.

1938 — «Power: A New Social Analysis» (İktidar: Yeni Bir Toplumsal Çözümleme) adlı eseri çıkıyor. Birleşik Amerika'ya giderek başlıca üniversitelerde dersler veriyor.

1940 — New York College'inde felsefe dersleri verirken, ahlâkla ilgili görüşlerini beğenmeyen üniversite yönetimi işine son veriyor. Aynı yıl «An Inquiry into Meaning and Truth» (Doğrunun ve Anlamın Araştırılması) adlı eseri yayınlanıyor. Beş yıllık bir anlaşma ile Barnes Vakfına öğretim üyesi oluyorsa da üç yıl sonra, görüşleri beğenilmediği için görevinden uzaklaştırılıyor.

1944 — İngiltere'ye dönüyor. Hayatının diğer yıllarım burada geçirecektir. Batı Felsefesi Tarihini yazmağa devam ediyor. Bir yıl sonra tamamlıyor.

1948 — «Human Knowledge, Its Scope and Limits» İnsan Bilgisi, Kapsamı ve Sınırları) çıkıyor.

1950 — Nobel Edebiyat Ödülünü alıyor. Aynı yıl «Unpopular Essays» (Tutulmayan Denemeler)'i çıkarıyor. Ertesi yıl da «New Hopes for a Changing World» (Değişen Bir Dünya İçin Yeni Umutlar) yayınlanıyor.

1952 — Boşanıyor ve dördüncü kez Edith Finch ile evleniyor. Beş hikâyelik bir hikâye kitabı «Satan in the Suburbs» (Kenar Mahallelerdeki Şeytan) yazıyor. (Basılışı 1953).

1954 — «Human Society in Ethics and Politics» (Politika ve Ahlâk Bakımından İnsan Topluluğu) adlı eseri çıkıyor.

1960 ve sonrası — Gazetelere yazılar yazıyor, konferanslar veriyor. Eserlerinin yeni baskıları ile uğraşıyor. Savaş düşmanlığı, özellikle nükleer bombaların kullanılmaması için etken rol oynuyor. Bu amaçla yapılan yürüyüşlere katılıyor. Vietnam Savaşma şiddetle cephe alıyor.

1970 — Yirminci Yüzyılın en büyük filozofu dünyaya gözlerini kapıyor.

ÜÇ ÇEŞİT ÇATIŞMA

Bir şeylerle çatışma halinde olmak insanın yaradılışı gereğidir. Bu çatışmada, insanların kimi yener, kimi yenilir. Genel olarak, yenilenlerin soyu azalır ya da tükenir. Bunun sonucu şudur ki, insandan insana geçen psikoloji, yenenlerin psikolojisidir. Yenme şansının yüzde elli olduğu her yerde, insan iyimserliği bu şansı olduğundan fazla görür. Bunun böyle olması, yaşayanlar için mutlu bir şeydir. Yenilenin görüşü ise unutulup gider.

İnsanların, ister istemez giriştiği çatışmalar üç çeşittir: Bunlar:

1. ***İnsanın tabiatla,***
2. ***İnsanın insanla,***
3. ***İnsanın kendisiyle olan çatışmalarıdır.***

Bu çatışmalar, özleri bakımından birbirinden çok ayrıdır ve tarih boyunca bunların görece önemi durmadan değişir. Bu üç çatışmayı yöneten yollar birbirinden apayrıdır. Tabiatla olan çatışmayı, fizik bilimleri ve teknik ustalık yürütür. İnsanla olan çatışma, politika ve savaşla yürür. İnsanın iç savaşım da, bugüne kadar din yönetmiştir. Bugün, bu çatışmayı psikanaliz metotlarıyla, bilimsel olarak yürütebileceklerini ileri sürenler vardır. Ama, bu metotların bütün ihtiyaçları karşılayacağını sanmıyorum.

Tabiatla olan çatışma, bir anlamda, en ağır basanıdır. Çünkü, bu çatışmada yenmek yaşıyabilmenin koşuludur. Buzlar çağında ya da bereketli topraklar kuruyunca, ya da depremler bütün vadileri altüst edince yok olan insanlar, tabiatla olan çatışmada yenilmişlerdir. Bütün kıtlıklarda ve hastalık salgınlarında ölenler gibi. Tabiata karşı elde edilen her zafer, insan soyunun sayıca artmasını mümkün kılmış ve başlıca da bu uğurda kullanılmıştır.

Ama, insan çevresini dizginledikçe, benzerleriyle olan ilişkileri önem kazanmaya başlıyor. Çünkü, tabiatı dizginleme, en ilkel insan gruplarından daha tutarlı toplumsal toplulukları gerektiriyor, bir de, günlük ekmek gittikçe daha kolay kazanılınca, arta kalan insan gücü düşmanları öldürmek üzere biriktirilebiliyor. İnsanın gelişmesinde, bir an gelir ki, teknik sayesinde insan, düşmanlarını öldürmekten çok, rakipleriyle anlaşma yoluyla zenginleşir. Bu döneme gelince, tekniğin gerekleri insanın insanla çatışmasının durmasını, ya da, hiç olmazsa, gevşemesini gerektirir. Bu dönemde (ki insanlık bugün ona ulaşmıştır) çözümlenmesi en önemli sorun, insanın kendisiyle olan çatışmasıdır. Öbür iki çeşit çatışma çağlar boyunca insan tabiatını, eskiden benimsenmiş ama, bugün teknik bakımdan eskimiş kalıplara sokmuştur. **Dış savaş çağları, ruhundaki bir iç savaşta yansıdılar.** Bu ruhtaki iç savaşta bir taraf öbür tarafa «günah» adını veriyor ve onu yenmeğe çalışıyor. Ama, bu savaşta, zafer hiç bir zaman dış çatışmadaki kadar tam olmuyor, ve her bozgundan sonra, günah çirkin başını kaldırıyor. Başlangıçta dış savaşın bir yankısı olan bu sonsuz iç savaş, sonradan, tam tersine, bir dış savaşın kaynağı oluyor. Günah, tabiatın sadece bir yanıdır ama, düşmanlarımın bütün tabiatıdır. Eski ahlâkçıların inancı buydu. Böyle olunca, kendi ile barış halinde olmayan ruh, dış dünya ile de olamaz. Ve dış davranışlar, insanın kendi içindeki savaşı gizlemek için sürüp gitmek zorundadırlar. Bunun içindir ki, insanın kendi ile savaşı, insanın gelişmesi sonunda en büyük önemi kazanmaktadır.

Her çeşit savaşın bir uzlaşma ile bitmesi gerekir. Tabiatla çatışma bir uzlaşma ile bitmiştir. Çünkü, insan tabiatın sırlarını öğrendiği için onunla işbirliği yapabilecek duruma gelmiştir. İnsanın insanla çatışmasının, herkese yetecek kadar besin bulunmadıkça, bir görevi vardır. Ama, tabiatın dizginlenmesiyle herkesi beslemek olanağı kazanılınca ve gelişen teknik işbirliğini geniş ölçüde yararlı hale getirince, insanın insanla çatışması bir «anachronisme» oluyor. Bu çatışmanın, dünya devleti istiyenlerin düşündüğü gibi, politik ve ekonomik bir birleşmeyle sona ermesi gerekir. Bu yoldan insanla insan arasında bir dış uzlaşma kurulabilir. Ama, insan kendi kendisiyle uzlaşmaya varmadıkça, (kendi içinin bir yanını yenilmesi gereken bir düşman saymaktan vaz geçemedikçe) bu dış uzlaşma temelli olmayacaktır. İşte, insanların tarihi, geçmişi ve umarım, yarını, kısaca budur.

Sh:205-207

SOFTALIK VE HOŞGÖRÜ

Woodrow Wyatt

Softalığı nasıl anlatırsınız, Lord Russell?

Lord Russell

Bir adam bir konuya başka her şeyi hiçe sayacak kadar aşırı bir önem verirse, o adama softa demek yerinde olur sanıyorum. Bir örnek vereyim. Her aklı başında adam köpeklere eziyet edilmesinden hoşlanmaz. Ama, siz tutup köpeklere eziyet etmenin, başka hiç bir eziyetle ölçülemeyecek kadar korkunç olduğunu ileri sürerseniz, bir softa olursunuz.

Wyatt

İnsanlık tarihinde, büyük halk topluluklarının sık sık softalığa kapıldığı olmuş mudur?

Russell

Evet, çok yerde, çok kez olmuştur. İnsan topluluklarının yakalandığı kafa hastalıklarından biridir bu.

Wyatt

Bunların en kötü örnekleri hangileridir sizce?

Russell

Çok değişik örnekler verebilirim, sanıyorum. Yahudi düşmanlığını alalım. Bu, en kötülerinden biridir, çünkü çok yakın zamanlarda en kötü örneğini gördük. Korkunçluğunu düşünmeğe bile zor dayanır insan. Söylenmesi doğru değil söylenmesi doğru sayılmaz, biliyorum ama Yahudi düşmanlığı Hıristiyanlıktan doğmuştur. Hıristiyanlıktan önce varsa bile çok azdı bu düşmanlık. Roma devleti Hıristiyan olur olmaz, Yahudi düşmanı da olmaya başladı.

Wyatt

Neden acaba?

Russell

Çünkü İsa'yı Yahudiler öldürdü dediler ve Yahudi düşmanlığını bu bakımdan haklı gösterdiler. Elbette ekonomik nedenleri vardı bu işin ama, öne sürdükleri İsa'nın öldürülmesi oldu.

Wyatt

Halkın sürü halinde softalığa tutulduğu olur mu dersiniz? Tutulması nedendir sizce?

Russell

Bunda beraberlik duygusunun payı olsa gerek. Softalar topluluğunda birbiriyle dost olmanın verdiği bir rahatlık duygusu vardır. Aynı şey hepsini birden coşturur. Bunu herhangi politika partisinde de görebilirsiniz. Her partide, her zaman bir softalar grubu vardır. Bunlar birbirlerine pek bağlıdırlar ve bu bağlılık bir başka gruba düşmanlık eğilimi ile birleşip yayılırsa softalık kolayca gelişir.

Wyatt

Ama, softalık, zaman zaman iyi işler görmekte bir çeşit güç kaynağı olabilir mi?

Russell

Softalığın güç kaynağı olduğu su götürmez ama, tarihte softalığın iyi işlere kaynak olduğu görülmemiştir. Bence her zaman kötü işlere yol açmıştır. Çünkü, tek yanlıdır, çünkü işe kin karıştırmaması hemen hemen imkânsızdır. Softalığınızı paylaşmıyan insanlara ister istemez düşman olursunuz. Bunu önlemek çok güç.

Wyatt

Ama softalık ekonomik amaçlar gözetince, örneğin, Haçlı Seferlerinde olduğu gibi, softalık olmaktan, belki zararlı olmaktan da çıkmıyor mu?

Russell

Orasını bilmem... Haçlı Seferlerinden bir hayır geldiğini sanmıyorum. Bu seferlerde iki akım vardı: Bir, softalık akımı, bir de ekonomik akım. Ekonomik akım, gerçekten çok güçlüydü. Ama, softalık olmadan işe yaramazdı. Softalık orduları sağladı, ekonomik neden ise kumandanları diyebiliriz kabaca.

Wyatt

Peki, softalıkta büyücülüğün nasıl bir yeri olmuştur, dersiniz?

Russell

A... büyücülüğün korkunç, çok korkunç bir yeri oldu. En çok da... 1450 ile 1600 aralarında. Korkunçtu o yıllarda büyücülük. Ünlü bir kilise adamı The Hammer of Female malefactors adlı, büyücü kadınlarla ilgili bir kitap yazdı. Bu kitap, halkın da inandığı büyücülerin avlanıp yakılmasına büyük ölçüde yol açtı. Öyle sanıyorum ki, Jeanne d'Arc'ın kendisi bile büyücü olduğuna inanıyordu. Her halde, halkın büyücü diye suçlandırdığı kimselerin çoğu büyücü olduklarına inanmışlardı ve bu, korkunç işkencelere yol açtı. Sir Thomas Browne'ı okuduğunuz zaman onu iyi yürekli, bilgili bir insan sanırsınız. Ama gerçekte, büyücü yargılandırmalarında suçlandıranlardan yana oldu. Önce, büyücülüğü inkâr etme bir çeşit tanrısızlıktı. Çünkü, Kutsal Kitap «Bir cadının yaşamasına göz yummayacaksın!» diyor. **Büyücülerin yakılmasının doğru olduğuna inanmadınız mı, Kutsal Kitab'a inanmıyorsunuz demekti, öyleyse, Tanrınız yoktu.**

Wyatt

Neden, hiç değilse görünüşte, sağlam kafalı olan bir çok insan böylesine softa oluyor?

Russell

Sağlam kafa görece bir deyimdir. Çok çok az insan tam anlamıyla sağlam kafalıdır. Hemen her insanın deliliğe kaçan yanları vardır. Hiç unutmam. California'da, yağmurlu bir günde, otomobille geziyorduk. Yolda, sırsıklam bir yayayı arabamıza aldık. Bu adam, her çeşit ırk düşmanlığına karşıydı. Bunun korkunç bir şey olduğunu söyledi. Ben de, kendisine hak verdim. Sonra, içimizden biri Filipinlerden söz açar açmaz, bu adam, bütün Filipinlilerin aşağılık kişiler olduğunu söyledi. Gördünüz mü, onun kafasında da bir sakatlık varmış, demek.

Wyatt

Softalık konusuna neden bu kadar önem veriyorsunuz?

Russell

Çünkü, dünyanın uğradığı kötülükler, çok büyük ölçüde softalıktan gelir.

Wyatt

Ama, Roma Katolik kilisesi, her halde, bazı dogma'lara inanmanın, bunlara inanmaksızın yaşamaktan daha önemli olduğunu düşünüyordu. Onun görüşü ile bizimki arasında bir ayrılık var mı?

Russell

Var, hem de çok büyük. Roma Katolik kilisesi dünya ölçüsünde değildir. Bir çok ulusları avucuna alamıyordu. Hidrojen bombasıyla hepsini alabilir.

Wyatt

Bunu biraz açıklar mısınız?

Russell

Evet. Elbette açıklamaya değer. Bence, hepimizin başında korkunç bir tehlike olan Doğu Batı gerginliği, en çok ya softaca bir komünizmden, ya da softaca bir komünizm düşmanlığından doğuyor yerine göre. Her iki yan da, inançlarına aşırıca bağlanıyorlar. İnançları softalık diye anlattığım şeye benziyor. Yani demek istiyorum ki, birinin öte yanda kötü gördüğü şeyin önlenmesini, insan soyunun dünyada kalmasından daha önemli saymak softalıktır. Hepimizin başındaki tehlike, bu softalıktır, her iki yanda da bulunan bu softalık.

Wyatt

Peki, hoşgörü sizce nedir?

Russell

Düşüncenizin yönüne göre değişir bu. Düşünüşte hoşgörü, gerçekten hoşgörüyse, her hangi bir suç olmadıkça, hiç bir düşüncenin cezalandırılmaması demektir.

Wyatt

Tarihte hoşgörüsü olan çağlara örnek gösterebilir misiniz?

Russell

Evet. Otuz Yıl Savaşı'ndan sonra. İngiltere'de hemen arkasından başlamadı, çünkü o sırada biz bir içsavaş içindeydik: Ama, bu savaştan biraz sonra. İlk hoşgörür devlet Hollanda oldu. XVII. yüzyılın bütün ileri aydınları hayatlarının bir çok yıllarında Hollanda' ya sığınmışlardır: sığınmamış olsalar, silinip giderlerdi. İngiltere başka memleketlerden daha iyi değildi, o günlerde. Parlamento Hobbes'un bozuk, hem de çok bozuk kafalı olduğu sonucuna varmış ve İngiltere'de kitap yayımlamasını yasak etmişti. Bu yasak uzun, hem de çok uzun bir süre devam etti.

Wyatt

Eski Atina için hoşgörür bir devlet diyebilir misiniz?

Russell

Az çok hoşgörürdü. XVIII. yüzyıla kadarki yeni devletlerden daha hoşgörürdü. Ama, tam bir hoşgörürlük değildi onunki de. Sokrates'in nasıl öldürüldüğünü herkes bilir. Ondan sonra da baskı görenler oldu. İskender'in ölümünden sonra Anaxagoras da, Aristoteles de kaçmak zorunda kaldılar.

Wyatt

Peki, insan yaşadığı dönemin hoşgörür olduğunu nasıl bilir? Nerden anlaşılır bu?

Russell

Özgür kurumlardan anlarsınız. Basın özgürlüğü olur, düşünce özgürlüğü olur, propaganda özgürlüğü olur. Dilediğinizi okumakta özgür, dilediğiniz dine girip çıkmakta özgür olursunuz.

Wyatt

Ama bugün Batı'da bütün bu özgürlükler var, yine de siz biraz önce softalığın hiç bir zaman bugünkü kadar koyu olmadığını söyler gibiydiniz.

Russell

Batı'da bu özgürlüklerin gerçekten var olduğunu sanmıyorum. Amerika'yı alın örneğin. Ne yaptılar orda? Bütün kitaplıklara gittiler, Rusya üstüne bilgi veren ne varsa yok ettiler. Buna tam bir hoşgörü diyemezsiniz.

Wyatt

Coşkun olmazsak iş yapamıyoruz. Fazla coşarsak softalığa düşüyoruz. Doğru yolda olduğumuzu, softalığa kaymadığımızı nasıl kestirebiliriz?

Russell

Kesin olarak bilemezsiniz, ama şu yapılabilir bence: Yalnız doğru olduğuna inandığınız bir işi yapmakla kalmayıp, doğru görünenden başka bir yola girmemeği ilke edinirsiniz. Aldanabilip de bir yıkıma sebep olacağınız işten kaçınırsınız. Bu davranışı insanları diri diri yakma işinde deneyelim, örneğin. Ortaçağın işkenceler döneminde din adamlarının bildikleri tam anlamıyla doğru olsaydı, dinsizlerin yakılması iyi bir iş olurdu. Ama bildiklerinizin doğru olmadığına en küçük bir ihtimal de olsa kötü bir iştir yaptığınız. Bence böyle bir ilkeye uymalısınız.

Wyatt

Bu ilkeyi politika partilerine ve hükümetlere de uygulayabilir misiniz?

Russell

Elbette. Bir politika partisinde olan öteki partinin doğru yolda olmadığına inanır, ama gidip o partideki insanları öldürmeğe hakkı olduğunu söyleyemez.

Wyatt

Hoşgörünün sınırları nedir? Ne zaman hoşgörü başıboşluğa ve kargaşalığa götürür?

Russell

Buna verilecek orta halli bir cevap şu olabilir: Gerekli yasaya uygun olarak düşünceleri savunma tam bir hoşgörü ile karşılanmalı. Ama, yasa değişinceye kadar suç sayılan işlerin savunulması karşısında tam bir hoşgörü istenemez. Bir örnek alacak olursak, ölüm cezasının olmadığı bir yerde, bu cezanın konması düşüncesinde olabilirsiniz. Ama, sizce ölümü hakketmiş bir insanı gidip öldürmekte serbest olamazsınız.

Wyatt

Softalık dünyaya dalga dalga yayılır mı, dersiniz? Bizim dünyamız böyle bir dalga içindeyse, bu dalga nasıl sona erebilir?

Russell

Dünya düzelince dalga da durur ama, sürekli bir dengeye ulaşmadıkça da bu dalga durmaz. Kararsız bir durum sürüp gittikçe, softalığı besliyen koşullar var demektir. Onun için, softalığı yenmek istiyorsanız, dünyada bir çeşit durulma sağlamak zorundasınız.

Wyatt

Dünyada softalığın azalacağını umuyor musunuz?

Russell

Evet, umuyorum, hem de çok. Bu iş, politikalara bağlı bence. Dünya savaşını büyük bir tehlike olmaktan çıkaran bir politika sistemimiz olursa, Doğuda da Batıda da hoşgörünün ve anlayışın çarçabuk gelişebileceğini sanıyorum. Ama, bu gerginlik kaldıkça bunun gerçekleşmesi çok zordur.

Sh:27-34

FELSEFE NEDİR

Wyatt

Lord Russell, felsefe nedir?

Russell

Çok tartışma götürür bir sorun bu. Öyle sanıyorum ki, iki filozoftan bile aynı karşılığı alamazsınız. Benim görüşüme göre, henüz kesin olarak bilinmeyen konular üstünde kafa yormaktır. Bu, yalnız bana göre böyledir, başkalarına göre değil.

Wyatt

Felsefeyle bilim arasındaki ayrılık nedir?

Russell

Kabaca, şu. Bilim bildiğimiz şeyler, felsefe de bilmediğimiz şeylerdir. Onun için de, insan bilgisi ilerledikçe, sorunlar felsefe alanından bilim alanına geçer.

Wyatt

Demek, bir şey bulunup açıkça ortaya kondu mu, felsefe olmaktan çıkıp bilim olur, öyle mi?

Russell

Evet. Nitekim felsefe diye ele aldığımız nice sorunlar artık felsefe olmaktan çıkmıştır.

Wyatt

Felsefe neye yarar?

Russell

İki şeye yarar bence. Bunlardan biri, henüz bilimin çözemediği şeyler üzerinde düşüncemizi işletmektir. İnsanı ilgilendirmesi gereken şeylerin de pek azı henüz bilimce çözümlenmiştir. Pek önemli nice şeyler vardır ki, bilim, şimdilik hiç değilse, bunlar üstüne pek az şey biliyor. İnsanların düşüncesi niçin bir sınırda kalsın ve yalnız bugün bilinenin içine kapansın. Bence, varsayım yoluyla dünya görüşümüzü genişletmek felsefenin sağladığı yararlardan biridir. Aynı ölçüde bir başka önemli yararı daha vardır bence. O da, bize, bildiğimizi sandığımız şeyleri bilmediğimizi göstermesidir. Bir yandan felsefe bizi günün birinde bileceğimiz şeyler üzerinde düşündürmek, öbür yandan da, bilgiye benzeyen nice şeylerin bilgi olmadığını alçak gönülle, göstermektir.

Wyatt

Felsefenin üzerinde düşünüp de de sonradan elle tutulur sonuçlar vermiş olan konulara bir kaç örnek gösterebilir misiniz?

Russell

Gösterebilirim. Bu örnekler en kolay da Yunan felsefesinde bulunur. Yunanlıların ileri sürdükleri ve kendi zamanlarında denenmemiş olan birçok varsayımlar sonradan değer kazanmışlardır. Örneğin, atom varsayımını alalım. **Demokritos maddenin küçük parçacıklarından kurulu olduğunu ileri süren atom varsayımını bulmuştu. 2000 yılı aşkın bir zaman sonra, bunun bilimsel bir görüş olduğu anlaşıldı.** O zamansa bu, sadece bir düşünceydi. Aristarkhos'u alalım. Güneşin dünyanın çevresinde değil, dünyanın güneşin çevresinde döndüğü ve gökteki değişikliklerin dünyanın dönmesinden ileri geldiği düşüncesini ortaya atan ilk insan o olmuştur. Bu, bir bir yana atılıp unutulmuş olan varsayım, 2000 yıl sonra Copernicus ile yeniden ele alındı. Ama, Aristarkhos bunu düşünmemiş olsaydı, Copernicus belki de hiç üstünde durmayacaktı.

Wyatt

Nasıl oluyor bu, bir çeşit sezgiyle mi?

Russell

Yo, hayır. Bu varsayımları ilkin düşünenler, «doğrusu budur» diyemezler; sadece «doğru bu olabilir» diyebilirler. İyi bir bilimsel hayal gücünüz varsa, birçok şeyin doğru olabileceğini düşünebilirsiniz. İşte, bilimin özü de budur. Önce, bir şeyin doğru olabileceğini düşünür, sonra doğru olup olmadığını yoklarsınız, çok kez de doğru olmadığını görürsünüz.

Wyatt

Platon'a göre, Demokritos teorisi, Teokritos'un atom teorisi saçma sapan bir şeydi, değil mi?

Russell

Platon'u ürkütmüştü bu düşünce. Demokritos'un bütün kitaplarının yakılmasını istemişti. Çünkü, Platon bilimi sevmiyordu. Matematiği seviyordu ama, bilimsel olan başka hiç bir şey sevmiyordu.

Wyatt

Demek, size göre felsefe, bir anlamda, bilimin hizmetindedir.

Russell

Eh, bir bakıma öyledir. Ama, tabiî, bilimin bir uşağı değildir sadece. Çünkü, bir çok şeyler vardır ki, bilim uğraşamaz onlarla. Örneğin, bütün değer sorunları. Bilim, bir araç olarak değil, amaç olarak neyin iyi, neyin kötü olduğunu söyleyemez size.

Wyatt

Zamanla filozofların ve halkın felsefeye karşı davranışlarında nasıl bir değişiklik oldu dersiniz?

Russell

Düşündüğünüz felsefe okuluna göre değişir bu. Platon ve Aristoteles'de, en önemli şey dünyayı anlamaktı; bence de felsefenin yapması gereken şey budur. Onlardan sonra gelen stoacılarda, ahlâk önem kazanıyor. Kahraman olmanız, felâketlere sabırla katlanmanız gerekiyor bu felsefeye göre. Halk arasında da «filozof» bu anlamı kazandı.

Wyatt

Sizce Marx'a bir filozof denir mi?

Russell

Bir bakıma filozoftur, şüphesiz. Ama bugün filozoflar arasında önemli bir ayırma var. Kimi filozoflar dünyanın düzenini sürdürmek, korumak; kimi filozoflar da dünyanın düzenini değiştirmek istiyorlar. Marx, tabiî, İkinciler arasında. Bana kalırsa, her ikisi de, filozofun asıl yapacağı iş değildir. Bence, filozofun işi, dünyayı değiştirmek değil, anlamaktır, oysa Marx bunun tam tersini söyler.

Wyatt

Siz kendinize nasıl bir filozof dersiniz?

Russell

Ben şimdiye kadar kendime sadece mantıksal atomist demişimdir. Ama, bu isim takmalarına pek meraklı değilim, kaçınırım bundan.

Wyatt

Mantıksal atomist ne demektir?

Russell

Şu demektir bence: Ele aldığınız her hangi bir konunun özüne varmak için, tutulacak yol çözümlemedir. Her şeyi çözümliye çözümliye, öyle bir yere gelirsiniz ki, orada artık çözümlenemez şeyler çıkar karşınıza. İşte, bunlar mantıksal atomlardır. Bunlara mantıksal atomlar diyorum, çünkü, onlar artık madde değildir. Bunlara, nesneleri meydana getiren idea (kalıplar) diyebiliriz.

Wyatt

Felsefenin bugünkü başlıca yönü nedir?

Russell

Bu konuda İngilizce konuşan memleketlerle Avrupa memleketlerini ayırmak gerekir. Yönler eskisinden çok daha ayrı birbirinden, çok daha ayrı. İngilizce konuşulan memleketlerde ve hele İngiltere'de yeni bir felsefe akımı var. Bence, bu akım, felsefeye ayrı bir alan bulmak isteğinden doğmuştur. Biraz önce söylediğime göre, felsefe sadece yarım bir bilimdir. Bu görüşten yana olmayanlar var. Onlar, felsefenin kendi dünyası olmasını istiyorlar. Bu istek, dilci felsefe diyebileceğimiz bir yola götürdü. Bu yolda, filozofun önemli işi, soruları cevaplandırmak değil, soruların anlamını iyice açmaktır. Ben, bu görüşe katılmıyorum. Ama, size bunu bir örnekle anlatabilirim. Bir gün bisikletle Wincester'e gidiyordum. Yolumu kaybettim. Bir köy dükkânına gittim. Bana Wincester'e giden en kısa yolu gösterir misiniz, dedim. Bunu sorduğum adam dükkânın arkasında benim görmediğim birisine seslendi: «Bir bay Wincester'e giden en kısa yolu soruyor» dedi. İçeriden bir ses geldi:

«Wincester'e mi?»

« Evet.»

«Wincester'e giden yol mu?»

«Evet.»

«En kısa yol mu?»

«Evet.»

«Bilmiyorum.»

Böylece, sorduğuma cevap alamadan ayrıldım ordan. İşte Oxford felsefesi bunu yapmamızı istiyor.

Wyatt

Yâni, soru doğru olacak, cevabın önemi yok, öyle mi?

Russell

Evet, cevap vermek başkalarına düşüyor.

Wyatt

Avrupa felsefesinden ne bakımdan ayrılıyor bu?

Russell

Avrupa'da felsefe, daha kanlı canlı. Ben onunla da anlaşamıyorum, ama, bir bakıma daha gürbüz bir felsefe, ilk çağ felsefelerine daha yakın. Kierkegaard'ın varoluşçuluk görüşünden gelen değişik birçok felsefe var. Bir de, gelenekçi din üzerine polemikler çıkarmakla uğraşan felsefeler. Buna benzer birçok şeyler. Bana sorarsanız, pek önemli bir şey yok bütün bunlarda.

Wyatt

Peki ama, nasıl davranması gerektiğini öğrenmek istiyen birisine sizin felsefe yolunuz nasıl yararlı olabilir?

Russell

Bir çokları bana mektuplar yazıp, nasıl davranacaklarını bilmediklerini, şaşkına döndüklerini, çünkü, eski yolları bıraktıklarını, bunların yerine ne koyacaklarını bilmediklerini söylüyorlar. Benim inandığım felsefenin şu bakımdan bir yararı olabilir. Bu felsefe, insanlara yaptıkları işin doğruluğundan kesinlikle emin olmadıkları zaman güçlü davranmalarını sağlar. Bence, kimse hiç bir şeyden kesinlikle emin olamaz. Olursa, muhakkak aldanır. Çünkü, hiç kendinliğe ulaşamaz. Onun için, insan bütün inançları bir şüphe ile karşılamak ve şüpheye rağmen de, güçlü davranabilmek zorundadır. Savaş plânını hazırlayan bir general de böyle davranır nihayet, düşmanın ne yapacağını pek kesin olarak bilmez ama, iyi bir komutansa yanılmaz, kötü komutansa yanılır. Ama, gündelik hayatta insan olasılıklara dayanarak iş görmek zorundadır. Felsefenin yapacağı şey de, onlara tam bir kesinlik içinde olmaksızın güçlü davranma cesaretini vermektir.

Wyatt

Peki, insanları, güvendikleri şeyler üzerinde şüpheye düşürmek doğru bir şey midir, sizce? Rahatlarını kaçırmaz mı onların?

Russell

Bir zaman için kaçırır, tabiî. Ve bence, biraz rahatı kaçmak kafa eğitiminin önemli bir yanıdır. Ama, bir bilim yükü edinirlerse, duydukları şüpheyle altüst olmamalarını sağlayacak bir safra yüklenmiş olurlar.

Wyatt

Felsefenin geleceği için ne düşünüyorsunuz?

Russell

Felsefenin gelecekte Yunanlılar zamanındaki ya da ortaçağdaki yerini tutacağını sanmıyorum. Bilimin yükselişi felsefenin önemini ister istemez azaltacaktır.

Wyatt

Felsefenin bugünkü dünyada ve gelecek yıllardaki değerini özetler misiniz?

Russell

Bizim zamanımızda önemli bir yeri olduğunu sanmıyorum. Önce şundan ötürü: Demin söylediğim gibi, birçok önemli sorunlar vardır ki, bilim, hiç değilse, bugün, bunlarla

uğraşamaz ve bunlar bilimsel bir davranışla ele alınamaz. İkinci olarak da şundan dolayı: felsefe insanların düşünce bakımından biraz daha alçak gönüllü olmalarına, kesin olarak bildiğimizi sandığımız şeylerin doğru çıkmadığını ve bilime kestirme yoldan varılamayacağını anlamasına yarıyor. Bence, her filozofun her zamanki işi dünyayı anlamaktır, bu anlama da kestirip atmaya gelmeyen uzun ve zor bir iştir.

Sh:35-41

DİN

Wyatt

Sizin hiç dinsel duygularınız oldu mu, Lord Russell?

Russell

Oldu, oldu. Erginlik çağımda, enikonu dindardım. Belki matematik dışında, her şeyden çok dinle ilgilenmekteydim. **Dinle ilgilenmem beni, ona inanmak için bir neden var mı yok mu sorununa götürdü ki dinle her ilgilenenin aynı sonuca vardığı pek söylenemez.** Ben üç sorun üzerinde durdum. Öyle geldi ki bana, Tanrı, ölümsüzlük ve özgür insan iradesi (cüzi irade) en önemli üç sorundu ve bunları ters yönden birer birer inceledim, özgür insan isteminden başladım, adım adım ilerliyerek, bunlardan hiçbirine inanmak gerekmediği sonucuna vardım. Bunun beni çok sarsacağını sanmıştım, ama, garip değil mi, hiç de öyle olmadı.

Wyatt

Bu üç şeyden hiçbirine inanmak gerekmediği düşüncesine nasıl vardınız?

Russell

Serbest insan iradesi konusunda ileri sürülenleri yeterli bulmadım ve hâlâ da bunların inandırıcı olmadığı kanısındayım. Ama düşündüm ki, maddenin bütün hareketlerini dinamik kanunlar yönettiği için, insanın konuşurken dudaklarının oynamasının önceden ayarlanması gerekir, o kadar ki, söyleyeceği sözleri değiştirme gücü olamazdı. Bunun sağlam bir kanıt olduğunu sanmıyorum ama, o zaman bana inanılır gibi gelmişti. Ölümsüzlüğe gelince, ha bakın, bedenle ruh arasındaki ilişki ne olursa olsun, bu ilişki herkesin sandığından çok daha derindir. O kadar ki, beyin çürüdüğü zaman, ruhun yaşamakta devam etmesi düşünülemez. Tanrıya gelince, onun varlığına inanların ileri sürdükleri birçok kanıtlar varsa da, ben düşündüm ve hâlâ da öyle düşünüyorum ki, bunların hiçbiri geçerli değildir ve Tanrının varlığına inanmak isteği olmasa, kimse bu kanıtları kabul edemezdi.

Wyatt

Fizik yasaları cüzi irade diye bir şeyin olamayacağını ortaya koyar diyorsunuz. Ne demektir bu, anlamıyorum.

Russell

Evet, delikanlılık çağımda böyle düşündüğümü söylemeliyim. O zamanki düşünceme göre fizik yasaları gereği, ilk nebula halinden bu yana, maddenin bütün devinmeleri önceden belirlenmiştir. Söylenen her söz de bu yasaların içine girer. Böyle olunca, diyorum ki ilk nebula çağında, bay filânın, her durumda söyliyeceği söz fizik yasalarınca saptanmıştır. Bu demektir ki, bay filân, söyleyeceği hiçbir sözü özgür iradesiyle söyleyemez.

Wyatt

Sizce Tanrı diye bir şeyin olmadığı kesin midir? Yoksa, Tanrının varlığı ispatlanmamış mı değildir sadece?

Russell

Böyle bir şeyin olmadığı kesindir demiyorum, hayır. Diyorum ki, Olympos tanrıları ya da Norveç tanrıları için durum neyse, Tanrı için de odur. Olympos veya Valhalia tanrıları da var olabilir. Var olmadıklarını ispatlayamam ama, bence Hristiyan Tanrısının var olması, ötekilerin var olmasından daha olası değildir. Hepsinin varlığı bir olasılıktan öteye geçmiyor bence.

Wyatt

Sizce din, etkileri bakımından yararlı mı, zararlı

mı?

Russell

Etkilerinin çoğu, tarih boyunca zararlı olmuştur bence. Gerçi, din sayesinde eski Mısır rahipleri takvimi bulmuşlar, ay ve güneş tutulmalarını önceden kestirebilecek kadar izlemişlerdir. Bunlar bence, dinin yararlı etkileridir. Ama etkilerinin büyük çoğunluğu kötü olmuştur kanımca. Kötü olmuştur çünkü, dinin buyruğu ile insanlar, varlığı iyice kanıtlanmamış şeylere inanmak zorunda kalmışlar; ve bu, herkesin düşüncesini bozmuş, eğitim sistemlerini bozmuş, ve bence, tam bir ahlâk sapkınlığına yol açmıştır. Neyin doğru, neyin yanlış olduğu üzerinde durulmaksızın bazı şeylere inanmak doğru, bazı şeylere inanmaksa yanlış sayılmıştır. Genel olarak, dinin büyük zararları olduğu kanısındayım. Din, tutuculuğu ve eski alışkanlıklara bağlılığı Tanrı buyruğu haline getirmekle büyük ölçüde zararlı olmuştur; insanlar arasında hoşgörüsüzlüğü ve kinleri yüceltip beslemekle daha da zararlı olmuştur. Özellikle Avrupa'da, dinin doğurduğu hoşgörüsüzlük korkunç ölçülere varmıştır.

Wyatt

Özgür düşünceyi engelleyen bir çeşit düşünce sansürü olduğu kanısında mısınız?

Russell

Evet, bu kanıdayım. Demek istiyorum ki, dünya yüzünde herhangi bir okulu, erkek veya kız okulunu alırsanız alın, göreceksiniz ki, hepsinde bir çeşit inanç aşılanmaktadır. Hristiyan ülkelerde bir çeşit inanç, komünist ülkelerde bir çeşit inanç. Her ikisinde de bir şey öğretilmekte ve öğretilen şeyin doğruluğu tarafsızca incelenmemekte; bir yandaki çocuklar, öbür taraf üstüne düşüncesini kendiliğinden bulmaya alıştırılmamaktadır.

Wyatt

Çağlar boyunca, insanlarda bir din ihtiyacını yaratan nedir?

Russell

Her şeyden önce **korkudur**, sanıyorum. insan kendini güçsüz hisseder daha çok. Onu korkutan üç şey vardır.

Biri, Doğa'nın ona yapabileceği şey. Doğa onu yıldırımla çarpabilir veya bir depremle yok edebilir.

Öteki, başka insanların ona yapabilecekleri şey. Bir savaşta onu öldürebilirler.

Üçüncüsü, ki dinle pek ilgilidir, insanın kendi azılı tutkularının ona yaptıracağı şey; durgun bir zamanında yaptığına pişman olacağı şeyler. Bu yüzden birçok insan büyük bir korku içinde yaşar. Din de bu korkulara pek fazla kapılmasına yardım eder.

Wyatt

Ama din kurucularının buyurdukları bu değildir her zaman.

Russell

Hayır ama, din kurucuları ile — dinlerin kurucuları demek istiyorum — artlarından gidenlerin öğrettikleri arasında pek az ilişkiler vardır, pek az gerçekte. Bir örnek verelim. Gördüğüme göre, asker kişiler Doğu devletleriyle olan çatışmalarda Hristiyan inancına pek önem veriyorlar. Onlara bakılırsa, Hristiyan değilseniz savaşta güçlü olamazsınız. Ama ben, İsa'nın Dağdaki vaazını bir daha okudum ve içinde Hidrojen bombasını öğütleyen bir kelime, tek bir kelime bulamadım.

Wyatt

Evet ama, öyleyse siz dinin hâlâ bugün de zararlı olduğuna mı inanıyorsunuz? Demek istiyorum ki, eleştirdiğiniz şeyler geçmişle ilgili. Bugün için ne diyorsunuz?

Russell

Dün neyse bugün de o. Verdiğim H. bombası örneği eski bir hikâye değil, keşki öyle olsaydı. Bence bugünkü günde din, kiliselerdeki durumuyla, dürüst düşünceyi köstekliyor aslında ve hiç de önemli olmayan şeylere önem veriyor. Onun önem ölçüsünün tamamıyla yanlış olduğu söylenebilir.

Wyatt

Buna bir örnek verebilir misiniz?

Russell

Verebilirim elbette. Roma İmparatorluğu çökerken, kilise ululari Roma İmparatorluğunun yıkılmasına hiç de aldırış etmiyorlardı. Başlıca kaygıları, bakireliği korumaktı. Onlarca önemli olan buydu.

Wyatt

Ne yaptılar, peki?

Russell

Halka din öğütleri verdiler. Orduların sınırlara dayanması, vergi sistemlerinde reform yapılıp yapılmaması onları ilgilendirmedi. Din kuralları onlarca, kendi imparatorluklarının yaşamasından daha önemliydi. Onun için bugün de, insan soyunun çökebileceği bir sırada, görüyorum ki, kilise ululari suni döllenmeyi önlemeyi, hepimizi birden yokedebilecek olan bir dünya savaşını önlemekten daha önemli sayıyorlar. Bence, bu, önem ölçüsünde ne büyük bir aldanma olduğunu göstermeye yeter.

Wyatt

Evet ama, dinlerin eğitimi yaymakta bazan bir hayli yararı olduğunu kabul etmez misiniz? Örneğin, Birmanya gibi, başka hiçbir eğitim sisteminin kullanılamadığı yerlerde, budist rahipleri yoksulları eğitmekte bir hayli iş görmemişler midir?

Russell

Evet, olabilir. Benediktenler de bu yolda hayli yararlı olmuşlardır, ama zararlı olduktan sonra. Önce bir hayli kötülük etmişler, sonra da birazcık iyilik.

Wyatt

Kimi insanlar inançsız, dinsiz olamayacaklarını, onsuz hayatın zorluklarına karşı koyamayacaklarını sanıyorlar. Onlara ne dersiniz?

Russell

Böyle düşünenler bir çeşit korkaklık gösteriyorlar, derim. Bu korkaklık başka alanlarda ayıp sayılır. Ama din alanında oldu mu, korkaklık övülüyor. Bense, hangi alanda olursa olsun, korkaklığı övemem.

Wyatt

Peki ama, neden korkaklık diyorsunuz buna?

Russell

Hayatla, şunsuz yada bunsuz savaşamazsınız demek korkaklıktır. Herkes hayatın kendisine verdiği imkânlarla hayat savaşına girmek zorundadır. Yüreklilik, bir bakıma budur.

Wyatt

Sizce insanların kendi sorunlarını Tanrıya, bir papaza ya da bir din kuruluşuna yüklemeleri, bu sorunlarla kendi başlarına savaşmamaları korkaklıktır mıdır, demek istiyorsunuz?

Evet. Dünyanın içinde bulunduğu çok tehlikeli durumu ele alalım. Bana boyuna gelen mektuplarda hep «Tanrı dünyayı korur» diye yazıyorlar. Ama Tanrı geçmişte hiç korumadı, yarın ne diye koruyacakmış, anlamıyorum.

Wyatt

Ama din zararlı ise, insanlar yine de hep bir dinleri olmasını istiyorlar.

Russell

İnsanlar istemiyor ki! Kimi insanlar istiyor. Onlar da dini istemeye alışmış olanlardır. Örneğin, kimi memleketlerde halk sırık üstünde yürür ve sırıksız yürümekten hoşlanmaz. Din de tam böyle bir şeydir. Kimi memleketler alışmıştır buna. Ben Çin'de bir yıl yaşadım ve gördüm ki, orta halli Çinlilerin herhangi bir dine inandıkları yok. Öyleyken Hristiyanlar kadar mutlu olabiliyorlar. Hattâ, kötü koşullar içinde oldukları düşünülürse, Hristiyanlardan daha mutludurlar bence.

Wyatt

Ama bir Hristiyan'a sorarsanız, Çinliler Hristiyan olsalar daha mutlu yaşarlar, der.

Russell

Bence bunun doğruluğu hiç de ispatlanmış değildir.

48 Yazılar

Wyatt

Ama insan kendi dışında bir inanç nedeni aramaz mı? Kendinden büyük sandığı birine inanmak istemez mi? Bu, sadece bir korkaklık ya da başkasına güvenme sorunu değil, onun uğrunda bir şeyler yapmak isteği de olabilir.

İnsanın kendinden büyük nice şeyler daha var. Her şeyden önce ailesi, sonra ulusu var, sonra da bütün insanlık. Bütün bunlar bir tek insanın kendinden daha büyük şeylerdir. İçimizde doğabilecek iyilik duygularını doyurmamıza bunlar da yeter.

Wyatt

Din kurumlarının insanlığı hep pençesi altında tutacağını mı sanıyorsunuz?

Russell

Bu bence, insanların kendi toplumsal sorunlarını çözümleyip çözümlememelerine bağlıdır. Büyük savaşlar ve büyük baskılar sürüp giderse, çoğu insanlar mutsuzluk içinde yaşarsa, din de sürüp gider her halde. Çünkü, benim gördüğüm kadarıyla, Tanrının iyiliğine inanç, olan bitenlere ters düşmektedir. Tanrının iyiliğini gösteren hiçbir kanıt yokken ortada, halk inanıyor buna. Ama her şey yolunda gittiği zamansa, inanması gerekirken, inanmıyor Tanrının iyiliğine. Onun için diyorum ki, halk eğer toplumsal sorunlarını çözümlerse, din ortadan kalkar. Ama çözümleyemezse, o zaman ortadan kalkacağını sanmam. Buna geçmişten örnekler bulabilirsiniz. XVIII. yüzyılda, her şey yolundayken, okumuş yazmış insanların çoğu dine bağlı değildiler, serbest düşünceliydiler. Ama Fransız Devrimi olunca, bazı İngiliz aristokratları serbest düşüncenin insanı giyotine götürdüğü kanısına vardılar. Serbest düşünceyi bir yana bırakıp, hepsi koyu dinci kesildiler. Böylece Victoria dönemi başladı. Aynı şey Rus Devriminde de oldu. Rus Devrimi halkı ürküttü, **Tanrı'ya inanmazlarsa, malları mülkleri ellerinden gidecek sandılar ve Tanrıya inanır oldular. Bence toplumsal karışıklıklar dinin işine yaramaktadır.**

Wyatt

Sizin ve benim, ölünce yok olup gideceğimize inanıyor musunuz?

Russell

İnanıyorum elbette. Başka türlü olması için bir neden yok. Ölünce, beden dağılıp gidiyor, biliyoruz bunu. Beden dağıldıktan sonra, düşüncenin yaşamakta devam etmesi için de hiçbir neden görmüyorum.

Sh:42-50

DİN VE BİLİM

Büyük fizikçilerin ve biyolojistlerin çoğu, son yıllarda bilimin yeni buluşlarıyla eski maddeciliğin gözden düştüğünü ve din gerçeklerinin göze girmeye yüz tuttuğunu ileri sürdüler. Bilginlerin belirsiz terimlerle ve bir görüş olarak ortaya attıkları bu düşünceyi, din adamları kapıştılar, yaydılar. Bu arada gazetelerde din adamlarının ağzından öyle sarsıcı haberler verdiler ki, büyük kalabalıklar nerdeyse Kutsal Kitabın dediklerini fizik biliminin doğruladığını sandılar. Bana kalırsa, yeni bilimlerden alınacak ders, halkın sürüklendiği bu görüşe indirgenemez. Bir kere bilginler, söyledikleri sanılan şeylerin hepsini söylemiş değildirler. Sonra da, geleneksel din inançları yararına söylediklerini, birer bilgin olarak,

gerçekten bilimsel bir ağızla değil, daha çok erdemi ve mülkü savunmak istiyen birer yurttaş olarak söylediler. 1914- 1918 savaşı ve onun ardından gelen Rus devriminden sonra bütün çekingen insanlar eskiye bağlanır oldular; profesörlerin de, çokluk, çekingen yaradılışlı kimseler olduklarını bilirsiniz. Ama, bunları bir yana bırakalım da bilimin gerçekten ne dediğini görelim.

1) Tanrı karşısında insan — Son yıllara kadar, insanlara bir «cüzi irade» (*) tanıyan katolik dinbilimi, yanlışlığını ortaya koyabileceğimizi ileri sürüyorlar. Lord Tennyson'un yiğitçe söylediği bu sözde olduğu gibi: «Yürek öfkelenmiş bir insan gibi şahlandı ve duydum diye karşılık verdi.»

(*) Ötedenberi din bilginleri insanın Tanrı karşısındaki durumunu tartışmışlardır. Bir görüşe göre, dünyada olup biten her şeyi Tanrı önceden kararlaştırmıştır, her evrenin tabiî yasalarına bir yakınlık gösteriyor ve bu yakınlık mucizelere inanmalarına da engel olmuyordu. XVIII. yüzyılda Newton'un etkisi altında dinbilim ile tabiat yasaları arasındaki bağlantı daha da arttı. Öyle sanılıyordu ki, Tanrı dünyayı bir plâna göre yaratmıştır ve tabiat yasaları da bu plânın tâ kendisidir. XIX. yüzyıla kadar dinbilimi düşünceye dayanıyordu, sağlam ve açık seçikti; ama, Tanrıya inanmaz olmuş aklın saldırılana karşı koyabilmek için, son yüzyıl içinde, gittikçe duygulara daha çok başvurur oldu. İnsanların kafa gücünü serbest bırakıp kendilerini çekmeğe uğraştı. Böylece, bir deli gömleği olmaktan çıktı, yumuşak bir hırka haline geldi. Bugün, düşünceye dayanan eski ve ağırbaşlı geleneği sürdüren bir kaç bilgin katolik din adamı ile bâzı toptancılardan başkası kalmadı. Diğer bütün din adamları kafadan çok yüreğe seslenerek mantığın tırnaklarını körletmeğe çalışıyor ve duygularımızla aklımızın sürüklendiği bir sonucun kesin bütün yapacaklarını önceden alnına yazmıştır. Bununla çatışan bir başka görüşe göre, insanoğlunun, az da olsa, kaderini değiştirme gücü vardır. İnsan, kendi çabasıyla, Tanrının kendisine çizdiği kaderi değiştirebilir. Bu son görüşe göre, Tanrı iradesi karşısında insan iradesinin, eski deyimle, küllî iradenin karşısında cüzi iradenin bir yeri vardır. İslâmlıkta olsun, Hıristiyanlıkta olsun, aynı tartışma yüzyıllarca süregelmiştir. Hıristiyanlar arasında bu iki görüşe göre, değişik mezhepler türemiş ve bu mezhepler arasındaki kavgalar XVII. yüzyıl sonlarına kadar önemli çatışmalara yol açmıştır. Örneğin, Jansenistlerle Cizvitler arasındaki çatışma. Cizvitlerin cüzi iradeyi kabul etmelerine karşılık Jansenistler, kötü bir insanın ancak Tanrının bağışlamasıyla kurtulabileceğine — bunun dışında — ne yaparsa yapsın cehennemlik olacağına inanıyorlardı. Doğuda bu çatışma hep küllî iradeden yana çözülmüş ve bundan ötürü de Doğu, genel olarak, çok daha kaderci, fatalist kalmıştır. (Çevirenlerin notu).

Günümüzde, yüreğin atomlarla, nefes borularıyla, denizkestaneleriyle ve araya bilim karışmadığı sürece ilgilenmeyeceği daha birçok konulara bağlı duyguları vardır.

Günümüzün din bilginlerinin ileri sürdükleri düşüncelerden biri atomların davranışını bilmeyişimize dayanarak, insanın cüzi iradesini kurtarmaktır. Görülecek kadar büyük olan cisimlerin hareketleri ile ilgili eski mekanik yasaları, bu cisimler için doğruluklarını hiç de yitirmiş sayılmazlar; ama bu yasalar, atomlara, hele proton ve elektronlara uygulanamıyorlar. Yalın atomların hareketlerini yöneten yasalar var mı, yok mu? Bu hareketler ne dereceye kadar rastlantılara bağlı? Bunu kesin olarak bilemiyoruz henüz. Büyük cisimlerin hareketlerini yöneten yasaların statistik yasaları olması, her biri bir rastlantının etkisi olan birçok hareketlerin ortalama sonucunu vermesi olağan görünüyor. Bu yasalardan bazıları ve

özellikle termodinamiğin ikinci yasaları statistik yasaları sayılıyor. Bunlara eklenecek başka yasalar da olabilir. Atomun olağan bir kaç hali vardır, bunlar içiçe değil, birbirinden küçük, belli aralıklarla ayrılmışlardır. Bir atom, bu hallerin birinden ötekine atlıyabilir, atlarken de birbirinden ayrı sıçrayışlar yapabilir. Bugün için şu ya da bu koşullar altında sıçramanın ne türlü olacağını önceden kestirmemizi sağlıyan bir yasa bilmiyoruz. Bundan da şu sonuç çıkarılıyor ki, atom bu bakımdan, hiç bir yasaya uymuyor, benzetme yoluyla «iradei cüziye» diyebileceğimiz bir güç taşıyor. «Fizik dünyanın özü» adlı eserinde Eddington bu olanak üzerinde bir hayli duruyor (s. 311). Ona göre, insan düşüncesi beynin atomlarını, şu ya da bu hale geçirebilir ve böylece, sanki bir düğmeye basarak istemine uygun, geniş sonuçlar elde edebilir. İstemin kendisine gelince, onun nedeni olmadığını sanıyor. Dediği doğruysa, fizik dünya, en büyük gövdelerde bile, yasalarla önceden belirlenmiş değildir, nedensiz insan istemlerine göre değiştirilebilir demektir.

Bu görüşün üstünde durmadan önce, « b e l i r i m s i z l i k (indetermination) ilkesi»nden söz etmek istiyorum. Fiziğe 1927'de Heisenberg'in soktuğu bu ilkeyi (her halde adı dolayısıyla) birçok din adamı iyi karşıladı. Çünkü, bu ilke onları matematik yasalarının kulluğundan kurtarabilecekti. Doğrusunu isterseniz, beni biraz şaşırtan Eddington'un bu ilkenin kullanılmasını desteklemesidir. (Önceki kitap, s. 306). Bu ilkeye göre, bir parçacığın durumu ve hızı önceden belirlenemez. Bu iki belirlemenin her birinde bir yanlışlık payı olacaktır ve her iki yanlışlığın sonucu da değiştirilmez. Başka türlü söyleyecek olursak, birinin belirlenmesi ne kadar doğru olursa, öbürününki de o kadar yanlıştır. Yanlışlık payı çok küçüktür elbet. Tekrar söyleyeyim ki, Eddington'un bu ilkeyi «cüzi irade» sorununa bağlamasına şaşıyorum. Çünkü, bu ilke tabiat olaylarının belirli olmadığı sonucuna götüremez. Bu ilke sadece şunu gösterir ki, eski «zaman mekân» görüşü yeni fiziğin ihtiyaçlarını tam karşılıyamıyor. Bu, artık her bakımdan bilinen bir şey. Eski Yunanlıların bulduğu «zaman mekân» kavramları günümüze kadar büyük bir başarıyla iş gördüler. Einstein, onların yerine «mekân zaman» dediği yarı hayvan yarı insan, bir çeşit karma anlam getirdi, ve yirmi yıl kadar her şey bu görüşle yolunda gitti. Ama, modern quanta mekaniği daha kökten bir yenilenme zorunluğu ortaya koydu.

Belirimsizlik ilkesi bu zorunluğun açıklanmasından başka bir şey değildir. Ama, bu hiç de fizik yasalarının tabiat olaylarını belirliyecek güçte olmadığını göstermez.

J.E. Turner (Nature dergisi, 27 Kasım 1930) diyor ki «Belirimsizlik ilkesinin yanlış anlaşılması, büyük ölçüde, belirli kelimesinin ikiliğinden doğmuştur. Bir anlamda, bir nicelik ölçüldüğü zaman belirlidir. Bir başka anlamda, bir olay bir nedenin sonucu olduğu zaman belirlidir. Belirimsizlik ilkesi ölçülere uygulanabiliyor. Ama, nedenlere uygulanamıyor. Bir parçacığın hızı ve yeri belirimsizlik ilkesine göre tam ölçülemiyeceği için, belirsizdirler. Bu ölçülemeyiş hem kendi nedenine, hem de ölçme dediğimiz şeyin ölçülen üzerinde fizik bir etki yapmasına bağlı fizik bir iştir. Belirimsizlik ilkesinde, fizik bir olayın nedensiz olabileceği sonucuna götürecek hiç bir şey yoktur.» Turner'le birlikte şunu söyliyebiliriz: «Doğrulanmadığı sürece belirimsiz sayılan bir değişmenin kesin anlamda belirimsiz, yâni nedensiz olduğunu ileri süren her düşünce, bir yanlışa ve yanlış anlamaya dayanır.» Şunu söyliyelim ki, atoma ve onun sözde cüzi iradesine, gelince bir atomun canı istediği gibi davrandığını bilmiyoruz. Bir atomun canı istediği gibi davrandığını ileri sürmek canı istediği gibi davranamıyacağını ileri sürmek kadar yanlıştır. Bilim, son zamanlarda, atomun eski fizik yasalarına uymadığını ortaya koydu, ve bâzı fizikler bundan atomun hiç yasaya uymadığı sonucunu çıkarmakta

belki çok acele ettiler. Eddington'un düşüncenin beyin üzerindeki etkileriyle ilgili görüşü aynı konu üzerinde Descartes'ın görüşlerini hatırlatıyor. Descartes yaşama gücünün (vis viva) saklanımını (conservation) biliyordu ama, itme gücündekini bilmiyordu. Onun için de, düşüncenin, canlı varlıkların yönünü değiştirebileceğine inanıyordu, hareketlerinin hızını değil. Hızın saklanımı ortaya çıkarılınca, Descartes'ın görüşünden vazgeçildi. Eddington'un görüşü de, onun gibi, bir yana bırakılabilecektir. Çünkü, deneyci fizikçiler, bugün yarın tek tek atomların davranışını düzenleyen yasaları bulabilirler. Geçici olabilecek bir bilgisizliğin üstüne dinsel bir yapı kurmak aşırı bir atılganlıktır. Böyle yapılar kurulabilse bile, ancak zararlı olabilirler. Çünkü, insanların elinden yeni buluşlar umudu alınmış olur.

Ama, cüzi irade inancına salt görgül (empiric) açıdan da karşı konabilir. Hayvanların ya da insanların davranışları sıkı bir bilim gözlemi altında tutulabildiği zaman, Pavlov'un deneylerinde olduğu gibi, bu davranışların başka alanlardaki olaylar gibi bilim yasalarıyla doğrulanabildikleri görülmüştür. Gerçi, insanların bütün yapacaklarını önceden kestiremiyoruz. Ama, bu kestiremeyiş mekanizmanın karmaşıklığı ile kolayca açıklanabiliyor. Böylesi savları (iddiaları) yakından inceledik mi, yanlış oldukları görülür her zaman. Dünyayı gelişi güzel bir yönetimin buyruğunda görmek isteyenler, bunun ne demeğe varacağını düşünemiyorlar. Tabiatın akışı üstüne ileri sürdüğümüz bütün düşünceler nedensel (causal) düşüncelerdir ve eğer tabiatı nedensel yasalar yönetmiyorsa, bizim bütün düşüncelerimiz yıkılır. O zaman, kendi görgümüz dışında hiç bir şey, nedensel yasalara bağlı olduğu için, biz, kesin anlamda, yalnız yaşadığımız anın görgüsünü bilebiliriz. Düşünce yoluyla başka insanların varlığını, hattâ kendi geçmişimizi bilemezsek, nasıl bunca şeylerin varlığını ileri sürebiliriz. Nedensellik ilkesi doğru ya da yanlış olabilir. Ama, onun yanlış olduğu savını tutan ve bu savı tutmakla yüreği rahatlayan kimse kendi düşüncesinin bu davranışla neler yitirdiğini, bindiği dalı kestiğini bilmiyor. Kendini yakından ilgilendiren bütün nedense! yasaları kabul ediyor, yediği yemeğin kendini beslediğine, para yatırdığı bankanın kendi imzasını taşıyan çeki ödeyeceğine inanıyor ama, kendini yakından ilgilendirmeyen ya da işine gelmiyen yasaları şu ya da bu sebeple tanımak istemiyor. Böyle bir davranışa en azından «çocuksu» denebilir.

Atomların davranışları hiç bir yasaya bağlı değildir demenin iler tutar bir yanı yoktur. Atomların tek tek davranışlarını az çok aydınlatan son zamanların deneysel metotları olmuştur. Bu davranışın yasalarının henüz bulunmamış olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Bir takım olayların yasalara bağlı olmadığı ispatlanamaz. Böyle bir ispatlama kökünden ve teorik bakımdan olacak şey değildir. İleri sürülebilecek tek şey, bu yasaların henüz bulunmamış olduğudur. Diyebilirsiniz ki, bu yasalar gerçekten var olsaydı atomu inceleyen onları bulacak kadar yetkilidir. Ama ben böyle bir düşüncenin, bir evren teorisine temel olacak kadar sağlam bir öncül (premisse) olduğunu sanmıyorum.

2) Matematikçi Tanrı — Sir Arthur Eddington atomların matematik yasalarına uymayışından dini çıkarıyor. Sir James Janes ise, dini atomların bu yasalara uymasından çıkarıyor. Bu çıkarmaları din adamları hep seve seve kabul ediyorlar. Çünkü, mantık isteği onlarca soğuk aklın isteğidir; bununsa, bizim daha derin olan din duygularımızla bir ilişkisi yoktur. Eddington'un sıçrayan atomlar görüşüne dayanan düşüncesini gözden geçirdik. Şimdi, Jeans'ın yıldızların soğuması üstüne kurduğu düşünceyi gözden geçireceğiz. Jeans'ın Tanrısı Platoncadır. Onca, Tanrı, ne mühendis, ne biyolojisttir, sadece matematikçidir (The Mysterious Universe, s. 134). **Doğrusunu isterseniz, bence bu çeşit Tanrı, büyük işlere**

girişen insanlara benzetilen Tanrı'dan daha iyi. Çünkü, ben düşünceyi, yapmaktan daha önemli buluyorum. Yapıcı bir Tanrı düşünen din adamı adele gücünün etkisi altında gibi görünüyor. Kasları gergin bir insan yapıcı bir Tanrıya inanır. Kasları gevşek bir adamsa bir düşünce ve derinleştirme Tanrısına inanır. Sir James Jeans Tanrıcı görüşlerine güvendiği için, evrimcilerin görüşlerine pek sert davranıyor. Esrarlı evren üstüne yazdığı kitap, güneşin bir hayat tarihçesiyle başlıyor. Nerdeyse güneşin bir mezar taşı kitabesini yazıyor. Onca, yüz binlerce yıldızın bir tekinin, yalnız bir tekinin gezegenleri vardır. Ama, aşağı yukarı 2 milyon yıl önce, güneş nasılsa bir başka yıldızla buluşmuş, bu buluşma da bir hayli bereketli olmuş; çünkü, var olan gezegenler düzeni ondan doğmuş. Gezegenleri olmayan yıldızlar hayat yaratamazlar. Onun için de hayat evrende binde bir rastlanan bir şeydir. «Evrenin, başlangıçta bizimkine benzer bir hayat yaratmak üzere kurulduğu inanılmaz bir şey gibi geliyor, diyor Sir James Jeans, öyle olsaydı, bu düzenin büyüklüğü ile yarattığı şey arasında iyi bir orantı bulunurdu.» Evrenin bu az raslanılır köşesinde bile, yaşama yalnız çok sıcak ile çok soğuk iklim arasındaki bir ortamda mümkündür. «İnsan soyunun tragedyası şudur ki, evrenin özü hayatı besleyip sürdüremeyecek kadar sıcak olduğu halde insanoğlu, ister istemez soğuktan öleceğe benziyor.» Hayatı yaradılışın amacı olarak gören tanrıbilimciler, astronomide de aldanıyorlar, kendilerine ve benzerlerine gereğinde çok değer veriyorlar. Jeans'ın modern fizik üstüne, madde ve ışınlaşma üstüne, görelilik ve eter üstüne yazdığı güzel bölümleri özetlemeğe kalkmıyacağım. Bunlar yeterince kısa oldukları için hiç bir özet onları tam anlatamaz. Bununla beraber, okuma isteğinizi arttırmak için, kendi verdiği özeti buraya alacağım.

«Kendimi özetliyecek olursam diyebilirim ki: Düzensiz ve buruşuk yüzeyli bir sabun köpüğü, göreci teorinin ortaya koyduğu evreni yalın ve kabaca anlatmak için verilebilecek en iyi örnektir bence. Evren, sabun köpüğünün içine değil, yüzeyine benzer ve hiç unutmamalı ki, sabun köpüğünün yalnız iki boyutu vardır, evren kabarcığınınsa dört: Üç uzay boyutu, bir de zaman. Bu kabarcığı meydana getiren öz, yâni sabunun zarıysa, boş zaman ile, içiçe boş uzaydan başka bir şey değildir.»

Kitabın son bölümü, sabun köpüğünü matematikçi bir Tanrı gücünün, matematik özelliklerine duyduğu ilgiyle şişirdiğini ispatlamaya çalışıyor. Tanrıbilimciler bu küçük okşayıştan kendilerine büyük pay çıkardılar. Bilginler kendilerine bir Tanrı versin de, bu Tanrı nasıl olursa olsun. Sir James Jeans'ın Tanrısı, Eflatununki gibi toplamlara meraklı bir Tanrıdır. Ama, soyut bir matematikçi olduğu için, vardığı rakamın ne olduğu onu ilgilendirmez. Sayın bilgin, yeni fizikten aldığı bir çok çetin tanıtlarla bu Tanrıya, aslında olmayan derinlik havası veriyor. Bu görüş kısaca şöyledir: Madem iki elma iki elmaya eklenince dört elma eder, öyleyse Tanrı iki kere ikinin dört ettiğini biliyordu. Buna karşı, bir kadınla bir erkeğin, kimi zaman üç ettiği ve Yaradanın toplamda sanıldığı kadar güçlü olmadığı söylenebilir. Daha ciddî konuşacak olursak, diyebiliriz ki, Sir James Jeans, piskopos Berkeley'in teorisini yeniden ele alıyor. Bu teoriye göre, var olan yalnız idea'lardır, ve dış dünyada gördüğümüz süreklilik tam olmasa da, Tanrının uzun zaman nesneleri de düşünmesinden geliyor. Örneğin, nesneler hiç bir insan onlara bakmadığı zaman var olmaktan çıkmıyorlar. Çünkü, Tanrı onlara her zaman bakıyor, daha doğrusu, bu nesneler onun kafasında her zaman birer düşünce olarak yaşıyor. «Evreni en iyi anlatmanın yolu, çok eski ve uyarsız da olsa, onu bir salt düşünce olarak göstermektir. Bu düşünce, daha anlaşılır bir kelime bulamadığımız için, matematikçi düşünür dediğimiz bir varlığın düşüncesidir.» Biraz ileride şunu öğreniyoruz ki, Tanrının

düşüncesini yöneten yasalar uyanık hayatımızın olaylarını yöneten yasalardır ama, düşlerimiz yöneten değil.

Heyecanlarına dokunmıyan başka bir konuda Sir James Jeans'ın bu ispatlamasında arıyacağı bilimsel kesinliği aramadığını görüyoruz. Bir çok ayrıntılar bir yana, soyut matematik ile uygulanan matematik alanlarını birbirine karıştırmakla temelden bir yanılgıya düşmüş oluyor. Soyut matematik hiç gözleme bağlı değildir, onun işi sembollerledir ve değişik sembollere dayandığı içindir ki deneye başvurulmaksızın incenelebilir. Fizik ise, tersine, ne kadar matematiksel olursa olsun, baştan başa gözleme ve deneye, yani, önünde sonunda, duyuların algısına bağlıdır. Matematikçi her çeşit matematikle uğraşır ve uğraştığı dalların sadece bir kaçı fizikçinin işine yarar. Ve fizikçinin matematiği kullanırken ileri sürdüğü, soyut matematiklerin ileri sürdüğünden apayrıdır. Fizikçi kullandığı matematik sembolerinin, sadece duygu izlenimlerinin yorumlanmasına, birbirine bağlanmasına ve önceden kestirilmesine yaradığını söyler. Yaptığı iş ne kadar soyut olursa olsun, deneyle ilişiğini kesmez. Matematik formüllerinin evreni yöneten bâzı yasaları anlatabileceği ortaya konmuştur diye Jeans bu yasaların işleyişini görme hevesiyle dünyayı bir matematikçinin yarattığı sonucuna varıyor. Bu görüşe kesinlik kazandırmaya çalışsaydı, eminim ki, ne kadar aldatıcı olduğunu görmekte gecikmezdi. Hem zaten, her hangi bir usta matematikçi bir dünyayı, herhangi bir dünyayı genel yasalar çerçevesi içine sokabilir. Böyle olunca, yeni fiziğin matematik niteliği dünya ile ilgili bir olay değil, sadece fizikçinin ustalığını gösteren bir şeydir. Sonra şu da var: Eğer Tanrı onu savunan kahramanların sandıkları kadar arı bir matematikçi olsaydı, düşüncelerine kaba bir dış varlık vermek isteğine kapılmazdı. Bir takım eğriler çizmek ve geometrik yapılar kurmak hevesi okul çağındaki çocukların işidir ve bir öğretmen bunları kendine yakıştırmaz. **Bununla beraber, Sir J. Jeans bu hevese kapılmış görüyor yaratıcısını. Onca, dünya düşüncelerden kuruludur.**

Bu düşünceler üç türlüdür: Tanrı düşünceleri, uyanık insanların düşünceleri ve uyuyan, kötü düşler gören insanların düşünceleri. Bu son iki çeşit düşünce Evren'in yetkinliğine ne ekliyor, orası pek anlaşılmıyor. Tanrı düşüncelerinin en iyileri olacağı besbelli ama, öteki baş belâlarının neye yaradığı belli değil. Bir zamanlar çok bilgin ve çok softa bir tanrıbilimci tanımıştım. Bana, uzun araştırmalardan sonra her şeyi anladığını, yalnız **Tanrının niçin dünyayı yarattığını anlamadığını söylemişti.** Bu çetin sorun üstünde Sir J. Jeans'ın durması iyi olur. Belki bunu çözümler de din bilginlerinin gönlünü hoş eder.

3) Yaratıcı Tanrı — Bugünkü bilimin karşılaştığı en ciddî zorluklardan biri Evren'in bir dağılmaya doğru gitmesinden geliyor. Örneğin, dünyada radyoaktif nesneler var. Bunlar durmadan daha basit öğelere ayrılıyorlar ve bunları yeniden birleştirmenin yolu bulunamıyor. Ama, dünyanın dağılma halinde olduğunu gösteren yalnız bu değil. Daha önemli ve daha çetrefil gerçekler de gösteriyor bunu. Her ne kadar basit öğelerin karmaşık öğeleri nasıl yarattığını bilmiyorsak da, böyle bir şeyin nasıl olabileceğini düşünebiliriz ve belki de bir yerde buna benzer oluşmalar vardır. Ama, termodinamiğin ikinci yasasına gelince, daha büyük bir zorlukla karşılaşıyoruz.

Kaba olarak termodinamiğin ortaya koyduğu ikinci yasa şudur: Nesneler kendi hallerine bırakıldıkları zaman düzensiz bir duruma düşerler ve kendiliklerinden ilk düzenlerini bulamazlar. Sanıldığına göre, çok eski bir zamanda Evren tam bir düzen içindeydi, her şey yerli yerindeydi, sonradan gittikçe düzeni bozulmaya başladı, o kadar ki. Evren'i ilk durumuna götürmek için bir zor görmesi gerekir. Termodinamiğin ikinci yasası, ilk biçimiyle

daha az bir şey atıyordu ortaya. Özellikle diyordu ki, yan yana gelen iki nesnenin ısıları ayrı ayrıdır; bunlardan daha sıcak olanı bu buluşmada daha soğuk, daha soğuk olansa daha sıcak olur ve sonunda iki nesnenin ısısı eşitleşir. Bu açıdan yasa herkesin bildiği şu olayı ortaya koyar: Elinizde kızıl kor haline gelmiş bir nesneyi tuttuğunuz zaman, bu nesnenin kendisi bir yandan soğurken çevresindeki hava da ısınır. Ama, çok geçmeden görülür ki bu yasanın daha genel bir anlamı vardır. Çok sıcak nesnelerin parçacıkları çok hızlı bir devinim içinde oldukları halde, soğuk nesnelerin parçacıkları daha ağır devinirler. Çabuk devinimli bir çok parçacıklar ağır devinimli parçacıklarla bir arada bulundular mı, zamanla çabuklar ağırlara çarpa çarpa iki taraf ortalama bir hıza varır. Bu gerçek, enerjinin bütün biçimlerine uygulanır. Bir yerde çok büyük bir enerji, onun yanı başında küçük bir enerji varsa, her zaman büyük enerji küçük enerjiye geçerek eşit duruma girerler. Bu oluşu bir demokrasi eğilimi olarak belirtebiliriz. Bu oluş tersinmez olduğu (yâni küçük enerji büyük enerjiye geçmediği için) geçmiş zamanlarda devlet gücünün dağılışında her halde bugünkü kadar eşitlik yoktu (yâni güç, azınlıktan çoğunluğa geçemiyordu.) Bugün madde dünyası bitimli sayıldığına, ve bilinmemekle beraber belli elektron ve proton sayısı ile kurulduğuna göre, enerjinin belli bir yerde başka bir yerden daha fazla birikmiş kalması teorik bakımdan zamanla sınırlıdır. Dünyanın gelişmesini geriye doğru izliyecek olursak, sayısız yıllar sonra (ama her halde 4004'den fazla) dünyanın daha öncesi olamayacak bir durumuna varırdık, eğer termodinamiğin ikinci yasası orada yürürlükte ise, Dünyanın bu ilk halinde, enerji mümkün olduğu kadar eşitsizlikle dağılmış olacaktı. Bu konuda Eddington şunları söylüyor:

«Sonsuz bir geçmiş düşüncesinin zorunluğu meydandadır. Kendimizi sonsuz bir hazırlama çağının mirasçıları sayamayız. Kendinden öncesi olmayan bir zamanı düşünmek de imkânsız. Zamanın başlangıcı dilemma'sı bizi daha da şaşırtırdı, eğer sonsuz zamanla bizim aramıza giren daha ezici bir başka zorunluk bu dilemmayı gizlemeseydi. Evren'in derece düşümünü inceledik. Bu konu üzerinde düşündüklerimiz doğruysa, evrendeki büyük değişme zamanın başlangıcı ile bizim zamanımız arasında bir yerdedir.

«Geçmişe doğru yükseldikçe, git gide düzenli bir dünya buluyoruz. Daha yukarılara gitmemize hiç bir engel çıkmazsa, öyle bir zamana varırız ki, orada dünyanın enerjisi rastlantıya hiç yer vermiyen kusursuz bir düzen içindedir. Bugünkü tabiat yasaları sistemine göre daha yukarı çıkamıyoruz. Kusursuz düzen sözünün bir kaçamak olduğunu sanmıyorum. Bizi ilgilendiren düzen tıpa tıp belirlenebilir bir düzendir ve kusursuz olduğu bir nokta vardır. Gittikçe yükselen sonsuz düzenleme halleri olamaz. Kusursuzluk noktasının da gittikçe daha yavaş yaklaşılan bir yer olduğunu sanmıyorum. Kusursuz ya da tam düzen, kusurlu düzenden daha az fire verme yolunda değildir.

«Hiç duraksamadan kabul edebiliriz ki, üç çeyrek yüzyıldan beri kurulan fizik şeması ile Evren'in öz temellerinin kusursuz bir düzen içinde yaratılmış olduğu bir zaman bulabiliriz. Elverir ki, daha önce var olan öz temellerde bu düzen bulunup da sonradan kaybedilmiş olmasın. Ayrıca, bu düzende hiç bir şey rastlantıdan doğmuş olamazdı. Çünkü o, rastlantı ile doğamayacak bir şeydir.

«Uzun zaman bu durum fazla kaba maddeciliğe karşı kullanıldı. Bu, biz insanların zamanından sonsuz uzaklıkta olmayan bir zamanla Yaradan'ın işe karışmasının bilimsel bir tanıtı sayılır. Bence bu fizik şemadan sonuçlar çıkarmakta acele etmemeliyiz.

«Bilginler ve tanrıbilimciler, bugünkü termodinamik araştırmaların hepsinde ustaca gizlenen Tanrıcı doktrinin çocuksu kabalığını görmelidirler. Bu doktrine göre, Tanrı bir kaç milyar sene önce Evren'e son biçimini vermiş ve sonra onu rastlantıya bırakmıştı. Bilginin yapacağı burada, termodinamik gelişme üstüne bir varsayımda kalmak ve bir inanç bildirme yoluna gitmemektir. Bir bilim adamı olarak ben, dünyanın bugünkü durumunun bir sıçramadan doğduğuna inanmıyorum. Bilim dışı bir açıdan da, sözü geçen varsayımın gerektirdiği süreksiz bir Tanrılık kavramını da kabul edemem. Bu işin içinden nasıl çıkılır bilmem.» (Eddington: The Nature of the Physical World, 1928, s, 83 vd.).

Bu sözlerden anlaşıldığına göre, Eddington bir yaratıcının elinden çıkmış belli bir yaradılışı tutmuyor.

Tutmamasının tek nedeni de, bu düşünceden hoşlanmamasıdır. Kabul etmediği sonucu destekliyen bilimsel tanıt «cüzi irade» yi destekliyen tanıttan çok daha sağlamdır. Çünkü, biri bilimsizliğe, öbürüyse (bizim burada incelediğimiz) bilgiye dayanıyor. Bu da gösteriyor ki, bilginlerin bilimlerinden çıkardıkları Tanrıbilim sonuçları sadece hoşlarına gittiği için kabul ettikleri sonuçlardır. Ne kadar akıl yoluna baş vurursa vursunlar, bu sonuçların dinsel inançlara aykırılığını bir türlü benimsemiyorlar. Bana kalırsa şunu kabul etmeliyiz ki, Evren'in bizden sonsuz bir uzaklıkta olmayan bir zamanda bir başlangıcı olduğu düşüncesi, son zamanlarda bilginlerin bize kabul ettirmek istediği Tanrıbilim sonuçlarından çok daha savunulmaya elverişli görünüyor. Bilimsel kanıtın ispatlayıcı bir kesinliği yoktur. Termodinamiğin ikinci yasası her yerde, her zaman geçmeyebilir. Ya da, Evren'in uzayda sonlu olduğunu düşünmekte aldanıyoruz. Ama, bu çeşit kanıtlarda her zaman olduğu gibi, bu kanıt da iyidir ve bence yeni bir duruma kadar dünyanın, bilinmemekle beraber, belli bir zamanda bir başlangıcı olduğunu kabul edebiliriz.

Bundan, dünyanın bir yaratıcısı olduğu sonucuna varabilir miyiz? Bilimin sağlam kurallarına bağlı kalmak istiyorsak, elbette hayır diyeceğiz. Dünyanın bir başlangıcı olmadığı düşüncesine hiç bir mantık karşı koyamaz, bunu garip bulabiliriz sadece. Ama, garip görünen bir şeyin gerçekleşmiyeceğini gösteren hiç bir tabiat yasası da yoktur. Bir yaratıcı öne sürmek bir neden öne sürmektir. Nedensel sonuçlamalarsa, bilimde ancak nedensel yasaların gözlemine dayandığı zaman kabul edilebilir. Oysa, hiçten başlayan bir yaradılış şimdiye kadar görülmüş bir şey değildir. Böyle ce, dünyanın nedeni bir yaratıcıdır demek, dünyanın neden yoktur demekten daha akla uygun değildir.

Ayrıca, dünyayı bir yaratıcının kurduğu varsayımı, bence hiç bir fayda sağlamıyor. Bir yaratıcı olsun olmasın, dünya neyse odur. Size kötü şarap satmaya kalkarlarsa, bu şarap üzümden çıkarılacak yerde laboratuvarlarda hazırlandı diye onu daha iyi bulmazsınız. Onun gibi, «hiç de hoş olmayan bu Evren'in» belli bir amaçla bir laboratuvardan çıkmış olmasında ne kazancımız olacağını göremiyorum.

Bâzı kimseler (ki Eddington onlar arasında değildir) şununla avunuyorlar ki, dünyayı Tanrı yaratmış olursa, bozulduğu zaman onu düzeltebilir. Bense, hoşa gitmiyen bir oluşun durmadan tekrarlanmakla ne diye daha hoş olabileceğini kavrıyamıyorum. Belki de dinsel duygum eksik de ondan.

Bugünlerde eski biçim maddecilikten ve onu yeni fiziğin çürüttüğünden çok söz ediliyor. Aslında, fiziğin değişen yanı teknik yanıdır. Filozoflar ne derse desin, eskiden fizik, teknik bakımından maddenin küçük sert parçalardan meydana geldiği düşüncesine dayanıyordu.

Bugün öyle değil artık. Ama Demokritos'dan sonra, bu küçük sert parçalara inanmış filozoflar pek azdır. Berkeley ve Hume buna hiç inanmıyorlardı her halde. Leibniz, Kant ve Hegel de öyle. Kendisi de fizikçi olan Mach çok başka bir doktrin ileri sürüyordu. Az çok felsefeye bulanmış bilginliği ile bu küçük sert parçaların teknik bir uydurma olduğunu kabul etmeğe hazırdı. Böyle anlaşılınca, maddecilik ölmüştür. Ama, daha önemli bir başka açıdan maddecilik her zamankinden daha diridir. Önemli sorun, maddenin küçük parçacıklar ya da başka bir şeyden kurulu olup olmadığını bilmek değil, tabiattaki gelişmenin fizik kanunlarına bağlı olup olmadığını bilmektir. Biyolojik, fizyolojik ve psikolojik ilerlemeleri her zamankinden daha büyük bir olağanlıkla gösterdi ki, tabiat olayları fizik yasalarının buyruğundadır. İşte gerçekten önemli olan da budur. Bunu anlatmak için, hayat bilimleri ile uğraşanların düşüncelerinden bâzıları üzerinde duracağız.

4) Evrimci Tanrıbilim — Evrim önceleri dine düşman sayıldı. Köktenciler (Fondamentalist) hâlâ öyle sayıyorlar. Ama, yeni türeyen bütün bir dinciler okulu da evrimde çağlar boyunca ağır ağır gerçekleşen bir Tanrı plânı görüyor. Kimi, bu plânın Tanrının düşüncesinde olduğu, kimi de canlı yaratıkların belirsiz isteklerinde saklı olduğunu ileri sürüyor.

Kimine göre, bizler Tanrının isteklerini gerçekleştiriyoruz, kimine göre de, sandığımızdan daha iyi olan kendi isteklerimizi. Tartışılan bir çok sorunlar gibi evrim sorunu da bir hayli ıvır zıvırla doldu. Eskiden Huxley ve Gladston Nineteenth Century dergisinde hıristiyan dininin doğruluğu üstüne tartışılırken her şey Gadarin domuzunun bir Yahudiye mi yoksa bir gentil'e (Yahudilere göre yabancılar, hıristiyanlara göre payenler) mi ait olduğu konusu etrafında dönüyordu. Çünkü, ancak ikinci halde bu hayvanların öldürülmesi, özel bir mala haksızca saldırış oluyordu. Yine bunun gibi evrimin erekliliği (finality) sorunu da amophila'nın yaşayışı, tersine çevrilen deniz kestanelerinin davranışı, axoiatl'ın karada ve denizdeki alışkanlıkları gibi ayrıntılara döküldü. Oysa, bu sorunları, ne kadar önemli de olsalar, uzmanlara bırakmak gerekir.

Fizikten biyolojiye geçerken sanki cosmic'den kilise dünyasına geçiyoruz. Fizikte ve astronomide, genel olarak evrenle karşılaşırız, sadece evrenin bizim bulunduğumuz köşesiyle ya da bizim gördüğümüz yanıyla değil. Kozmik bakımdan hayat, az önemli bir olaydır. Çok az yıldızın peykleri vardır ve hayata elverişli koşullar gösteren peykler de çok azdır. Dünyamızda bile, hayat maddenin çok küçük bir parçasına, yüze en yakın yerine özgüdür. Varlığın en uzun geçmişinde dünya yuvarlağı hayatla uzlaşamayacak kadar sıcaktır. Varlığının en uzun geleceğinde de hayatla uzlaşamayacak kadar soğuk olacaktır. Şu anda hayatın yalnız bizim dünyamızda olup başka hiç bir yerde olmaması hiç de imkânsız değildir. Ama çok cömert davranıp da uzaya serpili yüz binlerce başka yıldızlarda hayat olduğunu kabul etsek bile, bütün yaradılışın amacı hayattır diyemeyiz. Çünkü, yaşıyan madde, koca evrenin önemsiz bir ürünüdür nihayet. Bir çok yaşlı baylar, sonu iyiye bağlanmak şartıyla bir takım sıkıcı hikâyeler dinlemekten hoşlanırlar. Bütün bu hikâyelerin hepsinden uzun ve vardığı sonuç hepsinden daha kısa olan bir hikâye düşünün. Böyle biyolojistlerin görüşüne göre, Tanrının yaratıcı çalışmaları üzerine çok az bir fikir edinebiliriz. Üstelik de hikâyenin sonucu bu kadar uzun bir önsöz yanında çok küçük kalır. Tilkinin kuyruğu ile, ardıç kuşunun ötüşü ile, yabani tekenin boynuzlan ile uğraşılmasına bir şey demem. Ama, tanrıbilimcilerin böbürlene böbürlene uğraştıkları bunlar değildir. Onları ilgilendiren insanın ruhudur. Ne yazık ki, insan soyunun değerleri üstüne söz söyliyecek tarafsız bir yargıç yoktur. Bana

sorarsanız insanın zehirli gazlarını, mikrop savaşı araştırmalarını, bütün işkencelerini, baskılarını, türlü kötülüklerini düşününce, yaradılışın baş tâcı sayılan bu soyu pek o kadar parlak görmüyorum. Ama geçelim bunu.

Evrimin oluşmasında kendinden ya da aşkın bir ereklilik (finality) varsayımı gerektiren bir şey var mı? Asıl sorun budur. Biyolojist olmayan biri için bu konuda duraksamadan konuşmak zordur. Bununla beraber, ereklilikten yana ileri sürülen tanıtlar hiç de inandırıcı gelmedi bana. Canlıların ve bitkilerin davranışı şu ya da bu özellikleri dolayısıyla şu ya da bu sonuçlara varınca, biyolojist bunları davranışın bir amacı diye yorumluyor. Hiç değilse bitkilerde, biyolojist, genel olarak, bu erekliliğin organizmaca bilinçli olarak duyulmadığını kabul ediyor. Sonucu Tanrının baştan zorla koyduğunu ispatlamak istiyorsa, işine gelir bu. Ama benim anlamadığım şu: Neden akıllı bir Yaradan organik dünyada olan biten her şeyi önceden kurar da, amaçlarını bize zorla kabul ettirmeğe kalkar, bu amaçları kendinden bilmeğe zorlar bizi? Bir de şu var: Bilimsel araştırmanın gelişmesi, yaşıyan maddenin fizik ve kimya yasalarından başka bir şeyle yönetildiğini gösteren hiç bir tanıt getirmiş değildir. Örneğin, sindirim oluşmasını ele alalım: Bu oluşmanın ilk adımı dışarıdan yiyeceğin alınmasıdır. Bu alış bir çok hayvan üstünde ve özellikle tavuklarda incelenmiştir. Yeni doğan civcivlerde, yutabilecekleri tane büyüklüğünde ve biçimindeki her şeyi gagalamaya iten bir tepke (reflexe) vardır. Bir çok denemelerden sonra, bu koşulsuz tepke koşullu bir tepke oluyor. Tıpkı Pavlov'un incelemesinde olduğu gibi. Aynı davranışı çocuklarda da görüyoruz. Onlar da yalnız annelerinin memelerini değil, fizik bakımından emilebilecek her nesneyi emerler, omuzlarından, kollarından, ellerinden yiyecek çıkarmaya çalışırlar, aylarca süren denemelerden sonradır ki, yiyecek alma çabalarını memelerde sınırlarlar. Emmek çocuklarda, başlangıçta, koşulsuz bir tepkedir, hiç de bir akıl işi değildir. Emmenin başarılı olması ananın aklına bağlıdır. Emme ve yutma deneme yoluyla koşullu olan koşulsuz tepkelerdir. Sindirim sırasında yiyeceğin geçirdiği kimyasal değişmeler bütün aşamalar içinde titizce incelenmiş ve hiç bir yerde bir hayat ilkesinin işe karıştığı varsayımını haklı çıkaracak tek şey görülmemiştir.

Bir de üremeyi ele alalım. Canlılar dünyasında evrensel olmamakla beraber, en ilginç canlı özelliklerinden biridir. Bu oluşmanın da bugün esrarlı diyebileceğimiz hiç bir yanı yoktur. Bütün inceliklerini bildiğimizi söylemek istemiyorum. Ama, mekaniksel ilkelerin açıkladığı olaylar o kadar boldur ki, bunlara dayanarak üreme işinin tam bir açıklamasına varabileceğimiz umulabilir. Otuz yıl önce J. Loeb bir yumurtadan, ispermatozoitleri işe karıştırmadan civciv çıkartma yolunu buldu. Kendi denemelerinin ve başka araştırıcıların vardıkları sonuçları şöylece özetliyor: **«Kesin olarak söyliyebiliriz ki, bâzı fizik kimyasal etkenler spermatozoitlerin gördüğü işin tıpkısını görebilmektedir.»** (The Mechanistic Conception of Life, 1912, s. 1.)

Üremeye sıkı sıkıya bağlı olan soyaçekim sorununu da ele alalım. Bu konu üstündeki bilimsel bilgilerimizin durumunu Prof. Hogben Canlı Maddenin Yapısı adlı kitabında ve özellikle akrabalığın atomcu kavramı bölümünde pek ustaca göstermiştir. Bu bölümü okuyunca bilgin olınıyan herkes Mendel teorisini, kromozomu, mutant'ları falan gerektiği kadar anlar. Bu konular üstüne bunca bilgilerimiz varken soyaçekimin hâlâ önünde boyun eğeceğimiz bir sır sayılmasını anlamıyorum. Deneyse! ambriyoloji daha yeni olmakla beraber övülecek sonuçlar vermiştir. Bu koldaki çalışmalar organizmanın eski biyolojide sanıldığı kadar katı olmadığını göstermiştir.

«Bir kertenkele yavrusunun gözünü bir başka canlının kafasına aşılamak bugünkü biyolojinin gündelik deneyleri arasındadır. Bugün laboratuvarlarda beş pençeli, iki kafalı deniz kertenkeleleri elde ediliyor.» (Hogben, Adı geçen eser, s. 111.).

Ama okucuyu diyebilir ki, bütün bunlar yalnız bedeni ilgilendirir. Ruh üstüne ne diyeceğiz? Ruh bakımından sorun o kadar basit değil. İlkin şunu söyliyeyim: Canlıların kafa oluşmaları tamamiyle varsayımlara dayanır. Canlılar üzerindeki bilimsel inceleme yalnız davranışlarım ve gözleme girebilen oluşmalarını ele almalıdır. Bununla canlıların ruhları olmadığını söylemek istemiyorum. Demek istiyorum ki, bilimin sınırları içinde kalmak istiyorsak, ruhlarından şu ya da bu şekilde sözetmekten vaz geçmeliyiz. Beden davranışı nedenleri açıklamaya yeter, yâni bu açıklama ruh diye gözleme girmez bir varlığın işe karışmasını gerektirmez. Koşullu tepkeler (reflexe) teorisi, eskiden yalnız ilk denemelerle açıklanabileceği sanılan bütün haller için doyurucu bir açıklama yolu getirdi. İnsanlarda bile bedensel davranış ruh diye bir etkene başvurmaksızın açıklanabiliyor. Ne var ki, insanların davranışı daha karmaşık olması ve kendi düşüncelerimizle bir ruhumuz olduğu kanısına varmamız yüzünden bu teori insan konusunda kolay kolay kabul edilmiyor. İnsanda, genel olarak, ruh adı verilen bir şey bulunduğunu biliyoruz, orası su götürmez. Ama, bir şeyler bilmekle, bildiğimiz şeyin ne olduğunu tam olarak söyliyemiyoruz. Bedensel davranışımızın sadece fizik nedenlere dayanmadığını ispatlamak da ayrıca zor. Kendimizi yoklayınca, öyle geliyor ki bize, içimizde irade denen bir şey var; «irademize bağlı» dediğimiz davranışların nedeni odur. Bununla beraber, bu davranışların bir fizik nedenleri zincirine bağlı olmaları pek olağandır. Fiziğin konusu artık eski anlamdaki madde olmadığı için düşünce dediğimiz şeyin fiziğin eski madde kavramı yerine koyduğu bütünlüklerin bir parçası olması da pek âlâ mümkündür. Ruh madde ikiliği tarihe karışmıştır; madde ruha, ruh da maddeye, bilimin başlangıcında sanıldığından çok daha benzer olmuştur. Gerçekten var olan şey eski materyalizmin bilardo bilyaları ile eski psikolojinin ruhu arasındaki ortalama bir şeydir diyesimiz geliyor.

Ama burada yapılacak önemli bir ayırma var. Önce ele alacağımız sorun dünyanın hangi özden yapıldığını bilmektir. Nedensel yapısı sorunu sonra gelir. Bilim tâ başlangıcından beri hemen yalnız gözlemlediğimiz şeyin nedenlerini aradı. Oluşmaları kuran öğeleri çözümleme yoluna gitmedi. Fiziğin alabildiğine soyut şeması dünyanın nedensel yapısını verirken, onu kuran nesnelerin rengini, çeşitliliğini, bireyselliğini hesaba katmaz görünüyor. Fiziğin ortaya koyduğu nedensel yapı, insan bedeninin davranışını yöneten nedensel yasaları bilmemize yarar; bunu söylemekle fiziğin yaptığı soyutlamanın bize insan ruhunun özü ya da madde dediğimiz şeyin gerçek kuruluşu üstüne bir şey öğretir demek istemiyorum. Eski materyalizmin bilardo bilyaları yeni fiziğin şemasına giremiyecek kadar somut ve duygusaldı. Ama aynı şeyi düşünceler için de söyliyebiliriz. Nedensellik oluşmalarını incelediğimiz zaman gerçek dünyanın somut çeşitliliği bize sudan bir şey gibi geliyor. Bir örnek alalım. Kaldıraç ilkesi, anlaşılması kolay bir şeydir. Kaldıraçın işlemesi, dayanak noktasının, küçük bir karşı komanın karşılıklı durumlarına bağlıdır. Öyle bir kaldıraç düşünün ki, dâhi bir ressam bakmaya doyulmaz resimler yapmış olsun üstüne. Bu resimler bizi duygulandırma bakımından kaldıraçın mekanik özelliklerinden çok daha önemli olmakla beraber, bu özellikler üstüne hiç bir tepki yapmazlar ve kaldıraçın gücünü açıklarken onları hiçe sayabiliriz. Dünya da böyledir. Kavradığımız haliyle dünya zengin ve değişiktir. Kimi yanları güzel, kimi yanları çirkindir; kimi yanları iyi, kimi yanları kötü. Ama, bütün bunların nesnelerin nedensel özellikleriyle hiç bir ilişkisi yoktur. Bilim ise, yalnız bu özelliklerle ilgilenir. Bu özellikleri bütünüyle bilmekle dünyayı tam olarak bileceğimizi söyliyemem.

Çünkü, dünyanın somut çeşitliliği de daha az bilinmesi gereken bir şey değildir. Benim bundan demek istediğim şu: Bilim nedensel diyebileceğimiz bir çeşit bilgidir. Bu bilgi yalnız fiziksel ve kimyasal özelikler konusunda canlı varlıklar için bile tam bir bilgi olabilir pekâlâ. Bunu söylerken, bugün kesin olarak bilinen gerçeklerin ötesine gidiyorum. Ama, son yıllarda fizyoloji, biyolojik kimya ve ambriyoloji alanında duyular üzerinde yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlar bu inancı büyük ölçüde destekliyorlar. (Bak: The Basis of Sensation, E. . D, Adrian 1928.).

Lloyd Morgan'ın Emergerst Evolution (1923) ve Life and Spirit (1926] adlı eserlerinde dinsel eğilimli bir biyolojistin görüşünü en iyi açıklanmış şekliyle görebiliriz. Lloyd Morgan, dünyanın gelişmesinde, özellikle Emergerst evolution dediği şeyde tanrısal bir maksat olduğuna inanıyor. İyi anladımsa, Emergent evolution dediği şey şudur: Az ya da çok sayıda nesneler kimi zaman o türlü bir bütün kurarlar ki, bu bütünün bir özelliği ayrı ayrı nesnelerin hiç birinde bulunmaz, bu nesnelerin hiç bir özeliğine ya da bunların düzenine bağlanamaz. Atom, molekül ve kristalin gösterdiği özellikler, aldanmıyorsam, Lloyd Morgan'a göre, bunların kurucu öğelerinin özelliklerine bağlanamaz. Daha yüksek bir ölçüde, canlı organizmaların ve hele ruh denen şeyi taşıyan üstün organizmaların durumu da budur. Lloyd Morgan'a göre, ruhlarımız fizik organizmadan ayrılamaz ama, ruhun özellikleri, uzayda atomların belli bir düzeni olarak gördüğü organizmanın özelliklerine bağlanamaz. «Emergent Evolution, diyor, evren boyunca tanrısal maksat dediğim şeyin ortaya çıkması, görünür hale gelmesidir.» (Emergent Evolution, s. 288).

Yazar neye dayanarak bunları gösterdiğini söyleseydi, görünüşü daha kolay inceliyebilirdik. Ama benim gördüğüm kadarıyla Prof. Lloyd Morgan, öğretisinin kendi kendine dayandığını ve ispatlanması için akıl yoluna ihtiyacı olmadığını sanıyor. Prof. Lloyd Morgan'ın yanlış düşündüğünü ileri sürecek değilim. Ama bu demek oluyor ki, sonsuz gücü olan bir varlık vardır. Bu varlık çocukların menenjitten, yaşlıların kanserden ölmesini hoş görüyor. Bunlar olan şeylerdir ve evrimin birer sonucudur. Evrim tanrısal bir plânı gerçekleştiriyorsa, bu söylediğim olayların da plânda bulunması gerekir. İnsanın çektiği acının işlenmiş günahların bir cezası olduğunu söylüyorlar. Ama, dört beş yaşında bir çocuk hangi korkunç günahları işlemiş olabilir ki, bunca çocuğun çektiği acılar hakedilmiş olsun, iyimser din bilginlerimiz çocuk hastanelerimize bir gidip görsünler. Çocuğun kendisi günah işlemediyse anasının babasının işledikleri günahın cezasını çekermiş, bunu da söylerler. Ben de şunu söylerim ki, tanrısal adalet buysa benim adaletim bundan ayrıdır ve benimki üstündür. **Yaşadığımız dünya gerçekten bir plâna uygun olarak gerçekleşiyorsa, bu plânı yapanın yanında Neron bir evliya kalır.** Bereket versin, böyle tanrısal bir plânın varlığını ispatlıyan hiç bir şey yoktur. Bu plâna inananların şimdiye kadar ortaya en küçük bir kanıt bile koymamış olmaları, böyle bir plânın yokluğunu gösterir.

Bu bölümde, bilginlerin dinden yana düşüncelerinin bâzıları üzerinde durduk. Eddington ile Jeans'in birbirini tutmadığını, her ikisinin biyolojist din bilginlerinden ayrıldıklarım ama, hepsinin, önünde sonunda, dinsel vicdan karşısında bilimin boyun eğmesi gerektiğine inandıklarını gördük. Onlar ve hayranları bu davranışı akılcıların uzlaşmaya hiç yanaşmayan davranışlarından daha iyimser sayıyorlar. Oysa, bunun tam tersi doğrudur. Onların durumu bir umutsuzluk bir inanç kaybı ortaya koyuyor. Bir zamanlar din, cömert bir coşkunluk uyandırıyordu. İnsanlar Haçlı Seferlerine çıkıyor, birbirlerini odun yığınları üstünde yakıyorlardı inançları uğruna ya da inançları yüzünden. Din savaşlarından sonra, d i n b i l i m

insanların düşüncesi üstündeki etkisini yavaş yavaş kaybetti. Din adına yapılamayan şeyler bugün artık bilim adına yapılır oldu. Şimdi endüstriyi bilim adına azdırıyoruz, aile ahlâkını bilim adına yıkıyoruz, beyaz ırktan olmayanları bilim adına köle ediyoruz, birbirimizi bilim adına zehirli gazlarla öldürüyoruz. Kimi bilginler bilimin bu türlü kullanılışını hoş görmüyorlar. Bilimin dizginsiz gelişmesi önünde korkulara kapılıp eski kör inançlarda sığınak arıyorlar. Prof. Hogben şöyle diyor: «Bugünkü bilimde ağır basan dinsel davranış yeni kavramların mantıklı sonucudur. Bu davranış eskiden, bilimle açıktan açığa çatışan genleneksel inançların dirilmesi umuduna dayanıyor. Bu umut bilimsel buluşların yarattığı bir şey değildir. Onun kökü çağımızın toplumsal havasındadır. Bir kaç zamandır milletler karşılıklı ilişkilerinde akıl yoluna başvurmaz oldular artık. Taraf tutmadan düşünmek yasalara aykırılık sayılır oldu. Geleneksel inancı eleştirmek ihanet adını aldı. Filozoflar ve bilim adamları tepeden inme yasalara boyun eğdiler. **Eski inançla uzlaşmak bir uygarlık belirtisi sayıldı.** Çağdaş felsefe, dünya savaşının yarattığı bu düşünce umutsuzluğundan insanları kurtarmanın yolunu bulmalıdır.»

Bugünkü durumumuzun devâsını geriye dönerek bulamayız. Bilimin insanlara verdiği yeni gücü iyi bir yöne çevirmenin yolu çocukça bir takım fantezilere bağlanıp kalmak değildir. Bilimin temellerini yıkmaya çalışan filozof küşümcülüğü de bilim tekniğinin iş alanındaki gelişmesini durduramaz. İnsanlara çekingen, duraksar bir inanç değil, sağlam ve gerçek bir inanç gerek. Bilim, özü gereği, sistemli bir bilgi araştırmasıdır. Bilgiyse, ne kadar kötüye kullanılırsa kullanılsın, özü gereği, iyi bir şeydir. **Bilgiye inancımızı yitirmek, insanın en iyi yanına, en iyi güçlerimize inancımızı yitirmek demektir.** Onun için hiç duraksamadan söyliyebilirim ki, sarsılmaz akılcı, olgun bir yaşa yakışmayan, çocukça avuntular arayan çekingen bilginlerden daha iyi niyetlidir ve daha sağlam bir iyimserlik içindedir.

Sh:160-185

TABU AHLAKI

Wyatt

Tabu ahlâkı, sözüyle ne demek istiyorsunuz, Lord Russell?

Russell

Bununla anlatmak istediğim ahlâk, en çok yapılmaması gereken şeyler üstüne bir sürü kurallar koyan ve bu kuralların nedenlerini vermeyen ahlâktır. Nedenleri kimi zaman bulunmaz, kimi zaman bulunur, ama bu kurallar her zaman kesin sayılır ve yapma dediği şeyleri yapmamak zorundasınız.

Wyatt

Ne türlü şeyler bunlar?

Russell

Uygarlığın bulunduğu düzeye bağlı şeyler. Asıl tabu ahlâkı ilkel kafanın özelliğidir. İlkel topluluklarda ondan başka türlüsü de yoktur, sanırım. Bu topluluklarda, örneğin, reisin yemek yediği kaptan yemek yiyemezsiniz. Yerseniz, ölürsünüz, derler. Bir çok kuralları vardır buna benzer. Hatırladığıma göre Dahomey kralı gözlerini belli bir yere uzun zaman dikemezmiş, dikerse, memleketinin orasında fırtına koparmış. Onun için, kural gereği gözlerini hiç durmadan bir bu yana bir o yana çevirmek zorundaymış.

Wyatt

Peki, ama bunlar yalnız ilkel topluluklarda görülebilen tabular olsa gerek. Bizimkiler ne oluyor?

Russell

Bizim ahlâkımız da, onun gibi tabularla doludur. En yüce şeylerde bile türlü türlüsü var. Günah diye kesilip atılmış öyle bir günah var ki, ben öylesini hiç işlemedim: «Komşunun öküzüne göz dikmiyeceksin» derler. Ben hiç dikmiş değilim.

Wyatt

Evet ama, gündelik yaşayışımızda rastlanan başka kurallar yok mu? Tabu ahlâkından bize vereceğiniz örnekler yok mu?

Russell

Var, tabiî. Tabu ahlâkının birçok yanları akla dayanan ahlâkla güzelce uzlaşıyor. Örneğin, çalmayacaksın, öldürmeyeceksin, diyoruz. Bunlar, akla uygun kurallardır ama, tabu olarak ortaya konurlar. Olmaması gereken sonuçlar doğururlar. Örneğin, bir katilin acı duymadan öldürülmesi yasaktır; oysa aklı başında bir insan bunu hoş görebilir.

Wyatt

Sizce Hintlilerin sığır eti yememeleri, yedirtmemeleri tabu ahlâkına girer mi?

Russell

Evet. Hint ahlâkının tipik özelliğidir sığır eti yememek. **Müslüman ve Yahudiler de domuz eti yemeyeceksin, derler. Ama neden yemeyeceksin, belli değil.** Bu, bir tabudur sadece.

Wyatt

Peki, bu tabuların yararlı iş gördükleri olmaz mı?

Russell

Kimisinin olur, kimisinin olmaz, yerine göre. Demek istiyorum ki, ahlâkınız akla dayanıyorsa, tabuları gözden geçirir ve hangilerinin yararlı olduğunu araştırabilirsiniz. Örneğin, ben kendi hesabıma, sığır eti yasağının bir şeye dayandığını sanmıyorum.

Wyatt

Siz dine inanmıyorsanız, ki inanmıyorsunuz, tabu ahlâkının akla sığmıyan bir çok kurallarını da hiçe sayıyorsunuz. Sizin inandığınız bir ahlâk sistemi yok mu?

Russell

Var. Ama, ahlâkı politikadan ayırmak çok güçtür. Bana göre ahlâk şu yoldan ortaya çıkıyor. Bir insan kendi için yararlı, komşuları için zararlı bir şey yapmak istiyor. Komşularının çoğu bundan zarar görecek olursa, birleşir, derler ki: «Biz bu türlü işleri sevmiyoruz, bunlardan başkasına zarar gelmesini önleyeceğiz.» ve işte, akla pek uygun olan bu davranış ceza yasalarına yol açıyor. Özel ve genel çıkarları uzlaştırma yoludur bu.

Wyatt

Herkesin genel bir ahlâka uyacak yerde kendi özel ahlâk sistemine uyması sakıncalı bir şey sayılmaz mı?

Russell

Sayılır öyle olursa ama, ahlâk pek o kadar özel olamaz. Çünkü, demin de söylediğim gibi, ceza yasalarıyla karşılaşır. Ayrıca halkın tutup tutmaması da var. Kimse halkın gözünde kötü olmak istemez. Böyle olunca da, herkesin kabul ettiği ahlâk çok güçlü bir, şey olur.

Wyatt

Günah diye bir şey var mıdır?

Russell

Hayır. Günah, tanımlanması zor bir şeydir. İstenmiyen işler demek istiyorsanız, vardır böyle işler. «İstenmiyen« iyilikten çok, kötülük getiren demektir. Böylesi işler de vardır. Ama, günahın işe yarar bir kavram olduğunu sanmıyorum. Bir cinayeti günah saydınız mı, onu cezalandırırken sadece cinayeti önlemeği değil, katilin azap çekmesi gerektiğini düşünürsünüz.

Wyatt

Günah düşüncesi, kimi zaman işkence yapmaya hak kazandırıyor mu demek istiyorsunuz?

Russell

Bence böyle oluyor geniş ölçüde. Demek istiyorum ki, cehennemi ancak katı yürekli insanlar uydurmuş olabilir. İnsanca duyguları olanlar, yaşadığı toplum ahlâkının cezalandırdığı suçları işleyenlerin öldükten sonra bile sonsuz işkenceler çekmesine razı olamazlar. Kendini bilen hiç kimse böyle bir görüşü kabul edemez.

Wyatt

Demek ki, sizce günah kavramı, sadece insandaki saldırgan duyguları ortaya çıkarıyor?

Russell

Evet, öyle sanıyorum. Günah, katı yürekli diyebileceğimiz bir ahlâkın özüdür. Sizi vicdan azabı çekmeden başkalarına işkence etme yoluna götürüyor. Buysa kötü bir şeydir.

Wyatt

Günah diye bir şey olmadığını kabul edersek, bâzı şeyleri nasıl kötü görebiliriz?

Russell

Bütün yapabileceğimiz, bence kötü görmeği ceza yasalarıyla bir arada düşünmektir. Sizde bir çeşit kamuoyu olması gerektir. Bunun ne kadar önemli olduğunu İtalyan Rönesans tarihini okurken anlarsınız. Bu tarih Machiavelli teorilerini doğurmuştur. O günlerde, kamuoyu, çoğu zaman, çok kez kamuoyunun hoş göremeyeceği şeyleri hoş görmüştür.

Wyatt

Özünde bozuk olan bir şeyler var mıdır sizce?

Russell

Bu kelimeyi pek kullanmak istemem. İyilikten çok kötülük getiren şeyler demek daha iyi. Bir şeyin iyilikten çok kötülük getireceğini gördünüz mü, onu yapmamakla daha iyi edersiniz. Özü bozuk sözünü kullanmak istiyorsanız, kullanın. Ama, ben bunun bir işe yarayacağını sanmıyorum.

Wyatt

Tabu ahlâkında cinsel ilişkiler büyük bir yer tutar. Siz, yazılarınızda da bu ilişkilere büyük bir yer ayırdınız. Cinsel bakımdan akıllıca davranmak isteyen insanlara ne öğüt verirsiniz?

Russell

Önce şunu söyleyeyim ki, benim yazılarımda cinsel konular yüzde bir ölçüdedir. Ama, okurlarımın çoğu öylesine bir cinsel saplantı içindedirler ki, yazılarımın geri kalan yüzde doksan dokuzunu fark etmemişlerdir. Bence insanların bu konu ile ilgisinin akla uygun ölçüsü yüzde biri geçmez. Başka şeyler için nasıl düşünüyorsam, cinsel ahlâk için de öyle düşünmem gerekir. Bu konuda da, yaptığınız şey başkasına zarar vermediği sürece, kötülenemez. Bir cinsel ilişkiyi, sadece eski bir tabu kötülüyor diye kötülememeli. Zarar verip vermediğine bakmalısınız. Başka her konu gibi, cinsel ahlâkın da temeli budur.

Wyatt

Demek ki, sizce kadını zorla elde etme ceza görmelidir de, uygunsuz cinsellik işi başkasına zarar vermiyor diye, görmemelidir.

Russell

Evet. Bir kadını zorla elde etme, insana karşı her hangi bir zor kullanmadan farksızdır. Uygunsuz cinsel ilişkiye gelince, koşullara bakmanız, buna karşı koymakta haklı bir sebep olup olmadığını araştırmanız gerekir. Bütün koşullar içinde, toptan bir kötüleme yoluna gidilmemeli.

Wyatt

Bir şeyin yapılıp yapılmaması üstüne kurallar koymak doğru mudur, sizce?

Russell

Bu konuda ben biraz aşırı düşünüyorum. Korkarım, böyle düşünmekte benden yana olacaklar pek azdır. Bence, uygunsuz yayınları yasak eden kurallar olmamalıdır. Öyle düşünmem, biraz da şundan: Bâzı dar kafalı yargıçlar, gerçekten değerli bir eseri, hoşuna gitmedi diye suçlandırabilirler. Ama bu, nedenlerden biri, sadece. Bir başka neden de şu: Bence yasaklar halkın, her şeyde olduğu gibi, açık saçıklıkla ilgisini büyük ölçüde arttırıyor. İçki yasağı döneminde Amerika'ya sık sık giderdim. Bu yasak ayyaşlığı eskisinden çok, hem de çok daha fazla arttırmıştı. Pornografi yasağı da aynı sonucu verir sanırım. Yasaklar üstüne ne düşündüğümü açıklamak için bir örnek vereyim size. Filozof Empedokles defne yaprağı çiğnemenin büyük, çok büyük bir ruh bozukluğu olduğuna inanıyor, defne yaprağı çiğnediği için de kendisinin on bin yıl karanlıklarda kalacağına yakınıyor. Kimse bana defne yaprağı çiğneme demedi. Ben de çiğnemiş değilim zaten. Ama, Empedokles'e çiğneme dediler, çiğnedi. Pornografi için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

Wyatt

Sizce, herkesin, yazdığı müstehcen her şey yayınlanırsa, halkın ilgisini hiç arttırmaz mı bunlar?

Russell

Bence azaltır. Aşağılık, açık saçık posta kartlarına izin verildiğini düşünelim. Bence, ilk bir iki yıl bunlar kapış kapış alınır, sonra, herkes kanıksar ve kimse yüzlerine bakmaz olur.

Wyatt

Yazılar ve başka şeyler için de böyle midir?

Russell

Böyledir, sanıyorum, aklın sınırları dışına çıkmamak şartıyla. Ortaya konan güzel bir sanat eseriyse, halk bunu okur yine, ama pornografik olduğu için değil.

Wyatt

Şimdi konuşmamızın temeline, yâni, tabu ahlâkının düşüncesiz kurallarına gelelim. Bunların zararları ne oluyor sizce bugün?

Russell

Türlü türlü zararları oluyor. Zararın bir çeşidi bu kuralların eski olmasından, içinde yaşadığımızdan ayrı bir toplumdan kalmış olmalarından geliyor. O topluma uyan ahlâk bizim zamanımıza uymuyor çok kez. Suni insan yetiştirme, bu eski kurallara uymuyor örneğin. Geçmişin ahlâkçıları bunun üzerinde düşünmemişler. Bunun bir zararı oluyor. Bir başka zarar, tabu ahlâkının eski işkenceleri sürdürmesidir. Buna birçok örnek verebilirim. Tanrılara insan kurban etme işini alın. Yunanlılar, tarihlerinin ilk günlerinden beri insan kurban edilmesine karşıkoydular. Bunu bir zamanlar yapmışlardı. Ama, artık kaldırmak istiyorlardı ortadan. Gel gelelim, bir kurum vardı ki bunun ortadan kalkmasını istemiyorlardı. Ona yapışıp kalmışlardı. Bu kurum Delphoi kâhinliğiydi. Kör inançlarla yaşıyordu bu kurum. Onun için de kör inançların azalmasını istemiyordu. Başka Yunanlılar da çok sonralara kadar insan kurban edilmesinde dayattı. Önemli bir başka örnek daha vereyim. Bir cesedi kesip biçmek ötedenberi çok kötü bir şey sayılmıştır ve imparator Karl V zamanında Vesalius adında pek büyük bir hekim cesetleri kesip bakmadan hekimlikte önemli olarak fazla iş görülemeyeceğini anladı ve kesip biçmeğe başladı. Kari V hastalıklı bir adamdı ve yalnız bu hekim onu iyi edebiliyordu. Onun için korudu kendisini. Ama imparator tahtından ayrıldıktan sonra Vesalius’ü koruyan kalmadı ve bir insanın bedenini iyice ölmeden kesip biçti diye suçlandırıldı. Ceza olarak Kudüs’e günahlarını temizlemeğe yollandı. Yolda gemisi battı ve kendisi de türlü eziyetler içinde öldü gitti. Bütün bunlar ceset kesmek yasak (tabu) olduğu için geldi başına. Tabu ahlâkından bugün de kötülük geliyor. Örneğin, doğum kontrolünü alalım. İnsan topluluklarının çoğunda, bu konuda, aşılmaz bir tabu vardır, bu yüzden de bir çok kötülükler doğuyor, çok büyük kötülükler. Yoksulluk ve savaş doğuyor bundan, birçok toplum sorunları da çözülemez oluyor. En önemlisi bu, zararların. Daha bir çokları da vardır her halde. Boşanma yasağı hiç şüphesiz zararlı bir şeydir. Bu yasak, sadece, eski geleneklere dayanır ve bugünkü koşulları hesaba katmaz.

Sh:68-75

ZARARLI DÜŞÜNCELER

İnsanların başına gelen belâlar ikiye ayrılır. Birinciler insana dış çevreden gelir, İkincilerse, insanların insanlara ettikleridir. İnsanlar bilgide ve teknikte ilerledikçe, ikinci belâların yüzdesi durmadan artmaktadır. Eski zamanlarda açlık doğal nedenlerden ileri geliyordu ve insanlar bununla ne kadar savaşırlarsa savaşsınlar, birçokları yiyecek kıtlığından ölüyordu. Bugün dünyanın bir çok yerleri kıtlık tehlikesiyle karşı karşıyadır ama, bunda doğal nedenlerin payı olsa da, asıl nedenler insanlardan gelmektedir. Altı yıl dünyanın uygar milletleri bütün güçlerini birbirlerini öldürmeğe harcadılar ve birden bire, birbirlerini sağ bırakmanın zorlaştığını gördüler. Ekinleri yok ettikten, tarım makinelerini parçaladıktan, gemileri yollarından ettikten sonra, gördüler ki, bir yerdeki bollukla başka bir yerdeki kıtlığı gidermek hiç de kolay bir iş değil. Oysa, ekonomik düzen yolunda gitse, bu iş hiç de güç olmayacak. Bununla görüyoruz ki, insan bugün insanın en büyük düşmanıdır. Gerçi, tabiat gereği yine de ölüyoruz. **Ama, hekimliğin ilerlemesi sayesinde, insanın yaşayabildiği kadar yaşaması gittikçe daha olağan bir hal alıyor.** Bundan öteye yaşamak, cennetin sonsuz hazlarını tatmak istiyoruz. Nedense bu biteviye yaşamak isteğinin hiç sonu gelmiyor. Ama, yaşını başını almış, saf bir insana sorarsanız, bu dünyadaki hayatı tattıktan sonra, başka bir dünyada çocuk olmayı istemem diyecektir, size. Onun için gelecekte insanların üstünde duracakları en önemli kötülükler ya budalalıkları, ya kötü niyetleri ya da her ikisi yüzünden birbirlerine ettikleri kötülükler olacaktır.

İnsanların birbirlerine, dolayısıyla, kendi kendilerine ettikleri kötülüklerin kaynağı, bence, düşünceler ya da inançlardan çok tutkulardır. Ama, zararlı düşünceler ve ilkeler, her zaman değilse bile, genel olarak, kötü tutkuları perdelemişlerdir. Lizbon'da dinsizlerin ulu orta yakıldığı zamanlar, bâzı kurbanlar hak yoluna döndüklerini söylemekle ateşe atılmazdan önce boğularak ölmek mutluluğuna erebiliyorlardı. Kurbanların işkenceler içinde kıvrandıklarını görmek, tatsız bir hayat içinde yaşayan halkın görüp göreceği başlıca zevklerden biri oluyordu. Dinsizleri yakmanın doğru bir şey olduğuna inanmanın da elbette bu zevkte bir payı olacaktı. Aynı şeyi savaş için de söyleyebiliriz. Güçlü kuvvetli ve hoyrat insanlar savaşta bir tat bulurlar, elverir ki savaşı kazansınlar, karıları kızları kaçırılmasın, malları ellerinden gitmesin. Bu zevkin, halkı savaşların doğruluğuna inandırmakta büyük bir payı vardır. «Tom Browne's Schcoldays» adlı kitabın kahramanı ve halk okullarının ünlü reformcusu Dr. Arnold çocukları kırbaçlamanın yanlış olduğunu düşünen kafasız bir kaç kişiyle karşılaşır. Bu düşünceye karşı nasıl bir öfkeye kapıldığını okuyan herkes, onun kırbaçlamaktan zevk aldığını ve bu zevkin elinden alınmasını istemediğini görür. İşkenceyi haklı çıkaran düşüncelerin insanın içindeki hoyratlık güdülerinden geldiği görüşünü destekleyecek örnekler boldur. Saçmalığı meydana çıkmamış eski zaman düşüncelerini gözden geçirirsek, görürüz ki, bunların onda dokuzu acı çektirmeyi haklı gösteren düşüncelerdir. Örneğin, hekimlik mesleğini alalım. Acı duymayı önleyen bayıltıcı ilâçlar bulunduğu zaman, bunu günah sayanlar, Tanrının isteğine aykırı görenler oldu. Delilik, insanın şeytanın eline düşmesi sayılıyordu ve bir deliyi döğmekle içindeki şeytanların kaçırılacağına, rahatsız edileceğine inanılıyordu. Bu düşünce ile deliler, yıllar yılı, sistemli ve bilinçli olarak döğülüyordu...

Ahlâk eğitimine de bakın. Vezin ve kâfiye ile nasıl haklı çıkarıldığını görürsünüz:

Bir ceviz ağacını, bir kadını ve bir köpeği

Ne kadar döğersen o kadar iyi.

Ceviz ağacını döğmekle nasıl bir ahlâk elde edildiğini bilemem. Ama, hiç bir uygar insan kadınları döğmeyi haklı çıkaramaz. Cezanın iyileştirici bir etkisi olduğu inancı kolay kolay ortadan kalkmıyorsa, bunun başlıca nedeni bence, cezanın sadik güdülerimize hoş gelmesidir.

İnsan hayatındaki kötülüklerde, inançlardan çok tutkuların payı olmakla beraber, inançlar, özellikle, eski ve sistemli oldukları ve bir çok kurumlan içine aldıkları zaman, istenen görüş değişmelerini geciktirmese de belirli duyguları olmayanların yanlış yola sapmasında bir hayli ağır basar. Benim konum «İnsanlığa zararlı düşünceler» olduğuna göre, zararlı inanç sistemlerini ele alacağım.

Geçmiş zamanın tarihi bakımından, en açık örnek, herkesin kendi açısına göre, din ya da hurafe dediğimiz inançlardır. İnsan kurban etmenin ekinleri geliştireceğine inanılırdı; bu inanç ilkin sadece büyülere dayanıyordu, sonra, kurban kanının Tanrıların hoşuna gittiğine inanıldı. Tanrılar da kendilerine tapanlara benzetilmişti. Zaten Kutsal Kitapta fethedilen bir yerin halkını öldürmek dinsel bir ödev sayılıyordu. Sığırlarını, koyunlarını öldürmemek bile günah. Mısırlılar ve Etrüskler gelecek hayatın karanlık ve belâlı korkuları içinde yaşadılar. Ama, bu korkular Hıristiyanlığın getireceği korkular yanında hiç kalır. Nice dertli ermişler beden hazlarından kaçarak çöllerde tek başlarına yaşadılar. Etten, şaraptan, kadından yoksun bıraktılar kendilerini, hem de buna hiç zorlanmadıkları halde. Ruhun hazları bedenin hazlarına üstün sayıldı. Bu hazlar arasında da paganların ve dinsizlerin cehennemde çekecekleri sonsuz işkenceleri düşünmek büyük bir yer tutuyordu. Keşişliğin zararlı yanlarından biri şu ki, beden hazlarından başka hiç bir yerde kötülük görmüyor. Oysa, hazların yalnız en iyileri değil, en kötüleri de ruhumuzdan gelir. Milton'da, şeytanın insana ettiği eziyetleri seyrederken duyduğu zevkleri bilirsiniz. Milton şöyle dedirtiyor ona:

Ruh azabın kendi yeridir ve kendiliğinden

Cenneti cehennem yapabilir, cehennemi cennet.

Ve şeytanın psikolojisi Tertullian'ınkinden pek ayrılmıyor, o da, cennetten lânetlilerin çekecekleri azapları seyredebilme düşüncesiyle coşup taşıyor. Beden hazlarının küçümsenmesi ne iyilik getirdi, ne hoşgörü, ne de kör inançlardan sıyrılmış bir insan hayatının bizi götürebileceği erdemlerden hiç birini. **Tam tersine, bir insan kendi kendine işkence etti mi, başkalarına işkence etmek hakkını da bulur kendinde ve bu, o hakkı destekleyecek her dogmatik sistemi kabul etmeğe götürür.**

Keşişçe zalimlik, ne yazık ki, yalnız Hıristiyan dogmasının en azgın biçimleri içinde kalmıyor yalnız. İlk azgın inançlar gevşiye dursun, dünya aynı psikolojinin yeni ve korkunç başka biçimlerini yarattı. Nazi'ler başa geçmeden önce, çalışmalar, didinmeler içinde yaşadılar, güçlüğe ve Nietzsche'nin zor hayat düsturuna olan inançlarıyla, rahatlarından, zevklerinden çoğunu hiçe saydılar. Devletin başına geldiklerinden sonra bile. **«Tereyağı yerine silâh»** sloganı, yine gelecek zaferin mânevi hazlarına, beden hazlarını feda etmeyi gerektiriyordu. Milton'un şeytanı da cehennem ateşlerinde yanarken aynı umutla avutuyordu kendini.

Politik bakımdan zararlı yanlış inançlar doğuran bir başka tutku da gururdur millet, ırk, cins, sınıf ve inanç gururu. Ben gençken, Fransa'ya, İngiltere'nin gelenekten düşmanı gözüyle bakılırdı. Bir İngilizin üç Fransızı tepeliyebileceği su götürmez bir gerçek sayılıyordu. Düşman

Almanya olunca, bu inanç değişti ve İngiliz halkı artık Fransızların kurbağa yeme merakları ile alay etmez oldu. Ama, hükümetin bütün çabasına rağmen, yine de pek az İngiliz'in, Fransızlara eşit gözüyle baktıklarını sanıyorum. Amerikalılarla, İngilizler Balkanları yakından tanıyınca, Bulgarlarla Sırpların, Macarlarla Romanyalıların düşmanlıkları karşısında hayretle karışık bir nefret duymuşlardır. Bu düşmanlıkların saçma olduğu ve bu küçük milletlerin her birinin kendi üstünlüklerine olan inançlarının nesnel hiç bir temeli bulunmadığı onlarca apaçıktı. Ama, Amerikalılarla İngilizlerin çoğu, bir türlü anlamıyorlar ki, büyük bir devletin millî gururu, küçük bir Balkan memleketininki kadar savunulur şey değildir.

Irkıyla öğünmek, milletiyle öğünmekten çok daha zararlıdır. Ben Çin'deyken, okumuş Çinlilerin, tanımak mutluluğuna erdiğim birçok başka insanlardan belki çok daha uygar olduğunu hayretle görmüştüm. Oysa, nice kaba ve bilgisiz beyaz insan bilirim ki, sırf derileri sarı diye, en iyi Çinlileri bile aşağı görmüşlerdir. Genel olarak, bu bakımdan İngilizleri Amerikalılardan daha çok kınayabiliriz ama, her zaman değil... Yalnız geleneksel Çin bakımından değil, bizim batı üniversitelerimiz bakımından da geniş bilgileri olan bir Çinliyle tanıştım. Benim de bu kadar geniş kültürüm olmasını isterdim doğrusu. Birlikte bir garaja bir otomobil kiralamağa gittik. Garajın sahibi kötü cinsten bir Amerikalıydı. Çinli dostumuza çok kötü davrandı, onu Japon diye tersledi ve bilgisiz hoyratlığıyla kanımı beynime çıkarttı. Politik güçlerine dayanarak İngilizlerin Hindistan'daki davranışları da buna benzer. İngilizlerle okuryazar Hintliler arasındaki çatışmaların başlıca nedeni bu davranıştı...

Erkek cinsinin üstün olduğu inancı, ki bugün batı milletleri arasında resmen ortadan kalkmıştır, garip ve bir kötü böbürlenme örneğidir. Erkeğin doğuştan üstünlüğüne inanmak için hiç bir sebep yoktu bence. Bu üstünlük beden bakımından olurdu yalnız. Bir sürü cins boğaların beslendiği bir yere gittiğimi hatırlıyorum. Orada, bir boğanın soyluluğu dişi atalarının süt verme değerlerine bağlanıyordu. Şecereyi boğalar yapmış olsaydı, iş değişirdi. Dişi ataların sözü bile geçmezdi, sadece uslu, namuslu oldukları söylenirdi. Oysa, erkek atalar savaş üstünlükleriyle övülürdü. Sığır konusunda cinslerin değer bakımından göreceliğini kabul ederiz de, kendimize gelince, aynı tarafsızlığı göstermek gücümüze gider. Eski zamanlarda erkeğin üstünlüğüne kolay inanılırdı. Çünkü, bir kadın ağzını açar açmaz kocası onu döğebilirdi. Bu güç üstünlüğün ardından başkaları da gelirdi. Erkekler kadınlardan akıllıdır, daha yaratıcıdır, daha az heyecana kapılırlar, falan filân... Kadınlar oy hakkı alıncaya kadar, anatomistler beyin incelemesinden, erkeğin düşünce gücünün kadınınkinden fazla olduğunu gösterecek bir takım kurnazca kanıtlar koyarlardı ortaya. Bu kanıtların hepsinin aldatıcı olduğu anlaşıldı sonradan. Ama, her seferinde bunların yerini, aynı sonuçlara varan kanıtlar aldı...

Erkek eğemenliğinin bir hayli zararları oldu. İnsan ilişkilerinin en mahremi olan evlenmeyi bir efendi . köle ilişkisi haline soktu. Bir erkeğin kadın edinmesi için hoşa gitmesi gereğini ortadan kaldırdı. Kadına hoş görünme hakkının evlenme dışında kalmasına sebep oldu. Dürüst kadınların evlerinde kapalı kalarak aptal ve tatsız kimseler olmalarına yol açtı. Hoşa giden, merak uyandıran kadınlar yalnız serbest yaşayan kadınlar oldu. **Ev hanımlarının tatsızlığı yüzünden, en uygar memleketlerin en uygar insanları cinsel sapıklıklara kaydılar.** Evlenmede eşitlik olmaması yüzünden erkekler, zorbaca alışkanlıklar edindiler. Bütün bunlar, bugün uygar memleketlerde az çok ortadan kalktı. Ama, kadınların ve erkeklerin yeni duruma alışmaları için daha çok zaman ister. Kadının kölelikten kurtulması, ilkin her yerde kötü sonuçlar veriyor. Eski ezenleri acılığa, eski ezilenleri de üstünlük hevesine götürüyor. Ama, başka konularda olduğu gibi, bunda da zamanla bir ayarlama olabileceğini umabiliriz...

Mutlu olabilmek için kendimizi büyük görmeğe, kendi gururumuza türlü dayanaklar aramaya kalkıyoruz. Biz insanız diyoruz, onun için de, yaradılışın amacı insanlardır. Biz Amerikalıyız, onun için de Tanrının öz yurdu Amerika'dır. Biz beyaz ırktanız, onun için de, siyah soydan olan Ham'ı ve evlâtlarını Tanrı lânetlemiştir. Biz katoliksek, protestan olmak bir felâkettir, ya da tersine. Biz erkeğiz, onun için de kadınların aklı yoktur. Biz dişiyiz, onun için de erkekler kabadır. Biz doğuluyuz, onun için de batılı yabandır, kıllıdır. Biz batılıyız, onun için doğu sönmüş bir yerdir. Biz kafamızla çalışıyoruz, onun için de, yalnız okur yazar sınıflar önemlidir. Biz kolumuzla çalışıyoruz, onun için de, insanı insan eden kol gücüdür. Son olarak ve hepsinden önemlisi de, her birimizde kimsede olmayan bir değer vardır: Biz KENDİMİZİZ.

İçimizi rahat ettiren bu düşüncelerle dışarı çıkar, dünya ile savaşırız. Bunlar olmasa, cesaretimizi yitirebiliriz. Bunlar olmasa, kendimizi küçük görürüz. Çünkü, bize eşitlik duygusunu vermediler. Kendimizi, içten gelen bir duyguyla başkalarına eşit sayarsak, ne onlardan iyi, ne onlardan kötü bilirsek, belki o zaman hayat, bir savaşa daha az benzeyecek, büyüklük efsaneleriyle daha az zehirleneceğiz.

İnsanların düştüğü en ilginç ve en zararlı ham hayallerden biri de kendini Tanrı dileğinin özel aracı saymalarıdır. Biliyoruz ki, İsrail oğulları Adanmış Toprak'a geldikleri zaman, Tanrının buyruğunu kendileri yerine getiriyorlardı, Hitit'ler, Amorit'ler, Kenanlılar, şunlar bunlar değil. Belki bu ötekiler de uzun tarih kitapları yazmış olsalardı, bu iş biraz başka türlü olurdu. Hitit'lerden kalan yazıtların hiç birinde de, kendilerini Tanrıların hor gördüğü berbat insanlar saymazlar her halde. Roma Roma olduktan sonra, Tanrıların dünyayı fethetmek üzere Romalıları seçmiş olduğu meydana kondu. Müslümanların inandıklarına göre, gerçek iman uğrunda ölen her asker dosdoğru cennete gider. Bu cennetse, Hıristiyanlarınkinden çok daha çekicidir. Çünkü, huriler, harp çalan meleklerden daha hoştur... Tanrıyı bizden yana bilmek iyi bir şey ama, düşmanımızın da Tanrıyı kendinden yana saydığını gördük mü, iş karışıyor biraz. Birinci Dünya Savaşı sırasında ozan şöyle diyordu:

Allah İngiltere'yi batırsın, Allah İngiltere'yi korusun

Allah şunu yapsın, Allah bunu yapsın!

«Allah Allah» dedi Allah «Gel de çık bu işin içinden».

Bugün, dünyanın iki şeye ihtiyacı var: Biri düzen, savaşları önleyecek düzen, insanların daha verimli çalışmasını sağlıyacak ekonomik düzen, özellikle, savaşın yıktığı memleketlerde, sağlam uluslararası işbirliğini sağlıyacak bir eğitim düzeni. Öteki de, bir takım ahlâk değerleri; çağlar boyunca, ahlâkçıların savuna geldikleri, ama, az dinletebildikleri, değerler.

En çok muhtaç olduğumuz değerler, anlayış ve hoşgörüdür. Bir çok azgın bir sürü «izm»lerin istediği yobazca inançlar değil. Bence, bu iki amaç, düzen ve ahlâk, birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Birine kavuşuldu mu, öbürü de ardından gelir. Ama, dünya gerçekten doğru yola girmek istiyorsa, her ikisine birden yönelmelidir. Böylece, savaşın tabiî meyvaları olan kötü tutkular yavaş yavaş azalacak ve insanların birbirine yardım etmesini sağlayacak düzenler gittikçe çoğalacaktır. Bir düşünce ve ahlâk gerçeği olarak hemen şunu ortaya koymalıyız ki, hepimiz bir ailedeniz ve bu ailenin bir kolunun mutluluğu başka kolunun yıkımı üstüne sağlamca kurulamaz. Bugün, ahlâk bozukluğu açık düşünceye engel oluyor, bulanık düşüncelerse ahlâk bozukluğunu besliyor. Pek ummuyorum ama, belki hidrojen bombası insanları korkutup ahlâk temizliğine götürecektir. Bu olursa, bu bombayı bulanlara ne kadar teşekkür etsek azdır.

Sh:133-141

İNSANLIĞIN GELECEĞİ NE OLABİLİR?

Woodrow Wyatt

Lord Russell, bu konuşmalarımızda çok değişik konulara değindik. Bütün bunların özü olarak, insanların umutları ve korkuları üzerine ne düşünüyorsunuz?

Lord Russell

Çok zor bir som bu. Gelecekte olabilecek şeyleri görüyorum, kimi karanlık, kimi umut dolu şeyler. Ama, ...

Wyatt

Peki, karanlık olanlardan başlayalım. Bu konuda ne umutlarımız olabilir?

Russell

İnsan soyunun büyük bir savaşla kendini yok etmeyeceğini farzedersek ki öyle umuyoruz benim gördüğüm en büyük tehlike, insanlığın bir kışla düzenine girmesidir. Bilimsel buluşlar, yönetim olanakları ve örgütlenmelerin etkisi ile dünya öylesine sıkı bir düzene girer ki, hiçbir yerde yaşamanın tadı kalmayabilir.

Wyatt

Yönetici insan tipinin ağır basacağı düşüncesinde misiniz?

Russell

Ağır basabilir, sanırım. Bir çeşit bilimsel etkinlikle birleşen yönetici insan tipi. Çünkü, yönetici tipi,

bugün daha önce hiç yapmadığı şeyleri yapabilecek güçtedir. Bu yapabileceği şeylerin kimisi iyi ama, bir çoğu da değildir.

Wyatt

Bu yönetici insan tipi, kötü olacak neleri yapabilir?

Russell

En başta şunu yapabilir: Ana okulundan başlayıp daha yukarısına da el atarak, insanların inanç ve düşünceleri üzerinde çok büyük bir güç kazanabilir. O kadar ki, bir insanın düşündüğü, umduğu ve korktuğu her şey, eğitimin başlarınca belirlenmiş olur. İnsan ancak, onların dilediklerini umacak, onların dilediklerinden korkacak. Böyle bir eğitimin temellerinden biri şu olacak ki, her zaman hiç de iyi olmayan hükümetin hep iyi olduğunu düşünecek.

Wyatt

Böyle bir eğitimi kötüleyebilecek sizin gibi güçlü ve bağımsız düşünceli insanlar olmayacak mı her zaman?

Russell

Hayır, sanmıyorum. Benim de içinde olduğum tipteki insan, modası geçmiş bir dünyada yetişmiştir, demek istiyorum. Gelecek için düşündüğüm dünyaya göre, çok daha rastlantılara bağlı bir dünya idi bu. Dünyada, çok daha fazla kaçamaklar, istisnalar vardı ve insanlar orada, gelecekte olacağım düşündüğüm gibi, aynı kalıptan çıkma değillerdi.

Wyatt

Yönetici tipinin baskısı altında, insanın kişisel bir hayatı olamayacağı üstünde durdunuz, bunu biraz daha açıklar mısınız?

Russell

Olur, peki... Bütün bu işin çok, çok önemli olan bir yanını, genetik bilimini alalım. Diyelim ki, bilimci bir hükümet, bizimkinden daha iyi olmasını istedikleri bir insan soyu yetiştirmek olanaklarını iş ediniyor kendine. Salt bilimsel bakımdan pek açıkça ortaya konabilir ki, yetiştirilecek yeni insan soyunun, diyelim, erkeklerin yüzde beşinden, kadınların da yüzde otuzundan üretilmesi; bunu sağlama bağlamak için, geri kalanların kısırlaştırılması gerekiyor. Hiç de hoş bir şey olmaz bu, tabii. Ama, ileride bu yola gidilmesi bence hiç de olmayacak birşey değildir.

Wyatt

Ama bilimin böylesi şeyleri yaptıracak kadar insanların kafasını sarabilmesi ciddî olarak düşünülebilir mi sizce?

Russell

Evet, insanlar savaşta zafer kazanmak kaygısıyla bu yola gidebilirler. Çünkü, buna elverişli bir soy yetiştirileceği açıkça bellidir. Böylesi bir soy, savaşta, gelişi güzel yetiştirilen insanlardan çok daha etkin olabilir elbette. Halkı kolayca inandırabilirsiniz ki, bilimsel yoldan insan yetiştirme gereklidir. Çünkü, bu işi karşı taraf nasıl olsa yapacaktır, nasıl şimdi karşı taraf atom silâhları yapıyor diye, bizim de yapmamız gerekiyorsa.

Wystt

Bütün bunlar Orwel'in 1984 ve A. Huxley'in Yeni Dünya adlı romanlarında düşünülen şeyler. Ama, sizce komünist dünya dışında geçerli mi? Örneğin, konformist düşünce v.b.'nın pek ileri gitmesi demek istiyorum?

Russell

Bence bu tehlike Batı'da, komünist dünyada olduğundan bir parça daha azdır. Ama orada pek korkulur derecede var... pek korkulur derecede.

Wyatt

Sizce, konformist inanç ve giysiler, alışkanlıklar, düşünceler filân neler olabilir?

Russell

Sanatı alalım. Özellikle, Amerika'daki gezilerim sırasında tekrar tekrar gördüm ki, sanata çok büyük bir saygı gösteriyorlar, Avrupalı sanatçıları yüceltiyorlar ve avuç dolusu dolar veriyorlar onlara. Ama, hiçbir Amerikalı çocuğun sanatçı olabilmesi için gerekli özel bir çeşit kafayı edinmesine olanak bırakmıyorlar. Onun için, beğendikleri büyük sanatçılar Amerikalı değil, Avrupalıdır.

Wyatt

Sizce, sanat Rusya'da zarar gördü mü?

Russell

A, orasını bilmem. Çünkü, 1920'den bu yana gitmedim oraya. Ama, zarar görmüştür elbet diyebilirim. Doktor Jivago adlı romana rağmen, öyle sanıyorum ki, edebiyat orada bir hayli zarar görmüştür. Demek istiyorum ki, Çarlık Rusya'sında edebiyat pek üstün bir durumdaydı. Bugün öyle olduğunu kimse söyleyemez sanırım.

Wyatt

Rusya'daki bale sanatı üstüne ne dersiniz?

Russell

Bale çarlık zamanından kalma bir sanattır. 1920 de Rusya balesini gördüğüm zaman, bende vazoya konmuş kesik çiçekler izlenimi bıraktı. Çok güzeldi, çok hoştu. Ama, topraktan çıkma bir tazeliği ve canlılığı yoktu. Şimdi artık sadece müzelik bir sanat bence.

Wyatt

Sizce bütün bunlar hiçbir yeniliğin doğmayacağı genel bir kemikleşmeye götürür mü?

Russell

Evet, bu tehlikenin çok büyük olduğunu sanıyorum. Bir çeşit durağan Bizans toplumu ki, kuşaklar boyunca hepsi ayni kalıyor, sonunda öylesine kalıplaşıyor ki, halk dayanamıyor ona ve sıkıp atıyor bir yana.

Wyatt

İnsanların karşılaşabilecekleri zorluklardan biri, hiçbir şeyi ölçüyü kaçırmadan yapamamasıdır. Bir şeye çok iyi başlıyor, sonra aşırılığa götürüyorlar. İnsanlar günün birinde ılımlı olmasını öğrenebilecekler mi dersiniz?

Russell

Öğrenmelerini dilerim, umarım elbet. Çok zorunlu bir şey bu. Hem hiç de olmayacak birşey değil. Gelecek üstüne giriştiğimiz karanlık tahminleri bir kutsal kitap gerçeği saymıyorum. Büyük umudum, bütün bunların gerçekleşmemesidir.

Wyatt

Şimdi daha iç açıcı şeylere dönebilir miyiz?

Russell

Bence, gerekli olan ilk şey, dünyadaki kötülüklerin, şimdiye kadar önlenememiş kötülüklerle birlikte, önlenebilmesidir. Kötülükler hâlâ yaşıyor. Çünkü, insanların yüreklerinde kötülüğe giden ve başkalarım mutlu kılma isteğine yanaştırmayan tutkular var. Modern tekniğin güçlükleri ile birlikte yeni dünyanın bütün derdi bence, insan tekinin psikolojisinden, insan tekinin kötü tutkularından gelmektedir. Yeni ve iyice bütünleşmiş bir dünyada mutlu olabilmek için, ne kadar nefret de etseniz, komşumuzun da mutlu olmasına katlanmanız gerçekleşirse, daha da iyi gerçekleşirse... Bütün bunlar gerçekleşirse, şimdiye kadar var olmamış daha mutlu bir dünya kurulabilir.

Wyatt

İnsanlar tutkularını sizin önerdiğiniz yola yöneltirlerse, hangi çeşit kötülüklerin ortadan kaldırılabileceğini düşünüyorsunuz?

Russell

Eh, hepsinden önce savaş, sonra yoksulluk. Eskiden yoksulluk halkın çoğunluğu için önlenemez bilseydi. Bugün öyle değil. Dünya isterse, kırk yıl içinde yoksulluğu ortadan kaldırabilir. Hastalık bir hayli azaldı elbet. Daha da azalabilir. İnsanların daha sık sevinçli günleri olmaması için hiçbir neden yoktur.

Wyatt

Peki, şimdi, öyle sanıyorum ki, olumlu iyiliklerin yaratılması konusuna geldik. İnsan ileride daha hangi olumlu iyilikler sağlayabilir?

Russell

Bence bunların birçoğu eğitime bağlıdır. İnsan soyunun ortak çıkarlı bir aile olduğunu eğitim yoluyla durmadan aşılamak gerekir. Bundan ötürü, işbirliği yapmak yarışmaktan daha önemlidir ve komşumuzu sevmek, sadece kiliselerin sözle aşıladıkları bir ahlâk ödevi değil, kendi mutluluğunuz bakımından en akıllıca bir davranıştır.

Wyatt

Bilimin insanlara getirebileceği iyiliklerden biri, oldukça kısa zamanda, haftalık çalışma süresinin on saate kadar indirilmesidir. Geri kalan boş saatlerinde ne yapacak insanlar?

Russell

Mutlu olduğum zamanlarda hayal ettiğim dünya gerçekleşirse, insanlar eskiden varlıklı ve kültürlü insanların yaptıklarını yapacaklardır. Bir XVIII. yüzyıl aristokratını alın örneğin. Çok kez, pek kültürlü bir insandı o. Bir hayli boş vakti vardı ve, bir çoklarının yapılmayacak şeyleri yapmış olmalarına rağmen, boş vakitlerinde, ne yapacakların; biliyorlardı. Birçokları hayli güzel işler başardılar, sanatı yüreklendirerek, güzel parklar, güzel evler, özlenmeye değer şeyler yaparak. Sevinçli günlerimde kurduğum dünyada, boş vakitlerini değerlendirmek herkesin elinde olacak. Çünkü, herkes yeterli bir kültür düzeyine erişmiş olacak.

Wyatt

Serüven isteğinin yeri ne olacak bu konuda?

Russell

Serüven isteğini baştakiler bir yola koymalıdır. Bu demektir ki, baştakiler, fazla para ve zaman harcamalarına gitmeksizin, gürbüz gençlerin hoşlandığı gerçekten serüvenli ve gerekirse tehlikeli girişimlere olanak hazırlamalıdırlar. Yüksek dağlara tırmanmak elinizde olmalıdır. Uzay gezileri yapılırsa, uzay gezilerine düşkün olabilmelisiniz. Böylesi şeyler sağlanmalı; böylece bugün büyük ölçüde savaşa yönelen itiler daha iyi bir yola konmuş olur.

Wyatt

Geleceğin insanlarına son olarak başka hangi öğütü vermek istersiniz?

Russell

Şunu demek isterim ki, bilgileriniz insanın hiçbir zaman elde etmediği güçler veriyor size. Bu güçleri iyiye de kullanabilirsiniz, kötüye de. İnsanlığın bir aile olduğunu, hep birlikte mutlu, ya da hep birlikte mutsuz olacağını aklınıza koyarsanız, bu gücünüzü iyiye kullanabilirsiniz. Büyük yığınların yoksulluğu üstüne kurulmuş bir azınlık mutluluğu sağlayabileceğiniz günler geçmiştir. O zamanlar geçmişte kaldı. İnsanlar katlanamaz artık buna ve mutlu olmak isterseniz, başkalarının da mutlu olduklarını öğrenmeğe alışmak zorundasınız. Eğer insanlar akıllıca eğitilirlerse, daha anlayışlı olurlarsa, kendi mutlulukları için başkalarının da mutlu olmasını kaçınılmaz bir koşul saymakta güçlük çekmezler. Zaman zaman hayalimde, hepsi gürbüz, hepsi akıllı, hiçbiri ezmeyen, hiçbiri ezilmeyen bir mutlu insanlar dünyası gördüğüm oluyor. Bir dünya ki, orada insanlar, ortak çıkarlarının kendi çıkar çabalarından daha az ağır bastığı bilincine varmışlardır, insan zekâsının ve hayal gücünün yarattığı gerçekten parlak olanakları gerçekleştirme çabasındadırlar. Böylesi bir dünya, insanlar olmasını isterlerse olabilir ve eğer olursa gerçekten olursa çok daha şerefli, çok daha mutlu, bundan önce görülmedik hayaller ve mutlu coşkularla dolu bir dünya olur bu.

Sh:122-129

DÜNYA AYDINLARINA MEKTUP

1984 yılında Bertrand Russell, birçok aydına mektup göndererek, nükleer silâhların yasaklanması için yapılacak bir konferansa katılmalarını istemişti. S. Eyuboğlu ile V. Günyol da bu konferansa çağrılmışlardı:

BERTRAND RUSSELL

PEACE FOUNDATION 8 Ekim 1964

Sayın Bay Günyol,

Akdeniz bölgesinin nükleer silâhlardan arınması için bundan kısa bir süre önce Cezayir'de toplanan konferansa bir temsilci göndermiştim. Bundan son derece olumlu bir sonuç elde edildi. Nükleer silâhların daha da geliştirilmesi ve yayılması tehlikesine karşı, uluslararası kamuoyunu harekete geçirebilme konusunda umutluyum. Cezayir konferansının bir devamı olarak, Bertrand Russell Barış Kurumu, Ortadoğu bölgesinin nükleer silâhlardan arınması için yakın bir gelecekte bir konferans toplamaya hazırlanmaktadır. Bu konferansa delege olarak, dünyanın birçok kesiminden seçkin kişileri ve barış adına çalışanları çağıracağız. Arap

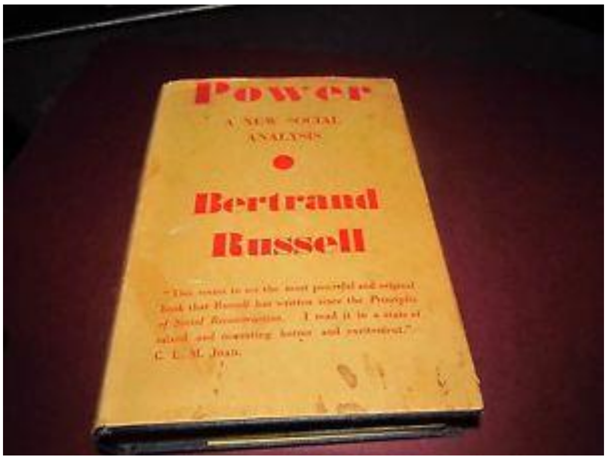
dünyasından hükümet dışı en seçkin kişilerin de bu konferansta sesini duyuracağını umut ediyorum.

Bu arada şunu da belirteyim ki, Arap halkları ve Arap dâvası ile bir anlayışa varılması konusundaki istekleri ve hükümet politikasına karşı tutumlarıyla bilinen İsrail solcularından bazılarını da bu konferansa çağırmayı amaçlıyorum. Konferans, ya İsviçre'de yada İsveç'te toplanacak. Bu iki ülkeden hangisinin konferans yeri olacağı konusunda size çok yakında bilgi vereceğim. Ortadoğu'nun nükleer silâhlardan arınmasına ve tasarlamakta olduğumuz bu konferansa büyük önem veriyorum. Ortadoğu'da nükleer silâh yarışının kesin olarak önlenmesi yada nükleer silâhların gelişmesinin engellenmesi mutlaka gereklidir. Sizin de bu konferansa bir delege olarak katılma olanağı bulacağınızı yürekten umut ediyorum. Bu konferansa katılmanız özellikle önemlidir. Cevabınızı ilgiyle bekliyor ve konferansın planlanmasına büyük ölçüde yardımcı olacak kararınızı öğrenmekte sabırsızlanıyorum.

En iyi dileklerle, İçtenlikle sizin
Bertrand Russell

Sh:247

Kaynak: Bertrand Russell ,ÇAĞIMIZIN SORUNLARI ÜSTÜNE DÜŞÜNCELER Türkçesi: Sabahattin Eyüboğlu- Vedat Günyol ,1972 İstanbul

İKTİDAR- Power: A New Social Analysis-Bertrand Russell

Dilimize Çeviren : METE ERGİN

İKTİDAR GÜDÜSÜ

İnsanla öteki hayvanlar arasında kimi ansal, kimi duygusal çeşitli ayrılıklar vardır. Duygusal ayrılıkların belli başlılarından biri, insanların güçlü isteklerinden bazılarının, hayvanlarınkinin aksine, esas itibariyle sınırsız ve doyurulmak olanağından yoksun bulunuşudur. Boa yılanı yiyeceğini yedikten sonra, tekrar acıkıncaya kadar uyur; eğer öteki hayvanlar aynı şeyi yapmıyorlarsa bu, ya yiyeceklerinin yetmediğinden, ya da düşmandan korkmalarındandır. **Bir kaçı dışında, hayvanların faaliyeti sağ kalma ve çoğalma ihtiyacına, bu iki temel ihtiyaca dayanır; hayvanların faaliyetleri, bu iki ihtiyacın zorunlu kıldığı faaliyetler dışına çıkmaz.** İnsanlar için durum başkadır. Gerçi insan soyunun büyük bir bölümü vazgeçilmez ihtiyaçlarını karşılamak için, daha başka amaçlara harcayacak enerjileri kalmayacak kadar çok çalışmak zorundadır; ne var ki, geçimlerini sağlama bağlamış olanlar, faaliyetten geri kalmazlar. Xerxes, Atina seferine çıktığı zaman, besin yönünden de, üst baş yönünden de, kadın yönünden de hiç bir eksiği yoktu. Trinity Kollejine öğretim Üyesi seçildiği andan itibaren, Newton'ın maddi rahatı sağlama bağlanmış bulunuyordu, ama Newton da Principia'sını, maddi rahatı sağlama bağlandıktan sonra yazdı. St. Francis ile İgnatius Loyola, Tarikatlerini kurarlarken, ihtiyaçlarını gidermek zorunluluğuyla hareket etmemişlerdi. Bunların hepsi de sivrilmiş kişilerdi, ama aynı belirgin nitelikler, son derece tembel pek az insan dışında, herkeste görülebilir. Kocasının iş alanındaki başarısından emin olan ve çalışmak zorunda kalma korkusu bulunmayan Bayan A. zatürreye yakalanma tehlikesini çok daha ucuz bir yoldan önleyeceği halde, Bayan B'den daha iyi giyinmek ister. Eğer Bayan A'nın kocası bir asalet ünvanına kavuşur ya da parlamentoya seçilirse, karı koca ikisi de sevinirler buna. Kuruntularda, hayal edilen zaferlere sınır yoktur, bu hayallere olabilir gözüyle bakıldı mı da, gerçekleşmeleri için çaba harcanır.

Hayal gücü, temel ihtiyaçları doyurulmuş insanoğullarını, dur durak bilmeyen çabalara zorla yönelten bir üvendiredir. [dürtü] Pek çoğumuz hayatımızda nadiren şöyle diyebilmişizdir:

Şimdi ölecek olsaydım eğer,

Bu benim en mutlu anım olurdu, zira korkarım ki,

Ruhun alabildiğine doymuştur ve korkarım ki,

Bilinmeyen bir âkibette böylesine bir doymuşluğun

Yerini alacak huzur bulunmayacaktır.

Pek ender olan tam mutluluk anlarımızda da, doymuşluğun sürekli olmadığını bildiğimiz için, Otello gibi ölümü istememiz doğaldır. Sürekli mutluluğu sağlayacak şey, insanoğlu için olanaksızdır: yalnız Tanrıdır tam mutluluğa erişen, zira 'saltanat ve iktidar ve şan ve şeref' Onundur. Yeryüzündeki saltanatlar, başka saltanatlarla sınırlıdır; yeryüzündeki iktidarı ölüm kısa keser; piramitler de diksek, 'ölümsüz şiire bağlı' da olsak, yeryüzündeki şan ve şeref, yüzyılların geçişiyle söner. İktidarı az olanlara, şan ve şerefi az olanlara, biraz daha fazlası yetecekmiş gibi gelir, ama böyle sananlar yanılmış olurlar: istekler doymak bilmezdir, sınırsızdır ve onlar ancak Tanrının sonsuzluğunda yatıştırılabilir.

Var olmak ve çoğalmak hayvanlara yettiği halde, insanoğlu yayılmak ister ve insanoğlunun bu konudaki istekleri sadece hayal gücünün olanaklarıyla sınırlıdır. Her insan, eğer elinden gelse, Tanrı gibi olmak ister; pek az rastlanan bazı insanlar vardır ki, bunun olanaksızlığını kolay kolay kabul edemezler. Bunlar, **Milton'un Şeytan'ıyla aynı hamurdan yoğurulmuş, tıpkı Milton'un Şeytan'ı gibi, soylulukla inançsızlığı kendilerinde birleştirmiş kişilerdir.** 'İnançsızlık'la, dinsel inançlara dayanan şeyi söylemek istemiyorum: birey olarak insan iktidarının sınırlılığının kabul edilmeyişini anlatmak istiyorum. Soylulukla inansızlığın meydana getirdiği bu, devlere yakışan karışım, özellikle büyük fatihlerde belirgin olarak görülür, ama yine de bunun bir kırıntısı her insanda vardır. Toplumsal işbirliğini zorlaştıran da budur, zira her birimiz bu işbirliğini, içinde kendimize Tanrı yerini verdiğimiz, Tanrı ve Tanrıya tapanlar arasındaki işbirliği biçiminde anlamak isteriz. İşte, zaman zaman dalgalanmalara, kan dökülmesine yol açan rekabet hırsı, canı ve şerefi tehlikeye atarak başkalarını yönetmek ihtiyacı, başkaldırma dürtüsü bundan ileri gelir. Bireyin anarşi yolundan kendini zorla kabul ettirmesini önleyecek törel kurallar ihtiyacı da yine bundan doğar.

İnsanoğlunun sınır tanımayan isteklerinin en bellibaşlıları, iktidar ve şan kazanma istekleridir. Bunlar, her ne kadar çok yakın akraba iseler de, aynı şey değillerdir: Başbakanın şanından çok iktidarı, Kralın ise iktidarından çok şanı vardır. Bununla birlikte, bir kural olarak, şan kazanmanın en kolay yolu iktidar kazanmaktır; bu, özellikle, kamuyu ilgilendiren olaylarda faal rol oynayan kişiler için böyledir. Bundan ötürü, şan kazanma isteği de çoğunlukla, iktidar sahibi olma isteğinin doğurduğu davranışların aynını doğurur ve bu iki güdüye uygulama alanında hemen hemen hep özdeş gözüyle bakılır.

Özel İktisadî çıkarın toplum bilimde temel güdü olarak kabul edilebileceğini ileri süren, yerleşmiş fikirlere bağlı iktisatçılarla, bu konuda onların görüşünü paylaşan Marx yanılmışlardır. Mal hırsı, iktidar ve şan hırsından ayrıldığı zaman, sınırlıdır; geçimi sağlayacak insaflıca bir parayla doyurulabilir. Gerçekten de pahalıya doyurulabilecek güçlü istekleri bize veren şey ise, maddî rahat aşkı değildir. Bozulma dolayısıyla köle haline getirilmiş bir yasama organı, ya da uzmanlar tarafından seçilen Eski Şaheserlerden meydana getirilmiş özel bir resim galerisi gibi şeyler, içinde rahat rahat oturulacak bir yer sağlamak için değil, iktidar ve şan elde etmek için istenir. Akla yakın ölçüde bir rahat, sağlama bağlandı mı, bireyler de toplumlar da, servetten çok iktidar peşinde koşarlar: iktidar sağlamak için servet sahibi olmak ya da iktidarlarını arttırmak amacıyla servetlerini arttırmak isteyebilirler, ama her iki halde de bunların temel güdüleri İktisadî değildir.

Yerleşmiş fikirlere bağlı iktisatla, Marxsist iktisadın düştüğü bu yanılma sadece kuramsal olmayıp, uygulama alanında çok daha büyük önem taşımaktadır ve son zamanlardaki bazı bellibaşlı olayların yanlış anlaşılmasına yol açmıştır. Ancak, toplumsal meselelerde önemli rol oynayan faaliyetlerin sebebinin iktidar aşkı olduğunu anlamak suretiyle eski ya da yakın çağ tarihi üzerine, doğru bir yorumda bulunulabilir.

Bu yazıda ben, fizikte nasıl Enerji temel kavramsa, aynı şekilde sosyolojide de iktidarın temel kavram olduğunu ispatlamağa çalışacağım. Enerji nasıl çeşitli biçimler alıyorsa, iktidarın da aynı şekilde, servet, silâh gücü, sivil makamlar, düşünceye söz geçirme gibi biçimleri vardır. Bunların hiç biri ötekine üstün sayılamayacağı gibi, bu biçimlerin hiç biri ötekileri kendinden türetmiş de değildir. İktidarın bir biçimini, diyelim serveti, ötekilerden ayrı olarak incelemeğe kalkışmak ancak yarım bir başarı sağlar, tıpkı enerjinin bir biçimini, öteki biçimleri de dikkate almadan incelemeğe çalışmanın belirli noktalarda yetersiz kalacağı gibi. Servet nasıl askerî iktidarın ya da düşünce üzerinde etki kurmanın sonucu olabilirse, aynı şekilde askerî iktidar ve düşünce üzerinde etki kurabilme de servetin sonucu olabilir. Toplumsal dinamiğin yasaları, iktidarın şu ya da bu biçimi içinde değil, sadece iktidar içinde ifade olunabilecek yasalardır. Eski zamanlarda askerî iktidar, iktidarın öteki biçimlerinden ayrı durumdaydı, bunun bir sonucu olarak da zaferler ya da yenilgiler kumandanların rasgele niteliklerine bağlı görünüyordu. Zamanımızda ise, İktisadî iktidar, bütün öteki iktidar biçimlerinin kaynağı olarak ele alınmaktadır; bu da bence, tarihi tamamıyla askerî yönden ele alan ve bundan ötürü modaları geçen tarihçilerinki kadar büyük bir yanlıştır. Propagandaya iktidarın temel biçimi gözüyle bakanlar da vardır. Bu hiç de yeni bir görüş değildir; magna estveritas et prevalebit (**Gerçek yücedir ve sonunda egemen olacaktır.** Lât. Özdeyiş.) veya 'şehitlerin kanı Kilisenin ektiği tohumdur,' (Tertullian'ın bir özdeyişi.) diyen eski özdeyişlerde de bunu görüyoruz. Bu görüşte de, askerî ya da İktisadî görüşteki kadar gerçek ve yanılma payı vardır. Propaganda, eğer hemen hemen tamamıyla ortak bir görüş yaratabilse, karşı konulmaz bir iktidar doğurabilir; ne var ki, askerî ya da İktisadî kontrolü elinde bulunduranlar, eğer isterlerse, bunu propaganda amacıyla kullanabilirler. Konumuzla fizik arasında analoji kurmağa devam edelim: iktidar da, enerji gibi sürekli olarak bir biçimden başka bir biçime geçmektedir ve bu biçim değiştirmelerin yasalarını aramak da sosyolojiye düşer. İktidarın her hangi bir biçimini, hele günümüzde çok yapılageldiği gibi, özellikle İktisadî biçimi ötekilerden ayırmağa çalışmak, uygulama alanında büyük önem taşıyan yanlışlar doğurmuştur, hâlâ da doğurmaktadır.

İktidar bakımından çeşitli toplumlar birbirlerinden birçok yollardan ayrılırlar. Önce, bireylerin ya da örgütlerin sahip oldukları iktidar derecesi bakımından ayrılırlar; meselâ, örgütlenmedeki artış dolayısıyla Devlet'in bugün eskisine oranla çok daha fazla iktidara sahip olduğu apaçıktır. Toplumlar, birbirlerinden en etkili örgütlerinin cinsine göre de ayrılırlar: bir askerî despotizm, teokrasi, plütokrasi, benzerlikleri çok az olan tiplerdir. **Toplumlar bir de, iktidarın değişik yollardan elde edilişi bakımından ayrılırlar birbirlerinden: babadan oğula kalan krallıklar bir cins yüksek kişi ortaya çıkarır; büyük bir din adamında aranılan nitelikler ikinci bir cinsi; demokrasi, üçüncü bir cinsi; savaş da dördüncü bir cinsi ortaya çıkarır.**

İktidara geçme olanağına sahip kişilerin sayısını sınırlayacak, aristokrasi ya da babadan oğula kalma krallıklar gibi toplumsal kuramların bulunmadığı yerlerde, genellikle, iktidara geçme şansına en çok sahip olanlar, iktidara geçmeyi en çok isteyenlerdir. Bundan da, iktidarın herkese açık olduğu sistemlerde, iktidar sağlayan makamlara, bir kural olarak, sıradan

insanlardan olağanüstü iktidar aşkıyla ayrılan kimselerin oturacağı sonucu çıkar, iktidar aşkı, insanoğlunun en güçlü güdülerinden biri olmasına rağmen, hiç de eşit dağıtılmamıştır ve rahatlık aşkı, zevk aşkı, hattâ bazen onaylanmak aşkı ile sınırlanmıştır. İktidar aşkı, fazla çekingen yaratılışlılarda öndere uyma kılığına bürünmüştür ki, bu da atılgan insanlardaki iktidar dürtüsünün yayılma alanını büyütür. İktidar aşkı güçsüz kişilerin, olayların akışını etkiliyebilmeleri olanağı da çok azdır. Toplumsal değişmelere yol açan kişiler, bir kural olarak, toplumu değiştirmek isteğini kendilerinde güçlü bir şekilde duyanlardır. Bundan ötürü de, iktidar aşkı, önemlilikleri bir rastlantıdan ibaret olan kişilerin belirgin niteliğidir, iktidar aşkını insanoğlunun biricik güdüsü diye kabul edersek, hiç şüphesiz yanılmış oluruz, ama iktidar aşkı sosyolojinin inceleyeceği değişiklikleri meydana getiren bellibaşlı güdü olduğuna göre de, bu yanlış, sosyolojideki eğreti yasaları araştırmamızda bizi sanıldığı kadar yolumuzdan saptırmaz.

Toplumsal dinamiğin yasaları —bence— çeşitli biçimleri içinde düşünülen iktidarla ifade olunabilir. Bu yasaları bulabilmek için, önce iktidarın biçimlerini sınıflandırmak, sonra da bireylerin ve örgütlerin, insanların hayatlarına kumanda etme olanağını ellerine geçiriş yolları bakımından önem taşıyan, değişik tarihsel örnekleri gözden geçirmemiz gerekir.

Bu nedenle iki amacı birden gözönünde tutacağım: toplumsal değişimlerin genel analizinde, iktisatçıların öğrettiklerinden daha elverişli olduğunu sandığım analiz yolunu teklif etmek ve içinde yaşadığımız zamanla, yakın geleceği, imgelemleri on sekizinci yüzyıl ile on dokuzuncu yüzyılın egemenliği altında bulunanlar için daha anlaşılır hâle getirmek. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar, çeşitli bakımlardan öteki yüzyıllardan ayrı tutulması gereken yüzyıllardır, bizlerse şimdi, yine birçok bakımlardan, bizden önceki o çağların hayat ve düşünüş biçimlerine döner gibiyiz. Kendi çağımızı, çağımızın gerektirdiklerini, eski ve orta çağları anlamamız şarttır, zira kendini boş yere on dokuzuncu yüzyıl için geçerli olan açık gerçeklerin egemenliğine kaptırmamış bir ilerlemeye ancak bu şekilde varabiliriz.

Sh: 7- 14

ÖNDERLER VE ÖNDERLERİN ARDINCA GİDENLER

İktidarı alma dürtüsü iki biçimde ortaya çıkar: açık olarak (önderlerde); kapalı olarak (önderleri izleyenlerde), insanlar kendi istekleriyle bir önderin ardına takıldıkları zaman, bunu, önderin kumanda ettiği grup yoluyla iktidarı elde etmek amacıyla yaparlar ve önderin zaferleri onlara kendi zaferleriymiş gibi gelir. **Birçok insan, bağlı bulundukları grupu zafere ulaştıracak yeteneği kendinde göremez ve bundan ötürü, üstünlüğün elde edilmesi için gerekli cesarete, basirete sahip görünen bir önder ararlar. Dinde bile bu dürtüyü görürüz. Nietszche Hristiyanlığı, insanlara köle töresi telkin etmekle suçlamıştır, halbuki Hristiyanlık, öteden beri şu amacı sonuçsal zafer bellemiştir: 'Ne mutlu zayıflara, zira yeryüzü onlara kalacaktır.' Ya da, bunu daha açık bir şekilde ortaya koyan, şu bilinen İlâhiyi ele alalım :**

Savaşa gidiyor Tanrının Oğlu.

Bir krallık tacı kazanmak için.

Kan kırmızı sancağı süzülüyor uzakta.

Kimdir onun ardında giden?

Kendi elemini en iyi içebilen,

Acılarını rahatça yenebilen,

Haçını sırtında sabırla taşıyabilendir,

Onun ardında giden.

Eğer bu bir köle töresi ise, o zaman, seferin bütün cefalarına sırf çıkar ve serüven aşkına göğüs geren her askerin, seçim kampanyası sırasında canını dişine takarak çalışan her politikacının köle sayılması gerekir. **Ne var ki, aslında, gerçekten de yardımlaşmaya dayanan her girişimde, önderin ardı sıra gidenler, psikolojik bakımdan, hiç de önderin kendisinden daha fazla köle değillerdir.**

Örgütlenmenin kaçınılmaz hale getirdiği ve toplumdaki organik dayanışma geliştikçe, azalacağına artan iktidar eşitsizliğini katlanılabilir yapan da işte budur.

Bilgimiz içine giren en eski çağlardan beri, insan topluluklarında iktidar dağılımı eşitsizliği hep var olagelmiştir. Bu kısmen dış zorunluluğa (objective necessity), kısmen de insan tabiatında bulunan nedenlere (cause=illet) dayanmaktadır. Bütün toplu girişimler ancak yönetici bir kuruluş altında gerçekleşebilir. Bir ev yapılacaksa, evin plânları üzerinde birinin karar vermesi gerekir; demiryolları üzerinde tren işletilecekse, varış kalkış saatlerini gösteren tarife makinistlerin keyfine bırakılamaz; yeni bir yol yapılacaksa, yolun nereden geçeceğine birinin karar vermesi şarttır. Demokratik yollardan seçilmiş bir hükümet de yine bir hükümettir, bundan ötürü de, psikolojiyle hiç bir ilişkisi bulunmayan gerekçelerle, —eğer girişimlerin başarıya ulaşması isteniyorsa— emir veren bir takım insanlar ve onların emirlerine itaat eden başka insanlar bulunmalıdır. Bununla birlikte, bu gerçekle, fiilî iktidar eşitsizliğinin, teknik nedenlerin zorunlu kıldığı iktidar eşitsizliğini aştığı gerçeği sadece birey psikolojisi ve fizyolojisiyle açıklanabilir. Bazı insanların karakterleri, onları hep kumanda etmeğe, ötekilerinin karakterleri de itaate yöneltir; bu iki uç arasında da, bazı durumlarda kumanda etmek isteyen, bazı durumlarda da öndere uymağı tercih eden, ortalama insanlar yığın; bulunur.

Adler, İnsan Tabiatını Anlama konulu kitabında, boyun eğen ve boyun eğdiren olmak üzere iki tip ayırır. 'Uşak ruhlu birey,' der Adler, 'başkalarının koyduğu kurallar ve yasalara göre yaşar ve tip, âdeta içinden gelen bir zorlamaya uyarak, kendine uşakça bir mevki arar.' Adler, devamla, 'Nasıl herkesten üstün olabilirim?' diye soran, boyun eğdiren tipin ise, bir yöneticiye ihtiyaç duyulduğu zaman ortaya çıktığını ve ihtilâllerde başa geçtiğini söyler. Adler, her iki tipi de, hiç değilse her iki tipin en aşırılarını, istenilmeyen tipler olarak niteler ve bunları eğitimin ürünleri sayar. 'Otoriter eğitimin en büyük kusuru,' der Adler, 'çocuğa bir iktidar ülküsü aşılaması ve ona iktidarın ele geçirilmesine bağlı zevkleri göstermesidir.' Biz de Adler'in bu sözüne, otoriter eğitimin —işbirliği yapan iki insan arasındaki biricik ilişkinin, birinin emir vermesi, ötekinin de ona itaat etmesi şeklindeki ilişki olduğu yolunda bir duygu telkin etmesi dolayısıyla müstebit tip kadar, köle tip de yetiştirdiğini ekleyeceğiz.

İktidar aşkı, çeşitli sınırlı biçimler içinde her zaman evrensel, ama salt biçim içinde enderdir. Evinin yönetiminde iktidar sahibi olmaktan zevk duyan kadın, Başbakanın zevk aldığı siyasal iktidar biçiminden pekâlâ çekinebilir; buna karşılık, iç savaş sırasında Amerika Birleşik Devletleri'ni yönetmekten korkmayan Abraham Lincoln, büyük bir ihtimalle kendi evi içindeki bir savaştan kaçınırdı. Eğer Bellerophon kazaya uğrasaydı, İngiliz subaylarının vereceği, filikalarla kaçma emrine, Napolyon belki de kuzu gibi itaat ederdi. İnsanlar iktidarı, sözü

geçen şeyi ancak kendi yetenekleriyle idare edebileceklerine inandıkları sürece isterler, ama kendilerini yeteneksiz gördükleri anda, bir önderin ardına takılmayı tercih ederler.

Kumanda etme dürtüsü kadar gerçek ve onun kadar yaygın olan boyun eğme dürtüsünün kökü korkuya dayanır. Düşünülebilecek en yaramaz, en ele avuca sığmaz çocuk çetesi, yangın gibi korku verici bir durumda, yetkili bir yetişkinin emirlerine kuzu gibi boyun eğecektir; Birinci Dünya Savası patladığı zaman, Pankhurstlar, Llyod George'la barış yapmışlardı. Tehlike büyük olduğu zaman, çoğu insanlar hemen bir Yetkili makam arar ve ona boyun eğerler; bu gibi anlarda ihtilâl çıkarmağı aklına getirebilen kişi pek azdır. Savaş patladığı zaman bütün halk Hükümete karşı aynı duyguyu besler.

Örgütler, tehlikeleri önlemek amacıyla tasarlanmış olabilir de, olmayabilir de. Kömür madenleri işletmeleri gibi İktisadî örgütler, bazı durumlarda tehlikeyle içiçedir, ne var ki, bu gibi durumlar gelip geçicidir ve bunlar atlatıldıktan sonra iktisadı örgütler eskisine oramla daha da serpilir. Genel olarak, tehlikeleri karşılama, İktisadî örgütlerin ya da içişleriyle ilgili hükümet örgütlerinin esas amacının bir bölümü değildir. Buna karşılık, ordular ve donanmalar gibi, tahlisiye ve itfaiye kuruluşları da tehlikeleri karşılamak amacıyla meydana getirilmişlerdir. Biraz daha uzak bir anlamda, aynı şey, varlığının amacı kısmen, insan yaratılışının derinlerinde yatan metafizik korkuları yatıştırmak olan dinsel kuruluşlar için de geçerlidir. Bunun doğru olup olmadığı konusunda kuşkuya düşen çıkarsa, aşağıya aldığım iki örneğe benzer İlâhileri aklıma getirsin :

Yüzyılların Kayası, benim için yani da,

Senin bağrında saklanayım;

Seller götürürken dört yanı,

Ve fırtınalar hâlâ kükrerken,

Ey ruhumun sevgilisi, ey İsa,

Bırak senin sinesine kanat açayım.

Tanrı iradesine boyun eğmede, yeryüzündeki hiç bir varlığa asla boyun eğmeyecek bir çok hükümdara din yolunda alçalmayı kabul ettiren, kesin bir güvenlik duygusu vardır. Boyun eğdiğimiz önder insan da olsa, Tanrı da, Bütün boyun eğişlerin kökü korkuya dayanır.

Saldırganlığın kökünün de korkuya dayandığı öteden beri kabul edilegelmiştir. Yalnız ben, bu kuramın biraz fazla zorlanmış olduğunu kabul etme eğilimindeyim. Gerçi bazı saldırganlıkların, meselâ, D. H. Lawrence'inki gibi saldırganlıkların temelinde korkunun bulunduğu doğrudur. Ama korsanların başına geçen adamların, yüreklerinde eskiden beri yer etmiş baba korkusunu taşıyan kişiler olduğundan, ya da Napolyon'un Austerlitz'de, Madame Mere'le hesaplaştığını varsaydığından da çok kuşkudayım. Attila'nın anası hakkında fazla bir şey bilmiyorum, ne var ki, anasının Attila'yı bebekken fazla şımarttığım, Attila'nın da sonradan bu şımarıklığı yüzünden, kendisine zaman zaman karşı koyduğu için dünyayı sinirlendirici bulduğunu şüpheyle karşılarım. Öyle sanıyorum ki, büyük önderlere ilham kaynağı olan saldırganlık tipi, utangaçlıktan doğan saldırganlık değildir; büyük önderler, diyebilirim ki, sadece yüzeyle kalmayıp, bilinçaltının derinliklerine kadar işleyen olağanüstü bir kendine güven duygusuna sahiptirler.

Bir önder için gerekli olan kendine güven duygusu çeşitli nedenlerden doğabilir. Kendine güven duygusu yaratan nedenler içinde, tarihte en çok rastlananı, kalıtım (veraset) yoluyla kumanda mevkiinde bulunulmasıdır. Meselâ, Kraliçe Elizabeth'in buhran dönemlerinde yaptığı konuşmaların metnini okuyunuz: bu konuşmalarda, kadının üstüne çıkan ve kadını da, kadın yoluyla ulusu da, ne yapılması gerektiğini bildiğine inandıran hükümdarı göreceksiniz; insanlara böylesine bir inanç telkin etmeği ise hiç bir sıradan kişi hayalinden geçiremez. Kraliçe Elizabeth örneğinde ulusun çıkarlarıyla, hükümdarın çıkarları birbirine uygundu; ona **"Good Queen Bess'** demeleri de bundandı. O, kimsede öfke uyandırmadan, babasını bile övebilirdi. Kumanda etme alışkanlığının, sorumlulukları yüklenmeyi ve çabuk karar almayı kolaylaştırdığına şüphe yoktur. Kalıtsal (mevras) şefi ardınca giden bir klan, oylama yoluyla şefini kendi seçse belki daha iyi yönetilir. Öbür yandan, şefini, çok göze çarpan değimlerinden (liyakatlerinden) ötürü ve önemli yönetim yerlerinde büyük tecrübe kazanmış kişiler arasından seçen orta çağ kilisesi, gibi bir kuruluş, aynı çağdaki kalıtsal monarşilerin elde ettiği sonuçlara oranla çok daha iyi sonuçlar elde ediyordu.

Tarihte bilinen en yetenekli önderlerin bazıları ihtilâl ortamları içinden çıkmıştır. Biz şimdilik, Cromwell'i, Napolyon'u ve Lenin'i başarıya ulaştıran nitelikler üzerinde duralım. Bunların üçü de, güç dönemlerde kendi ülkelerine hâkim olmuşlar ve doğuştan boyun eğer yaratılıştı olmayan yetenekli kişilerin kendi istekleriyle hizmet etmelerim sağlamışlardır. Yine bunların üçü de, meslekdaşlarının, 'zor durumlarda sağlam yargıda bulunabilmek' dediği niteliğin yanısıra, sınırsız bir cesarete, sınırsız bir kendine güven duygusuna sahiptiler. Bununla birlikte, üçünden ikisi, Lenin'le Cromvvell bir tipe, Napolyon ise başka bir tipe girer. Cromwell de, Lenin de, bir çeşit derin dinsel inanç sahibiydiler ve yüce bir amacın yerine getirilmesi için atanmış birer elçi olduklarına inanıyorlardı. Bu bakımdan onlar, kendi iktidar dürtülerini tartışma götürmez bir kesinlikle haklı görmüşler ve her ikisi de iktidarın —lüks ve rahatlık gibi— kozmik amacın kimliğiyle uzlaşması olanaksız nimetlerine önem vermemişlerdi. Bu özellikle Lenin için doğrudur, zira Cromwell, hayatının son yıllarında, bazı günahlar işlediğini kendi de kabul etmişti. Bununla birlikte, gerek Lenin'in, gerek Cromwell'in, ardları sıra gidenlere önderliklerini kabul ettirecek bir güven duygusu aşılayabilmeleri olanağım sağlayan, onlara cesaret veren şey, büyük bir yeteneğin yanısıra, inan sahibi de oluşlarıydı.

Cromvvell ve Lenin'in aksine, Napolyon, iin peşinde, çıkar peşinde koşan bir askerdi. İhtilâlin Napolyon'a uygun gelişinin sebebi, onun ihtilâl sayesinde fırsat ele geçirmiş olmasındandı, yoksa, bu sebep dışında ihtilâl umurunda bile değildi Napolyon'un. Her ne kadar Napolyon Fransız yurtseverliğini hoşnut bırakılsa da, Fransa da onun için bir fırsattan ibaretti; hattâ Napolyon gençliğinde kafasından Fransa'ya karşı Korsika saflarında çarpışmak düşüncesini bile geçirmişti. Onun başarısı, bir takım olağanüstü karakter niteliklerinden çok, savaş tekniğindeki ustalığından ileri gelmiştir: Napolyon, başkalarının yenilgiye uğrayacağı durumlardan zaferle çıkmasını bilmişti. Brumaire ve Marengo gibi son derece ciddî durumlarda, Napolyon başarısını tamamıyla başkalarına borçludur; ne var ki, o, yardımcılarının başarılarım da kendi başarısına ekleyebilecek yeteneklere sahipti. Fransız ordusu, muhteris gençlerle doluydu; öteki muhteris gençlerin başarıya ulaşamadıkları yerde Napolyon'un başarıya ulaşmasını sağlayan şey, onun psikolojisi değil, zekâsıydı. Napolyon'un, en sonunda kendisini yere çalan yıldızına olan inancı, zaferler kazanmasına yol açan nedenlerden ileri gelmiyordu; bu inanç, onun zaferlerinin sonucunda doğmuştu.

Zamanımıza gelelim: psikolojik olarak Hitler'in Cromvvell ve Lenin'le, Mussolini'nin de Napolyon'la aynı sınıfa sokulması gerekir.

Ün ve çıkar peşinde koşan asker, veya korsan reisi, 'bilimsel' tarihçilerin sandığından çok daha önemli bir tiptir tarihte. Bunlar, bazen Napolyon gibi, amaçları kısmen kişisel olmayan asker topluluklarının başına geçebilirler: Fransız ihtilâl orduları kendilerine Avrupa'nın kurtarıcısı gözüyle bakıyorlardı ve İtalya da, Batı Almanya da onları kurtarıcı saymıştı, ne var ki, Napolyon, kendi işine uygun düşenden fazla serbestlik getirmedi. Kişisel olmayan amaçlar bir bahane olarak nadiren ileri sürülmüştür. İskender, Doğu'yu Helenleştirmek amacıyla işe başlamış olabilir, ama onun ardı sıra giden Makedonyalıların, seferlerin bu yönüyle fazla ilgilendikleri şüphelidir. Romalı generaller, Cumhuriyetin son yüz yılında, çoğunlukla para için sefer açıyor ve askerlerinin bağlılığını, onlara toprak, servet dağıtmak suretiyle sağlıyorlardı. Cecil Rhodes, Britanya İmparatorluğunda, mistik bir inanç iddiasıyla ortaya atıldı, ama sonunda bu, kâr sağlayan bir inanç halini aldı ve aynı Cecil Rhodes, Matabeleland'ın fethi için kiraladığı askerî birlikleri, servet vaadiyle savaşa yürüttü.

Dünyadaki savaşlarda, örgütlenmiş para hırsı çok büyük roller oynamış ve bu durum ya pek az kimse tarafından aşağılık sayılmış, ya da hiç sayılmamıştır.

Kendi halinde, sıradan bir vatandaşın, her hangi bir öndere boyun eğişinin korkudan ileri geldiğini söylemiştik. Ne var ki, kendileri için daha barışçı bir iş olanağı açılmadıkça, durum bir korsan çetesi için aynı değildir. İsyankâr bir toplulukta bir önder bir kere yetki sağlayabilirse, artık o topluluğun isyankâr bireylerine korku aşılayabilir, ne var ki, önder, önder oluncaya ve çoğunluk tarafından önder olarak tanınıncava kadar, korku salacak durumda değildir. önder olmak isteyen kimsenin böyle bir toplulukta, yetkiyi sağlayacak üstün yetenekler ortaya koyması gerekir; bu yetenekler de kendine güven, çabuk karar verebilme ve en doğru tedbirleri almakta gösterilecek ustalıktır. Önderlik bağıntılıdır: Sezar, Antonyüs'ü kendine itaat ettirebilirdi, ama yalnız o ettirebilirdi, başkası değil. Birçok kimseye siyaset zor gelir ve bu yüzden bu kimseler, bir önderin ardı sıra gitmenin kendileri için daha hayırlı olacağım düşünürler —bunu, tıpkı köpeklerin sahiplerine bağlanışı gibi, içgüdüsel bir yoldan, bilinçsiz olarak yaparlar. Zaten eğer böyle olmasaydı, toplu siyasal hareket diye bir şey de düşünülemezdi.

işte bu şekilde, iktidar aşkı, bir güdü olarak çekingenlik duygusuyla sınırlıdır; aynı şekilde, bu çekingenlik duygusu, kendi kendini yönetme duygusunu da sınırlar, iktidar, başka türlü gerçekleştirilmesi olanağı bulunmayan isteklerimizi gerçekleştirebilme olanağını verdiğine ve bize başkalarının saygısını sağladığına göre, çekingenlik sınırının işe karıştığı noktaya kadar, iktidar arzusunu doğal saymak gerektir. Sorumluluk alışkanlığı bu çeşit çekingenliği azaltır, bundan dolayı da sorumluluklar, iktidar arzusunu arttırabilir. Zulüm ve baskı uygulamaları iki türlü sonuç doğurabilir: kolaylıkla korkutulabilenlerde gözaltında bulunmaktan kaçınma isteği uyanır, buna karşılık daha cesur olanlar, zulme boyun eğmektense, ona karşı koyabilecek bir duruma gelme çarelerini ararlar.

Anarşiden sonra gelen ilk doğal merhale istibdattır, zira hâkimiyet ve boyun eğmenin içgüdüsel mekanizmaları istibdadı kolaylaştırır; aile Devlet ve iş hayatı bunun örnekleriyle doludur. Eşit işbirliği istibdattan daha zor olduğu gibi içgüdüye de o kadar uygun değildir. İnsanlar eşit işbirliğine kalkıştıkları zaman, boyun eğme dürtüleri bir rol oynamayacağından, herkesin ötekiler üzerinde tam bir hâkimiyet kurmak için çaba harcaması doğal bir sonuç

olarak ortaya çıkar. Böyle bir durumda, ilgili olan bütün tarafların, kendilerinin tümü dışındaki başka bir şeye ortaklaşa bir bağlılık göstermeleri âdeta zorunlu hale gelir. Çin'de, iş hayatında, aile şirketleri, Konfüçyüs doktrinine uygun bir 'aileye bağlılık' duygusundan ötürü çoğunlukla başarıyla yürütülür; buna karşılık, hissedarları birbirine dürüst davranmağa zorlayan bir güdü bulunmadığından, anonim şirketler genellikle yürümez. Düşünce ve karara dayanan bir yönetimin var olduğu yerde, başarı için, yasalara, ulusa, ya da bütün partilerin saygı duyacakları bazı ilkelere herkesin saygı göstermesi gerekir. Dostlar Cemiyeti, tartışmalı bir konu üzerinde karar alınacağı zaman, sadece oya başvurup, çoğunluğun vereceği oyla yetinmezler: eskiden, Kutsal Ruh tarafından hazırlatıldığı kabul olunan 'toplantının esas anlamına' varana kadar tartışırlar. Sözü edilen cemiyet olağanüstü derecede homojen bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır, ne var ki, belirli bir homojenlik de bulunmadan, sadece tartışma yoluyla yönetim düşünülemez.

Tartışma yoluyla yönetimi mümkün kılmağa yetecek kadar dayanışma duygusu, Fugger'ler, Rotschild'ler gibi ailelerde, Quakerler gibi ufak bir dinsel toplulukta, barbar bir kavimde ya da savaş halinde, tehlike içinde bulunan bir ulusta fazla güçlük çekmeden yaratılabilir. Ne var ki, dışarıdan bir basınç şarttır : her hangi bir gurupun üyeleri, yalnız kalmak korkusuyla birbirlerine sarılırlar. Homojenliği en kolay sağlayan şey, ortaklaşa bir büyük tehlikedir. Ancak bu, bir bütün olarak dünyadaki iktidar sorununa bir çözüm sağlamaz. Şu anda, öğelerin birbirleriyle tutuşmasını sağlayan —meselâ savaş gibi— büyük tehlikeleri önlemek isteriz, ama toplumsal işbirliğini yok etmek istemeyiz. Bu, siyasal yönden olduğu kadar, psikolojik yönden de çözümü zor bir sorundur ve analojilere dayanarak yargıda bulunabilirsek, çözüldüğü takdirde, başlangıçta bir ulusun despotizmi altında çözülecek gibi görünmektedir. Liberum veto'ya alışmış uluslararasında serbest işbirliği, 'Ayrılma'dan önceki Polonya aristokrasisi arasındaki kadar güçtür. Burada da, Polonya aristokrasisinde olduğu gibi, ortadan kalkış, sağduyuya yeğ tutulabilir. İnsanlık yönetime muhtaçtır, ne var ki, anarşinin hüküm sürdüğü bölgelerde, insanlık, önce yalnız despotizme boyun eğecektir. Şu halde, despot da olsa, önce bir hükümet kurma yollarım araştırmamız gerekir; hükümet kavramına iyice alışmadan, hükümet olağan sayılmadan, onu demokratik hâle getirmeği umamayız. 'Mutlak iktidar, örgütlerin kuruluşunda yararlıdır. İktidarın, o iktidar altındaki herkesin yararına kullanılmasını isteyen toplum basıncının gelişmesi daha ağır, ama o derecede de emin olur. Din ve siyaset tarihi içinde hiç eksilmeden süregelen bu basınç, ekonomik alanda da kendini göstermeğe başlamıştır.' (Berle ve Beans, «The Modern Corporation and Private Property» (Modern Şirketler ve özel Mülkiyet), S. 353. Yazarlar, endüstriel şirketlerden söz ediyor burada.)

Buraya kadar hep kumanda edenlerle, itaat edenler üzerine söz söyledim, halbuki üçüncü bir tip de vardır — yani, çekilenler. Bazı kimseler zorba olmadıkları halde, boyun eğmeyi reddedecek kadar da cesurdurlar. Bunlar toplum yapısına kolay kolay uymazlar ve şu ya da bu şekilde, bir başlarına özgür yaşayabilecekleri bir sığmak ararlar. Bu yaratılıştaki insanlar zaman zaman büyük tarihsel önem kazanırlar. Sözünü ettiğimiz kaçışlar, sığmışlar bazen zihinsel, bazen de fiziksel olur; bazen bir târiki dünya gibi mutlak yalnızlığı, bazen de bir manastır hayatının toplumsal yalnızlığını gerektirir. Zihinsel kaçaklar arasına belirsiz mezheplere bağlı olanlar, bütün ilgilerini masum heveslere, zararsız meraklara verenler ve yalnızca derin, ama önemsiz bilgilerle uğraşanlar girer. Fiziksel kaçaklar arasında ise, medeniyetin sınırlarını arayanlar ve on beş yıl sadece Kızılderililer arasında büyük bir

mutluluk içinde yaşayabilen, 'Amazon bölgesi uzmanı, tabiat bilgini,' Bates gibi kâşifler sayılabilir. Târiki dünya yaratılışı, insana ünlülüğün ayartıcılığına karşı koma, kamuoyunun ilgisizliğine ya da çoğunluğun düşmanlığına rağmen önemli işleri yürütebilme ve yürürlükteki yanlışlara karşıt fikirlere varabilme gücünü kazandırdığı için, bazen, mükemmelliğin çeşitli biçimlerinde temel öğe olarak görülür.

Çekilenlerinin bazıları aslında iktidar aşkından yoksun değil, iktidara bilmen yollardan ulaşma yeteneğinden yoksundur. **Bu gibi kimseler dinsel inanışlara aykırı akımlara önayak olurlar, aziz mertebesine ulaşırlar, tarikat ya da edebiyatta yeni okul kurarlar. Bunlar, hem boyun eğme isteğini hem de başkaldırma dürtüsünü bir arada taşıyan insanları kendilerine çömez olarak bağlarlar; başkaldırma dürtüsü ortodoksluğu önler, boyun eğme isteği ise yeni doktrinlerin eleştirmesiz benimsenmesini sağlar.** Tolstoy ve çömezleri bu örneği temsil ederler. Gerçek münzevî tamamıyla başkadır. Bu tipin mükemmel bir örneği, sırf sürgüne gitmiş olmak için iyi Dük'le birlikte sürgüne giden, sonradan da saraya dönmektense kötü Dük'le ormanda kalmağı tercih eden kara sevdalı Jacques'tır. Bir çok Amerikalı öncü, uzun zaman güçlüklere, yoksunluklara göğüs gerdikten sonra, tam medeniyet kendi bulundukları yere ulaşınca, çiftini çubuğunu satıp daha Batıya göçmüştür. Bu yaratılıştaki insanlar için dünyanın ortaya koyduğu fırsatlar gittikçe azalmaktadır. Bunların bazıları suç işlemeğe, yönelir, bir kısmı huysuz kesilir, topluma karşı bir felsefe güder. Bunlar hemcinsleriyle fazla temasta oluşları sonucunda insan sevmez hale gelirler ve yalnız başlarına kalamadıkları anda da bu insan sevmezlikleri şiddete dönüşür.

Çekingenler arasında örgütlenmeyi sadece onların bir öndere boyun eğme dürtüleri değil, aynı zamanda, tümü aynı duyguyu besleyen kalabalığı meydana getirenlerden biri olmalarını hissetmelerinin yarattığı güven duygusu sağlar. Heyecanlı bir mitingde, birisinin amacına sempati duyuldu mu, yakınlaşma ve güvenle karışık bir yücelmişlik gelir insana : paylaşılan duygu yoğunlaşa yoğunlaşa, ego'nun çoğaltılmasının yarattığı yüçelmiş bir iktidar duygusu dışında başka hiç bir duyguya yer bırakmaz olur. Toplu heyecan, insana sağduyuyu, insanlığı hatta kendini koruma duygusunu bile unutturan, iğrenç kırımlara girişilmesini mümkün kılan, kahramanca şehit olmağı göze aldıran tatlı bir sarhoşluktur. Bir kere tadı alındımı, öteki sarhoşluklar gibi bu sarhoşluğa da karşı koymak zordur, ama sarhoşluk, eninde sonunda uyuşukluğa, yorgunluğa sürükler ve ilk ateşin tazelenmesi istendiği zaman, her seferinde bir öncekinden daha güçlü bir kamçılayıcı gerektirir.

Müzikle de, heyecan verici bir olayın seyriyle de sağlanabilen bu duygunun yaratılabilmesi için bir önderin bulunması şart değilse bile, yine de bu duyguyu en kolay ve en genel yoldan bir hatibin sözleri uyandırır. Şu halde, toplu heyecanın verdiği zevk, önderlerin iktidarı içinde önemli bir öğedir. Önder, uyandırdığı duyguları paylaşmak zorunda değildir; o, Shakespeare'in Antonius'u gibi kendi kendine şöyle diyebilir :

Ok yaydan çıktı artık :

belâ, bir kere ayaklandın ya sen,

İstediğin yolu seç, git hangi yöne istersen!

Ne var ki, önder, ardından gelenler üzerindeki iktidarından zevk almadıkça kolay kolay başarıya ulaşamaz. Bu yüzden de önder, başarısını kolaylaştıracak cinsten durumları, başarısını kolaylaştırmağa elverişli güruhları seçme eğiliminde olacaktır. En elverişli durum, tam kararında bir tehlikenin, yani insanlara, ona karşı çarpışacak cesareti verecek kadar ciddî

olan, ama korkuyu her şeyin üstüne çıkaracak kadar da yıldırıcı olmayan bir tehlikenin var olduğu durum —meselâ, korkunç kabul edilen, ama yenilmez sayılmayan bir düşmana savaş açılması gibi bir durumdur. Usta bir hatip savaş isteği uyandırmak istediği zaman, dinleyicilerinde üst üste iki tabaka halinde iki inanç yaratır: bunlardan biri yüzeysel tabakadır ve bu tabakada, büyük bir cesaretin zorunlu olduğunu göstermek için düşmanın gücü büyütülür; alt tabakada ise, zafere kesin bir inan yer alır. Bu iki inanç, şöyle bir sloganda birleştirilebilir: 'haklı, zorluyu yenecektir.'

Hatiplerin istediği kalabalık, düşünmekten çok heyecanlanmağa yatkın, korkular ve bu korkuların sonucu nefretlerle dolu, derece derece uygulanan, ağır işleyen metotlar karşısında sabırsızlık gösteren, hem iyice çileden çıkmış hem de hâlâ bir umut besleyen kalabalıklardır. Hatip, eğer insan erdemlerine inanmayan biri değilse, kendi çalışmalarını haklı gösteren bir takım inançlara sahip olacaktır; duygunun akıldan daha iyi bir kılavuz olduğunu, fikirlerimize beyinden çok kanla biçim verilmesi gerektiğini, insan hayatındaki en iyi öğelerin tek tek değil, toplu öğeler olduğunu düşünecektir. Eğer hatip, eğitimin dizginlerini de elinde tutuyorsa, bu eğitimi, sırayla yer değiştiren bir talim ve toplu sarhoşluktan ibaret hale getirecek, bilgiyle yargılama ise insanlık dışı bilimin soğuk kölelerine bırakılacaktır.

Bununla birlikte iktidar âşığı bireylerin hepsi hatip dediğimiz tiplere bağlı değildir. İktidar aşkları mekanizmaya olan hâkimiyet tarafından beslenen tamamıyla değişik tipte insanlar da vardır. Meselâ, Bruno Mussolini'nin, Habeşistan savaşında yaptığı hava akınları üzerine anlattıklarını alalım :

> 'Ormanlık tepeleri, tarlaları ve küçük köyleri ateşe vermek zorundaydık... O kadar eğlenceli bir işti ki... Daha bombalar yere değer değmez beyaz bir duman çıkararak patlıyor, muazzam alevler yükseliyor, kuru otlar hemen tutuşuyordu. Hayvanları düşünüyordum : Yarabbi, nasıl da kaçışıyorlardı... Otomatik bomba hazneleri boşaldıktan sonra, bombalan elimle atmağa başladım... Son derece zevkli bir şeydi bu : Yüksek ağaçlarla çevrili büyücek bir Zariba'ya (Ağaçlar, fundalar, ya da dikenli tellerle çevrili, bir veya birkaç evin bulunduğu yer.) bombayı isabet ettirmek kolay iş değildi. Samandan yapılmış dama dikkatle nişan aldığım halde ancak üçüncü atışta isabet ettirebiliyordum. İçerdeki hırpaniler damlarının alev aldığını görünce kendilerini dışarı atıp deliler gibi kaçıyorlardı.
>
> 'Ateşten bir çember içinde kalan beş bin kadar Habeş hapı yuttu. Cehenneme dönmüştü orası.'

Hatip, başarı kazanmak için büyük çapta sezgi psikolojisine ihtiyaç duyduğu halde, Bruno Mussolini tipindeki havacı, insanların, yanarak ölmenin tatsız bir şey olduğunu bilmeleri olgusunun içine aldığı psikolojiden fazlasına ihtiyaç duymamaktadır zevk almak için. Hatip, eski çağlardan kalma bir tiptir; iktidarı mekanizmaya dayanan insan ise modemdir. Yüzde yüz değil: meselâ. Birinci Pön Savaşı sonunda, başkaldıran ücretli askerleri ezmek için Kartaca fillerinin nasıl kullanıldığını (Diodorus Sicilus, Kitap XXV (parça). Bak. Flaubert'in, «Salambo adlı eseri.) okuyun; burada da, bilim değilse bile, psikoloji, Bruno Mussolini'nkinin aynıdır. Ama işi orana vurursak, mekanik iktidar, eski zamanlardan çok çağımızın belirgin özelliğidir.

Mekanik iktidara dayanan zümre hakimiyeti psikolojisi, henüz hiç bir yerde tam anlamıyla gelişmiş değildir. Bununla birlikte, yakında gerçekleşmesinden korkulan bir ihtimaldir ve nitelik itibariyle değilse bile, nicelik itibariyle oldukça yenidir. Teknik yönden eğitilmiş bir oligarşinin, uçaklara, donanmalara, güç merkezlerine, motorlu ulaştırmaya v. b. Hâkim olarak, uyruklarının hemen hemen tamamıyla isteği dışında bir diktatorya kurması böyle

psikolojide pekâlâ gerçekleşe bilirdi şimdi. Laputa imparatorluğu, güneşle âsi bir eyâlet arasına girebilme gücü sayesinde ayakta tutulmuştu; aynı derecede korkunç bir şey, bilimsel teknologların meydana getirecekleri bir birlik için de pekâlâ mümkün olabilirdi. Bunlar, serkeş bir bölgeyi, önce doyurup, ışık, ısı, elektrik gücü gibi rahatlıklara alıştırdıktan sonra, bunların hepsinden yoksun bırakıp, açlıktan ölüme mahkûm edebilir; o bölgeyi zehirli gazlar, bakteriler altında bırakabilirlerdi. Böyle bir durumda karşı koymak boşuna olurdu. Dizginleri ellerinde tutanlar, mekanik yoldan eğitilmiş olacaklarından, sanki insanlar, makinistin kendi çıkarma işleteceği yasalarla yönetilen ruhsuz nesnelermiş gibi, insan hayatına da kendi makinelerine hangi gözle bakmayı öğrendilerse, o gözle bakabilirlerdi. Böyle bir rejimin en belirgin özelliği, daha önceki zorba rejimlerin hiç birinde görülmemiş, soğuk bir insaniyetsizlik olurdu.

Bu kitapta benim işlediğim tema, madde üzerindeki iktidar değil, insanlar üzerindeki iktidardır; ne var ki, madde üzerindeki iktidara dayanarak, insanlar üzerinde teknolojik bir iktidar kurmak da mümkündür. Güçlü mekanizmaları kontrolleri altında tutmağa alışmış ve bu kontrol yoluyla insanlar üzerinde iktidar sahibi olmuş kimselerin, uyruklarına, dürüstlükten ne derece uzak yoldan olursa olsun yine de insanları ikna etme gücüne dayanan kimselerinkinden çok daha başka, imgesel bir görüş açısından bakmaları beklenebilir. Çoğumuz, hayatımızda bir gün, hiç umursamadan bir karınca yuvasını bozup, meydana gelen kargaşalığı az çok zevkle seyretmişizdir. New York'taki bir gökdelenin tepesinden bakıldığı zaman, aşağıda gidip gelen insanlar artık insan olmaktan çıkar, belli belirsiz bir saçmalık kazanırlar. Jüpiter gibi insan da yıldırımla silâhlanmış olsa, yıldırımı eline geçiren insan, aynen ona karınca yuvasını bozduran isteğe benzer bir dürtüyle, yıldırımı insan kalabalığı içine savurmağa kalkardı. Uçağından Hebeşlere bakan Bruno Mussolini'nin duygusunun da böyle bir duygu olduğu anlaşılıyor. Suikaste uğramak korkusundan hep uçaklarda yaşayan, ara sıra, o da ancak yüksek dağ doruklarına ya da deniz üzerindeki sal biçimi alanlara inen bir hükümet tasavvur ediniz. Böyle bir hükümetin, uyruklarının mutluluğu için derin bir kaygı besleyeceği düşünülebilir mi? Tam tersine, böyle bir hükümetin uygulamada, uyruklarına tıpkı eh altındaki makinelere baktığı gözle, sanki onlar kişiliği olmayan şeylermiş gibi bakması, ama o uyrukların makine olmadıklarını gösteren her hangi bir belirti ortaya çıktığı zaman da, kendi ortaya attıkları aksiyomlar astları tarafından tartışüan kişilerin soğuk gazabına kapılıp, karşı koyanları, en az zahmetli bir yoldan, ama bu yol ne olursa olsun, ortadan kaldırmağa kalkışması ihtimali daha akla yakın değil mi?

Okur, bütün bunları gereksiz bir kâbustan ibaret sayabilir. Keşke ben de böyle düşünen okurun görüşünü paylaşabilseydim. Ben kuvvetle inanıyorum ki, mekanik güç yepyeni bir düşünüş tarzı yaratma yolundadır; işte bu yüzden de, bence, hükümetleri kontrol altına alma yolları araştırmanın önemi, çağımızda, eski zamanlara oranla çok daha büyüktür. Teknik ilerlemeler yüzünden Demokrasi çok güçleşmiş olabilir, ama çok daha önemli bir hale gelmiş olduğu da gerçektir. Eli altında sınırsız mekanik güç bulunduran insan, eğer kontrol edilmezse kendini bir tanrı gibi — Hristiyanların Sevgi Tanrısı değil, putperestlerin Tor'u, Vulkan'ı — hissedebilir.

Leopardı, volkanik hareketin

Vezüv yamaçlarında neler yaptığını şöyle tasvir ediyor:

Hayat izi bırakmayan kömür tozlarıyla örtülü,

Bir başına dolaşan hacının ayak sesleriyle yankılanan

Eğri büğrü, kambur kambur donmuş lavdan

Kabartmalarla örtülü;

Yılanın güneş altında halka olup pusuya yattığı,

Bir yarın içinden,

Göz göz olmuş kayaların üzerinden aşan

Bir tavşanın kendini yuvasına attığı bu yerler —

Vaktiyle burada mutlu çiftçiler orak sallardı,

Toprak işlenirdi burada, sararan başaklar vardı,

Sığırlar böğürür, sürüler otlardı; ve buralarda

Bağlar, bahçeler, saraylar :

Güçlü beylerin boş vakitlerinde baş dinlediği,

En çok sevdiği yerlerdi bunlar; ve buralarda

Ünlü kasabalar vardı,

Ne yazık ki, o amansız dağ, gürleyerek ağzını açta,

Ateş kusarak, ergimiş madenden sellerivle

Hepsini bir anda mahvetti bütün insanlarıyla.

Burada, koskoca bir harabe Yerin altında yatıyor yekpare.

Bugün aynı sonuçlan insanlar kendi elleriyle alabilirler. Vaktiyle Guernica'da almışlardı buna benzer sonuçlar; belki çok yakında, Londra'nın henüz ayakta durduğu yerde de alırlar. Böylesine bir yıkım yoluyla hâkimiyete ulaşan bir oligarşiden insanlık ne hayır bekleyebilir? Yeni tanrıların yıldırımlarıyla yıkılacak yer Londra değil, Berlin de olsa, Roma da olsa, Paris de olsa, böyle bir işten sonra, bu işi yapanların kişiliğinde bir parçacık bile insanlık yaşar mı artık?

Vaktiyle biraz insanca duygulan bulunanlar merhametlerini baskı altında tutmak için kendilerini zorlamaktan çıldırmazlar ve merhametlerini baskı altında tutmak ihtiyacında bulunmayanlardan bile korkunç hale gelmezler mi?

Eskiden insanlar sihirli güçler elde etmek için ruhlarım Şeytana satarlarmış. Bugün insanlar bu güçleri bilim yoluyla elde ediyor ve birer şeytan haline gelmek zorunda görüyorlar kendilerini. Kudret zararsız hale getirilmedikçe ve şu ya da bu fanatik zorbalar grupunun değil beyazı, sarısı karasıyla, faşisti, komünisti, demokratiyle bütün insanlığın hizmetine verilmedikçe dünya için bir umut yoktur; zira fen şunu kaçınılmaz hale getirmiştir: ya bütün insanlar yaşayacak, ya bütün insanlar ölecek.

Sh:15-34

İKTİDARIN BİÇİMLERİ

İktidar, alınması düşünülen sonuçların ürünü olarak tanımlanabilir. Böyle olunca da iktidar, nicel (quantitative=kemmî) bir kavramdır : aynı isteklere sahip iki kişiden biri, ötekinin gerçekleştirdiği bütün istekleri ve bunların yanısıra daha başka istekleri de gerçekleştirirse, ondan daha iktidarlıdır. Ne var ki, biri bir grup isteği, öteki de başka bir grup isteği gerçekleştiren iki kişinin iktidarları arasında bir ölçüştürme yapmağa imkân yoktur; meselâ, her ikisi de iyi resimler yapıp zengin olmak isteyen ve biri iyi resimler yapmağı, öteki de zengin olmağı başaran iki ressamdan hangisinin daha fazla iktidara sahip bulunduğunu kestiremeyiz. Bununla birlikte rahatlıkla şöyle söyleyebiliriz : kabaca, eğer A gerçekleştirmeyi düşündüklerinin çoğunu, B de gerçekleştirmeği düşündüklerinin azını gerçekleştirmişse, A'nın iktidarı B'ninkinden fazladır.

İktidarın, her biri kendine göre insan ihtiyaçlarını doyurma kudretine sahip biçimleri, çeşitli yollardan sınıflandırılabilir. Evvelâ, insanlar üzerinde iktidar ve ölü madde ya da hayatın insan dışındaki biçimleri üzerinde iktidar vardır. Ben başlıca, insanlar üzerindeki iktidara ele alacağım, ama modem dünyadaki değişmenin belli başlı nedeninin de fenne borçlu bulunduğumuz, madde üzerindeki gittikçe artan iktidar olduğunu hatırlamak gerekecektir.

İnsanlar üzerindeki iktidar, bireylerin etki altına almış tarzına ya da bireylerin etki altına alınması için kurulmuş örgütlerin tipine göre sınıflandırılabilir.

Birey şu yollardan etki altına alınabilir:

A. Bedeni üzerine doğrudan doğruya bir güç uygulayarak (meselâ, hapsederek, öldürerek);

B. Kandırma ve belli bir yöne sevketme aracı olarak mükâfat ya da ceza vererek (meselâ, iş vermek veya işsiz bırakmak);

C. Fikirlerini etkileyerek (meselâ, en geniş anlamıyla propaganda).

En son sınıflandırma başlığı altına, başkalarında bulunması istenilen alışkanlıkların, meselâ askerî talim yoluyla yaratılması fırsatını da almak zorundayım; yalnız burada bir tek fark vardır, o da, bu durumda eylemin, fikir denilebilecek ansal bir aracı (intermediary = mutavassıt) bulunmaksızın sonuç olarak ortaya çıkmasıdır.

Bu iktidar biçimleri en yalın, en basit halleriyle, sahteciliğin ve yapmacıklılığın zorunlu sayılmadığı, hayvanlarla olan ilişkilerimizde görülür. Belinden bağlanan iple, ciyak ciyak bağırtılarak geminin ambarına indirilen domuzun bedenine doğrudan doğruya bir fiziksel güç uygulanıyor demektir. Öte yandan, atalar sözündeki gibi, burnunun ucuna sallandırılan havucun ardı sıra giden eşeği, böyle yapmakta kendi çıkarı bulunduğuna aklını yatırmak suretiyle, bizim istediğimiz gibi hareket etmeğe yöneltmiş oluyoruz. Bu iki örnek arasında ise, mükâfatlar ve cezalar yoluyla birtakım alışkanlıklar kazandırılmış olup, bu yoldan istenileni yerine getiren hayvanlar bulunmaktadır; ayrıca, daha başka bir yönden, koçları zorla sürüklenerek iskeleden geçirilince bütün sürünün onun ardı sıra isteye dileye gitmesi örneğindeki gibi, gemiye binmeğe kandırılan koyunlar da buna eklenebilir.

Bütün bu iktidar biçimlerinin insanlar arasında da örnekleri vardır.

Domuz örneği, askerî güçle polis gücünü temsil eder.

Havucun ardı sıra giden eşek, propaganda gücünün tipik bir örneğidir.

İstenileni yerine getiren hayvanlar, 'eğitimin' gücünü gösterir.

Zorla sürüklenen önderlerinin ardı sıra isteyerek giden koyunlar, çok görüldüğü üzere, çok sayılan ve sevilen bir önderin her hangi bir klik'e ya da parti şeflerine bağlanmış bulunmasının söz konusu olduğu zamanlardaki parti siyasetini temsil eder.

Aezop tarzı bu analojileri Hitler'in yükselişine uygulayalım. Havuç, Nazi programı (meselâ, faizin kaldırılmasıyla ilgili bölümü) idi; eşek de, orta sınıfın aşağı tabakaları. Koyunlar ile önder, Sosyal Demokratlar ile Hindenburg'du. Domuzlar (sadece başlarına gelen felâketler bakımından), toplama kamplarındaki kurbanlardı; istenileni yerine getiren hayvanlara gelince, onlar, Nazi selâmı veren milyonlardır.

En önemli örgütler, uyguladıkları gücün cinsine göre aşağı yukarı ayırdedilebilir. Ordu ile Polis, beden üzerine zorlayıcı güç uygular; ekonomik örgütler, esas itibariyle, teşvik edici ve vazgeçirici olarak mükâfatlarla cezalara başvurur; okullar, kiliseler ve siyasal partiler fikirleri etkilemeyi hedef tutar. Ne var ki, her örgüt en karakteristik gücünün yanısıra başka güç biçimleri de uyguladığından, aralarındaki ayrımlar kesin çizgilerle çizilmiş değildir.

Yasa gücü bu karmaşıklıkları ortaya koyacaktır. Yasa gücünün en son sınırı, Devletin zorlayıcı gücüdür. Doğrudan doğruya fiziksel zorlamamanın (bazı sınırlamalarla) Devlete ait bir ayrıcalık oluşu medenî toplulukların belirgin niteliği, Yasa da, Devletin kendi vatandaşlarıyla olan İlişkilerinde bu ayrıcalığı kullanmak için başvurduğu belirli bir takım kuralların tümüdür. Ne var ki, Yasa, cezayı sadece istenmi1 yen edimleri (amel, fiil) fiziksel bir şekilde olanaksız kılmak amacıyla değil, aynı zamanda bir ikna aracı olarak da kullanır; meselâ, para cezası bir edimi olanaksız kılmaz, sadece çekici olmayan hale getirir. Bundan başka — ve bu çok daha önemli bir husustur — Yasa, kamuoyunun desteğini sağlamadığı zaman hemen hemen tamamıyla güçsüzdür; bunun en güzel örneğini de, Amerika Birleşik Devletlerin'de ya da İrlanda'da 1880'lerdeki İçki Yasağı sırasında kaçakçıların, halkın çoğunluğunun sempatisini kazanmış olması ortaya koyar. Bundan ötürü Yasa, etkili bir iktidar olarak, polisin yetkilerinden çok fikir ve oya dayanır. Yasa'dan yana olmanın derecesi, bir topluluğun belirgin niteliklerinin en önemlilerinden biridir.

Bu bizi geleneksel iktidar ile yeni kazanılmış iktidar arasında zorunlu bir ayırım yapma durumunda bırakıyor. Geleneksel iktidar sırtını alışkanlık gücüne dayamıştır; o yüzden ne ikide birde kendini haklı göstermek, ne de her hangi bir muhalefetin kendisini devirebilecek güçte olmadığını durmadan ispat etmek zorundadır. Ayrıca, geleneksel iktidar, hemen hemen her zaman, hükümdara karşı koymanın kötü olduğu anlamını taşıyan dinsel ve dinsel olmayan inançlardan yararlanır. Bu yüzden de geleneksel iktidar, ihtilâl iktidarının ya da zorla ele geçirilmiş iktidarın güvenebileceğinden çok da

ha büyük ölçüde kamu oyuna güvenebilir. Bunun az çok zıt iki türlü sonucu vardır: bir yandan, geleneksel iktidar kendini güven altında hissettiği için, ihanete uğramak korkusuyla tetikte durmaz ve fazla hareketli siyasal zorbalıktan kaçınabilir; öbür yandan, çok eskiden kalma kuramların inatla tutunduğu yerlerde, iktidar sahiplerinin her zaman düşmek eğiliminde oldukları adaletsizükler ezeıı göreneğin onayıyla karşılanır ve bundan ötürü, halkın desteğini sağlamağı uman yeni biçim bir hükümet yönetimi için düşünülemiyecek kadar göze batıcı olabilir. Fransa'daki terör dönemi, ihtilâl, corvee (Angarya.) ise geleneksel istibdad tipine örnektir.

Geleneğe ya da onaya dayanmayan iktidara ben 'yalın' iktidar diyorum. Yalın iktidarın belirgin nitelikleri, geleneksel iktidarın belirgin niteliklerinden büyük çapta ayrılır. Geleneksel iktidarın tutunduğu yerde, rejimin karakteri, hemen hemen sınırsız ölçüde, onun kendini güven altında hissedip, hissetmeyişine bağlıdır.

Yalın iktidar genellikle askerî olup, ya bir iç istibdad biçimini ya da ülke dışında yapılan bir fetih biçimini alabilir. Yalın iktidarın önemi, özellikle ikinci biçimi içinde gerçekten de çok büyüktür — bence, bir çok 'bilimsel' tarihçinin kabul etmek istediğinden de büyüktür. Büyük İskender'le Jül Sezar, muharebeleriyle tarihin bütün gidişini değiştirmişlerdir. Ne var ki, birincisi olmasaydı, Yunanca yazılmış Dört Incil bulunmaz ve Roma imparatorluğu sınırları içinde Hristiyanlık vaazedilemezdi. İkincisi olmasa, Fransızlar, Lâtince kökten gelen bir dil konuşamazlar ve Katolik Kilisesi de ortaya çıkamazdı. Beyazların Amerika Kızılderililerine askeri üstünlükleri, kılıç iktidarının daha da inkâr edilmez bir başka örneğidir. Silâh gücüyle fet1 hin medeniyetin yayılmasındaki rolü, her hangi başka tek bir aracın rolünden çok daha büyük olmuştur. Ama yine de askerî iktidar, bir çok hallerde, servet, teknik bilgi ve kör inançlar gibi başka başka biçimlerdeki güçlere dayanır. Durumun her zaman için böyle olduğunu söylemek istemiyorum; meselâ, İspanya Tahtı Veraset Savaşında, Marlborough'ların dehası sonucu belirleyen esas olmuştur. Ne var ki, bunu genel kuralı bozmayan bir istisna saymak gerekir.

Geleneksel biçimde bir iktidar sona erdiği zaman onun yerini yalın iktidar değil, nüfusun çoğunluğunun ya da büyük azınlığının onayı ve isteği üzerine kumanda eden bir ihtilâlci otorite alır. Meselâ, Bağımsızlık Savaşında, Amerika'da bu böyle olmuştur. Washington'un otoritesinde, yalın iktidarın belirgin niteliklerinden hiç biri yoktu. Aynı şekilde, Reformasyon sırasında, Katolik Kilisesinin yerini almak üzere yeni Kiliseler kuruldu; bunların başarıları da, zordan çok onaya dayanıyordu. İhtilâlci bir otorite, eğer fazla zora başvurmadan yerleşmeği başarmak niyetindeyse, geleneksel otoritenin ihtiyaç duyduğundan çok daha büyük ve çok daha canlı bir halk desteğine muhtaçtır. 1911'de Çin Cumhuriyeti ilân edildiği zaman, yabancı eğitim görmüş kimseler parlâmanter bir Anayasa kararı verdiler, ne var ki, halk uyuşuk olduğundan, rejim, Anayasaya muhalif Tuçunlar (askerî valiler) idaresinde hemen yalın bir iktidar halini alıverdi. Daha sonra Kuo Min Tang tarafından sağlanan birlik ise parlâmentarizme değil, milliyetçiliğe dayanıyordu. Aynen buna benzer şeyler Lâtin Amerika'da sık sık olagelmiştir. Bu durumların hepsinde de, Parlâmento'nun otoritesi, eğer başarı kazanacak kadar halk desteği sağlayabilseydi, ihtilâlci olurdu; ne var ki, aslında muzaffer olan askerî iktidar, yalın iktidardı.

Geleneksel, ihtilâlci ve yalın iktidar arasındaki ayırım psikolojiktir. Geleneksel iktidara, geleneksel sıfatını verişim, bunun eskiden kalma biçimlere sahip oluşundan değildir: böyle bir iktidar aynı zamanda, kısmen göreneğe dayanan saygıya da hâkim olmak zorundadır. Bu saygı kaybolduğu oranda, geleneksel iktidar derece derece yalın iktidara geçer. Bu süreci Rusya'da, ihtilâl hareketinin derece derece gelişerek 1917'deki zaferine ulaşmasında görmek mümkündür.

İktidara ihtilâlci sıfatını, bu iktidar, Protestantizm, Komünizm ya da ulusal bağımsızlık gibi yeni bir akide, program ya da güçlü istek çevresinde birleşmiş büyük bir grup a dayandığı zaman veriyorum. Yalın iktidara yalın sıfatını, bu iktidar bireylerin ve grupların sadece iktidar seven dürtülerine dayandığı ve uyruklarının işbirliğini sağlayacağı yerde, korkutmak yoluyla boyun eğmelerini sağladığı zaman veriyorum. Görüleceği üzere iktidarın yalınlığı bir derece

meselesidir. Demokratik bir ülkede, hükümet iktidarı, muhalif siyasal partilere göre yalın değil, ama inanmış bir anarşiste göre yalındır. Aynı şekilde, din yüzünden insanlara eza cefa edildiği yerlerde Kilise iktidarı, yerleşmiş dinsel inançlara karşı gelenlere göre yalındır, ama o inançlara körü körüne bağlı günahkârlara göre yalın değildir.

Konumuz bir başka noktada daha ikiye ayrılıyor, bu da, örgütlerin iktidarıyla, bireylerin iktidarı arasında oluyor. Örgütlerin iktidar sahibi olması başka şey, bireyin bir örgüt içinde iktidar sahibi oluşu ise bambaşka bir şeydir. Her ikisi de, pek tabiî, kendi aralarında ilişki halindedir: eğer Başbakan olmak isterseniz, sizin kendi Partiniz içinde iktidar sahibi olmanız, Partinizin de ulus içinde iktidar kazanması gerekir. Ama eğer geleneksel ilkenin çöküşünden önce yaşamış olsaydınız, ulusun siyasal kontrolünü ele geçirebilmeniz için, krallığın varisi olmanız gerekecekti; ama buna rağmen, bu durum size başka uluslara boyun eğüirebilme iktidarım vermeyebilirdi, zira bunun için, çoğunlukla veliahtların yoksun bulundukları başka niteliklere ihtiyacınız olacaktı. İçinde yaşadığımız çağda da, plütokrasinin geniş ölçüde kalıtıma dayandığı yerlerde, ekonomik alanda buna benzer bir durum hâlâ görülmektedir. Fransa'daki iki yüz plütokratik aileyi ve bunlara karşı kamuoyunu harekete geçiren Fransız Sosyalistlerini düşününüz. Ne var ki, plütokrasi arasında, sülâleler, İlâhî Adalet ilkesinin geniş yığınlar tarafından benimsenmesini sağlayamadıklarından tahta oturdukları zamanlardaki eski sürekliliklerini kaybetmişlerdir. Yükselmekte olan büyük bir bankerin kendi öz kardeşini yoksulluğa düşürmesini, bu iş kurallara göre yapıldığı ve yıkıcı yenilikler getirilmediği sürece, kimse Tanrıya karşı bir saygısızlık saymaz.

Çeşitli tipteki örgütler başa çeşitli tipte bireyleri getirir; toplumun çeşitli halleri için de durum aynıdır. Bir çağ, tarihte, göze çarpan bireyleri yoluyla görülür ve açık karekterini bu insanların karakterlerinden alır, önemin değişmesi için gerekli nitelikler değiştikçe, önemli adamlar da değişir. On ikinci yüzyılda Lenin gibi, şimdiki yüzyılda da Arslan Yürekli Rişar gibi adamların bulunduğu varsayılabilir; ne var ki, tarih bunları bilmez. Bir an için çeşitli iktidar tiplerinin ne cins bireyler yarattığını düşünelim.

Geleneksel iktidar bizde, 'centilmen' fikrinin doğmasına yol açmıştır. Bu, aşiret reis1 erinin sihirli niteliklerinden, kralların ulûhiyyetine, oradan şövalyeliğe, şövalyelikten de mavi kanlı aristokrata kadar gelen, uzun tarihli bir

kavramın az çok dejenere olmuş bir biçimidir. İktidarın geleneksel oiduğu yerde, hayranlık duyulan nitelikler, bol bol boş vakte ve tartışmasız üstünlüğe sahip bulunmanın yarattığı niteliklerdir. iktidarın monarşik olmaktan çok aristokratik olduğu yerde, terbiye içine, kendinden aşağı sınıftan kişilerle ilişkide kendini sertliğe başvurmadan kabul ettirmeye ek olarak, eşit olanlara da incelikle davranmak girer. Ama geçerli terbiye kavramı ne olursa olsun, sadece ve sadece, iktidarın, geleneksel iktidar biçimi içinde bulunduğu (ya da son zamanlara kadar olduğu) yerlerdedir ki, insanlar davranışlarının inceliğine göre ölçülür. Bourgeois gentilhome'u, hayatları boyunca toplumsal davranış incelikleri üzerinde durmaktan başka hiç bir şey yapmamış bir kadın ve erkek topluluğuna burnunu soktuğu zaman gülünç düşer. Centilmen'e duyulan hayranlıktan zamanımıza kalabilen taraf, kaltım yoluyla elde tutulan servete dayanır ve ekonomik iktidarla birlikte siyasal iktidar da babadan oğula geçmez olduğu takdirde hızla yokolmağa mahkûmdur.

İktidarın gerçek ya da sözde bilgi ve hikmet yoluyla kazanıldığı yerde, çok değişik bir karakter tipi ön plâna çıkar. Bu tip iktidarın en önemli iki örneği Çin ile Katolik Kilisesidir. Bu

örnekten zamanımızda, eskisine oranla çok az şey kalmıştır; Kilise dışında, İngiltere'de bu iktidar tipinden çok şey bulunmaktadır. Ne tuhaftık ki, bilgi diye yutturulan iktidarın en güçlü olduğu yer vahşi topluluklardır ve bu topluluklarda medeniyet ilerledikçe, bu iktidar da gücünü yitirir. 'Bilgi' dediğim zaman, bunun içine, pek tabiî, büyücülerin ve sihirbazlarınki gibi varsayılı (farazi) bilgiyi de sokuyorum. Lhasa Üniversitesinde Doktor Payesi alabilmek için yirmi yıllık bir çalışmada bulunmak gerekir, bu paye ise, Dalay Lama'nınki dışında bütün yüksek mevkilere çıkabilmek için şarttır.

1000 yıllarındaki Avrupa'nın durumuyla bu durum arasında hemen hemen hiç bir ayrılık yok gibidir, nitekim Papa II. Silvester kitap okuduğu için sihirbaz olarak ün yapmış, bunun sonucunda da, metafizik dehşet saçma yoluyla Kilisenin iktidarını arttırabilmişti.

Allâme, onu tanıdığımız haliyle rahiple aynı soydandır; ne var kı eğitimin yaygınlaşması onun iktidarını elinden almıştır. Allamenin iktidarı kör inançlara, yani, geleneksel bir sihire ya da kutsal kitaba duyulan saygıya dayanır. Taç Giyme Törenine Ingilizlerin verdikleri önemde ya da Amerikalıların Anayasaya duydukları saygıda görüleceği üzere, bu kör inançlardan İngiliz dili konuşulan ülkelerde hâlâ bir şeyler yaşamaktadır; bu yüzden, Canterbury Başpiskoposu ile Yüce Mahkeme Yargıçları, eski bilginlerin geleneksel iktidarına hâlâ bir miktar sahiptir. Ne var ki, bu, Mısır rahiplerinin ya da Çinli Konfüçyen bilginlerinin iktidarlarının soluk bir hayaletinden başka bir şey değildir.

Centilmenin tipik erdemi onur ise, bilgi yoluyla iktidar sahibi olan adamın tipik erdemi de hikmettir. Bir insanın hikmet sahibi olarak ün kazanması için, derin vo belirsiz yığınla bilgisi varmış, tutkularına hâkimmiş ve insan yaratılışının çeşitli görünüşleri konusunda çok tecrübeliymiş gibi görünmesi gereklidir. Bu niteliklerin bir kısmını sadece yaşın verdiği sanılır; 'presbyter, seigneur' gibi deyimlerin saygı ifade eden deyimler oluşu işte burdan ileri gelir. Çinli dilenci gelip geçenlere, 'büyük yaşlı efendi' diye hitap eder. Ama hikmet sahibi adamların iktidarının örgütlendiği yerde, papazlar ya da okumuşlardan meydana gelen bir şirket vardır ve bütün bilgilerin bu adamların meydana getirdiği grupta toplandığı varsayılır. Bilge, savaşçı şövalyeden çok değişik bir tiptir ve hüküm sürdüğü yerde çok değişik bir toplum meydana çıkar. Çin ve Japonya bu iki tip arasındaki zıtlığın güzel bir örneğini meydana getirir.

Bugün medeniyet dünyasında bilgi, eskisine oranla çok daha büyük bir rol oynadığı halde, yeni bilgiye sahip olanlar arasında iktidarın, bilgilerine eş oranda gelişmemiş bulunuşuna, bu garip olguya daha önce de işaret ettik. Elektrikçi ya da telefoncu her ne kadar rahatımıza (veya rahatsızlığımıza) hizmet eden acaip şeyler yapıyorlarsa da, biz onlara ne birer büyücü gözüyle bakıyoruz, ne de, kendilerini kızdırdığımız takdirde gökten yıldırım yağdırabileceklerini düşünüyoruz. Bunun sebebi, fen bilgisinin, güç olmakla birlikte, esrarengiz olmayıp, öğrenmek için gerekli zahmete girmeği göze alan herkese açık bulunuşudur. Bundan ötürü, modern allâme insanda saygıyla karışık bir korku uyandırmaz, sadece bir müstahdem olarak kalır; allâme, Canterbury Başpiskoposu gibi bir kaç örnek dışında, kendinden öncelere iktidar sağlayan sahte parlaklığı kalıt alamamıştır.

Gerçek şudur ki, bilginlere uygun görülen hiç bir zaman gerçek bilginlere gösterilmemiş, sözümona sihirli güçlere sahip olanlara gösterilmiştir. Bilim insanlara doğanın gerçek yüzünü az çok tanıtmakla büyüye inanışı, bundan dolayı da allâmeye duyulan saygıyı ortadan kaldırmıştır. Böylece durum şu sonuca varmıştır bugün : fen adamları, zamanımızı daha

önceki çağlardan ayıran niteliklerin temel nedenleri oldukları ve keşifleri, icatları yoluyla olayların gidişini son derece etkiledikleri halde, birey olarak, hikmetlerinden ötürü, Hindistan'daki çıplak bir fakirin ya da Malenezya'daki bir büyücünün sahip olabileceği kadar büyük ün sahibi değillerdir. Kendilerine gösterilen saygının yine kendi çalışmalarından ötürü azaldığım gören allâmeler, modern dünyaya karşı bir hoşnutsuzluk duyar olmuşlardır. Bu hoşnutsuzluğu en çok duyanlar Komünizm'e kayarlar, hoşnutsuzlukları derin olanlar ise fildişi kulelerine kapanırlar.

Büyük ekonomik örgütlerin gelişmesi yeni bir tip iktidarh birey doğurmuştur; bu, kendisine Amerika'da verilen adla, 'executive' (Plânlan ve amaçlan yerine getirmeğe uygun nitelikte olan) tiptir. Tipik 'executive' başkaları üzerinde çabuk karar verebilen, karşısındakinin hemencecik ruhunu okuyuveren, demirden iradeye sahip bir kişi izlenimi bırakır ve onları etkisi altına alır; bu tipin güçlü çene kemikleri bulunması, dudaklarının sımsıkı kapalı olması ve her zaman kısa, öz konuşabilmesi gerekmektedir. Yine bu tip, akranlarına saygı, asla birer hiç olmayan astlarına ise güven telkin edebilmelidir. O, büyük bir generalle, büyük bir diplomatın niteliklerini kendinde birleştirmiş olmalıdır: savaşmada amansızlık, görüşmelerde ise ustaca bir esneklik yeteneği. İşte insanlar Önemli ekonomik örgütlerin kontrolünü bu gibi nitelikler sayesinde ellerinde tutarlar.

Siyasal iktidar, demokrasilerde, buraya kadar gözden geçirdiğimiz üç tipten çok değişik bir başka tipin elinde bulunmak eğilimdedir. Başarı kazanmak isteyen bir politikacı önce kendi örgüt mekanizmasının güvenini kazanabilmeli, ondan sonra da, seçmenlerin çoğunluğunda bir dereceye kadar heyecan uyandırabilmelidir. İktidara geçme yolundaki bu iki aşama için gerekli nitelikler asla özdeş olmadığı gibi, pek çok politikacı bu her iki aşama için gerekli iki ayrı grup niteliklerden sadece bir grupuna sahiptir. Amerika Birleşik Devletlerinde Cumhurbaşkanı adaylarının, kendilerini parti idare Plânlan ve amaçlan yerine getirmeğe uygun nitelikte olan idarecilerine sevdirebilme sanatına sahip bulundukları halde, halk çoğunluğunun imgelemini harekete geçiremeyen kişiler olduğu sık sık görülen bir şeydir. Bir kural olarak bu tip adaylar her zaman yenilgiye uğrarlar, ama parti idarecileri bunların yenilgiye uğrayacağını önceden göremez. Bununla birlikte, bazen, parti örgütü bir adayın zafer kazanmasını sağlayabilir de; bu gibi durumlarda, seçimlerden sonra, kazanan adaya parti örgütü hâkim olur ve o kişi hiç bir zaman gerçek iktidara sahip olamaz. Bazen de tam tersine bir adam kendi mekanizmasını yaratabilme gücüne sahiptir; III. Napolyon, Mussolini ve Hitler bu tipin örnekleridir. Daha genel olarak, gerçekten de başarılı bir politikacı, zaten var olan bir mekanizmayı kullandığı halde, o mekanizmaya eninde sonunda hâkim olabilen ve onu kendi iradesine köle edebilen kişidir.

Bir demokraside, politikacıyı başarılı yapan nitelikler, ahvalin karakterine göre değişir; ahvalin sükûnet içinde bulunduğu zamanlarda gerekli olan niteliklerle, savaş ya da ihtilâl ahavali içinde gerekli olan nitelikler aynı değildir. Sakin ahvalde, bir politikacı, metanet ve sağduyu sahibi olduğu izlenimini bırakarak başarı kazanabilir, ama heyecanlı ahvalde bunlardan daha fazlası gerekmektedir. Bu gibi ahvalde etkileyici bir hatip olmak zorunluğu vardır — bununla birlikte yerleşmiş anlayışa uygun bir şekilde güzel ve sanatlı konuşma yeteneğine sahip bulunmak da şart değildir, zira Robespierre de, Lenin de güzel konuşma sanatından yoksun, ama kararlı, tutkulu ve cesurdular. Tutku, soğuk ve kontrol altına alınmış da olsa, mutlaka bulunmalı ve duyurulmalıdır. Heyecanlı ahvalde politikacının ne yargılama gücüne, ne nesnel olguları kavrama yeteneğine, ne de bir parçacık hikmete ihtiyacı vardır.

Onun için gerekli olan biricik şey, insan yığınlarının tutkuyla istedikleri şeyin elde edilebileceğine, kendisinin de amansız azmi sayesinde bunu elde edebilecek insan olduğuna, o insan yığınlarım inandırabilme yeteneğine sahip bulunmaktır.

En başarılı demokrat politikacılar, demokrasiyi kaldırıp diktatör olabilen politikacılardır. Bu, pek tabii, ancak belirli koşullar altında mümkün olabilir; böyle bir şeyi on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde hiç kimse gerçekleştiremezdi. Ama böyle bir şeyin gerçekleştirilmesi olanağı bulunduğu zaman da, bu, demokrat politikacılarda, hiç değilse heyecanlı ahvalde bulunması zorunlu olan niteliklerin aynını, aynı derecede gerektirir. Lenin, Hitler ve Mussollini yükselişlerini demokrasiye borçluydular.

Ortada kurulmuş bir diktatörlük varken bir kimsenin ölen bir diktatörün yerini alması için gerekli niteliklerle, başlangıçta diktatörlüğün kurulması için gerekli nitelikler birbirinden tamamıyla ayrıdır. Kalıtım yoluyla babadan oğula geçen iktidarların devrilişinde, perde arkasından bir örgütü yönetme, entrika ve Sarayın gözüne girme, çok önemli metotlardır. İşte bu yüzden diktatörler, kurucularının ölümünden sonra karakterlerini mutlaka ve büyük ölçüde değiştirir. Her hangi bir diktatörün yerine geçmek için gerekli nitelikler, rejimin kurulması için gerekli niteliklerden genellikle çok daha az etkileyici olduğundan, kurucunun ölümünden sonra saray ayaklanmaları çıkması, çalkalanmalar görülmesi ve sonunda başka biz sisteme geçilmesi ihtimali çoktur. Bununla birlikte, modern propaganda metotlarının, Devlet'in Başına, onun kendi kendine sevgi kazandıracak niteliklerini ortaya dökmesine ihtiyaç bırakmadan halkın sevgilisini kazandırmak suretiyle, bu eğilime başarıyla tepki uygulayacağı umulur. Bu metotların ne dereceye kadar başarılı olacağını şimdiden kestirmek mümkün değildir.

Bireylerin, şu ana kadar üzerinde durmadığımız bir iktidar biçimi daha vardır ki, bu da perde arkası iktidarıdır. Saray nedimlerinin, entrikacıların, casusların iktidarı bu tip iktidardır. Bütün büyük örgütlerde dizginleri ellerinde bulunduran kişilerin iktidarı hatırı sayılır derecede oldu mu, bu kişilerden daha önemsiz adamlar (ya da kadınlar) ortaya çıkar ve kişisel metotlarla önderlerine söz geçirebilme olanağını elde ederler. Perde arkasından adam ya da örgüt yönetenlerle parti şefleri, tekniklerinin değişik olmasına rağmen aynı tipe dahildirler. Bunlar kendi arkadaşlarını kimseye sezdirmeden kilit noktalarına getirir ve böylelikle, zamanı gelince örgütü ellerine geçirirler. Kalıtım yoluyla geçmeyen bir iktidar biçimi olan diktatörlüklerde, diktatör ölünce bu tip adamlar onun yerini almağı umabilirler; bununla birlikte, bu tip adamlar ön plana geçmeyi tercih etmezler genellikle. Bunlar, şan ve şereften çok iktidar seven kimselerdir; çoğunlukla da toplumsal bir çekingenlikleri vardır. Bazen de bunlar, Doğu hükümdarlıklarındaki hadım ağalan ya da başka yerlerdeki kral metresleri gibi. şu veya bu sebeple önderlik unvanını taşıyabilme olanağından yoksundurlar. Nominal iktidarın kalıtsal olduğu yerlerde bunların etkileri en yüksek noktaya ulaşır, iktidarın kişisel bir hüner ya da çaba mükâfatı olduğu yerlerde ise en aşağı noktaya düşer. Bununla birlikte bu gibi kimseler, en modem hükümet biçimlerinde bile, sıradan insanlara esrarlı görünen bakanlıklarda mutlaka büyük etki sahibi olurlar. Zamanımızda bu bakanlıkların en önemlileri maliye ve dışişleri bakanlıklarıdır. II. Kayser Wilhelm'in zamanında, Baron Hoistein (Alman Hariciye Nezareti'nin daimî başı) hemen hemen hiç halk içine çıkmadığı halde sınırsız bir iktidar sahibiydi. Bugün de İngiliz Dış Bakanlığı daimî memurlarının iktidarlarının ne derece büyük olduğunu bilemiyoruz; bunu öğrenmek için gerekli belgeler belki bir gün çocuklarımızın eline geçer.

Perde arkası iktidarına sahip olabilmek için gerekli nitelikler bütün öbür iktidar biçimlerine sahip olabilmek için gerekli niteliklerden bambaşkadır ve her zaman için değilse bile, bir kural olarak, istenilmeyen niteliklerdir. Saray nedimlerine ya da perde arkasındakilere fazla iktidar sağlayan bir sistem de, işte bu yüzden, genellikle kamu yararına işleyen bir sistem değildir.

Sh:35-50

RUHBAN SINIFI İKTİDARI

Bu ve bundan sonraki bölümde, eski zamanlarda en çok önem kazanmış iki geleneksel iktidar biçimini, yani, ruhban sınıfı iktidarıyla, kral iktidarını ele alacağım. Bunların her ikisi de şimdi batış halindedir ve, bunlardan hiç birinin yeniden canlanamayacağım varsaymak her ne kadar acelecilik olursa da, çöküşleri, ister geçici olsun, ister daimî, hâlâ canlılığını koruyan iktidarların söz konusu olduğu yerde mümkün olamayanı, yani, bu iki kurumun dört başı mamur incelenmesini mümkün kılmaktadır.

Rahipler ve krallar, gelişmemiş biçimde de olsa, antropologlarca bilinen en ilkel topluluklarda bulunmaktadır. Bazen her ikisinin işlevi bir kişide birleşebilir. Buna sadece ilkel topluluklarda değil, yüksek medeniyet düzeyine ulaşmış Devletlerde de rastlanır. Ogüst, Roma'da Pontifex Maximus, (En büyük Başkahin. (Roma imparatorluğunda). Katolik Kilisesinde Papanın karşılığıdır.) taşra vilâyetlerinde ise tanrı idi. **Halife, Müslüman dininin başı olduğu gibi, Devlet'in de başıydı.** Mikado, Şinto dini içinde bugün aşağı yukarı aynı duruma sahiptir. Öteden beri krallar, kutsallıklarından ötürü, lâik işlevlerini genellikle kaybedip, birer rahip durumuna gelme eğilimindedirler. Bununla birlikte çoğu zaman ve çoğu yerde rahiple kral arasındaki ayırım açık ve kesin olmuştur.

Rahibin en ilkel biçimi, büyücüdür ve büyücünün iktidarı, antropologların dinsel iktidarla sihir iktidarı diye ayırdettiği üzere iki türlüdür. Dinsel iktidarlar doğaüstü varlıkların yardımına dayanır, buna karşılık sihir iktidarları sözümona doğal sayılır. Ne var ki, bizim varmak istediğimiz maksat yönünden bu ayırımın bir önemi yoktur.

Önemli olan, büyücünün, ister büyü, ister din yoluyla başkalarına iyilik ya da kötülük yapabilecek iktidara sahip sayılagelmesi ve bu iktidarların türlü tünü olduğuna, her önüne gelen tarafından elde edilemeyeceğine inanılmasıdır. Büyücü dışında her hangi bir insanın da belirli bir miktar sihir gücü elde edebileceği kabul olunmakla beraber, büyücünün sihrinin üstünlüğüne inanılır. Bir insan hastalandığı ya da başına bir kaza geldiği zaman genellikle bu, her hangi bir düşmanın kötüye kullanılan büyüsüne yorulur, ama büyücü, bu kötü büyüyü bozma çarelerini bilir. Nitekim, York Dükü Adası'nda, büyücü, gaipten haber olma yoluyla her hangi bir hastanın hastalık sebebini keşfettikten sonra eline bir parça kireç alıp sihirli bir dua okur :

> ***Cinleri kovan kireç. Ahtapotu defediyorum; teo yılanım defediyorum; İngiet'in (gizli bir cemiyet) ruhunu defediyorum; yengeci defediyorum; su yılanını defediyorum; balivo yılanını defediyorum; pitonu defediyorum, kaia köpeğini defediyorum.***
>
> ***Cinleri kovan kireç. Çamurlu sıvıyı defediyorum; kete sarmaşığım defediyorum; To Pilana'yı defediyorum; To Wuwu Tawur'u defediyorum; Tumbal'i defediyorum. Birisi bunları denizin dibine daldırmış. Onları uzakta tutmak için buhar yükselecek; onları uzakta tutmak için gece bastıracak;***

> ***onlar kendiliklerinden denizin derinliklerine dönecek.*** (Rivers, «Medicine, Magic and Religion,»S. 16.)

Bu sihirli duanın tamamıyla etkisiz olduğu sanılmasın. İlkeller telkine medenilerden çok daha elverişli olduklarından, bu yolla, yani telkin yoluyla onları çok kere iyileştirmek de hasta etmek de mümkündür.

Rivers'a göre Malenesya'nm çoğu yerlerinde, hastalıkları iyi eden adam afsuncu ya da rahiptir. Anlaşıldığına göre bu bölgelerde büyücülerle başkaları arasında kesin bir ayrılık yoktur ve büyücülüğün nispeten basit usullerine herkes başvurabilir. Ama Hekimliği büyü âyinleri ya da dinsel törenlerle birleştirenler sanatlarını genellikle özel bir süreç yoluyla, ya gösterme ya da talim etme yoluyla kazanırlar ve Malenezya'da böylesine bilgilerin elde edilebilmesi için öteden beri bunların satın alınma zorunluğu vardır. Mediko büyüsel ya da mediko dinsel sanatın her hangi bir dalında tam bir bilgi sahibi olabilmek için, paranın öğrenciden öğretmene geçmesi şarttır; aksi takdirde tam bilgi elde edilemez. (Rivers, «Medicine, Magic and Religion,»S. 44.Ç. Notu.)

Çok daha önemli büyüsel ya da dinsel iktidarları tekelinde bulunduran ve bunun sonucunda topluluk üzerinde geniş bir iktidar sahibi olan belirli bir ruhban sınıfının, yukarıda gösterdiğimiz başlangıçlardan çıkarak nasıl geliştiğini hayalde canlandırmak zor değildir. Mısır ve Babil'de, rahiple kral karşı karşıya geldiği zaman, rahiplerin iktidarı kralların iktidarından baskın çıkardı. Rahipler, 'tanrısız' Firavun îhnaton'u (Ahnaton da olabilir.) yendikleri gibi, Babil kralı antiklerikal bir eğilim gösterdiği için, anlaşıldığına göre, Cyrus'un Babil'i fethine yardım da etmişlerdir.

Ruhban sınıfı iktidarından tamamıyla özgür bulunuşları bakımından, antikitede Yunanistan ve Romanın eşi benzeri yoktu. Yunanistan'daki dinsel iktidar, başlıca, gaipten haber verme âyinleri içinde ve özellikle, Pitonez'in (Gaipten haber veren falcı kadın: özellikle, Yunanistan'da, Delf tapmağındaki kâhine.) (Pyhthoness) trans haline geçerek Apollo tarafından ilham edildiği varsayılan cevaplar verdiği Delf tapınağında toplanırdı. Bununla birlikte daha Heredot zamanında, kâhinlerin rüşvetle satın alındıkları herkesçe bilinen bir şeydi. Pisistratus (öl. M. Ö. 527) tarafından sürgün edilen önemli bir Atina'lı aile olan Alcmaeonidlerin, Pisistratus'un oğullarına karşı rüşvet yoluyla Delf tapınağının desteğini sağladığını gerek Heredot, gerek Aristo nakletmektedir. Heredot'un anlattıkları çok ilgi çekicidir : 'Alcmaeonidler, eğer Atinalılar'a inanmak caizse, rüşvet vererek Pitonez'i kandırmışlar ve Ispartalılardan her kim gerek kişisel bir işi, gerek Devlet işi için gaipten haber almak üzere Pitonez'e danışmağa gelirse, Pitonez'in bunlara, Atinalılar'ı (Pisistratidler'in zulmünden) kurtarmaları gerektiğini söylemesini sağlamışlardı. Böylece, gaipten kendilerine hep aynı cevabın, Atinalılar'ı kurtarmaları gerektiği cevabının verildiğini gören Lacedaemonianlar, en sonunda dayanamayıp, yurttaşları arasında çok sivrilmiş bir kişi olan Aster'ıı oğlu Anchimolius'u Pisistratidler'i sürmekle görevlendirerek —hem de Pisistratus ailesine çok sıkı dostluk bağlarıyla bağlı oldukları halde— bir ordunun başında Atinalılar'ın üzerine göndermişlerdi. Zira Lacedaemonianlar, tanrılarla olan ilişkilerini, insanlarla olan ilişkilerinden üstün tutuyorlardı.' (RmvJinson'un çevirisi, V. Kitap, Bölüm: 63)

Anchimolius yenildiği halde, tekrar açılan bir seferde yollanan daha büyük bir ordu başarı kazandı ve Alcmaeonidlerle öbür sürgünler iktidarı ellerine geçirdiler, böylelikle de AtinalIlar 'özgürlük' dedikleri şeyi yen 'den tattılar.

Bu hikâyede dikkate değer bir çok noktalar bulunmaktadır. Heredot, siniklikten tamamıyla uzak, sofu bir adamdır, bu yüzden de, gaipten gelen habere kulak verdikleri için İspartalılar'dan yanadır. Ne var ki, Atina'yı İsparta'ya tercih eder, Atina'yı ilgilendiren meselelerde de Pisistratidler'e karşıdır. Bununla birlikte rüşvet veren taraf olarak Atinalıları göstermekte, ama gerek başarı kazanan taraf, gerek Pitonez, inançlara karşı geldikleri halde tanrılar tarafından her hangi bir cezaya çarptırılmamaktadır. (Heredot, Pitonez'in görevini kötüye kullanışına başka bir örnek daha veriyor. VI.Kitap, Bölüm : 66. Ç. Notu.) Alcmaeonidler, Heredot zamanında hâlâ nüfuz sahibiydiler; hatta onların en ünlüleri de, Heredot'un çağdaşı Perikles'di.

Aristo, Atina Anayasası üzerine olan kitabında, yukarıdaki hususu, daha da alçaltıcı bir ışık altında gösterir. Delf tapmağı M. Ö. 548 yılındaki yangında mahvolmuş, tapmağın yeniden kurulması için Alcmaeonidler tarafından bütün Yunanistan'da para toplanmıştı. Alcmaeondler — Aristo'nun iddiasına göre — bu paranın bir kısmını Pitonez'e rüşvet olarak vermişler, geri kalanını tapınağın kurulmasına harcamak için de, Pisistratus'un oğlu Hippias'in iktidardan uzaklaştırılması şartını koşmuşlardı; Apollo'nun onların safına katılışı işte bu yollardan olmuştur.

Bu gibi rezaletlere rağmen, Delf tapınağındaki gaipten haber alma âyinlerinin şu ya da bu grup tarafından kontrol altında bulunduruluşu siyasal yönden öylesine önemli bir mesele olarak sürüp gitmiştir ki, bu mesele, dinle bağlantısı bakımından "Kutsal" adını alan bir savaşın, Kutsal Savaş'ın çıkmasına yol açmıştır. Ama yavaş yavaş, herhalde gaipten haber verme kurumunun siyasal kontrole açık bulunduğu olgusunun herkes tarafından iyice anlaşılması, özgür düşüncenin yayılmasında bir etken rolü oynamış ve en sonunda Romalılar'm, kutsal şeylere saygısızlıkta bulunmanın utancını zerre kadar duymaksızın, Yunan tapmaklarını soyup soğana çevirmelerini ve bu tapınakların bütün yetkisini ortadan kaldırmalarını mümkün kılmıştır. Cüretkâr kişiler tarafından er geç lâik amaçlarla kullanılmak ve böylelikle de iktidarlarının dayandığı saygıyı kaybetmek, çoğu dinsel kurumların alınyazısıdır. Greko-Romen dünyasında bu, din orada hiç bir zaman Asya, Afrika ya da orta çağ Avrupasındaki kadar güçlü olamadığından, başka her yerdekinden daha patırtısız daha çalkantısız gerçekleşmiştir. Bu hususta Yunanistan'la Roma'ya benzeyen biricik ülke Çindir.

Buraya kadar sadece, bilinen hiç bir tarihsel başlangıcı olmaksızın, antikitenin karanlıklarından gelen dinler üzerinde durduk. Ne var ki, kurucuları bulunan dinler hemen her yerde bunların yerine geçmiştir; bu kuralın dışında kalan iki önemli din, Sinto dini ile Brahmanizmdir. Antropologların bugünkü ilkel kavimlerde buldukları cinsten, çok daha eski dinlerin nerden geldikleri hiç belli değildir. En ilkel kavimlerde, daha önce de gördüğümüz gibi, kesinlikle ayrılmış bir ruhban sınıfı yoktur; rahiplik işlevlerinin bu gibi kavimlerde başlangıçta sadece yaşlılara ve tahminen, özellikle etki uyandırabilecek yaşlılara ya da bazen , büyücülükte ün yapmış kimselere tanınan bir hak olduğu anlaşılıyor.

Medeniyetin ilerlemesiyle çoğu ülkelerde rahipler halkın geri kalanlarından git gide ayrılmağa ve gitgide iktidar kazanmağa başlarlar. Ama bunlar çok eskiden kalma bir geleneğin muhafızları olarak muhafazakârdırlar; servet ve iktidar sahibi olarak da, kişisel dine karşı düşmanca ya da kayıtsız bir tutum alma eğilimindedirler. Bunların bütün sistemi er geç ihtilâlci bir peygamberin ardı sıra gidenler tarafından yerle bir edilir. Budha, Isa ve Muhammed tarihsel yönden bunun en önemli örnekleridir. Bunların iktidarı başlangıçta ihtilâlciydi, ancak sonra sonra ve yavaş yavaş gelenekselleşti. Bu peygamberler, yerleşme

süreçleri içinde, nominal olarak yıktıkları eski geleneklerin çoğunu genellikle özümsemişlerdir (absorbe temsil et.).

Gerek din yönünden, gerek lâik yönden yenilik getirenler — hiç değilse başarıları en uzun sürenler — ellerinden geldiği kadar eski geleneğe başvurmuşlar ve kendi sistemlerindeki yenilik öğelerini bütün güçleriyle minimum'a indirmeğe çalışmışlardır. Bunu başarmak için uygulanan plân, az çok hayal ürünü bir geçmiş icat etmek ve bu geçmişin kuramlarını canlandırmağa çalışıyor görünmektir. II. Krallar, XXITde (Eski Ahit, II. Krallar, 813.) bize rahibin Kanun Kitabını nasıl bulduğunu ve Kralın kavmini nasıl yeniden bu kitabın emirlerine uymağa yöneltti̇ği anlatılıyor. Yeni Ahit, Peygamberlerin yetkilerine başvurmuştu; Anabaptistler, (Çocuk vaftizini reddeden bir Hristiyan mezhebinden olanlar.) Yeni Ahit'e başvurdular; Ingiliz Püritanları, lâik meselelerde, Fetihten önce İngiltere'de varolduğu kabul edilen kuramlara başvurdular. Japonlar, M.S. 645'de Mikado'nun iktidarını 'yenilediler'; 1868'de ise M.S. 655 Anayasasını 'yenilediler'. Orta Çağlardan ta Bruma're 18'e (Fransız İhtilâlinde 9 Ekim 1799 tarihi; bu tarihte yapılan darbe.) kadar sürü sürü ayaklanmalar, Roma'nın cumhuriyetçi kuramlarını 'yeniledi'. Napoleon. Charlemagne imparatorluğunu 'yeniledi', ama bu yenileyiş biraz fazla yapmacıklı olduğundan, tumturaklı şeylere önem veren bir çağı bile etkileyemedi. Bunlar tarih sahnesinde, yenilik getirmiş en büyük kişilerin bile geleneğin gücüne duydukları saygıyı gösteren, rasgele seçilmiş bir kaç örnektir sadece.

Papazlara ait örgütler içinde tarihte bilinen en kudretli örgüt Katolik Kilisesi olmuştur. Ben bu bölümde papazların iktidarını sadece geleneksel yönü bakımından ele alıyorum; bundan dolayı, Kilise iktidarının ihtilâlci olduğu ilk dönem üzerinde şimdilik durmayacağım. Roma İmparatorluğunun çöküşünden sonra Kilise, kendi adına bir şans eseri olarak, iki geleneğin temsilciliğini yapmak zorunda kaldı; Hristiyanlık geleneğine ek olarak, Roma geleneğinin temsilciliğini de üzerine aldı. Barbarların kılıç güçleri vardı, buna karşılık Kilise daha yüksek bir medeniyet ve eğitim düzeyine, kişilerin dışında tutarlı bir amaca, dinsel umutlarla kör inançlardan doğan korkulara dayanma araçlarına ve hepsinden önemlisi, bütün Batı Avrupa'yı içine alan biricik örgüte sahipti. Az çok oturmuş Bizans ve Moskova imparatorluklarıyla uğraşmak zorunda kalan Yunan Kilisesi tamamıyla Devlet'in boyunduruğu altına girdi; buna karşılık Batıda mücadele, çeşitli durumlar göstererek ta Reformasyon'a kadar sürdü ve bugün Almanya, Meksika ve İspanya'da hâlâ sürmektedir.

Barbar istilâsından sonraki ilk altı yüz yıl boyunca Batı Kilisesi, İngiltere, Fransa, Kuzey İtalya ve Hristiyan İspanya'da egemen olan, durulmamış, saldırgan Cermen kral ve baronlarıyla eşit koşullar altında ilişkiler kuramadı. Bunun çeşitli sebepleri vardı. Jüstinyen'in İtalya'daki fetihleri bir süre için Papalığı bir Bizans Kurumu haline getirmiş ve Batıdaki etkisini çok azaltmıştı. Kilisenin yüksek makamlarına gelenler, bir kaç kişi dışında, derebeylik aristokrasisi arasından seçiliyor ve bunlar, kendiişlerine karışmasından hoşlanmadıkları uzak ve yabancı bir Papa'dan çok, derebeylik aristokrasisiyle birleşme eğilimi duyuyorlardı. Kilisenin daha aşağı makamlarına gelenler ise çoğunlukla cahil ve evli kimseler olduklarından, Kilise uğruna mücadele etmektense, arpalıklarının oğullarının eline geçmesi için yollar aramakla uğraşmağı tercih ediyorlardı. O çağlarda yolculuk çok zor olduğundan, Roma, yetkilerini uzak krallıklar üzerinde kullanamıyordu. Büyük bir bölgeyi kapsayan ilk etkili yönetim Papa'nın yönetimi değil, bütün çağdaşları tarafından Papa'ya üstün sayılan Charlemagne yönetimi olmuştur.

1000 yılından sonra beklenildiği gibi dünyanın sonunun gelmediği görülünce, medeniyet hızla ilerlemeğe başladı. İspanya ve Sicilya'da Magriplilerle temas, skolastik felsefenin yükselişini hızlandırdı. Yüzlerce yıldan beri korsanlık yoluyla sağı solu haraca kesen Normanlar, Fransa ve Sicilya'da çağdaş dünyanın kendilerine öğretebildiği bütün bilgileri edinip, düzensizlik yaratan bir güç olmaktan çıkarak, düzenin ve dinin gücü haline geldiler; ayrıca, fetihlerini meşru kılmak bakımından Papa'nın yetkilerini de kendi çıkarlarına uygun buldular. Kiliseye bağlı İngiltere ilk defa olarak Normanlar yoluyla tamamıyla Roma'nın egemenliği altına girdi. Bu arada gerek Fransa Kralı, gerek İmparatoru, vassallerini kontrol altına almakta güçlük çekiyorlardı. VII. Greguvar'ın (Hildebrand) devlet adamlığı ve amansız enerjisi işte bu koşullar altında papalık iktidarının artması ve ondan sonraki iki yüz yıl boyunca eksilmeden sürmesi olanağını yarattı. Bu dönem ruhban sınıfı iktidarı yönünden üstün bir örnek meydana getirdiği için, üzerinde azıcık ayrıntılara girerek duracağım.

Papalığın, VII. Greguvar'ın tahta çıkışıyla (1073) başlıyan büyük günleri, V. Clement'in Papalığı Avignon'da kuruşuna (1306) kadar uzanır. Papalık bu dönemdeki zaferlerini öldürücü silâh gücüyle değil, meselâ kör inançlar gibi, 'ruhanî' silâhlar yoluyla kazandı. Bütün bu dönem boyunca Papalar, Roma şehrinin, kargaşa çıkarmağa eğilimli soylular tarafından, dışardan güdülen düzensiz halk yığınları karşısında eli kolu bağlı kalmış'ardır — zira, Hristiyanlık dünyasının geri kalan bölümü ne düşünürse düşünsün, Roma, Papalık makamına hiç bir zaman saygı duymamıştır. Büyük Hildebrand sürgünde ölmekle beraber, iktidar sahibi oldu ve bu iktidarı hükümdarların en büyüklerini bile dize getirmekte kullandı. Canossa, (Kuzey İtalya'da, Reggio Emila şehri dolaylarında, şimdi yıkıntı halinde bulunan bir şato. 1077 tarihinde burada konuk bulunan Papa VII. Greguvar, aforoz ettiği Alman Kral ve İmparatoru IV. Heinrich tarafından ziyaret edilmiş ve İmparator burada nedamet getirmiştir.) o anki siyasal sonuçları bakımından İmparator IV. Heinrich'in işine gelmekle beraber, daha sonraki çağlar için bir sembol oldu. Bismarck, Kulturkampf (Alman kültür seferberliği) sırasında, 'biz Canossa'ya gitmeyeceğiz,' dedi; ne var ki, bunu söylemekle zamansız böbürlenmiş oluyordu. Afaroz edilmiş bulunan IV. Heinrich, tasarılarını gerçekleştirebilmek için Papa tarafından affedilmek ihtiyacındaydı, Greguvar ise, nedamet getirmiş birini affetmeği reddedememekle birlikte, nedamet getirenin Kiliseyle uzlaşma isteğinin bedeli olarak, onu utanılacak bir duruma soktu. Politikacılara bakılırsa insanlar Papaya dil uzatabilirlerdi, ne var ki, anahtarların (Cennetin kapısını açıp kapamağa yetkisi bulunduğuna işaret anlamında Papa'nın armasına konulmuş olan çift anahtar; an ah farlar sözüyle, Papalık makamı anlatılmaktadır.) kudretini sadece küfr işlemeği göze alanlar tartışabiliyor, küfre ise, Papalıkla mücadelesinin en kızgın döneminde İmparator II. Frederik bile yüz vermiyordu.

VII. Greguvar'ın papalık makamında bulunduğu süre, kilise reformunun önemli bir döneminin doruğunu meydana getirir. Greguvar'a kadar, İmparator kesin olarak Papa'nın üstündeydi ve Papa seçiminde sık sık, sonucu etkileyecek şekilde sesini duyururdu. IV. Heinrich'in babası III. Heinrich, papalık makamını parayla satın aldığı iddiasıyla Papa VI. Greguvar'ı azletmiş ve onun yerine bir Alman'ı, II. Clement'i Papa yapmıştı. Ne var ki, ÜT. Heinrich'in Kilisey'le bir alıp veremediği yoktu; tam tersine, Heinrich, zamanının en gayretli bütün papazlarıyla birlik halinde bulunan, koyu dindar bir hükümdardı. Onun desteklediği, VII. Greguvar'ın da zafere ulaştırdığı reform hareketi esas itibariyle, Kilisenin feodalizm etkisinde kalma eğilimine karşı yönetilmişti. Bir kural olarak feodal aristokrasiden gelme olan ve kendi mevkileri konusunda son derece lâik görüşlere sahip bulunan Başpiskoposlarla Piskoposları Krallar ve soylular o

makamlara atıyordu. İmparatorlukta, imparator'dan sonraki en yüksek kişiler eskiden, topraklarım mevkileri sayesinde ellerinde tutabilen memurlardı; ne var ki, on birinci yüz yılın sonlarına doğru bunların yerini, varlıkları kalıtım yoluyla babadan oğula geçen soylular almıştı. Kilisede de, özellikle manastır sistemine bağlı olmayan papazlar sınıfının alt tabakaları arasında da buna benzer bir tehlike vardı. Kilisedeki reformcu grup aynı niteliği taşıyan, kutsal şeylerden kâr çıkarma ve 'odalık tutma' (rahiplerin evlenmesine 'odalık tutma' diyorlardı) günahlarına karşı saldırıya geçti. Bu gruptan olanlar, saldırı kampanyasında oldukça büyük bir çaba, cesaret, bağlılık ve dünya işlerine uygun basiret gösterdiler; kutsallıklarıyla sıradan halkın desteğini, konuşma yetenekleriyle de daha önce kendilerine düşman olan cemaatlerin desteğini sağladılar. Meselâ, 1058 yılında, Milano'da St. Peter Damian, ruhanî zümreyi, Roma'nın reformcu kararlarına uymağa çağırdı; bu çağırı başlangıçta öylesine bir kızgınlık uyandırdı ki, St. Peter Damian'm hayatı tehlikeye girdi, ama en sonunda isteğine ulaştı ve yapılan bir araştırmada, Milano'da, Başpiskopostan en küçüğüne kadar, kutsal şeylerden kâr çıkarmayan bir tek papaz bulunmadığı anlaşıldı. Bu papazların hepsi de suçlarını itiraf edip günah çıkarttılar, ilerisi için de bağlılık sözü verdiler; bu koşullar altında bu papazların mal ve mülkleri ellerinden alınmadı, ama ilerde bu çeşit suçların merhamet göstermeden cezalandırılacağı da iyice anlaşılmış oldu.

Hildebrand'ın en çok düşündüren meselelerden biri ruhanî zümrenin bekârlığıydı; Hildebrand bunu zorla uygulatmak için papazlar sınıfı dışındaki halk arasından parayla auamlar tuttu, bu adamlar da papazlarla papazların karılarına karşı sık sık çirkin bir zulme varan, suç niteliğinde hareketlere giriştiler. Kampanya, pek taDiî, tamamıyla başarı kazanmadı —meseiâ Ispanya'da bugüne kadar bir başarı sağlanamamış ar— ama amaçlarından hiç değilse biri, yerel papazlığın kalıtsal hale gelmesini önleyen, papaz oğullarının babalarının makamına geçemeyeceği kararıyla gerçekleşmiş oldu.

Reform hareketinin en büyük zaferlerinden biri Papa seçimi usulünün lüoy kararıyla değişmez hale getirilişidir. Bu karardan önce, imparator ve koma halkının kötü belirlenmiş hakları, sık sık bölünmelere ve seçimlerin tartışmalı olmasına yol açıyordu. Yem karar —ner ne kadar kısa bir süre içinde ve mücadelesiz yoldan değilse de— Papaları seçme hakkım yalnızca Kardinallere verdi.

On birinci yüz yılın ikinci yansını dolduran bu reform hareketi, Manastır reislerini, Piskoposları, Başpiskoposları soylu derebeylerden ayırmayı ve lapaların atanmalarında Kendilerine de söz hakkı tanınmasını —zira seçimde söz hakkı tanınmadığı zamanlar, Papalar da makamlarım para yoluyla elde etme eğilimi taşıyorlardı— geniş çapta sağlayabildi. Bu durum, yani ruhban sınırının derebeylerden ayrılışı, halkı hoşnut etti ve Kiliseye olan sağılarının artmasına sebep oldu. Reform hareketi zorlayıcı yoldan, papazların bekâr kalmalarını sağlamakla, onları kendi çevreleri dışındaki dünyadan da daha kesin bir şeküde ayırmış ve hiç şüphesiz, iktidar dürtülerini artırmış oldu. — zira bir çok örneklerde görüleceği üzere, aşırı sofuluk, dünyadan el etek çekme, insanlarda iktidar dürtüsünü arttırır. Yine bu reform hareketi, önde gelen kilise adamlarında, geleneksel bozukluktan kâr çıkaranlar dışında herkesin inandığı bir davaya bağlanma aşkı uyandırdı, bu davayı yürütme aracı olarak da Papalık iktidarını büyük çapta arttırdı.

Propagandaya dayanan iktidar genellikle, bu örnekte olduğu gibi, başlangıçta büyük bir cesaret ve fedakârlık ister, ama bu nitelikler sayesinde saygı bir kere kazanıldıktan sonra, bu nitelikler bir kenara atılabilir ve dünya işlerinde ileri gitmek için doğrudan doğruya bu saygı

bir araç olarak kullanılabilir. Sonra, zamanla bu saygı azalır ve saygının kazandırdığı üstünlükler de elden gider. Bunun süreci bazen bir kaç yıl, bazen de binlerce yıl alır, ama süreç ve sonuç esasta hep aynıdır.

VII. Greguvar hiç de barışsever değildi. Onun vaiz konusu olarak Kitabı Mükaddes'te en sevdiği parça şuydu : 'Kılıcını kandan esirgeyene lanet olsun.' Ne var ki, o bunu, cismanî şeylere fazla değer veren insanlardan vaiz kelâmını esirgemenin günah olduğu şeklinde açıklıyordu ki, bu da onun, propagandanın gücü konusundaki görüşlerinde ne derece haklı olduğunu ortaya koyar.

Papalık koltuğuna oturmuş (1154-1159) biricik İngiliz olan Nicholas Breakspear, Papanın teolojik iktidarını az çok değişik biçimde ortaya koyar. Abelard'ın Çömezlerinden Breschia'lı Arnold, 'toprak sahibi vaizlerin, tımar sahibi piskoposların, mülk sahibi keşişlerin dinsel kurtuluşa ulaşamayacakları' doktrinini vaazediyordu. Bu doktrin hiç şüphesiz ortodoks bir doktrin değildi. St. Bernard onun hakkında şöyle diyordu : **'O ne yer, ne içer; Şeytan gibi, o da sadece ruhların kanma susamıştır.'** Bununla birlikte St. Bemard onun örnek alınacak bir dindar olduğunu kabul etmiştir — Arnold'un bu dindarlığı ise onu, Papa ve Kardinallerle çatışma halinde bulunan ve 1143 yılında Papayı da Kardinalleri de sürgün etmeği başaran Romalılar için yararlı bir müttefik haline getirmiştir. Arnold, kendi doktroninde törel bir müeyyide ariyan Roma Cumhuriyetinin canlandırılmasını destekledi. Ne var ki, IV. Adrian (Nicholas Breakspear) Kardinallerden birinin öldürülmesini vesile sayarak, Kutsal Haftada (Paskalyadan önceki hafta.) Roma'lıların tapınma ve törenlerini yasakladı. Paskalya yortusundan önceki Cuma günü yaklaşırken Senato'yu dinsel bir korku aldı, bu da bütün Senato'nun Papa'ya miskince boyun eğmesi sonucunu doğurdu. imparator Frederik Barbarosa'nın da yardımıyla Arnold yakalandı ve asıldı; cesedi yakıldı, külleri Tiber ırmağına serpildi. Böylelikle, papazların zengin olmak hakkına sahip bulundukları ispatlanmış oldu. Papa, İmparator'u, St. Peter kilisesinde taç giydirerek mükâfatlandırdı. Imparator'un askerleri yararlı olmuştu, ama Kilisenin gerek iktidarını, gerek servetini lâik destekten çok kendisine borçlu bulunduğu Katolik itikadı kadar değil.

(Peter Abelard (1079'da Paleet'de doğdu; 1142'de Chalons sur Sâone'da öldü,) Fransız filozofu ve teologudur. Heloise'a olan sevgisini ve bu sevginin felâketli sonuçlarını «Historia calamitatum» adlı eserinde tasvir etmiştir. Kendisine sınırsız bir hayranlıkla bağlı olan çömezleri her yerde onun ardı sıra gitmişlerdir. Kendi gücüne sonsuz güveni bulunan Abelard, kendilerinden ders aldığı ünlü hocaların hepsini eleştirmiştir. Trinity'de verdiği vaazlar, issons konsili (1121) tarafından reddedilmiş ve Abelard, St. Güdas manastırı reisi olarak mutsuz bir dönem geçirdikten sonra Paris'e dönmüştür. Soissons konsilinin kararını Papa da onayladıktan sonra, Abelard, bütün umutlan kırılmış olarak, hayatının son günlerini Cluny'de geçirmiştir. Dialectica, Sic et Non, De unitate et trinitate divina ve Theologia christiana adlı eserleri orta çağ mantığı üzerinedir. Historia Calamitatum adlı eseriyle Heloise'a mektuplarında üstün bir Lâtince üslûp örneği ortaya koymuştur.)

(St. Bernard (Clairvaux,lu Bernard) (1090'da Fontaines les Dijon'da doğdu; 20. VIII. 1153'de Clalrvaux'da öldü), 1112 yılında, Citeaaux'da Cistercian tarikatına giren St. Berbard bu tarikata onur kazandırmıştır. 115 yılında Harding tarafından, Clairvaux mar mastının kurmağa gönderilmiş ve ölümüne kadar bu manastırın reisliğini yapmıştır. Bir aziz olarak erdemleri bütün batı Hristiyanlık dünyasınca tanınmış ve onun kuşağından

hiç kimse, kilise ve devlet siyaseti üzerinde St Bernard kadar etkili olamamıştır. St. Bernard, papa aleyhtarı Anacletus'un yenilmesinde rol oynadığı gibi, vaızlarıyla II. haçlı seferini başlatmış, Abelard'a, Gilbert de la Porree'ye ve Bresciah Amold'e saldırmıştır, öğrencilerinden biri III. Eugenhıs Unvanıyla papa olunca, ona, «De Consideratione» adlı önlü risalesinde öğütler vermiştir. Edebî çalışmaları çok olan Bernard'ın en ünlü eserleri, «De diligendro Deo, De fradibus humilitatis ve Apologia ad Guillelmum» dur.)

Brescia'lı Arnold'ün doktrinleri Papa'yla İmparatoru uzlaştıracak nitelikteydi; zira gerek Papa, gerek imparator, düzenin kurulması için ikisinin birden gerekli olduğuna inanıyorlardı. Ne var ki, Arnold tasfiye edilir edilmez, kaçınılmaz çatışma yeniden alevlendi. Bunu izleyen uzun savaş içinde Papa yeni bir müttefik kazandı; bu müttefik, Lombard ittifakı idi. Lombardiya şehirleri, özellikle de Milano, zengin ticaret şehirleriydi ve bu şehirler o sıralarda ekonomik gelişmenin ön safında bulunuyorlardı; bu olgu, tngilizler için, 'Lombard Caddesi' adında ebedileşmişti. imparator, burjuva kapitalizminin daha o zamandan düşmanlık beslemeğe başladığı feodalizmden yanaydı. Kilisenin 'faizciliği' yasaklamış olmasına rağmen, Papa nın kendisi borç para aldığı ve Kuzey İtalya şehirlerindeki bankerlerden çok yararlandığı için, faizcilik konusunda dinsel müeyyideler hafifletilmek zorunda kalındı. Barbarossa ile Papalık arasındaki yirmi yıl süren çatışma, başlıca, imparatorun bir türlü tam yenilgiye uğratamadığı Lombard şehirleri sayesinde, berabere sonuçlandı.

Papalık'la İmparator II. Frederik arasındaki uzunsüreli çekişmenin en sonunda Papa'mn zaferiyle bitmesinin belli başlı iki nedeni vardı : bu nedenlerden birincisi, Kuzey İtalya ticaret şehirlerinin ve bu arada Tuskana kadar Lombardiya'nın da feodal sisteme karşı oluşları; İkincisi de, Fransiskanların uyandırdığı koyu dindarca duygulardı. St. Francis, havarilere yaraşır bir yoksulluk ve evrensel sevgi vaazediyordu; ne var ki, St. Francis'in ölümünün üzerinden bir kaç yıl geçer geçmez,..vaktiyle onun ardı sıra gidenler, Kilisenin mülk ve servetini savunmak için, çetin bir savaş sırasında halkın mal ve mülküne el koyan askerî görevliler eri gibi davranmağa başladılar, imparatorun yenilgisinin başlıca sebebi, onun, davasını dinsel ve töresel bir kılığa sokamamış oluşuydu.

Aynı zamanda, bu mücadele sırasında Papaların başvurduğu tedbirler, pek çok kimsenin törel gerekçelerle Papalığa eleştirici gözle bakmasına yol açtı. Ferederik'in ölüm döşeğindeyken kendisiyle atıştığı Papa IV. Innosan hakkında Cambridge Orta Çağ Tarihi (Cilt: VI, S. 176) şöyle yazıyor :

'IV. Innosan, kendinden öncekilerden çok daha lâik bir Papalık anlayışına sahipti. Zayıf taraflarının politik yetersizliğinden ileri geldiğini düşünür ve bunlara politik çareler arardı. Ruhanî yetkilerini devamlı surette para toplamak amacıyla kullanır, parayla dost satınalır, düşmanlarına zarar verir ve vicdansızlığıyla Papalığa karşı her yerde saygısızlık, düşmanlık uyandırırdı. Kilise parasını dağıtış şekli rezaletti. Ruhanî görevlerini ve yerel haklarını hor görerek, Kilise bağışlarını Papalık varidatı ve siyasal Ödül aracı olarak kullanırdı: Papadan tımar alabilmek için dört adayın arka arkaya beklediği olurdu. Yersiz atamalar böyle bir sistemin doğal sonuçlarındandı; savaş halinde ve diplomasi yönünden seçilen papalık elçileri de çoğunlukla gerektiği kadar lâik bir karakter taşımazdı... Papa Innosan'ın, kendi yol açtığı ruhanî etki ve itibar kaybından kendisinin har beri yoktu. Niyetleri iyi olmakla beraber, ilkeleri iyi değildi. Cesaret, yenilmez bir azim, zekâ sahibi olan Papa, şansının yüzüne güldüğü anlarda da, felâket anlarında da soğukkanlılığını kaybetmez, dindarlıktan uzak bir kurnazlıkla, sabırla amacına ulaşmağa çalışırdı; bu da Kilisenin değerini düşürürdü. Papanın

olaylar üzerindeki etkisi muazzamdı, imparatorluğu göçertti; Papalığın zayıflamasına yol açtı; İtalya'nın alın yazışma biçim verdi.'

IV. İnnosan'ın ölümü papalık siyasetine bir değişiklik getirmedi. Onun ardılı »halefi) IV. Urban, Frederik'in oğlu Manfred'e karşı açtığı mücadeleyi tam bir başarıyla yürüttü ve törel konulardaki yetkisini ilgi çekici bir şekilde kullanarak, İtalya'da hâlâ yükseliş yolunda olan kapitalizm Kiliseyi nerede az destekliyorsa orada, bu desteği tam olarak sağlamasını bildi; bu propaganda iktidarının ekonomik iktidara dönüşmesinin klâsik bir örneğini meydana getirir. Bankerlerin çoğu, papalık iradım toplamak kendilerine büyük kârlar sağladığından Papa'dan yanaydılar, ama bazı şehirlerde, meselâ Siena'da Ghibelline'lerin (Ghibelline, İtalya'da orta çağda, Papalar — İmparatorlar arası mücadele tarihi içinde önemli yer tutan, bir grupun adıdır. Özellikle Frederik Barbarossa'nın İmparatorluk tacını giymesiyle alevlenen Papa — İmparator mücadelesinde Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan yana olanlara 'Guelph'ler deniyordu; bunlar nlusal istiklâl istiyorlardı ve Papa'ya karşıydılar. Ghibelline'ler ise İmparatora karşı, Papa'dan yana olan grupun adıydı. İtalya orta cağ tarihinin 1155'den 1348'e kadarki dönemi, Kuzey İtalya şehirlerinde ve özellikle Floransa ite Siena'da bu iki grup arasındaki mücadelelerle doludur.) güçlü oluşu yüzünden bankerler başlangıçta Manfred tarafını tuttular. Bunun üzerine, bankerlerin Manfred'i tuttuğu yerlerde Papa, Bankalara borçlu olanlara, borçlarını ödememelerini, bu bankalara borç ödememenin bir Hristiyanlık borcu olduğunu bildirdi ve tabii, borçlular bunu hemencecik yetkili bir karar olarak kabul ediverdiler. Bunun bir sonucu olarak Siena'nın İngilizlerle olan alış verişi durdu. Bütün İtalya'da, mahvolmaktan kurtulabilen bankerlerin tümü, Papanın bu manevrasıyla Guelph olmağa zorlandı.

Ne var ki, bu gibi yollara başvurulması Papa'ya bankerlerin desteğini kazandırmakla beraber, Papa'nın İlâhî yetki iddiasına duyulan saygıyı azaltmış oluyordu.

Batı imparatorluğunun çöküşünden on altıncı yüzyılın sonuna kadarki dönemin tümüne; iki gelenek arasındaki mücadeleler tarihi gözüyle bakılabilir: bu geleneklerden biri, Kilisenin temsil ettiği imparatorluk Roma'sı geleneği. öteki de Devlet'in temsil ettiği Töton aristokrasisi geleneğidir. Kutsal Roma İmparatorları, imparatorluk Koması geleneğini Kutsal Roma imparatorluğuna katmağa çalışmışlar, ama bunu başaramamışlardır. II. Frederik dışında bütün imparatorlar, Roma geleneğini anlayamayacak kadar cahil oluşları bir yana, bunların yakın ilişki kurdukları feodalizmin bütün siyasal kurumlan da Cermen asıllıydı. Eğitilmiş kişilerin — imparatorlara hizmet edenler de dahil olmak üzere — dilleri uzun bir süre içinde, yavaş yavaş, antik dillerden türetilmişti; hukuk, Roma hukukuydu; felsefe, Yunan felsefesiydi, buna karşılık asıl itibariyle Tötonik olan görenekler, terbiyeli konuşmalarda ağıza alınamayacak nitelikteydi. Bugünkü her hangi klâsik bir âlimin modem endüstriyi Lâtince tarif etmekte karşılaşacağı güçlüğe benzer bir güçlük ortaya çıkmıştı o dönemde. Batı Avrupa medeniyetinde Tötonik öğeler edebî ve entellektüel alanda yeterli bir ifadeye ancak Reformasyonla birlikte, Lâtince yerine modern dillerin kabul edilişi üzerine kavuşabildi.

Hohenstaufenler'in çöküşünden sonra Kilise, yirmi otuz yıl kadar bir süre için, İtalya'nın Batı dünyası üzerindeki egemenliğini yeniden kurmuş gibi gözüktü. Para ölçüleri üzerinden bir yargıda bulunulacak olursa, bu egemenlik en aşağı Antonines zamanındaki kadar sağlamdı — Ingiltere ve Almanya'dan Roma'yâ Kilise varidatı olarak akan para, eski Roma tümenlerinin zorla topladıkları paraların tutarını çok aşıyordu. Ne var ki, bu sefer akan para silâh zoruyla değil, Papalığa duyulan saygı sömürülmek suretiyle sızdırılıyordu.

Bununla birlikte, Papalar Avignon'a taşınınca, bundan önceki üç yüz yıl boyunca sağlamış oldukları saygıyı kaybetmeğe başladılar. Bunun nedeni sadece onların tamamıyla Fransa Kralının egemenliği altma girişlerinde değildir; saygıyı kaybedişlerinin daha da önemli bir başka nedeni, Papaların, bir çok gaddarca işlerde, bu gaddarlığı yapan krallardan yana çıkmış olmalarıdır. Papaların Kralla birlik oldukları bu gaddarca hareketlerden biri de Templar (118 yılında Kudsü şerif'de kurulan, Hazreti İsa'nın kabri ile ziyaretçilerini korumaya memur tarikat, ya da bu tarikatin üyesi.) tarikatının sindirilişidir. Kral IV. Flip malî güçlükler içersinde kıvrandığından gözünü bu tarikatın mülküne dikmişti. Hiç bir gerekçeye dayanmaksızın, tarikat üyelerinin dinsel inançlara karşı gelmekle suçlandırılmasına karar alındı. Papa'nm da yardımıyla, bu tarikat üyelerinden Fransa'da bulunanlar yakalandılar, işkenceye konularak ağızlarından, Şeytana taptıklarına dair itiraflar alındı, yine işkenceyle haça tükürmek zorunda bırakıldılar v. b. Ondan sonra da yığın yığın ateşte yakıldılar. Bu arada Kral, Papa'ya da köşesinden bucağından bir şeyler ayırmağı unutmayarak, bu tarikatin bütün mülküne el koydu. Bu gibi işler Papalıkta törel bozuluşun başlangıcını meydana getirdi.

Büyük Bölünüş, (Büyük Bölünüş (Batı Bölünüşü) : Batı Hıristiyanlığında, Papalık makamına seçiliş usulleri yüzünden doğan ve 1378'den 1417'ye kadar süren bölünüş.) iddia sahiplerinin hangisinin meşru olduğunun bilinemeyişi ve her iddia sahibinin ötekini afaroz edişi, lânetleyişi yüzünden, Papa'ya saygı duyulmasını daha da güçleştirdi. Büyük Bölünüşün kapsadığı sürenin başından sonuna kadar, her iki rakip de, din ve töre yönünden hiç de iyi örnek sayılmayacak biçimde iktidar tasarrufunda bulundular ve işi, en koyu yeminlerini bozmağa bile vardırdılar. Çeşitli ülkelerde Devlet ve yerel Kilise birlik halinde, her iki Papaya da itaatten kaçındılar. En sonunda bu meseleye ancak bir genel konsilin çözüm yolu bulabileceği iyice anlaşıldı. Yanlış bir yol tutan Pisa Konsili, mevcut iki Papanın tutumlarını küfr ilân etmekle birlikte bunları gerektiği biçimde saf dışı bırakamadan, bir üçüncü Papa yaratmış oldu. Nihayet, Constance Konsili, her üç Papayı da saf dışı bırakarak, birliği sağlayabildi. Ne var ki, bu mücadele Papalık makamına duyulan geleneksel saygıyı ortadan kaldırmıştı. Bu mücadele ve karışıklık dönemi yüzünden Wycliff, (John Wycliff (1320'de York'da, Richmond yakınlarında doğdu; 1384'de öldü), İngiliz siyasal filozofu ve kilise refonnatörü. Kiliseye yapılan bağışları şiddetle yermiş, papazların insanla Tanrı arasındaki aracılığına ve 'Hazreti İsanın kan ve etine dönüşme' (transsnbstantiation) doktrinine saldırmış, İncilin kelime kelime İngilizce'ye çevrilmesi gerektiği tezini savunmuş ve kendi doktrinlerini halk arasında 'yoksul vaizler' yoluyla yaymıştır Wycliff, İngiliz nonkonformizminin başlangıcında önemli bir dönüm noktasını meydana getirir.) Papalık için şunları söyleyebilmek hakkını bulmuştur kendisinde : **'Böyle bir iblisten kurtulmak Kilise'ye zarar vermez, tam tersine faydalı olur; bu iblisin ortadan kaldırılması işinde, Tanrı yolundaki bu davada Kilise istekle çalışır.'**

On beşinci yüzyıl Papalığı, İtalya'ya uymakla beraber, çok açık ahlâksızlığı yanısıra, dünya işleriyle fazla ilgilenişi ve aşırı lâikliği dolayısıyla Kuzey ülkelerin koyu dindarlığına cevap verebilmekten uzaktı. En sonunda, Tötonik ülkelerdeki törel ayaklanma, ekonomik etkenlerin kolaylıkla at oynatabilmesi olanağını sağlayacak bir güce ulaştı : Roma'ya haraç veıilmesi genellikle reddedildi, prenslerle soylular Kilise emlâkine el koydular. Ne var ki, eğer Protestantizmin doktrin yönünden isyanı olmasa bu durum doğmaz, Büyük Bölünüş ve Rönesans Papalığının rezaletleri olmasa Protestantizm gerçekleşemezdi. Kilisenin tinsel

(manevî) gücü içerden zayıflamamış olsa, Kiliseye saldıranlar tinsel gücü kendi saflarına çekemez ve II. Frederik gibi yenilgiye uğrarlardı.

Bu vesileyle, Machavellinin, Hükümdar adlı eserinin XI. bölümünde ruhanî hükümdarlıklar konusunda söylediklerine bir göz atmak ilgi çekici olacaktır :

> **'Bana şimdi sadece, ruhanî hükümdarlıklardan söz etmek düşüyor. Bütün güçlükler bu hükümdarlıkların elde edilişine kadardır, zira bunlar ya kişisel yetenekler ya da talih sayesinde elde edilir ve kişisel yetenek de talih de olmaksızın elde tutulabilir; çünkü ruhanî hükümdarlıkları ayakta tutan, çok eskiden kalma din düzenidir ve din düzeni öylesine kudretlidir, öyle bir karaktere sahiptir ki, ruhanî hükümdarlar nasıl davranırlarsa davransınlar, nasıl yasarlarsa yaşasınlar, hükümdarlıklarını ellerinde tutabilirler. Devletleri olup da bu devleti savunmayan, uyrukları olup da onları yönetmeyen, yalnız bu hükümdarlardır; devletleri savunmasız olduğu halde, hükümdarlıkları, bu hükümdarların elinden alınmaz, uyrukları ise yönetilmedikleri halde, yönetilmeyişlerini umursamazlar ve hükümdarlarından vazgeçmeyi ne isterler, ne de vazgeçebilme yeteneğine sahiptirler. Sadece bu gibi hükümdarlıklar, güvenlik ve mutluluk içindedir. Ne var ki, insan aklının ermeyeceği güçler tarafından ayakta tutulan bu hükümdarlıklar üzerine daha fazla bir şey söylemeyeceğim, zira Tanrı tarafından yüceltilip, idame ettirilen bu hükümdarlıkları tartışmak küstahlık, cüretkârlık olur.'**

Bunlar, X. Leo'nun papalığı sırasında yazılmıştı; Reformasyon da X. Leo'nun papalığı sırasında başlamıştı. Dindar Almanlar, VI. Aleksandr'ın amansızca akraba kayırmasının ve Papa X. Leo'nun para yönünden açgözlülüğünün 'Tanrı tarafından yüceltilip idame ettirildiği'ne yavaş yavaş inanmaz oldular. Papalık iktidarını tartışmaktan Machiavelli kaçındığı halde, 'küstah ve cüretkâr' Lüther, bu tartışmaya girişmekte çok hevesliydi. Kilise karşısındaki muhalefet törel ve dinsel destek kazanır kazanmaz da, kişisel çıkarlar, muhalefetin büyük bir hızla yayılmasına sebep oldu. Kilise'nin iktidarı anahtarların kudretine dayandığından, muhalefet de normal olarak yeni bir Aklama (Tebriye=Justification) doktriniyle ilişki kurdu. Lüther'in teolojisi, Kilise dışındaki hükümdarların afaroz edilmek ya da kendi uyrukları tarafından —törel yönden— lanetlenmekten korkmaksızın Kiliseyi yerin dibine batırmalarına imkân verdi.

Ekonomik etkenler her ne kadar Reformasyonun yayılışında çok yardımcı oldularsa da, bu etkenlerin —yüzyıllardan beri işler halde bulundukları gözönüne alınınca— Reformasyonun gerçekleşmesine bir başlarına yetmediği açıktır. Pek çok imparator ve bu arada başka hükümdarlar, meselâ İngiltere'de Kral II. Henry ile Kral John da Papa'ya karşı koymağa çalıştılar. Ne var ki, onların bu davranışları günah sayıldı ve bu yüzden direnişleri boşa gitti. Ancak Papalık, uzun bir süre içinde, geleneksel güçlerini törel bir ayaklanma doğuracak kadar kötüye kullandıktan sonradır ki, başarılı bir karşı koyma olanağı doğdu.

Propaganda yoluyla iktidar sahibi nasıl olunacağım anlamak isteyenler için, papalık iktidarının yükseliş ve düşüşü İncelenmeğe değer bir konudur. İnsanların kör inanç sahibi olduklarını ve anahtarların kudretine inandıklarını söylemekle iş bitmiyor. Bütün Orta Çağ boyunca geçerli dinsel inançlara karşı fikirler ortaya atılmıştır; eğer Papalar genellikle saygıya lâyık kişiler olmasaydı, tıpkı Protestantizm gibi, bu fikirler de yayılırdı. Yine Orta Çağda, lâik hükümdarlar, geçerli dinsel inançlara karşı gelmeksizin, Kilise'yi Devlet'in emri altına

sokmağa çalıştılar; bu girişimler Doğu'da başarı kazanmakla beraber, Batı'da başarısızlığa uğradı. Bunun çeşitli nedenleri vardı.

Birincisi : Papalık kalıtsal olmadığından, lâik krallıklar gibi uzun bir emekleme dönemi geçirmiyor, bu dönemin dertlerinden uzak bulunuyordu. Bir adam dindar, bilgili ve yöneticilik yeteneğine sahip olmadıkça Kilise'de kolay kolay sivrilmezdi; bundan dolayı Papaların çoğu, bir yada bir kaç bakımdan ortanın çok üstüne yükselmiş kişilerdi. Lâik hükümdarların da yetenekli kişiler olarak kendilerini göstermeleri mümkündü, ne var ki, çoğunlukla bunun tersi oluyordu; ayrıca, lâik hükümdarlar, ruhanî hükümdarların aksine, kendi ihtiraslarım kontrol altına alabilmelerini sağlayacak biçimde de eğitilmemişlerdi. Boşanma istekleri yüzünden kralların sık sık başlan derde giriyor, boşanma da, ancak Kilise'nin çözüm bulabileceği bir mesele olduğundan, Papalar karşısında kralları güçsüz duruma düşürüyordu. Krallar bazen boşanma meselesini çözmek için Kral VIII. Henry'nin usulüne ***(Katalosizmde boşanma yasak olduğundan, Kral VIII. Henry kanlarından kurtulmak için, bir bahaneyle onları cellâda teslim ediyordu.)*** başvuruyorlardı, ama bu da uyruklarını dehşete düşürüyor, bu yüzden vassalleri bağlılık antlarından kurtulmuş oluyor ve en sonunda krallar, ya boyun eğmek zorunda kalıyor ya da tahtlarını kaybediyorlardı.

Papalığın bir başka büyük gücü de, sürekliliğinin kişilere bağlı olmasıydı. II. Frederik'in papalıkla mücadelesinde, bir Papa'nın ölümünün hemen hemen hiç bir değişiklik yaratmayışı, hayret edilecek bir olgudur. Papalığın belli bir doktrini ve devlet yönetimi geleneği vardı, krallar ise bunların karşısına koyabilecekleri her hangi sağlam bir doktrin ya da yöneticilik geleneğinden yoksundular. Lâik hükümetler ancak milliyetçiliğin kuvvetlenişiyle birlikte papalığınkine denk bir amaç sürekliliği ya da dayanıklılığı kazanabildiler.

On birinci, on ikinci ve on üçüncü yüz yıllarda krallar, bir kural olarak cahil, buna karşılık Papalar hem okumuş, hem de bilgili kimselerdi Ayrıca, devamlı surette anarşi tehlikesi içinde bulunan ve yeni ekonomik güçlere karşı düşmanca tutum alan yönetimi zor feodal sistem, krallara ayak bağı oluyordu. Bütünüyle ele alındığı zaman, o yüz yıllarda Kilise, Devlet'in temsil ettiğinden çok daha yüksek bir medeniyeti temsil ediyordu.

Ne var ki, on üçüncü yüz yıla kadar Kilise'nin en büyük gücü, telkin ettiği törel saygıdan ileri geliyordu. Kilise, törel hükümdarlık tahtını, eski zamanlarda uygulanan dinsel cezaların sağladığı ve ta o zamanlardan kalan ibret dersi üzerine kurmuştu. Kilise'nin zaferleri, da! ha önce de gördüğümüz gibi, papazların bekâr kalmalarının zor kullanılarak sağlanmasıyla : ilişkiliydi ve orta cağ kafası için bekârlığın etkileyici niteliği çok büyüktü. Aralarında sayıları az olmayan Papaların da bulunduğu pek çok kilise adamı, prensip meselelerinde teslim olmaktansa, büyük sıkıntılara göğüs germişlerdi. Para hırsının, ahlâk bozukluğunun, kişisel çıkar kollamanın gemi azıya aldığı bir dünyada pek çok Kilise ileri geleninin, kişisel çıkarlarını ilgilendirmeyen davalar için yaşadıklarını ve kişisel servetlerini bu uğurda seve seve harcadıklarını sıradan insanlar açıkça görüyorlardı. Daha sonraki yüzyıllarda, kutsallıkları etkileyici olan kişiler — Hildebrand, St. Bernard, St. Francis — kamuoyunun gözlerini kamaştırarak, başkalarının kötü davranışları yüzünden törel itibarını kaybedebilecek olan Kilise'yi bu tehlikeden kurtardılar.

Ne var ki, ülkücü amaçlara sahip olan, bu yüzden de iktidar aşkını mazur gösteren örgütler için, üstün erdemler dolayısıyla kazanılan ün tehlikelidir ve sonunda, mutlaka, sadece vicdansızca insafsızlık konusunda üstünlüğe yol açar. Kilise, bu dünyayla ilgili şeyleri aşağılık

sayarak bunu telkin etti ve böylelikle hükümdarlar üzerinde üstünlük kurdu. Keşişler hep yoksul kalacaklarına and içtiler; bu and dünyayı öylesine etkiledi ki, bu sayede Kilise'nin zaten muazzam olan serveti bir kat daha arttı. St. Francis, kardeşin kardeşi sevmesi gerektiğini vaazederek, uzun zamandan beri sürmekte olan rezilce bir savaşın zaferle tamamlanması için gerekli olan heyecanı yarattı. Sonunda, Rönesans Kilisesi, servet ve iktidarım borçlu bulunduğu bütün törel amaçlarını kaybetti ve bu amaçların yeniden yaratılması için Reformasyon'un Kiliseyi sarsması gerekti.

Üstün erdem, bir örgüte müstebit iktidar kazandırmak için araç olarak kullanıldığı zaman, bütün bu kaçınılması imkânsız sonuçlarla karşılaşılır.

Geleneksel iktidarın çöküşü, istilâlar dışında, her zaman için, bu iktidarın, Machiavelli gibi düşünen —yani, bu iktidarın insan kafasındaki itibarının en ağır, en kaba suçlar tarafından bile sarsılamayacak kadar sağlam olduğuna inanan— kişiler tarafından kötüye kullanılışının bir sonucudur.

Yunanlıların Delf _ tapınağı kâhinlerine Orta Cağın da Papalara gösterdiği saygı bugün Amerika Birleşik Devletlerinde aynen Yüce Mahkeme'ye gösterilmektedir. Amerikan Anayasasının işleyişini incelemiş olanlar, Yüce Mahkemenin, plütokrasiyi korumakla görevli güçlerin bir bölümünden ibaret olduğunu bilirler. Ne var ki, bunun böyle olduğunu bilenlerin bir kısmı plütokrasiden yana, oldukları için Yüce Mahkeme'ye duyulan geleneksel saygıyı zayıflatmağı hedef tutan hiç bir harekette bulunmazlar; öte yandan, bu saygıyı zayıflatmağa çalışan'ara da yıkıcı ya da Bolşevik damgası vurularak, sıradan vatandaşların gözünde bunların itibarı yok edilir. Bir Luther ortaya çıkıp da Amerikan Anayayası'nın resmî yorumcularının yetkilerine başarıyla saldırıncaya kadar, bu apaçık partizanlık daha uzun bir süre dilediği gibi at oynatacaktır.

Savaşta yenilmenin teolojik iktidar üzerindeki yıkıcı etkisi, lâik iktidar üzerindeki yıkıcı etkisinden çok daha azdır. Gerçi Rusya ve Türkiye Birinci Dünya Savaşından sonra hem teolojik hem de siyasal bir ihtilâl geçirmişlerdir, ne var ki, her iki ülkede de geleneksel dinin Devlet'le çok sıkı bir ilişkisi vardı. Savaşta yenilgiye rağmen dinin ayakta kalışının en önemli bir örneği, Kilisenin beşinci yüzyılda barbarlara üstün gelişidir. St. Augustine,

> (Augustine, Aurelius, Saint (354'de, Nümidya'da, Tagaste'de doğdu; 430'da öldü.) Putperest bir baba ile Hristiyan bir annenin oğlu olan Augustinus öğrenimini kuzey Afrika'da gördü ve Kartaca'yı terk ederek 383'de Româ'ya geldi. Milano Üniversitesi Retorik kürsüsünde hocalık (384-87) ettiği sırada Hristiyan oldu. Afrika'ya döndükten sonra, 391'de papazlığa atandı ve arkasından piskopos oldu. Ciltler dolusu dogmatik, teolojik ve eğitsel risaleleri, vaazları, mektupları ve otobiyografik eserleri vardır. Eserleri arasında en önemlileri 13 kitaplık itiraflarıyla, bilgince ve çok üstün bir retorik üslûbuyla yazılmış oluşu balatamdan değer taşıyan Tanrı'nın Ülkesi Hak kında, (Do Civitate Del) adlı 22 ciltlik kitabıdır.)

Roma'nın barbarlar tarafından yağmalamasından ilham alarak yazdığı Tanrının Ülkesi Hakkında adlı eserinde, geçici iktidarın, gerçek inan sahibine vaadedilen iktidar olmadığını, bundan ötürü de sofuca bir inanç sonucu olarak elde edilebileceği umudunun beslenmemesi gerektiğini açıklamıştı, imparatorluk içinde barbarların kılıcından kurtulabilen putperestler, Roma'nın, eski tanrılar terkedildiği için bir ceza olarak yakılıp yıkıldığını ileri sürdüler, ama bu iddia, bütün kuvvetine rağmen, kamuoyunun desteğini sağlayamadı; istilâcılar arasında, yenilenlerin üstün medeniyeti ağır bastı ve yenenler Hristiyan dinini benimsediler. Böylece,

Roma, Kilise aracılığıyla barbarlar arasında sözünü geçirmeğe devam etti ve bu barbarların hiç biri, Hitler'e gelene kadar, eski kültür geleneğini silkip atamadı.

o kişi haklı çıkar, isyan olmasa, insanlık durgunluktan kokuşur ve adaletsizliği giderecek çareden yoksun kalırdı. Bundan dolayı, otoriteye boyun eğmeyi reddeden adamın, belirli koşullar altında meşru bir işlevi vardır — yeter ki, onun itaatsizlik nedenleri kişisel değil, toplumsal olsun. Ne var ki, bu, niteliği dolayısıyla, bir takım kurallara bağlanması olanağı bulunmayan bir husustur.

Sh:51-79

İKTİDAR FELSEFELERİ

Bu bölümde, ilhamlarını başlıca, iktidar aşkından alan bazı felsefeler üzerinde durmak niyetindeyim. Bu felsefelerin konularının iktidar olduğunu söylemek istemiyorum, sadece bu filozofların, metafizik yaparlarken ve törebilimsel yargılarda bulunurlarken ilham aldıkları kaynağın, bilinçli ya da bilinçsiz iktidar aşkı içtepisi olduğunu anlatmak istiyorum.

İnançlarımız, istek ve gözlemlerin değişik derecelerde birleştirilmesinin bir sonucudur. Bazı inançlarımızda, etkenlerden birinin, bazı inançlarımızda da ötekinin oranı azdır. Deneye dayanan delillerle kesin bir şekilde ortaya koyabileceğimiz fazla bir şey yoktur ve inançlarımız, deneylere dayanan delillerin ötesine geçtiği zaman, bunların oluşmasında istek rol oynar. Öbür yandan, inançlar, kendilerinden yana veya kendilerine karşı deliller bulunmadığı zaman yüzyıllarca yaşayabildikleri halde, boşluklarını ortaya koyan kesin ve sonuçsal deliller karşısında uzun zaman ayakta kalabilen pek az inanç vardır.

Felsefeler hayattan daha bağdaşıktır. Hayatta, bir çok isteklerimiz bulunabilir, halbuki felsefeler genellikle, bütün öteki isteklerin üstüne çıkan bir tek istekten ilham alırlar; onların bağdaşıklığı (coherence=teeanüs) da işte burdan gelir.

Zu frangmentarisch Lst. Welt mıd Leben.

Ich vvill mich zum deutsehen Professor begeben,

Der vveiss das Leben zusammenzusetzen.

Und er macht ein verstanding System daraus.

(Dünya ve hayat dağınık parçalar halindedir. Başımı alıp Alman Profesöre gideceğim; o, hayatın bireşiminin (sentezinin) nasıl yapılacağım biliyor ve bundan bir yöntem kuruyor.)

Çeşitli filozofların çalışmalarına çeşitli istekler hakim olmuştur. Bilmek isteği ve bununla hiç de aynı şey olmayan, dünyanın bilinebilir olduğunu ispat etme isteği; mutluluk isteği, erdem isteği ve bu ikisinin bireşimi — mağfiret isteği; insanlarda, insanların Tanrı ile ya da başka insanlarla birliği anlayışını yaratma isteği; güzelliğe ulaşma isteği; haz duyma isteği; ve iktidar isteği, bunlar arasında sayılabilir.

Büyük dinler erdemi amaç tutarlar, ama genellikle, sadece erdemi amaç tutmakla da kalmazlar. Hristiyanlık ve Budizm, mağfireti— daha mistik biçimleri içinde de — Tanrıyla ya da evrenle birleşmeyi ararlar. Ampirik filozoflar gerçeği, idealist filozoflar da — Descartes'tan Kant'a kadar — kesinliği ararlar; gerçekten, Kant'a kadar (Kant'ı da içine almak üzere) bütün büyük filozofların ilgilendiği başlıca istekler, insan tabiatının, bilmeğe ya da kavramağa ait (cognitive) bölümünün istekleridir. Bentham ve Manchester Okulu felsefeleri

zevki amaç, serveti de bellibaşlı araç sayar. Modern zamanların iktidar felsefeleri geniş çapta, 'Manchesterismus'a (Manchesterismus : İngiltere'de, Cobden ve Bright'in önderliğinde Manchester Okulıı'nun, yalnız kendi çıkarını düşünen bir politika izlemesini destekleyenler için kullanılan alaycı bir terim; en büyük Manchester'liler demektir.) karşı bir tepki ve hayatın amacının birbirini izleyen zevklerden ibaret bulunduğu — gerek fazla dağınıklığı, gerek yeteri kadar etkin olmayışı dolayısıyla mahkûm edilen bir amaç — görüşüne karşı bir itiraz olarak doğmuştur.

Hayat, istem (volition=irtiyat) ile irade dışı olgular arasındaki karşılıklı bir etki tepki ilişkisi olduğundan, iktidar güdüleri tarafından yönetilen filozof, kendi irademizin ürünü olmayan olguların oynadığı rolü asgariye indirmeğe ya da batırmağa çalır. Burada ben sadece Machiavelli ya da Cumhuriyet'de adı geçen Trasymakhos gibi, yalın iktidarı yücelten kişileri düşünmüyorum; kendi iktidar aşklarını metafizik ya da törebilim kisvesi altında saklamalarını sağlayacak kuramlar icad eden kişileri düşünüyorum. Modern zamanlardaki bu cins filozofların birincisi ve en dört başı mamuru, Fichte'dir.

Fichte'nin felsefesi, dünyada biricik varolan diye kabul ettiği, egodan hareket eder. Ego, kendini gerçek olarak kabul ettirdiği için vardır. Her ne kadar ego'dan başka bir şey yoksa da, günün birinde ego küçük bir darbe (ein kleiner Anstoss) yer ve bu darbenin sonucu olarak non ego'yu gerçek diye kabul ettirir.

Ondan sonra ego, Gnostik (Gnosticism : Tanrı bilimde, ruhanisırların ve yaratılış muammasının bilinebileceğini iddia eden okul; Gnostik: bu okula ait) Teoloji'ninkine benzer, türümler'e (emanation=sudur) koyulur; ne var ki, Gnostikler türümleri Tanrıya bağladıkları — ve alçakgönüllülükle biraz da kendilerinden saydıkları — halde, Fichte, Tanrı ile ego arasında bir ayırımı zorunsuz sayar. Ega, metafizik alanında işini bitirdikten sonra, Almanların iyi, Fransızların kötü, bundan dolayı da Fransızlarla dövüşmenin Almanlar için bir görev olduğunu kabul ettirmeğe koyulur. Almanlar da, Fransızlar da, hiç şüphesiz, Fichte'nin türümlerinden ibarettirler, ancak Almanlar daha yüksek bir türümdürler, yani, Fichte'nin ego'sundan başka bir şey olmayan mutlak gerçek'e daha yakındırlar. Büyük İskender ve Ogüst, kendilerinin ilâh olduklarım iddia etmişler, başkalarını da bunu kabul eder görünmek zorunda bırakmışlardı; Fichte ise, yönetim onun kumandası altında olmadığı için kendi ilâhlığını esaslı bir şekilde ilân edemediğinden, tanrısızlıkla suçlandırıldı ve işini kaybetti.

Dış dünyayı tamamıyla ego'nun hayalinin bir ürünü saydığından, Fichte'ninki gibi bir metafiziğin toplumsal göreve yer vermeyeceği besbellidir. Bu felsefeyle uzlaşabilecek, akla gelen biricik töre, kendi kendini geliştirme töresidir. Her ne kadar mantığa aykırı olsa da, bir insan kendi ailesini ve ulusunu, ego'sunun, başka insanlara oranla kendine daha yakın bir parçası ve dolayısıyla başkalarına oranla daha değerli sayabilir, işte bu yüzden ırka ve milliyetçiliğe inanış, solipsistik (Solipsism : Gerçek varlığı olan şeyin yalnız nefs olduğu, zira insanın nefs dışında hiç bir şey bilemiyeceği kuramı; Kant felsefesinde egoizmin bir biçimi) felsefenin doğal bir ürünüdür —hele ırk ve milliyetçilik kuramının ilhamım açıkça iktidar isteğinden alışı ve iktidarın sadece başkalarının yardımıyla elde edilebilişi, bu inanışın solipsistik felsefe ürünü olma niteliğini daha da güçlendirir.

Bütün bunlar, 'idealizm' adıyla bilinir ve dış dünyanın varlığını kabul eden her hangi bir felsefeden, törel anlamda daha soylu tutulur.

Benim kendi irademden bağımsız olanın realitesi (reality=şe'niyet), felsefe için, 'gerçeklik' kavramında toplanır, inançlarımın gerçekliği, sağduyu açısından, bir çok durumlarda, benim yapabileceğim her hangi bir şeye dayanmaz. Ben yarın kahvaltı edeceğime inanıyorsam ve bu inancım gerçekse, bunun gerçek oluşu kısmen, benim gelecekle ilgili kendi istemimdendir; ama eğer Sezar'ın, Mart ayının on beşinde öldürüldüğüne inanıyorsam, bu inanışımı gerçek kılan şey, tamamıyla benim irademin gücü dışındadır, iktidar aşkının ilham ettiği felsefeler bu durumu tatsız bulurlar, bundan ötürü de, sağduyunun, olguları gerçeğin kaynağı ya da inançlarda gerçeğe uygunsuzluğun kaynağı sayan anlayışını çeşitli yollardan zayıflatmağa çalışırlar. Hegelciler, gerçeğin, inancımızın olgu ile uyuşması hali olmayıp, bütün inançlar sistemizin karşılıklı uyuşması hali olduğunu iddia ederler. Eğer iyi bir romandaki olaylar gibi hepsi de birbirine uyuyorsa, bütün inançlarınız gerçek demektir; aslında, bir romancıya göre gerçekle, bir tarihçiye göre gerçek arasında hiç bir ayrılık yoktur, işte bu anlayış, sözümona 'gerçek' dünyanın zincirlerinden kurtardığı yaratıcı hayale özgürlük kazandırır.

Pragmatizm, bazı biçimleriyle, bir iktidar felsefesidir. Pragmatizme göre bir inanç, eğer sonuçları tatlıysa, 'gerçektir.' insanlar ise bir inancın sonucunu tatlı ya da tatsız kılabilirler. Eğer bir diktatörün yönetiminde yaşıyorsanız, diktatörün yüksek erdem sahibi olduğuna inanmak, inanmamaktan daha tatlı sonuç sağlar. Resmen geçerli kabul olunan inançlara saygısızlık edenlerin şiddetli cezalara çarptırıldığı yerde, resmen kabul olunan akide, pragmatist anlamda 'gerçektir.' Bundan dolayı pragmatist felsefe, iktidarda bulunanlara, daha yavaş kalan bir felsefenin vermekten kaçınacağı, metafizikal bir kadiri mutlaklık (omnipotence) verir. Bununla, bütün pragmatistler felsefelerinin bu sonuçlarını kabul ederler demek istemiyorum; sadece bunların birer sonuç olduğunu, pragmatistlerin, genel gerçek anlayışına saldırmalarının da, iktidar — belki insanlar üzerinde iktidar sağlamaktan çok, cansız eşya üzerin de iktidar sağlamak — aşkı ürünü olduğunu belirtmek istiyorum.

Bergson'un Yaratıcı Evrim'i, Bernard Shaw'un Back to Methuselah adlı oyununun son Sahnesinde fantastik biçimde gelişen bir iktidar felsefesidir. Bergson, akim, aşırı derecede edilgin ve sadece düşünmeğe yatkın oluşu dolayısıyla mahkûm edilmesi gerektiğini ve bizim sadece, süvari saldırısı gibi güçlü bir eylem sırasında gerçek anlamda görebildiğimizi iddia eder. Bergson, hayvanların göz sahibi oluşunun, onların, görebilmenin tatlı bir şey olduğunu sezmelerinden ileri geldiği inancındadır; hayvanlar başlangıçta kör olduklarından, akıllan görme konusunda düşünemezdi, ne var ki, sezgi (intiution) imdada yetişip bu mucizeyi gerçekleştirdi. Bergon'a göre bütün evrimler şiddetli isteğe bağlıdır ve istek yeteri kadar tutkulu olduktan sonra, gerçekleştirilebilecek şeylere smır yoktur. Ona göre, biyokimyacılara hayatın mekanizmasını anlamak için el yordamıyla yaptıkları çalışmalar boşunadır, zira hayat mihaniki değildir ve hayat her zaman için öyle bir gelişme izler ki, akıl, tabiatından gelen niteliği dolayısıyla, bu gelişmeyi kestirmek yeteneğinden yoksundur; hayat ancak hareket halindeyken anlaşılabilir. Bundan da, insanların tutkulu ve akılsız olması gerektiği sonucu çıkar; Bergson hesabına ne iyi ki, insanlar genellikle böyledirler.

Bazı filozoflar iktidar içtepilerinin, metafiziklerine hâkim olmasına izin vermezlerse de, bu içtepilerini törebilim alanımda alabildiğine başıboş bırakırlar. Bu filozoflar içinde en önemlisi, Hristiyan töresini köleler töresi diye reddedip, onun yerine, kahraman hükümdarlara uygun bir töre koyan, Netzsche'dir. Pek tabi, bu, esas itibariyle yeni bir şey değildir. Buna benzer bir şeyler Heraklitos'da, bir parça Eflâtun'da, epeyce de Rönesans'ta vardır. Ne var ki bu, Nietzsche'de işlenmiş ve bilinçli bir muhalefet olarak Yeni Ahit öğretisinin karşısına

oturtulmuştur. Nietzsche'nin görüşüyle sürünün, sürüyü meydana getirenlerin özdeğerlerinden doğan bir değeri yoktur; sürünün bütün değeri, kendi gelişmesini ilerletmek için gerekli gördüğünde sürüye gadretmek hakkına sahip bulunan kahramanın büyüklük kazanma aracı oluşundan ibarettir. Gerçekte, aristokrasiler öteden beri hep, ancak böylesine bir törenin haklı bulacağı biçimde davrana gelmişlerdir; buna karşılık Hristiyanlık, kurumsal alanda, bütün insanların Tanrı gözünde eşit olduğu görüşünü savunmuştur. Demokrasi, Hristiyan öğretisinden medet umabilir; ama aristokrasiye en uygun töre, Nietzsche'ninkidir. 'Eğer ilâhlar var olsaydı, ilâh olmamağa nasıl katlanabilirdim ben ? Bundan ötürü ilâhlar yoktur. 'Nietzsche'nin Zerdüşt'ü böyle der. Yeryüzündeki tiranlara yer açmak için, Tanrının tahtından indirilmesi gerekmektedir.

İktidar aşkı normal insan tabiatının bir parçasıdır, halbuki iktidar felsefeleri, ince nitelikleri herkes tarafından kolay kolay görülemeyen birer deliliktir. Gerek madde, gerek başka insanlar olarak dış dünyanın varlığı, bazı gururların kabulünden utanç duydukları, ama ancak delilerin reddedebileceği bir veridir. İktidar aşklarının kendilerine dünyayı olduğundan başka biçimde göstermesine göz yuman insanlara her tımarhanede rastlanır: biri çıkar, kendisinin İngiltere Bankası Guvernörli olduğunu iddia eder, başkası çıkar, İngiltere Kralı olduğunu söyler, bir başkası da Tanrı olduğunu ileri sürer. Burada saydıklarımıza çok benzeyen kuruntular, öğrenim görmüş kişiler tarafından, kolaylıkla anlaşılamayacak bir dille ifade edildikleri zaman, onları ifade eden kişilere felsefe profesörlüğü ünvanı sağlar; heyecanlı kişiler tarafından, çok iyi anlaşılır bir dille ifade edildikleri zaman ise, o kişilere diktatörlük sağlar. Vesikalı deliler, davranışları eleştirildiği zaman şiddete başvurma eğiliminde olduklarından, tımarhaneye kapatılırlar; vesikasızlarına ise güçlü orduların kumandası teslim edilir, bunlar da böylece, ellerinin erişebileceği bütün akıllıları öldürebilme, onları türlü felâketlere düşürebilme olanağına sahip olurlar. Deliliğin edebiyatta, felsefede ve siyasette başarı kazanması, çağımıza özgü acayipliklerden biridir; deliliğin başarı kazanan biçimi de hemen hemen tamamıyla, iktidara yönelmiş güdülerden hareket eder.

Bu durumu anlayabilmek için, iktidar felsefelerinin toplum yaşayışıyla olan ilişkisi üzerinde durmamız gerektir; bu ilişki ise ilk bakışta tahmin edilebileceğinden daha karmaşıktır.

İşe solipsizm'den başlayalım. Fichte'nin, her şeyin ego'dan çıktığı iddiasını okuyan kimse şöyle söylemez: 'Her şey Johann Gottlieb Fichte'den çıkarmış! Amma da saçma! Yahu, daha bir kaç gün öncesine kadar adını bile duymamıştım ben onun. Ya o doğmadan önceki zamanlar necilik? Yani hepsini kendisinin mi icad ettiğini sanıyor bu adam sahiden de? Amma da saçma, amma da kendim beğenmişlik, ha!' Tekrar ediyorum, bu, okuyucunun söylemediği şeydir; okuyucu kendini Fichte'nin yerine kor ve o zaman bu iddiayı hiç de o kadar saçma bulmaz. 'Geçmiş zamanlara dair ben ne biliyorum ki?' diye düşünür. 'Sadece benim doğumumdan önceki bir dönemle ilgili olarak yorumladığım bir takım tecrübelerim bulunduğunu. Ya hiç görmediğim yerler hakkında bildiklerim neler? Buraları sadece haritalarda gördüğümü, ya da bunlardan söz edildiğini duyduğumu biliyorum, o kadar.

Sadece kendi tecrübelerimi biliyorum; geri kalanlar, şüpheli çıkarsamalardan (istidlal) ibaret. Kendimi Tanrının yerine koyacak ve dünyanın benim eserim olduğunu söyleyecek olsam, hiç bir şey yanıldığımı ispat edemez.' Fichte, yalnız Fichte:nin var olduğunu iddia eder, bu iddiayı okuyan John Smith de — Fichte'nin bu sonuca varmak istemediğine dikkat etmeksizin — yalnız John Smith'in var olduğu sonucuna varır.

Solipsizmin bu yoldan belirli bir toplum yaşayışı biçiminin temeli olması olanağı vardır. Her biri kendini Tanrı sanan bir sürü zırdeli, birbirlerine terbiyeli davranmayı öğrenebilirler. Ne var ki, bu tanrıların terbiyeleri ancak, her bir tanrının, kendi kadiri mutlaklığının öteki tanrılardan biri tarafından bozulmadığını gördüğü sürece devam eder. Eğer Bay A. kendini Tanrı sanıyorsa, ötekilerinin de kendilerini Tanrı saymalarını, onların davranışları kendi amacına uygun düştüğü sürece hoşgörebilir. Ama eğer Bay B. onun Tanrılığını bozmağa ve onun hiç de kadiri mutlak olmadığına dair delil getirmeğe kalkışacak olursa, Bay A. kinlenir ve Bay B.'nin ya Şeytanın ta kendisi, ya da Şeytan'ın vekillerinden biri olduğuna karar verir. Pek tabii, Bay B. de tıpkı Bay A. gibi düşünecektir. Böylece her ikisi de birer parti kuracak

ve sonunda savaş çıkacaktır — acı, gaddarca ve delice bir din savaşı. 'Bay A.' yerine Hitler'i koyunuz, 'Bay B.' yerine de Stalin'i; o zaman modern dünyanın portresi serilir gözlerinizin önüne. Hitler, 'Ben Wotan'ım,' der. Stalin de der ki: 'Ben Diyalektik Materyalizm'im.' Her birinin iddiasını ordular, uçaklar, zehirli gazlar ve hevesli masum insan yığınları yoluyla engin kaynaklar desteklediğinden, her ikisinin de deliliği kimsenin dikkatini çekmez.

İkinci olarak da, Nietzsche'nin, bütün 'işe yaramazlar'ı kahraman için kurban diye düşündüğü, kahramanlık dinini ele alalım. Bu dine hayran okuyucu, pek tabiî kendinin kahraman, buna karşılık namussuzca entrikalarla kendisini geride bırakmış olan falancanın da 'işe yaramazlar'dan biri olduğu inancındadır. Bundan da, Nietsche'nin felsefesinin mükemmel olduğu sonucuna varacaktır. Ne var ki, aynı şeyi o falanca da okur ve aynı şekilde o da bu felsefeye hayran kalırsa, o zaman kahramanın hangisi olduğuna hangi yoldan karar verilecektir? Pek tabii, sadece savaş yoluyla. Bu iki kişiden biri zaferi sağladı mı da, kahramanlık ünvanına yalnız kendisinin hakkı bulunduğunu, iktidarı bırakmamak suretiyle devamlı olarak ispat etmek zorunluğunu duyacaktır. Bunu yapabilmek için, yaman bir gizli polis örgütü kurması gereklidir; artık o, her an bir suikaste kurban gitme, onun dışındaki herkes de ihbar edilme korkusu içinde yaşayacak ve kahramanlık dini böylece, tiril tiril titreyen tabansızlardan meydana gelmiş bir ulus yaratacaktır.

Aynı cinsten dertler, sonuçları tatlı olan bir inancın gerçek olduğunu iddia eden pragmatist kuram için de düşünülebilir. İnancın sonuçları kimin için tatlı olacaktır? Stalin'e inanmak onun için tatlı, ama Troçki için tatsızdır. Hitler'e inanmak Naziler için tatlı, fakat Naziler tarafından toplama kamplarına atılan kimseler için tatsızdır. Şu hususta yalın güçten başka hiç bir şey karar veremez: Bir inancın gerçek olduğunu ispat eden tatlı sonuçlar kime yarayacak ?

İktidar felsefeleri, toplumsal sonuçları göz önüne alındıkta, kendi kendilerini çürütürler. Benim Tanrı olduğum inancını eğer benden başka paylaşan çıkmazsa, beni tımarhaneye kapatırlar; eğer inancımı başkaları da paylaşırsa, bu bir savaşa yol açar ve ben büyük bir ihtimalle bu savaş içinde yok olurum. Kahramanlık dini korkak bir ulus yaratır. Pragmatisme inanç, eğer yaygınsa, yalın gücün egemenliğine yol açar ki, bu da hoş değildir; bundan dolayı, progmantizme inanç, yine kendi denek ölçüsü üzerinden, temelsizdir. Eğer toplum hayatı, toplumsal istekleri doyuracaksa, bu toplum hayatının, iktidar aşkından türemeyen bir felsefeye dayandırılması gerektir.

Sh:277-287

İKTİDARIN YOLA GETİRİLMESİ

‘Thai Dağının yanından geçerken, Konfuçyüs, bir mezarın başında acı acı ağlayan bir kadına rasladı. Üstat adımlarını hızlandırıp hemen kadına yaklaştı; sonra da Tze-lu’ya kadının ağlamasının sebebini sordurdu. «Senin ağlaman,» dedi Tze -lu kadına, «acı üstüne acı çekenlerin ağlamasına benziyor.» Kadın, «Öyle,» dedi, «bir seferinde kocamın babasını bir kaplan öldürmüştü, sonra bir başka kaplan kocamı öldürdü, şimdi aynı şekilde oğlumu da bir kaplan öldürdü.» Üstat, «Öyleyse neden bu diyardan gitmiyorsun?» diye sordu. Kadın şu cevabı verdi : «Burada hükümet baskısı yok da ondan.» Bunun üzerine Üstat şöyle dedi : «Unutmayın çocuklarım: baskı yapan hükümetler kaplanlardan daha dehşet vericidir.»’

Bu bölümdeki konumuz, hükümetin kaplanlardan daha az dehşet verici olmasını sağlamak sorunudur.

Yukarıya aldığımız parçanın da gösterdiği gibi, iktidarın yola getirilmesi, geçmişi çok eski zamanlara dayanan bir sorundur. Taoistler bu sorunu çözülemez sayarak, anarşizmi savunmuşlardır ; Konfuçyenler, törebilim ve yönetim alanında bir takım eğitim usulleri uygulamak suretiyle, iktidar sahiplerinin iyiliksever, ölçülü bilgeler haline getirilebileceğine inanmışlardır. Aynı çağda, Yunanistan’da demokrasi, oligarşi ve tiranlık, iktidarı ele geçirmek için çekişme halindeydi; iktidarın kötüye kullanılmasını önlemek amacını güden demokrasi, ikide birde kendini her hangi bir demagogun geçici başarısına kurban ettiğinden, sürekli olarak yenik düşmekteydi. Eflâtun da Konfuçyüs gibi çözümü, eğitilerek bilge haline getirilmiş kişilerden kurulu bir hükümette aradı. İktidarın sadece ‘önderlik sanatı’na sahip kimselerin elinde bulunduğu tipte bir oligarşiye hayran olan Bay ve Bayan Sidney Webb, Eflâtun’un bu görüşünü yeniden canlandırdı. Eflâtun ile Webbler arasında kalan zaman bölümü içinde dünya askerî otokrasiyi, teokrasiyi, kalıtsal monarşi ve oligarşiyi, demokrasiyi ve Azizler Hükümdarlığını denedi — bunlardan sonuncusu, Cromwell denemesinden sonra Lenin ve Hitler tarafından yeniden canlandırıldı. Bu denemelerin tümü, sorunumuzun hâlâ çözülememiş olduğunu gösterir.

Tarihi ya da insan tabiatını inceleyen her hangi bir insan, demokrasinin, tam bir çözüm olmamakla birlikte, çözümün esaslı bir bölümü olduğunu herhalde açıkça görür. Sadece siyasal koşullar üzerinde durmakla tam bir çözüme varamayız; iktisadı da, propagandayı da, koşulların ve eğitimin etkilediği psikolojiyi de hesaba katmamız gerektir.

Bu bakımdan konumuz kendiliğinden dört bölüme ayrılmış oluyor: (I) siyasal koşullar, (II) İktisadî koşullar, (III) propaganda koşullan ve (IV) psikolojik koşullarla eğitim koşulları. Bunların her birini sırasıyla gözden geçirelim.

Demokrasinin yararlıkları olumsuzdur: demokrasi mutlaka iyi bir hükümet sağlamaz, sadece bazı kötülükleri önler. Kadınlar toplum işlerinde rol almağa başlayıncaya kadar, evli kadınların mallan, mülkleri, hatta kendi kazançları bile kendi kullanımlarında değildi. Kazancını çocuklarına harcamasına sarhoş kocası tarafından engel olunan bir gündelikçi kadın için, bu durumu düzeltebilme olanağı yoktu. On sekizinci yüzyılda ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında, oligarşik Parlamento, yasama yetkisini, gerek şehirli gerek köylü emekçilerin koşullarını ağırlaştırmak pahasına zenginlerin servetlerini arttırma yolunda kullanmıştır. Kanun zoruyla sendikalaşmanın olanaksız hale getirilmesini ancak Demokrasi önleyebilmiştir, Eğer demokrasi olmasaydı, Batı Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda, beyaz

aristokratlar azınlığı tarafından yönetilen yarı uşak, sarı ırktan insanlarla dolardı. Köleliğin ve serfliğin kötülükleri hep bilinen şeylerdir ve her nerede bir azınlık siyasal iktidar tekelini sağlarsa, orada çoğunluk er geç köleliğin ya da serfliğin karanlıklarına gömülür. Çoğunlukların çıkarlarının gözönünde bulundurulması yönünden azınlıklara güvenilemeyeceğini bize tarih göstermektedir.

Oligarşinin, 'iyi' insanlardan meydana geldiği takdirde, mükemmel bir rejim olduğunu kabul eden, eskisi kadar güçlü bir eğilim bugün de vardır. Roma İmparatorluğu hükümeti Konstantin zamanına kadar 'kötü' idi, Konstantin'den sonra 'iyi' oldu. Eski Ahit'in Krallar Kitabı'nda, Tanrı gözünde iyi işler yapan krallar da vardır, kötü işler yapanlar da. Ingiliz tarihinde, çocuklara öğretildiği üzere, 'iyi' krallar da vardır, 'kötü' krallar da. Yahudilerden kurulu bir oligarşi 'kötü' dür, ama bir Nazi oligarşisi 'iyi'dir. Çarlık Rusyası aristokratlarının oligarşisi 'kötü' idi, ama Komünist Partisi oligarşisi 'iyi' dir.

Bu tutum, yetişkin insanlar için hiç bir değer taşımaz. Bir çocuk, emirlere itaat ettiği zaman 'iyi', etmediği zaman 'yaramaz'dır. Bu çocuk büyüyüp de bir siyasal önder olduğu zaman, ta bebekliğinde kulağına doldurulan fikirleri atamadığından, kendisine itaat edenleri 'iyi,' etmeyenleri de 'kötü' diye tanımlar. Bunun bir sonucu olarak, kendi partimizi 'iyi' insanlardan, muhalif partiyi de 'kötü' insanlardan kurulu bir parti diye belleriz, 'iyi' hükümet, kendi partimizin kurduğu hükümettir, 'kötü' hükümet de muhalif partinin kurduğu. Montagular 'iyi', Capuletler de 'kötü' dür; ya da bunun tersi.

Böyle bir görüş, eğer ciddiye alınacak olsa, toplum yaşayışını olanaksız kılar. Kimin 'iyi', kimin 'kötü' olduğuna o zaman ancak zor yoluyla Karar verilebilir ve verilen kararı, bir ayaklanma her an tepetaklak edebilir. Böyle bir durumda iktidarı ele alan grup hangisi olursa olsun, ayaklanmaya yol açma korkusu dışında hiç bir nedenle öteki grupun çıkarlarını göz önüne almaz. Toplum yaşayışının eğer tiranlıktan daha iyi bir şey olması isteniyorsa, belirli bir tarafsızlık şarttır. Ancak, birçok hususlarda toplu eylem zorunlu olduğundan, bu gibi hususlarda tarafsızlığı uygulama alanında sağlamanın biricik yolu, çoğunluğun yönetimini kabul etmektir.

Şu da var ki, demokrasi, ne kadar zorunlu olursa olsun, iktidarın yola getirilmesi için asla biricik siyasal koşul değildir. Demokrasilerde de, çoğunluğun azınlık üzerinde tamamıyla gereksiz, gaddarca bir tiranlık kurması olanağı vardır. 1885'den 1922'ye kadarki dönemde Britanya Krallığı (kadınların siyasal haklara sahip bulunmayışları dışında) demokrasiydi, ama ba, İrlanda'nın baskı altında tutulmasına engel olmuyordu. Demokrasilerde de, sadece ulusal bir azınlığa değil, aynı zamanda dinsel ya da siyasal bir azınlığa da eza cefa edilebilir. Azınlıkların korunması — düzenli bir hükümet bu korumayı uygun bulduğu sürece — iktidarın yola getirilmesinin en önemli bölümlerinden biridir.

Bu ise, toplumun hangi hususlarda bir bütün olarak hareket etmesi gerektiğinin ve hangi hususlarda bir örnekliğin zorunlu olmadığının göz önünde bulundurulmasıyla olur. Toplu bir kararla karşılanması en zorunlu olan sorunlar, esas itibariyle coğrafî olan sorunlardır. Yollar, demiryolları, gaz boruları v. b. hep belirli bir doğrultuda döşenir ister istemez. Meselâ, veba ya da kuduza karşı alınacak sağlık tedbirleri coğrafîdir: Kilise inançlarına bağlı kimseler, hastalığın başkalarına da bulaştı olabileceği gerekçesiyle tedbir alınmaması gerektiğini ne kadar ileri sürseler, yine de boşunadır. Savaş — bir iç savaş olmadıkça — coğrafî bir

fenomendir, hatta bir iç savaşta bile, çok geçmeden bir bölge bir tarafın, öteki bölge de öbür tarafın egemenliği altına girer.

Belirli bir coğrafî bölge içinde toplanmış bir azınlığın — 1922'den önce İrlanda'da olduğu gibi — bulunduğu yerde, sorunların çoğu, nüfusun başka yere taşınması yoluyla çözümlenebilir. Ama azınlık, o coğrafî bölge içinde yayılmış bir durumda bulunduğu zaman, bu yöntemin uygulanabilme olanağı hemen hemen yoktur. Hristiyan ve Müslüman cemaatlerinin yan yana yaşadığı yerlerde, gerçi her iki cemaatin de ayrı ayrı evlenme yasaları vardır, ama bunlar, dinsel hususlar dışında, aynı hükümete boyun eğmek zorundadırlar. Zamanla, dinsel bir örnekliğin Devlet için zorunlu olmadığı ve Protestanlarla Katoliklerini aynı hükûmetin yönetimi altında barış içinde yaşayabilecekleri öğrenilmiş bulunuyor. Halbuki, Reformasyonu izleyen ilk 130 yıl içinde durum hiç de böyle değildi.

Düzene aykırı düşmeyecek özgürlüğün derecesinin belirlenmesi sorunu, soyut alanda çözümlenemeyecek bir sorundur. Bu konuda, soyut alanda söylenebilecek biricik şey, toplu karar verilmesi için teknik bir neden bulunmadığı zaman, özgürlükle çatışacak bir karar alınacaksa, kamu düzenini ilgilendiren güçlü bir nedenin bulunması gerektiğidir. Kraliçe Elizabeth'in hükümdarlığı döneminde, Roma Kilisesine bağlı Katolikler onu tahtından etmek istedikleri zaman hükümetin bunları hiç de hoş karşılamamış olmasında şaşılacak bir taraf yoktur. Aynı şekilde, Protestanların İspanya'ya karşı ayaklandıkları Belçika ve Hollanda'da da, İspanyolların bunları cezalandırması beklenirdi. Zamanımızda dinsel sorunlar, siyasal sorunlar kadar önem taşımıyor. Hatta siyasal ayrılıklar bile, çok derin olmadıkça, bir cezalandırma nedeni meydana getirmiyor. İçlerinden hiç biri Anayasayı zorla değiştirmek amacı gütmediklerinden, Muhafazakârlar, Liberaller ve İşçi Partisi mensupları yan yana, barış içinde yaşayabilmektedir; buna karşılık Faşistlerle Komünistlerin bu yaşayışa uydurulması daha güçtür. Demokrasinin bulunduğu yerde, azınlığın zor kullanarak iktidarı ele geçirmesi ve bu yoldaki girişimlerin teşvik edilmesi, yasalara bağlı çoğunluğun barış içinde yaşamağa hakkı bulunduğu gerekçesiyle, mantığa uygun bir şekilde yasaklanabilir. Ne var ki, yasayı bozacak her hangi bir girişimi amaç tutmayan her türlü propaganda serbest bırakılmalı, yasa da, teknik yeterlik ve düzenin idamesiyle barışık olduğu oranda, bu gibi propagandayı hoşgörmelidir. Psikoloji başlığı altında, bu konuya tekrar döneceğim.

İktidarın yola getirilmesi görüş açısından, yönetim biriminin ideal büyüklüğü konusunda çözümü çok zor sorunlar ortaya çıkar. Büyük bir modern Devlette, bu Devlet demokratik olsa bile, sıradan vatandaşın siyasal iktidarda çok az bir oyu vardır; bir seçimde söz konusu edilecek sorunların neler olacağına o karar vermez; bu sorunlar, onun günlük yaşantısını uzaktan bile ilgilendirmeyen sorunlar, hatta onun hiç bilmediği sorunlar bile olabilir ve onun oyu bütüne o derece az bir katkıda bulunur ki, bu katkıyı sıradan vatandaş hiç önemsemez. Eski Site Devletinde bu gibi kötü taraflar daha azdı; günümüzün yerel hükümetlerinde de azdır. Kamunun yerel sorunlara, ulusal sorunlardan daha çok ilgi göstermesi beklenirken, durum bunun tersinedir; seçim bölgesi ne kadar büyük olursa, oy verme zahmetine katlanan seçmenlerin oranı da o derece yüksek olmaktadır. Bu belki de kısmen, önemli seçimlerde propaganda için çok büyük paralar harcanmasından, kısmen de, bu gibi seçimlerde ortaya atılan sorunların daha ilgi çekici olmasından ileri gelmektedir. Seçimlerde en çok heyecan uyandıran sorunlar, savaşı ve muhtemel bir düşmanla olan ilişkileri içine alan sorunlardır. 1910 yılı Ocak ayında, yaşlı bir rençper bana, Muhafazakârlara (ki Muhafazakâr Partiye oy vermek onun kendi çıkarlarına karşıydı) oy vereceğini, çünkü kendisini, Liberallere oy verdiği

takdirde Almanların bir hafta içinde İngiltere'de olacağına inandırdıklarını söylemişti. Bu yaşlı ıençberin, kendi köyündeki Kilise meclisi seçimlerinde — bu seçimlerde onun daha iyi anlayabileceği sorunların ortaya atılması olgusuna rağmen — oy kullanmış olacağını hiç sanmıyorum; kendi köyündeki Kilise meclisi seçimlerinde ortaya atılan sorunlar, yığınları cezbeye sokma niteliğinden yoksun oldukları ya da bu cezbeyi besleyen masalları yaratamadıkları için o rençberin ilgisini uyandıramamıştır.

Ortada şöyle bir ikilem (dilemma=kıyası mukassem) vardır: ilgili grup küçük olduğu zaman, demokrasi insana, siyasal iktidarda önemli bir pay sahibi olduğu duygusunu verir, ama grup büyük olunca aynı duyguya vermez; öte yandan, grup büyük olunca, ortaya atılan sorunların bireyi ilgilendirmesi ihtimali, küçük gruplarda ortaya atılan sorunların ilgi çekme ihtimalinden daha fazladır.

Seçim dairesi coğrafî olmayıp da meslekî olduğu zaman, bu güçlük bir dereceye kadar ortadan kalkar; meselâ, bir sendikada gerçekten de etkili bir demokrasi mümkündür. İzlenecek siyasetle ilgili tartışmalı bir konuyu ele almak üzere her meslek dalındaki üyeler toplanabilirler; üyelerin çıkarları ve tecrübeleri arasında yakınlık vardır ve bu tartışmaların yapıcı, semereli olmasını sağlar. Bundan dolayı da bütün sendikanın son ve kesin kararı, üyelerin büyük çoğunluğunun, içinde paylan bulunduğuna inandıkları bir karar olabilir.

Ancak, bu yöntemin de sınırlı olduğu apaçıktır. Birçok sorunlar esas itibariyle coğrafî olduğundan, coğrafi bir seçim dairesinin kabulü zorunluğu vardır. Kamu kuruluşları yaşantımızı o kadar çok noktada etkiler ki, siyasetçi olmayan meşgul bir insan, kendini ilgilendiren yerel ya da ulusal sorunların çoğunda harekete geçemez. Belki de bu konuda en iyi çözüm yolu, belirli bir çıkarı temsil etmek üzere seçilen sendika başkanlığı kurumunu daha yaygın hale getirmektir. Günümüzde, birçok çıkarların böyle bir temsilcisi yoktur. Demokrasinin siyasal bakımdan olduğu kadar psikolojik bakımdan da varlığını koruyabilmesi için, çeşitli çıkarların örgütlenmesi ve bu çıkarların, siyaset piyasasında, seçmenlerinin sayı çokluğuyla çabalarının kendisine haklı olarak sağladığı nüfuzu kullanabilecek kişiler tarafından temsil edilmesi gerektir. Bu temsilciler Meclisin yerini almalıdır demek istemiyorum; yalnız, Meclis bu temsilciler kanalıyla çeşitli vatandaş gruplarının isteklerinden haberdar edilmelidir.

Ayrı seçim bölgelerindeki seçmenlerin yerel seçim bölgeleriyle ilgili çıkar ve düşünceleri, federasyonu ilgilendiren çıkar ve düşüncelere ağır bastığı zaman, federal sistem gereklidir. Eğer bugüne kadar uluslarası bir hükümet kurulabilseydi, bu hükümet hiç şüphesiz, her birinin iktidarı kesinlikle sınırlandırılmış ulusal hükümetlerden meydana gelen bir federasyon olurdu. Bugün de meselâ postacılık alanında olduğu gibi, belirli amaçlarla kurulmuş uluslararası niteliğe sahip yetkili makamlar vardır, ama bu gibi amaçlar kamuyu, ulusal hükümetler tarafından ele alman amaçlar kadar ilgilendirmez. Bu koşulun bulunmadığı yerde, federal hükümetler yavaş yavaş, federasyona bağlı çeşitli birliklerin hükümetlerinin iç işlerine karışma eğilimine girerler. Amerika Birleşik Devletlerinde, ta Anayasanın ilk kabul olunduğu günden bu yana federal hükümetin bütün kazançları, Eyalet hükümetlerinin kayıpları pahasına olmuştur. Aynı eğilim, 1871'den 1918'e kadar Almanya'da da vardı. Federal bir dünya hükümeti bile, yerine hangi hükümetin geçeceği konusu üzerine çıkan bir iç savaşla karşı karşıya kalsa — ki böyle bir şey pekâlâ olabilir — ve bu iç savaştan zaferle çıksa, çeşitli ulusal hükümetlere karşı sınırsız derecede güçlenmiş olurdu. Bu bakımdan, bir

yöntem olarak federasyonun çok kesin sınırları vardır; ne var ki, bu sınırlar içinde de federasyon gerekli ve önemlidir.

Öyle görülüyor ki, modern dünyada çok geniş bir yönetim alanına sahip hükümetin varlığı bir zorunluktur; gerçekten de, en önemli amaçlardan bazılarıyla ilgili olarak özellikle savaş ve barışı ilgilendiren konularda en elverişli biricik yönetim alanı, dünyanın tümüdür. Büyük yönetim alanlarının psikolojik yönden ortaya çıkardığı sakıncaların — özellikle sıradan seçmenlerde doğacak iktidarsızlık duygusu ve bunların bir çok önemli sorunlar konusundaki bilgisizlikleri yönünden — kabul edilmesi ve kısmen yukarda salık verildiği biçimde çeşitli çıkar gruplarının örgütlendirilmesi, kısmen de federasyon ya da cemaatlerin başka yerlere aktarılması yoluyla elden geldiğince asgariye indirilmesi gerektir. Bireyin bir dereceye kadar boyun eğişi, toplumsal örgütlenmenin artmasının kaçınılmaz bir sonucudur. Ne var ki, savaş tehlikesi ortadan kaldırılabilseydi, yerel sorunlar tekrar ön plâna geçer ve insanlar, gerek bilgi, gerek etkili bir oy sahibi olabilecekleri sorunlar üzerine daha büyük bir ilgiyle eğilirlerdi. Zira insanları, dikkatlerini uzak ülkeler üzerinde ve kendi hükümetlerinin dışişleriyle ilgili faaliyeti üzerinde toplamak zorunda bırakan en büyük etken savaş korkusudur.

Demokrasinin bulunduğu yerde yine de bireyleri ve azınlıkları tiranlığa karşı güvenlik altına almak ihtiyacı vardır, zira hem tiranlık zaten istenilen bir şey değildir, hem de düzenin bozulmasına yol açma ihtimali vardır. Montesquieu'nün savunduğu şey — yasama, yürütme ve yargılama organlarının ayrılması —, İngilizlerin kontrol ve dengeye verdikleri geleneksel önem, Bentham'ın siyasal doktrinleri ve bütün on dokuzuncu yüzyıl liberalizmi hep, iktidarın keyfi kullanılışının önlemek, için düşünülmüş yöntemlerdi. Ne var ki, bu gibi yöntemlerin, hükümetin çalışma yeteneğini azalttığı düşüncesi yerleşmiştir. İngiltere'de Savaş Dairesi (Savunma Bakanlığı) ile Hassa Süvarileri'nin birbirinden ayrılması hiç şüphesiz askerî bir diktatörlüğe karşı güvenlik sağlamış, ama Kırım Savaşında felâketli sonuçlar doğurmuştur. Eskiden yasama ve yürütme organları arasında bir anlaşmazlık çıktımı, bunun sonucunda, çözülmesi çok zor bir kördüğüm meydana gelirdi; bugün İngiltere'de hükümetin çalışma yeterliği, bu iki gücü, her türlü niyet ve amaçlar bakımından, Kabine'de birleştirmekle sağlanmıştır. Keyfî iktidarı önlemekte on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda kullanılan yöntemler artık bizim koşullarımıza uymadığı gibi, bu gibi yöntemlerin hâlâ var olanları da önemli bir etki sağlayamamaktadır. Özgürlüğün şu ya da bu biçimini güvenlik altına alacak ve yetkilerinin sınırım aşan memurları, polisleri, savcıları ve yargıçları çabucak hizaya getirecek eleştirmelerde bulunacak kuruluşlara ihtiyaç vardır. Ayrıca, kamu hizmetlerinin her önemli kolunda belirli bir siyasal dengenin varlığı da zorunludur. Meselâ, polisin ve hava kuvvetlerinin, ülkenin genel görünüşüne oranla daha gerici bir düşünüşe sahip olması, tehlikeli bir durumdur.

Her demokraside, ancak belirli ve kesinlikle sınırlandırılmış yürütme işlevlerine sahip bulunmaları istenilen bireyler ve örgütler, kontrol edilmedikleri takdirde, asla arzulanmayacak bağımsız bir iktidar elde edebilirler. Bu durum özellikle polis için düşünülebilir. Yeteri kadar kontrol edilmeyen bir polis gücünün doğurabileceği kötü sonuçlar, Amerika Birleşik Devletleri ile ilgili olarak, Ernest Jerome Hopkins'in, Our Lawless Poliçe (Kanun Tanımayan Polisimiz) adlı eserinde güçlü bir tarzda ortaya konulmuştur. Meselenin özü şudur : Amerika Birleşik Devletlerinde bir polis memuru, her hangi bir suçlunun hüküm giymesine yol açan eyleminden ötürü terfi ettirilir, Mahkemeler de itirafı bir

suç delili olarak kabul ederler; bunun bir sonucu olarak da, her polis memuru, tutuklanan kişiyi itiraf ettirinceye kadar ona işkence etmekte kişisel çıkar görür. Bu kötülük, az ya da çok olarak, hemen hemen bütün ülkelerde vardır. Hindistan'da bu kötü eylem doruğa ulaşmıştır. Enkizisyon işkenceleri de temelde, işkence edilenlerin itirafını sağlamak isteğine dayanıyordu. Eski Çin'de, zanlılara işkence etmek bir gelenek halini almıştı, zira insansever İmparator, suçunu itiraf etmedikçe hiç kimsenin mahkûm edilmemesini buyurmuştu. Polis gücünün yola getirilmesi bakımından, itirafın hiç bir koşul altında asla bir delil olarak kabul edilmemesi gerektir.

Bununla birlikte bu reform, her ne kadar zorunlu ise de, asla yeterli değildir. Bütün ülkelerde polis sistemi, bir zanlıya karşı delil toplamanın kamuyu ilgilendiren bir husus, zanlıdan yana delil toplamanın ise doğrudan doğruya zanlıya ait bir husus olduğu varsayımına dayanmaktadır. Suçsuzun beraetinin, suçlunun mahkûmiyetinden daha önemli olduğunu ileri süren pek çok kimse çıkmıştır, ama her yerde polisin görevi suçsuzluğu ispata yarayacak delil toplamak değil, suçluluğu ispata yarayacak delil toplamaktır. Haksız yere cinayetle suçlandırıldığınızı ve size karşı mükemmel bir prima facia (Prima facia : aksi sabit olmadıkça yeter ve muteber sayılan delil.) bulunduğunu varsayınız. Size karşı tanık bulmak için Devlet'in bütün olanakları harekete geçirilir ve jürinin gözünde size karşı bir ön yargı yaratabilmek için en yetenekli avukatlar tutulur. Siz ise bu arada, size yardım eden hiç bir kamu kuruluşu bulunmadığından, suçsuzluğunuzu ispata yarayacak delil toplayabilmek için kişisel servetinizi harcamak zorunda kalırsınız. Yoksulluk beyan ederseniz, size bir Danışman verirler, ama bu danışman büyük bir ihtimalle, savcı kadar yetenekli biri olmaz. Beraet kararı koparabilseniz bile, sizi iflâstan ancak sinemalar ve adliye hikâyelerine sayfalarında fazla yer veren tipte gazeteler kurtarabilir. Bununla birlikte haksız yere mahkûm olmanız ihtimali çok daha fazladır.

Yasaya saygılı vatandaşların, polisin haksız işkencelerine karşı korunabilmesi için iki tane polis gücü, iki tane de Scotland Yard bulunması gerektir; bunlardan biri, şimdi olduğu gibi, suçluluğu ispatla, öteki de suçsuzluğu ispatla görevli olmalıdır; buna ek olarak, zanlıyı suçlandırmakla görevli savcının yanısıra, bir de, zanlıyı savunmakla görevli savcı bulunmalı ve ta savcı öa türel bakımdan, sanlıyı suçlandıran savcı kadar önem taşımalıdır. Suçsuzun beraetinin de en aşağı suçlunun mahkûmiyeti kadar kamuyu ilgilendiren bir husus olduğu apaçıktır, yeter ki, bu görüş kabul edilsin. Ayrıca, bazı suçlar, yani, suçlayıcı polis gücü tarafından 'görevlerinin' yerine getirilişi sırasında işlenen suçlar söz konusu olduğu zaman, savunucu polis gücü, suçlayıcı polis gücünün işlevini üzerine alabilmelidir. Benim görebildiğim kadarıyla, polisin şimdiki ezici iktidarı ancak bu şekilde (başka hiç bir şekilde değil) yola getirilebilir.

II

Şimdi, keyfî iktidarın asgariye indirilmesi için gerekli İktisadî koşulları ele alacağım. Bu konu son derece önemlidir ve önemi hem doğrudan doğruya konunun kendisinden, hem de bu konuyla ilgili düşüncelerde büyük bir karışıklık bulunmasından ileri gelmektedir.

Siyasal demokrasi, sorunumuzun bir bölümünü çözmekle birlikte, asla bütününü çözememektedir. Marks, İktisadî iktidar monarşik ve oligarşik kaldığı sürece, iktidarın gerçekten dengede tutulması olanağı bulunmadığına işaret etmiştir. Bundan da, İktisadî iktidarın Devlet elinde bulunması, Devletin ise demokratik olması gerektiği sonucu

çıkarılmıştır. Bugün Marks'ın çömezleri olduklarını iddia edenler, Marks'ın doktrininin sadece yarısını almışlar, Devlet'in demokratik olması gerektiğini söyleyen öteki yarısını atmışlardır. Böylelikle de, bunlar, hem İktisadî hem de siyasal iktidarı aynı oligarşinin elinde toplamışlardır. Bunun sonucunda ise, bu oligarşi, eski oligarşilerin her hangi birinden hem çok daha iktidarlı, hem de tiranlığı uygulamağa çok daha yetenekli hale gelmiştir.

Gerek eski usul demokrasi, gerek yeni usul Marksizm, iktidarın yola getirilmesini amaç tutmuştur. Eski usul demokrasi, sadece siyasal olduğu için başarısızlığa uğramıştır, yeni usul Marksizm de, sadece İktisadî olduğu için.

Toprak mülkiyeti ile büyük İktisadî örgütleri elde bulundurmak hakkını Devlete tanıyan görüşten yana delillerin bir bölümü teknik, bir bölümü de siyasaldır. Teknik deliller üzerinde, Fabian Cemiyeti ve — Tennesse Valley Anthority ile ilgili olarak bir dereceye kadar — Amerika dışında, fazla durulmamıştır. Buna rağmen bu deliler, özellikle elektrik ve su gücü ile ilgili olarak, Muhafazakâr hükümetleri bile teknik görüş açısından sosyalistik sayılabilecek tedbirler almak zorunda bırakacak kadar güçlüdür. Örgütlerin, modern tekniğin bir sonucu olarak, nasıl büyümek, birleşmek ve alanlarını genişletmek eğilimini aldıklarını görmüş bulunuyoruz; bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da siyasal Devlet ya İktisadî işlevleri gittikçe daha çok üzerine almak ya da karşı konulamayacak veya kontrol edilemeyecek kadar iktidar kazanmış olan özel teşebbüsler lehine, kendi iktidarından kısmen vazgeçmek zorunda kalır. Eğer Devlet bu gibi teşebbüslere karşı bir üstünlük sağlayamazsa, onların kuklası haline, onlar da gerçek Devlet haline gelir. Modem tekniğin bulunduğu yerde, şu ya da bu şekilde, İktisadî ve siyasal iktidarın birleşmesi zorunludur. Birleşme yolundaki bu hareketin, Marks'ın bir kehanet gibi önceden gördüğü gelişmeye bağladığı, karşı konulmaz bir kişilik dışı karakteri vardır. Ancak bunun sınıf savaşı ya da proleteryanın tuttuğu yanlış yolla hiç bir ilişkisi yoktur.

Bir siyasal akım olarak Sosyalizm, endüstri işçilerinin çıkarlarını arttırmağı amaç edinmiştir; bunun teknik üstünlükleri daha çok geri plânda tutulmuştur, inanç odur ki, özel sermaye sahibinin İktisadî gücü ona işçiyi ezmek olanağını sağlamakta ve işçi, eski zamanlardaki el sanatı erbabı gibi, bireysel olarak kendi üretim araçlarına sahip olamıyacağmdan, onu sermaye sahibinin baskısından kurtarmak için, kollektif mülkiyet hakkını tüm işçilerin meydana getireceği örgüte vermekten başka çıkar yol kalmamaktadır. Bu inancı desteklemek üzere de şu iddia öne sürülmektedir: eğer sömürülenler özel sermaye sahipleri olsaydı, Devlet'i tüm işçiler meydana getirir ve bunun bir sonucu olarak, İktisadî iktidar sorunu, toprak ve sermaye mülkiyeti hakkını Devlet'e vermekle kökünden çözülürdü ve çözüm için bundan başka bir yol asla tutulmazdı. Bu, İktisadî iktidarın yola getirilmesini hedef tutan bir teklif olduğu için, şimdi üzerinde durduğumuz tartışma konumuz içine girer.

Bu iddiayı incelemeğe geçmeden önce, konu dışı olarak, gerektiği biçimde genişletilmesi ve güvenlik tedbiri alınması şartıyla bu iddiayı geçerli saydığımı söylemek isterim. Buna karşılık böyle bir güvenlik tedbiri ve genişletilme olmadığı takdirde bu iddiayı son derece tehlikeli ve İktisadî tiranlıktan tam anlamıyla kurtulmayı şiddetle isteyenleri yanlış yola yöneltebilecek nitelikte buluyorum, zira İktisadî tiranlıktan kurtulmayı şiddetle isteyenler, bu iddiaya kapıldıkları takdirde, eğer bir güvenlik tedbiri alınmamışsa, eskilerine oranla çok daha korkunç, hem İktisadî hem siyasal olan bir tiranlığı, geri dönülemeyerek biçimde kendi elleriyle kurmuş olduklarını görebilirler.

Her şeyden önce, 'mülkiyet' ile 'kontrol' aynı şey değildir. Eğer (meselâ) bir demiryolu Devletin'in mülkiyetindeyse ve Devletin bütün vatandaşları temsil ettiği kabul ediliyorsa, bu, her sıradan vatandaşın bu demiryolu üzerinde mutlaka kontrol olanağına sahip bulunduğu anlamım taşımaz. Burada bir an için Mr. Berle ve Mr. Means'in, büyük Amerikan şirketlerindeki mülkiyet ve kontrol üzerine söylediklerine dönelim tekrar. Mr. Berle ve Mr. Means, böyle büyük Amerikan şirketlerinin çoğunda, bütün direktörlerin sermaye hisseleri toplamının, bütün sermayenin sadece yüzde biri ya da ikisi kadar olduğuna, buna karşılık gerçekte bütün kontrolü direktörlerin ellerinde bulundurduklarına işaret etmektedirler:

'Yönetim kurulu seçiminde, hisse senedi sahibi genellikle üç şık ile karşı karşıyadır. Oy vermekten kaçınabilir, yıllık toplantıya katılarak kendi oyunu kendi kullanabilir, ya da bir vekâletname imzalayarak, oy verme yetkisini, şirketin yönetim kurulu tarafından seçilen bir takım kişilere, yani, vekiller kuruluna devredebilir. Hissedarın — hissesi büyük olmadıkça — kişisel oyu toplantıda büyük bir rol oynamayacağından, hissedarın aslında ya hiç oy vermemekten, ya da oy hakkım, üzerlerinde hiç bir kontrol olanağına sahip bulunmadığı ve seçilişlerinde rol almadığı bireylere devretmekten başka çaresi yoktur. Her iki şıkta da hissedar hiç bir kontrol olanağı elde edemeyecektir. Kontrol, daha çok, vekiller kurulunu seçenlerin eline geçecektir... Vekiller kurulunu da yönetim kurulu atadığına göre, gerçekte, yönetim kurulu, kendi yerini alacak olan yönetim kurulunu dilediği gibi seçtirecektir.'

Şu nokta gözden kaçırılmamak gerektir ki, yukarıdaki satırlarda durumları anlatılan zavallı bireyler proleterler değil, kapitalistlerdir. Onlar, eğer şansları varsa kendilerine bir parça gelir sağlayacak olan meşru hakları ellerinde bulundurmalarının ifade ettiği anlam içinde, hissedarıdırlar o şirketlerin; ama kontrol olanağını ellerinde bulunduramayışları yüzünden gelirleri çok kıttır.

1896'da Amerika Birleşik Devletleri'ni ilk ziyaretimde, iflâs eden demiryolu şirketlerinin çokluğu beni afallatmıştı; soruşturunca, bunun, direktörlerin dirayetsizliğinden değil, çok dirayetli oluşlarından ileri geldiğini anladım: iflâs eden şirketlerin sıradan hissedarlarının yatırımları, şu ya da bu düzenle, o şirketlerin direktörlerinin büyük kârlar sağladıkları başka şirketlere aktarılmıştı. Bu son derece göze batan bir metottu; bugün bu gibi dolaplar çevrilirken her ne kadar göz boyamağa daha çok önem veriliyorsa da, kurallar yine aynıdır. Her büyük şirkette iktidar, ister istemez mülkiyetten daha az dağılmış durumda olup — başlangıçta her ne kadar siyasal nitelikte ise de — sınırsız bir servet kaynağı haline getirilebilme üstünlüğü taşımaktadır. Sıradan hissedarlar terbiye ve kanun dairesi içinde soyulup soğana çevrilebilmektedir; bu soygunu yönetenlerin, soygunlarını sürdürmek için dikkat ettikleri biricik nokta, soydukları kişilerin canını gerektiğinden çok yakıp da, onları, biriktirecekleri paraları gelecekte yastıklarının altında saklamak zorunda bırakmamaktır.

Bir özel şirketin yerini Devlet aldığı zaman da durum esas itibariyle bundan pek farklı değildir; gerçekten de, sıradan hissedarın elini kolunu bağlayan neden şirketin büyüklüğü olduğuna göre, sıradan hissedar Devlet karşısında daha da eli kolu bağlı duruma düşecektir. Bir savaş gemisi kamunun malıdır, ama eğer siz bu gerekçeye dayanarak mülkiyet haklarınızı kullanmağa kalkışacak olursanız, size hemen haddinizi bildiriverirler. Gerçi buna karşı sizin de elinizde bir silâh vardır: gelecek seçimlerde, Donanma Giderlerinde indirim yapılması gerektiği tezini savunan bir adaya verirsiniz oyunuzu — tabiî, böyle bir aday bulabilirseniz; ya da gazetelerin şikâyet sütunlarına, denizcilerin ziyaretçilere daha terbiyeli davranmaları gerektiğini yazarsınız. Ama bundan fazlasını yapamazsınız.

Öte yandan deniliyor ki; 'O savaş gemisi kapitalist bir Devlete aittir; hele işçi Devleti'nin malı olsun, o zaman işler değişir.' Bu düşünüş tarzı bence, İktisadî iktidar meselesinin bugün bir mülkiyet meselesi olmaktan çok, bir yönetim meselesi olduğu gerçeğinin iyice kavranamadığım göstermektedir. Tutalım ki, Birleşik Devletler Çelik Şirketini, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti devralmış olsun; bu durumda da yine şirketi yönetecek adamlara ihtiyaç duyulacaktır ve bu adamlar ya şirketin eski yöneticileri ya da gerek dirayet, gerek genel görünüş itibariyle onlara benzeyen adamlar olacaktır. Eski şirket yöneticileri vatandaşlara karşı hangi tutumu takınıyor idiyse, onlar da aynı tutumu takınacaklardır. Gerçi bu yöneticiler hükümet kontrolü altında olacaklardır, ama gene Lyons, aşağıdaki satırlarda özetlemiştir: 'Başarılı bir mutlakiyet, çalışma ve eğlenmeyi, ödül ve cezayı, her türlü yaşama ve ifade araçlarını tekelinde bulunduran bir devlette, yüzbinlerce, hatta milyonlarca, irili ufaklı müstebitin varlığı demektir. Merkeziyetçi bir müstebit yönetim, ister istemez, kendilerine yetki emanet edilmiş insanlardan kurulu bir makine — her kademesi bir üsttekine boyun eğen, ama kendi altındakileri ezen, mertebeler dizisine göre kurulmuş bir memurlar piramidi — yoluyla işlemek zorundadır. Gerçekten demokratik bir kontrol ve herkesin, hatta Rabbin yönetici olarak atadıklarının bile boyun eğeceği kesin, çabuk işleyen, yola getirici adalet olanağı bulunmadığı sürece, iktidar mekanizması bir baskı makinası halini alır. Biricik işveren olarak Devlet'in bulunduğu yerde, iktisaden hayatta kalabilmenin tek şartı uysallıktır. Aynı memurlar grupunun, gizli adam tutuklamak, gizlice cezalara çarptırmak, haklardan yoksun etmek, keyfe göre işe almak ya da işten atmak, insanları keyfî ölçülere göre kumanya ve konut kategorilerine ayırmak gibi korkunç iktidar uygulamalarına başvurdukları yerde, ancak bir budala ya da durup dururken şehit olmağı arzulamak gibi sapık zevklere sahip bir insan bunların önünde yerlere kapanarak saygı gösterisinde bulunmaktan kaçınabilir.' ('Assignment in Utopia' adlı eserde. S. 195.)

İktidarın bir tek örgütte Devlet'te — toplanması halinin, en aşırı bir despotizmin sonuçlarını doğurmaması için, o örgütte iktidarın geniş çapta dağılmış bulunması ve alt kademe gruplarının geniş çapta bir özerkliğe sahip olması zorunludur. Demokrasi, hak tanıma ve kanun dışı cezalara karşı bağışıklık olmadıkça, iktisadi ve siyasal iktidarın birleşmesi, yeni ve korkunç bir tiranlık aracından başka bir şey değildir. Rusya'da, her hangi bir kolhozda, kendi yetiştirdiği tahıldan bir parça çalan köylü, ölüm cezasına çarptırılır. Bu kanun, hükümetin mahsus önlemekten kaçındığı açlık ve açlığın doğurduğu hastalıklar yüzünden milyonlarca köylünün kırıldığı bir zamanda konulmuştur. (Eugene İlyons'un, Assignment in Utojjia adlı eserimiz, S. 45.)

III

Şimdi iktidarın yola getirilmesi için gerekli propaganda koşullarını ele alacağım. Hoşnutsuzlukların açıkça ortaya konulabilmesi olanağı bulunmalıdır; yasayı bozmağı amaç güden bir fiil yaratmadığı sürece, kışkırtma serbest olmalıdır; yetkilerini aşan ya da kötüye kullanan memurları mahkeme önünde suçlayabilme olanağı bulunmalıdır. Günün hükümeti, göz dağı verme, seçmenlerin kayıt fişlerinde kalem oynatma ya da buna benzer yöntemlerle kendi sürekliliğini sağlama bağlama durumunda olmamalıdır. Önemli kişileri eleştirenlere, bundan dolayı resmi ya da resmî olmayan cezalar verilmemelidir. Demokratik ülkelerde bugün bunların pek çoğu parti hükümeti tarafından sağlanmıştır ve bu sayede iktidardaki politikacılar ulusun hemen hemen yansının düşmanca eleştirilerine hedef olabilmektedir. Bu

eleştirilere hedef olabilmeleri ise, politikacıların, aksi takdirde işleyebilecekleri suçları işlemeleri olanağım ortadan kaldırmaktadır.

İktisadî iktidar Devlet'in tekelinde bulunduğu zaman. Devlet iktidarı büyük çapta genişlemiş olacağından, yukarıda saydıklarımız, böyle bir Devlet içinde, kapitalist Devlet içinde olduğundan daha büyük önem taşır. Somut bir örnek verelim: kadınların kamu hizmetlerinde çalışması durumu. **Bugün için kadınlar, erkeklerden daha az ücret aldıkları için hoşnutsuzdurlar; hoşnutsuzluklarını kamuoyuna duyurabilmeleri için meşru yollar vardır ve onları bu yollara başvurmalarından ötürü cezalandırmak akıl kârı değildir.** Şimdi eşitsizliğin, Sosyalizmin benimsenmesiyle mutlaka ortadan kalkacağım varsaymak için hiç bir sebep yoktur, sadece, yukarıdaki örnekte belirttiğimiz durumlara benzer durumların çarçabuk düzeltilebilmesi şartıyla, Sosyalizmin benimsenmesi yolunda girişilen kışkırtmalar ortadan kalkar, o kadar. Sosyalizm benimsendiği takdirde gazeteler ve bütün basın hükümete ait olacağından, bunlar sadece hükümetin emrettiği şeyleri basardı. Hükümetin, kendi güttüğü siyasete yapılan saldırıları basında yayımlattıracağı düşünülebilir mi? Eğer düşünülemezse, basın yoluyla siyasal kışkırtma olanağı da yok demektir. Salonların hepsi hükümete ait olacağından, halk toplantıları da çok zor yapılabilirdi. Bunun sonucunda, siyasal özgürlüğü güvenlik alma amacım taşıyan ciddî tedbirler var olmadığı sürece, hoşnutsuzlukların belirtilebileceği hiç bir araç bulunmaz ve bir kere seçilen hükûmet Hitler kadar müstebit kesilerek, bütün seçimlerde hep kendisinin seçilmesini kolaylıkla sağlayabilirdi. Demokrasi biçimsel olarak devam eder, ama Roma İmparatorluğu zamanında sürüklenip giden halk hükümetinden daha çok bir gerçeklik taşımazdı.

Sorumsuz iktidarın, sırf adı Sosyalizm ya da Komünizmdir diye, geçmişteki keyfî iktidarın bütün kötü niteliklerinden mucizevî bir şekilde sıyrılabileceğini varsaymak, ancak bebekleri avutacak bir psikolojidir: iyi hükümdar, kötü hükümdarı altetti ve onlar erdi muradına, biz çıkalım kerevetine. Eğer hükümdara güvenilecekse, hükümdar 'iyidir' diye değil, 'kötü' olmak onun çıkarlarına karşıdır diye güvenmek gerektir. Bunu sağlamak demek, iktidarı zararsız hale getirmek demektir; ancak, 'iyi' olduklarına inandığımız kişileri sorumsuz despotlar haline getirmekle, iktidar zararsız kılınamaz.

BBC, propanganda özgürlüğüyle hükümet tekelini uzlaştırma yolunda nelerin mümkün olabileceğini gösteren bir Devlet kurumudur. Genel Grev durumu gibi önemli durumlarda, BBC'nin tarafsızlığı bir kenara bıraktığı kabul edilmelidir; ne var ki, normal zamanlarda bu radyo, çeşitli görüşleri, sayı çokluğuna göre temsil edilişleri oranına en yakın bir oranda verir. Sosyalist Devlet'te de, halk toplantılarının yapılacağı salonların kiralanabilmesi, tartışma edebiyatının basılabileceği matbaaların tutulabilmesi yolunda, aynı şekilde tarafsızlık sağlama olanakları bulunmalıdır. Çeşitli görüş açılarını yansıtan çeşitli gazeteler olacağına, her sayfası başka bir partiye ayrılmış bir tek gazete olması belki daha bile iyidir. Böylelikle bütün okurların, bütün görüşler hakkında bir sahibi olmaları olanağı sağlanır ki, bu da bu okurları, bir gazetede kendi görüşlerine aykırı hiç bir şey görmeyen okurlardan çok daha tarafsız kılar.

Sanat gibi, bilim gibi ve (kamu düzenini elverdiği oranda) parti siyaseti gibi, bir örnekliğin hiç de zorunlu, hatta istenir bir şey olmadığı alanlar vardır. Bunların her biri meşru rekabet alanlarıdır ve kamu vicdanının bu gibi konularda değişiklik göstermesine kızmamak çok önemlidir. Demokrasi, başarıya ulaşabilmek ve ayakta durabilmek için hoşgörü ruhuna muhtaçtır — aşın bir nefrete, aşırı bir şiddet sevgisine değil.

IV

İktidarın yola getirilmesi için gerekli psikolojik koşullar, bazı bakımlardan en büyük güçlükleri ortaya koyan koşullardır. İktidar psikolojisiyle ilgili olarak görmüş bulunuyoruz ki, korku, kin ve bütün öbür toplu heyecan çeşitleri, insanları körü körüne bir önderin ardına takılmağa yöneltir ve bir çok durumlarda önder, ardına takılanların güvenlerinden yararlanıp kendini bir tiran olarak kabul ettirir. Bundan dolayı, demokrasinin korunabilmesi bakımından, hem genel heyecan yaratacak koşullardan kaçınmak, hem de toplumu, bu çeşit ruh hallerine yatkın olmamalarını sağlayacak şekilde eğitmek çok önemlidir. Yırtıcı bir bağnazlık ruhunun egemen olduğu yerde, insanların kabul etmedikleri her hangi bir görüş, barışın bozulmasına yol açabilir. Okul öğrencileri, fikirleri kendilerine acaip görünen bir çocuğa kötü davranma eğilimindedirler, birçok yetişkin insan da okul çocuklarının zekâ yaşlarının ötesine geçememişlerdir. Bilimsel şüphecilikle renklenmiş yaygın bir liberal ruh, toplumsal işbirliğini kolaylaştırabileceği gibi, özgürlüğü de daha mümkün kılar.

Nazilerinki gibi bir yeniden canlanış heyecanı, yarattığı enerji ve apaçık özgecilik (diğerkâmlık) yoluyla bir çoklarında hayranlık uyandırır. Toplu heyecanın acılara hatta ölüme karşı bile insanlarda bir umursamazlık yarattığını tarih bize örneklerle göstermektedir. Böyle bir duygunun bulunduğu yerde, özgürlük olamaz. Heyecanlı kişiler ancak zor kullanılarak dizginlenebilir, dizginlenmedikleri zaman ise bunlar birbirlerine karşı zora başvururlar. 1920'de, Pekin'de tanıştığım bir Bolşeviği hatırlıyorum; bu zat, odada bir aşağı, bir yukarı dolaşarak, tamamıyla gerçeği ifade eden şu sözleri tekrarlıyordu: 'If vee de not keel zem, zey vill keel us!' (Bu bozuk telâffuzlu İngilizce cümle şu anlamı taşıyor: **'Biz onları öldürmesek, onlar bizi öldürecek!'**) Bu ruh durumunun bir yanda bulunması, pek tabii, karşı yanda da aynı ruh durumunun doğmasına yol açar; bunun sonucunda da, bir ölüm kalım kavgası çıkar ve bu kavgada her şey zafere feda edilir. Kavga sırasında hükümet, askerî nedenlerle despotik bir iktidar kimliğine bürünür; sonunda, eğer zaferi hükümet elde ederse, iktidarını önce düşmandan arta kalanları ezmekte, sonra da kendi ardınca gidenler üzerinde diktatörlüğünü devam ettirmekte kullanır. Elde edilen sonuçla, başlangıçta heveslilerin uğrunda dövüştükleri amaç arasında dağlar kadar fark bulunur. Heyecan, bazı sonuçlar sağlayabildiği halde, asla amaç tuttuğu sonuçları sağlayamaz. Toplu heyecana hayranlık duymak basiretsizlik ve sorumsuzluktur, zira böylesine bir heyecanın sonucu şiddet, savaş ve esarettir.

Savaş, despotizmin belli başlı destekleyicisi ve sorumsuz iktidardan elden geldiği kadar kaçınabilmeyi sağlayan bir sistemin kurulmasına da en büyük engeldir. Bundan dolayı, savaşın önlenmesi, sorunumuzun önemli — hatta diyebilirim ki, en önemli bir bölümüdür. Ben öyle inanıyorum ki, dünya savaş korkusundan bir kurtarılabilse, hangi biçim hükümet ya da hangi İktisadî sistem altında olursa olsun, insanlar zamanla yöneticilerinin azgınlığına gem vurma yollarını bulabilirler, öbür yandan bütün savaşlar, özellikle de modern savaş, çekingenlerin bir önder aramalarına sebep olarak ve daha atılgan ruhluları bir toplum olmaktan çıkarıp bir sürü haline getirerek, diktatörlüğe yol açar.

Savaş ihtimali bir çeşit yığın psikolojisinin doğmasına sebep olur, bu yığın psikolojisi de, hem despotluk ihtimalini, hem savaş ihtimalini arttırır. Bu bakımdan, toplumları kollektif histeriye kapılmağa en elverişsiz ve demokrasiyi başarıyla uygulamağa en elverişli kılacak cinsten eğitim üzerinde durmamız gerektir.

Demokrasinin başarı kazanması için, ilk bakışta taban tabana zıt gibi görünen iki niteliğin çok yaygın olması zorunluğu vardır. Bir yandan, insanların bir dereceye kadar kendilerine güvenleri olmalı, bu insanlar kendi yargılarını desteklemeğe istekli bulunmalıdır; pek çok insanın içinde rol alabileceği, birbirine karşıt propagandalar olmalıdır. Ama öbür yandan, insanlar, kendi çıkarlarına karşı bile olsa, çoğunluğun kararlarına boyun eğmeğe razı olmalıdır. Bu iki koşuldan her hangi biri bulunmayabilir: halk aşırı derecede boynu eğik olabilir ve güçlü bir liderin ardına takılarak onu diktatör yapabilir; veya her iki taraf da aşırı derecede kendini kabul ettirmek arzusu besleyebilir, o zaman da ulus anarşi içine düşer.

Eğitimin bu konuda neler yapabileceğini iki ayrı başlık altında gözden geçirebiliriz: birincisi, karakter ve duygularla ilgili olarak; İkincisi de, öğretimle ilgili olarak. Birincisinden başlayalım.

Demokrasinin işleyebilmesi için, halkın mümkün olduğu kadar nefretten, yıkıcılıktan, aynı zamanda korku ve uşakça itaatkârlıktan uzak bulunması gerektir. Bu duygular siyasal ya da İktisadî koşullarla yaratılabilir, ama benim üzerinde durmak istediğim nokta, halkın bu gibi duygulara en az elverişli kılınmasında eğitimin oynadığı roldür.

Bazı ana babalar, bazı okullar, çocuklara mutlak itaati öğretmekle işe başlarlar; bu girişim, hemen hemen her zaman, ya bir köle, ya da bir asi doğurur ki, demokrasi için bunların ikisi de gerekli değildir. Şiddetli disiplin uygulayan eğitimin sonuçlan konusunda, Avrupa’nın bütün diktatörleri benimle aynı görüştedirler. Birinci Dünya Savaşından sonra hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde, disipline fazla yer verilmeyen, öğretmenlere fazla saygı gösterilmeyen bir takım özgür okullar vardı; ama askerî istibdat rejimleri, S.S.C.B. de dahil olmak üzere, birer birer, okullardaki bütün özgürlükleri kaldırdılar, eski tarz eğitime döndüler ve öğretmenlere bir çeşit minyatür Führer ya da Duçe gözüyle bakılması usulünü getirdiler. Bundan şu sonucu çıkarabiliriz: diktatörlerin hepsi de okulda özgürlüğü, demokrasiye uygun bir eğitim; okulda mutlakiyeti ise Devlet mutlakiyetinin doğal bir prelüdü saymaktadır.

Bir demokraside her erkek ve kadın, ne bir köle ne de bir asi olmalıdır; her erkek ve kadın, bir vatandaş, yani, hükümetin düşünüşünü gerektiği kadar (ama daha fazla değil) benimseyen ve başkalarının da benimsemesine izin veren bir kişi olmalıdır. Demokrasi bulunmayan yerde hükümetin düşünüş tarzı, efendilerin kölelere karşı sahip oldukları düşünüş tarzıdır; halbuki demokrasi olan yerde hükümetin düşünüş tarzı, bireyin kendi fikrini bir noktaya kadar kuvvetle ortaya koyabilmesini gerektiren, eşit işbirliğini kabul eden düşünüş tarzıdır.

Bu bizi, birçok demokratlar için bir dert kaynağı olan şeye, yani, ‘ilke’ denilen şeye getirir. Demokratların çoğu, fedakârlıktan bir davaya kahramanca bağlılıktan v. b. az çok şüpheyle bakılması gereken şeyler olarak söz ederler. Bir parçacık psikoanaliz, bu güzel adların altında yatan asıl şeylerin bambaşka — gurur, nefret ya da intikam arzusu gibi, idealleştirilmiş, kolektifleştirilmiş ve soylu bir idealizm biçimi içinde cisimlendirilmiş şeyler — olduğunu gösterir. Yurdu için dövüşmeğe hazır, hatta hevesli olan savaşçı yurtseverin, öldürmekten zevk aldığı şüphesini bir dereceye kadar beslememiz akla uygundur. Çocukluğunda şefkat görmüş, mutlu kılınmış, gençliğinde dünyayı barış içinde bulmuş insanlardan meydana gelen yumuşak yaratılıştı bir toplulukta, yurtseverlik gibi, sınıf savaşı gibi, daha neler neler gibi, yığın halinde insan öldürmek amacıyla bir araya gelmekten ibaret idealizm biçimleri

gelişmezdi. Bence, idealizmin zalimce biçimlere yönelişin ardında biraz da, insanların çocukluk dönemlerindeki mutsuzluklar yatmaktadır ve eğer, çocuklukta verilen eğitim, kazandırılan duygular bakımından gerektiği gibi olsa, bu zalimce eğilimler büyük çapta azaltılabilir. Bağnazlık, kısmen duygusal, kısmen de zihinsel bir kusurdur; bağnazlıkla savaşmak duygusal, kısmen de zihinsel bir kusurdur; bağnazlıkla savaşmak için, insanları müşfik kılan mutluluğu sağlamağa ve insanlarda bilimsel bir düşünüş tarzı yaratan cinsten zekâyı geliştirmeğe çalışmak gerektir.

Demokrasinin başarılı olması için gerekli olan mizaç, düşünce hayatmda bilimsel mizaç neyse odur; bu, şüphecilikle dogmacılık arasında yarı yolu belirleyen bir merhaledir. Kabul olunmak gerekir ki, gerçek ne tamamıyla elde edilebilir bir şeydir, ne de tamamıyla elde edilemez bir şey; gerçek, belirli bir dereceye kadar, o da büyük güçlüklerle elde edilebilir.

Mutlakiyet, modern biçimleri içinde, her zaman bir akide ile birlikte görünür: Hitler'in akidesi, Mussolini'nin akidesi, ya da Stalin'in akidesi. Mutlakiyet olan yerde, gençlerin kafasına, daha onlar düşünebilecek hale gelmeden, bir takım inançlar yerleştirilir ve bu inançlar öylesine sürekli, öylesine ısrarlı bir şekilde tekrarlanarak öğretilir ki, öğrencilerin ilerde, çocukluklarında edindikleri bu derslerin büyüleyici etkisinden kurtulabilmeleri beklenemez. Bu inançlar, o inançları hiç değilse gerçek gibi gösterecek nedenler bile ileri sürülmeksizin, sadece papağan gibi tekrarlama yoluyla, yığın histerisi, yığın telkini yoluyla yerleştirilir kafalara. Bu yoldan, birbirine karşıt iki akide öğretildi mi insanlara, bu akideler, karşılıklı geçip tartışabilecek iki parti değil, dövüşecek iki ordu yaratır. Hipnotize edilmiş olan her bir otomat, en kutsal olan her şeyin, kendi tarafının zaferine bağlı olduğu ve en korkunç olan her şeyi de karşı tarafın temsil ettiği inancını besler. Böylesine bağnaz taraflar Millet Meclisinde karşı karşıya gelip de, 'bakalım hangi taraf çoğunlukta,' diyemezler; her iki taraf da kutsal bir davayı tuttuğundan, böylesi, onlar için çok uzun zaman alacak, sıkıcı bir yoldur. Diktatörlüklerden kaçınılması isteniyorsa, bu biçim bağnazlığın önüne geçilmeli ve eğitimin temelini, bu bağnazlığı önleme çareleri meydana getirmelidir.

Eğer eğitimin kumanda ipleri benim elimde olsaydı, her konu' alanında, o konuyu ilgilendiren hususları en ateşli ve en mükemmel biçimde savunan kişilerin hepsini BBC'de konuşturur ve çocuklara bunları dinletirdim. Öğretmenleri sonra çocuklardan, bu konuşmalarda ileri sürülen delilleri özetlemelerini ister ve onlara usul usul, güzel konuşma sanatı ile somut delillerin birbiriyle ters orantılı olduğunu anlatırdı. Bir demokrasi için, vatandaşların güzel konuşma sanatının etkilerine karşı bağışıklık kazanması son derece önemlidir.

Modern propagandacıların öğretmenleri, akla uygun olmayan inançlar yaratılması tekniğinde öncülük eden reklamcılardır. Eğitim, eğitilmemişlerin doğal safdillikleriyle, doğal şüpheciliklerinin etkilerini yok etmek amacına uygun bir biçimde düzenlenirdi: ortada hiç sebep yokken, kuvvetle ifade edilmiş bir söze inanmak alışkanlığıyla, en esaslı delillere sahip, ama kuvvetle ifade edilememiş bir söze inanmamak alışkanlığını ortadan kaldırmağı hedef tutardı bu eğilim. İşe anaokulundan başlar, çocukların önüne, istediklerini seçebilecekleri iki cins şekerleme koyardım: şekerlemelerin iyi olanları, çok soğuk bir ifadeyle ve sadece nelerden yapıldığı anlatılarak; son derece tatsız, berbat olan öteki şekerlemeler ise en mükemmel reklamcılar tarafından büyük bir ustalıkla salık verilirdi. Bu dersten bir süre sonra çocukları, tatillerini geçirebilecekleri iki yerden birini seçme durumuyla karşı karşıya bırakırdım: bu yerlerden güzel olanını fizikî coğrafya haritasına dayanarak, kötü olanını ise muhteşem afişlere dayanarak salık verdirirdim.

Tarih dersleri de hemen hemen buna benzer bir anlayışla verilirdi. Geçmişte, büyücülüğün gerçekliği gibi, köleliğin iyiliği gibi, kimsenin tutmadığı görüşleri büyük bir dirayet göstererek savunan önemli hatipler ve yazarlar çıkmıştır. Gençlere bu hitabet ustalarının tanıtılmasını, gençlerin de bu ustaların hem hitabet güçlerini, hem de inatçılıklarını değerlendirmelerini sağlardım. Derece derece, yavaş yavaş günün sorunlarına geçerdim. Kendi tarihlerini iyice hazmetmeleri için, İspanya hakkında (ya da o sırada en çok tartışma konusu olan sorun üzerine) önce Daily Mail'de yazılanları, sonra da Daily Worker'da yazılanları okuturdum; sonra onlardan, gerçeğin ne olduğunu çıkarmalarını isterdim. Zira demokratik bir rejimde yaşayan vatandaşlar için, gazeteleri okumak suretiyle gerçeği çıkarmakta ustalık kazanmaktan daha önemli pek az şey vardır. Bu amaçla, Birinci Dünya Savaşı'nın en buhranlı günlerinde çıkan gazetelerle, sonradan resmen tarihe geçen kayıtlar arasında gençlere karşılaştırma yaptırmak, çok öğretici olurdu. Savaş histerisinin doğurduğu, zamanın gazetelerinde ortaya konulan çılgınlık karşısında öğrencileriniz afallayınca da, onları, dengeli ve ihtiyatlı bir yargılama yeteneğine sahip olmadıkları takdirde, hükümetin terör ve kan hırsı yaratma yolunda girişeceği ilk kışkırtmada hepsinin bir anda aynı şekilde bir çılgınlığa kapılabilecekleri konusunda uyarırdınız.

Bununla birlikte, vatandaşlara tamamıyla olumsuz bir duygusal tutum kazandırılması gerektiği tezini savunuyor değilim; bütün kuvvetli duyguların yıkıcı bir çözümleme süzgecinden geçirilmesi gerektiğini telkin etmiyorum. Ben bu tutumu sadece, toplu histerinin temeli olan duygulara karşı savunuyorum, zira savaşları ve diktatörlükleri kolaylaştıran şey, toplu histeridir. Ne var ki, bilgelik sadece zihinsel değildir: zihin yön verebilir, yönetebilir, ama eyleme yol açan gücü doğurmaz. Gücün duygulardan üretilmesi gerektir. Toplumsal sonuçları bakımından hayırlı duygular, nefret, kin ve korku kadar kolay yaratılamaz. Bunların yaratılabilmesi, büyük çapta, çocukluk çağında verilecek etkilere dayanır; büyük çapta da, İktisadî koşullara. Buna rağmen, üzerinde iyi duyguların yeşereceği toprağı beslemek ve insan hayatına değer kazandıran şeylerin ne olduğunu iyice anlatmak bakımından, sıradan eğitim içinde de bir şeyler yapılabilir.

Geçmişte, dinin belli başlı amaçlarından biri de buydu. Bununla birlikte Kiliselerin daha başka amaçları da vardı ve dayandıkları dogmatik temeller, güçlükler yaratıyordu. Geleneksel dine artık olanak tanımayanlar için, daha başka yollar da vardır. Bazıları muhtaç oldukları şeyi müzikte, bazıları da şiirde bulurlar. Bazılarına göre de astronomi aynı amaca hizmet eder. Yıldızlar âleminin ne kadar büyük, ne kadar yaşlı olduğu konusu üzerinde durup düşündüğümüz zaman, bu minicik gezegenin üzerindeki anlaşmazlıklar bir parça önemini kaybetmekte ve tartışmalarımızın acılığı az çok saçma gözükmektedir. Bu olumsuz duygu bizi özgürlüğe kavuşturduğu zaman ise, müzik veya şiir, tarih veya bilim, güzellik veya acı yoluyla, insan hayatında gerçekten de değerli şeylerin bir savaş alanında geçen olaylarda ya da siyasetlerin çatışmasında, yahut da insan yığınlarının, dıştan zorla kabul ettirilmiş bir hedefe doğru uygun adımla yürüyüşünde olmayıp, bireysel olduklarını daha iyi anlayabiliyoruz. Toplum yaşayışında örgütlenme zorunludur, ama sadece bir mekanizma olarak zorunludur, yoksa kendinden ileri gelen değere sahip bir şey değildir örgütlenme. İnsan hayatında en değerli olan şeyle, bütün büyük din öğretmenlerinin sözünü ettikleri şey arasında büyük benzerlik vardır. Korporatif Devlete inananlar, en yüksek faaliyetimizin, kolektif faaliyet olduğu tezini savunurlar, hâlbuki ben, hepimizin en yüksek faaliyetimize ayrı

ayrı yollardan ulaştığımızı ve kalabalığın duygusal birliğinin ancak aşağı bir düzeyde sağlanabileceğini iddia ediyorum.

Liberal Devlet görüşüyle, totaliter Devlet görüşü arasındaki en esaslı ayrılık, birincisinin, Devlet'in çıkarının en sonunda bireyin çıkarı anlamını taşıyacağını düşünmesi ve Devlet'e bu amaç için gerekli birer parça — çıkarları, yöneticilerin çıkarlarını gizleyen bir maskeden başka şey olmayan mistik bir mutlakiyet uğrunda feda edilmesi gereken birer parça — olarak görmesidir. Eski Roma'da Devlette — tapıcılık akidesinden bir şeyler vardı, ama Hristiyanlık İmparatorlarla savaşıp onları yendi. Liberalizm, bireyi değerlendirmekte, Hristiyan geleneğini izlemektedir; Liberalizme saldıranlar ise, Hristiyanlıktan önce geçerli olan bazı akideleri yeniden canlandırıyorlar. Ta başından beri, Devlete tapanlar, eğitimi başarının kilit noktası olarak görmüşlerdir. Bu görüş, meselâ, Fichte'nin, enine boyuna eğitim üzerinde duran, Alman Ulusuna Söylev adlı eserinde görülür. Fichte, istediklerini aşağıya aldığım parçada ortaya koymaktadır:

'Eğer birisi çıkıp da şöyle söyleseydi: «eğitimin öğrenciye doğruyu gösterip bunu ona kuvvetle tavsiye etmesinden; öğrencinin bu tavsiyeleri tutmasının kendi yararına, tutmamasının ise yine kendi zararına olacağını göstermesinden; ona, hiç bir eğitimin elinden alamayacağı bir özgür irade sahibi olduğunu anlatmasından daha fazla ne istenebilir eğitimden?» Kendi kafamda tasarladığım eğitimi daha keskin çizgilerle belirtebilmek için, bu soruya, bugüne kadarki eğitimin ilk yanlarının, öğrencinin özgür iradesinin bu şekilde tanınmış ve bu iradeye güvenilmiş olmasında bulunduğu, bu suretle de bu eğitimin yetersizlik ve boşluğunun kendiliğinden kabul edilmiş olduğu cevabını verirdim. Zira bütün güçlü etkilerinden sonra, eğitim, hâlâ daha iradenin özgür, yani iyi ile kötü arasında kararsız bulunduğunu kabul etmekle, iradeye — ve insanın esas kökü irade olduğuna göre, insana — biçim veremediğini, vermek de istemediğini ve bunu tamamıyla olanaksız saydığını kabul etmiş olur. Yeni eğitim, tam tersine, el attığı alanda irade özgürlüğünü tamamıyla ortadan kaldırmağı hedef tutmalıdır.'

Fichte'nin 'iyi' insan yaratma arzusunun nedeni, iyi insanların 'kötü' insandan daha makbul oluşları değildir; ona iyi insan yaratma isteğini veren neden, şudur: 'Alman ulusu sadece böyle (iyi) insanlar sayesinde daim olabilir, ama kötü insanlar yüzünden ister istemez başka uluslarla birleşmek zorunda kalır.'

Bütün bunlar, liberal bir eğitimcinin elde etmek isteyebileceği şeyin tam tersi bir tezin ifadesi olarak kabul edilebilir. Liberal eğitimci, 'irade özgürlüğünü ortadan kaldırmak,' isteğinden tamamıyla uzak, bireyin yargılama yeteneğini güçlendirmeği amaç edinecektir; liberal eğitimci, bilgi elde etme yolunda bilimse} tutumu kafalara yerleştirmeğe çalışacaktır elden geldiği kadar; inançları, delillere karşı duyarlı ve delillere cevap verebilecek niteliğe sahip kılmağa çalışacaktır; o, öğrencilerinin önüne her şeyi bilen bir insan pozunda çıkmayacak ya da, mutlak iyiye ulaşmağa çalıştığı bahanesiyle kendini iktidar aşkına kaptırmayacaktır. Politikacı için olduğu gibi, eğitimci için de iktidar aşkı en büyük tehlikedir; çocukların eğitimini korkmadan ellerine verebileceğimiz eğitimci, çocukları, her hangi bir davanın propaganda ordusuna katılacak birer asker olarak görmemeli, onları birer insan olarak sevmeli, üzerlerine Fichte ve Fichte'nin ideallerini miras alan iktidar sahipleri, bir çocuk gördükleri zaman şöyle düşünürler:

'İşte avucumun içinde yoğurabileceğim, amaçlanma hizmet edecek bir makine gibi davranmayı öğretebileceğim bir ham madde; yaşama sevinci, kendiliğinden (taviyet=spontaneite), oynama güdüsü ve dışardan zorla kabul ettirilen bir amaç için değil de, insanın kendi içinden doğan bir amaç için yaşama arzusu şimdilik hep birer engel olarak karşıma çıkabilir; ama okul yılları içinde bej nim ona zorla kabul ettireceğim eğitimden sonra, bunların hepsi ölüp gidecektir; hayal gücü, sanat, düşünce kudreti hep itaat tarafından yok edilecektir; neşenin öldürülüşü, bağnazlığın kolaylıkla, benimsenmesini kolaylaştıracaktır ve sonunda ben, bu insandan ham maddeyi, taş ocağından çıkma bir taş ya da kömür madeninden çıkma bir kömür parçası kadar pasif olarak bulacağım. Onları sürükleyeceğim savaşlarda kimi ölecek, kimi kalacak; ölenler, birer kahraman gibi, yücelmişlik duyarak ölecekler, kalanlar da, benim okullarımın kendilerini alıştırmış olacağı korkuyu bir zihinsel, kölelik içini de, benim kölelerim olarak yaşamağa devam edecekler.'

Çocuklara doğuştan sevgi besleyen her insan için, bütün bunlar dehşet vericidir; çocuklara nasıl otomobil altında kalmamayı, ezilmemeyi öğretiyorsak, aynı şekilde onlara, zalim fanatikler tarafından ezilmemeyi de öğretmeli ve bu amaçla, az çok şüpheci, tamamıyla bilimsel bir düşünce bağımsızlığı yaratmağa, aynı zamanda da her sağlıklı çocukta bulunması doğal olan yaşama sevincini korumağa çalışmalıyız. Liberal bir eğitimin görevi şudur: çocuklara, egemenlikten daha başka şeylere değer verebilme yeteneğini kazandırmak, özgür bir topluluk içinde yaşayacak akıllı vatandaşlar yetiştirilmesine yardım etmek ve bireysel yaratıcılık içinde vatandaşlık hak ve görevleriyle özgürlüğü birleştirmek suretiyle, insanlara, insan hayatına bir parlaklık verebilme yeteneğini kazandırmak — bir kaç eğitimci bunun gerçekleştirilebileceğini göstermiştir.

Sh:300-335

Kaynak: İKTİDAR-Bertrand Russell, [1938. Power: A New Social Analysis. London: George Allen & Unwin.] Dilimize Çeviren : Mete Ergin, 1967, İstanbul

RUSSELL'İN YAŞANTISI VE DÜŞÜNCELERİ/ Muammer Sencer

1872'de doğan Arthur William Bertrand Russell, Vikont Amberly'nin en büyük oğlu, liberal devlet adamı olan John Russell'in torunudur, ailenin ikinci oğlu ve üçüncü çocuğudur. Dört yaşından önce, anne ve babasını kaybedince, büyük annesi tarafından büyütülmüştür. Bugün (kitabın yazıldığı tarihte) 97 yaşındadır.

Russell, kendi anlatımıyla **«tek başına yaşamaktan hoşlanan, utangaç ve kendini beğenmiş bir çocuktu.»** Çocukluğun toplumsal zevklerini tatmamış ve özlememişti de. Yalnız matematiği beğenirdi. Matematikse, ahlâksal içeriği olmadığından, çevresince hoş görülmezdi. (Portraits from Memory, An Autobiographical Epitome, 9—10).

Büyüdükçe, ailesinin teolojik düşüncelerinden uzaklaşmaya ve matematiğe yaklaşmaya başlayan Russell'ın zihnini, felsefî sorular, önceleri uzun süre oyalamaz: **Kendi kendine sorduğu «zihin nedir?», «madde nedir?» sorularına «boş ver, aldırma» diye cevap verir.** Fakat, bu sorular, yavaş yavaş eğlendirici olmaktan çıkıp, uzun zaman almağa başlar (Portraits, 10).

On sekiz yaşında Cambridge üniversitesine gittiğinde, kendisine çok doğal gelen bir dille konuşan kişiler arasında bulur kendini. Bir düşünce ileri sürdüğü zaman kimse, onu deli veya suçlu gibi görmez. Daha önce, zekâyı felce uğratan, zararlı bir ahlâk atmosferinde yaşamış olduğunu anlar. Mizacına çok uyan ve zekâsını bileyen bu özgürlüğün verdiği hızla ilk üç yıl matematik, son yıl felsefe okur ve 1894'te ahlâksal bilimler dalından pekiyi dereceyle mezun olur.

Russell'ı, daha öğrenciliğinde, kesin bilgiye, erişmeye çalışan, hocalarının vermiş olduğu ispatları yanlış sayıp, onların yerine daha iyisinin bulunabileceğine inanan biri olarak görüyoruz. Bu inancın yerinde olduğunun ispat edilmesi, sonraları yirmi yılını alacaktır. **(Portraits, 10).**

Cambridge'i bitirdiğinde, aile geleneğini sürdürerek politikaya atılmakla, gençlik umutlarını gerçekleştirecek sağlam bilginin temelini bulmak üzere felsefeye kapanmak arasında tereddütlü zigzaklar çizmiştir. Viktorya dönemi geleneği bir kundak gibi sarmalamıştı onu, Disreali'yle, Gladstone'un çatışmaları dedikodularıyla kulağındaydı. Ailesinin de baskısıyla karar verdi, İngiltere'nin Paris Büyükelçiliğinde görev aldı. **Fakat, yaşantısında sonraları bir çok kez görülecek «felsefe mi, değil mi?» soruları ardını bırakmıyordu. Sonunda felsefe galip geldi.**

Onu, 1895'ten, 1901'e değin, mezun olduğu üniversitenin yöneticileri, 1910'dan 1916'ya değin de öğreticileri arasında bulmaktayız. 21 yıl süren üniversite dönemi, matematiksel mantık, analitik felsefe çalışmalarnm yanı sıra, vaftiz babası olan John Stuart Mili örneğine uygun etken uğraşılarla geçmiş, aynı dönemde aktüel konuları ele alan Russell, Alman toplumsal demokrasisi üzerine bir yapıt yayınlamış (1896), kadın haklarım savunan dernekler adına seçimlere girmiş, eni konu ilgi uyandırmasına ve yandaş toplamasına rağmen adaylıktan öteye gidememiştir.

Birinci dünya savaşının çıkması, bu savaşı hazırlayan koşulları yakından izlemiş olan Russell'ı hareketsiz bırakamazdı. Nitekim, savaşı büyük bir ahmaklık sayan düşünür, hiç

değilse İngiltere'nin tarafsız kalmasını ister. Çevresinde kimseyi bulamaz. En yakın dostları bile onu hu konuda yalnız bırakmışlardır. O, birinci dünya savaşının sonunda, İtalyan faşizmi, Alman Nazizmi ve Rus komünizminin doğacağını, dünyanın büyük bir ekonomik buhrana sürükleneceğini sezmiş gibidir. «Russell için her savaş ahmakça değildir. Nitekim o, ikinci dünya savaşını gerekli saymıştır. Savaş yıllarında kaleme alınmış Felsefe Tarihinde de yer yer Nazizm aleyhine (Platon'un Ütopia'sında olduğu gibi) parçalara rastlanmaktadır. Kuşkusuz, insanların birbirlerini öldürmesi hoş değildir. Fakat, ilk dünya savaşından sonra, sömürgeci ülkelerin sarsıldığını, küçük ülkelerin Milletler Cemiyeti'yle hiç değilse) seslerini duyurmaya başladıklarını ve bugün dünya dengesinde önemli bir faktör olan A.B.D. nin uluslararası politikada ilk kez o sırada önemli bir rol aldığını görmekteyiz. Bu durum, ikinci savaştan sonra kökleşmiş ve Asya'da Afrika'da yeni devletler doğmuş, sosyal hayatin her alanında (teknik ve kültür dahil) engin değişmeler ortaya çıkmıştır. Russell'in bugün de kötülediği ilk dünya savaşını hiç değilse bu açıdan, küçük ve zayıf ulusların lehine yorumlayabiliriz. Bunun en açık ispatı, Türk istiklâl Savaşı ve Türkiye Cumhuriyetidir. Her halde Russell, birinci dünya savaşını «ahmakça» ve İkincisini «gerekli» bulurken, «topraklarında güneş batmayan» İngiliz İmparatorluğunu düşünmekteydi. Fakat bu barışçı çalışmalar kendisine uğur getirmemiştir. **1916 da bu yüzden para cezasına mahkûm olmuş, cezayı ödeyemediği için satışa çıkarılan kitaplarım bir dostu satın alarak kendisne hediye etmiş, böylece borçtan kurtulmuş, kitaplarına kavuşmuş. Fakat bu mahkûmiyeti bahane eden üniversite, kendisini hocalıktan atmıştır.**

Manchester Guardian'da yayınlanacak bir bildiri için, çok sayıda profesör ve Fellow'dan imza toplamakla başlayan barışçı davranışlar, gerek, imza verenler dahil, aydınların; gerekse, Russell'ın' 4 Ağustos 1914 gecesi tesbit ettiği gibi, halkın heyecanla savaştan yana olmaları sonucu, dar bir çevreye özgü kalır. Gerçekten, halk, savaş ilân edildiği için çılgınca sevinmektedir. Russell, barışçı düşünceleri yaymak için toplantılar yapmaya devam eder. Toplantılardan birinin anısını şöyle anlatır: «Pek çok barışçı toplantıda konuşmuştum. Hiç bir.) olay olmamıştı. Fakat, Kerensky devrimini desteklemek için yapılan bir tanesi çok şiddetli geçti. Toplantı, Londra'nın Güney kapısı Yolu'ndaki Kardeşlik Kilisesindeydi. Milliyetçi gazeteler, bu yoksul bölgenin kahvelerinde, bizim Almanlarla işbirliği yaptığımıza ve Alman uçaklarına işaret verdiğimize dair broşürler dağıtmışlardı. Bu yüzden hava gerginleşmiş ve Kilise, bir kalabalık tarafından kuşatılmıştı. Çoğumuz, direnmenin, zararlı veya akılsızca olacağını düşünüyordu. Çünkü bazımız bütünüyle, direnmeye karşı düşünce geleneğinin savunucusuydu, geri kalanımız da direnmekle, kalabalık gecekondu halkına birşey yapamayacağımıza inanmaktaydı. Aramızdan çıkış yapmaya çalışanlar, kapıdan yüz göz kan içinde döndüler. Kalabalık, bir iki kişinin önderliğinde içeri doldu. Hareketi yönetenler dışında herkes azçok sarhoştu... İki kabadayı, çivili sopalarla üzerime saldırdı. Ben kendimi, böyle bir saldırıya karşı nasıl koruyacağımı düşünürken, aramızdaki bayanlardan biri, durumu seyretmekte olan polise gidip beni korumasını istedi. Polis omuzlarını salladı. Bayan, 'fakat o, ünlü Wr filozoftur' dedi. Polis yine omuz silkti. Bilim alanında ün salmıştır' diye devam etti. Polis kılını kıpırdatmıyordu. «Bir Earl'ün kardeşidir» tümcesini söyler söylemez polis yerinden fırladı. Fakat geç kalmıştı. Bir bayan, kendini benimle kabadayının arasına attı. Hayatımı, tanımadığım bu bayana borçluyum.»

Bütün bunlar Russell'ın 1918 yılında İngiliz hükümetini ve Amerikan ordusunu küçük düşürdüğü gerekçesiyle altı ay hapse mahkûm edilmesiyle sonuçlandı. Bir dostunun yardı-

mıyla, hapishanede birinci bölüme kondu. Burada, istediği gibi okuyup yazabilecek, fakat barışçı propaganda yapmayacaktı. **Matematik Felsefesine Giriş** bu ayların ürünüdür. **Zihnin Analizi'ne** de orada başlanmıştır. Russell'ın hapishanedeki en yararlı gözlemi, mahkûmların ahlâk bakımından dışardaki insanlardan hiç de farklı olmadıkları, ancak zekâca aşağı sevi- yede bulundukları yolundadır. Cezaevine girdiği ilk gün, başgardiyan tarafından künyesi çıkarılırken «dinin nedir?» sorusuna Russell «agnostik» cevabını verince, başgardiyan «agnostik» sözcüğünün nasıl yazılacağını sormuş ve sözcüğü yazınca iç çekerek **«ah, çok din var, ama, sanırım, ibâdet edilen Tanrı bir»** demiş. Russell'ın, hapishaneden kalma, tek tatlı anısı sanırım budur.

Savaşın bitmesinden az önce tahliye edilmiş olan Russell, savaş bittiği gün, halkın, savaşın başladığı günkü gibi sokaklara dökülüp çılgınca bayram ettiğini görmüştür.

Aristoteles'tenberi mantıkta en büyük devrimi yaratan ve matematiği mantığa indirgiyen (irca eden) **Principia Mathematica** adlı ve matematikçi filozof Whitehead'le birlikte yazdıkları dev eser de bittiğinden (on yılı almıştır yazılması) dünyada bu yapıtı okuyan kişiler sayılıdır Dahası, Rus&ell'ın yazdığı bölümleri Whitehead'ın, Whitehead'ın yazdığı bölümleriyse Russell'ın okumadığı söylenir şaka yollu. Düşünsel özgürlüğe kavuşan Russell siyasal sistemler üzerindeki görüşlerine yön vermek fırsatını bulmuştur. Onun bu amaçla Rusya ya gittiğini ve Lenin'le de görüştüğünü öğreniyoruz. **Savaş konusundaki düşünceleri, kendisini nasıl tutucu cepheden ayırmışsa, Rusya'nın dehşeti de sol cepheden ayırmıştır. Russell Marxism'i veya hiç değilse, Marxism'in Rusya'daki uygulanışını kuramsal ve insansal açıdan eleştirir, özet olarak dendikte, bütün tarihsel olayların sınıf çatışmasından doğduğunu ve tarihe dialektik materyalizmin egemen olduğunu kabul etmez.** Lenin ve Stalin elinde, parti diktatörlüğüne ve milyonların ölümüne yol açan gelişmeleri Marxsizme aykırı bulur.

Onun komünizmi eleştirmesi, 1896'da yayınladığı bir eserle Marxismi eleştirmesinden farklıdır.

Rusya'dan sonra Russell Çin'e gider ve orada bir yıl kalır, Çin uygarlığına hayran olur. Batılılar ve Japonlar yönünden bu uygarlığın ortadan kaldırılmasına acır. Daha o zamanlar, Çin'in modem bir endüstri devleti olarak, birinci sınıf kuvvetler arasına gireceğini tahmin eder; kötülüklerin kökünün, dogmatik inançta olduğunu görür ve gerek Quakerlerle, gerekse direnmeye karşı olanlarla, sosyalistlerle çalışırken insanların mutluluğunu göz önünde tutar. Komünizmi önlemenin yolunu da savaşta değil, kütlelerin yoksulluğunu ortadan kaldırmakta bulur.

Öte yandan Russell'ın 1919'da üniversitedeki haklarının iâde edildiğini, fakat bunu bir onur sorunu yaparak oraya dönmediğini 1922 ve. 1923 yıllarında İşçi Partisinden genel seçimlere katıldığını ve seçilemediğini; 1924 yılında A.B.D.'nde konferans turuna çıktığını, 1927'deyse ikinci eşiyle birlikte bir okul kurup, eğitim konusundaki kuramlarını uygulamaya giriştiğini söylenenlere eklemeliyiz. Russell, daha sonra geçen 10 yılı daha çok Amerika'da geçirmiş ve kendini, siyasal ve sosyal gazeteciliğe vermiştir.

Amerika'nın Chicago ve California üniversitelerinde Profesörlük yapan düşünür 1940 yılında sosyal ve dinsel önyargıyla New York Kenti üniversitesindeki bir profesörlüğe lâyık görülmedi. Barnes vakfında çalıştı 1943 yılında oradan da atıldı. Haksız yere anıldığını ileri sürerek dâva açtı ve kazandı. 1944 te İngiltere'ye döndü. Yeniden Cambridge'e «fellow» oldu, ikinci dünya savaşı sırasında, yazmaya, konferans vermeye ve değişik konularda radyo

yayım yapmaya, yapıt vermeye aralıksız devam etti. Yapıtlar arasında iki ciltlik öykü kitabı da bulunmaktadır.

KİŞİLİĞİ

97 yıllık yaşamında Russell karşısına çıkan engellere rağmen bir mücadele adamı olmak niteliğini sürdürmüş ve bu yüzden çeşitli kayıplara uğramıştır. Nitekim barışçı işlevliklerinden dolayı Cambridge üniversitesinden atılınca Harvard üniversitesinden teklif almış, fakat İngiliz hükümeti kendisine pasaport vermemiştir. Onun bu ikinci gadre uğrayışıdır. Yukarda da belirttiğimiz gibi, daha önce de Cambridge'ten çıkarılmıştır. Oradan çıkarılmasında metafizikçi Mc Taggart'ın rolü vardır. Mc Taggart Hegel'in öğrencisi ve hayranıydı. Russell, daha **1903** yılında yayınladığı **Matematiğin ilkeleri** (Bu yapıt Principia Mathematica değildir.) adlı yapıtında Hegel mantığım eleştirmişti. Hegel'in bütün parça, süreklilik, kesiksizlik görüşleri bu eleştirilerin sınırına girmekteydi. Mc Taggart ruhun ölümsüzlüğüne inanırdı, Russell içinse ancak nesnel bir varlıkların özellikleri tartışılabilirdi. Ölümsüzlük, geçecek her zaman noktasında bulunmayı içerirdi. Böyle bir içerimi uzay noktalarıyla birlikte ele almalıydı. Uzaysal varlıkların duyu verileriyle algılanması gerekirdi.

Russel'ın başına gelenlerde, inandığı düşünceyi tek başına savunmakla kalmayıp, topluma mal etmek istemesinin rolü büyüktür. Siyasal öğretiler konusundaki bağımsız düşüncesi, ahlâk ilkelerinin mantıksal geçerliği olmadığı yolundaki çıkışları tepkiyle karşılanmıştır. Fakat bütün bunlar, Russell'ın hiç değişmeksizin, belli bir konudaki başlangıç kanılarına saplandığı anlamına gelmez. Nitekim Rus devrimi, ve atom bombası hakkmdaki kanıları böyledir. Her ikisine de önceden taraftarken sonradan onların gösterdiği gelişmeler karşısında tutum değiştirmiştir. Aşağıda göreceğimiz gibi, felsefe alanında da durum aynıdır. Bu, Russell'ın kendini yenileyen bir insan olduğu anlamına gelir.

Russell, kendi içine kapalı hırçın bir filozof tipi değildir. Özel yaşantısında, şakacı, günün sorunlarını eğilmekten zevk duyan **bir** insandır. Yazılarında yer yer İngiliz mizahının örneklerine rastlanabilir. Bu mizah en ağır konularda bile yer **yer** ortaya çıkmaktadır, örneğin, mantıksal çelişmelerden sözettikten sonra Hegel'e şöyle yükleniyor: **«Sonunda, yukarıki çelişmede, özel hiç bir felsefenin içerilmediği anlaşılır. O çelişme sağduyudan doğar ve bazı sağduyu kanısından vazgeçmekle çözülebilir. Yalnız, çelişmelerle beslenen Hegelci felsefe, her yerde benzer sorunlar bulduğu için bu konuda tarafsız kalacaktır.»**

Çok kişide görüldüğü gibi, onun kişiliğinde de yetiştiği çevrenin rolü olmuştur. Bu çevre her şeyden önce, düşünen ve düşünceye değer veren insanların bulunduğu çabaların isim verdiği bir çevredir. **James Ward, Sir James Frazer, Sir George Darwin, A. N. Whitehead, Broad, Mc.Taggart, G.E. Moore, Bob Trevelyan kardeşler, Keynes, Wells, Sidney ve Beatrice Webb, G. B. Shaw, Wittengstein, Joseph Conrad, George Santayana** gibi tarihten, edebiyata, edebiyattan felsefeye uzanan bir alanın ünlü kişileri ya hocası olmuşlardır, ya öğrencisi, ya da yakın dostu. Hepsiyle tatlı anıları vardır, örneğin Shaw'la birlikte çıktıkları bir bisiklet gezisinde, bisiklete binmeyi henüz öğrenen Shaw, bütün hızıyla Russelî'ın bisikletine çarpar, Shaw havaya fırlar ve birkaç metre öteye sırt üstü düşer. Russelî'ın bisikleti hurda durumuna gelmiş ve Shaw'a bir şey olmamıştır. Dönüş için Russell trene biner. Shaw yavaş giden banliyö trenine her istasyonda yetişerek Russell'ı alaya alır.

Russell'ın öğretisinde mantık, gerçeklik hakkmdaki bütün bilimlerin en geneli, Leibniz'in

doctrina formarum'u her doğal dilin kapsaması gereken temel örnekleri ele aldığı için gramerle ilişkiliydi. Fakat Willgenstein daha 1914'ten önce Russell'ın öğrencisiyken, mantıksal doğrulukların, belirli bir sözlükte yeterlikle dile getirilecek gibi olmadığım, başka doğruluklardan «totolojik» olmak özelliğiyle ayırt edilmeleri gerektiğini ileri sürmüştü. Russell cezaevinde Matematik Felsefesine Giriş' i yazarken, matematiğin tanımı için bu «totoloji» kavramından yararlanmıştır, o tarihte kaleme aldığına göre «sağ mı, ölü mü» olduğunu bilmediği bu eski öğrencisiyle sonradan buluşmuştur. Sözünü ettiğim gerçek, büyük bir düşünürün, öğrencisi kanalından da gelse, yeniye nasıl açık olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Russell böyle bir gelenekte yetişmiştir. Cambridge'te matematik okurken, hidrostatik dersinde hoca, bir banyo küveti içinde gidip gelen kapaklı kapla ilgili bir problemi çözerken, öğrencilerden bl{i «kapak üzerindeki santrfüj kuvvetini unutmadınız mı?» deyince hoca «ben yirmi yıldır problemi böyle düşünmüştüm. Ama haklısın» diye cevap vermiş.

Bu özellikleri dışında Russell'in kendisine gönderilen her mektuba cevap verdiği bilinmektedir. Uğraşıları göz önüne alınırsa, kişiliğinin bu yanı küçümsenmemelidir.

Onun, eski statik hocası Whitehead'la küçük bir anısı düşünceye verdiği değeri ve bilimsel titizliğini göstermesi yönünden ilginçtir. Poincare'ye karşı yazdığı bir makale için Whitehead'ten matematik bir noktanın açıklamasını mektupla istemektedir. Cevap yıkmaz. Yine yazar, yine cevap çıkmaz. Telgraf çeker cevap gelmez, ödemeli telgraf çeker ses çıkmaz. Sonunda, Whitehead'i görmek üzere yola çıkar. Whitehead, mektuplara cevap verirse orijinal esere vakit kalmayacağı kanısındadır. Fakat Russell da araştırıcıdır, gölgede kalmış köşelerin varlığını, hele onların başkaları yönünden ortaya çıkarılmasını istememektedir. Whitehead'ın soruna değişik bir açıdan bakması, işin yönünü değiştirebilir.

FELSEFESİ

Russell felsefeye Hegelci olarak başlamıştır. 1900 yılında Paris'teki felsefe kongresinde okumuş olduğu tebliğde, noktalarla anların varlığını ileri sürmüştü. Bazı şeylerin var olmadığı konusundaki düşüncelerin geçersiz olduğu konusundaki Hegel'ci kanıya yaklaşmaktaydı bu tutum. O aynı zamanda, Hegel'in Mutlak'ına yaklaşan, sayısız mutlak doğruluklar bulunduğunu savunuyor ve bunları matematikte görüyor, mantığı gramere bağlayarak, zorunlu olanı doğal sayan Hegel'e yaklaşıyordu. Mantık önermeleri a priori olarak bilinir. Bu onların kendi içlerindeki özellikleri değil, onları biliş yolumuzun özellikleridir. Fenomenoloji'sinde felsefeyi bilimin seviyesine çıkarmak isteyen Hegel'le Russell'ın ayrı amaçlar güttüğünü iddia etmek güçtür. Russell bu dönemde «eğer» veya, «veya», «değil» türünden mantıksal değişmezleri Platon gibi âdeta gökte arar ve onları insan aklına kondurulmuş varsayarken Hegel'in Weltgeist kavramını içkin olarak kabul ediyordu. Çünkü, metafizik yönetici varlıklar kabul etmeden bu tip temel kavramların açıklanımı yapılamazdı. Kuşkusuz, taslağı öğrencilik yıllarında çizilen bu programda McTaggart'ın büyük etkisi olmuştur. Ancak Russell daha sonra, Hegel felsefesinin uzaktan görülen bulanık bir lekeye, benzediği sonucuna varır,

O, eski Grek filozofları gibi açık olanı sever, insan usu İçin kesinlik, doğayı ele almakta zorunlu bir öğe olan matematikte bulunabilir. **Mantığın İlkeleri'ni yazan** Bradley, onun Hegelciliğinde asıl rolü oynamıştır. Bradley bu eserinin her noktasında, insan aklının hiyerarşisinde yer alan bütün mantık biçimlerinin, dolaysız bir duygunun yaşantısından

doğduğunu anlatmaya çalışmıştır Bu duygunun bütünlüğünü mantıksal biçimler açıklayamadığı için o, kaçınılmaz bir öznellik içerir.

İnsan düşüncesinin bütün kategorilerini aşan mutlak gerçeklik arama çabası, Russell'da bu döneme rastlar. Fakat, henüz onun, mantıksal atomculukta olduğu gibi dışsal bağlantılardan kurulu olduğu sonucuna varmış değildir. Gerçeklik, kendisini kavramak için ancak duygunun ip ucu verdiği ve insanla özdeş tutulmayacak sonlu merkezlere ayrıştırılabilen bir birliktir. Bu, akla nüfuz edebilirse de akıl üstü yapısı olan bir gerçekliğin dile getirilmesidir.

Russell'ın yetiştiği yıllarda, özellikle Oxford'ta yeni idealist bir gelenek egemendir. Bunlar, mantık alanında, bagta Hegel olmak üzere Lotze ve Sigwart gibi Alman düşünürlerden etkilenmişlerdir. Mutlak idealist'ler diyebileceğimiz Hegelci gurubun merkezi Oxford üniversitesidir. Russell'ın önceleri yakın dostu olan Mc Taggart'sa, bazı noktalarda Hegel'den ayrılmasına rağmen, düşüncelerini onun felsefesini inceliyerek türetmiş ve Hegel Kozmolojisi Üzerine Çalışmalar, Hegel Mantığı üzerine Bir Açıklama adlı yapıtlar vermiştir. Russell daha sonra, varlık'a ayırdığı dikkatin kaynağını Mc Taggart'tan alacaktır. Şurası önemlidir: Russell hiç bir zaman McTaggart'ın, biçimsel belirlemeleri empirik materyalin dışında, a priori bir saflığa bağlama çabasına, hatta onunla en çok dost olduğu yıllarda bile yanaşmamıştır. Aynı şekilde, hiç bir zaman Hegel'in psikolojizmine girmemiştir. En çok Hegelci olduğu zaman bile. O, gerçekliğin zihinsel olması konusundaki Hegelci kanıta karşı durarak, gerçekliğin ne olması gerektiği konusunda kanıt getirilemiyeceğini ileri sürer. Whitehead„ matematikçinin uzay ve zamanının insan yönünden yapılmış duyarlı aygıtlar olduğu konusunda kendisini ikna ettiğinde Russell, doğada bu aygıtların yapıldığı maddeler bulunduğunu düşünmemişti. Bu, gerçekliğin zihinsel olduğu görüşüne dönüş sayılamaz. Matematik gerçeklikle, doğadaki gerçeklik değildir. Fakat bir Russeli, bir kısım gerçekliği zihinsel, bir kısmını çevresel sayıp çokçu bir tutuma girdiğinde (kanuna göre burada da McTaggart'ın etkisinden söz edilebilir) çelişmeye düşmese bile doyurucu olamıyor. Çünkü, dış dünya izlenimlerinden doğar sayma yolunda bir kanıma giremediği matematik kavramların kaynağı belirsiz kalıyor. Eğer onlar zillinde kendiliklerinden oluşmuşlarsa, Russell'ın çevrel saydığı kavramların da önceden zihinde oluşmadıklarını düşünmemek için bir neden yoktur. O zaman örneğin, «baba»nın varlığından babalık kavramına değil de «babalık» kavramından «baba»nın varlığına geçmek durumunda kalırız. Böyle bir tutum da Russell'ın empirisizmiyle çelişme yaratır. Empirisizmde, yaşantı, en temel öğelere ayrıla-bilmektedir. Bu, onun dolaysız ve şaşmaz duyusal gözlemlere indirgenmesi demektir. Zaten dilin, ilkel önermelerin varlığına elveren böyle bir temele dayandırılmasıyla, ilkel ve karmaşık önermeler arasındaki bağlantının «doğruluk fonksiyonu»na bağlanması olanaklı olmaktadır. Doğruluk fonksiyonu, modern mantığın temel direklerinden biridir.

Bu noktada Russell'ın mantıkçılığıyla, empirisizmini ayrı ayrı gözden geçirmek gereği ortaya çıkıyor. Gerçekten onun mantıkçılığı daha G. E. Moore'la tanıştığı 1898 yılında kendini gösterir. Esasen Matematiğin ilkeleri'nin önsözünde Russell «felsefenin temel sorunlarında durumum ana çizgileriyle Bay G. E. Moore'a bağlıdır» şeklinde konuşuyor. Onun Hegelcilikten ayrılıp, Moore'un çözümleyici yolunu seçmesinde sağduyuya karşı güvensizliği ve Hegel felsefesininse sağduyuya uygun gözüken bir yığından ibaret oluşudur. Çünkü asıl felsefe sorunları, sağduyuyla cevaplandırılamıyan sorulardır. Söz gelimi, bir sözcüğün anlamını tartıştığımızda, kendileri o sözcük olmayan pek çok örnekle karşılaşmaktayız.

Sözcüğün kendisi, duyulur dünyanın bir parçası değildir. Onun, benzer biçimlerin dolayısıyla mantıksal bir uydum olduğunu söyleyebiliriz. Fakat benzerlik, bir biçimin yani sözcüğü sınıf üyesi durumuna getirmek konusunda zorunlu ve yeterli değildir. Orada gerekli olan «erek» tir. Sağduyu bunun dışında bazı gündelik sorular için bile yeterli değildir.

Dikkati çeken husus, Moore sağduyuyu savunduğu ve bu konuda bir de eser yazdığı halde, Russell'ın sağduyuya dayanan Hegel'den Moore etkisiyle vazgeçtiğidir. Yukarda da belirttiğimiz gibi bunu, Moore'un çözümleyici görüşlerindeki çekiciliğe bağlayabiliriz. Moore'un sağduyuya karşı tutumu, onunla ilgili pek çok inancın, mantık yasaları gibi, ne ispat edilebilir ne de çürütülebilir olduğu temeline dayanmaktaydı, «iyi», «bilmek», «görmek» gibi deyimler böyledir. Moore bunları çözümliyerek, sağduyuya dayanan kullanımlara bağlar. Çözümleme sırasında, deyimlerin anlamlarının birer varlık olduklarını kabul eder. Bu bakımdan, bir deyimin anlamını bilmekle anlamın çözümlenmesini bilmek arasındaki karşıtlık, verilen bir deyimin kavramına sahip olmakla bu kavram karşısında tavır almak karşıtlığı biçiminde dile getirilmiştir.

Russell, bir üst paragrafta dile getirilen düşünceleri benimser. O da matematiğin temel kavramlarını birer varlık saymakta ve sözcüklerin çözümlenmesinde bir deyimi sağduyu aracılığıyla kullanmayı bilmekle onun yapısını dile getirmeyi ayırmaktadır. Russell bir kavramı tanımlarken, onu kuran kavramlara ve o kavramlar arasındaki bağlara geri gitmeyi öğütler. Böylece, söz konusu kavramın, verilen ve ilgili deyimlerle benzerlikleri, ayrılıkları kolayca açığa çıkacaktır.

Algı konusundaki düşüncede de Russell, Moore'un **etkile**rinden uzaklaşmamıştır diyebiliriz. Bu dönemde (1900) yayınladığı **Leibniz'in Felsefesi** adlı eleştirisel betikte, Leibniz'in algı konusundaki düşüncelerini eleştirirken, dış dünyada olup bitenlerle duyular arasında nedensel bir bağlantı bulunması gerektiğini, algılıyana çevrel nesnelerin hiç bir etki yapmaması düşüncesinin paradoksallığını ileri sürmektedir, **(s.** 133 v.ö.). **Anlam ve Doğruluk üzerine Bir** Araştırma'da da aradan 40 yıl geçmesine rağmen aynı tez savunulur (s. 123). Algılar ve yaşantılarla, olgular hakkındaki bilgimizin yakın nedensel bağlantısı vardır. Algısal bilgiden çıkarımsal bilgiyi ayırmakla Hegelcilerle, entrumantalistler yanılmışlardır. **(Anlam ve Doğruluk'a** göre) Algısal yargılar Moore gibi çözümlenirken onların, işaret zamirleri veya soyut adlarla dile getirildiklerine dikkat edilir (Anlam **ve Doğruluk,** s 127) Burada Moore'cu çözümlemenin etkisi büyüktür (bkz. İdealizmin Çürütülmesi, Principia Ethica).

MANTIKÇI RUSSELL

Russell, vaftiz babası, aile dostları John Stuart Mill'ın. **Mantık Sistemi** adlı betiğini henüz 18 yaşındayken, Cambridge'e gitmeden okumuş bulunuyordu. Onun, zorunlu önermeleri gramere bağlayarak sözel saymasında Mill'in etkisi görülmektedir. 193839 ders yılında Chicago üniversitesindeki derslerden sonra, ünlü mantıkçı Prof. Carnap ve Morris'in de bulunduğu dinleyiciler gurubuyla, doğruluk, dil ve olgu sorunlarını tartışması sonucu Russell, zorunluk konusunda dilin payını azaltmaya girişmiştir.

Russell'ın yapıtlarına (özellikle **Matematiğin İlkelerine)** bakarak, adlar konusunda da çok eskiden düşünmeye başladığını kabul edebiliriz. Gerçekten onun, değişik bir ad anlayışı vardır. Mili, özel adları bir gösterime, genel adlarıysa bazı özelliklerin içerimine bağlamıştı. Russell, özel adlar görüşünü bağlantılar görüşüyle birleştirerek genişletmiştir. Ad,

uzayzaman'ın belirli sürekli bir parçasını kaplayan bir nesnedir. Bir nesne, birlikte var olan niteliklerin demetidir **(Anlam ve Doğruluk, 97).** Uzay-zaman için gerekli özellikleri taşıyan nitelikler dizisi araştırılırken empirik yasalara dönülür. Böylece uzayzaman konusundaki **«sentetik a priori»** genel doğruluklar ortadan kaldırılmış olur. Berson'un hafızası bu bakımdan, gözlemleri depo ettiği için işe yarıyacaktır.

Russell 1912 yılında **Felsefenin Sorunları'nı** yazdığı sırada, fiziksel nesnelerin sadece tanımları aracılığıyla bilindiğine inanmaktaydı.

İmdi, Russell'ın Whitehead'le birlikte çalıştığı döneme geçebiliriz. Bu dönem onun özellikle, matematiksel mantık sorunlarına eğildiği ve Whitehead'la birlikte 26X17 cm boyundaki 2000 sahifeyi aşan, Aristotelestenberi insan aklının ortaya koyduğu en büyük mantık ürünü sayıian **Principia Mathematica'**yı yazdığı dönemdir, üç ciltlik bu dev eserin dördüncü cildinin de yayınlanması tasarlanmış, fakat bu tasarı gerçekleşmemiştir. 1910-13 yılları arasında yayınlanan **Principia Mathematica, matematiği** mantığa indirgemiştir. Russell 1900 yılında Whitehead'le birlikte katıldığı Paris'teki matematik kongresine katılması sonucu, mantığın matematik temelinde ve matematiğin teknik araçlarıyla açıklamasını yapmaya çalışan Italyan matematikçisi Peano'yla tanışmış; böylece Whitehead'ten de aldığı destekle salt matematik konusunda verimli ve kesin araştırmalara girişmiş oldu. Çalışmaları, Weierstrass, G. Cantor, F. Klein, Dedekind ve Frege gibi büyük matematikçilerin buluşlarıyla beslendi. Russell bu yoldaki zihinsel yeteneklerini önce, 1903 yılında yayınladığı Matematiğin ilkeleri (Principia Mathematicadan ayrıdır bu yapıt) adlı betiğiyle, zihinsel yeteneklerinin salt matematik yolundaki ilk ürününü vermiş oldu. Russell salt matematiği «p, q'yu içerir» biçiminde bütün önermelerin sınıfı olarak tanımladığı bu yapıtında sembolizme başvurmaksızın sembolik mantığı da ele almakta ve önermeler, sınıflar hesabıyla bağlantılar hesabım açıklamaktadır.

Bütün matematik değişmezlerin mantıksal değişmezler olması, matematiğin bütünü öncüllerinin değişmezlerle ilgili bulunması, füozofların matematiği a priori saymalarına yol açmıştır. önemli olan, bir kez mantık aygıtının kabul edilmesiyle matematiğin zorunlu olarak ortaya çıkmasıdır. Salt matematik, mantıksal değişmezler dışında hiç bir tanımlanamaz olanı içermez. Uygulamsal (tatbiki) matematikte sonuçlar, söz konusu varsayımı doyuran bir değişmez için ileri sürülür. Salt matematikteyse onlar değişkenle ilgili bir varsayımdan doğarlar. Söz gelimi Eukleides geometrisi, salt matematik olarak «U, Eukleides uzayıdır» varsayımına sahip önermelerden kuruludur. Öte yandan, «var olan uzay, Eukleides uzayıdır» dersek, Eukleides geometrisini kuran bir değişmezin varlığını kabul ederek, bu geometrinin bütün sonuçlarını ileri sürmüş oluruz.

Matematik, içinde değişkenler bulunduran biçimler biçimsel içerimleri öncül alır ve onların vargılarından kurulur, örneğin «a, b'yi ve b, c'yi; o halde a, c'yi içerir» biçimindeki kıyas, matematiğe; «içerim bir bağlantıdır» türünden önermeyse mantığa aittir.

Matematiğin ilkeleri, salt matematik alanındaki değişik kişilerin (bunların adları yukarda verilmiştir) düşüncelerini biraraya toplaması ve eleştirmesi açısından ilginçtir. Orada nicelik, büyüklük, sonsuzluk kavramları ve temel kavram olarak sayılar uzun uzadıya tartışılmıştır. Russell için bir dönüm noktası biçimleyen bu yapıtın ayrıntılarına, kısa ve teknik olmaması gereken bir yazı çerçevesi içinde girmek çok güçtür. Ancak, salt onun yaratıcılığına ait olanları gözden geçirebiliriz.

Ayırt edebildiğim kadarıyla Russell'ın buradaki en büyük hizmeti mantıksal paradoksların çözümlenmesi yolunda olmuştur. Mantıksal paradokslar sorunu, daha D.Ö. 490 480 yılları arasında yaşamış Elealı Zerion zamanmdanberi zihinleri işgal etmiştir. Aristotelesin bize bildirdiği en eski ad budur. Belki, paradokslar alanında kafa yormuş onun da bilmediği veya bildiği halde etkisinin azlığı yüzünden Physica'sma almadığı kişiler vardır. Kant'a değin, felsefe literatüründe bu tür mantık güçlerine rastlamıyoruz. Kant, Salt Aklın Eleştirisi'nde:

1-Dünyanın bir başlangıcı, zaman içinde bir başlangıcı olduğu ve uzay bakımından sınırlı bulunduğu,

2-Dünyadaki her karmaşık tözün basit parçalardan kurulduğu, kendisi basit olmayan ya da basit parçalardan kurulu olmayan hiç bir nesnenin bulunmadığı (dünyada), yolundaki tezler ve bunların karşı tezlerinin çatışkısına işaret etmiş, fakat çıkar bir yol göstermemişti. Sonsuzluğun duyu dünyasının itibarını nasıl kırdığını anlamak için ilk iki teze bakmak ve onların karşı tezle'rini düşünmek yeter.. Birinci çatışkıda içerilen sonsuzluk düşüncesi, birbirini izleyen bireşimlerle bütünlenemezlik kanısını içermektedir. Sonsuzluk kavramı, sınıflarla ilgilidir, dizilere ancak türetme yoluyla uygulanabilir. Sonsuz sınıflar kendilerini üyelerinin tanıtıcı özellikleriyle verilirler. Böylece, «tamamlanma» ve «ardışık bireşim» kavramları ortadan kalkar. «Bireşim» zihne başvurmayı gerektirir, Kant felsefesinin özelliğidir. Kant aynı zamanda, sonsuz dizilerin, ardışık bireşimle sonlu zamanda tamamlanmadığını düşünmüştür. Bu, olsa olsa, dünyanın zaman içinde bir başlangıcı olmadığını kanıtlar.

İkinci çatışkıysa, sürekliliğin, sonsuzluğuna dayandığını göstermesi bakımından ilginçtir. Uzay basit parçalardan değil, uzaylardan kuruludur. Geometri, uzayı basit noktalardan yapılmış olarak görür. Bu görüş zorunlu değildir. Eğer, çatışkıdaki tezin ispatı doğru olsaydı ve karşı-tezden, noktaların kabulüyle kaçmabilseydik, çatışkının kendisi, noktaların lehine tüketici bir kanıt sağlayacaktı.

Kant, uzayda esas olanın uzaysal sıra olduğunu kabul ettiğinden ve noktalarda bu özellik bulunmadığı için uzayı noktalardan kurulu saymamış olabilir. Bu, mutlak uzay görüşünü içerir. Öbür yandan, sonsuz bölünebilirlik kabul etmediği için noktalardan vaz geçmiş olabilir. Birinci durumda, uzaysal bağlantılar hayırlanırken, ikinci durumda, sonsuz bölünmenin olanaklı olmadığını ispat edecek bir görüş gösterilmemektedir.

Pythagoras'tanberi 2000 yıldan fazla birzaman insan zihni bazı mantıksal paradokslar dolayısıyla bocalamaktaydı. Bunlardan en önemlisi sonsuzlukla ilgili olandı. Pythagorasçılar ve onların çağdaşları olan atomcular uzayın bölünemez noktalardan zamanında, bölünemez anlardan kurulu olduğuna; ve sonlu bir alandaki nokta sayısıyla, sonlu bir zamandaki an sayısının sonluğuna inanmışlardı. Aristoteles, Physika'da, Phythagorasçılarm boşluğu kabul ettiğini söyler. (IV. 623). Yine Pythagorasçılar ve Platon, sonsuzluğu, kendi başına yaşıyabilen bir tözün ilkesi sayar ve Pythagorasçılar onu, duyu nesneleri arasına yerleştirir (Physika, 41, 4, 203 a).

Parmenides, Grek felsefesini?, gerçekliğin bölünmez **ve** değişmez olduğu kanısını getirmiş, onun öğrencisi Zenon, ünlü kanıtlarını ortaya atmıştır. Buna göre:

1-Bir yarış alanının sonuna, sonlu bir zamanda, sonsuz sayıda noktalar geçilemiyeceği için varılamazdı. Önce, verilen bir uzaklığın yarısını, sonra o yarının yarısını v.ö. geçmek

zorunluydu ve böylece sonsuza değin gidilirdi.

2-Hızlı koşan çabuk koşana yetişmezdi. Çünkü, çabuk koşan önce, ağır koşanın ilk bulunduğu noktaya varmalıdır. Bu sırada yavaş koşan daha ileri bir noktaya varmış olacaktır v.ö.

3-Eğer herşey, kendisine eşit bir uzayı kapladığında hareketsizse ve harekette olmak, verilen bir zamanda belli bir uzayı kaplamaksa hiç bir cisim harekette olamaz.

Zenon'dan Bergson'a değin pek çok filosof, metafiziğini, sonsuz dizilişin olanaksızlığı ilkesine dayandırmışlardır. 1846 48 yıllarında yazdığı küçük bir eserle (**Sonsuzluğun Paradoksla**rı) Bolzano, konuya bir çözüm yolu bulmak istemiş ve asıl çözüm 1882 yılında George Cantor yönünden sağlanmıştır. Bildiğim kadarıyla Cantor'un, teknik bilgileri gerektirdiği için burada açıklamasına girmiyeceğimiz düşüncelerini anlaşılır duruma getiren ilk düşünür Russell'dir.

Russell'in, felsefe evreninde asıl yerini bulmasına yol açan onun ilk kez Matematiğin İlkeleri'ne yaptığı bir ekle ana çizgilerini öne sürdüğü ve mantıksal paradoxların çözümünü sağlayan tipler öğretisidir. En eski Paradoks Giritli Epimenides'in sözüyle ilgilidir. Epimenides «bütün Giritliler yalancıdır» demiş. Kendisi de Giritli olduğuna göre; doğru söylediği kabul edildiğinde yalan, yalan söylediği kabul edildiğinde doğru söylüyor demek olur. Zamanla ortaya başka paradokslar da çıkmıştır. Örneğin 1895'te G. Cantor kendi sınıflar kuramının şöyle bir paradoks içerdiğini görmüştü: Her iyi düzenlenmiş dizinin bir sıra sayısı olduğu ve yukarı doğru, yerilen, herhangi bir sıra sayısını içeren sıra sayıları dizisinin, verilen sıra sayısının bir aştığı ve bütün sıra sayılarının dizisinin iyi düzenlenmiş olduğu gösterilebilir. Bundan, bütün sıra sayılarının dizisilerinin bir sıra sayısına sahip olduğu sonucu çıkar. Fakat bu durumda bu sayıyı içeren bütün sıra sayılarının dizisi bu sayının bir üstünde bir sıra sayısına sahiptir. Dolayısıyla, bütün sıra sayılarının dizilerine ait sıra sayısı, bütün sıra sayılarının sıra sayısı olmayacaktır. 1899'da Cantor bir paradoks daha keşfetti. Durum 1903 yılına değin, esaslı bir çözüm bulunamadan sürdü. O yıl matematikçi Frege, Aritmetiğin Temelyasaları adlı eserinin ikinci cildini 1902 tarihli bir notla yayınlıyordu. O not şuydu:

«Bilimsel bir yazar için, kurduğu yapının temellerinden birinin, yapı bittikten sonra çökmesi kadar talihsizlik olamaz.»

«Bu betiğin bitimine yakın Bay Bertrand Russell'in mektubunu alınca böyle bir duruma düştüm. Sorun, benim V. aksioma'ınamla ilgilidir. Onun apaçık öbür aksiomalar gibi apaçık olmadığım ve bir mantık yasası sayılamayacağını asla görmezlikten gelmiş değildim. Bu zayıf noktayı, birinci cildin önsözünde de belirtmiştim (s. 7). Yerine bir başkasını bulsaydım, ondan memnunlukla vazgeçerdim. Şimdi bile, bir kavramdan, o kavramın uzanımına geçmeden, aritmetiğin bilimsel olarak nasıl kurulacağını ve sayıların mantıksal nesneler olarak nasıl kavranıp gözden geçirileceğini Dilmiyorum. Daima bir kavramın uzanımından (bir sınıftan) söz edebilir miyim Söz edemezsem, istisnai durumları nasıl ayırt edeceğim? Daima bir kavramın uzamm bakımından öbürüyle çakışmasından, birinin sınırına giren kavramın öbürünün de sınırına girdiğini çıkarımlayabilir miyim? Bay RusseH'in bildirisinde ileri sürülen sorular bunlar.»

«....... imdi Bay Russell'in keşfetmiş olduğu çelişme belirtilebilir: ,

Kimse, insanlar sınıfının insan olduğunu ileri sürecek değildir. Burada, kendine ait

olmayan bir sınıfa sahibiz. Bir nesne, o nesne, uzanımı belli bir sınıf olan kavramın sınırına girdiğinde bir sınıfa aittir diyorum, imdi, gözlerimizi, kendine ait olmayan sınıf kavramına çevirelim. Bu kavramın uzanımı (eğer onun uzanımından söz edebilirsek), kendilerine ait olmayan sınıfların sınıfıdır. Ona kısaca S sınıfı diyeceğiz. İmdi bu S sınıfının kendine ait olup olmadığına bakalım, önce, onur kendine ait olduğunu kabul edelim. Eğer bir nesne bir sınıfa aitse, o nesne uzanımı o sınıf olan bir kavramın sınırına girer. Dolayısıyla, eğer, sınıfımız kendine aitse, kendine ait olmayan bir sınıftır, öte yandan, sınıfımızın kendine ait olmadığını düşünelim. Bu durumda o, uzanımı kendisi olan biı kavramın sınırına girer, dolayısıyla kendine ait olmaz. Burada bir çelişmeyle karşılaşınız.» (Aritmetiğin Yasaları, Jena, 1903) Russell'in mektubundan sonra Frege önce, sınıflara kar şılık olmayan kavramlar düşündü. Eğer, kendisinin üyesi ol mayan sınıf kavramı böyleyse, Russell'ın paradoksu ortadaı kalkacaktı. Çünkü artık, kendilerinin üyesi olmayan sınıflara sınıfı bulunmayacaktı, iki kavram, sadece ve sadece birincisi sınırına giren, fakat kendisi birincinin uzanımı olmayan nesne İkincinin sınırına da girmekteyse ve bunun tersi de doğruysa iki kavramın aynı uzanıma sahip olduğu söylenecektir.

Russell 1906 yılında, Londra Matematik Derneğinin yayınladığı dergiye yazdığı bir makalede (Sonsuz Ötesi Sayılar Kuramının Bazı Güçlükleri Üzerine ve Tipler Sırası) sınıf notasyonları üzerine bazı sınırlamalar konulmasını ve matematikten sonsuz küçüklerin çıkarılıp atılması gibi, mantıktan sınıflar hesabının atılmasını öngörmekteydi. Russell aynı zamanda, sınıflardan söz etmenin, paradokslara yol açan tek neden olmadığını ortaya koyan bir paradoks da bulmuştu. Hem Poincare'yle Russell'in çatışmaları da bu tarihlere rastlar. Rusell'ın, bazı önerme fonksiyonlarının yüklemsel olmadığı konusundaki düşüncesini kabul eden Poincare, matematiğin, sembolik mantık aracılığıyla dile getirilemiyeceği tezini savunma] taydı. (Bilim ve Yöntem, H. Poincare).

Artık Russell'in, paradoksları nasıl çözdüğünü, teknik ayrıntılara girmeksizin açıklayabiliriz sanıyorum. Bunun için doğrudan doğruya **Principia** Mathematica'ya baş vuracağız:

Tipler kuramına girmeden önce, kısır döngü ilkesini öğrenmeliyiz. «Bir derlemenin bütününü içeren, o derlemeden biri olmamalıdır», ya da tersini dile getirmek gerekirse «eğer, bir bütüne sahip olması koşuluyla o, bütünün terimleriyle tanımlanabilir üyelere sahipse, derlemenin bütünü yok demektir.» Söz gelimi, üçüncü durumun olanaksızlığı yasasını alalım. Bu yasa bir önerme olduğu için, onun kendisinin de doğru ya da yanlış olduğunu ileri sürersek kısır döngü yanlışlığına düşmüş oluruz.

Tipler kuramı için bir de doğruluk ve yanlışlığın sistemli çift anlamlılığı üzerinde durmak gerekir. Genel bir anlatımın içerdiği fonksiyon, o anlatımın kanıtı olamaz, örneğin, «bütün insanlar için her insan söz konusu olduğunda, 'her insan' ölümlü olmak yüklemine ölümlülük yüklemi verilebilir» genel önermesinde yüklem ölümlülük yüklemi genel önermenin kendisine ait olamaz. Başkaca dendikte, genel önerme, ölülülük yüklemine kanıt verilemez. Çünkü o yüklem tek tek insanlara aittir. Sorunu doğruluk veya yanlışlık yüklemlerine götürürsek, önermelerin tikel ve genel oluşuna göre ayrı dereceden doğruluk veya yanlışlık bulunması gereği anlaşılacaktır. Sonuçta, verilen bir fonksiyon, belirli tipte bir kanıt gerektirecektir. (Burada, «fonksiyon»dan kasdedilen önerme fonksiyonudur. Doğru veya yanlış olma özelliğine sahip her yargı önermedir: Ahmet gitti gibi. Bu önermenin öznesi değişkenle gösterilirse önerme fonksiyonu elde edilir: X gitti gibi, özne önermenin kanıtıdır,

fiilse yüklemi.)

İmdi bu görüşe göre, Epimenides paradoksunun nasıl çözüldüğünü görelim: Bir insan «yalan söylüyorum»dediğinde bu, «doğruladığım ve yanlış olan bir önerme var» demektir. Fakat, çift anlamlı olan «yanlış» sözcüğünü bu durumdan kurtarmak için, yanlışlığın yüklendiği önermenin sırasını belirlemeliyiz. Eğer söz konusu önerme, **n.** sıradaysa, o önermenin ortaya çıktığı bir başka önerme bir üst sıradandır.

«Yalan söylüyorum» önermesi «birinci sıradan bir yanlış önerme ileri sürüyorum», «ikinci sıradan bir yanlış önerme ileri sürüyorum» v.ö. biçimindeki önermelerin kısaca dile getirilmesidir. Birinci sıradan hiç bir önerme ileri sürülmediğinden «birinci sıradan yanlış bir önerme ileri sürüyorum» önermesi yanlıştır, «ikinci sıradan yanlış bir önerme ileri sürüyorum» önermesi doğrudur. (Paradokslar için bkz. Principia Mathematica, Cambridge University Press, c. i. 37 65).

Russell bu biçimde yedi paradoksu çözmüştür. Principia Mathematica'nın yayımı üzerinden 58 yıl geçtiği halde, çözüm, değerini korumaktadır.

Russell'ın kendi adına damgaladığı bir başka ünlü kuram da tanıtlar (tasvirler) kuramıdır. Frege, kavramların ve bağlantıların yapısını anlayabilmek için, fonksiyonlar üzerinde durmamızı öğütlüyordu. Çünkü, bir cümlenin ilgili olduğu bir varlık, yani onun doğruluk değeri bulunmaktaydı. Böylece, kavramlar ve bağlantılar, değerleri daima doğruluk ve yanlışlık olan fonksiyonlardı. Söz gelimi Frege için kırmızı renk halis ve «kırmızı» adının ilgili olduğu nesneydi. O, «kırmızı» sıfatının ilgili olduğu nesne olamazdı. Bu öğreti, Frege'yi yüklem tipleri arasında kesin bir ayırım yapmaya götürmüştür. Dilin ana çizgilerini belirtmek için, onu taklid etmeyen bir sistem kurulabilirdi.

Aritmetiğin Temelleri'nde (Breslau, 1884) bu programı uygulamaya çalışan Frege, anlamla, anlamın başvurduğu nesneyi ayırmaktaydı. Aynı nesneyi gösterdiği halde iki tanıt ayrı anlama sahip olabilirdi. Gündelik dilde özne olan, belirli bir tanıt, açıkça ileri sürülmeyen bir anlatımı önceden varsaydırmaktaydı. Tanıt bir nesneyi göstermediğinde, önermenin doğruluk ya da yanlışlığından söz edilemezdi. Frege, böylece, her tanıt için bir nesne düşünmeye yöneldi. Bazen ilgili nesnenin, tanıtın ereğinden başka olduğunu da kabul ediyordu. Bu konudaki güçlükler, daha sonra Russell ve Whitehead yönünden ele alınmıştır. Ben, tanıtlar kuramının daha çok Russell'a ait olduğunu sanıyorum. Çünkü o, daha Felsefenin Sorunları'nı yayınlarken, fiziksel nesnelerin sadece tanıtlar yoluyla bilinebileceğini düşünmekteydi.

Russell'ı, kendi anlatımıyla «felsefeye en büyük yardımlardan biri» olan tanıtlar kuramını ileri sürmeye götüren neden, var olmayan nenlerden anlamlı olarak nasıl söz edilebileceği sorunudur. Bu var olmayan nesneler, şimdiki Fransız Kralı, yuvarlak kare türündendir. Tanıtlar kuramının, Frege'deki, anlam ve anlamın baş vurduğu nesne arasındaki bağlantıyla ilgili olduğu görülüyor. Russell'ın çözümü «şöyle şöyle» biçimindeki anlatımların hiç değilse kullanımlarında ad olarak görev yapmadıklarını göstermek yolundadır. Onlar, karşılık olduk-ları bir nesnenin varlığı dolayısıyla anlamlı değillerdir. Russell, belirli bir tamtsal anlatımın ortaya çıktığı tümceyi, onun bir ad gibi görünmiyeceği biçime çevirmiştir. Kendisinin ünlü örneğini alarak açıklıyalım durumu: «Waverley'nin yazan Scott' tu» tümcesi üç biçimde dile getirilebilir:

1-Waverley'i *en* az bir kişi yazdı.

2-Waverley'i en çok bir kişi yazdı.

3-Bir kişinin hem Waverley'i yazması hem de Scott'la özdeş olmaması olanaksızdır.

Görüldüğü gibi her üç anlatımda da, «Waverley'nin yazarı» tanıtı, artık ad değildir. Fakat bu kuram son zamanlarda, karşılık nesnesi bulunmayan tanıtsal anlatımları yanlış saydırdığından eleştirilmiştir, örneğin Strawson **Karşılık Olan Nesne üzerine** adlı yazısında (Mind, sayı 235, 1950), tümce, tümcenin kullanılışı, ve tümcenin kullanıldığı anlatım arasında ayırımlar gözetir. Bunun nedeni, söz konusu nesnenin var olmaması durumunda, kullanılan tümcenin doğru ya da yanlış bir nesneyi dile getirmediğini anlatmaktır. Şurasını hemen ekliyelim: Strawson böyle bir anlatımın doğru ya da yanlış olmayacağı konusunda yeterli kanıt vermemektedir. Kanıma göre, en çıkar yol tanıtın doğruluğunu ya da yanlışlığının, yüklemin doğruluğu ya da yanlışlığına bağlı olduğunu kabul etmek ve böylece çok önemli ve gerekip bir mantık ilkesi olan üçüncü durumun olanaksızlığım feda etmemektir. Çünkü, tersi durumda, tanıt bir nesneyi göstermiyorsa, onun yer aldığı alatım ne doğru ne de yanlış olacaktır. Fakat, biz imdi, kendi düşüncelerimizi değil, Russell'inkileri açıklamağa çalıştığımızdan, bu nokta üzerinde daha fazla durmayacağız.

Russell, 'Ahmet', 'İstanbul' gibi gündelik özel adların tanıtlara çevrilebileceğini kabul etmektedir. Bu tür adların göstereregi nesneler bulunmıyabilir. Dolayısıyla, onların anlamları, bu nesnelere bağlı bulunmayabilir. Fakat, bu adın anlamı, onu taşıyanla özdeş de değildir. Bu bakımdan sözü geçen adlar, gerçek adlar değillerdir. Anlam kuramıyla, «Waverley'nin yazarı» tanımının görünürde bir nesneye bağlanabileceğini ve yukarda verilen üç tanıta çevrilebilen özel adların gerçek bir nesneyi göstermediği çıkarımlanabilir.

Tanıtsal anlatımlardan elde ettiğimiz uygun yüklemleri doyuran bireyler Russell'a göre «mantıksal özel adlar»dır.

Russell'ın mantığı, bilgi kuramıyla bağlantılıdır. Çünkü göstersel anlatımlarda, mantıksal özel ad sayılabilecek olanlar salt göstersel sözcüklerdir. Böylece, onların karşılık oldukları nesneler gözlenebilir olmalı, adın başvurduğu nesnenin sanrıya (illusion) karşı garantisi sağlanmalıdır. Tümel olanlar da, gözlenebilir olduklarından özel adlar arasında bulunabilirler. Buraya, duyu verilerine dayanan bir bilgi kuramından varıldığı açıktır.

Russell'in göstersel mantıksal adları «ben», «burada», «imdi» türünden adlardır. Bu sözcüklerin her zaman bir nesneyi gösterdikleri kolay kolay ileri sürülemez. Russell böyle bir gösterimi kabul eder. Onun, anlamla gösterimi bir tuttuktan sonra, mantıksal özel adları neden gereksindiğini anlamak güçtür. Bu düşünceye göre, mantıksal özel adların yerine, tanıtlar konulabilecek ve göstersel temelli sözcükler ortadan kalkacak. Sonuçta, genel anlatımlardan kurulu bir dil elde edilmiş olacak. Böyle genel bir dil olup olmayacağı, nesnelerin özellikleriyle bir tutulup tutulamayacağı, (tanıtlar, göstersel sözcüklerin yerine geçince, özellikleri nesnelerin kendileriyle bir tutmuş oluyoruz] uzun tartışmalara yol açar.

Bazı konularda düşüncelerini değiştirerek kendi kendin yeniliyen Russell, «doğrudan doğruya tanımak ve tanıtla tam mak» konusundaki düşüncelerini 1902 yılmdanberi hiç değiştirmemiştir. Fakat, eski arkadaşı Moore'un bu konudaki bazı eleştirilerini kabul eder (B. Russell's Philosophy, Tudor Company New York, Yaşıyan Filozoflar Kitaplığı, s. 690).

Buraya kadar, Russell'in felsefesinin belirgin yönlerini vermeye çalıştım, üzerinde

durmuş olduğum konular, onun felsefeye yaptığı en büyük yardımları kapsamaktadır. Gerçeke Russell, bilim felsefesinden, özgür isteme, özgür istemden Bersson felsefesine ve Einstein fiziğine kadar felsefeye girebilecek her konuda kalem oynatmış çok yönlü bir düşünürdür. Bu ti bir kişiyi, sistemli bir incelemeye tâbi tutmak doğallıkla çok güçtür. Bu arada hemen bir gerçeği belirteyim: Hangi konuda yazarsa yazsın, Russell'ın dehası, konuları iyice hazmetmiş olduğu için, betikleri rahat okunur biçimdedir. En ağır sorunları bile okuyucunun karşısına çekici bir biçimde çıkarmasını bilir. Bakarsınız, mantığın karmaşık bir sorununu açıklarken, gündelik yaşantıdan ilginç, yerine göre mizah dolu bir örnek verivermiş. Dolayısıyla, felsefeyi umacı sayanlar, onun yazılarını okuduktan sonra, büyük bir ihtimalle bu korkularından kurtulacaktır. Nitekim Russell, «Nasıl Yazarım» başlıklı bir makalesinde (**Portraits From Memory,** George Ailen and Unwin, 1956), açık seçik yazmayı öğütledikten sonra şunları söyler:

«Kısa sözün elverdiği yerde uzun söze kaçmayın.»

«Nicelemelerle dolu bir anlatım ileri sürmek istiyorsanız, o nicelemelerin bir kısmını ayrı tümcelerde dile getiriniz.»

«Tümcenizin başı, okuyucuyu sonuyla çelişkili bir bekleyişe götürmesin. «Söz gelimi sosyolojiyle ilgili bir betikte ortaya çıkabilecek şöyle bir tümceyi alalım ele: 'Kişioğlu, sadece aktüel durumların belirli bir yüzdesiyle doyurulmamış belirli gerekimler, ister doğuştan gelsin, ister çevreden, pek çok etmenin, toplumsal açıdan yararlı normdan saptığı bir birey ortaya koymak yolunda birleştiği uygun bazı çevre! koşulların rastlantısal akımına sahib olduğunda, istenmeyen davranış örneklerinin dışında kalır.» Bunu konuştuğumuz dile çevirirsek görelim ne olur: «Bütün insanlar, veya bir ölçüde bütün insanlar normal dışıdır. Normal dışı olmayan ya doğuştan ya yetişirken olağanüstü bir şansa sahip olandır.»

«....... Kendimde açık bir dil kullanma yetkisini görmekteyim. Çünkü, herkes bilir ki, istesem matematiksel mantığı da kullanabilirim, örneğin 'bazı kişiler ölen eşlerinin kızkardeşleriyle evlenirler' tümcesini, yıllarca sürecek bir öğrenim sonucunda anlaşılabilecek biçimde yazabilirim» (Portraits from Memory, 197).

Kanıma göre, Russell'ın felsefe dilini bu denli rahat ve güzel kullanışında, özellikle üniversiteden çıkarıldığı yıllarda yaşamını kazanmak amacıyla gündelik konularla ilgili kitaplar, gazete yazıları yazması, siyaset alanında veya düşüncelerini yaymak amacıyla konuşmalar yapması, oturumlara katılmasının payı büyüktür. O, üsluba ve edebi sanata değer veren bir yazardır. İki cilt tutan öyküler de yazmıştır. Kendisine Nobel edebiyat armağanı kazandıran da çalışmalarının bu yönüdür.

RUSSELL'İN ETİK GÖRÜŞÜ

Russell'ın daha pratik, dünyaya daha yakın görüşlerini ele almak ve önce, Türkçede gözetilmeyen bir ayrıma işaret etmek istiyorum. Etik, ahlâktan daha genel ve ahlâkı da içine alan bir terimdir. «Şunu yapmalı mıyım?», «Ahmet iyi insan mıdır?», «şu iş doğru mu?» türünden sorulara ahlâk karşılık arar. Halbuki, etik kavramında, kişilerin ahlakî düşünceleri, ahlâk sözcüklerinin anlamı v.ö. tartışılır. Bu nedenle, etik daha nesneldir, bir sistemi olan düşünceleri kapsar, kısası bir bilimdir. Ahlâkın etike olan bağlantısı, bilim felsefesinin bilime olan bağlantısı gibidir.

Bu açıdan, Russell'ın etik konusundaki düşüncelerini ele alırsak onun her şeyden önce geleneksel ahlâka karşı çıktığım görürüz. Eleştirilmez, usdışı ve kuram dışı olan, dinle karışık geleneksel ahlâk onu doyurmaz, Russell, önceleri iyilik ve kötülüğün nesnelerin içkin özellikleri olduğuna inanmışken sonraları ahlaksal değer ve istek kavramlarını biribirine bağlı saymıştır. Bir değer yargısı, bir isteğin dile getirilmesi değil, bir isteğin anlatılmasıdır, bir iddia değil bir nidadır. Ahlâk, kendi başına bir olguya sahip değildir. Herhangi bir olguya değer yüklerken, kendi heyecanlarımızı dile getiririz. Fakat, ahlâksal önermeler belli bir ölçüde kişi dışıdır da. Başkalarının, ayna konuda bir istek duymalarına bağlıdır. İnsan işlevliği itki ve istekten doğar. Doğa felsefesiyle, değer felsefesi ayrıdır. İnsanın düşünceleri ve vücut hareketleri, yıldızları ve atomları tanıtlıyan yasalara uyar (İnancım, Kegan Paul 1925, 14) Doğaysa, bizim tasavvur edebileceğimizin sadece bir parçasıdır. Gerçek olsun, tasavvur edilmiş olsun, bizce her şey değerlendirilebilir. Değerlendirmenin yanlış olduğunu gösteren, bizim dışımızda bir ayraç yoktur (İnancım, 16).

Burada Russell'ın gözünden kaçmış olan bazı noktalar yok değildir. Söz gelimi, ahlâk kurallarını dikkate aldığımızda, «iyi» kendisini arzu ettiğimiz için iyi olabilir. Fakat, bu açıklama yeterli değildir. Madem ki, Russell'ın da kabul ettiği gibi, «iyi» ve «kötü» kavramlarında kişi dışı bir öğe bulunmaktadır, öyleyse bu istek bize kabul ettirilmiş bir istektir. Kısası, karşımıza, bazısı 'iyi', bazısı 'kötü' damgasıyla damgalanmış kurallar çıkarılmıştır. Olsa olsa biz davranışlarımızda, onlar arasından istediğimizi seçmek özgürlüğüne sahibizdir. Bu da tam bir istek özgürlüğü olamaz. Çünkü, zorunlu bir seçime sıkı sıkıya bağlıdır.

Bir başka nokta da, etik yargıların kendi başlarına «iyi», «kötü» damgası yemedikleri, insan ilişkilerine ve bu ilişkilerin sonuçlarına sakı sıkıya bağlı olduklarıdır. Kısası, onlar sosyal yaşantıya dönüktürler. Russell, sophistikos'ların göreliliğini (rölativizmini) benimsemiş olmakla, ahlâk alanında anarşiye yol açmaktadır. Ahlâk yargılarının çözümlenmesinde dil biçimlerini dikkate almak bizi bu açıdan ters sonuçlara vardırabilir.

Yalnız burada, Russell'ı bütünüyle haksız bulmak olanaklı değildir. Ahlâksal bir yargı verdiğimizde, söz gelimi «şu kötüdür» dediğimizde, onun başkalarınca yapılmasını istememekteyiz. Dolayısıyla bu alandaki yargılarımız, istek içeriğinden bağımsız sayılamaz. Fakat Russell bunu, insanların isteklerini biribirlerine dikte ettirdikleri anlamına aldığı zaman, pratik sonuçları bir yana itmiş olur.

Görüldüğü gibi Russell ahlâk alanında mantık ilkelerinin geçerli olmasını aramaktadır. Kanıma göre, teoloji, ahlâk ve dilin yapısı gibi görüntüler uzlaşımsaldır. Yani, onların kuralları, kişilerarası bir uzlaşmayla belirlenir. Fizik alanında, tekbiçimlilikler, statistik oranlar ve

tahmine elveren nedensellikler araştırdığımızda nasıl onların mantıksal yapısını araştırmıyor, sadece olayların kendileri üzerinde duruyorsak, ahlâk alanında da hiç değilse kısmen böyle davranmamız gerekiyor.

Ahlâksal bir görüşün dile getirildiği anlatımda doğruluk,, pratikteki ahlâksal kanılara bağlıysa, o, tanıtsal bir anlatımdır. Grek hedonistleri böyle düşünmüşlerdir. Russell'ın ahlâk alanında, böyle bir ölçütü (kriteri) kabul etmediğini görüyoruz. Ona göre, doğruluk bilgiden daha geniş bir kavramdır, önce, hakkında hiçbir kanıya sahip olmadığımız doğru tümceler bulunmaktadır. Sonra, inandığımız, fakat yanlış usavurmaya başvurduğumuz için bilemediğimiz tümceler de bulunmaktadır (**Anlam ve Doğruluk Üzerine Bir Araştırma** G. Ailen and Unwin 1940, 226). «Doğru» ve «yanlış» inançların ve dolayısıyla tümcelerin yüklemidir. «Doğru», «gerçeklenebilir» den de daha geniş bir kavramdır. (**Anlam ve Doğruluk Üzerine** Bir Araştırma, 226-227). Russell'ın, bu geniş doğruluk anlayışına, ahlâksal alandan da katkılar yapması beklenebilirdi.

Tanıtsal ahlâk anlatımları, içerdikleri terimlerin anlamları hakkında bazı sonuçlara yol açarlar ve bu sonuçlar da ahlâksal sonuçların ispatında kullanılabilir. Doğallıkla, mantıkçı olarak Russell böyle bir yöntemi benimsiyemezdi. Gerçi bu, doğruluğu belirlemeye yarayan dilsel yönteme karşılıktı. Fakat gözlenen nitelikler, duyu verilerinin dışında her zaman ve her yerde aynı olan duyu verilerine benzememekteydi. Bu gün doğru olabilen yarın yanlış olabilirdi. Belirli davranış biçimlerinin sonuçları, yoruma ve ereğe göre değişebilirdi.

Russell, ahlâk konusunda sezgici bir görüşe yaklaşmakta, hiç değilse genel ahlâk ilkelerinin bizce sezildiğini kabul etmiş, olmaktadır. Gerçekten de, olandan, olması gereken başka türlü çıkarılamaz. Russell'ın bu bağlamdaki (konteksteki) düşüncelerini daha iyi anlayabilmek için, onun İnancım (What I Believe) adlı eserini okumak gerekir.

DİN KONUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Russell'ın din konusundaki eleştirsel felsefesi daha çok hıristiyan diniyle ilgilidir. Genellikle dendikte o, Hristiyan inançlarını reddeder. Konuyla ilgili görüşlerini 1927 yılında yayınladığı Neden Hristiyan Değilim (Watts and Co.) adlı kitabında topladığını görüyoruz. Genellikle dendikte o, Hristiyanlığı.

1-Psikolojik.

2-Mantıksal ve epistemolojik nedenlerle tanımlar.

1-Psikolojik neden, inanç için tutarlı ve kandırıcı bir temel olmayışından doğmaktadır. Geleneğe bağlılık ve güven duygusu, dine bağlıyacak ölçüde güçlü heyecanlar değildir. Hıristiyanlık, uygulanan biçimiyle ahlâksal gelişmenin en büyük düşmanı kesilmiştir. Katolikliğin boşanma kurumu, rahipler için toplanan paralar buna örnektir. Öte yandan, «cehennem», İsa'nın kendine inanmıyanlara kinini temsil eder.

2-Mantıksal ve epistemolojik nedenler, dinin kaynağı ve din doğmalarının geçerliğiyle ilgili tartışmalardan doğar. Genellikle dendikte din, insanın özgür istemini ve kişiliğini tutsak durumuna getirdiği için eleştiriye hak kazanmaktadır.

Evrensel dinlerin eleştirisinden ayrı olarak, Tanrı'nın varlığı konusundaki düşüncelerindeyse Russell, insan aklına başvurmaktan geri kalmaz. Gençlik yıJlarında yayınladığı **Leibniz Felsefesinin Eleştirsel Açıklanımı adlı** (ilk baskı Cambridge University

Press, 19C0; bizim elimizdeki G. Ailen and Unwin'in yayınladığı 1937 tarihli ikinci baskıdır.) yapıtında, Leibniz'in Tanrı varlığım ispat için dört tür kanıt ileri sürdüğünü belirtir. Onlar, ontolojik kanıt, kosmolojik kanıt, ilksiz-sonsuz doğruluklara bağlı kanıt ve önceden kurulmuş uyumdan (harmoni) gelme kanıttır, imdi Russell'in bu konuda neler söylediğini kısaca görelim:

1-Basit veya mutlak, pozitif ve tanımlanamaz olan ve kendini sınırlara bağlı olmaksızın dile getiren her nitelik, bir mükemmelliktir. Böyle bütün nitelikler, tek ve aynı öznenin yüklemi olabilirler. Onların uyuşmaz olan ikisi, Leibniz'e göre, belirlenmedikçe, bu uyuşmazlık ispat edilemez. Yoksa, uyuşmaz olan yüklemler yoktur. Uyuşmaz iki yüklem olmayınca da, tanımlanan türdeki bütün nitelikler, varlığın, eksiksiz olmasından, Tanrı'ya varılmaktadır. Bütün yüklemlerin uyuşması eksiksizliktir (mükemmelliktir). Eksiksiz olan da Tanrı'dır. Dolayısıyla, o tek özne Tanrıdır.

Russell'a göre bu, varlığın yüklem sayılmasına yol açar. Yüklemin varlık olmadığı bir önerme, analitik değil de sentetik olunca; yani varlık yüklemi öznenin kendisinde bulunmaz, ona sonradan eklenirse, Tanrı'nın varlığıyla ilgili önerme de böyle olmalıdır. Halbuki, düşünülen bir varlıkla empirik bir varlık ayrı olmalıdır. Bu bakımdan, varlıkla ilgili önerme analitik olmalı ve öznenin kendisinde varlık yüklemi bulunmalıdır. Fakat bu kanı da yeterli sayılmaz, çünkü iki nesne verildiğinde, birinin varlık yüklemine sahip olması, öbürünün sahip olmaması diye bir durum düşünülemez. Verilen bir nesnenin varlığı, içkin olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan varlık gerçek bir yüklem değildir. Olmayınca da, Tanrı'nın varlığı onun için zorunlu bir yüklem olamaz.

2-Zorunlu ve zorunsuz doğruluk arasındaki boşluk kozmolojik kanıtla doldurulmaya çalışılmıştır (Leibniz'te). Kosmolojik kanıt, dünya mutlak olarak değil, varsayımsal açıdan zorunlu olduğundan, mutlak olarak zorunlu bir varlık gereksinmemiz konusundadır. Değişik dünya durumlarını birbirine bağlayan nedensellik, bir dünyanın neden var olduğunu gös-termez. Var olan vardır. Var olacak olan var olacaktır. O kadar. Dünyanın ilksiz-sonsuz olduğunu varsaysak bile, bir dizinin nedeni konusunda zorunluk düşüncesine varamayız. Bu bakımdan, olup bitenlerin dünya üstü bir nedeni olması gerekir.

Russell bu kanıta **«bir varlığın nedeni, başka bir varlıksa, ontolojik kanıt geçerli olamaz»** diyerek karşı durur. Bu karşı duruşa temel olarak da Leibniz'in **«ilksizsonsuz nesnelerde, onlar başka bir olayın sonucu değillerse bile, kendilerini var eden zorunlu bir nedene sahiptirler»** anlamındaki düşüncesini alır. Böylece var olan, zorunlu olmayan bir varlığın nedeni olmalıdır. Fakat bu, zorunlu olmayanın nedeninin zorunlu olmayışa yönelmesiyle olur. Böylece Tanrı'nın zorunlu varlığı bir kez kabul edildi mi, zorunsuz olanların dünyası, ondan zorunlu olarak çıkmamalı. Buradan, Tanrı istemlerinin zorunlu olmadığı sonucuna varılır. Tanrı istemleri zorunsuzca, onun sonuçları, ortaya koyduğu işler de öyle olmalıdır. Dolayısıyla Tanrı'nın istekleri zorunlu olarak gerçekleşmemeli veya gerçekleşen istekler, değişmeye, ortadan kalkmaya açık olmalıdır. Halbuki dünya olayları zorunlu değildir.

Söz gelimi, Tanrı'nın iyiliğini alalım ele: Onun iyiliği zorunluysa, dünyada da zorunlu iyiler bulunmalı. Halbuki bu kavramın dönemden döneme değiştiğini çok iyi bilmekteyiz. Bu bakımdan, dünyadaki iyi ve kötüye bakarak Tanrı'nın iyiliğine varamayız.

3-Leibniz, ilksiz-sonsuz doğrulukları varsayımsal ve öznelerinin varlığını ileri sürmez türden saymıştı. Olanaklı, aktüel olandan daha genişti ve bütün olanaklı dünyalar, ilksiz-sonsuz

doğruluklarla dile getirilebilirdi. Tanrı'nın varlığı, özü, ilksiz-sonsuz doğruluklar arasındadır. Leibniz, «Tanrı'nın anlığı dahil, hiç bir anlık olmasaydı böyle doğruluklar kavranamayacaktı» der. Bu görüş, Kant'ın a priorf doğruluk görüşüyle desteklenmiş ve Hegelce ilk ilke durumuna getirilmiştir. Bu görüşte, bilinmeksizin hiç bir şey doğru olmadığından ya kişisel bir Tanrı ya da, panteist bir evrensel Zihin ortaya atılmıştır.

Russell, doğruluğu bilgiye dayandıranlara karşı çıkar. Ona göre, bilgi, doğruluk ve inançtan kurulu bir kavramdır. Psikolojik bir görüntü olarak inanç, inanılan önermenin yanlışlığı durumunda, onun doğruluğunun aynıdır, ilk güçlük, doğru ve yanlış inancı, bilgiyi ve yanlışı ayırt etmektir, ikinci güçlük, Tanrı'nın varlığıyla ilgili bir önermenin doğruluğunun, Tanrının bu doğruluğu bilmesine bağlı olduğu konusundadır, üçüncü güçlükse, bilginin basit bir düşünce olmadığı ve onu tanımlayan önermelerin bilginin var olduğunu ileri süren önermeden önce geldiği olgusuyla ilgilidir.

İlksiz-sonsuz, yani zorunlu gerçeklerin Tanrı'da bulunduğu konusu, varlıksal yargı kuramına ilişkindir. Bu kuram, bütün doğruluğu var olanın tanıtlanmasında bulur. Dolayısıyla, doğruluk bilgiye bağlanmıştır. Kosmolojik kanıtla, ilksiz-sonsuz doğruluklar konusundaki kanıt bu noktada birleşmektedir. Kosmolojik kanıtta da, zorunsuz dünya olayları, bütün bu tür olaylar için yeter nedeni, Tanrı'nın zorunlu varlığına indirgemekteydi. Leibniz böyle bir sonuca varmakla yanılmıştır (Russell'a göre). Bu sonuç olanaklıyı, aktüelden daha geniş tutan için kabul edilemez.

Russell'ın yukarda belirtmeye çalıştığımız bilgi anlayışının ışığı altında, zorunlu bilginin Tanrı'nın zihninde olduğu görüşünü eleştirebiliriz: örneğin, manlık ilkelerinin, geometri aksiomalarının, Tanrısal psikolojiyle bağlantılı olduğunu kabul etmek keyfi bir tutumdur. Doğrulukların, Tanrısal anlığı biçimlediği onanırsa, geometri aksiomalarının, mantık ilkelerinin bu nedenle doğruluğu varsayılacak demektir, Fakat biz, bir önermeyle onun bilgisini ayırt etmek zorunda olduğumuzdan, Tanrı'nın hiç bir bilgiye sahip olmadığı sonucuna varılır. Doğruluklar, Tanrı'nın zihin durumlarıdır. Biz bu doğrulukları bilmekteyiz. Fakat, Tanrı onları bilemez. Çünkü bilgi, bilinenden farklıdır. Eğer doğruluk, bir zihinde bulunan herhangi bir şeyse bu zihin ve doğruluğu bilen bir başka zihin aynı doğruluktan haberli olamazlar. Doğruluk, Tanrı'nın bilgisinden bağımsız olmadıkça, Tanrı için bilecek bir şey yoktur. Tanrı anlığı, ilksiz-sonsuz doğrulukların bilgisiyle kurulmuşsa ve eğer bu doğruluklar onun bilgisiyse Tanrı bilgisini ele almanın olanağı yoktur. Ayrıca Tanrı'nın niye başka önermeleri değil de bu önermeleri bildiği açıklanamaz. Böylece, ilksiz-sonsuz doğruluklar, Tanrı'nın bilgisinden ayrı olarak doğru olmalıdırlar. Sonuçta, onlara dayanarak Tanrısal varlığın ispatına gidilemez.

Eğer Tanrı anlığı, bir doğruluklar derlemesiyse, Tanrı istemine yer kalmamış demektir. Eğer bu anlık, derlemenin bilgisinden ibaretse, bilginin ya da bilen/in varlığını çıkarımlamak olanaksızdır. Çünkü, Tanrı'nın bildiğinin varlığı, onun bilgisinden bağımsızdır.

4-Önceden kurulmuş uyuşum (harmoni) konusundaki kanıt fiziko teolojik kanıtın özel bir biçimidir. Tasarlama kanıtı olarak da tanınır. Popüler teolojinin çoğunlukla dayanmış olduğu kanıt "budur. Öbür kanıtlara bakıldığında, yetersizliği daha gözle görünür biçimdedir. Kanıt, dünyanın usta bir Yapıcının varlığını gereksindirecek ölçüde bir uyuşuma sahip olduğunu ileri sürer.

Hristiyan Tanrısının yerine getirmek zorunda olduğu iki görev vardır. O hem bir

öngörüye (providence) sahip olmalıdır hem de yaratıcı olmalıdır. Öngörü, Tanrı'nın olanaklı en iyi dünyayı yaratmasıyla ilgilidir. Bu bakımdan, yaratıcılık niteliğine öncelik tanımalıdır.

Teologlar, Tanrı'nın işlevliğini yaratıcılığa bağlarken, onun iyiliğinin, iyiyi yaratma isteğine yol açtığını kabul etmişlerdir. Kabaca dendikte, Tanrı'nın bilgeliği ve iyiliği, bizdeki bilgi ve isteme karşılıktır. Fakat, tanrısal güç, yaratıklarda karşılığı bulunmayan bir yüklemi dile getirir. Tanrı'nın bilgeliği, zorunlu olsun, zorunsuz olsun, onun bütün doğruluklar hakkındaki bilgisinden doğar. Doğruluklar zorunlu olduğunda, Tanrı'nın onlar hakkındaki bilgisi, istemlerinden önce gelir. Çünkü, istemleri, iyi hakkındaki bilgisiyle belirlenir ve iyiye dair bütün doğru önermeler zorunludur. İyi, Tanrı'nın istemlerinden bağımsız olmadıkça, Tanrı'nın istemlerine, anlamlı olarak «iyi» denemez. Aynı biçimde, Tanrısal düşünceler, doğruluk onlardan bağımsız olmadıkça, anlamlı olarak, bilgece olamazlar. Böylece, bilgelik ve iyilik, iyi bir dünya yaratmada yarışırlar. Çünkü, dünyanın iyi olduğunu bilmek için bilgelik gereklidir. Teologlara göre, Tanrı'yla ilgili olmayan varlıksal önerme zorunsuzdur. Böylece Tanrı, pozitif bir çelişme olmaksızın herhangi bir tözün yapısını etkiler sayılamazsa da, çelişmeye düşülmeksizin bu tözün varlığının nedeni sayılabilir, önceden kurulmuş olan uyuşumun Tanrı'ya bağlanması bu anlamdadır.

Kosmolojik kanıtın sağlam olması durumunda, Russell'ın düşüncesine göre, önceden kurulmuş düzen konusundaki kanıt gereksizdir. Eğer Tanrı'nın varlığına, sonlu bir varlıktan geçilebiliyorsa, varolanın özel yapısı, konuyla ilgisizdir, veya olsa olsa, Tanrı'nın iyiliğini 'ispat edecek daha sonraki bir kanıt için yararlıdır, öte yandan, varlık Tanrı'nın özüyse, aynı zamanda onun bir yüklemidir. Fakat eğer, varlık Tanrı'nın yüklemiyse o bir yüklemdir. Böylece, herhangi bir şeyin var olduğunu söylemek, varlığın varolana yüklem olduğunu söylemektir. Fakat eğer varlık bir yüklemse o, tözün yapısının parçasıdır ve bir töz, yaradılmış olduğu an, yeni bir yükleme sahip olur. Dolayısıyla, zorunsuz ve sentetik bir yüklem olarak varlığın özel durumu ortadan kalkmış olur. Bütün tözler, daima, bütün yüklemlerini içeriyorlarsa, varlık yüklemini de daima içerir veya içermezler. Dolayısıyla Tanrı bu yüklem konusunda, başka her hangi bir varlık ölçüsünde güçsüzdür. Sonuçta ya yaradılış kendisiyle çelişmelidir ya da, vârlık yüklem değilse, ontolojik kanıt sağlam değildir.

Tanrı konusundaki Russell'cı düşünceler özet olarak bundan ibarettir. Zaten Tanrı varlığıyla ilgili kanıtlar da, sözü edilenler dışında ya çok önemsizdir ya da sözü edilenlere bağlıdır. (Fazla bilgi için bkz. **The Philosophy of Leibniz,** George Ailen and Urnvin, Londra, 1937).

Fakat, yapıtları dikkatle gözden geçirilirse Rus&ell'ın, dine tüm karşı olmadığı görülür. Düşüncesi bir yandan, değerleri geçerli olarak bilemiyeceğimizi ileri sürerken öbür yandan, dialektik bir tutumla değerlere başvurduğu olur. Bunlar, yetiştiği yıllarda almış olduğu dinsel terbiyenin izleridir. O bazen **(Tenbelliğe Övgü ve Öbür Denemeler,** W. W. Norton and Company, 1935) dinin bir boşluğu doldurduğu inancını ileri sürer. Bütün bunlar kanımca, kuşkucu bir tutumun belirtileridir.

Bazen de, toplumda dine gerçekten yer vermiş Naziliğe karşı savaşta, onu önemli bir öğe saymış ve dindeki iyilikseverliği, alçakgönüllülüğü, başkasının hakkına saygı gösterme anlayışını övmüştür. **«Bireye olan saygıyı bir dereceye değin Hristiyanlığa borçluyuz»** (Tembelliğe Övgü, 192) der. Sonsuzluk duygusu, insanı, küçük, b.encil düşüncelerden kurtarır (Dinin özü, Hibbert Journal 1912). Sonsuzluğun yaşantısı «sisli denizde bir ışık»ın,

«karanlık gecede, ağaçlar arasında hışırdayarak esen rüzgâr»ın getirdiği duyguya benzer bir duygu getirir (Dinin özü). Dinin mistik yanı da övgüye değer, Tanrı'ya karşı teslimlilik insanı mutsuzluklardan kurtarır (Mutluluğun Elde Edilmesi, George Ailen and Unwin, 1930).

TOPLUMSAL FELSEFESİ

Değişik düşünceleri dile getirmesi bakımından Russell' m toplumsal felsefesini de bir sistem içine almak güçleşmektedir. **O, Mistiklik ve Mantık'ta (Longmans, Green Co. 1918) olduğu gibi, bazen kötümser bir görüşle, düşünsel alandaki özgürlüğü yeterli bularak dış güçlerin tiranlığına boyun eğmeği uygun görür:** «Prometeus inadıyla, kötülüğünü gözönünde bulundurarak düşman bir evrene meydan okumak kaçınılmaz gerçeklerin önünde eğilmiyecek olanların görevi görünüyor. Fakat, nefret de, düşüncelerimizi kötü bir dünyaya bağlı kıldığı için bir tür tutsaklıktır» (Mistiklik ve Mantık, 50). Onun bu öğüdü, gerçekte, herkesin kötülüğü kendine göre yorumlayıp toplumda anarşi yaratacak bir çatışmaya girilmesini önlemeye yönelmişti. Birinci Dünya Savaşma girilmemesi, naziliğe karşı durulması yolundaki çabaları buna dayanır. Erek, insan yeteneklerini iyice kullanmaktır. Kör güdü, savaşa da götürebilir, sanata da (Toplumsal Yeniden Kuruluşun İlkeleri, G. Ailen and Unv/in, 1916 17).

Russell'ın vargısı, insan toplumlarından savaşın eksik olmayacağı merkezindedir (özgürlüğe Açılan Yollar, G. Ailen and Unwvin, 1918).

Toplumsal bilimde temel kavram erktir. Fizikteki enerji gibi (Erk, New York, W. Norton and Company, 1938, 10). Bu yapıtta erk, erekli etkilerin ürünü olarak tanımlanır. Onlar herkesçe paylaşılmadıkça kötüdür. Güç sahibi, olmanın veya hiç değilse çevreye başeğdirmenin değişik yolları vardır. Nietzsche'nin Hristiyan ahlâkında çok iyi ortaya çıkardığı gibi, tevazu ve yumuşaklık da bir güç kazanma yoludur. Russell «ikna» yoluyla güç edimini kabul ettiğine göre Nietzsche'yle uyuşur. 1920'ierde ortaya çıkan ve Freud, Hans Blüher, Thorndike; William James, Mc.Dougall gibi ileri gelen kişilerin temsil ettiği içgüdücü görüş, avlanmaktan, giyinmeye değin her türlü davranışı içgüdülere bağlamaktaydı. Russell, toplumsal yaşantıyı kuran değişik içgüdüleri tek bir «güç sevgisi» içgüdüsüne indirgemiştir. Bu davranış, Schopenhauer, Nietzsche ve öbür romantik filozofların programına uygundur.

Genellikle dendikte Russell, kişioğlunun ve toplumların geleceğinden kuşkusuzdur, insanların kolayca, savaşların görülmiyeceği mutlu topluluklar kurabileceğini kabul eder. Bu, onun ütopik yanıdır. Özgürlüğe Açılan Yollar adlı yapıtında, teknologların ve tutkulu politikacıların yöneteceği bir toplumun korkunçluğunu belirtir: Böyle bir toplumda bireylerin eğilimlerini, reklâm, propaganda, basın, sinema ve radyo, psikanaliz ve davranışçılık okullarının yöntemlerinden yararlanarak belirleyecektir. Bir kez, yöneticiler kütle davranışını denetleyecek araçlara sahip oldular mı, böyle bir toplumda yaşamaktan kıvanç duyacak bireyler yetiştireceklerdir. **Her kuşaktan, kadınların yüzde yirmibeşi ve erkeklerin yüzde beşi damızlık olarak kullanılacak, geri kalan kısırlaştırılacaktır.** Damızlık olanlar, anne ve) baba yönünden değil, devlet eliyle besleneceğinden, annelik ve babalık itkileri kaybolacak, yöneticiler, plânlı olan her şeyden hoşlanacaklar, geri kalan zamanı eğlenceyle ve seksle geçireceklerdir. Böyle bir topluma karşı çıkan hoş görülmiyecektir. Devirme eylemini önlemek üzere, resmî makamlar her yere mikrofonlar yerleştireceklerdir.

Russell bunları nefretle öyküler ve «dünya için bu tür bir tiranlık büyük tehlikedir. Bu

nedenledir ki, denetsiz bilimsel kullanışın yaratabileceği karanlık dünyanın çizgilerini çizmekten kaçınmıyorum» der (Bilimsel Görünüş, New York, W. Norton and Company, 1931, s. 260). Bilimi bu tür korkunçluklara yol açmaktan kurtaracak tek kaynak eğitimdir. Eğitim sonucu bireyler tarih bilgisiyle ve kendi yaşantılarıyla, insana ve insanların günlük varlığına renk katan heyecanlara saygı duymayı öğrenirler.

Toplumda, kişiyi onurlama ve moral içeriği olan değerleri sürdürme mutluluk için gereklidir. Teknolojik gelişmelerin gereksiz alanlara kaydırılması insanların birdenbire atıl duruma gelmesiyle sonuçlanacak ve böylece, modem toplumlann ufku kararacaktır. Eğer boş zamanlar, güç demek olan ve sevinç verecek bilginin elde edilmesine ayrılırsa, dünyanın katı yüreği yumuşar. Ekonomik yaşantıya da «çıkar kültü» değil, «zevk» kültü egemen olmalıdır. Bütün bunlar uygulanırsa, bilimsel gelişme yoluyla arttırılan zaman, kültür gelişimi yolunda kullanılmış olacaktır.

EĞİTİM GÖRÜŞÜ

Russell bu konudaki düşüncelerini Eğitim Üzerine (G. Ailen and Unwin, Londra, 1926) adlı uzun bir denemede toplamıştır. Kendisi eğitim alanında, sadece kuramsal düşüncelere sahip bir düşünür olarak kalmamış, bizzat okul açmış ve işletmiştir. Eğitimin amacı, zihni pratik yarara sahip bilgiyle doldurmaktır değil, öğrencilere kendileri için yararlı olacak zihinsel yetenekler kazandırmaktır. Çocuk bir gurup kültürü içine doğar. Büyüklerinin inançlarını eleştirmeyen, söyleneni uygulayan çocuk iyidir. Eğitim genellikle, çocukluğun savunmasız oluşundan yararlanarak çocuğu önceden var olan kalıplara sokmaktır.

Devlet, yurttaşlık eğitimi, yani statükonun sürmesini sağlamak ister.

Dinse aziz, evliya yetiştirme yolundadır. Öbür yandan, kurulu bir düzen olarak din yine statükonun bekçiliğini yapmaktadır.

Din, yoksulluk, sayrılık gibi kötülüklerin, dünya yaşantısına ilişkin olduğunu ileri sürerek küçümsemek eğilimindedir. Bu öğreti zenginlerin işine gelir. İleri gelen zenginlerin dinli olmasının nedeni belki de budur. Eğer, öbür dünya koşullarının geliştirilmesini önlemek hakkına sahibiz demektir. Bu bakımdan, başkalarına, bu denli kazançlı ve aynı zamanda kısa olan acıyı çekme izni veren endüstri patronlarının özgeciliğini (diğergamlığmı) takdir etmemek elde değildir (bkz. Eğitim ve Modern Toplumsal Düzen, G. Ailen and Umvin, 1932,18). Eğitim, bütün yanlış inançların değiştirilmesi ne yönelmelidir.

Russell, zihinsel değerlerin düşmanı olduğu için gelenekse eğitime başkaldırmıştır. Din aptallığı cesaretlendirir ve gerçeklik konusunda yetersiz bir duyguya yol açar. Zekânın zararına bir erdem görüşüne yol açar. Bilgi için, bilinenlerin tekrarını yeterli görür. İyi kötü, ceza ödül, cennet, cehennem gibi temel dinsel kavramlar, kişilerin başkalarından çok kendilerini peygamberlerin getirdiğini ve onların açıklanımını bilmeyi düşünmesine varır. Çünkü bu kavramlarda, Tanrı'ya karşı görevler, öncelik kazanmıştır. Cinsel eğitime gelince o, sinir bozuklukları yaratır veya yetişkin mutluluğu olanaksız kılan çatışkılarla doldurur bilinç altını.

Ulusçuluk, okullarda öğretilen biçimiyle, insan öldürmeyi gençlere en önemli görev saydırır. Sınıf duygusu, ekonomik adaletsizliğe baş eğdirir. Yarışma, toplumsal didinmede insafsızlığa götürür (Eğitim ve Toplumsal Düzen, 239 v.ö). Çocuk zihni ve yüreği elde

edilmeğe çalışılan unutulmuş insandır, klâsik öğretimin sözü edilen kötü sonuçlarından korunmalıdır.

İyi bir bireyin doğması için, zekâ, heyecan ve istemin geliştirilmesi zorunludur. İyi bir bireyin topluma asıl dönük olan yanı, istemidir. Onun tek başına kalmaya, kendi içine kapanmaya hakkı yoktur. İyi bir yurttaş olmak «tanrısal istem» örneğinde görüldüğü gibi, olup bitenlere uzaktan bakmak değildir. Böylece, bireyle toplum, uyuşma ortamı bulabilir.

Burada, birey ve toplum ikiliğiyle karşılaşmaktayız. Birey, istemiyle[1] toplumu etkileyebilmektir. Dolayısıyla toplumsal olaylar bireysel bir kökene dayanır. Toplumsal değerlerin değişmesini sağlamak için, bireyler değişmelidir. Bu da eğitimle olur. Sonuçta, bazı dönemler için birey toplum çatışmasını bir geçiş saymalıdır. ,

Sadece maddî nesneler için değil, manevi zevklere de değer veren bir eğitimde öğrenciler araç değil erek sayılacaktır. Onlar için var olan okullardır. Onlaı okullar için var olmamışlardır. Yaşantıya bağlılık, cesaret, duyarlık ve zekâyı kapsiyan iyi bir kişilik böyle bir temele oturmalıdır. Çocukta karakter 6 yaşına değin kurulmalıdır. Ondan sonra, zihinsel gelişim başlar.

Zihinsel gelişimin anahtarı, tarafsız meraktır. Orada son erek, yeni bilgi elde etmek olmamalı, bilgi, bilgi adına sağlanmalıdır. Kuru bilginin dışında kalan zihin her şeye açıktır. Dikkati yoğunlaştırmak, sabır, titizlik, gerçek eğitimin ürünleridir.

15 yaşından sonra uzmanlaşmaya izin verilebilir. Bu noktada da önemli olan, müfredat değil, çocuğun kendisidir. O isterse belirli bir konuya yönelir, isterse değişik alanlara uza-nabilir.

Uzmanlık alanı üçtür: 1. Klasik öğrenim (eski Yunan, Roma uygarlığı, dili, edebiyatı, tarihi, felsefesi). 2. Matematik ve bilim. 3. Modern insan bilimleri (sosyoloji, psikoloji, pedagoji, felsefe, iktisat, hukuk). Bu alanlardan herhangi birine girmek için aranan tek koşul, ilgidir. Sıkıcı bulunan bir öğretimin yararı yoktur. 22 ve daha ileri yaşlara değin sürebilecek yüksek öğretimi ancak bir azınlık başarabilir. Modern yaşantıda bu başarı, ailenin maddi durumuyla yakından bağlantılıdır. Gençler, 15 yaşında, yararlı işler yapabilme yeteneğine sahiptirler.

SİYASETLE İLGİLİ DÜŞÜNCELER

Yukarda söylenenlerde içkin olanlardan ayrı olarak Russell, devletin ana fonksiyonunun, yurttaşları, yurt içinden ve yurt dışından gelecek tehlikelere karşı korumak olduğunu belirtir. Devletin çok yönlü güçleri vardır. Siyaset ve iktisatın, büyük kuruluşlarca tekelleştirilmesi birey özgürlüğünü tehlikeye atacak niteliktedir. Bu sakıncayı önlemek için devletin olumlu erekleri, düzen sağlamanın dışında ve üstünde, bağımsız kuruluşlarca yönetilmelidir, (bkz. Toplumsal Yeniden Kuruluşun İlkeleri, Ceorge Ailen and Unwin, Londra 1916).

Russell, bir kişi veya kurumun güç kazandıkça başka kişi veya kurumların özgürlüğünü yitirdiğini ileri sürerken yukarki betiğinin yayınlandığı 1916 yılının eğilimlerini çözümlemiş görünüyor. Fakat durum 'gerçekte pek öyle olmamış, birinci dünya savaşında, devletin rolüyle birlikte, sendikaların görevi de genişlemiş ve işçiler, yönetimde olsun toplumsal alanlarda olsun çeşitli haklar sağlamışlardır (Encyclopedia of Social Sciences: McMillan, Sosyalizm, Emek, işçi Partisi maddeleri).

Devlet egemenliğinin bireysel özgürlüğe darbe indirdiği görüşüyle Russell, Kropotkinci bir anarşizme yönelir. Fakat, anarşizmi ütopik bulur: «Görüş çekici, fakat onun sabırsızlıktan ve herkesin arzuladığı ülküye kısa yoldan varma çabasından doğduğunu düşünmeden edemiyorum» (Özgürlüğe Açılan Yollar, Ailen and Unwin, 1918, s. 118). Bu bakımdan, devletin yetkilerinin artacağı sonucuna varır. Toplum için iyiyi, yfi'.nız kendilerinin bildiğini sanan, tiranlık içgüdüsüyle dolu insan veya guruplar daima çıkacaktır.

Başka bir açıdan baktığımızda, Russell'ın toplumsal siyaset konusunda zamanının liberallerinden esinlendiğini görürüz. Yeni toplumsal düzende, ekonomik refah yanında, özgürlük ve kültürel fırsat da gerekliydi. Görülüyor ki Russell devlet konusunda kesin yargı vermeyen tam bir filosof tutumu içindedir. Sadece, olanaklı durumları ayrıştırmakta, önemli noktalara işaret etmektedir. Belki de bu umutsuzluğun ya da yargısızlığın sonucu olarak, yaşantısının bütününü siyasal, toplumsal sorunlara ayırmamış, zaman zaman özel konulara dönmüştür.

MARKSİZM VE SOVYET RUSYA HAKKINDA

Rusya'ya bir komünist olarak giden Russell «insanları mutsuzluğa ve sefalete atacak bir inanca sarılmanın bilgeliği konusunda» kuşkuya düştüğü için olacak, Rusya'dan bir komünist karşıtı olarak dönmüştür (bkz. Bolşevikliğin Uygulanması ve Kuramı, G. Ailen and Unwin, 1920). Bolşevikliği, komünizminden dolayı değil, felsefesini batılı büyük kapitalistlerle bölüşmesinden dolayı beğenmez. Böyle bir ülkede, yaşantı yıkıcıdır. Yaşantının, korkusuzluk, yargılarda özgürlük, sürü durumundan kurtulmuş olmak, çeşitli değerlere sahip bulunmak türünden yanları da olmalıdır. Bunlar belki aristokratik kalıntılarıdır. Fakat, anarşik eğilimlerde bile içkin olan kalıntılar. Kötülüklerin kaynağı, tiranların tutkularıdır. Bu, Marksizmin veya onun uygulanmasının insansal yönden eleştirilmesidir.

Eleştirilerin toplandığı ikinci bir merkez de Marksist ekonomi politiktir. Russell, bu konudaki eleştirilerini geliştirebilmek için, Ricardo (1772 1823), Malthus (1766 1834), Bentham (1748 1832), Mili (1806 1873) ve başka ekonomistlerin kuramlarını gözden geçirir. Her şeyden önce Russell, işçi sınıflarının içinde bulunduğu adaletsizlikten haberlidir ve geleneksel kapitalist ekonominin, iddia edildiği gibi, salt tarafsız bir bilim olmadığını düşünür. ,

Russell, Marx'ın, ekonomik olguları proletarya açısından ilk ele alan ekonomist olduğuna kabul eder. Sağcı ekonomistler, matematik gibi, kişisel eğilimlerin dışında bir bilim yaratıklarını ileri sürmüşlerdi. Marx, onların kapitalist eğilimlerinin kendilerini yanlışlıklara sürüklediğini ispat etti (bkz. Kuruluşa Doğru Özgürlük, G. Ailen and Unwin, 1934). Özelge (özel mülkiyet) inancı, temel gelişmeye engeldir. Daha iyi bir dünya için onun ortadan kaldırılması gereklidir (Endüstri Uygarlığının Görünüşleri, The Century Co., 1923, 145).

Marxizmin kaynakları konusunda Russell, Marx'ın değer kuramını, eleştirmeden ve tarihsel maddeciliğiyse kanıtsız kabul ettiği inancındadır (Bolşevizm, Ailen and Unwin, 1920,önsöz). Halbuki tarihte bir büyük adam faktörü de vardır. Bismark, Disraeli, Gladstone, dönemlerinde pek çok olaya etki etmiş oldukları gibi, büyük olayların öncesinde ve sonrasında bu tip kişilerin varlığı olayların akışını değiştirebilir. Bilim alanında da aynı şey söz konusudur. Büyük buluşların, onları bulan kişiler olmasaydı, yine ortaya çıkmış olacaklarını düşünmek biraz güçtü. Kuruluşa Doğru Özgürlük betiği bu tür örneklerle

doludur.

Ricardo'nun değer kuramı, değeri, emekle ölçer. Fakat örneğin bir sanat yapıtının değeri bu yolla ölçülemez. Russell'in bu eleştirisine karşılık, Marx'ın, toplumsal olarak gerekli emek zamanını, pazarlama fiatına karşılık tutmadığını anım satmak gerekir, örneğin Marx, tenbel bir işçinin, çalışkan biı işçiye bakıldığında, aynı mal için daha çok zaman harcıyacağını açıkça belirtir (Kapital, I, 45 — 46). Değerin özünü biçimliyen, homojen insan emeği, tek biçim bir emek sarfıdır Toplumun, toplam emek gücü insan emek gücünün homojeı kütlesidir.

Emek kuramının, tekelcilikte değil özgür yarışma koşul larmda aşağı yukarı doğru olduğu konusundaki Russell'ci itiraz yine Marx'ın düşünceleriyle karşılanabilir. Fiatları üretin fiatlarının üstüne çıkaran tekelcilik söz konusu olduğun da mal değerlerinin koymuş olduğu sınırlar ortadan kalkmayacaktır. Belirli malların tekel fiatı, öbür, mallardan gelen kazancın bir bölümünü, tekel fiyatına sahip mallara aktaracak tır; artık değerin, değişik üretim alanları arasında dağılımlı da yerel bir bozukluk dolaylı olarak ortaya çıkacak, fakat atık değerin kendisi değişmiyecektir (Kapital, III, 1003). Böyiece, tekelci görüşü Marx da uygun görmemiş ve malın gerçek değerinin değişmezliğini savunmuştur. Anlaşılan Russell, esas değerini, o malın verdiği zevk ve yarattığı, yetinme duyguyla ölçmektedir. Fakat Marx'ın kuramı böyle bir olanağı dışarda bırakmış değildir. ,

Russell'a göre, emeğin bütün malların öğesi olması durumunda, emek kuramının kurulabileceğini düşünmek mantıksal bir yanlış içerir. Emeğin, tek ortak öğe olduğunu düşünmekse olgusal olarak yanlıştır. Çünkü, yarar da bu özelliğe sahiptir. Her iki durumda da, emek kuramının, değer için tek ölçü olamayacağı itirazı içkindir. Russell, Jevons'un (1835 — 1882) bilimsel değer (nihâi değer) kuramım kabul etmektedir. Burada malın en küçük niceliğinin yaratmış olduğu yarar söz konusu olmaktadır. Gerçekteyse Russell'ın düşüncesi, duyyguları da kapsıyan bir genellikte olması bakımından nicelikler dışındadır. Ya öznel bir ölçüyü dile getirir, ya da zaman zaman ölçü kabul etmez. Böyle bir kuram dolayısıyla, maddî bir ayraça sahip olamaz. Esasen yarar kavramı da böyledir. (Alman Toplumsal Demokrasisi Longmans, Green, 1896).

Russell'ın gözünde, Marx'ın bir başka yanlışı da, artık değer konusundaki kanıtına «ödentiler çalışma zamanına orantılıdır» öncülüğünü katmamış olmasıdır. Halbuki bu, Marx' m, «değiştirme değeri, iş zamanıyla ölçülür» vargısı. için gereklidir. (Kurmuşa Doğru özgürlük, 202). Halbuki Marx kullanma değeriyle değiştirme değerim ayırır. Girigici (müteşebbis), üretim sırasında iş gücünü, normalden fazla alıkoyabilir. Artık değer, bu fazla çalışmadan doğar. Yalnız, işçilerin, üretim araçlarına sahip olduğu ve kendi ürettiklerini sattığı bir toplumda, iş gücünün değiştirme değeriyle, üretilenin değeri birbirine eş olacaktır.

Russell, Marx'ın haklı olması durumunda, her kapitalistin servet biriktireceğini ve sonuçta yarışmanın ortadan kalkacağını, dolayısıyla, artıkdeğer görüşünün, kapital birikimi görüşüyle çelişmeli olduğunu ile'rı sürer. (Alman Toplumsal Demokrasisi, 15). Doğallıkla RusseJ, bu tür betiklerini, biraz da kazanç ereğiyle yazdığı için, örneğin Marx'ın tüm yapıtla-rını okumadan, Manifesto'daki düşünceleri gözden geçirmeyi yeterli saymıştır sanıyorum. Gerçekteyse, Mânifesto Marx'ı tam anlamıyla temsil etmez. Dahası onun yanlış anlaşılmasına da yol açar. Nitekim, Mârx, istismarın yüzde yüz olacağını iddia etmez. Bu bakımdan Russel'ın sözünü ettiği kapital birikimi söz konusu değildir. Kapital'den yukarıya aldığımız

parçadan da anlaşılacağı gibi sadece, istismar söz konuşudur.

Alman Toplumsal Demokrasisinde Russell, kapital birikiminin, iş alanını genişleteceği, yarışma dolayısıyla fiatları en küçük sınıra indireceği kanısındadır. Böylece gerek daha fazla işçi kullanılması gerekse sürümü arttırmak endişesi dolayısıyla, artıkdeğer azalacak, sendikalar ve bilinçlenme yoluyla ödentiler yükselecektir: «Emeği ortaya koyan kapitalistler değildir. O kendi kendini ortaya koyar. Böylece, ödentilerin, karın doyuracak aşamanın üstünde olduğu yerde, mal oluş fiatı, emeğin, kendini ortaya koymasınnı karşılığı saydığı ölçüdedir» (Alman Toplumsal Demokrasisi, 22). Fakat, Russell'ın bu düşüncesi, ancak bir iyi niyeti dile getirebilir. Çünkü işçi haklarını korumak üzere sendika kuranların, önce kendi çıkarları için çalıştığını gösterecek örnekler bulmak güç değildir. Sendika yöneticilerinin işverenlerle anlaştığı veya herhangi bir nedenle sendikaya girememiş işçilerin hiç bir haklarım korumadıkları bilinmektedir. Sendikalara giriş bile, sendika yöneticilerinin isteklerini karşılıyacak koşullara bağlanmıştır. Belki bunlar, bilimsel olmıyan soyut iddialar görülebilir. Fakat onların ispati kolay da olsa konuyu dağıtacaktır, öte yandan, Russell'ın dediği gibi Marx, en düşük ödenti yasasını savunmuş da değildir. Marx'ın savunduğu kanı, emeği karşılığında işçinin zorunlu gerekimlerini karşılamasıyla ilgilidir. Gerekimler de, tarihsel açıdan yani, uygarlığa, kent yaşantısına, geleneklere göre belirlenecektir. (Kapital, I, 73). Böylece, Russell'ın, «karın doyuracak ödentinin üstünde ödenti alan işçi nerede varsa, Marx'ın kanıtı çöker» (Alman Toplumsal Demokrasisi, 74) demesi doğru sayılamaz. Russell yönünden ileri, sürülen, kapitalizmin, işsizliği azaltacağı görüşü de, teknolojik gelişme karşısında pek tutunacağa benzemez. Hem, nüfusun artışıyle kapital gelişmesi her zaman aynı oranda olmadığı ve günümüzdeki gibi, çok ülkede nüfus çok daha büyük hızla arttığı için, yeni iş gücünün kullanılması daima bir sorun yaracaktır. Halbuki, kapital geliştikten sonra iş gücü, gerek teknik buluşlarla, gerek nüfus artışını destekliyen politikayla, gerekse bugün Almanya'nın yaptığı gibi işçi idhaliyle geliştirilebilir. Malthus'un (1766 — 1834) nüfus yasası artık doğrulanmıştır. O yasaya göre, toplumlar, doğacak çocukların beslenme sorununu çözümlemekten çok çoğalma eğilimindedir. Bu bakımdan Marx, daima korunması gereken atıl bir işçi kütlesi bulunduğunu belirtirken (Kapital, I, 701 v.ö.) Malthus'un doğru çıkan düşüncesinden esinlenmekteydi. Homo economicus kuralı uyarınca, kendi çıkarı için çalışan özel sermayenin atıl kütleyi düşünmesi beklenemezdi. Hele günümüzde, patronların veya yönetim kurullarının, işçi arttıran gelişmeleri uygulıyarak, otomasyona giderek iş gücünden arttırım sağlamaları genel bir görünüş kazanmışken, kütlelerin sorunlarına tarafsız bir kurum olan devletin el atmasını beklemek daha da doğaldır.

Ayrıca Marx'ı, işçilerin teşkilâtlanmasını ve sendikaları öngörmediği için kınayamayız. Çünkü, onun önerdiği toplumda sendikalara zaten yer yoktur. Olsa bile onlar sınırları gittikçe daralan zümrelere dönük olacağından yozlaşmaya mahkûmdur. Halbuki devlet, bütün toplumu içermesi dolayısıyla, herkesin eş çıkarını gözeten bir işlevliğe sahip olacaktır. ,

Russell'ın demokrat görüşüne ilkece karşı çıkmak olanaklı değildir. Fakat, demokrasinin, kapital egemenliği demek olmadığını da bilmek gerekir. Herhalde, özellikle Stalin döneminde görülen insanlık dışı davranışları, kütlelere karşı işlenen cinayetleri, insanların mutluluğunu erek edinmiş, kendisinin de çok yakından tanıdığı yoksulluğun acılarına çözge bulmaya çalışan Marx'a yüklemek doğru değildir. Çünkü Marx sınıf kavramını ortaya attığı ve insanlık tarihinin bir sınıf mücadelesi olduğunu söylediği zaman, hiç değilse kendi açısından bir gerçeğe değinmek istemiş ve kinin sürüp gitmesinden yana olmamıştır, öyle

olsaydı, sınıfların ortadan kalkmasını ister miydi. **Sınıfların kalkması, kinin, mücadelenin kalkması demekti. Gerçi «proletarya egemenliği» bir gerçektir. Fakat her proleter bir emekçidir. Toplumda da sakatlar ve yaşlılar dışında, emeğiyle geçinmeyene yer olmadığına göre Marx, ütopik bir demokrasiyi öğütlemiştir.** Yani, her bireyin katıldığı bir devlet yönetimini. Sonuçta, Rusya'daki mezalimi Rusya'daki uygulamayı bahane ederek Marx'ı suçlamak yersizdir. Marx, Russell gibi, dünyanın ender yetiştirdiği bir deha yönünden bile yanlış anlaşılmak bahtsızlığına uğramış, dünyanın ender yetiştirdiği bir bilim adamıdır. Gerçi Russell Alman Toplumsal Demokrasisi'nde Rus komünizmi dolayısıyla Marx'a yükleniyor değildir. Çünkü bu betik, Rus devriminden önce yazılmıştır. Fakat onun daha sonraki özgürlüğe Yollar, Bolşevizmin Kuramı ve Uygulaması, gibi yapıtlarında böyle bir havanın bulunduğu açıktır. Görüşümüz yukardanberi sıraladığımız nedenlerle, Russell'ın, belki de, Marx'ı yakından inceliyerek yazmadığı için haklı olmadığı merkezindedir.

Fakat buradan, Russell'ı küçümsediğimiz anlamı çıkarılmasın. O, belirliyebildiğimize göre tümü, kendine özgü düşünceleri ve ele aldığı konunun inceliklerini dile getiren 50 tane önemli betik yazmıştır. Bunlar broşür hacminde değil, herbiri en aşağı 200'den fazla sahifeli büyük yapıtlardır. Russell, yapıtlarında, kimsenin göremediği noktaları bulur çıkartır. Getirdiği görüşler ve yaptığı eleştiriler yıllarca tartışılmıştır. Hem de ileri gelen, felsefeciler, matematikçiler, sosyologlar yönünden. Onun, örneğin, Bergson Felsefesi (McMillan, 1914) veya Einstein'ın yerçekimi kuramı (English Review, 1920 c. 30) hakkında yazdıklarını okumak, değişik alanlarda nasıl yetkiyle kalem oynattığım görmek bakımından gereklidir.

Russell, dehasını, fizik, kimya, tıp çalışmalarının buyruğuna verseydi, kuşkusuz bilim tarihini, büyük buluşlarla süsler, insanlığa, yeri doldurulmaz yardımlar yapmış olurdu. Fakat, soyut çalışmaların da, insan zihninin gelişmesi yönünden bir yardımı olduğu kabul edilebilir. Russell'in düşünce disiplinine sahip bir bilgin ve yazar olduğu hayırlanamaz. Bu disiplin çok küçük yaştan başlıyarak, büyük annesinin uyguladığı programdan doğmaktadır. Program bir Isparta sadeliği içinde uygulanır. Örneğin iki tür tatlı varsa yalnız birini yemesine izin verilir. Yaz, kış, soğuk su banyoları yaptırılır. Her sabah, sobalar yakılmadan 7,5 — 8 arası piyano çalmağa zorlanır. Evde bir püriten sofuluğu egemendir. Alkol ve sigara nefretle karşılanır. Saat 8 de bütün aile duaya oturur.

İlk yazısı 1895'te çıktığına göre dev düşünür, çağımızın en eski yazarıdır denebilir. Bu yargı kuşkulu olabilir. Fakat, kendisinin gelmiş geçmiş düşünürlerin en bilginlerinden ve en yaratıcılarından biri olduğu kuşkusuzdur. Ona gereğince saygı duymak için «Russell» imzasını taşıyan her satır yazıyı okumalıdır. ,

MUAMMER SENCER

Kaynak: Batı felsefesi tarihi: Antik Çağ / Bertrand Russell; trc: Muammer Sencer, 1969, İstanbul, s:7-47

FELSEFE MESELELERİ -The Problems of Philosophy- Bertrand Russell

İngilizceden Türkçeye çeviren Abdülhak Adnan Adıvar

(BERTRAND RUSSELL) E VE FELSEFESİNE DAİR.

Bu küçük kitabı dört sene evvel tercüme ettiğim zaman neşrini düşünmekten ziyade İngilizcede felsefe diline alışmak gibi bir faideyi gözönünde tutmuş ve bundan dolayı aynen ve harfiyen tercümesine çalışmıştım. Bugün neşri tahakkuk edince hem Türkçesini mümkün olduğu kadar sadeleştirmeğe, hem de ıstılahatın İngilizce, Fransızca ve Almancalarını ilâve etmeğe başladım ve bu sırada gördüm ki, bu kitap felsefe tahsiline başlayacak memleket gençleri için faydalı bir medhal olacaktır.

Bu sene (1933) Paris'te toplanan İlmî Felsefe kongresinde tesadüfen temas ettiğim İstanbul Üniversitesi felsefe profesörü M. H. Reichenbach da bu kitabın faidesinden ve Türkçeye çevrilmesi elzem olan kitaplar listesine dahil olduğundan bahsedince bu husustaki düşüncem daha ziyade kuvvetlendi.

Evvelâ şunu söyleyeyim ki bu kitapta, müellifin mukaddemesinde de dediği gibi, daha ziyade bilgi nazariyesinin mühim meselelerinden müellifin yani mantıkçı ve bilhassa riyazî mantıkçı bir filozofun anlayışı tarzında, İlmî, fizikî bir tarzda, bahsedilmiş ise de, Russell'in asıl kendi felsefesi mevzubahsolmuş değildir.

Kitap esasen bir avamileştirme (Vulgarisation) eseri tarzında yazılmış olmakla beraber bir kere mevzuun çetinliği, sonra da Russell'ın diğer kitaplarındaki meşhur emsalsiz güzel İngilizcesine rağmen bu kitapta bazı yerlerde birdenbire uzun cümlelere(Periodes)lere düşmesi, eseri avamileştirmeden çok başka bir hale getirmiştir. Hattâ Fransızcaya çeviren **Madmazel Renauld** da mukaddemesinde eserin avamileştirmeden daha fazla birşey olduğunu söyler. Türkçe tercümesinde bazan on satırı geçen cümleleri keserek hafifleştirmekten başka bir değişiklik yapılmış değildir. Fakat yine bir okunuşta okuyucunun kafasında yer edemeyecek kadar çetin yerlere tesadüf olunur. Bunlar bir defa aynen tercüme inadından ve sonra mevzuun bazı yerlerinin güçlüğünden ve nihayet Türk nahvinin felsefî mücerret ifadelere henüz tamamen yatkın olmamasından ileri gelmiştir. Her halde okunurken biraz dikkat sarfına ihtiyaç vardır. Zaten bu kadar dikkat sarf edemeyecek dimağların felsefe hakkında bir fikir edinmeye kalkışmalarında da bir mana yoktur; gazete makalesi gibi kolayca süzülüp geçilecek felsefe kitabı yazmak da henüz kimseye müyesser olmamıştır.

Kitaptaki felsefî ve İlmî ıstılahların Fransızca ve İngilizce ve Almancasının bir defaya mahsus olmak üzere Türkçe tabirlerin yanına yazılmasında bir mecburiyet gördük. Çünkü bildiğimize göre henüz takarrür etmiş İlmî ve felsefî ıstılahlarımız yoktur. **Bizim koyduğumuz kelimeler ya İsmail Efendi namındaki zatın himmet ve gayreti eseri olan Lügatçe-i Felsefeden ve yahut şimdiye kadar çıkmış Türkçe te'lif ve tercüme eserlerinden alınmış kelimelerdir.**

* *

Fransızca ve Almancaya (belki başka lisanlara da) tercüme edilmiş ve İngilterede 1928 senesine kadar on üç defa tabedilmiş olan bu eserin müellifi Bertrand Arthur Russell'in hayat ve felsefesi hakkında şu ilk sayfalarda biraz malûmat vermeyi faydalı sanıyoruz. Çünkü Russell'ın memleketimizde nisbeten az tanınmış ve büyük eserlerinden bahsedilmiş ise

nadiren bahsedilmiş bir filozof olduğuna bazı felsefecilerimizle temaslarımızda kanaat getirdik. Hattâ 1929 senesinde İstanbul felsefe profesörlerinden merhum İzzet bu filozofun riyazi mantıkçı ve çetin anlaşılır bir filozof gibi telâkki edildiğini söylemiş ve fakat Russell'ın kendi akidesine dair yazdığı bir makalenin tercümesini okuyunca bunu o zaman çıkan galiba "hayat, , revüsünde bastırmak istemişti . [B. Russell. How İ came by my Creed The Realist No. 6 p. 14 1929].

Russell İngilterenin Liberal fırkasına mensup büyük bir kibar ailenin oğullarından Lord John Russell'ın oğlu olarak 1872 senesinde doğmuştur. Üç yaşında babasız ve anasız kalan bu çocuk büyük anasının yanında Londra civarındaki Richmond'da büyümüş ve hususî muallimlerden Fransızca ve Almancayı pek iyi öğrenmiştir. Babası oğlunun o zamanlar Ingilterede pek moda olan Spencer ve Thomas Huxleyia akidelerine muvafık olarak, yani kâinatta mahiyetleri itibarile bilinmesi kabil olmayan (UnknowableInconnaissable Unerkennbar) bir takım hakikatler olduğuna kail Agnosticisme fikrile büyütülmesini istemişti. **Hattâ Russell babasının ve anasının bu akideyi tuttuklarını büyüyünceye kadar öğrenemediğini söyler.** [Yukarda ismi geçen makalede] çünkü küçüklüğünde evvelâ Presbiterien olan ve sonra tevhitci (Unitaire) Hıristiyanlığa geçen büyük anası onu her pazar bir kiliseye gönderir ve fakat Hıristiyanlığın bütün dar akidelerine meselâ ahiret azabına ve yahut mucizelere inanmak için çocuğu kimse zorlamazdı.

İşte böylece Russell tevhitçi Hıristiyanlığına samimiyetle inanmış olarak on dört yaşına basıyor; bu yaşta daha kuvvetle dindar olduğu için dinin doğruluğunu isbat edecek deliller aramakla zihnini yoruyor ve bir taraftan da on sekiz yaşına kadar bu derdini kimseye açamamaktan ve yalnız başına düküne düşüne yavaş yavaş dininin zafa uğramasından pek ziyade azap duyuyor. **İtikadını sarsan ilk dinî nas (Dogme-Dogma), serbest irade (Libre arbitre Frei Wille-Free Will) meselesi olmuştu.** Maddenin bütün hareketleri dinamik kanunlarile muayyen ve bağlı olduğu halde yine ayni maddeden yapılmış olan insan vücudunun insan iradesine tâbi olacağını bir türlü anlayamıyordu. Kendi ifadesine göre o vakte kadar Descartes'i okumamış olmasına rağmen kartezyen (Dekartçı) bir tarzda düşünmeğe başlıyor. Zihnini karıştıran ikinci nas da ruhun bakası, (Immortalite, Unstreblichkeit, İmmortality) meselesi olmuştu. Velhasıl bütün bu şüphelere rağmen on sekiz yaşma kadar Russell bir ilâhın vücuduna tamamen inanmıştı. O bir türlü ilk illet, (First cause, Prima Causa) burhanını yıkacak bir delil bulamıyor. **Nihayet bu yaşta Stuart Millin kendi yazdığı tercüme-ı halini okuyunca bu bürhanında yıkıldığını görüyor ve artık Russell bütün Hıristiyanlık naslarından ayrılmış oluyor.** Kendi ifadesine göre kendini evvelki dindar halinden daha bahtiyar ve daha rahat hissediyor.

Russell biraz sonra Cambridge Üniversitesine girmiştir. Orada hocası Mc. Teggart'ın tesirile Hegel felsefesine kapılıyor ve üniversitede felsefeden en büyük mükâfatı kazanıyor. Fakat bu felsefe de kendisini tatmin edemiyor. Üç sene sonra İngiliz mütefekkirlerinden G. E. Moore ile uzun bir münakaşadan sonra bu felsefî mesleği de terkediyor. Kısa bir müddet Pariste safaret ataşeliğinde bulunduktan sonra Almanya'da iki kış Sömestri sosyal demokrasi ve ekonomi tetkik ediyor. Fakat Russell'ın ta çocukluğundan beri zihnini yoran mes'ele felsefeden ziyade riyaziyat idi. Çünkü yakinî bilgiyi (Certain Gewiss, Knowledge Connaissance Erkenntniss)o ancak riyaziyatta görüyordu. **Ve meşhur Yunan riyaziyecisi Euclidisin herşeyi ispat ettiğini işitmişti.** Bunun için büyük kardeşi kendisine Euclid hendesesi okutacağını söyleyince pek sevinmişti. Fakat daha ilk derste Euclidin isbatsız bir

takım mütearifeler, Axiomelar, kabul ettiğini görünce ümidi yıkılıyor ve bu vak'a onun üzerinde o kadar şiddetli bir tesir yapıyor ki bu tesiri hâlâ unutmadım ve unutamayacağım diyor. Kardeşine ilk Euclid mütearifesini sebebini bilmedikçe kabul edemeyeceğini söyleyince, kardeşi, öyle ise hendese okumağa devam edemeyeceği cevabını veriyor. Bu cevapla kendini asla tatmin edemeyen Russell o günden ta otuz sekiz yaşına kadar (1900) hep bu riyaziyat prensipleri üzerinde çalışıyor. Ve yine kendi ifadesine göre, o zamana kadar bu sahada elinden ne gelirse yaptığı halde riyaziyatta bile mutlak bir yakine (Certitude, Certaintygewissheit) vasıl olamadığını anlıyor. Bu arada Amerika'nın John Hopkins üniversitesinde gayri Euclidî hendese (Geometrie non Euclidienne) dersleri veriyor. Nihayet 1900 senesinde Pariste toplanan riyaziyat kongresinde meşhur İtalyan riyaziyecisi ve mantıkçısı Peano Russell'in üzerinde mühim bir tesir yapıyor, ondan sonra ilk mühim eseri olan "The Principles of Mathematics Riyaziyat prensipleri „ ni 1903 de neşrediyor. 1910 da Cambridge üniversitesinin Trinity Kolljinde hocalığa geçiyor. Bu sıralarda onun zihni hep riyaziyat prensipleri, riyazi mantık ve bugünkü tabiriyle Logistique ile meşguldür.

Harward Üniversitesi felsefe profesörü Witne head ile beraber yazdığı 1910 da daha büyük ve mühim eseri olan Principia Mathematica ile riyazi mantığı genişletiyor ve hattâ yeni bazı prensipler koyuyor.

1910 senesine kadar kibar ailenin bu dâhi çocuğu Oxfort civarında küçük bir evde gayet basit yaşıyor ve hâlâ riyazi mantık üzerinde çalışıyor ve düşünüyor; fakat kendi ifadesine göre zihninin artık mücerret meselelerden bıktığını ve arada amelî işleri düşünmek istediğini anlıyor ve bu sırada sabık Başvekil Chamberlainin tarife ıslahatı politikasına ve kadınlara rey hakkı verilmesi meselesine de karışıyor. **Hattâ o sene Liberal fırkasından mebusluk için namzetliğini bile koymak istiyor; lâkin namzetliği geri almağa mecbur ediliyor, çünkü o kendisinin Agnostique olduğunu ve hiç bir zaman kiliseye gidemeyeceğini açıkça söylüyor. Nihayet yine kendi tabiriyle Faustun kendisine Mefistonun bir köpek şeklinde gözüktüğü andaki ruhî haletine varıyor.** Yani öğrendiği, bildiği, keşfettiği hakikatlerden amelî bir fayda çıkmadığından muztarip olup dururken onun karşısına da 1914 senesinde büyük harp bir mefisto gibi çıkıyor ve harp zamanında amelî bir fayda umduğu sulhcilik Pacifisme mesleğini tutarak (Non Conscription) cemiyetine faal aza sluyor; ilk devirlerinde Hıristiyanlığın harbe karşı olan itirazlarını bir makale ile tasvir edince Russeli (100) lira para cezasına mahkûm ediyorlar ve bu cezayı verecek parası olmayan Russell'ın kütüphanesini mahkeme haciz ve satılığa çıkarıyor. Fakat bir dostu kütüphaneyi satın alarak Russell'e iade ediyor; ceza bu kadarla kalmıyor, üniversite onu hocalıktan da çıkarıyor. Amerikalılar kendisini hemen Harward üniversitesine tayin ettikleri halde İngiltere hükümeti harp vaziyetinden istifade ederek ona pasaport vermiyor ve askerî idare filozofun konferanslarını menediyor.

Nihayet 1918 senesinde Tribunal gazetesine yazdığı bir makaleden dolayı altı ay hapse mahkûm oluyor. Russell bu hapislik müddetinde "İntroduction to Methemetical Philosophy Riyazî felsefeye methal, isimli kitabındı yazmıştır'

1920 senesinde Çin'e giderek Pekin üniversitesinde ders verdiği sırada gayet şiddetli bir zatürreeye tutuluyor ve artık herkes filozofun hayatından ümidi keserek ölümüne intizar ediyor, hatta çıinliler onu pek muteber bir yere (Wertemelake) e defnetmeğe bile hazırlanıyorlar, fakat filozof Alman doktorların tedavisi ile iyileşiyor. Avdetinde Londra'nın sanatkârlar ve münevverler mahallesi olan Chelsea'de küçük bir evde avamileştirme eserleri, gazete makaleleri yazmakla ve arada konferanslar vermekle geçiniyor. Ve bu arada iki defa

Amerika'ya giderek bir sıra konferanslar veriyor. Bir taraftan da pedagoji üzerinde çalışıyor ve bu hususta Amerikalıların Behaviourism dedikleri yeni psikoloji yolundan giderek çocukların en küçük yaşta meselâ dört beş yaşında en iyi terbiye edileceği esasını tutuyor ve nazariyatta kalmayarak ikinci karısı ile beraber Londra civarında "Nursery School, çocuk bahçesi gibi bir mektep de açıyor. Fakat bu mektebde yetiştirdiği çocuklar üzerinde ne gibi tesirler yaptığını bilmiyorsak ta, her halde malî cihetten muvaffak olamıyarak 1931 de mektebi kapattığını biliyoruz.

O sene büyük kardeşinin varissiz vefatı üzerine ailesine mahsus olan Lortluk payesi kendi-sine geçiyor. Yazılarında asla Lord unvanını kullanmağa başlamamakla beraber lordlar kamarasındaki mevkiini işgal etmeğe ve içtimaiyata bilhassa talak kanununa dair münakaşalara iştirak etmeğe karar veriyor.

Russell orta boylu, zayıf, kır saçlı sinirli çehreli bir zattır. Kendisiyle yakından temas edenlerin ifadesine göre gayet tatlı konuşur ve küçük fıkraları pek nefis surette nakleder, acı ve bazan Voltairien istihzayı elden bırakmaz. Ve her vakit düşündüğünü açıkça söyler.

**

Russell'in felsefesini bir iki sayfada hulâsa et inek hakikaten güçtür. Ancak biz burada gayet umumî bir fikir vermeğe çalışacağız :

Russell kendi felsefesini Amerika'nın Harward Üniversitesinde 1914 senesi mart ve nisan aylarında verdiği derslerde ilk defa olarak toplu bir surette ortaya koymuş ve bu dersler sonradan Haricî Aleme dair Bilgimiz: Our Knovvledge of the external vvorld ; (Ailen and unw'ın london); adı altında bir kitap şeklinde çıkmıştır. Bu kitabın mukaddemesinde söylediği gibi Russell felsefesine yeni mantık yolile giren filozoflardandır. Hatta yukarda dediğimiz gibi şu küçük kitabı (Felsefe meseleleri) yazdığı zaman ile (1912) Harward'da felsefe derslerini verdiği zaman arasında bilgi nazariyesinin bilhassa hissi mutalarile zaman, mekân ve riyazî fizikteki madde beynindeki nispetler meselesinde pek farklı düşüncelere geçmiştir. Binaenaleyh gene tekrar edelim ki Felsefe Meseleleri Russell'in kendi felsefesi değil, ancak bütün felsefelere medhal hizmetini görecek muhtasar fakat faideli bir umumî bilgi nazariyesi eseridir.

Russell zamanımızdaki felsefeyi başlıca üç büyük tipe ayırıyor :

(1) Klâsik felsefe, (2) Tekâmülcü felsefe, (3) Yeni realizm namı altında doğan felsefenin ruhile uyuşmuş olan mantıkî atomism — Logical Atomism — Atomisme logique — Logisehe Atomismus.

Russell klâsik felsefe namı altında Descartesden başlayan akliyeci (Rationaliste) ve iftikarıyeci (İdealiste) felsefeleri yani tecrübeci (Empirist) felsefenin zıddı olan felsefeleri toplar. Ve bu felsefenin Almanya, Fransa ve İngiltere ve Amerika üniversitelerinde hâlâ mevkilerini muhafaza etmekle beraber çökmeğe yüz tutan bir kuvveti temsil ettiklerini söyler. Ona göre bu tip felsefenin mensupları felsefe haricindeki malûmatlarını ilimden ziyade edebiyattan almışlar ve felsefelerini ve mantıklarını kurarken ilme daima uzak kalmışlardır. Deskartes ile başlayan bu yeni felsefede orta zamanlarda olduğu gibi körkörüne değilse bile yine itikatsız bir surette Aristo mantıkini kabul etmiştir.

Bu felsefenin mantığında âlemin asıl ve mahiyeti hakkındaki birçok düşünceler arasından biri, diğerlerini nakız ve selbetmek tarikile, seçilerek yapıcı (Constructive) bir mantık yolu tutulurdu.

Halbuki Russell mantığın daha ziyade tahlilî olduğunu ve tahlil neticesinde âlemin mahiyeti böyle veyahut şöyle ve »fakat ancak bir türlü olduğunu söyleyecek yerde bu mahiyetin birçok türlü olabileceğini göstermek suretiyle muhayyelemizi hürriyete kavuşturduğunu iddia eder ki pek tabiî olarak böyle bir mantık bir metafizik binası kurmağa da müsait değildir.

Müellif ikinci tip felsefede Darvin'in tekâmül nazariyesinin bazan Spencer'in yaptığı gibi pek dar ve bazan da William James ve Bergson'un yaptığı gibi daha cesurane ve daha geniş bir tashihini görür ve bu felsefeden oldukça hafif ifadelerle adeta ehemmiyet vermez bir tarzda bahseder. Rassel'in hele Bergson felsefesi hak 'kında pek orijinal fikirleri vardır. Bunları tetkik etmenin burası maattessüf yeri olmadığından geçiyoruz.

Üçüncü tip diye ayırdığı felsefe grubuna asıl kendi felsefesi de dahildir.

Russell bir kere bütün felsefenin esası mantık olduğu ve nasıl ki riyaziyat fizikin usulü ise mantığın da felsefenin usulü olduğunu kaydettik ten sonra, Aristo mantğının çürük yerlerini tenkit eder. Russell'e göre asıl İlmî mantık İtalyan Peano ve alman Freye'nin riyazi mantık tetkikleri ile başlar. Bu iki müellif mantıktan aldıkları neticelere hep riyaziyenin tahlili ile vasıl olmuşlardır. Vakıa bu yeni mantıkin felsefeden ziyade riyaziyata ait olduğunu ve fakat esas prensipleri ile felsefe üzerine pek çok tesirler yapması lâzım geldiğini iddia eder.

Çünkü ancak bu mantık sayesinde mücerret mefhumlar adeta riyazi işaretlerle hallolunan muadeleleri tahlil edebilir. Meselâ kaziyelerde veyahut istidlâllerde (Inference) ifade ettikleri mevzudan başka olarak bir de bir şekil bir suret (forme) vardır ki, bu suret vasıtasıyla kaziyeyi teşkil eden kısımlar birbirine bağlanır. Faraza Sokrat fanidir, , filân zat kızgındır, güneş sıcaktır diye yaptığımız kaziyelerin her üçünde de müşterek ve (dır) ile ifade olunan bir şey vardır ki işte bu mücerret şey kaziyelerin yalnızca suretinden (forme)i ibarettir. Yoksa o kaziyeyi bilfiil teşkil eden akşamdan biri değildir. Yine meselâ yalnız Sokratı alıp şu kaziyeleri yapsak: Sokrat Atinalıdır, Ksantip ile evlendi, baldıranı içti, desek bu kaziyelerde müşterek olan şey Sokrattır, halbuki suretler muhteliftir. İşte felsefî mantıkta (yeni mantık) mühim olan bu suret meselesidir. ***Pek bellidir ki mantıki suretlerin bilgisi mevcut olan şeylerin bilgisinden büsbütün başkadır.*** Meselâ Sokrat baldıranı içti dediğimiz zaman husule gelen mantıkî suret ne Sokrat ve ne de baldıran gibi mevcut olan bir şey değildir; belki gayet mücerret (abstrait) bir şeydir. Buna dilden de bir misal getirebiliriz: faraza uzun ve muğlak yazılmış bir cümle okuyalım Bu cümledeki bütün kelimeleri anlarız ve fakat birdenbire cümlenin manasını anlayamayız. İşte bu halde biz kaziyeyi teşkil eden kısımları anladığımız halde, kaziyenin veya cümleyi teşkil eden kazı yelerin suretlerini ^anlamamış oluyoruz.

Bütün istidlâllerde (Inference) esas yalnız ve yalnız surettir ve bundan dolayı felsefede man tıkî suret en mühim yeri tutmuştur. Meselâ eski mantığın meşhur kıyas misalini alalım: Sokrat insan idi, insanlar fanidir, binaenaleyh Sokrat fanidir, işte burada ne netice ve ne de mukaddemelerin birbirine münasebeti ne Sokrat oluşa, ne fani oluşa ve ne de insan oluşa bağlı değildir. Ayni kıyas şu suretle pek âlâ ifade olunabilir: Eğer bir şey muayyen bir vasfı haiz olursa ve bu vasfı haiz olan herhangi bir şey diğer muayyen bir vasfı da haiz olursa o halde (mevzu bahs olan) o şey muayyen diğer vasfı da haiz olur. Görülüyor ki bu şekildeki istidlalde hiç bir (hususî), cüzî (particulier) bir şey ve bir vasıf yoktur. Bilâkis bütün kaziyeler

umumî bir şekildedir. İşte Russele göre kaziyelerin hepsi bu umumî şekle irca olunabilir. Binaenaleyh teker teker cüz'î istidlallerle uğraşmak vakit kaybetmeden başka bir şey değildir

> [Bu fikri Profesör Reichenbach şu suretle daha ri¬yazi bir şekilde ifade ediyor : "Şunu da işaret edelim ki yeni mantık kaziye ile kaziyevî tabiler (fonclions proposiotionelle) arasındaki mühim farkı meydana çıkarmıştır. Daha umumî bir mefhum olan bu fonction bir takım mutahvilleri (Variables) ihtiva eder. Her ne vakit ki mütehavvilleria yerine muayyen kıymetler konu¬lursa fonction bir kaziye olur. La philosophle scientifique p 31].

Bundan başka Russell basit kaziyelerin mevzuu (sujet) mahmule (predicat) atfeden yalnız bir şekil olduğunu kabul etmek suretiyle eski mantı ğın hataya düştüğünü iddia eder. Çünkü yeni mantıka göre bu tek şekil bir mevzua ancak bir takım *vasıflar* atfeden bir şekildir. Halbuki bu şekil gramer noktainazarından umumî olsa bile felsefe noktainazarından umumî olmaktan çok uzaktır. Meselâ "bu şey o şeyden daha büyüktür, , dediğimiz zaman bu şeye sadece bir vasıf atfetmiyoruz, belki bu şeyin o şeye olan nisbe tini kastediyoruz.

Nitekim "o şey bu şeyden daha küçüktür, , dersek yine manayı ve mantık noktainazarından ayni şekli muhafaza ettiği halde gramer nokta-i nazarından mübteda ile haber yerlerini değiştirmiş ve cümle değişmiş oluyor. **İşte Russell'e bu suretle gramerin mantık üzerinde hiç bir tesiri olamayacağını söyleyerek nahvi şeklin mantıki şekli asla göstermediğini ifade ediyor.** Russell'e göre bu noktanın eski mantıkta tesbıt edilmemiş olması traditionel metafizikte birçok hatalara se bep olmuştur.

Russell mantıkta nisbet Relation (izafiyet) me selesine pek çok ehemmiyet veriyor ve onu muhtelif nevilere taksim ediyor. Velhasıl onun için âlemdeki eşyanın tam tavsifi onların bir kataloğunu yapmaktan yani yalnız vasıflarıyla zikretmekten ibaret olamaz, belki o eşyanın vasıflarıyla beraber birbirlerine olan nisbetlerin! de zikretmek elzemdir. Eğer böyle vasıfları ve nisbetleri beraberce zikredersek ancak o vakit bir mantıki vakıaya (Loyical fact, iogische Tatsache, Fait lo gique) vasıl oluruz. Meselâ Napolyon yalnızca bir mantıkî vakıa değildir, belki Napolyon'un haris olması veyahut Jozefin ile evlenmesi mantıkî vakıadır. Böyle bir mantıkî vakıayı ifade eden yani herhangi bir şeyin herhangi bir vasfı diğer bir şey ile olan herhangi bir nisbetini gösteren bir kaziyeye Russell "atomik kaziye, , ismini veriyor; bu kaziyeye atomik sıfatını veriyor çünkü bu kaziyeler birleşerek daha büyük moleküler kaziyeleri teşkil ediyor. İşte bundan dolayıdır ki Russell felsefesine daha iyi bir isim bulamadığı için iptidada mantıkî atomizm — logical Atomism — ismini vermişti.

Bu atomik kaziyelerin gösterdiği atomik vakıalar ancak his ve idrak ile bilinen vakıalardır.

Binaenaleyh eğer biz bütün atomik vakaları bilse idik ve ancak bu bildiğimiz vakıaların atomik vakıalar olduğuna da kani olsa idik o vakit nazariye noktainazarından herhangi şekilde olursa olsun bütün hakikatleri istidlâl edebilirdik, bu demektir ki yalnız mantık bütün hakikatleri bil-mek için lâzım olan bütün cihazları vermiş olacaktı. **Fakat ilk atomik vakıaların bilgisi husu-sunda mantıkın hiç faidesi yoktur.**

Saf mantıkta (Logique pure) atomik vakıalardan bahis bile edilmez. O mantıkta yukarda gördüğümüz gibi ancak suretler (formes) vardır. Adeta bir kadro gibi olan bu suretleri hangi eşyanın ve hangi vasıfların veyahut hangi nisbetlerin dolduracağı bizi alâkadar etmez.

O halde saf mantık (Logioque pure) atomik vakıalara tabi olmadığı gibi atomik vakıalar da o mantığa tabi değildir. Böylece asıl mantık kablî (A priori) bir kutup ve atomik vakıalar ise tecrübî (tedribî) Empirique bir kutuptur. Fakat bu iki kutbun arasındaki saha felsefî mantıkta doldurulması lâzımgelen en mühim sahadır.

İşte bu sahada eski mantığın şartî, umumî (küllî) diye tasnif ettiği ve Russell'in ise mo leküler (Moleculaire) dediği bütün kaziyeler vardır, bu noktada Russell eski tecrübeci filozofların (Empirist Empiricuste) mantığından şu suretle ayrılıyor : Ona göre meselâ bütün insanlar fanidir gibi umumî hakikatler yalnız cüzî hakikatlerden istidlâl olunamaz.

Eğer umumî hakikatler bilinecek ise mutlaka ya bizzat bedihi olmalı veyahut hiç olmazsa biri yine bir diğer umumî hakikat olan mukaddemelerden istidlâl olunmalıdır. Halbuki tecrübecilerin kullandıkları delillerin hepsi cüzî hakikatlerden çıkarılır. Bundan dolayı eğer bir umumî hakikat bilgisi var ise evvel emirde tecrübî delillere dayanmayan yani yalnız his mutalarına (Sens data, Les donnees de sensations, Sims data) tabi olmayan bazı umumî hakikatlerin bilgisi olmak lâzımdır.

Halbuki eski tecrübeciler (Lock ve muakipleri gibi) bütün bilgilerimizin İrslerimizle husule geldiğini ve o hislere tabi olduğunu idddia ederlerdi.

Russell'e göre eğer bu fikri kabul edersek o vakit umumî ve küllî hakikatleri bildiğimizi söyleyemeyiz. Halbuki mantıkta böyle umumî hakikatlerin bilgisi vardır. Nitekim yukarda zikredilen "Sokrat bir insandır, bütün insanlar fanidir, binaenaleyh Sokrat fanidir, kaziyelerinin tamiminden husule gelen şekle yani "Eğer bir şey muayyen bir vasfı haiz olursa ve bu vasfı haiz olan bir şey diğer muayyen bir vasfı da haiz olursa o halde o şey muayyen diğer vasfı da haiz olur. „ şekli pek umumî bir hakikati gösteriyor. Yani her şeye ve her vasfa tatbik olunabilir ve bizzat bedihidir. Yani hislerimizin vasıtasıyla istidlâl olunmuş bir kaziye değildir.

Velhasıl Russell'e göre mantık iki kısımdır, birinci kısım kaziyelerin ne olduğunu ve ne gibi suretler alabileceğini tetkik eder ve atomik ve moleküler ve umumî kaziyelerin muhtelif nevilerini sayar. İkinci kısım ise muayyen şekillerdeki kaziyelerin hakikatini gösteren yüksek derecedeki umumî kaziyelerden bahseder.

Bu ikinci kısım daha ziyade riyaziyat çerçevesine giriyor. Çünkü riyaziyatın kaziyeleri en ince tahliller neticesinde hep bu umumî surî hakikatlere müncer olur. Fakat yalnızca suretleri sayan birinci kısım felsefede en mühim ve en güç olan kısımdır. Vakıa eski mantıkta olduğu gibi hüküm ve tasdik ifade eden kaziyelerde ancak mevzuun mahmule atfı sureti düşünülürse nisbetler dışarda kalarak bu köhne felsefede ve ilimde pek mühim olan zaman ve mekân meseleleri anlaşılmaz bir hale giriyor. Demek ki yeni mantık diğer suretleri de tarif ve tespit etmekle felsefenin birçok mühim meselelerini halle doğru ilerlemiş oluyor. Russell bu noktada çok ısrar eder. Ona göre kaziyelerde yalnız bir mevzu-mahmul şekline bağlanıp kalma bilgi nazariyesini zayıflatır. Hâlbuki yeni mantık mücerret tahayyül kuvvetimizi çoğalttığı gibi bize mürekkep ve girift vakıaların tahlilinde kullanabileceğimiz namütenahi muhtelif kaziyeler vermiştir. Bu noktadan yeni mantık eski mantığın tamamen zıddıdır. Çünkü eski mantıkta ilk bakışta mümkün gibi görünen faraziyelerden bir tanesi müstesna olmak üzere diğerlerinin gayri mümkün olduğu ispat edildiği gibi hakikatin muayyen bir karakteri olduğu da evvelden tesbit edilmiştir.

Halbuki yeni mantıkta bilâkis ilk bakışta mümkün gibi görünen faraziyeler şayanı kabul kaldıktan başka diğer faraziyeler daha konulur ve hepsi birden herhangi bir vakıanın tahlilinde serbestçe kullanılır. Yani Russell'in kendi tabirince "eski mantık fikri zincirlere vurduğu halde yeni mantık fikre kanat verir. „ *Ona göre yeni mantık felsefeye Gaiilenin fiziğe getirdiği inkişafı getirmiştir.* Yeni mantık ile felsefede insan kudretiyle hangi meselelerin halli kabil olduğunu ve hangilerinin hallinin bu insan kudretini aştığını anlamak kabil olmuştur.

Velhasıl Russell'in tuttuğu mantık eski organik mantık yerine konulan atomik bir mantıktır. Yani Aristo'nun organik mantığına göre her şey başka şeylere olan nisbeti sebebiyle müteessir olur ve bir değişikliğe uğrar ve binaenaleyh bir şeyi gereği gibi bilirsek o şey ile nisbete giren diğer bütün şeyleri ve binaenaleyh bütün kâinatı da bilebiliriz. Halbuki yeni mantığa göre bir şeyin batını karakterini iyice bilmekle diğer şeylerle olan nisbetini bilmek mümkün değildir. Russell'in burada Leibniz'den aldığı bir misali vardır: Meselâ Avrupa'da bulunan bir adamın karısı Hindistan'da vefat etse karı ile koca arasındaki nisbet dolayısıyla bu vefat anında o adamın batınî mahiyeti de müteessir olarak bir değişiklik husule gelir. Halbuki aklı selim, bunu asla kabul etmez. Bu değişiklik husule gelse bile ancak kara haberi aldıktan sonra husule gelir, der, işte yeni mantığın düşünüşü de böyledir.

Russell, Alomisme Logique ismi altında tuttuğu usul ile bütün tecrübelerimizi en son cüzülerine kadar tahlil eden yola girmiştir. Vakıa bu usul Lock ve onun muakkipleri olan eski İngiliz tecrübecilerinin usulü ise de Russell onlardan gayet esaslı bir noktada ayrılıyor. Lock ve muakkipleri bir mürekkep küllü- ı cüz'ülerin bir araya gelip teşkil ettikleri yekûndan ibaret olduğunu iddia ettiği halde, Russell bir mürekkep küllün anasırına ayrılınca haiz olduğu evsafı kaybettiğini tamamen tasavvur etmiş ve bir mürekkep küllün o küllü teşkil eden eczanın herhangi bir surette yekdiğerile nisbette bulunmalarından ileri geldiğini kabul etmekle nisbetlerin mürekkep küllün evsafta oynadığı mühim rolü hakkile tanımıştır.

Russell eski mantığa karşı çok amansız hücumlar eder. Hatta yeni eserlerinin birinde [B. Russell. The Scientlfic outlook p. 43.] **"Aristo insan ırkının başına bir felâket olmuştur denilebilir, bugüne kadar birçok üniversitelerde onun halâ okutulan mantıki birçok saçmalar ile doludur, demeğe kadar varır. Hatta eski mantığın kıyaslar ile olan istidlâllerine büyük bir ehemmiyet vermez.** Russell için kıyas (Syllogisme) ile yeniden bir bilgi elde etmek te mümkün değildir. **Meselâ Sokrat bir insandır. . . ilâh, kıyasını alırsak bütün insanların fani olduğunu ve Sokratın da insan olduğunu bildikten sonra kıyasın neticesinde Sokrat'ın da fani olduğunu yeniden öğrenmiş yani bu hususta yeni bir bilgi kazanmış bulunduğumuza Russell kail olmaz.** O der ki "Kıyas üniversiteler mensuplarının (akademik âlimlerin) korkaklığını, tereddüdünü gösteren bir abideden başka bir şey değildir, , o ancak ilimde olduğu gibi istikra (Induction) usulile yeni bir bilgi elde edileceğine kanidir. Fakat istikra, tecrid (abstractı'on) ve tecrübeden istidlâl gibi İlmî usullerin de bir hududu olduğunu kabul eder. Meselâ istikranın mahiyet ve nazariye bakışından muteber olup olmadığına dair Hume'in gösterdiği şüphelerden biri hâlâ bu noktanın nazarî bir surette halledilmemiş olduğuna inanmaktadır. **Bu mühim meseleyi halle başlayarak büyük felsefesini kuran Kant bile Russell için meseleyi daha karışık bir hale koymaktan başka bir şey yapmamıştır** [Russell Sclentific Outlook p. p. 83.].

İşte mantık hakkında bu fikirleri yürüten Russell'in felsefesindeki bilgi nazariyesi idealist felsefedeki bilgi nazariyesinden başlıca şu suretle ayrılır: Kant'dan beri bilinen şeylerin

bilgimiz dolayısıyla bir değişikliğe uğradıkları ve binaenaleyh bilgi ile bilinen şey arasında bir mütekabil tesir (Interaction) olduğu ve bilinen şeyin bilgimizden ileri gelen bazı karakteristik evsafı bulunduğu iddia olunmakta idi.

Hatta bir şeyin tarafımızdan bilinmeden mevcut olması mantıkça mümkün olmadığı bile iddia edilmişti. (Kant bu son iddiada bulunmuş değildir.) Bu iddia kabul olunursa bilmek vasıtasıyla eşyanın kazandığı havas ve evsaf her şeyin malik olması lâzımgelen havas ve evsaf olmak lâzım geliyordu (ki buradan meşhur Categorie nazariyesine giriliyordu.)

O halde biz bilgi şartlarını iyice tetkik edersek yalnız bu şartlar vasıtasıyla şeeni âlem hakkında bir çok bilgiler elde edebilirdik. Halbuki Russell'in mensup olduğu felsefe bunu kabul etmiyor ! Ona göre bilgi bilinen şey üzerine yeni bir şey ilâve etmez ve bilinmeyen şeylerin mevcut olmaması için en küçük bir sebep bile yoktur. ''Binaenaleyh bu felsefede bilgi nazariyesi önümüzdeki kâinat sırlarının kilitlerini açacak bir anahtar değildir. , , Bu anahtar olsa olsa yavaş yavaş ve daimi bir say ile çalışan ilmin elindedir.

> [Profesör Reichenbach'da ayni fikri şu suretle ifade ediyor:
>
> "Başlangıç noktasını kâinatın hali hazırdaki ilminden (Science de l'univers) almayı bilen bir bilgi nazariyesini tercih etmek isteriz ki bu nazariyenin verdiği felsefî neticeler muasırlarımızın İlmî zaferleri kadar yüksek bir dereceye, çıkar. .
>
> La Philosophie Scientlfique p. 10]

Russell'in felsefesinin ilim diye kabul ve istinat ettiği en mühim ilimler riyaziyat ve fiziktir. Bilhassa riyaziyat prensipleri, müellif için felsefe ile en sıkı münasebette olması lâzım gelen ve felsefeye en çok yardım eden bahistir. Riyaziyat en yüksek derecede yakinî haiz olan kablî bilgileri ihtiva eder. Felsefe de en ziyade bu kablî bilgilere gözünü dikmiştir.

Halbuki ta eski zamandan beri (meselâ E'ea'lı Zenon'dan beri) idealist filozoflar riyaziyatın felsefede muteber olamayacağını ileri sürmüşlerdir.

Yeni zamanlarda Kant ve Hegel'de ayni fikri ifade etmişlerdi. Halbuki on dokuzuncu asırdan itibaren Lobatchevski tarafından gayri Euklidi (Non Euclidien) hendesek eşfedilince Kant'ın Euclid hendesesinin tecrübenin üstünde tamamen doğru ve yakinî bilgileri gösterdiği hakkındaki fikri sarsıldı ve Lobatchevski ve muakkiplerinin mesaisile Euclid mütearifelerinin de tecrübenin üstünde ve kablî olmadığı ve mantık ile isbatı ve yahut reddi mümkün şeyler olduğu meydana çıktı. Diğer taraftan meşhur Alman riyaziyeci ve mantıkçısı Freye hesabın da mantıktan çıktığını isbat etti.

Russell'e göre riyaziyat prensiplerindeki bütün bu yenilikler kerrat cedveli kadar şüphesiz şeyler olduğu halde filozoflar bu hakikatlere karşı göz yumdular. Halbuki Russell'in mensup olduğu felsefe bütün bu neticeleri göz önünde tutuyordu. Bundan sonra riyaziyat prensiplerinin ortaya koyduğu riyazî mantık ile felsefe de yapıcı (Constructif) bir yola girdi. Fakat bu felsefenin yapıcı oluşu, eski felsefenin yapıcı oluşu gibi birdenbire tam bir sistem halinde ortaya çıkmak değil belki ilimde olduğu gibi yavaş yavaş tecrübeler, sınamalar ile ortaya çıkan bir yapıcılıktır.

Russell'in felsefesi iptidada riyaziyat prensiplerinden ilham alarak, riyazi mantık usullerini kullanarak başlamış olmakla beraber sonraları bilhassa Einstein'in izafiyet nazariyesi Quantum nazariyesinin keşfi üzerine daha ziyade riyazi fizik ile sıkı sıkıya münasebete girmiştir. Artık filozof felsefesinde zaman ve mekândan bahsederken Einstein'in (zaman

mekân) mefhumundan başka bir şey kullanmaz, maddeden bahsederken onun için madde muhtelif kudret (Energie) Quantumlarından (Quanta) başka bir şey değildir. Binaenaleyh Russell eski materyalistlerden yani maddeyi katı ve cevheri mahiyette görenlerden tamamen ayrılmıştır. Onun için madde en son keşiflerden ve en son riyazi düsturlardan çıkan neticelere göre bir dalgalar sisteminden ibarettir, işte yeni fiziğin bu neticelerinin tesiri altında Russell **"Tabiatte atlamalar, sıçramalar yoktur»** manasındaki lâtince darbı meseli inkâr ediyor ve tabiatte ittisal (Continuite) değil bir ittisalsizlik (Discontinuite) olduğunu kabul ediyor [Natura non focit saltam yahut Natura non facit saltus. Bu darbı meselin »on kelimesini iki türlü de zikrederler. Hangisinin gramerce doğru olduğunu lâlinistler tayin etsin Russell bu darbı meselden bahsederken lâtince darbı mesellerin hiç birisinin doğru olmadığını hiddetle söyleyecek kadar ileri gider.]. Meselâ; Planck'ın keşfettiği Quantum nazariyesine göre ziya neşreden bir cismin ancak vakit vakit yani fasılalarla sıçramalar halinde ziya Quantumları neşrettiği gibi.

Bundan başka yine yeni fiziğin tesiri altında ilimde determinizmin (Determinisme'in) sarsılmış olduğunu kabul ediyor; meselâ elimizdeki İlmî kanunlar vasıtasıyla bir atomun içindeki elektron ve protonlar arasındaki vaziyetin ne şekil alacağını evvelden tayin edemeyeceğimiz fikrini tasvip ediyor ve 250 seneden beri ilimde bir mutlak hükümdar gibi hükmünü süren sıkı bir muayenniyet (Determinismes rigoureux) den vazgeçmek lâzım geldiğini de düşünüyor. Fakat Russell bu noktada pek sevdiği ve felsefe ile oğraşanlar için lâzım saydığı reybî (ceptique) [şüphe] zihniyete dönerek atomun istikhalde hal ve vaziyetini tayin edemememizin sebebini bilgilerimizin noksanında bulmak istiyor. Kendisi daha eski eserlerinde meselâ "Haricî âlem hakkındaki bilgilerimiz, , (1914) bu noktada şüpheli, reybî değil katî olarak gayri muayyeniyetin (Indetermination) bizim cehaletimizden ileri geldiğini söyler. Hatta tıpkı Laplace'in tahayyül ettiği gibi kâinatın bütün kütlelerini, onların hareketlerini ve vaziyet ve süratlerini ve bunları gösteren tefazulî muadeleleri

bilen bir "üst insan, , (un surhomme) yahut bir ruhu âlem (Weltğeistin) bilgileri ile istikbalin her hususta evvelden kestirileceğim kabul eder ve daha ileri giderek maziyi bilmemiz yalnız istidlâl ile değil belki hafızamız sayesinde olduğunu düşünürken istikbal için de bir hafızamızın olmamasını sırf tesadüfe atfetmeğe kadar varır. Şimdi ise kat'î bir determinizmin artık yeri olmadığını kabul ederken eşyanın istikhaldeki hal ve vaziyetini istatistik! (yani ihtimali) kanunlarla tayini kabil olduğunu ilâveden çekinmiyor.

Hatta bu ihtimalîlik noktasından yine mantığa dönerek istikra (Induction) ve müşabehet (Analogie)nin de ihtimali netice verdiğini söylüyor. Diğer taraftan genç fizik âlimi Heisenberg'in koyduğu gayri muayyeniyet prensibini (Principe de l'indetermination, Principle of uncetainty, Principle of indeterminacy, Unbestimheitsrelation.) [Bu tabirlerdeki Principe kelimesi yerine şimdilerde çok kere Almanların kullandığı relation kelimesini kullanıyorlar, ve gayri muayyeniyet yerine de İncertitud diyorlar.] Yani bir elektronun vaziyet ve süratini ayni zamanda tayin edememek prensibini de inkâr etmemekle beraber bunun doğrudan doğruya determinizmi yıkarak serbest irade (Libre arbitre) akidesini dirilttiğini de kabul edemiyor ve bu prencpten istifa de ile ditıdarane bir sertliğe koşan âlimleri ve bilhassa İngiltere'nin büyük astronomi âlimleri Eddington ve James Jeans'ı şiddetle tenkit ediyor.

Görülüyor ki Russell bu muayyeniyet ve gayri muayyeniyet davasının içinden çıkmak için tabiat kanunlarının kat'î değil ihtimali (istatistikî) kanunlar olduğunu açıkça kabul ederek ve bu noktada Reichenbach ve onun Erkemtniss mecmuasındaki arkadaşlarile bir fikre gelmiştir

denilemez. [Relchenbach'ın ilimde istatistikî kanunlar ve ihtimaliyet prensipleri hakkındaki fikirler'ini kısaca öğrenmek için La philosophie scientifique ismindeki küçük risalesine ve yahut Atom und Kosmos adlı küabına ve fakat esaslı malûmat almak isteyen mütehassıslar ise Stetiğe Warcheinlichkeitofolgen ve Axiomatik der Wahrscheinlichkeitsrechnung ismindeki eserlerine müracaat etmelidirler.]

İşte yeni fiziğin maddeyi böyle bir dalgalar paketi (Paquets d'ondes) haline getiren yeni keşifleri ve bilhassa değil insan ruhunun hatta fizik ölçü aletlerinin, bir fotoğraf makinesinin, bir kronometrenin bile izafiyet nazariyesinde bir enfüsiyet (Subjectivite) almasını Russell kendi felsefesinde mühim bir yer tutan ve esasen Avrupa'da Ernest Mach ve Amerika'da W. James ile başlayan Monisme fikrini takviyede çok isabetli ve maharetli bir surette kullanır.

Ve der ki: ***Alemde herşey bir takım vakalardan Event'lerden mürekkeptir.*** Russell'e göre bir vaka zaman içinde küçük bir imtidadı, sürmeyi (Duration) ve mekân içinde küçük bir tehayyüz (Extension)u haiz olan bir şeydir.

Yahut izafiyet nazariyesine uydurarak söylersek, zaman — mekânın küçük ve mütenahi bir parçasını işgal eden bir şeydir. Vak'a eğer kısımlardan mürekkep ise o kısımlar ayrı ayrı bir nokta ve bir an değildir ; belki bir nokta—an Point instant dır. Bir şimşeğin görülmesi bir otomobil lâstiğinin patlamasının işitilmesi ve bir kurbağanın elde soğuk bir his bırakması gibi his mutaları hep birer vaka olduğu gibi his mutalarımızı teşkil etmeyen ve meselâ şimşeğin havada hasıl ettiği elektrik! değişmeler de birer vakadır. Binaenaleyh eski felsefelerde ruhu esas tutan ideelistlerin ruh ve maddeyi esas tutan materyalistlerin madde diye kabul ettikleri en son ve yüksek hakikatler, bunların üstünde daha iptidaî bir şeyin (stuff) değişme vakaları sebebiyle muhtelif bünye (structure)de tezahurundan hasıl olan vatkalardan ibarettir. Bu halde esasta mevcut olan tek bir şey vardır. Bu da ne ruhtur ve ne de maddedir, uğradığı değişmeler bazan ruh ve bazan madde halinde bir vaka gösteren neutre bir şeydir—(Stuff) V. ve bundan dolayı felsefenin bir ismine de (Monisme neutre, Neutral monism) diyorlar.

Fakat burada izah olunacak bir nokta vardır Yukarda söylediğimiz gibi Russell'in felsefesi esas olarak ilme dayanan bir felsefe olduğundan bir taraftan realist bir felsefe olduğu kadar ilmin vakalarda kabul ettiği çokluğu (Multiplicite)de kabul ettiği için diğer taraftan da Pluraliste bir felsefe olmak lâzım gelir. Fakat nihayette iş bütün âlemin mürekkep olduğu muhtelif ve çok ve şeeni vakaların en son mahiyetini sormağa dayanınca idealistlerin anasırın aslında ruhu ve materyalistlerin maddeyi görüşlerini ret ettikten sonra hepsini bir neutre şeye irca ederek monism'e birlikçiliğe erişiyor.

Bundan başka Russell fizik riyaziyatta ilimlerden ve meselâ biyolojiden bahsederken o kadar heyecanlı değildir. Hattâ bir eserinde âlem hakkında bir fizikçi gözü ile felsefe yaparken biyolojiye geçerek felsefe yapmayı dünyaya ait büyük meseleler konuşup dururken bir mahalle meselesine geçmeğe teşbih eder. Biyolojide onun ehemmiyet verdiği bahis yine tehavvül ve tekâmül nazariyesidir (Evolution et transformisme). Bunda da Darwin'in hatalarına işaret etmekle beraber yeni biyolojide erişilen yüksek neticelere yine hep o esas üzerinde varıldığını ve fakat bu nazariyenin Spencer'in ve hattâ Bergson'un yaptığı bir felsefeye esas olacak kadar tashihi mümkün olduğunu iddia eder.

Russell'in psikolojide zihni son zamanlarda meşhur rus fiziyolojisti Pawlow'un açtığı meşrut refleksler (Reflexes conditioneles) ile hayli meşguldür. Ona göre psikoloji ancak bu refleksler bahsinin terakkisile bir ilim haline girecektir.

Bu noktadan bakılınca Russell'i Amerikalı doktor Watson'un (Behaviourism Peychologie de Comportement) denilen psikolojisine taraftar gibi görmek kabil ise de o Watson'un fikirlerini tamanıen kabul etmiş değildir. Meselâ onun gibi batını müşahede (Introspection) muzır bir batıl itikat (superstitution) u reddetmediği gibi fikri de söze (kelâm) a irca etmez. Her halde psikolojinin bir ilim olarak felsefeden ayrılması lâzım geldiğine kani olmakla beraber Bâhaviourist'lerin çok aşırı İlmî fikirlerine de Safdilâne Realizm lâkabını vermekten çekinmez.

Russell'ın felsefeye dair en mühim eserlerinden olan Ruhun Tahlili (Anoiysis of Mind) isimli kitabı okunursa insan aklında ihsasat sensation ve hayallerden (Images) mürekkep bulunduğu ve bunların dimağdaki fizikî vakıaların ayni olduğunu kabul ettiği anlaşılır.

O psikoloji ile fizik arasındaki farkın tetkik ettikleri vakıaların ayrı ayrı şeyler olmasında değil belki vakıaları izah için koymağa çalıştıkları kanunlarda olduğunu kabul eder ve fiziğin bünye (structue) işleri ile, psikolojinin ise keyfiyet quaiite işleri ile uğraştığını söyler.

Russell eski feylesoflar gibi mantığı, bilgi nazariyesi, metafiziği, psikolojisi ve ahlâkı ile tam bir felsefe sistemi kurmuş bir filozof değilse de yine bu bahislere temas etmiştir. Ancak ahlâkı o, felsefeden addetmez. Fakat bu ahlâka dair de çok orijinal fikirleri vardır. Hele İçtimaî ahlâk hususunda çok aykırı fikirler ortaya atmıştır.

Fakat bütün bu fikirlerin asıl felsefesile sıkı bir münasebeti olmadığından burada o bahse girmiyoruz. Mamafih felsefede ilme bukadar kuvvetle bağlı olan Russell içtimaiyatta yalnız îlmin bir heyeti içtimaiyeyi tamamen mesut edeceğine kani değildir.

The Scientific Outlook adlı son eserinde buna dair bir bahis vardır. Bu bahiste sırf ilim üzerine müesses bir cemiyet ütopisi yaptıktan sonra böyle bir cemiyette sanat ve edebiyatın nasıl vücude geleceğini bir türlü anlayamıyor. Çünkü böyle bir cemiyette, insan fikir ve hissinin bu iki mühim eserini yani sanat ve edebiyatı vücude getirecek heyecanlar olamıyacaktır. Diğer taraftan böyle sırf ilim üzerine kurulmuş ütopik bir cemiyette eğlenceler ve sporlar belki insanların zevk ve hazlarını temin edecek ve fakat onlara hiçbir vakitde derunî bir haz ve sevinç veremeyecektir. Bu cemiyeti teşkil eden fertler zamanla âdeta müteassıp zahidler tipini alacaklar ve ideallerinin yolunda "umumun menfaati namına» diyerek bazılarının cezalandırılmasına kadar varacaklardır. Vakıa böyle bir cemiyette Devlete sadakatsizlik ve itaatsizlikten başka cezayı mucip olacak bir cürüm ve günah pek de düşünülemeyeceğinden bu yeni tip zahitlerin günahkârları cezalandırmak ilcaları (inpulsion) dönüp dolaşıp ilmî tecrübelerde hızını alacaktır. **Yani bilginin terakkisi için tecrübî psikologların, hayatî kimyacıların ve hekimlerin İlmî tecrübelerile fertlere daha ziyade eziyet etmeleri caiz görülecek ve nihayet bu suretle bu "ilmî din» de kurbanlarını isteyecektir.** İşte böyle aşksız, muhabbetsiz, sanatsız, edebiyatsız yalnızca bilgi ve ilim ile ve derunî haz ve sevinci temin etmeyen bir kudret ile idare olunan âlem de "yavaş yavaş kararacak ve her tarafı dehşet kaplayacaktır. Ya nihayet pek büyük bir kan fırtınası içinde bu âlem bitecek veyahut insanlar yeni baştan aşka, muhabbete ve derunî haz ve sürura erişeceklerdir, , .

“Karanlıktan sonra nur, gözyaşından sonra sevinç olacak. „

İşte görülüyor ki Russell’in böyle ilim üzerine kurulmuş bir cemiyeti tasvirinden onun felsefesinde ilme tamamen dayanmış olmasına rağmen içtimaiyatta ilme o kadar sarılmıyor. Ve böyle bir cemiyette ilmin de din gibi nassî bir şekil alacağından korkuyor.

Velhasıl zamanımızın büyük bir riyaziyat prensipleri mütehassısı ve pek orijinal bir filozofu olan Bertrand Russell her şeyden evvel rasyonalist ve sonra realist ve bir cihetten monist ve bir cihetten de mantıkî atomist bir mütefekkirdir. Düşünce tarzı itibarile her şeyden şüphe etmeyi sever ve hakikati araştırmakta reybiliğin (scepticisme) faidesine kaildir. Fakat onun reybiliği scepticisme mesleğinin piri olan Elis’li Pyrrhon’un reybiliği gibi *kahramanca* bir reybilik değildir.

O reybiliği (şüpheciliği) şu üç noktada toplar :

— Eğer mütehassıslar bir rey üzerinde birleşirlerse bu reyin aksine olan rey katiyen doğru addedilemez.

— Eğer mütehassıslar bir meselede bir reyde tamamen toplanamamışlarsa mütehassıs olmayan bir kimse tarafından o meselede kati bir fikir edinmek kabil değildir.

— Eğer mütehassısların hepsi bir meselede müsbet ve katî bir rey vermek için kâfi deliller ol-madığını söylerlerse alelade bir adam bu hususta bir hüküm vermekten çekinmelidir.

Bu tarzda bir septik olan Russell’in şüphesiz olarak ifade ettiği bir fikir varsa o da eski metafiziğe inanmamasıdır. En son günlerde(eylûl 1935) Parisde Sorbonda kurulan İlmî felsefe kongresinden çıkarken Lnrd Russell’in bir gazeteciye söylediği son söz şu olmuştur :

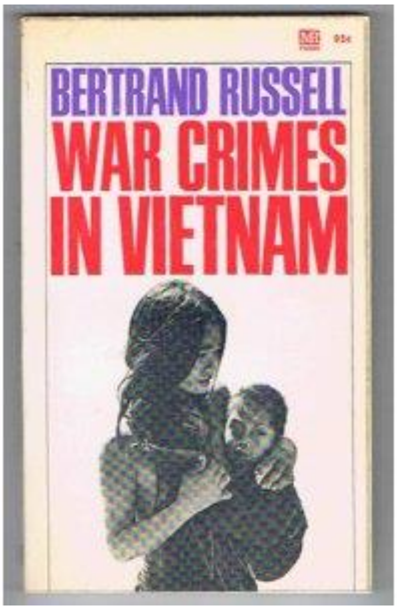
“Metafizik ölmüştür. Bu dinlediğiniz konferanslar hep onun cenazesi başında söylenen nutuk-lardır.”

[Russell’in felsefesi esas olarak riyaziyat ve fizikî ilimleri almış olması ve ilmin dışında kalan eski metafiziği kabul etmemesi ve mantığının da riyazî mantık esası üzerinde yürümesi itibarile son senelerde bir taraftan Reichenbach ve Carnap tarafından tesis olunan Erkemtniss revüsünee ve diğer taraftan Vıyanada Verein Erust Mach–Wiener Kreis cemiyetine mensup filozoflar arasında inkişaf eden İlmî felsefe cereyanına yakından temas eder. Hattâ bu yeni filozoflar kendi mesleklerine bir dereceye kadar uyan İngiliz, filozofların başında Russell’i zikrederler.].

Dr. Adnan Paris 1935.

Sh: 3-36

Kaynak: Bertrand Russell, FELSEFE MESELELERİ, • (1912. The Problems of Philosophy. London: Williams and Norgate). İngilizceden Türkçeye çeviren Abdülhak Adnan ADIVAR, YENİKİTAPÇI Ankara Caddesi No. 1936

VİETNAM'DA SAVAŞ SUÇLARI -War Crimes in Vietnam - Bertrand Russell

Türkçesi : Niyazi Atakoğlu

Batı'nın, özellikle Amerika Birleşik Devletlerinin ırkçılığı, az gelişmiş ülkelerin 'iç' işleri sayılması gereken meselelerde Amerika'nın sorumluluğunun meydana çıkarılmasının son derece güç olduğu bir hava yaratmış bulunuyor. Vietnam'daki savaşa, geriliğin, yoksulluğun ve vahşiliğin, Güneydoğu Asya'ya özgü sayılan, kaçınılmaz ve acıklı bir ürünü gözüyle bakılıyor. Bugünkü çatışmanın kökleri, karanlık geçmişte aranıyor: kuzey ile güney arasındaki eski çatışmalar taranıyor. İleri sürülen bu görüşe göre Amerikan müdahalesi, geçici ve arızîdir. Vietnamlıların, iç işlerine karışmaya Amerikalıları istemeye istemeye —ne yazık ki— çağırmış zavallı yaratıklar oldukları düşünüldü.

Irkçılık, Vietnam savaşının tarihî kaynaklarını karıştırıp bozmakla kalmıyor; Amerikan pilotları hastahaneleri, okulları, su setlerini ve sivil merkezleri bombaladıkları zaman da barbarca, şovence bir yaygara koparılmasını sağlıyor. Vietkong'lu esirler yakalanır yakalanmaz hemen kurşunlanırken Ameri kan basınının, Senatonun ve daha birçok kamu kuruluşunun sessiz kalmasını, Amerikan dünya görüşünü destekleyen ırkçılık temin ediyor. Ama gene de bu kuruluşlar, Amerikan pilotları işledikleri suçlar yüzünden yargılanacak olurlarsa Kuzey Vietnam şehirlerinin yerle bir edilmesini istemektedirler. Savaş esirlerine nasıl davranılacağı konusundaki 1949 Cenevre Anlaşmalarının Amerikalılar tarafından nasıl ihlâl edildiği çoktan beri, herkesçe bilinmektedir. Örneğin 1 Aralık 1965 tarihli New York Times'ta «Cenevre'deki Kızılhaç Uluslararası Komitesi... A.B. Devletlerinin esirlere davranış konusundaki bir uluslararası anlaşmayı ihlâl etmesinden tekrar şikâyet etmiştir.» haberi vardı. Bu açık suçlamaya karşı gösterilen kayıtsızlık, sivil halkın her gün napalmlar ve beyaz fosforla bombardıman edilmesi karşısındaki kayıtsızlığı hesaba katmasak bile, çarpıcıdır.

Burada gerçekleştiğini görmek ve doğrulamak istediğim temel olgu Vietnam savaşının sorumlusunun Amerika olduğudur. Bu zalim savaşın anlaşılmasında en önemli ilk doğru, budur. Bu savaşı anlamak için Amerika'yı anlamalıyız, ama bu, Vietnam halkının tarihini bilmezlikten gelmek değildir. Vietnam kültürü zengindir ve İlkçağlara kadar dayanır. Ağızdan ağıza geçen efsaneler, kahramanlık geleneklerini özellikle eski derebeylik Çin'inin kovulmasını anlatan söylentileri sürdürür. Fakat gittikçe daha fazla hızlanan tarih hareketi öyledir ki bugünün Vietnam'ı, eskiden gelen kalıtına (mirasına) kendi bugünkü dünyasına olduğundan daha az bağlıdır. Vietnam millî hayatının son yüzyılı, onu, dünya sahnesine çıkarmış bulunuyor. Vietnam'ı ve onun mücadelesinin büyük acılarım anlamak için; Vietnam'ı, Üçüncü Dünya'yı ve daha az dramatik olmakla birlikte bizzat Batı'yı, dönüştürmekte olan sömürgeciliğe karşı kuvvetler burcu içindeki yerinde görmeliyiz. Vietnam'ın geçmişini ne kadar deşersek deşelim, Vietnam'ın anlamını tek başına, soyut olarak ele almaktan vazgeçmedikçe Vietnam anlaşılamayacaktır. Vietnam'a uluslararası bir önem kazandırmış olan, Amerika'dır.

Vietnam'da Amerika'nın rolünün başlangıcı, Ngo Dinh Diem ile iş karıştırmaya başlaması ünlü olayından önce olmakla birlikte, Vietnam'ın kültür kalıtını (mirasım) hemen hemen yok etme şerefinin Fransa'ya ait olduğu belirtilmelidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Fransa, kendi sömürge işlerini, mağrur bir kendine güvenle yürütürdü. İngiltere'nin rakibi olarak Çin'e yeni bir giriş kapısı ararken, 19. yüzyılda Vietnam'ı yokladı. Fransız savaş tekneleri, Fransız misyonerlerini, Hıristiyanlaştırmaya çalıştıkları vahşilerin misillemelerine karşı korumak bahanesiyle, 1840'larda Güney Vietnam'a girdiler. Sömürge istilâsı bütün ciddiyetiyle başlamıştı. Bir iki on yıl içinde, yalnız Vietnam'ın tümü değil, Laos ve Kamboç da (Cambodia) Fransız sömürge yönetimi altına sokulmuştu. Büyük Çin-Hindi bileşiminin her bölgesi değişik bir hukukî statüye ve hükümet yapısına sahip olmakla birlikte, Fransız'lar her yerde yerli halkın boyun eğmesini sağlamakta amansızdılar. Fransız egemenliği tartışılamazdı ve sömürgenin her yanında kanunları ve nizamları tayin etmek, onların keyiflerine ve isteklerine bağlı haklarıydı. Şurda burda, rastgele ve örgütsüz gerilla direnmesi Fransızlara karşı koydu ve bu direnme yirminci yüzyılda da sürdü.

Vietnam toplumunu yıkan ve Vietnam halkı ile geçmişi arasındaki bağlan koparan, totaliter sömürgeleştirme süreci oldu. Sömürgeleştirilen halkların hünerleri, âdetleri ve inançları, üstü örtülü bir çıkarcılık tarafından yargılanıp değerlendirilmeye başlanır: sömürgecinin çıkarma uygun olan şey, yararlı ve iyi sayılır. Milâttan sonra 937 yılında Çinlilerin kovulmasından çok uzun zaman sonra da Vietnam'da ayakta kalmış bulunan Mandarin sistemi altında, devletin desteklediği bölge düzeyindeki okullara ek olarak, ayrıca 20.000 kadar da tek öğretmenli özel köy okulları vardı. Sömürgeci Fransız'lar, Fransa'nın karbon kâğıdından çıkmış bir kültür kopyasını yaratmak çabası içinde, bu okulları büsbütün ortadan kaldırdılar, Vietnam dilini Romalılaştırıp yeni bir resmî dil (quoc ngu) meydana getirdiler ve bütün Vietnam'da sadece 14 ortaokul ve lise ile bir üniversite kurdular. Öğretim kurumları bu kadar az olunca, yeni yazı ile okuryazarlık yoklamasını az kişi başarabilirdi. Sömürgecilerin ihtiyaçlarının meydana getirdiği ekonomik değişiklikler de aynı derecede derindi. En çok arzulanan, tüketim ürünleri değil, sanayi ham maddeleriydi. Otomobilin ortaya çıkması, yeni bir kauçuk talebi yarattı, bu da binlerce Vietnam köylüsünü büyük kauçuk çiftliklerinde çalışan ırgatlar haline getirdi. Para ekonomisinin kurulması hızla başarıldı. Köylüler mal satın almak ve vergilerini ödemek için

paraya gittikçe daha fazla muhtaç olduklarından, topraklarını ipotek etmek ve satmak zorunda kaldılar. Bu süreç içinde, Vietnam hayatının el sürülmedik yanı kalmadı.

Beyaz, Avrupalı üstünlüğü, sömürgeci devletin karşı konulmaz egemenliği ile hep bir arada yürüyordu. Fransız memurları bütün memleketteki her yetkili mercii işgal ettikleri için, geleneksel soylular ve Mandarinler bütün itibarlarını ve saygıyı kaybettiler. Yürürlükte ve yaygın olan kuşku ve güvensizlik havası içinde, sömürgeci, yaltaklanma belirtileri ve timsalleri arıyordu. Beyaz adamın inancının otoritesine bilerek boyun eğmiş olan dönme Hıristiyan, en az korkulan unsurdu ve bu sebeple mükâfatlandırılıyordu. Bu şartlandırılmış aşağılık duygulan, geniş ölçüde yerleşti. Böyle bir durumda Japonya'nın 1905'te Çarlık Rusya'sına karşı kazandığı zafere, birçok Vietnamlılar sembolik bir önem verdiler. Bu, elbette, Asyalı bir devletin Batı'yı bozguna ve utanca uğratabileceğinin kanıtıydı. Gariptir, bu olayın bilinmesi, Vietnam'da yerleşen Fransızların Vietnamlıların Fransızca öğrenmeleri konusundaki ısrarları yüzünden mümkün olmuştu. Bu yeni dil, az sayıda Vietnam aydınına kendi sınırları dışında olan olayları incelemek olanağını veriyordu. Gene bu sıralarda, Vietnam milliyetçileri tarafından, sömürge sistemleri içinde reformlar elde etmek için kuvvetli çabalar harcanmaktaydı. Örneğin, kendi kültürlerinin yeniden hayata geçirilmesini sağlayabilecek, ücretsiz okullar açılması için mücadele ediyorlardı. İlerde en ateşli milliyetçiler işte bu okullardan yetişeceklerdi.

Milliyetçi istek ve özlemlerin gelişmesini etkileyen başka bir etken de Birinci Dünya Savaşı oldu. Bu savaşla ilgili haber ve bilgiler, Fransızların yönettiği okullarda okumuş bulunanlara sınırlı kalmadı. Cephelerdeki ağır kayıplar, Fransızların savaş çabası için aynı derecede hayatî önem taşıyan fabrika çalışmalarında kullanılabilecek erkek emeği miktarını etkiledi. Bu emek yetersizliğini gidermek için Fransız'lar Çin anavatanından ve güney Asya' dan Fransa'ya büyük sayıda ırgat ithal ettiler. Fransa'ya gelen Vietnamlılar yabancı ve yeni bir dünyaya girdiler. Ana vatan Fransa'nın, sömürgelerde bilinmeyen, üstelik yasaklanmış olan düşünce düzeni ve bu düzenin benimsediği özgürlük, eşitlik ve kardeşlik eğilimleriyle doğrudan doğruya temasa geldiler. Vietnam'da yerleşmiş Fransız'lar tarafından bu memlekete ihraç edilen Fransız kültürünün zorla kabul ettirilmeyen tek yönü Fransız Devrimi geleneği idi. Paris'teki Vietnamlılar, batı siyasî düşünce geleneklerinin liberal ve sosyalist fikirleriyle ve ülküleriyle zehirleniyorlardı.

Bir de büyük savaşın «dünyayı demokrasi için güvenli bir hale getirmek» maksadıyle yapıldığı iddia ediliyordu. Savaş, boşuna bir kırım (katliâm) için kendi hayatlarına son vermeye en az istekli olanları bile esinlendirip harekete geçirebilecek, çok ateşli ve çok ülkücü bir belagat getirmişti. Paris'teki bir grup Vietnamlı milliyetçi, müttefiklerin verdikleri sözleri kabul etme kararma vardı. Kiralık resmî kılıklar giyinip Versay'a başvurarak müttefiklerin, Çin Hindi'nin kendi kaderi hakkında karar vermek ükesini tanımalarını istediler. Bu milliyetçiler arasında Ho Chi Minh de vardı. Bu trajikomik toplantı, onun yurdunun bağımsızlığı için tartışmaya katıldığı ilk girişimiydi. Bu yeni diplomatların istek ve iddialarının sağır kulaklara çarptığını söylemeye lüzum yok. Sömürgelikten kurtuluş öyle kolayca gelecek değildi.

Amerika Birleşik Devletleri o tarihlerde artık bir dünya devleti olarak ortaya çıkmıştı. Amerika Birleşik Devletleri, en çok da uzak doğudaki Açık Kapı siyasetiyle, eski imparatorlukların mutlak denetimi altındaki ticaret haklarını bütün dünyada kırmak peşindeydi. Sömürülecek çok büyük zenginlikler vardı ve Amerika Birleşik Devletleri pay istiyordu. Bu aşamada, mevcut devletlerarası ilişkilerin çoğunu bozmaya ve rekabet halindeki güçleri yok etmeye ihtiyaç

yoktu. Her şey, herkese yetiyordu. Örneğin eski Deniz Kuvvetleri Bakam Franklin D. Roosevelt 1923'te «Japonya'ya Güvenecek miyiz?» (Shall We Trust Japan?) başlığı ile yayımlanan bir konuşmasında şu görüşü açıklamıştı:

«Pasifik ticaretinin gelişmesine karışmakta, hatta belki de bu yüzden çatışmalara girmekte devam edeceğimiz doğrudur; fakat Kuzey Pasifik ve Güney Pasifik okyanusları kıyılarındaki geniş ülkelerin ve çok büyük nüfus kalabalıklarının ticaretini gözönünde bulundurduğumuz zaman, hem Japonya için hem de bizim için gelecekte bile yetip de artacak kadar ticaret alanı bulunduğu görülecektir.. » (Far Eastem Revieıv, XIX, Ağustos 1923, s. 5058).

Herhalde, Doğu'da Amerikan politikasını ilkelerden başka bir şeyin yönettiği açıkça bellidir.

İki dünya savaşı arasındaki yıllar esnasında Vietnam'da hoşnutsuzluk ve soğukluk çeşitli gelişmelerde yansıdı. Milliyetçi düşünce yeşeriyordu. Okumuş yazmış orta sınıfların saflarında Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarına karşı karışık bir tepki vardı. Kimileri, bir yandan kendi kaderleri hakkında karar vermek ilkesini savunurken bir yandan da en zalim sömürgeciliği uygulayan «demokrasiler»in bu sahtekârlıklarını kabul ediyorlardı. Bunlar, sömürge siste mi içinde göstermelik reformlar peşindeydiler. Görünürde reform diye bir şey yoktu; ama yumuşak iyileştirmelerin bu savunucularının çoğu Fransız yönetim örgütü içinde mülkiye memuru veya daha küçük görevler ile mükâfatlandırıldılar. O kadar kolay tatmin edilmeyenler ise Batı'nın siyasî kavramlarını sömürgeleştirilmiş Asya'nın sosyal meselelerine uygulamak gibi uzun süreli ve çetin bir işe giriştiler. Gerçekten özgün (original) siyasî bir öğreti (doktrin) meydana getirilinceye kadar birkaç yıl geçti. Bu süre içinde yabancı bir politikanın taklidi ve kabaca benimsenip uygulanması beylik ve yaygın hale geldi. İlk siyasî partilerin çoğu, Chiang Kai Shek'in Kuomintang'ına uydurulmuş olanı dahil, hep yabancı partilerin kopyalarıydı.

Bütün bu dönem boyunca, Fransa, duruma tamamiyle hâkimdi. 9 Şubat 1930'da «Viet Nam Quoc Dan Dang» (VNQDD) başarısız kalan bir isyan yönetti. Bu ayaklanmaya karşı Fransız garnizonları o kadar etkili ve başarılı olmuşlardı ki, bu milliyetçi parti tamamiyle ezildi ve onbeş yıl sonraya kadar bir daha görülmedi. Rus devrimi birçok Vietnamlı aydını etkilemişti. 1930 yılında üç küçük grup kuvvetlerini bir araya getirerek Çin-Hindi Komünist Partisi'ni kurdular ve bu parti, büyük zorluklar karşısında, üye sayısını yavaş olmakla birlikte sürekli olarak artırdı. Bu zor yıllarda Komünistler bazı grevleri başlatıp örgütlendirmişler ve Ha Tinh ve Nghe An'da bir süre için «Sovyet»ler de kurmuşlardı; fakat millet ölçüsünde örgütlenmiş bir hareket yoktu. Mekong deltası bölgesinde ve şehirlerde zaman zaman meydana gelen grevler Fransız yönetim örgütüne zarar ve tehlike getirmiyordu. Millet ölçüsünde bir hareket meydana getirmek için yapılan her girişim, ücretli Fransız askerî birlikleri tarafından hızla ve amansızca eziliyordu. 1932 yılında birçok Fransız hapishanesi ve toplama kampı 10.000'den fazla mahkûm barındırıyordu. Vietnamlılar o yıllarda çok şehit vermişlerdir. Mezarlarında sadece «ırgat» işareti bulunan, kim oldukları bilinmeyen ölülerin sayısı daha da çoktur. Birçokları da sürgüne gönderilmişlerdir; sürgünün bazı üstün ve yararlı yanları vardı. Sürgün, Ho Chi Minh'i ve daha başkalarını, mücadelelerinin boyutlarının tam bilincine varmış, gerçek uluslararası savaşçılar haline getirmiştir.

Uzun süreli siyasî mücadelelerin zorlukları Vietnam toplumunun hoşnutsuz unsurlarının bazüannı, kurtuluşun, daha çok manevî ve ruhî olacağına inandırdı. Dinî yenidenuyamş, garip yeni şekiller aldı ve yurdun kır bölgelerine boydan boya yayıldı. Yeni mezheplerin en önde

geleleri Hoa Hao Ue Cao Dai idi, bu sonuncusu ötekinden daha da acayipti. Cao Dai'lik Budizmin, Hıristiyanlığın ve Hinduluğun bazı unsurlarım birleştiriyordu, azizleri arasında Victor Hugo da vardı. Bu mezhepler çok taraftar kazandılar, bunun sonucu olarak da Fransız'lar tarafından korkulur ve güvenilmez duruma geldiler. Bu yüzden uğradıkları baskı ve takipler bu mezheplerin silâhlı topluluklar meydana getirmelerine sebep oldu; dünyevî mücadele önlenememişti. Tekerlek tam daire haline geldikçe, bunlar, siyasî çatışmanın ana kuruluşlarına katılarak, gittikçe artan önemli siyasî roller oynadılar.

Bu yıllarda Japonya, Asya'da mutlak egemenliğe doğru kararlı bir tutumla yürüyordu. 1910'da Kore'yi zaptetmişti, 1930'larm başlarında Mançurya'da egemenliğini iddia etmek için harekete geçti; 1937'de Kuzey Çin'i istilâ etti. Bu hareketler, daha önce söylediğimiz sebeplerle, Amerika Birleşik Devletleri'ni ilkin pek ürkütmedi. Japonya ile ticaret ve iş birliği, Amerikan iş adamları için çok kârlıydı; çünkü Japonya Asya'nın öteki bölgelerine yaklaşılıp girilmesini sağlıyordu. Doğudaki Amerika yatırımlarının en büyük kesimi, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak Japonya'ya bağlıydı. Bu yüzden Amerika'nın Japonya'yı düşman olarak görmesine kadar, yıllar geçti. Amerika, sonunda kesin olarak Chiang Kai Shek'i kabul ve tasdik edinceye kadar, birçok Amerikan siyaset yapımcısının gözünde, Çin'de Japon egemenliği bağımsız bir cumhuriyetten daha iyi idi.

Fransa Nazilerin eline düştüğü zaman, Japonya Çin-Hindin'de kendisine fırsat düştüğünü gördü. Amerika, Japon rekabetinin artan tehlikesini hissetti ve Japonya'ya Asya'da «ikinci devlet» statüsünden fazlasını tanımamak kararım açıkladı. Roosevelt, Fransa eğer Çin-Hindi'ni bugün Japonlara verirse savaştan sonra tamamen kaybedeceğini bildirerek Vichy hükümetini uyarmakta tereddüt etmedi. Fransız'lar bu sömürge üzerinde beyaz (FransızAlman) üstünlüğünü korumak düşüncesiyle duygusuzca Hitler'e başvurdular. Bu açıkça ırkçı öneri, Mihver tarafından reddedildi. Vichy hükümeti, kısa zamanda, Japonların isteklerine boyun eğdi. Çin-Hindi'nin işgali Thailand'ın Mihver'e katılma kararı ile birlikte, Japonya'ya Asya'nın bütün öteki bölgelerinin istilâ edilmesi için kuvvetli mevziler sağladı. Çin-Hindi'nde Fransız sömürge yönetim cihazı el sürülmeden, olduğu gibi bırakıldı; sadece yeni efendilere hizmet etti. Burma ve Java gibi başka yerlerde ise Japon'lar, **«Asya, Asyalılar için»** şiarı ile milliyetçi ve Batı karşıtı duyguları ustalıkla kullanarak Asyalı işbirlikçiler buldular. Hem Çin-Hindi'nde Fransızlarla iş yapmış olanları, hem de Asya'nın öteki kesimlerinde «milliyetçi» işbirlikçileri tutmaları, Japonların, mevcut sosyal yapıları sarsmadan bu bölgelerin kaynaklarım kullanmak gibi faydacı bir girişimlerini yansıtıyor.

Japon'ların ve Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarları, uzlaştırılamazdı. Amerika Birleşik Devletleri önderleri, yıllar yılı, Japon'lara, eşit olmayan bir ortaklık önermişlerdi. Washington Deniz Konferansı Japon'lara askerî bakımdan aşağı bir durumu açıkça kabul ettirmişti. Japonya, Amerika Birleşik Devletleri ile işbirliği yapmanın zor bir iş olduğu kararına vardı ve en son tuttuğu yol, Washington'a açık bir meydan okumaydı. Bu yola savaş tehlikesi hep eşlik ediyordu. Kışkırtıcı davranışlar, Pearl-Harbour ile başlamış değildir. ABD gambotu Panay'a yapılan saldırı, hem Japonya'nın bu kararının hem de Amerika'nın her zaman hazır deniz tehdidinin işareti olmuştur. Çin'deki Amerikan çıkarlarının korunması ihtiyacı, uzun zamandan beri, Doğuda Amerikan savaş gemilerinin bulundurulması gereğini emretmiş bulunuyordu. Amerika Birleşik Devletleri ile Japonya arasındaki ilişkilerin son ve kesin olarak kopması, tesadüf eseri değildi. 6 Aralık 1941' de Pearl-Harbour'un bombalanması sadece coup de grace (son darbe) olmuştu.

Amerika'nın Pasifik'teki savaş hedefleri oldukça karışıktı. En açıkça belli olanı, Amerika Birleşik Devletleri'nin Japonya'yı askerî bakımdan yenmek, bozguna uğratmak peşinde olduğudur. Amerika bu amacım gerçekleştirmek için, komünistler tarafından yönetilen milliyetçi hareketler dahil, değişik kaynaklardan meydana gelmiş bir müttefikler topluluğu topladı. Fakat savaşın siyasî hedefleri bu kadar basit değildi. Başkan Roosevelt, savaşa girmeden önce bile, savaş sonrası muhtemel kazançları uzun uzun düşünmüştü. İngiliz imparatorluğunun parçalanıp dağılması, Amerikan iş çıkarları için özel bir önem taşıyordu. 12 Ocak 1940'ta Başkan, iş-ticaret dergilerinin sahip ve yayımcılarından bir gruba şunları söyledi :

«Bildiğiniz gibi, İngiliz'ler bu savaşta paraya muhtaçtırlar... Bütün yeryüzünde... tramvay, elektrik ışığı kumpanyaları gibi pek çok şeye sahiptirler, Ama bu savaşı sürdürürken İngiliz'ler bu denetimden uzaklaşmak zorunda kalabilirler, belki de biz sonunda oralardaki mal sahipliklerine adım atabilir veya büsbütün elimize geçirmek için gerekli malî düzeni kurabiliriz. Bu, müthiş ilgi çekici bir iştir ve gelecekteki ticaretimizin en önemli işlerinden biri, bunu o ışık altında incelemektir.»

(Basın Konferansı 614A)

Demek, Roosevelt, savaş sırasında, Churchill'in İmparatorluğu eski haline getirme planlarım tutmakta özel bir ilgi göstermiş değildi. İngiliz Hindistan'nın bağımsızlığını da, özellikle onaylamıştı.

Savaşın daha başlangıç noktalarında, Chiang Kai Shek'in yönetimi altında «kuvvetli» bir Çin'in, savaş sonrası Asya politikasının temeli olması, belirsiz bir şekilde, kararlaştırılmıştı. Bu demektir ki Amerika'nın Doğuda istikrar kurma planı, Asya'nın kendi dışında kalan kesimlerine göre «kuvvetli», fakat Amerika Birleşik Devletleri'ne kıyasla zayıf bir Çin meydana getirmekti. Amerikalılar, Amerikan kapitalizminin çıkarlarına düşman olan geleneksel Batı emperyalizminin iki niteliğini doğru olarak tespit etmişlerdi. İlkin, İngiliz imparatorluğunun sömürgelerine Amerikalıların yaklaşmasını, bu karşı kuvvetin siyaseti iyice sınırlandırıyordu. İmparatorluk sömürgeleri ile ticaret söz konusu olduğu zaman hiç bir eşitlik, hiç bir «açık kapı» yoktu, olamazdı. Bu, sanayiin büyüyüp genişlemesi döneminde bile Amerika Birleşik Devletleri'nde beslenmiş olan sömürgeciliğe karşıt ruhu meydana getiren önemli bileşenlerden biridir. İkinci olarak, kaba ve zalim yönetimin, huzursuzluk ve toplumsal devrime sebep olarak, kendi kendini yıkıp yok etmekte olduğu görülmüştü. Amerikalılar, komünist olmayan millî devrimlerin dahi Amerikan mallarına el konulmakla sonuçlanabileceğini Meksika meselesinde görmüş bulunuyorlardı. Bundan dolayı, tedbirli yöneticiler, bir yandan sömürgeciliğe karşı ve millî bağımsızlıktan yana imiş gibi görünürken, bir yandan da, büyük sosyal değişikliklere girişmeyecek olan yerli seçkinlere yardımı öngören bir siyaseti benimsediler. Yerel (mahallî) egemen gruplarla ve iş adamlarının çıkarlarıyla ortaklık etmek, tam sömürgeleştirmenin tehlikesine tercih ediliyordu. Çin, bu siyasete bir örnekti. Filipinler'de komünistlerin yönettiği milliyetçi gerillalara karşı duyulan korku, aynı çizgiler içinde bir savaş sonrası bağımsızlığı için plânlar yapılmasını tahrik etti.

Vietnam meselesi, daha zordu. Çin'den ve Filipinler'den farklı olarak Çin Hindi, Amerikan sermayesinin girmiş olmadığı ve hemen hiç Amerikan nüfuzunun bulunmadığı bir bölgeydi. Fransızlar, yerli yöneticileri yetiştirmek için hemen hiç bir adım atmamışlardı. Kokuşmuş «milliyetçiler» ile, adı var olup kendi olmayacak, saymaca (itibarî) bağımsızlığın verilmesi

yolunda hiç bir anlaşmaya varılmamıştı. Ağır ve tehlikeli bir durum, hızla gelişmiş bulunuyordu. Fransız'lar, Japonlarla işbirliği yapıyorlardı. Japonlarla Fransızların karşılıklı güvensizlikleri yüzünden meydana gelen kaçınılmaz karışıklıktan yararlanarak, sürgündeki Vietnam gerçek milliyetçileri Güney Çin'den geçip sınırı aşmaya ve bir direnme hareketi kurmaya başladılar. Bu harekette başlıca teşebbüsü komünistler yapmışlardı. Viet Nam Doc Lap Dong Minh veya kısaca Viet Minh) diye tanınan bir güçbirliği (coalition), Ho Chi Minh'in önderliğinde, kuruldu. Bu kuruluşa katılma, unutulmaz bir genişlikteydi. Viet Minh, Japonlara ve onlarla işbirliği yapanlara karşı bir gerilla savaşı yürüterek bütün kır ve köylük yerlerde direnme hareketini yerleştirdi. <u>Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri Viet Minh'i desteklemeyi kabul ettiler ve gerillalara havadan bazı araç, gereçler ve erzak attılar.</u> Viet Minh'i komünistlerin yönettiği ise, elbette, bilinmeyen bir sır değildi. Savaş sona erince Amerika Birleşik Devletleri Vietnam'ın en iyi nasıl «istikrara» kavuşturulacağı ve Amerikan çıkarları için en iyi nasıl elde edileceği meselesi ile karşı karşıya kaldı.

Daha önce de belirtmiş olduğum gibi Amerika Birleşik Devletleri Vichy hükümetini savaştan sonra ÇinHindi'ni kaybetmek tehlikesiyle tehdit etmişti. Savaş sırasında Çin-Hindi'nin gelecekteki kaderinin tartışıldığı büyük devletlerarasındaki konferanslardan Hür Fransızlar da dışarda bırakılmışlardı. Amerika Birleşik Devletleri bu gibi meseleleri ele alan dördüncü devlet olarak Chiang Kai Shek'i tercih ediyordu. 1944'te bile Cumhurbaşkanı Roosevelt Çin Hindi meselesinde en iyi çözüm yolu olarak bir «vesayet»ten üstü örtülü bir şekilde söz ediyordu. Bu gibi önermeler kısa zaman içinde meydana getirilmek üzere olan Birleşmiş Milletler kuruluşunun ışığı altında tartışılıyordu. Fakat vesayet, bağımsızlığa, yöresel muhtar hükümetlere doğru derece derece ilerlemeyi gerektiriyordu. Viet Minh bu taslağın ilersindeydi.

9 Mart 1945'te Japon'lar, bir darbe sahneye koydular. Müttefik kuvvetler zafere daha çok yakınlaştıkça, işbirliği yaptıkları Fransızların güvenilmez elemanlar haline gelmelerinden korkuyorlardı. Fırsatçılık edip taraf değiştiremezler miydi? Japon'lar hemen, büyük sayıda Fransız'ları yakalayıp hapsettiler. Bunlardan bir çoğu da kamunun önünde küçük düşürüldüler. Japonların Fransızlarla başa çıkacak kadar kuvvetleri vardı, fakat bu kuvvetler Viet Minh ile uğraşmakta büsbütün yetersiz kalıyorlardı. Milliyetçilerden bazılarını elde etmeye giriştiler ve Bao Dai adında birinin kendi vasilikleri altında «İmparator» mevkiini kabul etmesini başardılar. Kendi saflarında savaşmak üzere gençlik birlikleri ve Vietnamlı askerî birlikler kurma girişimleri, aslında başarısızlığa uğradı; sadece birçok Vietnamlının askerlik hünerlerini öğrenmesi ve Viet Minh kuvvetleri için silâh elde etmesi imkânım vermekle kaldılar. 1945 ilkbaharında Viet Minh'in kazançları çok büyük oldu; özellikle Kuzeyde geniş bölgeler elde edilip sağlamlaştırılmıştı. Yaz geldiğinde, artık, fiilî (de facto) devlet iktidarı olduklarım iddia edecek ve böyle olduklarının tanınmasını isteyecek duruma gelmişlerdi.

Bu çeşitli olaylar 1945 yılında, karar verme durumundaki Amerikalılar için bir bunalım havası yaratmıştı. Kurtulan Avrupa'da ortaya çıkan ve yükselen komünist kuvvetlerin gücü, birçok siyaset planlayıcılarının savaş zamanı stratejisini yeniden gözden geçirip yeniden değerlendirmelerine sebep ol muştu. Bundan başka Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Demokrat Parti'nin 1944 genel toplantısında tutucu (muhafazakâr) unsurlar kendilerini kuvvetle hissettirmişlerdi. Cumhurbaşkanı yardımcısı Henry Wallace'ın yerini Harry S. Truman almıştı. Bunun ardından, Dışişleri Bakanlığında önemli değişiklikler oldu: Dışişleri Bakanı Edward R. Stettinius oldukça değişik bir dış politikayı çizerken, kendisine yardımcı olarak

Dean Rusk ve Nelson Rockfeller gibi adamları seçiyordu. Roosevelt'in ölümü ve bunu izleyen personel reorganizasyonu takım değişikliğini kesinleştirdi. Dışişleri Bakam Byrnes'in antikomünizmi, şüpheye yer bırakmayacak kadar açıktı. Bu yeni takımın ilgilendiği başlıca mesele, Japonya'nın askerî bakımdan yenilip bozguna uğratılması değildi. Aslında bu, zaten başarılmıştı; 1945 ilkbaharında Japon deniz ve hava kuvvetleri her bakımdan hareket edemez hale getirilmiş bulunuyordu. İlkbahar başlangıcında Japonları muhtemel teslim şartları konusunda Sovyet önderleriyle temasa geçmişler ve Sovyetler de bu haberi Amerika Birleşik Devletleri'ne aktarmışlardı. Fakat bu sıralarda Amerikalılar, artık, ince siyasî meselelerle fazlasıyla meşguldüler.

Amerika Birleşik Devletleri, savaş sonrası dünyasında tartışma götürmez, tartışılamaz egemenlik istiyordu. Rus'lar, gerçek bir tehlike değillerdi. Savaş onları hemen hemen mahvettiği için, Amerika Birleşik Devletleri'nin askerî ve sınaî gücü ile boy ölçüşemezlerdi. Bundan başka, Stalin'in ideolojik etkisi Amerika'yı doğrudan doğruya tehdit etmiyordu. Gerçekten Stalin, birleşik «cephe»yi canlı tutmak için devrimci yolla iktidarın ele geçirilmesine karşı fikir ve öğüt verme isteğim göstermiş bulunuyordu. Örneğin Fransa'daki durumda, Maürice Thorez Moskova'da uzun zaman kaldıktan sonra döndüğünde, komünistlerin yönetimindeki yeraltı hareketi (FFI), iktidarı ele geçirmek üzereydi. Maurice Thorez, Partisini, uluslararası komünist hareketin genel ve tümel çıkarlarının, De Gaulle'ün Paris hükümetine bütün iktidarın verilmesini emrettiğine inandırdı. Bununla birlikte Asya'da hayli değişik bir durum vardı. Savaş sırasında sömürgeciliğe karşı çok büyük kuvvetler meydana gelmişti. Yüz milyonlarca Asyalı —Çinli, Endonezyall, Vietnamll, Filipinli— kendi hayatlarını geri dönülmez bir tarzda değiştirmekte olan bir mücadelenin parçalarıydılar. Burada, Amerika Birleşik Devletleri'nin uğraşmak zorunda olduğu, yerleşik ve derin bir toplumsal kuvvet vardı.

Amerikalılar, başlangıçta, Asya'da Sovyet etkisini azaltmaya çalıştılar. Bağımsızlıkları için dövüşmekte olan bölgelerde sosyalist devletlerin ortaya çıkmasını cesaretlendirecek her şeyden korktukları için, Rusların Asya'da her faaliyetini önlemek istiyorlardı. Yalta Anlaşmalarının şartları, 1945 yazında, Rusların Asya sahnesine girmelerini sağlamıştı. Hiroshima'yı ve Nagazaki'yi yakıp kül etme karan verilirken bu faktör, bir de milliyetçi hareketlerin gücü sıkı sıkıya akılda tutulmuştu. Bu kararın alınmasına varan sebeplerin tümü, elbette, karmaşıktır. Bununla birlikte iki şehirde değişik tipte iki atom bombasının kullanılmış olması, binlerce insanın canı pahasına, hesaplı bir deney yapılmış olması fikrini akla getiriyor. Atom bombasının bütün gelişimi boyunca, önde gelen siyaset yapımcıları, şüphesiz, bunun Sovyet üst yöneticilerini sindirmek için ne kadar yararlı olacağını hesap ediyorlardı. Fakat nükleer cihazların korkunç gücü, insanların oturmadığı bölgelerde kullanılarak da kolaylıkla gösterilebilirdi. Demek ki bunları Asya şehirleri üzerinde kullanmak kararının iki sebebi olduğu anlaşılabilir. İlkin, psikolojik sebep vardır: Atom bombalarını Japon'lar üzerinde kullanmak bir efsaneyi, yani Japon'ların teslim olmalarını sağlamakta şehirlerin bombalanmasının kesin etken olduğu efsanesini doğurdu. Açıkça görülen sebeplerle Sovyet önderlerinin bu efsaneye inanmaları beklenemezdi. Fakat Japonların altı ay önce barış isteğinde bulunmuş olduklarını bilmeyen milliyetçi Asyalı liderler ve Batı'nın sıra insanları, masalı hemen doğru olarak kabul ettiler. Batılılar, kara savaşına tercih edilecek teknolojik bir başka yolun (altemative'in) var olduğuna inanmak istiyorlardı. İkinci olarak, bombalar, Amerikan gücünün Asyalı yığınları bir tek darbede yok etmek için kullanılabileceğini ve kullanılacağını açıkça göstermek için atılmıştı. İki Japon şehrinin yakılıp

kül edilmesinin Amerika'ya Asya'da halkın sevgisini kazandırması, hele Asyalı milliyetçilerin Japonya'ya karşı —evvelce belirtildiği gibi— çok kesin olmayan belirsiz tutumu gözönüne alınırsa, pek beklenemezdi. Bu korkunç bombalama eylemi, ancak. Asyalı milliyetçileri dehşet içinde bırakmak için düşünülmüş olabilir.

Viet Minh, sinecek gibi değildi. 1945'in Ağustos ayı içinde güçlerini pekiştirmeye giriştiler. 19 ağustosta Hanoi'de bir hükümet kuruldu, Fransızların ve Japonların emri altındaki kukla imparator Bao Dai tahttan çekilmeye razı edildi. 25 Ağustosta Saigon'da yeni hükümetin desteklendiğini ilân etmek üzere büyük bir miting yapıldı. 2 Eylül 1945 günü Ho Chi Minh, kaderin cilvesine bakın, 4 Temmuz 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirisi esası üzerine dayanan bir bağımsızlık bildirisi yayımladı. Viet Minh'in açık ve cesur hareketi, Amerika Birleşik Devletleri'ni Çin Hindi meselesinde bir karara varmaya zorladı. Müttefikler Ho Chi Minh'e sırtlarım çevirerek oradaki Japon'ları daha «güvenilebilir» elemanların teslim alması yolunu seçtiler. Viet Minh'in Japonların silâhlarım almasına ve böylece kendi bağımsızlıklarım savunmak üzere silâhlanmalarına imkân vermektense, müttefikler, Çin Hindi'nde Japon'ların teslim alınması sorumluluğunu Kuomintag'a ve İngilizlere verdiler. İngiliz sömürge birlikleri Burma ve Hindistan'dan gelerek Vietnam'ın güneyine girecek, Chiang Kai Shek'in birlikleri de kuzeyde hareket edecekti. Gerçekte bu kuvvetlerden hiç biri açıklanan görevi gerektiği gibi yerine getiremedi. Güneyde Tümgeneral Douglas Gracey komutasında İngiliz yönetimindeki birlikler Japonların silâhlarım almak ve Japon'ları yurtlarına göndermekten çok Fransız yönetimini yeniden kurmakla ilgileniyorlardı. Japon'lar tarafından son tevkif edilmiş bulunan Fransızların serbest bırakılmalarım derhal sağladılar ve beş bine yakın Fransız'ı yemden silâhlandırdılar. İngiliz'ler açıkça Viet Minh'i iktidardan indirmek için hareket ettiler ve 23 Eylülde Fransız'lar, İngilizlerin tamamıyla desteklediği bir darbeyi sahneye koydular. Fransız'lar, Asyalılar elinde küçük düşürülmelerinin intikamını almak için yanıp tutuşuyorlardı. Egemenliklerinin, tam bir hükümet cihazı kurma çabası içinde bulunan Viet Minh tarafından tehdit edildiğini doğru olarak hissediyorlardı. Fransız'lar, İngilizlerin yardımıyla, Viet Minh'e karşı temizleme hareketlerine giriştiler. Fransız'lar ve İngilizler birçok defalar bu hareketlere katılmak üzere Japon askerî birliklerini de kullandılar. İngiliz'lerin Viet Minh'e ilk olarak Viet Minh'in Japon ajanları olduğu bahanesi ile saldırdıkları, hatırlanmaya değer.

Bu arada kuzeyde Kuomintang, ayırd edici niteliği olan, tehlikeden ve savaştan çekingenliğini ortaya koyuyordu. Bu kokuşmuş kuvvetler, her zamanki gibi, en yüksek fiyat verene veya ona en yakın fi yat teklif edene hizmet etmek istiyorlardı. Bunun sonucu olarak da Viet Minh Japon'ları fiilen teslim almakta olduğu halde onlar işlere çok az karışıyorlardı. Üstelik, Kuomintang muvazzaf erlerinden bir çoğu, ellerindeki değerli Amerikan silâhlarım Viet Minh'e satıyorlardı. Viet Minh, bu sebeplerle, güneydeki zorluklara rağmen, barışın ilk ayları esnasında, kuzeyde durumunu kuvvetlendirmeye doğru büyük adımlar atabilmişti.

Bu savaş sonrası dönemi, öyle görünüyor ki, Viet Minh için pek çok şaşırtıcı olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ni bir düşman gibi göremediler. Amerika Birleşik Devletlerinin onlara karşı tavrı elbette açık olmamıştı. Örneğin New York Times 21 Eylül 1946 günlü başyazısında şöyle diyordu:

«Ho Chi Minh... Viet Nam'dır. Görünüşte uysal ve mazlum ama amacında çok kararlı olan bu garip, ufaktefek şahsiyet, yeni devletin ruhunu, isteklerini, özlemlerini ve belki de geleceğini

cesaretlendirdi. O, bu devleti yoğurup ona biçim verdi, ateşten geçirdi, gelecekte de ona rehberlik edecektir.»

Viet Minh, bunun gibi, Fransa'daki sosyalist-komünist koalisyon hükümetine de belli bir ölçüde güvenmişti. 1945 ile 1947 arasında Viet Minh, Fransa'dan en ılımlı şartlarla bağımsızlığım almak için konuşmalara girişti. Bu dönemin Viet Minh edebiyatı, Çin — Hindi'nde Fransız sömürgeciliğinin sürdürülmesinin, Fransız halkı veya Amerikan halkı, hatta

Amerikan kapitalistleri tarafından değil, sadece Fransız kapitalistleri küçük grubu tarafından destekleneceği görüşünü yansıtır. Fakat 1945 yılı sona ermeden önce Fransız'lar güney Vietnam'a elli bin kadar asker gönderdiler. Cumhurbaşkanı Ho Chi Minh, Fransız'larla Mart 1946'da bir anlaşma imzaladı; bunda açıkça şöyle deniyordu:

«Fransa hükümeti, Vietnam Cumhuriyetini kendi hükümeti ve parlamentosu, kendi ordusu ve maliyesi olan ve Fransız Birliği'nin Çin-Hindi federasyonunun bir kısmını teşkil eden özgür bir Devlet olarak tanır».

Fransız'lar Viet Minh'e verdikleri bütün sözleri bilmezlikten geldiler ve bu sözleri tutmak yerine on binlerce asker göndererek güçlerini hızla eski hale getirdiler. Yabancılar Lejyonu askerlerinin varlığı, şehirlerde hemen çarpışmalara sebep oldu. Kıyımlar (katliâmlar) yaygınlaşmıştı. Fransızların geçici çözüm yoluna (modus vivendi) gösterdikleri saygı, komediydi. Son bir kuvvet gösterisi olarak 23 Kasım 1946'da Haiphong'u bombaladılar. Masum binlerce sivil öldürüldü. Barışçı hiç bir çözüm yolu, mümkün değildi.

Marshall plânı olmasaydı, Fransa, bu olayların ardından gelen, çok masraflı ve sürüp giden savaşın giderlerini ödeyecek durumda olmayacaktı. Amerikan yardımı savaşı mümkün kılmakla kalmadı; savaşın yürütülüş tarzı üzerinde de önemli etki yaptı. Fransa'daki koalisyon hükümetlerinin ayırdedici nitelikleri üzerinde Amerikan yardımının yaptığı etki konusunda yorum yapmadan şunu anlayabiliriz: Amerika Birleşik Devletleri Çin Hindi savaşı için yeni bir görünüm (image) yaratmaya girişti, bu savaşın malî yükünü gittikçe daha fazla taşımaya başladı ve kısa bir zaman sonra, Fransızların kazanamayacakları belli olunca, o savaşa müdahale etmeyi düşünmeye başladı. Başlangıçta Amerika Birleşik Devletleri Çin Hindi'nde Fransız egemenliğinin yeniden kurulmasından yana idiler; bunu Fransız sömürgeci çıkarlarına olan büyük sevgilerinden değil, fakat, Fransa, yatırım yapan Amerikalılarla işbirliği yapmaya ve Amerikan yardımım kabul etmeye sosyalist Vietnam'dan daha hazır göründüğü için yapmışlardı. Fransız'lar Amerika'nın müşterileri idi; bu ilişkiler belli olduğuna ve bilindiğine göre Çin-Hindi'nde Fransa'nın yüzeyde kalan egemen durumlarından Amerikalılara herhangi bir zorluk gelmesi pek beklenemezdi. Fakat Fransız'lar yerlilerin bir başkaldırmasını bastırmak zorunda kalmışlardı, Amerika Birleşik Devletleri ise başka birinin zalim sömürgeci savaşını desteklemek için en az sıkıntılı yolu bulmak durumundaydı.

Amerika Birleşik Devletleri Fransızlara, savaşa bir sömürge istilâsı görünüşü verilirse Ame rikan yardımının kesileceğini açıkladı. Amerikalılar, savaşın antikomünist bir haçlılar seferi; yıkıcı unsurlara, haydutlara ve âsilere karşı yapılan bir savaş; Sovyet emperyalizminin saldırgan taşanlarım durdurmak için yapılan bir savaş görünüşüne sahip olması gerektiğim ileri sürüyorlardı. Böyle bir savaşı yürütecek olumlu yana gelince, savaş, Vietnam'daki daha «gerçekten» milliyetçi bir kuvvet tarafından yapılmalı ve sömürgeci bir devlet tarafından değil, Fransa ve onun Hür Dünya Müttefikleri tarafından cömertçe desteklenmeliydi. Ortada duran besbelli bir zorluk vardı: savaş devam ediyordu, Fransızların milliyetçi bir hükümeti

desteklemek iddiaları da yoktu. Gerçekten Fransa, gerektiği gibi seçilmiş olan Ho Chi Minh hükümetinin meşruluğunu 1946'da tanımıştı. Dövüşün ortasında Amerika Birleşik Devletleri, desteklediği tarafın kişiliğinin iptal edilmesini öneriyordu. Bu siyaset yeteri kadar zordu; fakat bu saçma plana katılacak bir «milliyetçi» bulma görevini yerine getirmek ise hemen hemen imkânsızdı.

Bu, baştan itibaren bir Amerikan plânıydı

Çin'in ve Filipinler'in «bağımsızlıkları» konusundaki Amerikan planlarından geniş ölçüde esinlenmişti. Uygun, elverişli «milliyetçi»yi bulanlar, Amerikalılar oldu. Cumhurbaşkanı Harry S. Truman, adamı Wüliam C. Bullit'i araştırmayı yönetmekle görevlendirdi. Bullitt'in bulduğu adam, hiç de hayal gücünü gerektiren biri değildi; bulunan adam, evvelce Japon'larla yaptığı iş birliği sebebi ile sivrilmiş olan Bao Dai'den başkası değildi. Bundan başka, Bac Dai, daha önce, Viet Minh lehine resmen tahttan çekilmiş ve Ho Chi Minh'in fahrî siyasî danışmanı görevini almıştı. Viet Minh hükümetine duyduğu il gi kısa ömürlü olmuş, Hong Kong'un gece hayatının isimsiz kargaşalığına dalıp kısa zamanda gözden kaybolmuştu. Hong Kong'tan Fransız Rivyerasına gitti sonunda; Bullitt ona işte orada rastladı. Bao Dai'yi yeniden «siyaset»e dönmeye ikna etmek çok zaman aldı, fakat iki yıl süren tartışmalardan sonra, o, tahttan çekilme kararım geri almaya ve kendisine yeniden verilen «İmparator» sanım kabul etmeye razı oldu. Fransız sömürgeci savaşının, resmen, «meşru» Bao Dai hükümetinin savunma savaşı haline dönüşmesi ancak 1949 yazından itibaren olmuştur.

Çin-Hindi savaşının değişiminin (metamorphosis) acayipliği ve yavaş yürümesi, Amerikan siyasetini kuranlar için bir büyük kızgınlık kaynağıydı. Bundan başka, Bao Dai'nin ayyuka çıkan ünü de, Chiang Kai Shek'in çevresinde toplanmış bulunan kokuşmuş kliğin taşıdığı kara lekeyi hatırlatmaktaydı. Çin'de uğranan başarısızlık, tehlikeli bir işaretti. Bütün bunlar, Fransızların uğradıkları başarısızlıklarla birlikte, Amerikan haber alma ajanlarını [casuslarını] başka birini bulmanın gerekli olduğuna inandırdı. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri personelinin gizli çalışmaları, Graham Greene'nin The Çuiet American (Sessiz Amerikalı) romanına konu olmuştur. Hırpalanmış Fransız kuvvetleri o boşu

boşuna savaşlarım sürdürdükçe, enerjik ve çoğu zaman bön C.I.A. ajanları, kimi zaman da üniversite mensupları kişiliğine bürünerek Bao Dai'nin yerine geçebilecek binlerini sessizce arayıp taramaya başladılar. Seçtikleri kişi iyi bilinir: Tokyo'da 1950 yılında Profesör Wesley Fishel tarafından keşfedilen, Ngo Dinh Diem.

Savaş, Fransız'lar hesabına kötü gidiyordu. Savaşı Savunma Bakanlığı değil de Sömürgeler Bakanlığı yönettiği için, Fransız Anayasasının kurallanna göre Çin Hindi'nde savaşmak üzere kur'a askeri göndermek imkânsızdı. Bu yüzden Fransız subaylan, Viet Mirıh direnme hareketine karşı yabancılar lejyonunundan, ücretli askerlerden ve sömürge ordularından meydana gelen karmakarışık bir tayfayı yönetiyorlardı. Afrika'dan ve Batı Hindistan'dan gelen siyah renkli askerler, tecrübelerden güçlü dersler aldılar. Irkçı bir istilâ savaşında bozuk para gibi harcanmakta olduklarını çabuk fark ettiler. Bundan başka, Afrika'daki askerî garnizonlardan büyük sayıda sömürge askerlerinin çekilmesi, kuzey Afrikadaki sömürgelerde Fransız savunmasını zayıflattı. Garnizonların zayıflamasının, Afrikalıların askerî tecrübe kazanmasının ve Viet Minh'in mücadelesinin doğrudan doğruya esinlemesinin birlikte etkisi Tunus (1952), Fas (1953) ve Cezayir (1954) savaşçı direnme hareketlerinin gelişmesine katkıda bulundu. Vietnam'daki devrimin uluslararası önemi iş te böyledir.

1954'te Fransa Çin-Hindi'ne 400.000 den fazla insan dökmüş bulunuyordu. Birleşmiş Mületler'de Fransız delegesi Jules Moch'un 22 Temmuz 1954 tarihli New York Times'ta çıkan sözlerine göre Fransız saflarında 92.000 ölü ve 114.000 yaralı vardı. Savaşın maliyeti yedi milyar dolar kadardı. Fransız subayları Saint Cyr'deki Fransız askerî akademisini bitirir bitirmez Vietnam'da yok ediliyorlardı. Fransız'lar, savaşı yürütmekte gittikçe daha az istekli hale geliyorlardı. Doğrudan doğruya Amerikan müdahalesi için sahne hazırdı. 4 Temmuz 1954 tarihli New York Times şu haberi veriyordu:

«İçinde bulunduğumuz yılda Çin Hindi'ndeki savaşta Fransız Birliğinin giderlerinin yüzde yetmiş sekizini Amerika Birleşik Devletleri ödemektedir.»

1954 yılı başlarında Dien Bien Phu kuşatması başladığı zaman Amerika'nın müdahalesi meselesi, araçlardan sadece bir tanesiydi. John Foster Dulles'ın Bidault'ya Dien Bien Phu'da nükleer silâhlar kullanılmasını önerdiğine dair işaretler vardır. Cumhurbaşkanı yardımcısı Nixon, 1954 Nisanında, Vietnam'da Amerikan kara kuvvetleri kullanıldığı takdirde kamu tepkisinin ne olacağım ölçmek için deneme balonları uçuruyordu. O tarihte bu gibi askerî taahhüt ve bağlantılara girilmesini önleyen birtakım faktörler vardı.

Dien Bien Phu savaşı sırasındaki Senato müzakerelerinde John F. Kennedy gibi etkili politikacılar Amerika Birleşik Devletleri'nin Fransız'lardan yana müdahalesine karşı koymuşlardı. Kore anıları henüz yaşıyordu. Amerikan halkı kendi çocuklarım bir Asya savaşında ölmek üzere göndermeye çok istekli değildi. Amerika Birleşik Devletleri hükümetinde etkili unsurlar, bunu, Vietnam'da işe yeni ve başka bir noktadan başlamak için fırsat saydılar. C.I.A. çoktan beri Bao Dai'den kurtulmak ve hiç çekici olmayan sömürge savaşı görüntüsünü kenara atmak istiyordu. Bütün taraflar dikkatlerini Cenevre Konferansına topladılar.

Konuşmalar, aylarca sürdü. Dien Bien Phu, 8 Mayısta düştü ve Fransız'lar Vietnam'ı bırakmak istediklerini açıkladılar. İngiliz'ler ve Amerikalılar sade bir strateji kullanıyorlardı: onlara, ne olursa olsun, vadediniz. Cenevre anlaşmalarının metni Viet Minh aleyhine kolay yorumlanamazdı. Anlaşmalar bütün yabancı personelin geri çekilmesini, serbestçe seçilmiş bir hükümetin yönetimi altında millî birliği ve yeni yabancı askerî birliklerin sokulmasını yasaklayan hükümleri kapsıyordu. Bununla birlikte, sahnenin arkasında Amerikalılar çok çalışıyorlardı.

7 Temmuzda Bao Dai, Amerika'nın adamı Ngo Dinh Diem'i başbakan tayin etmeye razı edildi. Buna ek olarak Amerikalılar «danışman»larını ve başka sivil kişilerini gizlice Güney Vietnam'a sokmaya başlamışlardı.

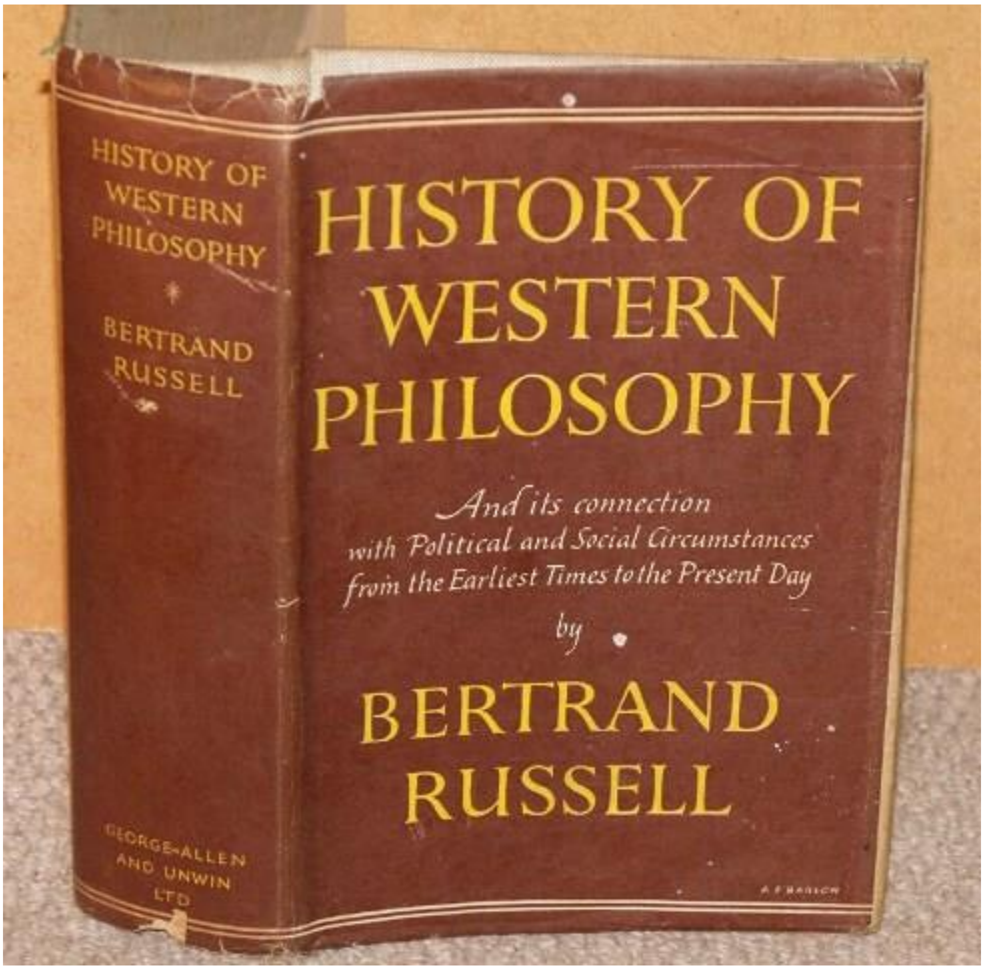
1954'ten bu yana hikâye iyi bilinir. Amerikalıların sorumluluğu açıkça meydandadır. Şimdi neye ihtiyaç olduğu, oyun yazarı Peter Welss tarafından inandırıcı bir biçimde anlatılmıştır:

«Zengin milletlerin işgali, ceset kokularına bulanmıştır. Bu ülkelerdeki politikacıların gözyaşlarına boğulmuş seslerle sözünü ettikleri ilerleme, gittikçe daha fazla, insan hayatının sona erdirilmesinde ilerleme gibi görünmektedir. Amerika, birçok gerçek demokratı barındıran o ülke, özgürlükleri ve bağımsızlıkları için uğraşan halklara, Guernica'nın, Lidice'in ve Maidenek'in mirasçısı olarak görünüyor. Tarafsızlar, durumu seyrediyor, zaman zaman protestolarını dile getiriyor, fakat gene de büyük ticaret ortağı ile anlaşmazlık haline girmek istemiyorlar ve uzlaştırıcı yönler araştırıyorlar. Batı ülkelerindeki işçiler, dev gibi sendikalarıyla, susuyorlar. Bu işçiler, orta sınıf değerlerini devralmakla meşgul iken, Afrika ve Lâtin Güney Amerika proletaryasının hâlâ en utanç verici şartlar içinde yaşadıkları ve Güneydoğu Asya'da yüzbinlercesinin canına kıyıldığı gerçeğine gözlerini yumuyorlar. Susuyorlar, oysa, hep birlikte, ortak bir bildiri ile bu kan deryasını önleyebilecek olanlar, sadece onlardır. Bugüne kadar öğrencilerin, bilim ve sanat adamlarının ve yazarların seslenmelerinin etkisi hep sınırlı oldu. Fakat milyonlarca işçi sonunda bir ayağa kalkıp da konuşsaydı ve Amerikan savaş hareketlerine artık son verilmesini kendi emrindeki bütün araçlarla ve ke sinlikle istemiş olsaydı, Johnson ve hükümetinin cinayetleri sürdürmesi güç olurdu.»

Sh:9–33

Kaynak. Bertrand Russell, Vietnam'da Savaş Suçları, [1967. War Crimes in Vietnam.] TÜRKÇESİ : NİYAZİ ATAKOĞLU, Bilgi Yayınevi 1967, Ankara

Batı Felsefesi Tarihi-Bertrand Russell

Çeviri: Muammer Sencer

RUSSELL'İN FİZİK GÖRÜŞLERİ

(MUAMMER SENCER) Russell'ın fizikle ilgili görüşlerini anlatmağa çalışacağım. Anlatacaklarım, artık aramızda bulunmayan Russell'ı biraz daha tanıma imkânı verecektir sanırım.

Russell gibi çok yazmış bir düşünürün, çeşitli yapıtlarına dağılmış görüşlerini derleyip toparlamak oldukça güçtür. Genellikle onun, fizikteki gelişmelere karşı ilgisi, yirminci yüzyılın başında görelik (izafiyet) kuramlarının ortaya çıkışıyla yoğunlaşmıştır denebilir. Bunu, Dış Dünya Hakkındaki Bilgimiz (1914), Göreli Çekim Kuramı (English Review, c. 30 (1920), Atomların ABC'si (1923), Göreliğin ABC'si (1925), Maddenin çözümlenmesi (1S27), Özet Olarak Felsefe (1927) gibi yapıtlarda görüyoruz.

DÜNYADA HER ŞEY OLAYLARDAN KURULUDUR

Russell'ın fizik hakkındaki görüşlerine onun olay kavramını dile getiriş tarzıyla girilebilir:

Dünyada her şey olaylardan kuruludur. O, küçük, sonlu bir süreye ve uzay içinde sonlu bir uzanıma sahiptir. Uzay zamanın sonlu küçük bir miktarını ihtiva eder. Tek tek renkler, sesler

ve cansız dünyada onların husule gelmesini sağlayan nedenler, birer «olay»dır (Özet Olarak Felsefe, s. 276 v.ö.)

Russell'ın bu tanımı, olayın niteliği hakkında bilgi vermemektedir. Meselâ, çekim, diyelim ki bir parçacığın yönünü değiştirir. İmdi burada olay nedir? Çekim mi, parçacığın hareketi mi, yoksa, onun değişen yönü mü? Biz sadece tanımlamak istediğimiz bir durumu ele alıyor ve onu, ötekilerin diline aktarıyoruz. Böylece, olayı değil, bir olayın başka olaylarla ilişkisini dile getirmekteyiz.

Olaylar dünyası, matematikçinin dünyasından farklıdır. Çünkü o dünya, nedensellik zincirini ihtiva eder. İşin içine, ışık dalgası ve insan zihni karışır. Matematikte sadece zihin hâkimdir. Russell, zihnin çözümlenmesinde duyumları, dolayısıyla, nedensellik zincirini ön plânda tutar. Ona göre duyumlar gerçektir. Beyin, bizim nesnel verilerimizi basit bir tarzda özetlemek için kullanmış olduğumuz bir deyimdir, varsayımsal bir kuruluştur.

EVRENSEL UZAY VE ZAMAN YİNE VAR

Nedenler zincirine indirgenebilen dış dünyada, fiziksel olaylar matematik kuruluşlardır. Görelik teorisinde de madde, denklemler halinde ifade gücüne kavuşur. Russell bu denklemlerde görelik kuramının evrensel uzay ve zamanı ortadan kaldırdığını ifade eder. Şimdi bu nokta üzerinde duralım:

Newton mutlak uzaya «esir» adını vermişti. Bu tek biçimli, evrensel ve gözlenemez bir varlıktı. Cisimlerin ivmesini ve uzaydaki dairesel hareketini sağlıyordu

Görelik kuramında da, esire benzer tümel bir varlık vardır. Örneğin, Einstein tabiatta kozmik saati kabul etmiştir. Ona göre, radyoaktif çözüşme periyodu bu zamanın temeli sayılabilir. Radyoaktiflik, hareketten, ısı ve daha başka fiziksel koşullardan bağımsızdır. Foucault pandülü de, kozmik zamanın ölçüsü olabilir.

(Fransız fizikçisi J. B. L. Foucault 1851 yılında Paris'teki Pantheon kilisesinin kubbesinden bir sarkaç sarkıttı. 80 metre uzunluğundaki pandül, meridyeni temsil eden bir çizgi boyunca gidip geliyordu. Pandül düzlemi (kilisenin zemini) saat yönünde hareket etmekteydi. Yerin dönüşü dolayısıyla, meridyenin yönünde değişme husule geliyordu. Paındül'ün meridyenden sapması için geçen zaman Einstein'a göre kozmik zaman niteliği taşıyordu.)

Einstein, 1905 yılındaki makalesinde (Annalen der Physik'te) materyel hareketle, ışığın evrensel hızı arasındaki ilişkiden hareket ediyor ve zamanla uzayı, yeni bir çözümlemeye tâbi tutuyordu. Böylece, elektro dinamik ve optik yasalarının bağımsızlığı ortaya çıkmaktaydı.

Einstein için önemli olan, uzaklık ve süre algılarını göreleştirmek değil, tabiat yasalarının değişmez olduğunu belirtmekti. Değişen, gözlemcilerin görüşüydü.

İmdi, materyel cisimlerin tek biçim olmayan hareketleri sonucunda uydusal kuvvetler husule gelir. Daire hareketi sırasında doğan merkezkaç kuvveti gibi. Burada ortaya çıkan etmenlerden biri, mekanik kütle (eylemsizlik kütlesi), öteki de çekimle doğan «ağır kütle»dir. Eylemsellik kütlesiyle ağır kütlenin eşit olduğu ispat edilmişti (Fötvös tarafından).

Sonuçta Einstein, uzay ve zamanın yapısının uzaysal ve zamansal kütlelerle, yani enerjilerle belirlenmesi gerektiği sonucunu çıkardı. Söylendiği gibi, Einstein bu sonuca, eylemsizlik (atalet) kütlesiyle, çekim etkisindeki «ağır kütlemin eşit olması olgusundan varmıştı.

İşi gök fiziği alanına aktarınca, şunlar söylenebilirdi: Gezegenlerin çizmiş olduğu yollar, Eukleidesçi uzaydakine benzer doğru çizgilerle hesap edilebilirdi. Fakat bu, en kısa çizgilerin hesaplanıp toplanmasından ibaret olurdu. Eukleides geometrisindeki doğrulara benzeyen bu en kısa çizgiler, enerji dolayısıyla bükülmüş Riemann çizgileriydi. Zaman uzay sürekliliği bu çizgilerden teşekkül ediyordu.

Russell, Einstein uzay zamanıyla, çekimin uzay zaman, içinde, çok küçük parçalara ayrıldığını ileri sürer. Einstein maddeyi, sözünü ettiğimiz Riemann eğrisinin «neden»i (sebebi) saymıştı. Russell için hiç değilse görelik kuramı maddeyi ortadan kaldırma yönünde bir eğilim göstermektedir.

Russell madde teorisini, quantum ve görelik fiziğinin gelişmesine dayandırır Ona göre madde, doğrulanabilir şeylerin terimleriyle dile getirilir. Materyel nesneler, algılanır ve algılanmaz kısımlardan teşekkül eder. Algılanmayan kısımlar bütünüyle, algılanan kısımlar gibi olabilir.

Felsefenin Sorunları'nda o, algılanan duyu verileri niteliklerinin fiziksel nesne ve algılayan organizma gibi iki ortak nedenin ürünü olduğunu savunur. Bu realizm tipinde, algılanan nitelikler biz onları algılamadığımız zaman ortadan kalkmış olacaktır. Fakat, duyu organlarının, duyu niteliklerinin doğuşuna yol açmadığı başka bir realizm kabul edilebilir. Duyu organının yaptığı, hangi duyu niteliklerini algılayacağımızı bulmaktır. İşte modem fizik için Russell'ın kabul edeceği realizm bu olmalıdır. Çünkü modem fizik, doğrudan doğruya gözlenemeyen, hakkında ancak dolaylı olarak bilgi edindiğimiz madde türünü kabullenmiştir.

Örneğin genel görelik kuramı, «kuvvet» kavramı üzerinde gelişir. Çekim kütlesiyle eylemsizlik kütlesini Einstein, kuvvet düşüncesinin geometrik yorumu aracılığıyla karşılaştırmıştı. Dolayısıyla, genel görelik kuramı, elektro manyetik kuvvetlerin yorumunu başarıyla yapmıştı. Tabiatta var olan kuvvetler veya çekimsel ya da elektromanyetiktir. Bundan, elektro manyetik alanda yüklü bir parçacığın onun yüküyle kütlesi arasındaki ilişkiye bağlı bulunduğu ve parçacığın yapısına göre değiştiği çıkar.

EMPİRİKLİĞE ÇIKIŞ

Dolayısıyla, fiziksel gerçeklik, dış dünyayla özdeştir. Russell dış dünyadaki her varlığın özne aracılığıyla bilindiğini kabul ettiğine göre, Kant geleceğine geri gitmekle ve kendi içinde şey'e (Ding an sich) varmaktadır. Yani, gerçek olan dış dünyanın, öznelerden bağımsız bir yapısı vardır. Bizim partiküller hakkındaki bilgimiz dolaylıdır.

Russell'ın, Zihnin Çözümlenmesi adlı kitabı böyle bir izlenim veriyor. Bu Russell'ın, fizikteki yeni gelişmelere paralel olarak benimsediği bir görüştür. (**Zihnin Çözümlenmesi 1921'de yayınlandı.)**

Empirik: bilginin tecrübe ile edinildiğine inanan kimse; şarlatan.

Böylece, Einstein'in görelik kuramının empirikliğe ait olduğu anlaşılıyor. Empirikliğin, bilgimizi duyu deneyine dayandırdığı düşünülürse, ilk bakışta Einstein kuramı için şaşırtıcı gelebilen bu durum, tüm doğa yasalarını, basit tümevarım genellemelerinden çıkaran Bacon ve Mill emprikliğine karşılık değildir. Modem fizikte, empriklik, matematik bir kutulusu ifade eder. Böylece, o, gözlemsel verileri, tümevarımsal işlemlerle bağlar ve bizim yeni gözlemsel verileri çıkarımlamamıza yardımcı olur.

Matematik fizik nihaî doğruluk ayracını duyu algısına bıraktığından emprik olarak kalır. Böylece, Einstein emprıkliği, tümdengelimsel mantığın sınırına girer. Halbuki Russell, felsefe için büyük sonuçlar umduğu görelik (izafiyet) kuramının emprikliğe dayandığı gerçeğini emprikliği eleştirirken zaman zaman gözden kaçırmıştır.

Örneğin o, kurumsal önermeler deney ötesine geçtiği için empriklik kuramının kendi kendini hayırladığını (reddettiğini) ileri sürer (An İnquiry into Meaning and Truth, s. 207). Bu takdirde empriklikle birlikte modern fiziğin büyük ölçüde yanlış olacağı sonucu çıkar.

Böylece Russell, doğruluğu, sınanabilmeyle özdeş tutmuş oluyor. Çünkü matematik olarak saptanmış bazı durumlar, sınanabilir olmadığı için bu emprik görüşte kabul edilmeyecek, böylece, matematiğin alanı daralacaktır. ,

Russell burada sınanabilirliği, ille laboratuvar aygıtlarıyla sınanabilirlik biçiminde yorumlayarak, doğruluğu tümdengelim yoluyla elde edemeyeceğimizi düşünmektedir. Halbuki tümdengelimin dayandığı postulatumlar pek âlâ empirik olabilir. Onlar Kant'ın sentetik a priori (deneyden önce) zorunlu doğruluklarına benzerler. Sentetik a priori ilkeleri bilgimizin temeli sayan Kant'ın, onların sentetikliği üzerinde duruşu ilgi çekicidir. Gerçi XX. yüzyılda bilimin gelişmesiyle Kant metafiziğinin kavramlarında değişiklik yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Eukleidesci geometrinin sarsılmasıyla birlikte gelen kavramlar arasında sentetik a posteriori bilgi ilkeleri bulunmaktadır. Bence, Einstein'la birlikte bu sentetik a posteriori kavramı üst ucuna ulaşmıştır. Örneğin bugün, ışık hızının etkileri gündelik hayatta sonsuz hız durumundaki etkilerden ayrıdır. Böylece, Lorentz biçim değiştirme kuralları zorunlu ve apaçık görülür. İşte bu sentetik a posteriori bir bilgi ilkesidir ve emprikliğe dayanır.

Ayrıca, Fermat teoremi empirik olmadığı bir sonuca ulaşmadığı halde, günümüzün bilimin yönünden kabul edilebilmektedir. Bu, bilimin empirik ilkeyi genel geçer saymadığı anlamına gelmez. Çünkü matematiğe dayanan her sonuç kanımızca sentetik a posteriori bir temelden gelişi bakımından empiriktir. (Burada, «kanımızca», sözcüğünü Russell kınayabilir. Fakat, Princlpia Mathematica'da atomsal önermeler, yine inanca dayanır.)

Russell, genel görelik kuramında metafizik bir yanı olduğunu sonucuna varmak istemiştir kanısındayım. Bu tür bir imâ, onun modem fiziği ele alan kitaplarında, zaman zaman göze çarpar. (Örneğin, An Autline of Philosophy. s. 270 v. ö.) Bu yolda bir sonuca varmak kolay değildir. Genel görelik kuramıyla ilgili olarak bilinen tek şey, Merkür'ün perihelionunundaki düzensizlikti. Einstein'ın tahmini, güneş çevresinde ışığın eğik olduğu ve güneşten gelen ışığın kırmızı ötesine doğru kaydığı yolundaydı. Fakat Einstein güneşin çekimsel kütlesini bilmekteydi ve güneş çevresi dışında, Newton'un çekim yasasının geçerli olduğunu Minkowski'nin, uzay ve zamanı uzay zaman'da birleştirmesini yani dört boyutu biliyordu. Bu uzay ve zaman ölçülerini, fiziksel dünyanın sürekli olmayan özelliklerine uygulayabilir. Fakat, elektronlar veya Plank quantum'u gibi kesiksiz olgular için böyle bir uygulama güçleşmektedir.

Eınstein'in ereği, bütün fizik olgularını (kesikli kesiksiz) tek bir yerde, uzayda toplamak, maddeyi ortadan kaldırmaktı. (Science Dergisi, Haziran, 1930, s. 607-608). Fakat, tabiatta, elektrondan, insan beynindeki bir düşünceye kadar kesikli pek çok olgu vardı. Dolayısıyla Einstein'ın bu, metafizik diyebileceğimiz ütopyası gerçekleşmedi. Ayrıca, bu genel görelik kuramının hangi noktaya kadar uzanacağı da henüz belli olmuş sayılmaz. Bu bakımdan,

onun metafizik sonuçlarından söz etmenin büyük bir anlamı olduğunu sanmıyorum. Hem, Russell bir yandan bu yolda imâda bulunurken bir yandan da empirik görüşle genel göreliği empirik görüşün yapısına tıpatıp uyan bir temele oturtur ve onun uzay zaman'ı bir takım: maddi kırışıklıklara indirgediğini söyler. (An Outline of Philosophy). Fakat bu, maddeye ait bir özelliktir. Zaten Einstein'a göre de madde,, uzayın veya uzay zaman eğrisinin nedenidir. Nihayet, bu kırışıklıkları belirleyen birşey olmalıdır. Çünkü, çekimsel alan kesinlikle değişir. Burada eğriler ve kırışıklık deyimleri maddenin mecazi anlatımıdır.

Asıl metafizik, Russell'ın, duyumlar ve algıları nihaî doğruluklar saymasıdır. Russell bu düşünceye, dünyada her şeyin olaylardan kurulu olduğunu kabul ederek varmıştır. **«Dünyada herşey olaylardan kuruludur. Bir olay, uzayda, küçük sonlu süresi, küçük sonlu uzanımı olan, yani uzay zamanın küçük bir parçasını işgal eden bir şeydir.»** (An Outline..., s. 276). Tek tek renkler, sesler v.ö. olaydır. (An Outline..., aynı yer). Burada Russell olayları uzay ve zamana bağlı kılarken dünyadaki her şeyin gözlenebileceğini içkin olarak söylemiş oluyor. Böylece, duyumlar ve algıların bilgimizin asıl temeli olduğunu söylemiş oluyor. Duyumlar ve algılar yeni ve gözlemsel olmayan soyutlamalara yol açabileceğinden, bu empirik görüşün dışına çıkılmış Russell'cı empirikliğin, yani sınanabilir empirikliğin dışına çıkılır ve maddeye dayalı olmakla birlikte zihin alanını da kapsayan geniş anlamlı bir empirikliğe gidilir.

Hem, duyum ve algılar, soyutlama yetenekleri açısından, her zaman sınanabilir bizzat sınanabilir olmadıklarından veya sınanabilir sonuçlara yol açmadıklarından, Russell'ın empiriklik koşulu olarak sınanabilirliği ileri sürmesiyle, dünyanın bu kuran olayları duyum ve algılara indirgemesi çelişmeye yol açar (An Outline... s. 280).

Russell'ın olay tanımı görünüşüne rağmen empirik değildir. Zihinsel olay ve varlıklara işaret eder. Bir fiziksel deneyde ışık, olayın yapısını etkiler. Dolayısıyla onun ışık olmadığı zaman sahip bulunduğu nitelikler ancak zihinde hesap edilebilir. Bu bakımdan geleneksel empirik tanım eksiktir. Daha genel bir tanımı üzerinde durulmalıdır. Eğer olayların hafızası olsaydı, yani onlardan biri öbürü üzerinde mutlak iz bıraksaydı, belki böyle bir tanımı gereksinmeyecektik.

Bu noktada Russell'in doğruluk koşullarını anlamla özdeş tutmayışıyla karşılaşıyoruz. Bu görüşü dünyaya uygularsak olayların sınanabildiği için doğru olduğu, onun dışındakilerin anlamlı olabileceği sonucuna varırız. Burada Russell, doğruluğu bütünüyle duyu deneylerine indirgemektedir.

Fakat bu durumda, örneğin Gödel sistemini anlamlı' sayabilecek fakat, onun doğruluğu konusunda herhangi bir yargı veremeyeceğiz. (Avusturyall mantıkçı Gödel, aritmetiğin doğal sayıların biçimlenişini var sayan formel sistemlerin eksikliğini göstermiştir. O, böyle sistemlerin, kendi çerçeveleri içinde red veya ispat edilemeyecek önermeler içerdiğini ortaya koymuştur. Gödel'in dökümü, Alonzo Church, Stephan Cole, Kleene, Tarski gibi düşünürlerin, formel sistemleri sınırlamak konusunda çalışmaları için bir uyarı olmuştur.) Dolayısıyla Russell, empirik olma yolunda, matematikçiliğinden biraz uzaklaşmıştır.

ALGISAL YARGILAR

İmdi Russell'ın algısal yargıları, felsefesinin temeli sayması üzerinde biraz duralım. Önce bu, bilimsel nedensellik ilkesinin yerinde bulunmasını gerektiren bir görüştür. Bir takım gözlemlerin algılara, algıların olaylara yol açması, Russell'ın bir nedensellik zincirini temel

aldığını gösterir. Fakat bu olay tanımından çok, yerinde bulunması için hiçbir çaba gösterilmemiş bilimsel bir nedenselliktir.

Russell, olayların meydana geldiği çerçeve olan uzay ve zamanı belli uzay ve zaman noktalarına göre ortaya çıktığım düşünür. Onun, öznel veya özel uzay ve zamanla herkes için ortak olan, nesnel veya kamusal diyebileceğimiz uzay ve zamanı ayırt ettiğine de burada değinelim.

Fakat burada da yine bir metafizik sorun çıkabilir karşımıza uzaysal olanı zamansal olandan ve her iki ilişkiyi başka tür ilişkilerden ayıran nedir? Belli bir ayrım bulmazsak sonsuz bir geri gidişin içine düşeriz. Bu noktada metafizik bir varlığa gitmek de, doğaya ait uzaysal ve zamansal ilişkilerin a priori olarak belirlenebileceğini kabul etmek olur. Burada idealist bir noktaya çatıyoruz.

Zamanın yapısına biraz eğilirsek bu durumu daha iyi açıklarız sanıyorum. Özel gereklik kuramının çıkış noktası, yeni ve şaşırtıcı bir zaman görüşüne, zamandaşlığın göreliğine (izafiliğine) götürür. Özel görelik kuramına göre iki olayın zamandaş oluşu nesnel anlamını yitirmiştir. Çünkü, ele alman iki gözlemciden ikisi de böyle bir zamandaşlık iddiasında bulunamaz. İmdi burada, değişimin nesnelliğini reddedip, onu algı tarzının değişimine bağlayan Kant ve modem idealistlerin görüşlerine ulaşılmış olur. Onlara göre değişme, sadece zamanın akışıyla kabil olur. Nesnel bir zaman değişmesiyse, gerçekliğin bir zamanlar an olmuş noktaların yağışımından meydana geldiği sonucunu verir.

Eğer zamandaşlık, bu anlamda göreliyse, gerçekçilik, nesnel olarak belirlenmiş bir biçimde böyle katmanlara ayrılamaz. Her gözlemci kendi «anlar», «şimdi»ler dizisine sahiptir. Bu değişik sistemlerden hiç biri zamanın nesnel akışını temsil eden bir sistem getirdiğini iddia edemez.

Maddenin, aynı şekilde uzay zaman eğrisinin varlığı değişik gözlemcilerin eş-zamanı algılamasını engeller. Çekime ait denklemlerin kozmolojik çözümlerinde, gözlemciler bir dünya zamanına göre ayarlanır. Halbuki öbür gözlemcilerin ölçmelerinin farklı oluşları, hareket halindeki maddeden doğar.

Buna karşılık görelik kritik bir gerçekçilik açısından da ele alınabilir. Kritik gerçekçilik, uygulamada, tümevarımsal metafiziğin temeli gibi görünmüştür. Bu metafizik, aşağı yukarı bir töz felsefesi gibi çıkar karşımıza. Klâsik fizikte kütle eylemsizlik ve çekim yüklemleriyle bir töz görünümü içindedir. Elektromanyetiklik, dolayısıyla kutupluluk yüklemi kazandırması; bununla, mekaniğin elektromagnetizme indirgenebilirliği sorunu ortaya çıkmıştır. Fakat, enerji, aynı zamanda töz karakterini almış ve bir cismi biçimleyen niteliklerden ayrı birliği sağlayıcı bir rol oynamıştır.

Eşdeğerlik ifadeleri, mekanik ve elektromanyetik enerjinin karşılaştırılması için geçerlidir. O kanalla, gerçek bir monizme ulaşmanın mümkün olup olmadığı tartışmalıdır. Çünkü, Joule'un mkg sistemine dönüştürülmesi, iki enerji biçiminin özce aynı olduğunu ispat etmez. Bir elektronun, kütleye sahip olduğu için kütle olduğunun söylenememesi gibi.

Bununla ilgili olarak, mutlak ölçü sistemi için, üç eski büyüklüğü, kütleyi, uzunluğu ve zamanı alıkoymanın daha uygun olup olmadığı sorusu da gerçek bir monizme ulaşıp ulaşamayacağımız sorusuyla bağlantılıdır.

Sonuçta kütle olsun, enerji olsun, töz, daha başlangıçta, kendini matematik düzene göre etkili duruma getirme yeteneğine sahiptir. Materyel gerçeklik, potansiyelliğin aktüel olduğu yerde uzaysal zamansal olarak görünür ve bu suretle anlaşılır.

NOKTALAR HAKKINDA

Russell'ın, «olay» konusundaki tanımlarından başka fiziksel varlıklar hakkındaki düşüncelerine geçebiliriz. Örneğin o, nokta anlarını bu yolda tanımlar: Her olay, öbürleriyle birlikte mevcuttur. Yani her olay, belirsiz sayıda başka olayla, ortak bir bölgeye sahiptir. Eğer, birlikte ortaya çıkan olaylar gurupu, andaş olma karakterini değiştirmeksizin daha fazla olanı kapsıyamıyorsa, o gurupa «nokta» adı verilir.

İmdi sorun, böyle tanımlanan olayların var olduğunu ispata ve bütün olayların iyi düzenlenebileceğini göstermenin de böyle bir ispata yettiğini açıklamağa kalıyor.

Fakat burada Russell'ın gözden kaçırdığı bazı noktalar bulunmaktadır. Örneğin olayların psikolojik ilkeller olarak kavranmaması gibi. Böylece, olaylar, yetişkin bir deneyin ham maddesi olmamaktadır. Yani, onlar yetişkin, bilinçli varlıkların algı alanı dışında kalmaktadır. Russell'ın noktalar hakkındaki ifadesini uygulamak için, önce, sonunda noktaların belirlendiği olayları yalıtmak belli başlı bir iş olacaktır.

Bu işlemi sonuçlandırmak için, makroskopik bulgular elde etmelidir. Olaylar yalıtılsa bile andaş olay gurupları bulunmalıdır. Andaş guruplar, belirsiz sayıda olaylardan kurulu olduğundan, verilen bir gurupun andaş olduğunu iddia etmek, genellikle bir var sayım olacaktır. Fizikçi, andaş noktalardan ibaret olan andaş grupları belirleyip çıkartacaktır. Olaylar sınıfının bir nokta olduğu iddiası böylece bir tahminden öte geçmeyecektir. Eğer Russell'ın inandığı gibi, fiziksel nesnelerin varlığı, çıkarımı içermekteyse, bu çıkarımlar, noktaların varlığını ileri sürmek için gerekli çıkarımlara nispetle geride kalır.

Russell'ın nokta tanımı, fizikçilerin, aktüel olarak kullandığı noktayı pek ilgilendirmemektedir. Önce, fizikçilerin, terimi, olayların yapısına uyguladığı açık değildir. Tersine, fizikçilerin nokta kavramını başka bir anlamda kullandığı söylenebilir. Fizikte nokta cisimsel bir yapıya sahiptir. Onun, olaya göre değişen, ölçülebilir bir varlığı bulunmaktadır.

Russell'ın matematik için daha değişik bir nokta görüşüne sahip olduğunu söyleyebilirim: Örneğin o, noktaların uzayda geometrik biçimleri kurduğunu kabul eder.. Fakat bu noktalar tanımlanamaz (Principles of Mathematics, Ailen and Unwin, ikinci baskı, s. 382). Russell, bütün pojektif geometriyi bu tanımlanamaz noktalar üzerine kurmuştur. Onun, noktaları, olaylar aracılığıyla tanımladığı yapıtının tarihi daha yenidir. (Matematiğin İlkeleri 19C3'te çıkmıştı, noktaları olaylar aracılığıyla tanımladığı Özet Olarak Felsefeyse 1927'de. Olaylar aracılığıyla tanımın, çeşitli geometri dallarını kapsayıp kapsamadığı ayrı tartışma konusudur. Yalnız, Matematiğin İlkeleri'nde sınıf kavramı olarak gözüken noktanın, değişik geometrilerde aynı olmasının gereği bulunmadığına işaret edilmektedir. S. 382).

Russell, noktanın bir noktalar sınıfı belirlediğine, iki noktanın ayrı ayrı, birer noktalar sınıfı belirlediğine işaret ederek değinmektedir. Bu yapıtta, dikkati çeken bir ayrım da rasyonel ve irasyonel noktaların ayrımıdır. Rasyonel noktalar, verilen üç noktadan çıkan, rasyonel koordinatlara sahip noktalardır. Bir düzene sahip olan o noktalardır. Eğer, başka noktalar varsa, onların rasyonel nokta dizilerinin limitleri olmasının anlamı yoktur. Onlara irasyonel

koordinatlar yüklemek gereksizdir. Bu yüzden o noktalara, rasyonel noktalar dizisinin limiti denmez. Rasyonel limiti bulunmayan bir dizi irasyoneldir onlar.

Deskriptif geometrideyse ideal nokta tanımına rastlamaktayız. Aynı noktadan geçen bütün çizgilerin sınıfı dikkate alındığında bu doğrular sınıfı o noktaya baş vurmaksızın dile getirilebilen bazı özelliklere sahiptir. Söz gelimi, alınan noktadan başka bir nokta, doğrular demetinin bir doğrusuna sahip olabilir. Demetin iki doğrusu eş düzlemlidir gibi. Doğrular demetinin, alman noktaya başvurmaksızın dile getirilen bütün özellikleri, ana ortak noktası bulunmayan doğruların bazı sınıflarına aittir.

Eukleidesçi bir uzayda, verilen bir doğruya paralel olan bütün doğrular, geçtikleri bir ortak nokta bulunmayan doğrular demetini temsil eder. İşte bu, gerçekten bir nokta olduğu var sayılamayacak ideal bir noktadır. Russell'e göre o doğrular demetinin başka adıdır.

GERÇEK NOKTALARLA GÖRÜNÜŞTEKİ NOKTALAR

Russell'in fizik görüşlerini incelerken üzerinde önemle durulması gerekli yanlardan biri, onun noktalara karşı çıkardığı mantıksal itirazlardır. Bu, Matematiğin İlkeleri'nin LI. konusunu kapsayan bu itirazlar esas olarak Russell'in daha doğallıkla daha önce yazılmış bir makalesine dayanır (Zaman ve Uzay içindeki Konum Mutlak mıdır Göreli mi?, Zihin (Mind), sayı 39). Russell burada, Leibniz'tenberi filosoflann noktalardan kurulu uzayı olanaksız saymasıyla ilgili görüşleri eleştirir.

Ona göre iki ana kuram vardır bu yolda:

1— Uzaysal ilişkilerin uzaysal noktalar arasında değil, materyel noktalar arasında olduğu,

2— Uzaysal ilişkilerin uzaysal noktalar arasında olduğu görüşü.

Birinci görüş göreli, İkincisi mutlak görüşü temsil eder. İkincisi, maddî noktalar arasındaki ilişkiyi zamansız ve değişmez sayar. Uzaysal ilişkilerin ileri sürüldüğü doğru önermeler bulunduğunu kabul eder. Uzaysal bir ilişki, her önermenin, terimleri (maddî noktalar) arasında bir zamanı içermesi demektir. Böylece, en basit uzaysal ilişkiler, zaman ve iki maddî noktadan teşekkül eden üçgen bir ilişkiyi temsil eder.

İmdi Russell, uzayın noktalardan kurulu olduğunun mantıken kabil olabileceğini göstermeğe çalışır. Bu, sanıyorum, uzayın fizikselliğini ve fizik cisimlerin noktalardan kurulduğunu söylemeğe varır. Şöyle düşünür Russell:

Noktalardan kurulu bir uzay çelişmeli midir? Soruyu incelemeden önce Lotze'un Metafizik adlı yapıtından, uzayın noktalardan kurulu olmadığı yolundaki kanıtları alır. Bu kanıtlar şunlardır:

1—İlişkiler, ya bağlayıcı bir bilinçteki tasavvurlardır, ya da bu ilişkide bulunduğu söylenen gerçek öğelerin iç durumlarıdır.

2— Boş uzayın varlığı ne etkiler husule getiren varlıktır ne de salt bir doğruluk gerekçesi olarak geçerlidir. O halde, boş uzay nedir?

3— Bütün noktalar, tıpatıp birbirine benzer. Yine de her nokta çiftinin, kendine özgü bir ilişkisi vardır. Her ilişki, tıpatıp öbür ilişki gibi olduğundan bütün çiftler için aynı kalacaktır.

4—Her noktanın varlığı, onun kendisini başka her noktadan ayırt etmesinden teşekkül etmelidir. Her nokta, dolayısıyla, öbürü karşısında değişmez bir mevkie sahipti. Böylece, uzayın varlığı, onun değişik noktalarının karşılıklı koşullanmasından ibarettir. Bu, karşılıklı etki demektir.

5— Eğer, noktaların ilişkisi salt olgu olsaydı, onlar hiç değilse düşüncede değiştirilebilirdi. Fakat, bu imkânsızdır. Biz noktaları hareket ettirip, uzayda boşluklar tasavvur edemeyiz.

6— Eğer gerçek noktalar varsa, ya bir nokta kendisiyle uygun ilişkide başkalarını yaratır, ya da zaten var olan noktaları ve yapıları bir ayrılık göstermeyen noktaları uygun İlişkilere sahip kılar.

Sonra Russell, bu kanıtları birer birer reddetmeğe girişerek, uzayın noktalardan kurulu olmayışının, çelişmelere yol açtığını göstermeğe çalışır. Lotze'un, kanıtlarına karşılık Russell'ın yanıtları ve bu yanıtlarda bizim tespit edebildiğimiz boşluklar şunlardır:

1— Bütün bu kanıtlar, özca, ilişkiler konusundaki birinci dogmaya dayanır. Lotze «bütün ilişkilerin sadece, bağlayıcı bir bilinçteki tasavvurlar olduğunu» söyler. Bu dogmayı kabul edersek iki tür ilişki ayırt etmeliyiz:

a–Bağlayıcı bir bilinçteki tasavvurlar,

b–Bağlandığı var sayılan öğelerin iç durumları.

Sonunda bunlar özdeş olabilir Fakat, ayrı gibi düşünüldüğünde, bağlayıcı bilinçteki tasavvurların nelerden ibaret olduğunu araştırmaya geçebiliriz. Bu tür önermelerde inanç bulunduğundan tasavvurların inançtan ibaret olduğu dikkate alınmalıdır. Fakat, ilişkilerin, inançların kendilerin dışında bir varlığı olmadığı kabul ediliyorsa bu inançlar yanlıştır. Haklarında, inançlara sahip olduğumuz nesneler arasında bir bağlantı kurulmuş değildir. Gerçekte, nesneler de olamaz. Çünkü, çoğul, değişikliği içerir ve değişikliğin ilişkisi konusundaki bütün inançlar yanlıştır.

A'nm, B'nin babası olduğuna inanıyorsam, durum; bu değilse, inancım yanılmıştır. A'nın, B'nin batısında olduğuna inanıyorsam, batılılık sadece zihnimdeyse yine yanılıyorum demektir.

İmdi, görünüşte ilişkili nesnelerin iç durumlarına indirgenebilen ikinci sınıf ilişkiler için ne diyeceğiz?

Dikkat edilirse Russell, bu tür önermelerde inançlar bulunduğu noktasına dayandırıyor uzayın noktalardan kurulu olduğu yolundaki tezini. Ve bilinçte varlığı duyulan, gerçekte var olduğuna inanılan şeyin gerçekte var olup olmayacağını düşünmekten çok, inancın kendisi üzerinde duruyor. Ona göre, bilinçte olan bir şey inançtadır. O inancın kendisi de zorunlu olarak yanlıştır. Doğallıkla bu, ispatı isteneni, ispatlanmış saymaktan başka bir şey değildir. Ayrıca, inancın kendisinden çok, inanılan şeyin kendisi üzerinde durulması gerekir. İnsan dışında varlığı denetlenebilecek olanlarla, sadece zihin yönünden bilinebilecek olanların doğruluk koşullan değişiktir. A'nın B'nin babası olup olmadığını, esnel olarak tahkik edebiliriz.

Doğallıkla birşey inanıldığı için doğru değildir. Fakat, ancak zihinde bilinecek ilişkilerle, inancı karıştırmak, yanlış sonuçlara götürecektir. Aslında, A'nın B'nin batısında olduğuna inanmak önemlidir. (Burada doğallıkla ortak inancı kasdetmekteyim. Yoksa öznel bir mantık

kabul edilerek, düşünce anarşisine girilmiş olur.) Yani bir şeyin, bir şeyin batısında olduğuna herkes aynı şeye inandığı, için inanmaktayız. Russell «batılılıksın sadece kendi zihninde olmasıyla yanlış olduğunu düşündüğünde, her şeyin mutlaka bireyler dışında var olduğunu, bireyler yönünden bilinmese de var olacağım savunan bir epistemolojik görüşe girmiş oluyor.

Dıştan ilişkili nesnelerin iç durumlarına indirgenebilen ikinci tür ilişki sınıfına gelince Russell, bu ilişkiler sınıfının nesnelerin çokluğunu önceden var saydığını ileri sürer. Böyle bir ayrılık olunca da o, birinci sınıf bir ilişki olamaz. Yani, A'nın B'den farklı olduğu olgusu, A'nın ve B'nin iç durumlarına indirgenmelidir. Fakat, A'nın B'den ayrı bir iç durumu olduğunu ayırt etmeden bunu söyleyemeyiz. Eğer A'nın ve B'nin tıpatıp benzer, fakat yine de iki olduğu söyleniyorsa, onların ayrılığının iç durumlarının ayrılığından doğmadığı, bu ayrılıktan önce geldiği kabul edilmeli. Böylece, iki şeyin görünüşteki ilişkisinin, tek bir şeyin iç durumlarından teşekkül ettiği görüşüne geri geliriz. Bu da bizi, ilk ilişki tipindeki katı birciliğe sürükler.

İlk bakışta, Russell'ın mantığı sağlam gibi görünüyor. Fakat, A'nın B'den iç durumları bakımından ayırt edilmesi için, o ikisinin ayırt edilmesindeki önceliğin nereden doğduğu araştırılırsa o mantıkta bazı boşluklar olduğu görülür. Aynı biçimde, iki şeyin iç durumları, ayırt edildikten sonra, ayırt edildiği dc söylenebilir. Aynı zamanda erek, maddî noktaların varlığını ispatlamaksa, o zaten kabul edilmiş, fakat noktalar arası ilişkiler göreli sayılmıştır. Dolayısıyla mutlakçıların ispata çalıştıkları, görelikçilerin reddettiği bir şey değildir. Russell, gerçekte, mevcut gerçek noktalar arasındaki ilişkileri algılayışımızın mutlaklığını ispat etmeliydi.

Sonra Russell, doğru veya yanlış her önermenin, Lotze'un kuramına göre bir özneye yüklem verdiğini ileri sürer ve ilişkileri ortadan kaldırdığını ileri sürer. Bu tek bir özne olduğu sonucunu verir. Doğallıkla o, bu sonuca, şeylerin görünüşteki ilişkisinin tek bir şeyin iç durumlarından teşekkül ettiği sonucundan varır. Fakat görelikçi uzay tanımından hiç değilse Lotze'un önerdiği biçimde böyle bir monizmin çıkmayacağını belirtmiştik. Dolayısıyla, mutlakçılığa karşı olanlarm, yine mutlakçılığa gitmesi gibi bir çelişme de ortadan kalkar.

2— Lotze'un boş uzaya itirazının mantıksal karakteri üzerine eğilen Russell, görelikçiler için sadece ve sadece üç tür varlık olduğunu ve onlardan hiç birinin uzaya ait olmadığını ileri sürer. Bu varlıklar şunlardır:

a-Faaliyet ve bir şey ortaya koyma gücünden teşekkül eden varlıklar.

b-Bir doğruluğun geçerliği.

c-Tasavvurlarımızın içeriğine ait olan varlık.

Buna karşılık tek varlık ileri sürer Russell. Gerçekte ve tasavvurdaki varlık. Göreli uzay kuramını reddetmek için tasavvurdaki varlığını yeterli görür ve Lotze'un üç tür varlığını şöyle eleştirir:

a-Faaliyet, Lotze'un haksız olarak çözümlenemez saydığı karmaşık bir kavramı içerir. Faal olan hem tasavvurda, hem aktüel olarak var olmalıdır. Aktüel varlık kavramsal olarak faaliyetten ayırt edilebilir. Faaliyet, var olanın tümel işareti olabilir. Fakat varlıkla, pek eş anlamlı olamaz.

b–Dolayısıyla, Lotze, var olanın faal olması gibi, tartışmalı bir düşünceyi kabul zorundadır. Bu önermenin doğru cevabı, onun lehine ileri sürülen temellerin çürütülmesinde faaliyetin, zamanın aktüel varlığını içerdiğini ispatta bulunur.

Doğruluğun geçerliği hiç de bir varlık değildir. Burada kasdedilen doğruluğun doğruluğudur. Bir önermenin doğruluğu, doğruluğa herhangi bir ilişkiden teşekkül eder ve önermenin zihinsel varlığını var saydırır. Zihinsel varlıklar açısından yanlış önermeler de aynı seviyededir. Böylece geçerlik bir varlık zihinsel varlık türü değildir. Zihinsel varlık, aynı şekilde, geçerli ve geçersiz önermelere aittir.

c–Tasavvurlarımızın içeriğine ait olan zihinsel varlık en büyük karmaşıklığı ortaya çıkaran bir konudur. Lotze, zihin yönünden sezinlenen aktüel varlığını ileri sürmüştür. Bu varlıklar, zihin onları sezinlemezse olmayacaklardır. Bu. bir idea'yla onun nesnesi arasındaki ayrımı görmemekten doğar.

İmdi, Lotze'un bu üç varlık türünü, boş uzayı reddetmek için ileri sürdüğünü hatırlatarak Russell'ın düşüncelerini toplayabiliriz. Boş uzay olsaydı orada gerçekten maddî noktalar ve noktalar arası gerçek ilişkiler bulunabilecekti. Böylece, değişmez uzaysal ilişkiler karşısında kalacaktık. Onlar, görüntüler dünyasına değil, gerçek dünyaya ait olacaktı. İşte Russell, boş uzayın varlığını ileri sürerek, oraya aktüelliği olan noktalar yerleştirebileceğini düşünmektedir. Bu aynı zamanda, uzayın aktüelliğini ileri sürmektir.

Bu sonuca ulaşmak için Russell'ın, faaliyeti varlıkla eş anlamlı saymaması bence eksikliktir. Doğallıkla o, faaliyetle aktüel varlığı böylece ayırmak ve aktif olmadığı halde var olabilecek bir uzayı ileri sürmek istemektedir. Var olan bir şeyin (zihinsel olsun, aktüel olsun) faaliyetinden söz etmek, hiç de mantıksal saçmalığa düşmek demek değildir. Hem Russell, aktif olmayanı aktüel olarak da var saymakla aktüelliğin sınırım zorlamaktadır. Aktifliğin, aktüel varlıkla eş anlamlı olmadığı doğrudur. Fakat aktif olmayan aktüel varlığı nasıl kavrayacağız, bunun ayracı nedir? Sanıyorum Russell, burada, zihinsel bir ayraca baş vurarak, yine görünüşte, yani kişiye göre uzaysal ilişkileri kabul eden görelikçilerin tezine yaklaşmış olmaktadır.

Boş uzayın bir doğruluğun geçerliğini sağlamadığı, yani geçerli bir doğruluk olmadığı düşüncesine Russell'ın verdiği cevaba gelince, şunu söyleyebiliriz:

Bu konuda mantık oyununa kaçmak gereksizdir. Lotze'nin, bir doğruluğun geçerliğiyle doğruluğun kendisini değil, önermenin varlığını kasdetmiş olması pek âlâ kabildir. Çünkü bir doğruluk, bence bir aktüel varlığa karşılık olmaktadır. Bu konuda Tarski'nin ünlü doğruluk tanımını hatırlamak yeter: «Kar beyazdır» önermesi, sadece ve sadece kar beyazsa doğrudur. Lotze, boş uzayın böyle bir doğruluğa karşılık olmadığını düşünmüştür. Hem, geçerliğin bir varlığı temsil eden önermelerin niteliği olması, varlığın geçerli ve geçersiz önermelere ait olmasına engel değildir.

Tasavvurlarımızın içeriğine ait olan varlıkla da Lotze mantık dışı lâf etmemiştir kanısındayım. Bununla sadece boş uzayı tasavvur edemeyeceğimizi söylemiştir o kadar. Russell'ın bu düşünceyi, sezinleyemediğimiz şeylerin olmadığını ileri süren Kant'çı teze yorması, eleştiri için eleştiridir.

3— Lotze'un mutlak uzay konumuna karşı ileri sürdüğü itirazlardan her noktanın aynı olduğu, böylece herhangi iki noktanın aynı karşılıklı başka iki noktayla aynı karşılıklı ilişkiye

sahip bulunduğu yolundaki itiraza dair olanını, Russell özne yüklem mantığına dayandırır. Tıpatıp aynı olmak, Leibniz'in ayırt edilmezlerin özdeşliğinde olduğu gibi, ayrı yüklemlere sahip olmamak anlamına gelir. Öznelerle yüklemler arasında esaslı bir ayırım bulunmadığında iki basit terim iki oluşuyla ayrılır.

Ayırımlar, karmaşık terimlerde, çözümlemeyle ortaya çıkar. Örneğin bir terim A, B, C, D, öbürüyse A, E, F, G, biçiminde kurulmuş olabilir. B, C, D, E, F, G ayrımları dolaysızdır, fakat, bütün dolaylı ayrımların kaynağı olabilir. Gerçekten, eğer öznelerle yüklemler arasında nihaî bir ayrım varsa, öznelerin yüklemlerin ayrılıklarıyla ayırt edilebileceğini sanmak mantıksal bir yanlışlığa düşmektir. Çünkü iki özne yüklemleri açısından ayırt edilmeden iki olmalıdır.

Noktalar, ilişkinin ayrılığından teşekkül eden daha bir ayrılığa da sahiptir. Onlar sadece Lotze'un dediği gibi (Russell Konuşuyor) birbirleriyle ilişkileri açısından değil, içlerindeki nesnelelere ilişkileri açısından da ayırt edilebilirler. O halde, bütün noktaların tıpatıp aynı olduğu yolundaki görüşün akla uygunluğu neredfollowing?

Russell, noktaların ayırt edilmezliği hakkındaki düşünceyi, mantıksal değil psikolojik bir sanrı olarak görmektedir. Aynı anda karşımıza çıkan noktalar arasında bir ayrım yapmak kolaydır. Sürekli olarak hareket etmemize ve yeni noktalara ulaşmamıza rağmen, bu olguyu duygularımızla anlayamayız. Biz yerleri, sadece içerdikleri nesnelerle bilebilmekteyiz. Noktalar arası dolaysız bir ayrımı kabul etmemek için bir neden yoktur. Şöyle bir benzetme yapalım. (Russell): İnsan yüzleri konusunda çok kötü bir hafızası olan birini düşünelim. O, herhangi bir anda bir veya birkaç simayı gördüğünü farkedecek fakat o yüzlerden birini önceden görüp görmediğini bilmeyecektir. Böylece, o gördüklerini, onları gördüğü çerçeve içinde tanımağa, hatırlamağa çalışır.

Fakat Russell'a denebilir ki, madem ki iki şeyin birbirinin aynı olduğunu ileri sürebilmek için önce onların iki olduğunun ayırt edilmesi gereklidir, o halde onların birbirinden ayrılmadığını ileri sürmenin başka bir yolu da yoktur. Çünkü «iki» olmak, onlardan herhangi birine ait bir nitelik değildir, ortak nitelik de değildir. Hem görelikçiler hareketi kabul ettiklerine göre, çok sayıda noktalar kabul etmişler demektir.

Eğer «ikilik» gerçekten bir nitelik olsaydı, örneğin Tanrı'nın «bir» olduğunu söylemek, onun bir niteliğini tanımlamak sayılabilecektir. Halbuki «birliğin» yüklem olmadığını Russell da tanıtlar kuramında kabul etmiştir. O halde, cisimlerin sayısını bilmekle onları tanımış olmuyoruz. (Doğallıkla bir okulda bunun istisnası görülebilir. Örneğin belli bir sayı verilen bir öğrencinin sayısı söylenince, arkadaşları yönünden tanınması gibi. Ancak burada, önce, kişiler tanınmış sonra sayılar verilmiştir.

Ve o sayı, öğrencinin niteliği değildir, öğrenciyi temsil eden bir semboldür. Onun adı, soyadı yerine kullanılan bir kısaltmadır. Bir ad gibi, onun, fiziksel de zihinsel özelliklerini de yansıtır.)

Şu halde, zaten çok sayıda noktanın olabileceğini kabul eden görelikçilere, noktaların, önce sayı bakımından ayırt edilmesi gerektiğini ve sayı yönünden ayırt edilen noktalarınsa ayırt edilmiş sayılacağını söylemenin gereği yoktur.

Sima hafızası çok zayıf olan birinin, gördüğü yüzleri belli nesnel çerçeveye yerleştirerek hatırlamağa çalışacağı kabul edilebilir. Fakat bunun gereği de yoktur. Örneğin, çoğumuz «ben bu adamı görmüştüm, ama nerede?» diye düşünebildiğimiz yani nesnel çerçeveyi

zihnimizde çıkartamadığımız çoktur. Hem, göz hafızasıyla, noktaları algılamadığımız noktaların hafızası arasında fark yok mudur? Noktalar, cisimlerin hareketinden çıkardığımız, vardığımız zihinsel soyutlamalardır. Russell, bunu kabul etmezse, zaten noktaların uzaysal olduğunu kabul etmiyor demektir. Halbuki bu, Russell'ın savunmakta olduğu mutlakçı görüşün tersine bir tutumdur.

Dolayısıyla, biz noktaların varlığını ve değiştiğini, cisimlerin hareketiyle algılıyoruz. Mutlak olarak, uzayda var olan ve birbirinin aynı noktalar olduğunu kabul zorunda değiliz. Zaten Russell'ın hafızası zayıf adamı da bir şeylerin değiştiğini, değişen şeyler aracılığıyla farketmektedir.

4— Lotze, her noktanın kendinin başka noktadan ayırt ettiğini ve birbirine göreli değişmez bir konum aldığını ileri sürer. Russell, bu kanıtta çok yanlış bulunduğunu söyler. O yanlışlar şunlardır:

Her şey, başkası olduğu söylenmekle açıklanmış olmaktadır. Böylece, nokta oluş, Lotze için başka noktalardan ayrı oluşla ortaya çıkan bir niteliktir. Noktanın, kendini başka bütün noktalardan ayırt etmesi, kendini ileri sürme gibidir. Nokta, başkalarından ayırt edilmezse sanki ayrı olmayacaktır. Bu teklif, noktalar arası ilişkilerin gerçekte, karşılıklı etki olduğu sonucunu verir.

Halbuki karşılıklı etki karmaşık bir kavramdır (Russell). Başka bir sürü ilişkiyi önceden var saydırır. Bir şeyin niteliklerinden ayrılığım önceden var sayar. Karşılıklı etki bir eylem ifade eder. Eylem, genellikle bir veya daha çok şeyin bir veya daha çok durumları arasındaki nedensel ilişkiyi dile getirir. Bu ilişki aynı şeyin haldeki durumuyla sonraki durumu arasındadır. Böylece, karşılıklı etki şu ilişkilerden kuruludur:

1 — Şeyler arasındaki ayrılık, 2 — Şeylerin durumları arasındaki ayrılık, 3 — Zamandaşlık, 4 — Ardışıklık, 5 — Nedensellik, 6 — Bir şeyin durumlarına ilişkisi.

Bu bakımdan, karşılıklı etki temel bir ilişki olamaz. Böylece, noktaların ilişkisini karşılıklı etkiye indirgemek, en basit çözümleme sorunlarında bir yeteneksizlik ifade eder. Noktaların ilişkileri karşılıklı etkiler değildir. Onlar, varlıkların ebedî ilişkisidir.

Russell'a burada haklı görünmesine rağmen şunu sorabiliriz: Bir şeyin başkalarıyla olan ilişkisi onu tanımlamağa engel midir? Russell, bu hususu abartarak, her şeyin tözsel bir varlığı olduğunu söylemeğe vardırıyor işi. Halbuki, İslâm tasavvufunda geçerli olan bir düşünce buraya iyi gidiyor: **«Şeyler zıddıyla kaimdir.»** Sıcağı soğukla, acıyı tatlıyla, siyahı beyazla bilişimiz gibi. Gerçi örneğin bazı şeyleri karşıtlarına veya başka şeylere ilişkileriyle tanımlayanlayız. Örneğin bir meyvenin tadını, başka meyvelerin tadıyla ilgili olarak tam tamına tanımlayamayışımız gibi. Fakat bu, başkalarıyla ilişki, bütün türünden gerçekleri anlamsız saymakla sonuçlanmamalıdır. Yerine göre tözsel varlıkları kabul, yerine göre reddediş, Russell mantığının bir özelliğidir. (Örneğin o, Leibniz'in Tanrı hakkındaki görüşünü eleştirirken böyle bir varlığı reddeder.)

Russell'ın karşılıklı etkiyi de abarttığına tanık olmaktayız. Bence o karşılıklı etkide eylem anlamı olduğunu kelimenin İngilizcesinden çıkarmıştır (karşılıklı etki İngilizcede «interaction», eylemse «action» sözcükleriyle karşılanır. Ben Russell gibi davranmış olmamak için, «action»u birinci kelimede etki diye çevirdim.) Hem Russell'ın çözümlemesini kabul ettiğimizde (eylem çözümlemesi için doğrudur onun dedikleri) bile yine uzayın varlığının,

onun noktalarının birbirlerini Russell'cı biçimde etkilememesinden doğduğunu ileri sürebiliriz. Çünkü, uzayın varlığı, ondaki hareketten doğar.

Russell, mutlakçı görüşle noktaların ilişkisine l'in 2'ye ilişkisini, örnek veriyor, «ebedî ilişki» diyor ona. Fakat Lotze'un ereği, noktaların ilişkisiyle uzayın varlığını açıklamaktadır. O da hareketle kabildir. Russell'ın buna karşı statik ilişkiyi öne sürmesi ne uzayı açıklar ne de hareketi. Hem zaten Lotze da örneğin 1 ve 2 nokta arasındaki değişmez ilişki kabul ettiğine göre (bunlar 1 ve 2 noktaları olabilir) kanıt onun aleyhine kullanılamaz. Lotze, bu değişmez ilişkilerin başka noktalarla ilişkilerinden doğduğunu söylerken, örneğin l'in kendinden önceki en küçük, kendinden sonraki en büyük sayıyla belirlendiğini (yani 1 olduğunu)söylemiş olmaktadır.

Russell'ın ebedi ilişkiye örnek verdiği, karşılıklı etkenin nedenselliğe ilişkisi de Lotze'un sözünü ettiği noktalar ilişkisinden farklıdır. O tür ilişkilerin uzaysallığı şart olmadığından, Russell'ın örneği yersizdir. Karşılıklı etki ve nedenselliğin nasıl, değişmez birer nokta muamelesi gördüğü, yani uzay içinde, başka ilişkilere başvurmaksızın tek başlarına nasıl belirlendiği kolay cevap verilemeyecek bir sorudur. Öte yandan, psikolojik nedenlerle, karşılıklı etki nedensellik ilişkisinin değişmez (ebedî) olduğunu olmadığını söyleyebilirim. Karşılıklı etki, nedensellikten önce gelir. Fakat her ikisi arasında değişik bağlantı dereceleri vardır. Bu ilişki uzaysa! olmadığı için, Russell'in görüşü dışına çıkar. (Bu bakımdan yersizdir). Esas tartışması gereken, uzaysal ilişkiler olmalıydı, noktalar konusunda. Russell bu ilişkilerin uzaysal noktalar arasında olup olmadığını zaman zaman bir yana bırakmış harekete yetenekli, yani uzaysal ilişkilerini değiştiren maddî noktalar arasında olduğu yolundaki ve eleştirdiği görelikçi görüşe yaklaşmıştır. Bu da doğallıkla, noktalarla uzaysal ilişkilerin gerçek değil, görünüşte olduğunu demeye varır.

5— Uzaysal ilişkilerin bir olgu olmadığını ileri süren beşinci Lotze kanıtı Russell'a göre, Kant'ın uzayı a priori sayan görüşünü ispat için ileri sürülmüştür. Russell, uzay konusunda zorunlu önermeler bulunduğunu ileri sürer. Bu zorunluk insana dayanır. Kant'çı uzay görüşü, böyle bir şeye inandığımız için doğrudur.

Lotze, zihin dışında uzay olmadığını söylemiştir (Russell). Halbuki her şey bir anlamda olgudur. Bir önerme, öncüllerinden çıkarıldığı zaman doğru sayılır. Fakat öncüllerle çıkarım kuralı kabul edilmelidir. Böylece, nihaî öncül bir anlamda olgudur. Bir önerme, öncül olduğu önermeler sınıfına göre az çok zorunludur. Bu anlamda mantık önermeleri en yüksek zorunluğa sahiptir. Fakat, bu zorunluk anlamı, bizim uzayda boşluklar tasavvur etmeğe yetenekli değiliz diye, tasavvurlarımız dışında herhangi bir uzay bulunmadığı sonucuna varmamıza yol açmaz.

İmdi Russell, bir önermenin ispatlanmasına yol açan öncülün zorunlu olduğunu bildiriyor ama, uzayın gerçekliği konusuna bu düşüncesinin nasıl uygulanacağını göstermiyor. Her şey bir anlamda salt olduğuna göre, acaba görelikçilerin düşünceleri de bir anlamda salt olgu sayılamaz mı? Russell'ın Lotze'a itirazı, uzayın gerçekte var olduğunu göstermiş değildir. Onun düşüncesi, her şeyin bir anlamda olgu oluşunda düğümleniyor. Bu, Russell'ın eleştirdiği inanca dayanan bir önermedir. Doğru bir önermenin yanlış olduğunu söylemenin anlamsız olmasıyla bir önermenin doğruluğunun ispatı aynı şey değildir. Ve buradan dışımızdaki uzaya çıkacak bir yol bulamadığımız için, Russell'ın Lotze'a cevap verdiğini kabul etmiyorum.

6— Russell, Lotze'un son kanıtını, noktaların bağımsız varlıklar olması durumunda bir noktanın kendisine uygun ilişkilerle başka nokta yaratamayacağını göstermeğe çalışarak çürütmek ister. «Eğer» der, bağımsız nokta başka noktalarla ilişkiliyse o, ya ilişkilere sahip başka noktalar yaratır veya o zaten var olan noktalara ilişkiler yaratacaktır. Fakat bu durumda onlardan bazısının var olmadığını söylemek çelişmeli değildir.

Fakat hiç bir tekil önerme çelişmeli değildir. Örneğin «hiç bir önerme doğru değildir» önermesi bile kendi doğruluğunu içerir. Burada da, bu içerimi inkâr etmek, kesinlikle kendisiyle çelişmeli değildir. Her yerde apaçık oldukları için kabul edilen önermelere rastlamaktayız. Çelişme yasasının kendisi de böyle bir önermedir.

Uzayın bütün noktalarının karşılıklı içerimi başkadır. Noktalar arasından sadece bazısının reddi, aynı nedenle reddedilmelidir. Böyle bir önermenin hem doğru, hem yanlış olmasının yanlış olması nedeniyle.

Fakat, imkânsız da olsa, önceden olmayan bir nokta var olduğunda o yeni noktalar yaratmayacak, zaten var olan noktalarla uygun ilişkiye sahip olacaktır. Gerçekte nokta, zaten varlığa sahip olmuş olacak ve bir varlık olarak başka noktalarla, ortaya çıktığı zamanki ilişkilerin aynına sahip bulunacaktır.

Burada, Russell'a karşı ileri sürülecek tek husus, bazı noktaların Lotze yönünden yoktan var olur sayılmadığı temeli üzerine bina edilecektir. Russell bir an tipler kuramına aykırı olarak hiç bir tekil önermenin kendisiyle çelişmeli olmadığını kabul etmekle birlikte uzayın bütün noktalarının karşılıklı içerimi hakkındaki önermeyi bunun dışında tutuyor.

Bir kez, «hiç bir tekil önerme kendisiyle çelişmeli değildir.» önermesine bakalım. Bu önerme de çelişmeli olmayacaktır.

öte yandan Lotze, bazı noktaların olmadığını söylememiştir. Bilinmeyen noktaların bilinenler aracılığıyla ortaya çıkacağını veya. Zaten ikinci şık da bunu açıklar. (Bir nokta, varolan noktalarla uygun ilişkiler kurar.) Lotze'un her iki şık arasında bir ayrım gözetmemesi, onların ayrılayıcı (exclusive) olmadığını, birbirlerinin anlamlarını açıkladığını gösterir.

4.Kanıta cevaba ek

Mutlakçı görüşe sahip olanları göre, boş uzay bulabileceğiz. Böylece, sayılar arası sonsuz bölünmeden söz edilemiyecek. Evren hiçten doğmuş olacaktı. Nedensellik zincirinde sonsuz bir geriye gidiş görülmeyecektir.

Kant'ın uzay görüşünü değiştirmekte kullanılan Russell'cı bir kanıtı (Principles of Mathematics, 1937, s. 460) burada kendisine karşı çevirmek kabildir. Kant, uzayın basit parçalardan değil uzaylardan kurulu olduğunu söylemişti. Russell, «dogma» diye nitelendirdiği bu düşünceye karşılık, örneğin l'le 2 arasındaki oranların, yine uzaydan ibaret olacağı, onları ne kadar küçük parçalara bölersek bölelim sayıları elde edemeyeceğimizi söyler. Aynı düşünceyle, uzay hakkındaki mutlakçı görüşte de, uzayın daima ve daima noktalardan ibaret olduğundan 1 ile 2 arasındaki oranlan ne kadar küçük parçaya ayırırsak ayıralım hep noktaları elde edeceğimiz, sayılarına ulaşamayacağımız iddia edilebilecektir.

Böylece Russell, fizik felsefesinin temelini teşkil eden noktalar sorunundaki bazı mantıksal güçlüklere daha 1903 yılında (Matematiğin ilkeleri ilk kez bu yıl basılmıştır) dikkati çektiği için, o güçlükleri çıkar yola vardırmamış bile olsa, saygıya değer.

Muammer SENCER

**

MACHİAVELLİ

Rönesans kuramsal (teorik alanda çalışan) önemli bir filozof yetiştirmemesine rağmen siyasal felsefede üstün bir ada sahiptir. Bu ad, Locolo Machiavelli'dir. Machiavelli karşısında dehşete düşmek âdet olmuştur. O gerçekten bazen şaşırtıcıdır. Fakat başka pek çok insan da aynı biçimde yersiz yüklemelerden sıyrılırsa şaşırtıcı olur.

Machiavelli'nin siyasal felsefesi onun olaylar üzerindeki kendi yaşantılarına dayanan bir felsefedir. Bu felsefede ortaya atılan bazı sonlara varma yolu incelenir. Bu sonların iyi ya da kötü olmasına bakılmaz. Fırsatı düştükçe Machiavelli arzu ettiği sonlardan söz açar. Onlar hepimizin alkışlayacağı türdendir.

Machiavelli adına yüklenen geleneksel ters yorumlardan çoğu, yapılan kötülükleri açık açık söylemekten nefret eden iki yüzlülerin gücenikliğinden doğmaktadır.

Gerçekten Machiavelli'de eleştiriyi gerektiren yerler de yok değildir. Fakat, bu noktalarda o, zamanının koşullarını dile getirmektedir. Siyasal namussuzluk konusunda zekânın bu derece namuslu olması başka herhangi bir zamanda veya başka bir ülkede pek zor görülür. (Belki, kuramsal eğitimlerini safsatacılara (sofistlere) ve pratik eğitimlerini küçük devletlerin savaşlarına borçlu olan kişilerin yaşadığı Yunanistan bu kuralın dışında tutulabilir. Yani siyasal bozukluğu insan düşüncesi orada açık açık dile getirebilmiştir. Klâsik Yunanistan'da da Rönesans İtalya'sında olduğu gibi küçük devletler bireysel zekâya siyasal açıda eşlik etmiştir.)

Machiavelli (1467-1527) Floransa'lıydı. Ne zengin ne de yoksul olan bir hukukçunun oğluydu. 20 yaşlarındayken Floransa Savanarola'nın egemenliğiydi. Savanarola'nın acıklı sonu Machiavelli üzerine büyük etki yapmıştı. Çünkü o **«bütün silâhlı peygamberler başarıya ulaşır, silâhsızlar yenilgiye uğrar»** demektedir. Böylece Savanarola'yı silâhsızlar sınıfına almış olmaktadır.

Silâhlılar sınıfına da Musa'yı, Cyrus'u, Theseus'u ve Romulus'u alır Machiavelli. İsa'dan söz edilmemesi rönesansın tipik özelliğidir.

Savanarolanın idamından hemen sonra Machiavelli, Floransa hükümetinde küçük bir görev aldı (1498). Önemli diplomatik görevler sırasında, Medici'ler yeniden iş başına gelene değin (1512) Floransa hükümetine önemli diplomatik işler çıktıkça hizmet etti. Sonra Medici'lere daima karşı çıktığından tutuklandı, fakat beraat etti, Floransa yakınındaki bir sayfiye bölgesinde emeklilik hayatı yaşamasına izin verildi.

Machiavelli başka bir uğraşı aradığı için yazar olmuştur. Onun ünlü kitabı Hükümdar 1513 yılında yazılmış ve Muhteşem Lorenzo'ya adanmıştır. Machiavelli böylece Medici'lerin lütfunu elde etmek istiyordu. Fakat bu umudun boş olduğu anlaşıldı sonradan.

Hükümdar'ın tonu belki kısmen bu pratik erekten doğmuştur. Machiavelli'nin daha uzun yapıtı olan Hükümdar yazıldığı sırada yazılan Söyleşiler (veya Konuşmalar) adlı yapıtı daha cumhuriyetçi ve daha liberaldi. Hükümdar'ın başlangıcında, cumhuriyetlerden söz edilmeyeceğini söyler, çünkü onların başka yerde ele alınacağı söylenir. Söyleşiler'i

okumamış bir kişi, Machiavelli'nin öğretisini tek yönüyle tanımaktan öteye geçemez bu yüzden.

Medici'leri yola getirmekte başarısızlığa uğradığından, Machiavelli yazmağa devam etmek zorunda kaldı. Ölümüne kadar kıyıda yaşadı. Öldüğü yıl V. Charles'ın orduları Roma'yı yağma ediyordu. Dolayısıyla Machiavelli'nin ölüm yılı, aynı zamanda İtalyan Rönesans'ının bitimi sayılabilir.

Hükümdar, bir prensliğin nasıl elde edileceğini, nasıl elde tutulacağını ve nasıl yitirileceğini tarihten ve çağdaş olaylardan çıkarmağa çalışır. XV. Yüzyıl İtalya'sı bu konuda büyüklü küçüklü pek çok örnekle doludur.

O yüzyılda sadece birkaç yönetici meşruydu. Papalar bile çok kez seçimleri hile ve rüşvetle kazanırlardı. Başarı elde etme kuralları daha dengeli yıllarda görülenlerin bütünüyle aynı değildi. Çünkü kimse VIII. ve XIX. yüzyıllarda bir adamın bertaraf edilmesine ve niteliksiz sayılmasına yol açan zalimlik ve hainlikler karşısında dehşete düşmüyordu.

Belki zamanımızda Machiavelli daha iyi değerlendirilir. Çünkü çağımızın en göze batan başarıları Rönesans İtalya'sında kullanılanlar ölçüsünde aşağılık yöntemlerle sağlanmıştır. Hitler'in Alman parlamento binasını yakması, 1934 yılında parti içinde yaptığı tasfiye ve Münich anlaşmasını bozması, Machiavelli yönünden, devlet yönetimi konusunda artistik bir bilgi olarak alkışlanabilirdi.

VI. Alexandros'un oğlu **Caesar Borgia** çok öğülür eserde. Borgia'nın karşısındaki sorun güçtür. Önce, kardeşinin ölümüyle babasının hanedan kurma yolundaki tutkusuna elverişli tek kişi olacaktır. Sonra, papa adına Alexandros'un ölümünden sonra, papalık devletlerine değil, kendisine ait olacak topraklar fethedecektir.

Caesar, üçüncü olarak da Kardinalleri idare edip, gelecek papanın kendi dostu olmasını sağlayacaktır.

Caesar Borgia bu güç sonu büyük hünerle yürütmüştür. Machiavelli'ye göre, onun uygulamasından bir hükümdar kendi ilkelerini türetmelidir. Caesar'in başarısızlığa uğradığı doğrudur. Fakat, bu sadece **«taliin olağanüstü kötülüğünden»** doğmuştur.

Babası öldüğü zaman Borgia tehlikeli surette hastaydı. Hastalıktan kurtulduğunda onun düşmanları artık örgenleşmişlerdi, güçlerini ve amansız düşmanını papa yapmışlardı. Bu papanın seçimi sırasında Caesar Machiavelli'ye şöyle demişti: «Her şeyi hazırlamış, fakat babamın ölümünde, benim de ölüm derecesinde hasta olacağımı kestirememiştim.»

Caesar'ın tilkiliklerini yakından bilen Machiavelli şunları söyler:

«Dük'ün (Caesar) bütün eylemlerini yeniden gözden geçirince ayıplayacak bir şey bulamıyorum. Tersine onu, tâli eseri veya başkalarının silâhlarıyla iktidar mevkiine yükselmiş herkesçe taklid edilmesi gerekli bir örnek olarak ileri sürmeğe zorlanmış saydım kendimi ve öyle de yaptım.»

Hükümdar'da «Dinsel Prenslikler Üzerine» adlı ilginç bir konu yer almaktadır. Konu, Söyleşiler'de sözü edilenler dikkate alındığında Machiavelli'nin düşüncesinin bir bölümünü kaplar. Gizlemenin nedeni kuşkusuz, Hükümdar Medici'leri hoşnut etmek için tasarlanmış ve bir Medici'nin tam papa olacağı sırada yazılmıştır. (O sırada papa seçilmek üzere olan Medici, X. Leon'dur.)

Hükümdar, dinsel prenslikler noktasından tek güçlüğün, onları elde etmek olduğunu söyler. Çünkü onlar elde edildiklerinde zaten eski dinsel geleneklerle korunur.

Eski dinsel gelenekler hükümdarları, onların davranışı ne olursa olsun iktidarda tutmağa elverişlidir.

Prensliği yönetenlerin orduya ihtiyacı yoktur. Çünkü onları, insan zihninin aşamadığı yüksek dâvalar destekler. O hükümdarlar «Tanrı yönünden yüceltilir ve korunur.» «Onları tartışmak, küstah ve ahmak bir kişinin işi olacaktır.» Bununla birlikte Machiavelli VI. Alexandros'un papalığın dünyasal gücünü hangi araçlarla arttırdığının araştırılmağa değer olduğunu ekler sözlerine.

Söyleşiler'de papalık güçlerinin tartışılması daha uzun ve daha içtendir. Burada Machiavelli ileri gelen kişileri bir ahlâk sıra düzenine sokar. En iyisi ona göre din kurucularıdır. Ondan sonra monarşi, ya da cumhuriyetlerin kurucuları, en sonra da edebi sanatlarla uğraşanlar gelir. Bu kişiler iyidir. Fakat dinleri tahrib edenler, cumhuriyetleri ya da krallıkları yıkanlar ve güzel sanatların ya da erdemin düşmanları kötüdür.

Tiranlıkları kuranlar, Julius Caesar dahil tiranlık kurucuları da habistir. Öte yandan Brutus iyidir. (Bu görüşle Dante'nin arasındaki karşıtlık klâsik edebiyatın etkisini gösterir.)

Dante, dinin devlette önde gelen bir mevkii olmasını istiyordu. Bu durum, dinin doğru oluşundan değil, toplumu birbirine bağlamasından doğmaktaydı. Romalı'lar, fala inanmakta ve ona aldırış etmeyenleri cezalandırmakta haklıydılar. Machiavelli kendi zamanındaki kiliseyi iki türlü eleştirmiştir.

Eleştirilerden biri, kilisenin dinsel inanç perdesi altında yürüttüğü kötü davranış, öbürüyse papaların dünyasal gücü konusundaydı. Papaların dünyasal gücü esin verdiği politikayla İtalya'nın birleşmesine engel oluyordu.

Bu eleştiriler büyük bir vurguyla dile getirilmiştir:

«İnsanlar dinimizin başı elan Roma kilisesine yaklaştıkça daha az dinsel oluyor.. Bu kilisenin yıkılması ve cezasını bulması yakındır... Biz İtalyanların dinden sapışı ve kötülüğü, Roma kilisesi ve onun rahipleri yüzündendir. Fakat bizim için bir şeyin daha nedeni olmaktadır: Felâketimizin. Bu da kilisenin ülkemizi bölüşü ve bölmekte devam edişidir.» (Machiavelli'nin düşüncesi 1870 yılına kadar doğru kaldı.)

Bu parçaları dikkate aldığımızda Machiavelli'nin Caesar Borgia'ya karşı duyduğu hayranlığın onun erekleri dolayısıyla değil hüneri dolayısıyla doğduğu varsayılmalıdır. Üne götüren ustalık ve eylemlere karşı duyulan hayranlık Rönesans zamanında çok büyüktü. Bu tür bir duygu doğallıkla daima var olmuştur. Napoleon'un düşmanlarından çoğu onu askerî bir stratejist olarak hayranlıkla karşılamışlardır.

Machiavelli dönemi İtalya'sında ustalığa karşı artistiğe benzer bir hayranlık daha önceki ve daha sonraki yüzyıllardan çok daha fazlaydı. Onu Machiavelli'nin önemsediği daha büyük ölçüdeki siyasal ereklerle uzlaştırmağa çalıştırmak doğru olmayacaktır. îki şey, hüner sevgisi ve İtalyan birliği konusunda yurtseverce bir arzu onun zihninde yan yana yaşamıştı ve herhangi bir derecede senteze varmış değildi.

Böylece o, Caesar Borgia'vı ustalığı dolayısıyla övebilir ve İtalya'yı bölünmüş durumda tuttuğu için yerebilir. Onca en eksiksiz karakterin araçlar dikkate alındığı yerde değişik bir sonucu

gözönünde tutan Caesar Borgia gibi zekî ve vicdanında bir kuruntu duymayan fakat değişik bir sonucu göz önünde bulunduran bir kişide ortaya çıktığı var sayılmalıdır.

Hükümdar, İtalya'nın egemenlikleri, «soysuzlaşma» barbarlardan (yani Fransızlarla İspanyollardan) kurtarılması konusunda Medicilere hitaben kaleme alınmış belâgatli satırlarla sona erer. Machiavelli bu işe bencil olmayan gerekçelerle değil, güç, daha önemlisi ün sevgisi dolayısıyla girişileceğini umuyordu.

Yöneticilere ait davranışın söz konusu olduğu yerde izlenen ahlâkı açık açık kınamaktadır Hükümdar. Bir yönetici eğer daima iyi olursa mahvolacaktır. O bir tilki kadar kurnaz, bir arslan kadar yırtıcı olmalıdır. Kitapta **«Hükümdar İmanını Nerede, Ne zaman Korumalı?»** başlıklı bir konu görülmektedir (XVIII. Konu). **Buradan öğrendiğimize göre, hükümdarlar eğer karşılığında birşeyler elde edebiliyorlarsa koruyacaklardır imanlarını, Yoksa korumayacaklardır. Bir hükümdar yeri geldikçe imansız olmalıdır.**

«Fakat yukarda anlatılan karakteri iyice saklama yeteneğini elde bulundurmak ve büyük bir sahteci ve gösterişçi olmak gereklidir. İnsanlar öyle basit ve karşılarındaki gerekimlere uymağa öyle hazırdırlar ki, bir hilekâr, karşısında daima aldanacak kişiler bulabilir.»

«Sadece bir modern örnekten söz edeceğim. VI. Alexandros insanları aldatmaktan başka bir iş yapmadı. Başka birşey düşünmüyor ve ne yapıp edip fırsatını bularak, insanları aldatıyordu. Onun kadar kimse teminat üstüne teminat veremez ve şunun bunun için en kuvvetli yeminleri onun kadar edemezdi. Fakat hiç kimse bu teminata bu yeminlere ondan daha az uyamazdı. Bununla birlikte VI. Alexandros aldatmacalarında daima muvaffak oldu. Çünkü işin bu yanını gayet iyi biliyordu.»

«Böylece bir hükümdar için yukarıda sözü geçen bütün niteliklere (geleneksel erdemlerdir onlar) sahip olmak gereklidir. Fakat onlara sahipmiş gibi davranmak daha çok gereklidir.»

Machiavelli bir hükümdarın herşeyden önce dinsel görünmesi gerektiğini söyleyerek sürdürür konuyu.

Livius'un adal (nominal) bir açıklanımı olan Söyleşiler'in tonu çok farklıdır. Kitapta sanki baştanbaşa Montesquieu tarafından yazılmış duyusunu veren konular vardır. Söyleşiler'in büyük bir bölümü onsekizinci yüzyıl liberalleri tarafından eve denerek (tasvib edilerek) okunmuş olabilirdi.

Kitap denetimler dengeler öğretisini açıkça ortaya atar. Hükümdarlar, soylular ve halk devlet kuruluşuna katılacaklar, «sonra bu güçler birbirlerini karşılıklı olarak denetleyeceklerdir » Lykurgos tarafından kurulan biçimiyle Isparta'nın yapısı en iyi yapıydı. Çünkü o en eksiksiz dengeyi ortaya koymuştu. Salon'un kurduğu yapı çok demokratikti, böylece Peisistratusrun tiranlığına yol açtı. Roma'nın cumhuriyetçi bünyesi, Senato'yla halkın uzlaşmazlığı dolayısıyla iyiydi.

«Özgürlük» sözcüğü kitap boyunca, değerli bir şeye işaret eder biçimde kullanılmıştır. Fakat, işaret edilen şey açık değildir. Doğallıkla bu, eski dönemlerden gelir ve, XIX. yüzyıllara aktarılır.

Toskania şato ya da kibar kişiler (gentlemen) içermediğinden özgürlüğünü korumuştur, («kibar kişi» belki yanlış bir çeviridir, fakat hoştur.) Siyasal özgürlüğün kentlilerde belli bir

kişisel erdemi gerektirdiği kabul edilmiş görünüyor. Yalnız Almanya'da probity ve dinin hâlâ yaygın olduğu ve böylece, o ülkede pek çok cumhuriyet bulunduğu söylenmektedir.

Livius ve başkaları tersini ileri sürerse de halk genellikle hükümdarlardan daha bilge ve daha değişmezdir.

«Halkın sesi Tanrı'nın sesidir» sözleri boşuna söylenmemiştir.

Graikosların ve Romalıların cumhuriyetle yönetildiği günlerdeki siyasal düşüncesinin XV. yüzyılda nasıl gerçekleştiğini izlemek ilginçtir. Bu siyasal düşünce, Yunanistan'da Alexandros ve Roma'da Augustinus zamanından beri böylesine bir gerçeklik kazanmamıştı.

Yeni Platoncular, Araplar, kilise babaları, Platon metafiziğine ve Aristoteles e karşı tutkulu bir ilgi gösterdiler. Fakat onların siyasal nitelikteki yazılarına bakmadılar bile. Çünkü, kent devletleri çağının siyasal sistemleri bütünüyle ortadan kalkmamıştı. İtalya'da kent devletlerinin gelişimi, bilginin yeniden dirilişiyle aynı zamana rastlar ve hümanistlerin cumhuriyet yönetiminde yaşamış Graikoslar ve Romalılar'ın siyasal kuramlarından yararlanmalarını olanaklı kılmıştı.

«Özgürlük» sevgisi ve denetimler dengeler kuramı Rönesansa eski dönemlerden ve modern çağlara, doğrudan doğruya eski çağlardan gelmekle birlikte, büyük ölçüde rönesanstan miras kalmıştı. Machiavelli'nin bu yanı en azından Hükümdar'daki daha ünlü «ahlâkdışı» öğretiler kadar önemlidir.

Machiavelli'nin herhangi bir siyasal kanıtı Hristiyanlık, ya da İncil temeline asla dayandırmadığını kaydetmek gerekir. Ortaçağ yazarları bir «meşru güç» kavramına sahiptirler. Bu güç papanın, imparatorun gücüydü veya onlardan türemişti.

Kuzeyli yazarlar Locke'a kadar, Cennet Bahçesinde neler olduğu konusunda fikir yürütmüşler ve oradan belirli güçlerin «meşru» olduğu konusunda kanıtlar türetebileceklerini düşünmüşlerdi. Machiavelli'de Cennet Bahçesi kavramı yoktu. Güç, özgür yarışmayla onu elde etme hünerini gösterenlerindi.

Machiavelli'nin halk hükümetini tercih edişi, «haklar» düşüncesinden değil, halk yönetimlerinin tiranlardan daha az zalim, daha çok vicdanlı ve sürekli olduğunu: gözlemesinden doğmuştu.

Machiavelli'nin öğretisindeki «ahlâk» ve «gayrı ahlâkî» bölümlerden, onun yapmamış olduğu sentezi yapalım: Aşağıdakiler, benim kanılarım değil, içkin ve açık Machiavelli'nindir.

Belirli siyasal iyilikler vardır. Onlardan şu üçü özellikle önemlidir:

— Ulusal bağımsızlık.

— Güvenlik.

— Düzenli devlet yapısı.

En iyi devlet düzeni, hükümdarlar, soylular ve halk arasında onların gerçek gücünün oranını dikkate alarak kurulan düzendir. Çünkü, böyle bir kuruluşta başarılı devrimler güç olur ve böylece denge olanaklıdır. Fakat, denge dikkate alındığında, halka daha çok güç vermek gerekli olacaktır. Erekler için söylenenler bu kadar.

POLİTİK ARAÇLAR

Fakat aynı zamanda politikada da araçlar sorunu vardır. Politik bir ereği, başarısız kalmağa mahkûm araçlarla izlemek boşunadır. Eğer varılacak erek iyiyse biz, onun elde edilmesini sağlayacak araçları seçmeliyiz.

Araç sorunu salt bilimsel yolla sonların iyiliğine ve kötülüğüne aldırış edilmeksizin ele alınabilir. «Başarı», ne olursa olsun ereğinizin elde edilmesi demektir. Eğer bir başarı bilimi varsa o, iyilerin (gerçekte daha iyilerin) başarılarında olduğu ölçüde kötülerin başarıları için de geçerlidir. Çünkü başarılı günahkâr örnekleri başarılı aziz örneklerinden çok daha fazladır.

Fakat bilim kurulursa bir kez, azize olduğu kadar günahkâra da yarar sağlayacaktır. Çünkü aziz eğer politikayla uğraşacaksa, tamamen günahkâr gibi başarı sağlama arzusunda olmalıdır.

Sorun en sonunda bir erk (iktidar) sorunudur. Siyasal bir sonuca varmak için şu, ya da bu tür bir erke (iktidara) sahip olmak icabeder. Bu açık olgu «hak galip gelecektir» veya «kötünün zaferi çok sürmeyecektir» türünden sloganlarla gizlenir.

Eğer sizin doğru sandığınız taraf galip gelirse bu, onun üstün güce sahip olmasındandır. Propagandada düşmanınızdan veya karşıtınızdan daha erdemli görünmenizin bir üstünlük olduğu ve erdemli görünmenin tek yolunun erdemli olmak olduğu doğrudur. Bu nedenle zaferin, kamuca erdemli olduğu düşünülen şeye en çok sahip olan yanda kalması bazen mümkündür.

Bu hususun XI., XII. ve XIII. yüzyıllarda kilisenin gücünü artırması ve XVI. yüzyılda reformun başarıya ulaşmasında önemli bir öğe olduğunu kabul ederek Machiavelli'ye uymalıyız. Fakat, bunun önemli sınırlamaları vardır. Önce, propagandayı denetleyerek güç elde edenler yandaşlarının erdemli görünmesini sağlayabilirler. Söz gelimi kimse New York, ya da Boston halk okulunda VI. Alexandros'un kötülüklerinden söz edemez. Sonra, apaçık köleliğin sık sık göründüğü karma karışık dönemler vardır. Machiavelli'nin dönemi de onlardan biriydi.

"Halk Okulu (Public Scholl) Amerika'da halkın verdiği vergilerle beslendiği için bu adı alan bir ilk veya ortaokul. Bu okullar, belediyeler, kent meclisleri veya devlet makamlarınca denetlenir. Parasızdır"

Böyle zamanlarda çabucak gelişen ve insanlara bedelini ödediği her şeyi bağışlatan bir köpeksilik (kynike'cilik) baş eğilimi baş gösterir. Machiavelli'nin kendisinin söylediği gibi, bu zamanlarda bile cahil halkın karşısına erdemli bir görünüşle çıkmak arzulanır bir şeydir.

Sorun bir adım öteye götürtülebilir. Machiavelli, uygar kişilerin hemen kesinlikle, vicdanı tasasız benciller olduğu kanısındadır. O gün cumhuriyet kurmak isteyen bir kişinin o cumhuriyeti büyük kent ahalisiyle olmaktan çok, dağlılarla daha rahat kurabileceğini söyler. Çünkü kentliler artık bozulmuşlardır. (Rousseau'nun bu biçimde öncelendiğini görmek ilgi çekicidir. Machiavelli'yi hayal kırıklığına uğramış bir romantik olarak yorumlamak bütünüyle yanlış olmayacak, tersine hoş kaçacaktı.)

Eğer bir kişi vicdanında kuruntu taşımayan bir bencilse, en bilgece davranış yolu onun iş görmek zorunda olduğu topluluğa dayanacaktır. Rönesans kilisesi herkesi dehşete

düşürmüştür. Fakat bu kilisenin reform istetecek ölçüde dehşete düşürmesi ancak Alplerin kuzeyinde mümkün olmuştur.

Luther isyana başladığında papalığın geliri epey çoktu. VI. Alexandros'la II. Julius erdemli olaydı papalığın, bu denli geliri olmazdı. Eğer bu doğruysa, rönesans İtalia'sındaki köpeksiliğin sonucudur Bundan politikacıların, erdemli kişilerden destek görmeleri durumunda, iyi davranacağı sonucu çıkar. Bu davranış onların gücünü, ahlâksal yasalara aldırış etmeyen birine dayandırması durumundan daha iyi olacaktır. Aynı zamanda politikacılar suçları (eğer varsa) büyük ölçüde bilinebilecek bir toplulukta daha iyi davranacaklardır. Bu davranış, sıkı bir sansürün geçerli olduğu topluluklardakinden daha iyi olacaktır.

İkiyüzlülükle birtakım başarılar kazanılabileceği kesindir. Fakat bu başarılar, uygun kurumlarla azaltılabilir.

Machiavelli'nin siyasal düşüncesi, eskilerin çoğunun düşüncesi gibi bir bakıma oldukça sığdır. O Lykurgos ve Solon gibi daha önce var olana bakmaksızın topluluğu tek bir parça biçiminde yarattığı varsayılan yasa koyucular üzerinde durulmuştur.

Topluluğun organik bir gelişme (bu gelişimi bir devlet adamı sağlar belli bir sınıra kadar) gibi görülmesi, daha çok moderndir ve evrim kuramıyla büyük ölçüde güçlendirilmiştir. Bu kavram Machiavelli'de Platon'dan daha yaygın değildir.

Toplumun evrimsel görünüşünün, geçmişte doğruysa da artık uygulama özelliğini yitirdiği, imdi (hâl) ve gelecek için çok daha mekanist bir görüşle değiştirilmesi gerektiği söylenebilir.

Rusya ve Almanya mitolojik bir figür olan Lykurgos'un, İsparta'nın siyasal yapısında yarattığı varsayılan yolun hemen hemen aynı bir yolda yeni toplum yaratmıştır.

Eski yasa koyucu cana yakın bir efsaneydi, yeni yasa koyucuysa dehşet verici bir gerçekliktir. Dünya eskisinden daha çok Machiavelli'ci olmuş ve onun felsefesinin hayırlamayı uman modern insan XIX. yüzyılda gerektiğinden daha derin düşünmek zorunda kalmıştır.

Sh: 55-67

Kaynak: Bertrand Russell, Çeviri: Muammer Sencer, Batı Felsefesi Tarihî, (Modern Çağ) (Yeni Çağ), 1970, İstanbul

(1945. A History of Western Philosophy and Its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day. New York: Simon and Schuster.)

DİN ve BİLİM BERTRAND RUSSELL

Türkçesi: HİLMİ YAVUZ

CİNCİLİK VE TIP

İnsan bedeninin ve onun hastalıklarının bilimsel incelemesi, büyük ölçüde Hıristiyanlık öncesinden artakalan ve modern çağlara kadar kilise nüfuzunun olanca ağırlığıyla desteklenen bir sürü kör inançla savaşmak zorunda kaldı. Belirli ölçüde de olsa bugün bile böyle bir savaş süregitmektedir. Hastalık, kimi zaman, işlenen bir günahın Tanrı eliyle cezalandırılması, ama çoğu kez cinlerin işi sayılıyordu. Hasta, ancak azizlerin aracılığı (ya doğrudan doğruya, ya da onların kutsal emanetleri ile), dualar, kutsal yerleri ziyaretle, ya da (eğer hastalık cinlerin işiyse) cinleri kovmak, bir de hem cinlerin, hem hastanın dayanılmaz bulacağı işlemlerle iyileştirilebilirdi.

Bu işlemlerin büyük bir bölümünü haklı gösterecek kanıtları İncil'de bulmak olanaklıydı; kuramın geri kalan bölümü Kilise Babaları'nca geliştirilmiş, ya da bunların öğretilerinin doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Aziz Augustinus **«Hıristiyanlara musallat olan bütün hastalıkların cinlerin işi olduğu»** görüşündeydi: «Cinler, özellikle, yeni vaftiz edilmiş Hıristiyanlara, evet, giderek, yeni doğmuş suçsuz bebeklere işkence ederler» diyordu. Şurasını belirtmek gerekir ki, Kilise Babaları «cinler» derken, Hıristiyanlığın gelişmesinden kudurgan bir öfke duydukları düşünülen Pagan Tanrılarını kastediyorlardı. İlk Hıristiyanlar Antik Yunan Tanrılarının varlığını inkâr etmiyorlar, ama onları (daha sonra Milton'un Paradise Lost'unda benimseyip öne sürdüğü gibi) «Şeytanın Uşakları» sayıyorlardı. Nazianzeli Gregoire, ilaçların bir işe yaramadığını, kutsanmış ellerin hastaya dokunmasının çoğu kez etkili olduğunu söylüyordu. Kilise Babaları bunlara benzer daha birçok görüş öne sürmüşlerdir.

Kutsal emanetlerin hastalığın iyileştirilmesinde etkili olduğu inancı, ortaçağ boyunca hızla gelişti. Bu görüş bugün bile ortadan bütünüyle kalkmış değildir. Kutsal emanetlere sahip olma, kilise için olduğu kadar, bu kilisenin bulunduğu kent için de bir gelir kaynağıydı; Efeslilerin Aziz Paulus'a başkaldırmalarına neden olan iktisadi etkenlerin yeniden ortaya çıkmasına yol açıyorlardı. Kutsal emanetlere olan inanç, bu emanetlerin sahteliklerinin meydana çıkarılmasına karşın, gene de çoğunlukla sürüp gitmiştir. Sözgelimi Azize Rosalia'nın Palermo'da yüzyıllarca muhafaza edilip hastalıkları iyileştirmede büyük etkinliği olduğu söylenen kemiklerinin, dinle ilgisi olmayan bir anatomist tarafından incelendiğinde, keçi kemikleri oldukları anlaşılmıştır. Ama gene de bu kemikler hastaları iyileştirmeye devam etmiştir. Bugün, bazı hastalıkların inançla iyileşebildiğini, bazılarınınsa iyileşmediğini, biliyoruz. Kuşkusuz, bir hastanın apansız iyileşip ayağa kalktığı «mucizesi» görülmemiş değildir; ama bilim dışı bir ortamda efsaneler, gerçeği abartır, bu yolla iyileştirilebilecek histeri kökenli hastalıklarla, patolojiye dayalı bir tedaviyi gerektiren hastalıklar arasındaki farkı ortadan kaldırırlar.

Taşkın bir duygusallık ortamında bir efsanenin yayılması 1914-1918 savaşı sırasında olağanüstü örneklerine tanık olduğumuz bir konudur: Rusların savaşın ilk haftalarında İngiltere üzerinden Fransa'ya geçtikleri efsanesi yayılmıştı o sıralarda. Bu gibi inançların kökenleri, eğer kesinlikle saptanabilirlerse, doğrulukları görünüşte su götürmez tarihsel

kanıtlarda neye inanmak gerektiği konusunda tarihçilerin çok işine yararlar. Bu konuda, eşine az rastlanır bütünlükte bir örnek Loyola'nın arkadaşı ve Doğu'daki cizvit misyonerlerinin ilk ve en seçkini

Aziz Francis Xavier'in sözde mucizeleridir.[Bu konu, White'nin bu kitabı yazarken pek çok yararlandığım Warfare of Science with Theology'sinde eşsiz bir yetkinlikle incelenmiştir.]

Aziz Francis, uzun yıllar, Hindistan'da, Çin'de ve Japonya'da yaşamış, 1552 yılında da ölmüştür. O ve yol arkadaşları, bugün elimizde bulunan uzun mektuplar yazarak, misyoner çalışmaları konusunda bilgi vermişlerdir. Ama, bu mektupların hiçbirinde Aziz Francis'in yaşadığı süre içinde bir mucizeyi gerçekleştirdiğine dair bir belirti yoktur. Peru'daki hayvan türlerinden dolayı şaşkınlığa düştüğünü daha önce belirttiğimiz cizvit papazı Jode De Acosta, paganları Hıristiyan yapma çabalarında Aziz Francis ve arkadaşlarının mucizelerden yararlanmadıklarını açıkça ifade etmektedir. Ama Aziz Francis'in ölümünden hemen sonra onun yarattığı mucizelerden söz edilir olmaya başlanmıştır. Mektupları Japon dilinin güçlüklerine değinen ve iyi çevirmenlerin azlığından yakınan imalarla dolu olmasına karşın, Aziz Francis'in dil öğrenme konusunda olağanüstü bir yetisi olduğu; bir keresinde yol arkadaşları gemide susuzluktan yakınırken, deniz suyunu içme suyuna döndürdüğü, haçını denize düşürdüğü, bir yengecin haçı bulup ona getirdiği anlatılmaya başlanmıştır. Bu son hikâye daha sonraki yıllarda onun haçı denize düşürmediği, bir fırtınayı durdurmak için denize attığı biçimini almıştır. 1662 yılında aziz ilan edilirken, Vatikan yetkililerine, Francis Xavier'in mucizeler gösterdiğinin kanıtlanması gerekmiştir; çünkü bu kanıtlar olmaksızın kimse aziz ilan edilemezdi. Papa onun dil öğrenme konusundaki olağanüstü yetisini resmen onayladı ve Xavier'in lambaları petrol yerine kutsal su kullanarak yakmasından özellikle, pek duygulandı. Bu Papa, Galileo'nun söylediklerini inanılmaz bulan Papa Urbino VIII'di. Aziz Francis Efsanesi yayılmaya başladı, öyle ki Papaz Bouhours'un 1682 yılında yayımladığı biyografisinde Aziz Francis'in sağken 14 ölüyü dirilttiği yazılıdır. Katolik yazarlar, bugün bile onun mucizeler yarattığına inanırlar; nitekim Papaz Coleridge, 1872 yılında yayımlanan Aziz Francis biyografisinde onun dil öğrenme konusundaki olağanüstü yetisinden yeniden söz etmektedir.

Bu örnek, Aziz Francis Xavier olayından daha az sayıda belgelerin bulunduğu dönemlere ait mucize söylentilerine ne ölçüde inanılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Hastaların mucizevi iyileşmelerine Katolikler kadar Protestanlar da inanıyorlardı. İngiltere'de «the King's evil» adı verilen bir hastalığın, Kral'ın dokunmasıyla iyileşeceğine inanılmaktaydı, Kral II. Charles, bu ermiş hükümdar, 100.000 hastaya dokunmuştu. Majeste hükümdarın özel cerrahı, Kral'ın dokunması sonucunda 60 kişinin iyileştiğini belirten bir rapor yazmıştır. Bir başka cerrah ise, değme hekimlere pes dedirten yüzlerce hastanın, Kral'ın bir dokunuşu ile iyileştiklerini gözleriyle görmüştür (tabii, kendisi söylüyor bunu). Kutsal Dua Kitabı'nda Kral'ın iyileştirme mucizelerini gösterdiği sırada okunacak özel bir dua bile vardı. İyileştirme mucizesi yetisi James II., William III ve Kraliçe Anne'e geçtiyse de Hannover hanedanında süregitme olanağını bulamadı.

Ortaçağda sık sık görülen korkunç veba ve öteki salgınlar, kimi kez cinler, kimi kez de Tanrı'nın gazabına bağlanıyordu. Kilise adamlarınca Tanrı'nın öfkesinden sakınmak için en çok salık verilen yöntem, kiliseye toprak bağışlamaktı. 1680 yılında veba salgınının Roma kentini kasıp kavurması, yok yere ihmal edilen Aziz Sebastian'ın öfkesine bağlandı. Aziz

Sebastian için bir anıt dikildi ve salgın duruverdi. Rönesans'ın en yüce çağında, 1552 yılında, Romalılar o sırada kenti kırıp geçiren veba salgınına yanlış bir teşhis koydular. Bu salgının cinlerin, başka bir deyişle eski tanrıların öfkesinden ileri geldiğini sandılar ve Koliseum'da Jüpiter'e bir öküz kurban ettiler. Bunun bir yararını görmeyince Meryem Ana ile Azizlerin gönlünü almak için geçit törenleri düzenlediler, bu da bilmeleri gerektiği gibi, çok daha etkili oldu.

1348 yılında başgösteren Kara Ölüm, çeşitli yerlerde çeşitli kör inançların ortaya çıkmasına neden oldu. Tanrı'mn öfkesini yatıştırmada en çok başvurulan yollardan biri, Yahudi öldürmekti. Bavyera'da 12.000, Erfurt'ta 3.000 Yahudi öldürüldü; Strasbourg'da da 2000 Yahudi diri diri yakıldı. Bunu başkaları da izledi. Yalnızca Papa, bu çılgınca kıyımları protesto etti. Kara Ölüm'ün en belirgin etkilerinden biri de Sienna'da görüldü. Kara Ölüm'den önce Sienna Katedralinin daha da genişletilmesi kararlaştırılmış, yapım çalışmaları bir hayli ilerlemişti. Ama, başka kentlerin başına gelenlerin farkında olmayan Siennalılar; vebayı böylesine görkemli bir katedral istemekle kapıldıkları gururun cezası, günahkâr Siennalılar için özel olarak gönderilmiş bir tanrısal yıkım saydılar. Katedral inşaatını durdurdular. Bitmemiş katedralin kalıntıları, Siennalılar'm tövbelerinin bir anıtı olarak bugün öylece durmaktadır.

Hastalıklarla savaşmakta kör inançlara dayalı yöntemler herkesçe en etkin araç sayılmakla kalmadı, tıp biliminin gelişmesi de büyük ölçüde kösteklenmiş oldu. Hekimliğin en bellibaşlı uygulayıcıları, Müslümanlar'dan edindikleri bilgileri kullanan Yahudiler'di. Yahudi hekimlerin büyücülük yaptıklarından kuşkulanıldı; doğrusu, Yahudi hekimler belki de bile bile, bu kuşkuyu sömürmediler değil, çünkü bu, hastalardan daha fazla ücret almalarına yardım ediyordu. Anatomi bilimi, hem bedenin yeniden dirilmesi (resurrection) öğretisini güç duruma sokuyor, hem de kilisenin kan akıtılmasından tiksinen tutumuna aykırı düştüğü için günah sayılıyordu. Bedenin kesilip biçilmesi, Papa Bonifacius VIII'in yanlış anlaşılan bir yazılı emri yüzünden hemen hemen bütünüyle yasaklanmıştı. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Papa Pius V. «beden rahatsızlıklarının çoğunlukla günahtan ileri geldiğini» öne sürerek hekimlerin önce bir papaza başvurmaları ve hasta üç gün içinde günah çıkarmazsa tedaviden vazgeçmeleri gerektiğini belirterek bu konudaki eski papalık kararlarını yineledi. O çağlarda tıbbın ilkel durumu dikkate alınırsa bu, belki de, yerinde bir karardı.

Akıl bozukluklarının tedavisi, tahmin edileceği gibi, özellikle, kör inançlara dayalıydı; bu durum tıbbın öteki dallarındaki kör inançlarla tedavi eğiliminin ortadan kalkmasından çok sonraya kadar devam etti. Delilik, insanın içine şeytanın girmesi olarak yorumlanıyor, bu yorumu desteklemek için Incil'den gerekçeler bulup çıkarılabiliyordu. Kimi kez cin çıkarma, kutsal bir emanete dokunma ya da kutsal bir kişinin cini kovmasıyla iyileştirilebiliyordu hasta. Kimi kez de dine büyücülük de karışıyordu. Sözgelimi: **«Bir insanın içine şeytan girer de onu içerden bir hastalıkla buyruğu altında tutarsa acı bakla, kıvırcık hindiba, ban otu ve sarmısak karıştırılıp kusturucu bir içki yapılır, sonra buna biraz bira, biraz da kutsanmış su katılımdı.**

Doğrusu, bu gibi yöntemlerin büyük bir zararı yoktu, ama kötü ruhları kovmak için tutulacak en iyi yolun, ona işkence etmek, ya da gururunu kırmak (Şeytan'ın Düşüşüne gururu neden olmuştu çünkü) olduğu düşünülmeye başlayınca iş değişti. Pis kokular, iğrenç maddeler kullanılmaya başlandı. Cinleri kovma duası iyice uzadı, giderek, ağza alınmaz müstehcen sözlerle doldu. Bu yöntemlerle Viyana cizvitleri, 1583 yılında 12.562 şeytanı kovdular. Ama

bu gibi ılımlı yöntemler başarısızlığa uğrayınca, hasta kırbaçlanıyor, eğer kötü ruh çıkıp gitmemekte direnirse bu kez de işkenceye başvuruluyordu. Böylece yüzyıllar boyu zavallı deliler, barbar işkencecilerin eline bırakıldılar. Bu barbarlığa yol açan kör inançlara inanılmamaya başlanıldığı çağlarda bile, delilere çok sert davranılması gerektiği geleneği yürürlükte kaldı. Hastayı uyutmamak, bir yöntemdi; kırbaçlamak bir başka yöntem. Kral George III. delirince, ona adamakallı dayak attılar, oysa şeytana, aklı başında olduğu zamanlardakinden daha fazla kapılmış değildi.

Ortaçağda deliliğin tedavisi büyücülükle sıkısıkıya ilgiliydi. İncil, «bir büyücüyü yaşatmayacaksın» der (Exod xxii. 18). Wesley, gerek bu söze, gerekse buna benzer olanlara dayanarak «büyücülükten vazgeçmek, gerçekte, İncil'den vazgeçmek» sayılır» diye düşünüyordu. Bence haklıydı da. [Büyücülüğün çökmekte olduğu bir çağda bu inanca karşı açılan savaşta Exodus'tan «büyücü» diye çevrilen kelimenin gerçekte «zehirleyici» anlamına geldiği görüşünü benimsersek iş değişir. Endor büyücüsünü bu bile açıklamaya yetmez.] İnsanlar İncil'e inandıkları sürece, onun büyücüler ile ilgili buyruklarını yerine getirmek konusunda ellerinden geleni yaptılar. İncil'in bugün bile ahlak alanında geçerli bir değeri olduğunu savunan çağdaş liberal Hıristiyanlar, buna benzer metinlerin ve İncil'in ahlak davranışlarına yön verdiğine içtenlikle inandıkları için milyonlarca suçsuzun işkence ile öldürüldüklerini unutmamak eğilimindedirler.

Büyücülükle ilgili konular hem ilginç, hem de karanlık konulardır. İnsanbilimciler en ilkel topluluklarda bile dinle büyünün birbirinden ayrıldığını gösteren kanıtlar bulmuşlardır; ama insanbilimcilerin bu ayrım için uyguladıkları ölçüler, kendi bilim alanları için geçerli olsa bile, bizim gibi falcılık ve falcıların uğradıkları kötü davranışları incelemek durumunda olanlar için uygun ölçüler değildir. Bu nedenledir ki Rivers Melanezya üstüne yazdığı Medicine, Magic and Religon (Tıp, Büyü ve Din, 1924) adlı çok ilginç kitabında şöyle demektedir: **«Büyü derken, insanın belirli birtakım ayinlerden yararlandığı pratiklerin bütününü kastediyorum. Ayinlerin etkinliği insanın kendi gücüne ya da bu ayin ve pratiklerde kullanılan belirli nesnelerin özünde ya da niteliklerinde bulunduğu varsayılan güçlerle bağlıdır. Öte yandan din ise, etkinliği yalvarma ve yakarı ayinleri yoluyla aracılığı istenen daha yüce bir gücün istemine bağlı olan bir şeydir.»** Bu tanım, bir yandan kutsal taşlar gibi bazı cansız nesnelerin garip gücüne inanan, öte yandan da insandışı bütün ruhların insana üstün olduğunu varsayan topluluklarla ilgili incelemelerimizde bizim için yeterli bir tanım olmaktadır. Ama gerek Ortaçağ Hıristiyanlığı, gerekse Müslümanlık için bu iki durumun hiçbiri geçerli değildir. Simyacı taşında, ya da sonsuz hayat suyunda (âbı kevser) garip birtakım güçler varsaydıkları doğrudur, ama bu güçleri bilimsel saymak olanaklıdır: Çünkü bunları elde etmek isteyenler deneylere dayanıyorlardı; üstelik, onlardan beklenen nitelikler de sözgelimi radyumda bulunan niteliklerden daha olağanüstü, daha garip, değildi. Ortaçağda anlaşıldığı kadarıyla büyü ruhları ama özellikle kötü ruhları sürekli olarak yardıma çağırıyordu. Melanezyalılar arasında iyi ve kötü ruhlar arasında bir ayrım gözetildiğini belirten bir kanıt yoktur, ama bu ayrım Hıristiyan öğretisi için temel bir ayrımdır. Tanrı gibi, şeytan da mucizeler yaratabilir: Ama şeytan kötü insanlara, Tanrı ise iyi insanlara yardım için yaratır mucizeleri. Kutsal Kitap'tan anlaşıldığına göre İsa'nın yaşadığı çağda Yahudiler de bu ayrımı biliyorlardı; çünkü İsa'yı, Beelzebub'un yardımı ile cinleri (kötü ruhları) kovmakla suçlamışlardı. Büyücülük ve cadılık, ortaçağda, özellikle ama bütünüyle değil, dinsel suç sayılıyordu, bunların günah sayılması, ancak cehennemlik güçlerle işbirliği yapmalarındandı. Garip olan şu ki şeytan kimi

zaman başka bir kişi tarafından yapılırsa erdem sayılabilecek bazı işler yapmak durumundaydı. Sicilya'da ortaçağlardan bu yana kesiksiz süregelen (ya da çok yakın bir geçmişe kadar süregelmiş olan) kukla oyunları geleneği vardır. 1908 yılında Palermo'da bu oyunlardan birini görmüştüm: Karl V. ile Mağripliler arasındaki savaşları konu alan bir oyundu bu. Bu oyunda Papa, büyük bir muharebeden önce şeytanın yardım vaadini sağlıyor ve savaş sırasında da şeytan gökyüzünden Hıristiyanlara yengi sunarken görünüyor. Bu eşsiz sonuca karşın, Papa'nın davranışı uygun karşılanmıyor ve Karl V. yengiden yararlanmakla birlikte bu olayı duyunca irkiliyordu.

Bugünlerde büyücülük tarihi konusunda uzmanlaşmış kişilerce kabul edilen bir görüşe göre, büyücülük, Hıristiyan Avrupa'da, eski pagan kültlerinin ve Hıristiyan düşüncesinde kötü ruhlarla özdeşleşmiş pagan tanrılarına tapınmanın kalıntısıdır. Pagancılığın büyü ayinlerine karıştığını gösteren kanıtlar sayıca çoksa da, büyücülüğü salt bu kaynağa bağlamak ortaya büyük güçlükler çıkarmaktadır. Hıristiyanlık öncesi Antikite'de büyü, cezası olan bir suçtu; Roma'daki On İki Levha' da büyücülüğe karşı bir yasa vardı. MÖ 1100 yılında Ramses III.'ün haremindeki bazı kadınların ve bazı subayların kralın balmumundan bir heykelciğini yaptıkları ve onun ölümüne neden olacak bir büyü uyguladıkları biliniyor. Yazar Apuleius, büyücülük suçundan yargılandı, zengin bir dulla evlenmiş, bu da oğlunu büyük ölçüde tedirgin etmişti. Bununla birlikte Apuleius, tıpkı Othello gibi, yargıçları dul kadını elde etmek için büyü değil, ama doğal çekiciliğini kullandığı konusunda kandırmayı başarmıştır. ,

Başlangıçta cadılık salt kadınlara özgü bir suç sayılmıyordu. Kadınların bu konuya eğilmeleri XV. yüzyılda başladı ve cadıların XVIII. yüzyılın sonuna doğru ağır işkencelere uğratılması yaygınlaşıncaya kadar sürdü. Papa İnnokenti VIII., 1484 yılında büyücülüğe karşı bir kararname çıkardı ve büyücüleri cezalandırmak için iki engizisyon yargıcını görevlendirdi. Bu yargıçlar 1489 yılında, Malleus Maleficarum (Suçlu Kadınların Çekici) adlı ve yetkisi kabul edilen bir kitap yayımladılar. Kitapta büyücülüğün erkekten çok kadına vergi bir uğraş olduğu belirtiliyordu; çünkü kadınlar temelde erkeklerden daha kötü yürekliydiler. O çağlarda büyücülere karşı yöneltilen suçlamaların çoğu, onların kötü hava koşullarına neden olduklarıydı. Büyücü olduklarından kuşkulanılan kadınlara sorulacak sorular bir liste halinde düzenlenmişti; bu sorulara karşılık, istenen yanıtlar alınıncaya kadar da, beden organları gerilerek işkence ediliyordu onlara. Yapılan tahminlere göre 1450-1550 yılları arasında yalnızca Almanya'da, büyük çoğunluğu diri diri yakılan yüz bin büyücü öldürülmüştür.

Doğrusu, işkencelerin bütün ağırlığıyla egemen olduğu çağlarda bile, birkaç gözüpek akılcı çıkıp, fırtınaların, dolu sağanaklarının, gök gürlemesi ve yıldırımların, kadınların fendi sonucunda meydana geldikleri görüşünü kuşkuyla karşıladıklarını söylememiş değillerdir. Ama bu gibilere karşı acımazsızca davranıldığı da bir gerçektir. Nitekim, XVI. yüzyılın sonlarına doğru, Treves Üniversitesi rektörü ve Seçici Prenslik Mahkemesi başyargıcı Flade'ın sayısız büyücüyü mahkûm ettikten sonra, içine bir kurt düşmüş ve onların işkenceye dayanamayıp suçu üzerlerine almış olabileceklerini düşünmeye başlamıştır. Bunun sonucunda büyücüleri mahkûm ederken gönülsüz davranmaya koyulunca, ruhunu şeytana satmakla suçlanmış, büyücülere uyguladığı işkenceler bu kez ona uygulanmıştır. Sonunda Flade de, büyücüler gibi, suçu üzerine almış ve 1589 yılında önce boğulup sonra yakılmıştır.

Büyücülere işkence etmekte Protestanlar da Katoliklerden aşağı kalmamışlardır. Bu konuda James I. özellikle, pek ateşli davranmıştır. Cincilik üstüne bir kitap yazmış ve İngiltere'deki krallığının ilk yılında, Coke, İngiliz başsavcısı ve Bacon Avam kamarasında milletvekili iken,

büyücülüğe karşı olan yasadaki cezaları daha da şiddetlendiren bir emirname çıkarmıştır. Bu emirname 1736 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Birçok kişi işkence ile öldürülmüştür. Bunlardan birinde hekim sıfatıyla hazır bulunan Sir Thomas Browne, Religio Medici (Hekim Dini) adlı kitabında şöyle demektedir: **«Her zaman cadıların var olduğuna inanmışımdır, şimdi de inanıyorum; cadılara inanmayanlar yalnızca onların varlığını inkâr etmekle kalmazlar, ruhları dolaylı yoldan ve eninde sonunda dinsizliğe değil ama, tanrıtanımazlığa sürüklenmiş olur».** Gerçekte, Lecky'nin de belirttiği gibi **«hayaletlere ve cadılara inanmamak, XVIII. yüzyıl kuşkuculuğunun en belirgin özelliğiydi. Ama başlangıçta sadece, sözünü sakınmayan özgür düşünceli kimselerin böyle düşündüklerini söylemek gerekir.»**

Cadılara karşı girişilen kovuşturmanın İngiltere'dekinden çok daha sert olduğu İskoçya'da James I., Danimarka'ya yaptığı deniz yolculuğu sırasında başgösteren fırtınanın nedenini keşfetmekte eşsiz bir başarı gösterdi. Dr. Fian adında biri, ağır ve dayanılmaz işkencelerden sonra, bu fırtınaya büyük bir kalburla Leith sahillerine çıkan birkaç yüz cadının neden olduğunu itiraf etti. Burton'un History of Scotland (İskoçya Tarihi) adlı kitabında (Cilt VII, sayfa 116) belirttiği gibi «İskandinav sahillerinden gelen cadıların da ötekilerle işbirliği yapmasıyla olayın önemi arttı; bu iki grup cadı, elbirliğiyle, cincilik yasalarıyla ne büyük şeyler başarabileceklerini denediler böylece». Fırtınayı cadıların çıkardıklarını itiraf eden Dr. Fian, bu itirafını hemen geri alınca, işkence büsbütün ağırlaştırıldı. Ayak kemikleri birçok yerinden kırıldıysa da, Dr. Fian itiraf etmemekte diretti, işkenceleri izleyen James I. bunun üzerine, yeni bir yöntem buldu: Dr. Fian'ın tırnakları söküldü, parmak uçlarına sivri iğneler sokuldu. Ama, o çağda yaşamış olan birinin belirttiği gibi «şeytan onun yüreğinin derinliklerine öylesine işlemişti ki, daha önce itiraf ettiği suçu sonuna kadar inkâr etti.» Sonunda da diri diri yakıldı. [Bkz. Lecky, History of Rationalism in Europe, Cilt, I., sayfa: 114.]

İskoçya'da büyücülüğü suç sayan yasa, İngiltere'deki yasayla aynı zamanda, 1736 yılında yürürlükten kaldırıldı. İskoçya'da büyücülüğe inananların sayısı hâlâ çoğunluktaydı. 1730 yılında yayımlanan bir hukuk kitabı yazarı «geçmişte cadıların yaşadığı, bunların bugün de var oldukları gerçeğinden daha kesin ve apaçık bir şey düşünülemez; bu konuyu, Tanrı'nın izniyle, kriminoloji üstüne yazacağım bir kitapta aydınlığa kavuşturmayı düşünüyorum» diyordu. İskoçya resmi kilisesinden ayrılan önemli bir grubun önderleri, 1736 yılında, çağın ahlak bozukluğunu dile getiren bir bildiri yayımladılar. Bu bildiri dansın ve tiyatronun gelişmesine göz yumulmasından yakınmakla kalmıyor ama «büyücülere karış olan yasaların son günlerde bir büyücüyü yaşatmayacaksın diyen Tanrı Yasasının anlamına aykırı olarak, yürürlükten kaldırılmasından» da dert yanıyordu. [Burton, History ofScotland, Cilt: VIII, sayfa: 410.] Bununla birlikte o tarihten sonra büyücülüğe olan inanç, İskoçya'daki aydınlar arasında büyük bir hızla azalmaya başlamıştı.

Batı ülkelerinde büyücülüğün cezalandırılması işine son verilmesinin aynı zamana rastlaması dikkati çekicidir. İngiltere'de Anglikanlar büyüye Puritanlardan daha çok inanmaktaydılar; Crowell'in iktidarda bulunduğu Commonweatlth döneminde (1649-1658) büyücülükten idam edilenlerin sayısı, Tudor (1485-1649) ve Stuart (1660-1668) hanedanlarının egemen oldukları yıllarda idam edilenlerin sayısından az değildi. Restorasyon dönemiyle Stuartlar işbaşına gelince (1660), büyüye karşı kuşku duymak moda oldu, büyücülükten dolayı idam edildiği bilinen sonuncu kişinin idam tarihi 1682'dir; bununla birlikte idamların 1712 yılına kadar devam ettiği de söylenmektedir. 1712 yılında İngiltere'nin Hertfordshire bölgesinde, o bölgenin din adamlarının kışkırtmasıyla bir büyücülük davası açılmıştı. Yargıç, büyücülükle

bir suç işlenebileceğine inanmadığından jüriye bu yolda uyarmada bulunmuştu; jüri sanığı gene de mahkûm ettiyse de karar iptal edildi; bu da kilise adamlarının büyük protestolarına yol açtı. Büyücülere yapılan işkencelerin İngiltere'dekinden çok daha yaygın olduğu Iskoçya'da, bu duruma, XVII. yüzyılın sonundan başlayarak yavaş yavaş daha seyrek rastlanır oldu, bir büyücünün yakıldığı en son tarih 1722 ya da 1730'dur. Fransa'da ise, en son büyücü 1718'de yakıldı. XVII. yüzyılın sonunda New England'da korkunç bir büyücü avı görüldüyse de, bir daha böyle bir şeye rastlanmadı. Buna karşılık büyücülükle ilgili halk inançları her yerde devam etti; bugün bile bazı uzak köylerde bu inançlara rastlanmaktadır. Bu türden son olay 1863 yılında Essex'de görüldü: Yaşlı bir adam komşuları tarafından büyücülükle suçlanarak linç edildi. Büyücülük yasağının kalkması İspanya ve İrlanda'da çok daha geç gerçekleşti. İrlanda'da büyücülüğe karşı olan yasa 1821 yılma kadar yürürlükte kalmıştır. İspanya'da ise 1780 yılında bir cadının diri diri yakıldığı bilinmektedir.

History of Rationalism (Rasyonalizmin Tarih) adlı kitabında büyücülük konusuna enine boyuna değinen Lecky, büyücülüğe olan inancın bu konuda öne sürülen kanıtlarla değil de, doğa yasalarına olan inancın yaygınlaşması yoluyla çöktüğü olgusuna işaret etmektedir. Bu, gerçekten ilginç ve garip bir olgudur. Lecky, daha da ileri giderek, büyüye inananların öne sürdükleri kanıtların, karşı olanların kanıtlarından daha ağır bastığını belirtir. Bu, büyüye inananların Incil'den alıntılar yapabilmeleri, karşı tarafın ise İncil'e her zaman inanılmaması gerektiğini söyleyebilecek durumda bulunamamaları yüzünden, pek de şaşırtıcı gelmemelidir. Dahası, en yetkin bilim kafaları, bir yandan daha olumlu işlerle uğraşmaları, bir yandan da bir düşmanlığı üzerine çekmekten korkmaları dolayısıyla, halkın kör inançlarının üzerine eğilmek gereğini duymamışlardır. Olaylar onların haklı olduklarını göstermiştir. Newton'un araştırmaları, insanları, Tanrı'nın başlangıçta dünyayı yarattığına ve istediği sonuçlar bir daha onun aracılığını gerektirmeden sağlasın diye doğa yasalarını yürürlüğe koyduğuna inanmaya götürmüştür. Tanrı, ancak Hıristiyan dininin gönderilişi gibi olağanüstü ve önemli durumlarda işe karışabilirdi. Protestanlar Hıristiyanlığın ilk ve ikinci yüzyılında mucizelerin yer aldığına, ondan sonra bir daha mucize olmadığına inanıyorlardı. Eğer Tanrı dünya işlerine mucizeler yoluyla karışmaktan vazgeçmişse, şeytanın mucizeler göstermesine izin vermesi olacak iş değildi. Fırtınalara, süpürge sapına binmiş kocakarıların neden olduğu görüşünü yerle bir edecek bilimsel bir meteorolojinin gelişmesi söz konusuydu. Uzun bir süre gök gürlemeleri ve yıldırımlara doğa yasalarını uygulama günah sayıldı; çünkü bunlar özellikle Tanrı'nın eylemleriydi. Bu görüş, paratonerlere karşı görülen itirazlarda da belli olmaktadır. Nitekim 1775 yılında Amerika'nın Massachusetts eyaleti büyük depremlerle sarsılınca rahip Dr. Price, yayımlanan bir vaazında, depremlerin, **«ileri görüşlü Bay Benjamin Franklin tarafından buğulanan sivri demirlerden»** meydana geldiğini söylüyor ve şöyle diyordu: «Bu demirler Boston'da New England'ın başka herhangi bir yerinden çok daha fazladır. Onun için Boston her yerden daha çok sarsıldı. Ah! Tanrının güçlü elinden kurtulmanın yolu yoktur». Ama bu uyarmaya karşın Bostonlular «sivri demirleri» dikmeye devam ettiler, depremler de bundan dolayı daha sık görünmedi. Newton'dan bu yana rahip Dr. Price'ınkine benzer görüşlerde sezilmeye başlanan kör inanç kokusu yavaş yavaş artmaya başladı. Doğal olayların akışının mucize yoluyla etkileneceği inancı yavaş yavaş yok olurken, büyücülüğe olan inanç da, zorunlu olarak ortadan kalktı. Büyücülüğün kanıtları hiçbir zaman çürütülmedi; artık üzerinde durup düşünmeye değer bir konu olmaktan çıkmıştı çünkü.

Görüldüğü gibi, bütün bir ortaçağ boyunca hastalıkların iyileştirilmesi ya da önlenmesi ya kör inançlara ya da bütünüyle rastgele yöntemlere dayanıyordu. Anatomi, ya da fizyoloji olmadan bilimsel bir girişimi gerçekleştirmek olanaksızdı; anatomi ve fizyoloji ise, insan bedeninin kesip biçilmesini gerektiyordu, oysa kilise buna kesinlikle karşıydı. Anatomiyi ilk kez bilimsel temellerine oturtan Vesalius, imparator Charles V.'in özel hekimi olduğu için, bir süre, resmi kovuşturmadan yakayı sıyırmayı başardı, çünkü imparator, sevdiği özel hekiminden uzak kalırsa sağlığının kötüye gideceğinden korkuyordu. Charles V'in hükümdarlığı sırasında Vesalius'la ilgili olarak toplanan bir dinbilimciler konferansı, insan bedeninin kesip biçilmesinin günah olmadığına karar verdi. Ama sağlığına Charles V'den daha az düşkün olan Philip II. kral olunca, kuşkulu bir kişiyi korumak için bir neden görmedi; Vesalius da bundan böyle kesip biçecek ölü bedenleri bulamaz oldu. Kilise, insan bedeninde yok edilemez bir kemik olduğuna ve bu kemiğin yeniden dirilişte bedenin özünü oluşturacağına inanıyordu. Vesalius, bu konuda yöneltilen bir soru üzerine, insan bedeninde böyle bir kemiğe rastlamadığını itiraf etti. Bu kötüydü, ama belki o kadar da kötü değildi. Aristoteles'in fiziğin ilerlemesini köstekledigi ölçüde Galen de tıbbın ilerlemesini kösteklemişti. Galen'in öğrencileri, aman vermez bir düşmanlıkla Vesalius'un ardına düştüler, sonunda da onu mahvetmenin bir yolunu buldular. Vesalius, ailesinin izniyle bir İspanyol soylusunun cesedini kesip biçerken, ölünün kalbi güya, (düşmanlarının iddiasına göre) neşterin altında canlılık belirtileri göstermiş. Bunun üzerine cinayetle suçlandı ve Engizisyona curnallandı. Neyse ki Engisizyon, kralın Vesalius için şefaatte bulunması üzerine onun, Kutsal Topraklara bir hac gezisi yaparak günahlarını affettirmesine karar verdi, bu amaçla çıktığı deniz yolculuğunda gemisi bir kazaya uğrayıp batınca Vesalius, yüze yüze kıyıya çıkmayı başardıysa da bitkin düşerek öldü. Ama Vesalius'un etkileri süregitti. Öğrencilerinden Fallopius seçkin çalışmalar yaptı; böylece hekimlik, insan bedeni içinde nelerin olup bittiğini anlamak için açıp bakmanın gerekli olduğuna yavaş yavaş inanmaya başladı.

Fizyoloji anatomiden daha sonra gelişti. Fizyolojinin, kan dolaşımını bulgulayan Harvey (1578–1657) ile bilimsel bir temele oturtulduğu söylenebilir. Vesalius gibi, Harvey de bir saray hekimiydi, önce James I'in, sonra da Charles F'in özel doktoru oldu. Ama Charles I. tahttan uzaklaştırıldıktan sonra bile, Vesalius'un başına gelenler onun başına gelmedi. Çünkü aradan geçen yüz yıl, özellikle Protestan ülkelerde, hekimlikle ilgili konuların çok özgür bir anlayışla ele alınmasına yardım etmişti. Bununla birlikte İspanyol üniversitelerinde kan dolaşımının varlığı XVIII. yüzyılın sonuna kadar kabul edilmedi ve insan bedeninin kesilip biçilmesi tıp öğretiminin bir bölümü sayılmamakta devam etti.

Çok zayıflamış olmasına karşın, eski dinbilimsel önyargılar, ne zaman şaşırtıcı bir bilimsel buluş ortaya çıksa, yine hortlamakta gecikmiyorlardı. Çiçek hastalığına karşı bağışıklık sağlayan aşı, kilise adamlarının büyük protestolarıyla karşılaştı. Sorbonne, dinbilimsel gerekçelerle çiçek aşısının uygulanmasına karşı çıktı. Bir Anglikan papazı, yayımladığı bir vaazında Hazreti Eyüb'ün çıbanlarının, şeytan'ın yaptığı aşıdan ileri geldiğine kuşkusu olmadığını belirtti. İskoç rahiplerinden birçoğu, birlikte yayımladıkları bir manifestoda, aşıyı «Tanrı'nın cezasından kaçma girişimi» olarak nitelediler. Bununla birlikte, aşının uygulanması sonucunda çiçek hastalığından ölenlerin sayısında öylesine göze çarpar bir azalma görüldü ki, hastalığa karşı korunma duygusu, dinbilimcilerin göz korkutmalarından daha ağır basmaya baladı. Dahası, 1768 yılında Rusya İmparatoriçesi Catherine çiçek aşısı oldu, oğluna

da aşı yaptırdı. İmparatoriçe ahlak açısından örnek alınacak biri değildi belki ama, dünya işlerindeki ileri görüşlülüğüne diyecek yoktu.

Anlaşmazlıklar yatışmaya başlamıştı ki çiçek aşısının bulunması ortalığın yeniden karışmasına neden oldu. Kilise adamları (ve hekimler), aşıyı «Göklere, hatta Tanrının istemine bir başkaldırma» saydılar; Cambridge Üniversitesi'nde aşıya karşı vaazlar verildi. Montreal'de büyük bir çiçek salgınının başgösterdiği 1885 yılında bile, kentin Katolik halkı kilisenin de desteği ile aşı olmamakta direndi. Bir Katolik papazı **«Çiçek hastalığı salgınına uğramamız, geçen yılki karnaval şenliklerinde durmadan yiyip içerek Tanrıyı gücendirmiş olmamızdandır»** diyordu. Kiliseleri çiçek salgınına uğrayan bölgenin tam ortasında bulunan Oblate Papazları, aşıyı lanetlemekte devam ettiler; dinibütünler, Tanrı'ya olan inançlarını çeşitli yollardan gösterecek yürek temizliğine güvenmeye çağrıldılar; kilise hiyerarşisinin de onayı ile tören düzenlendi; dualarda tespih kullanılması, özellikle belirtildi»[White, a.g.e., Cilt: II, sayfa. 60.]

Dinbilimin insanoğlunun acılarının azaltılmasına engel olmak için işe bir kez daha kalkışması, uyuşturucunun (anestezi) bulgulanması üzerine oldu. 1847 yılında Simpson, çocuk doğumunda uyuşturucunun kullanılmasını salık verince kilise adamları ona Tanrı'nın Havva'ya söylediği şu sözü hatırlatmakta gecikmediler: «Çocuklarını acı çekerek doğuracaksın.» (Genesis, iii.16). Kloroform ile uyuşturulursa kadın çocuklarını acı çekerek doğurabilir miydi? Simpson, uyuşturucunun erkeklere verilmesinde bir sakınca olmadığını, çünkü Tanrı'nın kaburga kemiğini çıkarırken Adem'i derin bir uykuya soktuğunu öne sürdü. Ama erkek din adamları, doğum sırasında kadınların acı çekmelerinin önlenmesine bir türlü yanaşmadılar. Genesis kitabının yetkisinin tanınmadığı Japonya'da kadınlar, hâlâ, acıyı yapay yollardan hafifletmeden doğum sancısına katlanmak durumundadırlar. Bundan, erkeklerin kadınların acı çekmelerinden haz duydukları, bu yüzden de acı çekmenin önlenmemesi konusunda tutarlı bir gerekçe olmadığı zamanlarda bile, herhangi bir dinsel ya da ahlaksal ilkeye tutunarak kadınlardan sabırla acıya katlanmalarını istedikleri sonucu çıkar. Dinbilimin zararı, zorbaca içgüdüler yaratmakta değil, zorbaca içgüdülere sözde yüce bir ahlak değeri bağışlamakta, karanlık ve barbar çağlardan kalan işlemlere, görünüşte kutsal bir nitelik tanımaktadır.

Dinbilimin tıpla ilgili sorunlara karışması bugün sona ermiş değildir; doğumun kontrolü ve bazı durumlarda çocuk aldırmaya yasalarla izin verilmesi çağımızda bile, İncil'in ve kilise kararlarının etkisi altındadır. Sözgelimi bundan birkaç yıl önce Papa Pius XI.'in evlilik konusunda yayımladığı bir kararnameye bakalım. Bu kararnamede Papa, doğum kontrolünü uygulayanların «doğaya karşı günah işlemiş, temelde kötü ve utanç verici bir davranışta bulunmuş olacaklarını» öne sürmekteydi. Papa ayrıca şöyle diyordu: «Bu yüzden Tanrı'nın bu korkunç suçu büyük kötülük saymasına ve kimi kez ölümle cezalandırmasına şaşmamak gerekir». Papa, Genesis'in xxxviii. bölümünün 810 satırları konusunda Aziz Augustinus'un söylediklerini de aktarıyor, doğumun kontrolünün lanetlenmesi için bu gerekçeler yetiyordu. Ekonomik kanıtlara gelince Papa da bu konuda şunları söylemekteydi: **«Çocuklarını büyütmekte büyük güçlüklerle karı karşıya bulunan anababaların acıları yüreğimizi derin üzüntülere boğmaktadır»; ama «temelde kötü olan davranışları yasaklayan Tanrı yasasının bir kenara bırakılmasını haklı gösterecek bir güçlük tanımıyoruz».** «Tıpla ya da hastalığın iyileştirilmesiyle» ilgili nedenlerle, (sözgelimi gebe bir kadının hayatını kurtarmak gibi), gebeliğin önlenmesi, haklı gösterilmesi olanaksız sayılmakta ve «suçsuz ceninin öldürülmesi anlamına gelen bir davranışı haklı göstermeye yeterli bir neden söz konusu olabilir mi? Böyle

bir davranış, ister anaya ister çocuğa yöneltilmiş olsun Tanrı'nın buyruğuna ve doğa yasasına («Öldürmeyeceksin») aykırıdır bu» denilmekteydi. Kutsal Kitap' m «Öldürmeyeceksin» sözünü ele alan Papa, bu sözle idam cezasının ya da savaşların kastedilmediğini öne sürdükten sonra, şunları ekliyordu: **«İşinin ehli ve dürüst doktorlar, hem ananın hem de çocuğun sağlığını koruyarak övgüye değer bir iş yapmış olmaktadırlar. Buna karşılık, yanlış bir acıma duygusu ya da, sözde tıp biliminin gereğini yerine getiriyorum diye ananın ya da çocuğun ölümünü göze alanlar, soylu hekimlik mesleğine yakışmayan kişilerdir».** Böylelikle Katolik kilisesinin öğretisi İncil'deki bir metne dayandırılmakla kalmıyor, bu metnin en erken evresindeki insan embriyonuna da uygulanıyordu. Bu uygulamanın nedeni, herhalde, embriyonun, dinbilimin «ruh» adım verdiği şeye sahip olduğu inancıydı. [Dinbilimciler önceleri erkek embriyonun kırkıncı, dişi embriyonun ise sekseninci günde bir «ruh»a sahip olduğuna inanıyorlardı. Şimdiyse bu konudaki en yetkili görüş her iki cins için bu sürenin kırk gün olduğudur. Bkz. Needham, History of Embryology, sayfa: 58.] Bu gibi öncüllerden çıkarım yoluyla varılan sonuçlar, yanlış ya da doğru olabilir; ama her iki durumda da sonuç, bilimin kabul edebileceği bir sonuç değildir. Papa'nın sözünü ettiği olaylarda doktorun ananın ölmünü önceden tahmin etmesi, onun cinayet işlediği anlamına gelmez. Çünkü doktor, tahminde bulunurken bundan kesinlikle emin değildir; ana, bir mucizeyle kurtulabilir belki de.

Gördüğümüz gibi dinbilim, ahlak sorunlarının da işe karıştığı sanılan durumlarda, hâlâ, hekimliğe burnunu sokmaktadır; ama gene de bilimsel bağımsızlık savaşında tıp, hemen hemen bütünüyle yengi kazanmış sayılmalıdır. Bugün hiç kimse, salgınların ve hastalıkların sağlık bilgisi (hijyen) ve sağlık koruma yoluyla önlenmesini günah saymamaktadır. Kimileri hastalıkları Tanrı'nın gönderdiğine inansalar bile, önlemenin dinsizlik olduğu görüşünde değildir. Bunun sonucunda sağlık koşullarının iyileşmesi ve insan ömrünün uzaması, çağımızın en seçkin niteliklerinden biri olmuştur. Bilim, insan mutluluğu için başka hiçbir şey yapmamış olsaydı bile, yalnız bu kadarı ona yürekten borçlu olmamız için yeter de artardı. Şimdi dinbilimsel inançların yararına inananlar, bu inançların insan soyuna bununla kıyaslanabilecek ölçüde iyilikte bulunduklarını kanıtlamakta, herhalde güçlük çekeceklerdir.

Sh: 57-75

GİZEMCİLİK

Bilimle din arasındaki savaşın kendine özgü bir niteliği vardır. XVIII. yüzyıl Fransası ile Sovyet Rusya dışında, her yerde her zaman, bilim adamlarının çoğunluğu kendi çağlarında egemen olan dinsel görüşü desteklemişlerdir. Bu çoğunluğun içinde en seçkin bilim adamları da vardır. Kendisi Aryan ırkından olmasına karşın Newton, öteki bakımlardan Hıristiyan inancının destekleyicisi olmuştur. Cuvier, Katolik doğruluğunun seçkin bir örneğidir. Sandyman mezhebine bağlı olan Faraday, bu mezhebin yanlışlıklarının bilimsel kanıtlarla kanıtlanabileceğini sezinleyememiştir. Faraday'ın din ve bilimle ilgili görüşleri kilise adamlarının alkışlayacağı türdendir. Savaş, bilimle dinbilim arasındaydı, yoksa dinle bilim adamları arasında değil. Bilim adamları, kilisece suçlanan görüşlere sahip oldukları zaman bile, herhangi bir çatışmayı önlemek için, ellerinden geleni yapmışlardır genellikle. Gördüğümüz gibi, Kopernikus, kitabını Papa'ya adamış; Galileo sözünü geri almış; ne olur ne olmaz diyerek Hollanda'da yaşamayı seçen Descartes, kilise adamlarıyla iyi geçinmek için elinden geleni yaparak hesaplı bir sessizlikle Galileo'nun görüşlerini paylaşmış olmaktan

dolayı suçlanmaktan yakayı sıyırmıştır. XIX. yüzyılda İngiliz bilim adamlarının çoğu, açık görüşlü Hıristiyanların, Hıristiyan inancının temeli saydıkları yönleri ile bilim arasında önemli bir çatışma olmadığını düşünmüşlerdir. Çünkü, gerek Nuh Tufanı ve gerekse Adem ve Havva ile ilgili Kutsal Kitap gerçekleri, çoktan geçersiz sayılmaya başlanmıştı artık.

Çağımızda ise, durum Kopernikusçuluğun zaferinden bu yana geçen zaman içindeki durumdan pek farklı değildir. Birbiri ardı sıra gelen bilimsel buluşlar, ortaçağda Hıristiyanların, din öğretisinin temeli saydıkları gerçeklerden birer birer vazgeçmelerine yol açmış ve bu sürekli geri çekilmeler çalışmaları bilimle din arasında anlaşmazlık konusu olan sınırda olmadığı sürece, bilim adamlarının Hıristiyan kalmalarını sağlamıştır. Son üç yüz yılda sık sık görüldüğü gibi, şimdi de bilimle dinin uzlaştıkları ileri sürülmektedir: Büyük bir alçak gönüllülükle bilim adamları, bilimin sınırları dışında kalan alanlar olduğunu kabul etmekte, açık görüşlü dinbilimciler ise, bilimsel olarak kanıtlanabilecek şeylerin yadsınamayacağını onaylamaktadırlar. Doğrusu, bugün hâlâ, aradaki bu barışı bozan bazıları yok değildir: Bir yanda Kutsal Kitap'a körükörüne bağlı olanlarla inatçı Katolik dinbilimciler, öte yanda da en aydın kilise adamlarının bir ölçüde alçakgönüllü isteklerini bile kesinlikle reddeden biyokimya ve hayvan ruhbilimi uzmanlarının en aşırıları. Ama bütünüyle, bilimle din arasındaki savaşın, eskisine göre hızı adamakıllı kesilmiştir. Komünizm ve faşizm gibi yeni inançlar dinbilimsel bağnazlığın mirasçılarıdırlar; belki de bilinç altlarının en derinlerinde piskoposlar e profesörler, status quo' nun korunmasında ortak çıkarları olduğunu düşünmektedirler.

Bilimle din arasındaki ilişkilerin, bugün devletin yansıtmayı dilediği biçimdeki durumunu, 1930 ağustosunda BBC (British Broadcasting Corporation) radyosunda yapılan 12 konuşmayı kapsayan Science and Religion, A Symposium (Bilim ve Din, Bir Sempozyum) adlı çok öğretici bir kitaptan çıkarmak olanaklıdır. Dine çok açık bir biçimde karşı olanlar bu sempozyuma çağrılmamışlardır; çünkü, (bu konuda öne sürülebilecek başka gerekçeler bir yana), bunların dinibütün radyo dinleyicilerini üzecekleri düşünülmüştür. Ama Prof. Julian Huxley'in en dolaylı ve üstü kapalı bir biçimde bile dinsel görüşe ödün vermeyen, o eşsiz giriş konuşmasını yaptığı da doğrudur. Buna karşılık, açık görüşlü kilise adamlarının karşı çıkabilecekleri türden de pek az şeye yer verilmiştir bu sempozyumda. Kesin düşünceler ortaya koyan ve bu düşünceleri destekleyecek kanıtlar öne süren konuşmacılar, Tanrı'ya ve ölümsüzlüğe olan doyurulmamış özlemlerini acıklı bir itirafla dile getiren Prof. Malinowski'den, Kutsal Kitap'ın gerçeklerinin bilimin gerçeklerinden daha kesin olduğunu ve dinle bilim arasındaki çatışmalarda Kutsal Kitap gerçeklerinin ağır basması gerektiği konusunda gözüpek bir çıkış yapan papaz O'Hara'ya uzanan değişik görüşleri savunmuşlardır. Ayrıntılarda görülen farklılıklar ne kertede olursa olsun, genel izlenim, bilimle din arasındaki çatışmanın sonunun geldiği noktasında toplanmıştır. Doğrusu, bu sempozyumda varılan sonuç, bütünüyle umulduğu gibiydi. Nitekim, son konuşmacılardan biri Piskoposluk Meclisi üyelerinden Streeter **«Buraya kadar yapılan konuşmalarda dikkate değer olan, konunun genel olarak bir tek yöne, hep aynı yöne dönmesidir. Tek başına bilimin yetmeyeceği düşüncesi, ikide bir karşımıza çıktı hep»** diyordu. Varılan bu görüş birliğinin bilim ve dinle ilgili bir gerçeği mi, yoksa BBC radyosu yetkililerinin görüşlerini mi yansıttığı tartışılabilir. Ama, birçok ayrılığa karşın, sempozyuma katılanların, Piskoposluk Meclisi üyesi Streeter'in belirttiği noktada bir uzlaşma içinde bulundukları da bir gerçektir.

Sempozyumda yaptığı konuşmada Sir. J. Arthur Thomson da şöyle demektedir: **«Bilim, bilim olarak, hiçbir zaman niçin sorusunu sormaz. Başka bir deyişle, bilim, Varlık'ın ve değişikliğin sayısız biçimlerinin amacını ve anlamını soruşturmaz».** Sir J. Arthur Thomson, sözlerine şunu da eklemiştir: **«Öyleyse bilim,* gerçeğin temeli olma savını taşıyamaz. Bilim, yöntemlerini, gizemsel ve manevi alanlara uygulamayız».** Profesör J. S. Haldane ise **«Tanrı'nın sözlerini, yalnızca kendi içimizde, kendi doğruluk, haklılık, yardımseverlik ve güzellik ülkülerimizde, bunların dolaylı sonucu olan başka insanlarla kardeşliğimizde bulabileceğimiz»** görüşündedir. Dr. Malinowski'ye göre «din çoktan geçersiz sayılmaya başlanmıştı artık.

Çağımızda ise, durum Kopernikusçuluğun zaferinden bu yana geçen zaman içindeki durumdan pek farklı değildir. Birbiri ardı sıra gelen bilimsel buluşlar, ortaçağda Hıristiyanların, din öğretisinin temeli saydıkları gerçeklerden birer birer vazgeçmelerine yol açmış ve bu sürekli geri çekilmeler çalışmaları bilimle din arasında anlaşmazlık konusu olan sınırda olmadığı sürece, bilim adamlarının Hıristiyan kalmalarını sağlamıştır. Son üç yüz yılda sık sık görüldüğü gibi, şimdi de bilimle dinin uzlaştıkları ileri sürülmektedir: Büyük bir alçak gönüllülükle bilim adamları, bilimin sınırları dışında kalan alanlar olduğunu kabul etmekte, açık görüşlü dinbilimciler ise, bilimsel olarak kanıtlanabilecek şeylerin yadsınamayacağını onaylamaktadırlar. Doğrusu, bugün hâlâ, aradaki bu barışı bozan bazıları yok değildir: Bir yanda Kutsal Kitap'a körükörüne bağlı olanlarla inatçı Katolik dinbilimciler, öte yanda da en aydın kilise adamlarının bir ölçüde alçakgönüllü isteklerini bile kesinlikle reddeden biyokimya ve hayvan ruhbilimi uzmanlarının en aşırıları. Ama bütünüyle, bilimle din arasındaki savaşın, eskisine göre hızı adamakıllı kesilmiştir. Komünizm ve faşizm gibi yeni inançlar dinbilimsel bağnazlığın mirasçılarıdırlar; belki de bilinçaltlarının en derinlerinde piskoposlar e profesörler, stalus quo' nun korunmasında ortak çıkarları olduğunu düşünmektedirler.

Bilimle din arasındaki ilişkilerin, bugün devletin yansıtmayı dilediği biçimdeki durumunu, 1930 ağustosunda BBC (British Broadcasting Corporation) radyosunda yapılan 12 konuşmayı kapsayan Science and Religion, A Symposium (Bilim ve Din, Bir Sempozyum) adlı çok öğretici bir kitaptan çıkarmak olanaklıdır. Dine çok açık bir biçimde karşı olanlar bu sempozyuma çağrılmamışlardır; çünkü, (bu konuda öne sürülebilecek başka gerekçeler bir yana), bunların dinibütün radyo dinleyicilerini üzecekleri düşünülmüştür. Ama Prof. Julian Huxley'in en dolaylı ve üstü kapalı bir biçimde bile dinsel görüşe ödün vermeyen, o eşsiz giriş konuşmasını yaptığı da doğrudur. Buna karşılık, açık görüşlü kilise adamlarının karşı çıkabilecekleri türden de pek az şeye yer verilmiştir bu sempozyumda. Kesin düşünceler ortaya koyan ve bu düşünceleri destekleyecek kanıtlar öne süren konuşmacılar, Tanrı'ya ve ölümsüzlüğe olan doyurulmamış özlemlerini acıklı bir itirafla dile getiren Prof. Malinowski'den, Kutsal Kitap'ın gerçeklerinin bilimin gerçeklerinden daha kesin olduğunu ve dinle bilim arasındaki çatışmalarda Kutsal Kitap gerçeklerinin ağır basması gerektiği konusunda gözüpek bir çıkış yapan papaz O'Hara'ya uzanan değişik görüşleri savunmuşlardır. Ayrıntılarda görülen farklılıklar ne kertede olursa olsun, genel izlenim, bilimle din arasındaki çatışmanın sonunun geldiği noktasında toplanmıştır. Doğrusu, bu sempozyumda varılan sonuç, bütünüyle umulduğu gibiydi. Nitekim, son konuşmacılardan biri Piskoposluk Meclisi üyelerinden Streeter «Buraya kadar yapılan konuşmalarda dikkate değer olan, konunun genel olarak bir tek yöne, hep aynı yöne dönmesidir. Tek başına bilimin yetmeyeceği düşüncesi, ikide bir karşımıza çıktı hep» diyordu. Varılan bu görüş birliğinin

bilim ve dinle ilgili bîr gerçeği mi, yoksa BBC radyosu yetkililerinin görüşlerini mi yansıttığı tartışılabilir. Ama, birçok ayrılığa karşın, sempozyuma katılanların, Piskoposluk Meclisi üyesi Streeter'in belirttiği noktada bir uzlaşma içinde bulundukları da bir gerçektir.

Sempozyumda yaptığı konuşmada Sir. J. Arthur Thomson da şöyle demektedir: «Bilim, bilim olarak, hiçbir zaman niçin sorusunu sormaz. Başka bir deyişle, bilim, Varlık'ın ve değişikliğin sayısız biçimlerinin amacını ve anlamını soruşturmaz». Sir J. Arthur Thomson, sözlerine şunu da eklemiştir: «Öyleyse bilim; gerçeğin temeli olma savını taşıyamaz. Bilim, yöntemlerini, gizemsel ve manevi alanlara uygulamayız». Profesör J. S. Haldane ise «Tanrı'nın sözlerini, yalnızca kendi içimizde, kendi doğruluk, haklılık, yardımseverlik ve güzellik ülkülerimizde, bunların dolaylı sonucu olan başka insanlarla kardeşliğimizde bulabileceğimiz» görüşündedir. Dr. Malinowski'ye göre «dinsel aydınlanmalar, prensip olarak, bilimin sınırları dışında kalırlar». Şimdilik, bu sempozyuma katılan dinbilimcilerin görüşlerini aktarmayacağım; onların, dönüp dolaşıp, bunlara benzer şeyleri sıraladıkların söylemenin gereği yok, diye düşünüyorum.

Daha ileriye gitmeden önce, bu sempozyumda neyin öne sürüldüğünü, bunun doğruluğunu ya da yanlışlığını saptamamız gerekir. Piskoposluk Meclisi üyelerinden Streeter «bilim yeterli değildir» dediğinde, elbette herkesçe bilinen apaçık bir doğruyu dile getiriyordu. Bilim, sanatı, kardeşliği ya da yaşamın öteki değerli yanlarını kapsamaz elbet. Ama Streeter'in sözü bundan daha geniş bir anlama geliyordu. «Bilim yeterli değildir» görüşünün bir başka ve daha önemli bir anlamı daha vardır; bana öyle geliyor ki bu anlamı da apaçık bir doğruyu dile getirir: Bilimin değerler konusunda diyeceği bir şey yoktur ve sözgelimi, «sevmek nefret etmekten yeğdir» ya da «yumuşak yüreklilik zorbalıktan daha çok istenir bir şeydir» gibi önermeleri kanıtlayabilecek durumda değildir. Bilim, isteklerimizin gerçekleştirilmesinde kullanılacak araçlar konusunda bilgi verir, ama bir isteğin ötekinden daha çok yeğlenir olduğunu gösteremez bize. Bu çok geniş bir konudur, onun için bununla ilgili diyeceklerimi, daha sonraki bölümlerden birine bırakıyorum.

Ama, kuşkusuz, sözlerini yukarıya aldığım düşünürler, bence yanlış olan bazı şeyler daha söylemeyi amaçlamışlardır. «Bilim» gerçeğin (altını ben çizdim, B. R.) temeli olma savını taşımayamaz' sözü, gerçeğe varmak için bilimdışı bir başka yöntemin var olduğu görüşünü içerir. «Dinsel aydınlanma, bilimin sınırları dışında kalır» sözü ise, bu bilimdışı yöntemin ne olduğunu gösterir bize. Bu, dinsel aydınlanma yöntemidir. Başpapaz İnge bu konuda çok daha açık sözlüdür: «Öyleyse dinin kanıtı, deneye dayanır.» (İnge, burada gizemcilerin tanıklığından söz etmektedir.) «Bu, kendini insanlığa, kimi kez mutlak ya da ebedi gerçekler denilen iyilik ya da sevgi, doğruluk ve güzellik gibi üç niteliği ile gösteren Tanrı'nın durmadan gelişen bilgisidir. Hepsi bu kadarsa, dinin doğa bilimleriyle çatışması için bir neden olamaz. Biri olgularla, ötekiyse değerlerle ilgilidir. Hem olguların, hem de değerlerin gerçek olduğunu var. ayalım, her ikisi de ayrı düzeydedirler, diyeceksiniz. Bu düşünce yanlıştır. Bilimin ahlaka, şiire ve akla gelen her şeye karıştığını gördük. Din de bunlara karışmadan edemez». Doğallıkla bu, din sadece, neyin olması gerektiği konusunda değil ama' neyin olduğu olduğu konusunda da birtakım görüşler öne sürmek zorundadır, anlamına geliyor. Başpapaz İnge tarafından açıkça öne sürülen bu görüş, Sir J. Arthur Thomson ve Dr. Malinowski'nin sözlerinde gizli olan görüştür.

Bilimin dışında olan ve «aydınlanma» diye tanımlanabilecek bir bilgi kaynağının varlığını, dini desteklemek için, kabul etmeli miyiz? Tartışması güç bir sorundur bu; çünkü gerçeklerin

kendilerine aydınlanma yoluyla duyurulduğunu öne sürenler, bu gerçeklere bizim duyu nesnelerimize tanıdığımız ölçüde bir kesinlik tanırlar. Bizim görmediğimiz şeyleri teleskopla gören kişiye inanıyoruz ya, bu kez de onlar, kendilerine apaçık gelen birtakım şeyleri söylediklerinde bizim neden inanmadığımızı sorarlar.

Belki de, gizemsel aydınlanmanın hazzı içinde bulunan biriyle tartışmaya girmek boşuna bir iştir. Ama, bizim de onların tanıklıklarına inanıp inanmayacağımız konusunda bazı şeyler söylenebilir. İlk önce, bunlar, bizim bildiğimiz türden bir sınamadan geçmeye elverişli değillerdir. Bir bilim adamı bize bir deneyin sonuçlarını açıkladığında, bu deneyin nasıl yapıldığını da söylemektedir. Başkaları da bu deneyi tekrarlayabilir; eğer sonuç, bir önceki sonuçla uyuşmuyorsa, doğru olarak kabul edilmez. Oysa birçok kişi, kendisini bir gizemcinin durumuna sokabilir ama, gizemcinin ulaştığı aydınlanmaya ulaşmayabilir. Buna, insanın uygun duyumunu kullanması gerektiği öne sürülerek karşılık verilebilir: Gözlerini sürekli olarak kapayan birinin teleskop ne işine yarasın? Gizemcinin tanıklığının ne ölçüde tutarlı olduğu ile ilgili tartışma sonu gelmez bir yılan hikâyesine dönebilir. Bilim tarafsız olmak zorundadır, ortaya sürülen bilimsel bir sav olduğuna göre, bilimin davranışı, tıpkı sonucu önceden bilinmeyen herhangi bir deney karşısındaki davranışı gibi olmalıdır. Bilim, algıya ve çıkarma (inference) dayanır; bilimin güvenirliği, algıların, herkesçe gözlemlenebilecek bir yapıda olmasındandır. Gizemci de bildiğinden kesinlikle emin olabilir ve bilimsel bir sınamaya gereksinme duymayabilir. Ama onun tanıklığına inanması istenen kişiler, gizemciyi, elbette, Kuzey Kutbu'na gittiğini söyleyenlere uyguladıkları bilimsel sınamadan geçireceklerdir. Bilimin, sonuç konusunda, olumlu ya da olumsuz bir tavrı olmamalıdır.

Gizemcilerden yana öne sürülebilecek başlıca kanıt, onların birbirleriyle uyuşum içinde olduklarıdır. Başpapaz Inge, «İlkçağ, Ortaçağ, Yeniçağ, Protestan, Katolik, giderek Budist ve Müslüman gizemciler arasında var olan görüş birliğinden daha önemli bir şey bilmiyorum, ama elbette en çok güvenilebilir olanlar Hıristiyan gizemcileridir» diyordu. Çok önceleri Mysticism and Logic (Gizemcilik ve Mantık) adlı kitabımda benimsediğim bu düşüncenin gücünü küçümsemek amacında değilim. Gizemciler, başlarından geçen deneyleri sözle ifadelendirme yetenekleri açısından birbirlerinden çok farklıdırlar, ama bana kalırsa bu alanda en büyük başarıyı gösterenler şu üç noktada direnmektedirler:

1) Bütün bölünmeler ve ayrılıklar gerçek dışıdır; evren tek ve bölünmez bir birliktir;

2) Kötülük bir yanılsamadır (illusory) ve bu yanılsama bir parça'nın özerk ya da kendine yeterli olduğu konusundaki yanlış düşünceden doğmuştur;

3) zamanın gerçekliği yoktur ve gerçeklik «ebedi» anlamında değil ama, bütünüyle zamanın dışında olması bakımından sonsuzdur.

Doğrusu, bütün gizemcilerin üzerinde birleştikleri noktaların, yukarıda özetlediğim üç noktadan ibaret olduğunu ileri sürdüğüm sanılmasın. Bu üç önerme, bu konudaki bütün görüşleri temsil eden bir niteliktir, o kadar. Şimdi, kendimizi, bir mahkeme salonunda jüri üyelerinden biri sayalım. Bu jürinin ödevi de, bu üç ve oldukça şaşırtıcı önermeyi ileri süren tanıkların güvenilebilirliklerini saptamak olsun.

İlkin, bütün tanıkların bir noktaya kadar anlaştıklarını görmekle birlikte, bu noktadan sonra birbirlerine bütünüyle ters düştüklerini, ama ters düşerken de, en azından anlaştıkları zamanki kadar kendilerinden emin olduklarını göreceğiz. Protestanlar değil ama Katolikler,

Bakire Meryem'in hayalini güpegündüz gördüklerini söyleyebilirler; Budistler değil ama, Hıristiyanlar ve Müslümanlar meleklerin başı olan Cebrail'in kendilerine büyük gerçekleri bildirdiklerini öne sürebilirler; Çinli Taocu gizemciler, kendi temel öğretilerinin doğrudan doğruya bir sonucu olarak, hükümetlerin hepsinin kötü olduğunu belirtirken Avrupalı ya da İslam gizemcilerinden çoğu, en az Taocular kadar güvenle, düzene boyun eğmeyi öğütleyebilirler. Birbirlerinden ayrıldıkları noktalarda her grup, öteki gruba güvenilemeyeceğini öne sürerler; bundan dolayı da salt bir üstünlük kazanmak istiyorsak; **«gizemcilerden çoğu öteki gizemcilerden çoğunun birçok noktada yanıldıklarını söylüyorlar»** deriz. Bununla birlikte, gizemcilerin birbirlerinden farklı düşündükleri noktalardan çok daha büyük önem taşıyan noktalarda anlaşmış olmaları, bu üstünlüğümüzün önemini yarıya indirebilir. Her neyse, biz aralarındaki görüş ayrılıklarını tatlıya bağladıklarını ve savunmalarını yukarda sözünü ettiğimiz üç temel nokta (dünyanın birliği; kötülüğün bir yanılsama oluşu ve zamanın gerçek dişiliği) üzerinde yoğunlaştırdıklarını varsayacağız. Peki ama, tarafsız ve dışardan birer jüri üyesi olarak, üzerinde söz birliği ettikleri bu kanıtları nasıl sınayabiliriz?

Bilimsel düşünmeye yatkın kişiler olarak, ilk işimiz, doğallıkla, bu kanıtları bizim de doğrudan doğruya elde edip edemeyeceğimizi araştırmaktır. Buna çeşitli karşılıklar verilebilir. Sözgelimi, bize, bu tür düşüncelere yatkın bir kafamız olmadığı, gerekli olan alçakgönüllülükten yoksun olduğumuz söylenebilir ya da bu gibi şeyleri kavrayabilmek için oruç tutmanın ve dinsel düşüncelere dalmanın zorunlu olduğu belirtilebilir veya (tanıklarımız Hintli ya da Çinliyse tabii), bu iş için her şeyden önce soluk alma egzersizleri yapmanın gerekli olduğu ifade edilebilir. Bu son görüş, (soluk alma egzersizlerinin gerekli olduğu görüşü) sanırım, deneye daha elverişlidir, öte yandan oruç tutmak da bu alanda sık sık etkili olmuştur. Ayrıca, deneylerin büyük bir güvenle salık verdikleri bir yöntem, yoga yöntemi vardır ki, bu, gizemcilerin bir kesinliğe ulaşmada kullandıkları bir beden eğitimi yöntemidir. [Çin'de yoga konusunda bk. Waley, the way and its Power, sayfa: 117-118.] Yoga'nın temel niteliklerinden biri, soluk alıp verme egzersizleridir. Yoga'nın burada bizi ilgilendirmeyen öteki yönlerinin sözünü etmiyoruz.

Yoganın insana bir iç görü kazandırdığı savını sınamak için, bu görüşü, biraz da zoraki olarak basitleştirelim. Diyelim ki, birçok kimse, belirli bir süre içinde, belirli bir biçimde soluk alıp verirsek, zamanının gerçek dışılığına inanacağımızı kesinlikle öne sürmektedir. Şimdi daha da ileriye gidelim ve onların bize verdikleri öğütlere uyarak sözünü ettikleri akıl durumuna geldik diyelim. Ama, yeniden normal biçimde solumaya başladığımızda, daha önce gördüğümüz hayale inanıp inanmama konusunda bir türlü karar veremeyiz. Bu soruyu nasıl irdeleyeceğiz?

Önce şu var: «Zaman gerçek dışıdır» sözü ne anlama gelmektedir? Eğer söze gerçekten bir anlam veriyorsak bu «x, y'den önce oldu» gibi önermelerin 'bladadiblada' sözü kadar anlamsız ve boş bir ses yığını olduğunu söylemektir. Yok eğer, bundan daha hafif bir şey kastediyorsak (sözgelimi, olaylar arasında, onları «öncelik» ve «sonralık» arasındaki ilişki gibi sıraya koyan bir kişinin var olduğunu, ama bu ilişkinin «öncelik» ve «sonralık» ilişkisinden ayrı bir ilişki olduğunu kastediyorsak), görüşümüzde temelli bir değişiklik yaratacak herhangi bir şey öne sürmüş olmayız. Bu, tıpkı, İlyada'nın Homeros tarafından değil, ama aynı adı taşıyan bir başkası tarafından yazılmış olduğunu söylemeye benzer. Gerçekte, «olaylar» diye bir şeyin var olmadığını düşünmek zorundayızdır: Buna göre, yalnızca evrenin geniş

bütünlüğüdür var olan, bu bütün de bir geçici akışın yanıltıcı görüntüleri arasında gerçek olan'ı kucaklar. «Önceki« ve «sonraki» olaylar arasındaki görünüşteki ayrılığın, gerçek'te hiçbir karşılığı yoktu. Önce doğduğumuzu, sonra büyüdüğümüzü ve en sonunda da öldüğümüzü söylemek, en azından, önce öldüğümüzü, sonra küçüldüğümüzü ve en sonunda da doğduğumuzu söylemek kadar yanlıştır. Kişisel bir yaşamın gerçekliği dediğimiz şey, aslında evrenin zamansız ve bölünmez varlığının yanılmasıyla soyutlanmış bir öğesidir. Gelişme ile çürüme arasında hiçbir fark olmadığı gibi, mutlulukla sonuçlanan bir acı ile acıyla sonuçlanan bir mutluluk arasında da bir fark yoktur. Bir cesede saplanmış bir bıçak görürseniz, adamın bıçak darbesiyle ölmüş olmasıyla, bıçağın adam öldükten sonra cesede saplanmış olması arasında da bir fark söz konusu değildir. Bu tür düşünce, eğer doğruysa, yalnızca bilimin değil, ama umudun, çabanın ve özgörünün de sonu demektir. Dünyaya ilişkin bilgelikle, ve asıl din açısından önemlisiahlakla da bağdaşmaz.

Kuşkusuz, gizemcilerin çoğu, bu sonuçları bütünüyle kabul etmemekte, ama bu sonuçların kaçınılmaz olarak çıktığı öğretiler önermektedirler. Nitekim, Başpapaz İnge, geçici akışa büyük önem veren evrime bağlı bir din anlayışına karşıdır. «Bir ilerleme yasası yoktur; evrensel bir ilerleme yoktur» der. Ona göre,» kendi kendine işleyen ve evrensel bir ilerleme öğretisi, Victoria çağı insanlarının laik dini, kesinlikle çürütülebilecek hemen hemen biricik felsefi kuram olma sakıncasını taşımaktadır». Daha sonra üzerinde duracağım bu konuda, birçok nedenlerden dolayı kendisine büyük saygı duyduğum başpapazla aynı düşüncede olduğumu belirtmekle yetineyim. Ama başpapaz, öncüllerinden, bence, çıkarılabilecek olan sonuçları çıkarmamakta da direnmektedir.

Gizemcilik öğretisini alaya almamak gerekir, çünkü bilgece bir özü vardır. Şimdi de, isterseniz, zamanın yadsınmasından çıktığını sandığım aşırı sonuçları, gizemciliğin nasıl önlemeye çalıştığını görelim.

Gizemciliğe dayanan felsefenin Parmenides'ten Hegel'e uzanan büyük bir geleneği vardır. Parmenides şöyle der: **«Olan şey, yaratılmamıştır ve yok edilemez; çünkü bütün, hareketsiz ve sonsuzdur. Ne geçmişte olmuştur, ne de gelecekte olacaktır; çünkü o şimdi sürekli ve birdenbire olarak vardır».[** Bumet'in Earty Greek Philosophy 'sinden.] Metafiziğe, gerçekle görünüş arasındaki ayrımı kendi deyişi ile, gerçeğin düşüncenin yolu arasındaki ayrımı, ilk kez getiren Parmenides'tir. Açıkça anlaşılan bir şey varsa o da, zamanın gerçekliğini yadsıyanların buna benzer ayrımları öne sürmek zorunluluğunu duymalarıdır. Çünkü dünya, zaman içinde görünmektedir. Eğer hergünkü deneyler bütünüyle bir yanılsama değilse, görünüş ile onun arkasındaki gerçek arasında bir ilişkinin var olması gerektiği de açıktır. Bununla birlikte en büyük güçlükler de bu noktada ortaya çıkmaktadır: Görünüş ile gerçek arasındaki ilişki çok sıkıfıkı bir ilişki olarak ortaya konursa, görünüş'ün bütün hoşa gitmeyen taraflarının gerçek'te de karşılıkları olacaktır; ama eğer bu ilişki çok gevşek bir ilişki biçiminde ortaya konursa, görünüşün niteliklerinden gerçeğin niteliklerini çıkarımlayamayız, dolayısıyla da gerçeklik, Herbert Spencer'de olduğu gibi, belirsiz bir «bilinemez» olarak kalır. Hıristiyanlar açısından panteizmi önlemenin buna bağlı bir güçlüğü vardır: Eğer Dünya sadece görüntüyse, Tanrı hiçbir şeyi yaratmamıştır ve Dünya'nın karşılığındaki gerçek Tanrı'nın bir parçasıdır; ama Dünya bir ölçüde de olsa Tanrı'dan ayrıysa ve bir gerçekliği içeriyorsa, gizemciliğin temel öğretisi olan her şeyin bütünlüğü görüşünden vazgeçmek ve Dünya gerçek olduğu ölçüde ondaki kötülüklerin de gerçek olduğunu kabullenmek zorunda kalırız. Bu ve buna benzer güçlükler tam ve eksiksiz bir gizemciliğin dini bütün bir Hıristiyan

tarafından kabulünü son derece güçleştirmektedir. Birmingham piskoposunun da söylediği gibi, **«panteizmin bütün biçimleri reddedilmektedir; çünkü eğer insan Tanrı'nın gerçekten bir parçasıysa, insandaki kötülük Tanrı'da da var demektir.»**

Buraya kadar, hep, tanık sandalyesine oturan gizemcileri dinleyen, onların söylediklerini kabul ya da red konusunda karar vermeye çalışan bir jüri üyesi gibi davrandık. Duyular dünyasının gerçekliğini reddettiklerinde, «gerçeklik» deyimini, genellikle mahkemelerde kullanıldığı anlamında alsaydık, söylediklerini reddetmekte tereddüt etmeyecektik, çünkü onların sözlerinin öteki tanıkların hepsinin söylediklerine, giderek, ayaklan yerden kesilmediği zamanlarda kendi söylediklerine aykırı düştüğünü görecektik. Bu yüzden gerçek'in başka bir anlamını aramalıyız. Benim inancıma göre, gizemciler «gerçek»le «görünüş»ü karşılaştırdıklarında, «gerçek» sözcüğüne mantıksal değil ama, duygusal bir anlam yüklemektedirler: Bir anlamda «gerçek», onlarca «önemli olan» demektir. Zaman gerçek dışıdır, denildiğinde bir anlamda belli durumlarda söylenmesi gereken şey şudur: Evreni bir bütün olarak kavramak gerek, eğer bir Yaratıcı varsa ve bu Yaratıcı, yaratmayı kararlaştırdığında evreni nasıl düşündüyse öyle kavramak önemlidir. Evren böyle kavranırsa, bütün süreçler tek bir bütünün içindedirler, geçmiş, şimdi ve gelecek, bir anlamda, birlikte vardırlar; bu yüzden de şimdi'nin, dünyayı alışılmış biçimdeki kavrayışımızdaki ötekilere üstün gerçekliği ortadan kalkar. Bu yorum benimsenirse, gizemcilik bir olguyu değil, bir duygulanımı dile getiriyor demektir; gizemciliğin öne sürdüğü bir şey yoktur; bu yüzden de bilim yoluyla ne kanıtlanabilir ne de çürütülebilir. Gizemcilerin birtakım şeyler öne sürmeleri, duygulanımın önemini, bilimsel gerçekten ayırt etmedeki güçsüzlüklerindendir. Kuşkusuz, gizemcilerin bu görüşü kabul edecekleri su götürür, ama bu, gördüğüm kadarıyla, hem onların bazı savlarını kabul eden, hem de bilimsel anlayışa aykırı düşmeyen tek görüştür. Gizemcilerin kesinliği ve bazı konularda aralarında görüş birliğinin olması, olgularla ilgili tanıklıklarını kabul etmemiz için yeterli bir gerekçe değildir. Kendi gördüklerini başkalarının da görmesini istediğinde bilim adamı, mikroskop ya da teleskobunu ayarlar; başka bir deyişle, dış dünyada değişiklik yapar ama, gözlemciden görme duygusuna sahip olmaktan başka bir şey istemez. Buna karşılık gizemci, oruç tutma, soluk alma egzersizleri ve dış gözlemden dikkatle kaçınma gibi isteklerle gözlemcinin kendisinde değişiklik bekler (bazıları, böyle bir eğitimin gerekliliğine karşı çıkarlar ve gizemsel aydınlanmaya suni yollardan ulaşılamayacağını öne sürerler; bilimsel açıdan bu, onların öne sürdüklerinin sınanmasını, yogaya dayananların sınanmasından daha da güçleştirir. Ama hepsi,, orucun ve çileci bir yaşamı sürdürmenin yararlı olduğuna inanırlar.) Hepimizin bildiği gibi afyon, haşhaş ve alkol, gözlemci üzerinde bazı etkiler yaratır, ama biz bu etkileri hoşa gider bulmadığımızdan evrenle ilgili kuramımızda onlara yer vermeyiz. Kimi kez, bunlar bile, bize gerçeğin bazı parçalarını gösterebilirler; gene de bunlara genel bilgeliğin kaynağı gözüyle bakmayız elbette. Çevresinde yılanlar gören bir sarhoş, daha sonra ayıldığında, başkalarından gizlenmiş olan bir gerçeğin kendisine göründüğünü düşünmez; ama buna benzer inançların da Bacchus kültünün oluşumuna yol açmış olabileceğini kabul etmeliyiz. Günümüzde ise, William James'in belirttiği gibi güldürücü gazla ortaya çıkan sarhoşluğun, normal zamanlarda gizli olan birtakım gerçekleri aydınlattığına inanan insanlar da vardır. [William James'in Varieties of Religious Experience'ine bakınız.] Bilimsel açıdan, açlıktan başı döndüğü için gökyüzünde yıldızlar gören bir adamla, çok içtiği için çevresinde yılanlar gören adamın hiç farkı yoktur. İkisi de anormal bedensel koşullar içindedirler, bu yüzden algıları da anormaldir. Normal algılar, yaşam savaşında yararlı olmak durumunda oldukları için,

olgularla çakışmak zorundadırlar; ama anormal algılardan böyle bir çakışmayı beklemek için bir neden yoktur, bu yüzden de onların tanıklığı, normal algının tanıklığından üstün olamaz.

Gizemci duygulanımlar, temelsiz inançlardan arınır ve insanı gündelik yaşamdan çekip koparacak kadar ağır basmazsa, çok değerli şeyler sağlayabilir: Daha yücelmiş bir biçimde olmasına karşın, tıpkı derin düşüncenin sağladığı değerli şeyler gibi. Bütün bencil isteklerin silindiği, zihninse evrenin sonsuzluğunu yansıtan bir ayna durumuna ulaştığı gizemci duygulanım, bir an için, genişliğin sessizliğin ve derinliğin kaynağı olabilir. Başlarından böylesi bir deney geçmiş olanlar ve bunun evrenin yapısıyla ilgili bazı yargılarla, kaçınılmaz olarak, bağlı olduğuna inananlar, doğallıkla, bu yargılardan kopamazlar. Ama ben, bu yargıların önemsiz olduğuna ve doğru olduklarına inanmak için bir gerekçe bulunabileceğine inanmıyorum. Doğruya varmak için bilimsel yöntemden başka bir yöntem olduğunu kabul etmemekle birlikte, duygulanımlar alanında, dini meydana getiren deneylerin değerine inanıyorum. Yanlış inançlarla birleşen bu deneyler, iyiliklere olduğu kadar kötülüklere de yol açmışlardır; bu tür bir birleşmeden arınırlarsa, geriye, yalnızca iyi yanlarının kalacağını umut edebiliriz sanıyorum.

Sh:117-129

KOZMİK AMAÇ

Çağdaş bilim adamları, dine düşman ya da ilgisiz değillerse, eski dogmaların yıkıntısı arasında yaşayabileceğini sandıkları bir inanca, Kozmik Amaç inancına, sıkı sıkıya sarılmışlardır. Bunun gibi, açık görüşlü dinbilimciler ve Kozmik Amaç'ı, kendi dinsel inançlarının temeli saymışlardır. Bu öğretinin çeşitli biçimleri olmakla birlikte hepsinin ortak yanı, Evrimin ahlak açısından değerli bir amaca doğru geliştiği ve bir bakıma, bu uzun evrim sürecinin ancak böyle haklı gösterilebileceği düşüncesidir. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, Sir J. Arthur Thomson, bilimin eksik olduğunu, çünkü niçin sorusunu yanıtlayamadığını belirtmişti. Ona göre, din, bu soruyu yanıtlayabilir. «Niçin yıldızlar meydana gelmiştir? Niçin dünya soğumuş ve sonunda yaşam ortaya çıkmıştır?» Bu soruların yanıtı, «çünkü sonunda, hayranlık duyulacak bir sonuç ortaya çıkacaktı da ondan,» biçimindedir. Doğrusu ben, hayran olunacak bu sonucun ne olduğundan pek emin değilim, ama bu olsa olsa, bilimsel kafalı dincilerin, dinsel eğilimli bilim adamlarının ortaya çıkışı olabilir.

Öğretinin üç biçimi vardır: «Teist,» «panteist» ve «ortaya çıkış» diyebileceğimiz biçimler. En basit ve dinci görüşe en yatkın olan birincisi («teist» görüş), uzun erimli olarak bir iyinin ortaya çıkacağını önceden gördüğü için Tanrı'nın, Dünyayı yarattığı ve doğa yasalarını yürürlüğe koyduğu inancındadır. Bu görüşe göre, yarattığı şeylerin dışında olan Tanrı'nın zihninde, amaç, önceden, bilinçli olarak vardır.

«Panteist» görüşte ise, Tanrı, evrenin dışında değildir, bir bütün olarak düşünülen evrenin ta kendisidir. Bundan dolayı da, yaratma eylemi diye bir şey sözkonusu olamaz; evrenin kendisinde yaratıcı bir güç vardır; evren, bu yaratıcı gücün, bütün gelişme süreci boyunca, zihninde olduğu söylenebilecek bir plana göre gelişir.

«Ortaya çıkış» görüşünde, amaç daha kördür. İlk aşamalarda evrende olan hiçbir şey daha sonraki aşamayı önceden göremez; daha gelişmiş varlık biçimlerinin ortaya çıkmasına sebep olan değişiklikleri yöneten, bir tür kör itilimdir. Bu yüzden, oldukça belirsiz anlamda, başlangıç, sonu içerir.

Bu üç görüşü, BBC radyosunda yapıldığından daha önce söz ettiğimiz konuşmalarda bulmak olanaklıdır. Birmingham piskoposu «teist» görüşü, Prof. J. S. Haldane «panteist» görüşü, Prof. Alexander ise «ortaya çıkış» görüşünü temsil etmektedirler (aslında Bergson ile Prof. Lloyd Morgan'ın bu üçüncü görüşü daha tipik bir biçimde temsil ettikleri söylenebilir.) Bu öğretiler, savunucularının sözleriyle daha aydınlığa çıkabilir belki.

Birmingham Piskoposu «evrende insan zihnindekine benzer bir rationalite vardır. Bu durum, kozmik sürecin bir zihin tarafından yönetilip yönetilmediği sorusuyla karşıkarşıya bırakır bizi» demektedir. Ama bu soru uzun sürmez. Çünkü, hemen arkasından, «bu sonsuz evren panoramasında uygar insanın yaratılışı ile sonuçlanan apaçık bir gelişmenin bulunduğunu» öğreniriz: Peki ama bu gelişme kör güçlerin bir sonucu mudur? Bu soruyu «evet» diye yanıtlamak, bana, inanılmaz ölçüde garip görünüyor. Gerçekte, bilimsel yöntemle edinilmiş olan çağdaş bilgiden çıkarılacak doğal sonuç Evrenin, istemin kesin sonuçlara yöneltti̇ği bir düşüncenin egemenliği altında bulunduğudur. Bu yüzden de insanın yaratılışı, elektron ve protonların niteliklerinin bütünüyle olanaksız ya da anlaşılmaz bir sonucu değildir veya isterseniz, bunun, uzay zamanın süreksizliğinin bir sonucu olmadığını da söyleyebilirsiniz. İnsan'm yaratılışı Kozmik Amaç'ın sonucudur. Bu Amaç'ın yöneldiği sonuçlar ise insanın seçkin nitelik ve güçlerinde aranmalıdır. Gerçekte, insanın ahlaki ve ruhi yetenekleri, en yüce durumlarında, varlığının kaynağı olan Kozmik Amaç'm yapısını açığa vururlar».

Gördüğümüz gibi Birmingham Piskoposu, eğer Dünya Tanrı daysa, Dünya'dakı kötülük de Tanrı'dadır, gerekçesiyle panteizmi reddetmektedir. Piskopos, ayrıca, panteizmi, «Tanrı, evren gibi bir oluş içinde değildir» diyerek de reddediyor. Dünyada kötülüklerin olduğunu açık yüreklilikle kabul ederek şöyle diyor: «Bu kadar çok kötülük olması bizi şaşırtıyor, Hıristiyan teizmine karşı öne sürülen temel kanıt da bu şaşkınlıktan başka bir şey değildir.» Ama hayran kalınacak bir dürüstlükle Piskopos, bu şaşkınlığımızın akıl dişiliğim öne sürmek için bir girişimde bulunmuyor.

Dr. Barnes'in görüşleri ise, iki türlü sorun ortaya çıkarmaktadır: Genel olarak Kozmik Amaç'la ilgili sorunlar ve özel olarak da, Kozmik Amaç'ın teist biçimi ile ilgili sorunlar. Bunlardan birincisini daha sonraya bırakarak, İkincisi üzerinde biriki şey söylemenin şimdi gerekli olduğu kanısındayım.

Amaç kavramı bir insan yapısına uygulanabilecek doğal bir kavramdır. Bir ev sahibi olmak isteyen kişi, Binbir Gece Masalları dışında, salt istedi diye, şıpınişi ev sahibi olamaz. Bu isteğinin gerçekleşmesi için emek ve zaman gereklidir. Ama Kadirimutlak için böyle bir sınırlama yoktur. Eğer insanlar için gerçekten iyi şeyler düşünüyorsa (ki, bu bana hiç de tutarlı bir varsayım gibi görünmüyor) niçin tıpkı Genesis kitabında anlatıldığı gibi insanı birdenbire yaratıvermiş olmasın? Ichthysaurslar, dinosorlar, diplodochiler, mastodonlar ve buna benzer yaratıkları yaratmanın anlamı neydi? Dr. Barnes, bir yerde, Tanrı'nın barsak şeritlerini niçin yarattığına bir türlü akıl sır erdiremediğini söylemektedir. Kuduz hastalığı ve hidrofobi hangi yararlı amaca hizmet etmektedir? Doğa yasalarının, iyi şeyler olduğu kadar kötü şeyler de meydana getirmesinin kaçınılmaz olduğunu söylemek bir yanıt değildir. Çünkü doğa yasalarını yürürlüğe koyan Tanrı'dır. Günaha bağlı olan kötülük, bizim özgür istemimizin bir sonucu diye açıklanabilir, ama insanın yaratılışından önceki kötülükleri nasıl açıklayacağız? Bana öyle geliyor ki, Dr. Bames, yırtıcı hayvanların bedenlerinde ilk günahları hayvanların yaratılışından çok daha öncelere uzanan kötü ruhların arındığı konusunda William Gillespie tarafından öne sürülen çözüm yolunu kabul etmeyecektir. Buna karşılık,

mantık bakımından yeterli sayılabilecek başka bir çözüm yolu da düşünemiyorum. Güçlük oldukça eskidir, ama gerçektir. İçinde, günah sonucu olmayan kötülüklerin de bulunduğu bir dünya yaratan Kadirimutlak bir Varlık'ın kendisi de, kimi yönden, kötü bir varlık olacaktır. [Başpapaz Inge'in deyişiyle: «Alışkanlıkla Yaratıcı'ya yüklediğimiz dar ahlakçılığımızla kötülük sorununu abartırız hep. Tanrı'nın salt bir ahlaksal varlık olduğunu öne süren kuramın temeli yoktur; yasaları ve işleri, Tanrı'nın salt ahlaksal bir varlık olmadığı görüşüne ağırlık verir doğrultudadır». Outspoken Essays, C. II. sayfa: 24.]

Kozmik Amaç'ın «panteist» ve «ortaya çıkış» görüşleri, bu tür itirazlara pek açık değildir.

Panteist düşünceye dayalı bir evrim, panteizmin özel biçimlerine göre değişiklikler gösterir; Prof. J. S. Haldane'in şimdi üzerinde duracağımız panteizmi Hegel'e bağlıdır ve Hegelcilik'le ilgili her şeyde olduğu gibi, anlaşılması öyle kolay değildir. Ama bu bakış açısının, son bir yüzyıldan daha uzun bir süre boyunca büyük etkileri olmuştur, bu yüzden de incelenmesi zorunludur. Dahası, Prof. Haldane, birçok özel konudaki çalışmalarıyla ün yapmış ve genel felsefesini ayrıntılı araştırmalarla, özellikle fizyoloji alanında ortaya koymuş; bu araştırmaların yaşayan bedenler biliminde, fizik ve kimya yasalarının yanı sıra, başka yasaların da gerekliliğini kaçınılmaz kıldığını öne sürmüştür. Bu durum, onun genel görüşüne ağırlık kazandırmaktadır.

Bu felsefeye göre, dar anlamda «ölü» diye bir şey olmadığı gibi, bilinç veya ona benzer bir nitelik taşımayan canlı maddede yoktur; bu düşüncede bir adım daha ileri gidilmektedir: Belirli ölçüde tanrısal olmayan bilinç de söz konusu değildir. Daha önceki bölümde kısaca gördüğümüz gerçekle görünüş arasındaki fark, Prof. Haldane'in görüşlerinde de işe karışmaktadır (kendisi açıkça söylemiyor bunu). Ama şimdi Hegel'le birlikte bu fark, bir nitelik farkı olmaktan çıkmış, bir derece farkı durumuna dönüşmüştür. Ölü madde en az gerçek olandır, canlı madde biraz daha gerçektir; ama tam gerçeklik ancak Tanrı'da, başka bir deyişle, tanrısal olarak kavranan Evrendedir. Hegel bu önermeleri mantıksal olarak kanıtladığını söylemektedir. (Bunları geçiyoruz, çünkü incelemeye kalksak en azından bir cilt tutar). Bununla birlikte, BBC Radyosundaki konuşmasından alıntılar yaparak Prof. Haldane'in görüşlerini açıklamaya çalışalım.

Prof. Haldane, şöyle diyor: «Mekanik yorumu, yaşam felsefemizin biricik temeli olarak alırsak, geleneksel dinsel inançlarımızın tümünden ve öteki gündelik inançlarımızın da çoğundan vazgeçmek zorunda kalırız». Bereket, her şeyi mekanik yoldan, başka bir deyişle fizik ve kimya aracılığıyla, açıklamanın gereği olmadığını, üstelik bunun olasılık taşımadığını, çünkü biyoloji için bir organizma kavramına gereksinim olduğunu söylüyor. Prof. Haldane diyor ki: «Fiziksel açıdan yaşam, bir mucizeden başka bir şey değildir». «Soyaçekim yoluyla geçen benzerlikler yaşamın ayırdedici özelliğinin kendini sürekli olarak korumak ve çoğalmak olduğunu içerir». **«Eğer yaşamın Doğanın özünde bulunmadığını, yaşamdan önce bir zamanın varlığını kabul edersek bu, yaşamın görünüşünü bütünüyle anlaşılmaz kılan bir düşünce olur».** «Biyolojinin, yaşam deneylerimizin mekanik ya da matematik yorumlarına kapılarını sımsıkı kapaması, hiç değilse, bizim dinle ilgili düşüncelerimiz açısından son derece anlamlıdır». «Bilinçli davranışın yaşamla olan ilişkisi yaşamın mekanizma ile olan ilişkisini andırır». «Ruhbilimsel yorum açısından 'şimdi', gelgeç bir an değildir: İçinde hem geçmişi hem de geleceği taşır». Prof. Haldane'e göre, biyoloji için nasıl organizma kavramına gereksinim varsa, ruhbilim için de kişilik kavramına gereksinim vardır; insanın bir ruh artı bir bedenden meydana geldiğini, ya da dış dünyayı değil, salt duyumlarımızı bildiğimizi, çünkü

gerçekte çevremizin bizim dışımızda olmadığını sanmak yanlıştır. Prof. Haldane «Uzay ve zaman, kişiliği soyutlamaz; kişilik içinde bir düzenin varlığını dile getirir, böyle uzayın ve zamanın sınırsızlığı, Kant'ın fark ettiği gibi, kişiliğin içindedir» demektedir. Başka bir yerde de şöyle diyor: «Kişilikler birbirlerini dışarda bırakmazlar. Bizdeki gerçek, adalet, iyilikseverlik ve güzellik ülküsünün her zaman bizde var olduğu, bizi ilgilendirdiği, ama bizim biricik bireysel ilgimiz olmadığı temel bir olgudur. Dahası, bu ülkü, çeşitli yönleri olan tek ülküdür».

Bu noktadan bir adım daha ileri giderek, tek tek kişiliklerden Tanrıya varmaya hazırız demektir. **«Kişilik yalnız bireysel değildir. İşte bu olguda biz Tanrı'nın varlığını tanırız. Tanrı yalnız bizim dışımızda olan bir varlık değil, ama kişiliklerin kişiliği olarak içimizde ve çevremizdedir.» «Tanrı ışığını ise biz, ancak, içimizde, doğruluk, gerçeklik, iyilikseverlik, güzellik ve bunların sonucunda ortaya çıkan öteki insanlarla kardeşlik ülküsünde bulabiliriz».** Prof. Haldane, özgürlükle ölümsüzlüğün insan bireylerine değil, Tanrı'ya ait olduğunu, bireylerin de 'gerçek' olmadığını söylüyor bize. «Bütün insan soyu yok olsa, bütün sonrasızlığı ile Tanrı tek gerçek olarak kalacak ve bizde gerçek olan şey O'nun varlığında süregidecektir.»

Yüreğimize su serpecek son bir düşünce: Tanrı'nın tek ve biricik gerçekliğinden, yoksulun yoksul olmaktan yakınmaması gerektiği sonucu çıkmaktadır. **«Geçici anların, söz gelimi, bir işe yaramaz zenginliğin yalancı gölgesi ardında koşmak aptallıktır.» «Yoksulların gerçek düzeyi, zenginlerinkinden çok daha üstün olabilir».** Bundan anlaşıldığına göre, açlıktan ölmek üzere olan yoksullar «Son ve biricik gerçeğin, Tanrı'nın varlığı olarak adlandırdığımız ruhsal ya da kişisel gerçek» olduğunu anımsayarak avunmalıdırlar.

Bu kuramın ortaya attığı birçok sorun vardır. Dilerseniz bu sorunların en kesin olanından başlayalım: Biyoloji fiziğe ve kimyaya, ruhbilim de biyolojiye, hangi anlamda (eğer bir anlam sözkonusuysa tabii) indirgenemez?

Biyolojinin kimya ve fizik ile olan ilişkileri konusunda Prof. Haldane'in görüşleri, günümüz uzmanlarının çoğunluğunca benimsenen bir görüş değildir. Buna karşıt olan ve eski olmakla birlikte seçkin bir biçimde dile getirilen bir görüşü Jacques Loeb'in 1912 yılında yayımlanan The Mechanistic Conception of Life (Yaşamın Mekanist Kavranışı) adlı kitabında buluyoruz. Loeb, kitabın en ilginç bölümlerinde canlı varlıkların üremesi ile ilgili deneylerinin sonuçlarını bildirmektedir ki bu sonuçlar Prof. Haldane tarafından mekanik ilkelerle açıklanamaz sayılan sonuçlardır. Mekanist bakış açısının benimsendiği Encylopaedia BrinTanrıica 'nın son baskısında Mr. E. S. Goodrich'in 'evrim' maddesine yazdığı şu satırlara bakalım:

«Bilimsel bir gözlemci açısından yaşayan bir organizma kendi kendini yöneten, kendi kendini onaran, karmaşık, fiziko kimyasal bir mekanizmadır. Bu açıdan, bizim 'yaşam' dediğimiz, bu fiziko kimyasal süreçlerin toplamından başka bir şey değildir. Bu süreçler, dışardan ne idüğü belirsiz birtakım güçlerin müdahalesi olmaksızın, kesiksiz ve birbiriyle bağımlı dizilerden oluşmaktadır».

Bu makale, canlı maddede fiziğe ya da kimyaya indirgenemez bazı süreçlerin bulunduğunu gösteren hiçbir kanıt öne sürmemektedir. Yazar, ölü madde ile canlı madde arasında kesin bir ayrım bulunmadığını ileri sürmekte ve şöyle demektedir: «Canlıyla cansız arasına hiçbir katı ve kesin bir sınır konulamaz. Yaşayan kimyasal bir özel töz yoktur. Etkin bir canlı güç de söz konusu değildir. Süreçteki her aşama kendinden öneki aşamayla belirlenir, kendinden

sonraki aşamayı da belirler.» Yaşamın kökenine gelince, bu konuda şöyle denilmektedir: «Çok eski çağlarda koşullar elverişli duruma gelince, değişik türlerden yüksek bileşimler meydana gelmiştir. Bunların çoğu kararsızdılar ve ortaya çıkar çıkmaz parçalandılar, ötekiler ise kararlıydılar ve devam ettiler. Daha başkaları ise, hem hızla parçalandılar, hem de aynı hızla özümseyerek yeni biçimlere girdiler. Büyümekte olan böyle bir bileşim ya da karışım, bu yolu izlemeye başlar başlamaz, zorunlu olarak, kendini sürdürmek isteyecek, kendinden daha az karmaşık olanlarla beslenecek ya da onlarla birleşecekti». Çağımız biyoloji bilginlerinin arasında bu görüşün Prof. Haldane'in görüşünden daha çok egemen olduğunu söyleyebiliriz. İki görüş de, canlı maddeyle ölü madde arasında kesin bir sınırın bulunmadığı üzerinde birleşmektedirler: Buna karşılık Prof. Haldane, ölü madde adını verdiğimiz şeyin gerçekte canlı madde olduğunu öne sürer, biyologların çoğu ise canlı maddenin psiko kimyasal bir mekanizma olduğunu düşünürler.

Ruhbilim ile fizyoloji arasındaki ilişkinin incelenmesi ise daha güç bir konudur. Burada iki ayrı soru ortaya çıkıyor: Bedensel daranışlarımızın salt ruhbilimsel nedenlerden meydana geldikleri varsayılabilir mi? Zihinsel olguların, kendileriyle aynı zamanda ortaya çıkan beden eylemleriyle ilgisi nedir? Herkes tarafından gözlemlenebilecek davranışlar, yalnızca bedensel davranışlarımızdır; düşüncelerimiz başkalarınca çıkarımlanabilir (inferred), ama ancak bizce kavranabilirler (perceived). En azından sağduyu bunun böyle olduğunu göstermektedir. Kuramsal bir kesinlikle söylenebilecek olan, cisimlerin hareketlerinin değil, ancak bunların bizim üzerimizdeki etkilerinin gözlemlenebildiğidir. Başkalarının bizimle aynı zamanda gözlemledikleri, bizim gözlemlediklerimize benzeyebilirse de, az ya da çok bir derece farkıyla ayrılırlar birbirlerinden. Bu ve başka gerekçelerden dolayı, fizikle ruhbilim arasındaki ayrılık, eskiden düşünüldüğü gibi, büyük değildir. Fizik, belirli koşullarda neyi göreceğimizi önceden kestiren bir bilim sayılabilir, bu anlamda da ruhbilimin bir dalıdır; çünkü görme işlemi, 'zihinsel' bir olaydır. Çağdaş fizikte bu görüş, salt, ampirik olarak doğruluğu sınanabilir öneriler öne sürme isteği yüzünden ön plana geçmiştir. Bir doğrulama işleminin ise her zaman bir insanın gözlemlerini gerektirdiği, bu yüzden de doğrulamanın ruhbilimsel bir olgu olduğu dikkate alınmıştır. Ama bütün bunlar, bu iki bilimin pratiğinden çok, felsefesine ait konulardır; ele aldıkları konular arasında bir yakınlaşma varsa bile, teknikleri birbirinden farklıdır.

Bundan önceki paragrafın başında sözü edilen iki soruya dönelim: Daha önceki bölümlerden birinde gördüğümüz gibi, eğer bedensel eylemlerimizin tümünün ruhbilimsel nedenleri varsa, zihinlerimizin, nedensel açıdan hiçbir önemi kalmaz. Yalnız beden eylemlerimizle başkalarıyla iletişim (communication) kurulabilir, ya da salt bu yolla dış dünya üzerinde bir etki yapabiliriz; ne düşündüğümüz salt bedenimizin yaptıklarını etkilediği sürece önemlidir. Bununla birlikte «zihinsel» olanla «fiziksel» olan arasındaki fark, salt kolaylık olsun diye konulmuş bir ayrım olduğundan beden eylemlerimizin nedenleri, bütünüyle fizik biliminin alanına girebilir, ama zihinsel olaylar bu nedenlerin arasında da bulunabilir. Pratik sorun, zihin ya da bedene ilişkin kavramlarla ortaya konulabilir belki: Beden eylemlerimiz, fiziko kimyasal yasalarla mı belirlenmektedir? Eğer öyleyse, zihinsel olayların doğrudan doğruya ve suni olarak yapılmış madde kavramının müdahalesi olmadan incelenebileceği bağımsız bir ruhbilim var mıdır?

Bu sorulardan hiçbiri kesinlikle yanıtlanabilir türden sorular değildir. Ama sorulardan birincisine olumlu bir yanıt varılabileceğini gösteren bazı kanıtlar vardır. Bu kanıtlar, dolaysız

değildir; bir insanın hareketlerini Jüpiter gezegeninin hareketlerini hesapladığımız gibi hesaplayamayız. İnsan bedeniyle, en basit canlı organizmalar arasında kesin bir sınır yoktur; «işte burada fizik de, kimya da yetersiz kalıyor» diyebileceğimiz bir boşluğu da bulmamız söz konusu değildir. Gördüğümüz gibi canlı madde ile ölü madde arasında da kesin bir fark bulunmamaktadır. Bu yüzden, hem fiziğin hem de kimyanın en üst düzeyde bulundukları söylenebilir.

Bağımsız bir ruhbilimin olabilirliği konusunda bugün söyleyebileceğimiz şeyler çok daha azdır. Psikoanaliz bir ölçüde böyle bir bilim yaratmaya girişmişse de, fizyolojik nedenselliği önlemiş olup olmaması bakımından bu girişimin başarısı henüz kesin değildir. Biraz tereddütle de olsa ben, ruhbilimle fiziğin bugünkü gelişmelerden ayrı olmakla birlikte eninde sonunda bu iki bilim dalını kapsayacak bir bilimin ortaya çıkacağını öne süren görüşü destekliyorum. Fiziğin tekniği «madde»nin metafizik gerçekliği konusundaki inancın etkisi altında gelişmiştir. Bu inanç bugün artık geçerli değildir ve yeni quantum mekaniği yanlış metafiziği kapıdışarı eden değişik bir teknik uygulamaktadır. Ruhbilim tekniği ise, bir ölçüde, «zihnin» metafizik gerçekliği konusundaki metafizik inancın etkisi altında gelişmiştir. Fizik ile ruhbilimin, bu oyalayıcı yanlışlıklardan bütünüyle arınarak, zihin ve madde ile değil ama, «fiziksel» ya da «zihinsel» diye damgalanmayacak olaylarla uğraşan bir bilime dönüşmeleri akla yakın gelmektedir. Bu arada, ruhbilimin bilimsel statüsü sorusu da açık kalmaktadır.

Prof. Haldane'in ruhbilimle ilgili görüşleri, çok daha kesinbirtakım şeyler söylenebilecek olan, dar ve sınırlı bir sorunu da ortaya çıkarmaktadır. Prof. Haldane'e göre, ruhbilimin ayırtedici kavramı, «kişilik» kavramıdır. O bu kavramı tanımlamıyor, ama biz buna zihnin bütün öğelerini bir araya getiren ve onların birbirlerini değişikliğe uğratmalarına sebep olan birleştirici bir ilke diyebiliriz. Bir hayli belirsiz ve kaypak olan bu kavram, savunulabilir yanı olduğu sürece «ruh» anlamına gelir. Çıplak bir varlık olmayıp, bir çeşit bütünlük niteliği gösterdiği için de ruh kavramından ayrılır. Bu görüşü benimseyenler John Smith' in zihnindeki her şeyin, John Smith'sel bir nitelik taşıdığına ve bu nitelik dolayısıyla da bunların başka herhangi birinin zihninde bulunanlara benzemesine imkân olmadığına inanırlar. Eğer siz, John Smith'in zihninin bilimsel bir irdelemesini yapmak istiyorsanız, maddenin bütün parçalarına hiçbir ayrım gözetmeksizin uygulanan genel kurallarla yetinmemelisiniz; üzerinde durulan olayların o belirli kişinin başından geçtiğini ve bu olayların o kişinin bütün geçmişi ve karakteri açısından ona özgün olduğunu da aklınızda tutmalısınız.

Bu görüşün çekici yanı yok değildir. Ama onu doğru saymak için de, bir neden göremiyorum. Kuşkusuz, aynı durumda bulunan iki kişinin, geçmişlerinin birbirinden farklı olması dolayısıyla birbirlerinden farklı biçimde davrandıkları doğrudur; ancak, aynı şey, biri mıknatıslanmış öteki ise mıknatıslanmamış iki demir parçası için de geçerlidir. Anıların beyine kazınmış oldukları ve davranışları fizik yapının değişikliği yoluyla etkiledikleri sanılır. Buna benzer düşünceler karakter için de öne sürülebilir. Bir insan öfkeli, öbürü serinkanlıysa, bu ayrılık genellikle salgı bezlerinde saptanır, çoğu durumlarda da bazı ilaçlarla giderilebilir. Kişiliğin esrarlı ve indirgenemez olduğu inancının bilimle hiçbir ilişkisi yoktur, üstelik bu inanç, bizim insan olmaktan dolayı kendi kendimize duyduğumuz saygıyı pohpohladığı için benimsenmiştir genellikle.

Şu iki önermeyi alalım gene. «Ruhbilim açısından 'şimdi' akıp giden bir an değildir; hem geçmişi hem de geleceği kapsar» ve «uzay ve zaman kişiliği soyutlamazlar; kişiliğin içinde bir düzeni dile getirirler.» Geçmiş ve gelecekle ilgili olarak Prof. Haldane bir şimşeğin çakışından

sonra bir gök gürültüsünün beklenişi karşısındaki durumumuza benzer şeyleri düşünüyor anlaşılan. Denebilir ki, geçmiş olan şimşek ile gelecek olan gökgürültüsü, ikisi birden, şimdiki zihin durumumuza giriverirler. Ama bu benzetme yanıltabilir bizi. Şimşeğin anımsanması şimşek, gökgürültüsünün beklenmesi de gökgürültüsü değildir. Anımsamanın ve bekleyişin fiziksel nedenleri olmadığını düşünüyorum sadece, öznel deneyin şimdiki niteliğini düşünüyorum: Görmek bir şeydir, anımsamak başka şey; işitmek bir şeydir, beklemek başka şey. Şimdi'nin geçmiş ve gelecekle olan ilişkileri, başka alanlarda olduğu gibi ruhbilimde de yorum ilişkileri değil, nedensel ilişkilerdir (Kuşkusuz, benim bekleşimin gökgürültüsünün nedeni olduğunu öne sürmüyorum, demek istediğim şu ki, geçmişte şimşeğin hemen ardından gökgürültüsünün gelmesi ile şimdiki şimşek, birlikte, gökgürültüsünü bekleyişin nedeni olurlar). Bellek geçmişin varlığını uzatmaz, ancak geçmişin etkin olmasını sağlayan yollardan biridir.

Uzay konusunda da durum aynı, ancak biraz daha karmaşıktır. İki tür uzay vardır: Bunlardan biri, kişinin özel deneylerini kapsayan uzay, öteki ise öteki kişilerin bedenlerini sandalyeleri, masaları, güneşi, Ay'ı ve yalnızca bizim kişisel duyumlarımıza yansıdıkları gibi değil, ama gerçekte nasılsa öyle oldukları gibi kapsayan fizik uzaydır. Bu ikinci uzay varsayımsaldır ve dünyanın, kendi özel deneylerinden başka hiçbir şeyi kapsamadığı görüşünü benimsemeye hazır olan herhangi bir kişi tarafından yetkin bir mantıkla yadsınabilir. Prof. Haldane'in söylemek istediği bu değildir; bu yüzden de kendi kişisel deneylerinden başka şeyleri kapsayan bir uzayın varlığını kabul ediyor demektir. Öznel uzaya gelince, benim bütün görsel (visual) deneylerimi kapsayan görsel bir uzay (visual space) olduğu gibi, dokunma uzayı ve William James'in belirttiği, mide ağrısının uzayda kapladığı bir «hacim», vb. vardır. Ben, nesneler dünyasında bir nesne sayıldığımda, öznel uzayların bütün türleri içimdedir benim. Yıldızla gökler, astronominin uzak, yıldızlı gökyüzü değil, ama o yıldızların içimdeki etkileridir. Gördüğüm şeyler içimdedir, dışımda değil. Astronominin yıldızları benim dışımda olan fiziksel uzaydadır; ama bu yıldızların varlığına çıkarım (inference) yoluyla varırım, kendi deneylerimin çözümüyle değil. Prof. Haldane'in «uzay, kişiliğin içinde bir düzeni dile getirir» önermesi, benim kişisel uzayım için doğru ve geçerli değildir. «Uzayın kişiliği soyutlamadığı» konusundaki buna ilişkin görüşü ise, fiziksel uzay da benim içimdeyse doğru ve geçerli olabilir. Bu karışıklıktan kurtulur kurtulmaz, Prof. Haldane'in görüşleri tutarlı olmaktan çıkmaktadır.

Hegel'i izleyenlerin tümü gibi Prof. Haldane, hiçbir şeyin ötekinden gerçekte ayrı olmadığını gösterme kaygısına düşmüştür. Her insanın geçmişiyle geleceğinin, o insanın şimdisi

ile birlikte varolduğunu ve içinde yaşadığımız uzayın herbirimizin içinde bulunduğunu, kendince, kanıtlamış olmaktadır (eğer kanıtlarını kabul ediyorsak tabii). Öte yandan, «Kişilikler birbirlerini dışarda bırakmazlar» sözünü kanıtlamak için de bir adım daha ileri gittiği görülüyor. Anlaşıldığı kadarıyla, bir insanın kişiliği onun ülkülerinin bir toplamıdır ve hepimizin ülküleri de hemen hemen birbirinin aynıdır. Prof. Haldane'in sözünü bir kez daha alıntılayalım: **«Doğruluk, adalet, iyilikseverlik ve güzellik ülküleri her zaman vardır bizde... Üstelik, değişik görünümleri olmakla birlikte bu ülkü tek bir ülküdür. Tanrı ışığı bize, işte bu ortak ülkülerden ve onların yarattığı kardeşlik duygusundan gelir.»**

Doğrusunu söylemek gerekirse, bu tip önermeler karşısında ağzım bir karış açık kalıyor, işe nereden başlayacağımı bilemiyorum. «Doğruluk, adalet, iyilikseverlik ve güzellik ülküsü» nün kendisinde her zaman bulunduğunu söyleyen Prof. Haldane'in bu sözünden kuşkum yok;

kuşkusuz böyledir bu. Ama bu olağanüstü erdemi bütün insanlığa maletmeye gelince ben kendi görüşlerimin en azından onunki kadar doğru olduğuna inanıyorum. Ben, yalanın, adaletsizliğin, kötülükseverliğin ve çirkinliğin iş edinildiğini, üstelik bununla da yetinilmeyip bir ülkü olarak benimsendiklerini görüyorum. Prof. Haldane, sözgelimi, Hitler ile Einstein'in, «değişik görünümleri olmakla birlikte tek bir ülküyü» benimsediklerine mi inanıyor gerçekten? Bence, bu sav karşısında Hitler de Einstein de ayrı ayrı hakaret davası açabilirler Prof. Haldane'e karşı. Kuşkusuz, bunlardan birinin kötü bir insan olduğu, yürekten inandığı ülkülerin ardından koşmadığı söylenebilir. Ama bu biraz kolay bir açıklama gibi geliyor. Hitler'in ülkülerinin kaynağı Nietzsche'dir; Nietzsche'nin bütünüyle içten olduğuna da kuşku yoktur. Ama bu sorun Hegel diyalektiğinden başka bir yöntemle ele alınmadıkça, tek ülkü'yü kendinde gerçekleştiren Tanrı'nın Jehovah mı, yoksa Wotan mı olduğuna nasıl karar verebileceğimizi bilemiyorum.

Tanrı'nın sonsuz kutsamasının yoksullar için bir avuntu olduğu görüşüne gelince, bu her zaman zenginlerce benimsenmiş bir görüştür, yoksulları da giderek bıktırmaya başlamıştır. Belki de bugün, Tanrı kavramını ekonomik adaletsizliği savunmak için yardıma çağırmak sağduyulu bir yol olmasa gerek.

Kozmik Amaç'la ilgili panteist öğreti de, teist öğreti gibi, zaman içindeki evrim düşüncesinin zorunluluğunu kanıtlamada, bazı güçlüklerle karşılaşmaktadır. Hemen bütün bütün panteistlerin inandıkları gibi zaman, son kertede gerçek değilse, dünya tarihinde en iyi şeyler niçin önce değil de sonra ortaya çıkmaktadır? Bunun tersi bir düzen niçin söz konusu olmasın? Olayların bir tarihi olduğu görüşü bir yanılsamadan başka bir şey değilse ve Tanrı bu yanılsamadan arınmışsa, neden Tanrı hoşa gidecek olayları sona, hoşa gitmeyecekleri de başa koymuştur? Bu sorunun yanıtlanamaz olduğu konusunda başpapaz Inge ile aynı düşüncedeyim.

Şimdi ele alacağımız «ortaya çıkış» öğretisi, bu güçlüğü ortadan kaldırmıştır ve zamanın gerçekliğini kabul etmektedir. Ama bu öğretinin, en az öteki öğretilerin ortaya çıkardığı güçlükler kadar büyük başka güçlükler yarattığını göreceğiz.

BBC Radyosunda düzenlenen sempozyumda «ortaya çıkış» öğretisinin tek savunucusu Prof. Alexander'dir. Prof. Alexander, sırasıyla, önce ölü maddenin, sonra canlı maddenin ve en sonra da zihnin ortaya çıktığını öne sürmekte ve şöyle demektedir: ,

«Bu gelişme Mr. Lloyd Morgan'ın ilk kez belirttiği ya da yeniden ortaya çıkardığı bir düşünce ve terim olarak, «ortaya çıkış» öğretisi diye adlandırılmaktadır. Yaşam maddeden, zihin ise yaşamdan ortaya çıkar. Yaşayan bir varlık, aynı zamanda maddesel, ama yaşam dediğimiz yeni niteliği taşıyacak biçim almış bir varlıktır. Aynı şeyi, yaşamdan zihne geçiş için de söyleyebiliriz. «Zihin»li bir varlık, aynı zamanda yaşayan bir varlıktır, ama, özellikle sinir sistemindeki bazı parçalan, zihni ya da isterseniz bilinci taşıyabilecek biçimde inceden inceye örgütlenmiş, karmaşık bir gelişmenin ürünüdür.»

Prof. Alexander, bu sürecin zihnin ortaya çıkmasıyla son bulduğunu düşünmek için bir gerekçe olmadığını belirtiyor ve tam tersine, «bu süreç zihni de aşacak bir varlık niteliğine bağlanır: Bu bağlanış tıpkı zihnin yaşama, ya da yaşamın maddeye bağlı oluşu gibidir. Bu sürecin, zihni aşarak yöneldiği varlık niteliğine tanrısallık, bu niteliğe sahip olan varlığa da Tanrı adını veriyorum» demektedir. Prof. Alexander'in kanısınca, «her şey bu niteliğin, tanrısallığın, ortaya çıkışına işaret etmektedir.» Prof. Alexander, şöyle diyor: «İşte bu yüzden,

daha geniş bir perspektif kazandığında bilim tanrısallığa gereksinim gösterir». Ona göre Dünya, «tanrısallığa yönelmiştir, ya da ona ulaşma çabası içindedir»; ama «tanrısallık, ayırtedici ve belirgin yapısıyla, Dünya'nın bugünkü varoluş aşamasında, henüz ortaya çıkmış değildir». Prof Alexander, Tanrı'nın «tarihsel dinlerce kabul edildiği gibi bir yaratıcı değil, yaratılmış bir şey» olduğunu da sözlerine eklemektedir.

Prof. Alexander'in bu görüşleriyle Bergson'un «yaratıcı evrim» konusundaki görüşleri arasında yakın bir ilgi vardır. Bergson, gerekirciliğin yanıldığını, çünkü evrimin akışı içinde, daha önce kestirilmesine, giderek, hayal bile edilmesine olanak bulunmayan gerçek yeniliklerin ortaya çıktığını söylemektedir. Her şeyi evrimleşmeye iten esrarlı bir güç vardır ona göre. Sözgelimi, gözleri görmeyen bir hayvanın esrarlı bir görme önsezisi vardır ve bu önseziyle hayvan daha sonra gözlerinin açılmasını hazırlayan bir biçimde davranır. Her an yeni bir şey çıkar ortaya, öte yandan da geçmiş hiçbir zaman kaybolmaz, bellekte yaşar, unutma ise ancak görünüştedir. Sürekli olarak zenginleşen dünya, böylece günün birinde yaşanmaya değer bir yer durumuna gelecektir. Tek önemli nokta, geçmişe dönük ve sabit olan zekâyı önlemektir; kullanmamız gereken şey, sezgidir. Sezgi, içinde, yaratıcı yeniliğin itkisini taşır.

Bütün bunlara inanmamız içirt Lamarck'ınkini andıran birtakım ipe sapa gelmez biyoloji kırıntılarından başka nedenlerin ortaya konulduğu sanılmamalıdır. Bergson'a olsa olsa bir ozan gözüyle bakılabilir. Salt zekâya bağlı olabilecek her şeyden kaçınır çünkü o.

Prof. Alexander'in, Bergson'un felsefesini bütünüyle kabul etmiş olduğunu söylemek istemiyorum. Birbirlerinden bağımsız olarak geliştirmiş olmalarına karşın, görüşleri arasında büyük benzerlikler vardır yalnızca. Bergson ve Prof. Alexander, gerek zamanın önemini vurgulamaları, gerekse evrimin akışı içinde önceden kestirilemeyecek yeniliklerin ortaya çıkabileceğine inanmaları bakımından birleşmektedirler.

Birçok güçlüklerin, evrimle ilişkili «ortaya çıkış» felsefesini yetersiz kıldığını söylemeliyim. Bu güçlüklerin en önemlisi, belki de, bir yandan gerekircilikten kurtulmak için, önceden kestirmeyi (prediction) olanaksız kılarken, öte yandan da, Tanrı'nın gelecekteki varlığını önceden kestirmeye kalkışmasıdır. Bu görüşte olanlar, tıpkı Bergson'un görmek isteyen ama görmenin ne demek olduğunu bilmeyen midyesine benzemektedirler. Prof. Alexander, bazı yaşam deneylerimizde 'tanrısallığın belli belirsiz bilincinde olacağımızı öne sürmekte ve bu durumumuzu «numenal» bir durum olarak adlandırmaktadır. Bu tür yaşam deneylerini niteleyen duygu ise, ona göre, «bizi korkuyla sarsabilecek ya da umutsuzluğumuzda bize destek olabilecek esrarlı bir güçtür; ama bu dış gözlem yoluyla bilebileceğimiz şeylerden başka bir şeydir». Prof. Alexander, bu duygunun varlığını ya da kuramının gerektirdiği gibi, zihinsel gelişmenin onu yaşamda daha önemli bir öğe kıldığını kanıtlayacak hiçbir gerekçe göstermemektedir. Antropoloji bilginlerinin söylediklerinden bunun tam tersini çıkarımsamak olanaklıdır: İnsandışı dost ya da düşman bir gizli gücün varlığı yolundaki inanç, uygar toplumlardan çok, ilkel toplumlar için büyük önem taşır. Gerçekte bu duygu, din ile özdeşleştirilecekse, insan gelişmesindeki her adım, dinde bir gerileme ile sonuçlanmıştır. Bu da, ortaya çıkmış bir tanrısallığın varlığı konusunda öne sürülen sözde evrimci görüşle bağdaşmaz.

Her neyse, bu görüş, son derece cılız kanıtlara dayanmaktadır. Öne sürüldüğüne göre, evrim üç aşamadan geçmiştir: Madde, yaşam ve zihin. Evrenin gelişmesinin sona ermiş olduğunu

düşünmemizi gerektirerek hiçbir gerekçe yoktur, öyleyse gelecekte bir tarihte, dördüncü, giderek beşinci, altıncı vb. aşamaların ortaya çıkacağı düşünülebilir. Ama hayır, onlara göre evrim dördüncü aşamada sona erecektir. Madde, yaşamın ortaya çıkacağını önceden kestiremiyor, yaşam da zihnin ortaya çıkışını kestiremiyor, ama zihin gelecek aşamayı belli belirsiz de olsa görebiliyor hele bu, bir Hotantolu ya da Papualının zihniyse. Bütün bunların tahminlerden öteye geçmediği açıktır. Doğru da çıkabilir, ama bugün böyle düşünmenin sağlam bir tutamağı yoktur. Ortaya çıkış felsefesi, geleceğin önceden kestirilemeyeceğini öne sürmekte haklıdır; gelgelelim, bunu öne sürer sürmez, hemencecik, geleceği önceden kestirmeye girişmektedir. **İnsanlar, Tanrı kelimesinin ifade ettiği şeyden vazgeçmeye, tanrı kelimesinden vazgeçmekten çok daha yatkındırlar. Ortaya çıkma öğretisini savunan evrimciler, Tanrı'nın Dünyayı yaratmadığı düşüncesinden çıkıp, Dünya'nın Tanrı'yı yaratmakta olduğu görüşüne vararak bununla yetinmektedirler.**

Ama böyle bir Tanrı'nın şimdiye kadar kendisine tapınılmış olan şeyle, adından başka ortak bir yanı yoktur.

Genel olarak Kozmik Amaç konusunda ise, hangi biçimiyle düşünülecek olursa olsun, iki eleştiri yöneltilebilir. Bunlardan birincisi Kozmik Amaç'a inananların, her zaman, dünyanın şimdiye kadarki doğrultusunu değiştirmeden evrimini sürdüreceğini düşünmeleridir. İkincisi ise, şimdiye kadar olup bitenlerin evrenin iyi niyetinin bir kanıtı olduğunu öne sürmeleridir. Bu iki düşüncenin ikisinin de eleştiriye açık yanları vardır.

Evrimin doğrultusu konusunda öne sürülen düşünce, yaşamın başlamasından bu yana dünya üzerinde olup bitenlere dayanmaktadır. Dünyamız bu sonsuz evrenin küçücük bir köşesidir ve bu köşenin evrenin geriye kalan kesimlerinin benzeri olmadığını düşündürecek gerekçeler vardır. Sir James Jeans, evrenin başka kesimlerinde yaşamın bulunup bulunmadığı konusunda bir hayli kuşkuludur. Kopernikus devriminden önce, Tanrı'nın özellikle dünyamızı amaçladığını düşünmek doğaldı; ama bu, günümüzde tutarlı bir varsayım olmaktan çıkmıştır. Kosmos'un amacı zihnin evrime uğraması ise bu kadar uzun bir süre içinde bu amacını çok küçük ölçüde gerçekleştirmiş bulunması onun yetersizliğinin kanıtıdır. Kuşkusuz, daha sonra ya da başka bir yerde, daha gelişmiş bir zihnin ortaya çıkması mümkündür; ama bu konuda bugün elimizde en ufak bir bilimsel kanıt yoktur. Yaşamın raslantısal olarak meydana gelmesi garip görülebilir; ama bu kadar büyük bir evrende raslantıların olması da kaçınılmazdır.

Diyelim ki, Kozmik Amaç'ın özellikle bizim gezegenimize ilgi duyduğu konusundaki garip varsayımı doğru kabul ettik. Gene de Kozmik Amaç'ın, dinbilimcilerin taşıdığını öne sürdükleri niyetleri taşıdığından kuşkulanmak için gerekçeler vardır. Bütün yaşamı zehirleyip yok edecek yeterlikte gaz kullanmadığımız sürece Dünya, daha epey bir zaman için, üzerinde yaşanabilir bir durumda kalacaktır belki, ama bu, edebiyen sürüp gidecek de değildir. Belki gezegenimiz uzayda uçup gidecek; belki gelgitler dolayısıyla Dünya'nın Güneş'e bakan yanı hiç değişmeyecek, böylece bir yarımküre sürekli olarak sıcak, bir yarımküre de sürekli olarak çok soğuk kalacaktır; belki de (J. B. S. Haldane'in kıssadan hisse çıkarılabilecek öyküsü gibi) Ay, Dünya'ya toslayacaktır. Eğer bunlardan hiçbiri daha önce olmazsa, eninde sonunda, Güneş patlayıp küçük, beyaz ve soğuk bir yıldız durumuna geldiğinde, hepimizin yok olacağı kesindir. Sir James Jeans Güneş'in patlamasının kesin tarihi bilinememekle birlikte, bunun milyarlarca yıl sonra olacağını tahmin etmektedir.

Bu milyarlarca yıl bize, sonumuza hazırlanmak için biraz zaman vermektedir. Bu arada hem astronomide, hem de topçuluk biliminde büyük gelişmeler olmasını bekleyebiliriz. Astronomi bilginleri, üzerinde yaşamaya elverişli başka yıldız gezegenleri bulabilirler; topçular da ışık hızına yakın bir hızla bizi bu gezegene yollayabilirler; yolculuğun başında genç olanlar, yaşlanıp ölmeden önce bu gezegene varabilirler. Çokzayııp bir umuttur bu belki ama, gene de bir umuttur hiç değilse.

Şu da var ki evrende dolaşmak, en yetkin bir bilimsel hünerle hazırlanmış olsa bile, yaşamın ebediyen süregitmesini sağlayamaz. Termodinamiğin ikinci yasası bize, enerjinin, bütünüyle, çok yoğun biçimlerden, daha az yoğun biçimlere geçtiğini ve sonunda, yoğunluk bakımından artık hiçbir değişikliğe elvermeyen bir biçimde kalacağını söylemektedir. Eğer daha önce sona ermemişse yaşam, bu noktada kesinlikle son bulacaktır. Jeans'ın sözünü bir kez daha analım: «Ölümlülerin olduğu gibi evrenlerin de sonu mezardır». Sir James Jeans, bu sözden çıkarak, konumuzla çok yakından ilgili bazı düşüncelere varmaktadır:

«Dünyaların çokluğuna inandığı için diri diri yakılan Giordano Bruno'nun ölümünden bu yana geçen üç yüz yıl, bizim evren konusundaki görüşlerimizi tanınmayacak ölçüde değiştirmiş, ama yeterince aydınlatamamıştır. Yaşamın anlamı konusunda çok çiğ olan birtakım tahminlerde bulunabiliriz ancak. Milyonlarca yıl boyunca ıssız yıldızlarda ve bulutsularda maddenin sürekli olarak biçim değiştirip bomboş uzayda ışığın boşuboşuna harcanması bütün yaradılışın yöneldiği en son aşamanın, yaşamın ortaya çıkması için geçirilen inanılmaz bir hazırlıktan başka bir şey değil midir? Yoksa yaşam, çok daha büyük ve inanılmaz bir sonuca varmayı amaçlayan doğal süreçlerin önemsiz ve rastlantısal olarak ortaya çıkmış bir türevi (by-prodduct) midir? Ya da daha alçakgönüllü bir düşünce ile genç ve faalken yaşamı bir anda yok edebilecek o yüksek ısısını, yüksek gerilimli radyasyonunu yitirerek yaşlanan maddeye, bu yaşlılık çağında musallat olan bir çeşit hastalık mıdır? Ya da alçak gönüllülüğünü bir yana bırakarak, yaşamın bu sonsuz yıldız ve bulutsu kümeleri ve akıl almaz astronomi zamanı tarafından yaratılmış değil, ama onları yaratan tek gerçek olduğunu mu kabul etmeliyiz?»

Bence bu düşünceler bilimin sunduğu seçenekleri dürüstçe ve taraf tutmadan dile getirmektedir. Zihnin tek gerçek olduğu ve astronominin uzay ve zamanın zihin tarafından yaratıldığı konusundaki son olasılık konusunda, mantık açısından söylenebilecek çok şey vardır. Tedirgin edici sonuçlardan kaçınmak umuduyla bu görüşü benimseyenler, bunun ne gibi sonuçlar doğurduğunun farkında değildirler. Doğrudan doğruya bildiğim her şey «zihinimin» bir parçasıdır ve başka şeylerin varlığı konusunda yaptığım çıkarımlar (inferences), hiç de kesin değildir. Öyleyse zihnimin dışında var olan hiçbir şey yoktur. Bu durumda, benim ölümümle evren yok olacak demektir. Yok, eğer benimkinden başka zihinlerin olduğunu kabul edeceksem o zaman astronominin konu aldığı bütün evrenin varlığını kabul etmem gerekir: Her iki durumda da kanıtlar birbirine eşit güçtedir. Bu yüzden de Sir James Jeans'ın öne sürdüğü son seçenek başka bir deyişle, öteki zihinlerin var, ama öteki bedenlerin yok olduğu konusundaki görüş, sağlam bir görüş değildir. Çünkü bu, bu boş evrende sadece ben varım, insan soyunu, Dünya'nın jeolojik çağlarını, Güneş'i, yıldızları ve bulutsuları, o bereketli hayal gücümle ben yarattım demeye gelir. Bildiğim kadarıyla, bu kurama karşı çıkan ve mantıksal geçerliği olan herhangi bir görüş yoktur. Ama zihnin tek gerçek olduğu yolundaki öğretinin başka herhangi bir biçimine karşı, öteki insanların zihinlerinin varlığı olgusuna, onların bedenleriyle ilgili kanıtlardan çıkarım yoluyla vardığımızı

söyleyebiliriz. Öyleyse öteki insanların, eğer zihinleri varsa, bedenleri de var demektir; bir kişi tek başına, olsa olsa, bedensiz bir zihin olabilir, bu da ancak başka hiç kimsenin var olmamasına bağlıdır.

Şimdi, Kozmik Amaç'la ilgili tartışmamızın son sorusuna geliyorum. Bu soru şudur: Şimdiye kadar olup bitenler, evrenin iyi niyetlerinin bir kanıtı mıdır?

Gördüğümüz gibi, bu sorunun olumlu biçimde yanıtlanması gerektiğine inananların sözde dayanağı, evrenin bizi ortaya çıkarmış olmasıdır. Bunu yalanlamıyorum. Ama biz, bunca uzun bir ön hazırlığı haklı gösterecek ölçüde eşsiz bir yetkinlikte miyiz?

Felsefeciler değerlere önem verirler: Biz bazı şeylerin iyi olduğunu düşünürüz, madem ki bunlar iyi şeylerdir, öyleyse biz de iyi insanlarız, derler. Ama bu bir kısır döngüdür. Başka değerlere sahip olan bir varlık, bizim değerlerimizi o kadar iğrenç bulabilir ki, bundan bizim şeytana uymuş olduğumuz sonucunu çıkarabilir. İnsanoğlunun aynanın karşısına geçip, aynadaki yansıyı, Kozmik Amaç'ın daha başından beri hep ulaşmayı özlemiş olduğu sonuç sanarak böbürlenmesinde biraz saçmalık yok mudur? Hem, insanı yüceltmek niye?

Aslanlara kaplanlara ne demeli?

Onlar, bizden çok daha az hayvan ve insan öldürüyorlar, üstelik bizden çok daha güzel yaratıklar... Peki ya karıncalar?

Karıncaların gerçekleştirdikleri korporatif devlet, değme faşistlerin parmağını ağzında bırakır. Bülbüllerin, tarlakuşlarının ve geyiklerin dünyası, bizim savaşlar, adaletsizlikler ve zorbalıklarla dolu olan dünyamızdan çok daha iyi olmaz mı?

Kozmik Amaç'a inananlar, bizdeki sözde zekâyı abartmaktadırlar, ama yazdıkları şeylere bakılırsa bundan kuşkulanmak gerekir. Eğer ben, milyonlarca yılın deneyinden geçmiş bir Kadiri mutlak olsaydım İnsan'ın, kendisini benim bütün çabalarımın son kertedeki sonucu sayarak böbürlenmesini, sanırım, hoş karşılamazdım.

İnsan, ıssız bir kıyıya vuran garip bir rastlantı olarak anlaşılabilir: Ondaki erdemlerle kötülüklerin karşımının rastgele bir kökenden geldiği düşünülebilir. Ancak sonsuz bir kendini beğenmişlik duygusu insanda Tanrı'nın Yaratıcıya yaraşabileceğim düşündüğü bir amaç bulabilir. Kopernikus Devrimi, insanı Kozmik Amaç için yeterli bir kanıt sayanlara daha alçak gönüllü olmayı öğretmedikçe, üzerine düşen işi tam anlamıyla yapmış sayılamaz.

Sh:131-151

DİN VE BİLİM İÇİN SON SÖZ

Bundan önceki bölümlerde, kısaca, son dört yüzyıl içinde bilim adamlarıyla dinbilimciler arasındaki önemli çatışmaları izledik ve çağdaş bilimin çağdaş dinbilim üzerindeki etkilerini değerlendirmeye çalıştık. Kopernikus'un yaşadığı çağdan bu yana, ne zaman bilimle din arasında bir uzlaşmazlık çıksa, bilimin bu uzlaşmazlıktan yengiyle, alnının akıyla çıktığını gördük. Ayrıca, pratik sorunlar söz konusu olduğunda, sözgelimi tıp ve cincilik konusunda olduğu gibi, bilimin insanoğlunun acılarını azaltmadan yana, dinbiliminse insandaki doğal zorbalığın yüreklendirilmesinden yana olduğunu da gördük. Dinbilimsel görüşe karşıt olarak bilimsel düşüncenin yaygınlaşmasının, bugüne kadar, insanlığın durumunu daha da mutlu kılmış olduğu su götürmez bir gerçektir.

Bununla birlikte konu, şimdi, bütünüyle yepyeni bir aşamaya girmiştir, bunun da iki nedeni vardır: Birincisi, bilimsel teknik, sonuçları bakımından, bilimsel anlayıştan çok daha önemli olmuştur; İkincisi yeni dinler Hıristiyanlığın yerini almakta ve Hıristiyanlığın pişmanlık duyduğu yanlışlıkları tekrarlamaktadır.

Bilimsel anlayış ölçülü ve araştırıcıdır; bütün doğruyu bildiğini öne sürmediği gibi, en iyi bildiği şeyin bile bütünüyle doğru olduğunu savunmaz. Her öğretinin, eninde sonunda, değişikliği gerektireceğini ve bu zorunlu değişikliğin araştırma ve tartışma özgürlüğüne gereksinim duyduğunu bilir. Ama, kuramsal bilimden bir «bilimsel teknik» ortaya çıkmıştır ve bu bilimsel tekniğin, kuramın araştırıcılık niteliği ile hiçbir ilişkisi yoktur. Quantum kuramı ve rölativite ile fizik bilimi, çağımızda büyük bir devrim geçirmiştir, gene de eski fiziğe dayanan bütün bulgular, bugün hâlâ geçerliktedir. Elektriğin sanayiye ve günlük yaşama uygulanması (enerji merkezleri, radyo-televizyon yayınları ve elektrikle aydınlanma gibi) Clerk Maxwell'in görüşlerinin, birçok bakımdan, yetersiz olduğunu biliyoruz diye, bu bulgular önemlerini yitirmiş değillerdir. Bu yüzden, bilimsel tekniğin uygulayıcıları olan teknikerler, ama daha çok bu teknikerleri çalıştıran hükümet ve büyük işletmeler, bilim adamının gereksinim duyduğu şeylerden çok farklı bir anlayış edinmektedirler: Bu, sınırsız bir iktidar, küstahlığa varan bir kesinlik ve insanı bile bir hammade olarak kullanmanın getirdiği haz duygusuna ilişkin bir anlayıştır. Bu bilimsel anlayışın tam tersidir, ama bu anlayışın gelişmesine bilimin yardım ettiği yadsınamaz.

Bilimsel tekniğin dolaysız etkileri de, bütünüyle yararlı olmuş değildir. Bunlar bir yandan savaş araçlarının yoketme gücünü arttırmışlar, barış sanayimden savaş sanayiine ve silah yapımına ayrılabileceklerin oranını yükseltmişlerdir. Ote yandan emeğin üretimini arttırmakla, azlığa (scarcity) dayanan eski ekonomik sistemin işleyişini son derece güçleştirmişler ve yeni düşüncelerin sarsıcı etkileriyle eski uygarlık dengesini tepetaklak ederek Çin'i tam bir kargaşalığa, Japonya'yı batılı tipte amanvermez bir emperyalizme, Rusya'yı yeni bir ekonomik sistemin kurulması, Almanya'yı ise eski ekonomik sistemin korunması doğrultusunda sert girişimlere itmişlerdir. Çağımızda görülen bu kötülüklerin hepsi, bir bakıma, bilimsel tekniğin dolayısıyla de bilimin sonuçlarıdır.

Bilimle Hıristiyan dinbilimi arasındaki çatışma, ara sıra sınır karakolları arasındaki dalaşmalara karşın, hemen hemen sona ermiş gibidir ve bana kalırsa, Hıristiyanlardan çoğu kendi dinlerinin bundan kazançlı çıktığını kabul edeceklerdir.

Hıristiyanlık barbar bir çağın önemsiz kalıntılarından arınmış ve handiyse din adına işkence yapma tutkusundan da kurtulmuştur. Geriye, açık görüşlü Hıristiyanlar arasında geçerli olan, değerli bir ahlak öğretisi kalmıştır: İsa'nın komşumuzu sevmemizi isteyen görüşü ve her insanda, artık adına 'ruh' denmese bile, saygıya değer bir şeyin olduğu. Bunun yanı sıra, kiliselerde, Hıristiyanların savaşa karşı koymaları gerektiği inancının da gitgide gelişmekte olduğunu söylemeliyim.

Ama, eski dinler barbar çağın kalıntılarından arınır ve birçok bakışlardan yararlı bir duruma girerken, ortaya yeni dinler çıkmış, bu dinler gençliklerinin bütün işkence tutkuları ve Galileo'nun çağındaki Engizisyonu aratmayan, bir bilim düşmanlığı ile davranmaya başlamışlardır. Eğer Nazi Almanyası'nda İsa'nın Yahudi olduğunu ya da Sovyet Rusya'da atomun töz niteliğini yitirerek salt bir olaylar dizisi durumuna geldiğini söylerseniz, çok ağır bir cezaya (belki, sözde hukuki olmaktan çok ekonmik ama gene de ondan hafif olmayan bir

cezaya) çarptırılmanız işten bile değildir: Nazi Almanyası'nda ve Sovyet Rusya'da aydınların uğratıldıkları işkenceler, son iki yüz elli yıl boyunca kiliselerin uyguladıkları işkencelere rahmet okutacak cinstendir.

Çağımızda bu tür zorbalıklara doğrudan doğruya boy hedefi olan bilim, ekonomi bilimidir. İngiltere gibi, her zaman olağanüstü bir hoşgörünün geçerli olduğu bir ülkede ekonomik görüşleri hükümetçe zararlı görülen bir kişi, bu görüşleri ancak kendine sakladığı ya da belirli hacimdeki kitaplarda açıkladığı sürece cezalardan yakasını sıyırabilir. Ama İngiltere'de bile, komünist düşünceleri, konuşmalarında ya da ucuz beyannamelerde yaymaya kalkan kişi, geçim olanaklarını yitirme ya da kısa süreli hapis cezasına çarptırılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Son zamanlarda çıkarılmış olan bir yasa, ki, bu yasa henüz bütünüyle uygulanmış değildir, hükümetin ihanet saydığı kitapların yazarlarını değil, fakat onu bulunduranları bile bu kitapları, Majesteleri'nin Silahlı Kuvvetlerinin sadakatini tehlikeye düşürücü bir biçimde kullanmayı düşünebileceği gerekçesiyle, cezalandırmayı öngörmektedir.

Almanya'da ve Rusya'da bağnazlığın sınırı çok daha geniştir ve bu bağnazlığa karşı çıkmak, apayrı sertlikte bir cezayı gerektirir. Bu ülkelerden ikisinde de, hükümetçe yürürlüğe konulan bir dogma vardır ve bu dogmaya açıktan açığa başkaldıranlar, bir ölümden yakayı sıyırsalar bile, toplama kamplarında çalışmaya zorlanmaktadırlar. Bu ülkelerden birinde yürürlükte olan dogmanın, ötekinde bir sapkınlık sayıldığını ve ikisinden birinden kaçıp ötekine sığınabilenlerin bir kahraman gibi karşılandığı doğrudur. Bununla birlikte ikisi, engizisyon öğretisini benimsemekte birleşmektedirler: Onlara göre doğruyu geliştirmenin biricik yolu, her zaman geçerli olmak üzere neyin doğru olduğunu bir kez saptamak, sonra da buna karşı çıkanları cezalandırmaktır. Bilimle kiliseler arasındaki çatışmanın tarihi, bize, bu öğretinin yanlışlığını göstermektedir. Şimdi hepimiz, Galileo'nun işkencecilerinin doğru olan her şeyi bilmediklerini öğrenmiş bulunuyoruz; ama bazılarımız Hitler ya da Stalin'den söz ederken bu ölçüde kesinlikle konuşamıyorlar.

Hoşgörüsüzlüğe kapılanmaya fırsat verilmesinin birbirine karşıt iki yanda ortaya çıkması üzüntü vericidir. Eğer, bilim adamlarının Hıristiyanlara işkence ettikleri bir ülke olsaydı, Galileo'nun dostları hoşgörüsüzlüğe belki de bütünüyle karşı çıkmayacaklar ve sadece karşı tarafın hoşgörmezliğine karşı çıkmakla yetineceklerdi. O zaman da Galileo'nun dostları, onun öğretisini bir dogma düzeyine yükseltmiş olacaklar, hem Galileo'nun hem de engizisyonun yanıldığını kanıtlayan Einstein, her iki tarafça da kara listeye alınacak, hiçbir yerde bir sığınak bulamayacaktı.

Çağımızda zorbalığın, geçmiştekinin tersine, dinbilimsel değil de, siyasal ve ekonomik olduğu söylenebilir, ama böyle bir görüş tarihin verilerine aykırıdır. Luther'in günah bağışlanımının para ile satın alınması öğretisine karşı çıkması Papa'nın büyük mali kayıplara uğramasına yol açmış ve Henry VIII'in kafa tutması da Papa'yı Henry III.'den beri süregelen geniş gelir kaynaklarından yoksun bırakmıştır. Kraliçe Elizabeth I. Katolikleri, kendisini tahttan indirip yerine İskoç Kraliçesi Mary'yi ya da Philip II'yi geçirmek istedikleri için kovuşturup cezalandırmıştır. Bilim, kilisenin insanların kafaları üzerindeki egemenliği zayıflatmış ve sonunda, birçok ülkede kiliseye ait mallara el konulmasına yol açmıştır. Ekonomik ve siyasal amaçlar, her zaman, zorbalığın nedenlerinden biri, belki de başlıca nedeni olmuştur.,

Ne olursa olsun, düşüncelerin zorbalıkla susturulmasına karşı öne sürülen kanıtlar, zorbalığı haklı gösterecek gerekçelere dayanmamaktadır. Bu görüş doğru olan her şeyi bilemeyeceğimiz, yeni doğruların bulgulanmasının ancak özgür bir tartışma ortamında gelişip, bir baskı ortamında engellendiği ve uzun erimli olarak insan mutluluğunun ancak doğruların bulunmasıyla gelişip, yanlışlıklara dayanan eylemlerle köstekleneceği görüşüdür. Yeni doğrular, her zaman eski düzenin süregitmesinde çıkarı olanları tedirgin etmiştir: Cuma günü oruç tutmanın gerekli olmadığı yolundaki Protestan öğretisi Elizabeth I. çağının balıkçılarının sert direnmesiyle karşılaşmıştır. Ama, ne olursa olsun, yeni doğruların özgürce yayılmasında topluluğun bütününün çıkarı olduğu da apaçık bir gerçektir.

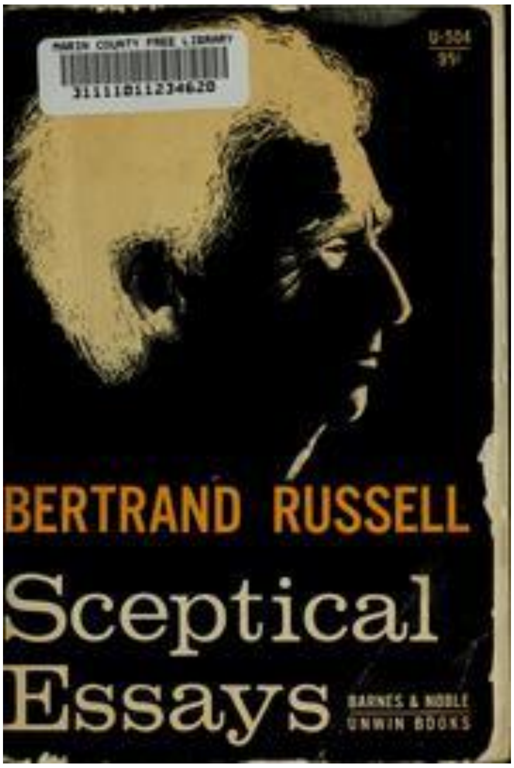
İlk önceleri yeni bir öğretinin doğru olup olmadığı bilinmediğinden, yeni doğrular için tanınan özgürlük, aynı zamanda, yanlışlıklar için tanınmış bir özgürlük de olmaktadır. Bugün herkesin kabul ettiği bu öğretiler Nazi Almanyası ve Sovyet Rusya'sında geçerli değildir, üstelik başka ülkelerde de yeterince kavrandıkları söylenemez.

Aydınca düşünme özgürlüğüne yönelmiş tehditler, bugün, 1660'tan bu yana görülen tehditlerin kat kat üstündedir; ama bu tehdit bugün bize Hıristiyan kiliselerinden gelmemektedir. Çağdaş başıboşluk ve kaos tehlikesi dolayısıyla hükümetler, bugün eskiden kilise makamlarının büründüğü kutsal dokunulmazlık kimliğine bürünmüşlerdir ve aydınca düşünme özgürlüğüne yönelmiş tehditler hükümetlerden gelmektedir. Bilim adamlarının ve bilimsel bilgiye değer veren herkesin açıkça üstüne düşen ödev, eski biçim zorbalıkların yok olup gittiğine bakarak, umursamazca, birbirlerini kutlamak değil, ama zorbalığın yeni biçimlerine yiğitçe başkaldırmaktır. Bu ödev, adına zorbalık yapılan herhangi bir öğretiyi benimsemiş olmak gerekçesiyle de hafife alınamaz. Komünizmi benimsemek Sovyet Rusya'da neyin eksik olduğunu kabullenmekte bizi gönülsüz davranmaya götürmemelidir; dogmalarının eleştirilmesine katlanamayan bir rejimin, eninde sonunda, yeni bilgilerin bulgulanmasına engel olacağı gözden uzak tutulmamalıdır. Buna karşılık, komünizmden, ya da sosyalizmden iğrenmemiz bizi, Nazi Almanyası'nda komünistlerle sosyalistlerin susturulması için yürürlüğe konan akıl almaz barbarlıklara göz yummaya götürmemelidir. Hemen hemen diledikleri kadar kafa özgürlüğüne sahip oldukları ülkelerdeki bilim adamları, hangi öğreti adına olursa olsun başka ülkelerde bu özgürlüğün kısıtlanmasından tedirgin olduklarını tarafsız bir dille, göstermelidirler.

Aydınca düşünme özgürlüğüne kişisel açıdan önem verenler, bir toplulukta azınlıkta olabilirler, ama geleceğin en önemli kişilerinin bu azınlığın içinde olduklarını unutmamak gerekir. İnsanlık tarihinde Galileo'nun, Kopernikus'un ve Darwin'in önemini gördük; geleceğin de böyle kişileri getirmeyeceğini hiçkimse söyleyemez. Eğer bunların çalışmaları engellenir ve bu çalışmaların sonuçlarını almaktan alakonurlarsa insanlık yerinde sayacak ve tıpkı «Eski Karanlık Çağ»ın, «Aydınlık Antik Çağ»ın yerini alması gibi, «Yeni Bir Karanlık Çağ» olanca ağırlığıyla gelip üstümüze çökecektir. Yeni doğrular, insanları, özellikle iktidarda olanları tedirgin eder çoğunlukla; ama zorbalığın ve bağnazlığın uzun geçmişi içinde yeni doğruların, soyumuzun akıllı, ama hırçın bireylerinin yarattığı en büyük ve önemli başarı olduğu unutulmamalıdır.

Sh: 167–172

Kaynak: BERTRAND RUSSELL, DİN ve BİLİM, [1935. Religion and Science. London: Thornton Butterworth.] Türkçesi HİLMİ YAVUZ, Birinci Basım 1993, İstanbul

SORGULAYAN DENEMELER /Sceptical Essays- Bertrand Russell

Çeviri: Nermin Arık

GİRİŞ: KUŞKUCULUĞUN ÖNEMİ ÜZERİNE

Okuyucularıma, üzerinde hoşgörü ile düşünmeleri için, belki de son derece paradoksal ve yıkıcı görünebilecek bir doktrin sunmak istiyorum. Söz konusu doktrin şudur: Doğru olduğuna dair herhangi bir kanıt bulunmayan bir önermeye inanmak sakıncalıdır. Böyle bir görüşün genel kabul görmesi durumunda bütün sosyal yaşamımızın ve politik sistemimizin tümüyle değişeceğini kabul etmeliyim; şu anda ikisinin de kusursuz olmasının bunu güçleştireceğini de kabul ediyorum. Ayrıca (ve daha önemli olarak) bu görüşün, bu dünyada ve sonrasında başarılı olmayı haketmek için hiçbir şey yapmamış insanların akıldışı umutlarından çıkar sağlayan kişilerin (gaipten haber verenler, çifte bahisçiler ve din adamları gibi) gelirlerinin azalmasına yol açacağının da farkındayım. Bu önemli düşüncelere karşın, ileri sürdüğüm paradoksun savunulabileceği kanısındayım ve şimdi bunu yapmaya çalışacağım. İlkönce, aşırılığa kaçtığım düşüncesine karşı kendimi savunmak isterim. Ben İngilizlerin ılımlılık ve uzlaşmaya olan tutkularını paylaşan bir İngiliz Whig'iyim (Whig: 17. ve 18. yüzyıllarda hükümdara karşıi Parlamento'nun üstünlüğünü savunan (ve sonradan yerini Liberal Partiye bırakan) siyasal parti üyesi. (C.N.)). Pyhrrhonizm (kuşkuculuğun/skeptisizmin eski adı)'in kurucusu olan Pyhrro hakkında bir öykü anlatılır. Pyhrro, bir eylemin diğerinden daha akıllıca olduğundan emin olmamız için asla yeterince bilgiye sahip olmadığımızı ileri sürmüştü.

Öyküye göre gençliğinde bir akşam yürüyüşü sırasında, felsefe hocasını (ilkelerini ondan almıştı) kafası bir çukura sıkışmış ve kendini kurtaramayacak bir durumda görür. Bir süre onu seyrettikten sonra, yaşlı adamı dışarı çekmenin bir yararı olacağını düşünmek için yeterli neden olmadığına karar verip yoluna devam eder. Onun kadar kuşkucu olmayan çevredeki insanlar hocayı kurtarırlar ve Pyhrro'yu acımasızlıkla suçlarlar.

Ancak hocası, kendi öğretisine sadık kalarak, onu tutarlılığından dolayı kutlar. Ben bu ölçüde abartılı bir kuşkuculuk önermiyorum. Teoride olmasada pratikte, sağduyudan kaynaklanan gündelik inançları kabul edebilirim. Bilim alanında tam kabul görmüş bir sonucu, kesin doğru olarak değil ama rasyonel bir eylem için yeterince olası bir temel olarak kabule hazırım.

Falan tarihte bir ay tutulması olacağı söylenirse bunu, gerçekleşip gerçekleşmediğini görmek için gökyüzüne bakmaya değer bulurum. Pyhrro ise farklı düşünürdü. Bu nedenle, bir orta yol benimsediğimizi söylememin yerinde olacağını sanıyorum. Ay ve Güneş tutulması örneğinde olduğu gibi, araştırmacıların üzerinde anlaştığı konular vardır. Uzmanların tam anlaşamadığı konular da vardır. Bütün uzmanlar hemfikir olduklarında bile yanılabilirler.

Einstein'ın ışığın yerçekimi etkisiyle sapmasının niceliği konusundaki savı bundan yirmi yıl önce, bütün uzmanlar tarafından rededildi; ama doğru olduğu ortaya çıktı. Yine de, uzman olmayanlar, uzmanların görüş birliği içinde oldukları bir savın doğru olmasını, olmamasından daha olası kabul etmelidirler.

Benim savunduğum kuşkuculuk şundan ibarettir:

(1) Uzmanlar bir görüşte hemfikir ise, bunun tersinin doğru olduğundan emin olunamaz.

(2) Uzmanların hemfikir olmadığı bir görüş uzman olmayanlarca kesin doğru olarak kabul edilemez.

(3) Bütün uzmanlar, doğru olması için yeterli neden bulunmadığını kabul ediyorlarsa, sıradan bir kimsenin karar vermekte çekingen davranması akıllıca olur.

Bu öneriler her ne kadar ılımlı görünüyorlarsa da, eğer kabul edilirlerse insan yaşamını kökünden değiştirebilirler.

İnsanların uğrunda savaşmayı ve zulmetmeyi göze aldıkları fikirler bu kuşkuculuğun reddettiği yukarıdaki üç gruptan biri içinde yer alır. Herhangi bir görüş rasyonel nedenlere dayanmaktaysa, insanlar bu nedenleri ortaya koyar ve etkilerini beklerler. Böyle durumlarda bunları ateşli bir şekilde savunmazlar; sükunetle benimserler ve nedenleri soğukkanlılıkla açıklarlar. Ateşli bir şekilde savunulan görüşler asla iyi bir temele dayanmayan görüşlerdir; gerçekten de şiddetli duygusallık, görüş sahibinin rasyonel kanıtlardan yoksun olduğunun bir göstergesidir. Politika ve din konularındaki görüşler hemen hemen tümüyle aşırı duygusallık ile bağıntılı olan türdendir. Bu konularda güçlü inançları olmayan kişiler, Çin'in dışındaki ülkelerde zavallı yaratıklar olarak düşünülür; kuşkuculardan, kendilerininkine tümüyle karşıt olan düşüncelere sahip kişilerden daha çok nefret edilir. Günlük yaşamın bu konularda fikir sahibi olmayı gerektirdiği ve daha rasyonel davranmanın toplum yaşamını olanaksız kılacağı düşünülür. Ben bunun tam tersine inanıyorum; nedenini de açıklamaya çalışacağım.

1920 sonrasındaki işsizlik sorununu ele alalım. Siyasal partilerden biri, bunun sendikaların suçu olduğu kanısındaydı. Bir diğeri, nedenin Kıta Avrupa'sındaki kargaşa olduğuna inanıyordu. Bir üçüncüsü de, bunların rolü olduğunu kabul etmekle beraber, sıkıntının temel nedenini, İngiltere Bankası'nın sterlin değerini yükseltme politikasına bağlıyordu. Bana anlatıldığına göre, uzmanların çoğu bu üçüncü partiye mensuptu; ama partide uzmanlar dışında kimse de yoktu. Politikacılar parti edebiyatlarına uygun olmayan görüşlere ilgi duymazlar; sıradan insanlarsa felaketleri düşmanların entrikalarına atfetmeyi yeğlerler. Sonuçta da insanlar konu ile ilgisi olmayan şeyler için veya o şeylere karşı savaşırlar. Rasyonel düşünce sahibi birkaç kişiye ise, hiç kimsenin hislerine hizmet etmediklerinden, kulak asılmaz. Bu üçüncü partinin, yandaş toplamak için insanları İngiltere Bankası'nın kötü olduğuna inandırması; işçileri kendi saflarına çekmek için İngiltere Bankası yöneticilerinin sendika hareketine düşman olduğunu göstermesi; Londra Piskoposu'nu saflarına almak için de bu yöneticilerin "ahlaksız" olduklarını göstermesi gerekirdi. Para konusunda tutumlarının yanlış olması da tüm bunların bir sonucu olarak görülürdü.

Bir başka örnek ele alalım. Sosyalizmin insan doğasına ters düştüğü sık sık dile getirilir. Bu sav sosyalistler tarafından, karşıtlarından aşağı kalmayan bir şiddetle reddedilir. Bu konu, ölümü çok büyük bir kayıp olan Dr. Rivers'ın University College'de verdiği bir derste irdelenmiş ve ölümünden sonra yayınlanan Psychology and Politics (Psikoloji ve Politika) kitabında yer almıştır. Bildiğim

kadarıyla, bu konunun bilimsel denebilecek tek tartışması da budur. Yazar, sosyalizmin Melanesia'da insan doğasına ters düşmediğini gösteren bazı antropolojik veriler ortaya koymakta; sonra da, Melanesia'da insan doğasının Avrupa'daki ile aynı olup olmadığını bilmediğimize işaret etmekte ve sosyalizmin Avrupa insanının doğasına ters düşüp düşmediğini anlamanın tek yolunun önü denemek olduğu sonucuna varmaktadır. Ulaştığı bu sonuç nedeniyle İşçi Partisi'nden adaylığa istekli olması ilginçtir. Ancak bu adayın, politik tartışmaları genellikle saran hırs ve öfke havasını artırıcı bir etki yapmayacağı kuşku götürmez.

Şimdi de, insanların serinkanlılıkla tartışmada güçlük çektikleri bir konuya, evlilik törelerine el atacağım. Her ülkede insanların büyük bir bölümü, kendilerininkinden farklı olan evlilik törelerinin ahlaka aykırı olduğuna inanmışlardır; bu görüşe karşı çıkanların ise kendi sorumsuz yaşam tarzlarını haklı kılmayı amaçladıklarına. Hindistan'da geleneklere göre dul kadınların yeniden evlenmeleri, akılalmaz ölçüde korkunç birşey sayılır. Katolik ülkelerde boşanmak çok büyük bir günah olarak düşünülürken evlilikte sadakat kurallarına yapılan bazı ihlaller, en azından erkeklerce yapılmışsa, hoşgörüyle karşılanır. Amerika'da boşanmak kolaydır, ama evlilik dışı ilişkiler şiddetle kınanır. Müslümanlar, bize çok değersiz gelen çok eşliliğe inanır. Bütün bu farklı görüşler aşırı bir şiddetle savunulur ve bunlara karşı gelenler çok acımasızca cezalandırılır. Ancak yine de, bu ülkelerden hiç kimse kendi ülkesindeki törenin insan mutluluğuna katkısının diğerlerinden daha çok olduğunu göstermek için en ufak bir çaba sarf etmez.

Bu konuda yazılmış herhangi bir bilimsel çalışmaya, örneğin Westermarck'in History of Humcin Marriage (İnsan Evliliği Tarihi) adli kitabına baktığımızda, benimsenmiş önyargılı yaklaşımdan çok farklı olan bir hava ile karşılaşır, insan doğasına ters geleceğini sandığımız birçok geleneğin var olduğunu görürüz. Çok eşliliğin, saldırgan erkeklerin kadınlara zorla kabul ettirdiği bir örf olarak açıklanabileceğini düşünürüz.

Peki, bir kadının birden fazla kocasının olduğu Tibet gelenekleri için ne söylenebilir?

Tibet'i görenler oradaki aile yaşamının en az Avrupa'daki kadar uyumlu olduğu konusunda bize güvence veriyorlar. Bu tür yazılardan birkaçını okumak konuya açık kalplilikle yaklaşan herkesi tam bir kuşkuculuğa yöneltecektir; çünkü öyle görünüyor ki, bir evlilik geleneğinin bir diğerinden daha iyi veya daha kötü olduğunu söylememizi sağlayan herhangi bir veri mevcut değil. Yerel kurallara karşı gelenlere hoşgörüsüzlük ve acımasızlık içermeleri dışında ortak bir yanları yok. Günahın coğrafi birşey olduğu anlaşılıyor. Bu sonuçtan hemen başka bir sonuç ortaya çıkıyor: "Günah" gerçek olmayan yanıltıcı bir kavramdır ve onu cezalandırmak için uygulanagelen zulüm gereksiz birşeydir. Çoğu kimseye hoş gelmeyen de işte bu sonuçtur. Çünkü vicdan rahatlığıyla yapılan zulüm moralistler için bir zevktir. Cehennemi de bu nedenle icadettiler.

Milliyetçilik de kuşku götürür konularda ateşli inanç sahibi olmanın bir üç örneğidir. Şunu rahatça söyleyebilirim: Büyük Savaşın tarihini günümüzde ele alan bilimsel bir tarihçinin yazdıklarında, eğer bunlar savaş sırasında yazılmış olsalardı, çarpışan ülkelerin her birinde tarihçinin hapse atılmasına neden olacak ifadeler bulunması kaçınılmazdır. İnsanların kendileri hakkındaki gerçeklere tahammül gösterdikleri, Çin dışında, hiçbir ülke yoktur. Gerçekler normal zamanlarda sadece kabalık olarak, savaş halinde ise suç olarak algılanırlar. Birbirinin karşıtı katı inanç sistemleri oluşur; bu sistemlere yalnızca aynı ulusal eğilimi taşıyanların inanmaları, bunların yapay olduğunu açıkça ortaya koyar. Ancak bu inanç sistemlerine mantık uygulamak, vaktiyle dinsel dogmalara mantık uygulamanın günah olduğu kadar günahtır. Bu tür konularda kuşkuculuğun neden kötücül olduğunu açıklamaları istendiğinde insanların verdikleri yanıt, mitlerin savaşı kazanmaya yardım ettiği, bu nedenle de rasyonalizmi benimseyen ulusların başkalarını öldüremeyeceği, tersine, kendilerinin öldürüleceği, yolundadır. Yabancılara tümden iftira yoluyla insanın kendisini korumasının utanç verici olduğu düşüncesi, bildiğim kadarıyla, şimdiye dek Quaker'ler (17. yüzyıl ortalarında kurulan, savaşa ve askerliğe karşı, Hristiyan oldukları halde kiliseye gitmeyen, Dostlar Derneği üyeleri.(C.N.)) dışında ahlaki destek bulamamıştır. Rasyonel bir ulusun savaşa hiç girmemenin yollarını bulabileceği öne sürüldüğünde alınan yanıt ise genellikle hakaretten ibarettir.

Rasyonel bir kuşkuculuğun yayılmasının etkileri ne olabilir?

İnsanoğlu ile ilgili olaylar güçlü tutkulardan kaynaklanır; bu da onları destekleyen birtakım mitlerin doğmasına yol açar. Psikanalizciler bu sürecin kişisel görünümünü, vesikalı ve vesikasız deliler üzerinde incelemişlerdir.

Bazı aşağılamalara maruz kalmış bir kişi kendisinin İngiltere Kralı olduğu yolunda bir kuram benimser ve kendisine bu yüce konumunun gerektirdiği saygı ile davranılmamasını mazur göstermek için de zekice işlenmiş bir sürü açıklama icadeder. Bu örnekte, komşuları onun bu hayallerine sıcak bakmazlar ve kendisini bir timarhaneye kapatırlar. Fakat o kendi büyüklüğünü değil de ulusunun veya sınıfının veya mezhebinin büyüklüğünü ileri sürerse, görüşleri, dışarıdan bakan tarafsız bir kişiye timarhanede karşılaşılanlar kadar abes gelse bile, birçok yandaş kazanır; bir siyasal veya dinsel önder olur. Bu yolla, kişisel delilikle benzer kuralları izleyen bir toplumsal delilik gelişir. Kendini İngiltere Kralı sanan bir deli ile tartışmanın tehlikeli olduğunu herkes bilir; fakat tek başına olduğu için onun hakkından gelinebilir. Bütün bir ulus bir kuruntuya kapıldığı zaman, savlarına karşı gelindiğinde kapıldıkları öfke tek bir delininkiyle aynıdır; fakat o ulusun aklını başına getirecek tek şey savaştır. Entellektüel etkenlerin insan davranışını ne ölçüde etkilediği konusunda ruhbilimciler arasında büyük görüş ayrılıkları vardır. Burada birbirinden tamamen ayrı iki soru söz konusudur:

(1) İnançlar, eylemlerin nedeni olarak, ne ölçüde etkindirler?

(2) İnançlar ne ölçüde mantıksal açıdan yeterli delillerden kaynaklanırlar ve kaynaklanabilirler?

Bu iki soruda söz konusu olan entellektüel faktörün etkisine ruhbilimciler, sıradan insanların vereceklerinden çok daha küçük bir yer vermekte uyum içindedirler; ancak bu genel uyum alanı içinde önemli ölçüde derece farkları yer almaktadır. Bu iki soruyu sırayla ele alalım.

(1) İnançlar eylemlerin nedeni olarak ne ölçüde etkindirler?

Bu soruyu kuramsal olarak değil, sıradan bir insanın sıradan bir günde yaşadıklarını ele alarak tartışacağız. Güne sabah yataktan kalkmakla başlar. Büyük olasılıkla bunu hiçbir inancın etkisi olmadan, alışkanlık nedeniyle yapar. Kahvaltı eder, trenine biner, gazetesini okur, işyerine gider; bütün bunları yine alışkanlık nedeniyle yapar. Geçmişte bu alışkanlıkları edindiği bir dönem olmuştur; en azından işyerinin seçiminde inancın bir etkisi vardır. Belki de vaktiyle o işyerinde teklif edilen işin, bulabileceği en iyi iş olduğunu düşünmüştür. Çoğu kişide mesleği ilk seçtiği zaman inancın bir rolü olmuştur; bu nedenle de, o seçimin yol açtığı herşeyde inancın payı vardır. Eğer küçük bir görevli ise iş yerinde etkin irade kullanmaksızın ve inancın açık katkısı olmaksızın, sadece alışık olduğu şekilde davranmayı sürdürebilir. Sütünlarla rakamı toplarken uyguladığı aritmetik kurallarına inandığı düşünülebilir. Ancak bu doğru değildir; bu kurallar salt bedensel alışkanlıklardır; bir tenis oyuncusunda olduğu gibi. Bu alışkanlıklar, onların doğru olduklarına dair bilinçli bir inanç nedeniyle değil, bir köpeğin arka ayakları üzerinde durarak yiyecek istemeyi öğrenmesi gibi öğretmeni hoşnut kılmak için gençlikte edinilmiş alışkanlıklardır. Bütün eğitimin bu türden olduğunu söylemiyorum; ancak üç R öğreniminin (Okuma, Yazma, Aritmetik) çoğu kesinlikle öyledir. Söz konusu kişi iş yerinde bir ortak veya bir yönetici konumundaysa günlük işleri arasında bazı zor yönetimsel kararlar alması gerekebilir. Bu kararlarda inancın da bir etkisi bulunması olasıdır. Bazı hisselerin yükselip bazılarının düşebileceğine veya falan kişinin güvenilir olduğuna, falanın da iflas eşiğinde olduğuna inanmaktadır. Bu inançlar doğrultusunda kararlar alır. Salt alışkanlıkla değil, inandığı şeylere göre davrandığı içindir ki bir sekreterden daha üstün bir kişi olarak düşünülür ve çok daha fazla para kazanır -tabii eğer inandığı şeyler doğru çıkarsa.

Eylem nedeninin inançtan kaynaklandığı durumlar özel yaşamı için de aynı ölçüde geçerlidir. Normal zamanlarda, karısına ve çocuklarına davranışlarını alışkanlıklar veya alışkanlıkla değişime uğramış olan içgüdü yönetecektir. Önemli durumlarda -evlenme teklif ederken, oğlunu hangi okula göndereceğine karar verirken veya karısının kendisine sadık olup olmadığından kuşkulandığında- salt alışkanlığın etkisiyle davranamaz. Evlenme teklifinde yalnızca içgüdüsü veya hanımın zengin olduğu sanısı etken olabilir. Eğer kararda içgüdü etken olmuşsa, kuşkusuz, hanımın her türlü erdeme sahip olduğuna

inanır. Bu da ona, kararının bir nedeni gibi gelebilir; ancak gerçekte bu da içgüdünün değişik bir etkisinden başka bir şey değildir ve içgüdü tek başına eylemin yeterli nedenidir.

Oğluna okul seçerken izlediği yol büyük olasılıkla önemli iş kararları alırken izlediğinin aynıdır; burada da inanç önemli bir rol oynar. Karısının sadakatsızlığı hakkında bir bilgi edinmişse davranışı büyük olasılıkla salt içgüdüsel olacaktır; ancak bu içgüdü sonradan olacakların temel nedenini de oluşturan bir inanç etkisiyle harekete geçmiştir.

Demek oluyor ki, inançlar eylemlerimizin yalnızca ufak bir bölümünden doğrudan sorumlu olsalar da sorumlu oldukları eylemler en önemli olan ve yaşamımızın genel yapısını belirleyen eylemler arasında yer alır. Siyasal ve dinsel eylemlerimiz özellikle inançlarımızla bağıntılıdır.

(2) Şimdi ikinci sorumuza geliyorum. Bu soru iki yönlüdür:

(a) İnançlar gerçekten ne ölçüde kanıtlara dayanır?

(b) Öyle olmaları ne ölçüde olanaklı veya arzu edilen birşeydir?

(a) İnançların kanıtlara dayanma oranı onlara inananların sandıklarından çok daha düşüktür. Oldukça rasyonel bir eylem ele alalım: zengin bir işadamının parasal yatırım yapması. İşadamının, örneğin Fransız Frankinin iniş çıkışı konusundaki görüşünün, politik eğilimine bağımlı olduğunu görürsünüz; ve de bu görüşü öylesine benimsemiştir ki parasını o yolda riske sokmaktan kaçınmaz. İflas olaylarında, çoğu kez, felaketin nedeninin bazı duygusal etkenlerden kaynaklandığı ortaya çıkar. Politik görüşler, onları açıklamaları yasaklanmış olan devlet görevlilerine ait olanları dışında, nadir olarak kanıtlara dayanırlar. Bazı istisnalar kuşkusuz vardır. Yirmi beş yıl önce başlamış olan gümrük resimleri reformu tartışmalarında sanayicilerin çoğunun desteklediği taraf, kendi gelirlerini artıracak taraftı. Bu, görüşlerinin gerçekten kanıtlara dayandığını gösteriyor; ancak, ifadelerinde bunu ima eden en ufak bir şey yoktu. Freudcular bizi "rasyonalize etme" süreciyle, yani gerçekte irrasyonel olan bir görüş veya karar için kendimize rasyonel görünen nedenler uydurma süreciyle tanıştırdı. Ancak, özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde "irrasyonalize etme" denebilecek bir de ters süreç var.

Kurnaz bir kişi bir sorunun lehinde ve aleyhinde olan yönleri az veya çok bilinç-altı bir yolla, bencil bir açıdan değerlendirebilir (İnsanın kendi çocuklarının söz konusu olması dışında, bencil olmayan düşünceler çoğu zaman bilinç-altına inmezler). Bilinç-altının yardımıyla sağlam bir bencil karara vardıktan sonra kişi nasıl büyük fedakarlıklarla kamu yararını gözettiğini gösteren büyük büyük laflar uydurur veya başkalarından alıntılar yapar. Bu lafların, sahibinin gerçek nedenlerini belirttiğine inananlar o kişinin gerçek kanıtları değerlendirebilmekten yoksun olduğunu da düşünecektir; çünkü, o kişinin eylemleri, kamu yararına olan bir şeye yol açmayacaktır. Bu durumdaki bir kişi, öldüğünden daha az rasyonel görünür. Daha da ilginç olanı, onun irrasyonel yönünün bilinçli, rasyonel yönünün ise bilinç-dışı olmasıdır. İngiliz ve Amerikalıları bu denli başarılı kılan da bu özelliktir.

Kurnazlık, gerçek olduğu zaman, insan doğasının bilincinden çok bilinç-dışına ait bir şeydir ve sanırım ki iş aleminde başarı için gereken en önemli özelliktir. Ahlaki açıdan ise, her zaman bencil olduğu için, küçümsenen bir özelliktir; bununla birlikte insanları en kötü suçlardan alıkoymayı da başarabilir. Bu özellik eğer Almanlarda var olsaydı sınırsız denizaltı harekatına girişmezlerdi; eğer Fransızlarda var olsaydı Ruhr'da yaptıklarını yapmazlardı; eğer Napolyon'da olsaydı Amiens Antlaşması'ndan sonra tekrar savaşa girmezdi. Bazı istisnaları olsa da, ortaya şöyle bir genel kural koyabiliriz: İnsanlar neyin kendi yararlarına olduğu konusunda yanılırlarsa, akla uygun olduğunu sandıkları tutum, başkaları için, gerçekten akla uygun olan tutumdan çok daha fazla kötülüğe yol açar. Bu nedenle, insanları kendi çıkarlarını iyi değerlendirecek duruma getiren her şey yararlıdır. Ahlaki nedenlerle, kendi çıkarlarına ters olduğuna inandıkları şeyleri yaptıkları halde çok zengin olmuş sayısız insan vardır.

Örneğin ilk-dönem Quaker'lerden bazı dükkan sahipleri, başkalarının sürekli olarak yaptığı gibi her müşteriyle pazarlık etmek yerine, sattıkları mallar için kabul edebilecekleri en düşük miktardan daha çok para istememe yolunu tutmuşlardır. Bu kararı almalarının nedeni, razı olduklarından çok para istemeyi yalan söylemek saymalarıydı. Ancak müşteriye sağlanan bu kolaylık öylesine büyüktü ki herkes onların dükkanlarına koştu; sonuçta zengin oldular (Bunu nerede okuduğumu unuttum; ancak,

belleğim beni yanıltmiyorsa güvenilir bir kaynaktı). Aynı amaca açıkgözlülük yaparak da ulaşmak olanaklıydı; ancak hiç kimse yeterince açıkgöz değildi. Bilinç-dışımız göründüğünden daha kötü niyetlidir. Bu nedenle, ahlaki gerekçelerle, kendi yararlarına ters düşen şeyleri bilerek yapan kişiler kendi yararlarına olanı tam olarak yapan kişilerdir. Onların arkasından, şiddetli duyguları olabildiğince safdışı ederek, kendi yararlarını bilinçli ve rasyonel olarak düşünmeye çaba gösterenler gelir. Üçüncü olarak, içgüdüsel olarak açıkgöz olan kişiler gelir. Bunlar başkalarının mahvolmasını amaçladıkları yollarda kendilerini mahvederler. Bu son grup Avrupa nüfusunun yüzde doksanını kapsar.

Biraz konu dışına çıkmış görünebilirim; ancak açıkgözlülük dediğimiz bilinç-dışı mantığını bilinçli türlerinden ayırmam gerekliydi. Normal eğitim yöntemlerinin bilinç-dışına hiçbir belirgin etkisi yoktur. Öyleyse, açıkgözlülük bugünkü teknik olanaklarımızla öğretilebilir birşey değildir. Yalnızca alışkanlıktan kaynaklanan ahlak dışında, ahlakın da bugünkü yöntemlerle öğretilmesi olanaksız görünüyor; en azından, ben şahsen sıkça öğütlenen kişilerde iyiye doğru bir etki farketmedim. Bu nedenle, günümüzde bilinçli olarak yapılmak istenen her ıslahatin rasyonel yollar kullanarak yapılması zorunludur. İnsanlara açıkgöz veya erdemli olmayı nasıl öğreteceğimizi bilmesek de onlara rasyonel olmayı öğretmeyi bir ölçüde biliyoruz: Eğitimden sorumlu olanların her konuda uyguladıklarının tam tersini yapmak bunun için yeterlidir. Gelecekte, iç salgı bezleriyle oynayarak, salgılarını azaltıp çoğaltarak, erdem yaratmayı da öğrenebiliriz. Ancak günümüzde rasyonalizmi yaratmak erdem yaratmaktan daha kolaydır - rasyonalizm sözcüğü ile, eylemlerimizin etkilerini önceden tahmin etme sürecinde bilimsel düşünme alışkanlığını kastediyorum.

(b) Bu, bizi şu soruya getiriyor: İnsanların eylemleri ne ölçüde rasyonel olabilir veya olmalıdır?

Önce "olmalı mı" sorusunu ele alalım. Kanımca rasyonalizmin uygulama alanını belirleyen kesin sınırlar vardır; yaşamın en önemli bölümlerinden bazıları mantığın ise karışmasıyla mahvolurlar. Leibniz son yıllarında bir muhabire yaşamında yalnız bir kere, o da elli yaşındayken, bir bayana evlenme teklif ettiğini anlatmış; sonra da şunu eklemiş: "Şükürler olsun ki düşünmek için zaman istedi. Bu bana da düşünme fırsatı verdi ve teklifimi geri aldım." Davranışının çok rasyonel olduğu kuşku götürmez; ancak beğendiğimi söyleyemem.

Shakespeare "deli, aşık ve şair"i "yoğunlaşmış hayal gücü" olarak biraraya getirir. Sorun deliyi salıverip aşık ve şairi bir arada tutmaktır. Bir örnek vereceğim: 1919 yılında Old Vic'de oynanan The Trojan Women (Truvali Kadınlar) oyununu seyrediyordum. Büyüyünce ikinci bir Hector olur korkusuyla Greklerin Astyanax'i öldürdükleri, dayanılmaz ölçüde acıklı bir sahne vardır. Tiyatroda bütün gözler yaşlıydı; seyirciler Greklerin bu gaddarlığını akılalmaz buluyorlardı. Ama orada ağlayan bu insanlar, aynı anda, aynı gaddarlığı Euripides'in bile hayal gücünü aşan bir ölçüde kendileri uyguluyorlardı. Kısa bir süre önce, ateşkesten sonra Almanya'ya uygulanmakta olan ablukayı uzatan ve Rusya'ya da abluka öngören kararı alan bir hükümete -büyük çoğunluğu- oy vermişlerdi. Bu ablukaların çok sayıda çocuğun ölümüne neden olduğu biliniyordu; ama düşman ülkelerin nüfusunun azalmasını arzuluyorlardı: çocuklar, Astyanax gibi, büyüyüp babalarının yolundan gidebilirlerdi. Şair Euripides seyircilerin hayalinde aşık'ı canlandırmıştı. Ancak tiyatro kapısında aşık ve şair unutulmuşlardı; ve kendilerini iyi yürekli ve erdemli sayan bu bay ve bayanların siyasal eylemleri deli'nin (çıldırmış katil kişiliğinde) egemenliğine girmişti.

Aynı zamanda deli'yi de alıkoymadan şair ve aşık'ı alikoymak olanaklı mıdır?

Her birimizin içinde onların üçü de değişik ölçülerde mevcuttur. Bunlar, birisi kontrol altına alındığında diğer ikisinin yok olmasını gerektirecek ölçüde, birbirlerine bağlı mıdırlar?

Öyle olduğunu sanmıyorum. Hepimizin içinde mantıktan esinlenmeyen eylemlerle tüketilmesi gereken bir miktar enerji olduğuna inanıyorum; bu, çıkış yolunu, koşullara göre sanatta, tutkulu aşkta veya tutkulu nefrette bulur. Saygınlık, düzen ve rutin -yani modern endüstri toplumunun demir gibi katı disiplini- sanatsal dürtüyü köreltmiş ve aşkı verimli, özgür ve yaratıcı olmak yerine bunalıma veya gizliliğe mahkum etmiştir.

Haset, gaddarlık ve nefret hemen bütün piskoposlar sınıfı tarafından takdış edilirken, özellikle özgür olmaları gereken şeyler baskı altında tutulmuştur. İçgüdüsel yapımız iki bölümden oluşur; birisi kendimizin ve çocuklarımızın yaşamını geliştirmeye, diğeri ise rakip gördüğümüz kişilerin yaşamını engellemeye yönelir.

Birincisi yaşama aşkını, sevgiyi ve psikolojik olarak sevginin bir kolu olan sanatı içerir; ikincisi de rekabeti, milliyetçiliği ve savaşı. Geleneksel ahlak birincisini bastırmak, ikincisini yüreklendirmek için herşeyi yapar. Gerçek ahlak bunun tam tersini gerektirirdi. Sevdiklerimizle ilgili davranışlar içgüdüye güvenle bırakılabilir. Akıl kapsamına alınması gerekli olan ise nefret duyduğumuz kişilere karşı olan davranışlardır.

Günümüz dünyasında etkin olarak nefret ettiklerimiz bizden uzak olan gruplar, özellikle de yabancı uluslardır. Onları soyut olarak algılarız ve gerçekte nefretin ta kendisi olan eylemleri, adalete olan aşkımız ve benzeri yüce amaçlar için yaptığımızı ileri sürerek kendimizi kandırırız. Bu gerçeği bizden saklayan perdeyi ancak, büyük ölçüde kuşkuculukla kaldırabiliriz. Bunu ve kıskançlık çılgınlığının tedavisini gerçekleştirdikten sonra, kıskançlıklara ve sınırlamalara dayalı olmayan, dopdolu bir yaşam arzusuna ve başka insanların birer engel değil, birer yardımcı olacağının idrakine dayalı yeni bir ahlak oluşturmaya başlayabiliriz. Bu ütopik bir beklenti değildir; Elizabeth İngiltere'sinde kısmen gerçekleşmişti. Eğer insanlar bir başkasının mutsuzluğu peşinde koşmak yerine kendi mutluluklarının peşine düşmeyi öğrenirlerse, bu beklenti hemen yarın gerçekleşebilir. Bu, hiç de uygulanmayacak kadar sert bir ahlak töresi değildir; ama benimsenmesi dünyayı cennete dönüştürebilir.

**

DÜŞLER VE GERÇEKLER

I

Arzularımızın inanışlarımız üzerindeki etkisi herkesçe bilinen ve gözlenen bir olgudur; ancak bu etkinin niteliği çoğu zaman yanlış algılanır. İnançlarımızın büyük bölümünün bazı rasyonel temellere dayandığını; arzunun ise yalnız arada bir işi karıştırdığını varsaymak alışkanlık haline gelmiştir. Bunun tam karşıtı gerçeğe daha yakın olsa gerek. Günlük yaşamla ilgili inançlarımızın büyük bir bölümü arzularımızın şekilleşmesinden ibarettir; ancak orada burada bazı izole noktalarda, gerçeğin sert darbesiyle doğru yola yöneltilirler. İnsan genelde bir düş aleminde yaşar; dış dünyadan gelen aşırı zorlayıcı bir etkiyle bir an için uyanır; ancak çok geçmeden düş aleminin tatlı uykusuna yeniden dalar. Freud geceleri gördüğümüz düşlerin, büyük ölçüde, arzularımızın görüntü şeklinde gerçekleşmesi olduğunu göstermiş; bunun, gündüz gördüğümüz düşler için de aynı ölçüde doğru olduğunu söylemiştir. İnançlar dediğimiz gündüz düşlerini de buna eklemesi yerinde olurdu.

Doğru olduğuna inandığımız şeylerin bu rasyonel olmayan kökenini göz önüne serecek üç yöntem vardır: deli ve isterik kişilerin incelenmesinden yola çıkıp, giderek bu hastaların temelde normal sağlıklı kişilerden pek az farklı olduğunu ortaya koyan psikanaliz yöntemi; ikincisi, en değerli görüşlerimizin rasyonel kanıtlarının ne kadar zayıf olduklarını gösteren kuşkucu filozofların yöntemi; son olarak da, insanları genel olarak gözlemleme yöntemi. Ben yalnız bu sonuncusu üzerinde duracağım.

Antropologların uzun çalışmalarından öğrendiğimize göre, en ilkel insanlar anlamadıklarının farkında oldukları olaylarla karşılaştıklarında cahilliklerinin bilinci içinde çırpınıp durmazlar; tersine, bütün önemli eylemlerini yönetecek ölçüde sıkıca bağlandıkları sayısız inançları vardır. Bir hayvanın veya savaşçının etini yemekle, kurbanın yaşarken sahip olduğu erdemleri elde edebileceklerine inanırlar. Birçoğu, kabile reisinin adını ağızlarına almanın insanı hemen öldürecek büyük bir günah olduğuna inanır, hatta ismin bir hece olarak yer aldığı bütün sözcükleri değiştirecek kadar ileri giderler. Örneğin John adında bir kralınız varsa Jonquil yerine George-quil veya dungeon yerine dün-george demeniz gerekir. Tarım düzeyine geldiklerinde yiyecek üretimi nedeniyle hava durumu önem kazanıyor; bazı büyülerin yağmur getireceğine veya ufak ateşler yakmakla güneş açacağına inanılıyor. Bir kişi

öldürüldüğünde kanının veya hayaletinin öç almak için öldüreni izlediğine, onun ancak yüzü kırmızıya boyama veya matem tutma gibi basit yöntemlerle aldatılabileceğine inanıyorlar. Bu inancın ilk bölümünün öldürülmekten korkanlardan, ikinci bölümünün de öldürenlerden kaynaklandığı açıkça görülüyor.

Rasyonel olmayan inançlar ilkel insanlara özgü değildir. İnsan ırkının büyük bir bölümü bizimkilerden farklı olan, bu nedenle de doğal olarak, aslı esası bulunmayan dinsel inançlara sahiptir.

Önyargısız herhangi bir insan için rasyonel bir sonuca varmanın olanaksız olduğu birçok konuda politikayla ilgilenen ama politikacı olmayan kişiler çok güçlü kanılara sahiptirler.

Çekişmeli bir seçimde görev alan gönüllüler hep kendi taraflarının kazanacağına inanırlar; kaybetme olasılığına işaret eden birçok neden bulunmasının bir önemi yoktur. 1914 sonbaharında Alman ulusunun çok büyük bir bölümünün Almanya'nın zaferinden kesinlikle emin olduğu kuşku götürmez. Bu örnekte gerçek ise karışmış, düşleri altüst etmiştir. Alman olmayan bütün tarihçilerin önümüzdeki yüz yıl boyunca yazmaları önlenebilseydi yine düşler canlanır, sadece başlangıçtaki zaferler anımsanır ve savaşın sonunda yaşanan felaketler unutulurdu.

Nezaket, bir kişinin, kendisinin veya çevresindekilerin meziyetlerine ilişkin görüşlerine saygılı olma alışkanlığıdır. Herkes, her gittiği yerde, rahatlatıcı bir kanılar bulutu ile sarılmıştır; bu kanılar, yazın uçuşan sinekler gibi, kendisiyle beraber hareket eder. Bunların bazıları kişiseldir; kişiye, kendi erdemlerinden ve üstünlüklerinden, arkadaşlarının sevgisiden ve tanıdıklarının saygısından, mesleğinin parlak geleceğinden, pek iyi olmayan sağlığına karşın tükenmeyen enerjisinden söz ederler. Onun ardından ailesinin olağanüstü yüceliği hakkındaki inançlar gelir: babasının şimdilerde ender rastlanan dürüstlüğü ve çocuklarının şimdiki modern ana-babalarda bulunmayan bir disiplinle yetiştirmiş olması; oğullarının okul sporlarında herkesi nasıl geride bıraktığı; kızının kendini uygunsuz bir evliliğe atacak kızlardan olmadığı gibi. Daha sonra, ait olduğu toplumsal sınıf hakkındaki inançları gelir. Toplumdaki konumuna bağlı olarak bu sınıf bütün sınıflar içinde ya sosyal açıdan en iyisidir; ya en bilgilisidir, ya da ahlak yönünden en değerlisidir - her ne kadar bu değerlerden birincisinin ikincisinden, ikincisinin de üçüncüsünden daha çok aranılan nitelikler olduğu konusunda herkes hemfikir ise de. Ulus konusunda da, hemen herkes kendi ulusu hakkında rahatlatıcı kuruntular beşler. "Yabancı uluslar ne yazık ki ısrarla kendi bildikleri gibi davranıyorlar." Mr. Podsnap bu sözleriyle insan kalbinin en köklü duygularından birini dile getirmiş oluyordu.

Son olarak da genel olarak insanlığı, mutlak olarak veya karşılaştırmayla "hayvanı yaratıklar"dan üstün tutan kuramlara geliyoruz: İnsanın ruhu vardır, ama hayvanın yoktur; insan "rasyonel bir hayvan"dır. Aşırı acımasız veya anormal bir eylem "hayvan gibi", veya "vahşi" olarak nitelenir (halbuki böyle eylemler kesinlikle insanlara özgüdür, Tanrı insanı kendi görüntüsünden yarattı ve evrenin nihai amacı İnsan'ın mutluluğudur.

Böylece, bizi rahatlatan aşamalı bir inançlar dizisine sahip bulunuyoruz: kişiye ait olanlar, ailesi ile paylaştıkları, sınıfında veya ulusunda yaygın olanlar, son olarak da bütün insanlığa aynı ölçüde hoş gelenler. Bir kimseyle iyi ilişkilerimiz olmasını istiyorsak onun inandıklarına saygı göstermemiz beklenir. Bu nedenle de insanların yüzlerine karşı, arkalarından konuştuğumuz gibi konuşmayız. Bu fark, onların bizim kişiliğimizden olan farkları arttıkça daha da belirginleşir. Kardeşimizle konuşurken ana-babalar konusunda bilinçli bir nezaket göstermeye gerek görmeyiz. Yabancı ülke insanlarıyla konuşurken nazik olma gereği doruk noktasındadır ve yalnız kendi vatandaşlarına alışık olanlara dayanılmaz ölçüde sıkıcı gelir.

Bir keresinde, ülkesinden hiç çıkmamış bir Amerikalıya İngiliz Anayasası'nın birkaç önemsiz noktada Amerikalılarınkinden daha iyi olabileceğini söylemiştim. Hemen büyük bir öfkeye kapıldı; bu türden bir düşünceyi daha önce hiç duymamış olduğundan, bir kimsenin gerçekten böyle bir şey düşünebileceğini aklı almamıştı. İkimiz de nezaketi ihmal etmiştik; sonuç da bir felaket olmuştu.

Sosyal amaçlı toplantılarda nezakette kusur her ne kadar hoş değilse de mitleri yok etme bakımından çok yararlıdır. Doğal kanılarımızı düzeltmenin iki yolu vardır; biri, zehirli bir mantarı yenebilir bir

mantar sanıp sonuçta acı çekmek gibi, gerçekle yüzleşmek; diğeri de kanılarımızın, gerçek olgulara değil, diğer insanların inançlarına ters düşmesi durumudur. Bazıları domuz eti yemenin helal, dana eti yemenin haram olduğunu düşünür; başkaları ise tam tersine inanır. Bu görüş ayrılığı çoğu zaman kan dökülmesine yol açmıştır. İkisinin de belki gerçekten günah olmadığı yolunda rasyonel bir görüş yavaş yavaş oluşmaya başlamış bulunuyor. Nezaket ile yakından bağıntılı olan alçakgönüllülük, kendimizi ve kendimizde olan şeyleri, karşımızdakilerden veya onlarda bulunan şeylerden üstün tutmuyor gibi davranmayı gerektirir. Bu hüner sadece Çin'de tam olarak anlaşılmıştır.

Bana anlattıklarına göre, Çin'de bir Mandarın'e karısının ve çocuklarının sağlığını sorarsanız size şöyle cevap verirmiş: "Zatıalilerinin sormaya tenezzül buyurdukları o pasaklı aşağılık kadın ve iğrenç yumurcakları tam bir sağlık içindedirler." Ne var ki, böyle incelikler sakin ve dingin bir yaşam tarzı gerektirir; iş ve politika dünyasının hızlı ve önemli ilişkilerinde ise bu olanaksızdır. Başka insanlarla olan ilişkiler, en başarılı olan kişiler dışında kalan herkesin mitlerini birer birer yıkmaktadır. Kişisel övünçleri kardeşler, aile övünçlerini okul arkadaşları, sınıfsal övünçleri politika, milli övünçleri de savaşlar ve ticari başarısızlıklar ortadan kaldırmaktadır. Ancak insan olmanın övüncü varlığını sürdürür; ve sosyal sohbetler sırasında, mit-yaratma yetisi bu alanda serbestçe at koşturur. Bilim bu tür hayallerin düzeltilmesinde bir ölçüde etkilidir. Ancak bu düzeltme hiçbir zaman kısmı olmaktan öteye gidemez; çünkü biraz safdillik olmazsa bilimin kendisi de çöker.

II

İnsanların kişisel ve sınıfsal düşleri gülünç olabilir; ancak toplumsal düşler insanlık çemberi dışına çıkamayan bizler için hüzün vericidir. Astronominin ortaya koyduğu Evren çok büyüktür. Teleskopla gördüklerimizin ötesinde daha neler var, bilemiyoruz; ancak bilebildiğimiz kadarı akılalmaz büyüklüktedir. Samanyolu bu bilinebilen evrende çok küçük bir yer kaplar. Bu ufak bölümün içindeki Güneş Sistemi sonsuz küçüklükte minik bir benek, gezegenimiz ise beneğin mikroskopik bir noktasıdır. Bu nokta üzerinde, karmaşık yapılı ve kendilerine özgü fiziksel ve kimyasal özellikleri olan, şu ve saf olmayan karbon karışımı minik topaklar birkaç yıl sürüklenir durur; ta ki bileşimi oluşturan elementlere tekrar ayrılıp yok olana kadar. Vakitlerini iki iş arasında bölüştürürler: kendilerinin yok olma anını ertelemek ve telaşlı bir çaba ile, kendi türlerinden olan başkaları için bu ani çabuklaştırmak. Doğal sarsıntılar belirli aralıklarla binlercesini, hatta milyonlarcasını yok eder; hastalık daha birçoğunu vaktinden önce alıp götürür. Bu olaylar felaket olarak değerlendirilir; ancak insanlar aynı yok edişi kendi çabalarıyla başarırlarsa çok sevinir ve

Tanrı'ya şükranlarını sunarlar. İnsan yaşamının fiziksel olarak var olabileceği süre Güneş Sistemi'nin toplam ömrünün çok ufak bir bölümüdür. Ancak insanların birbirlerini yok etme çabalarıyla, bu süre dolmadan da kendi sonlarını getireceklerini düşündüren nedenler var. Dışarıdan bakıldığında insan yaşamı böyle görünüyor.

Yasama böyle bir bakışın dayanılmaz olduğunu, bunun, insanların var olmalarını sağlayan içgüdüsel enerjiyi yok edeceğini söyleyenler var. Onların buldukları kaçış yolu din ve felsefedir.

Dışdünya her ne kadar yabancı ve duyarsız görünse de, bizi teselli edenlerin verdikleri güvenceye göre, görünüşteki bu çatışmaların gerisinde bir uyum vardır. İlk nebüladan bu yana süregelen uzun gelişimin, en son aşama olarak insanoğluna eriştiği varsayılmaktadır. Hamlet çok ünlü bir yapıttır; ancak onu okuyanların pek azı Birinci Denizci'nin "Tanrı sizi kutsasın, efendim" şeklindeki dört sözcükten oluşan rolünü anımsar. Yaşamdaki tek uğraşları bu rolü oynamak olan bir topluluk düşünelim; onların Hamlet'lerle, Horatio'larla, ve hatta Guildenstern'lerle hiç bir temasları olamayacak bir şekilde izole edilmiş olduklarını varsayalım. Bu kişiler Birinci Denizci'nin dört sözcüğünün bütün oyunun temelini oluşturduğu yolunda bir takım edebi eleştiriler icadetmezler miydi?

İçlerinden biri öteki rollerin de belki aynı ölçüde önemli olabileceğini öne sürseydi, onu aşağılama veya dışlamayla cezalandırma yoluna gitmezler miydi?

Evrende insanoğlunun yaşamı Birinci Denizci'nin Hamlet'te aldığı rolden çok daha az yer tutmaktadır. Ancak sahnenin arkasındaki oyunun gerisini dinlememiz olanaksızdır; oyunun konusu ve kişileri hakkında da çok az şey biliyoruz.

İnsanlık denince onun bir temsilcisi olarak daha çok kendimizi düşünürüz. Bu nedenle de insanlık konusunda olumlu hisler beşler, korunmasını önemli buluruz. Nonkonformist (İngiltere Kilisesi'nden ayrılmış bir tarikatın mensubu. (C.N.)) bakkal Mr. Jones kendisinin ölümsüzlüğe layık olduğundan emindir; bunu kendisinden esirgeyecek bir evrenin de dayanılmaz ölçüde kötü olduğu kanısındadır. Ancak şekere kum karıştıran ve pazar günleri kiliseyi ihmal eden Anglikan (İngiltere Kilisesi mensubu. (C.N.)) rakibi Mr. Robinson'u düşündüğünde, evrenin gereğinden fazla merhametli davrandığı görüşündedir. Mutluluğunun eksiksiz olması, Mr. Robinson için yakılacak bir cehennem ateşine bağlıdır. Bu şekilde hem insanın evrensel önemi korunmuş, hem de dost ve düşman arasındaki yaşamsal farklılık evrensel merhametin zaafı yüzünden ortadan kalkmamış olur. Mr. Robinson da aynı kanıdadır; ancak roller değişmiş olarak. Sonuçta herkes mutludur.

Körpenik'ten önceki çağlarda insan-merkezli dünya görüşünü savunmak için felsefi oyunlara gerek yoktu. Gök kubbesinin dünya çevresinde döndüğü gözle görülüyordu; dünyada da insan, çevresindeki bütün hayvanlara hükmetmekteydi. Ancak dünya merkezi konumunu yitirince insan da bulunduğu doruktan indirildi. Bunun üzerine, bilimin "kabalığını" düzeltecek bir metafiziğe gerek duyuldu. Bu görev de ..idealist" denilen kişilerce yerine getirildi. Onlara göre maddesel dünya gerçek olmayan bir görünümden ibarettir; gerçek olan ise Akıl veya Ruh'tur; o, filozofun akıl ve ruhundan üstündür; tıpkı filozofun sıradan insandan üstün olduğu gibi. "İnsanın evi gibisi yoktur" deyiminin tersine, bu düşünürler bize her yerin kendi evimiz gibi olduğu güvencesi verirler. En iyi olan her şeyimizde, yani söz konusu filozofla paylaştığımız her şeyde, evrenle uyum içindeyiz. Hegel bize evrenin, onun dönemindeki Prusya Devleti'ne benzediği güvencesini de verir; onun İngiliz ardılları da evreni daha çok iki meclisli plütokratik bir demokrasiye benzetirler. Bu görüşler için öne sürülen gerekçelerde, bunların insancıl özlemlerle olan bağıntısı, o görüşün sahiplerinden bile gizlenecek biçimde kamufle edilmiştir: bu gerekçeler görünüşte mantık ve önermelerin tartışılması gibi kuru kaynaklardan çıkarılmıştır. Ancak hep tek bir doğrultuda yanlışlar yapılmış olması, özlemlerin etkisini açığa vurmaktadır. Bir aritmetik toplaması yaparken insanın kendi lehine yanlış yapması, aleyhine olanı yapmasından daha olasıdır. Bunun gibi, bir kimsenin mantık yürütürken kendi özlemleri yönünde yanlışlar yapması, özlemlerine ters olan yönde yanlışlar yapmasından daha olasıdır. Demek oluyor ki, soyut düşünür olarak adlandırılan kişilerin incelenmesinde, kişiliklerinin anahtarı yaptıkları yanlışlardan anlaşılabilir.

Çok kişi insanların icadettiği sistemlerin, gerçek olmasalar bile zararsız ve rahatlatıcı olduklarını ve onlara dokunulmaması gerektiğini savunur. Ancak onlar gerçekte zararsız değildirler ve insanları önlenebilecek acılara katlanmaya yönelttikleri için getirdikleri rahatlık çok pahalıya malolmaktadır. **Yaşamdaki kötülükler kısmen doğal nedenlerden, kısmen de insanların birbirlerine olan düşmanlığından kaynaklanmaktadır.**

Eskiden rekabet ve savaşlar, yiyecek sağlamak için gerekliydi; bu yiyecekler de sadece galip gelenlerce elde edilebiliyordu. Şimdi bilim sayesinde doğal güçlere egemen olma yoluna girildiğine göre, insanlar birbirlerini yenmek yerine kendilerini doğayı fethetmeye adarlarsa herkes daha rahat ve mutlu olur. Doğanın bir dost, bazen de başka insanlarla kavgalarımızda bir müttefik olarak takdim edilmesi, insanın dünyadaki gerçek konumunu belirsizleştirmekte ve insanoğlunun kalıcı mutluluğunu sağlayacak yegane savaşım olan bilimsel güç arayışına giden çabaları saptırmaktadır. Bütün bu faydacı gerekçeler yanında gerçekdışı inançlara dayalı bir mutluluk arayışının yüce ve yetkin bir yönü yoktur. Dünyadaki gerçek konumumuzu korkusuzca algılamakta tam bir mutluluk, ve mit duvarları arkasına saklananların görebileceklerinden çok daha canlı bir dram vardır. Düşünce dünyasında, kendi fiziksel güçsüzlükleriyle yüzleşmeye hazır olanların açılabilecekleri "engin denizler" vardır. Bütün bunlardan daha önemli olarak da gün ışığını karartan, insanları kavgacı ve acımasız yapan Korku'nun zulmünden kurtuluş vardır. Dünyadaki konumunu olduğu gibi görme yürekliliği göstermeyen hiç kimse bu

korkudan kurtulamaz; kendisine, kendi küçüklüğünü görme olanağı vermeyen hiç kimse muktedir olduğu yüceliğe erişemez.

**

BİLİM BOŞ-İNANÇLI MIDIR?

Modern yaşam iki yönden bilim temeline oturmaktadır. Hepimiz ekmek parası, rahatımızı sağlayan araçlar ve eğlence gereksinimlerimizi karşılamada bir bakıma bilimsel buluş ve keşiflere bağımlıyızdır. Öte yandan son üç yüzyıl içinde bilimsel görüşle ilintili olan bazı zihinsel alışkanlıklar bir avuç üstün yetenekli kişiden giderek toplumun büyük bir bölümüne yayılmıştır. Yeterince uzun süreler gözönüne alındığında, bilimin bu iki özelliğinin birbiriyle bağıntılı olduğu görülür; ancak her ikisi de, ötekisi olmadan yüzyıllarca var olabilirler. Bilimsel düşünce tarzı onsekizinci yüzyıl sonlarına kadar günlük yaşamı pek etkilemedi; çünkü sınai teknolojide devrim yapan büyük buluşlara henüz yol açmamıştı. Öte yandan, bilimin getirdiği yaşam tarzı, bilimin sadece pratikteki bazı uygulamalarını öğrenmiş toplumlarca da benimsenebilir. Böyle toplumlar başka yerlerde keşfedilmiş makineleri yapabilir, kullanabilir ve hatta onlarda bazı ufak tefek gelişmeler gerçekleştirebilir. Ortak insanlık zekası bir gün yozlaşsa bile, bilimin sağladığı teknik ve günlük yaşam, büyük olasılıkla, nesiller boyu var olmayı sürdürebilir. Ancak bu durum sonsuza dek süremez; çünkü eğer bir felaket sonucu ciddi şekilde zedelenirse bir daha yerine gelmesi olanaksızdır.

Demek oluyor ki, olumlu ya da olumsuz, bilimsel görüş insanlık için önemli bir konudur. Sanat alanında olduğu gibi bilimsel görüşün kendisi de iki yönlüdür. Yaratanlar ile değerlendirenler aynı kişiler değildir ve birbirinden farklı zihinsel alışkanlıklar gereksinirler. Her yaratıcı gibi bilimsel yaratıcı da entellektüel bir yolla ifade edilen güçlü duygulardan esinlenir; bu ifade açıklanmamış bir inancı da içerir; eğer bu inanç olmasa bilimci belki de pek bir şey başaramaz. Değerlendiricinin böyle bir inanca gereksinimi yoktur; o her şeyi yerli yerinde görür; kendince gerekli noktaları değerlendirir; belki de yaratıcıyı kendisine kıyasla kaba ve ilkel bir kişi olarak düşünür. Uygarlık daha yaygın ve daha olağan bir aşamaya geldiğinde değerlendirenin düşünce tarzında, yaratıcı olabilecek kişilere karşı bir hükmetme eğilimi başgösterir. Sonuçta söz konusu uygarlık Bizanşlaşır ve geriye dönük bir hal alır. Bilimde bu tür bir gelişim başlamakta gibi görünüyor. Öncülere güç veren inanç, özünden çürümeye başlamıştır.

Rusya, Japonya ve Yeni Çin gibi Uzakdoğu ülkeleri bilimi hala onyedinci yüzyıldaki coşku ile karşılamaktadır. Batılı uluslar halklarının çoğunluğu da böyledir. Ancak basrahipler, kendilerinin resmen adandıkları bu ibadetten artık usanmaya başlamışlardır. Vaktiyle dinibutun genç Luther, hastalıktan kurtulmak için Kapitol'de Jüpiter'e kendi adına öküz kurban edilmesine ses çıkarmayan serbest-düşünceli Papa'ya saygılarını sunmuştu. Bunun gibi, günümüzde de kültür odaklarından uzakta olanlar bilime, onun kahinlerinin artık duymadıkları saygıyı beslemektedir. Bolşeviklerin "bilimsel" maddeciliği de, vaktiyle ilk dönem Alman Protestanlarında olduğu gibi, bu sofuluğu dost düşman herkesin yenilik sayacağı bir şekil içinde devam ettirmeye yönelik bir çabadır.

Ancak onların Newton'un öğretilerine hararetle ve harfi harfine bağlı olmaları, Batı'nın "burjuva" bilimcileri arasında kuşkuculuğun yayılmasını hızlandırmaktan başka sonuç vermemiştir. Tennessee gibi, devletin bilim-öncesi bir aşamada kalmış olduğu yerler dışında, bilim devlet tarafından tanınan ve teşvik edilen bir faaliyet olarak siyasal açıdan tutucu bir nitelik almıştır. Günümüz bilimadamlarının çoğunluğunun temel imanı statükoyu korumanın önemine dayanmaktadır. Bunun sonucunda bilim için hakettiğinden fazlasını ileri sürmemek ve diğer tutucu güçlerin, örneğin dinin, istemlerini yerine getirmek konularına aşırı yatkındırlar.

Ancak bu bilimciler büyük bir zorlukla karşı karşıyadırlar. Bilimcilerin çoğunluğunun tutucu olmasına karşın bilim hala dünyadaki en hızlı değişim aracıdır. Asya'daki, Afrika'daki ve Avrupa'nın sanayi toplumlarındaki değişimin yol açtığı heyecan, tutucu görüşlü kişilerde çoğu kez hoşnutsuzluk yaratmaktadır. Bundan da bilimin değeri konusunda, Büyük Rahiplerin kuşkuculuğuna da katkıda bulunan tereddütler ortaya çıkmaktadır. Bu kadarla kalsa önemli olmayabilirdi. Ancak durum gerçek-

entellektüel sıkıntılarla daha da ağırlaşmıştır. Bu zorlukların, eğer asılmazlarsa, bilimsel kesif çağını sona erdirmeleri olasılığı vardır. Bu hemen bir anda oluverecek demek istemiyorum. Rusya ve Asya, Batı'nın yitirmekte olduğu bilimsel imanı bir yüzyıl daha sürdürebilirler. Ancak eninde sonunda, bu inanca karşı öne sürülen savın reddedilemeyeceği ortaya çıkarsa bu, herhangi bir nedenle bir an için, usanç duyan insanları ikna edecek, bu kimseler bir kere inandıktan sonra da eski mutlu güvencelerine bir daha kavuşamayacaklardır. Bilimsel imana karşı ileri sürülen bu sav, bu nedenle, büyük bir titizlikle incelenmelidir.

Bilimsel imandan söz ederken bilimin, esas itibariyle, doğru olduğu yolundaki bir mantıksal sonucu kastetmiyorum. Daha az rasyonel olan ama daha heyecan verici bir şeyi, yani kişinin büyük bir bilimsel kaşif olmasına yol açan inanç ve duygular sistemini kastediyorum. Soru şudur: bilimsel kesifler için gereken zihinsel güce sahip insanlar arasında bu türden duygu ve inançlar var olmayı sürdürebilirler mi?

Yeni yayınlanmış çok ilginç iki kitap bize bu problemin yapısını anlamada yardımcı olacaktır. Bunlar Burtt'un Metaphysical Foundations of Modern Science (Modern Bilimin Metafiziksel Temelleri) (1924) ve Whitehead'in Science and the Modern World (Bilim ve Çağdaş Dünya) (1926) adli kitaplarıdır. Bu kitapların ikisi de çağdaş dünyanır. Kopernik Galileo ve Newton'dan esinlenmiş olduğu düşünce sistemlerini eleştirmektedir -birincisi hemen hemen tümüyle tarihsel açıdan, ikincisi hem tarihsel hem de mantıksal açıdan. Dr. Whitehead'in kitabı daha önemlidir; çünkü yalnız eleştirel değil, aynı zamanda yapıcıdır; ayrıca geleceğin bilimi için, insanlığın bilimdışı özlemleri yönünden de doyurucu olacak bir entellektüel temel bulmayı amaçlamaktadır. Dr. Whitehead'in teorisinin hoş diyebileceğimiz bölümleri için öne sürdüğü mantıksal argümanları kabul edemem. Bilimsel kavramların yeni bir entellektüel yapılanmaya gereksinimi olduğunu kabul etmekle beraber bu yeni kavramların entellektüel olmayan duygularımıza eskileri kadar itici geleceğini ve bu nedenle yalnızca bilim lehinde güçlü önyargısı olanlarca kabul edilecekleri yolundaki görüşe de katılıyorum. Şimdi ileri sürülen tezin ne olduğunu görelim.

İşe tarihsel bakış açısıyla başlayalım. Dr. Whitehead "Nesneler arasında düzen, özellikle de bir doğa düzeni'nin var olduğu hakkında yaygın bir içgüdüsel inanç olmadan yaşayan bilim de olamaz," diyor. Ona göre bilim ancak böyle bir inanca sahip olan insanlarca yaratılabilirdi; bu nedenle de inancın başlangıçtaki kaynağı bilim-öncesi dönem olmalıydı. Bilimin gelişmesi için gerekli olan karmaşık zihinsel yapının oluşmasında başka öğelerin de katkısı olmuştu. Whitehead, Greklerin yaşama bakış açısının daha çok dramatik olduğunu, bu nedenle de başlangıçtan çok sonu vurguladığını, bunun da bilim açısından sakıncalı olduğu ileri sürüyor. Öte yandan, Grek tragedyası, olayların doğa yasalarının zorunlu sonucu olarak ortaya çıktığı yolundaki Kader kavramının oluşmasına yardımcı olmuştur. "Grek tragedyasındaki Kader, çağdaş düşünce sisteminde Doğa düzenine dönüşmüştür." Gerekirci (necessitarian) görüş Roma hukuku ile desteklenmiştir. Roma Devleti (hiç olmazsa teoride), Doğulu despotlardan farklı olarak keyfi değil, önceden belirlenmiş kurallara göre hareket etmişti. Bunun gibi, Hristiyanlık da Tanrı'nın yasalar uyarınca hareket ettiği inancındaydı; her ne kadar bu yasaları Tanrı'nın kendisi koysa da. Bütün bunlar bilimsel düşünce biçiminin zorunlu bir öğesi olan Doğal Yasalar kavramının oluşmasını kolaylaştırmıştır.

Onaltıncı ve onyedinci yüzyıl öncülerinin çalışmalarını esinleyen bilim-dışı inançlar Dr. Burtt tarafından övgüye değer bir biçimde ortaya konmuştur; kendisi bunun için, pek az bilinen birçok orjinal kaynaktan yararlanmıştır. Örneğin Kepler, gençliğinin kritik bir döneminde, Zerdüst dininden olanların Güneş'e tapma şeklindeki ibadetlerini kısmen benimsemiş gibidir. "Özellikle Güneş'in tanrılaştırılması ve ona yaraşır konumun evrenin merkezi olduğu yolundaki düşünceler Kepler'i, gençlik coşkusu ve coşkulu hayal gücünün etkisiyle, yeni sistemi kabule yöneltmiştir." Bütün Rönesans dönemi boyunca Hristiyanlığa karşı, esas itibariyle Pagan çağı uygarlığına duyulan hayranlıktan kaynaklanan bir tür düşmanlık var olmuştur. Bu düşmanlık, kural olarak açıkça dile getirilemediyse de örneğin, fiziksel belirlenimcilik (determinizm) içerdiği gerekçesiyle Kilise'nin kınadığı astrolojinin yeniden canlanmasına yol açmıştır.

Hıristiyanlığa karşı olan bu başkaldırı bilimle olduğu kadar boş-inanla da ilintilidir ve Kepler örneğinde olduğu gibi bazen her ikisiyle de içiçedir.

Eskıçağ'da yaygın olmayan, Ortaçağ'da ise hiç görülmeyen çok önemli bir öğe daha vardır: "çözülemeyen ve tekrarlanan" olgulara duyulan ilgi. Rönesans öncesinde olgulara karşı merak duyulması kişilere özgüydü; örneğin İmparator 2. Frederick ve Roger Bacon. Ancak Rönesans döneminde bu merak aydınlar arasında birden yaygınlaştı. Montaigne'de bu, Doğal Yasalara ilgi duymaksızın var olan bir meraktır; bu nedenle de Montaigne bir bilim adamı değildir. Bilim uğraşı, kendine özgü bir genel ve özel ilgiler karışımını içerir; özel durum, genel durumu aydınlatabileceği umuduyla incelenir. Ortaçağ'da özel durumun, teorik olarak, genel ilkelerden çıkarılabileceği düşünülürdü; Rönesans döneminde genel ilkeler gözden düştü ve eski çağlara olan tutku özel olaylara karşı güçlü bir ilgiye yol açtı. Bu ilgi Grek, Roma ve skolastik geleneklere göre eğitilmiş beyinlerde, sonunda Kepler ve Galileo gibi bilimsel kişiliklerin ortaya çıkışını olanaklı kılan düşünsel atmosferi yarattı. Doğaldır ki bu atmosfer onların çalışmalarını sarmalamış ve günümüzdeki izleyicilerine kadar gelmiştir. "Bilim, kökenini Rönesans sonlarının tarihsel başkaldırışından hiç ayırmamıştır; daha çok, ilkel bir inanca dayalı, rasyonalizm-karşıtı bir hareket olarak sürmüştür. Gerek duyduğu üslamlama sistemini, tümdengelim yöntemini uygulayan Grek rasyonalizminin yaşayan bir yadigarı olan matematikten almıştır. Bilim felsefeyi reddeder. Başka bir deyişle, inancını haklı kılmaya veya açıklamaya hiç gerek duymamış, Hume'un onu yadsımasına da sessizce kayıtsız kalmıştır."

Emekleme dönemindeyken onu beslemiş olan boş-inanlardan ayırırsak bilim var olmayı sürdürebilir mi?

Bilimin felsefeye karşı gösterdiği kayıtsızlık, kuşkusuz, bilimin şaşırtıcı başarısı nedeniyledir. Bilim, insanın güçlü olduğu duygusunu kuvvetlendirmiş; bu nedenle de, teolojik geleneklerle kimi zaman çatışmasına karşın, genelde iyi kabul görmüştür. Ancak son zamanlarda, kendi iç sorunları onu felsefeyle ilgilenmeye yöneltmiştir. Bu, özellikle uzay ve zamanı bir uzay-zaman düzeninde birleştiren görecelik teorisi için söz konusu olmuştur. Bunun yanısıra, sürekli olmayan harekete gereksinimi varmış gibi görünen kuantum teorisi için de geçerlidir. Yine, bir başka alanda, fizyoloji ve biyokimya, felsefeyi can alıcı bir noktasında tehdit eden psikolojinin alanına el uzatmaktadır. Dr. Watson'un davranışçılığı bu saldırının bir öncü kuvvetini oluşturmakta; felsefi gelenek için saygılı sayılamayacak şeyler içermekte; buna karşın kendine özgü yeni bir felsefeye de gerek duymaktadır. Bütün bu nedenlerden dolayı bilim ve felsefenin bu soğuk savaşı sürdürmeleri artık olanaksızdır; düşman ya da dost olmak zorundadırlar. Bilim, temelleri konusunda felsefenin ona yönelttiği soruları yanıtlayamazsa dost olamazlar. Dost olmaları durumunda ise birbirlerini yok ederler; yalnız birinin tek başına alana egemen olması artık olanaksızdır.

Bilimin felsefi açıdan kendini kanıtlaması için Dr. Whitehead iki şey önermektedir. Bir yandan yeni bazı kavramlar ortaya atmaktadır ki onlar sayesinde görecelik ve kuantum fiziği, eski katımadde kavramında yapılacak bölük pörçük değişikliklerle elde edilecek sonuçlara göre, zihinsel bakımdan daha doyurucu olan bir yapılanma olanağı bulacaktır. Eserin bu bölümü henüz arzu edilen ölçüde geliştirilmiş olmamakla beraber geniş anlamıyla bilim kapsamına girmektedir ve bizleri bazı olgular hakkındaki teorik bir yorumu bir başkasına tercih etmeye yönelten alışılmış kanıtlama yöntemine de olanak vermektedir.

Tekniğinin zor olduğunu belirtmek dışında bu konuya değinmeyeceğim. Şu anda ilgilendiğimiz konu yönünden önemli olan, Dr. Whitehead'in eserinin daha felsefi olan bölümüdür. Bize sadece daha iyi bir bilim önermekle yetinmeyip, aynı zamanda Hume'dan bu yana bir anlamda rasyonel olmayan geleneksel bilimi rasyonel kılacak bir de felsefe öneriyor. Bu felsefe temelde Bergson'unkine çok benzer. Burada karşılaştığım zorluk şudur: Dr. Whitehead'in yeni kavramları, normal bilimsel ve mantıksal sınamalara olanak veren formüllerle ifade ediliyorlarsa da öne sürdüğü felsefeyi gerektirmiyorlar gibi görünüyor.

Bu nedenle felsefesi kendi içerdiği değerlere göre kabul edilmelidir. Onu, eğer doğru ise, bilimi haklı kıldığı (justification) için kabul etmemeliyiz; çünkü tartıştığımız sorun bilimin haklı kılınmasının

olanaklı olup olmadığıdır. Onu olduğu gibi, bize gerçekten doğru gelip gelmediği bakımından incelemeliyiz; ancak bunda da kendimizi eski kargaşa ile yüzyüze buluyoruz.

Şimdi sadece tek bir nokta, ama çok önemli bir nokta üzerinde duracağım. Bilindiği gibi Bergson geçmişin bellekte yaşamayı sürdürdüğü, hiç bir şeyin asla gerçekten unutulmadığı kanısındadır. Bu noktalarda Dr. Whitehead onunla hemfikir görünüyor. Bu şairane bir ifade olarak çok hoş olmakla beraber, benim düşünüşüme göre, olayları bilimsel netlikle dile getirdiği kabul edilemez. Geçmişteki bir olayı -diyelim ki Çin'e varışımı- anımsıyorsam, yeniden Çin'e vardığımı söylemem sadece mecazi bir ifadedir. Anımsadığım zaman bazı sözcükler ve imgeler belirir. Bunların anımsadığım şeylerle nedensellik ve benzerlik ilişkisi vardır ve bu benzerlik genellikle mantıksal yapı benzerliğinden öte bir şey değildir. Anının, geçmişteki olayın varlığını sürdürmesi olduğunu söylesek bile bu, olayın kendisi ile anısı arasındaki ilişki hakkındaki bilimsel soruya bir yanıt oluşturmaz. Çünkü öyle söylesek bile, yine de, aradan geçen sürede olayın değiştiğini kabul etmek zorundayız; bu sefer de değişimin hangi bilimsel yasalar uyarınca gerçekleştiği sorusuyla karşı karşıya kalırız. Anıyı yeni bir olay olarak veya oldukça değişmiş eski bir olay olarak adlandırmanın bilimsel problem açısından bir farkı yoktur.

Hume'dan bu yana bilim felsefesinde yer alan iki büyük skandal nedensellik ve tümevarımdır. Bu iki yönteme hepimiz güveniriz; ancak Hume bu inancın hiçbir rasyonel temele dayanmayan, bilinçsiz bir inanç olduğu yolunda bir kanı uyandırmıştır. Dr. Whitehead kendi felsefesinin Hume'a bir yanıt olanağı sağladığına inanıyor. Kant da aynı şeyi düşünmüştü. Ben her ikisini de kabul edemiyorum. Ancak herkes gibi ben de bir yanıt olması gerektiğine inanmaktan da kendimi alamıyorum. Bu durum derin bir rahatsızlık kaynağıdır; bilim ile felsefe karıştırılmaya devam ettikçe rahatsızlık artacaktır. Bir yanıt bulunabileceğini ummak durumdayız; ancak ben yanıtın bulunmuş olduğuna inanamıyorum.

Bilim günümüzdeki durumuyla kısmen olumlu, kısmen de olumsuz olarak düşünülebilir. Bize çevremizi düzenleme gücü vermesi ve küçük de olsa önemli bir azınlık için zihinsel doyum olanağı sağlaması bakımından da olumludur. Ölümsüzdür; çünkü ne kadar maskelemeye çalışsak da insan eylemlerini, teorik olarak, önceden tahmin etme olanağını içeren bir gerekirciliği varsaymakta, bu bakımdan da sanki insanın gücünü azaltmaktadır. Doğal olarak insanlar bilimin olumlu yönünü alıkoyup olumsuz yönünden kurtulmayı arzular; ancak bunu başarma çabaları şimdiye dek boşa çıkmıştır. Nedensellik ve tümevarıma inancımızın irrasyonel olduğunu vurgularsak, bilimin doğru olup olmadığını bilmediğimiz ve bize onu olumlu kılan, çevremize egemen olma olanağının her an yok olabileceği sonucuyla karşılaşırız. Ancak bu sonuç tümüyle teorik olup, çağdaş bir insanın uygulamada benimseyeceği birşey değildir. Öte yandan bilimsel yöntemin savlarını kabul edersek nedensellik ve tümevarımın, herşeye olduğu gibi, insan iradesine de uygulanabilir olduğunu kabulden kaçınamayız. Yirminci yüzyılda fizik, fizyoloji ve psikoloji alanlarındaki gelişmeler bu sonucu güçlendirmektedir. Sonunda öyle görünüyor ki, bilimin rasyonel kanıtlaması teorik olarak yetersiz ise de, bilimin olumsuz yönlerini bırakıp olumlu olanlarını alıkoymamızı sağlayan bir yöntem mevcut değildir. Durumun mantığıyla yüzleşmekten kaçınarak kuşkusuz bunu başarabiliriz. Ancak o zaman dünyayı anlamayı amaç edinmiş olan bilimsel kesif dürtüsünü de daha kaynağında kurutmuş oluruz. Geleceğin bu karmaşık probleme daha doyurucu bir çözüm getirmesini umalım.

**

İNSAN RASYONEL OLABİLİR Mİ?

Kendimi hep bir rasyonalist olarak düşünürüm; ve bana göre bir rasyonalist, insanların rasyonel olmasını isteyen kişidir. Rasyonellik günümüzde birtakım sert eleştirilere uğramış bulunuyor; öyle ki, ne anlama geldiğinin bilinmesi, bilinmesi durumunda da insanların elde edebilecekleri bir şey olup olmadığını kestirmek zordur. Rasyonelliği tanımlama sorununun biri teorik, öteki de pratik olmak üzere iki yönü vardır: Rasyonel düşünce nedir?

Rasyonel davranış nasıldır?

Faydacılık (pragmatizm) kanıların irrasyonel olduğunu, psikanaliz de davranışların irrasyonel olduğunu vurgular. Bu iki yaklaşım çoğu kimseyi, düşünce ve davranışların olumlu bir şekilde uyum gösterecekleri ideal bir rasyonelliğin var olmadığı görüşüne yöneltmiştir. Bu da şöyle bir sonuca yol açar görünmektedir: Eğer siz ve ben değişik kanılara sahipsek, bunu tartışmanın ya da tarafsız bir kişinin hakemliğine başvurmanın yararı yoktur. Yapabileceğimiz tek şey, parasal ve askeri gücümüz ölçüsünde, etkili konuşma, reklam, ya da savaş yollarıyla birbirimizle mücadele etmektir. Böyle bir bakış açısının çok tehlikeli, uzun dönemde ise uygarlık için yökedici nitelikte olduğu kanısındayım. Bu nedenle, rasyonellik idealinin, onu yok edeceği düşünülen fikirlerden etkilenmediğini, düşünce ve yaşama bir yol gösterici olarak eskiden taşıdığı bütün önemi koruduğunu göstermeye çalışacağım.

Önce kanıların rasyonelliğini ele alalım. Bunu, basit olarak, bir kanaate varmadan önce, konuyla ilgili bütün kanıtları dikkate alma olarak tanımlıyorum. Rasyonel bir kişi kesinliğin olanaklı olmadığı durumlarda olasılığı en kuvvetli olan görüşe en büyük ağırlığı verir, yabana atılamayacak ölçüde olasılığı olanları da varsayım olarak aklında tutar; çünkü bunların tercihini gerektiren bazı kanıtlar sonradan ortaya çıkabilir. Doğaldır ki burada, gerçeklerin ve olasılıkların çoğu durumda nesnel bir yöntemle -yani iki dikkatli kişiyi aynı sonuca götürecek bir yöntemle- saptanabileceği varsayılmaktadır. Bu varsayım sık sık sorgulanmaktadır. Çok kimse aklın tek işlevinin kişinin kendi özlem ve gereksiniminin doyumunu kolaylaştırmak olduğunu söylemektedir. Pelebs Ders Kitapları Komitesi'nin yayınladığı Outline of Psychology (Psikolojinin Anahatları) kitabında (sayfa 68) "Zihin her,şeyden çok bir taraf tutma aracıdır. İşlevi kişiye ya da türe yararlı olacak eylemlerin gerçekleşmesini ve daha az yararlı olanlarının engellenmesini güven altına almaktır," denilmektedir. Ancak aynı yazarlar yine aynı kitapta (sayfa 123) ve yine italik harflerle "Marksistlerin inancı ile dinsel inanç arasındaki fark pek derinlerdedir; dinsel inanç özlem ve gelenek temeline, diğeri ise nesnel gerçeklerin bilimsel analizine dayanır," demektedirler. Eğer amaçları kendilerini Marksist inancı seçmeye yönelten şeyin akıl olmadığını öne sürmek değilse, bu sözler akıl için söylemiş oldukları sözlerle çelişmektedir. Amaçları ne olursa olsun "nesnel gerçeklerin bilimsel analizinin" olanaklı olduğunu kabul ettiklerine göre, nesnel anlamda rasyonel olan görüşlerin de olanaklı olduğunu kabul etmeleri gerekir.

İrrasyonel bir bakış açısı öneren daha bilge yazarlar, örneğin faydacı filozoflar, bu kadar kolay açık vermiyorlar. Onlar, kanılarımızın, doğru olmaları için uymaları gereken nesnel gerçek diye bir şeyin var olmadığını ileri sürüyorlar. Onlar için kanılar yalnızca varolma savaşında kullandığımız silahlardır ve insanin yaşamını sürdürmesine yardımcı olanlarına "doğru" denilmelidir. Bu görüş İ.Ş. altıncı yüzyılda, budizm Japonya'ya ilk eriştiği zamanlar, Japonya'da yaygın olan görüştü. Yeni dinin doğruluğundan kuşku duyan iktidar, deneme olarak, saray mensuplarından birine bu dini kabul etmesini emretti; eğer bu kişi başkalarından daha başarılı olursa yeni din herkesçe kabul edilecekti. Bu yöntem faydacıların bütün din tartışmalarında -günümüze uyum sağlayacak değişikliklerle- benimsedikleri yöntemdir; ancak ben, insanı zenginliğe, bütün öteki dinlerden daha çabuk götürdüğü anlaşılan Museviliğe geçen bir kimse duymadım.

Faydacılar "doğru"yu bu şekilde tanımlasalar da günlük yaşamda zaman zaman ortaya çıkan ve bu denli incelikli olmayan sorunlarda hep çok değişik bir standart uygularlar. Bir cinayet davasının jürisinde yer alan bir faydacı, kanıtları herhangi bir insan gibi değerlendirecektir; ancak eğer kendisine özgü ölçütü uygulayacak olsa, toplumda kimin idam edilmesinin daha karlı olacağını düşünmesi gerekir. Tanım gereği o kişi cinayetin de suçlusudur; çünkü başka birisinin değil de onun suçlu olduğuna inanmak daha yararlı, bu nedenle de daha "doğru"dur. Bu tür faydacılık ne yazık ki bazen gerçekten uygulanıyor. Amerika ve Rusya'da bu tanıma uygun "düzmece suçlamalar" yapıldığını duymuştum. Ancak böyle durumlarda, gerçeği gizlemek için hiç bir çaba esirgenmiyor; başarılı olunamazsa da rezalet çıkıyor. Gizleme için gösterilen bu çaba, bir cinayet olayında polisin bile nesnel gerçeğe inandığını göstermektedir. Bilimde aranan da bu türden -çok alelade ve tatsız- bir nesnel gerçektir. İnsanlar, onu bulma umudunu taşıdığı sürece, dinde aranan gerçek de bu türdendir. İnsanlar ancak dinin gerçek olduğunu doğrudan kanıtlamaktan umut kestiği zamandır ki, onun sözümona yeni-moda bir anlamda "gerçek" öldüğünü kanıtlamaya koyulmuşlardır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse, irrasyonalizm, yani nesnel gerçeği yadsımak, hemen her zaman, hiçbir kanıtı olmayan birşeyde ısrar etmek; ya da çok sağlam kanıtları olan birşeyi yadsımak arzusundan kaynaklanır. Ancak, yatırım yapmak gibi, bir hizmetçi tutmak gibi pratik konularda hep nesnel gerçeğe olan inanç egemen olur. Eğer herhangi bir konudaki inancımızın doğru olup olmadığı gerçek olgularla sınanabiliyorsa, başka konularda da aynı sınama yapılmalıdır. Bunun uygulanmadığı durumlar bizi bilinemezciliğe (agnostisizme) götürür.

Konuları göz önüne alındığında bu düşünceler kuşkusuz çok yetersiz kalmaktadır. Gerçek olguların nesnelliği sorunu, filozofların şaşırtmacaları nedeniyle çok zorlaşmıştır. Bu konuyu başka bir yerde daha detaylı olarak ele almış bulunuyorum. Şimdilik, gerçek olguların var olduğunu, bunların bazılarının bilinebildiğini, diğer bazıları için ise bilinen gerçek olgulara göre bir olasılık derecesi saptanabileceğini varsayacağım. Ancak kanılarımız çoğu kez gerçeklere ters düşer; hatta belirli kanıtlara göre bir şeyin olası olduğunu söylediğimizde bile, aynı kanıtlara göre o şeyin olası olmadığı da söylenebilir. Bu durumda rasyonelliğin kuramsal yani, gerçek olgulara ilişkin kanılarımızı özlemlere, önyargılara, geleneklere değil, kanıtlara dayandırmaktan ibarettir. Rasyonel bir kimse, konuya bağlı olarak, bir hukukçudan ya da bir bilimciden farksızdır.

Bazı kimseler, insanların en çok değer verdiği kanılarının tuhaf, hatta çılgınca denebilecek kökenlerine dikkat çekerek psikanalizin, kanılarımızın rasyonel olmasının olanaksızlığını saptadığını düşünürler. Psikanalize derin bir saygım vardır ve son derece yararlı olabileceğine inanırım. Ancak Freud ve ardıllarına esin kaynağı olan bakış açısı bir ölçüde gözden kaçırılmaktadır. Onların yöntemlerinin temel amacı, tedavi etmeye, isteri ve çeşitli türden akıl bozukluklarını iyileştirmeye yöneliktir. Savaş sırasında ortaya çıkan savaş nevrozunun en etkili tedavi yönteminin psikanaliz olduğu kanıtlanmıştır. Rivers'ın daha çok "mermi şoku" hastalarıyla olan deneyimlerine dayanarak yazdığı Instinct and Unconşçious (İçgüdü ve Bilincotesi) kitabında, açıkça kabullenilmediği zaman korkunun yol açtığı kötü etkiler çok güzel bir şekilde incelenmektedir. Bu etkiler, doğal olarak, çeşitli tiplerde felçler, görünürde fiziksel olan hastalıklar gibi, daha çok zihinsel olmayan türdendir. Şimdilik bunlarla ilgilenmeyeceğiz; konumuz zihinsel bozukluklardır. Delilerdeki kuruntuların çoğunun içgüdüsel engellemenin bir sonucu olduğu ve tümüyle zihinsel yollarla -yani hastaya, anısını baskı altında tuttuğu gerçekleri anımsatmak yoluyla- tedavi edilebildikleri anlaşılmıştır. Bu çeşit bir tedavi ve onu çağrıştıran durum, hastanın yitirmiş olduğu sağlıklı bir ruh halinin var olduğunu ve unutmayı en çok istedikleri de dahil olmak üzere, bütün ise yarar gerçekleri bilinç yüzüne çıkarmakla bunun tekrar kazanılabileceğini varsayar. Bu, bazı kişilerce ısrarla önerildiği üzere, irrasyonelliği karşı koymadan kabullenme yönteminin tam tersidir.

Bu kişilerin tek bildiği, yalnız psikanalizin, irrasyonel kanıların etkinliğini ortaya çıkardığıdır; onun amacının bu etkinliği belirli bazı tıbbi yöntemlerle azaltmak olduğunu unuturlar veya gözardı ederler. Benzer bir yöntemle delilikleri pek belirgin olmayan kişilerin irrasyonel tutumları da tedavi edilebilir; yeter ki hastalar kendi kuruntularını paylaşmayan bir hekimin tedavisine rıza göstersinler. **Ancak, cumhurbaşkanları, bakanlar, önemli şahsiyetler bu koşulu nadiren yerine getirirler; ve tedavi görmeden yaşamlarını sürdürüp giderler.**

Buraya kadar rasyonelliğin teorik yönünü ele aldık. Şimdi üzerinde duracağımız pratik yönü ise daha da büyük bir zorluk sergiler. Pratik konulardaki fikir ayrılıklarının iki kaynağı vardır: Birincisi tartışmacıların arzuları arasındaki farklılık, ikincisi de arzularını gerçekleştirme araçlarını değerlendirmedeki farklılıktır. İkinci tur farklılıklar gerçekte teoriktir; ancak sonuçları açısından uygulamaya dönüktürler. Örneğin bazı yetkililer ilk savunma hattımız için savaş gemileri gerektiğini ileri sürerken, diğerleri de uçakların gerekliliğini vurgular. Burada önerilen sonuç, yani ulusal savunma konusunda bir farklılık yoktur; fark, bunun hangi araçlarla yerine getirileceğindedir. Bu nedenle tartışma salt bilimsel bir yöntemle çözümlenebilir; çünkü anlaşmazlığa neden olan fikir ayrılığı gerçeklerle; geçmiş veya gelecek, kesin veya olası gerçeklerle ilgilidir. Buna benzer bütün durumlarda söz konusu olan, her ne kadar uygulamaya yönelik bir konuysa da, teorik olarak nitelendirdiğimiz türden bir rasyonellik ise karışır.

Ancak bu sınıfa dahil edebileceğimizi düşündüğümüz birçok olayda, uygulamada büyük önem taşıyan bir zorluk ortaya çıkmaktadır. Belirli bir şeyi yapmak isteyen bir kimse, böyle yapmakla yararlı saydığı bir sonuca ulaşacağına kendini inandırır; o arzusu olmasaydı böyle bir inanç için hiç bir neden olmayacağını bilse bile. Gerçekler ve olasılıklarla ilgili konulardaki yargıları da, kendisininkine karşıt arzuları olan bir başka kişininkinden çok farklı olacaktır.

Herkesin bildiği gibi kumarbazlar uzun dönemde kesinlikle kazandıracak sistemler konusunda irrasyonel inançlarla doludurlar. Politikayla ilgilenenler kendi partilerinin başkanının, rakip politikacıların düzenbazlığına düşmeyeceğine kendilerini inandırırlar. Yönetmeyi sevenler halk tabakasına koyun sürüsü gözüyle bakmanın onların yararına olduğunu düşünürler; sigaradan hoşlananlar sigaranın sinirleri yatıştırdığını, alkolden hoşlananlar da alkolün zihni uyardığını söylerler. Bu tür gerekçelerin yol açtığı yargılar, olayların değerlendirilmesinde önlenmesi zor olan yanılgılara yol açar. Alkolün sınır sistemi üzerindeki etkisi konusunda yazılmış bilimsel bir makale bile çoğu kez, satır aralarında içerdiği kanıtlarla, yazarın alkole karşı kişisel tutumunu açığa vurur; her iki olasılıkta da, olaylara kendi alışkanlığını destekleyici bir gözle bakmak eğilimi vardır. Bu tür düşünceler politika ve din konularında büyük önem taşır.

Çoğu kimse politik görüşlerini belirlerken toplumun iyiliği isteğiyle yola çıktığını düşünür; ancak on kişiden dokuzunun politik eğilimi onun geçimini nasıl kazandığına bakarak kestirilebilir. Bu durum bazı kimseleri bu tür konularda objektif davranılamayacağı, karşıt eğilimli sınıflar arasında şiddetli rekabet dışında bir yöntem bulunamayacağı görüşünü savunmaya; birçoklarını da gerçekten öyle olduğuna inanmaya yöneltmiştir. Psikanaliz işte böyle konularda yararlıdır; çünkü insanların o zamana kadar bilinç-altında olan önyargılarının farkına varmalarını sağlar. Bize kendimizi, başkalarının bizi gördüğü gibi görmemize olanak veren bir teknik; ayrıca, bu görünümümüzün sandığımız kadar da haksız olmadığını gösteren bir neden sağlar. Bu yöntem, olgulara bilimsel yaklaşım alışkanlığı ile birlikte yaygın olarak öğretilirse insanları, gerçek olayları değerlendirme ve eylemlerin olası etkileri hakkındaki inançları konusunda, daha rasyonel olmalarını olanaklı kılar. Eğer insanlar bu konularda anlaşmazlığa düşmezse, geri kalan anlaşmazlıklara uyumlu çözümler bulabilecekleri hemen hemen kesindir.

Ancak yine de tümüyle zihinsel yöntemlerle çözümlenemeyecek bir tortu kalacaktır. Bir kimsenin arzuları başka bir kişininkiyle tam tamına uyum içinde olmaktan çok uzaktır. Borsada iki rakip şu veya bu eylemin etkileri konusunda tümüyle aynı fikirde olabilirler; ancak bu pratikte de uyuma yol açmaz; çünkü ikisi de ötekinin zararı pahasına zengin olmayı arzu etmektedir. Ancak bu durumda bile, doğacak olumsuz sonuçların büyük bölümü rasyonellik sayesinde önlenebilir. Yüzünü beğenmediği için öfkeyle burnunu kesen bir kişinin davranışının irrasyonel olduğunu söyleriz. İrrasyoneldir; çünkü duygularına kapılarak o anda şiddetle hissettiği arzusunu yerine getirmekle, kendisi için uzun vadede daha önemli olan özlemlerinin engelleneceğini unutmuştur. İnsanlar rasyonel olsalardı, kendilerine neyin yararlı olduğunu şimdikinden çok daha doğru olarak görürlerdi.

Eğer bütün insanlar bilinçli olarak kişisel çıkarları doğrultusunda davransalardı dünya da şimdiki durumuna kıyasla bir cennet olurdu. Hareketlerimizi yönlendirme açısından kişisel çıkarlardan daha iyi birşey olmadığını söylemiyorum; ancak kişisel çıkarın da, başkalarının iyiliği için özveride bulunma örneğinde olduğu gibi, bilerek gözetildiğinde, bilmeden gözetildiği durumdakinden daha iyi olduğunu düşünüyorum. Düzenli bir toplumda, başkalarının zararına olan bir şeyin, onu yapan kişinin çıkarına olması pek enderdir. Bir insan rasyonellikten uzaklaştığı ölçüde, başkalarını inciten şeylerin kendisini de inciteceğini göremez; çünkü nefret ve haset onu körleştirmiştir. Bu nedenle, bilerek gözetilen kişisel çıkarın en yüce ahlak ilkesi olduğunu savunmuyorsam da, eğer yaygın olarak benimsenirse dünyanın şimdi olduğundan çok daha iyi bir dünya olacağında ısrar ediyorum.

Günlük yaşamda rasyonellik, sadece o anda güçlü olan arzularımızı değil, içinde bulunulan duruma ilişkin bütün isteklerimizi anımsama alışkanlığı olarak tanımlanabilir. Fikirlerin rasyonelliğinde olduğu gibi bu da bir ölçü sorunudur. Tam bir rasyonellik, kuşkusuz, erişilmesi olanaksız bir idealdir. Bununla beraber, bazı insanları deli olarak nitelediğimiz sürece, bazı insanların diğerlerinden daha rasyonel

olduğunu varsaydığımız ortadadır. Dünyadaki elle tutulur her türlü iyiye gidişin, pratik ve teorik rasyonalizmin güçlenmesinden kaynaklandığı kanısındayım. Altruistik (Kendi yararını gözetmeksizin başkalarının iyiliğini düşünme; bencilliğin karşıtı.(C.N.)) bir ahlak öğütlemek, bana biraz da yararsız görünüyor; çünkü böyle bir öğüt onu zaten benimsemiş olanlar dışında kimseye çekici gelmeyecektir. Ancak rasyonelliği öğütlemek biraz farklıdır; çünkü, bizim kendi arzularımız her ne ise, rasyonellik genellikle onları gerçekleştirmemize yardımcı olur. Bir kimse, aklının arzularını algıladığı ve onlara egemen olduğu ölçüde rasyoneldir. Sonuç olarak inanıyorum ki, en önemli şey aklımızın eylemlerimize egemen olmasıdır; bilim, birbirimize zarar verme olanaklarını artırdıkça toplumsal yaşamın sürmesini olanaklı kılan da bu olacaktır. Eğitim, basın, politika, din -kısacası dünyanın en etkili güçleri- şu anda irrasyonellikle eleledir. Bu güçler Kral Demos'u yoldan çıkarmak için ona övgüler yağdıran kişilerin elindedir. Çare, gerçekleştirilmesi çok zor olan sosyal ve siyasal değişimlerde değil; bireylerin komşuları ve dünya ile olan ilişkilerine daha akıllıca ve dengeli bir bakış açısı getirme çabalarında yatmaktadır. Dünyamızın çekmekte olduğu sıkıntıların çözümünü, günden güne yaygınlaşmakta olan rasyonalizmde aramamız gerekir.

**

YİRMİNCİ YÜZYILDA FELSEFE

Ortaçağ'ın sonlarından bu yana felsefenin sosyal ve politik önemi giderek azalmıştır. Ortaçağ'ın en büyük filozoflarından olan William Ockham (1300¬1349), Keiser (962-1806 yıllarında Kutsal Roma Hükümdarlarına verilen unvan. (C.N.)) tarafından Papa'ya karşı broşürler yazmak üzere tutulmuştu. O dönemlerin en ateşli sorunları okullarla ilgili tartışmalardı. Onyedinci yüzyılda felsefede görülen gelişmelerin tümü Katolik Kilisesine muhalefetle az çok bağlantılıydı. Malebranche (1638-1715) gerçi bir rahipti; ancak şimdilerde rahipler onun felsefesini kabulden menedilmişlerdir. Locke'un (1632-1704) ardılları onsekizinci yüzyıl Fransasında, Bentham (1748-1832) yanlıları ondokuzuncu yüzyıl İngilteresinde, politikada çoğunlukla aşırı tutucu görüşleri benimsemişler; çağdaş lıberal burjuva görüşünün de yaratıcısı olmuşlardır. Ancak felsefi ve politik görüşler arasındaki karşılıklı ilişki zamanla daha belirsiz bir duruma gelmektedir. Hume (1711-1776) felsefede aşırı tutucu olduğu halde politik yönden bir Tory (Şimdiki adı Muhafazakar Parti olan İngiliz siyasal partisi mensubu. (C.N)) idi. Yalnızca, Devrim'e kadar bir Ortaçağ ülkesi olan Rusya'da politika ve felsefe arasında açık bir ilinti var olmayı sürdürdü. Bolşevikler materyalist, Beyazlar ise idealisttirler. Tibet'te bu ilinti daha da güçlüdür; devlet yönetiminde en büyük ikinci kişi « baş metafizikçi » olarak adlandırılır. Başka yerlerde felsefe artık böylesine saygın bir konumdan yoksundur.

Yirminci yüzyıl akademik felsefesi başlıca üç grupta toplanmış bulunuyor. Birincisi genellikle Kant (1724-1804), bazen de Hegel (1770-1830) yanlılarını içine alan klasik Alman felsefesidir. İkinci grup, pragmatistler ile Bergson'dan oluşur. Üçüncü grupta ise bilim yanlıları yer alır; bunlara göre felsefede ne özel bir gerçek çeşidi, ne de ona erişmeyi sağlayan belirli bir yöntem vardır. Bunlara kısaca gerçekçiler (realistler) denebilir; ancak aralarında bu sıfata tam olarak uymayan çok kişi vardır. Bu farklı ekoller arasındaki ayrım belirgin değildir; ve kişiler bazı konularda birine, bazı konularda da diğerine mensup olabilirler. William James (1842-1910) hem gerçekçiliğin hem de pragmatizmin kurucusu sayılabilir. Dr. Whitehead'in son kitapları gerçekçilerin yöntemlerini uygulayarak, az çok Bergsoncu denilebilecek bir metafiziğin savunmasını yapar. Birçok filozof, epeyce bir mantık gösterisinden de kaçınmayarak, Einstein'ın doktrinlerinin Kant'ın zaman ve uzayın öznel olduğu yolundaki kanısına bilimsel bir temel oluşturduğu görüşünü benimsemektedir.

Görülüyor ki olgulardaki belirginlik, mantıktaki belirginlik kadar net değildir. Bununla beraber, mantıktaki belirginlik, düşüncelerin sınıflandırılmasını olanaklı kılan bir çerçeve oluşturması açısından yarar sağlar.

Alman idealizmi yirminci yüzyıl boyunca savunmada kalmıştır. Yeni ekolleri profesör olmayan kişilerin önemli bulduğu kitaplar temsil etmiştir. Bu kitaplar hakkındaki eleştirilere göre değerlendirme yapan bir kimse, bu ekollerin diğerlerinden etkin olduğunu düşünebilir. Ancak, Amerika'da olmasa bile,

Almanya, Fransa ve İngiltere'de felsefe öğretenlerin çoğunluğu hala klasik geleneğe bağlıdırlar. Bu gruba dahil olan bir gencin iş bulması, dahil olmayan birine göre çok daha kolaydır. Klasik geleneğe karşı çıkanlar ise « Alman » olan her şeydeki kötülükte bu felsefenin de payı olduğunu ve Belçika'nın işgalinden de bir anlamda sorumlu olduğunu göstermeye çalıştılar. Ancak onu destekleyen öylesine ünlü ve saygılı kişilerdi ki bu saldırılar başarılı olamazdı. Bu kişilerden ikisi, Emile Boutroux ve Bernard Boşanquet, ölümlerine kadar uluslararası toplantılarda sırasıyla Fransız ve İngiliz felsefelerinin resmi sözcülüğünü yapmışlardır.

Dinci ve tutucu kesimler de Hristiyanlığa aykırı akımlara ve devrimlere karşı kendilerini savunmada daha çok bu ekolden yararlanmaktadırlar. Bunlar statükoculara özgü güç ve zaaflara sahiptirler; gelenekten kaynaklanan güç ile yeni düşünce yokluğundan kaynaklanan zaafa.

İngilizce konuşulan ülkelerde bu konuma yirminci yüzyıl başlarından az önce gelinmiştir. Ben ciddi olarak felsefe çalışmaya 1893 yılında, Mr. Bradley'in Appearance and Reality (Görünüm ve Gerçek) kitabının çıktığı yılda başladım. Mr. Bradley Alman felsefesinin İngiltere'de de kabulü için savaşanlardan biriydi; yaklaşımı ise geleneksel inançları savunanlardan çok başkaydı. Onun Logic (Mantık) ve Appearance and Reality kitapları, çağdaşlarım üzerinde olduğu gibi bende de çok derin bir etki yapmıştı. Onlarda ileri sürülen tezlerle uzun süreden beri uyuşmadığım halde bu kitaplara büyük saygı duyarım.

Hegel yanlılarının görüşleri, gerçek dünya hakkında bizlere sadece mantığın çok şeyler anlatabileceği inancına dayanır. Mr. Bradley de bu düşünceye katılmaktadır. Görünürdeki dünyanın kendi kendisiyle çeliştiğini; bu nedenle de aldatıcı olduğunu; gerçek dünyanın ise, mantıksal olma zorunluluğu yüzünden, şaşırtıcı bazı özelliklere sahip olmasının doğal olduğunu öne sürmektedir. Gerçek dünya zamanda ve uzayda olamaz; birbiriyle içiçe ilintili çeşitli şeyler içeremez; ayrı ayrı benlikler içeremez; hatta bilme olgusundaki özne ve nesne arasındaki ayrılık şeklinde bir bölünme içeremez. Bu nedenle o, düşünceden ve istemden çok duyguya benzeyen bir şeyle bağlantılı olan, zamandan bağımsız, tek bir Mutlak'tan ibarettir. Şu dünyamız bütünüyle bir görüntüdür; ve de üstünde oluyor gibi görünen şeylerin gerçekte bir önemi yoktur. Bu doktrin ahlak kavramını yok edebilir. Ancak ahlak duygusaldır; mantıkla bağdaşmaz. Gerçekten de Hegel yanlıları, temel ilkeleri olarak, Hegel felsefesini doğru kabul ederek davranmamız gerektiğini ısrarla vurgularlar; ancak şunu gözden kaçırıyorlar: eğer bu felsefe doğru ise nasıl davrandığımızın da hiç önemi yoktur.

Bu felsefe iki yönden eleştirilmişti. Bir yanda mantıkçılar vardı; bunlar Hegel'in yanlışlarına dikkat çektiler; ilişkilerin ve çokluğun, zaman ve uzayın gerçekte kendileriyle çelişir şeyler olmadığını ileri sürdüler. Öte yanda da mantık ürünü bir dünyada var olan kalıplaşmayı ve düzenliliği beğenmeyenler vardı; onların başında da William James ve Bergson yer alıyordu. Bu iki ayrı eleştirinin yandaşları, önemli olmayan bazı rastlantısal durumlar dışında, mantıksal açıdan birbirlerine aykırı düşmüyorlardı; ancak mizaçları farklıydı ve başka başka bilgilerden esinleniyorlardı. Bunun yanısıra ilgi alanları da farklıydı; birinin ilgisi akademik, ötekinin ise insancildi. Akademik açıdan bakanlara göre Hegelcilik doğru değildi; insancıl açıdan bakanlara göre ise hoş değildi. Doğal olarak bu ikinciler daha yaygın bir başarıya ulaştılar.

İngilizce konuşulan dünyada Alman idealizminin tahttan indirilmesinde en büyük etken William James olmuştur. Bunu Psychology (Psikoloji) adli eserinde söyledikleriyle değil, yaşamının son yıllarında ve ölümünden sonra yayınlanan bir dizi küçük kitapta ortaya koyduklarıyla başarmıştır. 1884 yılında Mind dergisinde yayınlanmış olup ölümünden sonra basılan Eşsays in Radical Empiriçişim (Radikal Deneycilik Üzerine Denemeler) kitabında yer alan bir makalesinde (sayfa 276-8) kişisel eğilimini olağanüstü bir sevimlilikle dile getirmektedir:

« Bizler temelde kuşkucu olmadığımıza göre, çeşitli inançlarımızın arkasında yatan güdüleri birbirimize açıkta itiraf edebiliriz. Ben kendiminkini içtenlikle itiraf ediyor ve bütün güdülerimin mantıksal değil, estetik türden olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum. İnceden inceye detaylı olan evren, yanılmaz ve kusursuz enginliğiyle sanki nefesimi kesiyor. Olanakları olmayan gerekliliği, özneleri olmayan ilişkileri sanki bana hiçbir çekince hakkı bırakmayan bir anlaşma yapmışım, veya

daha doğrusu, sanki diğer konuklardan kaçarak sığınabileceğim kişisel bir odası olmayan büyük bir sahil pansiyonunda yaşamak zorunda kalmışım hissini veriyor. Ayrıca günahkarlarla ferişiler (Yazılı yasalara ve örf hukukuna titizlikle uymayı öngören eski bir Musevi tarikatı mensubu. (C.N.)) arasındaki eski anlaşmazlığın da bu konuyla bir ilişkisi olduğunu açıkça görmekteyim. Bildiğim kadarıyla, Hegelcilerin hepsi kendini beğenmiş ukalalar değildirler; ancak öyle sanıyorum ki bütün kendini beğenmiş ukalalar geliştikçe sonunda Hegelci oluyorlar. Aynı cenaze için tören yapmak üzere yanlışlıkla çağrılan iki papazla ilgili bir fıkra vardır: Önce birisi gelir ve duada Ben Yeniden-dirilişim; ben Yaşamım sözcüklerinden öteye gidemeden ikincisi içeri girer: O da Yeniden-diriliş benim, Yaşam benim, diye bağırır. İnceden inceye felsefesi, gerçekte var olduğu haliyle, çoğumuza bu papazı çağrıştırır. Korkunç derinlikleri, bilinmeyen akıntılarıyla ağır ağır nefes alan engin, bilinçsiz Kozmos'u temsil etmek için fazla sıkı düğmeli olduğu söylenebilir.

William James gibi, Hegelciliği bir sahil pansiyonuna benzeten başka bir kimse olmadığına bahşe girilebilir sanırım. Bu makale 1884 yılında hiçbir etki yaratmadı; çünkü o zamanlar Hegelcilik giderek artan bir saygınlık görmekteydi; filozoflar da kendi mizaçları ile kanıları arasında bir bağlantı olabileceğini kabullenmeyi hala öğrenmemişlerdi. 1912'de (ikinci baskı tarihi) ortam çeşitli nedenlerle değişmiş bulunuyordu. William James'in öğrencileri üzerindeki etkisi de bu nedenlerden biridir. Yazıları dışında onu sadece yüzeysel olarak tanıdım; ancak, onun doğasında, görüşlerini oluşturmakta katkısı olan üç öğenin ayırdedilebilir olduğu kanısındayım. Bunlardan, zaman açısından en sonda, felsefi katkı açısından ise en önde geleni, gördüğü fizyoloji ve tıp eğitiminin etkisidir. Bu ona esinlerini Platon'dan, Aristoteles'ten, ve Hegel'den alan tümüyle yazınsal filozoflara kıyasla daha bilimsel ve biraz da materyalist bir eğilim vermiştir.

Özgür iradeyi irdelediği bölüm gibi önemli birkaç bölüm dışında Psychology kitabında bu öge egemendir. Felsefi yapısındaki ikinci etken, babasından geçen ve kardeşinde de var olan mistik ve dindar eğilimdir. Bu eğilim onun Will to Believe (İnanma Arzusu) kitabına ve pşisik araştırmalara olan ilgisine yol açmıştır. Üçüncü etken, yine kardeşiyle paylaştığı aşırı titiz yapısından kurtulup yerine Walt Whitman usulü demokratik bir yaklaşım benimsemek için, New Englandlı benliğinin bütün içtenliğiyle giriştiği bir çabadır. Yukarıdaki alıntıda hiç bir kişisel odası olmayan pansiyondan duyduğu dehşet (Walt Whitman buna bayılırdı), titiz yapısını açıkça ortaya koyuyor. Demokratik olma arzusu da kendisini bir ferisi değil bir günahkar yerine koymasında görülmektedir. Bir ferisi olmadığı kesindi; ancak en az günah işlemiş kimselerden biri olsa gerek. Bu konudaki tutumu her zamanki alçakgönüllülüğüne pek de uymamaktadır.

En kusursuz insanlar genellikle bu kusursuzluklarını birbiriyle bağdaşmaz sayılan bazı özelliklerin karışımına borçludurlar; bu, çağdaşlarının çoğunun farkettiğinden daha önemli bir kişi olan James için de geçerlidir. Kendisi faydacılığı, dinsel umutları bilimsel varsayımlar olarak ifade etmenin yöntemi olarak savundu; ve, madde ile ruh arasındaki karşıtlığı, bunlardan birine üstünlük tanımadan önlemenin bir aracı olarak « bilinç » diye bir şeyin var olmadığı yolundaki devrimci bir görüşü benimsedi. Felsefesinin bu iki bölümünde farklı yandaşları oldu. Birincisini Schiller ve Bergson, ikincisini yeni gerçekçiler destekledi. Ünlüler arasında yalnızca Dewey (1859-1952) her ikisinde de ona katılıyordu.

Farklı tarihçeleri ve farklı bağlantıları olduğu için bu iki bölümün ayrı olarak ele alınmaları gerekir. James'in yapıtlarından Will to Belieue 1897, Pragmatışm 1907 tarihlidir. Schiller'in Hümanışm, Dewey'in Theories in Logical Theory (Mantık Teorisi Üzerinde İncelemeler) kitapları ise 1903 tarihlidir. Yirminci yüzyılın ilk yıllarında felsefe dünyası faydacılık konusuyla canlanmıştı; daha sonraları aynı beğenilere hitap eden Bergson onun tahtına geçti. Faydacılığın üç kurucusu kendi aralarında büyük farklılıklar gösterirler; James, Schiller ve Dewey'i bu felsefenin, sırasıyla dinci, edebi ve bilimsel temsilcileri olarak tanımlayabiliriz. Çünkü James her ne kadar çok-yönlü idiyse de faydacılıkta, onun dindar yönü kendine bir çıkış yolu bulmuştur.

Şimdi bu farklılıkları bir yana bırakarak savı bir bütün olarak ele alalım. Savın temeli belli bir tür kuşkuculuktur. Geleneksel felsefe, dinin temel savlarını kanıtladığı iddiasındaydı. Bu felsefenin

karşıtları ise bu kanıtlamanın geçersiz olduğunu kanıtlayabileceklerini; veya, en azından Spencer (1820-1903) gibi, bunların kanıtlanamaz olduğunu kanıtlayabileceklerini iddia ettiler. Ancak, eğer bunlar kanıtlanamazlarsa geçersizlikleri de kanıtlanamaz gibi görünüyordu. Spencer gibi kişilerin çok sağlam saydıkları birçok sav; nedensellik, hukukun üstünlüğü, belleğin genel güvenirliği, tümevarımın geçerliği gibi doktrinler bu durumdaydı. Bütün bunlar rasyonel bir bakış açısından bilinmezcilik (agnostisizm) kapsamına girmeli, hüküm vermekten kaçınılmalıdır. Çünkü, görebildiğimiz kadarıyla bunlar doğruluğu veya yanlışlığı kanıtlanabilir şeyler değildirler. James, pratik kişiler olarak, eğer yaşamayı sürdüreceksek, bu konularda kuşku içinde kalmamızın olanaksız olduğu savını ileri sürdü. Örneğin, geçmişte bizi beslemiş olan yiyeceklerin gelecekte bizi zehirlemeyeceklerini varsaymamız gerekir. Bazen de yanılırız; ve de oluruz. Bir fikrin doğruluğu onun « gerçek-olgu'larla » uyum içinde olup olmasıyla sınanamaz; çünkü bu gerçek- olgulara hiçbir zaman ulaşamayız. Sınama onun yaşamımızı iyileştirmedeki ve arzularımızı gerçekleştirmedeki başarısını ölçmekle yapılır. Bu bakış açısıyla James Varieties of Religious Experience (Dinsel Deneyimlerde Çeşitlilik) kitabında dinsel inançların çoğunlukla bu sınamayı başarıyla geçtiğini; bu nedenle de « doğru » olarak nitelendirilmeleri gerektiğini göstermeye çalıştı. Ona göre, en genel kabule kavuşmuş olan bilimsel teorilere de ancak bu anlamda « doğru » denebilir: uygulamada geçerli sonuçlar verirler; haklarında bildiğimiz tek şey de budur.

Bu görüşün bilim ve dinin genel varsayımlarına uygulanması konusunda söylenecek çok şey vardır. Geçerli olmanın anlamı dikkatle tanımlanır ve yalnızca gerçeğin, gerçekten bilinmediği durumların söz konusu olması koşulu eklenirse, o zaman bu konularda bu savla tartışmaya gerek yoktur. Ancak, şimdi gerçek doğruyu saptamanın zor olmadığı daha basit örnekleri ele alalım. Bir şimşek çaktığını gördünüz. Gök gürültüsünü duymayı bekleyebilirsiniz; veya ışığın, gürültüsü duyulamayacak kadar uzakta olduğunu düşünebilirsiniz; ya da bu konuyu hiç düşünmezsiniz. En akla yakını bu sonuncu olasılık olmakla beraber ilk iksinden birini seçtiğinizi varsayalım. Gök gürültüsünü işittiğinizde düşüncenizin doğruluğu ya da yanlışlığı ortaya çıkmış olur. Bu da size sağlanan bir avantaj veya dezavantaj nedeniyle değil, bir « gerçek-olgu nedeniyle, yani gök gürültüsünü duyup duymama olgusuyla gerçekleşir. Faydacılar dikkatlerini, daha çok, hakkında deneyim sahibi olduğumuz olgularla doğrulanamayan inançlar üzerinde toplarlar. Günlük uğraşlar hakkındaki inançlarımızın çoğunun - örneğin filanca kişinin adresinin filanca olduğu- doğru olup olmadığı, deneyimlerimizle ortaya çıkarılabilir; ve bu gibi durumlarda bir faydacının kullandığı ölçütlere gerek yoktur. Yukarıdaki gök gürültüsü örneğinde olduğu gibi, birçok durumda bu ölçütün uygulanma olanağı yoktur; çünkü doğru olan inancın yanlış olana göre pratik bir avantajı bulunmadığı gibi, ikisi de başka birşey düşünmek kadar yarar sağlamaz. Günlük yaşamda karşılaştıklarımıza değil de « büyük » örneklere sempati duymak felsefecilerin ortak bir kusurudur.

Faydacılık, nihai felsefi gerçeği içermese de bazı önemli meziyetlere sahiptir. Birincisi bizim ulaşabileceğimiz gerçeğin yalnızca insanı gerçek olduğunu; bu gerçeğin de, insanı olan her şeyde olduğu gibi yanılınabilir ve değişebilir olduğunu görmesidir. İnsana özgü olanlarının dışında kalan olaylar gerçek değil, gerçek-olgulardır (belirli türlerden). Gerçeklik inançlara özgü bir özelliktir, inançlar da psikolojik olaylardır. Bundan başka, inançların olgularla olan bağlantılarında mantığın varsaydığı sistematik basitlik yoktur; buna da işaret etmiş olması faydacılığın ikinci meziyetidir. İnançlar belirsiz ve karmaşıktır; kesin tek bir olguya değil, birçok ve belirsiz türden olgularla ilintilidirler. Bu nedenle, mantığın sistematik önermelerinden farklı olarak, inançlar doğru veya yanlış gibi iki mutlak karşıt değil, doğru ve yanlışın bir karışımıdır. Hiçbir zaman siyah ya da beyaz değildirler; grinin değişik tonlarını taşırlar. « Gerçek »ten büyük bir saygıyla söz edenler gerçek-olgu dan söz etseler ve önünde eğildikleri saygın özelliklerin insan inançlarında bulunmadığını görseler daha yerinde olur. Bunun teorik olduğu kadar pratik yararları da vardır. Çünkü insanlar « gerçeği » kendilerinin bildiklerini sandıkları için birbirlerine zulmederler. Psikanalitik açıdan bakıldığında, insanların büyük saygıyla söz ettikleri herhangi bir « büyük ideal »in, gerçekte düşmanlarına eziyet etmek için buldukları bir bahane olduğu söylenebilir.

Uygulamada ise faydacılığın daha da karanlık bir yönü ortaya çıkıyor. Bu felsefeye göre, doğru olan inanç çıkar sağlayan inançtır. Ceza yasalarıyla oynayarak bir inanç kazançlı hale getirilebilir. Onyedinci yüzyılda protestan ülkelerde protestanlık, katolik ülkelerde de katoliklik avantajlıydı. Enerjik insanlar hükümeti ele geçirip kendilerinden farklı düşünenleri cezalandırarak « gerçek » üretebilirler. Bu sonuçlar faydacılığın içine düştüğü abartıdan kaynaklanmaktadır. Gerçeklik faydacıların işaret ettiği gibi, bir derece sorunu ve salt beşeri olayların, yani inançların bir niteliği ise, bu bir inançta var olan doğruluğun derecesinin salt beşeri koşullara bağımlı olması anlamına gelmez. İnançlarımızdaki doğruluk derecesini artırırken bir ideale yaklaşmaktayız. Bu ideali de gerçek, yani ancak çok sınırlı ölçüde kontrolümüz altında olan, bir gezegenin üzerinde ya da yüzeyine yakın bir yerindeki bazı önemsiz koşullarla ilişkili gerçek-olgu saptamış olur. Faydacıların kuramı reklamcıların uygulamalarının bir soyutlamasıdır. Reklamcı, hapların gerçek değerinin, kutu başına bir guinea olduğunu tekrar tekrar söyleyerek insanları altı-peni ödemeye ikna eder (1 guinea = 42 tane altı peni); böylece de söylediklerini, daha az güvenle söylendiği duruma göre, gerçeğe yakınlaştırmış olur. Bu tür insan ürünü « gerçek » örnekleri ilginçtir; ancak kapsamları çok sınırlıdır. Bunların kapsamlarını genişletmekle insanlar kendilerini çılgın bir propagandaya kaptırır, bu çılgınlık da sonunda savaş, salgın hastalık, kıtlık şekillerinde kendini gösteren acı gerçeklerle birdenbire son bulur. Avrupa'nın yakın tarihi bu tür bir faydacılığın yanlışlığını ortaya koyan bir ibret dersidir.

Bergson'un faydacı görüş yanlısı olarak alkışlanması tuhaftır; çünkü yüzeysel olarak onun felsefesi faydacıların tezinin tam tersidir. Faydacıların öğretisine göre gerçeğin ölçütü yararlılık olduğu halde Bergson bunun tam tersini öğretir. Pratik gereksinmelerle şekillenmiş olan aklımız, dünyanın çıkarımıza olmayan bütün yönlerini yok sayar ve gerçeğin algılanmasını engeller. « Önsezi » denilen bir yeteneğimiz olduğunu; istersek onu kullanabileceğimizi; ve onun, en azından teorik olarak, gelecek için olmasa da, geçmiş ve şimdiki zaman hakkında her şeyi bilmemizi sağlayabileceğini öne sürer. Bu kadar bilgiyi taşımak pek elverişli olmayacağı için, işlevi unutmak olan bir beyin geliştirdik. Beyin olmasaydı her şeyi hatırlayacaktık; onun bir süzgeç gibi çalışması sayesinde genellikle yalnızca yararlı olan şeyleri ve yanlışları hatırlıyoruz. Bergson'a göre fayda hataların kaynağıdır ve gerçeğe ancak pratik yararın tümüyle dışlandığı mistik düşünceyle erişilebilir. Ancak yine de, faydacılar gibi, eylemi akıl yürütmeye, Othello'yu Hamlet'e tercih eder. Önsezi ile Desdemona'yı öldürmenin, akıllıca davranarak kralın yaşamasına izin vermekten daha iyi olduğu kanısındadır. Faydacıların ona bir yandaş gözüyle bakmalarının nedeni budur.

Bergson'un Donnes İmmediates de la Conscience (Bilincin Dolaysız Verileri) kitabı 1898'de, Matiere et Memoire (Madde ve Bellek) kitabı da 1896'da yayınlandı. Ancak onun büyük unu 1907'de yayınlanan L'Evolution Creatrice (Yaratıcı Evrim) ile başladı -bu kitap diğerlerinden daha iyi olduğu için değil, daha az tartışma ve daha çok retorik içerdiği, böylece de daha ikna edici olduğu için. Bu kitap baştan sona hiçbir tartışma, dolayısıyla da tatsız tartışmalar içermez; sadece, düşgücünü okşayan şiirsel resimler çizer. İçinde bizi, öngördüğü felsefenin doğru mu yanlış mı olduğu sorusuna götüren hiçbir şey yoktur. Önemsiz sayılamayacak bu soruyu Bergson başkalarına bırakmıştır. Ancak kendi felsefesine göre böyle yapmakta haklıdır da; çünkü gerçek, akılla değil önseziyle elde edilir; bu nedenle de bir tartışma konusu değildir.

Bergson'un felsefesinin büyük bölümü geleneksel mistisizmin biraz yeni bir dille ifadesinden ibarettir. Farklı şeylerin gerçekte farklı olmadığı, ancak analitik akıl tarafından öyle algılandığı yolundaki doktrin Parmenides (İ.Ş. beşinci yüzyıl)'ten Mr. Bradley (1846-1924)'e kadar bütün Doğu ve Batı mistiklerinde görülür. Bergson iki yolla bu sava bir yenilik havası getirmiştir. İlk olarak, « önsezi » ile hayvanların içgüdüleri arasında bir bağlantı kurar. Bir Ammophila arısının, içine yumurtalarını bıraktığı larvayı etkisiz hale getirecek, ama öldürmeyecek bir şekilde sokabilmesini sağlayan şeyin önsezi olduğunu ileri sürmektedir (Bu talihsiz bir örnektir; çünkü Dr. ve Mrs. Peckham bu zavallı arının şaşkın bir bilimciden daha kusursuz davranmadığını göstermişlerdir). Bu yaklaşım onun savlarına modern-bilim havası vermekte ve, verdiği örneklerle dikkatsiz kişilerde, görüşlerinin en son biyolojik araştırmalara dayandığı sanısının uyanmasını sağlamaktadır. İkinci olarak, nesnelerin analitik zekaya göründükleri durumlarındaki ayrılığa « uzay » adını, onların önseziye görünümlerinin yorumlanmasına da « zaman

» ya da « süre » adını vermektedir. Bu da onun « zaman » ve « uzay » hakkında kulağa çok hoş ve derin gelen, ancak bu sözcüklerin normal anlamlarınca çağrıştırılan birçok şey söylemesine olanak vermektedir. « Uzay »da olan şey olarak tanımlanan « madde » kuşkusuz aklın yarattığı bir kurgudur; öyle olduğu da, kendimizi önsezinin bakış açısına uyarlayınca hemen görülür.

Felsefesinin bu bölümünde Bergson, ifade tarzı dışında, Plotinüs (İ.Ş. 205-270)'a hiçbir şey eklememiştir. Bu ifade biçiminin keşfedilmesi gerçekten büyük bir yeteneğin sonucuysa da bu yetenek bir filozofunkinden çok bir ortaklık yöneticisinin yeteniğidir. Ancak ona yaygın bir popülerlik kazandıran, felsefesinin bu bölümü değildir. Bu popülerliği elan vital (yasama coşkusu) ve gerçek oluşum savlarına borçludur. Onun getirdiği önemli ve ilginç yenilik zamanın ve ilerlemenin gerçek olduğu inancını mistisizm ile birleştirmesindedir. Bunu nasıl başardığını görmek için biraz zaman harcamaya değer.

Geleneksel mistisizm derin düşünceye dayanır; zamanın gerçek dışı olduğuna inanır; ve temelde bir tembel insan felsefesidir. Mistik aydınlanmanın başlangıcı « ruhun karanlık gecesi »dir; bu da insanın günlük eylemlerinde umutsuzca engellendiği, veya bazı nedenlerle onlara olan ilgisini yitirdiği zamanlar ortaya çıkar. Eylem böylece söz konusu olmaktan çıkınca o da kendini derin düşünceye verir. Koşullar elverdiğinde kendimize olan saygıyı korumamızı sağlayacak inançlara sarılmak, özbenliğimizin bir yasasıdır. Psikanalitik yazın bu yasanın çarpıcı örnekleriyle doludur. Böylece, derin düşünceye yönelen kişi, çok geçmeden, bunun yaşamın gerçek amacı olduğunu; gerçek dünyanın günlük işlerle uğraşan kişilerden gizlendiğini keşfeder. Geleneksel mistisizmin diğer savları da bu temelden çıkarılabilir. Büyük mistiklerin belki de ilki olan Lao-Tze (İ.O. 604- 531)'nin, kitabını bir gümrük binasında bagajının muayene edilmesini beklerken yazdığı rivayet edilir. Kitap tahmin edilebileceği gibi, her türlü eylemin yararsız olduğu savı ile doludur.

Bergson ise mistisizmi eyleme, « yaşam »a, gelişmenin gerçekliğine inanan ve bu dünyada bulunmaktan düş kırıklığına uğramamış olan kişilere uyarlamayı amaçladı. Mistik, genel olarak, mizaç bakımından hareketli, ancak hareketsizliğe zorlanmış olan kişidir; vitalist de mizaç yönünden hareketsiz, ancak eyleme romantik bir hayranlık duyan kişidir. 1914 öncesinde dünya böyle insanlarla, « Kırık Kalpler Yuvası » insanlarıyla doluydu. Bu insanların mizaçlarının temelinde can sıkıntısı ve kuşkuculuk vardır. Bu da heyecan tutkusuna ve irrasyonel bir inanca özlem duymaya yol açar. Sonunda bu inancı buldular; o da görevlerinin insanları birbirine kırdırmak olduğu inancında saklıydı. Ancak 1907'de bu çıkış yolu daha bulunmamıştı; Bergson ise bu boşluğu iyi doldurdu.

Bergson görüşlerini bazen yanlışlığa yol açabilecek bir dille ifade etmiştir; çünkü kurgusal olarak tanımladığı şeylerden, arada bir, onların gerçek olduklarını düşündürecek bir şekilde söz eder. Eğer bu yanlış anlaşılabilecek şeyleri bir yana bırakırsak zaman savı sanırım şöyledir: Zaman ayrı ayrı anlar ya da olaylar serisi değil, gerçekte sürekli bir oluşumdur. Bu gelişme sırasında geleceği önceden görmek olanaksızdır; çünkü gelecek, gerçekten yenidir ve bu nedenle de kestirilemez. Ağacın büyümesinde oluşan içiçe halkalar gibi gerçekten vuku bulan her şey kalıcıdır (bu benzetme ona ait değildir). Yani dünya hiç durmadan daha dolu ve daha zengin olacak şekilde gelişir. Vuku bulan her şey önsezinin katiksiz belleğinde saklanır; beyindeki bellek ise, tersine, aldatıcıdır. Önsezi belleğindeki bu saklama « kalıcılık »tır; yeni yaratma güdüsü de elan vital'dir. Önsezinin katiksiz belleğindekileri tekrar şu üstüne çıkarmak bir kendini eğitme konusudur. Bunun nasıl yapılacağı anlatılmıyor; herhalde Yogi'lerin yaptığına benzer bir şekilde olsa gerek.

Eğer Bergson'un felsefesine mantık gibi yeterince ulu olmayan bir şey uygulamaya kalkışılırsa bu değişim felsefesi bazı sıkıntılarla karşılaşır. Bergson, zamanı birbirinden bağımsız parçalardan oluşan bir seri olarak gören matematikçileri aşağılamaktan hiç usanmaz. Ancak, eğer dünyada onun öne sürdüğü gibi, gerçek yenilik gerçekten de varsa -eğer yoksa onun felsefesi çekici özelliklerini yitirir- ve eğer dünyaya gerçekten gelen her şey kalıcı ise -kalıcılık savının yalın özü de budur- daha önceki bir zamandaki toplam varlık daha sonra gelen herhangi bir zamandaki toplamın bir parçası olur. Bütün ile parça arasındaki bu ilişki nedeniyle, dünyanın farklı zamanlardaki toplam durumları bir seri oluşturur ve bu da matematikçilerin aradığı ve Bergson'un reddettiği serinin bütün özelliklerine sahiptir.

Dünyanın daha sonraki durumlarında devreye giren unsurlar eski unsurların dışında değilse gerçek bir yenilik yoktur; yaratıcı gelişim bir şey yaratmamıştır; biz de Plotinüs sistemine geri dönmüş oluruz. Bergson'un bu ikilem karşısında vardığı yanıt şudur: olan şey, her şeyin değiştiği ve yine de aynı kaldığı bir « gelişim »dir. Bu kavram sıradan insanların anlamayı umudedemeyecekleri ölçüde derin bir gizemdir. Temelinde mantık değil, mistik inanca çağrı yatar; ancak biz inancın mantıktan üstün olduğu alanlara, onun peşisıra gidemeyiz.

Bu arada, birçok yerde « gerçekçilik » adı verilen bir felsefe gelişti. Gerçekte bu felsefenin özelliği yöntem olarak analizci, metafizik olarak da çoğulcu (plüralist) olmasıdır. Bu felsefe tam olarak gerçekçi değildir; çünkü bazı yönleri Berkeley (1685¬1735) idealizmi ile uyum içindedir. Kant ve Hegel idealizmi ile bağdaşmaz; çünkü bu sistemlerin temel aldığı mantığı reddeder. Bu felsefe James'in görüşünü gittikçe daha çok benimsemeye ve onu geliştirmeye yönelmektedir: dünyanın temel içeriği ne maddesel ne de zihinseldir; madde ve aklın kendisinden yapıldığı daha basit ve daha temel bir şeydir.

Doksanlı yıllarda, çok yaşlı filozoflar dışında, Alman idealizmine karşı durmakta kararlı olan yegane sima James'di. Schiller ve Dewey kendilerini duyurmaya daha başlamamışlardı; James bile felsefede pek de ciddiye alınması gerekmeyen bir psikolog olarak görülüyordu. Ancak 1900 yılı ile birlikte Alman idealizmine karşı bir ayaklanma başladı. Bu karşı gelme faydacı bakış açısından değil, ciddi teknik nedenlerden kaynaklanıyordu. Almanya'da Freğe'nin övgüye değer çalışmalarının (bu çalışmalar 1879'da başlamış, ancak son yıllara kadar hiç okunmamışlardı) yanısıra, Husserl'in 1900'da yayınlanan anıtsal bir eseri olan Logische Üntersuchungen (Mantık İncelemeleri) kitabı kısa sürede büyük etkiler doğurmaya başladı. Meinong'un Ueber Annahmen (Varsayımlar Hakkında-1902) ve Gegenstands-theorie und Psychologie (Nesne Kuramı ve Nesne Psikolojisi- 1904) aynı yönde etkili oldular. G.E. Moore ve ben, benzer görüşleri savunmaya başladık. Onun Nature of Judgement (Hükümlerin Yapısı) makalesi 1899'da, Principia Ethica (Etik İlkeleri) 1903'te yayınlandı. Benim yazdığım Philosophy of Leibniz (Leibniz Felsefesi) 1900'de, Principles of Müthematıcs (Matematik İlkeleri) 1903'te basıldı. Fransa'da da aynı tür felsefe Couturat tarafından güçlü bir şekilde temsil edildi.

Amerika'da William James'in radikal görgücülüğü (ampirizmi) -faydacılığı içermeden- yeni mantıkla karışarak Yeni Gerçekçilerin felsefesini doğurdu. Bu felsefe, yukarıda sözü geçen Avrupa'daki çalışmalardan biraz daha sonra, ancak daha devrimci nitelikte ortaya çıktı. Yalnızca Mach'ın Anczlyse der Empfındungen (Sanıların Analizi) bu felsefenin öğretilerinin bir kısmını daha önceden haber vermişti.

Böylece başlayan yeni felsefe henüz son şeklini almamış, bazı bakımlardan hala olgunlaşmamıştır. Bundan başka, savunucuları arasında bir hayli görüş ayrılıkları vardır. Bazı bölümlerinin anlaşılması oldukça güçtür. Bütün bu nedenlerle onun çarpıcı bazı özelliklerini belirtmekten öte yapılabilecek bir şey yoktur.

Yeni felsefenin birinci özelliği yeni bir felsefi yöntem geliştirme; ya da öyle bir yöntem kullanarak yeni bir tür bilgi getirme gibi iddiaları terketmesidir. Felsefeyi temelde bilimden farklı olarak görmez; sadece, problemlerinin genel olmasıyla ve deneysel kanıtların henüz bulunmadığı alanlarda varsayımlar oluşturmasıyla özel bilimlerden ayrılır. Bütün bilgileri bilimsel bilgi olarak; bilimsel yöntemlerle saptanıp kanıtlanabilen bilgi olarak kabul eder. Daha önceki felsefenin genellikle yaptığı gibi, bütün evreni kapsayan sonuçlar bulmayı, veya her şeyi içeren bir sistem kurmayı amaçlamaz. Kendi mantığına dayanarak, dünyanın bölük pörçük, karman çorman görünen doğasını reddetmek için bir neden olmadığına inanır. Dünyayı « organik » olarak ele almaz; şu anlamda ki, tek bir kemiğe bakarak nesli tükenmiş bir hayvanın iskeletini zihnimizde canlandırabildiğimiz gibi, yeterince anlaşılmış bir parçayı ele alarak ondan bütünün anlaşılabileceğini düşünmez. Özellikle de Alman idealistlerinin yaptığı gibi, bilginin yapısından, bir bütün olarak dünyanın doğasını çıkarmaya çalışmaz. Bilgiye, mistik bir anlamı ve kozmik önemi olmayan herhangi bir doğa olgusu gözüyle bakar.

Yeni felsefe başlangıçta üç temel kaynağa dayanıyordu: bilgi teorisi, mantık ve matematik ilkeleri. Kant'tan bu yana bilgi bizim onu bilmemizle bir değişime uğrayan, bu nedenle de bilgimizden

kaynaklanan bazı özelliklere sahip, karşılıklı bir etkileşim olarak algılanmıştır. Ayrıca, bilinmeyen bir şeyin var olabilmesinin mantıksal bakımdan olanaksız olduğu kabul edilmiştir (Kant buna katılmamıştır). Bu nedenle, bilindikleri için sahip olunan nitelikler her şeyde bulunması zorunlu olan özelliklerdir. Bu yolla, yalnızca bilginin koşullarını inceleyerek gerçek dünya hakkında çok şey öğrenebileceğimiz ileri sürülmüştü. Yeni felsefe, tam tersine, kural olarak, bilginin bilinen şeyi hiç etkilemediğini, ve hiç kimsenin bilmediği şeylerin var olmaması için en ufak bir neden olmadığını kabul etmektedir. Bunun sonucu olarak, bilim teorisi evrenin gizemlerine giden kapının sihirli anahtarı olmaktan çıkmıştır ve bizler de bilimin zahmetli ve ağır ilerleyen araştırmalarına geri dönmüşüzdür.

Bunun gibi, mantıkta da organik görüşün yerini atomizm almıştır. Daha önce, her şeyin öz doğasının, diğer her şeyle olan ilişkisinden etkilendiği; böylece, bir şey hakkında tam bilginin tüm evren hakkındaki tam bilgiye bağımlı olduğu düşüncesi kabul görmekteydi. Yeni mantık, bir şeyin öz karakterinin, onun başka şeylerle olan ilintilerini mantıksal olarak bulmamız olanağını bize sağlamadığı görüşündedir. Bir örnek bu noktayı açıklığa kavuşturacaktır. Leibniz (1646-1716) bir yazısında, Avrupa'daki bir adamın karısının Hindistan'da ölmesi durumunda, karısının olduğu anda adamın öz-doğasında bir değişim olacağını öne sürer (Bu konuda modern idealistlerle aynı düşüncededir). Sağduyu da, karısını kaybettiğini öğreninceye kadar adamın öz-doğasında bir değişim olmayacağını söyler. Yeni felsefe bu görüşü benimsemiştir; bunun da sonuçları ilk göründüğünden çok daha ötelere uzanır.

Matematik ilkelerinin, her zaman felsefe ile önemli bir bağlantısı olmuştur. Matematik büyük ölçüde kesinliği olan önsel bilgiler içerir; filozofların çoğu da önsel bilgiye çok heveslidirler. Eleali Zeno (İ.O. beşinci yüzyıl)'dan bu yana idealist eğilimli filozoflar matematikçilerin gerçek matematiksel doğruya ulaşamadıklarını; filozofların daha iyisini yapabileceklerini göstermek için çelişkiler üreterek matematikçileri gözden düşürmeye uğraşmışlardır.

Kant felsefesi bu türden birçok şey içerir; Hegel felsefesi ise daha fazlasını. Ondokuzuncu yüzyılda matematikçiler Kant felsefesinin bu yönünü çürüttüler. Kant'ın deney-üstü (transcendental) estetik hakkındaki matematiksel savları Lobatchevski (1793-1856)'nin Euclid-dışı geometriyi icadetmesiyle temelinden sarsıldı; Weierstrass (1815-1897) sürekliliğin sonsuz- küçükleri içermediğini kanıtladı; George Cantör (1845¬1918) bir süreklilik, bir de sonsuzluk teorisi geliştirerek filozofların pek de işlerine gelen bütün eski paradoksları ortadan kaldırdı. Freğe aritmetiğin mantığın bir sonucu olduğunu gösterdi; Kant ise bunu reddetmişti. Bütün bu sonuçlar normal matematiksel yöntemlerle elde edildiler ve bir çarpım tablosu kadar da kesindirler. Filozoflar bu duruma, söz konusu yazarların yapıtlarını okumayarak karşılık verdiler. Sadece yeni felsefe bu yeni sonuçları özümsedi; böylece de sürmekte olan bilgisizliğin yandaşlarına karşı kolay bir tartışma zaferi kazandı.

Yeni felsefe sadece eleştirel değil, yapıcıdır; ama bilimin yapıcı olduğu anlamda, yani adım adım ve deneyerek. Özel bir yapılanma yöntemi vardır; o da, matematiğin yeni bir kolu olan ve felsefeye diğer bütün geleneksel kollardan daha yakın olan, matematiksel mantıktır. Matematiksel mantık, belli bilimsel savların felsefe yönünden hangi sonuçlara yol açtığını, nelerin varsayılması gerektiğini ve aralarında ne gibi bağlantılar olduğunu bulmaya, daha önce hiçbir zaman olmadığı ölçüde olanak sağlar. Bu yöntem sayesinde matematik ve fizik felsefesi çok büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Fizikteki sonuçların bir kısmı Dr. Whitehead (1861 -1947)'in son üç çalışmasında ortaya konulmuştur.

Yöntemin diğer alanlarda da aynı ölçüde verimli olacağını ummak için yeterli neden vardır; ancak bu, burada ele alınamayacak kadar teknik bir konudur. Modern çoğulcu felsefenin büyük bir bölümü önermelerin mantıksal analizinden esinlenmiştir. Bu yöntem önceleri gramer kurallarına büyük önem verilerek uygulandı. Örneğin, Meinong sunu ileri sürüyordu: « yuvarlak kare yoktur, » diyebildiğimize göre, yuvarlak kare diye bir şey var olmalıdır -her ne kadar o, var olmayan bir şey olsa da. Bu satırların yazarı başlarda bu tür usavurmalara bağışık sayılmazdı. Ancak 1905'te « betimleme » kuramı sayesinde bundan nasıl kaçınacağını keşfetti.

Bu kurama göre, « yuvarlak kare yoktur, » dediğimizde yuvarlak kareden söz edilmediği anlaşılıyor. Yuvarlak kare gibi saçma konularla zaman harcamak anlamsız bulunabilir; ne var ki, bu gibi konular

çoğu kez mantık teorilerini sınamak için en iyi yöntemi oluşturur. Birçok mantık teorisi saçma sonuçlara yol açmakla suçlanırlar. Öyleyse, mantıkçı da bu anlamsız sonuçları görmeli ve onlara karşı tetikte bulunmalıdır. Çoğu laboratuvar deneyleri konuyla ilgisini bilmeyen kişilere önemsiz görünür; saçmalıklar da mantıkçının deneyleridir.

Yeni felsefe ilk dönemlerinde, önermelerin mantıksal analizleriyle uğraşırken Platon ve Ortaçağ gerçekçiliğinden güçlü izler taşıyor, soyutların da somutlarla aynı tür varlığa sahip olduğunu kabul ediyordu. Kendi mantık sistemi kusurlardan arındıkça felsefesi de yavaş yavaş bu görüşten kurtuldu. Geriye de sağduyuya çok ters gelecek bir tortu kalmadı.

Yeni felsefenin ilk dönemlerinde en etkilenen bilim matematik olduysa da günümüzde en büyük etkisi fizik üzerinedir. Bu durum, en başta uzay, zaman, madde kavramlarını değiştiren Einstein'ın çalışmaları ile ortaya çıkmıştır. Görecelik teorisini açıklamanın yeri burası olmamakla beraber onun felsefi sonuçlarından biraz söz etmek kaçınılmazdır. Görecelik teorisinde felsefi bakış açısından özellikle önemli olan iki öğe sunlardır: (1) İçinde evrendeki bütün olayların kendi yerlerini aldığı, her şeyi kucaklayan tek bir zaman yoktur. (2) Fiziksel olguların tarafımızdan gözlenmesi sürecinde geleneksel, ya da öznel (sübjektif) öğeler, her ne kadar önceleri sanıldığından daha fazla olsalar da, Tensor hesabı denilen matematiksel yöntemle yok edilebilirler. Aşırı teknik olması nedeniyle bu son konuya girmeyeceğim.

Zaman konusuna gelince, ilk olarak, felsefi spekülasyonlarla değil, deneysel sonuçların gerektirdiği ve matematiksel bir formülle ifade edilen bir teoriyi ele aldığımız unutulmamalıdır. Montesquieu'nun teorileriyle Amerikan Anayasası arasındaki fark ne kadarsa, bu ikisi arasındaki fark da o kadardır. Ortaya çıkan şudur: Belli bir madde parçacığıyla birlikte hareket eden bir gözlemcinin bakış açısından, bu parçacığa etki yapan olayların belirli bir zaman sıralaması olduğu halde, farklı yerlerdeki madde parçacıklarına etki yapan olaylar her zaman belirli bir sıraya sahip değildirler.

Daha açık bir örnek alalım: Eğer bir ışık sinyali dünyadan güneşe gönderilir ve tekrar dünyaya yansıtılırsa, gönderildikten 16 dakika kadar sonra dünyaya varacaktır. Bu 16 dakika içinde dünyada gerçekleşen olaylar ışık sinyalinin güneşe varmasından ne daha önce, ne de daha sonra yer almıştır. Güneşe ve dünyaya göre olası her yönde hareket eden, bu 16 dakika içinde dünyadaki olayları ve sinyalin güneşe varmasını izleyen gözlemciler olduğunu; bütün bu gözlemcilerin ışığın hızını dikkate aldıklarını ve zamanı tam olarak doğru gösteren kronometreleri olduğunu varsayalım. O zaman, bazı gözlemciler bu 16 dakika içinde dünyada geçen herhangi bir olayın ışık sinyalinin güneşe varmasından önce, bazıları aynı anda, bazıları da daha sonra gerçekleştiği sonucuna varacaklardır. Hepsi de aynı ölçüde haklı ya da aynı ölçüde haksızdırlar. Fiziğin tarafsız bakış açısından bakıldığında, bu 16 dakika içinde dünyada geçen olaylar ışık sinyalinin güneşe varmasından ne daha önce, ne daha sonra, ne de eş zamanlıdır. Bir cisimdeki bir A olayında ve başka bir cisimdeki B olayında, eğer ışık A'dan B'ye doğru ilk olay olduğu anda -A'nın saatine göre- yola çıkıp daha sonraki olay olduğu anda -B'nin saatine göre varmışsa, bir cisimdeki A olayının başka bir cisimdeki B olayından daha önce olduğunu söyleyemeyiz. Veya, bu iki olayın zaman sıralaması gözlemciye göre değişecek ve bu nedenle de fiziksel bir gerçeği temsil etmeyecektir.

Işık hızına yakın hızdaki şeyler yaşantımızda yaygın olsaydı, fiziksel dünya bilimsel yöntemlerle başedilemeyecek ölçüde karmaşık olurdu; biz de hala büyücü-hekimlerle yetinmek durumunda kalırdık. Ama eğer fizik daha önce keşfedilmiş olsaydı, bu fizik Einstein fiziği olmak zorunda olurdu; çünkü Newton fiziğinin uygulama olanağı olmadığı açıkça görülürdü. Radyoaktif maddeler ışık hızına yakın hızla hareket eden parçacıklar salarlar. Yeni görecelik fiziği olmadan bu parçacıkların davranışları açıklanamazdı. Eski fiziğin kusurlu olduğu konusunda kuşku yoktur; bunun « yalnızca küçük bir kusur » öldüğünü söylemek de felsefi yönden bir mazeret değildir.

Farklı yerlerde gerçekleşen olaylar için, belli sınırlar içinde, belirli bir zaman sıralaması olmadığı gerçeğine kendimizi alıştırmalıyız. « Uzay » ve « zaman » denilen iki ayrı kavram yerine bir « uzay-zaman » kavramının ortaya atılmasına yol açan da işte bu gerçektir. Evrensel olarak düşündüğümüz

zaman, gerçekte « yerel zaman »dir; dünyanın hareketine bağımlı olan bir zaman için « evrenseldir » demek,

Atlantiği geçerken saatlerini değiştirmeyen bir geminin evrensellik iddiasından farksızdır.

Bütün günlük kavramlarımızda zamanın oynadığı rolü düşündüğümüzde, fizikçilerin yaptığı şeyin ne olduğunu düş gücümüzü kullanarak gerçekten algılayabilirsek, bakış açımızın çok derinden etkileneceği ortadadır. « İlerleme » kavramını ele alalım: Zaman-sıralaması rastgele olursa, zaman ölçümü için kabul edilen düzene bağlı olarak, bir ilerleme veya gerileme olacaktır. Kuşkusuz, uzaydaki uzaklık kavramı da değişmiştir: Dakik ölçümler için olanaklı her aygıtı kullanan iki gözlemci, eğer göreceli olarak hızlı hareket halinde iseler, iki yer arasındaki uzaklık için farklı değerler bulacaklardır. Uzaklık kavramının kendisinin çok belirsizleştiği açıkça görülüyor; çünkü uzaklık boş uzaydaki noktalar -bu noktalar hayalidir- arasında değil, somut şeyler arasında olmalıdır; belirli bir zamandaki uzaklık olmalıdır; çünkü herhangi iki cismin arasındaki uzaklık sürekli değişir. Belirli bir zaman öznel bir kavramdır; gözlemcinin nasıl hareket ettiğine bağlıdır. Belirli bir zamandaki bir cisimden artık söz edemeyiz; sadece bir olaydan söz edebiliriz.

İki olay arasında, herhangi bir gözlemciden bağımsız olan « aralık » denilen belirli bir ilişki vardır. Farklı gözlemcilerce yapılan analizlerle bu aralığın uzay ve zaman bileşenleri hesaplandığında sonuçlar farklı olacaktır; ancak bu analizlerin hiçbir nesnel geçerliliği yoktur. Aralık, nesnel bir fiziksel gerçektir; ancak onun uzay ve zaman bileşenlerine ayrıştırılması nesnel değildir.

Bizim eski, alışılmış « katı madde » kavramının da varlığını artık sürdüremeyeceği ortadadır. Bir madde parçası belirli yasalara bağımlı olan bir olaylar dizisinden başka bir şey değildir. Madde kavramı, filozofların toz (substance) kavramının geçerliliği konusunda hiçbir kuşkuları olmadığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Madde, uzay ve zamanda var olan toz, akıl ise sadece zaman içinde var olan toz idi. Daha sonraları, toz kavramı metafizikte berraklığını kaybetti; ama fizikte varlığını sürdürdü. Çünkü bir zararı yoktu -görecelik ortaya çıkıncaya kadar. Toz, geleneksel olarak, iki öğeden oluşan bir kavramdır.

Birincisi tozun bir önermede, yüklem olarak değil, yalnız özne olarak yer alabileceği yolundaki mantıksal özelliktir. İkincisi de zaman içinde kalıcı olması, Tanrı için ise, tümüyle zaman dışında olmasıydı. Bu iki özellik arasında bir bağıntı gerekli değildir. Ancak bunun farkına varılmamıştı; çünkü fizik, madde parçalarının olumsuz olduğunu, teoloji de ruhun olumsuz olduğunu öğretiyordu. Bu nedenle, her ikisinin de tozun her iki özelliğini taşıdığı düşünülüyordu.

Ancak şimdi fizik bizi çok kısa ömürlü olaylara, mantıksal anlamda toz olarak, yani yüklemi olmayan özneler olarak bakmaya zorluyor. Tek bir kalıcı varlık sandığımız bir madde parçası, tıpkı sinemada kalıcı görünen nesneler gibi, gerçekte bir dizi varlıktır. Akıl için de aynı şeyi söylememek için bir neden yoktur; kalıcı benlik, kalıcı atom kadar düş ürünü gibidir. Her ikisi de, birbirleriyle ilginç ilişkileri olan olaylar dizisinden ibarettir.

Modern fizik bizlere Mach ve James'in, zihinsel ve fiziksel dünyaların « içeriğinin » birbirinin aynı olduğu yolundaki önerilerini şekillendirme olanağı veriyor. « Katı madde »nin düşüncelerden ve kalıcı egodan çok farklı olduğu açıktır. Ancak eğer madde ve ego uygun olaylar dizileri iseler, onların aynı şeyden yapılmış olduklarını düşünmek çok daha kolaydır. Bundan başka, şimdiye kadar aklın en belirgin özelliği olarak görünen öznellik, ya da bir görüşe sahip olma, şimdi fiziğe de yayılmış ve akıl içermediği ortaya çıkmıştır; farklı konumlardaki fotoğraf makinaları « aynı » olayı görüntüler; ancak çıkan fotoğraflar birbirinden farklıdır. Modern fizikte kronometreler ve cetveller bile öznelleşmektedir; doğrudan gösterdikleri şey, fiziksel bir durum değil, fiziksel durumla olan ilişkileridir. Böylece fizik ve psikoloji birbirlerine yakınlaşmış, akıl ve madde arasındaki eski ikilik (dualizm) ortadan kalkmıştır.

Modern fiziğin eski veya popüler anlamdaki « kuvvet » diye bir şey tanımadığına da dikkat çekmek yerinde olur. Eskiden güneşin dünya üzerinde bir « kuvvet » uyguladığını düşünürdük. Şimdi ise şöyle düşünüyoruz: uzay-zaman güneşin yakınlarında öyle şekillenmiştir ki dünya böyle hareket etmeyi

diğer bütün yollara göre daha az zahmetli bulmaktadır. Modern fiziğin büyük ilkesi « en az eylem ilkesi » (principle of least action) yani bir yerden bir yere giderken cismin en az eylem içeren yolu seçmesi ilkesidir (Eylem teknik bir terimdir; ancak anlamı bizi şimdilik ilgilendirmiyor). Gazeteler ve güçlü görünmek isteyen bazı yazarlar « dinamik » sözcüğünü kullanmaktan hoşlanırlar. Dinamik biliminde « dinamik » olan hiçbir şey yoktur; tersine bu bilim her şeyin bir evrensel tembellik yasasından çıkarılabileceğini dile getirir. Ayrıca, bir cismin hareketini « idare eden » başka bir cisim diye bir şey de yoktur. Modern bilimin evreni « büyük yasalar » ve « doğal kuvvetler »den söz edenlerin değil, daha çok Lao-Tze'nin evrenine benzer.

Modern çoğulculuk ve gerçekçilik felsefeleri bazı bakımlardan eski felsefelerden daha az şeyler sunuyorlar. Ortaçağ'da felsefe teolojinin bir yardımcısıydı; günümüzde bile kitap kataloglarında aynı başlık altında yer alırlar. Dinin büyük doğrularını kanıtlamanın genellikle felsefenin görevi olduğu düşünülmüştür. Yeni gerçekçilik onları kanıtlayabileceğini, hatta yanlış olduklarını kanıtlayabileceğini söylemez. Onun amacı sadece, bilimlerin temel ereklerini açıklığa kavuşturmak ve çeşitli bilimlerin bir sentezini yaparak dünyanın, bilimin incelemeyi başardığı bölümünün, geniş kapsamlı bir görünümünü elde etmekten ibarettir.

Daha ötelerde ne olduğunu bilmez; cehaleti bilgiye dönüştürecek bir tılsımı yoktur. Anlayanlara entellektüel coşkular sunar; ancak çoğu felsefenin yaptığı gibi insanların büyüklük duygularını okşamaya kalkışmaz. Eğer biraz yavan ve teknik ise, bunun suçunu, şair ve mistiklerin arzu ettikleri gibi değil de, matematiksel çalışmayı seçen evrene atar. Bu belki üzülecek bir şey; ancak bir matematikçinin bu üzüntüye katılmasını beklemek de haksızlık olur.

**

MAKİNELER VE DUYGULAR

Makineler mi duyguları, yoksa duygular mı makineleri yok edecek?

Bu soru uzun zaman önce Samuel Butler tarafından Erewhon'da ortaya atılmış ve makine imparatorluğunun büyümesiyle de gittikçe daha güncel bir hal almıştır. İlk bakışta, makineler ile duygular arasında neden bir karşıtlık olması gerektiği sorusunun yanıtı açık değildir. Her normal erkek çocuk makinelere bayılır; büyüyüp güçlendikçe de onları daha çok sever. Japonlar gibi uzun ve yetkin bir sanat geleneğine sahip uluslar, ilk karşılaştıklarında, Batı'nın mekanik yöntemlerinin büyüsüne kapılır ve bizleri olabildiğince çabuk taklit etmeye can atarlar. Eğitim görmüş ve dünyayı dolaşmış bir Asyalıyı hiçbir şey "Doğu'nun bilgeliği"nden, ya da Asya uygarlığının geleneksel erdeminden söz edilmesi kadar sinirlendiremez; kendini oyuncak otomobiller yerine bebeklerle oynaması istenmiş bir erkek çocuk gibi hisseder. Ve her erkek çocuk gibi, oyuncak otomobil yerine gerçeğini ister, ezilebileceğini hiç düşünmeden.

Makineler henüz yeniyken, birkaç şair ve estetikçiyi saymazsak, Batı'da da aynı coşku vardı. Ondokuzuncu yüzyıl kendini daha çok mekanik ilerleme nedeniyle öncekilerden daha üstün sayardı. Peacock (Thomas Love Peacock (1785-1866): İngiliz şair ve romancı. (C.N.)) gençliğinde "buhar beyinli toplum" ile alay eder; çünkü kendisi bir yazın adamıdır ve ona göre uygarlığı Grek ve Romalı yazarlar temsil ederler. Ancak, o dönemde yaygın olan eğilimlerden uzak olduğunun da farkındadır. Doğaya dönüşleri ile Rousseau'nun (Jean Jacques Rousseau (1712-1778): Fransız yazar, filozof ve toplum teorisyeni. (C.N.) müritleri, Ortaçağlılıkları ile Gol Şairleri (Gol Şairleri: İngiltere'de Goller Bölgesi'nde yaşamış İngiliz şairleri Wordsworth (1770-1850), Coleridge (1772-1834) ve Southey (1774-1843). (C.N)), News from Nowhere (Olmayan Ülkeden Haberler) (zamanın hep haziran olduğu ve herkesin harman kaldırdığı bir ülke) kitabı ile William Morris: (William Morris (1834-1896): İngiliz şair, ressam ve sosyalist. (C.N.) bunların hepsi tümüyle duygusal ve tepkisel olan bir çıkışı temsil ederler. Makinelere karşı duygusal olmayan rasyonel bir karşıtlığı ilk ortaya koyan Samuel Butler olmuştur. Ancak bu onun için belki de bir jeu d'esprit'den (kelime oyunundan) başka bir şey değildi -bunun köklü bir kanı olmadığı kesindir. Onun gününden bugüne, en çok makineleşmiş uluslardan çok kişi

Erewhon-vari' bir görüşü içtenlikle benimseme eğilimindedir; yani bu görüş, uygulanmakta olan sanayi yöntemlerine karşı olanların tavırlarında, açık veya kapalı şekilde, kendini gösterir.

Makinelere tapılır, çünkü güzeldirler; değer verilir, çünkü güç sağlarlar; onlardan nefret edilir, çünkü çok çirkindirler; onlardan tiksinilir, çünkü kölelik getirirler. Bu tutumlardan birinin "doğru" ötekinin "yanlış" öldüğünü düşünmeyelim. Bu, insanların kafası olduğu doğrudur ama ayakları olduğu yanlıştır demeye benzer; gerçi Lilliputluların bu soruyu Gulliver hakkında tartıştıkların kolayca düşleyebiliriz. Bir makine Binbir Gece Masallarındaki Çin gibidir; sahibi için güzel ve yararlı; düşmanları için çirkin ve tehlikeli. Ancak günümüzde hiç bir şeyin kendisini bu denli belirgin bir yalınlıkla göstermesine izin verilmez. Makine sahibinin, ondan uzakta oturduğu, gürültüsünü işitmediği, gözleri rahatsız eden atık yığınlarını görmediği, zararlı dumanlarını koklamadığı doğrudur; eğer makineyi görmüşse, o da çalıştırılmaya başlamadan önce, çıkardığı toz ve sıcaktan rahatsız olmasına gerek kalmadan, gücü ya da bir saat gibi işlemesini gururla seyrettiği zamandır. Makineye, onunla yaşayıp onunla çalışanların görüş açısından bakması istenirse de cevabı hazırdır. Makinenin çalışması sayesinde bu insanların, büyük dedelerinden daha fazla -çoğu zaman çok çok daha fazla- şey satın alabildiklerine dikkat çekebilir. Öyleyse, hemen herkesçe yapılan bir varsayımı kabul edersek, büyük dedelerinden daha mutludurlar.

Bu varsayıma göre insanları mutlu eden, maddi şeylere sahip olmaktır. İki odası, iki yatağı ve iki ekmeği olan bir kişinin bir odası, bir yatağı ve bir ekmeği olan kişiden iki kat mutlu olduğu; kısacası, mutluluğun gelirle orantılı olduğu düşünülmektedir. Bazı kişiler, her zaman da tam içtenlikle olmadan, din ve ahlak adına bu fikre karşı çıkar; ama vaazlarının dokunaklılığı sayesinde gelirleri artarsa ona da sevinirler. Benim karşı çıkmak istemem din ya da ahlak bakımından değil, psikoloji ve yaşamın gözlemlenmesi açısındandır.

Eğer mutluluk gelirle orantılı ise makinenin üstünlüğü kuşku götürmez; değil ise sorunun tümüyle irdelenmesi gerekir. İnsanların fiziksel gereksinimleri, ayrıca bir de duyguları vardır. Fiziksel gereksinimler karşılanmamışsa, onlar önceliklidir; ama eğer karşılanmışlarsa, bir insanın mutlu ya da mutsuz olmasını saptamada, gereksinimlerle bağlantısı olmayan duygular önem kazanır. Bugünkü sanayi toplumlarında zorunlu fiziksel gereksinimleri karşılanmamış pek çok kadın, erkek ve çocuk vardır; onlar bakımından mutluluğun ilk koşulunun gelir artışı olduğunu inkar etmiyorum. Ancak öyle kimseler azınlıktadırlar; hepsinin yaşamsal gereksinimlerini sağlamak da zor değildir. Ben onlar hakkında değil, yaşamlarını sürdürmek için gerekenden fazlasına sahip olanlar -sadece çok fazlasına değil, aynı zamanda biraz fazlasına sahip olanlar- hakkında konuşmak istiyorum.

Hemen hepimiz, gelirimizi artırmayı gerçekte neden isteriz?

İsteklerimiz ilk bakışta maddi şeyler gibi görünebilir. Gerçekte ise bunları daha çok komşularımızı etkilemek için isteriz. Daha iyi bir mahallede daha büyük bir eve taşınan bir adam karısını "daha iyi" insanların ziyaret edeceğini; eski ve yoksul komşularla ilişkilerin artık kesilebileceğini düşünür. Oğlunu iyi bir okula ya da pahalı bir üniversiteye gönderdiğinde, ödediği yüksek harçlara karşılık kazanılacak sosyal saygınlığı düşünerek kendini teselli eder.

Amerika'da olsun Avrupa'da olsun bütün büyük şehirlerde bazı mahallelerdeki evler, sadece kibar insanlar arasında revaçta oldukları için, öteki mahallelerdeki aynı nitelikleri taşıyan evlerden daha pahalıdır. En güçlü tutkularımızdan biri de başkalarının takdir ve saygısını kazanma arzusudur. Bugünlerde takdir ve saygı, zengin görünen insanlara karşı duyulmaktadır. İnsanların zengin olmak istemelerinin başlıca nedeni budur. Paraları ile satın aldıkları mallar ikinci dereceden önem taşır. Örneğin, bir resmi ötekinden ayırdedemeyen ve uzmanlar yardımıyla eski ustaların bir galeri dolusu resmini toplamış olan bir milyoneri ele alalım. Aldığı yegane zevk, başkalarının onların kaça mal olduğunu bilmesidir. Halbuki dergilerin Noel sayılarındaki dokunaklı posterlerden daha dolaysız ve daha çok zevk alabilir; ancak o yolla egosu için aynı doyumu elde edemez.

Bütün bunlar başka türlü de olabilir; birçok toplumda olmuştur da. Aristokratik dönemlerde insanlara soylarına bakarak değer biçilirdi. Tuhaf gelebilir ama Paris'te bazı çevrelerde insanlar resim ve edebiyat alanlarındaki yetkinlikleri nedeniyle değerli görülürler. Bir Alman üniver sitesinde, insan,

bilgisinden dolayı takdir edilir. Hindistan da ermişlik, Çin de bilgelik saygınlık uyandırır. Bu değişik örneklerin incelenmesi tanımızın doğru olduğunu gösteriyor; çünkü hepsinde insanların büyük bir yüzdesi, yaşamlarını sürdürecek ölçüde sahip olduklarında, paraya karşı ilgisizdirler. Ancak onlar da çevrelerinde saygınlıklarını sağlayacak meziyetlere sahip olmayı yürekten arzu ederler.

Bu örneklerin önemi, günümüzdeki zenginlik özleminin insan doğasından gelmemesinde, çeşitli sosyal kuruluşlarca ortadan kaldırılabilir olmasında yatar. Yasa gereği hepimizin geliri aynı olsaydı komşularımızdan üstün olmanın başka yollarını arardık; maddi şeylere sahiplenmeye olan şimdiki şiddetli arzularımızın çoğu da son bulurdu. Bu arzular rekabet niteliği taşıdıklarından, rakibimize üstünlük sağladığımız zaman bize mutluluk, ona da aynı ölçüde acı verir. Gelirlerde yapılacak genel bir artış rekabet açısından bir avantaj sağlamaz; bu yüzden de rekabetten kaynaklanan bir mutluluk vermez. Kuşkusuz, satın alınan şeyleri kullanmaktan bir ölçüde zevk de alınır; ancak, gördüğümüz gibi bu, zenginliği isteme nedenimizin önemsiz bir bölümüdür. Arzumuz rekabete dayalı olduğu sürece zenginliğin artması, ister genel olarak ister belli konularda, sonuçta insan mutluluğunu artırmaz. - Makinelerin mutluluğu artırdığını savunacaksak, yukarıdaki nedenlerden dolayı makinelerin getirdiği maddi refah artışı, mutlak yoksulluğu önlemede kullanıldıkları durumlar dışında, önemli bir etken değildir. Yoksulluğu gidermek için kullanılmalarını gerektiren zorunlu bir neden de yoktur.

Nüfusun durağan olması halinde yoksulluk makine olmadan da önlenebilir; Fransa bunun bir örneğidir; orada Amerika'dan, İngiltere'den ve savaş öncesi Almanya'sından çok daha az makine olduğu halde yoksulluk çok azdır. Tersine, makinenin çok olduğu bir yerde yoksulluk da çok olabilir.

Bunun da örnekleri yüz yıl kadar öncesi İngilteresinin sanayi bölgeleri ile bugünkü Japonya'dır. Yoksulluğun önlenmesi makineye değil başka etkenlere bağlıdır -kısmen nüfus yoğunluğuna, kısmen de siyasal koşullara. Serveti artırmanın yoksulluğu önleme dışında fazla bir değeri yoktur.

Makineler bizi insan mutluluğunun önemli ögeleri olan iki şeyden, doğal davranma rahatlığından ve çeşitlilikten yoksun bırakır. Makinelerin kendilerine özgü bir işleyişleri ve kendilerine özgü vazgeçilmez istemleri vardır: pahalı bir fabrikası olan bir kimse onu sürekli çalıştırmak durumundadır. Duygular açısından, makinenin yarattığı en büyük sıkıntı onun düzenliliğidir. Ve doğaldır ki makineler açısından da, duygularda bulunan en büyük kusur, tersine, düzensiz olmalarıdır. Kendilerini "ciddi" sayan kişilerin düşüncelerine makineler egemen olduğundan bu kişilerin bir insan hakkında dile getirecekleri en büyük övgü onun makine gibi olması; yani güvenilir, dakik, kesin olmasıdır. Artık "düzensiz" bir yaşam kötü bir yaşamla eş anlamlı olmuştur. Bergson'un felsefesi bu görüşe karşı bir protestoydu; entellektüel açıdan çok sağlam olmamakla beraber sanırım, insanların gittikçe daha çok makineye dönüştürülmelerine karşı duyulan sağlıklı bir endişeden esinlenmişti.

Yaşamımızda, makineleşmenin egemenliğine karşı içgüdülerimizin şimdiye kadar gösterdiği başkaldırı talihsiz bir doğrultuya yönelmiştir. İnsanlar toplum halinde yaşamaya başladığından bu yana savaş dürtüsü her zaman var olmuştur. Ancak bu, geçmişte, günümüzdeki kadar yoğun ve kahredici değildi. Onsekizinci yüzyılda İngiltere ve Fransa dünya egemenliğini elde etmek için sayısız savaşlara girdiler; ancak birbirlerini hep sevip saydılar. Esir subaylar, kendilerini esir alanların sosyal yaşantılarına katıldı; ziyafetlerde onur konukları oldular.

1665'te Hollanda ile yaptığımız savaşın başlarında, Afrika'dan gelen bir kişi Hollandalıların orada yaptıkları zulmü anlatmıştı. Biz -İngilizler bu hikâyenin düzmece olduğuna kendimizi inandırdık; adamı cezalandırdık ve Hollandalıların yalanlamasını yayınladık. Son savaşta olsaydı o adama şövalyelik verir, söylediklerinin doğruluğuna kuşkuyla bakanları da hapse atardık. Modern savaşlarda vahşetin artması üç yönden makinelerin etkisine bağlanabilir. İlk olarak, daha büyük ordular kurulmasına olanak sağlarlar. İkinci olarak, insanların daha alt düzey duygularına hitabeden ucuz yayınları kolaylaştırırlar. Üçüncü olarak -bizi ilgilendiren de bu noktadır- insan doğasının derinlerinde yatan, içinden geldiği gibi ve kuralsız yaşamak isteyen yönünü baskı altında tutarlar; Bu, belirsiz bir huzursuzluğa yolaçar; bu huzursuzluktan kurtulmanın olası yolu olarak da akıllara savaş fikri gelir.

Son savaş gibi büyük bir kargaşayı yalnızca politikacıların makineleşmesine yüklemek yanlış olur. Belki Rusya için böyle bir açıklama yerinde olabilir. Rusya'nın isteksiz savaşmasının ve barışı sağlamak için

devrim yapmasının bir nedeni de budur. Ancak İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yaygın savaş arzusunun -1917'de- önünde hiçbir hükümet duramazdı. Bu tür bir genel isteğin içgüdüsel bir temeli olmalıdır ve ben şahsen günümüzdeki savaş yanlısı güdülerin artmasının, modern yaşamdaki düzenlilik, monotonluk ve güdümlü yaşamanın yolaçtığı -genellikle bilinç-dışı-hoşnutsuzluktan kaynaklandığına inanıyorum.

Bu duruma makineleri yok ederek çare bulamayacağımız açıktır. Böyle bir yöntem tepkisel olur ve uygulama olanağı hiç yoktur. Günümüzde makineleşmenin beraberinde gelen sakıncaları önlemenin tek yolu, çalışma aralarında heyecan verici uğraşlar için olanak sağlayarak monotonluğu kırmaktır. Alplere tırmanma yoluyla yaşamlarını tehlikeye atma olanağı bulsalar çoğu insanın savaş özlemi de yok olur. Tanımak mutluluğuna eriştiğim en gayretli ve yetenekli barış gönüllülerinden biri, yazlarını Alplerin en tehlikeli doruklarına tırmanarak geçirmeyi adet edinmişti. Eğer çalışan herkese yılda bir aylık zaman vererek kendi arzusu doğrultusunda, uçak kullanmak öğretilse; veya Büyük Sahra'da zümrüt aramaya yöneltilse; ya da kendi insiyatifini kullanacağı herhangi başka bir tehlikeli ve heyecan verici uğraşa olanak sağlansa, yaygın savaş arzusu sadece kadınlarla ve eli ayağı tutmayanlarla sınırlı kalır. Bu kişileri de barışçıl yapacak bir yöntem bilmediğimi itiraf ederim; fakat eğer işi ciddiyetle ele alırsa, bilimsel psikolojinin bir yöntem bulacağından eminim.

Makineler yaşam tarzımızı değiştirmiştir ama içgüdülerimizi değil. Bunun sonucunda uyum bozukluğu yaşanmaktadır. Duygu ve içgüdü psikolojisi henüz bebeklik evresinde. Psikanalizle bir başlaniç yapılmış bulunuyor; ancak bu sadece bir başlangıç. Psikanalizden öğrendiklerimize göre şu gerçeği kabul edebiliriz ki, insanların hareketlerinde yöneldikleri amaçlar, bilinçli olarak seçtikleri amaçlar değildir; bu bütünüyle irrasyonel birtakım fikirleri de beraberinde getirir ve insanlara neden öyle yaptıklarının farkında olmaksızın, bu amaçların peşinden gitme olanağı verir. Ancak, geleneksel psikanaliz çok çeşitli olan ve kişiden kişiye değişen bilinç-dışı amaçlarımızı gereğinden çok basitleştirmiştir.

Yakın zamanda sosyal ve siyasal olguların bu bakış açısından anlaşılması; böylece de insan doğasına ışık tutması umulur. Anarşik güdülerimizle başetmek için istem kullanmak ve zararlı eylemlere dış yasaklar koymak elverişli yöntemler değildirler. Elverişsiz olmalarının nedeni de bu güdülerin Ortaçağ efsanelerindeki Şeytan kadar çok kılığa girebilmeleri ve bu kılıklardan bazılarının en aklı başında olanları bile yanıltmasıdır. Elverişli olacak tek yöntem önce içgüdüsel doğamızın gereksinimlerini saptamak; sonra da onları karşılamanın en zararsız yolunu aramaktır. Makinelerin en çok engellediği şey içten geldiği gibi davranmak olduğuna göre, yapılabilecek tek şey fırsat sağlamaktır; fırsatı değerlendirmek de kişinin isteğine bırakılmalıdır. Bu, kuşkusuz, bir hayli masraf gerektirir; ama bu bedel bir savaşın giderleriyle kıyaslanamaz. Bilim fiziksel dünyanın yasalarını kavramakta harikalar yaratmıştır; ama şimdiye kadar, kendi doğamızı, yıldızların ve elektronların doğasına kıyasla çok daha az anlamış bulunuyoruz. Bilim, insanın doğasını anlamayı öğrendiğinde, makinelerin ve fiziksel

bilimlerin yaratamadığı mutluluğu yaşamımıza getirebilir.

**

DAVRANIŞÇILIK VE DEĞERLER

Ciddi bir Amerikan dergisinde dünyada bir tek davranışçı olduğu, onun da Dr. Watson (John Broadüs Watson (1878-1958): Amerikalı Psikolog. (C.N) öldüğü yolunda bir ifadeye rastlamıştım. Ben, çağdaş düşünceli olan ne kadar insan varsa o kadar da davranışçı olduğunu söylerdim. Bu, davranışçıların üniversitelerde daha yaygın olduğu, ya da bizzat benim bir davranışçı olduğum anlamına gelmez - Rusya ve Çin'i gördükten sonra, zamana ayak uyduramamış olduğumu farkettim. Ancak nesnel (objektif) özeleştiri beni çağdaşlaşmamın yerinde olacağını kabule zorluyor. Bu makalede, benim gibi, bilimde çağdaş olan şeyleri kabul ettikleri halde, yaşamaya değer şeyler konusunda kendini Ortaçağlılıktan kurtaramayan kişilerin karşılaştıkları bazı güçlükleri ortaya koymak istiyorum. Davranışçılığın yalnızca değerler ile olan mantıksal ilişkisini değil; ana hatlarıyla benimsenmesi durumunda bu doktrinin sıradan insanlar üzerindeki etkisinin ne olacağını da sorgulamak istiyorum.

Davranışçılık, psikanaliz gibi bir çılgınlık haline henüz gelmemiştir; ancak bir gün gelirse, popüler şekli, kuşkusuz, Dr. Watson'un öğretilerinden değişik olacaktır -popüler Freudculuk Freud'dan ne kadar farklıysa o kadar farklı.

Davranışçılığın popüler versiyonu sanırım şöyle bir şey olacak: Eskiden hissetmek, bilmek ve istemek gibi üç işlevi yürütebilen akıl diye bir şeyin var olduğu düşünülürdü. Şimdi ise, akıl diye bir şeyin var olmadığı, yalnızca bedenin var olduğu kesinlik kazanmıştır. Bütün eylemlerimiz bedensel süreçlerden ibarettir. "Hissetme" özellikle iç salgı bezleri gibi iç organlarla ilgili bir olaydır. "Bilme" gırtlağın hareketlerinden ibarettir. "İsteme" işe uzun kaslara bağımlı bütün diğer hareketlerden oluşur. Geçenlerde, ünlü bir entellektüel ile bir dansöz evlendiğinde, onların birbirlerine uygunluğu konusunda kuşkularını dile getirenler oldu. Bir davranışçının bakış açısından bu kuşku yersizdir; biri kol ve bacak kaslarını, öteki de gırtlak kaslarını geliştirmiştir.

Demek oluyor ki, mesleğin farklı dallarında olmakla beraber, her ikisi de birer akrobattır. Yapabildiğimiz tek şey bedenimizi hareket ettirmek olduğuna göre, bu öğretinin popüler yandaşlarının, bundan, vücudumuzu olabildiğince çok hareket ettirmemiz gerektiği sonucuna varmaları beklenebilir. Bu noktada göreceliğe ilişkin bazı güçlükler ortaya çıkacaktır. Bedenin değişik bölümleri birbirlerine göre mi hareket edecektir; yoksa beden bir bütün olarak içinde bulunduğu araca göre mi hareket edecektir?

Veya, erdemin ölçütü dünyaya göre olan hareket midir?

İdeal insan birinciye göre bir akrobat; ikinciye göre, aşağıya doğru hareket eden bir yürüyen merdivenden yukarıya koşan bir insan; üçüncüye göre de, yaşamını bir uçak içinde geçiren insandır. Ortaya çıkacak anlaşmazlıklarda hangi ilkeye göre karar verileceğini bilmek kolay değildir; ancak ben şahsen pilotlardan yanayım.

En güçlü ülkelerdeki en güçlü kesimlerde egemen olan, insanın kusursuzluğu anlayışının değişik biçimlerine bakarsak, davranışçılığın temelde var olan inançlara teorik bir gerekçe sağlamaktan öteye gitmediği sonucuna varırız. Beden eğitimine inananlara ve bir ulusun "erkekliğinin" onun sporculuğuna bağlı olduğu görüşünü benimseyenlere göre akrobat ideal insandır; İngiliz yönetici sınıfında yaygın olan görüş de böyledir. Yürüyen merdivenlerden yukarıya koşan kişi, zevklerden uzak durabilmek koşuluyla, kasları geliştirmeyi en yüce erdem olarak gören Hristiyanların beau ideal'idir. Bu, YMCA'in (YMCA: Genç Erkekler Hıristiyan Birliği. (C.N.)) Çin'de yerleştirmeye çalıştığı ve yöneticilerimizin egemenliğimiz altında olan bütün ırklar ve sınıflar için uygun bulduğu görüştür. Pilot, mekanik güç kullananlara özgü, daha aristokratça bir idealin temsilcisidir. Ancak, bütün bunların üstünde, Aristoteles'ın hareketsiz-olan-hareket ettiricisini anımsatan yüce bir kavram vardır. Ona göre, merkezde hareketsiz duran bir ulu varlık vardır; geriye kalan her şey ve herkes onun çevresinde değişik hızlarla dönerler ve böylece o kişiye mutlak en büyük göreceli hareketi sağlarlar. Bu merkezde olma rolü süpermenlerimiz için, özellikle de finans kesimi mensupları için ayrılmıştır.

İnsanın kusursuzluğu konusunda Greklerden ve Ortaçağ'dan günümüze kadar gelen değişik bir kavram daha vardır; ancak makinelerin düş gücüne egemen olması sonucu ortaya çıkan görüş yavaş yavaş onun yerini almaktadır. Kanımca bu eski görüş mantıksal olarak, davranışçılıkla bağdaştırılabilir; ancak, psikolojik açıdan, sade vatandaşın davranışıyla bağdaştırılamaz. Bu eski görüşe göre hissetmek ve bilmek eylem kadar önemlidir; sanat ve derin düşüncenin, uzayda büyük miktarda kütlenin yerini değiştirmek kadar övgüye değer olduğu düşünülür. Cheribüm (Tevrat'ta adı geçen bir melek. (C.N)) Tanrı'yı sever, Seraphim (İncil'de adı geçen üç çift kanatlı melek. (C.N.)) Tanrı'yı derin düşünce yoluyla anlamaya çalışır; onların yüce kusursuzlukları da bunda yatar. Bu ideal tümüyle statiktir. Cennette ilahiler söylenip arp çalındığı doğrudur. Ancak her gün aynı ilahiler söylenir; arpların yapısında hiçbir gelişmeye izin yoktur. Böyle bir yaşam çağdaş insana sıkıcı gelir. Teolojinin ilgi yitirmesinin bir nedeni de, cenneti her gün gelişen makinelerle donatmamasında yatar; Milton5 cehennem için bunu başarmıştı.

Her etik sistemin bir tür non sequitür'a (önerme veya kanıtlara uygun olmayan sonuç) dayandığı söylenebilir. Filozof önce nesnelerin doğası hakkında yanlış bir teori icadeder; bundan da, kendi

teorisinin yanlış olduğunu gösteren eylemlerin kötü eylemler olduğu sonucunu çıkarır. İlk olarak geleneksel Hristiyanlığı ele alalım**. Her şey her zaman Tanrı'nın iradesine tabi olduğundan, günahkarlığın Tanrı iradesine karşı gelmek olduğunu iddia eder. Hegel yandaşlarına gelince, onlar da evrenin kusursuzca örgütlenmiş, uyum içindeki parçalardan oluştuğunu; bu nedenle, kötülüğün bu uyumu azaltan davranışlar bütünü olduğunu iddia ederler.** Ne var ki, uyum metafiziksel bir sorun olduğu halde uyum dışı davranışların nasıl olanaklı olduğunu anlamak zordur. Fransız halkı için yazan Bergson, davranışları ile kendisine karşı çıkanları ahlaki suçlamadan daha korkunç birşeyle, yani gülünç olmayla tehdit ediyor. Önce insanların asla mekanik davranmadıklarını gösteriyor; sonra da gülme üzerine yazdığı kitabında (Lczughter) bizi güldüren şeyin mekanik olarak davranan bir insan görmek olduğunu ileri sürüyor. Bu demektir ki, Bergson felsefesinin yanlış olduğunu gösteren bir şey yaparsanız o zaman ve ancak o zaman gülünç olursunuz.

Umarım bu örnekler metafiziğin, herhangi bir etik sonuca yol açamayacağını, varabileceği tek sonucun, kendi yanlışlığının yol açtığı aşağıdaki sonuç olduğunu açıkça göstermiştir: Eğer metafizik doğru olsaydı günah olarak tanımladığı eylemler olanaksız olurdu.

Bu açıklamaları davranışçılığa uygulayarak şu sonucu çıkarıyorum: Etik sonuçları varsa ve olduğu ölçüde metafiziğin yanlış olması gerekir; öte yandan, doğru ise de davranışlarla hiçbir ilişkisi olamaz. Popüler davranışçılığa -tam anlamıyla bilimsel şekline değil- bu açıdan baktığımızda onun yanlış olduğuna ilişkin çeşitli kanıtlar buluyorum. İlk olarak, eğer destekleyicileri herhangi bir etik sonucu olmadığını düşünselerdi, hemen hepsi bütün ilgilerini yitirirlerdi.

Burada bir ayrım yapma gereği doğuyor. Doğru bir doktrinin pratik sonuçlar doğurması olasıdır; ama etik sonuçlar yaratması olanak dışıdır. İki madeni para atarak çalıştırılan bir makineden siz tek bir para atarak birşey almak isterseniz gerçeğin pratik bir sonucu olur; yani bir para daha atmanız gerekir. Ancak hiç kimse bu sonucu "etik" olarak değerlendirmez; bu sadece arzumuzu nasıl gerçekleştirebileceğimizle ilgilidir. Bunun gibi, Dr. Watson'un kitabında bu başlık altında işlendiği şekliyle davranışçılığın, özellikle eğitim alanında pek çeşitli ve önemli sonuçları vardır. Eğer bir çocuğa belirli bir şekilde davranmayı öğretmek istiyorsanız, örneğin Freud'un değil de Dr. Watson'un öğütlediği yola başvurmanız çoğu zaman akıllıca olur. Ancak bu da etik değil, bilimsel bir konudur. Etik, sadece, bir eylem belli bir hedefi amaçladığı zaman; veya bazı eylemler, getirdikleri sonuçlara bakılmaksızın, iyi ve kötü olarak sınıflandırıldıkları zaman söz konusu olur.

Burada davranışçılığın -mantığa ters düşse de- sözcüğün gerçek anlamında bir ahlak kuralı koyma eğiliminde olduğu sonucuna varıyorum. Konu şöyle görünüyor; yapabileceğimiz tek şey maddeyi hareket ettirmek olduğuna göre, olabildiğince çok şey hareket ettirmeliyiz; bu nedenle sanat ve düşünce maddeyi harekete geçirmeye yardımcı oldukları ölçüde değerli sayılırlar. Bu, günlük yaşam için aşırı ölçüde metafiziksel bir ölçektir; pratik ölçek ise gelirdir. Dr. Watson'dan aşağıdaki alıntıyı ele alalım: "Kişilik, karakter ve yeteneği değerlendirmede en önemli öğelerden biri, kanımca, bir kimsenin yıllık başarısının tarihçesidir. Bunu, kişinin değişik işlerde kaldığı süreler ve gelirindeki yıllık artışlarla nesnel olarak ölçebiliriz...

Eğer bu kişi bir yazarsa, yazılarına ödenen ücretin yıllara göre bir grafiğini çizmek isteriz. Eğer otuz yaşındayken yazıları için önde gelen dergilerden kelime basına aldığı ortalama ücret, yirmi dört yaşındayken aldığının aynı ise, onun sudan bir yazar olması, daha öteye de gidemeyeceği olasıdır."

Bu ölçütü, Buda, İsa ve Muhammed'e; Milton ve Blake'e uygularsak, bu kişilerin değerleri hakkındaki görüşlerimizde ilginç değişiklikler yapmak gerektiğini görürüz. Daha önce değinilenler dışında bu alıntıda iki ahlaki özdeyiş saklıdır. Bir -kusursuzluk kolayca ölçülür olmalıdır; iki -yasalarla uyumlu olmalıdır. Bunların ikisi de etiği fiziğe dayalı bir sistemden elde etmeye çalışmanın doğal sonuçlarıdır. Yukarıdaki paragrafta Dr. Watson'un öne sürdüğü etik, benim kabul edebileceğim etik değildir. Erdemin gelirle orantılı olduğuna; kalabalığa uyum sağlamakta güçlük çekmenin günah olduğuna inanmam olanaksızdır. Yoksul ve aksi bir kişi olduğumdan, bu konularda önyargılı düşündüğüm kuşku götürmez; bunun bilincinde olmama rağmen düşüncelerim yine de değişmiyor.

Şimdi de davranışçılığın bir başka yönünü, eğitim konusundaki görüşlerini ele alacağım. Burada, eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla, bu konudaki görüşleri kusursuz görünen Dr. Watson'dan alıntı yapamıyorum. O eğitimin daha sonraki aşamalarına değinmiyor; benim en çok kuşku duyduğum konular ise orada. Açık bir şekilde davranışçı olmamakla beraber davranışçılıkla ilintili görüşten çokça etkilenmiş olan bir kitabı ele alacağım: The Child: His Nature and His Needs (Çocuk: Doğası ve Gereksinimleri) 6. Bu kitap temelde, psikolojik yönden çok değerli olması nedeniyle oldukça takdir ettiğim bir kitaptır; ancak bana göre, estetik ve etik yönden eleştiriye açıktır. Estetik eksikliği göstermek için aşağıdaki bölümü alıyorum (sayfa 384):

"Yirmi beş yıl önce öğrencilere on ila ön beş bin kelimenin nasıl yazıldığı öğretiliyordu. Son yirmi yılda yapılan araştırmalar göstermiştir ki, tipik bir lise mezununun, okul çalışmalarında, eğer özel ve teknik sözcük bilgisi gerektiren teknik bir işle ayrıca uğraşmıyorsa, daha sonraki yaşamında da üç bin sözcükten fazlasını öğrenmesine gerek yoktur. Tipik bir Amerikalı, mektuplarında ve gazetelere yazdığı yazılarda çoğu zaman bin beş yüzden fazla değişik sözcük kullanmamaktadır; çoğu kişi ise bunun yarısından fazlasını hiç kullanmaz. Bu gerçeklerden dolayı günümüzde, okullardaki yazın kuralları dersleri günlük yaşamda kullanılan sözcüklerin, otomatik olarak yazılabilecek şekilde, iyice öğretilmeleri ilkesine göre düzenlenmekte; daha önceleri öğretilen ve belki de hiç kullanılmayan teknik ve alışılmış sözcükler eğitim programından çıkarılmaktadır. Bugünkü yazın derslerinde hiç bir sözcüğe, belleği geliştirmek bakımından yararlı olacağı düşüncesiyle, yer verilmemektedir."

Son cümlede, ezberleme yanlışı eski gerekçenin yanlışlığını ortaya koymak için, psikolojiye yerinde bir yardım çağrısı yapılıyor. Anlaşılan ezberleme belleği geliştirmiyor. Öyleyse, hiçbir şey, o şeyin bilinmesi gerekliliği dışında bir gerekçeyle ezberlenmemelidir. Bunu belirledikten sonra yukarıdaki alıntının akla getirdiği bazı şeyleri irdeleyelim. İlk olarak, bir şeyin nasıl yazılacağını bilmenin hiçbir yararı yoktur. Shakespeare ve Milton doğru heceleyemezlerdi; Maria Corelli ve Alfred Austen ise bunu yapabilirlerdi. Doğru heceleme, biraz, "eğitimli"yi "eğitimsiz"den ayırdetmenin kolay bir yolu olarak, snopça nedenlerle; biraz, iyi giyinmek gibi, kalabalığın baskısıyla; biraz da, doğal-yasa düşkünü kimselerin, kişisel özgürlüğün hala var olmayı sürdürdüğü bir alan görmekten acı duymalarına bağlı olarak aranan bir şeydir. Hiç olmazsa, yazılı basının, sözcükleri alışılmış biçimde yazması gerektiği düşünülürse bu amaç için okuyucu sağlamak her zaman olanaklıdır.

İkinci olarak, Çin dışındaki ülkelerde yazı dili, edebiyatın bütün estetik güzelliğini içeren konuşma dilinin yerini almıştır. İnsanlar, dilin güzel olabileceği ve olması gerektiği duygusunu korudukları çağlarda yazın kurallarına pek aldırmazlardı; ama telaffuza dikkat ederlerdi. Şimdilerde üniversite eğitimi görmüş kişiler bile en sıradan sözcükler dışındaki sözcükleri telaffuz etmeyi bilmiyorlar; ve bu nedenle de şiirlerin çoğunu vezne uygun olarak okuyamıyorlar. Profesyonel edebiyat öğrencileri dışında, kırk yaşının altında olup da bazı şiirleri veznine uygun olarak okuyabilecek belki de tek bir Amerikalı yoktur. Eğer eğitimde bir ölçüde, estetik de söz konusu ise çocuklara heceleme öğretileceğine yüksek sesle okuma öğretilmesi gerekir. Eskiden aile reisinin İncil'i yüksek sesle okuması bu gereksinimi çok iyi giderirdi; ancak şimdilerde bu uygulamanın nesli neredeyse tükenmiştir.

Doğru telaffuzu öğrenmek önemli olduğu gibi, estetik yönden, geniş bir sözcük bilgisi de gereklidir. Yalnızca bin beş yüz sözcük bilenler, basit konular ve şansın yaver gittiği ender durumlar dışında, kendilerini tam olarak ve güzel bir şekilde ifade edemezler. Bugünkü Amerikan nüfusunun yarısı eğitimi için, Shakespeare'in harcamış olduğu zaman kadar zaman harcar; ama sözcük sayısı onunkinin onda birine ancak varır. Yine de, onun sözcükleri, ticari başarı sağlamak zorunda olan oyunlarında kullanıldığına göre, zamanın sıradan vatandaşları tarafından da anlaşılıyor olmalıydı. Çağdaş görüşe göre, eğer kişi kendisini anlaşılır kılabiliyorsa dile yeterince hakim sayılır; eski görüşte ise, kişinin konuşma ve yazma dilinde estetik zevk sağlaması aranırdı.

Bu satırların yazarı gibi, pratik nedenlerle davranışçılığın bilimsel yanını kabul edip, etik ve estetik sayılan sonuçlarını reddeden bir kişi sonunda nereye varır?

Dr. Watson'u çok takdir ederim; kitaplarını da son derece önemli bulurum.

Günümüzde teorik uğraşların en önemlisinin fizik, sosyal olguların en önemlisinin sanayileşme olduğu görüşündeyim. Ama yine de, "yararsız" bilgiye ve haz vermek dışında bir amacı olmayan sanata hayranlık duymaktan kendimi alamıyorum. Sorun mantıksal değildir; çünkü gördüğümüz gibi, eğer davranışçılık doğruysa, hangi amaç için ne gibi araçlar kullanılacağını göstermeye yardım etme gibi ikincil konular dışında, değer yargılarına ilişkin konularda bir etkisi olamaz. Sorun, geniş anlamda politiktir: İnsanoğlunun büyük bölümünün hata yaptığı kesin ise, doğru önermelerden yanlış sonuçlar çıkarmak mı, yoksa yanlış önermelerden doğru sonuçlar çıkarmak mı daha iyidir?

Bu tür bir problemin çözümü yoktur. Tek doğru çözüm, sanırım sıradan insanlara mantık öğretmek; böylece onlara yalnızca doğru görünen sonuçlara varmaktan kaçınma olanağı vermektir.

Örneğin, Fransızların "mantıklı" öldüğü söylendiğinde kastedilen şudur: bir önermeyi kabul ediyorlarsa; incelikli mantıktan yoksun bir kişinin, yanlış olarak bu önermeden çıkaracağı yanlış her türlü sonucu da kabul ederler. Bu en istenmeyecek türden bir özelliktir; İngilizce konuşan uluslar geçmişte, genel olarak, bu duruma diğer uluslardan daha az düşmüşlerdir. Ancak, bu duruma düşmemeye devam edeceklerse eskiden olduğundan daha çok felsefe ve mantık öğrenmelerine gerek olduğunu gösteren işaretler vardır. Eskiden mantık çıkarım yapma sanatıydı. Şimdi ise, doğal olarak, yapma alışkanlığında olduğumuz çıkarımların ender olarak doğru olduğu anlaşıldığından, mantık da bir çıkarım yapmaktan sakınma sanatı olmuştur. Bu nedenle mantığın, okullarda insanlara akıl yürütmemeyi öğretmek amacıyla öğretilmesi gerektiğine inanıyorum. Çünkü akıl yürütürlerse yanlış yürütecekleri kesin gibidir.

**

DOĞU'NUN VE BATI'NIN MUTLULUK İDEALLERİ

Wells'in Zaman Makinesi'ni herkes bilir; makine, ona sahip olan kişinin zaman içinde ileriye veya geriye gitmesini, geçmişin neye benzediğini, geleceğin nasıl olacağını şahsen görmesini sağlar. İnsanlar Wells'in makinesinin sağladığı yararların birçoğunun, günümüzde de, dünyanın çeşitli yerlerine seyahat ederek sağlanabileceğini pek farketmiyorlar. New York'a ya da Chicago'ya giden bir Avrupalı geleceği, eğer ekonomik bir felaket ortaya çıkmazsa Avrupa'nın ulaşması olası geleceği görecektir. Öte yandan, eğer Asya'ya gidecek olursa geçmişi görecektir. Bana anlatıldığına göre Hindistan'da Ortaçağ'ı, Çin'de (1920) onsekizinci yüzyılı görecektir.

Eğer George Washington yeryüzüne geri gelseydi, yarattığı ülke onu da şaşırtırdı. İngiltere'de biraz daha az, Fransa'da ise ondan daha da az yabancılık çekerdi. Ancak Çin'e ulaşmadan kendini tam olarak ülkesinde hissetmezdi. Hayali yolculukları boyunca ilk kez orada, "yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışı"na hala inanan, bunları Bağımsızlık Savaşı'nın Amerikalılarına benzer şekilde algılayan insanlarla karşılaşırdı. Çin'e cumhurbaşkanı olması da sanırım pek uzun zaman almazdı.

Batı uygarlığı Kuzey ve Güney Amerika'yı, Rusya dışındaki Avrupa'yı ve özerk İngiliz dominyonlarını içine alır. Bu uygarlıkta Amerika başı çeker; Batı'yı Doğu'dan ayırdeden bütün özellikler en çok Amerika'da belirgin ve gelişmiş durumdadır. İlerlemeyi doğal karşılamaya alışkınız: Son yüzyılda gerçekleşen değişimlerin daha iyiye doğru olduğundan, iyiye doğru başka değişimlerin de hep süregeleceğinden hiç kuşku duymuyoruz. Savaş ve onun sonuçları Kıta Avrupasında bu güvenli inanca bir darbe indirdi; insanlar 1914 öncesine, yüzyıllar boyu tekrar dönmeyecek bir altın çağ gözüyle bakmaya başladılar.

İyimserliğin uğradığı bu sarsıntı İngiltere'de daha hafif, Amerika'da ise daha da hafif olarak gerçekleşti. İçimizde, ilerlemeyi doğal karşılama alışkanlığında olan kişilerin, bizim yüz elli yıl önce bulunduğumuz konumda olan Çin gibi bir ülkeyi ziyaret etmeleri ve geçirdiğimiz değişikliklerin bize gerçek bir iyileşme getirip getirmediğini kendi kendilerine sormaları özellikle ilginç olacaktır. Herkesin bildiği gibi Çin uygarlığı, Confucius'un İsa'dan beş yüz yıl önce yaygınlaşan öğretilerini temel almıştır. Grekler ve Romalılar gibi Confucius da insan toplumunun

gelişmesinin doğa gereği olduğu görüşünde değildi; tersine, çok eski çağlarda hükümdarların bilge kişiler olduğuna ve de insanların, yozlaşmış günümüzün hayranlık duyduğu ancak ulaşamadığı ölçüde mutlu olduklarına inanıyordu. Bu kuşkusuz bir yanılgıydı. Ama ne olursa olsun Confucius, çağının diğer hocaları gibi, hep yeni başarılar peşine düşmek yerine, belli bir nitelik düzeyini koruyan kararlı bir toplum yaratılmasını amaçlıyordu. Bu konuda, şimdiye kadar gelmiş geçmiş herkesten daha başarılı oldu. Kişiliği o çağlardan günümüze dek Çin uygarlığına damgasını vurmuştur.

Onun zamanında Çin bugünkü topraklarının yalnız küçük bir bölümünü kaplıyordu ve birbirleriyle çarpışan eyaletlere bölünmüş durumdaydı. Çinliler, bunu izleyen üç yüz yıl içinde şimdi Çin olarak bilinen topraklara yayıldılar ve son elli yıla gelinceye kadar yüzölçümü ve nüfus bakımından dünyanın en büyüğü olan bir imparatorluk kurdular. Barbarların işgallerine, Moğol ve Mançu hanedanlarına ve arada yaşanan uzun veya kısa süreli iç savaş ve karışıklıklara karşın Confucius'un sistemi varlığını sürdürdü; beraberinde sanat, edebiyat ve uygar bir yaşama biçimi getirdi. Batı ve batılılaşmış Japonya ile temaslar sonucunda bu sistem ancak yeni yeni çökmeye başlamıştır.

Bu kadar olağanüstü bir varolma gücüne sahip bir sistemin pek üstün nitelikleri olması gerekir; saygı ve ilgimizi de hakeder. Bu sistem kelimenin bizim algıladığımız anlamında bir din değildir; çünkü doğa üstü veya mistik inançlarla bir ilişkisi yoktur. Tamamen ahlaki bir sistem olmakla beraber kuralları, Hristiyanlığın kurallarından farklı olarak, sıradan insanların uygulayamayacağı ölçüde yüce değildir. Confucius'un öğretileri, temelde, modası geçmiş onsekizinci yüzyıl "beyefendi" idealine benzer şeylerdir. Deyişlerinden biri bunu açıklamaktadır (Lionel Giles'in Sayıngs of Confucius - Confucius'un Deyişleri-,nden alıntı): "Gerçek beyefendi hiçbir zaman | kavgacı değildir. Eğer ortada kaçınılmaz bir rekabet varsa, bu bir atış-yarışması gibi çözümlenir. Burada bile, yerini almadan önce ve kaybettikten sonra rakibini kibarca selamlar; kaybetmişse ceremesini de çeker. Böylece, çekişirken bile gerçek beyefendiliğini korur."

Çoğunlukla, bir ahlak hocasından beklendiği gibi, sorumluluktan, erdemden ve bu tür şeylerden söz eder; ancak kişiyi, doğaya ve doğal sevgiye aykırı olan herhangi bir şeye zorlamaz. Bu da aşağıdaki konuşmada görülüyor:

"She Dükü Confucius'a şunları söyledi: Ülkemizde dürüst bir adam var. Babası bir koyun çaldı ve oğlu ona karşı tanıklık etti. Confucius şöyle yanıtladı: Bizim ülkemizde dürüstlük bundan farklı bir şeydir. Baba oğlunun suçunu, oğlan da babasının suçunu gizler. Gerçek dürüstlük ancak böyle davranışlarda bulunur." Confucius her şeyde, hatta erdem konusunda bile, ılımlı bir kişiydi. Kötülüğü iyilikle yanıtlamamız gerektiğine inanmazdı. Bir keresinde kötülüğe iyilikle karşılık verme ilkesi hakkındaki düşüncesi sorulduğunda yanıtı şu olmuştu: "O zaman iyiliğin karşılığı ne olacak?

Haksızlığa adaletle, iyiliğe iyilikle karşılık vermelisiniz." Onun zamanında Çin'de kötülüğe iyilikle karşılık verme ilkesi, öğretileri Hristiyanlığa Confucius'unkinden daha yakın olan taoistlerce öğütleniyordu. Taoizmin kurucusu Lao-Tze (Confucius'un daha yaşlı bir çağdaşı olduğu sanılır) şöyle diyor: "İyiye iyi, iyi olmayana da, onu iyiliğe yöneltmek için, yine iyi davranmalıyım. İnanç sahibi olanlara saygı duyarım; olmayanlara da saygı duyarım; çünkü belki bu yolla onlar da inanç sahibi olurlar. Bir insan kötü bile olsa onu dışlamak doğru olabilir mi?

Kötülüğe iyilikle karşılık veriniz." Lao-Tze'nin bazı sözleri Dağdaki Vaaz'ın (İsa tarafından müritlerine verilen, Hristiyanlığın temel ilkelerini içeren vaaz. (C.N)) bazı bölümlerine inanılmaz derecede benzer. Örneğin şöyle diyor:

"Alçakgönüllü olanlar oldukları gibi kalacaklardır. Eğriler düzeltilecektir. Boşlar doldurulacaktır. Yıpranmışlar yenilenecektir. Yoksullar başarılı olacaktır. Çok fazla şeye sahip olanlar yollarını şaşıracaktır."

Lao-Tze'nin değil de Confucius'un ulusal bilge haline gelmesi Çin'e has bir özelliktir. Taoizm de varlığını sürdürdü: ancak cahil halk arasında ve sihir niteliğinde. Onun öğretileri İmparatorluğu yöneten uygulamacılara hayal ürünü gibi geliyordu. Confucius'un öğretileri ise sürtüşmeleri önleme bakımından çok iyi hesaplanmıştı.

Lao-Tze eylem karşıtı bir sav öğütlüyor, şöyle diyordu: "İmparatorluk, işlerin kendi doğal haline bırakılmasıyla kazanılmıştır. Her zaman birşeyler yapmak zorunda olan kimseler imparatorluk sahibi olmaya layık değildirler." Ancak, doğal olarak, Çin'in yöneticileri Confucius'un, kendine hakim olma, hayırseverlik, nezaket ilkelerini yeğlediler; aynı zamanda, bilge hükümetlerin sağlayacağı yararlara büyük önem verdiler. Beyaz ırka mensup modern ulusların hepsinin yaptığı gibi, kuramsal olarak bir tür ahlak sistemini, uygulamada ise başka bir ahlak sistemini benimsemeyi Çinliler hiçbir zaman akıllarına getirmediler. Onlar her zaman kendi kuramlarına uygun davranmışlardır demek istemiyorum; ancak öyle davranmaya çaba göstermişler, kendilerinden de öyle davranmaları beklenmiştir. Halbuki Hristiyan ahlak kurallarının büyük bir bölümünün, bu günahkar dünyada uygulanamayacak ölçüde yücelik öngördüğü, genelde kabul edilen bir husustur.

Gerçekte, bizim yanyana giden iki tür ahlak sistemimiz vardır: birisi öğütlediğimiz ama uygulamadığımız ahlak; öteki de uyguladığımız ama sadece arasıra öğütlediğimiz ahlak. Mormonizm dışındaki bütün dinler gibi Hristiyanlık da Asya kökenlidir. Hıristiyanlık, ilk yüzyıllarında, Asya mistisizmine özgü olan bireycilik ve öbür-dünya kavramlarına ağırlık vermiştir. Karşı-koymama doktrini bu açıdan bakıldığında bir anlam taşıyordu. Ancak Hristiyanlık güçlü Avrupa prensiplerinin resmi dini olunca bazı metinlerin sözcük anlamına göre algılanmaması gerekli görüldü.

Öte yandan, "Sezar'ın hakkını Sezar'a veriniz" gibilerinden bazı ifadeler çok yaygınlaştı. Günümüzde ise rekabete dayalı sanayinin etkisiyle, karşı-koymama ilkesine en ufak bir eğilim aşağılanmakta, herkesin kendi yolunda gitmesi beklenmektedir. Uygulamada, geçerli olan ahlak ilkemiz mücadele yoluyla elde edilen maddi başarıdır ve bu husus bireyler için olduğu kadar uluslar için de geçerlidir. Bunun dışındaki her şey bize safdillik ve saçma olarak görünür.

Çinliler bizim ne teorik ne de pratik ahlak kurallarımızı benimsiyorlar. Teoride, kavganın yerinde olacağı durumların varlığını; uygulamada ise bu hale çok ender rastlandığını kabul ediyorlar. Bizlere gelince, teorik olarak, dövüşmeyi gerektirecek hiç bir durum olamayacağını; pratikte ise, bu durumların sık sık ortaya çıktığını düşünüyoruz. Çinliler de bazan kavga ederler; ancak savaşçı bir ırk değillerdir. Savaşta olsun iş yaşamında olsun başarıyı uzun boylu övmezler. Geleneksel olarak, öğrenmeye herşeyden çok değer verirler; ondan sonra, ve genellikle onunla birlikte, inceliğe ve nezakete.

Çok uzun yıllar boyunca, Çin'de yönetim görevlerine atamalar yarışma sınavı yoluyla yapılmıştır. İki bin yıl boyunca, babadan oğula geçen bir aristokrasi var olmadığı için (bunun tek istisnası Confucius ailesidir, aile reisine Dük denir) bilim, salt kendisi için topladığı saygının yanısıra, feodal Avrupa'da güçlü soylulara gösterilene benzer bir saygıya kavuşmuştur. Ancak, eski bilim çok dar kapsamlıydı; Çin klasiklerinin ve onların ünlü yorumcularının, eleştiriden uzak olarak öğreniminden ibaretti. Batı'nın etkisiyle coğrafya, ekonomi, jeoloji, kimya vb.'nin eski çağların ahlak öğretilerinden daha pratik yararları olduğu farkedildi. Yeni Çin (yani Avrupa standartları doğrultusunda eğitim görmüş olan gençler) çağdaş gereksinimlerin farkındadır ve belki de, eski geleneklere yeterince saygı duymamaktadır. Ancak yine de, en modern olanları bile, az sayıda istisna dışında, ılımlılık, nezaket ve barışçılık gibi geleneksel erdemlerini korumaktadırlar. Önümüzdeki birkaç on- yıllık süre içinde Batı'dan ve Japonlardan alınan dersler sonunda bu erdemlerin varlıklarını sürdürmeleri ise kuşku götürür.

Eğer Çinliler ile aramızdaki farkı tek bir cümle ile özetlemem gerekirse şunu söyleyebilirim ki, temelde, zevk almayı amaç edinmişlerdir; bizler ise, temelde, güçlü olmayı. Biz diğer insanlara ve Doğa ya karşı güçlü olmaktan hoşlanıyoruz. Bunlardan ilki için güçlü devletleri, ikincisi için de Bilimi geliştirdik. Çinliler bu tür uğraşlar için fazlasıyla tembel ve fazlasıyla yumuşak huyludurlar. Onlara tembel demek yalnız bu anlamda doğrudur. Rusların olduğu türden tembel değildirler; yani geçimlerini kazanmak için çok çalışırlar. Patronları onları olağanüstü çalışkan bulur. Ancak onlar Batı Avrupalılar ve Amerikalılar gibi, boş durmaktan sıkıldıkları için veya salt koşuşturmayı sevdikleri için çalışmazlar. Geçimlerine yetecek kadar kazandıklarında onunla yetinirler; daha çok çalışarak kazançlarını artırmaya çaba göstermezler. Tiyatroya gitmek, çaylarını içerek sohbete dalmak, eski

çağlardaki Çin sanatına hayranlık duymak veya güzel manzaralı yerlerde dolaşmak gibi eğlencelerle zaman geçirmek konusunda yetenekleri sonsuzdur. Bizim düşünce tarzımıza göre insanın yaşamını böyle geçirmesi gereğinden çok rehavet ifade eder; bizler her gün bürosuna giden bir insana, orada yaptığı işler zararlı da olsa, daha çok saygı duyarız.

Beyazlar için Doğu'da yaşamanın belki de kötü bir etkisi oluyor. Ancak itiraf etmeliyim ki, Çin'i tanıdıktan sonra tembelliğe insanların toplu olarak sahip olabilecekleri en iyi özellik olarak bakmaya başladım. Çalışkanlık sayesinde gerçi bazı şeyler kazanıyoruz; ancak bu başardığımız şeylerin sonuç olarak bir değer ifade edip etmediği, sorgulanmaya değer. Üretimde eşsiz beceriler geliştiriyoruz. Ürettiklerimizin de bir bölümünü gemiler, otomobiller, telefonlar ve lüks ve hızlı yaşamın başka gereçleri olarak kullanıyoruz; bir bölümünü ise birbirimizi toplu halde öldürecek silahlar, zehirli gazlar ve uçaklara ayırıyoruz. Çok iyi bir yönetim ve vergi sistemimiz var. Bu vergilerin de bir bölümü eğitim, sağlık ve benzeri yararlı şeyler için, geriye kalanı da savaş amaçları için kullanılmaktadır.

Günümüz İngilteresinde milli gelirin en büyük bölümü geçmiş ve gelecek savaşlara ayrılmakta, yararlı şeylere ise ancak bundan geri kalan bölüm harcanmaktadır. Kıta Avrupasındaki ülkelerin çoğunda oran daha da kötüdür. Benzersiz etkinlikte bir polis örgütümüz var. Bunun bir bölümü suçu ortaya çıkarmak ve önlemek için, bir bölümü de yeni, yapıcı siyasal düşünceleri olan kişileri hapse atmak için kullanılıyor. Son zamanlara kadar Çin de bunların hiçbiri yoktu.

Sanayi otomobil veya bomba yapamayacak kadar verimsiz, devlet kendi vatandaşlarını eğitemeyecek ve başka ülke insanlarını öldüremeyecek kadar etkisiz; polis haydutları veya bolşevikleri yakalamayacak kadar güçsüzdü. Bunların sonucu olarak Çin'de, hiçbir beyaz adamın ülkesinde bulunmayan ölçüde, herkes için özgürlük; ufak bir azınlık dışındaki bütün insanların fakir olduğu düşünüldüğünde çok çarpıcı olan, yaygın bir mutluluk vardı. Orta sınıftan bir Çinli ile orta sınıftan bir Batilinin olaylara bakış açılarını karşılaştırdığımızda iki farklılık göze çarpar: Birincisi, Çinlilerin yararlı bir amaca hizmet etmeyen hiçbir eyleme değer vermemeleri; ikincisi, kendi itilerimizi kontrol altında tutup başkalarınınkine karışmayı ahlaklılık saymamalarıdır. Bunların birincisini daha önce tartışmış bulunuyoruz; ancak ikincisi de sanırım aynı ölçüde önemlidir.

Ünlü sinolog Profesör Giles'in "Confucianizm ve Karşıtları" konusunda Gifford'da verdiği konferanslarda savunduğu görüşe göre, Hristiyan misyonerlerin Çin'deki başarılarının başlıca engeli, doğuştan günahkarlık doktrini olmuştur. Uzak Doğu'da çoğu misyonerler tarafından hala öğretilmekte olan kalıplaşmış Hristiyan doktrinine göre hepimiz günahkar olarak, sonsuza dek cezalandırılmayı hakedecek ölçüde günahkar olarak doğmuşuzdur. Çinliler bu savın, beyazlar için geçerli olmasını kolaylıkla kabul edebiliyorlar. Ancak kendi ana- babalarının ve büyük ana-babalarının cehennem ateşinde yandığı söylendiğinde kızıyorlar. Confucius insanların iyi olarak doğduğunu, eğer sonradan günahkar olurlarsa bunun kötü örneklerden ya da kötü terbiyeden kaynaklandığını öğretmişti.

Batı'nın geleneksel katı inançları ile bunun arasındaki farklılığın Çinlilerin bakış açısı üzerinde derin etkisi vardır. Bizde, ellerinde ahlak meşalesi taşıdığı varsayılan kişiler, kendilerini normal zevklerden mahrum eden ve bunun acısını başkalarının zevklerine karışarak çıkaran kişilerdir. Bizim erdem anlayışımızda başkalarının işine burun sokma özelliği vardır: Bir kimse eğer kalabalığın rahatını bozmuyorsa onun olağanüstü iyi bir insan olabileceğini düşünmeyiz. Bu bizim Günah anlayışımızdan kaynaklanıyor.

Bu tavır yalnızca özgürlükleri kısıtlamakla kalmıyor; ikiyüzlülüğe de yol açıyor. Çünkü geleneksel ölçütlere uyum sağlamak çoğu kişiye fazlasıyla güç geliyor. Çin de işe durum böyle değildir. Orada ahlak kuralları olumsuz yönde değil, olumlu yöndedir. İnsanın ana-babasına saygılı, çocuklarına şefkatli, fakir akrabalarına cömert ve herkese nazik davranması beklenir. Bunlar da gerçekleştirilmesi çok zor beklentiler değildir; halkın çoğunluğu tarafından gerçekten uygulanır. Sonuç da, galiba, çoğumuzun yerine getiremediği bizim ölçütlerimize göre daha olumludur.

Günah kavramının yokluğunun bir başka sonucu da insanların, aralarındaki görüş ayrılıklarını, Batı'da olduğundan daha fazla, mantığa ve tartışmaya açık tutma eğiliminde olmalarıdır. Bizde fikir ayrılıkları hemen bir "ilke" sorununa dönüşür: iki taraf da diğer tarafın kötü olduğunu, ona katılmanın suçluluğu

paylaşmak demek olduğunu düşünür. Bu da anlaşmazlıkları şiddetlendirir ve uygulamada hemen kuvvete başvurmayı akla getirir. Çin'de kuvvete başvurmaya hazır silahlı kuvvetler var olmuşsa da onları kimse, hatta askerlerin kendileri bile ciddiye almamıştır. Hemen hemen kansız denebilecek savaşlar yapmışlar, bizim Batı'daki daha şiddetli çatışmalarımızdan edindiğimiz deneyimlere bakılırsa, beklenenden çok daha az zarar vermişlerdir. Sivil yönetim de dahil olmak üzere halkın çoğunluğu sanki bu generaller ve orduları hiç yokmuş gibi günlük yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Günlük yaşamda anlaşmazlıklar, çoğunlukla üçüncü bir kişinin dostça arabuluculuğu ile çözümlenir. Kabul gören ilke uzlaşmadır; çünkü her iki tarafın da aşağılanmaması gereklidir. Bazı yönleri yabancılara komik gelse bile, bu görünüşü-kurtarma ilkesi son derece değer verilen ulusal bir kurumdur; sosyal ve siyasal yaşamı, bizdekinden çok daha az acımasız kılar.

Çin sisteminde tek bir kusur, ama önemli bir kusur vardır ve bu da sistemin, Çin'in daha kavgacı uluslara karşı koymasını engellemesidir. Bütün dünya Çin gibi olsaydı bütün dünya mutlu olurdu. Diğer uluslar kavgacı ve kuvvetli olduğu sürece, Çinliler de, eğer ulusal bağımsızlıklarını koruyacaklarsa, artık dış dünyadan soyutlanmış olmadıkları için, bizim kötülüklerimizi bir ölçüde taklit etme zorunda kalacaklardır. Bu taklidin bir gelişme olduğunu sanıp gururlanmaya kalkışmamalıyız.

**

İYİ İNSANLARIN YOL AÇTIKLARI KÖTÜLÜKLER

Yüz yıl kadar önce herkesin çok kötü bir insan olarak tanıdığı Jeremy Bentham adında bir filozof yaşadı. Daha çocukken adını ilk duyduğum anı bugüne kadar hiç unutmadım. Bu, Muhterem Peder Sydney Smith'in, Bentham'ın insanların ölmüş büyükannelerinden çorba yapmaları gerektiğini düşündüğü yolundaki sözlerini duyduğum andı. Böyle bir uygulama bana aşçılık yönünden olduğu kadar ahlak yönünden de tatsız gelmişti. Bu nedenle Bentham hakkında kötü bir kanaat edinmiştim. Bu sözlerin, saygıdeğer insanların erdem uğruna söyleme alışkanlığında oldukları sorumsuz yalanlardan biri olduğunu çok sonraları keşfettim. Bundan başka, Bentham'a karşı gerçek suçlamanın ne olduğunu da anladım. Aşağı yukarı şöyle bir şeydi:

"İyi" insanı, iyilik yapan insan olarak tanımlamıştı. Aklı başında bir okuyucunun hemen anlayacağı gibi bu tanımlama gerçek ahlak ilkelerini altüst eden birşeydi. Bir iyiliğin, ondan yararlanan kişiye duyulan sevgiden kaynaklanıyorsa erdemli olmadığını, sadece ahlak kurallarından esinlenmişse erdemli olduğunu ortaya koyan Kant'ın düşüncesi çok daha yücedir. Aynı kurallar, doğaldır ki, ters yönde, acımasız hareketlere de yol açabilir. Erdemli olmanın ödülünün erdemin kendisi olduğunu biliyoruz. Bundan galiba şu sonuç çıkıyor ki, ona katlanmak da onun cezasını oluşturmaktadır. Bu nedenle Kant, Bentham'dan daha yüce bir moralisttir ve erdemi erdem olduğu için sevdiğini söyleyen herkes onun tarafını tutar.

Bentham'ın kendi iyi insan tanımına göre davrandığı doğrudur: çok iyilik yapmıştır. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarındaki kırk yıl, İngiltere'nin maddi yönden, fikir ve ahlak yönlerinden inanılmaz ölçüde ilerleme gösterdiği yıllardır. Bu dönemin başlarında, daha önce aristokrasiyi temsil eden Parlamento'yu, orta sınıfı temsil eder duruma getiren Reform Yasası çıkmıştır.

Yasa İngiltere'de demokrasiye doğru atılan adımların en zoru olmuştur. Hemen arkasından da, Jamaica'da köleliğin kaldırılması gibi, başka önemli reformlar gelmiştir. Bu dönemin başında adi hırsızlığın cezası asılarak idamdı. Çok geçmeden ölüm cezası yalnız adam öldürme ve vatana ihanet suçlarıyla sınırlandırıldı. Yiyecek fiyatlarını korkunç sefalete yol açacak ölçüde artıran Hububat Yasaları 1846'da yürürlükten kalktı. 1870'de zorunlu eğitim

getirildi. Victoria dönemini kötülemek bugün moda haline gelmiştir; ama ben bizim çağımızın, onların çağının yarısı kadar iyi not almasını dilerim. Ancak şimdiki konumuz bunlar değil. Gelmek istediğim nokta şudur: o yıllardaki ilerlemenin çok büyük bir bölümünün Bentham'ın etkisi sayesinde gerçekleştiği kabul edilmelidir. Geçen yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de yaşayan insanların onda dokuzunun, Bentham olmasaydı yaşayabileceklerinden daha mutlu yaşadıkları kuşku götürmez. Felsefesi öylesine yalındı ki, ona yaptıklarının bir gerekçesi olarak bakmış olabilir. Bizler, şimdiki daha aydın çağımızda, onun fikirlerinin abes olduğunu görebiliriz. Ancak, Bentham'ınki gibi pek de onurlu olmayan bir faydacılık ilkesini reddetme nedenlerine bir göz atmak bizi yüreklendirebilir.

2

Hepimiz "iyi" insandan ne anladığımızı biliriz. İdeal iyi insan içki ve sigara içmez, küfretmez, yalnız erkeklerin bulunduğu bir toplantıda orada hanımlar varmış gibi konuşur, kiliseye aksatmadan gider, her konuda isabetli fikirleri vardır. Haksızlığa karşı derin bir nefret duyar ve Günah'ı cezalandırmanın bizim acı bir görevimiz olduğunu bilir. Yanlış düşünmeye karşı daha da büyük bir nefret duyar ve genellikle orta yaşlı başarılı yurttaşlarının benimsediği görüşlerin isabetli olup olmadığını sorgulayan kişilerden gençleri korumanın bir devlet görevi olduğu kanısındadır. Titizlikle yürüttüğü mesleki faaliyetleri yanında hayır işlerine de hayli zaman ayırır: yurtseverliği ve askeri eğitimi teşvik eder; işçilerin ve onların çocuklarının çalışkan, serinkanlı ve erdemli olmalarını destekleyebilir ve bunu o konulardaki başarısızlıkların gereğince cezalandırılmasını sağlayarak yapar; belki bir üniversitenin mütevelli heyeti üyesidir ve yıkıcı fikirleri olan profesörlere görev vermeyerek eğitime yönelecek saygısızlığı önler. Kuşkusuz, her şeyden çok da, dar anlamıyla "kişisel ahlakı" kusursuzdur.

Bu anlamda "iyi" olan bir adamın, genelde, "kötü" bir adamdan daha çok iyilik yaptığı kuşku götürür. "Kötü" adam ile yukarıda tanımlananın tersi olan adamı kastediyorum. "Kötü" bir adam sigara, arada bir de içki içer; hatta damarına basıldığında ağzını bile bozabilir. Sohbetleri her zaman ağza alınacak türden değildir; güzel havalarda bazı pazar günleri kiliseye gitmek yerine kırlarda dolaşır. Yıkıcı fikirleri de vardır; örneğin, barış istiyorsanız savaşa değil barışa hazırlanmanız gerektiğini düşünebilir. Hatalara karşı tutumu bilimseldir; tıpkı arıza yapan otomobiline olan tutumu gibi. Vaazların ve hapis cezasının, patlak bir otomobil lastiğinin tamirine yararı neyse, kötü alışkanlıkları düzeltmekte de yararının o kadar olduğunu iddia eder. Yanlış düşünce konusunda daha da terstir. Ona göre "yanlış düşünme" sadece düşünme, "doğru düşünme" de sözcükleri papağan gibi tekrarlamaktır. Bu durum, onun her türden garip fikirleri olan kişilere yakınlık duymasına yol açar.

Çalışma saatleri dışında yaptıkları, sadece hoşlandığı şeylerle uğraşmaktan; ya da, daha kötüsü, iktidar sahiplerinin rahatına dokunmayan bazı önlenebilir kötülükler konusunda huzursuzluk yaratıp ortalığı karıştırmaktan ibarettir. Ve hatta olasıdır ki, "kişisel ahlak" konusundaki bazı kusurlarını, gerçekten erdemli olan kişiler gibi özenle gizlemez; kendini, dürüst olmanın iyi bir örnek olmaktan daha iyi olduğu gibi yanlış bir düşünce ile savunur. Sıradan ve saygın bir vatandaşın sözünü ettiğimiz bu niteliklerin bir veya birkaçını taşıyan bir kişi hakkındaki kanaati olumsuzdur; bu nedenle bir hakim, bir öğretmen veya bir vali gibi yetkileri olan görevler almasına izin verilmez. Bu tür işler yalnız "iyi" insanlara açıktır.

Bütün bu durum son zamanlara özgüdür. Cromwell zamanında Püritenlerin kısa süren egemenliği sırasında da durum böyleydi ve onlar tarafından Amerika'ya aşılanmıştı. İngiltere'de tekrar ortaya çıkışı Fransız Devrimi'nden sonra, Jacobinizm'e -yani şimdilerde Bolşevizm diyebileceğimiz şeye- karşı mücadelede yararlı olabileceği düşüncesiyle olmuştur. Wordsworth'ün yaşamı bu değişikliğe bir örnektir.

Gençliğinde Fransız Devrimi'ne yakınlık duymuş, Fransa'ya gitmiş, güzel şiirler yazmış ve evlilik dışı bir kızı olmuştu. Bu dönemde "kötü" adamdı. Daha sonra "iyi" oldu; kızını terketti, doğru ilkeler edindi ve kötü şiirler yazdı. Coleridge de benzer bir değişimden geçmiştir: kötü olduğu zaman Kubla Khan'ı yazdı; iyi olduğu zamanlar da teolojik yazılar.

İyi şiirler yazdığı zamanlar "iyi" olan bir şair örneği bulmak zordur. Dante yıkıcı propaganda yaptığı gerekçesiyle sınır dışı edilmişti. Sonelerine bakarak hüküm verilirse Amerikan göçmen bürosu yetkililerince Shakespeare'e New York'da karaya çıkma izni verilemezdi. "İyi" insanın özünde hükümet yanlısı olması yatar. Bu nedenle Milton, Cromwell'in egemenliği döneminde iyi, ondan önce ve sonraki dönemlerde kötü bir kişiydi; ancak şiir yazması bu önceki ve sonraki dönemlere rastlar -gerçekten de şiirlerinin çoğu bir bolşevik olarak idam edilmekten kıl payı kurtulduğu sonraki dönemde yazılmıştır. Donne, St.Paul Katedrali ruhani meclis başkanlığına getirildikten sonra erdemli oldu; ancak bütün şiirleri daha önce yazılmıştı ve bu nedenle, atanması bir skandala yol açtı. Swinburne gençliğinde, özgürlük için savaşanları öven Songs Before Sunrise (Şafak Öncesi Şarkılar)'ı yazdığı dönemde kötü adamdı; yaşlılığında, aşağılık tecavüzlere karşı özgürlüklerini savundukları için Boerlere oldukça saldırgan yazılar yazdığı zaman ise, erdemli bir kişiydi. Örnekleri artırmaya gerek yok; günümüzde geçerli olan erdem ölçütlerinin iyi şiir üretmekle bağdaşmadığına işaret eden yeterince söz söylenmiş bulunuyor.

Aynı şey başka alanlarda da geçerlidir. Hepimiz biliriz ki Galileo ve Darwin kötü kişilerdi. Ölümünden yüz yıl sonrasına kadar Spinoza'nın çok günahkâr bir adam olduğu düşünülüyordu. Descartes kovuşturmaya uğrayacağı korkusuyla yurt dışına kaçmıştı. Hemen bütün Rönesans sanatçıları kötü insanlardı. Daha hafif konulara gelince, önlenebilir ölümlere karşı çıkanlar mutlaka kötü kişilerdi. Ben Londra'nın bir bölümü çok zengin, bir bölümü de çok yoksul olan bir bölgesinde oturdum. Burada bebek ölümü oranları anormal derecede yüksektir ve zenginler rüşvet veya yıldırma yoluyla yerel yönetimi ellerinde tutarlar. Zenginler güçlerini kamu sağlığı ve bebeklere yardım giderlerini azaltmak; düşük ücretle yarı-zamanlı çalışacak sağlık görevlisi tutmak için kullanırlar. Zenginlerin sofralarının zenginliğini yoksulların çocuklarının yaşamından daha önemli saymayan hiç kimse o yöredeki önemli kişilerin saygısını kazanamaz.

Dünyanın bildiğim her yerinde aynı şey geçerlidir. Bunlara bakarak, iyi bir insanı oluşturan nitelikleri basite indirgeyebiliriz: İyi insan, düşünceleri ve eylemleri iktidar sahiplerine hoş gelen kişidir.

3

Geçmişte kötü oldukları halde maalesef yüceliğe erişmiş olan insanlar üzerinde durmamız hayli üzücü oldu. Şimdi de, daha iç açıcı bir konu olan erdemli insanlara geçelim.

3. George tipik bir erdemli kişiydi. Pitt (1759-1806): 1783-1801 ve 1804-1806 yıllarında başbakanlık yapan İngiliz devlet adamı) ondan katoliklere özgürlük vermesini istediğinde -o

dönemde katoliklerin oy hakları yoktu- taç giyme töreninde yaptığı yemine ters düşeceği düşüncesiyle bunu reddetti. Onlara özgürlük vermenin iyi bir şey olduğu gerekçesine uyarak yanılgıya düşmekten haklı olarak kaçındı. Ona göre sorun yararlı olup olmamak değil, soyut olarak "doğru" olup olmamaktı. Amerika'nın bağımsızlık istemine yol açan siyasette onun politikaya müdahalesinin payı büyüktür; ancak müdahalesi her zaman en yüce amaçlardan kaynaklanmıştır. Aynı şey, çok dindar olan ve düşüşüne kadar Tanrı'nın kendi tarafında olduğuna içtenlikle inanmış ve -bildiğim kadarıyla- kişisel kötülüklerden tamamen arınmış bir kişi olan sabık Kaiser için de söylenebilir. Ama yine de, insanların acı çekmesine ondan daha çok yol açmış olan başka bir günümüz insanı bulmak kolay değildir.

İyi insanlar politikacılara bazı yararlar sağlarlar. Bu yararların başında da, başkalarının kuşku uyandırmadan işlerini yürütmelerine olanak veren bir duman perdesi oluşturmaları gelir. İyi insan arkadaşlarının karanlık işler yapabileceğini aklına getirmez; bu onun iyi yönüdür. Halk da bir insanın, iyiliğini kötüleri gizlemek -için kullanabileceğini hiç düşünmez; bu da onun yararlı yönüdür. Kamu gelirlerinin, onları hakeden zenginlerin eline geçmesine itiraz eden dar kafalı halkın söz konusu olduğu her durumda bu iki özelliğin iyi insanı son derece çekici kılacağı ortadadır. Bana söylendiğine göre -ama ben kesinlikle katılmıyorum- iyi insan olan ve bu amaca göre hareket eden bir Amerika Cumhurbaşkanı varmış. İngiltere'de de Whittaker Wright ününün doruğunda olduğu sıralarda, çevresini, erdemleri onun aritmetiğini anlamalarını ve anlamadıklarını farketmelerini önleyen kusursuz soylular doldurmuştu.

İyi insanın işe yaradığı bir başka alan da istenmeyen kişileri skandallarla politikadan uzak tutabilmeleridir. Yüz kişiden doksan dokuzu ahlak kurallarını ihlal eder; ancak bu gerçek, genellikle gün ışığına çıkmaz. Doksan dokuzuncu kişinin yaptığı ortaya çıktığında, yüz kişi içinde gerçekten masum olan bir kişi yürekten duyduğu nefreti dile getirir; öbür doksan sekizi de, kendilerinden de kuşkulanılabilir korkusuyla, onun peşinden giderler. Bu nedenle, hoşa gitmeyen görüşleri olan bir kimse politikaya atılıyorsa, toplumun geleneksel kurumlarını korumayı amaç edinmiş olan kişilerin, açığa vurulduğunda yeni politikacının kariyerini sona erdirecek birşeyler bulana kadar o kimsenin özel yaşamını geriye doğru adım adım kurcalamaları yeterlidir. O zaman üç seçenekleri olacaktır: gerçekleri açıklayarak onun bir utanç bulutu içinde gözlerden uzaklaşmasını sağlamak; veya açıklama tehditleriyle onu politikadan çekilmeye zorlamak; ya da şantaj yoluyla kendilerine iyi bir gelir sağlamak. Bu seçeneklerden ilk ikisi halkı korur; üçüncüsü de halkı koruyanları korur. Bu nedenle her üçü de övülmeye değer; her üçünü de olanaklı kılan iyi insanların varlığıdır.

Şimdi de örneğin zührevi hastalık konusunu ele alalım. Bunun önceden alınacak uygun önlemlerle hemen hemen tamamen önlenebileceği bilinmektedir. Ancak iyi insanların çabalarıyla bu bilgi mümkün olduğunca dar bir alana yayılır ve uygulanmasında her türlü engel yaratılır. Sonuçta günah yine "doğal" cezasına çarptırılır ve yine İncil'in emirleri uyarınca çocuklar babalarının günahlarını çekmeyi sürdürürler. Bunun tersi olsaydı durum ne kadar da korkunç olurdu. Çünkü eğer günah cezalandırılmazsa, yaptıkları günah değilmiş gibi davranacak kadar ahlaksız kişiler ortaya çıkabilirdi; ve eğer ceza masumları da kapsamazsa o denli korkutucu olmazdı. Bu nedenle, bilim adamlarının edindikleri derme çatma bilgilere rağmen, Doğa'nın bizler daha cehalet çağındayken koyduğu katı ceza yasalarının bugün bile işlemesini sağlayan bu iyi adamlara ne kadar minnettar olsak azdır.

Acılara neden olsun veya olmasın, kötü bir eyle"min kötü olduğunu, doğru düşünen herkes bilir. Ancak herkesin salt ahlak kurallarına uygun hareket etmesi olanaklı olmadığına göre,

erdemin güvence altına alınması açısından, günahı acının izlemesi çok arzulanan birşeydir. İnsanların günahlara bilim öncesi çağlarda verilen cezalardan kaçınma yollarını öğrenmeleri engellenmelidir. Hayırsever insanlar bizleri bu tehlikeli bilgilerden korumamış olsalar da fiziksel ve zihinsel sağlığın korunması konusunda ne çok bilgi sahibi olabileceğimizi düşünmek beni dehşete düşürüyor. İyi insanlar bir de kendilerini katlettirerek yararlı olabilirler. Almanya Çin'in Shantung eyaletini iki misyonerin orada öldürülmesi sayesinde ele geçirmiştir. Saraybosna'da öldürülen Arşidük sanırım iyi bir insandı; ona ne kadar minnettar olsak azdır! Eğer o şekilde ölmeseydi savaş çıkmayabilirdi; dünya demokrasi için güvenli bir hale gelemezdi; militarizm yıkılmazdı; şimdi de İspanya, İtalya, Macaristan, Bulgaristan ve Rusya'daki askeri despotizmin keyfini çıkarıyor olmazdık.

Şaka bir tarafa, kamuoyunca genellikle kabul gören "iyilik" ölçütleri dünyayı daha mutlu kılmak için düşünülmüş şeyler değildir. Bunun çeşitli nedenleri vardır; başlıcası da gelenektir.

Ondan sonra en güçlü neden olarak egemen sınıfların sahip olduğu, haksız güçler gelir. İlkel ahlak kuralları tabu kavramından çıkmışa benziyor; bunlar başlangıçta tamamen boş-inan durumdaydılar ve tamamen zararsız olan bazı eylemler -örneğin kabile reisinin tabağından yemek yemek- bilinmez yollarla felakete yol açtıkları düşüncesiyle yasaklanmıştı. Yasaklar bu şekilde başladı ve başlangıçta varsayılan nedenler unutulduktan sonra da insanların duyguları üzerinde etkisini sürdürdü. Günümüzde geçerli olan ahlak kurallarının büyük bir bölümü hala bu türdendir: bazı davranış biçimleri, etkilerinin kötü olup olmadıklarına bakılmaksızın, dehşet hissi uyandırırlar. Birçok olayda, dehşet uyandıran bu davranış gerçekten de zararlıdır; öyle olmasaydı ahlak ölçütlerimizi düzeltme gereksinimi daha yaygın kabul görürdü.

Örneğin, uygar bir toplumda cinayetin hoşgörüyle karşılanmayacağı ortadadır; ancak cinayetin yasaklanmasının kökeninde yatan şey, tümüyle boş-inandır. Öldürülen kişinin kanının -veya daha sonra hayaletinin- öç almak isteyeceği ve yalnız suçluyu değil, ona yakınlık gösteren herkesi cezalandıracağı düşünülüyordu. Cinayetin yasaklanmasının boş-inan niteliği şundan da anlaşılıyor ki, belli dini ayinlerle kan suçundan temizlenmek olanaklıydı; başlangıçta bu ayinlerin amacı ise, hayaletin kendisini tanımaması için suçlunun kılık değiştirmesini sağlamaktı. En azından Sir J. G. Frazex'in teorisi böyledir. Pişmanlığın, suçu "arındırmasından" söz ederken yaptığımız mecaz çok eski zamanlarda kan lekelerini temizlemek için yıkama yapılmasından kaynaklanmaktadır. "Suç" ve "günah" gibi kavramların çok eski çağlardaki bu uygulama ile ilişkili duygusal bir kökeni vardır.

Rasyonel bir ahlak kuralı cinayet konusunda bile olaya değişik bir açıdan bakacak; hastalık için olduğu gibi, suç, ceza ve kefaret yerine önleme ve iyileştirme ile ilgilenecektir. Günümüzde ahlak ilkeleri boş-inan ve rasyonalizmin garip bir karışımıdır. Cinayet çok eski bir suçtur; ona uzun yıllar ötesine uzanan nefret ve korkunun oluşturduğu bir sis perdesi arkasından bakarız. **Sahtekarlık modern bir suçtur; onu rasyonel bakış açısıyla ele alırız. Sahtekarları cezalandırırız; ama onları, canilere yaptığımız gibi, tuhaf yaratıklar olarak dışlamayız. Teoride nasıl düşünürsek düşünelim, toplumsal yaşamda erdemi, birşeyi yapmak olarak değil, yapmamak olarak algılarız. "Günah" olarak adlandırılan şeylerden kaçınan bir kimse, başkalarının yararına hiçbir şey yapmasa da, iyi insandır.** İncil'de telkin edilen tutum kuşkusuz bu değildir: "Komşunu kendini sevdiğin gibi sev" olumlu bir yönergedir. Ancak bütün Hristiyan toplumlarda bu emre uyan kişi kovuşturulur; en azından

yoksulluk, genellikle hapis ve bazen de ölümle cezalandırılır. Dünya haksızlıklarla doludur. Ödülleri ve cezaları verecek konumda olanlar da bu haksızlıklardan yarar sağlayanlardır. Ödüller eşitsizlik için çok ustaca gerekçeler bulanlara, cezalar ise ona çare arayanlara verilir. Komşusunu içtenlikle seven bir kimsenin halkın yergisinden uzun süre kaçınabileceği bir ülke bilmiyorum. Fransa da savaştan hemen önce Fransa'nın en iyi yurttaşı olan Jean Jaures öldürülmüş, katil ise, bir kamu hizmeti yaptığı gerekçesiyle, beraat etmişti. Bu çok çarpıcı bir örnektir; ancak bu tür şeyler dünyanın her yerinde olagelmektedir.

Geleneksel ahlakı savunanlar onun kusursuz, olmadığını bazen kabul ederler; ancak herhangi bir eleştirinin ahlakı toptan çökerteceğini ileri sürerler. Eleştiri olumlu ve yapıcıysa bu çöküntü gerçekleşmez; ancak, bir anlık bir zevkin ötesinde birşey için yapılmamış olması koşuluyla. Bentham'a dönersek, o ahlak kurallarına temel olarak "en çok insanın en fazla mutluluğu"nu savundu. Bu ilke doğrultusunda davranan bir kimsenin, yalnız geleneksel kurallara uyan bir kişiye göre çok daha çetin bir yaşamı olacaktır.

Kendisini ezilmişlerin savunucusu yapacak ve böylece güçlülerin düşmanlığına hedef olacaktır. Gücü elinde tutanların saklamak istediği gerçekleri açıklayacak; şefkate gereksinimi olanları ondan mahrum etmek için uydurulmuş yalanları reddedecektir. Böyle bir davranış gerçek ahlakın çöküşüne yol açmaz. Resmi ahlak her zaman olumsuz ve baskıcı olmuştur; "yapmayacaksın" der ve kuralların yasaklamadığı eylemlerin etkisini araştırmaya gerek görmez. Bütün büyük mistikler ve din öğreticileri böyle bir ahlak anlayışına boşuna karşı gelmişlerdir: müritleri onların en açık beyanlarını bile dikkate almamışlardır. Bu nedenle, onların yöntemlerinin büyük ölçüde bir iyileşmeye yol açması pek olası görünmüyor.

Düşünce ve bilimdeki ilerlemenin bu konuya katkısı, sanırım, daha umut verici olacaktır. İnsanlar yavaş yavaş şunun bilincine varacaklardır ki, durumları haksızlık ve nefret temeline dayalı olan bir dünya, mutluluğu yaratma olasılığı en büyük olan bir dünya olamaz. Son savaş az sayıda kişiye bu dersi öğretmiştir; eğer beraberlikle sonuçlanmasaydı daha fazlasını da öğretebilirdi. **Bizler için gerekli olan, yaşama sevinci, gelişmenin getireceği mutluluk ve olumlu başarılar üzerine kurulmuş bir ahlaktır; yasak ve baskı temeline değil. Bir insan eğer mutluysa, coşkuluysa, cömertse ve başkalarının mutluluğuna seviniyorsa "iyi" insan sayılmalıdır.** **Bu durumda, ufak tefek kabahatler pek de önemsenmemelidir. Fakat sömürü ve gaddarlık yoluyla servet kazanan bir kişiye, şimdi "ahlaksız" olarak nitelediğimiz kişiler gibi bakmalıyız; düzenli olarak kiliseye gitse de, kötülükle elde ettiği kazancının bir bölümünü kamu amaçlarına bağışlasa da aynı şekilde değerlendirilmelidir.**

Bunu sağlamak için, önemli kişiler arasında hala geçerli olan boş-inan ve baskı karışımı bir "erdem" yerine, ahlak sorunlarına karşı rasyonel bir tutum getirmek yeterlidir. Günümüzde mantıksal düşünce hafife alınmaktadır; ancak ben yine de uslanmaz bir rasyonalist olmakta direniyorum. Mantık belki zayıf bir güç olabilir; ama değişmezdir ve hep aynı yönde işler. Mantıksızlığın kuvvetleri ise boş yere didişerek birbirlerini yok eder. Bu nedenle mantıksızlığın -her taşkınlığı, sonunda mantık yanlılarını güçlendirir ve insanlığın yegane gerçek dostlarının onlar olduğunu tekrar tekrar gösterir.

**

PÜRİTENİZMİN DÖNÜŞÜ

Savaş sırasında bütün ülkelerin iktidarları, halkın işbirliğini sağlamak için, rüşvet verircesine, alışılmamış ödünler vermeye gerek duydular. İşçi ücretleri artırıldı, Hindulara onların da insan ve

kardeş oldukları söylendi, kadınlara oy hakkı tanındı; gençlere de, yaşlıların ahlak adına onlardan hep esirgedikleri masum zevkler için izin çıktı. Savaşı kazandıktan sonra ise galipler geçici olarak sağlanmış olan bu avantajları geri alma çabasına girdiler. 1921 ve 1926'daki kömür grevlerinde işçiler sindirildi; Hindular değişik kararlarla eski konumlarına gönderildi; kadınların oy hakları geri alınamadıysa da, Parlemento kararlarında tersi tavsiye edildiği halde evlenen kadınlar işten atıldılar. Bütün bunlar "politik" konulardır; başka deyişle, İngiltere'de bu konularla ilişkisi olan sınıfları temsil eden seçmen grupları, Hindistan'da da örgütlü pasif direnişçiler vardır. Buna karşılık, kadın olsun erkek olsun, insanların kimseye zarar vermeyen zevklerinde özgür olmaları gerektiğini savunacak örgütlü herhangi bir grup yoktur. Bu nedenle püritenler ciddi bir muhalefetle karşılaşmamış; bu zalimliklerinin politik bir konu olduğu düşünülmemiştir.

Püriteni, şu şekilde tanımlayabiliriz: bazı eylemlerin, başkaları üzerinde gözle görülür kötü bir etkisi olmasa bile, özünde günah olduğuna; günah olduğu için de etkili her yolla -olanak varsa ceza yasası ile, bu olmazsa ekonomik baskıyla desteklenen kamuoyu yoluyla- engellenmesi gerektiğine inanan kişidir. Bu, eski çağlara ait bir görüştür; belki de ceza hukukunun doğuşu bu yüzdendir. Ancak başlangıçta yasaların faydacı temeli ile bağdaşıyordu: bazı suçların, o suçları hoşgörü ile karşılayan toplumlara karşı olan tanrıları öfkelendirdiğine, bu nedenle de toplum için zararlı olduklarına inanılıyordu. Bu bakış açısı Sodom ve Gomorrah (İncil'de halklarının günahkarlığı yüzünden ilahi yangınla harab olan iki komşu şehir.) hikayesinde somutlaşmıştır. Bu hikayeye inananlar, o şehirlerin yok edilmelerine yol açan suçları cezalandıran yasaları, faydacı nedenlerle haklı görebilirler. Ancak günümüzde püritenlerden bile bu görüşe katılanlar azdır. Londra Piskoposu bile, Tokyo'daki depreme orada oturanların belirli bir günahlarının neden olduğunu ileri sürmedi. Bu nedenle söz konusu yasalar, sadece intikam amaçlı ceza teorisi ile savunulabilir: bazı günahlar, onları işleyenlerden başkasına zarar vermese de, suçluya acı çektirmeyi görevimiz yapacak kadar iğrençtirler. Bu görüş Benthamızmın etkisiyle ondokuzuncu yüzyılda gücünü yitirmişti.

Ancak, liberalizmin gerilemesiyle yitirdiği önemi son yıllarda yeniden kazandı ve Ortaçağ'dakinden aşağı kalmayan bir acımasızlık tehlikesi, işaretlerini vermeye başladı.

Bu yeni hareket gücünü çoğunlukla Amerika'dan almaktadır ve savaşın tek galibinin Amerika olmasının sonuçlarından biridir. Püritenizmin gelişimi ilginçtir. Onyedinci yüzyılda İngiltere'de kısa bir süre egemen olmuş; ancak, sıradan vatandaş kütlesini öylesine bezdirmiştir ki, onun tekrar hükümeti kontrol etmesine izin vermemişlerdir. İngiltere'de baskı altında kalan püritenler Amerika'da önce New England'da, sonra da Orta Batı'da koloniler kurdular. Amerikan İç Savaşı, İngiliz İç Savaşı'nın bir devamıydı. Güney eyaletleri çoğunlukla püriten karşıtlarının yerleşim bölgesiydi. Ancak İngiliz İç Savaşı'nın tersine, savaş püriten partisinin kalıcı zaferiyle sonuçlandı. Bunun sonucunda dünyanın en güçlü devleti Cromwell'in İronşide'larının görüşlerini miras alan kişilerin kontrolü altına girdi.

Püritenizmin insanlığa yaptığı hizmetleri teslim etmeden sadece kusurları üzerinde durmak haksızlık olur. İngiltere'de onyedinci yüzyıldan başlayarak son yıllara kadar krallığın ve aristokrasinin despotluğuna karşı demokrasiden yana olmuştur. Amerika'da, kölelerin özgürlüğünü savunmuş ve Amerika'nın bütün dünyanın demokrasi şampiyonu olmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bunlar insanlığa yapılan büyük hizmetlerdir; ancak geçmişte kalmışlardır. Günümüzün sorunu, siyasal demokrasiden çok, azınlıklara özgürlük verilmesi ile düzenin bağdaştırılmasıdır.

Bu sorun püritenizminkinden değişik bir bakış açısı, ahlaki heyecandan çok hoşgörü ve yaygın bir karşılıklı anlayış gerektirir. Yaygın karşılıklı anlayış puritenlerde hiçbir zaman güçlü olmamıştır. Püritenlerin en önemli zaferlerinden, yani İçki Yasağı'ndan söz etmeyeceğim. Her ne ise, Yasak karşıtları itirazlarını pek de bir ilke sorunu yapamazlar; çünkü onların da çoğunluğu, aynı ilke sorununa yol açan kokain yasağını desteklerler.

Fanatikliğin her türüne olduğu gibi, püritenliğe yapılan pratik itiraz, bazı kötülükleri diğerlerinden çok daha kötü olarak niteleyip onların ne pahasına olursa olsun bastırılması gerektiğini savunmasıdır. Fanatik bir kişi, gerçekten kötü olan bir hareketin, eğer gerektiğinden fazla şiddetle bastırılacak olursa, daha da büyük başka kötülüklere yol açacağını görmez. Müstehcen yayınlara karşı konulmuş

olan yasayı buna bir örnek olarak gösterebiliriz. Hiç kimse müstehcenlikten hoşlanmanın aşağılık bir şey olduğunu, ya da bu yayınların zarar verdiğini reddetmez. Ancak, bu yayınlar yasa yoluyla ortadan kaldırmaya kalkışılırsa birçok değerli şey de onunla birlikte yasaklanmış olur. Birkaç yıl önce, ünlü bir Hollandalı ressamın bazı resimleri bir İngiliz müşteriye postayla gönderilmişti. Posta idaresi yetkilileri, onları iyiden iyiye inceleme zevkine erdikten sonra, müstehcen olduklarına karar verdiler (Devlet memurlarının sanat değerlerinden anlaması da beklenemez). Bu nedenle onları imha ettiler; müşteri de hiçbir tazminat alamadı.

Yasa, posta idaresine postayla gönderilen şeylerden müstehcen bulduklarını imha yetkisi vermektedir; kararlarına itiraz da edilemez. Püriten yasalarla ilgili sakıncalara daha önemli bir örnek de doğum kontrolüdür. "Müstehcen"ligin kesin bir yasal tanımlamaya elverişli olmadığı ortadadır. Mahkemelerdeki uygulamada bu, "yargıcı şoke eden herhangi bir şey" anlamına gelmektedir. Doğum kontrolü konusundaki bilgiler pahalı bir kitapta uzun sözcükler ve dolambaçlı tümcelerle verilmişse sıradan bir yargıç bundan söke olmaz; ama ucuz bir broşürde, eğitimsiz insanların anlayacağı sade bir dille anlatılmışlarsa durum farklıdır. Bu yüzden, günümüz İngilteresinde doğum kontrolü konusundaki bilgiler eğitim görmüş insanlara verilirse yasaldır; yoksul kesime verilirse de yasalara aykırıdır. Oysa bu bilgiler en çok yoksul kesim için önemlidir. Görülüyor ki, tıp kitapları gibi birkaç belirli konu hakkında yayınlanmış olanları dışında yasa, yayınlanan eserin amacını hiç dikkate almıyor. Yalnız şuna bakılıyor: eğer bu kitap edepsiz bir çocuğun eline geçerse ona zevk verir mi?

Eğer verirse, içerdiği bilgilerin sosyal bakımdan önemi ne olursa olsun, hemen yok edilmelidir. Bunun sonucu olarak zorla yaratılan bilgisizliğin verdiği zarar akılalmaz ölçüdedir. Yoksulluk, kronik kadın hastalıkları, sakat çocuk doğumları, aşırı nüfus artışı, püriten yasa koyucularca, birkaç yaramaz çocuğun olası zevklerinden daha önemsiz kötülüklerdir.

Yürürlükte olan yasanın yeterince etkili olmadığı da düşünülmektedir. The Times gazetesinin 17 Eylül 1923 tarihli sayısında yazıldığı gibi, Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde düzenlenen Müstehcen Yayınlar Uluslararası Konferansı, Amerika'da ve Milletler Cemiyeti'ne üye bütün ülkelerde yasaların daha sertleştirilmesi yolunda tavsiye kararı almıştır. Anlaşıldığına göre bu hayırlı çalışmanın en gayretli üyesi de İngiliz delegesidir. Çok geniş kapsamlı yasalar için gerekçe olarak kullanılan bir başka konu da beyaz kadın ticaretidir. Buradaki gerçek kötülük çok ciddidir ve tam anlamıyla ceza hukuku kapsamına girer. Gerçek kötülük, cahil genç kadınların yalan vaadlerle yoldan çıkarılıp, sağlıklarının çok ciddi tehlikelere açık olduğu, kölelik koşullarına sürüklenmeleridir. Bu, temelde bir Çalışma sorunudur.

İşyeri Güvenliği Yasası'nda, Yük Vagonları Yasası'nda olduğu gibi ele alınmalıdır. Ancak bu konu, beyaz kadın ticareti kötülüklerinin hiç söz konusu olmadığı durumlarda da, kişisel özgürlüklere yapılan çirkin müdahalelere mazeret olarak kullanılmıştır. Birkaç yıl önce İngiliz gazetelerinde, birisinin bir fahişeye aşık olup onunla evlendiği haberi çıkmıştı. Habere göre, bir süre mutlu yaşadıktan sonra kadın eski mesleğine dönmeye karar verir. Bunu ona kocasının önerdiği, ya da bu işi onayladığını belirten hiçbir kanıt yoktur; sadece, kocasının hemen kavga çıkarıp onu kapı dışarı atmadığı bilinmektedir. Adam bu suçundan dolayı kırbaçlanıp hapse atılmış, cezası da o zamanlar yeni yasalaşmış olan ve hala yazılı yasalar sicilinde yer alan bir yasaya göre verilmiştir.

Amerika'ya gelince, benzer bir yasaya göre metres tutmak yasaya aykırı değil, ama onunla bir eyaletten bir başkasına seyahat etmek yasaya aykırıdır. Bir New Yorklu, metresini Brooklyn'e götürebilir, ama Jersey City'ye götüremez. Sade vatandaş için bu iki eylem arasındaki ahlaksızlık farkını anlamak zordur.

Milletler Cemiyeti de bu konuda daha sert yasalar getirilmesine çalışmaktadır. Bir süre önce Milletler Cemiyeti Komisyonu'ndaki Kanada delegesi, yaşı ne olursa olsun bir kadının, kocası ya da anne veya babasından biri eşlik etmedikçe, vapur yolculuğu yapmasına izin verilmemesini önerdi. Bu öneri kabul edilmedi; ancak hangi yolda ilerlediğimizi çok iyi gösteriyor. Bu tür eylemler bütün kadınları "beyaz köle"ye indirgemektedir. Kadınlar, bazılarının "ahlaksızlık" amacıyla kullanma riski olmadan, hiçbir özgürlüğe sahip olamazlar. Bu reformcuların tek mantıksal amacı çarşaf peçe olabilir.

Püriten görüşe karşıt olarak ileri sürülen daha genel bir görüş daha var. İnsan doğası değişmediği sürece, insanlar yaşamdan biraz zevk almak arzusundan vazgeçmezler. Zevkleri, pratik olarak, kabaca iki gruba ayırabiliriz: temelde duygulardan kaynaklananlar ve temelde zihinsel olanlar. Geleneksel bir ahlakçı birincileri aşağılayarak ikinci tur zevkleri üstün tutar; ya da, daha doğrusu, ikincileri zevk olarak düşünmediği için aşağılar. Onun bu sınıflandırması, kuşkusuz, bilimsel açıdan savunulamaz; zaten çoğu durumda kendisi de kuşku içindedir. Sanattan duyulan haz duygusal midir, yoksa zihinsel mi?

Platon ve bazı rahipler gibi gerçekten hoşgörüsüzce, sanatı ın toto (tümüyle) reddeder.

Az çok geniş görüşlü ise, bir "ruhani amaç"a yönelik olması koşuluyla, sanatı hoşgörüyle karşılar; bu da genellikle kalitesiz sanat demektir. Tolstoy bu görüştedir. Evlilik de başka bir sorunlu konudur. Katı ahlakçılar onu esefle karşılarlar; daha az katı olanlar, genellikle hoş olmadığı için overler; hele onu çözülemez yapmayı başarmışlarsa. Ancak, benim üstünde durmak istediğim nokta bu değil. Bu, bir püritenin elinden gelen her şeyi yaptıktan sonra geriye kalan zevklerin, mahkum ettiği zevklerden daha zararlı olduğunu belirtmek istiyorum. Kendimize zevk veren şeylerden sonra en çok keyiflendiğimiz şey, başkalarının zevk almasını önlemek; ya da, daha genel olarak, güç sahibi olmaktır. Sonuçta, püritenizmin egemenliği altında yaşayanlar güç sahibi olmaya aşırı düşkün olurlar. Halbuki güç duygusu, içkiye ya da püritenlerin karşı olduğu herhangi bir şeye düşkün olmaktan çok daha fazla kötülüğe yol açar. Doğaldır ki, güçlü olma tutkusu erdemli kişilerde kendini iyilik yapma tutkusu şeklinde gizler. Ancak bunun sosyal etkileri pek az farklıdır; bu, kurbanlarımızı, düşmanımız oldukları için değil, günahkar oldukları için cezalandırıyoruz demekten başka bir şey değildir. Her iki durumda da sonuç zulüm ve savaştır.

Ahlaki öfke çağdaş dünyanın en zararlı kuvvetlerinden biridir. Daha da kötüsü, bu gücün propagandayı elinde tutanlarca kötü amaçlar için saptırılabilmesidir.

Sanayinin gelişmesiyle ekonomik ve siyasal örgütlenmenin artması da kaçınılmaz olmuştur. Eğer sanayileşme bir çöküntüye uğramazsa, daha da artması kaçınılmaz olacaktır. Dünya gittikçe daha kalabalıklaşmakta, komşularımıza bağımlılığımız da gittikçe daha güçlü hale gelmektedir. Bu koşullar altında, toplumu açıkça ilgilendirmeyen konularda birbirimizin işine karışmamayı öğrenmezsek yaşam dayanılmaz olacaktır. Birbirimizin özel yaşamına saygı duymayı ve ahlak ölçütlerimizi başkalarına zorlamamayı öğrenmek zorundayız. Püritenler kendi ahlak ölçütlerinin yegane ahlak ölçütü olduğunu düşünürler. Başka çağların, başka ülkelerin, hatta kendi ülkelerindeki başka grupların, kendilerininkinden farklı ahlak ölçütleri olduğunu; kendilerinin püriten olmaya hakları olduğu kadar onların da kendi ölçütlerini seçmeye hakları olduğunu anlamamaktadırlar. Ne yazık ki, kendi zevklerinden vazgeçmenin doğal bir sonucu olan güç tutkusu püritenleri başkalarından daha etkili kılmakta; onların karşı durmalarını zorlaştırmaktadır. Umalım ki daha kapsamlı bir eğitim ve insan doğası hakkında daha çok bilgi sayesinde, bizim pek erdemli efendilerimizin hızı giderek azalsın.

**

POLİTİKADA KUŞKUCULUK GEREKSİNİMİ

Dünyanın İngilizce konuşan bölümünün tuhaf özelliklerinden biri de siyasal partilere olan olağanüstü ilgi ve güvendir. İngilizce konuşan insanların çok büyük bir bölümü, belirli bir partinin iktidarda olması durumunda çektikleri sıkıntıların çözümleneceğine gerçekten inanır. Sarkacın salınımının nedeni budur. Bir kişi bir partiye oy verir, ama mutsuzluğu sürer; bunun üzerine de millenium'u (Kıyametten önceki, mutluluk ve refahın süreceğine inanılan bin yıllık dönem. (C.N)) getirecek olanın öteki parti olduğu sonucuna varır. Bütün partilerin büyüsünden kurtulduğunda ise artık ölümün eşiğinde yaşlı bir kimsedir; gençliğinin inancını oğlu devam ettirir ve tahterevalli hareketi böylece sürüp gider.

Eğer politikada ise yarar birşeyler yapmak istiyorsak politik sorunlara tamamen değişik bir açıdan bakmamız gerektiğini belirtmek isterim. Demokrasilerde bir parti iktidara gelmek için ulusun çoğunluğunun ilgi duyacağı çağrılar yapmak zorundadır. Tartışmalarımız sırasında açıklanacak olan nedenlerden dolayı, şimdiki demokratik sistemde, geniş ölçüde başarılı olan bir çağrının zarar

getirmemesi neredeyse olanaksızdır. Bu nedenle, büyük bir siyasal partinin yararlı bir programa sahip olması pek olası değildir. Eğer yararlı yasalar çıkarılacaksa bunların parti-hükümeti dışında bir mekanizma ile çıkarılması zorunludur. Böyle bir mekanizmanın demokrasi ile nasıl bağdaştırılacağı da günümüzün en öncelikli sorunlarından birisidir.

Günümüzde politik sorunlar konusunda birbirinden çok farklı iki tür uzman vardır. Bir yanda partilerin politikacıları; öte yanda da çoğunlukla bürokrat olan uzmanlar ve onlarla birlikte ekonomistler, finans kesimi, tıp bilimcileri, vb. Bu iki uzman sınıfının herbirinin özel becerileri vardır. Politikacının becerisi insanları, kendi yararlarına olduğuna inandıracak şeylerin ne olduğunu kestirmek; uzmanların becerisi ise, halkın inandırılması koşuluyla neyin gerçekten yararlı olduğunu saptamaktır. (Bu koşul elzemdir; çünkü, değerleri ne olursa olsun büyük tepkilere yol açan önlemler nadiren yarar sağlar.) Demokrasilerde politikacının gücü, sokaktaki adama doğru gibi görünen fikirlere sahip çıkmasına bağlıdır. Politikacılardan, uzmanlarca isabetli bulunan fikirlerin iyi fikirler olduğunu savunma yüce gönüllülüğünü beklemek boşunadır. Çünkü bunu yaparlarsa meydanı başkalarına kaptırırlar. Öte yandan, başkalarının ne düşündüklerini kestirmek için gerekli olan sezgisel beceri, bizzat kendi fikirlerini oluşturma konusunda

becerileri olduğu anlamına gelmez. Bu nedenle en yetenekli olanlarının çoğu (parti politikacılığı bakımından), çoğunluğun iyi saydığı ama uzmanların kötü olduğunu bildiği önlemleri içtenlikle savunmak durumunda kalırlar. Bu nedenle politikacılara, kaba deyimiyle rüşvet almamayı öğütlemek dışında, tarafsız olmaları yolunda uyarılarda bulunmanın hiçbir yararı yoktur.

Parti politikacılığının var olduğu her yerde, bir politikacının çağrısı belli bir kesime, rakibinin çağrısı da karşıt kesime yöneliktir. Politikacının başarısı kendi kesimini çoğunluğa dönüştürmesine bağlıdır. Bütün kesimlere aynı ölçüde çekici gelecek önlemler öteki partilerce de benimsenebilecek; bu nedenle de parti- politikacısına bir yararı olmayacaktır. Sonuçta politikacı bütün dikkatini, rakibini destekleyenlerin çekirdeğini oluşturan kesimin hoşlanmadığı önlemler üzerinde yoğunlaştırır. Bundan başka, bir öneri her ne kadar övgüye değer olursa olsun, meydan konuşmalarında sokaktaki adama inandırıcı gelecek mantıktan yoksun ise onun politikacıya bir yararı olmaz.

Böylece, parti politikacılarının ağırlıkla vurguladıkları önlemler şu iki koşulu yerine getirmek zorundadır: (1) Ulusun bir kesiminin yararına hizmet ediyor görünmelidirler; (2) Bunun için verilen kanıtlar olabildiğince basit olmalıdır. Kuşkusuz bu hususlar savaş hallerinde geçerli değildir. Çünkü o zaman dış düşmanlarla olan anlaşmazlıklar karşısında parti anlaşmazlıkları askıya alınır. Savaş sırasında politikacının hüneri normal politikadaki kararsız seçmenin yerine geçen tarafsız ülkelere yönelir. Beklendiği gibi son savaş, demokrasinin tarafsızlara hitap etme konusunda harika bir eğitim sağladığını gösterdi. Savaşı demokrasinin kazanmasının başlıca nedenlerinden biri de bu olmuştur. Gerçi barışı kaybetmiştir; ama bu başka bir konudur.

Politikacıların özel becerisi hangi tutkuların en kolay tahrik edilebileceklerini, tahrik olunduklarında da politikacının kendisine ve çevresine vereceği zararın nasıl önleneceğini bilmekten ibarettir. Politikada da para için geçerli olana benzer bir Gresham Yasası vardır: Bunlardan daha yüce hedefleri amaçlayan kimseler bir kenara atılırlar -ihtilallerde olduğu gibi idealizmin güçlü bir kişisel hırsla birleştiği hareketlerin yer aldığı ender zamanlar dışında. Dahası, politikacılar, rakip gruplara bölünmüş olduklarından ulusu da bölmeye çalışırlar; eğer savaşta ulusu başka bir ulusa karşı birleştirme şanslılığına erişmemişlerse. Bu kimseler “anlamı olmayan ses ve öfke” düsturuyla yaşarlar. Açıklaması zor olan, veya bölünme (uluslar arasında veya bir ulus içinde) içermeyen, ya da politikacıların bir sınıf olarak gücünü azaltacak hiçbir şey üzerine eğilemezler.

Uzman’a gelince, ilginç denecek ölçüde değişik bir tiptir. Kural olarak, politik güç amaçlayan bir kimse değildir. Politik bir soruna karşı doğal tepkisi, neyin popüler olacağını değil, neyin yararlı olacağını araştırmaktır. Belirli konularda olağanüstü teknik bilgi sahibidir. Bir kamu görevlisi ise veya büyük bir işletmenin başında bulunuyorsa, bireyler hakkında hayli deneyimlidir; nasıl davranacaklarını iyi değerlendirir. Bütün bunlar olumlu özelliklerdir ve uzmanlık alanına giren konulardaki görüşlerinin saygıyla karşılanmasını sağlar.

Ancak, genellikle, bunlara karşılık oluşturan bazı kusurları da vardır. Özel konularda uzman olduğundan bölümünün önemini abartabilir. Eğer uzman bir dişçiye, bir göz hastalıkları uzmanına, bir kalp uzmanına, bir akciğer uzmanına, bir sınır uzmanına vb. ardarda giderseniz onların her biri size kendi alanlarındaki rahatsızlıkların nasıl önleneceği hakkında değerli öğütler verirler. Eğer hepsinin de öğütlerini yerine getirirseniz yirmi dört saatinizin tümünü sağlığınızı korumakla geçirir, bu sağlığınızdan yararlanmaya ise hiç zamanınızın kalmadığını görürsünüz. Politika uzmanlarıyla da kolaylıkla aynı şey olabilir; hepsinin sözü dinlenirse ulusun normal yaşamını sürdürmeye vakti kalmaz.

Becerikli kamu görevlisinin ikinci bir kusuru onun perde arkasından ikna yöntemini kullanmak zorunda olmasından kaynaklanır. Ya insanları makul olmaya ikna olasılığını aşırı abartacaktır; ya da sinsi yöntemlerle politikacıları, ne yaptıklarını anlamadan çok önemli yasaları geçirmeye ikna edecektir. Bürokrat genellikle birinci hatayı gençliğinde, ikincisini de orta yaşlılıkta yapar.

Uzmanın üçüncü bir kusuru, eğer yönetici yetkilerine sahipse, popüler tutkuları değerlendirememesidir. Bir komisyonun önerilerini genellikle iyi anlar; ancak bir kalabalığı anlayamaz. İyi niyetli ve bilgili herkesin yararlı olduğunu kabul edeceği bir önlem saptadığında şunu göremez ki, eğer bu önlem halk önünde açıkça savunulursa, ondan zarar görecek güçlü kişiler halkı, söz konusu öneriyi savunan kişiyi linç etmeye varacak bir ölçüde galeyana getirebilir.

Söylendiğine göre, Amerika'da büyük patronlar sevmedikleri kişilerin peşine detektif takarlar, ve eğer kişi olağanüstü uyanık değilse, kısa sürede, onu yola getiren düzenler çevirirlermiş. Tabii sonunda o kişi ya politikasını değiştirmek zorunda kalır, ya da basında ahlaksız bir insan olarak teşhir edilir. İngiltere'de bu yöntemler henüz o ölçüde gelişmiş değildir; ancak olasıdır ki çok geçmeden gelişecektir. Hiçbir kötülük olmadığı zaman bile, çoğu kez toplumsal heyecan, hazırlıksız olanları şaşırtacak ölçülere varır.

Herkes Hükümet'in giderlerini azaltmasını genellikle ister; ancak hiçbir kısıntı çoğunlukça hoş karşılanmaz; çünkü bazı kimseler işlerini kaybederler ve halkın sempatisini toplarlar. Çin'de onbirinci yüzyılda Whan An Shih adında bir kamu görevlisi vardı. İmparatoru ikna ettikten sonra sosyalizmi getirme işine girişti. Ancak düşüncesiz bir anında okumuşlar takımını (o günün Northcliffe" Yayıncılarını) gücendirdi, yerinden uzaklaştırıldı ve modern zamanlara kadar, bütün Çin tarihçileri tarafından kınandı. Dördüncü bir kusur bununla bağlantılıdır; yani uzmanların, alınacak yönetimsel önlemlerin halk tarafından kabul görmesinin önemini küçümsemeleri ve halka hoş gelmeyen bir yasanın uygulama zorluklarını bilmezlikten gelme eğiliminde olmaları. Tıp adamları, iktidarda olsalar, yapacakları yasalara uyulmak koşuluyla, bulaşıcı hastalıkları yok edici çareleri bulabilirler. Ancak yasalar kamuoyunun çok ilerisinden giderse onlardan kaçınma yolları bulunur. Savaş sırasında yönetimin kolay olması insanların savaşı kazanmak için çok şeyi kabullenmeleri sayesinde gerçekleşmiştir; halbuki normal barış yasalarının böyle güçlü bir çekiciliği yoktur.

Hemen hiçbir uzman salt tembelliği ve ilgisizliği yeterince hesaba katmaz. Bariz tehlikelerden kaçınma zahmetine bir ölçüde katlanırız; ancak, yalnız uzmanın görebileceği tehlikeler için bunu yaptığımız pek söylenemez. Parayı sevdiğimizi düşünürüz; yaz saati uygulaması da bize her yıl milyonlar kazandırır. Fakat bir savaş önlemi olarak zorunlu kalıncaya kadar bunu uygulamadık. Alışkanlıklarımızı gelirimizden daha çok seviyoruz; çoğu kez hayatımızdan da çok. Bazı alışkanlıklarımızın zararları konusunda kafa yoran bir insana bu durum inanılmaz gelir.

Uzmanların çoğu galiba şunu farkedemiyorlar: eğer yönetim gücüne sahip olurlarsa güdüleri onları zorbalığa yöneltecek ve şimdiki sevimlilik ve yüce fikirliliklerini yitireceklerdir. Koşulların karakterleri üzerindeki etkisini çok az kimse önleyebilir.

Bütün bu nedenlerden dolayı, iktidarı bürokratlara devrederek politikacılarımızın kötülüklerinden kolayca kurtulamayız. Ancak yine de, gittikçe daha karmaşık hale gelen toplumumuzda uzmanların şimdikinden daha etkili olmaları zorunlu görünüyor. Günümüzde, güçlü içgüdüsel istemler ile sınai gereksinimler arasında şiddetli bir çatışma var. Gerek kişisel, gerek maddi çevremiz sanayileşme ile birlikte birdenbire değişti. İçgüdülerimiz ise pek değişmemiş olsa gerek; düşünce alışkanlıklarımızı bu

değişik koşullara göre uyarlamak için de hemen hiçbir şey yapılmadı. Çalışma odalarında kunduz besleyen akılsız kişiler, yağışlı hava yaklaşırken, yaşam ortamları dere kenarları olan kunduzların kitaplarla su setleri yaptıklarını görürler. Bizler de yeni çevremizle neredeyse aynı uyumsuzluğu yaşıyoruz. Eğitim sistemimiz bize hala Homeros çağında biyolojik açıdan yararlı olan özelliklere, şimdi zararlı ve saçma olduklarına aldırmadan, hayranlık duymayı öğretiyor. Her başarılı politik hareket içgüdüsel olarak kıskançlığı, rekabeti veya nefreti körüklüyor; asla işbirliğine olan gereksinimi değil. Bu bizim bugünkü politik yöntemlerimizin doğasında vardır; endüstri öncesi alışkanlıklarla da uyum içindedir. İnsanların bu konudaki düşünce alışkanlıkları ancak bilinçli bir gayretle değiştirilebilir.

Bahtsızlığı bir başkasının kötü niyetine atfetmek doğal bir eğilimdir; fiyatlar düştüğünde de vurguncunun neden etkisiz olduklarını sorgulamaz. Ücretlerin ve fiyatların beraberce inip çıktığını da görmez. Eğer kendisi bir sermayedarsa ücretlerin düşmesini, fiyatların yükselmesini; eğer işçi ise tersini ister. Para konularında uzman olan birisi vurguncuların, sendikaların ve sıradan işverenin bu olanlarla pek az ilişkisi olduğunu açıklamaya çalışırsa herkesi öfkelendirir; tıpkı Alman zulmünden kuşku duyan birisiymiş gibi. Düşmanımızın elimizden alınmasından hoşlanmıyoruz; acı çektiğimiz zaman nefret edecek birilerini arıyoruz. Acıları akılsızlığımız yüzünden çektiğimizi düşünmek bile çok düş kırıcı; fakat insanlığı bir bütün olarak aldığımızda gerçek bu. Bu nedenle de, hiçbir siyasal parti nefret dışında bir itici güce sahip olamıyor; suçlayacak birilerinin olması gerekiyor. Eğer falancanın kötülüğü acılarımızın tek nedeni ise onu cezalandıralım, mutlu oluruz. Bu tür politik düşüncenin en çarpıcı örneği Versailles Antlaşması'dır. Ama çoğu kişi Almanların yerini alacak yeni bir günah keçisi aramaktadır.

Bu noktayı uluslararası sosyalizmi savunan iki kitabı karşılaştırarak açıklayacağım: Marx'ın Kapital ve Şalter'in Allıed Shipping Control (Müttefik Deniz Taşımacılığı) (Sır Arther Şalter kuşkusuz kendisine sosyalist demez; ama yine de öyledir) eserleri. Bu iki kitabın, sırasıyla, ekonomik değişim yanlısı olan bir politikacı ile bir kamu görevlisinin yöntemlerini temsil ettiğini varsayabiliriz. Marx'ın amacı, sonunda bütün partileri bastıracak bir parti yaratmakken Şalter'in amacı da mevcut sistem içinde yetkilileri etkilemek ve toplumun yararı savı ile kamuoyunu değiştirmektir.

Marx, sonuç olarak, kapitalizm düzeninde ücretle çalışanların korkunç yoksulluk çektiğini kanıtlar. Komünizm altında hiç acı çekmeyeceklerini veya daha az çekeceklerini kanıtlamaz, kanıtlamaya da çalışmaz. Bu, gerek üslubundan gerek bölümlerin sıralanmasından açıkça anlaşılan bir varsayımdır. İşçi sınıfı önyargısıyla kitabı okumaya başlayan bir okuyucu, okudukça bu varsayımı paylaşacak ve onun kanıtlanmadığını hiç farketmeyecektir. Marx ahlaki sorunlara ilişkin düşüncelerin sosyal gelişme ile herhangi bir ilgisi olduğunu kesinlikle reddeder; bu gelişmenin Ricardo ve Malthus tarafından öne sürüldüğü gibi acımasız ekonomi yasalarından kaynaklandığını varsayar. Ancak Ricardo ve Malthus bu acımasız yasaların kendi sınıflarına mutluluk, çalışan sınıfa da sefalet getirdiğini söylemişlerdi; Marx ıse, Tertullian gibi, kendi sınıfı sirklerde gönül eğlendirirken burjuvaların yerlerde köpekler gibi uluyacağı bir gelecekten haberler verir.

Marx her ne kadar insanları iyi ya da kötü olarak ayırmamış, onları sadece ekonomik etkenlerin şekillendirdiğini ifade etmişse de gerçekte burjuvaları kötü kişiler olarak göstermiş, ücret erbabında onlara karşı şiddetli bir nefret uyandırmaya çalışmıştır. Marx'ın Kapital'i temelde, Bryce Raporu gibi, düşmana karşı savaş ateşini körüklemeyi amaçlayan vahşet öykülerinin bir koleksiyonudur. Doğal olarak, düşmanın da savaş ateşini körükler; böylece de, çıkacağını haber verdiği sınıf savaşını başlatır. Marx büyük bir politik güç olmaya, nefreti körüklemesi ve kapitalistleri ahlaki bakımdan iğrenç kişiler olarak göstermeyi başarması sayesinde ulaştı.

Şalter'in Allıed Shfipping Control kitabında ise bununla taban tabana zıt bir hava görüyoruz. Şalter'in, uluslararası sosyalizm sisteminin uygulamasıyla bir süre ilgilenmiş olmak gibi Marx'da bulunmayan bir avantajı vardır. Bu sistem kapitalistleri öldürmek değil, Almanları öldürmek arzusundan ortaya çıkmıştır. Ancak ekonomik konularda Almanlar söz konusu olmadıklarından, Şalter'in kitabında arka planda kalırlar. Ekonomik sorun, askerlerin, savaş gereçlerini imal eden işçilerin ve bu gereçlere hammadde sağlayanların çalıştırılmayıp, toplumun geri kalan bölümünün bütün işleri yapmak

zorunda kalması gibi bir durumda karşılaşılacak olan sorunla aynıydı. Veya başka bir ifadeyle, sanki birdenbire herkesin daha önce çalıştığının yarısı kadar çalışması emredilmişti.

Savaş deneyimi bu soruna teknik bir çözüm getirmişse de psikolojik bir çözüm getirmemişti. Çünkü savaş, barış zamanında yapılacak işbirliği için, savaş yıllarında Almanlara karşı duyulan nefret ve korkunun yolaçtığı ölçüde destek verecek bir güdü sağlayamamıştır. Şalter söyle demektedir (sayfa 19):

"Şu anda, profesyonel iktisatçıların, dikkatlerini üzerinde herşeyden çok yoğunlaştırmaları gereken şey herhalde savaş döneminin gerçek sonuçlarının araştırılmasıdır; bu soruna devlet kontrollerine ilke olarak yandaş veya karşıt olma gibi önyargılar taşımadan, tam bilimsel bir açıdan yaklaşmalıdırlar. İlk ağızda ele alacakları olgular normal ekonomik sisteme en azından bir meydan okuma oluşturacak kadar çarpıcıdır. Sonuçlarda çeşitli etkenlerin katkısı olduğu bir gerçektir... Önyargısız profesyonel bir araştırma bunların ve daha başka etkenlerin ağırlığnı tam olarak saptayabilir; belki de yeni örgütleme yöntemlerinden yana çok şeyler bulabilir. Bu yöntemlerin savaş koşullarında sağladığı başarı tartışma götürmez. Ilımlı bir değerlendirme ile ve savaştan önce boş gezen kişilerin üretimini de dikkate alarak denebilir ki, ülkenin üretim gücünün yarısı ile üçte ikisi arasında bir bölümü savaşa veya savaşa yardımcı hizmetlere ayrılmıştı.

Ama yine de bütün savaş süresince İngiltere her türlü askeri çabayı sürdürdü; sivil halkın geçim standardını da dayanılamayacak ölçüde düşük olmayan bir düzeyde, bazı dönem ve bazı sınıflar için ise belki de barış zamanındaki kadar rahat olan bir düzeyde tuttu. Ülke bunu, başka ülkelerden hiçbir yardım almadan yaptı. Ödünç alınmış para ile Amerika'dan yaptığı dışalım, müttefiklerine ödünç verdiği parayla yaptığı dışsatımdan çok daha az oldu. Görüldüğü gibi, hem cari savaş tüketimini hem sivil halkın cari tüketimini üretim gücünün geri kalanıyla, cari üretimiyle karşıladı."

Barış zamanındaki normal ticaret sistemini tartışırken de şunları söylüyor (sayfa 17):

"Barış-zamanı ekonomik sisteminin temeli, hiçbir bilinçli yönlendirme ve kontrolün olmayışıdır. Savaş koşullarının yarattığı zorlayıcı gereksinimler için bu sistemin, en azından o koşullarda, ciddi biçimde yetersiz olduğu ortaya çıktı. Yeni standartlara göre, bilinçsiz ve savurgan kalıyordu. Çok az üretiyordu, yanlış şeyler üretiyordu ve onları yanlış kişilere dağıtıyordu."

Savaşın baskısıyla yavaş yavaş oluşturulan sistem, 1918'de, bütün önemli özellikleriyle, tam bir uluslararası sosyalizm haline geldi. Birlikte hareket eden müttefik devletler gıda ve hammaddelerin tek alıcısı oldu; yalnız kendi ülkelerine değil tarafsız Avrupa ülkelerine de neyin ithal edileceği hakkında tek karar organı haline geldiler. Hammaddeyi kontrolleri altındaki fabrikalara istedikleri gibi dağıttıkları için üretimi de kesin olarak kontrolleri altına aldılar. Gıda maddeleri konusunda ise perakende dağıtımı bile düzenlediler. Yalnız fiyatları değil miktarları da onlar saptıyorlardı. Yetkilerini temel olarak Müttefik Deniz Nakliyat Konseyi kanalıyla kullanıyorlardı; bu Konsey de, sonuç olarak hemen hemen tüm deniz nakliyatını yönetiyor, dolayısıyla da dışalım ve dışsatım koşullarını dikte edebiliyordu. Böylece, bu sistem bütün özellikleriyle daha çok dış ticarette uygulanan bir uluslararası sosyalizm oluşturuyor; ve bu da siyasal sosyalistler için en büyük sıkıntıyı yaratıyordu.

Bu sistemin tuhaf bir yanı da kapitalistlerin muhalefetini çekmeksizin getirilmiş olmasıydı. Toplumun hiçbir önemli kesiminin ne pahasına olursa olsun muhalefetini davet etmemek savaş dönemi politikasının gerekli bir özelliğiydi. Örneğin, deniz taşımacılığında en büyük sıkışıklığın yaşandığı dönemde, sivil toplumda hoşnutsuzluk yaratmak korkusuyla, gıda maddelerinde değil, savaş malzemesinde kesinti yapılması gerektiği savunuldu.

Kapitalistleri dışlamak çok tehlikeli olabilirdi; gerçekten de, yeni sisteme dönüşüm ciddi bir sürtüşme olmadan gerçekleştirildi. Tutum "falan kesimler kötüdür, cezalandırılmaları gerekir" yerine "barış zamanındaki sistem verimsizdi; herkese en az sıkıntı verecek yeni bir sistem oluşturulmalıdır" şeklinde oldu. Ulusal tehlikenin baskısı altındayken, hükümetin gerekli gördüğü önlemlerin onaylanmasını sağlamak normal dönemlerdeki kadar zor değildi. Normal zamanlarda bile, eğer önlemler sınıf karşıtlığı yerine bir idareci bakışıyla sunulurlarsa kabul görmeleri daha az zorlukla karşılaşır.

Savaşta edinilen idari deneyimlere göre, sosyalizmden beklenen avantajların birçoğunun, hükümetin hammaddeleri, dış ticareti ve bankacılığı kontrol altına almasıyla elde edilebileceği görülmektedir. Bu bakış açısı Lloyd'un Stabilizations (İstikrar) adli değerli kitabında işlenmiştir. Bu kitap, problemin bilimsel açıdan incelenmesi konusunda kesin bir ilerleme sayılabilir; savaş koşullarının kamu görevlilerini yapmak zorunda bıraktığı deneylerin bu alanda büyük yardımı olmuştur.

Pratik açıdan Sır Arthur Şalter'in kitabındaki en ilginç şeylerden biri, uygulamada da en iyi sonuçları veren uluslararası işbirliği yöntemlerinin analizidir. Ülkelerin tek tek kendi başlarına her sorunu ele almaları, sonra da diplomatik temsilciler aracılığıyla diğer devletlerle pazarlığa girişmeleri usulden değildi. Uygulama her sorun için ayrı bir uluslararası uzmanlar komitesi oluşturmak şeklindeydi; sonunda görüş ayrılıkları uluslar arasında değil, mal gurupları arasında oluyordu. Buğday komitesi kömür komitesiyle, vb. mücadele ediyor; ancak her biri hakkındaki tavsiye kararları müttefik ülkelerin uzman temsilcileri arasında yapılan müzakereler sonunda alınıyordu.

Gerçekte durum, Yüksek Savaş Konseyi'nin olağanüstü yetkileri dışında, hemen hemen bir uluslararası sendikalizm gibiydi. Bundan alınacak ders şudur: Başarılı bir uluslararası işbirliği isteniyorsa, bu, ulusal kuruluşların birbiriyle çatışan istemlerini bağdaştıracak tek bir uluslararası yüksek kuruluş yerine, her konuda ayrı ayrı uluslararası örgütlenmeye gidilerek gerçekleştirilmelidir.

Şaltex'in kitabını okuyan herkes, savaş sırasında müttefikler arasında kurulan böyle bir uluslararası hükümetin, barış zamanında dünya çapında kurulması durumunda, hemen tüm dünya nüfusunun maddi, fikri ve ahlaki yönlerden yaşam düzeyini yükselteceğini hemen görecektir. Bu, işadamlarına zarar vermez; son üç yılın karlarının ortalaması, onlara emekli maaşı gibi, sürekli gelir olarak vaadedilebilir. İşsizliği, savaş korkusunu, yoksulluğu, kıtlığı ve aşırı üretimi önler. Bu sav ve yöntem Mr. Lloyd'un kitabında açıklanmıştır. Ancak aşikar ve evrensel olan bu avantajlara rağmen, bu tür bir şeyin gerçekleşmesi umudu, eğer olanaklıysa, evrensel devrimci sosyalizmin kurulmasından da çok daha uzak bir olasılıktır. Devrimci sosyalizmin karşılaştığı zorluk onun çok büyük bir muhalefete yol açmasındandır; bürokratların sosyalizminin zorluğu ise çok az destek toplamasındadır. Politik bir atılıma muhalefet, kişinin kendisinin zarar görmesi korkusundan kaynaklanır; destek ise kişinin düşmanlarının zarar göreceği umudu (genellikle bilinç- altı) sayesinde elde edilir.

Bu nedenle, hiç kimseye zarar vermeyen bir politika destek görmez; çok fazla destek gören bir politika ise şiddetli muhalefet uyandırır. Sanayileşme, dünya çapında işbirliği için yeni bir gereksinim yarattı; bir yandan da düşmanlıklarla birbirimizi incitmek için yeni kolaylıklar getirdi. Ancak parti politikasında içgüdüsel olarak olumlu yanıt alan tek hitap tarzı düşmanca duygulara yöneltilen hitaptır; işbirliği gereğini idrak eden kişiler ise güçten yoksundurlar. Eğitim bir nesil boyunca yeni kanallara yöneltilinceye, basın da nefreti körüklemekten vazgeçinceye kadar, günümüzdeki politik yöntemlerle uygulamada yalnızca zararlı politikaların benimsenme şansları bulunuyor.

Ancık politik sistem değişmeden eğitim ve basını değiştirmek için belirgin bir yol da mevcut değil. Normal yollarla, en azından uzun bir süre için, bu ikilemden çıkış yoktur. Kanımca, bu konuda umabileceğimiz en iyi şey şudur: olabildiğince çoğumuzun, zaman zaman önümüze konulan çekici parti programlarına inanmaktan kesinlikle geri durması, politik kuşkucular olmasıdır. Mr. H.G. Wells'den bu yana birçok aklı başında kişi son savaşın, savaşları sona erdirecek bir savaş olduğuna inanıyordu. Şimdi düş kırıklığına uğramışlardır. Yine birçok aklı başında kişi Marx'ın sınıf savaşının, savaşları sona erdirecek bir savaş olacağına inanmaktadır. Eğer bu savaş gerçekleşirse onlar da düş kırıklığına uğrayacaklardır -tabii aralarında sağ kalan olursa. Herhangi güçlü bir siyasal harekete inanan iyi niyetli herkes uygarlığımızı mahvetmekte olan bu örgütlü mücadelenin sadece uzamasına yardım etmiş olur.

Doğaldır ki, bunu mutlak bir kural olarak öne sürmüyorum; kendi kuşkuculuğumuz hakkında bile kuşkucu olmalıyız. Ancak, eğer siyasal bir partinin sonuçta elde edilecek yarar uğruna büyük zararlara yol açacak bir programı varsa (ki çoğunun vardır), bütün siyasal hesapların belirsizliği göz önüne alındığında, kuşkuculuğa büyük bir gereksinim var demektir. Psikanalitik -görüş açısından bakıldığında, bu parti programını gerçekten çekici kılan şeyin o arada açtığı kötülükler olduğundan ve

sonuçtaki yararın da "rasyonalize etme" türünden birşey olduğundan -kuşku duymakta haksız sayılmayız.

Yaygın bir politik kuşkuculuk mümkündür; psikolojik olarak, düşmanlığımızı başka uluslar veya sosyal sınıflar yerine politikacılar üzerinde yoğunlaştırmak anlamına gelir. Düşmanlıklar ancak politikacılar yoluyla etkili olduğundan, onları hedef alan düşmanlık da psikolojik olarak kişiyi tatmin eder; ancak bunun sosyal açıdan bir zararı olamaz. Bunun Willam James'in arzusunu, "savaşın manevi eşdeğerlisi"ni gerçekleştirmek için gerekli koşulları sağladığını düşünüyorum. Politikayı bazı dalaverecilere (yani sizin ve benim hoşlanmadığımız kişilere) bıraktığı doğrudur; ama bu bir kazanç da olabilir. The Freeman'ın 26 Eylül 1923 s ayısında siyasal dalaverenin yararlarını gösterebilecek bir yazı okudum. İmparatora danışmanlık yapan emekli bir Japon devlet adamıyla arkadaş olan bir İngiliz, ona Çinli tüccarlar dürüst olduğu halde, Japon tüccarların neden dürüst olmadığını sorar ve şu yanıtı alır:

"Bir zamanlar Çin'in siyasal yaşamında pek parlak bir rüşvet dönemi yaşandı; mahkemelerde, alay konusu oldular. Ticareti bu kaos ve durgunluk halinden çıkarmak için Çinli tüccarlar en sıkı ahlak ölçülerini uygulamak zorunda kaldılar. O günden bu yana, sözleri senet kadar sağlamdır. Japonya'da ise tüccar böyle bir sorunla karşılaşmadı; çünkü bizde belki de dünyanın en iyi hukuk yasaları vardır. Bu nedenle, bir Japonla iş yaparken riskini de göze almalısın." Bu öykü, dürüst olmayan politikacının dürüst olandan daha az zarar verebileceğini gösterir.

"Dürüst politikacı" kavramı pek de basit bir kavram değildir. En kabul edilebilir tanımı şöyledir: politik eylemleri kendi gelirini artırma arzusuyla yönlendirilmeyen kişi. Bu anlamda, Mr. Lloyd George dürüsttür. Bundan sonra politik eylemleri ne parasal amaçlarla, ne de güç edinme veya mevcut gücünü koruma arzusuyla yönlendirilen kişiler gelir. Bu anlamda, Lord Grey dürüst bir politikacıdır. Son ve en dar kapsamlı tanım da şöyledir: Dürüst politikacı, halkla ilişkili eylemlerinde tarafsız olmanın yanında, dostlararası ilişkilerde normal sayılan şeref ve dürüstlük ölçüsünün de çok altına düşmeyen kişidir. Bu anlamda, Lord Morley dürüst bir politikacıydı; en azından, her zaman dürüsttü ve dürüstlüğü onu politikadan uzaklaştırıncaya kadar da politikacıydı. Ancak, en iyi anlamda dürüst olan bir politikacı bile çok zararlı olabilir; örnek olarak da 3. George gösterilebilir.

Akılsızlık ve bilinçsiz önyargı, çoğu kez, görevi kötüye kullanmaktan daha zararlı olur; kaldı ki, dürüst bir politikacı, eğer Devonshire Dükü gibi fazlaca budala değilse, demokrasilerde pek de makbul değildir; çünkü ancak çok budala bir insan, bir ulusun yarısından çoğunun önyargılarını candan paylaşabilir. Bu nedenle, hem yetenekli olan hem de kamunun yararını kollayan bir kişi, eğer politikada başarılı olacaksa, iki yüzlü olmak durumundadır; ancak bu ikiyüzlülük zamanla onun kamu yararını kollama niteliğini yok eder.

Günümüz demokrasisinin kötü yanlarını hafifletmenin bariz bir yolu, kamu görevlilerini çok daha fazla tanıtım yapma ve inisiyatif kullanma yolunda teşvik etmektir. Bu kişilerin kendi başlarına yasa tasarıları hazırlama ve gerekçelerini halka açıklama konusunda yetkileri, bazen de görevleri olmalıdır. Bugünlerde finans ve işçi kesimleri uluslararası toplantılar düzenlemektedirler; ancak, bu yöntemi çok yaygınlaştırmalı ve değişik ülkelerde aynı anda uygulanacak önlemler üzerinde sürekli olarak çalışacak uluslararası bir sekreterya oluşturmalıdırlar. Dünya tarım kuruluşları birbirleriyle doğrudan müzakereler yapmak ve ortak bir politika belirlemek için bir araya gelmelidir. Diğer konularda da benzer çalışmalar yapılabilir. Demokratik parlamentolardan vazgeçmek arzu edilecek birşey değildir; olanağı da yoktur. Çünkü, alınan önlemler başarıya ulaşacaksa uzmanlarca tartışılıp yayınlanmalı ve sıradan vatandaşın benimseyip kabullenebileceği bir nitelik taşımalıdır. Ancak günümüzde, çoğu konuda, sıradan vatandaşın uzmanların etraflıca değerlendirilmiş düşüncelerinden haberleri yoktur; uzmanların hepsinin ya da çoğunluğunun bir görüş üzerinde birleşmesini sağlayacak mekanizma da pek yoktur.

Özellikle de kamu görevlileri bazı durumlar ve politik olmayan yöntemler dışında, görüşlerini halka açıklamaktan men edilmişlerdir. Eğer kararlar uluslararası müzakereler sonucunda, uzmanlarca alınırsa, bu kişiler parti kademelerini asarlar ve aralarında, şimdi olağan sayılandan çok daha az fikir ayrılığı olduğu görülür. İnanıyorum ki, örneğin uluslararası sermaye ve işçi kesimleri karşılıklı

güvensizliklerini aşabilirlerse, gerçekleştirilmesi şu anda ulusal parlamentoların yıllarını alacak olan ve dünyayı sınırsız ölçüde iyiye götürecek olan bir program üzerinde anlaşabilirler. Birlikte hareket ettikleri takdirde onlara direnmek de zordur.

İnsanlığın birçok önemli ortak çıkarı vardır; ancak, mevcut politik mekanizma, değişik uluslar ve çeşitli partiler arasındaki iktidar mücadelesi sonucu ortaya çıkan karmaşa, onları karanlıkta bırakmaktadır. Hiçbir yasal veya yapısal değişiklik gerektirmeyen ve gerçekleştirilmesi çok zor olmayan farklı bir mekanizma, ulus ve parti hırslarını yok eder; dikkatleri düşmanlara zararlı olacak kararlar üzerinde değil, herkese yararlı olacak kararlar üzerinde toplar. Uygarlığı halen tehdit etmekte olan tehlikeden çıkış yolunun yukarıda belirtilen doğrultularda hareket etmekle bulunacağını sanıyorum; yurt içinde parti hükümetleri, yurt dışında da dışişleri diplomasisi ile değil. Bilgi ve iyi niyet olsa da, kendilerini duyuracak uygun araçlara sahip oluncaya kadar, bunların ikisi de aciz kalmaktadır.

**

ÖZGÜR DÜŞÜNCE VE RESMİ PROPAGANDA

(1922 Moncure Conway konferansı)

Bugün onuruna toplanmış olduğumuz Moncure Conway yaşamını iki amaca vakfekmişti: düşünce özgürlüğü ve bireyin özgürlüğü. O zamandan bu yana bu iki konuda bazı şeyler kazanılmış, ancak bazı şeyler de kaybedilmiştir. Geçmiş dönemlerdekinden biraz değişik şekillerde olmakla beraber bugün bazı yeni tehlikeler bu iki tür özgürlüğü tehdit etmektedir; ve bunları savunacak güçlü ve uyanık bir kamuoyu oluşturulamazsa, bundan yüz yıl kadar sonra, her iki özgürlükten de şimdikine göre çok daha azı kalmış olacaktır. Bu makalede yeni tehlikeleri vurgulamak ve onlarla nasıl başa çıkılacağını tartışmak istiyorum.

Önce, “özgür düşünce” ile ne kastettiğimizi açığa kavuşturmaya çalışalım. Bu deyimin iki anlamı vardır. Dar anlamıyla, geleneksel dinsel dogmaları kabul etmeyen düşünce demektir. Bu anlamda, Hristiyan veya müslüman veya budist veya şintoist olmayan; ya da herhangi bir akideyi benimsemiş bir topluluğun üyesi olmayan bir kimse “özgür düşünür”dur. Hıristiyan ülkelerde “özgür-düşünür” diye, Tanrı’ya kesin bir şekilde inanmayan insana denir; ancak bu nitelik budist bir ülkede insani “özgür- düşünür” yapmaya yeterli değildir.

Bu anlamdaki özgür düşüncenin önemini küçümsemek istemiyorum. Ben şahsen bilinen dinlerin hiç birini kabul etmem ve her tür dinsel inancın giderek yok olmasını ümidederim. Dinsel inancın, sonuçta yarar sağladığına inanmıyorum. Bazı zamanlarda ve bazı durumlarda birtakım yararlı etkiler yapmış olduğunu kabul etmekle beraber, insan aklının bebeklik dönemine, şimdi geride bırakmaya başladığımız bir evresine ait olduğu kanısındayım.

“Özgür düşünce”nin bir de, daha da önemli bulduğum, daha geniş bir anlamı vardır. Geleneksel dinlerin yol açtığı zararlar bu geniş anlamdaki özgür düşünceyi engellemiş olmalarıyla bağıntılıdır. Bu geniş anlam, dar anlam kadar kolaylıkla tanımlanamaz; özüne varmak için biraz zaman harcamak yerinde olur.

“Özgür” olan bir şeyden söz ederken onun hangi şeyden özgür olduğunu belirtmezsek söylediklerimizin taşıdığı anlam belirsizleşir. “Özgür” olan şey veya kişi bir dış zorlamayla karşı karşıya değildir. Ne demek istediğimize kesinlik kazandırmak için de bu dış zorlamanın ne türden olduğunu belirtmemiz gerekir. O halde düşünce, çoğu zaman var olan birtakım dış yönlendirici etkenlerden bağımsız ise özgür olur.

Düşüncenin özgür olabilmesi için yök olmaları gereken yönlendirici etkenlerin bazıları kendilerini açıkça gösterirler; bazıları ise daha yanıltıcı ve belirsiz, daha karmaşıktırlar.

En belirgin olanlarından başlayalım: bazı fikirleri benimsemek veya onlara karşı olmak; ya da bazı konularda birşeye inandığımızı veya inanmadığımızı dile getirmek ceza yaptırımlarına yol açıyorsa düşünce “özgür” değildir. Bu ilkel tur özgürlük bile bugün çok az ülkede vardır. İngiltere’de, küfür

yasalarına göre, Hristiyan dinine inançsızlığı dile getirmek yasalara aykırıdır -her ne kadar uygulamada varlıklı kişiler için bu yasa işletilmese de. İsa'nın pasif direniş konusundaki öğütlerini öğretmek de yasalara aykırıdır. O halde, bir kimse eğer suçlu durumuna düşmek istemiyorsa, İsa'nın öğretilerine inandığını kabul etmeli, ama bu öğretilerin ne olduğunu söylemekten kaçınmalıdır.

Amerika'da hiç kimse anarşiye ve poliğamiye karşı olduğunu kesin biçimde beyan etmeden ülkeye giremez; girdikten sonra, komünizme inanmaktan da vazgeçmesi gerekir. Japonya'da Mikado'nun tanrısallığına inanmamak yasaya aykırıdır. Görülüyor ki dünya çevresinde yapılacak yolculuk tehlikeli bir yolculuktur. Bir müslüman, bir Tolstoy yanlısı, bir bolşevik veya bir Hristiyan bir yerde suçlu durumuna düşmeden veya önemli gerçekler saydığı şeyler hakkında dilini tutmadan böyle bir yolculuk yapamaz. Doğaldır ki bu kural yalnızca güverte yolcularına özgüdür; yoksa kamara yolcuları istedikleri şeylere inanabilirler; yeter ki patavatsızca saldırılarda bulunmasınlar.

Görülüyor ki, eğer düşünce özgür olacaksa bunun ilk koşulu düşünceyi açıklamaya karşı konmuş olan yasal cezaların kaldırılmasıdır. Her ne kadar çoğu öyle düşünmüyorsa da, büyük ülkelerin hiç biri henüz bu düzeye erişmemiştir. Halen kovuşturma konusu olan fikirler topluma öylesine korkunç ve ahlaksızca geliyor ki, genel hoşgörü ilkesinin onlar için geçerli olması düşünülemez. Ancak bu Engizisyon işkencelerine yol açan bir bakış açısının aynısıdır. Bir zamanlar protestanlık şimdiki bolşeviklik kadar günah sayılıyordu. Bu söylediklerimden dolayı benim bir protestan ya da bolşevik olduğum sonucunu lütfen çıkarmayınız.

Bütün bunlara karşın çağdaş dünyada yasal cezalar düşünce özgürlüğüne engel olan şeylerin en önemsizidir. İki büyük engel ekonomik cezalar ve kanıtların çarpıtılmasıdır. Eğer bir fikrin açıklanması insanın geçimini kazanmasını olanaksız kılıyorsa düşüncenin özgür olmadığı açıktır. Eğer bir tartışmada taraflardan birinin bütün argümanları sürekli olarak olabildiğince çekici gösteriliyor, karşı tarafta olanlarınki ise ancak büyük çabalarla ortaya konabiliyorsa, yine düşüncenin özgür olmadığı açıktır. Bu iki engel özgürlüğün son sığınağı olan (ya da olmuş olan) Çin'in dışında, bildiğim bütün büyük ülkelerde mevcut bulunuyor. Şimdi bu engeller üzerinde; bunların günümüzdeki boyutları, büyüme olasılıkları ve hafifletilme olasılıkları üzerinde durmak istiyorum.

Eğer düşünce inançlar arası rekabete açıksa, yani bütün inançlar açıkça dile getirilebiliyor ve hiçbir yasal veya parasal çıkara ya da kayba konu olmuyorsa düşünce özgürdür diyebiliriz. Bu, değişik nedenlerle, tam olarak gerçekleşemeyecek bir idealdir; ama yine de, ona şimdi olduğundan çok daha fazla yakınlaşma olanağı vardır.

Kendi yaşamımdaki üç olay, günümüz İngilteresinde, terazinin Hristiyanlık kefesinin nasıl ağır bastığını göstermeye yardım edecektir. Bunlardan söz etmemin nedeni, çoğu kimsenin, agnostik (Maddi şeyler dışında, Tanrı hakkında hiçbir şey bilinemeyeceği yolundaki düşünce sistemi. (C.N)) fikirlerini açıkça söyleyenlerin hala karşılaştıkları olumsuzlukların hiç farkında olmamasıdır.

İlk olay yaşamımın ilk dönemlerine aittir. Babam bir özgür-düşünürdü. Ben daha üç yaşındayken olmuş. Boş-inanlara bağlı olmadan yetişmemi istediğinden iki özgür-düşünürü bana vası tayin etmiş. Ancak mahkeme onun vasiyetini bir yana bırakıp benim Hristiyan inancına göre eğitilmemi sağlamış. Korkarım sonuç beklendiği gibi olmadı; ancak bu yasanın suçu değildir. Eğer benim bir İsa veya Muğgleton yanlısı olarak, ya da Seventh Day Adventist (protestanlığın bir mezhebinin İşanın dünyaya gelmesinin yakın olduğuna inanan kolu.) olarak yetiştirilmemi isteseydi, ona engel olmak mahkemenin aklından bile geçmezdi. Bir baba her türlü boş-inanın kendi ölümünden sonra çocuklarına asılanmasına izin verebilir; ama boş-inandan, olanak varsa, uzak tutulmalarını söylemeye hakkı yoktur.

İkinci olay 1910'da oldu. O tarihte bir liberal olarak Parlamento seçimlerine katılmak istedim. Parti yöneticileri de beni bir seçim bölgesi için önerdiler.

Liberaller Birliği'nde yaptığım konuşma olumlu karşılandı. Bu durumda adaylığımın kabulü kesin görünüyordu. Ancak ben küçük bir parti yetkili kurulu toplantısında agnostik olduğumu doğruladım. Bana bunun açığa çıkıp çıkmayacağı sorulduğunda, duyulmasının olası olduğunu söyledim. Ara sıra

kiliseye gitmeye istekli olup olmayacağım soruldu; olmayacağımı söyledim. Sonunda başka bir adayı seçtiler; o da beklendiği gibi seçimi kazandı. O günden bu yana Parlemento'dadır ve şimdiki (1922) hükümetin de bir üyesidir.

Üçüncü olay bundan hemen sonra yer aldı. Cambridge Üniversitesi'nde Trinity College'e okutman olarak çağrıldım; fellow olarak değil. Aradaki fark parasal değildir. Fellow fakültenin yönetiminde söz sahibidir ve çok ağır ahlaki suçlar dışında sözleşme süresince işten çıkarılamaz. Bana fellow'lük teklif edilmemesinin nedeni dinci grubun, muhaliflerinin oylarının artmasını istemeyişiydi. Sonunda, savaş konusundaki görüşlerimden hoşlanmayarak 1916'da işime son verdiler. Geçimim için okutmanlığa bağımlı olsaydım açlıktan ölmüştüm.

Bu üç olay günümüz İngilteresinde bile özgür- düşünür olduğunu açıklayanların karşılaştıkları çeşitli olumsuzlukları göz önüne sermektedir. Özgür-düşünür olduğunu açığa vuran başka kimseler de, çoğu kez çok daha ciddi nitelikte olan benzer olayların örneklerini verebilir. Açık sonuç şudur ki, mali durumları iyi olmayan insanlar dinsel inançları konusunda açık sözlü olmaya cesaret edemezler.

Kuşkusuz, özgürlüğün tam olmadığı tek alan, ve hatta başlıca alan, din ile sınırlı değildir. Komünizm veya serbest aşk yanlısı bir inanç, kişiyi agnostisizmden çok daha fazla engeller. Böyle görüşlere sahip olmak bir kusurdur; lehlerindeki argümanları ortaya koymak ise çok daha güçtür. Öte yandan, bunların olumlu ve olumsuz yönleri Rusya'da tam tersinedir; ateist, komünist, özgür aşk yanlısı olduğunu beyan etmekle rahat bir yaşama erişilir, güç kazanılır; bu görüşlere karşıt propaganda olanağı ise hiç yoktur. Sonuçta, Rusya'dan bazı fanatikler aslında çok kuşku götüren bazı önermelerin doğruluğundan kesinlikle emindirler. Bu arada, dünyanın geri kalan bölümünde başka bazı fanatikler de aynı ölçüde kuşku götüren, taban tabana zıt önermelerin doğruluğundan kesinlikle emindirler. Böyle bir durumun, her iki tarafta da savaşı, öfkeyi ve zulmü körüklemesi kaçınılmaz olmaktadır.

William James "inanma arzusu" konusunda öğütler vermiştir. Ben, şahsen "kuşku duyma arzusu"nu öğütlemek isterdim. İnançlarımızın hiçbiri tam olarak doğru sayılmaz; hepsinde en azından bir belirsizlik, bir hata gölgesi mevcuttur. İnançlarımızdaki doğruluk payını artırma yöntemlerini herkes bilir. Bunlar da, ilgili bütün tarafları dinlemek, konuya ilişkin bütün olguları saptamaya çalışmak, karşıt görüşte olan kişilerle tartışarak kendi önyargılarımızı kontrol altında tutmak ve yetersiz olduğu ortaya çıkan herhangi bir hipotezi bir yana bırakmaya kendimizi alıştırmaktır. Bu yöntemler bilimde uygulanmaktadır ve bilimsel bir bilgi birikimini oluşturmakta başarılı olmuşlardır.

Bakış açısı gerçekten bilimsel olan bir bilim adamı günümüzde bilimsel bilgi sayılan şeylerde, keşiflerin gelişmesiyle düzeltmelere gerek olacağını tereddütsüz kabul eder. Ama yine de bu bilgi, tümüyle olmasa da, günlük uygulamada yararlanma bakımından, gerçeğe yeterince yakındır. Gerçek bilgiye en yakın şeylerin yalnız bilim alanında bulunabilmesine rağmen, bilimcilerin tutumu kuşku doludur ve zamanla değişebilir.

Din ve politikada ise tam tersi söz konusudur; bilimsel bilgi denebilecek hiç bir şey olmadığı halde, herkes dogmatik bir inanca sahip olmaya kendini zorunlu hisseder ve bu inancın açlık, hapis, savaş pahasına desteklenmesi ve farklı düşüncelerle tartışmalı rekabetten korunması gerektiğine inanır. Eğer bu konularda insanlara geçici olarak agnostik düşünce yapısı benimsetilebilseydi çağdaş dünyadaki kötülüklerin onda dokuzuna çare bulunabilirdi. Savaşlar da olanaksız olurdu; çünkü her iki taraf da hataların karşılıklı olduğunu görürdü. Zulüm sona ererdi. Eğitim zihni daraltmayı değil, genişletmeyi amaçlardı.

Kişiler, yöneticilerin irrasyonel duygularını kabul ettikleri için değil, o işin ehli oldukları için ise alınırlardı. Rasyonel kuşku tek başına, eğer oluşturulabilseydi, kıyamet öncesinde geleceğine inanılan, İncil'deki bin yıllık refah çağını getirmeye yeterli olabilirdi.

Son yıllarda, görecelik teorisi ve onun bütün dünyada gördüğü kabul, bize, bilimsel kafanın doğası hakkında parlak bir örnek vermiştir. Savaş karşıtı bir Alman-İsviçreli-musevi olan Einstein savaşın ilk yıllarında Alman hükümetince araştırmacı profesör olarak atanmıştı. Onun güneş tutulması

hakkındaki hesaplamaları Ateşkes'ten hemen sonra, 1919'da, bir İngiliz gözlem heyeti tarafından doğrulandı. Teorileri geleneksel fiziğin bütün teorik yapısını altüst etti;

geleneksel dinamiğe indirdiği darbe hemen hemen Darwin'in Yaradılış'a indirdiği darbe ölçüsünde şiddetli oldu. Kanıtların da teorisini desteklediğinin görülmesi üzerine bütün fizikçiler bu teoriyi hemen benimsediler. Ancak bu fizikçilerin hiç biri, özellikle de Einstein'ın kendisi, onun söylediklerinin bir son söz olduğunu iddia etmedi. Einstein, sonsuza kadar ayakta kalacak bir dogma anıtı dikmedi. Çözemediği bazı sorunlar hala var. Onun savları da, zamanı gelince, Newton'unkiler gibi, muhakkak bazı değişikliklere uğrayacak. Bilimin gerçek tutumu da dogmatik olmayan bu eleştirel yaklaşımdır.

Eğer Einstein din ve politika alanında, aynı ölçüde yeni olan birşeyler öne sürseydi ne olurdu?

İngilizler onun teorisinde Prusyalılık öğeleri bulurlar, yahudi düşmanları buna bir siyonist entrika olarak bakarlar, bütün ülkelerdeki milliyetçiler de bu teoride korkakça bir barışseverliğin izlerini sezip onun askerlikten kaçmak için bir bahane olduğunu ilan ederlerdi. Bütün eski kafalı profesörler ise, yazdıklarının yurda sokulmasını yasaklatmak için Scotland Yard'a başvururdu. Onun tarafını tutan öğretmenler işten atılırdı. Bütün bunlar olurken o da geri kalmış bir ülkenin hükümetini ele geçirir, orada kendisininki dışında bir doktrin öğretilmesinin yasalara aykırı sayılmasını sağlardı; böylece doktrini de kimsenin anlamadığı gizemli bir dogmaya dönüşürdü.

En sonunda doktrinin doğru veya yanlış olduğu, yanında ve karşısında toplanan yeni kanıtlarla değil, savaş alanlarında saptanırdı. Bu yöntem William James'in, "inanma arzusu" kavramının mantıksal bir sonucudur. Gerekli olan ise inanma arzusu değil, tam tersi olan öğrenme arzusudur.

Eğer rasyonel kuşku koşulunun iyi bir şey olduğu kabul ediliyorsa, dünyada bu kadar çok irrasyonel kesinliğin var olma nedenlerinin araştırılması büyük önem kazanır. Bu kesinliğin büyük kısmı, normal insanda var olan irrasyonellikten ve safdillilikten kaynaklanır. Ancak doğuştan var olan bu zihinsel ilk-günah tohumu başka faktörlerce de beslenip geliştirilir. **Bu faktörlerden üçü içlerinde en etkili olanlarıdır: eğitim, propaganda, ekonomik baskı.**

(1) Eğitim. Gelişmiş bütün ülkelerde ilk öğretim devletin sorumluluğundadır. Öğretilenlerden bazılarının doğru olmadığı, onları düzenleyen yetkililerce de bilinir. Yine birçoğunun yanlış olduğu, en azından kuşku götürür olduğu, önyargısız herkes tarafından bilinir. Tarih eğitimini ele alalım. Tarih ders kitaplarında her ulus yalnızca kendini yüceltmeyi amaçlar. Bir kimse kendi yaşam öyküsünü yazarsa, ondan biraz alçakgönüllü olması beklenir; ama bir ulus kendi yaşamını yazarken, övüncün ve aşırı kendini beğenmişliğin artık sınırı yoktur. Benim çocukluğumda okul kitapları Fransızların fesat, Almanların erdemli olduğunu öğretirdi; şimdi tam tersini öğretiyorlar. Her iki durumda da gerçeğe en ufak bir saygı gösterilmemektedir. Waterloo Savaşı hakkındaki Alman kitaplarında, Wellington'un (Wellington Dükü (1769-1852): Napolyon'a karşı yapılan Waterloo Savaşı'nda İngiliz komutan, general; daha sonra başbakan. (C.N.)) savaşı hemen hemen kaybettiği bir sırada Blucher'in (Gebhard Leberecht von Blucher (1742-1819): Waterloo Savaşında Prusyalı general. (C.N.)) gelip durumu kurtardığı anlatılır; İngiliz kitaplarında da Blucher'in pek önemli bir rol oynamadığı. Bu İngiliz ve Alman kitaplarının yazarları gerçeği söylemediklerini kendileri de bilirler. Amerikan okul kitapları eskiden aşırı derecede İngiliz karşıtıydılar; savaştan bu yana aynı ölçüde İngiliz yanlısı oldular.

Her iki durumda da amaçlanan şey gerçek değildi. Başlangıçta olduğu gibi şimdilerde de amaç Birleşik Amerika'da karışık kökenli göçmen çocukları kütlesini "iyi Amerikalı"ya dönüştürmek olmuştur. Bir "iyi Alman" veya bir "iyi Japon" gibi, bir "iyi Amerikalı"nın da daha çok kötü bir insan olması gerektiği kimsenin aklına gelmez. "İyi Amerikalı" dünyadaki en güzel ülkenin Amerika olduğu ve her kavgada coşkuyla desteklenmesi gerektiği inancıyla şişirilmiş bir kadın ya da bir erkektir. Bu önermelerin doğru olması da pekala olasıdır; o zaman rasyonel hiç kimse ona karşı gelmez. Ancak, eğer doğru iseler yalnız Amerika'da değil her yerde öğretilmelidirler. Bu tür önermelere, yücelttikleri ülkeler dışında hiçbir yerde inanılmaması kuşku uyandırıcı bir durumdur. Bu arada, bütün ülkelerde devlet mekanizmaları savunmasız çocukların böyle saçma önermelere inandırılması yolunda işletilmektedir. Bunun sonucu, bu çocukları doğruluk ve hak uğruna savaştıkları sanısıyla, sinsi çıkarları korumak uğruna ölmeyi göze almaya hazır yapmaktır.

Bu da eğitimi gerçek bilgi vermek yerine, insanların efendilerinin arzularına boyun eğmesini sağlayacak şekilde düzenlemenin sayısız yollarından birisidir. İlkokullarda inceden inceye düzenlenen bir kandırmaca sistemi olmadan, demokrasinin kamuflajını korumak olanaksız olurdu.

Eğitim konusunu bitirmeden önce Amerika'dan bir örnek daha vereceğim. -Amerika'nın öteki ülkelerden daha kötü olması nedeniyle değil; onun, en çağdaş ülke olması ve oradaki tehlikelerin hafiflemek yerine ağırlaşma eğilimi göstermeleri nedeniyle. New York eyaletinde, tümüyle özel sermaye ile desteklense bile, eyalet izni alınmadan okul açılamaz. Yeni çıkan bir yasa "iş başındaki hükümetlerin kuvvet, şiddet veya yasal olmayan yollar ile düşürülmesini öğütleyen doktrinlerin öğretilmesine eğitim programları içinde yer verdiği anlaşılan" hiç bir okula bu iznin verilmemesini hükme bağlamıştır. The New Republic dergisi, iş başındaki hükümet derken, şu veya bu hükümet diye bir sınırlama yapılmadığına dikkat çekmektedir. Bu nedenle, savaş sırasında Kaiser hükümetinin güç kullanarak devrilmesini veya, daha sonra, Sovyet hükümetine karşı Kolchak ve Denikin'in desteklenmesini öğreten doktrin de, bu yasaya göre, illegal olacaktır. Bu tür sonuçlar, kuşkusuz, amaçlanmamış, sadece kötü kaleme alınma yüzünden ortaya çıkmıştı.

Gerçekte neyin amaçlanmış olduğu, devlet okullarındaki öğretmenlerle ilgili olarak aynı dönemde çıkarılan bir başka yasadan anlaşılmaktadır. Bu yasa devlet okullarında öğretmenlik yapmak için gerekli olan izin belgelerinin yalnızca "eyalet ve Birleşik Devletler hükümetlerine sadık ve itaatkar" olduklarını tatmin edici bir şekilde kanıtlayan" kişilere verileceğini; nerede ve ne koşulla olursa olsun "eyaletin ya da Birleşik Devletler'in hükümet şeklinden farklı bir hükümet şeklini" savunanlara verilmeyeceğini hükme bağlamaktadır. The New Republic dergisinde yer alan alıntıya göre, bu yasaları hazırlayan komite "şimdiki sosyal sistemi onaylamayan öğretmenin ise devam etmemesi" ve "sosyal değişiklik teorilerine karşı koymaya amade olmayan kimselere, genç ve yaşlı insanları vatandaşlık sorumluluğuna hazırlama görevinin emanet edilmemesi" kuralını koymuştur.

Demek oluyor ki, New York eyaletinin bu yasasına göre, ne İsa ne de George Washington, ahlaki yönden uygun kimselerdir. İsa New York'a gidip "Küçük çocukların bana gelmesine izin verin," deseydi New York Okullar Yönetim Kurulu başkanından şu yanıtı alırdı: "Bayım, sosyal değişim teorilerine karşı koymaya istekli olduğunuzun hiçbir kanıtını göremiyorum. Üstelik bana söylendiğine göre siz, kendi deyiminizle, semavi krallık diye bir şeyi savunuyormuşsunuz. Halbuki, Tanrı'ya şükürler olsun, bu ülke bir cumhuriyettir. Görülüyor ki sizin semavi kirallığınızın hükümet şekli New York eyaletininkinden esaslı şekilde farklıdır. Bu nedenle, hiçbir çocuğun size gelmesine izin verilemez." Eğer başkan böyle bir yanıt vermekte kusur ederse, yasanın uygulanmasından sorumlu bir görevli olarak, görevini yerine getirmemiş olurdu.

Bu tür yasaların etkileri çok ciddidir. New York eyaletindeki hükümet şekli ve sosyal sistemin bu gezegende var olmuş olanlarının en iyisi olduğunu kabul etsek bile, her ikisinin de daha iyi hale gelmesi olanaklı olabilir. Çok aşikar olan bu savı kabul eden bir kişinin bir eyalet okulunda öğretim yapması yasal olarak olanaksızdır. Görüldüğü gibi, yasa öğretmenlerin ya iki yüzlü, ya da aptal olmalarını emretmektedir. New York yasası otoritenin tek bir örgüt elinde toplanmasının giderek artmakta olan tehlikesine bir örnek oluşturmaktadır; bu örgütün bir devlet, bir vakıf ya da bir vakıflar federasyonu olması farketmez. Eğitim konusunda otorite, benimsemediği doktrinlerin gençlerce duyulmasını engelleyebilen devletin elindedir. Demokratik bir devletin halktan pek farkı olmadığını düşünen kişilerin hala var olduğunu sanıyorum. Ancak bu bir hayalden başka bir şey değildir.

Devlet değişik amaçlarla bir araya gelmiş olan ve statüko korunduğu sürece iyi bir gelir elde eden çeşitli görevlilerden oluşan bir topluluktur. Statükoda isteyebilecekleri tek değişiklik bürokrasinin genişlemesi ve gücünün artmasıdır. Bu nedenle, örneğin savaşların yarattığı heyecanı fırsat bilip, kendilerine karşı gelenleri açlığa mahkum etme hakkı da dahil olmak üzere, emirleri altındaki kimseler üzerinde engizisyon benzeri güçler elde etmeleri doğaldır. Zihinsel konularda, örneğin eğitimde, bu durum bir felakettir; gelişme, özgürlük ve entellektüel girişim olanaklarını kökünden yok eder. Bütün bunlar ilköğretimi tümüyle tek bir örgütün idaresine bırakmanın doğal sonucudur.

Dinsel hoşgörüye, bir ölçüde erişilmiştir; çünkü artık insanlar dini eskiden sanıldığı kadar önemli bulmamaya başlamışlardır. Bir zamanlar dinin işgal ettiği yeri alan politika ve ekonomi alanlarında gittikçe artan, ve şu veya bu parti ile sınırlı olmayan bir cezalandırma eğilimi başgöstermiştir. Rusya'da düşünceye yapılan baskı bütün kapitalist ülkelerdekinden çok daha ağırdır.

Petersburg'da, daha sonraları yoksulluktan ölen ünlü Rus ozanı Alexander Block ile tanışmıştım. Bolşevikler onun estetik dersleri vermesine izin vermişlerdi; ancak konuyu "Marx'ci bakış açısından" öğretmesi koşulundan şikayet ediyordu.

Ritm teorisinin Markısizmle olan bir bağıntısını bulmakta zorlanıyordu; yine de, açlıktan ölmemek için, elinden geleni yapmaya çalışmıştı. Doğal olarak, bolşeviklerin iktidara gelmesini izleyen uzun yıllar boyunca rejimlerinin temelini oluşturan dogmaları herhangi bir şekilde eleştiren bir şey yayınlamak olanaksızdı.

Amerika ve Rusya örnekleri, varmakta olduğumuz sonucu bize açıkça göstermektedir: insanlar politikanın önemi hakkındaki şimdiki fanatik inançlarını devam ettirdikleri sürece, politik konularda özgür düşünce olanaksızdır; Rusya'da olduğu gibi, özgürlük kısıtlamasının bütün öteki alanlara yayılma tehlikesi çok büyüktür. Bizi bu felaketten ancak bir ölçüde politik kuşkuculuk kurtarabilir.

Eğitimden sorumlu bürokratların gençlerin eğitilmesini arzuladıkları sanılmamalıdır. Tersine, onların sorunları, zihinsel yetenek kazandırmaksızın, sadece bilgi aktarmaktır. Eğitimin iki amacı olmalıdır: birincisi okuma-yazma, dil bilgisi, matematik gibi alanlarda kesin bilgiler vermek; ikincisi de, kendi başlarına bilgi edinmeye ve sağlıklı değerlendirme yapmaya olanak veren zihinsel alışkanlıklar kazandırmaktır. Bunlardan birincisine bilgi, ikincisine de zeka (intelligence) diyebiliriz. Bilginin gerek teorik gerek pratik yararlılığı, bilinen birşeydir.

Okumuş bir halk olmadan modern devlet olanaksızdır. Ancak, zekanın sadece teorik yararı olduğu, pratik bir yararı olmadığı kabul edilmektedir. Sıradan kişilerin kendi başlarına düşünmeleri istenmez; çünkü düşünen insanları yönetmek güçtür; yönetimde sorunlar çıkarırlar. Platon'un deyişiyle, yalnız yöneticiler düşünmeli, geri kalanlar sadece itaat etmeli, köyün sürüsü gibi liderlerini izlemelidirler. Bu doktrin, siyasal demokrasinin kabulünden sonra da, çoğu kez bilinç-dışında varlığını sürdürmüş ve bütün ulusal eğitim sistemlerini temelden sarsmıştır.

Zekayı geliştirmeden bilgi vermeyi en iyi başaran ülke çağdaş uygarlığa son katılan ülke olan Japonya'dır. Japonya'daki ilköğretimin eğitim açısından övgüye değer olduğu söylenir. Ancak, bilgi vermenin yanısıra, Mikado'ya tapmayı öğretmek gibi bir başka amacı daha vardır; bu da, günümüzde çağdaşlaşma öncesi Japonyasında olduğundan çok daha güçlü bir itikattır. Böylece, okullar aynı zamanda hem bilgi vermek hem de boş-inanı geliştirmek için kullanılmış olmaktadır. Biz Mikado'ya tapmaya pek hevesli olmadığımız için, Japon eğitiminde nelerin abes olduğunu açıkça görebiliyoruz. Bizim ulusal boş- inanlarımız bize doğal ve akla uygun geliyor. Bu nedenle onları Japon boş-inanını değerlendirdiğimiz gibi değerlendirmiyoruz. Fakat, dünyayı dolaşmış bir Japon, bizim okullarımızda, Mikado'nun tanrı olduğu inancı kadar akla ters düşen boş-inanlar öğretildiğini söylerse, sanırım yerinde bir gözlem yapmış olur.

Ben şimdilik bu duruma çare aramıyorum; sadece hastalığa bir tanı koymak istiyorum. Eğitimin, rasyonalizmin ve düşünce özgürlüğünün önündeki başlıca engellerden biri olması gibi paradoksal bir durumla karşı karşıyayız. Bu durum, temel olarak devletin eğitim tekelini elinde tutması yüzünden ortaya çıkmaktadır; ancak bu yegane neden değildir.

(2) **Propaganda. Bizim eğitim sistemimiz okuyabilen, ancak çoğunlukla olayları değerlendirmeyi ve bağımsız bir görüş edinmeyi beceremeyen gençler yetiştirir. Daha sonra, bu genç insanlar, yaşamları süresince, onları her türlü saçma önermelere inandırmaya yönelik ifadelerin saldırısına uğrarlar. Örneğin Blanks'in hapları her türlü hastalığı iyileştirir; Spitzbergen adaları sıcak ve verimlidir; Almanlar ölülerin cesetlerini yerler. Günümüz politikacıları ve hükümetleri tarafından uygulandığı şekliyle propaganda sanatı reklamcılık sanatından türemiştir. Psikoloji bilimi reklamcılara çok şey borçludur. Bir insanın, kendi mallarının kusursuz olduğunu**

ısrarla dile getirmekle birçok kişiyi onların kusursuz olduğuna ikna etmesi, eskiden psikologlarca pek olanaklı sayılmazdı. Ancak, deneyimler onların bu konuda yanıldıklarını ortaya koymaktadır.

Halkın topluca bulunduğu bir yerde ayağa kalkıp dünyadaki en alçakgönüllü insan olduğumu bir kez söylesem herkes bana güler. Ama yeterince para bulabilirsem, ve bu sözleri bütün otobüslerde tekrarlar, demiryolları boyunca pankartlara geçirirsem; insanlar, çok geçmeden, benim reklamdan anormal şekilde kaçınan bir kimse olduğuma inanmaya başlarlar. Küçük bir dükkan sahibine “Karşıdaki rakibine dikkat et: senin müşterilerini çeliyor. Dükkandan çıkıp yolun ortasında dursan ve o seni vurmadan şen onu vurmaya çalışsan iyi olmaz mı?

” desem, dükkan sahibi benim deli olduğumu düşünür. Fakat aynı sözleri devlet bando eşliğinde ısrarla söylerse küçük dükkan sahipleri gayrete gelirler; sonra da, işlerinin bozulduğunu farkedip şaşırırlar.

Reklamcılarca başarılı olduğu saptanmış yöntemlerle yapılan propaganda, şimdilerde, bütün gelişmiş ülkelerin yönetimlerince benimsenen yöntemlerden biri haline gelmiştir; buna, özellikle de demokratik yollarla kamuoyu oluşturulmasında başvurulur.

Propagandanın, şimdi uygulandığı şekliyle, birbirinden çok farklı iki kötülüğü vardır. Bir kere, ciddi kanıtlar öne sürmekten çok, inançlarımızın irrasyonel kaynaklarını harekete geçirir. İkinci olarak da, para veya güç kullanarak en çok reklam yapana haksız bir üstünlük sağlar. Bana gelince, ben propagandanın mantıktan çok duygulara hitap ettiği konusunun gereğinden çok abartıldığını sanıyorum. Duygu ve mantık arasındaki çizgi bazılarının düşündüğü kadar kesin değildir. Dahası, kurnaz bir adam, benimsenme olanağı gördüğü herhangi bir konuda, o konu lehinde yeterince rasyonel olan kanıtlar bulabilir.

Gerçek yaşamda karşılaşılan herhangi bir sorunda, lehte ve aleyhte geçerli argümanlar her zaman öne sürülebilir. Gerçeğin göz göre göre saptırılmasına haklı olarak karşı gelmek olanaklıdır; ancak gerçeğin saptırılmasına her zaman gerek de olmayabilir. “Pears sabunu’ sözcükleri, hiçbirşey iddia etmedikleri halde insanların bu sabunu satın almalarına neden olmaktadır. Eğer bu sözcüklerin yazıldığı yerlere onların yerine “İşçi Partisi” yazılsa, ilan parti lehine hiçbir iddiada bulunmadığı halde, milyonlarca insan İşçi Partisine oy vermeye yönelir. Bir anlaşmazlıktaki karşıt taraflar, ünlü mantıkçılardan oluşan bir komite tarafından uygun ve doğru oldukları saptanan deyimler kullanmaya yasa emriyle zorlansalar bile, propagandanın günümüzde uygulandığı şekliyle ortaya çıkan temel sakınca yine de var olurdu. Böyle bir yasanın olduğunu ve aynı ölçüde geçerli önerileri ileri süren iki partiden birinin propaganda giderleri için bir milyon sterlini, ötekinin de yüz bin sterlini olduğunu varsayalım. Daha zengin olan partinin lehindeki kanıtların yoksul olan partinin lehine olanlara göre daha geniş bir kütle tarafından duyulacağı açıktır. Bu nedenle de kazanan, zengin parti olacaktır. Doğaldır ki, partilerden birisi iktidarda ise bu durum daha da belirgin olur. Rusya’da propaganda hemen tümüyle devlet tekelindedir; ama bu gerekli de değildir. Eğer olağanüstü kötü bir durum yoksa, rakiplerine karşı sahip olduğu avantaj onun kazanması için genellikle yeterlidir.

Propagandaya yapılan itirazlar sadece onun, insanların irrasyonel düşüncelerine seslenmesine değil, daha çok, zenginlere ve güçlülere haksız avantajlar sağlamasına yöneliktir. Eğer gerçek düşünce özgürlüğü var olacaksa, değişik görüşler arasında fırsat eşitliğinin olması da zorunludur; fikirler arası fırsat eşitliği de ancak bu amaca yönelik titiz yasalarla elde edilebilir. Bu yasaların çıkmasını beklemek için ise akla uygun hiçbir neden yoktur. Çare, öncelikle böyle yasalarda değil, daha iyi bir eğitim ve daha kuşkucu bir kamuoyunda aranmalıdır. Şimdilik çareler üzerinde durmak istemiyorum.

(3) Ekonomik Baskı. Düşünce özgürlüğü önündeki bu engelin bazı yönlerini daha önce ele almıştım. Şimdi, bu konuyu, önleyici önlemler alınmadığı takdirde gittikçe büyüyen bir tehlike olarak, daha genel hatlarıyla ele almak istiyorum. Düşünce özgürlüğüne karşı ekonomik baskı uygulamanın en çarpıcı örneği Rusya’dır.

Rusya’da, çalışma anlaşması öncesinde devlet, düşüncelerini beğenmediği kişileri açlığa mahkum edebilirdi ve etti de, örneğin Kropotkin’i. (Rus coğrafyacısı; anarşist) Ancak bu konuda Rusya öbür

ülkelerden sadece biraz daha baskındır. Fransa'da Dreyfüs (Alfred Dreyfüs (1859-1935): Vatana ihanet suçuyla önce mahkum olan, sonra serbest bırakılıp hakları geri verilen Fransız subay. (C.N)) davası sırasında herhangi bir öğretmen başlangıçta Dreyfüs yanlısı, işin sonunda da karşıtı ise ısinden olabilirdi. Günümüz Amerikasında Standard Petrol Şirketi'ni eleştiren bir üniversite profesörünün, ne denli ünlü olursa olsun, iş bulabileceğini pek sanmam. Çünkü bütün üniversite rektörleri Mr. Rockefeller'den ya malı destek alır ya da almayı umar. Amerika'nın her yerinde sosyalistler damgalanmıştır ve çok yetenekli değillerse, iş bulmaları son derece güçtür.

Sanayileşmenin iyice gelişmiş olduğu yerlerde kendini gösteren, tröstlerin ve tekellerin bütün iş kollarını kontrol etme eğilimi işverenlerin sayıca azalmasına yol açmaktadır. Sonuçta, büyük şirketlere boyun eğmeyen kişilerin açlığa sürüklenmesini sağlayan gizli kara-defterler tutmak gittikçe kolaylaşmaktadır. Tekellerin güçlenmesi Rusya'daki devlet sosyalizmine ilişkin kötülüklerin birçoğunu Amerika'da da ortaya çıkarmaktadır. Tek işverenin devlet veya bir tröst olması kişinin özgürlüğü açısından bir fark yaratmaz.

Sanayileşmede en ileri ülke olan Amerika'da ve koşulları Amerika'dakilere benzer olan öteki ülkelerde ise biraz daha az ölçüde olmak üzere, sıradan bir vatandaş, eğer geçimini sağlamak istiyorsa bazı büyük adamların düşmanlığını kazanmaktan kaçınmalıdır. Bu büyük adamların dinsel, siyasal, ahlaki-bazı görüşleri vardır ve kendi çalışanlarının bunları kabul etmelerini, en azından kabul etmiş görünmelerini beklerler. Hıristiyanlığı açıkça inkar eden, veya evlilik yasalarının biraz yumuşatılması gerektiğine inanan, ya da büyük şirketlerin sahip oldukları güce karşı olan bir kişi için Amerika, eğer çok ünlü bir yazar değilse, hiç de huzurlu bir ülke değildir.

Ekonomik örgütlenmenin uygulamada tekelleşme noktasına vardığı bütün ülkelerde, düşünce özgürlüğü üzerinde aynı kısıtlamaların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu nedenle, gelişen dünyamızda özgürlüklerin korunması, serbest rekabetin gerçekten var olduğu ondokuzuncu yüzyıla göre çok daha güçtür. Aklın özgürlüğüne önem veren herkesin bu durumla tam olarak ve içtenlikle yüzleşmesi; sanayileşme henüz başlangıç çağındayken yeterli olan önlemlerin artık geçersiz olduğunu anlaması gerekir. İki basit ilke, benimsendikleri takdirde, hemen hemen bütün sosyal sorunları çözebilir. Birincisine göre eğitimin amaçlarından biri, insanlara, sadece doğru olduklarına dair bazı mantıksal nedenler bulunan önermelere inanmalarını öğretmek olmalıdır. İkincisi de, bir işe adam alınırken, sadece, o ise uygun olup olmadığına bakılması gerekliliğidir.

Bunlardan önce ikincisini ele alalım: bir kimseye bir görev verilirken, ya da o kişi bir işe alınırken onun dinsel, siyasal, ve ahlaki düşüncelerini dikkate alma alışkanlığı, insanlara fikirlerinden dolayı zulmetmenin çağdaş biçimidir; sonunda da Engizisyon kadar etkili olabilir. Eski özgürlükler, yasal olarak var olsalar da hiçbir işe yaramazlar. Eğer uygulamada bazı fikirler insanı açlığa mahkum ediyorsa, bu fikirlerinin yasalarca cezalandırılmamaları pek zayıf bir tesellidir. İngiltere Kilisesi'ne bağlı olmayan veya politikada alışılagelmişin biraz dişinda kalan fikirlere sahip insanların açlıktan ölmelerine karşı toplumda, bir ölçüde duyarlık vardır.

Ancak ateistlerin, Mormonların, (1830'da Amerika'da kurulmuş bir dinsel örgütün üyeleri. (C.N.)) aşırı komünistlerin, serbest aşkı savunan kişilerin toplumdan dışlanmasına karşı toplumsal bir duyarlık yok gibidir. Böyle kişilerin zararlı oldukları, onları ise almamanın doğal olduğu kabul edilir. İleri derecede sanayileşmiş bir ülkede, böyle bir tutumun çok etkili bir zulüm oluşturduğunu insanlar henüz pek farketmemektedirler.

Bu tehlike yeterince anlaşılırsa kamuoyunun harekete geçirilmesi, bir kimsenin ise alınmasında onun inançlarının dikkate alınmaması sağlanabilir. Azınlıkların korunmasının yaşamsal önemi vardır. Kurallara en bağlı olanlarımız bile birgün kendilerini azınlıkta bulabilirler. O nedenle, çoğunluğun zulmünün sınırlanmasında hepimizin yararı vardır. Kamuoyundan başka hiçbir şey bu sorunu çözemez. Sosyalizm sorunu biraz daha belirgin hale getirir; çünkü, ender de olsa, bazı işverenlerce sağlanabilen fırsatlar sosyalizmde söz konusu değildir. Sanayi işletmelerinde gerçekleştirilen her büyüme, bağımsız işveren sayısını azalttığından, durumu daha da kötüleştirir. Bu konuda dinsel hoşgörü için verilen savaşla aynı türden bir savaş verilmelidir. Fikirlerdeki sivriliklerin azalması bu

savaşta da, öncekinde olduğu gibi, belirleyici etken olabilir. İnsanlar katolikliğin veya protestanlığın mutlak doğru olduğuna inanırlarken onlar uğruna zulüm yapmaktan kaçınmamışlardır.

İnsanlar, bulundukları çağda geçerli olan inanların doğruluğundan kuşkulanmadıkları sürece, onlar uğruna zulüm de yaparlar. Hoşgörülü olmak için, teoride olmasa da, uygulamada bir ölçüde kuşku gereklidir. Bu da bizi eğitimin amaçları hakkındaki ikinci ilkeye götürür.

Eğer dünyada hoşgörü olacaksa, okullarda öğretilmesi gereken şeylerden biri de, kanıtları değerlendirme alışkanlığı, doğru olduklarına dair bir kanıt bulunmayan önermeleri olduğu gibi kabul etmeme alışkanlığı olmalıdır. Örneğin, gazete okuma sanatı öğretilmelidir. Öğretmen, yıllar önce geçmiş ve politik tartışmalara yol açmış olan bir olayı ele almalı; çocuklara önce bir tarafı destekleyen gazetelerde yazılanları, sonra karşı taraftakileri destekleyenlerin yazdıklarını, en sonra da gerçekten ne olup bittiğini tarafsız bir şekilde aktaran yazıları okumalıdır. Deneyimli bir okuyucunun her iki taraftaki önyargılı haberlerden gerçekte ne olduğunu nasıl çıkarabileceğini göstermeli; gazetelerde yazılanların az veya çok gerçek dışı olduğunu öğrencilerin anlamasını sağlamalıdır. Bu öğreti sonunda edinilen kuşkuculuk, iyi niyetli insanların idealist yönlerine seslenen bu türden soytarıların dalaverelerine karşı, ilerideki yıllarda öğrencilere bağışıklık kazandıracaktır.

Tarih de buna benzer bir yöntemle öğretilmelidir. Örneğin, Napolyon'un bütün çarpışmalarda perişan ettiği -resmi bültenlere göre Müttefiklerin Paris surlarına dayanmasıyla Paris halkını şaşkınlığa uğratan 1813 ve 1814 seferleri Moniteur'den okutulmalıdır. Daha ileri sınıflarda, ölümden korkmamayı öğretmek için, çocuklardan Trotsky'nin Lenin'e kaç kez suikast düzenlediğini saymaları istenmelidir.

Son olarak da öğrencilere hükümetçe onaylanmış bir tarih kitabı verilmeli; Fransızlarla yaptığımız savaşlar hakkında bir Fransız tarih ders kitabında neler yazılmış olabileceğini tahmin etmeleri istenmelidir. Bütün bunlar, bazı kişilerin kamu sorumluluğu aşılayabileceğini sandığı, basmakalıp ahlaki sloganlardan çok daha iyi bir vatandaşlık eğitimi sağlar.

Sanırım, dünyadaki kötülüklerin, akıl kullanmamak kadar ahlaki kusurlardan da kaynaklandığını kabul etmek gerekiyor. Ancak insanoğlu ahlaki kusurları giderecek bir yöntemi şimdiye kadar bulamamıştır; vaazlar ve öğütler eski kötülükler listesine bir de ikiyüzlülüğün eklenmesinden başka bir işe yaramamıştır. Buna karşılık, akıl kullanmak, işinin ehli her eğitimcinin bildiği yöntemlerle kolayca geliştirilebilecek bir özelliktir. Bu nedenle, erdemli olmayı öğretecek bir yöntem keşfedilinceye kadar, ilerleme ahlaktan çok aklın geliştirilmesinde aranmalıdır. Rasyonalizmin önündeki başlıca engellerden biri de kolayca kandırılabilir olmak ve bu anlamdaki bir saflıktır; bu da yaygın kandırma yöntemlerinin öğretilmesiyle büyük ölçüde giderilebilir. Günümüzde bu türden saflık eskiye göre çok daha önemli bir illet haline gelmiştir ve büyük bir sakıncadır. Çünkü eğitimin yaygınlaşmasıyla haber yaymak da çok daha kolaylaşmış; demokrasi sayesinde yanlış haberler çıkarılması iktidardakiler için daha büyük bir önem taşır olmuştur. Gazete tirajlarındaki artışın nedeni de budur.

Eğer, bu iki ilkenin, yani (1) işlerin insanlara yalnızca o işi yapma yetilerine bakılarak verilmesi, (2) eğitimin insanları, kanıtı olmayan önermelere inanma alışkanlığından kurtarmayı amaçlaması ilkelerinin bütün dünyada kabulünün nasıl sağlanacağı sorulursa, bunun yalnızca aydın bir kamuoyu oluşturulmasıyla gerçekleşebileceğini söyleyebilirim. Aydın bir kamuoyu da ancak onun var olmasını isteyenlerin çabalarıyla oluşturulabilir. Sosyalistlerin öne sürdükleri ekonomik değişikliklerin, söz etmekte olduğumuz sakıncaları gidermek konusunda, kendi başlarına etkili olacaklarını sanmıyorum. Kanımca kamuoyu, işverenin, işçisinin iş dışındaki yaşamına karışmamasında ısrarlı olmadığı sürece, politikada ne olursa olsun, ekonomik kalkınma düşünce özgürlüğünü daha da zorlaştıracaktır. Eğer istenirse, eğitim özgürlüğü, devletin işlevini denetleme ve ödenek sağlama ile sınırlayarak, denetimi de kesin şeylerin öğretimine hasretmekle kolaylıkla sağlanabilir.

Ancak bugünkü koşullarda bu da, eğitimi kilisenin ellerine bırakmak demek olur; çünkü, ne yazık ki, onların kendi inançlarını öğretme arzusu, özgür- düşünürlerin kuşkularını öğretme arzusundan çok daha kuvvetlidir. Ancak böyle bir uygulama yine de özgür bir ortam yaratır ve eğer gerçekten isteniyorsa, açık fikirli bir eğitime olanak sağlar. Bundan fazlası da yasalardan beklenmemelidir.

Bu makale boyunca bilimsel bakış açısının yaygınlaştırılması konusunu savundum. Bu da, bilimsel sonuçların bilinmesinden çok farklı birşeydir. Bilimsel görüş insanlığı yeni baştan şekillendirmeyi olanaklı kılar ve bütün sıkıntılarımıza bir çıkış yolu sağlar. Makineleşme, zehirli gazlar, çığırtkan basın gibi bilimin getirdiği bazı şeyler bütün uygarlığımızı yerle bir edecek gibi görünüyor. Bu, bir Marslının aldırmadan gülümseyerek seyredeceği bir çelişki olabilir; ancak, bizim için bir ölüm-kalım sorunudur. Torunlarımızın daha mutlu bir dünyada mı yaşayacakları, yoksa birbirlerini bilimsel yöntemlerle yokedip insanlığın kaderini Papualılara mı bırakacakları, bu sorunun çözümüne bağlıdır.

**

TOPLUM İÇİNDE ÖZGÜRLÜK

Topluluklar halinde yaşayan insanlar için özgürlük ne ölçüde olanaklı ve ne ölçüde arzu edilir bir şeydir?

Bu genel sorun üzerinde durmak istiyorum.

Konuya tanımlarla başlamak yerinde olacaktır. "Özgürlük" birçok anlamda kullanılan bir sözcüktür; tartışmanın yararlı olması için bunlardan biri üzerinde karar kılmak gerekir.

"Toplum" sözcüğü daha az belirsizdir; ancak onun da bir tanımını yapmak fena olmaz. Sözcükleri hoşumuza giden anlamlarda kullanmanın iyi bir şey olduğunu sanmıyorum. Örneğin, Hegel ve onun ardılları "gerçek" özgürlüğün genelde "ahlak yasası" olarak adlandırılan polise itaat hakkından ibaret olduğunu düşünürler. Kuşkusuz, polis de kendi üstlerine itaat etmelidir. Ancak, bu tanım bize devletin kendisinin nasıl hareket edeceği konusunda yardımcı olmuyor. Bu görüşü savunanlar devletin de temelde ve tanımı gereği kusursuz olduğunu ileri sürerler. Bu anlayış, demokrasinin var olduğu ve hükümet şeklinin siyasal partilere dayandığı ülkelere uygun düşmüyor. Çünkü böyle ülkelerde ulusun belki yarısı hükümetin kötü olduğu kanısındadır. Öyleyse, özgürlük yerine "gerçek" özgürlüğü koyarak işin içinden çıkamayız.

Özgürlük, en soyut anlamıyla, isteklerin gerçekleşmesini önleyen dış engellerin yokluğu demektir. Bu soyut anlamda, gücü en üst düzeye çıkararak, veya istekleri en alt düzeye indirerek özgürlük artırılabilir. Birkaç gün yaşayıp sonra da soğuktan ölen bir böcek bu tanıma göre tam özgür sayılabilir. Soğuk onun isteklerini değiştirebileceği için, olanaksızı başarmak gibi bir isteği bir an bile olmayacaktır. Bu tür bir özgürlüğe kavuşmak insanlar için de olanaklıdır. Sonradan komünizmi benimseyip Kızıl Ordu'da Komiser olan genç bir Rus aristokrat bana İngilizlerin Ruslar gibi fiziksel bir deli-gömleğine gerekleri olmadığını; çünkü onlara zihinsel bir deli- gömleği giydirilmiş bulunduğunu, ruhlarının eli kolu bağlı olduğunu söylemişti.

Galiba bunda bir gerçek payı var. Dostoyevsky'nin konu aldığı kişiler, kuşkusuz, gerçek Ruslara tamı tamına benzemezler. Ancak onlar sadece bir Rusun yaratabileceği kişilerdir; her türlü garip ve şiddetli isteklere sahiptirler, normal bir İngiliz ise bunlardan bağımsızdır -en azından bilinçli yaşamında. Herkesin birbirini boğazlamak istediği bir toplumun daha barışçıl istekleri olan bir toplum kadar özgür olamayacağı ortadadır. O halde, istekleri değiştirmekle de güç artışı kadar özgürlük artışı sağlanabilir. Bu görüşler siyasal düşüncenin her zaman karşılayamadığı bir gereksinime, yani "psikolojik dinamikler" denilebilecek bir gereksinime işaret ediyor. Politikada, insan doğası hep dış koşulların ona uydurulması gereken bir başlangıç noktası olarak kabul edilegelmiştir. Gerçekte ise, dış koşullar insan doğasını değiştirir; karşılıklı etkileşim ile aralarında bir uyum sağlamaya çalışılır. Bir ortamdan alınıp birdenbire bir başka ortama konulan bir kimse özgür değildir. Ama bu yeni ortam, ona alışmış olanlara özgürlükler sağlayabilir. Bu nedenle, özgürlük konusunu, değişen ortamla birlikte isteklerin de değişebileceğini hesaba katmadan ele alamayız.

Bu durum, bu özgürlüğe ulaşmayı bazen daha da güçleştirir. Çünkü yeni bir ortam, eski istekleri gerçekleştirse bile, karşılanması olanaksız yeni isteklere yol açabilir. Birçok yeni gereksinime yol açan sanayileşmenin doğurduğu psikolojik etkiler bu olasılığa örnektir. Kişi bir otomobil alamadığı için hoşnutsuz olabilir; yakında hepimiz birer özel uçağımız olmasını isteyeceğiz. Kişi bilinç-dışı isteklerden

dolayı da hoşnutsuz olabilir. Örneğin Amerikalıların da dinlenmeye gereksinimleri vardır; ama onlar bunun farkında değildirler. Bu durumun, Amerika'daki suç dalgasının önemli bir nedeni olduğu kanısındayım.

İnsanların özlemleri değişir nitelikte olsa da, evrensel diyebileceğimiz bazı temel gereksinimler vardır: yemek, içmek, sağlık, giyinme, barınma, seks ve çocuk sahibi olma bunların başlıcalarıdır. Giyinme ve barınma sıcak iklimlerde mutlaka gerekli değildir; ancak tropik bölgeler dışındaki yerlerde listeye alınmalıdırlar. Özgürlük başka şeyler de içerse bile, özgürlük için zorunlu olan bu listedekilerin birinden yoksun olan kişi kesinlikle özgür değildir.

Bu da bizi "toplum"un tanımına götürüyor. Yukarıda sözü edilen asgari özgürlüğün toplum içinde yaşayan bir insan için, bir Robinson Crusoe'dan daha iyi bir şekilde sağlanabileceği açıktır. Gerçekten, cinsellik ve çocuk sahibi olmak temelde toplumsal olaylardır. "Toplum" bazı ortak amaçlar için işbirliği yapan bireylerin topluluğu olarak tanımlanabilir. İnsanlar açısından en ilkel toplumsal grup ailedir. Ekonomik toplumsal gruplar oldukça eskidir; savaşta işbirliği içinde olan gruplar pek o kadar ilkel sayılmaz. Ekonomi ve savaş, çağdaş dünyada toplumsal birleşmenin başlıca nedenleridir. Aile veya kabileden daha büyük toplumsal birimler sayesinde hemen hepimiz fiziksel gereksinimlerimizi daha iyi karşılayabiliyoruz.

Toplum bu anlamda özgürlüğü artırmıştır. Örgütlü devletin düşmanlarımızca öldürülmemiz olasılığını azalttığı da düşünülür; ancak bu kuşku götürür bir konudur.

Bir insanın isteklerini bir başlangıç noktası olarak alırsak, yani psikolojik dinamikleri gözardı edersek, onun özgürlüğüne karşı olan engellerin iki tür olduğunu görürüz: fiziksel ve toplumsal. Çok basit bir örnek alalım: Toprak insanların yaşaması için yeterli miktarda ürün vermeyebilir; ya da öbür insanlar onların yiyecek bulmalarına engel olabilir. Toplum özgürlük önündeki bu fiziksel engelleri azaltır; buna karşı toplumsal engeller koyar. Ancak burada toplumun isteklerimiz üzerinde yaptığı etkileri dikkate almazsak yanılgıya düşeriz. Karıncaların ve arıların, her ne kadar örgütlenmiş toplumlarda yaşıyorlarsa da, toplumsal görevleri olan eylemleri her zaman kendiliğinden gerçekleştirdikleri varsayılabilir. Aynı şey sürü halinde yaşayan üst türden hayvanların çoğu için geçerlidir. Rivers'a göre Melanesia yerlileri için de geçerlidir. Bu durum büyük ölçüde kolay-etki-altında- kalma ile, ve az çok ipnotizma olayına benzeyen etkenler ile bağıntılıymış gibi görünüyor.

Bu yapıdaki insanlar özgürlüklerini yitirmeden işbirliğine girebilirler; yasalara da pek gerek duymazlar. Tuhaftır ki, yerlilerden çok daha ileri toplumsal örgütlenmeye sahip oldukları halde, uygar insanlar içgüdüsel eylemlerinde daha az toplumsal davranmaktadırlar. Toplumun onların eylemleri üzerindeki etkisi yerlilerde olduğundan çok daha yüzeyseldir. Özgürlük sorununu tartışmalarının nedeni de budur.

En uygar toplumlarda bile toplumsal işbirliğinin içgüdüsel bir nedeni olduğunu yadsımıyorum. İnsanlar komşuları gibi olmak, onlar tarafından sevilmek isterler; taklit ederler ve etki altında kalarak yaygın olan davranış tarzlarını onlar da benimserler. Bununla beraber, insanların uygarlık düzeyi yükseldikçe bu etkenlerin gücü azalıyor gibi. Söz konusu etkenler okul çocuklarında büyüklerde olduğundan çok daha güçlüdürler; genellikle de zeka düzeyi en düşük olanlar üzerinde en büyük güce sahiptirler. Toplumsal işbirliği, sürü içgüdüsü diye adlandırılan şey yerine, bu işbirliğinin yararlarının kavranmasına gittikçe daha çok bağlı olmaktadır. İlkel yerliler arasında kişisel özgürlük sorunu yoktur; çünkü öyle bir gereksinimleri yoktur. Bu sorun uygar insanlar için vardır ve uygarlık arttıkça sorun da daha acil bir hal almaktadır. Özgürlük önündeki fiziksel engellerden kurtulmada devletin yardımcı olabileceğinin giderek açıklık kazanmasına paralel olarak, insanların yaşamlarını düzenlemede devletin oynadığı rol de sürekli artmaktadır. Uygarlaşmayı durdurmadığımız sürece, toplum içinde özgürlük sorununun daha da ağırlaşması olasıdır.

Yalnızca devleti küçültmekle özgürlüğün artırılamayacağı ortadadır. Bir kimsenin istekleri çoğu zaman bir başkasınınkiyle bağdaşmaz; anarşi güçlü için özgürlük, zayıf için de kölelik demektir. Devlet olmasaydı açlık ve çocuk ölümleri nüfus artışını önler, dünya nüfusu şimdikinin onda biri kadar bile olamazdı. Bu da uygar toplumlarda normal zamanlarda var olan toplumsal köleliğin en kötüsünden

çok daha vahim olan fiziksel köleliği getirmek demek olurdu. Üzerinde durmamız gereken sorun devletten nasıl kurtulunacağı değil, onun yararlarının, özgürlükleri en az zedeleyecek şekilde nasıl güvenceye alınabileceğidir. Bu da fiziksel ve toplumsal özgürlükler arasında bir denge sağlamak demektir. Daha yalın olarak ifade edersek: daha iyi beslenme ve sağlık için ne ölçüde devlet baskısını göze almalıyız?

Bu sorunun yanıtı, uygulamada, çok basit olan bir başka soruya dönüşür: Sağlık ve yiyeceğe biz mi sahip olacağız, yoksa bir başkası mı?

Kuşatma altındaki 1917 İngilteresindeki halkın ne ölçüde olursa olsun devlet baskısına razı oldukları görülür. Çünkü bunun herkesin yararına olduğu ortadaydı. Ancak bir kimse devlet baskısı altında kalır, yiyecek de bir başkasına giderse soru çok değişik bir görünüm alır. Bu da bizi kapitalizm ile sosyalizm arasındaki tartışmalara götürür. Kapitalizmi savunanlar hep liberalizmin kutsal ilkelerini öne sürerler; bunlar da şu düsturda ifadesini bulur: Şanslılar Şanssızlara zulüm yapmaktan alıkonulmamalıdır.

Bu duştura dayanan laissez-faire (bırakınız yapsınlar) liberalizmi anarşi ile karıştırılmamalıdır. Liberalizm şanssızların cinayet işlemelerini ve silahlı ayaklanmalarını önlemek için yasalara sığındı; cesaret edebildiği ölçüde de sendikalaşmaya karşı geldi; devletin hareket alanını en aza indirdikten sonra, gerisini de ekonomik güç kullanarak başarmayı amaçladı. Liberalizm işverenin işçisine “açlıktan öleceksin” demesine ses çıkarmadı; ama bir işçinin “önce sen bir kurşunla öleceksin” yanıtını haklı bulmadı. Bu iki tehdit arasında, yasal bilgiçlik taslamak dışında, bir ayırım yapmanın saçmalığı ortadadır. Her ikisi de asgari temel özgürlüğü aynı ölçüde ihlal etmektedir; biri ötekinden daha az veya daha çok değil. Bu eşitsizlik yalnız ekonomik alanda var olmakla kalmadı. Kocaların eşleri üzerindeki, babaların çocukları üzerindeki zorbalığını haklı çıkarmak için de özgürlüğün kutsal ilkelerine başvuruldu. Ancak, liberalizmin bu zorbalıklardan birincisini hafifletmeye yöneldiğini de eklemek gerekir. Babaların çocukları üzerindeki, onları fabrikalarda çalıştırmak şeklindeki zorbalığı ise, liberallerin karşı gelmesine rağmen azalmıştır.

Bunlar bilinen şeylerdir; ben de üzerinde uzun boylu durmayacağım. Şimdi şu genel soruya geçmek istiyorum: Toplum bir bireye, başka bir bireyin yararı için değil, toplumun yararı için ne ölçüde karışmalıdır?

Ve hangi amaçlar için karışmalıdır?

Her şeyden önce, asgari özgürlüklere sahip olma isteminin, yani yeme, içme, sağlık, barınma, giyim, seks ve çocuk sahibi olma özgürlüklerinin, bütün diğerlerinden öncelikli olduğunu söylemeliyim. Asgari istemler biyolojik yaşamı sürdürmek için, yani arkada çocuklar, torunlar bırakmak için zorunludur. Öyleyse bu saydıklarıma zorunlu olanlar denebilir. Bunların ötesinde olanlara da, koşullara göre, rahatlık ya da lüks yaşam sağlayanlar diyebiliriz. Bir kişinin zorunlu gereksinimleri için başka bir kişinin rahatlık sağlayan olanaklardan mahrum edilmesini a priori haklı bulduğumu belirtmek isterim. Bu, belli bir toplumda, belli bir zamanda politik bakımdan akıllıca, ekonomik bakımdan da olanaklı olmayabilir; ancak özgürlükler öne sürülerek reddedilemez. Çünkü bir kimsenin zorunlu gereksinimlerinden mahrum edilmek yoluyla özgürlüğünü sınırlamak, onu birçok gereksiz şey biriktirmekten alıkoyma ile yapılandan çok daha büyük bir sınırlamadır.

Eğer kabul edilirse, bu bize çok şey sağlar. Örneğin sağlığı ele alalım. Belediye seçimlerinde dikkate alınan hususlardan biri kamu sağlığı, ana ve çocuk sağlığı gibi konulara ne kadar kamu parası harcanacağıdır. İstatistikler bu amaçla yapılan harcamaların hayat kurtarmada önemli etkisi olduğunu göstermektedir. Londra’nın her ilçesinde varlıklı kesimler bir araya gelmiş; bu yöndeki harcamaların artmasını önlemeye, olanak varsa da bir kesintiye gidilmesine çalışmışlardır. Bu, kendi güzel sofralarının ve otomobillerinin sefasını sürdürebilmek için binlerce insanı ölüme mahkum etmekten çekinmedikleri anlamına gelmektedir.

Basın da hemen tümüyle onların kontrolünde olduğundan, kurbanlarının gerçekleri öğrenmesini önlerler. Psikanalizcilerin çok iyi bildikleri yöntemlerle, kendilerini bile gerçeği öğrenmekten

alıkoyarlar. Bütün çağlarda bütün aristokrasilerin uyguladığı bu davranışta şaşılacak bir şey yoktur. Benim tek söylemek istediğim, eylemlerinin özgürlük gerekçesiyle savunulamayacağıdır.

Seks ve çocuk sahibi olma hakkını tartışmayacağım. Sadece, bir cinsin diğerinden çok fazla olduğu bir ülkede, mevcut kurumların bu hakları güvence altına almayı pek düşünmediğini, Hristiyanlıktaki asetişizm (din uğruna dünya zevklerinden vazgeçme) geleneğinin, insanları, bu hakkı beslenme hakkı gibi kabul etmekten ne yazık ki alıkoyduğunu söylemekle yetineceğim. İnsan doğasını tanımaya zamanı olmayan politikacılar ise normal kadınları ve erkekleri etkileyen isteklerden akılalmaz ölçüde habersizdirler. Liderleri biraz psikoloji bilen herhangi bir parti seçimleri silme kazanabilir.

Toplumun, herkesin zorunlu biyolojik gereksinimlerini karşılamak için bireylere müdahalesini bir hak olarak kabul etsem de; bir kişinin, başkasının zararı pahasına olmadan sahip olduğu şeyler konusunda müdahale hakkını kabul edemem. Fikir, bilgi, sanat türü şeyleri kastediyorum. Bir toplumdaki çoğunluğun bir fikri benimsememesi, onlara, o fikri benimseyenlere müdahale hakkını vermez. Aynı şekilde, toplumun çoğunluğu bazı gerçekleri bilmek istemiyorsa, bu, bilmek isteyenleri hapse atma hakkını onlara vermez. Texas'taki aile yaşamı üzerinde, toplum açısından çok değerli bulduğum, uzun bir kitap yazmış olan bir hanım tanıyorum. İngiliz polisi hiç kimsenin hiçbir şey hakkında bir şey bilmesini istemez; bu nedenle sözü geçen kitabı posta ile göndermek yasalara aykırıdır. Psikanalizcilerin, bastırdıkları bazı gerçekleri şu yüzüne çıkararak hastalarını çoğu kez iyileştirdiklerini hepimiz biliriz. Toplum da bazı bakımlardan bu hastalara benzer; ancak tedaviye izin vermek yerine, bazı tatsız gerçeklere dikkat çeken doktoru hapse atar. Bu, özgürlüklere müdahalenin en istenmeyen şeklidir. Kişisel ahlak kurallarına müdahale konusunda da aynı şey geçerlidir: bir adam iki kadınla, veya bir kadın iki erkekle evlenmek istiyorsa bu onların sorunudur; başka hiç kimse kendini bu konuda önlem almakla görevli saymamalıdır.

Buraya kadar, özgürlüklere getirilen haklı kılınabilir müdahalelerin hangi sınırlar içinde kalması gerektiğine ilişkin tamamen soyut bazı savları gözden geçirdik. Şimdi de psikolojik yönleri daha ağır basan bazı tartışmaları ele alacağız.

Gördüğümüz gibi, özgürlüğün önündeki engeller iki çeşittir: toplumsal ve fiziksel. Aynı ölçüde özgürlük yitimine yol açan sosyal ve fiziksel engellerden sosyal nitelikte olanı daha zarar vericidir;

çünkü insanda öfke uyandırır. Bir çocuk bir ağaca çıkmak ister ve siz de yasaklarsanız çok öfkelenir. Eğer tırmanamayacağını kendisi anlarsa fiziksel olanaksızlığı kabullenir. Öfkeyi önlemek için, özü itibariyle zararlı olan şeylere -bir salgın hastalık sırasında kiliseye gitmek gibi- izin vermek çoğu kez yerinde olur. Öfkeyi önlemek için hükümetler kötü sonuçları doğal nedenlere; muhalefet de, hoşnutsuzluk yaratmak için, insan kökenli nedenlere atfederler.

Ekmek fiyatları arttığında, hükümet neden olarak o yıl hasatın iyi olmamasını, muhalefet ise vurguncuları gösterir. Sanayileşmenin etkisiyle insanlar kişinin her şeye kadir olduğuna gittikçe daha çok inanır olmuşlardır. Doğal afetleri önlemede insanın yapabileceklerinin sınırı olmadığını düşünürler. Sosyalizm de bu türden bir inançtır: yoksulluğu artık Tanrı'nın bir takdiri olarak değil, insanların budalalık ve acımasızlığının bir sonucu olarak algılıyoruz. Bu durum doğal olarak, işçi sınıfının "üsttekiler"e olan tavrını da etkilemiştir. İnsanın kudretine olan bu inanç bazen çok aşırı olabilir. Aralarında Sağlık Bakanı'nın da bulunduğu birçok sosyalist, nüfus artışı nedeniyle yeryüzünde sadece ayakta durmaya yetecek kadar yer kalsa bile, sosyalizm sayesinde herkes için bol yiyecek bulunacağına inanmış görünüyor. Korkarım, bu bir abartmadır. Ne olursa olsun, insanın mutlak gücüne olan çağdaş inanç, işler ters gittiği zaman duyulan öfkeyi artırmıştır. Çünkü talihsizlikler Tanrı'dan veya Doğa'dan gelmiş olsalar bile artık onlara atfedilmemektedir. Bu durum çağdaş toplumları yönetmeyi eski toplumlara kıyasla daha zorlaştırmıştır.

Yönetici sınıfların olağanüstü dindar olma eğilimleri de bu yüzdendir: Kurbanlarının talihsizliklerini Tanrı'nın takdiri olarak görmek isterler. Bu durum, asgari özgürlüğe müdahaleye gerekçe bulmayı eski günlere göre daha zorlaştırmaktadır. **Her ne kadar The Times gazetesi, eski oyunbazlıkları canlandırmaya çalışan ruhban sınıfının gönderdiği mektupları her gün yayınlıyorsa da, bu müdahaleler artık değişmez yasalar şeklinde kamufle edilemezler.**

Sosyal özgürlüğe müdahalenin öfke yaratması yanında, onu istenmez kılan iki neden daha vardır. Birincisi, insanların başkalarının iyiliğini istememesi; ikincisi de, bu iyiliğin neleri içerdiğini bilmemeleridir. Belki bu nedenlerden ikisi de temelde aynı şeydir. Çünkü biz bir insanın iyiliğini gerçekten istiyorsak onun nelere gereksinimi olduğunu öğrenmeyi de başarırız. İnsanlar hem kötü, hem bilgisiz oldukları için de zarar verseler, sonuç aynıdır. Öyleyse ikisini birlikte ele alabilir ve hiçbir kişiye veya sınıfa bir başkasının çıkarlarının emanet edilemeyeceğini söyleyebiliriz. Demokrasi lehindeki savın temelinde yatan da kuşkusuz budur. Çağdaş devlette demokrasi resmi görevliler eliyle yürütülür; yani birey açısından dolaylı ve uzaktır. Resmi görevliler, genellikle, yaşamlarına yön verdikleri halktan uzak bürolarda masa başında çalıştıkları için özel bir tehlike oluştururlar. Örnek olarak eğitimi ele alalım. Öğretmenler çocuklarla temas halinde oldukları için genellikle onları anlarlar ve onlarla ilgilenirler. Ancak öğretmenler, uygulamada deneyimleri olmayan, çocukları belki de küçük başbelası yumurcaklar olarak gören yöneticilerin kontrolü altındadırlar. Bu nedenle yöneticilerin öğretmenlerin özgürlüğüne müdahalesi genellikle sakıncalıdır. Aynı şey başka alanlarda da geçerlidir: Güç paranın nereye sarfedilmesi gerektiğini bilende değil, parayı elinde tutanlardadır.

Buna göre gücü elinde tutanlar genellikle bilgisiz ve kötü niyetlidirler ve bu gücü ne kadar az kullanırlarsa o kadar iyi olacaktır. Zorlamayı en çok haklı gösteren şey, zorlamaya uğrayan kişinin bu zorlamayı kabullenmesi durumudur. Bu kişi, elinden gelse, görev bildiği şeyi ihmal edecektir. Hepimiz vergi ödemeyi yolların yapılmamasına tercih ederiz; ama eğer bir mucize olur ve vergi tahsildarı bizi gözden kaçırırsa çoğumuz onu varlığımızdan haberdar etmeyiz. Ayrıca, kokainin yasaklanması gibi bazı önlemleri kabul ederiz. Alkol yasağı ise daha kuşku götürür bir önermedir. En iyi örnek çocukların tutumudur. Çocuklar otorite altında olmalıdırlar. Her ne kadar arada bir karşı gelme oyunu oynamaktan hoşlanırlarsa da, bunu kendileri de bilir. Çocukların durumu şu yönden benzersizdir ki, onlar üzerinde otorite sahibi olanlar bazen onları severler de. Durum böyle olunca çocuklar, bazı özel durumlarda karşı gelseler bile, genelde öfkeye karşı öfke duymazlar. Öğretmenlerin tersine, eğitimden sorumlu makamlar bu meziyetten yoksundurlar ve gerçekte çocuklara "yurtseverliği", yani önemsiz nedenlerle ölmeye ve öldürmeye gönüllü olmayı öğreterek, devletin yararına olduğunu düşündükleri şeyler için çocukları feda ederler.

Otorite, kontrol ettiği insanların iyiliğini düşünenlerin elinde olsaydı göreceli olarak zararsız olurdu. Ancak böyle bir durumu güvence altına alacak bir yöntem henüz bilinmemektedir. Zorlamanın en kötü olduğu durum, kurbanın emredilen işin kötü ve zararlı olduğuna kesin inanması halidir. Bir müslümanı domuz eti, bir hinduyu dana eti yemeye zorlamak, eğer mümkün olsa bile, iğrenç olurdu. Asi karşıtları aşılanmaya zorlanmamalıdır; bebeklerine aşı yapılmasına zorlanmaları ise başka bir sorudur; ben zorlanmasınlar derdim. Ancak burada söz konusu olan özgürlük sorunu değildir; çünkü her iki durumda da bebeğin fikri sorulmuyor. Sorun devletle ana-baba arasındadır ve hiçbir genel ilke ile bir sonuca varılamaz. Vicdanı inançlar nedeniyle eğitime karşı olan ana-babaların çocuklarını eğitimsiz bırakmalarına izin verilmez; ancak yine de genel ilkeler bakımından her iki durum birbirinin aynıdır.

Bir kimsenin, bir başkasının zararına sahip olduğu değerler ile o kimsenin başkasının zararına olmaksızın sahip olduğu değerler arasında ayırım yapmak özgürlük konusundaki en önemli husustur. Eğer hakkım olandan fazla yiyecek tüketirsem bir başkası aç kalır.

Ama eğer anormal denebilecek bir düzeyde matematik öğrenirsem, ve eğer eğitim fırsatlarını tekelime almamışsam, hiç kimseye zararım dokunmaz. Bir nokta daha var: Yiyecek, barınak, giyecek gibi şeyler yaşam için zorunludur; bunların gerekliliği konusunda insanlar arasında fikir ayrılığı ve anlaşmazlık pek yoktur. Bu nedenle demokrasilerde bu konular devlete bırakılmaya elverişlidir. Bütün bu konularda adalet ilkesi egemen olmalıdır. Çağdaş bir demokratik toplumda, adalet eşitlik anlamına gelir. Ancak sınıf hiyerarşisinin var olduğu ve bunun yukarıdakiler kadar aşağıdakilerce de kabul gördüğü toplumlarda adalet, eşitlik anlamına gelmez. Kralın kendilerinden daha çok şatafata sahip olmaması gerektiğini öne sürsem, çağdaş İngiltere'de bile, çalışan kesimin büyük çoğunluğu söke olur. Bu nedenle adaleti en az haset uyandıracak düzen olarak sınırlamak isterim. Bu, önyargısız

toplumlarda eşitlik anlamına gelir; toplumsal eşitsizliğe sıkıca inanan toplumlarda ise bu anlamı taşımaz.

Ancak görüşler, düşünce, sanat, vb. konularda bir kişinin sahip olduğu değerler bir başkasının zararına elde edilmez. Ayrıca, bu alanlarda iyinin ne olduğu da kuşkuludur. Eğer Lazarus kuru ekmek yerken Dives ziyafet sofralarında karın doyuruyor ve yoksulluğun erdemlerinden söz ediyorsa Dives'in ikiyüzlünün biri olduğu düşünülür. Buna karşılık, eğer ben matematikten, bir başkası da müzikten hoşlanıyorsak, birbirimizle çatışmayız; birbirimizin yaptığını övmek de sadece nezakettir. Görüşler konusunda gerçeğe ulaşmanın tek yolu serbest rekabettir.

Liberallerin eski sloganları yanlış alana, ekonomiye uygulanmıştır; onların asıl uygun düştükleri alan zihinsel alandır. Serbest rekabete ticarette değil, fikirlerde gerek vardır. Burada şöyle bir güçlük ortaya çıkıyor: Ticaret alanında serbest rekabetin zayıflamasına paralel olarak, kazançlı çıkanlar ekonomik güçlerini zihinsel ve ahlaki alanlarda kullanmakta, doğru yolda yaşamanın ve doğru düşünmenin geçim sağlamak için bir koşul olmasında ısrarlıdırlar. Bu bir talihsizliktir; çünkü "doğru yolda yaşama" ikiyüzlülük, "doğru düşünme" de budalalık anlamına gelmektedir. Burada şu büyük tehlike söz konusudur: İster plütokrat ister sosyalist yönetim altında olsun, ekonomik baskı her türden zihinsel ve ahlaki gelişmeyi olanaksız kılar. Eğer eylemleri doğrudan, açıkça ve kesin olarak başkalarına zarar vermiyorsa kişinin özgürlüğüne saygı gösterilmelidir. Aksi halde, baskı içgüdümüz, onaltıncı yüzyıl İspanyasına benzeyen, durağan bir toplum oluşmasına yol açar. Bu tehlike gerçek ve büyüktür. Amerika bu yolda öncü durumundadır; ancak biz İngilizlerin, gerekli alanlarda özgürlüğün değerini takdir etmemeniz durumunda, onları izleyeceğimiz hemen hemen kesindir.

Aradığımız özgürlük başkalarına baskı yapma hakkı değil; istediğimiz gibi yaşamak, istediğimiz gibi düşünme hakkıdır, yeterki eylemlerimiz başkalarının da aynı şeyi yapmasını engellemesin.

Son olarak, daha önce "psikolojik dinamikler" dediğim şey hakkında birkaç söz söylemek istiyorum. Tek bir karakterin egemen olduğu bir toplum özgür olma olanağına, birçok karakterden kişilerin oluşturduğu bir toplumdan daha çok sahiptir. Kaplanlardan ve insanlardan oluşmuş bir toplumda fazla özgürlük olamaz; ya kaplanlar ya da insanlar boyun eğer. Bu nedenle beyazların renkli ırkları yönetimleri altında tuttuğu yerlerde hiçbir özgürlük olamaz.

Maksimum özgürlüğe sahip olmak için eğitim yoluyla karakter oluşturmak gereklidir; o zaman insanlar mutluluklarını baskıcı olmayan eylemlerde bulabilirler. Bu da, yaşamın ilk altı yılında karakter oluşturmaya bağlıdır. Bayan McMillan, Deptford'da, özgür bir toplum yaratma yetişine sahip çocuklar yetiştirmektedir.

Onun yöntemleri, zengin ve yoksul, bütün çocuklara uygulanırsa toplumsal sorunlarımızı çözmek için bir nesil yeterlidir. Ancak bilgi aktarmasına ağırlık verilmesi, eğitimde neyin önemli olduğu konusunda bütün partileri duyarsız kılmıştır. İleri yaşlarda istekler sadece baskı altına alınabilir, temelden değiştirilemezler. "Arzunca yasa ve bırak yaşasın" (live and let live) kuralı erken çocuklukta öğretilmelidir. İnsanlar sadece başkalarının mutsuzluğu pahasına elde edilebilecek şeylere sahip olmayı istemekten vazgeçtiğinde, toplumsal özgürlük önündeki engeller de yok olacaktır.

**

EĞİTİMDE ÖZGÜRLÜK VE OTORİTE

Her alanda olduğu gibi eğitimde özgürlük de bir ölçü konusudur. Bazı özgürlükler hoş karşılanmaz. Çocukların herhangi bir şeyi yapmasının kesinlikle yasaklanmamasını; çünkü çocuğun kendi öz-doğasını geliştirmesi gerektiğini savunan bir hanımla tanışmıştım. "Eğer doğası onu bir iğne yutmaya yöneltirse ne olacak?

" diye sorduğumda, üzülerek belirtmeliyim ki, yanıt yerine azar işittim. Fakat kendi başına bırakılan her çocuk eninde sonunda ya iğne yutar, ya ilaç şişesinden zehir içer, ya üst kat penceresinden düşer, ya da başka türden zararlı bir sonla karşılaşır.

Biraz daha büyüyünce, erkek çocuklar fırsat bulduklarında yıkanmaktan kaçınır, aşırı ölçüde aburcübür yer, midesi bulanıncaya kadar sigara içer, ıslak ayaklarla dolaşıp soğuk alır vb; dahası, bir Elisha (Elisha: İncil'de adı geçen bir İsrail peygamberi. (C.N)) gibi karşılık verme yeteneğine sahip olmayan yaşlı beyleri kızdırarak eğlenirler. Bu nedenlerle, eğitim özgürlüğünü destekleyen bir kişi çocukların gün boyu, her istediklerini yapabilmeleri gerektiğini kastetmiş olamaz. Bir ölçüde otorite ve disiplin uygulanmalıdır. Sorun bunun ölçüsünde ve nasıl uygulanacağındadır.

Eğitim konusu çeşitli yönlerden, devletin, kilisenin, öğretmenin, ana-babanın ve hatta çocuğun kendisinin -genellikle unutulsa bile- bakış açılarından ele alınabilir. Bunların hiçbiri tarafsız değildir; hepsi eğitim idealine katkıda bulunur, ama olumsuz öğelere de katkı yaparlar. Bunları sırasıyla inceleyip olumlu ve olumsuz yanları hakkında neler söylenebileceğini görelim.

Çağdaş eğitimin nasıl olması gerektiğine karar veren en güçlü etken olan devlet ile başlayalım. Devletin eğitimle ilgilenmesi çok yenidir. Eski ve Ortaçağ'da hiç ilgilenmezdi; Rönesans'tan önce eğitime yalnız kilise önem verirdi.

Rönesans yüksek öğretime karşı bir ilgi uyandırdı. Bu da, kiliseye bağlı Sorbonne'a karşı bir denge sağlamayı amaçlayan, College de France gibi kurumların açılmasına yol açtı. Almanya ve İngiltere'deki Reformasyon hareketi, lise ve üniversitelerin "köhne Papalık"ın sığınak yerleri olarak kalmalarını önlemek üzere, devlette, onları bir ölçüde denetim altına alma eğilimine de yol açtı; ancak bu ilgi çok sürmedi. Oldukça yeni olan zorunlu yaygın eğitim hareketine kadar da devlet sürekli ve belirleyici bir rol üstlenmedi. Bununla beraber günümüzde, eğitim kurumları konusunda devlet bütün öteki etkenlerin toplamından daha çok söz hakkına sahiptir.

Yaygın zorunlu eğitimin ardında yatan çeşitli dürtüler vardı. Onun en güçlü savunucuları, okuma-yazma bilmenin başlıbaşına arzu edilir bir şey olduğu, cahil bir toplumun uygar bir ülke için yüzkarası olduğu, eğitim olmadan demokrasinin olanaksız olduğu gibi duygular taşıyorlardı. Başka dürtüler de bu duyguları güçlendirdi. Eğitimin ticarette üstünlükler sağladığı, gençlerde suç oranını azalttığı, gecekondu halkını bir düzen içine sokmayı olanaklı kıldığı kısa sürede anlaşıldı. Kiliseye karşı olanlar, devlet eğitiminin kilise ile mücadelede bir olanak sağladığını gördüler; İngiltere ve Fransa'da bu dürtü oldukça ağır basıyordu. Milliyetçiler, özellikle Fransa Prusya savaşından sonra, yaygın eğitimin ulusal gücü artırdığı görüşündeydiler. Ancak, bütün bu saydığımız nedenler başlangıçta ikinci dereceden önem taşıyorlardı. Yaygın eğitimin benimsenmesinin ana nedeni okuma-yazma bilmemenin utanç verici olduğu duygusuydu.

Yaygın eğitim bir kere sağlamca kurumlaştıktan sonra, devlet ondan birçok konuda yararlanma olanağı bulmuştur. Gençleri hem iyi hem de kötü yolda, daha uysal yapar. Davranışları düzenler ve suç oranını düşürür; kamu yararına olan toplu eylemleri kolaylaştırır; toplumu bir merkezden yönlendirilmeye daha açık kılar. Bu olmadan demokrasi yalnızca içi boş bir şekil olarak kalır. Politikacıların anladığı şekliyle demokrasi bir yönetme biçimidir; yani insanlara, kendi istediklerini yaptıkları sanısıyla liderlerin istediklerini yaptırma yöntemidir. Böylece, devlet eğitimi belirli bir eğilime yönelmiştir. Bu eğitim gençlere toplumdaki kurumlara saygılı olmalarını, egemen güçleri işin özüne ilişkin olarak eleştirmekten sakınmalarını, başka uluslara kuşku ve nefretle bakmalarını -elinden geldiğince- öğretir. Bu eğitim, uluslararası birlik ruhu ve kişisel gelişme pahasına, ulusal dayanışmayı güçlendirir. Kişisel gelişmeye verilen zarar otoriteye gereğinden çok yer verilmesinden kaynaklanmaktadır. Kişisel duygular yerine, daha çok toplumsal duygular teşvik edilir ve toplumda yaygın olan inançlara karşı gelmek şiddetle bastırılır.

Tekdüzelik aranılan bir özelliktir; çünkü yöneticiye kolaylık sağlar; bedelinin zihinsel tembellik olmasının bir önemi yoktur. Meydana gelen zararlar o denli büyüktür ki, yaygın eğitimin şimdiye kadarki yararlarının mı yoksa sakıncalarının mı ağır bastığı ciddi olarak sorgulanabilir. Kilisenin eğitim konusuna bakış açısı, uygulamada devletinkinden pek farklı değildir. Ancak aralarında önemli bir ayrılık vardır: kilise sıradan halkın hiç eğitilmemesini yeğler, onlara ancak devlet dayattığı için eğitim verir. Hem devlet hem de kilise, özgür bir sorgulama karşısında hemen yok olabilecek türden fikirleri aşılamaya çalışırlar. Devletin dogmalarının gazete okuyabilen bir topluma aşılanması daha kolaydır;

oysa kilisenin dogmalarının hiç okuma-yazma bilmeyen bir topluma aşılanması daha kolaydır. Devlet ve kilisenin her ikisi de düşünceye düşmandır; ama kilise -açıkça öyle görünmese de- aynı zamanda öğretime de karşıdır. Kilise yetkilileri zihinsel faaliyeti uyarmadan bilgi aktarma tekniğini -çok eskiden Cizvit kesişlerinin öncülüğünü yaptıkları tekniği- geliştirdikçe bu da geçecektir; geçmektedir de.

Çağdaş dünyada öğretmenin kendine özgü bir bakış açısına sahip olmasına nadiren izin verilir. Öğretmen eğitimden sorumlu bir makam tarafından atanır; eğer eğitim yaptığı anlaşılırsa da "kapı dışarı" edilir. Bu ekonomik etken dışında, öğretmenin, belki kendisinin de bilincinde olmadığı bazı eğilimleri vardır. Kiliseden ve devletten de çok disiplin yanlısıdır. Öğrencilerin neleri bilmediğini, işi gereği, kendisi bilmektedir. Bir ölçüde disiplin ve otorite olmazsa sınıfta düzeni sağlamak zordur. Dersten sıkılan bir çocuğu cezalandırmak dersi ilgi çekici yapmaktan daha kolaydır. Dahası, en iyi öğretmenin bile kendi önemini abartması olasıdır. Öğrencilerin, kendisinin uygun bulduğu biçimde birer kişi olacak şekilde yoğrulmalarının olanaklı ve iyi bir şey olduğu kanısındadır.

Lytton Strachey (1880-1932), Dr. Arnold'un Como Golü kıyısında yürürken "ahlaki kötülükler" konusunda düşündüklerini anlatır. Onun için "ahlaki kötülük" öğrencilerinde değiştirmek istediği şeylerdi. Bu şeylerin çocukların birçoğunda bulunduğuna inanması, güç kullanılmasını ve kendini sevgiden çok ceza vermekle yükümlü bir hükümdar gibi algılamasını haklı kılıyordu. Bu tutum, değişik dönemlerde değişik şekillerde dile getirilir ve kendini çok önemli görmenin aldatıcı etkisinin farkında olmayan, gayretli her öğretmen için doğal bir davranıştır. Bütün bunlara karşın, eğitimde etkili olan güçler arasında en iyisi yine de öğretmenlerdir. İlerlemeyi de hepsinden çok onlardan beklemek durumundayız.

Öğretmen, bir de okulun ününü düşünür. Bu nedenle öğrencilerinin spor karşılaşmalarında, burs sınavlarında başarı sağlamasını ister; bu ise üstün yetenekli öğrencilere özen göstermesine, ötekilerin de dışlanmasına yol açar. Sıradan öğrenciler için sonuç ölümsüzdür. Bir çocuk iyi top oynamasa bile, kendisinin oynaması, iyi oynayanları seyretmesinden çok daha yararlıdır.

Mr. H.G. Wells The life of Şanderson of Oundle (Oundle'li Şanderson'un Yaşamı) adli kitabında, gerçekten kusursuz olan bu öğretmenin, normal bir öğrencinin yeteneklerini ortaya çıkarmayan, onları ihmal eden her şeye nasıl karşı çıktığını anlatır. Müdür olarak atandığında, okul kilisesinde yalnız seçme öğrencilerin ilahi söylemesine izin verildiğini görür. Bu seçme öğrenciler bir koro oluşturacak şekilde eğitilmişlerdir; ötekiler de onları dinlerler. Şanderson müzik yeteneği olsun olmasın hepsinin ilahi söylemesinde ısrarlıdır. Bunu yapmakla bir öğretmen için doğal olan, kendi ününü öğrencilerininkinden önde tutma eğilimini aşmış oluyordu. Eğer saygınlık denilen payeyi akıllıca dağıtırsak doğaldır ki bu iki dürtü arasında bir çatışma söz konusu olmaz; öğrencileri için en iyi olanı yapan okul en büyük saygınlığı kazanır. Bu hareketli dünyada göze çarpıcı başarılara önemleriyle orantılı olmayan ölçüde değer verilmekte; bu yüzden de, bu iki dürtü arasındaki çatışmayı önlemek pek de olası görünmemektedir.

Şimdi de ana-babanın bakış açısını ele alacağım. Bu bakış açısı ana-babanın ekonomik durumuna göre değişir. Sıradan bir işçinin, sıradan bir serbest meslek sahibinden çok farklı beklentileri vardır. Ortalama bir işçi, çocuklarıyla evde daha az uğraşmak düşüncesiyle, onların okula olabildiğince erken başlamasını; kazançlarından yararlanmak için de, okulu olabildiğince çabuk bırakmasını ister.

Kısa bir süre önce, eğitim giderlerini azaltmak isteyen İngiliz Hükümeti çocukların okula altı yaşından önce başlamamalarını; on üç yaşından sonra da okulda kalmaya zorlanmamalarını gündeme getirmişti. Birinci öneri o ölçüde gürültü kopardı ki geri almak zorunda kalındı; rahatı kaçan annelerin -oy hakkına yeni kavuşmuşlardı- öfkelerine karşı koymak olanaksızdı. Okulu terketme yasını küçülten ikinci öneriye ise fazla karşı gelen olmadı. Daha iyi eğitim yanlısı parlamento adayları toplantılarda, katılan herkesin alkışlarıyla karşılaşıyorlar, kapı kapı dolaşarak yaptıkları soruşturmalarda ise, politika dışında olan işçilerin -onlar çoğunluktaydı- paralı işlerde çalışabilmeleri için çocuklarının olabildiğince kısa sürede serbest bırakılmasını istediklerini görüyorlardı. İstisnalar ise, genellikle, daha iyi bir eğitimle çocuklarının sosyal basamakta yükselebileceğini umudeden işçilerdi.

Serbest meslek sahiplerinin yaklaşımları bundan çok farklıdır. Kendi gelirleri, ortalamanın üstünde bir eğitim görmüş olmalarına bağlıdır; çocuklarına da bu avantajı sağlamak isterler. Bu amaca ulaşmak için büyük fedakarlıktan kaçınmazlar. Ancak rekabete dayalı günümüz toplumunda genelde ana-babaların istediği, eğitimin kendisinin iyi olması değil, başkalarınınkinden daha iyi olmasıdır. Genel eğitim düzeyinin düşük olması bu işi kolaylaştırdığı için, meslek erbabı kişilerin, işçi çocuklarına yüksek öğrenim olanakları sağlanmasına pek hevesli olmaları beklenemez. Ailesi ne denli yoksul olursa olsun, eğer her isteyen tıp eğitimi görebilirse, bir yandan rekabetin artması, bir yandan da sağlık düzeyinin yükselmesine bağlı olarak doktorların daha az kazanacakları ortadadır. Aynı şey hukuk, devlet memurluğu, vb. için de geçerlidir.

Demek ki meslek sahibi kişi, eğer olağanüstü toplumsal duyarlılık sahibi değilse, kendi çocukları için istediği iyi şeylere toplumun büyük çoğunluğunun sahip olmasını istemez.

Rekabete dayalı toplumumuzda babaların en büyük kusuru çocuklarından, ailelerine saygınlık kazandırmalarını beklemeleridir. Bunun kökleri içgüdülerde yatar ve ancak içgüdülere yönelik çabalarla giderilebilir. Bu kusur, daha küçük ölçüde de olsa, annelerde de görülür. Hepimiz, içgüdüsel olarak, çocuklarımızın başarılarından gurur, başarısızlıklarından da utanç duyarız. Ne yazık ki, bizim koltuklarımızı kabartan başarılar, çoğu zaman istenmeyecek türdendir. Uygarlığın doğusundan hemen hemen günümüze gelinceye kadar -Çin ve Japonya'da bugün de- çocuklarının kiminle evleneceklerine ana-babalar karar vermişler; çoğunlukla da, olanak buldukça, en zengin gelini veya damadı seçerek onların mutluluğunu feda edegelmişlerdir. Batı dünyasında -Fransa'nın bir bölümü dışında- çocuklar isyan ederek kendilerini bu kölelikten kurtarmışlarsa da ana-babaların içgüdüleri değişmemiştir. Genelde bir babanın çocukları için istediği ne mutluluk ne de erdemdir; o yalnızca maddi başarı arzular. Onların, dostları yanında övünebileceği çocuklar olmasını ister; onların eğitimi için gösterdiği çabalarda bu istek büyük ölçüde egemendir.

Eğer eğitim otorite ile yönetilecekse bu otorite yukarıda değindiğimiz şu güçlerden birisinin veya birkaçının elinde olacaktır: devlet, kilise, öğretmen ve ana-baba. Gördüğümüz gibi, bunlardan hiçbirinin çocuğun iyiliğini yeterince gözeteceğine güvenilemez; çünkü hepsi de, çocuğun kendi iyiliği ile ilgisi olmayan amaçlara yönelmesini istemektedir. Devlet çocuktan ulusal saygınlığı yüceltmesini ve iktidardaki yönetimi desteklemesini bekler. Kilise çocuktan rahiplerin gücünü artırmaya hizmet etmesini bekler.
Rekabetli bir dünyada öğretmen okuluna genellikle devletin ulusuna baktığı gözle bakar ve çocuktan okulu yüceltmesini bekler. Ana-baba çocuktan aileyi yüceltmesini bekler. Başkalarının güttüğü bütün bu amaçlarda, çocuğun kendisi, sırf kendisi yönünden, olanak içi olan her türlü mutluluk ve refaha hakkı olan bağımsız bir kişi olarak, söz konusu değildir; söz konusu olsa bile tam olarak değil. Ne yazık ki, çocuk kendi yaşamını yönlendirecek deneyime sahip değildir; bu nedenle de masumiyetini sömüren sinsi emellere yem olmaktadır. Siyasal bir sorun olarak eğitimin güçlüğü de buradadır. Ancak, önce çocuğun kendi bakış açısından ne söylenebileceğine bir göz atalım.

Kendi başlarına bırakıldığında çocukların çoğunluğunun okuma yazma öğrenmeyecekleri, yaşamlarının koşullarına daha az uyumlu olarak büyüyecekleri ortadadır. Eğitim kurumlarının var olması ve çocukların bir ölçüde disiplin altında tutulmaları zorunludur. Ancak, hiçbir otoriteye tam güvenilemeyeceğine göre, olabildiğince az otorite kullanmayı amaçlamalı; eğitimde gençlerin doğal arzu ve güdülerinden yararlanma yollarını aramalıyız. Bu, çoğu zaman sanıldığından çok daha olanaklıdır; çünkü, ne de olsa, bilgi edinme arzusu gençlerin çoğunda doğal olarak vardır. Öğretmeye değmeyecek bilgilere sahip olan, bu bilgileri de öğretme yeteneği bulunmayan eğitim uzmanları, gençlerin yaradılışları gereği, eğitimden dehşet duydukları sanısına kapılmışlar; bu yanlış sanıya da kendi eksikliklerini görememeleri yüzünden düşmüşlerdir. Tchekov'un, bir kedi yavrusuna fare tutmayı öğretmeye çalışan bir adamı konu alan, hoş bir öyküsü vardır. Yavru, farelerin peşinden koşmayınca adam onu dovermiş. Sonunda yetişkin bir kedi olduğunda, her fare gördüğünde korkuyla yere siner olmuş. Tchekov şunu ekler: "Bana Latince öğreten de bu adamdı." Kediler de yavrularına fare yakalamayı öğretir; ancak bunun için onların içgüdülerinin uyanmasını beklerler. O zaman

yavrular bilginin elde edilmeye değer olduğu bir zamanda annelerine katılırlar; böylece disipline de gerek kalmaz.

Çocuğun yaşamının ilk iki üç yılı, bugüne kadar, eğitimcinin egemenliği dışında kalmıştır; bu yılların da en çok öğrendiğimiz dönem olduğunda bütün uzmanlar görüş birliği içindedir. Çocuklar konuşmayı kendi çabalarıyla öğrenirler. Bir bebeği gözlemlemiş olan bir kimse bu çabanın büyüklüğünü bilir. Bebek dikkatle dinler; dudak hareketlerine bakar; bütün gün ses çıkarma talimleri yapar ve şaşılacak bir çaba gösterir. Kuşkusuz, büyükler de övgülerle onu yüreklendirirler; ama yeni bir sözcük öğrenmediği günlerde onu cezalandırmak akıllarından geçmez. Sağladıkları tek şey fırsat ve övgüdür.

Herhangi bir aşamada daha fazlasının gerekli olduğu da kuşku götürür. Yapılacak şey çocuğa veya gence bilginin edinilmeye değer bir şey olduğunu hissettirmektir. Bu bazen zor olur; çünkü gerçekte bilgi, öğrenmeye değmeyen birşeydir. Bir başka zorluk da, tek bir doğrultuda oldukça çok bilginin yararlı olduğu durumlarda ortaya çıkar; öyle ki, başlangıçta öğrencinin sadece canı sıkılır. Ancak böyle durumlarda zorluk aşılamayacak ölçülerde değildir. Örneğin matematik öğretimini ele alalım.

Oundle'lu Şanderson hemen bütün erkek öğrencilerinin makinelere ilgi duyduğunu farketti ve onlara oldukça gelişmiş makineler yapma olanağı sağladı. Makinelerin yapımı sırasında bazı hesaplar yapmaları gerekti; ve böylelikle, çok hevesli oldukları yapıcı girişimin başarısı için gerekli olan matematiğe karşı da ilgileri gelişti. Bu yöntem pahalıdır; öğretmenin de sabırlı ve becerikli olmasını gerektirir; fakat öğrencinin içgüdüleriyle uyumludur; bu nedenle de daha az can sıkıntısı, daha çok çaba içermesi olağandır. Çaba, hem hayvanlar hem de insanlar için doğaldır; ancak bu içgüdüsel bir itiden kaynaklanan bir çaba olmalıdır. Bir futbol maçı bir değirmen çarkına bağlanıp onu çevirmekten daha çok çaba gerektirir. Ancak bunlardan birisi eğlence, öteki ise bir cezadır. Zihinsel çabanın ancak nadiren zevk verici olduğunu varsaymak yanlıştır. Gerçek olan şudur ki, onun zevkli bir şey olması için bazı koşullar gereklidir; ve de eğitimde bu koşulları yaratmak için son zamanlara kadar bir girişimde bulunulmamıştır. Bu koşulların başlıcaları şunlardır: önce, çözümü arzu edilen bir problemin varlığı, sonra da bir çözüm elde etmenin olanaklı olabileceği umudu.

David Copperfield'in aritmetik öğrenme yolunu anımsayalım: "Dersler bittikten sonra daha da beteri başlar: korkunç bir aritmetik problemi. Bu benim için hazırlanmıştır ve Mr. Murdstone bana sözlü olarak sorar: Bir peynirciye gidip, her biri dört buçuk penny'den beş bin çift Gloucester peyniri alsam, ne kadar ödeyeceğimi hesapla. Bunun, kızı Miss Murdstone'u içten içe pek sevindirdiğini görürüm. Akşam yemeğine kadar hiçbir sonuç alamadan, hiçbir ipucu göremeden, bu peynirler üzerinde düşünür dururum. Taştahtanın tozları yüzümü kaplamış, tam bir meleze dönmüşken yemekte bana, peynirlere eşlik etmek üzere yalnızca bir dilim ekmek verirler; ben de gecenin geri kalan kısmını utanç içinde cezalı olarak geçiririm." Bu zavallı çocuktan peynirlere ilgi duyması ya da problemi çözebilmesi beklenemezdi. Eğer belirli büyüklükte bir kutu yapmak isteseydi ve ona yeterince tahta ve çivi almak için harçlığını biriktirmesi söylenseydi hesap gücü şaşılacak ölçüde kamçılanırdı.

Bir çocuğun çözmesi istenen bir problemde varsayımsal hiçbir öğe bulunmamalıdır. Bir zamanlar genç bir çocuğun kendi aritmetik dersini anlattığı bir yazı okumuştum. Öğretmeni şöyle bir problem sormuş: Eğer bir at bir tayin üç katı değerinde ise, tayin fiyatı da 22 pound ise, atın fiyatı ne olur?

Çocuk "At hiç düşmüş müydü?

" diye sorar. Öğretmen "Bu hiç farketmez" deyince çocuk "Ama James -seyis- bunun çok farkettiğini söylüyor." der. Kuramsal doğruları kavrama becerisi mantık yetişinin en son gelişen aşamasıdır ve çok küçük çocuklardan beklenmemelidir. Biraz konu dışına çıktık; şimdi ana temaya dönelim.

Ben, uygun dürtülerle bütün çocukların entellektüel ilgilerinin harekete geçirilebileceği fikrinde değilim. Bazılarının zekası ortalamanın çok altındadır; onlar için özel yöntemler gerekir**. Zeka düzeyleri çok farklı çocukları aynı sınıfa koymak çok sakıncalıdır. Daha zeki olanların iyice bildikleri şeyler anlatılırsa canları sıkılır; daha az zeki olanlar ise henüz kavramadıkları şeylerin temelde bilinen şeyler olarak düşünülmesinden üzüntü duyarlar. Konular ve yöntemler öğrencinin zeka düzeyine göre ayarlanmalıdır.** Macaulay

Cambridge'de matematik öğrenmeye zorlanmıştı; ancak bunun zaman kaybından başka bir şey olmadığı mektuplarından açıkça anlaşılıyor. Ben de Latince ve Grekçe öğrenmeye zorlanmıştım. Bunu hiç istemiyordum; artık konuşulmayan dilleri öğrenmenin saçma olduğunu düşünüyordum. Yıllar boyu sürecek bu klasik öğrenimden sağlayacağım biraz yararı büyüdüğüm zaman bir ay içinde elde edebilirdim. En zorunlu olan bilgiler verildikten sonra, eğilimler dikkate alınmalı ve öğrencilere sadece kendilerinin ilgi duyduğu şeyler öğretilmelidir. Bu yöntem, sıkıcı olmak kolaylarına giden öğretmenlere, hele gereğinden çok çalıştırılıyorlarsa, ağır gelir. Bu güçlükler, öğretmenlerin çalışma saatlerini azaltarak, onları öğretme sanatı konusunda eğiterek aşılabilir. Bu eğitim ilkokul öğretmeni yetiştiren okullarda halen verilmektedir; ama üniversitelerde ve genel okullarda yoktur.

Eğitimde özgürlüğün çeşitli yönleri söz konusudur. İlk olarak öğrenme ve öğrenmeme özgürlüğü gelir. Sonra, ne öğretileceği konusunda özgürlük vardır. Yüksek öğretimde fikir özgürlüğü söz konusu olur. Öğrenme ve öğrenmeme özgürlüğü çocuklukta ancak bir ölçüde kabul edilir. Geri zekalı olmayan herkesin okuma yazma bilmesi güven altına alınmalıdır. Sadece fırsat sağlamakla bunun ne ölçüde gerçekleşebileceği ancak deneyerek anlaşılabilir. Yalnız fırsat yeterli olsa bile, bu fırsat çocuklara ulaştırılmalıdır. Gerekli koşullar yoksa çocukların çoğu sokakta oynamayı yeğlerler. Daha ileri yaşlarda tercihler, örneğin üniversiteye gidip gitmeme, gençlerin kendilerine bırakılmalıdır; bazıları gitmek ister, bazıları istemez. Bu giriş sınavları kadar iyi bir seçim ilkesidir. Derslere çalışmayan hiç kimsenin üniversitede kalmasına izin verilmemelidir. Yıllarını üniversitede boşuna harcayan zengin gençler hem başkalarının cesaretini kırar, hem de kendileri bir işe yaramamayı öğrenirler. Üniversitede kalabilmek için çok çalışma zorunluluğu getirilirse üniversiteler entellektüel uğraşlardan hoşlanmayan kişiler için çekici olmaktan çıkar.

Ne öğrenileceğine karar verme özgürlüğü şimdikinden çok daha fazla olmalıdır. Konuları birbiriyle olan doğal yakınlıkları bakımından gruplamanın gerekli olduğu kanısındayım. Seçmeli ders sisteminin ciddi sakıncaları vardır; gençleri birbiriyle hiç ilgisi olmayan dersler seçmekte özgür bırakır. Sınırsız mali olanaklarla bir düş ülkesinde, Ütopya da, eğitimi örgütlüyor olsaydım on iki yaşlarındaki her çocuğa klasik bilgiler (Grek ve Latin edebiyatı, sanatı ve kültürü), matematik ve bilim dersleri aldırırdım. İki yıl sonra çocuğun yeteneklerinin hangi yönde olduğu ortaya çıkar, çocuğun hoşlandığı konular güvenli bir gösterge oluştururdu; yeter ki "işin kolayına kaçma"lar olmasın.

On dört yaşından sonra da, istedikleri takdirde belli konularda derinleşmelerine izin verirdim. Bu uzmanlaşma, önceleri çok geniş alanları kapsar, eğitim ilerledikçe daha belirgin sınırlarda yoğunlaşırdı. Her konuda bilgi sahibi olmak çağımızda artık olanaksızlaşmıştır. Gayretli bir kimse biraz tarih ve edebiyat öğrenebilir, ki bunlar da klasik konuları ve çağdaş dilleri bilmeyi gerektirir. Veya matematiğin bazı konularını veya bir ya da iki bilim dalında bir şeyler öğrenebilir. Ancak her alanda eğitim ideali artık söz konusu değildir; bilgilerin çoğalması onu yoketmiştir.

Çeşitli özgürlükler arasında gerek öğretmenler gerek öğrenciler açısından en önemli olanı düşünce özgürlüğüdür ve bu hiçbir sınırlama gerektirmeyen tek özgürlük türüdür. Bu özgürlüğün var olmadığını göz önüne alarak, lehinde ileri sürülen savları özetlemekte yarar vardır.

Düşünce özgürlüğü lehindeki temel sav bütün inançlarımızın kuşku götürür olmasıdır. Eğer doğru olanı kesin olarak bilirsek onun öğretilmesi de söz konusu olur. Bu durumda da, doğru, özünde var olan akla uygunluk sayesinde, otoriteye başvurulmaksızın öğretilebilir.

Çarpım tablosu hakkında heretik (yerleşmiş kanılara aykırı düşen) düşünceleri olan bir kişinin aritmetik öğretmesini yasaklayan bir yasa çıkarmaya gerek yoktur. Çünkü bu durumda, doğru kendini göstermektedir; cezalarla korunması gerekmez. Devlet bir doktrinin öğretilmesini sağlamak için ise karışıyorsa, nedeni bu doktrinin doğruluğu hakkında kesin kanıt olmamasıdır. Bu demektir ki, öğretilen şey doğru olsa bile, eğitimce dürüst değildir. New York eyaletinde komünizmin iyi olduğunu öğretmek, son yıllara kadar yasaya aykırıydı; Sovyet Rusya'da ise komünizmin kötü olduğunu öğretmek yasaya aykırıdır. Bu görüşlerden birinin doğru, ötekinin yanlış olduğu kuşkusuzdur; ancak hiç kimse hangisinin doğru olduğunu bilmiyor. Ya New York eyaleti ya da Sovyet Rusya doğru olanı

öğretiyor, yanlış olanı yasaklıyor; ancak her ikisi de dürüst olarak öğretmiyor. Çünkü her ikisi de kuşku götürür bir önermeyi kesinmiş gibi dile getiriyor.

Doğruluk ile dürüstlük arasındaki fark bu bağlamda çok önemlidir. Doğruluk tanrılara özgüdür; bizim bakış açımızdan ise ancak yaklaşabildiğimiz, fakat ulaşmayı bekleyemeyeceğimiz bir idealdir. Eğitim bize doğruya elden geldiği kadar yakınlaşma yeteneği sağlar; bunun için bize dürüstlük öğretmelidir. Benim kastettiğim dürüstlük görüşlerimizi kanıtlara dayanarak oluşturma ve onlara kanıtların öngördüğü ölçüde güvenme alışkanlığıdır. Bu ölçü hiçbir zaman kesinliğe ulaşamaz; bu nedenle, görüşlerimize ters düşen yeni kanıtları kabule her zaman hazır olmalıyız. Ayrıca, bir kanıya dayanarak yapacağımız eylemlerden, olanak varsa, yararlı olabilecek olanlarını seçmeliyiz; kanımızın kesin doğru olmaması durumunda acı sonuçlara yol açabilecek eylemlerden kaçınmalıyız. Bilimde bir gözlemci, sonuçları "olası hata" değerleri ile birlikte ifade eder.

Bir ilahiyatçı veya politikacının dogmalarındaki olası hata payını belirttiğini, ya da onlarda herhangi bir hatanın var olabileceğini kabul ettiğini duyan var mıdır?

Çünkü gerçek bilgiye en yaklaştığımız alan olan bilimde, kişi öne sürdüğü şeyin sağlamlığına rahatça güvenebilir. Buna karşılık, hiçbir şeyin bilinmediği konularda başkalarının bizim görüşlerimize katılmasını sağlamanın alışılagelmiş yöntemleri gürültülü iddialar ve hipnotizmadır. Evrim teorisine karşı geçerli bir savları olduğunu düşünselerdi köktenci dinciler onun öğretilmesini yasal yollarla engellemezlerdi.

İnsanlara politik, dinsel veya ahlaki konularda, kalıplaşmış doktrinleri öğretme alışkanlığının çeşitli olumsuz etkileri vardır. Bunlardan başta geleni, dürüstlüğü zihinsel çaba ile birleştirmiş kişileri öğretmenlik mesleğinden uzaklaştırmasıdır; öğrenciler üzerinde en olumlu ahlaki ve zihinsel etki yapmaları olası olanlar da bu kişilerdir. Üç örnek vereceğim. Birincisi politikadan: Amerika'da bir ekonomi hocasından, en varlıklıların varlığını ve gücünü artırıcı doktrinlerin öğretmesi beklenir. Bunu yapmayacaksa en iyisi, önceleri Harvard'dayken şimdi London School of Economics'in (Londra Ekonomi Okulu) en değerli hocalarından biri olan Mr. Laskı'nın yaptığı gibi, başka bir ülkeye göç etmektir. İkinci örnek din alanından: Kalburüstü seçkin aydınların oldukça büyük çoğunluğu Hristiyan dinine inanmazlar; ancak, gelirlerini kaybetmekten korktukları için bunu kamudan saklarlar. Bu en önemli konuda, düşünceleri ve savları bilinmeye en çok değer olan bu kişilerin çoğu, sessizliğe mahkumdur.

Üçüncü örnek ahlak kuralları konusunda: Hemen bütün erkekler yaşamlarının bir döneminde cinsel kaçamaklar yapmıştır. Bu gerçeği gizleyenlerin gizlemeyenlerden daha suçlu oldukları ortadadır; çünkü işin içine bir de ikiyüzlülük suçu girmektedir. Ne var ki, eğitim kadroları yalnız ikiyüzlülere açıktır.

Geleneksel kalıplara bağlılığın öğretmen karakteri ve seçimi üzerindeki etkileri için bu kadarı yeterlidir. Şimdi öğrenciler üzerindeki etkilere geçiyorum. Bunu zihinsel ve ahlaki olmak üzere iki şekilde ele alacağım. Zihinsel açıdan, uygulamadaki önemi bariz olan bir sorun hakkında birbirinden farklı fikirlerin var olduğunu bilmek bir genç üzerinde uyarıcı bir etki yapar.

Örneğin, ekonomi öğrenen bir genç, bireyciler ve sosyalistler, korumacı ve serbest ticaret yanlıları, enflasyonist ve altın standardı yanlıları tarafından verilen dersler dinlemelidir; farklı ekol yanlılarınca öğütlenen kitapları okumaya teşvik edilmelidir. Böylelikle, fikirler ile bunların dayandığı kanıtları karşılaştırmayı; hiçbir fikrin mutlak doğru olmadığını; insanları, daha önce bildikleriyle uyum içinde olup olmamalarına göre değil, niteliklerine göre değerlendirmeyi öğrenir. Tarih, insanın yalnız kendi ülkesinin bakış açısından değil aynı zamanda yabancıların bakış açısından da öğretilmelidir. Eğer tarih İngiltere'de Fransızlar tarafından, Fransa'da İngilizler tarafından okutulsaydı, iki ülke arasında anlaşmazlık çıkmazdı; herbiri diğerinin bakış açısını anlardı.

Bir genç, soruların bütün yanıtlara açık olduğunu ve bir tartışmanın, ne sonuç verirse versin, sürdürülmesi gerektiğini öğrenmelidir. Bir süre sonra, geçimini kazanmaya başlayınca, günlük

yaşamın gerekleri bu tutumu kökten değiştirecektir; ancak o zamana kadar özgürce düşünme zevkini tatması teşvik edilmelidir.

Gençlere geleneksel kalıpları öğretmek ahlaki yönden çok zararlıdır. Sadece, yetenekli öğretmenleri ikiyüzlülüğe sürüklemesi ve bu nedenle kötü bir ahlaki örnek oluşturması değil; daha da önemlisi, hoşgörüsüzlüğü ve sürü içgüdüsünün zararlı yönlerini canlandırması da söz konusudur. Edmund Gosse Father and Son (Baba ve Oğul) kitabında, çocukluğunda, babasının tekrar evleneceğini kendisine nasıl söylediğini anlatır. Çocuk babasının utanç duymasına neden olan birşeylerin var olduğunu farkeder ve sonunda dehşet içinde "Baba, yoksa o kadın bir çocuk vaftizcisi mi?

" diye sorar. Öyledir de. Oğul, o ana kadar, bütün çocuk vaftizcilerinin çok kötü kişiler olduğuna inanmıştır. Katolik okullardaki çocuklar protestanların kötü olduğuna, İngilizce konuşulan bütün ülkelerdeki bütün okullardaki çocuklar ateistlerin kötü olduğuna, Fransa'daki çocuklar Almanların, Almanya'daki çocuklar Fransızların kötü olduğuna inanırlar.

Eğer bir okul akıl yoluyla savunulamayan bir görüşü öğretmeyi görevleri arasında sayarsa -hemen bütün okullar bunu yaparlar- karşıt görüşte olanların kötü olduğu izlenimini vermekten de kaçınamaz; çünkü mantığın saldırısını püskürtmek için gerekli olan öfkeyi başka türlü yaratamaz. Bu şekilde, yerleşmiş kalıpları korumak için çocuklar acımasız, hoşgörüsüz, haşin ve saldırgan hale getirilmektedirler. Politik, dinsel ve ahlaki konularda kesin fikirler aşılandığı sürece de bundan kaçınmak olanaksızdır.

Son olarak, bireyde meydana getirilen bu manevi hasarin toplumda yol açtığı tarifsiz zarara değineceğim. Savaş ve zulüm her yerde yaygındır ve bunlar her yerde, okullarda verilen eğitimle olanaklı kılınmışlardır. Wellington, Waterloo Savaşı'nın Eton'un spor alanlarında kazanıldığını söylerdi. Devrim Fransasına açılan savaşın Eton'un sınıflarında kışkırtıldığını söylese daha doğru olurdu. Demokratik çağımızda Eton önemini yitirmiştir; şimdi önemli olan normal ilk ve ortaokullardır. Her ülkede bayraklar açılarak İmparatorluk Bayramı, 4 Temmuz (Amarika bağımsızlık bayramı) kutlamalarıyla, Subay Eğitim Birlikleriyle vs, erkek çocuklara öldürme zevkini, kız çocuklara da öldürme yanlışı erkeklerin en saygıdeğer kişiler olduğu inancını aşılamak için her yola başvurulmaktadır. Yetkililer öğretmen ve öğrencilerin düşünce özgürlüğüne izin verseler, masum çocukların karşı karşıya kaldığı bu manevi çöküntü sistemi de olanaksız olurdu.

Kötülüklerin kaynağı sistematik bir politik disiplin altına alma uygulamasındadır. Eğitimden sorumlu makamlar çocuklara, dinlerin varsayması gerektiği gibi, ruhları kurtarılacak insanlar olarak bakmıyorlar. Onlar çocukları gösterişli ve heybetli sosyal planlarının hammaddesi olarak görüyorlar; geleceğin fabrika "işçileri", savaşın "sunguleri", ya da bunların benzerleri olarak. Her öğrencinin, kendine özgü hakları ve kişiliği olan, başlı başına bir amaç oluşturduğunu göremeyen; onları sadece bul-yap bilmecesinin bir parçası, taburunun bir eri, devletin bir vatandaşı sayan kimseler eğiticilik yapmaya elverişli değildir. İnsan kişiliğine saygı her sosyal problemde, ama özellikle eğitimde, bilgeliğin ilk koşuludur.

**

PSİKOLOJİ VE POLITİKA

Bu denemede psikolojinin yakın zamanda politika üzerindeki olası etkilerinin niteliği üzerinde durmak istiyorum. Bu anlamda, hem olumlu, hem olumsuz etkilerden söz etmek niyetindeyim.

Politik fikirler mantığa dayanmazlar. Altın standardının kabulü gibi teknik bir konunun kararlaştırılmasının temelinde bile duygusallık vardır; ve psikanılızcilere göre, bu duygusallık kibar bir toplulukta dile getirilecek türden değildir. Yetişkin bir kişinin duyguları, eğitimin yarattığı geniş bir dış kabuğun sarmaladığı bir içgüdü çekirdeğinden oluşur. Eğitimin devreye girmesi, düş gücünü etkilemek şeklinde kendini gösterir. Herkes kendini iyi bir kimse olarak görmek ister; bu nedenle de, hem çabaları hem de kuruntuları, onu başarıya götürecek en iyi olanak olarak gördüğü şeylerin etkisinde

kalır. Psikoloji öğrenmekle “iyi insan” kavramımızın değişikliğe uğrayacağını sanıyorum. Eğer öyle olursa, politika üzerindeki etkisinin çok büyük olacağı da ortadadır.

Gençliğinde çağdaş psikolojiyi öğrenmiş olan bir kimsenin Lord Curzon’a, ya da Londra piskoposuna benzeyebileceğinden kuşku duyarım.

Bütün bilimlerin iki tür etkide bulunması söz konusu olabilir. Birincisi, uzmanların, güç sahiplerinin yararlanacağı keşif ve icatlarda bulunmasıdır. İkincisi de, bilimin insanların düş gücünü etkilemesi, bu yolla da kurdukları analojilerde ve beklentilerinde değişiklikler meydana getirmesidir. Tam olarak ifade etmek gerekirse, yaşam tarzını değiştirmek gibi, pek çok sonuçları olan, üçüncü bir etkisi daha vardır. Fiziksel bilimlerde, bu üç tur etki günümüzde iyice belirginleşmiş bulunmaktadır. Uçaklar birinciye örnektir. Makineleşmeye dayalı yaşam görüşü ikinciye, toplumun büyük bölümünün tarım ve kırsal yaşamdan sanayi ve şehir yaşamına geçmesi de üçüncüye örnek gösterilebilir.

Psikolojinin etkilerine gelince, bu alanda hala geleceğe yönelik tahminlere bel bağlamak zorundayız. Geleceğe yönelik tahminler her zaman cüretkardır. Ancak birinci ve üçüncü türden etkiler konusunda, düşsel bakış açısındaki değişikliklere bağlı olan etkilere oranla, daha da cüretkardır. Bu nedenle, ben öncelikle ve daha çok bu iki tür etki üzerinde duracağım.

Biraz tarihe göz atmak konuya yaklaşmakta bize yardımcı olabilir. Ortaçağ da bütün politik

sorunlar, analojiler şeklinde ortaya çıkan teolojik savlara göre çözümlenirdi. En önemli çatışma Papa ile İmparator arasındaydı: Papa’nın Güneş, İmparator’un da Ay olduğu kabul edilirdi; böylece, kazanan Papa olmuştu. Papa’nın daha güçlü orduları olduğu için kazandığını söylemek yanlış olur. Papa’nın ordusu, asker toplama görevini üstlenen Fransişken (St. Francis tarafından, 1209 yılında, Orta İtalya’da, Assin kasabasında kurulan mezhep. (C.N.)) rahiplerin ileri sürdüğü Güneş-ve-Ay analojisinin gücüne dayanıyordu.

İnsan kütlelerini gerçekten harekete geçiren ve önemli konuları sonuca götüren de bu tür şeylerdir. Günümüzde bazı kişiler toplumu bir makine, bazıları da bir ağaç olarak düşünürler. Faşistler, emperyalistler, sanayiciler ve bolşevikler birinci gruba; anayasa yanlıları, toprak sahipleri veya barışçılar da ikinci gruba girerler. Tartışma Guelfler ve Ghibelline’ler (Ortaçağ İtalyasında, İmparator yanlısı aristokratların siyasal partisi olan Ghibellinelere karşı olan, Papa yanlısı siyasal parti üyeleri. (C.N)) tartışması kadar anlamsızdır; çünkü toplum ne ağaçtır ne de makine.

Rönesans’la beraber ikinci bir etken ortaya çıkar: edebiyat, özellikle de klasik edebiyat. Bu etken, çoğunlukla, devlet okullarında ve eski üniversitelerde okumuş olanlar arasında günümüze dek süregelmiştir. Profesör Gilbert Murray’ın, ((1866-1957): İngiliz bilgin ve devlet adamı. (C.N.)) bir sorun hakkında karar vermeden önce ilk tepkisinin sanki “Euripides (İ.O. 5. yüzyılda yaşamış Grek tiyatro yazarı. (C.N.)) bu konuda ne derdi?

” diye sormak olduğunu hissederiz. Bu görüş artık gücünü yitirmiştir. Ancak, Rönesans’ta ve onsekizinci yüzyılın Fransız Devrimi’ne kadarki kesitinde bu görüş egemen olmuştur. Devrimin ünlü hatipleri kendilerini togalar içinde görürler, sürekli olarak da Roma’nın parlak erdemlerinden söz ederlerdi. Montesquieu ve Rousseau gibi yazarlar günümüz yazarlarının herhangi birinin sahip olabileceğinin çok üstünde etkiye sahiptiler. Amerikan anayasasının, Montesquieu’nun İngiliz anayasası olarak düşlediği yasa olduğu söylenebilir. Roma hayranlığının Code Napoleon (Napolyon’un gözetiminde 1804’de yasalaşan Fransız Medeni Kanunu. (C.N.)) üzerindeki etkisinin ayrıntılarından söz edecek ölçüde bir hukukçu değilim.

Sanayi devrimi ile yeni bir çağa, fizik çağına girmiş bulunuyoruz. Bilim adamları, özellikle Galileo ve Newton, bu çağın temelini hazırladılar; ancak çağı başlatan, ekonominin tekniğine bilimin girmesi oldu. Makine çok tuhaf bir nesnedir: bilinen bilimsel yasalar uyarınca çalışır (öyle olmasaydı zaten üretilemezdi); kendi dışında, insanla, daha çok insanın fiziksel yaşamıyla ilgili olan belirli bir amacı vardır. Makinenin insanla ilişkisi, Kalvenci teolojide insanın Tanrı ile olan ilişkisinin aynıdır. Sanayileşmenin Anglikanlar değil de Protestanlar ve İngiltere Kilisesi dışındakiler tarafından icadedilmesinin nedeni belki de budur. Makine analojisinin düşünce dünyamız üzerinde derin etkileri

vardır. Dünyaya “mekanik” bir bakış açısı, “mekanik” açıklama, vb. deyimler kullandığımızda, bunları fizik yasaları diliyle bir açıklama anlamında kullanırız; ancak, makinenin teolojik yönünü, yani kendi dışında var olan bir amaca yönelik olduğunu da, belki de bilinç-dışı olarak, belirtmiş oluruz. **Demek ki, toplumu bir makineye benzetirsek, onun kendi dışında bir tür amacının var olduğunu düşünmekteyiz. Artık onun Tanrı’yı yüceltmek için var olduğunu söylemek bizi tatmin etmiyor. Tanrı ile eş anlamlı sözcükler bulma sıkıntımız da yok: örneğin İngiltere Merkez Bankası, İngiliz İmparatorluğu, Standart Petrol Şirketi, Komünist Parti, vb. Savaşlarımız da bu eş anlamlı sözcükler arasındaki çatışmalardır; yani, Ortaçağ’ın Güneş-ve- Ay sorununun tekrarı.**

Fizik biliminin güçlü olması, onun günlük yaşamı büyük ölçüde değiştiren kesin bir bilim dalı olmasından dolayıdır. Bu değişim onun insanı değil, ortamı etkilemesi ile ortaya çıkmıştır. Aynı ölçüde kesin ve insani doğrudan etkileyen başka bir bilim dalı var olsaydı fizik gölgede kalırdı. İşte psikoloji bir gün böyle bir bilim haline gelebilir. Son zamanlara kadar psikoloji önemsiz bir felsefi laf kalabalığı sayılırdı - gençliğimde edindiğim eğitimsel psikolojik bilgiler öğrenmeye değer şeyler değildi. Ancak şimdilerde psikolojiye iki değişik yaklaşım var ve ikisi de önemli: birisi fizyologların, öteki de psikanalizcilerin yaklaşımı. Bu iki yaklaşımın sonuçları daha belirgin ve kesin hale geldiğinde, insanların bakış açısına da giderek psikolojinin egemen olacağı açıktır.

Buna örnek olarak eğitimi ele alalım. Eskiden yaygın olan görüşe göre eğitime sekiz yaşında ve Latince çekimlerle başlamak gerekiyordu; bu yaş öncesinde neler olduğu önemli sayılmazdı. İşçi Partisi’ne temelde hala aynı görüşün egemen olduğu görülüyor; iktidardayen küçüklere anaokulu açmak yerine, on dört yaş sonrası eğitimi geliştirmeye daha çok önem verdiler.

Dikkati ileri yaştaki eğitim üzerinde yoğunlaştırmak, eğitimin gücüne duyulan güven konusunda kötümserliği de içerir; gerçekten başarabileceği tek şeyin, insanı geçimini kazanır duruma getirebileceği olduğu düşünülür. Ancak bilimsel yaklaşım, eğitime, çok daha erken yaşlarda başlamak koşuluyla, eskiden olduğundan çok fazla güç atfetmektedir. Psikanalizciler eğitime doğumla birlikte başlanmasını isterler; biyologlar ise daha da önce. Bir balığa iki yanda birer göz yerine, ortada tek bir göze sahip olmayı öğretebilirsiniz (Jennings, Prometheus, s. 60). Ancak bunu yapmak için, işe balık doğmadan çok önce başlamanız gerekir. Şimdilik, memelilerin doğum öncesi eğitimini gerçekleştirmek için birtakım güçlükleri aşmak gerekiyorsa da, ileride olasılıkla bu da başarılacaktır.

Bana “eğitim”i çok garip bir anlamda kullandığımı söyleyeceksiniz. Bir balığın görünümünü çarpıtmak ile bir çocuğa Latince gramer öğretmek arasında ortak olan nedir?

Bana, bu ikisinin çok benzer göründüklerini söylemeliyim: ikisi de deneycinin zevki uğruna verilen gereksiz zarardır. Bunun eğitimin tanımı için pek geçerli olduğunu söyleyemem. Eğitimin özü, bir organizmada teknisyenin amaçları doğrultusunda bir değişim -ölüm dışında- elde etmektir. Doğal olarak, teknisyen öğrenciyi geliştirmeyi amaçladığını söyler; ancak bu sözler tarafsız bir bakışla, doğrulanabilir bir gerçeği yansıtmamaktadır.

Bir organizmayı değiştirmenin türlü yolları vardır. Bir gözünü kaybeden balık veya apendiksini aldıran adam örneğinde olduğu gibi, organizmanın anatomisini değiştirebilirsiniz. Metabolizmasını, örneğin ilaçlarla değiştirebilirsiniz. İlişkiler yaratarak alışkanlıklarını değiştirebilirsiniz. Normal öğretim de bu sonuncusunun bir özel halidir. Organizma çok yeni olduğundan, öğretim dışında kalan eğitimde değişim sağlanabilir. Geri zekalılık ile iyot eksikliği arasındaki bağlantı herkesçe bilinir. Belki zeki kişilerin, yeterince temiz olmayan kaplarda oluşan bazı ender bileşimlerin, yiyeceklerine çok az miktarda istenmeden karıştığı kimseler olduğunu bir gün keşfedeceğiz. Ya da, belirleyici etken, belki de annenin hamilelik dönemindeki beslenme yöntemidir. Bu konuda hiçbir şey bilmesem de semenderlerin eğitimi konusunda insanlarınkinden çok daha fazla bilgi sahibi olduğumuzu biliyorum. Bunun temel nedeni de semenderlerin ruhları olmadığını düşünmemizdir.

Erken eğitimin psikolojik yönüne doğumdan önce başlamak pek olanaklı değildir. Çünkü bu eğitim daha çok alışkanlıklar edinilmesiyle ilişkilidir; doğum öncesi alışkanlıklar ise doğum sonrasında, çoğu kez, işe yaramazlar. Ancak ilk yılların karakterin oluşmasındaki çok büyük önemi sanırım kuşku götürmez. Zihinsel konuların beden aracılığıyla ele alınmasını savunanlarla doğrudan ele alınmasını

savunanlar arasında, bana göre tümüyle gereksiz olan bir çatışma vardır. Eski ekolden tıp adamları, Hristiyanlığa içtenlikle inandıkları halde, materyalist olma eğilimindedirler; ruhsal bozuklukların bedensel nedenleri olduğuna, tedavinin de bu nedenleri gidererek yapılması gerektiğine inanırlar. Psikanalizciler ise, bunun tersine, hep psikolojik nedenler ararlar ve onlar üzerinde uğraşırlar. Bana göre, bütün bu gereksiz çatışmalar zihin-ve-madde dualizmi ile bağıntılıdır.

Bazen dipte yatan fiziksel nedeni, bazen de dipte yatan psikolojik nedeni bulmak daha kolaydır. Ben, bunların her ikisinin de aynı zamanda var olduğu ve belli bir durum söz konusu olduğunda, en kolay bulunabilecek olanı üzerinde durmanın akıllıca olacağı kanısındayım. Bir vakayı tenturdiyot sürerek, bir başkasını fobiyi ortadan kaldırarak tedavi etmekte bir tutarsızlık yoktur.

Politikaya psikolojik açıdan bakmaya çalıştığımızda, konuya doğal yaklaşım, sıradan insanların temel duygusal dürtülerini ve bunların çevrenin etkisiyle nasıl geliştirilebileceğini araştırarak ise başlamaktır. Yüz yıl öncesinin ortodoks ekonomistleri politikacının dikkate alması gereken yegane şeyin elde etmek güdüsü olduğunu düşünürlerdi. Bu görüş Marx tarafından benimsenmiş ve tarihe ekonomik açıdan getirdiği yorumun temelini oluşturmuştur. Bu görüş fizikten ve sanayileşmekten kaynaklanmıştır ve çağımızda fizik biliminin düş gücünü etkileyen egemenliğinin bir ürünüdür. Günümüzde bu görüşü benimseyenler kapitalistler, komünistler, The Times gazetesi ve yargıçlar gibi saygın kurum ve kişilerdir. Bu son ikisi, işsizlik tazminatıyla geçinen bir adamla evlenmek uğruna kazancını feda eden bir genç kadın görünce şaşkınlıklarını saklayamazlar. Onlara göre mutluluk gelir ile orantılıdır; evde kalmış varlıklı bir bayan evli bir yoksul bayandan daha mutlu olmalıdır. Bu düşüncenin doğru olduğunu göstermek için de evli yoksul bayana acı çektirmek için elimizden gelen herşeyi yaparız.

Psikanalizciler de, ortodoksluğa ve Marksizme karşı, insanın temel dürtüsünün cinsellik olduğunu söylerler. **Onlara göre elde etme dürtüsü hastalık haline gelmiş bir tür cinsel sapıklıktır.** Bu görüşün yandaşlarının ekonomik görüşü destekleyenlerden çok farklı davranacağı ortadadır. Bazı patolojik kişiler dışında herkes mutlu olmayı arzular; ancak insanların çoğunluğu mutluluğu nelerin oluşturduğu konusunda o gün yaygın olan teoriyi kabullenir. Eğer zenginliğin mutluluk olduğunu düşünüyorlarsa, cinselliğin zorunlu olduğunu düşünmeleri durumunda davranacaklarından farklı davranacaklardır. Ben her iki görüşün de tam doğru olmadığı; ancak ikincisinin birincisinden daha az zararlı olduğu kanısındayım. Burada, ortaya çıkan mutluluğun nelerden oluştuğu konusunda doğru bir teorinin önemi ortaya çıkıyor.

Meslek seçimi gibi önemli konularda kişi, büyük ölçüde, teorilerin etkisinde kalır. Eğer yaygın olan teori gerçeğe uygun değilse, başarılı kişiler mutsuz olacak, ama bunun nedenini bilmeyeceklerdir. Bu onları öfkeyle dolduracak, bu öfke de bilinç-dışı olarak kıskandıkları gençleri boğazlama arzusuna yol açacaktır. Çağdaş politikaların çoğu, her ne kadar ekonomik temellere dayanıyor görünseler de, aslında içgüdüsel doyum yokluğundan kaynaklanan öfkeye dayanmaktadır; bu doyum yokluğuna da, büyük ölçüde, revaçta olan hatalı psikolojik görüş neden olmaktadır.

Cinselliğin yeterli olduğunu sanmıyorum. Cinsellik engellendiği zaman, özellikle politikada, önemli bir etken olur. Evlenmemiş yaşlı hanımlar, savaş sırasında, biraz da genç erkeklerce ihmal edilmelerinden kaynaklanan, saldırgan bir tutuma girmişlerdir. Hala da anormal derecede kavgacıdırlar. Ateşkesten hemen sonra trenle Saltash köprüsünden geçerken aşağıda demir atmış birçok savaş gemisi gördüğümü anımsarım. Kompartmandaki iki yaşlıca hanım birbirleriyle “Bunları böyle aylak yatar görmek ne üzücü,” diye konuşuyorlardı. Doyurulmuş cinsellik ise politikayı artık etkilemez. Açlık ve susuzluğun politik açıdan daha önemli olduğunu söyleyebilirim. Ailenin öneminden dolayı, ana-babalık son derece önemlidir. Rivers bunun özel mülkiyetin kaynağı olduğunu bile öne sürmüştü. Ancak ana-baba olmak cinsellikle karıştırılmamalıdır.

Yaşamın korunmasına ve nüfusun artmasına hizmet eden güdüler yanında, genellikle san şöhret diyebileceğimiz şeyle ilgili başka güdüler de vardır: güç tutkusu, kendini beğenmişlik, ve rekabet.

Bunların politikada çok önemli rol oynadığı şu götürmez. Eğer politikanın yaşamı çekilmez hale getirmesini istemiyorsak, bu san şöhret güdüleri dizginlenmeli ve kendi sınırlarını aşmamaları sağlanmalıdır.

Temel güdülerimiz iyi veya kötü değildirler; etik açıdan notrdürler. Eğitim onların iyi yönde biçimlendirilmesini amaçlamalıdır. Günümüzde bile Hristiyanların pek hoşlandıkları eski yöntem, güdüleri engellemeye yöneliktir; yeni yöntem ise güdüleri, onlardan yararlanacak biçimde şekillendirme yönündedir. Güç tutkusunu ele alalım: Hıristiyanlığın öngördüğü alçakgönüllülüğü öğütlemenin bir yararı yoktur; o sadece bu itiyi ikiyüzlülüğe dönüştürür. Yapılacak şey ona yararlı çıkış yolları sağlamaktır. Doğuştan gelen güdüler binbir yolla tatmin edilebilir - zulüm, politika, ticaret, bilim sanat gibi. Kişi kendi becerisi doğrultusunda bir yol seçerek güç tutkusuna bir çıkış yolu sağlar; gençliğinde edindiği beceri türüne uygun şu veya bu mesleği seçer. Devlet okullarımızın tek amacı yalnız ve yalnız baskı altına alma tekniğini öğretmektir. Bunun sonucu olarak da beyaz ırkın sorumluluğunu yüklenen insanlar yetiştirmektedirler. Eğer bu insanlara bilim yapma olanağı tanınsa çoğu bunu yeğlerdi.

İki konuda ustalaşmış bir kimse genellikle bunlardan daha zor olanı üzerinde çalışmayı yeğler; hiçbir satrançci dama oynamaz. Becerinin erdeme yardımcı olması bu yolla sağlanabilir.

Başka bir örnek olarak korkuyu ele alalım. Rivers tehlike karşısında gösterilen ve her biri belirli koşullarda geçerli olan dört tur tepki sayıyor:

1. **Korkma ve Kaçma**
2. **Öfke ve Dövüşme**
3. **Şaşırtmaca**
4. **Paralize olma**

Bunlar içinde en iyisinin üçüncüsü olduğu ortadadır; ancak, özel beceri sahibi olmayı gerektirir. İkincisi militaristler, erkek öğretmenler, rahipler, vb. tarafından "cesaret" adı altında övülür. Bütün yönetici sınıflar kendi bireylerinde bu tepkiyi, egemenlikleri altındaki toplumlarda da korkma ve kaçmayı oluşturmayı amaçlar. Aynı şekilde kadınlar da günümüze dek, özenle, ürkek olacak şekilde yetiştirilmişlerdir. İşçi sınıfında taklitçilik ve sosyal uysallık şeklinde kendini gösteren aşağılık kompleksi günümüzde de mevcuttur.

Psikolojinin, güç sahiplerinin eline yeni yeni silahlar vermesi olasıdır. O zaman uysallığı ve ürkekliği yaygınlaştırabilecekler; kitleleri gittikçe daha çok evcil hayvanlara dönüştürebileceklerdir. Güç sahipleri derken sadece sermaye sahiplerini değil, aynı zamanda sendika ve İşçi Partisi'ninkiler dahil, bütün görevlileri kastediyorum. Her görevli, elinde yetki bulunduran herkes, emri altındakilerin uysal olmalarını ister. Bu kimseler, emirleri altındakiler, kendilerinin ihsan etmek lütfunda bulunduğu şeyler için minnettar olacak yerde, nelerle mutlu olacakları konusunda kendileri karar vermek isterlerse, öfkelenirler. Miras yoluyla geçiş ilkesi, geçmişte, yönetici sınıfın çoğunluğunun tembel ve etkisiz kalmasını sağlamıştı. Bu başkalarına şans vermek demekti.

Eğer yönetici sınıf her nesilde kendi çabalarıyla yükselmiş en dinamik kişilerden oluşursa, sıradan olumlüler için durum çok karanlık olur. Böyle bir dünyada tembellerin, yani başkalarının işine karışmak istemeyenlerin haklarının nasıl savunulacağını kestirmek zordur. Gücün itişip kakışma karşılığında elde edildiği bir dünyada yumuşakbaşlı insanların da bir şansı olacaksa, gençliklerinde korkusuzluğu ve enerjik olmayı öğrenmeleri gerekli gibi görünüyor. Demokrasi belki de geçici bir evredir. Eğer öyleyse, psikoloji, kölelerin zincirlerini perçinlemeye hizmet edecektir. Bu nedenle, demokrasiyi, baskı tekniği kusursuzluğa erişmeden önce, güçlendirmek büyük önem taşımaktadır.

Başlangıçta sözünü ettiğim bilimin üç etkisine geri dönelim. Hükümet şeklinin ne olacağını bilmiyorsak iktidardakilerin psikolojiden nasıl yararlanacaklarını da tahmin edemeyiz. Her bilim gibi psikoloji de yetkililerin eline yeni silahlar, özellikle de eğitim ve propaganda silahlarını verecektir. İleri psikolojik teknikler bunların ikisini de, karşı koymayı olanaksız kılan bir noktaya kadar geliştirebilir. İktidar

sahipleri barış istiyorlarsa barışçı, savaş istiyorlarsa savaşçı bir toplum yaratabilirler. Aklı geliştirmek isterlerse akıl, aptallığı geliştirmek isterlerse de aptallık üretebilirler. Bu bakımdan, geleceği kestirmek olanaksızdır.

Psikolojinin, düş gücü üzerine birbirine karşıt iki tür etkide bulunması olasıdır. Bir yandan, gerekirciliğin daha yaygın bir kabul görmesi beklenir. Meteoroloji bilimi, yağmur duasından yarar bekleyenlerin çoğunun rahatını kaçırmıştır; ama iyi kalplilik için dua etmek insanları pek rahatsız etmemektedir. İyi kalpli olmanın nedenleri yağmurun nedenleri kadar iyi bilinseydi aradaki fark da ortadan kalkardı. Bir Harley Street uzmanına birkaç sterlin ödemekle bir ermiş olunabilseydi, kendini kötü emellerden kurtarmak için bir doktor çağırmak yerine dua eden kişi ikiyüzlü olarak nitelenirdi. Gerekirciliğin yaygınlaşmasıyla çabada bir azalma, manevi tembellikte de bir artma olabilir -böyle bir etki mantıksal olmasa da. Bunun bir kayıp mı yoksa bir kazanç mi olacağını kestiremiyorum; çünkü, yanlış psikoloji ile birarada giden manevi çabanın iyiliği mi yoksa kötülüğü mü artıracağını bilmiyorum.

Öte yandan, (psikolojinin düş gücü üzerindeki ikinci tur etkisi sonucu) hem metafiziksel hem de etik maddecilikten kurtuluşa yol açılır. Genelde kabul görmüş ve uygulamada yararlı sonuç vermiş bir bilimin konusunu oluşturdukları için duygular daha çok önemsenirdi. Böyle bir etki, kanımca, tümüyle yararlı olurdu; çünkü mutluluğun nelerden kaynaklandığı konusunda benimsenmiş olan yanlış fikirleri ortadan kaldırırdı. Psikolojinin keşif ve bulgular yoluyla yaşam biçimimizde yapabileceği değişiklik konusunda bir tahmin yapmaya girişmiyorum; çünkü herhangi bir etki yerine bir başkasının görülmesini beklemek için bir neden göremiyorum. Örneğin, en önemli etki, zencilere, başka hiçbir yeni beceri kazandırmadan beyazlar kadar iyi dövüşmeyi öğretmek olabilir.

Veya, tersine, zencileri doğum kontrolü uygulamaya teşvik etmek için psikolojiden yararlanılabilir. Bu iki farklı olanak birbirinden çok farklı dünyalara yol açar; birinin mi yoksa ötekinin mi gerçekleşeceğini, ya da ikisinin birlikte mi gerçekleşeceğini kestirmenin bir yolu da yoktur.

Son olarak: psikolojinin büyük pratik önemi, sıradan insanlara mutluluğun nelerden oluştuğu konusunda daha doğru bir fikir verecek olmasındadır. İnsanlar gerçekten mutlu olursa haset, öfke ve yıkıcı itilerle dolu olmazlar. Yaşamsal gereksinimler dışında, -en az işçiler için olduğu kadar orta sınıf için de- en büyük gereksinim cinsel özgürlük, çocuk sahibi olmak özgürlüğüdür.

Kendileri mutluluğu kaçırmış olan ve başkaları için de öyle olmasını arzuluyan kötü niyetli insanların engellemesi olmasa, günümüzdeki bilgi birikimi ile, içgüdüsel mutluluğu sağlamak herkes için kolaylaşırdı. Mutluluk yaygın olunca kendi kendisini koruyabilirdi; çünkü günümüzde tüm politikayı oluşturan nefret ve korkuya çağrı yanıtsız kalırdı.

Ancak, psikoloji bilgisi bir aristokrasinin eline geçer ve onun tarafından kullanılırsa, bilinen kötülüklerin devamına ve yoğunlaşmasına yol açacaktır. Dünya, ilk ortaya çıkmasından bu yana görülmemiş ölçüde mutluluk getirebilecek her türlü bilgiyle doludur. Ancak eski uyumsuzluklar, açgözlülük, haset ve dinsel zulüm yolu kapatmaktadır. Sonucun ne olacağını bilmiyorum; fakat bunun insanoğlunun şimdiye kadar karşılaştığı her şeyden daha iyi ya da daha kötü olacağını tahmin ediyorum.

**

İNANÇ SAVAŞLARI TEHLİKESİ

İnsanlık tarihi boyunca, her biri aceleci bir kişi tarafından tarihin anahtarı olarak yorumlanabilecek, çeşitli dönemsel salınımlar olagelmiştir. Benim şimdi ele almak istediğim, sentez ve hoşgörüsüzlükten analiz ve hoşgörüye, sonra yine geriye doğru olan salınımın, bunlar arasında en önemsizi olmadığı kanısındayım.

Uygar olmayan kabileler hemen hep sentezci ve hoşgörüsüzdürler. Onlara göre toplumsal geleneklerin dışına çıkılmamalıdır; yabancılara karşı da büyük kuşku duyarlar. Helenik dönem öncesindeki uygarlıklar genellikle bu özelliklere sahiplerdi. Özellikle Mısır'da, güçlü rahipler sınıfı

ulusal geleneklerin koruyucusu durumundaydılar ve kendi uygarlıklarından farklı olan Suriye uygarlığı ile temas sonucu Akhenaton'un (Akhenaton (veya Amenhotep veya İkhnaton) (T.O. 1410?-1375?) Mısır hükümdarı. (C,N.)) benimsediği bozguncu kuşkuculuğu püskürtmeyi başarmışlardı. Minos uygarlığı (İ.O. 3000 ile 1100 yılları arasında Girit'te gelişen uygarlık. (C.N)) dönemindeki durum ne olursa olsun analitik hoşgörünün tam olarak ilk kez görüldüğü dönem Grek çağıdır. Bu da, daha sonraki başka örneklerde de olduğu gibi, yabancılarla iletişim sağlayan ve onlarla iyi ilişkilere gereksinim duyan ticaretin doğurduğu bir sonuçtur.

Ticaret, son yıllara kadar, bir kişisel girişim konusu olmuştur. Ticarette önyargılar kazanç için bir engel, laissez faire (bırakınız yapsınlar) doktrini de başarının anahtarı sayılmıştır. Ancak bu ticaret ruhu, daha sonraları olduğu gibi, Grek çağında da her ne kadar sanatta ve düşüncede esin kaynağı olmuşsa da, askeri başarılar için zorunlu olan toplumsal bütünlüğü sağlayamamıştı. Bu nedenle Grekler önce Makedonya'ya, sonra da Roma'ya boyun eğdiler.

Romalıların sistemi, temelde sentezci; ayrıca, tam çağdaş bir şekilde, yani teolojik açıdan değil emperyalist ve parasal açılardan, hoşgörüsüzdü. Ancak Roma sentezciliği Grek kuşkuculuğu tarafından yavaş yavaş eritildi ve yerini Rönesans dönemine kadar dünyaya egemen olan, Hristiyan ve müslüman sentezlerine bıraktı. Rönesans Batı Avrupa'da kısa süren çok parlak bir entellektüel ve sanatsal döneme yol açtı; onu da politik kaos ve sade insanların bu türden saçmalıkları bırakıp din savaşlarında birbirlerini öldürmek gibi ciddi işlere el atma kararlılığı izledi. Ticaretle uğraşan İngiltere ve Hollanda, Reformasyon ve Karşı-Reformasyon hoşgörüsüzlüğünden ilk sıyrılan ülkeler oldular; onlar da birleşip Roma yanlılarıyla savaşmak yerine birbirleriyle savaşarak hoşgörülerini kanıtladılar. İngiltere de, Eski Yunanistan gibi, komşuları üzerinde çözücü bir etki yaptı ve bu ülkede demokrasi ve parlamenter rejim için gerekli olan ölçüde kuşkuculuk yavaş yavaş gelişti. Hoşgörüden yoksun bir çağda bu kurumlar ender olarak olanaklıdırlar ve bu nedenle de yerlerini faşizme ve bolşevizme bırakma eğilimindedirler.

Ondokuzuncu yüzyıl dünyası, genellikle sanıldığından daha çok, 1688 (Katolik kral James 2'ye karşı ayaklanma. (C.N.)) devriminde somutlaşan ve John Locke (1632-1704) tarafından ifade edilen felsefenin bir ürünüdür. Bu felsefe 1776'da Amerika'da ve 1789'da Fransa'da (1776: Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, 1789: Fransız devrimi. (C.N.)) egemen oldu ve sonra da bütün batı dünyasına yayıldı. İngiltere'nin sanayi devrimi ve Napolyon'u yenmesi sonucu kazandığı prestij bunda büyük etken olmuştur.

Bu durumda bir tutarsızlık olduğu ancak yavaş yavaş farkedildi. Locke'un ve ondokuzuncu yüzyıl liberalizminin fikirleri sınai değil ticari nitelikteydi. Sanayiciliğin felsefesi, serüvenci denizaşırı tüccarlarınkinden tümüyle farklıdır. Sanayicilik sentezcidir; büyük ekonomik birimler oluşturur, toplumu daha organik hale getirir ve bireyci dürtülerin bastırılmasından yanadır. Bunun yanısıra, sanayiciliğin ekonomik örgütlenmesi hep oligarşik nitelikte olmuş ve siyasal demokrasi ne zaman başarıya ulaşıyor görünse onu etkisiz hale getirmiştir. Bu nedenlerle öyle görünüyor ki, her yeni çağda olduğu gibi, rakip inanlar ve felsefeler arasında çatışmaya götüren yeni bir sentezci hoşgörüsüzlük çağına girmekteyiz.

Bugün dünyada sadece iki tane büyük devlet vardır: Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği. Bunların nüfusları birbirine eşit gibidir; etki alanlarındaki öteki ülkelerin nüfusları da öyle.

Batı Avrupa ile Amerika kıtasındaki diğer ülkeler Amerika Birleşik Devletleri'nin; Türkiye, İran ve Çin'in büyük bölümü Sovyetler'in etki alanındadır. Bu bölünme, Ortaçağ'daki Hristiyanlarla müslümanlar arasındaki bölümünü andırmaktadır. Aynı türden inan farkı, aynı amansız düşmanlık, daha büyük ölçülerde olsa da, benzer bölge bölünümü söz konusudur. Ortaçağ'da, Hristiyan devletler arasında, müslüman devletler arasında nasıl savaşlar olduysa, bu iki büyük grup içinde de savaşlar olacaktır; ancak bu savaşların er veya geç, gerçek barış antlaşmalarıyla son bulmasını umabiliriz. Halbuki bu iki büyük grup arasında, sadece, her ikisinin de bitap düşmesi sonucu gerçekleşen ateşkes anlaşmaları yapılacaktır. İki taraftan birinin zafere ulaşacağını, ya da çatışmadan bir yarar elde edeceğini

sanmıyorum. Her iki grup da diğerini kötü niyetli olarak gördüğü ve ondan nefret ettiği için çatışmanın sürüp gideceği görüşündeyim.

Kuşkusuz, gelişmenin mutlaka bu yolda olacağını söylemiyorum. Bilim şimdi olduğundan çok daha ileri bir aşamaya ulaşıncaya kadar, beşeri olaylar söz konusu olduğunda, geleceğin belirsiz olması kaçınılmazdır. Ben, sadece, bu doğrultuda gidişe yol açabilecek etkin kuvvetler bulunduğuna dikkat çekiyorum. Bu kuvvetler psikolojik olduğundan insan kontrolü kapsamındadırlar. Bu nedenle, gücü elinde bulunduranlar inan savaşları içeren bir gelecek istemiyorlarsa onu önlemek de ellerindedir. Gelecek hakkında salt fiziksel düşüncelere dayanmayan olumsuz bir kehanette bulunurken, gelecekten söz eden kişinin amaçlarından biri de kendi tahminlerinin yanlışlığını ortaya koymaları yolunda insanları çaba göstermeye yöneltmektir. Kötülüğün habercisi, eğer insan sevgisi taşıyan bir kişiyse, kendisine karşı nefret duyulmasını sağlamaya çalışmalı ve kehanetleri doğru çıkmazsa çok üzüleceği izlenimini vermelidir. Bu girişten sonra inan savaşlarına yol açan nedenleri; eğer onları önlemek istiyorsak alınması gereken önlemleri gözden geçirelim.

Yakın gelecekte, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda yaşanan hoşgörüsüzlükten daha büyük ölçüde, etkin bir hoşgörüsüzlüğün var olacağı beklenmektedir. Bu beklentinin temel nedeni de büyük ölçekli seri üretimin ucuzluğudur. Bunun tröstlere ve tekellere yol açacağı ise, en azından Komünist Manifesto kadar, eski ve herkesçe bilinen bir şeydir. Bizi şimdilik ilgilendiren, entellektüel bağlamda ortaya çıkacak sonuçlardır. Bugün düşünce kaynaklarını birkaç elde toplayarak onları kontrol altında tutma yolunda gittikçe artan bir eğilim vardır; bunun sonucu olarak da azınlığın düşünceleri etkili olarak dile getirilme şansını yitirmektedir.

Bu yoğunlaşma Sovyetler Birliği'nde, yönetimdeki parti yararına olarak, politik açıdan ve bilinçli olarak gerçekleştirilmiştir. Önceleri böyle bir yönetimin başarılı olabilmesi kuşkulu görünüyordu; ancak yıllar geçtikçe başarı olasılığı giderek kuvvetlenmektedir. Ekonomik uygulamada bazı ödünler verilmişse de, ekonomik ve politik teoride ya da felsefi bakış açısında bu yapılmamıştır. Komünizm gittikçe daha çok gelecekteki bir cennetle ilgilenen, günlük yaşam biçimiyle ise gittikçe daha az ilgilenen bir inana dönüşmektedir.

Bu inanı sorgulamadan kabul eden ve oluştuğu yıllarda onunla ilgili etkin bir eleştiri duymamış olan yeni bir kuşak yetişmektedir. Edebiyat, basın ve eğitim üzerinde şimdi uygulanan denetim bir yirmi yıl daha böyle sürerse -sürmeyeceğini varsaymak için de bir neden yoktur- komünist felsefe enerjik kitlenin ezici çoğunluğunun kabul ettiği felsefe olacaktır. Buna karşı gelenler de çıkacaktır. Bir yanda olayların, ulusal yaşamın genel gidişinin dışında kalan ve sayıları giderek azalan küskün yaşlılar; öte yanda da, etkileri uzun yıllar önemsemeye değmeyecek düzeylerde kalan birkaç özgür düşünür. Özgür düşünürler her zaman var olmuşlardır -onüçüncü yüzyılda İtalyan soylularının çoğu Epikür yanlışıydı.

Bu kimseler ancak bazı rastlantısal hallerde, örneğin şimdiki Meksika'da olduğu gibi, fikirleri, ekonomik ve politik nedenlerle, önemli kesimler için yarar sağladığında önem kazanırlar. Bu da Resmi Kilise'nin biraz sağduyu kullanmasıyla her zaman önlenebilir. Rusya'daki Resmi Kilise'den de bu kadarcık sağduyu göstermesi beklenebilir. Genç köylüler eğitimin yaygınlaşmasıyla sürüye katılmaktadırlar; köylülerin yaşantısında bireyselciliğe gittikçe daha çok ödün verilmesi de onların teoriyi benimsemelerini kolaylaştırmaktadır.

Ekonomik sistemin uygulanmasında ne kadar az komünizm olursa genellikle benimsenen inan da o kadar çok yaygınlaşacaktır. Bu süreç yalnız Rusya'ya ya da Sovyetler Birliği'ne dahil ülkelere özgü değildir. Çin de aynı süreç içine girmektedir; çok güçlenmesi de olasılık dışı değildir. Çin'de güçlü olan hangi hareket varsa -özellikle de milliyetçi hükümet- Rusya'nın etkisiyle başlamıştır. Güney ordularının askeri başarısı Rusların yol göstermesiyle örgütlenen propaganda sayesinde gerçekleşmiştir. Eski dinlere -budizm ve Taoizme- bağlı olan Çinliler politik bakımdan geri kafalıdırlar. Hıristiyanlar ise, yabancılara karşı, milliyetçileri rahatsız edecek ölçüde dostcadır. Aslında, milliyetçiler yerli olsun yabancı olsun bütün eski dinlere karşıdırlar. Rusya'nın yeni dini, hem "gelişme"nin son örneği olması, hem de siyasal bakımdan dost olan bir devletle, gerçekte yegane dost devletle ilintili

olması nedeniyle, yurtsever aydınlara çekici gelmektedir. Bu yüzden Çin'in uygulamada komünizme geçmesi akla uzak geliyorsa da, bolşevik felsefesini benimsemesi pekala olasıdır.

İngilizlerin "geri kalmış" ülkelerle olan ilişkilerinde düştükleri en büyük yanılgı geleneklerin gücüne çok fazla güvenmek olmuştur. Çin'de, Çin klasiklerini oldukça iyi bilen, yaygın boş inanları anlayan, yaşlı ve tutucu okumuş yazmışlarla dostluk kurmuş birçok İngiliz bulabilirsiniz. Yeni Çin'i anlayan ve ona bilgisizce bir aşağılama ile bakmayan birisine ise pek rastlayamazsınız. Bu kimseler, Japonya'daki kabuk değiştirmeye rağmen, Çin'in geleceğini geçmişine bakarak değerlendirmeyi sürdürürler ve büyük ve hızlı bir değişimin olanaksız olduğunu varsayarlar. Bunun bir düş yanılgısı olduğundan eminim. Japonya'da olduğu gibi Çin'de de, Batı'nın ekonomik ve askeri gücü Batı'ya prestij sağlamakla beraber, ondan nefret edilmesine de neden olmuştur. Rusya olmasaydı bu nefret etkisiz kalırdı. Ama şimdi Rusya, Batı egemenliğinden kurtulma konusunda bir model oluşturmakta ve az çok benzer bir yolda yürümek için Çin'e yardımcı olmaktadır. Bu koşullar altında hızlı bir değişim çok olanaklıdır. Daha önce eğitimsiz olan bir toplumda hızlı bir değişim her zaman kolaylıkla gerçekleştirilebilir; çünkü hükümetin saygınlığı ile desteklenen bir eğitim, gençlerin cahil büyüklerini küçümsemesine yol açar.

Bu nedenle, yirmi yıl sonra bolşevik ideolojinin bütün Çin'de iktidara gelmesi ve Rusya ile yakın bir siyasal ittifak içine girmesi hiç de olasılık dışı değildir. Bu ideoloji, eğitim yoluyla, yavaş yavaş dünya nüfusunun yaklaşık yarısına aşılanacaktır. Bu arada öbür yarısında neler olabilir?

Yerleşmiş tutuculuğun statükoculuk ve gelenek avantajlarına sahip olduğu Batı dünyasında daha yumuşak yöntemler yeterlidir; gerçekten de, mevcut yöntemler, genelde, belirli bir amaca yönelik olmadan ortaya çıkmışlardır. Ortaçağ kalıntılarının etkisi nedeniyle, çağdaş inan Avrupa'da katiksiz haliyle görülmez. Sanayi kapitalizminin en özgür şekilde uygulandığı ve özelliklerini açıkça gösterdiği yer Amerika Birleşik Devletleri'dir. Dünya devletleri arasında en büyüğü Amerika olduğu için, Batı Avrupa da yavaş yavaş onun izinde gitmek zorunda kalmaktadır.

Bunu söylerken, örneğin Amerikan göçmen topluluklarında hala varlığını sürdüren, gerilerde kalmış bir Avrupa inanı olan tutucu protestanlığı benimsememiz gerektiğini kastetmiyorum. Amerika'nın tarım kesimi, uluslararası önem taşıyan veya Amerika'nın geleceğine biçim verecek olan kesim değildir. Yeni ve önemli olan, sanayi inanıdır. Bu inan Rusya'da bir biçim, Amerika'da başka bir biçim almıştır. Dünya için önemli olan da bu ikisi arasındaki zıtlıktır.

Rusya gibi Amerika'nın ideali de gerçekleşmiş değildir; ama yine de değer yargıları teorik açıdan bu ideale uydurulmuştur. Rusya'nın ideali komünizmdir; Amerika'nın ideali ise serbest rekabet. Yeni ekonomi politikası Rus idealine nasıl ayakbağı oluyorsa tröstler de Amerikan idealine aynı şeyi yapmaktadır. Komünistler, örgütler bazında düşünür; tipik Amerikalı da bireyler bazında. "Tahta kulübeden Beyaz Saraya" sözleri genç politikacıların önüne koyulan idealin bir ifadesidir. Ekonomik alanda buna benzer bir ideal de iş hayatında ilerlemeyi sağlayan sistemlerin reklamlarını esinler. Herkesin Beyaz Saray'da oturmasının veya şirket başkanı olmasının olanak dışı olması gerçeği, idealin bir eksikliği olarak düşünülmez; sadece, gençleri rakiplerinden daha çalışkan ve kurnaz olmaya iteleyen bir öğe olarak algılanır. Amerika'nın henüz kalabalıklaşmadığı dönemlerde, çoğu kimsenin, başkalarının omuzlarına basmadan oldukça büyük başarılara erişmesi olanaklıydı. Şimdi bile, eğer amaçlanan şey güç değil de maddi refah ise, Amerika'daki bir işçinin Avrupa'daki bir serbest meslek sahibinden daha zengin olma olanağı vardır.

Ancak güç artık giderek bazı odaklarda yoğunlaşmaktadır ve dışlanmış olanların da kendi paylarını istemeleri tehlikesi vardır. Ulusal inancın bir bölümü bu tehlikeyi en aza indirecek şekilde planlanmıştır. Napolyon-vari bir düstur, La carriere ouuerte aux talents (Mesleğin kapısı yeteneklilere açıktır) sözleri çok işe yarar; gerisi başarıyı toplumsal değil bireysel bir olgu olarak göstermeye kalır. Komünist felsefede hedef bir kesimin ya da bir örgütün başarısıdır; Amerika'da ise bireyin başarısı. Sonuçta, başarısız birey sosyal sisteme öfkelenmek yerine kendi yetersizliğinden utanç duyar. Alışık olduğu bireyci felsefe, toplu eylem sayesinde herhangi bir yarar sağlanabileceğini düşünmesini engeller. Bu nedenle, gücü elinde bulunduranlara karşı bir muhalefet yoktur; bu da onları zenginleştiren ve dünya çapında etkili yapan bir sosyal sistemin tadını çıkarmakta özgür kılar.

İnsanların gerek duydukları şeylerin eşit olarak dağıtıldığı bir dönem hiçbir zaman var olmamıştır. Oturmuş bir sosyal sistemde, daha az şanslı olanların kaderlerini kabul etmelerini sağlayan bir sistem var olmalıdır; bu da genellikle bir tür inana dayanır. Ancak bir inanın, geniş bir kütle tarafından kabul edilmesini güvenceye almak için, bütün topluma, gözardı ettiği haksızlıkları karşılayacak ölçüde yarar da sunması gerekir. Amerika'da teknik gelişimi ve maddi refah düzeyinin yükselmesini sunar. Bu ikincisini sonsuza kadar sağlamaya gücü yetmeyebilir; ama bir süre daha başarma olasılığı vardır. Rusya'da ise, sadece sermaye sahiplerinin değil, herkesin yararına yönetilen bir sanayileşme kavramını sunar.

Rus işçisinin Amerikalı işçiye göre daha yoksul olduğu kuşkusuzdur. Ancak o başkalarını zenginleştirmek ve yüceltmek için gereksiz yere cefa çekmediğini, kendi hakkı olanı aldığını bilerek - en azından öyle sanarak avuntu bulur. Bunun da ötesinde, kendini, birbirleriyle mücadele eden birimlerden birinin üyesi olarak değil, sıkı bir işbirliği içindeki bir toplumun bir birimi olarak hisseder.

Sanırım burada Amerika ve Rusya'daki inanların özüne inmiş oluyoruz. Protestan geleneği ve yüz yıl süren öncü ruhu ile yaşaması sonucu şekillenmiş olan bakış açısına göre, Amerika, yoksulluktan zenginliğe erişme yolunda girişilen bireysel uğraşın, başkasından yardım istemeden, bireysel çaba yoluyla yapılması gerektiğine inanır. Bir orman adamı gibi vahşi doğa ile savaşmaktadır. Gerçekte rakipleri olan kişilerle savaşıyorsa da bu üzerinde durmaya değer bir konu değildir. Belki de, bütün yaşamı boyunca, maddi refah uğruna zihinsel dürüstlüğünü feda eden ve fikirlerini özgürce ifade etmekten yoksun bir köle durumunda olacağını vurgulamak pek nazik bir davranış olmaz. Açıklamaması gereken düşüncelerin hoş olmayan düşünceler olduğu ortadadır; bunlar konusunda dilini tutmaya zorlanması ise, yalnızca, anarşik dürtülere karşı sağlıklı bir sınırlama getirmek demektir. Orta yasa geldiğinde kendisi de artık bu görüşle tam bir uyum içindedir.

Rusya'da ise, bunun tersine Bizans Kilisesi, Tatarlar ve Çarlık, bireyin bir hiç olduğunu insanların beynine zaten damgalamıştır; daha önce Tanrı ya da Çar yoluna feda ettiği şeyler toplum uğruna daha kolay feda edilebilir. Rus komünistleri Batı'daki sempatizanlarından, temelde bireye saygı duymamalarıyla ayrılırlar (Bkz. Rene Fulop-Miller'in Geist und Gesicht der Bolşchewişmuş - Bolşevizmin Ruhu ve Görünümü). Bu konuda ruha ve ölümsüzlüğe inanan Bizanslı seleflerinden daha katı olabilirler. Sovyet yöneticileri ruhu ortadan kaldırdıktan sonra Leviathan (İncil'de sözü edilen, bazen timsaha, bazen yılana, bazen de balinaya benzetilen deniz canavan. (C.N.)) benzetmesini bir Hristiyandan daha içtenlikle kabul edebilirler. Onlar için Batı'nın bireyselliği, Menenius Ağrıppa masalında olduğu gibi, bedenin çeşitli organlarını, kendi başlarına yaşamaları için ayırmak kadar abestir. Sanat, din, etik, aile konularına, daha doğrusu her konuya, bakış açıları bu temele dayanır.

Batı'daki sosyalistler, arasıra, toplumun büyük öneminden, sanki onlar da aynı fikirdelermiş gibi söz ederler; ancak nadiren öyledirler. Örneğ'ın, uzak bir yere göç eden bir adamın karısını ve çocuklarını birlikte götürmek istemesini doğal bulurlar. Çok daha katı olan Doğu komünistleri ise bunu sadece bir duygusallık olarak algılar. Çocuklarına devletin bakacağını, gideceği yerde eskisini aratmayacak yeni bir eş bulabileceğini söylerler. Doğal sevginin gerekleri önemsiz sayılır. Gerçi kapitalist toplumlarda bu tür şeyler günlük yaşamda hoşgörüyle karşılanır, ama teorilerine aynı ölçüde yansımaz. Lenin'in öğretilerinin bu söylediklerime ters düştüğü de doğrudur. Sanırım, bunun bir tutarsızlık olduğu, doğal insanın teori kabuğundan bir fışkırması olduğu kabul edilmelidir. Koyu bir komünistin, Lenin'in somut bir kişi olarak değil, bir Kuvvet'in somutlaşması olarak saygı gördüğünü söyleyeceğini düşünüyorum. O da, zamanla, teorik olarak, Logosb kadar soyutlaşabilir.

Rus felsefesinin yavaş yavaş, ya da bir anda, Batı'ya egemen olacağını düşünenler olmuştur. İlk bakışta önemli görülebilecek bazı düşünceler bu görüşü desteklemektedir. Komünist felsefenin sanayi toplumuna kapitalist felsefeden daha uygun olduğu kuşku götürmez; çünkü sanayileşmenin bireylerden çok, örgütlerin önemini artırması kaçınılmazdır. Bundan başka, toprak ve doğal kaynak mülkiyetinin sanayiden çok tarım rejimine özgü olması doğaldır. Toprağın özel mülkiyeti iki yoldan edinilmiştir: birisi, her yerde kılıç hakkına dayanan aristokratik yol, ikincisi de, çiftçinin işlediği toprağa

sahip olma hakkına dayanan demokratik yol. Bir sanayi toplumunda bu iki hak da mantıksız ve anlamsızdır.

Maden sahiplerinin, madeni işletenlerden pay almaları ve kentsel taşınmaz mal sahiplerinin kira almaları uygulaması aristokratik yoldan edinilen toprak mülkiyetinin anlamsızlığını ortaya koymaktadır; çünkü mal sahibinin elde ettiği gelirin herhangi bir toplumsal yararı olduğu söylenemez. Toprağı işleyen köylünün o toprağa sahip olma hakkı da aynı ölçüde anlamsızdır. Bir Boer çiftçisinin toprağında bulduğu altından elde ettiği zenginlik onun topluma yaptığı herhangi bir hizmet nedeniyle kazanılmış değildir.
Kente yakın bir yerde çiftlik sahibi olan kişinin o bölgenin kentleşmesiyle elde ettiği zenginlik için de aynı şey geçerlidir. Yalnız özel mülkiyet değil ulusal mülkiyet bile aynı kolaylıkla anlamsız sayılabilir. Mısır ve Panama Cumhuriyeti'nin kendi topraklarındaki kanalların kontrolünü elde tutmaları gerektiğini öne sürmek saçmadır; gelişmemiş ülkelerin topraklarında bulunan petrol gibi şeylerin kontrolünde mutlak hakları olduğunu öne sürmek de kötü sonuçlara yol açmaktan başka bir şeye yaramaz. Önemli hammaddelerin uluslararası bir yönetim altına alınması yolundaki teorik sav son derece çekicidir; zengin eşkiyanın hammaddelerden yararlanma için dünyayı haraca bağlamasını kabullenmemize yol açan tek şey tarımsal gelenektir.

Sanayi toplumları tarım toplumlarına kıyasla çok daha sıkı bağlantılar içindedirler ve kişilere verilecek yasal yetkiler, tarım toplumlarında büyük sakıncalara yol açmasa da, sanayi toplumları için son derece tehlikeli olurlar. Ayrıca, sosyalistlerin safında yer alan haset duygusuna (başka deyişle adalet duygusuna) da yol açacağı ortadadır. Bütün bu düşüncelere karşın, önümüzdeki yüz yıllık bir süre içinde sosyalist görüşün Amerika'da yaygınlaşacağını sanmıyorum. Amerika sosyalist düşünceyi benimsemediği sürece de onun ekonomik yörüngesindeki hiçbir ülkenin, sosyalizmi en ufak bir ölçüde bile uygulamasına izin verilmeyecektir. Bunun örneği Dawes Planış uyarınca Almanya'da demiryollarından, devlet mülkiyetinin kaldırılması sırasında yaşanmıştı.

Amerika'nın sosyalist olmayacağını söylemem, Amerika'daki refahın süreceği yolundaki inanışım nedeniyledir. Amerika'daki bir işçi sosyalist ülkelerdeki bir işçiden daha zengin olduğu sürece, kapitalist propagandanın değişim yanlısı savları çürütmesi mümkün olacaktır. Bu bağlamda, daha önce sözünü ettiğim geniş-ölçekli-üretim ekonomileri son derece büyük önem taşımaktadır. Aralarında anlaşmış basın, milyonerlerin parasal destek verdiği yüksek öğretim, milyonerlerin bağışlarından yararlanan ve kilisenin kontrolünde olan ilköğretim, reklam yoluyla hangi kitapların daha çok satacağını kararlaştıran ve bu kitapları az sayıda basılabilen kitaplardan daha ucuza maleden iyi örgütlenmiş kitap yayıncılığı, radyo, ve hepsinden çok, bütün Batı dünyasında gösterilerek kazanç getiren çok pahalı filmlerin yapıldığı sinema: bütün bunlar tekdüzeliğe, düşünce ve haberlerin bir merkezden yönetimine, yalnızca güç odaklarınca onaylanan inanç ve felsefelerin yayılmasına olanak sağlamaktadır.

Bu tür propagandaların bütünüyle kaçınılmaz ve sonuçta karşı koyulmaz olduğunu sanmıyorum. Ancak, kanımca, önerdiği rejim sıradan insanlara başarılı olduğu izlenimini verdiği sürece, bu propagandanın etkisini sürdürmesi olasıdır. Savaşta yenilgiye uğramak, ki bu herkesin anlayabileceği bir başarısızlık işaretidir, rejimi sarsabilir; ancak, Amerika'nın bir savaşta yenilme olasılığı şimdilik yoktur. Bu nedenle, İngiltere'nin başarılı olduğu ondokuzuncu yüzyılda parlamenter yönetim tarzına gösterilen yaygın bağlılığı Amerika'daki Amerikan sistemi için de bekleyebiliriz. Eskimiş anlamıyla teolojik görüş ayrılıkları Doğu ile Batı arasındaki ekonomik inan ayrılıklarını, kuşkusuz, daha da güçlendirecektir. Amerika'nın Hristiyanlığı, Doğu'nun ise Hristiyan- karşıtlığını sürdürmesi beklenebilir.

Evlilik ve aile konularında, Amerika'nın Hristiyan doktrinlerine karşı yapmacık bağlılığını sürdürmesi, Doğu'nun da bunları köhne boş-inanlar olarak algılaması beklenebilir. İki tarafta da geniş ölçüde ve acımasızca haksızlıklar yapılacağı; her iki tarafın da ötekindeki bu haksızlıklardan haberdar, kendisindekilerden ise habersiz olması beklenebilir. Örneğin, pek az Amerikalı Sacco ve Vanzetti (Nicolo Sacco ve Bartolomeo Vanzetti: İtalyan asıllı Amerikalı anarşistler. Gasp ve öldürme

suçlarından dolayı 1920'de gerçekleşen idamları uluslararası protestolara neden olmuş; çoğu kişi onları politik önyargıların kurbanları olarak nitelemiştir. (C.N.) hakkındaki gerçeği bilir. Başka birisinin suçu kendi işlediğini itiraf etmesine ve kanıtları toplayan polisin bunların "tertip" öldüğünü kabul etmesine karşın, adam öldürmek suçundan ölüme mahkum edilmişlerdi. Suçu itiraf eden kişinin bozuk sicilli olması yeni bir dava açılmasının reddedilmesinin nedenlerinden biriydi. Anlaşılan, Amerikan yargıçlarına göre sadece iyi karakterli kişiler cinayet işliyorlar. Sacco ve Vanzetti'nin gerçek suçları ise anarşist olmalarıydı. Bütün bunlar, kuşkusuz, Rusya'da da bilinmektedir ve kapitalistlerin adaleti konusunda olumsuz düşüncelere yol açmaktadır.

Bunun gibi, Rusya'daki patriklerin ve sosyal devrimcilerin duruşmaları da Amerika'da bilinmektedir. Böylece, her iki taraf da diğerinin kötülükleri hakkında bol bol kanıt toplamakta; ancak kendi ülkelerindeki kötülüklerden habersiz kalmaktadır.

Bir süre önce California Üniversitesi'nde bir profesörle tanıştım; Mooneyi (Tom Mooney (1882?

- 1942): Bir bombalama suçlamasıyla 1916'da mahkum edilip 1939'da affedilen Amerikalı sendika lideri. (C.N.)) adını hiç duymamıştı. Mooney işlememiş olabileceği bilinen bir adam öldürme suçundan dolayı bir California cezaevinde yatmaktaydı. Kerenski rejimi sırasında Rus hükümeti bu dava hakkında Amerikan hükümeti nezdinde resmi girişimde bulunmuş ve Başkan Wilson'un görevlendirdiği soruşturma komitesi onun suçlu olduğunu gösterecek kanıtlar bulunmadığını bildirmişti. Ancak o bir komünistti.

Böylece görülüyor ki, düşünceden dolayı yapılan zulme her ülkede göz yumulmaktadır. İsviçre'de bir komünisti öldürmek yasal olduğu gibi, bunu yapan kişi bir daha cinayet işlerse, sabıkası olmadığı gerekçesiyle beraat eder. Bu tutuma karşı, Sovyet Cumhuriyeti dışında, hiçbir ülkede tepki gösterilmemektedir. Bu bağlamda, kapitalist ülkeler içinde en iyisi Japonya'dır. Orada, iki ünlü anarşisti ve onların küçük yeğenlerini -oğulları sanarak- karakolda boğarak öldüren polis, bir kahraman haline gelmesine ve okul çocuklarına onu öven kompozisyonlar yazdırılmasına karşın, hapse mahkum edilmişti.

Bütün bu nedenlerle, mevcut rejimin sokaktaki insana başarılı göründüğü, ya da Amerikan ekonomik etkisinin egemen olduğu bir ülkede, yakın bir gelecekte komünist inanının benimsenmesi olasılığını görmüyorum. Tam tersine, statükonun korunması için, güç odaklarının gittikçe daha tutucu olmaları ve toplumdaki bütün tutucu güçleri desteklemeleri olası görünüyor. Bu odakların en güçlüsü de, kuşkusuz dindir. Almanya'da krallığın mal varlığı hakkındaki halk oylamasında, kiliseler bunların kamulaştırılmasının Hristiyanlığa aykırı olduğu konusunda resmen karar aldı. Böyle kararlar ödüllendirilmeyi hakederler. Kuşkusuz ödüllendirileceklerdir de.

Kapitalist ülkelerde, eğitimin zenginler yararına olacak biçimde, daha sıkı kontrolünü sağlamak amacıyla, örgütlenmiş dinin, özellikle de Katolik Kilisesi'nin, gittikçe daha da güçlenmesi beklenebilir. Bu nedenle, Batı ile Rusya arasında temelde ekonomik olan karşıtlığın giderek bütün inanç alanlarına yayılması olasıdır. İnanç sözü ile kastettiğim, doğrulukları kanıtlanmamış olan konularda var olan dogmatik kanılardır. Kuşkusuz, bütün bu kötülükler bilimsel yaklaşımın, yani kanıları önyargılar yerine kanıtlarla oluşturma alışkanlığının yayılmasıyla önlenebilir. Ancak, her ne kadar sanayide de bilimsel teknik gerekliyse de, bilimsel yaklaşım daha çok ticaretle ilintilidir; çünkü zorunlu olarak bireyseldir ve iktidarın etkisinde değildir.

Bu nedenle bilimsel yaklaşımın, sadece, çağdaş yaşamın ana mecrası dışında kalan Hollanda,

Danimarka, İskandinavya gibi küçük ülkelerde varlığını sürdürmesini bekleyebiliriz. Öte yandan, bir yüzyıl kadar sürecek bir çatışma döneminden sonra, Otuz Yıl Savaşları sonrasında olduğu gibi, her iki tarafın giderek yorgun düşmesi de olasılık dışı değildir. O zaman sıra yine dogmatik konularda geniş görüşlü olan kişilere gelecektir.

Önümüzdeki mücadele konusunda benim kişisel tutumum Erasmuş'unkin gibidir: iki tarafı da bütün kalbimle desteklemem olanaksızdır. Birçok noktada Amerikalı büyük sermaye sahiplerinden çok, bolşeviklerle aynı fikirdeyim; ancak onlann felsefesinin kesin doğru olduğuna, ya da mutlu bir dünya

yaratabileceğine inanamıyorum. Rönesans'tan bu yana hep yükselişte olan bireyciliğin çok ileri gittiğini; eğer sanayi toplumlarının istikrarlı olması ve sıradan kadın ve erkekleri yaşamlarından hoşnut kılması isteniyorsa, daha güçlü bir işbirliği ruhuna gerek olduğunu kabul ediyorum. Bolşevik felsefesindeki güçlük, örgütlenme ilkelerinin ekonomiye dayanmasından; buna karşılık, insan içgüdüleriyle uyumlu olacak gruplaşmaların biyolojik nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır. Aile ve ulus biyolojik, tröst ve sendika ekonomiktir. Biyolojik gruplaşmaların günümüzde yol açtığı kötülükler yadsınamaz; ancak ben toplumsal sorunların bu grupları oluşturan içgüdüleri yok sayarak çözülebileceğine inanmıyorum.

Eminim ki, örneğin, bütün çocuklar ana- babanın katkısı olmadan devlet kurumlarında eğitilirlerse; kadın ve erkeklerin büyük bir bölümü hem çaba gerektiren faaliyetler için gerekli dürtüyü yitirirler, hem de bir huzursuzluk ve can sıkıntısı içine düşerler. İfadesini kara ve deniz kuvvetlerinde bulmayan milliyetçiliğin de bir yeri vardır; ona uygun alan da siyasal değil, daha çok kültüreldir. İnsanlar eğitimin ve kurumların etkisiyle büyük ölçüde değişebilirler. Ancak bu değişim temel içgüdüleri saptıracak şekilde gerçekleşirse sonuç canlılığın yitirilmesi olur. Bolşevikler psikolojik önemi olan tek güdü ekonomik içgüdüymüş gibi konuşurken kesinlikle yanılmaktadırlar.

Batı'nın rekabete dayalı toplumu da bu yanılgıyı paylaşır; ancak Batı bu konuda daha az açık sözlüdür. Çağımızın temel yanılgısı, bana göre, yaşamın ekonomik yönünün gereğinden çok vurgulanmasıdır. Kapitalist ve komünist felsefelerin her ikisinin de, biyolojik gereksinimleri dikkate almadıkları için yetersiz oldukları kabul edilmedikçe aralarındaki çatışmanın son bulacağını sanmıyorum.

Bu çatışmanın şiddetini azaltmaya gelince, bildiğim en iyi şey liberallerin vaktiyle benimsedikleri paroladır. Ancak bunun yetersiz olduğunun da farkındayım. Gerekli olan, düşünce özgürlüğünün ve düşünceleri yayma fırsatının varlığıdır. Zorluklara yol açan, özellikle bu ikincisidir. Bir düşüncenin geniş ve etkin biçimde yayılmasını sağlayan mekanizma mutlaka ya devletin ya da büyük sermaye kuruluşlarının elindedir. Demokrasi ve eğitim sahneye çıkmadan önce bu pek de gerçek değildi: etkili fikirler pahalı çağdaş propagandanın aracılığı olmadan erişilebilen, ufak bir azınlıkla sınırlıydı. Ancak tehlikeli ve yıkıcı buldukları, gerçek ahlaka aykırı gördükleri fikirlerin yayılması için para ve emek harcamak ne devletten ne de büyük sermaye kuruluşlarından beklenebilir.

Devlet de uygulamada en azından sermaye kuruluşları kadar, dalkavukluğa alışmış, önyargıları kemikleşmiş, çağın düşünce dünyasında yaşamsal olan her şeyden habersiz, budala bir ihtiyar gibidir. Böyle eski kafalı insanların sansüründen geçmeyen hiçbir yenilik öne sürülemez. Gerçi gizli kapaklı yayınlar da yapılabilir; ancak, bu da sadece gizli kapaklı okuyucu çeker.

Çağdaş iş dünyasındaki genel eğilim işletmelerin birleşmesi ve merkezileşmesi yönünde olduğundan, tehlike gittikçe büyümektedir. Genellikle benimsenmeyen bir amaç için geniş çapta propaganda sağlamanın tek yöntemi kadınlara oy hakkı verilmesini savunanların uyguladığı yöntemdir. Ancak bu yöntem konu basit ve duygusal olursa geçerlidir; karmaşık ve tartışmaya götürür türden olursa, değil. Bu nedenle, resmi ve resmi olmayan sansürün etkisi, muhalefeti rasyonel yerine duygusal kılmak, bir yeniliğin lehinde ve aleyhinde olan kanıtları, serinkanlılıkla tartışmak yerine geniş kitlelerin anlamayacağı karmaşık bir duruma getirmektir.

Örneğin, ucuz hazır ilaçların adlarını veren resmi bir tıbbi yayın vardır; ancak hiçbir gazete ondan söz etmez; hemen kimse varlığından haberdar değildir. Öte yandan bütün ilaçların aynı ucuzlukta olduğunu öne süren Christian Scientists (Hıristiyan Bilimciler) halka ulaşma olanağına sahiptir. Politikada da buna benzer şeyler olur. Aşırı uçlardaki fikirler halka ulaşır; ılımlı ve rasyonel fikirler ise yetkililerin muhalefetine değmeyecek kadar sıkıcı sayılır.

Ancak bu kusur İngiltere'de öteki ülkelerin çoğundan daha azdır. Çünkü İngiltere öncelikle bir ticaret ülkesidir ve ticaretin bir parçası olan özgürlük tutkusunu korumuştur.

Kuşkusuz, yetkililer gerek duyarlarsa, çareler de bulunabilir. O zaman, insanları yurtseverlik ve sınıfsal önyargı ile eğitmek yerine, kanıt ve verileri değerlendirme yetişini artıracak ve rasyonel kararlar

alacak şekilde eğitmek de olanaklı olur. Belki zamanla insanlar zekanın toplum için değerli bir şey olduğunu farkedeceklerdir. Ancak ben bu gidişe işaret eden bir hareket gördüğümü söyleyemiyorum.

**

GELECEĞE DÖNÜK BAZI TAHMİNLER

İ

Gelecekle ilgili olarak iki tür yazı yazılabilir: Bilimsel ve ütopik. Bilimsel yazılar nelerin olası olduğunu bulmaya çalışır; ütopik olanlar ise, yazarın olmasını arzuladığınız şeyleri. Astronomi gibi yeterince gelişmiş bir bilimde kimse ütopik yöntemi uygulamaz: Ay ve Güneş tutulması tahminleri, gerçekleştiğinde insanlar sevinsin diye yapılmazlar. Ancak sosyal konularda, gelecekteki gelişmeleri önceden kestirmeye olanak sağlayan genel yasalar bulduklarını öne sürenler iddia ettikleri kadar bilimsel değildirler; insanoğluyla ilintili kurumlarda ileride ne olacağını önceden bilme çabaları büyük ölçüde tahmin içerir.

Örneğin yeni keşiflerin ne gibi değişikliklere yol açacağını bilmiyoruz. Belki Mars'a, Venüs'e nasıl gidileceği keşfedilir; belki de, yiyeceklerimizin çoğu tarlalarda değil labarotuvarlarda üretilir. Bu tür olasılıkların sonu yoktur. Ben şimdi bunları bir yana bırakacağım ve yalnızca günümüzde iyice gelişmiş olan eğilimleri ele alacağım. Ayrıca, hiç de kesin olmayan bir şeyi, uygarlığımızın sürüp gideceğini varsayacağım. Uygarlığımız savaşlar sonucunda yok olabilir, veya Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi yavaş yavaş çökebilir. Ama eğer uygarlığımız sürecekse, bazı özellikler edinmesi olasıdır. Bunları saptamaya çalışacağım.

Makinenin yaşamımıza katılmasıyla ve daha çok bunun bir sonucu olarak, toplumda bir değişim daha gerçekleşmiştir: toplumun eskisine göre çok daha örgütlü bir hale gelmiş olması. Matbaa, demiryolu, telgraf ve -şimdi de- radyo çağdaş devlet ve uluslararası finans kuruluşları gibi büyük kurumlara teknik kolaylıklar getirmiştir. Bir Hintli ya da Çinli köylünün yaşamında kamu işlerinin hemen hemen hiç yeri yoktur.

Halbuki İngiltere'de en uzak kırsal bölgelerde bile bunlar neredeyse herkesin ilgilendiği konulardır. Son zamanlara kadar durum böyle değildi. Jane Austen'dan anladığımıza göre, onun zamanındaki kırsal üst-orta sınıf Napolyon savaşlarını uzun boylu umursamamıştı. Çağımızdaki en önemli değişimin daha sıkı bir sosyal örgütlenme eğilimi olduğunu söyleyebilirim.

Bilimin buna bağlı olan bir başka sonucu da dünyanın daha çok bütünleşmiş olmasıdır. Onaltıncı yüzyıldan önce Amerika ve Uzak Doğu'nun Avrupa ile hemen hiç ilişkisi yoktu. O zamandan bu yana ilişkileri giderek yakınlaşmaktadır. Roma'da Augustus, Çin'de Han İmparatoru aynı anda kendilerini dünyanın efendisi olarak görüyorlardı. Şimdilerde böyle güzel düşler olanaksızdır. Dünyanın hemen her bölgesi hemen bütün öteki bölgelerle ilişki içindedir. Bu ilişkiler dostça veya düşmanca olabilir; ama her iki halde de önemlidirler. Dalai Lama (Tibet budistlerinin başkanı) yüzyıllar süren yalnızlıktan sonra birden Rusların ve İngilizlerin ilgi odağı oldu ve bu sıkıcı ilgiden kurtulmak için Pekin'e sığındı. Ancak orada da bütün maiyetini Amerika'dan gelen kodak makineleriyle donanmış olarak buldu.

Daha sıkı toplumsal örgütlenme ve daha geniş bütünleşmeye ilişkin bu iki önermeden çıkan sonuca göre uygarlığımızın gelişmesi için bütün dünyayı kontrolü altına alacak merkezi bir otoritenin oluşturulması zorunludur. Bu yapılmazsa anlaşmazlıklar çoğalacak, ve toplum duyarlığının güçlenmesi sonucu savaşlar daha sıklaşacaktır. Merkezi otorite bir hükümet şeklinde olmayabilir; olmamasını da daha olası görüyorum. Bu otoritenin, savaşta taraf olan ülkelere verilen ödünç paraların çoğunlukla geri ödenmediğini görüp barışın kendi yararlarına olduğuna kanaat getirmiş bulunan sermaye sahiplerinden oluşması çok daha olasıdır.

Ya da, bu otorite tek bir güçlü devlet -Amerika- veya bir grup devlet -Amerika ve İngiliz İmparatorluğu- de olabilir. Ancak bu noktaya gelinmeden önce, dünyanın Amerika ve Rusya arasında fiili olarak paylaşılacağı uzun bir dönem olabilir; Amerika Batı Avrupa'da ve onun özerk dominyonlarında, Rusya da Asya'da kontrolü ele alabilir. Böyle iki grup, savunma açısından güçlü,

saldırı açısından ise zayıf olur ve bir yüzyıl veya daha uzun süre varlıklarını sürdürebilirler. Ancak sonunda -en azından yirmibirinci yüzyılda herhangi bir zamanı kastediyorum- ya büyük bir felaket olur ya da bütün dünyayı kontrol altına alan merkezi bir otorite kurulur. Uygar insanlığın yeterli sağduyuya ulaşmasıyla, ya da Amerika'nın yeterli güce sahip olmasıyla, barbarlığa bir dönüş olan bu felaketin önleneceğini düşünüyorum.

Böyle olursa, kurulacak merkezi otorite ne gibi yetkilere sahip olmalıdır?

Her şeyden önce ve en önemli olarak, savaş ve barış konularında karar verebilmeli; veya, eğer savaş çıkarsa desteklediği tarafın çabuk bir zafer kazanmasını güvence altına alabilmelidir. Bu sonuç, biçimsel bir siyasal kontrol olmadan da, yalnız parasal üstünlükle sağlanabilir.

Savaşlar gittikçe daha bilimsel, dolayısıyla gittikçe daha pahalı olacağından, dünyanın önde gelen finans kaynakları birleşirlerse, borç vererek veya vermeyerek sonucu saptayabilirler. Versailles Antlaşması'ndan sonra Almanya'ya uygulanan baskıya benzer baskılarla, istemedikleri herhangi bir grubun silahsızlanmasını sağlayabilirler.

Bu yolla dünyanın bütün büyük ordularını giderek kontrolleri altına almış olurlar. Yapmaları gereken bütün etkinlikler için bu bir temel koşuldur. Antlaşmaları gözden geçirmek ve anlaşmazlıklara müdahale etmek dışında, merkezi otoritenin karara varması gereken üç konu daha vardır. Bunlar:

(1) toprağın çeşitli ulusal devletlerarasında bölüştürülmesi,
(2) bir ulusal devletin sınırlarından ötekine nüfus hareketleri,
(3) hammaddelerin onlara talip olanlar arasında bölüştürülmesidir.

Bu konular biraz açıklama gerektiriyor.

(1) Günümüzde bölgesel bağlılık sorunları, eskiden kişinin hükümdara olan bağlılığının bir uzantısı olarak, saçma bir ciddiyetle ele alınmaktadır. Bir ülkede yaşayan bir kimse, yaşadığı yörenin bir başka devlete ait olması gerektiği yolunda bir düşünceyi dile getirirse, suçu vatana ihanettir ve sert cezalara çarptırılır. Ama ne olursa olsun, bu kişinin görüşü, bir görüş olarak, herhangi başka bir siyasal sorun kadar meşrudur. Örneğin, Croydon'da oturan bir vatandaşın, Croydon'un Londra'nın bir semti olduğunu ileri sürmesi karşısında dehşete kapılmıyoruz.

Ancak Kolombiya uyruklu bir kişi, köyünün Venezuella'ya ait olması gerektiğini söylerse devlet onu korkunç bir suçlu olarak niteler. Merkezi otorite ulusal devletlerin bu tür önyargılı davranışlarını önleyecek; sınır düzenlemelerini akılcılıkla, yani yöre insanlarının istekleri doğrultusunda, ve ekonomik, kültürel mülahazaları da göz önüne alarak yapmak zorunda olacaktır.

(2) Nüfus hareketlerinin yıldan yıla ağırlaşan sorunlar çıkarması olasıdır. Nüfusun ücretlerin düşük olduğu yerlerden yüksek olduğu yerlere akması doğaldır. Buna tek bir ülke sınırları içinde izin verilmektedir; ancak İngiliz İmparatorluğu gibi çok uluslu bir federasyon sınırları içinde, kişilerin bir baştan öteki başa dolaşmaları serbest değildir. Asyalı göçmenlerin Amerika'ya ve özerk dominyonlara girmeleri hemen tümüyle yasaklanmıştır; Avrupalıların Amerika'ya göçleri de giderek sınırlandırılmaktadır.

Bu konunun her iki tarafında yer alan kuvvetler çok güçlüdür. Bunlar Asya militarizmini yüreklendirmektedir ve sonunda, diyelim ki beyaz ırktan uluslar arasındaki ilk büyük savaş sırasında, bu militarizmi beyaz ırkı tehdit edecek ölçüde güçlendirebilirler.

Sonunda, eğer büyük savaşlar önlenir ve tıp ile hijyen sayesinde genel sağlık büyük ölçüde düzelirse; barışın ve refah düzeyinin korunabilmesi için gelişmiş ülkelerde halen yapıldığı gibi, geri kalmış ulusların da nüfus artışlarını sınırlamaları gerekecektir. Doğum kontrolüne ilke olarak karşı çıkanlar ya aritmetik bilmiyorlar, ya da savaş, salgın hastalık ve açlığın insan yaşamının kalıcı bir özelliği olmasından yanadırlar. Merkezi otoritenin geri kalmış ırklar ve halk kesimleri üzerinde doğum kısıtlaması yapma yetkisi olacağı ve hükümetlerin şimdi yaptığı gibi, yalnız akıllı insanların küçük aileleri olmasında ısrar etmeyeceği umulur.

(3) Son konu, yani hammaddelerin paylaşılması, belki de bunların en önemlisidir. Savaşlar hammadde ile çok yakından ilintili gibidir. Petrol, demir ve kömürün savaş öncesi anlaşmazlıklardaki olumsuz rolleri iyi bilinir. Hammaddelerin adilane bölüşüleceğini düşünmüyorum; sadece, mutlak güce sahip bir otorite tarafından bölüştürüleceğini söylüyorum. Adalet sorunları başarıyla çözümlenmeden önce, dünyanın tek bir ekonomik ve siyasal güç olarak düzenlenmesi sorununun çözümlenmesi gerektiği kanısındayım. Ben bir enternasyonal sosyalistim; ama enternasyonelleşmenin sosyalizmden önce gerçekleşmesini umuyorum.

II

Savaşları arasıra ortaya çıkan ve çabucak bastırılan başkaldırmalar düzeyine indirecek güçte bir merkezi otoritenin gelecek yüz elli yılda oluşacağını varsayalım. Bu gelişmenin beraberinde getirmesi olası olan ekonomik değişiklikler nelerdir?

Genel refah düzeyi artar mı?

Rekabet ayakta kalır mı yoksa üretim tekelci bir biçim mi alır?

Tekeller oluşacaksa bunlar özel sektörün mü yoksa devletin mi elinde olur?

Emeğin ürünlerinin dağılımındaki adaletsizlik şimdi olduğundan daha az olur mu?

Burada iki değişik tur soru bulunuyor. Bunlardan biri ekonomik düzenin biçimi ile, ikincisi de bölüşüm ilkeleriyle ilgilidir. Bölüşüm ilkeleri siyasal güce dayanır; her kesim ve her ülke, her zaman, elinden geldiği kadar büyük payı alır; bu payın büyüklüğünü saptayan da, sonunda, silahlı kuvvetler olur. Şimdilik bölüşümü bir yana bırakalım ve önce düzenlemeyi ele alalım. Geçmişi incelediğimizde örgütleşme konusunda utanç verici bir olguyla karşılaşırız. Her ne zaman örgütleşme alanı bazılarının yararına olarak genişletilmek istenmişse, bu genişleme muhakkak -ufak tefek istisnalar dışında- güçlü olanların güç kullanmasıyla gerçekleştirilmiştir.

İsteğe bağlı olarak federasyon oluşturulmasının yegane yol olduğu durumlarda ise birlik hiç gerçekleşmemiştir. Eski Yunan'da Makedonya'ya karşı, onaltıncı yüzyıl İtalyasında Fransa ve İspanya'ya karşı, günümüz Avrupasında da Amerika ve Asya'ya karşı durum böyle olmuştur. Bu nedenle, merkezi otoritenin güç kullanarak, ya da kullanma tehdidiyle oluşturulacağını varsayıyorum; birbiriyle uzlaşamayan Büyük Devletler'i zorlayabilecek güce hiçbir zaman ulaşamayacak olan Milletler Cemiyeti gibi gönüllü kuruluşlar tarafından değil. Bunun yanında, merkezi otoritenin gücünün, temelde ekonomik nitelikte olacağı; bir yandan hammadde kaynaklarına, bir yandan da parasal kredilerin kontrolünü elde tutmaya dayanacağını sanıyorum. Onun, başlangıçta, bir veya birkaç büyük devlet tarafından el altından desteklenen, bir grup sermaye sahibinden oluşacağını öngörüyorum.

Bunlardan şu sonuç çıkıyor: ekonomik yapının temelinde tekelleşme olacaktır. Örneğin, dünyanın bütün petrol kaynakları tek elden kontrol edilecektir. O zaman, uçakların ve petrolle çalışan savaş gemilerinin, merkezi otoriteye ters düşen devletlere hiçbir yararı olmayacaktır -ani bir saldırıyla bir petrol yatağı ele geçirmek dışında. Aynı durum, o kadar belirgin olmasa da, başka alanlarda da söz konusudur.

Daha şimdiden dünya piyasalarında et arzının büyük bölümü Chicago'daki Beş Büyükler'in kontrolündedir; onların kendileri de bir ölçüde Messrs. J.P. Morgan Co.'ye bağlıdırlar. Hammaddeden ürüne giden uzun bir yol vardır ve herhangi bir aşamada tekel araya girebilir. Petrol için bu aşama doğal olarak kaynakta gerçekleşir. Başka konularda, tekelciye kontrol fırsatı verenler ise limanlar, gemiler veya demiryolları olabilir. İşe nerede karışırsa karışsın tekelci, diğer bütün kesimlerden daha güçlüdür.

Sürecin herhangi bir aşamasındaki bir tekel, bu tekeli daha önceki ve daha sonraki aşamalara da genişletmek eğiliminde olacaktır. Ekonomik tekelin genişlemesi örgütleşmeyi büyütme yolundaki genel eğilimin bir parçasıdır; o da devletin siyasal yönden daha büyümesi ve güçlenmesi ile kendini gösterir. Bu nedenle son yarım yüzyıldır süregelen rekabeti ortadan kaldırmaya yönelik sürecin

bundan sonra da devamını güvenle bekleyebiliriz. Doğal olarak, sendikaların işçiler arasındaki rekabeti azaltmaya devam edeceği varsayılmalıdır. İşverenler örgütlenirken ücretlilerin karşı-örgütlenmesinin yasalarla önlenmesi gerektiği yolundaki görüşün uzun süre devam edebilecek bir görüş olmadığı ortaya çıkacaktır.

Güvenli barış ve üretimin iyi bir şekilde yönlendirilmesi, eğer nüfus artışı yoluyla yutulmazsa, maddi refahta büyük artışa yol açacaktır. Bu aşamada, dünya sosyalist de kapitalist de olsa bütün kesimlerin ekonomik durumlarının iyileşmesini bekleyebiliriz. Bu da bizi ikinci sorunumuza, dağıtım sorununa getirir.

Bir yerde, güçlü bir devletle -ya da ittifak halindeki birkaç devletle- içiçe olmuş güçlü bir grup varsa, bu grubun zenginliğin büyük bölümünü kendine ayıracağı ortadadır. Bunlar işçi ücretlerini de devamlı artırarak güçlü devletin halkında da bir hoşnutluk yaratacaklardır. Daha önce İngiltere'de öyle olmuştu; Amerika'da öyle olmaktadır. Ülkenin toplam gelirinde hızlı bir artış olduğu sürece, kapitalistler için uygun zamanlarda uygulanan para politikaları yoluyla, sosyalist propagandaların başarısını önlemek kolaydır. O kadar şanslı olmayan ülkeler de emperyalist yöntemlerle yola getirilebilirler.

Ancak, böyle bir sistemin demokrasi, yani sosyalizm doğrultusunda gelişmesi olasıdır; çünkü sosyalizm birçok sanayi dalında temel aşamasına erişmiş olan bir toplumdaki ekonomik demokrasiden başka bir şey değildir. İngiltere'nin siyasal gelişimi bu paralelde ele alınabilir. İngiltere'nin birliği bir kral tarafından, Wars of the Roses sonrasında 7. Henry tarafından gerçekleştirilmiştir. Birliği sağlamak için krallık otoritesi gerekliydi; ancak bütünlük tamamlandıktan hemen sonra demokrasiye doğru bir hareket başlamış; ve, onyedinci yüzyılda yaşanan sıkıntılardan sonra, demokrasinin kamu düzeniyle bağdaştığı anlaşılmıştı.

Biz şimdi Wars of the Roses'dan 7. Henry'ye geçişi andıran bir ekonomik konumdayız. Zorbaca da olsa ekonomik birliğe bir kere ulaşıldıktan sonra ekonomik demokrasi hareketi büyük güç kazanacaktır; çünkü artık anarşi korkusu söz konusu değildir.

Azınlıklar ancak kamuoyunun güçlü desteği olursa güçlerini koruyabilirler; çünkü ordularının, donanmalarının ve bürokratlarının sadakatle hizmet etmelerine gereksinimleri vardır. Ekonomik otoriteyi elinde tutanların, kendilerinden ödün vermeyi akıllıca bulacakları durumlar sürekli olarak ortaya çıkacaktır. Onlar da, olasılıkla, işleri yönlendirirken, daha az şanslı kesimlerin ve ülkelerin temsilcileriyle ilişki içine girecekler ve bu süreç demokratik bir rejim kuruluncaya kadar devam edecektir.

Merkezi otoritenin bütün dünyayı kontrolü altında tutacağını varsaydığımıza göre, bu otoritenin uygulayacağı demokrasi yalnız beyaz ırkı değil Asya ve Afrika ırklarını da kapsayan bir uluslararası demokrasi olmalıdır. Şu anda Asya öyle hızlı gelişmektedir ki, böyle bir dünya yönetimi oluştuğunda Asya da yönetimde önemli yer alabilecek bir duruma gelebilir. Afrika, çözülmesi daha zor bir sorundur. Ancak Afrika'da bile Fransızlar -ki bu konuda bizden ileridirler- çarpıcı sonuçlar elde etmektedirler; önümüzdeki bir yüzyıl içinde nelerin başarılabileceğini ise hiç kimse kestiremez. Bu nedenlerle, merkezi otoritenin kurulmasından sonra çok geçmeden, bütün sınıflar ve uluslar için ekonomik adalet içeren, dünya çapında bir sosyalist sistemin kurulabileceği sonucuna varıyorum. Ve, böyle bir sistem kurulacaksa bunu politik dinamiğin doğal işleyişinin gerçekleştireceği kesin gibidir.

Bununla beraber, sınıf ayırımcılığının sürüp gitmesine yol açabilecek başka olasılıklar da yok değildir. Güney Afrika'da ve Amerika'nın güney eyaletlerinde olduğu gibi beyazlarla zencilerin yanyana yaşadıkları yerlerde, beyaz ırk için demokrasiyi zenciler için yarı kölelik koşullarıyla bir arada götürmenin mümkün olduğu görülmüştür. Gelişmenin büyük ölçüde gerçekleşmesini engelleyen şey, İngilizce konuşulan ülkelerin çoğu bölgelerinde işçi kesiminin beyaz olmayan ırkların göçüne itiraz etmesidir. Bu da akılda tutulması gereken bir olasılıktır. Bu konuya ileride tekrar döneceğim.

III

Önümüzdeki iki yüzyıl içinde aile kurumunda nasıl bir gelişme beklenebilir?

Bunu bilemeyiz; ancak, önlem alınmadığı takdirde belirli sonuçlara yol açabilecek bazı etkenler üzerinde durabiliriz. Şunu hemen belirtmek isterim ki, söyleyeceklerim olmasını arzu ettiğim şeylerle değil, olmasını tahmin ettiğim şeylerle ilgilidir ve bu ikisi çok farklı şeylerdir. Dünya, geçmişte hiçbir zaman benim arzu edebileceğim şekilde gelişmedi; gelecekte bunun farklı olması için de bir neden görmüyorum.

Çağdaş uygar toplumlarda aileyi zayıflatma eğilimi gösteren bazı şeyler var; bunların başında da çocuklara karşı oluşan insancıl duygusallık geliyor. Çocukların ana-babalarının şanssızlıklarından ve hatta günahlarından dolayı, elden geldiği ölçüde, acı çekmemeleri gerektiği düşüncesi gittikçe daha çok benimsenmektedir. İncil'de öksüzlerin kaderinin hep çok hüzün verici olduğundan söz edilir ve kuşkusuz bu doğrudur da. Şimdilerde ise onlar diğer çocuklardan pek de fazla acı çekmiyorlar.

Devlet ve yardım kurumlarınca, ihmal edilmiş çocuklara yeterli yardım yapma eğilimi giderek artacak; bu yüzden de, çocuklar sorumsuz ana- babalar veya vasilerce gittikçe daha çok ihmal edilecektir. İhmal edilmiş çocukların bakımı için kamu fonlarından yapılan giderler giderek o ölçüde artacaktır ki, mali durumları iyi olmayan insanların çoğu çocuklarını devlete bırakmak olanağından yararlanmaya yönelecektir. Sonunda, şimdi eğitimde olduğu gibi, belirli bir ekonomik düzeyin altında olan hemen herkes öyle yapacaktır.

Böyle bir değişimin etkileri çok kapsamlı olur. Ana-babalık sorumluluğu kalkınca evlilik eskisi kadar önemli görülmeyecek ve çocuklarını devlete bırakan kesimler de yavaş yavaş ortadan kalkacaktır. Uygar ülkelerde bu koşullarda edinilen çocuk sayısı herhalde çok az olacaktır ve devlet, istenilen vatandaş sayısına göre belirlenen bir ölçütle, anneler için bir ödeme saptayacaktır. Bütün bunlar çok uzak değildir; yirminci yüzyıl sona ermeden İngiltere'de kolaylıkla gerçekleşebilir.

Bütün bunlar, kapitalist sistem ve uluslararası anarşinin geçerli olduğu dönemde gerçekleşirse sonuçların korkunç olması beklenir. İlk olarak, gerçekte ne ana-babaları ne de çocukları olan emekçiler ile, miras hakkıyla birlikte yürüyen aile sistemini koruyan, hali vakti yerinde kesim arasında derin bir ayrılık oluşacaktır.

Devlet tarafından eğitilen emekçilere, eskiden Türkiye'deki yeniçerilere uygulanana benzer şekilde, tutkulu bir askeri sadakat aşılanacaktır. Devletin çocuklar için uyguladığı ödeme tarifesini düşürmek ve diğer ülke insanlarını öldürecek askerleri sağlamak için, kadınlara çok çocuk yapmanın bir görev olduğu öğretilecektir. Devletinkine karşı koyacak ana-baba propagandası olmayınca çocuklara aşılanabilecek yabancı düşmanlığının sınırı da olmayacaktır. Böylece, çocuklar büyüdükleri zaman efendileri için koru körüne savaşacaklardır. Görüşleri iktidar tarafından hoş karşılanmayan kişiler, çocukları ellerinden alınarak devlet kurumlarına gönderilmek suretiyle cezalandırılacaklardır.

Böylece, yurtseverlik ve çocuklara karşı insancıl duygusallığın birlikte uygulanmasıyla, toplumun adım adım iki kasta bölünmesi hiç de olanak dışı değildir; üst tabakadakiler evlilik kurumunu ve aile bağlarını koruyacak, alt tabakadakiler yalnız devlete sadakat besleyeceklerdir. Askeri nedenlerle devlet, para ödeyerek emekçilerde yüksek doğum oranını, hijyen ve tıp da düşük ölüm oranını güvenceye alacaktır.

Böylece de, dünya nüfusunu sınırlandırmanın açlık dışındaki tek yöntemi savaşlar olacak; açlık da, ulusların birbiriyle çarpışması yoluyla önlenmeye çalışılacaktır. Bu koşullarda, Ortaçağ'daki Hun ve Moğol istilalarıyla karşılaştırılabilecek korkunç savaşlarla dolu bir dönem gelecektir. Tek umut bir veya birkaç ülkenin zafere çabuk ulaşmasında yatacaktır.

Eğer dünya çapında bir merkezi otorite önceden kurulursa, devletin çocukların sorumlulğünü almasının sonuçları bu söylenenlerin tam tersi yönde olacaktır. Bu durumda, merkezi otorite çocukların militarist milliyetçilikle eğitilmesine, devletlerin ekonomik yönden arzu edilenin ötesinde nüfus artışı için harcama yapmalarına izin vermeyecektir. Devlet kurumlarında yetişen çocuklar, askeri gereksinimlerin giderilmesiyle, hemen kesinlikle, bugünün ortalama çocuklarından zihnen ve bedenen daha çok gelişecekler, bu nedenle de çok hızlı bir ilerleme olanaklı olacaktır.

Merkezi otorite daha önce kurulmuş olsa bile, dünya yine kapitalist düzen içinde kalırsa, sonuç, sosyalizmin benimsenmesi durumundan çok farklı olacaktır. Birinci halde, toplumda kastlar arasında az önce sözünü ettiğimiz derin ayrılıklar oluşacak; üst tabaka aile kurumunu koruyacak, alt tabakada da ana- babaların yerini devlet alacaktır. Zenginlere karşı başkaldırmaları önlemek için alt tabakada uysallığı sağlamaya gerek duyulacaktır. Bu da daha alt düzeyde bir kültür demek olacak ve, belki de, zenginleri beyaz ya da sarı ırktan olanlar yerine siyah ırktan emekçilerin çoğalmasını teşvik etmeye yöneltecektir. Bu yolda beyaz ırk giderek sayıca küçük bir aristokrasiye dönüşebilecek; sonunda da bir zenci ayaklanmasıyla yök olabilecektir.

Beyaz ırktan ulusların çoğunda siyasal demokrasi yürürlükte olduğu için bütün bunlar fantezi olarak algılanabilir. Ancak ben her yerde demokrasinin, zenginlerin çıkarlarını geliştirecek şekilde eğitim yapılmasına yol açtığını gözlüyorum.

Öğretmenler komünist diye işten atılıyorlar; ama tutucu oldukları için atılan yok. Bunun yakın zamanda değişeceğini varsaymak için hiç bir neden de görmüyorum. Sıraladığım bütün bu nedenlerle, eğer uygarlığımız, daha uzun süre zenginlerin çıkarlarını kollamayı sürdürürse, kanımca sonu karanlık olacaktır. Uygarlığın çöküşünü istemediğim içindir ki bir sosyalist oldum.

Eğer biraz önce söylediklerim yanlış değilse, ayrıcalıklı bir azınlık dışında aile büyük olasılıkla yok olacaktır. Bu nedenle, ayrıcalıklı bir azınlık da olmazsa, ailenin toptan yok olması beklenebilir. Bu sonuç biyolojik açıdan kaçınılmaz gibi görünüyor. Aile, kendi başlarına yaşamlarını sürdüremeyecek oldukları yıllarda çocukları koruyan bir kurumdur. Karıncalarda ve arılarda bu işlevi toplum üstlenir; aile yoktur.

İnsanlarda da, eğer bebeklerin yaşamı ailenin korunması dışında da güvende olursa, aile yaşamı giderek yok olacaktır. Bu, insanların duygusal yaşamında çok derin değişikliklere, geçmişin sanat ve edebiyatından tümden kopmalara yol açar. İnsanlar arasındaki farklılıklar da azalır; çünkü artık ana-babalar çocuklarını, kendilerine özgü nitelikleri onlara geçirecek şekilde eğitemeyeceklerdir. Cinsel aşk daha az ilginç, daha az romantik olacak; belki de bütün aşk şiirleri saçma bulunacaktır. İnsan doğasındaki sanat, bilim, politika gibi duygusal öğeler başka çıkış yolları arayacaktır (Dışraeli için politika romantik bir serüvendi). İnsan yaşamının duygusal dokusundan birşeylerin gerçekten yok olacağını düşünmekten kendimi alamıyorum. Ama güvencedeki her artış bu türden bazı kayıpları içeriyor. Buharlı gemiler yelkenliler kadar, vergi tahsildarları eşkiyalar kadar romantik değillerdir.

Belki de, güvenlik içinde olmak sonunda sıkıcı gelecek ve insanlar salt can sıkıntısından kurtulmak için yıkıcı olacaklardır. Ama bu tür olasılıklar saymakla tükenmez.

Günümüzde kültürün eğilimi, sanat ve edebiyattan uzak, bilim doğrultusundadır; böyle sürüp gitmesi de olasıdır. Kuşkusuz, bunun nedeni bilimin yaşantımızda çok büyük yararlar sağlamasıdır. Rönesans'tan gelen ve sosyal prestijle desteklenen güçlü bir edebiyat geleneğimiz vardır. Bir "beyefendi" biraz Latince bilmelidir; ancak bir lokomotifin nasıl çalıştığını bilmese de olur. Ne var ki, bu geleneğin sürmesi "beyefendi"yi başkalarından daha az yararlı kılmaktan başka işe yaramaz. Sanırım, uzun olmayan bir süre sonra, bilim alanında birşeyler bilmeyen bir kimsenin eğitim görmüş kişi sayılmayacağını varsayabiliriz.

Bu olumlu birşey; ancak bilimin, zaferlerini kültürümüzün başka yönlerden yoksullaşması pahasına kazanıyor olması üzülecek birşey. Sanat gün geçtikçe daha çok bir zümrenin ya da birkaç zengin sanatseverin işi olmaktadır. Sanat, sıradan insan için, din ve kamu yaşamıyla bağlantılı olduğu zamanlardaki kadar önemli değildir. St. Paul Katedrali'nin yapımı için harcanan para Hollandalıları yenmemiz için donanmamıza verilebilirdi; fakat 2. Charles döneminde (1630-1685) St. Paul'ün daha önemli olduğu düşünülmüştü. Daha önce estetik yönden övülmeye değer sayılan duygusal gereksinimler giderek daha önemsizleşen yollarla gideriliyorlar: günümüzde dans ve dans müziğinin, genelde, daha az uygar olan bir toplumdan ithal edilmiş olan Rus Balesi dışında, sanatsal hiçbir değeri yoktur.

Sanatın önemini yitirmesi, korkarım kaçınılmazdır ve atalarımızdan daha dikkatli ve faydacıl olan yaşama biçimimizle bağıntılıdır. Bir yüz yıl kadar sonra, az çok eğitim görmüş herkesin bir hayli matematik, biraz biyoloji ve büyük ölçüde de makine yapımı bileceğini tahmin ediyorum. Eğitim, bir azınlık dışında, daha çok "dinamik" denilen, yani insanlara duyu ve düşünceden çok, 'yapmayı' öğretici türden olacaktır. İnsanlar her işi büyük bir beceriyle yapacaklar, ancak bu işlerin yapmaya değer olup olmadığını rasyonel bir biçimde değerlendirmekten aciz olacaklardır.

Belki de resmi bir "düşünürler" tabakası, bir de "duygucular" tabakası oluşacak; bunlardan birincisi Royal Society'nin, (Royal Society: İngiltere'de 1660'da kurulmuş en eski bilim adamları derneği. (C.N.)) İkincisi de Royal Academy ile Piskoposluk federasyonunun birer uzantısı olacaktır. Düşünürlerce elde edilen sonuçlar devletin malı olacak ve, yerine göre, yalnız Milli Savunma'ya, Amiralliğe, ya da Hava Kuvvetleri Bakanlığı'na açıklanacaktır. Eğer düşman ülkelerde hastalık yayma işi zamanla görevleri arasına alınırsa, belki Sağlık Bakanlığı da bu araya girebilir.

Resmi duygucular okullarda, tiyatrolarda, kiliselerde hangi duyguların yayınlanacağını saptayacaklar, ama bu duyguların nasıl yaratılacağını keşfetmek resmi düşünürlerin işi olacaktır. Okul çocuklarının haylazlıkları göz önüne alınırsa, resmi duyguculların kararlarının devlet sırrı olarak nitelendirilmesinin yerinde olacağı düşünülebilir. Bununla birlikte, bir Kıdemli Sansürcüler Komitesi'nce onaylanan resimlerin sergilenmesine ve vaazlar verilmesine izin verilecektir.

Radyo yayınları da günlük gazeteleri herhalde silip süpürür. Azınlık görüşlerini dile getirmek için bir iki haftalık dergi başını kurtarabilir. Okuma ise, yerini gramofona, ya da ondan daha iyi bir icada bırakacağından, nadiren yapılan bir iş olacaktır. Bunun gibi, günlük yaşamda yazma yerine de diktafon kullanılacaktır.

Eğer savaşlar ortadan kalkar ve üretim bilimsel olarak düzenlenirse, herkesin rahatça yaşaması için günde dört saatlik çalışmanın yeterli olması olasıdır. Bu süre kadar çalışıp boş zamanın keyfini çıkarmak mı, yoksa daha çok çalışıp lüks şeylerin keyfini çıkarmak mı sorusu tartışmaya açıktır. Galiba bazıları birini, bazıları da diğerini seçecektir. Pek çok kişi boş saatlerini, kuşkusuz, dansederek, futbol seyrederek, ya da sinemaya giderek geçirecektir. Çocuklar için endişeye gerek yoktur; devlet onlara bakar. Hastalık çok seyrek görülecek; gençleştirme yoluyla yaşlılık ölümden kısa bir süre öncesine kadar ertelenebilecektir. Dünya bir hedonist (hazcı) cenneti olacak; ve de hemen herkes bu yaşamı dayanılmaz ölçüde can sıkıcı bulacaktır.

Böyle bir dünyada yıkıcı dürtülerin karşı konulmaz olabileceğinden korkulur. R.L. Stevenson'un İntihar Kulübü burada yaşama geçebilir; sanatsal cinayetlerle uğraşan gizli dernekler de kurulabilir. Geçmişte yaşam tehlikeli olduğu için ciddiye alınmış, ciddi olduğu için de ilginç olmuştur. Eğer insan doğası değişmezse, tehlike olmayınca hayatın tadı kalmayacak ve biraz heyecan bulmak umuduyla insanlar her türlü aşağılık kötülüklere başvuracaklardır.

Bu ikilem kaçınılmaz mıdır?

Yaşamın sıkıntılı yönleri, onun en iyi yönleri için gerekli midir?

Sanmıyorum. Eğer insan doğası, cahil insanların hala sandığı gibi, değiştirilemez ise durum gerçekten umutsuzdur. Psikologlar ve fizyologlar sayesinde artık biliyoruz ki "insan doğası" denilen şeyin en çok onda biri doğadan gelmekte, geri kalan onda dokuz ise sonradan oluşmaktadır. İnsan doğası dediğimiz şey, erken eğitimde yapılacak değişikliklerle hemen tümüyle değiştirilebilir. Bu değişiklikler, eğer düşünce ve enerji bu alana yönelirse, en ufak bir tehlikeye yol açmadan ve yaşamın ciddiyetini yeterince koruyacak şekilde gerçekleştirilebilir. Bunun için iki şey gereklidir: çocuklarda yapıcı dürtüleri geliştirmek ve bunların yetişkinlikte de devamı için olanakları sağlamak.

Şimdiye kadar, yaşamda önemli sayılan şeylerin en büyük bölümünü savunma ve saldırı oluşturmuştur. Kendimizi açlığa, çocuklarımızı dünyanın ilgisizliğine, ülkemizi ulusal düşmanlara karşı savunuruz; tehlikeli ve düşman olduğunu sandığımız kimselere de sözle, ya da fiziksel olarak saldırırız. Ancak, aynı ölçüde güçlü olan başka duygu kaynakları da vardır. Estetik yaratıcılık ya da bilimsel kesif duyguları, en tutkulu aşk kadar güçlü ve yoğun olabilirler. Aşkın kendisi ise bağlayıcı ve baskıcı

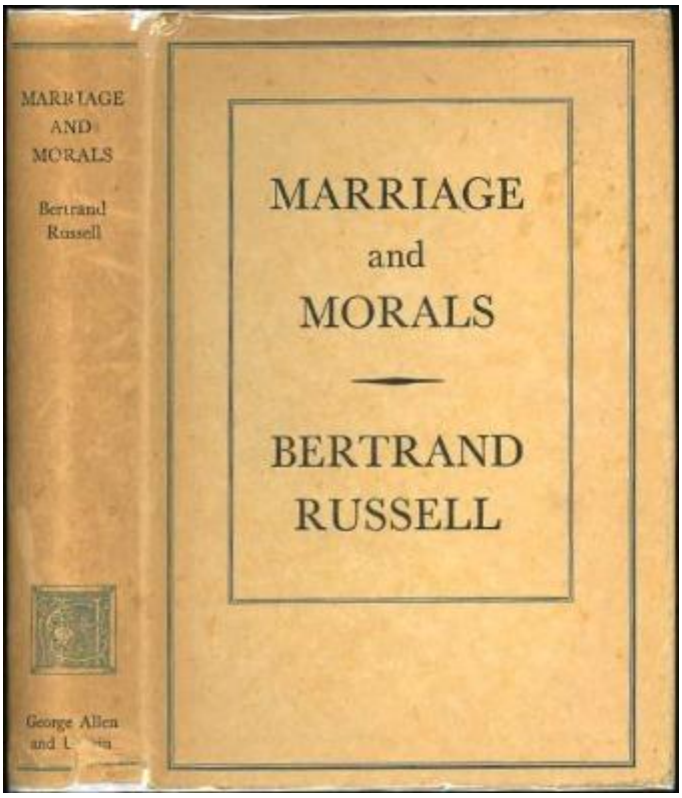
olmasına karşın, yaratıcı da olabilir. Doğru eğitim verildiğinde insanların büyük çoğunluğu mutluluğu yapıcı faaliyetlerde bulabilirler; yeter ki elverişli olanaklar var olsun.

Bu bizi ikinci gereksinimimize getiriyor. Yalnız üst makamların emrettiği yararlı işlere değil, yapıcı atılımlara da fırsat verilmelidir. Entellektüel ve sanatsal yaratıcılığa, insan yaşamını iyileştirmek için ileri sürülen düşüncelere, yapıcı türden insan ilişkilerine hiçbir engel bulunmamalıdır. Eğer bunların hepsi varsa ve eğitim de isabetli türden ise; gereksinim duyanlar için ciddi ve hareketli bir yaşam tarzına yine de yer vardır. Bu durumda ve ancak bu durumda yaşamın belli başlı kötülüklerini ortadan kaldırmak için örgütlenmiş bir toplum kalıcı olabilir; çünkü daha enerjik olan bireyleri için de doyum olanağı sağlanmıştır.

İtiraf etmeliyim ki, kanımca, uygarlığımızın hata yapma olasılığının en yüksek olduğu konu budur. Pek çok düzenlemeye gerek vardır; bu kadar çok şeyde, olması gerekenden fazla şeylerin de bulunacağı hemen hemen kesindir. Bunun yol açacağı zarar, kişisel çaba olanaklarının azalmasıdır. Çok geniş örgütler kişinin kendini aciz hissetmesine, bu da cabanın zayıflamasına yol açar. Bu tehlike yöneticilerin onu farketmesiyle önlenebilir; ancak yöneticilerin, çoğunlukla, yapıları gereği farkedemedikleri türdendir.

İnsanın yaşam tarzını yönlendiren her düzenlemede, sisteme yeteneklerin yozlaşmasına yol açan hareketsizliği önleyecek, ama kargaşaya yol açmayacak ölçüde, anarşizm enjekte etmeye gerek vardır. Bu da, teorik olarak çözümsüz olmayan, ancak günlük yaşamın düzensizlikleri içinde çözüm olasılığı pek bulunmayan hassas bir sorundur.

Kaynak: SORGULAYAN DENEMELER, Bertrand Russell [1928. Sceptical Essays. London: George Allen & Unwin.] (1928) Çeviri: Nermin Arık TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, (1995), Ankara

EVLİLİK ve AHLAK [Marriage and Morals] BERTRAND RUSSELL

Türkçesi: Vasıf ERANUS

CİNSEL ETHİK NİÇİN GEREKLİDİR

İster eski ister çağdaş olsun, bir toplumun özelliklerini belirtirken birinci derecede önem taşıyan ve birbirine sıkı sıkıya bağlı olan iki unsurla karşılaşılır: ekonomik yapı ve aile yapısı. Günümüzde etkin olan iki düşünce sisteminden bir tanesi herşeyin kaynağı olarak ekonomiyi görürken, diğeri her şeyi aileye ya da cinsiyete bağlamaktadır. Bunlardan birisi Marks'ın öğretisidir, İkincisiyse Freud'un. Ben bunlardan hiç birine bağlı değilim. Bana ekonomiyle cinsiyet arasındaki bağlantılarda, belirleyici etmen olma noktasında biri; diğerinden daha üstünmüş gibi gelmiyor.» Örneğin sanayi devriminin cinsel ahlak üzerinde, hiç şüphesiz çok büyük etkisi oldu ve olacak da. Ne var ki Puritanların cinsel duyarlılıkları da sanayi devriminin nedenlerinin bir parçası olarak ruh bilimsel yönden gerekliydi.

> * Puritan: İngiltere'de kraliçe Elizabeth zamanında meydana çıkan ve bilhassa ibadette sadelik taraftarı olan mezhebin bir ferdi, Püriten; (s.) ahlâk ve din hususunda çok sofu. puritan'ic(al) (s.) sofu. puritan'(i.) – cally (z.) sofucasına. Puritanism (i.) sofuluk.

Ben ne ekonomik ya da cinsel unsurdan birinin diğerinden daha üstün olduğuna katılıyorum ne de bunların gerçekte belli bir kesinlikle birbirinden ayrılabileceklerine inanıyorum. Ekonominin temelinde yiyecek sağlamak yatar, fakat yiyecek aile için sağlanır, insanların yiyeceği, sadece, kendi bireysel gereksinmeleri için elde etmeleri, çok az rastlanan bir olaydır. Ve aile sistemi değiştikçe ekonomik güdüler de değişime uğrar. Açıktır ki, Platon'un

Cumhuriyetinde olduğu gibi eğer çocuklar devlet tarafından ana ve babalarından alınsaydı, sadece yaşam sigortası değil, özel biriktirimin birçok türü de hemen hemen ortadan kalkardı. Yani babalık rolünü üstlenecek devlet, zorunlu olarak (ipso fakto- sırf bunun için, yalnız bu nedenle) tek kapitalist haline gelecektir. Katıksız komünistler bunun tersini, eğer devlet tek kapitalist olursa bildiğimiz biçimiyle ailenin sona ereceğini öne sürerler, burada aşırıya gidildiği düşünülse bile, özel mülkiyetle aile arasındaki karşılıklı yakın bağlantıyı yadsımak olanaksızdır, bundan ötürü de birine neden diğerine sonuç diyemeyiz.

Topluluğun (cemaat, ortaklaşalık) cinsel törelerinin çeşitli katlardan oluştuğu görülecektir. İlk olarak yasayla somutlaşan kesin kurumlar vardır, örneğin bazı ülkelerde tek eşlilik, diğerlerinde çok eşlilik gibi. Ardından yasanın karışmadığı, fakat kamuoyunun belirginleştirdiği kat gelir. Ve nihayet kuramsal olarak değilse bile uygulamada bireylerin keyfine bırakılan kata varılır. Dünya tarihinin hiçbir evresinde ve Sovyet Rusya dışında dünyanın hiçbir ülkesinde, cinsel ethik (ahlak felsefesi) ve cinsel kurumlar, rasyonel düşünceyle belirlenmemiştir. Sovyet Rusya'da kurumların bu yönden kusursuz olduğunu söylemiyorum, söylemek istediğim burada cinsel ethik ve cinsel kurumlardan en azından bir kısmının, çağlar boyu tüm ülkelerde olduğu gibi, kör inançlardan ve geleneklerden çıkmadığıdır. Genel mutluluk ve huzur açısından hangi cinsel ahlakın daha iyi olduğunu belirlemek sorunu son derece karmaşıktır ve çözüm çeşitle koşullara göre değişir. Çözüm gelişmiş sanayi toplumlarında, ilkel tarımsal düzenlerden farklı olacaktır. Tıbbın ve sağlık bilgisinin ölüm oranının düşmesinde etken olduğu yerlerde başka, nüfusun büyük bir bölümünü veba ve diğer salgınları daha büyümeden kırdığı yerlerde başka olacaktır. Belki de artan bilgimizle birlikte en iyi cinsel ethikin bir iklimden diğerine, bir beslenme düzeninden ötekine farklılıklar gösterdiğini söyleyebileceğiz.

Cinsel ethikin etkileri birçok türe ayrılır. —kişisel, karıkocaya ilişkin, ailesel, ulusal ve uluslararası. Bu ilişkilerin bir kısmında etkiler iyiyken diğerlerinde kötü olabilir. Yeni bir sistem üzerinde yargıya varmadan önce her şey enine boyuna düşünülüp taşınılmalıdır. İlk önce salt bireyselle başlanılır: bu etkiler ruh çözümlemesi (psikoanaliz) tarafından ele alınır. Burada yalnızca konulmuş kurallar tarafından hizaya getirilmiş olan yetişkinin davranışlarını göz önünde tutmamalıyız) aynı zamanda kurallara itaati yaratan ilk eğitimin yapısını da dikkate almalıyız. Şimdi herkesin bildiği gibi bu alanda ilk yasakların uygulanması son derece şaşırtıcı ve dolaylı olmaktadır. Konunun bu bölümünde daha, kişisel esenlik, düzeyindeyizdir. Sorunun bundan sonraki evresi kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkinin kavranmasıyla doğar. Bazı cinsel ilişkilerin diğerlerinden daha değerli olduğu açıklık kazanır. İçinde büyük ölçüde ruhsal öğenin bulunduğu cinsel birleşmenin salt bedensel olandan daha iyi olduğu konusunda birçok kişi aynı kanıdadır. Aslında insanların, aralarındaki ilişkiye kendi kişiliklerini kattıkları oranda sevginin değerinin yükseleceği görüşünü, uygar erkeklerin ve kadınların ortak bilincine, ozanlar sokmuştur. Aynı zamanda ozanlar birçok kişiye sevginin değerini onun şiddetinin gösterdiğini de öğretmişlerdir ki, bu çok daha tartışma götüren bir husustur. Birçok çağdaş insan, sevginin karşılıklı eşit ilişkilere dayanması konusunda aynı fikirdedir ve diğerleri bir yana, sadece bu neden, örneğin çok eşliliğin üstün bir sistem olarak kabulünü olanaksızlaştırmaktadır. Konunun bu bölümünde, evlilik sistemi üstün gelip evlilik dışı ilişkiler buna uygun olarak değişinceye kadar, her iki sistemi de, evlilik ve evlilik dışı ilişkiler olarak göz önüne almalıyız.

Şimdi aile sorununa geliyoruz. Çeşitli zamanlarda ve çeşitli yerlerde birçok farklı aile toplulukları var olmuştur. Bunlar içinde en geniş yeri ataerkil aile tutar. Tek eşli ataerkil aile, çok eşli aileye, giderek üstün gelmiştir. Batı uygarlığında, Hıristiyanlık öncesi dönemden bu yana, var olan cinsel ethikin ilk amacı kadının namusunu korumak olmuştur, zira onsuz babalık belirsizleşeceği için ataerkil aile de var olamazdı. Buna, erkeğin de namusu üzerinde durulması doğrultusunda Hıristiyanlık'ça eklenen ne varsa ruhsal kaynağını çilecilikten (zühdiye) almıştır. Ayrıca bu güdü kadınların oldukça kısa süre önce haklarına kavuşmalarıyla daha etkili hale gelen, kadın kıskançlığı tarafından da körüklenmiştir. Ne var ki bu son etmen geçici gibi görünüyor, zira olayları şöyle bir tartarsak, kadınların, her iki cinse de özgürlük getirecek bir sistemi, şimdiye dek kadınlara konulan yasakların erkeklere de uygulanmasını isteyene, tercih etme eğiliminde olduklarını saptarız.

Tek eşli aile de kendi içinde farklılıklar gösterir. Evlilikler, eşlerin kendileri tarafından kararlaştırılabildiği gibi, aileler arasında da kararlaştırılabilir. Bazı ülkelerde gelin, bazılarındaysa, örneğin Fransa'da, güvey satın alınır. Ayrıca boşanmada da bir çok farklılıklar vardır, en aşırı uç Katolik'lik boşanmaya izin vermez. **Eski Çin yasasındaysa erkeğe karısını geveze olduğu için boşama hakkı verilmektedir.** Cinsel ilişkilerde sadakat ya da yarı sadakat insanlar arasında olduğu gibi hayvanlar arasında da doğmuştur. Türün korunabilmesi için erkeğin de yavrunun yetiştirilmesine katılması zorunludur. Örneğin kuşlar yumurtayı sıcak tutabilmek için üzerinde oturarak, günün en iyi yiyecek toplayabilecekleri zamanını yitirirler. Tek bir kuşun her iki işi birden yapabilmesi olanaksızdır, ve bu nedenle erkeğin yardımı gereklidir. Bunun sonucundaysa kuşların çoğu sadakat timsali olmuşlardır. İnsanlar arasında, özellikle göçebelik döneminde ve çalkantılı topluluklarda, babanın yar dimi evlat için son derece önemli yaşamsal (biyolojik) yararlar sağlardı. Ne var ki çağdaş uygarlığın gelişmesiyle devlet, artan bir şekilde, babanın rolünü üstlenmektedir. Ve emekçi sınıflarda babanın sağladığı yaşamsal yararın çok geçmeden sona ereceğini düşünmek için yeterli neden bulunmaktadır. Eğer bu gerçekleşirse geleneksel ahlakın tümüyle çöküşünü bekleyebiliriz, zira annenin, çocuğunun babasını kesin olarak belirlemesi için ortada bir neden kalmayacaktır. Plato burada bir adım daha atmamızı ve devleti, salt babanın değil annenin de yerine koymamızı istemişti. Ben, kendim, Devletin pek sevdalısı değilim ya da kimsesiz çocuk yuvaları henüz beni böylesi bir tasarıyı kabul edebilmem için yeteri kadar etkilemedi. Ama ekonomik güçlerin bunu amaçlayıp bir ölçüde kabul ettirebilmeleri olasılık dışı da değil.

Yasa seksle iki biçimde ilgilenir. Bir yandan söz konusu toplulukta benimsenen cinsel ethiki yaşama geçirtirken diğer yandan bireyin cinsel alandaki sıradan haklarını korurlar. Bunlardan sonuncusunu iki ana bölüme ayırabiliriz: birincisi kadınları ve küçükleri saldırıdan ve alabildiğine sömürülmekten korumak, İkincisi tek tek kişileri zührevi hastalıklardan sakınmak. Çoğunlukla bu ayrımlardan hiçbirinin önemi, bütünüyle kavranmıyor, bu nedenle de gereken biçimde değerlendirilemiyor. İlkinde meslekten karanlık kişiler, beyaz kadın ticaretine karşı yürütülen hırçın kampanyaların itkisiyle çıkan yasaların boşluklarını kolayca bulmakta, şantajla kendi halinde yaşayan kişilerin sırtından servetler edinmektedirler. İkincisindeyse, zührevi hastalıkların işlenmiş bir günahın cezası olarak kabul edilmesi, tıbben son derece etkin olunacakken, önlem alınmasını engellemekde bu hastalığı kapmanın utanç verici kabul edilmesi, onun gizlenmesini genel bir davranış biçimi haline sokarak bir an önce iyileştirilmesine ya da kökünden sökülüp atılmasına mani olmaktadır.

Son olarak nüfus sorununa geldik. Bu, birçok açıdan değerlendirilmesi gereken başlı başına geniş bir konudur. Annenin ve çocuğun sağlık sorunları vardır, küçük ya da büyük ailelerin, çocuğun kişiliği üzerinde yaptıkları ruhsal etkilerden kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır. Bunlara sorunun sağlık cephesi deriz. Ayrıca kişisel ve kamusal olarak bir de sorunun ekonomik cephesi vardır: Toplumun doğum oranına, aile büyüklüğüne göre kişi başına ya da ailede fert başına düşen zenginlik sorunu. Buna çok yakından bağlı bir şey de uluslararası politikayla, dünya barışının nüfus sorunuyla olan ilişkisidir. Ve sonra, toplumun farklı katmanlarındaki farklı ölüm ve doğum oranlarına göre ırkın ıslah olması ya da bozulması üzerine ırk iyileştirmeciliği (eugenics, ırk ıslahı) sorunları bulunmaktadır. Yukarıda saydığımız sorunlar, bütün açılardan incelenmedikçe herhangi bir cinsel ethikin, ne doğrulanması ne de yadsınması sağlam temellere dayanabilir. Reformistler (ıslahatçılar, re formers) ve tutucular, benzer şekilde bir ya da en fazla iki cephesini göz önüne alma alışkanlığındadırlar. Özel ve siyasal bakış açılarının herhangi bir bileşimine çok seyrek rastlanmaktadır. Ayrıca, bunlardan biri, diğerinden daha önemlidir diyebilmek de oldukça güçtür. Özel bakış açısından iyi olan bir sistemin, siyasal bakış açısından da iyi olacağına ya da bunun tersine ilişkin, apriori bir kesinlik yoktur. Benim kişisel kanım odur ki çoğu zaman ve birçok yerde cahil ruhsal (psikolojik) güçler insanlığın boş yere zalim sistemleri kabul edip onlara bağlanmasına yol açmışlardır. Hatta bugün oldukça uygar toplumlar arasında bile bu durum sürmektedir. Ayrıca kanıma göre, tıbda ve sağlık bilgisinde elde edilen ilerlemeler özel ve siyasal bakış açılarının her ikisinde de olumlu değişiklikler yaptı. Eğitimde devletin rolü arttıkça babanın önemi geçmişe oranla azaldı. Şu halde günümüzün ethikini eleştirmenin ikili yanı vardır. Bir yanda, bilinç altına işlenmiş olan boş inanç ögele rini temizlerken diğer yandan, geçmişin bilgeliğini günümüz bilgeliğinin yerine koymanın budalalığını sergileyen tümüyle yeni unsurları dikkate almalıyız.

Bugün var olan sisteme bir bakış açısı yakalayabilmek için, önce insanoğlunun geçmişte yaşadığı ya da günümüzde dünyanın uygar olmayan bölümlerinde bulunan sistemlerin bazılarını ele alacağım. Daha sonra bugün Batı uygarlığında gözde olan sistemi tanımlayacak, ardından bu sistemin ıslahını zorunlu kılan nedenleri ele alıp, bu ıslahatın yapabileceğine taşıdığım umudun kaynağını göstereceğim.

BABALIĞIN BİLİNMEDİĞİ TOPLUMLAR

Evlilik ilişkileri her zaman kabaca iç güdüsel, ekonomik ve dinsel olarak sıralayabileceğimiz üç etkenin (factor, amil) karışımından oluşmuştur. Bunların, başka alanlarda olduğu gibi birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılabileceklerini söylemek istemiyorum. **Pazar günleri dükkânların kapanmasının asıl kaynağı dinseldir.** Ama bugün ekonomik bir olgudur bu, sekse ilişkin birçok yasa ve törede de durum tıpkı böyledir. Dinsel kökenli bir dolu yararlı töre, dinsel temeli zayıfladıktan sonra büe yararından dolayı varlığını sürdürür. Ayrıca neyin içgüdüsel neyin dinsel olduğu konusunda bir ayırım yapabilmek de oldukça zordur. İnsan eylemi üzerinde uzun süre etkinliğini koruyabilen her dinin genel olarak bir takım içgüdüsel temelleri vardır. Gene de bu dinler, geleneğin önemine ve içgüdüsel olarak gerçekleştirilen çeşitli eylem biçimleri arasından bir kısmının yeğlenmesine göre ayrılırlar, örneğin aşk ve kıskançlığın her ikisi de içgüdüsel duygulardır. Fakat din, kıskançlığı toplumun sahip çıkması gereken erdemli bir duygu olarak açıklarken aşk'a «şöylesine» bir izin çıkartılmıştır.

Sekste içgüdüsel öğeler genellikle sanılandan çok daha azdır. Bu kitapta, antropolojiye güncel sorunlarınıza ışık tutması için gerekli olandan daha fazla girecek değilim. Fakat bu bilim dalı, sorunumuza ilişkin son derece önemli bir hususu, içgüdüyle çalıştığını sandığınız birçok adetimizin uzun dönemler boyunca ortaya koymaktadır. Örneğin salt vahşiler arasında değil, bazı belli oranda uygarlaşmış topluluklarda da, bekâretin resmi olarak (bazen alenen) rahipler tarafından bozulması yaygın bir uygulamaydı. Hıristiyan ülkelerindeyse bekaretin bozulması güveye tanınan bir ayrıcalıktır ve birçok Hıristiyan, yakın zamana kadar, bekaretin dinsel bozma töresini tiksintiyle karşılamalarının altında içgüdünün yattığını sanır. Kişinin, karısını konukseverliğinin işareti olarak konuğuna sunması da çağdaş Avrupa'da içgüdüsel bir tiksintiyle karşılanmaktadır. Oysa bu çok yaygın bir konukseverlik gösterisidir. Çok kocalılık, cahil beyaz adamın insan doğasına aykırı saydığı bir başka töredir. Bu kişilere yeni doğan bir bebeğin öldürülmesi de ters gelmektedir, ne var ki gerçekler, ekonomik yarar sağlayacak başka çare kalmayınca bu yola başvurulduğunu göstermektedir. Gerçek şudur ki, insanlar tedirgin edildikleri zaman içgüdü, olağanüstü bir şekilde müphemleşip (belirsizleşip) doğal yönünden kolayca sapabilmektedir. Bu gerçek uygar topluluklar için olduğu kadar vahşiler için de söz konusudur. «İçgüdü» kelimesinin aslında cinsel konulardaki insan davranışları gibi kesin olmaktan uzak şeyler için kullanılması pek doğru değildir. Bu alanın tümünde dar ruhbilimsel yönden içgüdüsel denilebilecek tek edim, bebeğin meme emmesidir. Vahşilerde nasıl olduğunu bilmiyorum ama, uygar insan cinsel edimi gerçekleştirmeyi öğrenmek zorundadır. (C. P. Hevelock Ellis «Studies in Psychalogy al sex» VI. p.510.] Evlenmelerinin üstünden bir hayli yıl geçtikten sonra nasıl çocuk sahibi olacaklarını öğrenmek isteyen ve yapılan inceleme sonucu cinsel birleşmenin nasıl yapıldığını bilmeyen çiftlere doktorlar pek seyrek rastlamamaktadırlar. Cinsel edim, şu halde dar anlamıyla içgüdüsel değildir, ama elbetteki cinsel birleşmeye doğru doğal bir eğilim ve cinsel birleşme olmaksızın kolayca bastırılamayan bir istek bulunmaktadır. İnsanoğlu, tedirgin edildiğinde diğer hayvanların gösterdiği, kesin davranış özelliklerinden yoksundur. Ve bu durumda, içgüdü yerini oldukça farklı başka bir şeye bırakmaktadır. İnsanoğlu az çok rastlantısal ve eksik gerçekleştirilen faaliyetlere karşı ilkönce bir hoşnutsuzluk gösterir, fakat faaliyet «kendiliğinden» diyebileceğimiz bir şekilde yavaş yavaş bir doygunluk vermeye başlar ve bu nedenle de yinelenir. İçgüdüsel olan, öğrenme tepişi gibi, tamamlanmış bir etkinlik değildir. Çoğu zaman doygunluk veren faaliyet daha önceden kesin olarak belirlenemez, buna rağmen eğer yanlış alışkanlıklar edinilmemişse, kural olarak en yararlı biyolojik faaliyet en mükemmel doygunluğu verecektir.

Tüm uygar çağdaş toplumlara baktığımızda, bunların baba erkil aile temeline oturduklarını ve kadın iffeti kavramının baba erkil aileyi olanaklı kılmak için oluşturulduğunu görürüz. Babalık duygusunun hangi doğal tepiler tarafından yaratıldığını araştırmak önem kazanmaktadır. Bu, pek öyle derinliğine düşünme alışkanlığı olmayan kişilerin sandığı kadar çözümü kolay bir sorun değildir. Bir annenin çocuğuna yönelen duygularını anlamak oldukça kolaydır, çünkü en azından çocuk memeden kesilinceye kadar aralarında yakın bedensel (Physical, Fiziki) bir bağ bulunmaktadır. Ne varki babanın çocukla olan ilişkisinin ruhsal olarak babalık durumuna dayanan yanı; dolaylı, sayılgılı (hipotetik) ve çıkarımcıdır (inferential, istidlâl). Bu ilişki eşin namusuna olan güvene sıkıca bağlıdır ve içgüdüsel değil tamamıyla düşünsel bir alana aittir. Eğer kişi, aslında babalık duygusunun erkeğin kendi çocuklarına yöneltmesi gerektiğine inanıyorsa, durum en azından böyledir. Malenezyalılar insanların babaya sahip olduğunu bilmezler. Yine de Malenezyalı babalar, en az çocuğunun

kendisinden olduğunu bilen babalar kadar, çocuklarını severler. Malinowski'nin Trobrıand Adaları üstüne yazdığı kitaplar babalık psikolojisini aydınlığa çıkartmıştır. Özellikle kitaplardan üçü vahşi toplumlarda Seks ve Baskı, îlkel psikolojide Babalık ve Kuzeybatı Malenezyadaki Vahşilerin Cinsel Yaşamları babalık dediğimiz karmaşık duyguyu anlamak için oldukça gereklidir. [«Sex and repression in Savage Society», «The Father in Primilive Psychology», «The sexual Life al Savages in Nortniertern Melanasia».] Aslında erkeğin çocukla ilgilenmesine yol açan birbirinden tamamen farklı iki neden vardır: ya çocuğun kendisinden olduğuna inandığı için ilgilenmektedir onunla, ya da kendi karısının çocuğu olduğunu bildiği için. Dölün devamında, babanın payı bilinmeyen yerlerde bu güdülerden sadece İkincisi işler.

Trobrıand Adalılarının insanların babaları olduğu gereğini bilmedikleri Malinowski tarafından kuşkulara yer bı rakmıyarak şekilde gün ışığına çıkartılmıştır, örneğin Malinowski iki yıl süreyle bir yerlere giden erkeğin geri döndüğünde, karısının doğurduğu yeni bir bebekle karşılaşınca, bundan sevinç duyduğunu ve Avrupalıların karısının namusuna ilişkin kafasına sokmaya çalıştıkları kuşkuları kavramasının olanaksız olduğunu gözlemişlerdir. Bundan çok daha inandırıcı olay, son derece iyi domuz soyuna sahip bir adamın, erkek domuzları vurdurması ve bir türlü, yaptığı işin soyu körleteceğini anlayamamasıdır. Çocukları ruhların getirip annenin içine yerleştirdiklerine inanmaktadırlar. Bakirelerin çocuk doğuramadıkları bilinmektedir, fakat bunun kızlık zarının ruhların hareketlerine fiziki bir engel oluşturması sonucu gerçekleştiğini sanmaktadırlar. Bekar kız ve erkekler tam anlamıyla serbest aşk yaşamaktadırlar, fakat bilinmeyen bir nedenle bekar kızlar pek seyrek gebe kalırlar. Rastlantı sonucu gebe kalmaları durumunda, yerli düşüncesine göre yaptıkları hiçbir şeyin gebe kalmalarının sorumluluğunu onlara yüklememesine karşın, şiddetle ayıplanırlar. Er ya da geç genç kız değişiklikten usanır ve evlenir. Kocasının köyünde yaşamak üzere köyünden ayrılır. Fakat kendisi ve çocukları, içinden çıktığı köye bağlı sayılırlar. Kocanın çocuklarla herhangi bir kan bağı olduğu kabul edilmez ve dölün devamını salt ananın sağladığına inanılır Başka yerlerde çocuklar üzerinde babanın sahip olduğu yetkiye (otorite) Trobriand Adaları arasında, dayı sahiptir. Bu noktada son derece garip bir karışıklık ortaya çıkar. Kız kardeşle erkek kardeş arasındaki tabu çok katıdır. Bu nedenle belli bir yaşa geldikten sonra kız ve erkek kardeşler birbirleriyle uzaktan yakından cinsiyete ilişkin bir şey konuşmazlar. Sonuçta çocuklar üzerinde her ne kadar dayının yetkisi varsa da, dayılar çocukları ancak analarından ve evlerinden uzakta oldukları zaman, yani pek az görebilirler. Bu yapı, çocuklara; hiçbir yerde rastlanmayan disiplinden ırak, ölçüsüz bir sevginin güvencesini verir. Onlarla ilgilenip oynayan babalarının üzerlerinde hiçbir yatırım hakkı bulunmamaktadır, yaptırım hakkına sahip dayılarınınsa yanlarında bulunmaya hakkı yoktur. Çocukla, ananın kocası arasında, hiçbir kan bağının bulunmadığına olan tüm inanca karşın, çocukların analarından ve kardeşlerinden çok ananın kocasına benzediğinin sanılması oldukça tuhaftır. Anayla çocuk ya da kız kardeşle erkek kardeş arasında bir benzerlik bulmak ahlaksızlık olarak kabul edilmekte ve hatta çok açık benzerlikler şiddetle yadsınmaktadır. Malinowski'ye göre çocukların anadan çok babaya benzediklerine olan inanç, babaların çocuklarına karşı duydukları sevginin kaynağını oluşturmaktadır. Malinowski, baba oğul bağının uygar insanlar arasında rastlanandan çok daha sevgi dolu ve uyumlu olduğunu saptamış ve bulmayı umduğu Odipus kompleksine rastlamamıştır.

Malinowski, adadaki dostlarını tüm ikna edici gücünü kullanmasına karşın babalık diye birşeyin varlığına inandıramamıştır. Yerliler onun anlattıklarını misyonerlerin uydurduğu

saçma bir hikaye olarak görüyorlardı. Ataerkil bir din olan Hıristiyanlığın, babalık kavramına sahip olmayan bir kişinin kafasına duygusal ya da düşünsel yollarla sokulması olanaksızdır. «Tanrı Baba» yerine «Tanrı Dayı» sözcükleri kullanılacaktır ki bu da amaçlanan ince anlamı tam olarak vermekten uzaktır. Zira babalık, gücü ve sevgiyi birlikte ifade etmektedir, Malenezya'lılardaysa gücü dayı, sev giyse baba simgelemektedir. Herhangi bir erkeğin, çocuğu olabileceğine inanmayan Trobriand Adası yerlilerine, insanların, Tanrının çocukları olduğu düşüncesi anlatılamaz. Bu nedenle misyonerler dinlerini yaymaya başlamadan önce fizyolojik gerçekleri anlatmakla işe başlıyorlardı. Malinowski, giriştikleri işin daha birinci aşamasında başarısızlığa uğrayan misyonerlerin İncili öğretebilmelerinin olanaksız olduğunu söylüyor.

Malinowski'nin, karısının yanından, hamileliği boyunca ve çocuğun doğumu anında ayrılmayan erkeğin, doğan çocuğa karşı içgüdüsel bir sevgi duyduğu ve bu sevginin babalık duygusunun temelini oluşturduğu savına ben de katılıyorum. Malinowski, «Başta hemen hemen tamamıyla biyolojik temelden yoksun gibi görünsede, babalığının» diyor, «bendensel gereksinmeler ve doğal özelliklere kökten bağlı olduğu gösterilebilir». Düşüncesine göre, eğer erkek karısının hamileliği boyunca onun yanında bulunmazsa, ilk ağızda çocuğa karşı içgüdüsel bir sevgi duyamaz, ne var ki töreler ve kabilenin ahlak anlayışı onu ana ve çocukla kaynaştırır. Ve böylece sevgisi, sanki karısının yanından hiç ayrılmamış gibi yeşerir. Vahşiler arasında da olsa, tüm önemli insan ilişkileri her zaman, yeterince zorlayıcı olamayan içgüdüler doğrultusunda toplumsal ahlak anlayışı tarafından yürütülen, toplumun benimsediği, edimlerdir. Töre, ananın kocasını, çocuklarla ilgilenip, onları korumakla görevlendirmiştir. Ve bu töre, içgüdü doğrultusunda olduğu için yürütülmesi güç değildir.

Malenezya'lılarda babanın çocuklarına karşı olan tavrını açıklarken Malinowski'nin başvurduğu içgüdü, bana, yazılanlardan çok daha genel gibi geliyor. Bence her erkek ve kadın bakmakla yükümlü olduğu çocuğa karşı bir sevgi duyma, eğilimi taşır. Hatta ilk başta sadece töre ve gelenek yetişkinin çocuğa ilgi duymasını sağlar, bu ilgide yatan büyük gerçek, çoğunlukla sevginin büyümesine neden olur. Hiç şüphesiz bu sevgi eğer çocuk, erkeğin sevdiği kadının çocuğuysa çok daha güçlenir. Böylece vahşilerin, karılarının çocuklarına gösterdikleri büyük sevgi de açıklık kazanmaktadır, ve bu, uygar erkeğin çocuklarına verdiği sevginin içindeki en büyük olarak ele alınabilir. **Malinowski, tüm insanlığın Trobrian adasında yaşıyanlar gibi babalığın kabul edilmediği aynı evreden geçtiğini ileri sürmektedir — ve bu düşüncenin aksini kanıtlamak oldukça zordur. — Babayı içeren hayvan aileleri de aynı temele dayanmak durumundadır. Sadece insanlar arasında babalık gerçeği kavrandıktan sonra babalık duygusu bugün bildiğimiz biçimi almıştır.**

BABANIN EGEMEN OLMASI

Babalığın fizyolojik gerçeğinin kabul edilmesi babalık duygusuna yepyeni bir unsur ekleyerek hemen her yerde ataerkil toplumların doğmasına yol açtı. Baba, Incil'de belirtildiği gibi, çocuğunu kendi «tohumu» olarak kabul etmesiyle birlikte çocuğa karşı olan duygusu iki etken tarafından güçlendirildi: İktidar tutkusu ve dölün devamı. Erkek döllerinin başarısını kendi başarısı olarak duymakta ve onların yaşamını kendi yaşamının devamı olarak görmektedir. Tutku artık mezarda son bulmamakta kuşaktan kuşağa uzanmaktadır. Örneğin dölünün vaad edilmiş topraklara yayılacağını öğrenen İbrahim'in duyduğu hazzı düşünün. Anaerkil toplumlarda aile tutkularının da kadınlığa özgü olması gerekiyordu, nitekim kadınlar

savaşmadıkları için böylesi tutkular ataerkil toplumlarda olduğundan daha az etkiliydiler. Böylece babalığın ortaya çıkması insan toplumunu, anaerkil evreden daha rekabetçi (yarışmacı) daha güçlü (enerjik) daha faal (dinamik) ve hummalı çalışır hale getirmiştir. Bir ölçüde varsayıma dayanan bu etkiden başka eşin (kadının) namusu üzerinde durmak için yeni ve çok önemli bir neden vardı artık. Çağdaş insanın sandığı gibi kıskançlıkta salt içgüdüsel öğe pek o kadar güçlü değildir. Kıskançlık en uç noktasına, soyun bozulması korkusundan dolayı, ataerkil toplumlarda ulaşmıştır. Bu olgu, karısından bıkıp metresine iyiden iyiye bağlanan bir erkeğin buna karşın rakip erkeklerden karısını, metresinden daha çok kıskanması gerçeğinde görülebilir. Yasal (meşru) çocuklar erkeğin egosunun (ben'inin) bir devamıdır ve onun çocuğa duyduğu sevgi bir egoizm (bencillik) türüdür. Diğer yandan eğer çocuk yasal değilse, gayrimeşru baba bir biyolojik bağı bulunmayan bu çocuğa karşı sahte sevgi gösterilerinde bulunabilir. Babalığın ortaya çıkması, kadınların namuslarının korunması için, baskı altına girmelerine yol açtı — bu baskı önce bedensel başlamış, ardından düşünsel hale gelmiş ve en yüksek noktasına Viktorya çağında ulaşmıştır. — Kadınların baskı altına alınmalarından ötürü, birçok uygar toplulukta karı ve koca arasında gerçek dostluk oluşturulamamış, aralarındaki ilişkiler birinin alçakgönüllülük göstermesi diğerininse görevini yerine getirmesi biçiminde süregelmiştir. Tüm erkekler, yetkin bir düşünce yapısının karısını ihanete itebileceği korkusuyla tüm ciddi düşünce ve amaçları kendilerine saklamışlardır. Birçok uygar toplulukta kadınlar hemen hemen tüm dünya nimetlerinden ve olaylarından yoksun bırakılmışlar ve yapay bir şekilde aptallaştırılıp kayıtsız kılınmışlardır. Platonun diyaloglarından kendisinin ve arkadaşlarının, erkeklere, ciddi sevginin tek gerçek nesnesi olarak baktıkları izlenimi çıkartılabilir. İlgilendikleri konuların tümünün saygıdeğer Atinalı kadınlara bütünüyle kapatıldığı göz önüne alınırsa buna pek şaşmamak gerekir. Tümüyle benzer durum, şiirinin en görkemli olduğu dönemde İran'da, yakın zamanlara kadar Çin'de ve dünyanın birçok yerinde ve çocukların yasallığından (meşruluğundan) emin olma tutkusu yüzünde tahrip edilmiştir. Sadece sevgi değil, kadınların uygarlığa yapacakları tüm katkılar da aynı nedende güdük bırakılmıştır.

Kendi doğal akışı içinde değişen ekonomik sistemle birlikte soy izi sürme yöntemi de biçim değiştirdi. Anaerkil toplumda kişi dayısının mirascısıyken ataerkil toplumda babasının mirasçısı oldu. Ataerkil toplumda babayla oğul arasındaki ilişki, anaerkil erkekler arasında var olan tüm ilişkilerden daha yakındı, zira daha önce gördüğümüz gibi, babaya yüklediğimiz doğal işlemler, anaerkil toplumda babayla dayı arasında bölüşülmekte, sevgi ve ilgi babadan gelirken, yetki ve mal dayıdan gelmekteydi. Böylece, ilkel bir aile türünden, ataerkil ailenin çok daha karmaşık bir durumda olduğu açıklık kazanmaktadır. Erkeklerin evlenecekleri kızda bekâret aramaya başlamaları ataerkil sistemin ortaya çıkmasıyla başlar. Anaerkil sistemin var olduğu yerlerde genç kadınlar da erkekler gibi diledikleri çılgınlıkları yapabilmekteydiler, fakat evlilik dışı tüm cinsel ilişkilerin kötülüğünün önemine kadınlar inandırıldıktan sonra buna göz yumulmadı.

Babalar varoluş gerçeklerini yakalar yakalamaz ulaşabildikleri her yerde bundan azami derecede yararlandılar. Uygarlık tarihi, tarihsel kayıtların başlamasından hemen önce birçok uygar ülkede en yüksek noktasına ulaşan babalık yetkisinin yavaş yavaş zayıflamasının öyküsüdür. Çin'de ve Japonya'da bugün hâlâ devam etmekte olan atalara tapınma ilk uygarlıklarının tümel (Üniversal) bir özelliği olarak belirmektedir. Baba çocukları üzerinde birçok konuda — Roma'da ölümüne ya da yaşamasına karar vermeye kadar uzanan — mutlak

yetkiye sahipti. Kız çocuklar uygar toplumun her yanında erkek çocuklar ise ülkelerin büyük çoğunluğunda babalarının izni olmaksızın evlenemezlerdi ve evlenecekleri kişiyi babalarının seçmesi olağan bir durumdu. Kadın yaşamının hiçbir evresinde bağımsız bir varlığa kavuşamamış önce babasının sonra kocasının kölesi olmuştur. Ayrıca gelinler, oğulları ve onların karılarıyla aynı çatı altında oturan ve onlara ev işlerinde zorbaca çalıştıran yaşlı kadınların tümüyle baskısı altındaydılar. Bu gün bile Çin'de genç kadınların kaynanalarının zulmüne dayanamayıp intihara sürüklenmeleri bilinmeyen birşey değildir ve Çin'de rastladığımız bu durum yakın zamana kadar Asya ve Avrupa'nın tüm uygar bölümlerinde de söz konusuydu. İsa, oğlu babaya, gelini kaynanaya karşı çıkartmaya geldiğini söylediğinde, bugün halen Uzakdoğu'da süregelen aile düzenini düşünüyordu. Babanın üstün gücüyle ilk ağızda elde ettiği erk (iktidar) din tarafından da desteklenmekteydi ki, birçok biçimine rastladığımız bu duruma Tanrının Yönetenlerden yana olduğunu duyulan inanç diyebiliriz. Atalara tapınma ya da benzeri şeyler son derece yaygındı. Hıristiyanlığın dinsel görüşlerinin babalık görkemiyle mayalandığını daha önce görmüştük. Toplumun monarşik (Tek-erklik) ve aristokratik (Soylu-erklik) örgütlenmesi ve miras düzeni her yerde babalık erki temeline oturtulmuştu, tik dönemler ekonomik güdüler (Motive, Saik) bu sistemi ayakta tutuyordu. Tekvin [Tevrat'ın dünyanın oluşunu anlatan birinci kitabının başlığı.] de (Genesis) erkeklerin nasıl sayısız torun istediklerini ve istedikleri gerçekleşince bunun kendileri için ne kadar yararlı olduğunu görürüz. Oğulların çoğalması hayvan sürülerinin büyümesi kadar yararlıydı. O günlerde Yehova [Yahudilerin Tanrılarına verdikleri ad.]insana bu nedenle çoğalıp artmalarını söylemekteydi.

Uygarlığın gelişmesiyle ekonomik koşullar değişti, bir zamanlar bencilliği körükleyen dinsel kurallar sıkıcı gelmeye başladı. Roma'nın refaha erişmesinden sonra soylular (aristokracy) büyük aileyi bir yana bıraktılar. Görkemli Roma' nın son yüzyılları boyunca, bugünkünden çok daha etkili olan ahlakçıların öğütlerine rağmen, eski soylu takımı birer birer ölerek tükenmekteydi. Eşlerin ayrılması kolay ve yaygın hale gelmiş, üst sınıftaki kadınlar, hemen hemen erkeklerle eşit bir konuma ulaşmışlardı. Ve çocuklar üzerinde sahip olduğu velayet hakkı (patria potestas) yavaş yavaş azalmaktaydı. Bu gelişme birçok yanıyla günümüzdekine benzemektedir, yalnız Roma'da üst sınıflar içinde yer alan bu gelişme ondan yararlanacak kadar varlıklı olamayanlar tarafından sarsıldı. Bizimkinin aksine Antik uygarlığın sınırları nüfusun çok küçük bir yüzdesini içine almaktaydı. Antik uygarlığı yaşadığı sürece güvenilmez yapan da işte buydu ve sonunda aşağılardan gelen büyük boş inanç dalgasına dayanamayıp yıkılmasının da nedeni bu oldu. Hıristiyanlık ve barbar istilaları Greko-Romen düşünce sistemini yok etti. Her ne kadar ataerkil sistem varlığını sürdürmüş ve hatta ilk elde soylu (Aristokratıç) Roma'dakine göre bir ölçüde güçlenmişse de kendini yeni unsura, Hıristiyanlığın cinsiyete bakışına ve Hıristiyan ruh ve güfran [Güfran: Tanrının kullarının günahını bağışlaması] (Salvation) öğretisinden çıkartılan bireyciliğe uydurdu. Hiçbir Hıristiyan topluluğu Antik ve Uzakdoğu uygarlıkları kadar açıktan açığa dirimsel (biological, yaşama değgin) olamamıştır. Üstüne üstlük Hıristiyan din biliminin bireyciliği Hıristiyan ülkelerinin yönetim biçimini giderek etkiledi ve bir zamanlar insanlarca, ölümsüzlüğü sağlamaya en iyi çare olarak görülen soyun devamına olan ilgi, kişisel ölümsüzlük vaadleriyle azaldı. Çağdaş toplum ataerkilliğini sürdürmekte ve aile kendini korumaktaysa da eski toplumlara oranla babalığa olan bağlılık önemini oldukça yitirmiştir. Ayrıca ailenin gücü de alışılmışın çok altına düşmüştür. İnsanların umut ve tutkuları bugün, Tekvin'deki atalarından tamamıyla farklıdır. **Bugün sayılarının kalabalığıyla değil, devlet içindeki konumlarıyla üstünlüğe erişmeye**

çalışılıyor. Bu değişim geleneksel ahlak ve tanrıbilimin gücündeki azalmanın nedenlerinden biridir. Değişmenin kendisi gerçekte Hıristiyan tanrıbilimin bir parçasıdır. Bunun nasıl gerçekleştiğini görebilmek için, dinin, insanların evlilik ve aile hakkındaki görüşlerini nasıl değiştirdiğini incelemek gerekir.

ERKEKLİK ORGANINA TAPINMA ÇİLECİLİK VE GÜNAH

Çilecilik: ascetizm, Riyazet, Zühdü, takva

Babalık gerçeğinin ortaya çıkmasından bu yana cinsiyet (seks) her zaman dinin büyük ölçüde ilgisini çekmiştir. Din önemli ve gizli herşeyle ilgilendiği için yadırganacak bir şey değildir bu. Tarım ve kır yaşamının sürdürüldüğü çağların başlarında ister hayvan sürüsünden olsun ister ekilen ekinden ya da kadından, ürünün her türünün büyük önemi vardı. Ürün her zaman bereketli olmuyor her cinsel beraberlik sonunda kadın gebe kalmıyordu. İstenilen amaca ulaşabilmek için din ve büyüye sığınıldı. Duygudaşlık büyüsünün [Duygudaşlık büyüsü: Tecazüp, meyli tabi, iştiraki his] (sympathetic magic) genel düşüncesine göre toprağı bereketli kılmak için insanın doğurganlığım artırmak gerekmekteydi ve birçok ilkel toplulukta arzulanan insanın doğurganlığının artırılması bir dolu dinsel ve büyüsel törenle körüklendi. Tarımın anaerkil dönemin sonlarında doğduğu kadim Mısır'da, biçimini, sihirli güçleri olduğuna inanılan ve para gibi kullanılan deniz salyangozu kabuğundan aldığı sanılıyordu. Bu evre, tüm eski uygarlıklarda olduğu gibi Mısır'da da sona ererek dindeki cinsel öge erkeklik organına tapınma biçimini aldı. Robert Brıffault'un «Sex in Civilizatıon» adlı kitabında bu konuda çarpıcı gerçeklerin son derece başarılı kısa öyküleri bulunmaktadır. [Havelock Ellis'in önsözüyle V. F. Calverton ve Schmalhausen tarafından basılmıştır.]

Tarımsal şölenler, özellikle tohumun ekilişi ve haşatın kaldırılışına ilişkin olanlar, dünyanın her köşesinde vardı ve bunlar her dönem toplu cinsel serbestliğin en çarpıcı örneklerini oluşturuyorlardı... Cezayir'in tarımla uğraşan halkı kadınlarının cinsel serbestliklerine konulan her türlü sınırlamalara kızıyor, cinsel ahlaka yönelik getirilecek her türlü baskının tarımsal faaliyetlerinin başarısına zararı dokunacağına inanıyorlardı Atina'nın thesmophoria'sında, ekim bayramında, bereket büyüsü asli yapısı biraz değiştirilerek korunmuştur. Bu bayramlarda kadınlar erkeklik organı amlemi taşırlar açık seçik şeyler söylerlerdi. Roma'nın ekim bayramlarının Saturnaha'larının sürdürüldüğü Kuzey Avrupa karnavallarında yakın zamana kadar, Sioux'larda [A.B.D.'nin kuzey dağlarında, Dakota'da yaşı- yan kızılderili kabile.] ve Dahomey'lerde [Fransız batı Afrikasında, Fransız Kolonisi] yaygın olandan biraz daha değiştirilmiş erkeklik organı sembolleri görülmekteydi. [Briffault, loc. cit. p. 34.] Dünyanın birçok yerinde ayın (erkek olarak kabul edilmekte) çocukların gerçek babası olduğu sanılmıştır. [Maori Devletinde «Ay, tüm kadınların değişmiyen ya da gerçek kocasıdır. Atalarımızın ve yaşlılarımızın düşüncesine göre erkeğin karısıyla evlenmesinin hiçbir hükmü yoktu: gerçek koca aydı.» Dünyanın birçok yerinde benzer görüşler varolmuştur ve bunlar babalığın bilinmediği evreden onun önemini kavrandığı evreye geçişi göstermektedir. Briffault a.g.e. p. 37.] Bu görüş elbette aya tapınmaya bağlıdır. Ay — rahip ve ay takvimiyle, güneş — rahip ve güneş takvimi arasında yer olan garip çatışmanın konumuzla doğrudan bir ilgisi yoktur. Takvimin her zaman dinde önemli bir yeri olmuştur. İngiltere'de 18. Yüzyıla kadar ve Rusya'da 1917 devrimine dek Gregorian takviminin katolikliğe ait olduğu düşünüldüğü için yanlış takvim kullanılmıştı. Aynı şekilde son derece yanlış ay takvimleri aya tapan rahipler tarafından savunulmuş, güneş takvinin

üstünlüğü yavaş yavaş ve bölge bölge sağlanabilmiştir. Mısır'da bu çatışma bir keresinde iç savaşa kadar uzanmıştır. Bu savaşın, — ay — kelimesinin dilbilgisi açısından cinsiyetinin belirlenmesiyle ilgili çıkan tartışmadan doğduğa düşünülebilir ve hâlâ Almanya'da «ay» kelimesi erildir (masculine, muzekker). Güneşe ve aya tapınmanın her ikisi de Hıristiyanlıkta iz bırakmış, İsa kış gündönümünde doğmuş, dirilmesi ise Paskalya'da, dolunay'da gerçekleşmiştir. Her ne kadar ilkel uygarlıklara şu ya da bu düzeyde ussallık (Rationality, aklilik) yüklemek cüretkarlık olsa da, güneşe tapınanların her yerde elde ettikleri başarıların, güneşin ürünler üzerinde ay'dan daha etkili olduğu gerçeğine dayandığı sonucuna ulaşmak zor değildir. Buna uygun olarak Saturnalia çoğunlukla ilkbaharda gerçekleşirdi.

Putperest antik dinlerin hepsinde erkeklik organına tapınmanın önemli öğeleri bulunmaktaydı ve Rahipler bu konuda yazıya dökülmüş birçok tartışma (Polemical, Muna kaşai Kalemiye) silahıyla donatılmışlardı. **Bununla birlikte onların polemiklerine rağmen erkek organına tapınmanın izleri Ortaçağ boyunca sürdü ve sonunda sadece Protestanlık, erkek organına tapınmadan geride kalanları kökünden söküp atmayı başarabildi.**

«Flandre [Belçika ve Fransa'nın kuzeyinde bir bölge] ve Fransa'da Fallus tapımına [Erkeklik organının kutsallığı inancı] (İtyhphallic) düşkün azizlere pek seyrek rastlanmamaktaydı, Bretanya'lı St. Gıles, Anjou'lu St. Rene, Bourges'li St. Greluchon, St. Regnaud, St. Arnaud, Güney Fransa'da ünü en yaygın olanı ilk Lion Piskopos'u olduğu söylenen, St. Fautin'di Embrun'daki türbesi Hugucnot'lar (Fransız Protestanları) tarafından tahrip edildiğinde, ona inananların kısırlığa ve iktidarsızlığa karşı ilaç olarak içmek için, üzerine döktükleri şaraplardan kıpkırmızı kesilen, olağanüstü erkeklik organı hazretin türbesinin yıkıntıları arasından kurtarılmıştı.» [Briffault, a.g.e. s. 40.]

Antikçağlar'da kutsal fahişelik çok yaygın bir kurumdu. Bazı yerlerde sıradan, namuslu kadınlar tapınağa giderek ya rahiple ya da orada karşılaştıkları bir yabancıyla cinsel birleşmede bulunurlardı. Başka yerlerdeyse rahibelerin, kendileri kutsal fahişeydiler. Tüm bu töreler tanrıların lutfuyla kadınların doğurganlığını arttırmak ya da duygudaşlık büyüsüyle ürünleri verimli kılmak için kalkışılan işler olsa gerek. Buraya kadar dindeki cinsiyet (sexual) öğelerini inceledik, cinsiyete karşı öğelerde diğeriyle birlikte, yanyana, ilk günlerden beri varolmuşlar ve sonunda bu öğeler Hıristiyanlığın ve Budizmin yaygın olduğu yerlerde karşıtlarına üstün gelip zafer kazanmışlardır. Westermarch «Evlilikte, genel olarak cinsel ilişkide olduğu gibi, murdar ve günah olan bir şeylerin bulunduğuna inanan acayip düşünce» [«History of Human Marriages» s. 151.] dediği şeye bir çok örnek vermektedir. Dünyanın çeşitli yerlerinde Hıristiyanlığın ve Budizmin etkisinde kalmadan kendilerini eldeğmemiş (bakire) kalmaya adayan rahip ve rahibeler olmuştur. Haydulerin Essenes mezhebi tüm cinsel birleşmeleri pis (murdar) kabul eder. Bu görüş, eski çağlarda Hıristiyanlığa en çok karşı olan yerlerde bile, kendine yandaş bulabilmiştir. Aslında Roma İmparatorluğunda çileciliğe (ascetizm, zühdiye) karşı genel bir eğilim vardı. Aydın Roma'lılar arasında Epikürcülük etkisini hemen hemen yitirerek yerini Stoacılığa bırakmıştı. Apokrifa 'nın [Eski Akit'e bağlı olan fakat İbranice metinleri olmadığı için herkesçe Kutsal Kitabın metnine dahil edilmeyen ve bazı kiliselerce kutsal kabul edilen birtakım kitaplar.] bir çok bölümünde Tevrat'ın (ahidi atik) ilk kitaplarındaki güçlü erkeklikten son derece farklı olarak, kadınlara karşı münzevi bir tavır öneriliyor. Neo-Platoncular aşağı yukarı Hıristiyanlar kadar çileciydiler. İran'dan maddenin şer (kötü) olduğunu ileri süren öğreti batıya yayılmış ve beraberinde tüm cinsel birleşmelerin şer (kötü) olduğu inancını getirmiştir. Bu pek o kadar uca savrulmamışsa da, kilisenin de

görüşüdür, ama bu konuyla gelecek bölüme kadar değinmeyeceğim. Kesin olan şey insanların belli koşullarda seksten kendiliğinden (spontaneöusly) dehşet duymalarıdır ki bu da seksin olağan çekiciliği gibi doğal bir tepişidir. Bu hususu dikkate almamız ve hangi tür cinsel sistemin insan doğasına huzur vereceğine ilişkin bir yargıda bulunabilmek istiyorsak, onu ruhsal (psikolojik) açıdan anlamamız gereklidir.

Öncelikle inançlara böylesi davranışların kaynağı olarak bakmanın abes olduğunu söylemeliyiz. Bu tür inançları ilk ağızdan kişinin duygu durumu (mood) [Sevinçli, dertli ya da coşkusal bir tepki göstermek için kişinin içsel hazırlığı]ortaya çıkarmıştır, fakat bunlar bir kez doğdular mı duygu durumunu ya da bu duruma uygun eylemleri sürekli kılacaklardır. Ama sekse karşıt (antiseks) tavrın birincil nedeni olabilmeleri çok uzak bir olasılıktır. Bence kıskançlık ve cinsel yorgunluk böylesi tavırların iki ana nedenidir. Ufacık da olsa kıskançlığın doğmasıyla cinsel eylem biraz nefret vermekte ve bu eyleme yönelen arzuysa iğrenç görünmektedir. Eğer tümüyle içgüdüsüyle yaşıyan bir erkek, öylece bırakılırsa bütün kadınların kendisini ama sadece kendisini sevmesini ister, kadınların başka erkeklere verebilecekleri herhangi bir sevgi onda kolayca ahlaksal suçlamalara dönüşebilecek duygular yaratır. Özellikle kadının kendi karısı olması halinde durum böyledir. Örneğin Shakespeare'in erkekleri karılarının aşırı tutkulu (ateşli) olmalarını istemezler, Shakespeare'e göre kusursuz kadın, kocasının okşamalarına bir görev duygusuyla kendini bırakan ve aslında seksten haz almayıp sırf ahlak yasaları buyurduğu için ona katlanan, bu nedenle de kendine bir aşık bulmayı düşünmeyen kadındır. Karısının kendisini aldattığını öğrenen içgüdüsel koca, karışma ve onun aşığına karşı içi nefretle dolar ve seksin böylece çok kötü bir şey olduğuna karar verebilir Hele yorgunluktan ya da yaşlılıktan dolayı iktidarsızsa, bu durum daha güçlü olarak ortaya çıkar. Birçok toplumda yaşlı erkekler gençlere göre daha ağır bastıkları için seks konusundaki resmi ya da geçerli düşüncenin kaynağını delikanlıların oluşturmaması doğal karşılanmalıdır.

Cinsel yorgunluk uygarlıkla ortaya çıkan görüngüdür (phenomenon, hadise). Bu olay hayvanlar aleminde bilinmez, vahşi (uygarlık öncesi) insanlar arasındaysa cinsel yorgunluğa pek seyrek rastlanır. Tek eşli evliliklerde de pek seyrek ortaya çıkar zira birçok erkeğin bedensel olarak aşırıya gitmesini yeni heyecanlar körükler. Ayrıca kadınların cinsel birleşmeyi red etme özgürlüklerinin bulunması halinde de cinsel yorgunluk söz konusu olamaz, zira böylesi durumda tıpkı dişi hayvanlar gibi, kadınlar da cinsel birleşmeden önce kendilerine kur yapılmasını istiyecekler ve kendilerini erkeğin arzuları yeteri kadar alevlenmeden aşıklarına teslim etmiyeceklerdir. Bu tümüyle içgüdüsel olan duygu ve davranış, uygarlık tarafından zayıflatılmıştır. Bunda büyük pay ekonominindir. Evli kadınlar ve fahişeler, benzer şekilde, cinsel çekicilikleriyle yaşamlarını kazanırlar ve bu nedenle de kendilerini sadece, içgüdüleri kamçılandığı zaman veremezler. Buysa cinsel soğukluğa karşı Doğa'nın koruyucusu olan kur yapmanın oynadığı rolü son derece küçültmektedir. Sonuçta katı ahlak kurallarıyla yeteri kadar kendilerini sınırlamayan erkekler her zaman aşırı gitme eğilimini taşıyacaklar buysa doğal olarak, çileci inançlara yol açan usanç ve tiksinme duygularını yaratacaktır.
Sıkça rastlandığı gibi, kıskançlık ve cinsel yorgunluk bir leşince, sekse karşıt duygu güçlü hale gelmektedir. Bence bu, şehvet düşkünü toplumlarda çileciliğin gelişme eğilimi taşımasının temel nedenidir.

Bakirliğin (evlenmemenin) bir tarihsel görüngü (pheno menon, hadise) olarak tabiiki başka kaynaklarıda vardır. Kendilerini ilahların hizmetine adamış olan rahip ve rahibeler bu ilahlarla evli kabul edilebilirler ve böylece kendilerini, ölümlülerle her türlü cinsel birleşmeden sakınmaya zorlarlar. Doğal olarak bunlar son derece kutsal kabul edilecekler ve böylece kutsallık ve bakir kalma (evlenmeme) arasında bir ortaklık oluşacaktır. Katolik Kilisesinde bugün de rahibeler İsa'nın gelinleri olarak kabul edilmektedirler. Ve bu elbette onlarda ölümlülerle cinsel birleşmede bulunmanın günah olduğu düşüncesini yaratan nedenlerden biridir.

İlk çağın son dönemlerinde çileciliğin artmasında şimdiye kadar değindiklerimizden çok daha çapraşık nedenlerinin bulunduğu kuşkusu var bende. Yaşamın neşeli, insanların güçlü olduğu ve var olan dünyevi hazların tam bir doygunluk vermeye yeterli bulunduğu çağlar vardır, insanların yorgun olduğu, bu dünyanın ve onun hazlarının onları doyurmadığı ve yaşadıkları bu dünyanın doğal boşluğunu kapatmak için cinsel (spıritual, ruhani) teselliler aradıkları ya da bir öte dünya yarattıkları çağlar da olmuştur. Süleyman'ın **«Türkülerin Türküsü»** (Neşideler Neşidesi) ile

Süleyman'ın Mesellerini (Ecclesiastes) [Eski ahit'in (Tevrat) daha çok tarih, efsane, şiir, atasözü gibi metinlerden oluşan üçüncü bölümü Ketubım'de Hz. Süleyman'ın yazdığı kabul edilen 18 türkü otuzbir bölümlük Meseller.] karşılaştırdığımızda görürüz ki birincisi ilk çağın en dinç ve güzel dönemini, İkincisiyse çürüme dönemini sergilemektedir. Bu farklılığın nedenini bilebilecek durumda değilim. Belki de açık havadaki hareketli yaşamın yerini yerleşik kent yaşamının alması, Stoacıların ağır kanlı oluşları ya da Meselleri (Ecclesiastes) yazan kişinin yeteri kadar beden eğitimi yapmadığı için herşeyin beyhude olduğunu düşünmesi gibi çok basit ve bedensel (fizyolojik) bir nedeni vardır. Ne olursa olsun böylesi bir duygu durumu (mood) hiç şüphesiz seksin kolayca mahkum edilmesine yol açacaktır. Galiba bizim öne sürdüğümüz nedenlerle diğer bir çokları antik çağın son yüzyılındaki genel usancı körüklemişler ve bu usancın bir görünümü de çilecilik olmuştur. Ne yazık ki Hıristiyan ahlak felsefesi (ethic, ilmi ahlak) bu tükenmiş ve hastalıklı dönemde kurulmuştur. Daha sonraki dönemlerin güçlü insanları, tüm yaşambilimsel (biological, ilmül hayatı) değerlerinin ve insan yaşamını sürdürmenin anlamını yitirmiş olan hasta, bıkkın ve düş kırıklığına uğramış insanlara ait hayat görüşüne ayak uydurmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu gelecek konunun kapsamına giriyor. Sh: 7-34

AŞKIN İNSAN YAŞAMINDAKİ YERİ

Toplulukların birçoğunda aşka karşı takınılan tavra egemen olan tuhaf bir ikilem vardır: bir yanda şiirin, romanın, oyunun ana konusu aşktır, diğer yanda en ciddi toplum bilimciler tarafından ekonomik ve politik dönüşüm (reform) planlarında aşkın varlığı göz ardı edilmektedir. Bu tutumun savunulabilir bir yanı olduğunu sanmıyorum. Ben aşkı insan yaşamındaki en önemli şey olarak görüyor ve sevginin özgürce gelişmesine gereksiz yere karışan düzenlere iyi gözle bakmıyorum.

Aşk, sözcüğüne gerçek anlamı verildiğinde, cinsiyetler arasındaki birtakım ya da tüm bağlantıları ifade etmez, o coşkun bir şekilde insanı saran bedensel olduğu Kadar ruhsal da olan duygu ve ilişkiyi dile getirir. Her düzeyde yoğunluk kazanabilir. Sayısız kadın ve erkek «Tristan und Isolde» de anlatılan böylesi duyguları kendi yaşamlarında duymaktadırlar. Aşk

duygusunun sanatsal anlatım gücüne pek sık rastlanmaz fakat duygunun kendisine, en azından Avrupa' da, sıkça rastlanır. Bazı toplumlarda, aşk, diğerlerinden çok daha yaygındır. Bence bu durum o toplumun insanlarına değil gelenek ve kurumlarından kaynaklanmaktadır. Aşka Çin'de seyrek rastlanır, tarihte aşk şeytansı cariyeler tarafından baştan çıkarılan kötü imparatorların özellikleri olarak görülmüştür. Geleneksel Çin kültürü her tür güçlü duyguyu yadsır ve her koşulda insanın kendine hakim olmasını öne sürer. Bu bakımdan on sekizinci yüzyılın başlarını andırıyor. Geçmişlerinde romantizm hareketi, Fransız Devrimi ve Büyük Savaş bulunan bizler, aklın kapladığı yerin Kraliçe Anne devrinde sanıldığı gibi, insan yaşamında pek öyle egemen olmadığının bilincindeyiz. Ve akıl psikoanaliz yöntemini bularak kendi kendine ihanet etti. Çağdaş dünyada akıldışı (extrarational) üç ana etkinlik (activity, faaliyet) din, savaş ve aşktır. Bunların üçü de akıldışıdırlar fakat aşk akla karşıt (antirational) değildir, yani aklı başında bir kişi sevginin varlığından oldukça tad alabilir. Daha önceki bölümlerde üzerinde durduğumuz nedenlerden dolayı çağdaş dünyada din ile aşk arasında belli bir uzlaşmaz çelişki vardır. Ben bu çelişkinin engellenemeyeceği kanısında değilim, bu karşıtlığın kökü, diğer dinlerden farklı olarak, Hıristiyan dininin çileciliğe dayanmasında yatmaktadır.

Çağdaş dünyada aşkın dinden çok daha şiddetli bir düşmanı vardır, bu iş ve ekonomik başarının kutsal kitabıdır. Özellikle Amerika'da, çoğunluk tarafından kişinin aşkını işine karıştırmaması gerektiğine, böyle bir şey yaparsa bunun aptallık olduğuna inanılır. Ne varki burada da tüm insansal konularda olduğu gibi bir denge gereklidir. Mesleğini tümüyle aşkı uğruna feda etmek her ne kadar bazı durumlarda trajik bir kahramanlık olsa da, aptalca bir şeydir, ama aşkı meslek uğruna kurban etmek de aynı şekilde aptallıktır, üstelik yiğitçe hiçbir yanı olmayan bir aptallık. Ne yazık ki istesek de istemesekte, tümüyle para kazanma temeline oturtulmuş bir toplumda, bu oluyor. Tipik bir iş adamını, özellikle Amerika'da, gözünüzün önüne getirin: gelişip büyüdüğü ilk günden itibaren en yetkin düşüncesinin tümünü ve tüm ise yarar gücünü parasal (finansial) başarısı için harcar, bunun dışında kalan herşey onun için önemsiz bir eğlencedir. Gençliğinde bedensel gereksinimlerini ara sıra gittiği oruspularla giderir, gecikmeden de evlenir, ne varki ilgi duyduğu şeyler karısının ilgi duyduklarından tümüyle farklıdır ve hiçbir zaman karısıyla içten bir ilişki kuramaz. İşinden eve geç ve yorgun döner, sabahları daha karısı uyanmadan erkenden kalkar. Pazarlarını golf oynayarak geçirir, zira bu idman (exercise) para kazanma uğraşında onu dinç tutması için gereklidir. Karısının meraklarıysa ona son derece kadınsı gelir, bunları onaylasa bile onları paylaşmaktan yana değildir. Evlilik içi aşka olduğu gibi evlilik dışı aşka da vakti yoktur ve böylece iş nedeniyle evden uzaklara gittiği zamanlar oruspuları ziyaret eder. Karısı ona karşı cinsel olarak çoğunlukla soğuk davranır, ama buna hiç şaşmaz zira onun da karısına kur yapacak zamanı yoktur. Bilinçaltında nedenini bir türlü bilemediği bir doyumsuzluk vardır. Bu doyumsuzluğunun büyük bir bölümünü işte bastırır, ama doyumsuzluğunun bahsi müşterekli döğüşleri izlemek ya da ilericileri kovuşturmak için sadistçe tadlar aldığı pek hoş olmayan başka biçimlerde de giderebilir. Aynı şekilde doyumsuz olan karısı da ikinci sınıf işlerle uğraşarak bir çıkış yolu bulur ve yaşamları özgür ve rahat olanların rahatlarını kaçırarak erdemli kalmaya çabalar. Böylece karı ve kocanın her ikisinde de eksik kalan cinsel doyum kamu ruhu ve yüksek ahlak prensipleri ardına gizlenerek insanlıktan nefrete dönüşür. İlişkilerin bu talihsiz durumu büyük ölçüde cinsel gereksinimlerin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Aziz Paul evlilikte gereksinilen tek şeyin cinsel birleşme olanağı olduğunu düşünmüş ve bu görüş Hıristiyan ahlakçıların öğretilerinde bütünüyle

desteklenmiştir. Onların cinselliğe karşı olan nefretleri, cinsel yaşamın tüm güzel yanlarına karşı gözlerini kör kılmıştır. Bunun sonucundaysa gençliklerinde bu eğitimle yetişenler, dünyanın tüm güzel yanlarına gözlerini kapayarak bir kör gibi dolaşmaktadırlar. Aşk cinsel birleşme isteğinden çok daha başka bir şeydir, birçok kişinin yaşamlarının büyük bir bölümüne acı veren yalnızlık tan kaçmanın temel aracıdır. İnsanların çoğunda bu katı dünyadan ve çevrenin zalimliğinden kaynaklanan bir korku yüreklerinin derinliklerine işlemiştir. Erkeklerde çokluk sertlik, kabalık ya da zorbalık gibi tavırlarla, kadınlarda dır dır ve şirretlikle gizlenmeye çalışılan, sevgiye karşı bir özlem vardır. Bu duyguya karşılıklı coşkun bir sevgi son verebilir, benliğin (ego, ene) katı duvarlarını yıkar ve ikinin tekleştiği yepyeni bir varlık çıkartır ortaya. **Doğa insanoğlunu yalnız yaşayacak biçimde meydana getirmemiştir öyleki insanoğlu diğerinin yardımı olmadan onun (doğanın) amacını gerçekleştiremez ve çağdaş insan cinsel içgüdülerini aşk olmadan bütünüyle doyuramaz.** İnsan bütün varlığıyla (bedensel olduğu kadar düşünsel) ilişki kurmadan içgüdü tamamıyla doyurulamaz. Mutlu bir karşılıklı sevginin verdiği o engin içtenliği ve coşkun beraberliği hiç yaşamamış olanlar yaşamın onlara verebileceği en güzel şeyi yitirmişlerdir, bilinçle değil, bilinçsizce duyarlar bunu ve sonu, onları kıskançlığa, zorbalığa ve zalimliğe iten hüsranla biter. Şu halde coşkun sevgiye hak ettiği yeri vermek, toplum bilimciyi ilgilendiren bir konudur, zira eğer kadın ve erkek bu deneyimden yoksun kalırlarsa tamlığa erişmeleri olanaksızdır ve dünyada arda kalan diğer şeylere karşı bir yakınlık duyamazlar ki bunsuz toplumsal etkinliklerinin zararlı olacağı kesindir.

Birçok kadın ya da erkek yaşamlarının bir döneminde uygun koşullar altında coşkun sevgi duyacaklardır. Deneysiz biri için coşkun sevgiyi, cinsel açlıktan ayırmak güçtür, bu durum özellikle sevmedikleri bir erkeği öpemeyecekleri öğretilen iyi aile kızları için söz konusudur. Evlendiği zaman bakire çıkmak isteyen bir genç kız çoğu zaman olduğu gibi, cinsel deneyimi olan bir kadının kolayca düşmeyeceği, geçici ve sıradan bir cinsel çekimin tuzağına düşüverir. Bu, mutsuz evliliklerin şüphesiz sıkça rastlanan bir nedenidir. Hatta karşılıklı sevginin varlığında bile biri ya da her ikisi günâh işledikleri inancıyla zehirlenebilirler. Bu düşünce bir gerçeklikten de kaynaklanabilir. Örneğin Parnell hiç şüphesiz zina işleyerek günaha bulanmıştır zira İrlanda'nın umutlarının gerçekleşmesi bu yüzden yıllarca geriye atılmıştır. Ama hiç bir gerçekliği olmasa da günah düşüncesi aşkı aynı şekilde zehirler. Eğer sevgi olabilecek bütün güzelliklerin sergilenmesiyse, özgür, verimli, sınırsız ve içten olmalıdır.

Geleneksel eğitimin sevgiye bulaştırdığı günah duygusu, evlilikte bile, ister bilinçli, düşünceleri bağımsız olsun, isterse geleneğe bağlı, kadınlarda olduğu kadar erkeklerde de bilinçaltına işler. Bu tutumun etkileri çeşitlidir, çokluk erkekleri sevişirken haşin, beceriksiz ve sevimsiz yapar, kadının duygularını deşmek için bu konuda konuşmadıkları gibi ne de birçok kadının tad almasında temel olan son harekete yavaş yavaş yaklaşmayı, gerektiği gibi değerlendirebilirler. Aslında çoğu kez bir kadının da tad alması gerektiğini atlarlar. Eğer bir kadın tad almıyorsa suçlu sevgilisidir. Geleneğe bağlı olarak eğitilen kadınlarda soğuk davranmakta çoğu zaman belli bir gurur, büyük bir bedensel kayıtsızlık ve kolay bedensel yakınlaşmaya karşın bir isteksizlik vardır. Becerikli bir sevgili bu ürkekliklerin üstesinden gelebilir, fakat erkek bunlara namuslu bir kadının göstergeleri olarak saygı ve hayranlık duyuyorsa, bu ürkekliği yenmesi mümkün değildir ve yıllar sonra bile evliliklerindeki karı koca ilişkileri az ya da çok resmi ve donuk olarak kalır. Dedelerimizin günlerinde kocalar

karılarını çıplak göremezlerdi ve kanları böylesi bir istek karşısında dehşete düşerlerdi. Bu tutum bugün de sanıldığından çok daha yaygın, hatta bu sorunun üstesinden gelenler de bile hala önemli ölçüde eskiden kalan o gerginlik devam ediyor.

Çağdaş dünyada sevginin bütünüyle gelişmesine diğerlerinden daha ruhsal olan bir başka engel vardır, bu bir çok kişinin kendi eldeğmemiş bireyselliklerini koruyamayacakları korkusu duymalarıdır. Bu oldukça çağdaş ve aptalca bir korkudur. Bireysellik kendi içine kapalı bir son değildir, o dünya ile meyva verebileceği ilişkiler içine girmesi gereken, ve böylece ayrılığını yitirecek bir şeydir. Cam bir fanus içine kapatılan bireysellik solar, insan ilişkileriyle büyüyen bireysellik ise zenginleşir. Aşk, çocuk ve çalışma bireyle dışta kalan dünya arasındaki ilişkiyi güçlendiren en önemli kaynaklardır. Bunların arasındaki sevgi sıralamada birinci gelir. Ayrıca anne ve babanın her ikisinin de karakterlerini yansıtması muhtemel olduğu için, sevgi, bir anne-baba sevgisinin en iyi biçimde yaratılabilmesi için gereklidir. Eğer anne ve baba birbirlerini sevmiyorlarsa, herbiri kendi karakterini çocukta görmekten mutlu olacak, diğerinin karakterinin belirmesiyse ona acı verecektir. iş, her zaman kişiyi dış dünya ile verimli bir ilişkiye geçirme gücüne sahip değildir. Bunu başarıp başaramaması gerçekleştirilen çalışmanın özüne bağlıdır. Eğer çalışmanın itici gücü sadece para kazanmak ise bir değeri yoktur, insanlara, şeylere ya da sadece bir hayale bağlılığı somutlayan çalışma değerlidir. Ve sadece tahakküm eden sevgi de değersizdir, salt para kazanmayı amaçlayan çalışmayla aynı düzeydedir. Sevginin sözünü ettiğimiz değeri kazanabilmesi için sevilen kişinin ben'i kişinin kendi ben'i kadar önemli olmalı ve başkalarının duygu ve arzularını kişi kendi duygu ve arzuları gibi almalıdır. Bundan, sadece bilinçli değil içgüdüsel olarak da bencillik duygusunun boyutları diğer kişiyi de içine alacak kadar genişlemelidir anlamı çıkar. Tüm bunları vermek, rekabetçi, hırçın toplumumuz ve kısmen romantizm kısmen Protestanlık tarafından türetilen kişiliğe aptalca tapınma yüzünden güçleşmektedir.

Sevgi, çağımızın özgür insanları tarafından ilgimizi ciddi olarak çeken yeni bir tehlike karşısındadır. İnsanlar her fırsatta, hatta sıradan basit bir dürtüyle bile, cinsel ilişkide bulunabilmelerinin önünde hiç bir ahlaksal engelin kalmadığını hissetmeleriyle, seksi ciddi duygu ve sevgilerden ayırma alışkanlığı edindiler, hatta seksi nefret duygularıyla bir tuttular. **Aldaus Huxley'in romanlarında bu konuda çok güzel örnekler vardır. Huxley'in kişileri, cinsel birleşmeye St. Paul gibi sadece bedensel bir boşalım olarak bakmaktadırlar, ona katılabilecek yüce değerler onlar tarafından bilinmemektedir.** Bu tutumun bir adım sonrası çileciliğin dirilmesidir. Aşkın kendine özge düşüncesi, özünden kaynaklanan ahlaksal ölçütleri vardır. Bu ölçütler bir yandan Hıristiyan öğretisiyle, diğer yandan gençliğin önemli bir bölümü arasında yaygınlaşan, tüm cinsel ahlaka karşı karmakarışık başkaldırıyla belirsizleştirilmiş tir. Sevgiden koparılmış bir cinsel birleşme içgüdüye derinlemesine doygunluk vermeye yeterli değildir. Bunun asla gerçekleşmemesi gerektiğini söylemiyorum, bunun gerçekleşmesi için öylesine katı engeller koyarız ki sevginin gerçekleşmesi de son derece güç bir hale gelir. Söylemek istediğim, sevgiden ayrılıp kopartılmış cinsel birleşmenin pek az değeri olduğu ve buna öncelikle sevgi deneyimi gözüyle bakmak gerektiğidir.

Gördüğümüz gibi aşkın insan yaşamında iddia ettiği yer son derece büyüktür. Ne var ki aşk, serbest bırakıldığında ne yasanın ne de törenin sınırları içinde kalmayacak kadar anarşik bir güçtür de. Eğer çocuklar söz konusu olmasa pek önemli bir sorun değil. Fakat işin içine çocuklar girince aşkın özerkliğini yitirerek insan soyunun devamına hizmet ettiği farklı bir alana geçeriz. Bir çatışma çıktığında tutkun (passionate, ihtiraslı) sevginin iddialarının

üstesinden gelebilecek çocuklara ilişkin toplumsal ahlakın olması gereklidir. Sağduyulu bir ahlak, sevgi sadece kendi içinde güzel olduğu için değil anne ve babanın birbirlerini sevmelerinin çocuklar için büyük değer taşımasından dolayı da çatışmayı en az düzeye indirir. Sevgiye olabildiğince az bulaşmaktan kaçınmak çocukların çıkarlarına olduğu kadar sağduyulu ahlakın da temel araçlarından biri olmalıdır. Bu konuyu aileyi ele almadan tartışamayız.

Sh:82-88

FAHİŞELİK

Saygıdeğer kadınların iffetinin çok önemli bir konu olarak görünmeye başlamasıyla, evlilik kurumuna, onun gerçek bir parçası olarak ele alman bir başka kurum daha eklendi — Fahişelik kurumundan söz ediyorum—. **Fahişelerden, yuvamızın kutsallığının, karılarımızın, kızlarımızın saflığının koruyucusu olarak söz eden Lecky'nin söylediklerini herkes bilir.** Duygu Viktorya çağma ait, ifade tarzıysa eskimiş, ama yadsınılmayacak kadar da gerçek. Lecky'in sözleriyle küplere binen ahlakçılar onu suçladılar fakat onun söylediklerinin gerçek olmadığını göstermekte niçin başarılı olamadıklarını bir türlü anlayamadılar. Ahlakçı pek haklı olarak, eğer erkekler öğretisini izlerlerse fahişeliğin ortadan kalkacağını öne sürüyordu. Fakat erkeklerin kendisini izlemeyeceklerini de oldukça iyi bilmekteydi. Böylece de onu eğer izleselerdi ne olurduyu düşünmek abes kaçmaktadır.

Fahişeliğe gereksinim, bekâr olmaları nedeniyle ya da seyahate çıkmaları sonucu karılarından uzakta bulunmalarından dolayı, kadınsız kalmaktan pek hoşnut olmayan birçok erkeğin, geleneksel namusu sürdüren bir toplumda, kendilerine uygun bir hanımefendi bulamamaları gerçeğinden doğmuştur. Böylece toplum, onaylamaktan utanç duyduğu fakat tamamıyla doyumsuz bırakmaktansa çekindiği erkeklerin gereksinimlerini karşılamaları için belli bir sınıf kadını bir yana ayırmıştır. Fahişenin sağladığı tek avantaj istendiği an emre hazır olması değildir, ayrıca mesleğinin dışında bir yaşamı olmadığı için, hiçbir güçlükle karşılaşılmadan herşey gizli kalabilmekte ve onunla beraber olan erkek karısına, ailesine ve kilisesine, onurundan hiçbir şey yitirmeden, geri dönebilmektedir. Ne var ki bu zavallı kadın, yerine getirdiği cüretli hizmete ve karıların, kızların ve kilise yöneticilerinin (mütevelli) iffetlerini gözle görülür bir şekilde korumasına rağmen, genellikle horlanır, toplum dışı görülür ve işi dışında sıradan insanlarla yakın ilişki kurmasına izin verilmez. Hıristiyanlığın kazandığı zaferle başlayan bu kahredici haksızlık o zamandan bu yana süregelmekte., Fahişenin büyük suçu, meslekten ahlakçıların sahtekarlıklarını gözler önüne sermesidir. Freud'cu sansürün baskı altında tuttuğu düşünceler gibi fahişe de bilinçdışına (unsons cious) atılmalıdır. Ne var ki fahişe atıldığı o yerden, tüm sürgünlerin yaptıkları gibi, farkında olmadan öcünü almaktadır.

«Çokluk sokaklarda duyarım, gece yarıları

Nasıl lanetler yağdırdığını genç orospunun

Yükselir yeni doğan bebeğinin hıçkırıkları

Ve kavurur belalar evliliğin ölüm arabasını.

Fahişelik her zaman hor görülüp gizli tutulmamıştır. Kökeni aslında sanılabileceğinden daha yüceydi. Başlangıçta fahişe bir tanrıya ya da tanrıçaya adanmış bir rahibeydi ve geçen

yabancılara hizmet ederek bir tapınma (ibadet) eylemini yerine getirmekteydi. O günlerde onlara karşı saygılı davranılır, onlarla beraber olan erkek onları yüceltirdi. Kilise ulular bir yığın sayfayı bu isteme karşı ettikleri ağır küfürlerle doldurmuşlardır. Onlara göre bu putperest tapınmanın (ibadet) şehvet düşkünlüğünü göstermekte ve kökeninde şeytanın oyunları yatmaktadır. Tapınaklar kapatılarak fahişelik her yerde kâr getiren ticari bir iş haline getirildi, elbette fahişelerin kendilerine değil, gizli kölelik ettikleri efendilerine kâr sağlayan bir işti bu, zira oldukça yakın zamana kadar tek başına çalışan fahişeye, çok az rastlanırdı. Büyük çoğunluğu genelevlerde, hamamlarda ya da diğer kötü şöhretli yerlerde iş tutarlardı. **Hindistanda dinsel fahişelikten ticari fahişeliğe dönüşüm hâlâ tümüyle tamamlanmamıştır.** «Mother India» (Hindistan Ana)nın yazarı olan Kat herino Mayo dinsel fahişeliğin süregelmesini bu ülkeye karşı suçlamalarının bir tanesine kanıt olarak gösteriyor. Kuzey Amerika dışında her yerde fahişeliğin gerilediği görülüyor, hiç şüphesiz bu kadınların yapageldiklerinin dışında başka yollarla yaşamlarını kazanma olanağının daha çok ortaya çıkması ve bugün daha fazla kadının para için değil istedikleri için evlilikdışı ilişkileri yeğlemesi gerçeklerinden kaynaklanmaktadır. [Albert Londres «The Road to Buenos Ayres» 1929.] Gene de fahişeliğin tümüyle yok edilebileceğini sanmıyorum. Örneğin, uzun bir yolculuktan sonra karaya çıkan denizcileri ele alalım. Onlardan kadınlara kur yaparak sevgi uyandırıp onları etkileyecek sabrı bekleyemeyiz. Ya da evliliklerinde mutsuz olanı ve karılarından ödü patlayan oldukça geniş bir erkek kütlesini alalım ele. Böylesi erkekler karılarından uzak olduklarında rahatlık ve kolaylık arayacaklardır ve bunu ruhsal yükümlülüklerden olduğunca kurtulmuş bir biçimde isteyeceklerdir. Bunun yanında fahişeliği en alt düzeye indirme gereğinin ciddi nedenleri bulunmaktadır. Bu konuda üç yaşamsal itirazda bulunulabilir: birincisi toplumun sağlığına karşı tehlike oluşturması, İkincisi kadınların uğradığı ruhsal yıkım ve üçüncüsü erkeklere verdiği ruhsal yıkım.

Toplumun sağlığına karşı oluşturduğu tehlike üçünün içinde en önemlisidir. Zührevi hastalıklar elbetteki fahişeler, tarafından yayılmaktadır. Fahişelerin fişlenmeleriyle, devlet kontrolüyle bu sorunun üstesinden gelmeye çalışmak tıbbi bakımdan pek yeterli olmamaktadır, ayrıca bu yollar polise fahişeler, hatta fırsat buldukça bu işi yapan, meslekten fahişe olmak istemeyen fakat kendilerini yasal kayıtlara geçmiş buluveren kadınlar üzerinde, baskı yapma yetkisi verdiği için, tatsız istismarlara neden olabilmektedir. Zührevi hastalıklarla eğer ona işlenen günahın cezası olarak bakılmazsa bugün olduğundan elbette çok daha etkin savaşılabilinir. Zührevi hastalığa yakalanmayı engelleyecek birçok önlem almak mümkündür, fakat böylesi bilgilerin günahı arttıracağı düşünüldüğü için önlemlerin yaygın bir şekilde öğrenilmesi istenmemiştir. Bu tür hastalıkların herhangi birine yakalanmak çok ayıp karşılandığından, zührevi hastalık kapan kişi çokluk utandığı için tedaviyi erteler. Şüphesiz toplumun bu yönde tutumu eskiye göre çok daha olumludur ve böyle gelişirse bu tutum, zührevi hastalıklarda önemli bir azalma sonucuna ulaşılabilinir. Gene de açıktır ki fahişelik var olduğu sürece tehlikeli bir biçimde hastalık yaymayı sürdürecektir.

Günümüzde var olduğu biçimiyle fahişelik, kesinlikle istenmeyen bir yaşam biçimidir. Hastalık kapma tehlikesi fahişeliği, böylesi bir yaşamın insanda yarattığı çöküntüden ayrı olarak, tıpkı üstübeç [**kuvvetli bir zehir niteliği taşıyan kullanılışı kimi koşullara bağlı olan kurşun karbonat.**] kullanmak gibi, tehlikeli bir iş haline getirmiştir. Ayyaşlığı doğuran boş bir yaşamdır. Kahredici bir sakıncası da fahişenin genel olarak horlanması hatta müşterilerinin bile ona çoğu zaman kötü gözle bakmasıdır. İçgüdüyle çatışan bir yaşamdır — tıpkı içgüdüye

karşı bir yaşam süren rahibe gibi. Tüm bu nedenlerden ötürü, Hıristiyan ülkelerde var olduğu biçimiyle fahişelik, şiddetle istenmeyen bir meslektir.

Japonlarda durum göründüğü kadarıyla tam tersidir. Fahişelik itibar gören ve istenen bir meslektir, o kadar ki mesleğe ana babanın ısrarıyla girilmektedir. Çeyiz parası kazanmak için bu işi yapanlar da pek az değildir. **Bir takım uzmanlara göre Japonların bir oranda frengiye karşı bağışıklıkları varmış. Bu nedenle Japonya'da fahişelik mesleğinin, ahlakın daha katı olduğu yerlerdeki sefilliği yoktur.** Avrupa'da alışkın olduğumuz biçiminin yerini Japonya'da var olan biçimi almalıdır. Bir ülkede ahlak kuralları ne kadar katıysa, fahişenin yaşamı da o kadar aşağılanacaktır.

Fahişelerle ilişki kurmak bir alışkanlık halini alırsa erkek üzerinde de aynı şekilde kötü etkileri olur. Cinsel ilişkide bulunmak için karşısındakini hoş tutması gerekmediği duygusunu bir alışkanlık haline getirir. Ayrıca eğer genel ahlak kurallarını kabul ediyorsa, cinsel ilişkide bulunduğu tüm kadınları küçük görecektir. Bu yapıdaki bir kafanın evliliğe karşı tepkisi son derece olumsuz olabilir, bu tepki evliliği fahişelikle bir tutan bir biçim alabileceği gibi, bunun tam tersi bir biçime de dönüşerek evlilikle fahişeliği elinden geldiğince birbirinden ayırabilir. Bazı erkekler derin bir saygı ve sevgi duydukları kadınlara karşı cinsel birleşme arzusu duyamazlar. Bu durum Freud tarafından Oedıpus kompleksi olarak nitelendirilmiştir, bana kalırsa bu, böylesi çok sevilen kadınlarla fahişeler arasına olabildiğince geniş bir uçurum yerleştirmek arzusundan kaynaklanmaktadır. Çok uç noktalara gitmeye gerek yok, eski terbiye almış erkekler, karılarına onları ruhsal olarak eldeğmemiş kılan ve cinsel haz almaktan alıkoyan, abartılmış bir saygı gösterirler. Benzer olumsuz sonuçlar, bunun tam tersinden, erkeğin karısını fahişe gibi görmesinden de çıkmaktadır. Bu cinsel birleşmenin ancak iki tarafta onu istediği zaman gerçekleşeceğini ve her zaman bir kur yapma döneminin sonunda yakınlaşılabileceğini göz ardı etmeyi doğurur. **Karısına karşı kaba ve haşindir ve karısında kolay kolay silinmeyecek bir tiksinti yaratır.**

Ekonomik güdünün cinsiyete bulaşması her zaman şu ya da bu oranda yıkım olmaktadır. Cinsel ilişkilerden karşılıklı haz alınmalı, her iki eşde de kendiliğinden, içgüdülerle ortaya çıkmalıdır. Eğer bu gerçekleşmiyorsa, değerli olan ne varsa yiter. Bir başka insandan bu kadar içten bir ilişkide yararlanmak, tüm gerçek ahlakın üzerinde yeşermesi gereken insanoğluna karşı, saygısızca bir tutumdur. Bununla beraber eğer salt bedensel (fizyolojik) zorlamalarla cinsel birleşmede bulunulursa bu erkekte pişmanlık yaratabilir ve pişmanlık onun değer yargılarını altüst eder. Bu elbette fahişelik için söz konusu olduğu kadar evlilik için de söz konusudur. Evlilik kadınlar için en yaygın geçim aracıdır ve kadının istemeden, katlandığı cinsel ilişkilerin toplamı büyük bir olasılıkla evlilikte, fahişelikten daha çoktur. Boş inançlardan kurtulmuş cinsel ilişkilerde ahlak, özünde, karşındaki insana saygıyı ve istekli olup olmadığına aldırmak sızın bir başka insandan salt kişisel zevk almak için yararlanmayı yadsımayı içerir. Zührevi hastalıkların kökü kazınıp, fahişelik saygınlık kazansa da sırf bu ilkeye ters düşmesinden dolayı fahişelik istenmeyen bir iş olarak kalacaktır.

Fahişelik üzerine o çok ilgi çekici kitabında Havelock Ellis'in fahişelikten yana geliştirdiği iddiasının, geçerli olduğunu sanmıyorum. İşe uygarlığın en eski dönemlerinde var, olan ve diğer zamanlar denetim altında tutulan anarşik içte pileriıı atılmasını sağlayan orgileri ele alarak başlıyor. Havelock Ellis'e göre fahişelik orgiden doğmuştur ve orginin [**İlkellerde cinsel yasakların belli bir süre ortadan kaldırıldığı yasaksız eğlence**]hizmet ettiği amacı bir oranda yerine getirmektedir. Birçok erkeğin, geleneksel evliliğin yasakları, namus ölçüleri ve nezaket

kurallarıyla getirdiği sınırlamalar yüzünden tam anlamıyla doyuma ulaşamadığını ve böylesi erkeklerin fırsat buldukça fahişelere giderek boşalmalarının tüm diğer çözüm yollarından daha az antisosyal olduğunu söylüyor. Biçimi daha çağdaş olmasına karşın, aslında bu sav Lecky'ninkinin aynıdır. Cinsel yaşamları sağlıklı olan kadınlar da Havelock Ellis'in sözünü ettiği güdülerden erkekler kadar etkilenirler ve eğer kadının cinsel yaşamı özgür bırakılırsa erkekler beraber olmak için amaçları sadece para olan profesyonellere gerek duymadan değinilen içtepilerine doyum bulabileceklerdir. Bu, kadının cinsel özgürlüğünden beklenen en büyük yararlardan bir tanesidir. Gözleyebildiğim kadarıyla cinsiyete ilişkin duygu ve düşünceleri, eski yasakların etkisi altında kalmayan kadınlar, evliliklerinde Viktorya dönemindekinden çok daha fazla doyum alıp verebiliyorlar. Eski ahlakın dağıldığı yerde fahişelik de dağılmıştır. Bir zamanlar fırsat buldukça fahişeleri ziyaret etmek zorunda bırakılan delikanlı, şimdi kendi ayarındaki genç kızlarla ilişki kurabiliyor, bu her iki tarafında özgür olduğu, ruhsal (psikolojik) unsurlar kadar bedensel unsurların da önemli olduğu ve her ikisinin de coşkun bir sevgi duydukları bir ilişkidir. Her gerçek ahlak açışından bu, eski sisteme göre çok büyük bir gelişmedir. Ahlakçılar gizlenmesi daha güç olduğu için bundan yakınırlar, fakat bu ahlakçıların duymaması gereken ahlakın çiğnenmiş olan ilk kuralı değildir. Bence gençler arasındaki yeni serbestlik tümüyle sevinç vericidir. Bu, haşin olmayan erkeklerden ve kılıkırk yarmayan kadınlardan oluşan bir kuşak yaratmıştır. **Yeni özgürlükleri yadsıyan herkes, aslında uygulanması mümkün olmayan katı hukuk sisteminin baskısına karşı sadece emniyet sübobu olarak fahişeliğin devamını istediklerini açıkça kabul etmelidirler.**

Sh:98-104

CİNSİYET VE BİREYSEL MUTLULUK

Cinsiyet ve cinsel ahlakın kişinin bireysel mutluluğu ve iyiliği üzerindeki etkileri konusunda daha önceki bölümlerde gördüklerimizi tekrarlamak istiyorum. Bu konuda sadece yaşamın etkin (actif) cinsel dönemiyle ya da gerçekleşen cinsel ilişkiyle ilgilenmeyeceğiz. Cinsel ahlak, olumlu ya da olumsuz koşullara bağımlı olarak çocukluğu, yetişkinliği ve hatta yaşlılığı çeşitli biçimlerde etkiler.

Geleneksel ahlak, çocuklarda yasaklar koyarak işlemeye başlar. Çocuğa, çok küçük yaşlarda, büyüklerin önünde vücudunun belli bölümlerine dokunmaması gerektiği, çişi geldiğinde fısıltıyla söylemesi ve çişini gizlice yapması öğretilir. Vücudunun belli bölümlerinin belirli eylemlerinin, çocuğun kavrayamadığı fakat onda özel bir ilgi ve merak doğuran garip özellikleri vardır. Bebeklerin nereden geldikleri gibi bir takım zihinsel sorular sessizce düşünülmendir zira bunlara büyükler ya kaçamak ya da gerçek dışı yanıtlar vermektedir. Küçükken vücutlarının belli yerlerine dokunduklarında, kendilerine büyük bir ciddiyetle **«Böyle yaptığını göreceğime ölünü göreydim»** denilen bir dolu hiç de yaşlı olmayan kişi tanırım. Söylenirken üzgünüm ama yaşamın daha sonraki yılları için yaratılmaya çalışılan namus her zaman geleneksel ahlakçıların istekleri doğrultusunda gerçekleşmemiştir. Sık sık gözdağı verilir. Belki çocukları daha önceleri olduğu gibi iğdiş etmekle korkutmak pek yaygın değil ama hâlâ onları deli olmakla tehdit etmek oldukça uygun görülmekte. Aslında New York eyaletinde kendisi farkında olmadan birine kendini tehlikeye atmamasını söylemek yasaktır. Bu eğitimin sonunda birçok çocuk küçük yaşlarında cinsiyete ilişkin konularda dehşet ve suçluluk duygusu edinmektedirler. Cinsiyetle bütünleşen bu korku ve suçluluk çok derinlere

bütünüyle bilinçaltına işliyor. Keşke kendini böylesi çocuk masallarından kurtardığına inanan kişiler arasında gök gürültüleri altında normal zamanlardaki gibi cinsel ilişkilerde bulunup bulunamayacaklarının belirlendiği bir anket yapılabilse, eminim ki bu kişilerin % 90'ı yüreklerinin derinlerinde, öyle davranırlarsa kendilerini yıldırım çarpacağına inanırlar.

Sadizmin ve Mazoşizmin her ikisi de hafif oldukları zaman normalselerde, cinsel suçluluk duygusu işe karıştı mı tehlikeli bir biçim alırlar. **Mazoşist kendisinin seksle ilişkin suçunun kesinlikle bilincindedir.** Sadistse kadını baştan çıkarıcı olarak suçlamaktadır. Yaşamın daha sonraki yıllarında ortaya çıkan bu durumlar, çocukluktaki aşırı katı ahlak öğretimi etrafından yaratılan ilk izlenimlerin ne kadar etken olduğunu göstermektedir. Bu hususta, çocukların eğitimiyle ilgili kişiler özellikle çok küçük çocuklara bakmak durumunda da olanlar giderek daha bilgili kılınıyorlar. Ama ne yazık ki bilgilenme henüz mahkemelere ulaşamadı.

Çocukluk ve gençlik, yaşamda dayağın, haylazlığın ve yasakların doğal ve kendiliğinden olduğu ve çok aşırıya gidilmedikçe kötü gözle bakılmadığı bir çağdır. Fakat cinsel yasakları çiğneme büyükler tarafından tüm diğer kurallara uymamaktan oldukça farklı biçimde ele alınmakta, çocukta kaçınılmaz olarak onun ayrı bir kategoriye ait olduğu düşüncesi doğmaktadır. Eğer çocuk dolaptan meyva çalarsa canınız sıkılabilir, çocuğa bağırıp çağırırsınız ama ahlaksal açıdan bir dehşete düşmez ve çocuğa da korkunç bir şey olduğu izlenimi vermezsiniz. Ama, bunun yerine geri kafalı biri olsanız ve onu **kendi kendine doyuma (maturbating, istimna) çalışırken yakalasanız, sesinizde daha önceki ilişkilerinizde hiç rastlamadığı bir ton olacaktır. Sesinizdeki bu ton sizin suçlamanıza neden olan davranıştan kendini alamayan çocukta iğrenç bir dehşet yaratır. Çocuk sizin içtenliğinizin etkisinde kalarak kendi kendine doyumun söylediğiniz gibi aşağılık bir şey olduğuna inanabilir. Gene de onu yapmayı sürdürür. İşte burada bir yaşam boyu sürecek hastalığın temelleri atılmaktadır. Daha ilk gençlik yıllarında kendini günahkâr olarak görmeye başlar. Kısa sürede gizlice günah işlemeyi öğrenir, günahını kimsenin bilmemesi yarım yamalak bir avuntu verir ona. Son derece mutsuz olduğu için işledikleri aynı suçun kendisi gibi saklamayı başaramayanları bulup cezalandırarak dünyadan öc alır. Düzenbazlığa çocukken alışmış olduğundan, ileri yaşlarda bu deneyiminden yararlanmakta güçlük çekmez. Böylece anababasının kendilerine göre iffetli yapmak için takındıkları düşüncesizce tavırları sonucunda hastalıklı bir içedönük, ikiyüzlü ve zalim olup çıkar.**

Çocukların yaşamına, suçluluk, utanç ve korku girmemelidir. Çocuk mutlu, neşeli olmalı, içinden geldiğince hareket etmelidir. Kendi içtepileri onda dehşet uyandırmamalı, doğal gerçeklikleri araştırmaktan kaçınmamalıdır. İçgüdüsel yaşamının tümünü karanlıklar içine gizlememelidir. Tüm çabalarına rağmen alt edemediği bilinçdışı tepilerini derinlere gömmemelidir. Eğer çocukların büyüdüklerinde birer kafaca namuslu, toplumsal korkulardan kurtulmuş, etkin bir eylemci ve düşüncede hoşgörülü kişiler olmalarını istiyorsak, onları eğitmeye çok erken başlamalıyız. Eğitim, çoğunlukla ayı terbiye etmekle eşanlamlı alınmaktadır. Ayının nasıl terbiye edildiğini biliriz hepimiz. Kızgın bir zemin üzerine konurlar ve ayakları zemin üstünde kaldığı sürece yandığı için oynamaya başlarlar. Bu esnada belli bir müzik çalınır. Belli bir süre sonra bu müzik onları oynamasına yol açar. Çocuğa da aynısı yapılmaktadır. Çocuk cinsel organını her farkedişinde yetişkinler onu azarlar. Sonunda böylesi fark edişler ona büyüklerden işittiği azarları düşündürmeye başlar ve onların çalgılarıyla oynamaya başlar ve böylece sağlıklı ve mutlu bir cinsel yaşamın tüm olasılığı ortadan kalkar.

İkinci evrede, yani delikanlılığında, cinsiyete geleneksel yaklaşımın yarattığı dertler çocukluktakinden çok daha berbattır. Birçok erkek çocuk kendilerine ne olduğunu doğru dürüst bilmezler ve düşlerinde ilk kez şeytan tarafından aldatıldıklarında altüst olurlar. Kendilerini son derece kötü olduğuna inandırıldıkları içtepilerle dolu buluverirler. Bu iç tepiler öylesine güçlüdür ki gece gündüz peşini bırakmazlar. Daha olumlu erkek çocuklarda aynı zamanda, cinsiyetten tamamen ayrı sandıkları güzelliğe, şiire, soyut aşka karşı yüksek düzeyde **ülküsel (idealism)** içtepiler vardır. Hıristiyan öğretisindeki maneşeizm (insani-mani) unsurları ergenlik çağının ülküsel ve bedensel (carnal, şehevi) içtepilerini, kendi içimizde, tamamıyla birbirinden ayrı hatta birbiriyle kavga halinde tutma eğilimindedir. Burada, aydın bir dostumun sözlerini aktaracağım: «Ben gençliğimde, bu ayrıma inanırdım ve en belirgin şekliyle sergilerdim. Günde dört saat Shelley okurdum. Şu dizeler çok duygulandırırdı beni;

'Pervanenin özlemi yıldızlardır

Geceninse gelen gün.

Ardından birden bu yukarlarda uçmaktan kurtulur, soyunan hizmetçiyi gizlice gözlerdim. İkinci tepim beni utandırırdı, ilkinde kuşkusuz cinsiyetten korkuya ilişkin ülkücülük oldukça aptalca unsurlar bulunmaktaydı.»

Hepimizin bildiği gibi ergenlik sinirsel bunalımların sıkça yer aldığı, yaşamlarının diğer dönemlerinde dengeli olan kişilerin kolayca aksi bir insan haline geldikleri bir evredir. Miss Mead «Sisam'da Ergenleşme» adını verdiği yapıtında ergenlik bunalımlarına adada rastlanmadığım bunun nedeninin geniş boyutlu cinsel özgürlük olduğunu yazmaktadır. Bu cinsel özgürlüğün misyonerlerin faaliyetleri sonucu biraz sınırlandığı bir gerçektir. Misyoner evlerinde yaşayan kızlardan konuştuğu bir bölümü, ona, ergenliklerinde kendilerinin mastürbasyon yapıp eşcinsel ilişkilere girerken, dışarda yaşayanların karşı cinsle ilişkide bulunduklarını anlatmıştır. Bizim ünlü erkek okullarımız da bu açıdan Sisam'lı misyoner evlerinden pek farklı değildir, ama bunun davranışlar üzerindeki psikolojik etkisi Sisam'lılarda zararsızken İngiliz erkek öğrenci yüreğinde geleneksel ahlak öğretisine bir saygı duymaktadır. Sisam'lılarsa misyonere, gırgır geçilecek garip zevkleri olan beyaz adam diye bakmaktadırlar.

Birçok delikanlı, ergenlik yıllarının başında cinsiyete ilişkin oldukça gereksiz sıkıntı ve güçlüklerle karşılaşırlar. Bir delikanlının eğer eli kız eline değmezse kendi kendini tutmanın zorluğu büyük bir olasılıkla onun çekingen olmasına neden olur. Evlendiğinde bu yüzden geçmiş yılların kendi kendini tutma alışkanlığını yıkamaz, ya da birden ve zalimce atar bu kendi kendini tutmayı ama bu da karısına bir sevgili gibi davranmasını engeller. Eğer orospulara giderse, ergenlikte başlayan aşkın bedensel ve düşünsel ayrışması süreklilik kazanır ve ona göre kadınlarla olan ilişkileri ya platonik olmalıdır ya da rezilce. Bundan da öte zührevi hastalıklar tehlikesiyle karşı karşıyadır. Eğer kendi düzeyinde kızlarla ilişki kurarsa, pek o kadar büyük yıkıma uğramaz, ama bu durumda bile gizlilik tehlikelidir, ve düzenli ilişkilerin gelişmesini engeller. Bir erkeğin genç yaşlarda biraz züppelikten biraz da evlenip çocuk sahibi olmak için evlenmesi güç bir iştir. Hele boşanmanın çok zor olduğu yerlerde erken evlilikler son derece sakıncalıdır. Bir biriyle yirmi yaşında uyuşan iki kişi otuzunda pekala uyuşamayabilirler. Değişik kişilerle yaşamadıkça tek bir eşle sürekli bir ilişki içine girmek birçok kişi için zordur. Eğer cinsiyete sağlıklı bir bakış açımız olsaydı, üniversite öğrencilerinin çocuk yapmaksızın evlenmelerini kabul edebilirdik. Böylece onlar çalışmalarını

önemli ölçüde engelleyen cinsiyet saplantısından kurtulurlardı. Çocuklu evliliğin ciddi eşliliği. İçin gereksinilen karşı cinse ilişkin deneyimler edinirlerdi. Ve bugün gençlik heyecanlarını boğan bahaneler uydurma, gizlenme ve hastalık kapmaktan korkmama olmadan özgürce aşkı yaşayabilirlerdi. . .

Evlenmeyen kadınların büyük çoğunluğunda geleneksel ahlak acı çektirir ve çoğu kez yıkıcı olur. Herkes gibi ben de katı geleneksel erdemini koruyan her açıdan hayranlık duyulacak kadınlar tanıdım. Ama genel kural bunun tersi. Namusunu korumanın kendisi için çok önemli olan hiç bir cinsel deneyim yaşamamış kadın, olumsuz bir tepki içine girer, endişeyle kıvranır, çoğunlukla çekingenleşir, aynı zamanda kendisinin isteyip de yapamadıklarını yapanları cezalandırma isteği duyar ve içgüdüsel olarak bilinçsizce normal insanları yadsır. Düşünsel çekingenlik uzun süren bakireliklerde en çok rastlanan şeydir. Aslında ben, kadınların bugünkü var olduğu biçimiyle, düşünsel geriliklerine cinsiyete karşı duydukları korkunun öğrenme isteklerini engellediğini iddia ediyorum. Kendilerine koca bulamayan kadınların ömür boyu bakire kalarak mutsuzluk ve yıkım içinde yaşamaları için her hangi haklı bir neden yoktur. Sık sık ortaya çıkan bu durum, evlilik kurumunun ilk devrelerinde kimsenin aklına gelmemekteydi zira o günlerde her iki cinsiyetin sayısı hemen hemen eşitti. Kuşkusuz, birçok ülkede kadın sayısının çok oluşu gelenekçi ahlak yasalarının değiştirilmesinden yana ciddi tartışmalara yol açmaktadır.

Geleneksel olarak seksten dolayı hoşgörüyle karşılanan evliliğin kendisi bile bu katı yasalar tarafından acıya boğulmaktadır. Çoğunlukta kazanılan kompleksler, erkeklerin orospularla edindikleri deneyimler ve iffetlerini koruyabilmeleri için küçük hanımlara aşılanan seksten nefret evlilikteki mutluluğa karşı tecavüzlerdir. İyi yetiştirilmiş bir kızın eğer cinsel tepileri güçlüyse, bir adama karşı duyduklarının cinsel istek mi yoksa ciddi bir hoşa gitme mi olduğunu ayırt edemeyecektir. Büyük bir olasılıkla karşısına çıkacak olan onda cinsellik uyandıran ilk erkekle evlenecek ve cinsel açlığı doyduktan sonra o adamla ortak hiç bir yanının kalmadığın çok geç fark edecektir. Cinsel konularda kadını aşırı derecede çekingen erkeği ise aşırı derecede atak kılmak için eğitimde elden gelen her şey yapılmaktadır. Her ikisi de sahip olmaları gereken cinsel konulardaki bilgilerden yoksundurlar ve çoğu zaman bu bilgisizlik doğan ilk başarısızlıklar her iki taraf için de evliliği cinsel açıdan doyumsuz hale getirir. Bundan da öte bedensel olduğu kadar düşünsel birliktelik dc güç hale gelir. Kadın cinsel konularda rahatça konuşmaya alışkın değildir. Erkek de arkadaşları ve orospular dışında bu konuda konuşmaya alışkın değil. Böylece birlikteliklerinin en canlı ve içten olması gereken anında, utanç, çekingen ve tümüyle sessiz olurlar. Muhtemelen kadın uykusu kaçmış, doyumsuz ve ne istediğinin bilincinde yatmaktadır. Belki erkeğin de aklından geçmekte, ilkin şöyle bir gelip hemen yitmekte ve ardından yavaş yavaş kafasına orospuların bile yasal karısından çok daha sıcak davrandıkları takılmaktadır. Erkek kadının soğukluğu karşısında kırılırken aynı anda karısı kendisini uyarmayı başaramadığı için acı çekmektedir. Bu faciayı hep bizim suskunluk ve nezaketimiz doğurmaktadır.

Çocukluktan ergenlik ve gençliğe oradan da evliliğe kadar uzanan bu yolda eski ahlak, aşkı bedensel içtepiye dayanan cinsellik ve duygusal içtepiye dayanan ülküsel aşk olarak ayırıp birini hayvanlaştırırken diğerini kısırlaştırarak onu sıkıntıyla, korkuyla, karşılıklı anlayışsızlıkla, pişmanlıkla ve sinir gerginliğiyle doldurmuştur. Böylesi bir hayat çekilmez. Duygusal ve hayvansal yapılar çatışmamalıdır. Bir arada bulunmalarını engelleyecek hiç bir şey yoktur ortada, ayrıca bir arada olmadan her ikisi de en güzel medyalarını veremezler.

Kadın ve erkeğin aşklarının en güzeli korkusuz olanıdır. Düşünce ve beden eşit oranlarda birleşmeli bedensel yanı var diye ilişkiyi yüceltmekten çekinilmemeli, bedensel yanın duygusal yanı gölgeleyeceğinden korkulma malıdır. Aşk kökleri toprağın derinlerine, dalları göğün enginlerine uzanan bir ağaç olmalıdır. **Aşk yasaklarla boş inançlar m dehşetiyle, korkunun suskunluğu ve lanetli sözcüklerle çevrilirse serpilip yeşeremez.** Kadınla erkek arasındaki sevgiyle anababa arasındaki sevgi insanoğlunun duygusal yaşamındaki iki ana gerçekliktir. Ne var ki geleneksel ahlak birini yüceltirken diğerini alçaltmıştır, ama sonuçta ana ile baba arasındaki aşk aşağılanırken bundan anaba bayla çocuk arasındaki sevgi zarar görmüştür. Karşılıklı hazzın ve doygunluğun meyvası olan çocuklar çok daha sağlıklı ve sağlam çok daha doğal, yalın hayvansal ama daha az bireyci ve verimkar sevilebilirler. Ana babaların yoksul aç ve stekli evliliklerinde kendilerinden sakınılan besinin kırıntılarını bu çaresiz minikde bulan ve bunun sonucunda da minimini beyinlere gelecek kuşakların başına bela olacak düşünceleri yerleştiren ana babalar da vardır. Sevgiden korkmak yaşamaktan korkmaktır ve yaşamaktan korkanlarsa üç kez ölüdürler şimdiden.

Sh:176-183

İNSAN DEĞERLERİ İÇİNDE CİNSİYETİN YERİ

Cinsel konulara ilgi duyan bir yazar böylesi konuların irdelenmemesi gerektiğini düşünenler tarafından suçlanıp bunlar tarafından tedirgin edilme tehlikesiyle her zaman karşılaşabilir. Konuya olan ilgisi, konunun önemiyle tümden oransız olursa aşırı tutucu ve şehvet düşkünü kişilerin sansürüne uğrama tehlikesinden kurtulabileceği düşünülür. Bu görüş gene de sadece geleneksel ethikde değişikliği savunanlarca dikkate alınmaktadır. Orospuların rahat bırakılmaması için uğraşanlar ve yasalara sahip çıkanlar görünüş de Beyaz Kadın Ticaretine karşıdırlar, fakat aslında bunlar isteyerek ve bilerek gerçekleştirilen evlilik dışı ilişkilere karşıdırlar. **Kadınların kısa etek giyip, dudaklarını boyamalarına karşı çıkanların ve plajlarda açık saçık mayolar görürüm umuduyla dolananların hiçbirisi cinsel saplantıların kurbanları değillerdir.** Ama bunlar daha fazla cinsel özgürlüğü savunan yazarlardan daha çok acı çekmektedirler. Katı ahlak genellikle şehvet düşkünlüğüne bir tepkidir. Ve bunları dile getiren kişiler de bu edepsiz düşüncelerle doludurlar. Bu düşünceler cinsel içerik taşıdıkları için değil, ahlakın kişileri açık ve sağlıklı biçimde bu konuda düşünmeyi olanaksızlaştırdığı için terbiye dışıdır. Ben cinsel konulara kafayı takmanın kötülüğünde kiliseyle aynı görüşteyim, ama bu kötülükle mücadelede uyguladıkları yöntemlerde kiliseyle birleşmiyorum. **St. Anthony dünyaya gelmiş geçmiş en şehvet düşkünü kişiden çok daha fazla kafayı sekse takmasıyla ünlüdür.** Kimseyi darıltmamak için bu günlerden örnek vermiyorum. **Seks yemek, içmek gibi doğal bir gereksinimdir.** Oburlarla ayyaşları suçlarız çünkü yaşamda belli yeri olan herhangi bir ilgi kişinin duygu ve düşüncelerinde çok önemli bir yeri tutar. Bunun yanında yediği mantık dahilindeki bir miktar yemekten duyulacak hazdan dolayı kimse suçlanamaz. Çilecilerin böyle davrandıkları gerçektir ve insanların yeme içmelerini ancak yaşamalarına yetebilecek düzeye indirmelerini savunmuşlardır. Bu düşünce günümüzde eskisi gibi yaygm değildir hatta unutulmuştur. Seksin hazzından kaçınmak istiyen Puritanlar sofra zevklerine kendilerinden öncekilerden daha fazla dalmışlardır. 17. yüzyılda Puritanizmi eleştirenler şöyle demektedirler:

«Keyifli geceler ve nefis yemekler mi istiyorsun?

Sofraya azizlerle otur, günahkârlarla gir yatağa.»

Puritanların insan doğasının bedensel yanını tümüyle bastırmakta başarılı olamadıklarını göstermektedir bu durum. Seksten esirgediklerini boğazlarına vermektedirler. Oburluk katolik kilisesi tarafından yedi ölümcül günahtan biri olarak kabul edilmektedir. **Dante oburları cehennemin en dibine atmıştır ama bir yanıyla da muğlak bir günahtır oburluk, zira hangi noktaya kadar yemenin hak olduğunu ve suçun hangi noktadan başladığını belirlemek zordur.** Besleyici olmayan bir şey yemek günah mıdır? O halde yediğimiz her tuzlu bademle boyumuzca günaha batmaktayız. Bu görüşler bugün çağdışıdır. Obur birisini görür görmez tanır, onu pek sevimli bulmayız ama günahkâr olmakla pek az suçlarız. Buna rağmen yoksulluğun acısını çekmeyenler arasında yemeğe kafasını takana çok az rastlanır. Birçok kişi iki yemek arasında başka şeyler düşünürler. Çileci felsefeye bağlananlar kendilerini yiyebilecekleri en az yemeğin dışındaki herşeyden yoksun bırakırlar, düşlerindeyse ziyafet sofraları, türlü türlü yemişler görürler. Balina yağı rejimi yapmak zorunda kalan Antartika kâşifleri Carlton'da yiyecekleri akşam yemeğinin planlarını yapmakla geçirirler günlerini.

Bu gerçekler göstermektedir ki eğer cinsiyetin bir saplantı olması istenmiyorsa ona Thebai rahiplerinin yiyeceğe baktığı gibi değil ahlakçıların yiyeceğe baktığı gibi bakmak gereklidir. Seks yemek içmek gibi doğal insan gereksinimlerinden biridir. İnsanoğlunun yemeden içmeden yaşayamıyacağı ama seks yapmadan yaşayabileceği bir gerçektir. Ama psikolojik olarak sekse duyulan istek, yemeğe içmeye olan isteğin tepkisidir. Bu istek karşılanmadığı zaman hızla büyür, karşılandığında ise bir süre yatışır. İstek dayanılmaz hale geldiğinde insanın kafasında cinsiyet dışındaki tüm dünya silinir. O anda dışta kalan tüm ilgiler yok olur ve daha sonra suçluluk duyulacak olan o andaki hareketlere delilik gözüyle bakılır. Bunun da ötesinde istek tıpkı yemek ve içmekte olduğu gibi, konulan yasaklarla daha da kabarır. Kahvaltıda önlerine konulan olgun elmaları yemeyip bahçeden ham elmaları çalan çocuklar tanırım. Amerika'da hali vakti yerinde olanlar arasındaki içki düşkünlüğünün yirmi yıl öncesinden çok daha yaygın olduğunu yadsıyacak İliç kimse yoktur. Aynı şekilde, Hıristiyan öğretisi ve Hıristiyan oteritesi cinsiyete olan ilgiyi kamçılamıştır. Geleneksel öğretinin sınırlarını aşan ilk kuşak, cinsel özgürlük sorununda görüşleri boş inançların olumlu ya da olumsuz etkisinde kalmamış kişilerden çok daha ileri giderler. Seks konusundaki saplantıları özgürlük dışında hiçbir şey engelleyemez. Özgürlükte bu etkisini cinsel sorunlara akıllıca yaklaşan bir eğitimle bütünleşip olağan bir bale gelmedikçe bunu başaramaz. Gene de gereksiz yere seksle uğraşmanın bela getireceğini bir kez daha tekrarlamak istiyorum. Ama bu bela özellikle Amerika'da karşıtları gibi gördüklerinin yanlış olduklarına inanmaya hazır katı ahlakçılar arasında bir hayli yaygınlaşmıştır. Ufuklarım kendi istekleriyle ya doygunluk ya da inzivadan yana sınırlamış oburlar, şehvet düşkünleri ve çileciler kendi içlerine kapalı kişilerdir. Aklı ve sağlığı yerinde hiç kimse ilgi alanının merkezi kendi kendini yapmaz. Fırdolayı dünyaya bakıp kendisine ilgisini çekecek nesneler bulur. İçedönüklük bazılarının sandığı gibi ahlak dışı insanların doğal yapısı değildir. Bu hemen her zaman doğal içtepilere direnmeden kaynaklanan bir hastalıktır. Tıpkı yiyecek istif eden kişinin bir zamanlar yoksulluk çekmiş ya da aç kalmış olması gibi şehvet düşkünlüğü da cinsel haz düşüncesinin başarısızlığı üzerine oturmuş bir tür yoksunluktur. Sağlıklı, dışadönük erkek ve kadınlar doğal içtepilere direnilerek sağlanamaz, aksine içtepilerin eşit ve dengeli gelişmesi mutlu yaşam için temeldir.

Cinsiyete bakışımızda, yemek yemeğe bakışımızdan daha fazla ahlaküik ve kendi kendini sınırlama olmamalıdır. Yemeğe bakışımızda üç tür sınırlayıcı vardır, bunlar, yasalar, koşullar

ve sağlıktır. Yiyecek çalmayı, ortak sofrada payımıza düşenden fazlasını almayı ve bizi hasta edecek kadar çok yemeyi yanlış buluruz. Cinsiyet söz konusu olduğunda benzer sınırlandırmalar temel alınmalıdır, fakat getirilen bu kısıtlamalar çok daha karmaşık ve çok daha fazla özdenetim gerektirir. Ayrıca herhangi bir insan bir diğerinin malı olamayacağına göre, hırsızlığa koşut düşen edim zina değil zorla ırza geçmedir ki yakalarca kesinlikle yasaklanmalıdır. Sağlığa ilişkin doğan sorun fahişelerden söz ederken değindiğimiz zührevi hastalık kapmakla ilişkindir. Aslında ilacı bir yana koyarsak, bu beladan kurtulmanın en iyi yolu meslekten orospuların sayısını azaltmaktır ve böylece yarının büyükleri olacak olan gençler arasında özgürlüğün sınırlarının genişlemesinde bu azaltmanın olumlu katkısı olacaktır.

Kapsamlı bir cinsel ethik sekse sadece doğal bir açlık ve tehlike kaynağı olarak bakmaz. Bunların her ikisi de önemlidir ama cinsiyetin insan yaşamının en yüce yanlarına bağlı olduğunu unutmamak, çok daha önemlidir. Bu yüce yanlardan önde gelen üçü, duygusal aşk, evlilikte mutluluk ve sanattır. Sanatın cinsiyetten bağımsız bir şey olduğuna ilişkin savın savunucuları bugün dünkünden çok dahi azdır. Açıkça ortadadır ki her türlü estetik yaratıcılığa yönelik içtepi psikolojik olarak karşı cinse duyulan isteği belirtmeye bağlıdır. Bunun doğrudan ve apaçık olması gerekmez.

Cinsel tepinin sanatsal ifadelere yol açabilmesi için bir dolu koşul gereklidir. Bir kere sanatsal yeteneğin olması gereklidir ama sanatsal yetenek veri bir ırkta bile bazen nadir bazen yaygın olarak ortaya çıkmaktadır. Doğuştan var olan yeteneğe karşıt bir çevre, sanatsal tepinin gelişmesinde önemli rol oynar. Özgürlüğün belli türü bulunmalıdır. Bu sanatçıyı ödüllendiren değil sanatçıyı estetik anlayış ve zevkten yoksun bir kişi haline getiren alışkanlıklar kazandıran zorlama ve yönlendirmelerin bulunmadığı bir özgürlüktür. **II. Julius, Michelangelo'ya baskı yaparken sözünü ettiğimiz sanatçının gereksindiği özgürlükle hiçbir şekilde çatışmıyordu.** Michelangelo'yu önemli kişi olarak kabul ettiği için ona müdahale ediyor, derecesi Papalığın altında olan herhangi bir yerden ona yönelik hiçbir karşı çıkışa izin vermiyordu. Gene de sanatçı zengin patron ya da kent yöneticilerinin önünde bel kırmaya zorlanıp onların estetik ölçütlerine uygun çalışırsa, sanatçı özgürlüğü yiter. Benzer biçimde eğer sanatçı toplumsal ve ekonomik korkularla çekilmez hale gelen evliliği sürdürmeye zorlanırsa sanatçı yaratıcılığının gereksindiği güç yok olur. Geleneksel olarak iffete düşkün toplumlar gelişkin bir sanat olayı üretemezler. İnsanlar İdaho' da olduğu gibi kısırlaştırılmış olurlar. Günümüzde Amerika sanatsal değerlerini Avrupa'dan ithal etmektedir ama bu arada Avrupa'nın Amerikalılaşması daha henüz özgürlüklerin varlığını sürdürmesinden dolayı zencilere yönelmeyi zorunlu kılmaktadır. Sanatın en son yurdu Yukarı Kongo dolaylarında bir yer, burası da olmazsa Tibet'in yukarları olacak gibi gözükmektedir. Fakat Amerika'da yabancı sanatçıların kaçınılmaz bir şekilde sanatsal yok oluşlarını hazırlayan ölçüsüz ödüllendirme de nihai tükenişi daha fazla erteleyemeyecektir. Sanatın geçmişte yaşamanın tadı olmasından kaynaklanan yaygın bir yapısı vardı. Yaşamanın tadı olması aslında cinsiyete ilişkin belli bir kendiliğindenliğe dayanmasından gelmektedir. Cinsiyetin baskı altında tutulduğu yerlerde geriye sadece çalışmak kalmaktadır ve sadece çalışmak aşkına evliya gibi çalışmak, ortaya değeri olan hiçbir iş çıkartmaz. Tabii ki birilerinin Amerika'da gerçekleşen cinsel eylemlerin günlük istatistik! sınırlamasını yapmasından söz etmiyorum, bu eylemlerin kişi başına düşen tutarı tüm diğer ülkelerden çok daha fazla olabilir. Durumun gerçekten de böyle olup olmadığım bilmiyorum ve bunu hiçbir şekilde de yadsımaktan yana değilim.

Geleneksel ahlakçıların en büyük hatalarından biri de daha kolayca hırpalayabilmek için cinsiyeti, cinsel eyleme indirgemeleridir. Eğer eyleme yönelten içtepi duyulursa, kur yapma, sevme ve arkadaşlık yeşerir. Bu doygunluk olmadan her an şahlanmaya hazır bir bedensel açlık söz konusuyken, düşünsel açlığı azaltmak mümkün değildir ve derin bir doygunluk elde etmek olanaksızdır. Sanatçıların gereksindikleri cinsel özgürlük herhangi bir kadınla bedensel ihtiyaçlarını karşılama değil sevebilme özgürlüğüdür ve her şeyden önce bu özgürlük gelenekçi ahlak çılarca kabul edilebilecek bir şey değildir. Eğer dünya Amerikalılaştırıldıktan sonra sanat yeniden canlanacaksa Amerika'nın da değişmesi zorunludur. Amerikalı ahlakçılarınsa daha az ahlaksız olmaları kısaca her ikisinin de cinsiyete daha fazla değer verip, neşeli olmayı banka hesabının önüne koymaları gerekecektir. Amerika'yı dolaşan birisine neşe eksikliği kadar hiçbir şey acı veremez. Mutluluk, o anı unutturan içki alemleri ve kendi kendinden geçmedir. Balkanlar' da ya da Polonya'da her çalgı sesiyle dansa kalkanların torunları bugün, sandalyelerine yapıştırılmış gibi oturup, büyük bir ciddiyet, önem ve duyarsızlık içinde daktilo yazıp, telefonlara cevap vermektedirler. Akşamları içkiye ve farklı bir gürültüye sığınarak mutluluğu yakaladıklarını sanmaktadırlar. Oysa sadece insanoğlunun bedenine hizmet edip ruhunu köleleştirmekte kullanılan paranın kazanıldıkça kendini yeniden doğuruşunun umutsuz aynılığında çılgınca ama kırık dökük bir kayıtsızlık bulmaktalar.

İnsan yaşamında mükemmel ne varsa tümü cinsiyete bağlıdır demek istemiyorum. Ayrıca böyle bir şeye de inanmamaktayım. Ben ne pratik ne kuramsal olarak bilimi ne de önemli toplumsal ve siyasal etkinlikleri cinsiyete bağlı olarak görmemekteyim. Yetişkinlerin yaşamındaki karmaşık isteklere yol açan içtepiler birkaç ana başlıkta toplanabilir. Kendilerini korumak için gerekli olanın dışında iktidar, cinsiyet ve anababalık insan yaşamındaki birçok derin kaynağı olarak ele alınabilir. Bu üçü içinde iktidar ilk başlayan ve en son bitendir. Küçükken iktidar gücüne çok az sahip olan çocuk daha fazlasını edinme peşinde koşar. Faaliyetlerinin büyük bir bölümü aslında bu istekten kaynaklanır. Bir diğer belirleyici istek de el üstünde tutulmaktır — övülme arzusu ve terk edilme ya da suçlanma korkusu —. Onu toplumsal kisi yapan ve ona toplum içinde yaşamak için erdemli olma gerekliliğini aşılayan bu gururdur. Her ne kadar kuramsal olarak ayrıştırılsa da gurur cinsiyetle sıkıca kaynaşmıştır. Buna rağmen iktidar tutkusunun cinsiyetle çok az bağlantısı vardır. Çocuğu derslerine çalıştırtıp, vücudunu geliştirmek için çabalamaya iten, gurur kadar iktidar tutkusudur da. Bana göre araştırma ve bilgi peşinde koşmaya iktidar tutkusunun bir parçası olarak bakılmalıdır. Buna göre biyolojinin bir kaç dalı ve psikoloji dışında bilimin cinsel duyguların etki alanı dışında olduğu kabul edilmelidir. **İmparator II. Frederick artık yaşamadığına göre bu görüş ister istemez bir varsayım olarak kalacaktır. Eğer bugün hayatta olsaydı hiç kuşkusuz seçkin bir matematikçiyi ve başarılı bir besteciyi iğdiş ederek bunun onların yapıtları üzerindeki etkisini gözlemeye çalışırdı.** Bence bu işlem matematikçide hiçbir iz bırakmaz ama bestecinin üzerinde ciddi etkisi olacaktır. Bilgi peşinde koşmayı insan doğasının en önemli öğelerinden biri olarak ele aldığımızda, eğer yanılmıyorsak, son derece önemli bir faaliyet alanı cinsiyetin egemenliğinin dışında demektir.

Aynı zamanda iktidar, kelimenin geniş anlamıyla, birçok siyasal faaliyetin itici gücüdür. Büyük bir devlet adamının kamunun çıkarlarına kayıtsız kalabileceğini söylemek istemi 190 yorum, tam tersine onda anababalık duygusunun son derece gelişmiş olduğu kanısındayım. Fakat aynı zamanda onda önemli ölçüde iktidar tutkusu yoksa siyasal girişimlerde başarılı

olması için gerekli çalışmayı gösteremez. Devlet işleriyle uğraşan tanıdığım bir dolu üstün zekalı kişi önemli ölçüde hırslı olmadıkları sürece amaçlarını gerçekleştirmekte pek başarılı olamamışlardır. Abraham Lincoln oldukça zor koşullarda kendisine direnen iki inatçı senatöre karşı yaptığı konuşmaya «Ben ABD başkanıyım ve büyük yetkilerle donatılmışım,» diye başlayıp aynı sözlerle bitirmiştir. Bu gerçeği dile getirirken aldığı taddan kuşku duymak imkansız. İyi ya da kötü tüm siyasetlerde ekonomik güdüyle iktidar sevdası iki ana güçtür. Bence siyaseti Freud'un ilkeleriyle açıklama eğilimi yanlıştır.

Eğer söylediklerimiz gerçekse, sanatçıların dışındaki birçok büyük adam önemli faaliyetlerini cinsiyetle bağlantısı olmayan bir güdüyle gerçekleştirmişlerdir. Eğer bu faaliyetler kazandıkları saygınlık içinde süregeleceklerse cinsiyetin insanın geri kalan duygusal ve coşkulu dünyasını karartmaması gereklidir. **Dünyayı kavramak ve onu dönüştürmek ilerlemenin iki büyük motorudur ve bunlar olmadan bir toplum olduğu yerde sayar ya da gerisin geriye sürüklenir.** Tümüyle mükemmelleşmiş bir mutluluk da bilimsel ve dönüştürücü içtepileri zayıflatır. Birçok insan yaşadığımız dünyanın sıkıntılarından soyut işlere sıvanarak kurtulmak istemektedir. Yeterli gücü olan bir adam için acı, değerli bir uyarıcı olabilir ve bence eğer tam anlamıyla mutlu olduğumuzda, daha fazla mutlu olmak için çaba harcamayız. Bu arada birilerinin insanları verimli kılmak için onlara acı vermeyi iş edinmelerini onaylamamaktayım. Acı insanların yüzde 99'unu tümüyle ezer geçer. Yüzde birindeyse insanlığın miras aldığı doğal şoklara inanmak gerekmektedir. Ölüm var oldukça keder de var olacaktır. Ve keder var oldukça insanoğlunun işi, bunu nasıl değiştireceğini bilen pek az hevesliye rağmen kederi çoğaltmak değildir.

SONUÇ

İncelememiz boyunca birtakım tarihi ve ethik sonuçlara vardık. Tarihsel olarak uygar toplumlarda var olduğu biçimiyle cinsel ahlakın oldukça farklı iki kaynaktan, babalığı belirleme arzusuyla dölü sürdürme dışında, seksin aşağılık olduğuna ilişkin çileci inançtan çıktığını bulduk. Hıristiyanlık öncesi ve halen günümüzde çileciliğin çıktığı ve yayıldığı İran ve Hindistan dışında kalan Uzak Doğu'da ahlak, sadece birinci kaynağı içermektedir. **Elbette babalıkdan emin olma isteği üremede erkeğin rolünü bilmeyen geri toplumlar için sözkonusu değildi. Bunların arasında her ne kadar erkeğin kıskançlığı dişiye belli sınırlandırmalar getiriyorduysa da daha önceki babaerkil toplumlardan çok daha özgürdü.** Geçiş evresinde belli sürtüşmelerin yer almış olması kesin. Ve hiç şüphe yok ki kendilerinden olan çocukların babası olmak isteyen erkekler kadınların özgürlüklerine kısıtlamalar getirmeyi gerekli görmekteydiler. Bu evrede cinsel ahlak sadece kadınları kapsamaktaydı. **Erkek evli bir kadınla cinsel ilişkide bulunmanın dışında tümüyle özgürdü.**

Hıristiyanlıkla yeni bir unsur günahı engelleme, işin içine karıştı. Ve böylece ahlak ölçüleri kuramsal olarak kadınlar kadar erkekleri de kapsamı içine aldı. Ne var ki bu kuramı erkeklere uygulamanın güçlüğü erkeklerin konulan ilkeleri çiğnemelerine kadınlardan çok daha hoşgörüyle bakılmasını getirdi. İlk cinsel ahlakın, bebeğin ilk yıllarında annebabanın bir tanesi değil her ikisi tarafından beraberce korunmasını içeren kesin bir yaşamsal amacı vardı. Bu amaç Hıristiyan kuramında yitmişse de uygulamada süregelmektedir.

Oldukça yakın dönemlerde Hıristiyan ve Hıristiyanlık öncesi cinsel ahlakı her ikisinin de değişime uğradığına ilişkin belirtiler bulunmaktadır. Hıristiyanlık dinsel tutuculuğun çözülmesi ve hâlâ inançlı olanlar arasında bile inancın etkisinin azalmış bulunması nedeniyle

eski önemini sürdürmemektedir. Bu yüzyılda doğan kadın ve erkekler her ne kadar eski davranışlara yönelirlerse de büyük bir bölümü evlilik dışı cinsel ilişkinin günah olduğuna inanmamaktadırlar. Cinsel ahlaktaki Hıristiyanlık öncesi unsurlara gelince bunları daha önce bir etmen değişime uğratmıştı, şimdi bir başka etmen tarafından da değiştirilme süreci içindeler. Bu etmenlerden birincisi gebe kalmadan cinsel birleşmeye olanak tanıyan ve kadınların, eğer evli değillerse hamilelikten korunmalarını eğer evliyseler, sadece kocalarından çocuk yapmalarını sağlayarak her iki durumda da onların iffetlerinin lekelenmesini engelleyen gebeliği engelleyici nesnelerdir. **Bu süreç henüz tamamlanmış değil, çünkü henüz gebelik önleyici nesneler yeterince güven verici değil, ama bence güven kazanması pek uzun süre almayacak.** Bu durumda kadının evlilik dışı cinsel ilişkide bulunmasına yasak getirmeden de babalığın güven altına alınması sağlanmış olacaktır. Kadınların kocalarını aldatabilecekleri öne sürülebilir ama eskiden de kadınların kocalarını aldatabilmeleri her zaman söz konusuydu. Ayrıca aldatma etmeni, coşkuyla sevilen biriyle yatıp yatmama sorununun yanında hafif kalmaktadır. Böylece babalığa ilişkin aldatmaya, eskinin evlilik dışı ilişkiyle gerçekleştirilen aldatmasından çok daha az rastlanacağını kabul edebiliriz. Bu yeni durumda kocalar kıskançlıklarını yeni koşullara uydurmalı, ancak karıları çocuklarına bir başka erkek seçtiğinde kıskançlıkları kabar malıdır. Doğuda erkekler her zaman harem ağalarına belli özgürlükler tanımışlardır ki Avrupalı erkeklerin birçoğu buna tepki duyarlar. Doğulu erkekler harem ağalarına hoşgörülü davranırlar çünkü babalıktan yana bir kuşkuları yoktur. Aynı hoşgörü, gebelik önleyici nesnelerin kullanılmasıyla birlikte gelen özgürlüklere de kolayca uygulanabilir.

Böylece anababalı aile, geçmişte olduğu gibi kadından erkeksiz kalmasını istemeden, gelecekte de yaşayabilir. Bununla birlikte ikinci etmenin cinsel ahlakın uğradığı değişimlerde çok daha uzun erimli etkileri vardır. Bu, çocuğun bakım ve eğitiminde devletin payının artmasıdır. Bu etmen Amerika'dan çok Avrupa'da etkin olmakta ve ağırlıklı emekçi sınıflara dokunmaktadır ve devletin babanın yerini alması ne kadar endişe doğurursa doğursun eninde sonunda nüfusun tümünü kapsayacaktır. İnsan ailelerinde olduğu gibi hayvan ailelerinde de babanın rolü bakım ve korunmayı sağlamaktır. Fakat çağdaş toplumlarda koruma polis tarafından gerçekleştirilmekte, bakımsa şimdi toplumun yoksul katmanlarına yapıldığı gibi tümüyle devlet tarafından üstlenilebilir. Eğer bu gerçekleşirse babanın yerine getirebileceği herhangi bir belirgin iş kalmamaktadır. Anneye gelince iki olasılık söz konusu. Ya çalıştığı işine devam eder ve çocuğuna bir kurum bakar, ya da elverirse çocuğu küçükken ona bakması için devletten para alır. Eğer ikinci yol benimsenirse namuslu olmayan kadına yapılan ödeme kesileceği için geleneksel ahlakın desteklenmesinde bir süre için kullanılabilir. Ama ödemeden yoksun bırakılırsa çocuklarına çalışmadan bakamayacağı için onları bir kuruma bırakmak zorunda kalacaktır. Böylece anababası zengin olmayan çocukların bakımında ekonomik güçlerin işleyişi babanın elenmesini doğurabileceği gibi büyük ölçüde anneyi de dışta bırakacaktır. Bu gerçekleşirse geleneksel ahlaka ilişkin tüm geleneksel nedenler yitecek ve yeni ahlak için yeni nedenler bulunacaktır.

Eğer ailenin parçalanması gerçekleşirse kanımca bu pek sevinilecek bir şey değil. Çocuk için anne baba sevgisi önemlidir ve eğer kurumlar geniş ölçüde yaygınlık kazanırsa kuşkusuz son derece resmi ve sert olacaklardır. Farklı aile çevrelerinin farklı etkileri ortadan kalkınca son derece berbat bir yeknesaklık egemen olacaktır. Ve enternasyonal bir devlet öncelikle

oluşturulmadıkça ayrı ulusların çocuklarına yurtseverliğin hastalıklı biçimi aşılanacak ve büyüdükleri zaman bunlar büyük bir olasılıkla birbirlerini yiyeceklerdir.

Ayrıca enternasyonal bir devlet' nüfus açısından da gereksinim doğmaktadır, aksi halde milliyetçiler nüfusun gerekenden fazla artmasını teşvik edecekler ve tıb ile sağlık bilgisinin gelişmesi nedeniyle nüfusun fazlasını eritecek tek yol olarak savaş kalacaktır.

Sosyolojik sorunların çoğunlukla karmaşık ve zor olmalarına karşın bence bireysel sorunlar oldukça basittir. Cinsiyete bir takım günahlar bulaştıran öğreti bireyin kişiliğine sayısız kötülüğü dokunmuştur — yaptığı bu kötülük çocukluğundan başlar tüm yaşamı boyunca sürer—. Cinsel aşkı baskı altında tutan geleneksel ahlak tüm diğer arkadaşça duygulan da hapsetmiş ve insanları daha az eli açık, daha az nazik ve daha çok kendine yontan ve gaddar yapmıştır. Sonunda benimsenecek olan hangi cinsel ahlak olursa olsun boş inançlardan kurtulmalı, açık ve kabul edilebilir temele dayanmalıdır. Bilimsel araştırma, spor, iş ya da diğer insan faaliyetleri gibi cinsiyet de ethiksiz yapamaz. Toplumda bizimkinden farklı eğitim görmemiş kişilerce konulan ilkel yasaklara dayanılması durumunda bir ethike gereksinim duyulmayabilir. Ekonomi ve siyasette olduğu gibi cinsiyette de ethikimize hâlâ çağdaş buluşların mantık dışı kıldığı korkular hakimdir ve bu buluşlardan sağlayacağımız yararın önemli bir miktarını onlara psikolojik uyumu sağlayamadığımız için yitirmekteyiz.

Bir eski sistemden yeni bir sisteme geçişte, tüm geçişlerde olduğu gibi kendine has güçlüklerin ortaya çıkacağı doğrudur. Herhangi bir ethikal yenilikten yana olanlar kaçınılmaz olarak tıpkı Sokrat gibi gençliği bozmakla suçlanmaktadırlar. Bu suçlamalar yeni ethikin telkin ettikleri bütünüyle kabul edildiğinde değiştirmek istedikleri eski ethik den çok daha iyi bir yaşama biçimine neden olsa bile her zaman tümüyle boşuna yapılmış değildir. Hz. Muhammed’in Doğu'sunu bilen herkes, günde beş kez ibadet etmenin bir yana bırakılmasını savunanların, çok daha önem verdiğimiz diğer ahlak kurallarına saygıyı da bıraktıklarını söylemektedirler. Cinsel ahlakta bir değişiklik amaçlayan kişi bu anlamda yanlış anlaşılabilmeye uygundur ve ben söylediğim şeylerin bazı okuyucular tarafından yanlış yorumlanacağını biliyorum.

Yeni ahlakın gelenekçi puritinizmin geleneksel ahlakından ayrılan genel ilkesi şudur: biz içgüdünün engellenmesi yerine eğitilmesinden yanayız. Genel olarak ifade ettiğimizde bu görüş çağdaş kadın ve erkekler arasında geniş bir kabul görmüştür. Ama bu görüşü benimsemenin genç yaşlarda tüm yanlarıyla gerçekleşip uygulanması gerekmektedir. Eğer çocuklarda içgüdü eğitilmek yerine sınırlandırılırsa bunun izleri yaşamın geri kalan bölümünde de görülmesi sonucunu yaratabilir, çünkü yaşamın ilk yıllarındaki sınırlandırmalar son derece kötü istenmeyen biçimlere dönüşmektedir. Yetişkinlere ya da delikanlılara önerdiğim ahlakta **«İçtepilerinizi izleyin ve aklınıza gelen herşeyi yapın,»** demiyorum. Yaşamda bir tutarlılık olmalı, sonuca yönelik, ama yaran hemen elde edilmeyen ve her evresinde çekici gelmeyebilen sürekli çabalar gerçekleştirilmelidir. Başkaları da düşünülmeli, dürüstlüğe mihenk belli ölçüler olmalıdır. Gene de öz denetimi bir amaç olarak almıyor, ayrıca kurum ve ahlaksal törelerimizin de öz denetime duyulan gereksinimi en çok yerine en aza indirmesini diliyorum. Öz denetimin uygulanması trenin fren yapmasına benzer. Kendini yanlış yöne giderken bulduğunda yararlıdır ama yönün doğruysa baştan ayağa yanlıştır. Hiç kimsenin trenin yoluna sürekli fren yaparak devam etmesini savunabileceğini sanmıyorum. Aynı şekilde zorla öz denetim alışkanlığı da yararlı faaliyetlerde kullanılabilecek gücümüz üzerinde zedeleyici etkide bulunur. Öz denetim bu

güçlerin dışa yönelik faaliyetlerde kullanılması yerine içerde harcanmasına neden olur, bundan ötürü bazen gerekli olsa bile her zaman istenmeyen bir şeydir.

Yaşamda gerekli olan öz denetim derecesi içgüdünün ilk eğitimine bağlıdır. Çocukta ortaya çıkan iç güdüler, tıpkı lokomotifi yolunda tutan ya da raydan çıkaran islim gibi, yararlı ya da zararlı faaliyetlere yöneltebilir. Eğitimin işlevi içgüdüyü yararlı faaliyetlere doğru yönlendirmektir. Eğer bu görev çocukluk yıllarında yeterli biçimde yerine getirilebilirse, kadın ya da erkek birkaç bunalım dışında öz denetime gerek duymaksızın yararlı bir yaşam sürebilirler. Bunun tersi olur da ilk eğitim içgüdülerin sınırlanmasına yol açarsa, ileri yaşlardaki içgüdüsel hareketler bir yanı ile zararlı olacağından sürekli öz denetime gerek duyulacaktır.

Bu genel düşünceler özellikle cinsel içtepilerimize uygulanmaktadır. Çünkü bunlar hem çok güçlüdür hem de geleneksel ahlak bunlarla özel olarak ilgilenmektedir. Birçok geleneğe bağlı ahlakçı, cinsel içtepilerimiz sıkı denetim altında tutulmazsa bunların bayağılaşacağım, anarşik bir hal alacağını, kabalaşacağını düşünmektedirler. Bu görüşün kendilerinin çocukluklarında yaşadıkları ket vurma alışkanlıklarım ileriki yıllarda unutma eğiliminden doğduğuna inanıyorum. Ne var ki böylesi kişilerde yasaklamayı başaramadıkları ilk yasaklar hâlâ işlemektedir.

Vicdan denilen şey düşünsel yargılara karşın kişinin geleneksel yasakların yanlışlığını hissetmesine neden olan ilk gençlikte öğretilen ahlaksal ilkelerin düşünmeden az ya da çok bilinçaltı onaylamasıdır diyebiliriz. Bu kişiliğin kendine karşı ikiye bölünerek içgüdüyle aklın omuz omuza gitmemesini yaratır. Böylece içgüdü soysuzlaşırken akıl gücünü yitirir. Kişi çağdaş dünyada geleneksel öğretiye değişik derecelerde başkaldırı bulabilir. Bunların en yaygını, gençliğinde öğretilen ahlakın doğruluğuna düşünsel olarak inanıp da, yeterince öyle yaşayamadığından gerçek dışı bir üzüntüyle yakınanlardır. Böylesi kişiler için söylenecek pek bir şey yoktur. Onun için en iyisi ya yaşamım ya da inançlarını aralarında bir denge olacak biçimde değiştirmemesidir. Bunlardan sonra çocukluğunda öğretilen şeyleri usu, bilinçli olarak yadsıyan fakat bilinçaltı bütünüyle benimseyen kişiler gelir. Böylesi kişiler herhangi bir güçlü duygusal gerilim altında, özellikle korku, davranış çizgisini birden değiştiriverirler. Ciddi bir hastalık ya da bir deprem onda pişmanlık yaratarak düşünsel yargılarını atıp çocukluğundaki inançlarının kabarmasına neden olabilir. Hatta normal zamanlarda bile davranışları ölçülüdür ve kendine koyduğu bu sınırlamalar olumsuz biçimler alabilir. Bu sınırlamaları onu geleneksel ahlakça suçlanan biçimde hareket etmekten korumaz fakat bunları iç rahatlığı ile gerçekleştirmesini engeller ve hareketlerini değerli kılacak bir takım unsurların yitmesine neden olur. Eski ahlak yasasının yerine yenisinin konulması. sadece kafanızla değil tüm benliğinizle kabul edilmedikçe bütünüyle başardı olamaz. Çocukluklarında eski ahlakla büyüyen birçok kişi için bu çok güçtür. Bu nedenle yeni bir ahlakı ilk eğitimde uygulamadan bütünüyle yargılamak imkânsızdır.

Cinsel ahlak varılacak sonuçlara büyük itirazlar olsa bile geniş bir onay alacak belli yaygın ilkelerden çıkarılmalıdır. Burada üzerinde durulacak ilk şey, her iki eşin de tüm kişiliğini kucaklayan ve her ikisini de zenginleştirip yücelten o derin ve ciddi aşktan kadın ve erkekte olabildiğince çok bulunmasıdır. İkinci önemli şey çocukların ruhsal ve bedensel bakımının yeterli şekilde sağlanmasıdır. Bu ilkelerin her ikisinde de şaşkınlık yaratacak bir şey yok ayrıca bu iki ilkeden kalkılarak geleneksel yasada belli değişikliklerin yapılmasını savunuyorum. Birçok kadın ve erkek şimdiki durumda evliliğe taşıdıkları aşkta içten ve eli

açık değildirler. İlk yıllarda yasaklarla daha az sınırlandırılsalardı böyle olmazdı. Ya daha önceden edindikleri eğilimler yok ya da bu deneyimleri kacak ve olumsuz yollarda ediniyorlar. Daha da öte kıskançlık ahlakçılarca cezalandırılacak bir şey olmasına karşın gene de birbirlerini karşılıklı zindanda tutuyorlar. Elbette karı ve kocanın birbirlerini aldatmayacak kadar çok sevmeleri pek güzel bir şey ama bundan daha güzel olan aldatma eğer gerçekleşirse bir felaket olarak düşünülmemesi ve diğer cinsle arkadaşlığı engelleyecek düzeye çıkarılmamasıdır. Özgürlüğe karşılıklı kısıtlamalar getirmekle, yasalarla ve korkuyla güzel bir yaşam sağlanamaz. Tüm bunlar söz konusu olmadan bir bağlılık sağlanırsa iyi, ama bunlara yüksek bir fatura ödemek yerine biraz fedakârlıkta bulunup arasıra gerçekleşecek kaçamaklara karşılıklı hoşgörü göstermek daha iyi. Hiç kuşku yok ki bedensel bağlılık olduğu durumlarda bile karşılıklı kıskançlık evlilikte mutsuzluk yaratır. Oysa derin güçlü ve sürekli bir sevgiye duyulan güven bu sonucu doğurmaz.

Kendini erdemli sayan birçok anababanın çocuklarına karşı yükümlülüklerini hafife almalarını doğru bulmuyorum. Bugünkü veri sistemde iki büyüklü (ebeveyn) ailede çocuk olur olmaz her ikisinin de görevi evliliği ellerinden geldiğince dengeli kılmak için çaba harcamaktır, bu bir öz denetim gerektirse bile. Fakat buradaki öz denetim gelenekçi ahlakçıların öne sürdüğü gibi aldatmaya yönelik tüm içtepileri dizginlemeyi içermemekte, kıskançlık, öfkelenme, buyuruculuk gibi içtepileri içermektedir. Hiç şüphesiz anababa arasındaki sık sık yapılan ciddi tartışmalar çocukta sinir bozukluklarına neden olur. Bu nedenle böylesi tartışmaları engelleyecek ne varsa o yapılmalıdır. Bunun yanında eşlerden biri ya da her ikisi öz denetimi başaramayıp anlaşmazlıkları çocuklardan gizlemiyorlarsa evliliğin sona ermesi çok daha iyidir. Evliliğin bozulması her zaman çocuk için karşılaşabileceği en kötü şey değildir, aslında huzursuz evlerde çocuğun karşılaştığı, bağırıp çağırmalardan, kötü suçlamalardan hatta kaba kuvvet kullanma gibi şeylerden çok daha iyidir.

Daha fazla özgürlüğün aklıselim sahibi savunucusu dileklerinin, yetişkinleri hatta delikanlıları tüm ahlakçıların onlara verdiği eski kısıtlayıcı ilkelerden arındırıp içtepilerini başıboş bırakarak bir anda başarıya ulaşamayacağını bilir. Bu gerekli bir evredir, aksi halde bunlar aynı berbatlıkta onların çocuklarına da geçecektir, ama yalnızca bir evredir. Aklı başında bir özgürlük ilk yıllarda öğrenilebilir aksi halde bütün kişiliği saran değil yüzeysel, ayağı yerden kesik bir özgürlük sağlanabilir. Saçma sapan içtepiler bedensel aşırılıklara neden olurken ruh prangaya vurulmuş olarak kalıyor.

En baştan adam gibi eğitilmiş içgüdü, Kalvinistik ilk günah eğitiminden çok daha iyi sonuç verir, fakat bu eğitimin kötü etkilerine bir kez izin verildi mi sonraki yıllarda bu eğilimi silmek oldukça güç olacaktır. Psikoanalizin dünyamıza sağladığı yaraların en önemlisi ilk çocuklukta konulan yasakların kötü etkilerini sergilemesidir ve kötü etkileri silmek uzun bir psikoanalitik tedavi gerektirir. Bu sadece herkesin görebildiği sinir hastalan için söz konusu değildir. Aynı zamanda son derece normal görünen kişiler için de geçerlidir. Yaşamlarının ilk yıllarında gelenekçi eğitim gören her on kişiden dokuzu bence evliliğe ve cinsiyete karşı genel olarak aklı başında bir tutum takınmayacak hale getirilmektedir. Benim en iyi dediğim tutum ve davranışlar bu kişilerce imkânsız diye geri çevrilmiştir. Yapılabilecek en doğru şey onlara uğradıkları yıkımları anlatmak ve çocuklarının aynı zarara uğramamaları doğrultusunda onları ikaz etmektir.

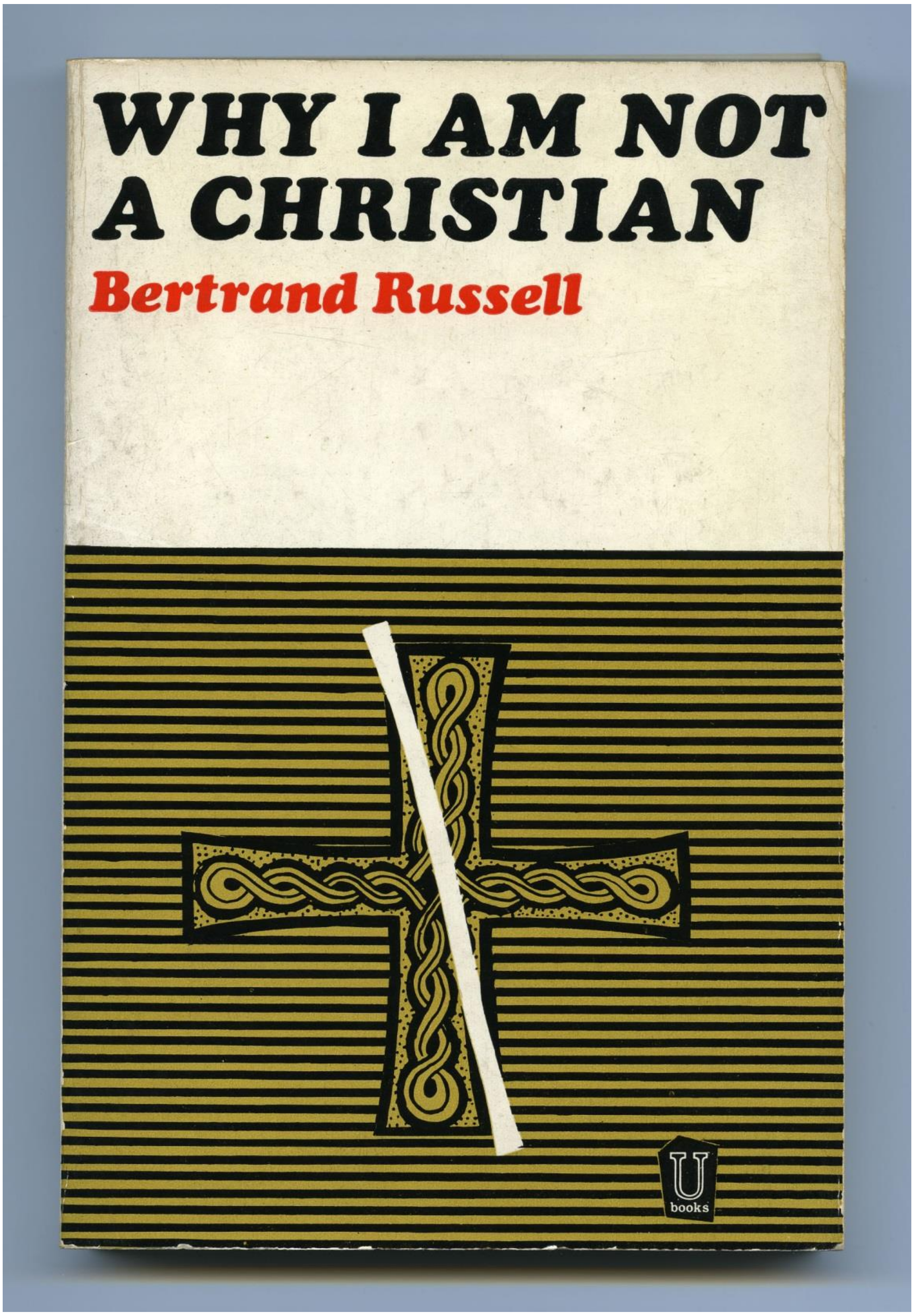
Her şeye izin veren bir öğreti öne sürmek istemiyorum, benim öğretim de tamı tamına geleneksel öğretinin gereksindiği kadar öz denetim istemektedir. Fakat buradaki öz denetim

kişinin kendi özgürlüğüne sınır koyması değil, başkalarının özgürlüklerine karışmaktan kendini sınırlamasıdır.

Bence bu amaca yönelik doğru bir eğitimle işe başlanırsa başkalarının kişiliğine ve özgürlüğüne saygı kolayca sağlanabilir. Fakat birçoğumuz gibi erdem adına başkalarının hareketlerine karşı çıkma hakkına sahip olduğumuz inancıyla yetişen kişilerin kuşkusuz zulmün bu sevimli biçiminden kurtulmaları oldukça zor, hatta imkânsız. Buradan küçüklüklerinde daha az baskıcı ahlakla yetişenler için de olanaksız olacağı sonucu çıkartılmamalıdır. İyi evliliğin özünde eşlerin birbirlerine saygı göstermekle, bedensel, düşünsel ve ruhsal derin içtenlik vardır ki bu kadın ve erkek arasında tüm insan edimlerinin en verimlisi olan aşkı yaratır. Böylesi aşk tüm büyük ve değerli şeyler gibi kendi özel ahlakını gereksinir ve çoğunlukla bazen az, bazen çok bir özveri ister. Ne var ki gerçekleştirilen bu fedakârlık yürekten yapılmazsa aşkın temellerini çökertir.

Sh:184-200

Kaynak: EVLİLİK ve AHLAK Bertrand Russell , [1929. Marriage and Morals. London: George Allen & Unwin.] Türkçesi : Vasıf Eranus , Birinci Baskı Ocak 1983, İstanbul

NEDEN HIRİSTİYAN DEĞİLİM
(Why I am Not a Christian an Examination of the God-Idea and Christianity)
BERTRAND RUSSELL

Çeviren: ENDER GÜROL

Bu yazı, ilkin 6 Mart 1927 de Londra'daki bir toplanTIda okunmuştur.]

Bugün ele alacağım konu, "Neden Hristiyan değilim?" adını taşıyor, ilkin "Hristiyan" sözünden ne anlaşıldığını belirtmek iyi olur sanırım. Bugün bu kelime çoğu kimse tarafından gelişigüzel kullanılmaktadır. Bazıları, iyi bir hayat sürmeğe çalışan kimse olarak görüyor sadece. **Bu anlamda, sanırım bütün dinlerde ve mezheplerde Hristiyan denecek kimselerin olması gerekecek; ama bunun, kelimenin esas anlamı olduğu kanısında değilim, çünkü Budistler, Konfüçyüsçüler, Müslümanlar gibi Hristiyan olmayan birçok insanlar da iyi bir hayat yaşamağa çalışmaktadır.** Hristiyan'dan anladığım, kendi içine doğan ışıkların kılavuzluğu altında yaşamağa çalışan kimse değildir. Kendinize Hristiyan diyebilmeniz için önce belli bir ölçüde kesin inancınızın olması gerektiğini sanıyorum. **Bu kelime St. Augustine veya St. Thomas'ın zamanındaki anlamı taşımamaktadır bugün.** O günlerde, biri Hristiyan'ım dediği zaman, ne demek istediği açıkça anlaşılırdı. Büyük bir kesinlikle açıklanmış bir inançlar topluluğunu kabul ediyordunuz demekti, bu inançların her bir noktasına bütün gönlünüzle inanıyorsunuz demekti.

HIRİSTİYAN KİME DERLER?

Bugünkü anlamı biraz değişti. Hıristiyanlıktan anladığımız bugünkü anlam daha bir belirsiz. Bununla birlikte, kendine Hristiyan diyen kimsenin iki ayrı özelliğe sahip olması gerekmektedir. Bunlardan biri, dogmatik niteliktedir Tanrıya ve ruhun ölümden sonra yaşadığına inanmanız gerektir. Bu iki şeye inanmıyorsanız, Hristiyan'ım diyemezsiniz. Sonra, İsâ konusunda da bazı şeylere inanmanız gerektir. Örneğin, Müslümanlar da Tanrıya ve ruhun öldükten sonra yaşadığına inanırlar, ama kendilerine Hristiyan demiyorlar. Hiç olmazsa, İsâ'nın, Tanrı değilse bile, insanların en iyisi ve en bilgesi olduğuna inanmanız gerekir. Buna da inanmazsanız kendinize Hristiyan demenize hakkınız yoktur. Almanaklarda veya coğrafya kitaplarında bu-kelimenin ayrı bir anlamı yok değildir, dünyanın nüfusunu, Hristiyan, Müslüman, Budist veya fetişistler v.s. diye ayırmaktadırlar; bu anlamda Tabii hepimiz Hristiyan oluyoruz. Coğrafya kitapları hepimizi içine alıyor, ama bu sadece coğrafya ile ilgili bir konu olduğu için gözönüne getirmeyebiliriz. Bu yüzden, sizlere, Hristiyan değilim derken, iki noktayı gözönünde tutmamız gerekiyor; birincisi Tanrıya ve ruhun ölümden sonra yaşadığına niçin inanmadığımdır; İkincisiyse, her ne kadar İsâ'yı büyük bir ahlâkçı olarak kabul ediyorsam da, insanların niçin en iyisi ve bilgesi olmadığıdır.

Geçmişte, Tanrıya inanmayanların başarılı birtakım çabaları olmasaydı, Hıristiyanlığın bu denli esnek bir tanımını yapamazdım. Demin de dediğim gibi, bu kelime eskiden daha çok şey ifade ediyordu, örneğin, cehenneme inancı kapsıyordu. Yakın zamanlara kadar sonsuz cehenneme inanç, Hıristiyanlığın temel bir konusuydu. İngiltere'de bildiğiniz gibi, Meşveret Meclisinin bir kararıyla temel niteliğinden çıkmıştır, Canterbury Başpiskoposuyla York Başpiskoposu bu kararı kabul etmemişlerdir; ama bizim ülkemizde dinimiz Parlâmentodan çıkan bir Kanun'la düzenlenmektedir, bu bakımdan Meşveret Meclisi piskopos hazretlerine kulak asmadan, cehennem kavramını Hristiyan için gerekli kılmamıştır. Böylece Hristiyan'ın cehenneme inanması gerektiği üstünde durmayacağım.

TANRININ VARLIĞI

Tanrının varlığı konusu büyük ve ciddİ bir sorundur, doğru dürüst ele alabilmem için, İsâ

yeniden gelinceye kadar sizleri burada tutmam gerekir, bu bakımdan, oldukça kısa bir özetini yaparsam, beni bağışlayacağınızı umarım. Katolik Kilisesinin, Tanrının varlığının, sadece akılla doğrulanabileceği dogmasını koymuş olduğunu bilirsiniz Tabii. Bu oldukça acayip bir dogmadır, ama onların dogmalarından biridir. Bunu koymalarına sebep, bir zamanlar, özgür düşünürler'in, Tanrının varlığına karşı aklın ileri sürebileceği filân falan kanıtlar olduğunu, ama Tanrının varlığını inançlarıyla kavradıklarını söylemeyi âdet edinmiş olmalarıydı. Kanıtlar ve sebepler, uzun uzun ortaya konmuş, Katolik Kilise ise bunlara bir son verilmesi zorunluluğunu duymuştu. Bu yüzden Tanrının varlığının akılla tek başına doğrulanabilir olduğunu söylemişler ve bunu doğrulamak için kanıt diye düşündükleri bazı şeyler ileri sürmüşlerdir. Tabii bu kanıtlar çoktur, biz sadece birkaçını ele alacağız.

İLK NEDEN

Anlaşılması en kolay ve basit olan ilk Neden'dir herhalde. (Buna göre, bu dünyadaki herşeyin bir nedeni vardır, ama bu nedenler zincirinde gittikçe geriye gidecek olursanız ilk Neden'e varırsınız, bu İlk Neden'e de Tanrı denmektedir.) Bu muhakeme, günümüzde büyük önem taşımamaktadır, çünkü bir kere, neden dediğimiz şey, eskiden nedenden anlaşılan şey değildir artık. Filozoflar ve bilim adamları nedensellik üstünde çalışmışlardır, ama bugün eskisi gibi önem taşımamaktadır; ayrıca bir İlk Neden muhakemesinin geçerli olmadığını da görebilirsiniz. Gençken ve bu sorunlar üstünde ciddİ olarak kafamı yorarken uzun bir süre ilk Neden muhakemesini benimsemiştim, sonunda, bir gün 18 yaşında John Stuart Mill'in kendi hayat hikâyesini okudum; orada şu cümleyle karşılaştım: "Babam bana "Beni kim yarattı?" sorusunun cevaplandırılamayacağını öğretti, çünkü bu soru başka bir soruya yol açıyordu hemen, "Tanrıyı kim yarattı?" sorusuna." Bu basit cümle, ilk Neden muhakemesinin yanlışlığını öğretti, hâlâ da böyle düşünmekteyim. Her şeyin bir nedeni olması gerekiyorsa, Tanrının da bir nedeni olması gerektir. **Nedensiz herhangi bir şey olabilirse, dünya Tanrının kendi de olabilir, böylece bu muhakemenin geçerli yanı kalmaz. Bu, Hindu'ların görüşüne benzer, onlara göre dünya, bir fil üstünde durmaktadır, filse bir kaplumbağanın. "Peki, ya kaplumbağa?" diye sorulunca, Hintli, "Konuyu değiştirsek nasıl olur?" diye cevap vermiştir.** Bu muhakeme de hemen hemen berikiyle aynı. Dünyanın nedensiz o'arak meydana gelmemesi için bir sebep yok; aynı şekilde ezeldenberi var olmuş da olabilir. **Dünyanın bir başlangıcı olması için sebep yok. Nesnelerin bir başlangıcı olması fikri, hayal gücümüzün yoksulluğundan olsa gerek. Bu yüzden, ilk Neden muhakemesi konusunda fazla durmayabilirim.**

TABİAT KANUNU

Tabiat kanunundan da sık sık görülen bir muhakeme çıkmaktadır. Bu muhakeme, bütün onsekizinci yüzyıl süresince, özellikle de Sir Isaac Newton'un etkisi altında, gözde bir düşünüş yoluydu, insanlar, gezegenlerin güneşin çevresinde çekim kanununa göre döndüğünü gözlemişlerdi, Tanrı bu şekilde dönmelerini buyurduğundan, bu gezegenler böyle dönmek zorundaydılar. Bu, Tabii, onları, çekim kanunun açıklamasından kurtaracak olan uygun ve basit bir açıklamaydı. Günümüzde, çekim kanununu, Einstein'ın getirmiş olduğu, oldukça karmaşık bir şekilde açıklıyoruz. Sizlere, Einstein'ın çekim kanunu üstünde ders verecek değilim, çünkü o da epey uzun zaman alır. Bilinmesi gereken şu var ki, günümüzde artık Newton'un sistemindeki tabiat kanunu geçerli değil, Newton'un sisteminde, kimsenin anlayamayacağı bir sebepten dolayı, tabiatın bir örnek bir hareketi

vardı. Tabiat kanunları sandığımız birçok şeyin, bugün, aslında insanın alışkanlıkları olduğunu görüyoruz. Yıldızlar uzayının en uzak derinliklerinde bile ölçülerin aynı olduğunu biliyorsunuz. Bu elbette ki ilginç bir olgu, ama tabiat kanunu diyemezsiniz buna. Tabiat kanunları diye bakılan birçok şey de bu cinsten, öte yandan, atomların nasıl hareket ettiğini görecek olursanız, insanların sandığından ayrı olarak bu atomların tabiat kanununa boyun eğmediğinin farkına varırsınız, vardığımız kanunlar istatistik birtakım ortalamalardır ki, tesadüfi olabilirler. Hepimiz biliriz, zar attığınızda düşeş gelmesi için otuzaltı atışta bir ihtimal vardır, buna, zarın herhangi bir niyetle ayarlanmasının kanıtı olarak bakmıyoruz; tersine, her atışımızda düşeş gelecek olsaydı, o zaman bunun ardında bir niyet olduğuna inanırdık. Tabiat kanunlarının çoğu bu durumdadır. Tesadüf kanunlarından çıkan istatistik ortalamalardır; bu da tabiat kanunu konusunu eskisinden çok daha anlamsız yapmaktadır. Yarın değişebilecek olan bilimin geçici durumu bir yana, tabiat kanunlarının, bir kanun koyucusunu gerektirdiği fikri, tabiat ve insan kanunları arasındaki bir karışıklıktan doğmuştur. İnsan kanunları, size belli bir şekilde davranmanızı söyleyen, belli bir şekilde davranabileceğiniz veya davranmayacağınız, emirlerdir, ama tabiat kanunları nesnelerin aslında nasıl hareket ettiklerini anlatır, aslında ne yaptıklarının sırf bir gözlemi olduğu için de, onlara bu şekilde davranmasını söyleyen bir kimse olması gerektiğini, ileri süremezsiniz, çünkü böyle bile olsa o zaman şu soru çıkar karşınıza; “Tanrı niçin filân kanunu çıkardı da falan kanunu çıkarmadı?” Tanrının bunu sırf kendi canı öyle istediğinden yapmış olduğunu, herhangi bir nedene dayanmadığını söyleyecek olursanız, o zaman kanuna tâbi olmayan bir şeyin var olduğunu düşüneceksiniz, böylece tabiat kanunu silsileniz bozulmuş olacaktır. Koyu dindarların dediği gibi, Tanrının filân kanunu koyup, falan kanunu koymamasında bir hikmet vardır derseniz sebebin Tabii, en iyi evreni yaratmak olduğunu düşünürseniz Tanrının koyduğu kanunlarda bir sebep olsaydı, o zaman Tanrının kendi de kanuna tâbi olması gerekirdi, denebilir. Bu bakımdan, Tanrıyı araya sokarak herhangi bir fayda elde etmiş olmuyorsunuz. Tanrısal buyrukların dışında ve ondan önce bir yasa vardır gerçekte, Tanrı sizin amacınıza hizmet etmemektedir, çünkü kendi, En Son-Kanun Koyucu değildir. Kısacası, bu tabiat kanunu muhakemesinin eski gücü kalmamıştır. Muhakemeleri gözden geçirirken, zaman içinde yolculuğuma devam etmekteyim. Tanrının varlığını doğrulamak için ileri sürülen kanıtlar zaman geçtikçe niteliklerini değiştirmektedirler. İlkin kesin birtakım yanlışlar taşıyan, sert birtakım zihin muhakeme yolları vardı. Modern çağlara gelince, bunlar aydınlarca saygı görmemeğe başladı, ve ahlâkçılık belirsizliğine büründü.

NİYET

Bu süreçte atacağımız bundan sonraki adım, bizi niyet’e getiriyor. Hepiniz bilirsiniz niyetten çıkarılan muhakemeyi: dünyadaki her şey bizim yaşayabilmemiz için yapılmıştır, dünyada kıl kadar bir değişiklik olsa, üzerinde yaşayamayız. Niyetten çıkarılan muhakemedir bu.. Bu, bazen acayip bir şekle de bürünür: örneğin tavşanların beyaz kuyruğu olması, daha iyi vurulabilsinler diyedir. Tavşanların bu konuda neler düşüneceğini kestiremiyorum. Kolaylıkla a’aya alınabilecek bir muhakemedir bu. Voltaire’in sözünü bilirsiniz hepiniz, burnun gözlük takılabilmesi için yaratılmış olduğunu söylemişti. Bu çeşit alay, onsekizinci yüzyıldaki kadar gülünç değil, çünkü Darwin’den beri, canlı yaratıkların ortamlarına niçin uyduğunu daha iyi anlamış bulunuyoruz. Ortamları onlara değil, kendileri ortama uyabilecek şekilde meydana gelmişlerdir, ortama uymanın temeli de budur. Bunda herhangi bir niyetin olduğunu gösterecek bir taraf yoktur.

Niyet muhakemesine yakından bakacak olursanız, milyonlarca yıldır bu dünyanın, Hâkimi Mutlak, Kâdiri Mutlak tarafından, içindeki bütün şeylerle birlikte, bütün kusurlarıyla en iyi şekilde yaratıldığına inanıldığını görmek, insanı hayretler içinde bırakıyor. Ben kendim bir türlü inanamıyorum buna. Sizlere dünyayı mükemmelleştirmek için Hâkimi Mutlak ve Kâdiri Mutlak nitelikleri verilseydi, milyonlarca yıldır, Ku-Klux-Klan veya Faşistlerden daha iyi şey yaratamayacağınızı sanır mısınız? Üstelik, bilimin normal kanunlarını kabul edecek olursanız, gezegenimiz üstündeki hayatın ve insan hayatının ergeç sönüp gideceğini düşünmeniz gerek; çökmenin belli bir safhasında protoplâzmaya uygun bir ısı derecesi ve başka şartlar oluyor, bütün güneş sisteminin hayatında kısa bir ömür çıkıyor ortaya. Yeryüzünün gidişini ayda görmek mümkün; ölü, soğuk ve cansız...

Bu görüşün insanın içini öldürdüğü söyleniyor, bazıları size, insanın yaşayacağına olan inancının kaybolması halinde, artık yaşayamayacağını söylerler. İnanmayın; söyledikleri hep saçmadır. Kimse, bundan milyon yıl sonra neler olacağını umursamaz. Düşünseler bile, boşuna kafa yormuş olurlar, sadece kendilerini aldatırlar, o kadar. Onlar daha çok bu dünya ile ilgili sebepler yüzünden ya da sindirim bozukluğundan kaygılanmaktadırlar: ama bu dünyanın başına bundan milyonlarca yıl sonra gelebilecek bir şey için kimsenin ciddİ bir şekilde aldırdığı yoktur. Bu yüzden, her ne kadar hayatın kaybolup gideceği görüşü karanlık bir düşünceyse de her ne kadar insanların kendi hayatlarını kullanış şekillerini gördükçe bir avuntu duyuyor gibiysem de, hiç değilse, bunun böyle olacağını tahmin edebiliriz hayatı yaşanmaz hale getirecek bir şey değildir. Sadece dikkatinizi başka şeylere yöneltecektir.

TANRI KONUSUNDA İLERİ SÜRÜLEN AHLAKÎ KANITLAR

Şimdi başka bir safhaya geçiyoruz. Bu safhayı, Teistlerin (Tanrıya inananların) tartışmalarında zihin seviyesi bakımından bir düşüş gibi görüyorum; burada, Tanrının varlığını doğrulamak için ahlâkî kanıtlar denen şeye gelmiş oluyoruz. Tabii hepiniz bilirsiniz, eskiden Tanrının varlığını doğrulamak için üç zihin muhakemesi vardı, bunların hepsi de *Saf Aklın Tenkidi* adlı eserinde Kant tarafından ortadan kaldırılmıştır; ama bu kanıtları ortadan kaldırır kaldırmaz, kendisi, yeni bir kanıt ortaya çıkarmıştır, bu; ahlâkî muhakemedir, kendisi de tamamıyla inanmıştır buna. O da herkes gibiydi; zihin meselelerinde şüpheciydi, ama ahlâkî konularda annesinin dizi dibinde almış olduğu ilkelere kayıtsız şartsız inanıyordu. Bu, psikanalistlerin ısrarla üstünde durdukları şeyi gösteriyor: ilk çağrışımlarımızın sonrakilerden alabildiğine daha güçlü olarak karşımıza çıktığını.

Kant, dediğim gibi, Tanrının varlığını doğrulamak için yeni bir ahlâkî muhakeme uydurmuştur, bu da türlü biçimlerde, ondokuzuncu yüzyıl boyunca pek gözde bir muhakeme olmuştur. Türlü biçimlere girmiştir. Biri, Tanrı var olmadıkça doğru veya yanlış hareket diye bir şey olamayacağıydı. Şu anda iyilikle kötülük arasında bir ayrılık olup olmadığı konusunu tartışmıyorum, ayrı bir sorundur bu. **Burada beni ilgilendiren şey; iyilikle kötülük arasında bir ayrılık olduğundan eminseniz, durumunuzun nasıl olacağı, bu ayrılık, Tanrının buyruğundan mı ileri gerektedir, yoksa değil mi?**

Eğer Tanrının buyruğu yüzündense, o halde Tanrının kendi için iyilikle kötülük arasında bir ayrılık yoktur, bu bakımdan, Tanrı iyidir demenin bir anlamı kalmamaktadır. İlâhiyatçıların dediği gibi, Tanrı iyidir derseniz, o zaman iyilikle kötülüğün Tanrının buyruğuna bağlı olmayan bir anlamı olması gerekir, çünkü Tanrının buyrukları, Onun yapmış olmasına bağlı olmaksızın kötü değil, iyidir. Böyle söyleyecek olursanız, iyilikle kötülüğün sadece Tanrı

tarafından yaratılmadığını, öz bakımından mantıken Tanrıdan önce olduğunu kabul etmeniz gerekecektir. Tabii isterseniz, bu dünyayı yaratan Tanrıya emir veren başka üstün bir tanrısal varlık olduğunu söyleyebileceğiniz gibi sık sık bana mümkün gibi gelen bir şey olan bazı gnostiklerin düşündüğü gibi, Tanrının bakmadığı bir ara bu dünyayı Şeytan yaratmış diyen görüşe de katılabilirsiniz. Bu konuda söylenecek pek çok şey var, ama bunu reddetmenin yeri değil şimdi burası.

ADALETİN YERİNE GETİRİLMESİ

Pek tuhaf bir ahlâkî muhakeme de şudur: dediklerine göre, dünyaya adalet getirilmesi için Tanrının varlığı şarttır. Evrenin bildiğimiz bu yanında büyük adaletsizlik vardır, çoğu zaman, iyi, acı çeker; kötü, güzel hayat sürer, bunların hangisinin daha kötü olduğunu söylemek kolay değildir; ama bir bütün olarak **evrende adaletin kurulması gerekiyorsa, bu yeryüzündeki hayata denge teşkil etmesi için, gelecek bir hayatın varlığını kabul etmek gerektir. Bu yüzden bir Tanrı olması gerektiğini söylüyorlar, eninde sonunda adaletin kurulabilmesi için cennet ve cehennem de gerekmektedir bu durumda.** Bu pek tuhaf bir muhakemedir, işe bilimci gözüyle bakacak olursanız şöyle derdiniz: ‘‘Ne de olsa bütün bildiğim dünya, bu dünya. Evrenin geri kalan bölümünden bir şey bildiğim yok, ama insanlar ihtimaller üstünde düşünebildiği süre, bu dünyanın güzel bir örnek olduğu, burada adaletsizlik varsa, başka yerde de varlığının pek muhtemel olduğu söylenebilir. **“Bir portakal sandığını açtınız farz edelim, üzerindeki bütün portakalların kötü olduğunu gördünüz, altındakiler iyi olmalı ki, denge teşkil etsin”,** demezsiniz. **"Herhalde hepsi de kötü” diyeceksinizdir**; bilimci bir göz de evren için böyle düşünecektir. Şöyle diyecektir: **“Burada, bu dünyada çok adaletsizlik var, bu böyle olduğuna göre, dünyada adalet yoktur; böylece bir tanrısal varlığın lehine değil, aleyhine ahlaksal bir kanıt çıkmış oluyor.”** Sizlere anlatmakta olduğum bu zihin muhakemelerinin gerçekte insanları harekete getirmediğini Tabii biliyorum. İnsanları Tanrıya inanmağa götüren şey, hiç de bir zihin muhakemesi değildir. Çoğu insanın Tanrıya inanması küçük yaştan öyle yetiştirildikleri içindir, başlıca sebep budur.

Sonra en güçlü sebeplerden birinin de, güven duygusu olduğunu sanıyorum; size bakacak, koruyacak kuvvetli bir ağabeyinizin olmasını istersiniz. Bu insanların Tanrıya inanma isteklerini etkileyen en derin etkenlerden biridir.

İSA'NIN KARAKTERİ

Rasyonalistler tarafından yeteri kadar ele alınmamış olan bir konu üstünde birkaç söz söylemek istiyorum; bu İsa’nın insanların en iyi ve en bilgesi olup olmadığı sorunudur. Bunun böyle olduğunu peşinen kabul etmemiz gerektiği sanılıyor genellikle. Ben öyle sanmıyorum. Dindar Hıristiyanlardan belki de daha çok İsa ile anlaştığım bir sürü nokta var. Yolun sonuna kadar onunla birlikte gidebilip gidemeyeceğimi bilmiyorum, ama dindar Hıristiyanların çoğundan daha uzun yol alabilirim birlikte. Hatırlarsınız, İsa şöyle demişti: **“Kötüye karşı direnmeyin, sağ yanağınıza vururlarsa, sol yanağınızı çevirin.”** Bu yeni bir ilke veya ahlâk kuralı değildir. **İsa’dan beş altı yüzyıl önce Lao-Tze ve Buddha tarafından söylenmişti, ama bu Hıristiyanların benimsediği bir şey değildir.** Örneğin şimdiki Başbakan Stanley Baldwin’in samimi bir Hristiyan olduğundan hiç şüphem yok, ancak aranızdan hiçbirine, gidip de onun sağ yanağına tokat atmanızı tavsiye etmem. Bu metnin mecazi anlamda söylendiğini düğünmüş olabileceğinizi sanıyorum.

Pek hoş bulduğum başka bir nokta daha var. İsâ şöyle demişti: **"Yargılamayın ki, siz de yargılanmayasınız."** Hristiyan ülkelerinin mahkemelerinde gözde olacak bir ilke olduğunu sanmıyorum bunun. Benim samanımda, gerçekten Hristiyan birçok yargıç vardı, davranışlarında Hristiyan ilkelerine karşı hareket ettiklerini sananını görmedim. Sonra İsâ şöyle der: **"Senden isteyene ver, borç isteyeni geri çevirme."** Bu pek iyi bir ilkedir.

Burada siyasetin yeri değilse de, son genel seçimlerde genel tartışma konusu, senden ödünç isteyeni geri çevirip çevirmemek konusuydu, bu bakımdan ülkemizdeki liberaller ve muhafazakârların İsâ'nın söyledikleriyle uyuşmadığını düşünmemiz gerekiyor, çünkü o durumda ödünç isteyenlere karşı sırt çevirmişlerdi.

Büyük anlam taşıyan bir özdeyişi daha vardır İsâ'nın, ama Hristiyan dostlarımız nedense pek tutmazlar onu. Şöyle der: **"Mükemmel olmak istiyorsan, neyin var neyin yoksa git sat, yoksula ver."** Bu pek güzel bir özdeyiştir, ama dediğim gibi, uygulandığı yoktur pek. Bütün bunların, uygulanması güçse de, iyi özdeyişler olduğunu sanıyorum. Ben kendim de uyguladığımı söylemiyorum ; ama bir Hristiyan'ın uygulamaması ile benim uygulamamam arasında tabii ayrılık var ne de olsa.

İSA'NIN SÖZLERİNDEKİ KUSURLAR

Bu özdeyişlerin mükemmel olduğunu kabul ettikten sonra, Incil'lerde söylenilen en üstün bilgelik ve iyilik'in İsâ'ya atfolunabileceğine inanmıyorum; burada tarihsel bir sorunla ilgili değiliz. **Tarihsel bakımdan İsâ'nın yaşamış olup olmadığı tamamıyla belirsizdir, yaşamış olsa bile, hayatı konusunda hiçbir şey bilmiyoruz, bu bakımdan pek güç olan tarihsel sorunla ilgilenmiyorum.** İncillerdeki İsa'yı ele alıyorum, İncilleri olduğu gibi inceleyecek olduğumuzda, bilgece olmayan birtakım şeyler buluyoruz. Bir kere, İsa'nın ikinci gelişi, o sırada yaşayan herkesin ölümünden önce olacaktı; haşmetle bulutlar arasından inecekti. Bunu doğrulayacak birçok metin vardır. Örneğin şöyle der: **"İnsanın Oğlu gelmedikçe, İsrail'in şehirlerine gitmeyeceksiniz."** Sonra şöyle der: **"İnsanın Oğlu, ülkesine varıncaya dek ölümü tatmayacak olanlar var aranızda";** ikinci gelişinin o sırada yaşayanların hayatında geleceğine inandığını gösteren daha birçok yerler vardır. İlk izleyicilerinin inancı buydu, ahlaksal vaazlarının çoğunun temeli de buydu.. **"Yarını düşünmeyin"** gibi sözler söylemesi, ikinci gelişin çok yakında olduğunu ve dünya işlerinin büyük önemi olmadığını sandığı içindi. İkinci gelişin pek yakın olduğunu söyleyen birkaç Hristiyan tanıdım. Bir köy papazı vardı, cemaatini, ikinci gelişin pek yakın olduğunu söyleyerek korkutuyordu, ama papazın bahçesinde ağaç diktiğini görünce, halkın içi bayağı rahatlamıştı. İlk Hıristiyanlar gerçekten inanıyorlardı buna, ve bahçelerine ağaç dikmekten çekiniyorlardı, çünkü İsa'nın ikinci gelişinin pek yakın olduğuna inanıyorlardı. Bu bakımdan, başka bilge kişiler kadar bilgelik göstermediği, başka bakımlardan da en üstün bilge olmadığı açıktır.

AHLAKÎ SORUN

Şimdi de ahlâkî sorunlara geliyoruz. Bence İsa'nın ahlâkî kişiliği konusunda pek ciddî bir kusur var, o da cehenneme inanması. **Gerçekten tam anlamda insan olan kişinin, sonsuz cezaya uğrayacağına inanamayacağını sanıyorum.** İsa, İncil'de anlatıldığına göre, sonsuz cezaya inanıyordu, vaazlarına kulak vermeyen kimselere karşı kinli bir öfke görülmektedir, **bu, vâizlerde sık görülen bir davranış olmasına rağmen, en üstün mükemmeliyete uymamaktadır. Sokrates'te böyle bir davranış bulamazsınız örneğin. Kendi sözlerini**

dinlemeyen kimselere, pek tatlı ve uysal davrandığını görürsünüz; bence bir bilge kişi için, kinle karışık bir öfkeye kapılmaktansa, bu şekilde davranmak daha çok yakışır. Sokrates'in ölürken söylediklerini hatırlarsınız herhalde, kendisiyle anlaşmayan kimselere karşı davranışını da unutmamışısınızdır.

İncil'de İsâ'nın şöyle dediğini bilirsiniz: **"Ey siz yılanlar, engerek yılanları, cehennemin lanetinden nasıl kurtulacaksınız?"** Va'zını beğenmeyen kimselere söyleti bu sözleri. Bunun iyi bir davranış olduğunu inanmıyorum, cehennem konusunda daha birçok şeyler söylemiştir. Tabii Ruh-ül Kudüs'e karşı işlenen günah konusunda hepinizin bildiği bir metin vardır: **"Ruh-ül Kudüs'e karşı söz söyleyen kimseler, ne bu dünyada, ne de ötekisinde bağışlanacaktır."** Bu sözler, dünyada dile getirilemeyecek kadar çok felâkete yol açmıştır; çünkü, her tür insan, Ruh-ül Kudüs'e karşı günah işlemiş olduğunu sanmıştır, ve ne bu dünyada, ne de gelecekteki dünyada affolunmayacaklarını düşünmüşlerdir. Yaradılışında yeterli bir acıma duygusu olan bir kimse, dünyaya bu çeşit korku ve dehşet salmazdı sanırım.

İsâ şöyle der: **"insanın Oğlu, meleklerini gönderecektir, ülkesinden, suç işleyenleri, kötülük edenleri toplayıp bir ateş fırınına atacaktır; orada inlemeler ve diş gıcırdatmaları duyulacaktır."** Bu inleme ve diş gıcırdatma üstünde daha bir süre konuşmaktadır. Her satırda aynı şey devam etmektedir, okuyucuda, sanki bu inleyip sızlamadan bir zevk alıyormuş, yoksa bu kadar üstünde durmazmış gibi bir izlenim uyandırmaktadır. Sonra, koyunlarla keçiler hakkında ne dediğini hatırlarsınız; ikinci gelişinde keçilerle koyunları birbirinden ayırırken keçilere şöyle diyecektir: **"Gidin benden, siz ey lânetliler, sonsuz ateşe girin."** Şöyle devam eder: "Ve bunlar a onsuz ateşe gireceklerdir." Şöylece ekler: **"Eliniz suç işlerse, kesip atın onu; hiçbir zaman dinmeyecek olan ateşe bu elle girmektense, hayatta sakat olarak kalmak yeğdir", "orada solucan bile ölmez, ateş hiçbir zaman dinmez."** Bunu defalarca söylemektedir. Bütün bu öğreti, cehennem ateşinin günahın cezası olduğu, bir zulüm öğretisidir. Dünyaya zalimlik getirmiş olan ve nesiller boyunca salim işkencelere sebep olmuş olan bir öğretidir; vakanüvislerinin İncillerde gösterdiği gibi ele alınırsa, bunun sebebinin kısmen İsâ'nın kendi olmuş olduğu görülür.

Daha az önemi olan başka şeyler de vardır. Gadarene domuzlarının örneği vardır, domuzların içine şeytan sokup da bayır aşağı denize doğru sürülmelerine bırakmak pek merhametlice bir davranış değildir. Unutmayın ki, kendi kâdiri mutlakdı, isteseydi şeytanları koyabilirdi; oysa, onları domuzların içine göndermiştir. Sonra şu acayip incir ağacı hikâyesi vardır, beni her saman şaşırtmıştır. İncir ağacına olanları hatırlarsınız. **"Karnı açtı; uzaktan bir İncir ağacı gördü, üzerinde meyve bulurum umuduyla yanaştı; yanına yaklaştığında yapraktan başka bir şey görmedi, çünkü incir zamanı daha gelmemişti."** İsâ şöyle cevap verdi: **"Hiçbir insan bundan böyle senden meyve yemeyecektir,"...** Petro da ona şöyle dedi: **"Bakın efendim, lânetlediğiniz incir ağacı kuruyuverdi."** Bu pek tuhaf bir hikâyedir, incir zamanı olmadığı için incir ağacında suç bulmak acayiptir. Ne bilgelik konusunda, ne de erdem konusunda, İsa'nın tarihteki bazı şahsiyetlerin seviyesine ulaşmış olduğunu sanmıyorum. Bu bakımdan, Sokrates ile Buddha'yı daha yüksek seviyede tutmaktayım.

DUYGU ETKENİ

Önce de söylediğim gibi, insanların dini kabul etmelerinin gerçek sebebinin akılla ilgisi yoktur. Dini, duygu yoluyla benimsemektedirler. Çoğu zaman, dine saldırmanın kötü olduğu, çünkü dinin insanları erdemli yaptığı ileri sürülmüştür. Böyle denmesine rağmen, ben kendim

böyle bir şey görmedim. Bu muhakeme Samuel Butler'in *Erewohn Revisited* adlı kitabında incelikle alaya alınmıştır. Hatırlarsınız, *Erewohn'da.* uzak bir ülkeye varan Higgs diye biri vardır, bir süre yaşadıktan sonra, oradan bir balon'la kaçar. Yirmi yıl sonra o ülkeye döndüğünde, yeni bir din görür, bu din, "Güneşin Çocuğu" dinidir. Güneşin çocuğunun göğe yükselmiş olduğu söylenir ona. Göğe Yükseliş Bayramı'nın kutlanmak üzere olduğunu görür, Profesör Hanky ile Panky'nin birbirlerine Higgs denen adamı hiç görmediklerini söylediklerini işitir, inşallah hiç görmeyiz diye fısıldanmaktadırlar; ama bunlar Güneş Çocuğu dininin yüksek rütbeli rahipleridir. Buna çok kızar, onlara yaklaşır ve der: **"Bütün bu yalan düzeni ortaya koyacağım ve Erewohn'lulara balonla yukarı gidenin benden başkası olmadığını göstereceğim."** Kendisine şöyle denir: **"Sakın ha, çünkü bu ülkenin bütün ahlâkı bu efsane üstüne kurulmuştur, göğe çıkmadığını bilecek olurlarsa, kötü olurlar";** buna inanarak sessizce uzaklaşıp gider.

Fikir budur: Hristiyan dinini kabul etmeyecek olursak hepimiz kötü oluruz. Hristiyan dinini benimsemiş olan kimselerin çoğunun son derece kötü kişiler olduğunu sanıyorum. Herhangi bir devrenin dini ne kadar yoğun olmuşsa, dogmatik inanç o kadar kuvvetli olmuş, zalimlik o denli artmış ve işler o denli bozulmuştur. Hristiyan dinine gerçekten inanan kimselerin olduğu İman devri denen çağlarda, işkenceleriyle birlikte Engizisyon vardı; zavallı insan sürüleri büyücü diye yakılmıştı; din uğruna, insanlara, akla gelebilecek her türlü zalim davranışta bulunulmuştu.

Dünyaya şöyle bir bakındığınızda, insanın duygusunda her ileri gelişme, ceza hukukunda her ilerleme, savaşın azalması için her teşebbüs, renkli ırklara karşı davranışta daha bir düzelme veya köleliği ortadan kaldırmak için yapılan her teşebbüs, dünyada ahlâkî alanda gerçekleştirilen her ilerleme, dünyanın teşkilâtlanmış Kiliseleri tarafından muhalefet görmüştür. **Kiliseler halinde teşkilâtlanmış olan Hristiyan dininin bugüne kadar dünyadaki ahlâkî ilerlemenin başlıca düşmanı olduğu gibi, hâlâ da olmakta devam ettiğini açıktan açığa ilân ediyorum.**

KİLİSELER İLERLEMELERE NASIL ENGEL OLDU

Bunun hâlâ böyle olduğunu söylersem, belki fazla ileri gittiğimi düşünürsünüz. Fazla ileri gittiğimi sanmıyorum. Şu olguyu ele alın bir. Söyleyeceğim şeyi hoşgörüyle dinleyeceğinizi umarım. Hoş bir gerçek değildir, ama Kiliseler hoş olmayan gerçekleri açıklamak sorunda bırakıyor insanı. Farz edin ki, üstünde yaşadığımız şu dünyada, tecrübesiz bir kız, frengili bir adamla evleniyor, bu durumda Katolik Kilisesi şöyle diyor: **"Bu bozulamaz bir kutsal bağdır. Ömrünüz boyunca birlikte kalacaksınız. Bu kadının frengili çocuklar doğurmasını önleyecek hiçbir tedbirin alınmaması gerekiyor. Katolik Kilisesinin dediği bu. Ben bunun hayvanca bir zulüm olduğunu söylüyorum, Tabii yakınlıkları dogmayla engellenmemiş, ya da ahlâkî yaradılışı acıma duygusuna karşı tamamıyla körleşmemiş olan hiç kimse bu durumun devam etmesi gerektiğini ileri süremez.**

Bu sadece bir örnek. Bugün Kilise, ahlâk dediği şey üstünde durarak, insanları gereksiz ve haketmedikleri her çeşit cezaya çarptırılmaktadır. Tabii, bildiğimiz gibi, acıyı dünyada azaltmak amacında olan ilerlemelere de geniş çapta muhalefet göstermektedir, buna sebep, insanın mutluluğu ile hiç ilgisi olmayan birtakım dar davranış kurallarına ahlâk damgasını vurmuş olmasıdır; filân filân şeyin insanlığın mutluluğu uğruna yapılması gerektiğini kendilerine söyleyecek olsanız, bunun konuyla ilgisi olmadığını söylemektedirler, "insanın

mutluluğunun ahlâkla ne ilgisi vardır?

Ahlâkın amacı, insanları mutlu kılmak değildir.”

DİNİN TEMELİ OLAN KORKU

Dinin, her şeyden önce ve genellikle korku üstüne kurulmuş olduğunu sanıyorum. Bu kısmen bilinmeyenin korkusudur, kısmen de, söylemiş olduğum gibi, başınıza gelecek güçlüklerde ve itişmelerinizde yanı başınızda duracak bir ağabeyin olmasını size isteten korkudur. Bütün dinin kökü korkudur bilinmeyenin, yenilmenin ve ölümün saldığı korku. Zalimliği doğuran korkudur, bu bakımdan zalimlikle dinin baş başa gitmesinde şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü bu iki şeyin temelini korku teşkil etmektedir. Bu dünyada artık biraz anlamağa başlayabilir, bilimle bu korkulan kontrol altına alabiliriz, bilim, Hristiyan dininin Kiliselerin ve eski ahlâk kurallarının aleyhine adım adım ilerlemektedir, insanlığın çağlar boyunca esiri olduğu bu korkuyu bilim sayesinde yenebiliriz. Bilim, öyle sanıyorum ki, kendi kalbimizde, artık hayali destekler aramamayı, gökte müttefikler uydurmamayı çağlar boyunca Kiliselerin biçime sokmağa çalıştığı bu dünyayı üstünde yaşanabilecek bir yer yapmak için kendi çabamıza güvenmeyi öğretecektir.

NE YAPMAMIZ GEREK

Kendi ayaklarımızın üstünde durmayı, dünyaya âdilce ve doğrudan doğruya bakmayı istiyoruz iyi ve kötü gerçekleriyle, güzellikleriyle çirkinlikleriyle görmek istiyoruz onu; dünyayı olduğu gibi görmek istiyoruz, ondan korkmak istemiyoruz. Bize salmış olduğu korku karşısında köle gibi olmak istemiyoruz; zekâ ile dünyayı fethetmek istiyoruz. **Bütün Tanrı kavramı eski Doğu despotizmlerinden türemedir.** Özgür insanlara yakışmayacak bir kavramdır. Kiliselerde, insanların alçalarak günah işlediklerini açıklamalarını ve daha başka şeyleri gördükçe, kendine karşı saygısı olan insanlara yakışmayacak bir durum ortaya çıkmaktadır. Ayağa kalkalım ve dünyaya olduğu gibi bakalım.. Dünyadan azami derecede faydalanalım, dilediğimiz kadar iyi olamazsa da, ne de o:sa şu ötekilerin çağlar boyunca yapmak istediklerinden daha iyi olacaktır, iyi bir dünyanın bilgiye, acıma duygusuna, cesarete ihtiyacı vardır; geçmişe özlemle bakmanın, bilgisiz kimselerce söylenmiş olan sözlerin özgür zekâyı zincirlemesine ihtiyaç yoktur. Korkusuz bir görüş ve özgür bir zekâya ihtiyacı vardır. Gelecek için umuda ihtiyacı vardır, ölmüş olan bir geçmişe bakıp durmanın anlamı yoktur, zekâmızın yaratabileceği gelecek, o geçmişten çok daha yüksek seviyeye ulaşacaktır..

Sh:3-21

****

DİN, UYGARLIĞA FAYDALI OLMUŞ MUDUR?

[1930 da yayınlanmıştır.] Din üstündeki görüşüm Lucretius’unkine benzer. **Dine, korkudan doğan bir hastalık, insanlık için sonsuz bir sefalet kaynağı olarak bakıyorum.** Bununla birlikte, uygarlığa bazı faydaları olduğunu inkâr edemem. Tarihin başlangıcında, takvimin yapılmasını sağlamış, Mısırlı rahiplerin, önceden hesaplayabilecekleri güneş tutulmalarım gözlemlemelerine sebep olmuştur. Bu iki hizmeti inkâr etmiyorum, ama başka bir faydası olmuş olduğunu davranmıyorum.

“Din” kelimesi günümüzde pek gelişigüzel kullanılmaktadır. Bazı kimseler, aşırı

Protestanlığın etkisi altında bu kelimeyi, ahlâk veya evrenin yaradılışı üstünde, önemli kişisel kanıları anlatmak için kullanmaktadırlar. Kelimenin bu şekilde kullanılışı tarihe aykırıdır. Din her şeyden önce toplumsal bir olgudur. Kiliseler, kuruluşlarını, güçlü kişisel kanıları olan vâizlere borçlu olabilirler, ama bu vâizlerin, kurmuş oldukları Kiliseler üstünde hemen hemen hiç etkisi olmamıştır, oysa Kiliselerin, içinde geliştiği topluluklar üstünde çok büyük etkisi olmuştur. Batı uygarlığından olanlar için en ilginç olan örneği alalım: İsâ'nın, İncil'deki sözlerinin Hıristiyanların ahlâkıyla pek ilgisi olmamıştır. Hıristiyanlıktaki en önemli şey, toplumsal ve tarihsel bakımdan İsâ değil, Kilisedir, Hıristiyanlığı toplumsal bir kuvvet olarak yargılayacak olursak, İncil'lere başvurmamız gerekmez, **İsa, malınızı mülkünüzü yoksullara dağıtın, dövüşmeyin, kiliseye gitmeyin, zinayı cezalandırmayın,** demişti. **Ne Katolikler, ne de Protestanlar, bu sözleri izlemede hevesli görünmemişlerdir.** Fransisken mezhebinden bazılarının havariler kadar yoksul olunması için birtakım vaizler verdiği doğrudur, ama Papa, onları mahkûm etmiş ve öğretilerini zındıklıkla suçlamıştır. Sonra İsa'nın, **"Yargılamayın ki, sizi de yargılamasınlar"** sözüne dikkatinizi çevirin ve bunun Engizisyon ve Ku-Klux-Klan üstünde ne gibi etkisi olduğunu düşünün bir.

Hıristiyanlık için varit olan, Budizm için de varittir. **Buddha sevimli ve aydın kişiydi; ölüm döşeğinde, kendisinin ölümsüz olduğunu düşünen müridlerine gülmüştü. Ama Budist rahipler örneğin Tibet'te bilgisiz kalma taraftarı, zorba ve son derece zalim olmuşlardır.**

Bir Kilise ile Kurucusu arasındaki bu ayrılığın herhangi tesadüfi bir yanı yoktur. Belli bir kimsenin sözlerinde mutlak gerçek olduğu düşünülür düşünülmez, sözlerini yorumlayacak bir uzmanlar topluluğu çıkar ortaya ve bunlar gerçeğin anahtarını ellerinde bulundurduklarından, mutlaka iktidar elde ederler. Başka her türlü imtiyazlı sınıf gibi iktidarlarını kendi çıkarları için kullanırlar. Bununla birlikte, başka herhangi imtiyazlı bir sınıftan bir bakıma daha kötüdürler, çünkü bir kerecik tam mükemmel olarak vahyedilmiş olan değişmez bir gerçeği açıklamak zorunda olduklarından, bütün zihin ve ahlâk alanındaki ilerlemelere ister istemez karşı çıkarlar. **Kilise Galileo ile Darwin'e karşı çıkmıştı; bugünse Freud'a karşı çıkmaktadır. En büyük iktidarı elinde bulundurduğu günlerde zihin hayatına karşı daha güçlü olarak çıkmıştı.** Papa Büyük Greguar, piskoposun birine yazdığı mektupta şöyle demektedir: "Yüzümüz kızarmadan burada sözünü edemiyeceğimiz bir rapor aldık, buna göre siz bazı dostlarınıza gramer öğretiyormuşsunuz." Piskopos, dini makamlar tarafından, bu kötü işten vazgeçmeğe zorlanmıştır ve Lâtince öğrenmek ancak Rönesansda başlayabilmiştir. Sadece zihin bakımından değil, ahlâk bakımından da zararlıdır din. Bundan demek istediğim, ahlâk kurallarının insanın mutluluğu için olmadığıdır. Birkaç yıl önce, Almanya'da tahttan indirilmiş kral ailelerinin kendi özel mülklerine sahip olabilip olamayacağı konusunda bir referandum yapılmıştı; Almanya'daki Kiliseler, onlardan bu mallan almanın Hıristiyanlığa aykırı olduğunu resmen açıklamıştı. 3ilindiği gibi, kiliseler, ellerinden geldiği kadar esaretin ortadan kaldırılmaması için çalışmıştır, bugün de birkaç istisna dışta kalmak üzere, İktisadi adalete doğru yapılan her türlü harekete karşı çıkmaktadırlar. Papa, Sosyalizmi resmen mahkûm etmiş bulunmaktadır.

HIRİSTİYANLIK VE CİNSİYET

Bununla birlikte, Hristiyan dininin en kötü yanı, cinsiyete karşı tutumudur; bu öyle hasta ve tabiata aykırı bir tutumdur ki, Roma İmparatorluğunun çökmesi sırasındaki uygar dünyanın hastalığıyla ilişki kurarak ancak anlaşılabilir. **Bazen Hıristiyanlığın kadınların durumunu**

düzelttiği konusunda sözler sarf edilmektedir. Bu, tarihte yapılabilecek en büyük yanlışlıktır. Kadınlar pek sıkı bir ahlâk kuralı külliyatına boyun eğmek sorunda olduğu bir toplumda rahat bir durumda olamazlar. **Keşişler, Kadın'a, hep baştan çıkartıcı olarak bakmışlardır; onu hep saf olmayan şehvetlerin ilham perisi olarak görmüşlerdir.** Kilise, eskiden olduğu gibi, şimdi de, bekâr kalmanın en iyi şey olduğunu, bunu imkânsız görenler için en iyi şeyin evlenmek olduğunu söylüyor. St Paul, kabaca şöyle demektedir: **"Yanmaktansa, evlenmek yeğdir."** Evliliği bozulamaz yaparak ve aşk sanatı konusunda her türlü bilgiyi yasak ederek, Kilise elinden geldiği kadar cinsiyetin pek az zevk ve pek büyük acı ile gerçekleşmesini sağlamağa çalışmıştır. Doğum kontroluna karşı çıkmaları da aynı sâikten doğmaktadır: her yıl çocuğu olan bir kadın, ister istemez evlilikten büyük zevk alamayacağından, doğum kontrolünün engellenmesi gerektir.

Hristiyan ahlâk düzeninin ayrılmaz bir parçası olan Günah kavramı, olağanüstü derecede zarar veren bir kavramdır, meşru, hattâ asil olduğuna inandıkları nadizmleri [Nedamet etmiş, pişman] için bir çıkış yolu sağlamaktadır insanlara, örneğin frenginin önlenmesi sorununu alın ele önceden alınacak tedbirlerle, bilindiği gibi, bu hastalığın önüne geçilmesi bir derece mümkündür. Bununla birlikte, Hıristiyanlar, bu olgunun yayılmasına karşı çıkıyorlar, çünkü günahkârların ceza görmesi gerektiğini düşünüyorlar. Öyle ki, bu cezanın karılarına ve çocuklarına da geçmesini istiyorlar. Bugün, dünyada doğuştan frengili binlerce çocuk vardır, Hıristiyanlar günahkârların ceza görmesini istemeseydi, bu böyle olmazdı. Hayvanca zalimliğe götüren öğretilerin ahlâk üstünde ne gibi iyi etkisi olacağını anlayamıyorum.

Hıristiyanların davranışı sadece cinsel davranış bakımından değil, aynı zamanda cinsel konular üstünde bilgi konusunda da insanın dirliğine düşmandır. Önyargısız olarak bu konu üstünde düşünen herkes, muhafazakâr Hıristiyanların genç çocuklara zorla kabul ettirdikleri suni bilgisizliğin zihin ve beden sağlığı için çok tehlikeli olduğunu, çoğu çocuklar gibi, "münasebetsiz" konuşmalarla bu bilgileri edinenlerde, cinsiyetin, ayıp, gülünç bir şey olduğu duygusu uyandırmakta olduğunu görür. Bilginin istenmeyecek bir şey olduğunu söyleyenlerin savunabilecek tarafı olduğunu sanmıyorum. Kaç yaşında olursa olsun, kişi bilmek isteyince, öğrenebilmelidir. Başka bilgiler bir yana, özellikle cinsel bilgi konusunda, daha ağır basan etkenler vardır. Bir kimse bir şeyi bildiği zaman, çok daha akıllıca hareket eder, önemli bir konu üstünde merak gösterince, çocuklara günah duygusu aşılamağa kalkmak gülünçtür.

Her çocuk trenlere karşı ilgi gösterir. Biz ona trenle ilgilenmek kötüdür, dersek: bir istasyondayken, ya da tren geçerken gözlerini kapasak, yanında "tren" kelimesinin kullanılmamasına dikkat etsek ve bir yerden başka bir yere nasıl gittiği konusunda esrara bürüsek, ne olur?

Trenlere olan ilgisi azalır mı, çoğalır mı, Tabii ki çoğalır, ama marazi bir günah duygusu da olacaktır, çünkü bu ilgilenmesi ona uygunsuz bir şey gibi gösterilmiştir. Faal zekâsı olan her çocuk bu yolla az veya çok sinir hastası yapılabilir. Cinsiyet konusunda da böyle yapılmaktadır; ama cinsiyet, trenlerden daha ilginç olduğu için, sonuçlar daha da kötü olmaktadır. Bir Hristiyan topluluğunda, hemen hemen her ergin kişi, küçükken cinsel bilgi yasağı sonucu aşağı yukarı sinir hastasıdır. Bu şekilde suni olarak zihinlere çakılmış olan günah duygusu, büyüdükten sonra zalimlik, korkaklık veya aptallığın sebeplerinden olmaktadır. Cinsiyet üstüne olsun, başka konularda olsun, çocuğun bilmek istediği şeyi kendisine vermemek için herhangi mantıki bir sebep yoktur. Bu olgu, çocuğun ilk eğitiminde benimsenmezse, hiçbir zaman sağlam kafalı bir nüfus elde edemeyiz, bunun da, Kiliseler

eğitim siyasetini elinde tuttuğu süre, gerçekleşmesi imkânsızdır.

Bu oldukça ayrıntılı itirazları bir yana bırakırsak, Hıristiyanlığın temel öğretilerinin ahlâk bakımından birtakım sapıklıklar gerektirdiği açıktır. Dünya, dediklerine göre, iyi ve Kâdir-i Mutlak bir Tanrı tarafından yaratılmıştır. Yaratmadan önce, dünyanın içinde bulunacak olan bütün acı ve sefaleti önceden gördüğü için, bütün olan bitenlerden sorumludur. Dünyadaki acının günah yüzünden olup olmadığı üstünde tartışmak boşunadır. Bir kere bunun böyle olduğu doğru değildir; ırmakları yataklarından taşıran veya yanardağlara lâv püskürten günah değildir. Öyle de olsa, bir şey fark ettirmez zaten. Dünyaya getirecek olduğum çocuğun, katil, manyak biri olacağını önceden bilirsem, suçlarından ben sorumlu olurum. Tanrı, insanın işleyeceği günahları önceden biliyorsa, insanı yaratmağa karar verdiğinde günahlarından da kendisinin sorumlu olması gerektiği açıktır. Buna karşı genellikle ileri sürülen Hristiyan muhakemesine göre, dünyada acı çekmek günahların temizlenmesi içindir, bu bakımdan acı çekmek iyi bir şeydir. Bu muhakeme Tabii sadizmin aklîleştirilmesinden başka bir şey değil; üstelik, kötü bir muhakeme de aynı samanda. Herhangi bir Hristiyan, ne olur benimle birlikte bir çocuk hastanesini ziyaret etsin, orada çekilen acıları görsün, sonra da bu çocukların bu cefaları haketmiş oldukları düşüncesinde ısrar etsin edebilirse. İnsanın böyle diyebilmesi için bütün acıma duygusunu kaybetmiş olması gerektir. Diğer bir deyimle, inandığı Tanrı kadar salim olması gerektir. Bu acı dünyasında her şey, insanın mutluluğu içindir diyen kimsenin ahlâk görüşleri sağlam olamaz, çünkü çektiği acı ve sefalet için daima bahane arar.

DİNE İTİRAZ

Dine iki türlü karşı çıkılabilir zihinsel veya ahlâkî bakımdan. Zihin bakımından herhangi bir dinin doğru olduğunu kabul etmek için bir sebep yoktur; ahlâkî bakımdansa, dinsel kurallar insanların şimdikinden daha zalim olduğu bir zamandan gelmedir ve çağın ahlâkî bilincini etkileyen insafsızlıklarında devam etmektedir.

Zihin bakımından karşı çıkmayı ilk olarak alalım ele; içinde yaşadığımız pratik hayatta, dinsel öğretimin doğru veya yanlış olması, pek o kadar önemli değildir, esas olan şey, faydalı olup olmadığıdır. Bununla birlikte, sorunun birine ötekisiz cevap verilemez. Hristiyan dinine inanıyorsak, iyi olan şey konusundaki kavramlarımız, inanmayanınkinden ayrı olacaktır. Bu bakımdan, Hıristiyanlığın sonuçları Hıristiyanlara iyi, inanmayanlara da kötü görünebilir. Üstelik destekleyecek kanıtı olup olmamasıyla ilgisi olmamak şartıyla, kişinin filan falan şeye inanması gerektiğini söyleyen davranış, kanıta karşı düşmanlık yaratan, ve önyargılarımıza uymayan her olguya zihinlerimizi kapamağa sebep olan bir davranıştır.

Bir çeşit bilimsel açık sözlülük pek önemli bir niteliktir, inanması gereken şeyler olduğunu inanan kimsede bu nitelik olamaz. Bu bakımdan dinin faydalı olup olmadığını incelemeden önce, gerçek olup olmadığını ole almamız gerek. **Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler için dinin gerçekliğiyle ilgili en önemli sorun, Tanrının varlığıdır.** Dinin zafer kazandığı günlerde, "Tanrı" sözünün kesin bir anlamı vardı; Rasyonalistlerin saldırısının sonucu bu anlam gittikçe değerinden kaybetti, öyle oldu ki, Tanrıya inandıklarını söylediklerinde, insanların kesinlikle ne anladığını bilmek güçleşti. Muhakemede bulunmak için Matthew Arnold'un tanımlamasını alalım ele; **"Adaleti sağlayan kendimizde olmayan bir kudret."** Bunu daha da belirsiz yapabiliriz, bu gezegenin yüzeyindeki canlı varlıkların amaçlarından başka, evrende herhangi bir amaç kanıtı var mı? diye kendi kendimize sorabiliriz.

Dindar kişilerin bu konudaki muhakemeleri aşağı yukarı şöyledir: “Ben ve dostlarım son derece zeki ve erdemliyizdir. Bu denli zekâ ve erdemin tesadüfi olmasını insanın aklı almaz. Bu bakımdan hiç olmazsa bizim kadar zeki ve erdemli, bizi meydana getirmek için kozmik mekanizmayı harekete getirmiş olan biri olması gerektir.” Yazık ki, bu muhakemeyi ileri süren kimseler kadar etkilemiyor beni bu. Evren geniştir, Eddington’a inanacak olursak da belki evrenin başka hiçbir yerinde insanlar kadar zeki varlıklar yoktur. Dünyadaki madde yekûnunu düşünecek olursanız ve onu zeki varlıkların yekûnu ile karşılaştıracak olsanız, İkincisi birincisinin yanında son derece küçük kalır. Bu yüzden, tesadüf kanunlarının gelişigüzel atomları seçerek zeki bir organizma yaratacağı tamamıyla imkânsız olsa bile, gene de, evrende pek küçük sayıda organizma olacaktır. Bu denli geniş bir sürecin en yüksek noktası olarak yeterli derecede hârika gibi görünmüyoruz. Tabii din adamlarının çoğunun benden çok daha hârika olduklarını biliyorum, ve kendiminkileri aşan meziyetlerini tamamıyla kavrayamıyorum. Gene de, böyle bile olsa, ezelden beri iş gören Kâdiri Mutlak’ın daha iyi bir şey yapamamış olduğu aklıma sığmıyor. Sonra bu sonucun bile kuru gürültü olduğunu düşünmemiz gerektir. Yeryüzü daima oturulabilecek şekilde kalmayacaktır, insan ırkı kaybolup gidecektir, kozmik süreç kendini bundan böyle doğrulayacaksa, gezegenimiz üstünden başka bir yerde doğrulaması gerekecektir. Bu olsa bile, eninde sonunda durması gerekecektir. Evrenin çökeceğini, en sonunda herhangi bir yerde en ufak ilgi çekici yanı olacak bir şeyin var olmasının imkânsız olacağını Termodinamik biliminin ikinci kanunu kesinlikle söylüyor. Tabii o zaman Tanrının makineyi yeniden kuracağını söyleyebilirler; ama bunu söylersek, sadece inanca dayanmış olacağız, en ufak bilimsel bir kanıt olmayacak. Bilimsel kanıt söz konusu olduğu süre, evren bu gezegen üstünde yavaş yavaş ilerleyen safhalardan geçerek oldukça değersiz bir sonuca varmış oluyor; sonunda evrensel ölüme kadar gene ağır ağır sürünecektir. Bunu amaç kanıtı olarak alacak olursak, bu amacın benim hoşuma gitmediğini söyleyebilirim. Bu bakımdan herhangi bir Tanrıya inanmak için bir sebep göremiyorum, bu inanç ne denli belirsiz ve az dahi olsa. Din savunucuları kendileri vazgeçmiş oldukları için, eski metafizik muhakemelere girmek istemiyorum.

RUH VE RUHUN ÖLÜMSÜZLÜĞÜ

Hıristiyanlığın kişinin ruhu üstünde durmasının Hristiyan toplulukların ahlâkı üstünde derin etkisi olmuştur. Stoacılarınkine benzeyen bir öğreti olup, onlarınki gibi, artık siyasi ümitler besleyemeyen topluluklarda belirmektedir. Edepli karakteri olan güçlü bir kimsenin Tabii içtepisi, iyi yapmağa eğilimli olmasıdır, ama hiçbir siyasi iktidarı yoksa, ve olayları etkileyecek fırsata sahip değilse, Tabii akışından sapacak ve önemli olan şeyin iyi olmak olduğuna karar verecektir. İlk Hıristiyanlarda böyle hayırlı işle ilgisi olmayan kişisel bir kutsallık kavramına yol açmıştır bu, çünkü kutsallık eylemde iktidarsız kimseler tarafından erişilmesi gereken bir şeydi. Bu yüzden toplumsal erdemin Hristiyan ahlâk düzeninden ayrılması gerekmiştir. Muhafazakâr Hıristiyanlar, zina işleyene, rüşvet alan politikacıdan, –oysa rüşvet alan politikacı aslında binlerce defa daha kötülük yapmaktadır– daha kötü gözle bakmışlardır. Resimlerde gördüğümüz gibi, Ortaçağ erdem kavramı, zayıf, duygusal, cansızdı. En erdemli kişi, dünyadan elini ayağını çeken kimseydi; aziz olarak görülen biricik eylem adamı hayatlarını ve tebalarının hayatlarını Türklere karşı savaşta Saint Louis gibi feda eden kimselerdi. Filân kimse bir mali düzen kurdu, ceza hukuku yazdı diye, kilise aziz demiyordu. İnsanın refahı için yapılan bu kanun ve düzenler önemsiz olarak görülüyordu. Azizler arasında, yaptığı iş kamu menfaatine olan kimse tanımıyorum. Toplumsal ile ahlâkî

kişi arasında yapılan bu ayrılıkla birlikte, ruhla beden arasında da bir ayrılık belirdi ve Hristiyan metafiziğinde, Descartes'dan çıkan sistemlerde yaşamağa devam etti. Genellikle, beden insanın toplumsal veya kamusal bölümünü, ruhsa özel yanını temsil ediyor diyebiliriz. Ruhun üstünde durarak, Hristiyan ahlâkı, kendini son derece bireysel yaptı. Bütün Hristiyanlık çağlarının açık sonucunun insanları tabiatın yarattığından daha bencil, daha içine kapanık yaptığını sanıyorum; çünkü insanı, kendi ben'inin duvarlarından dışarı çıkaran cinsiyet, anne-babalık, vatanseverlik ve kabile içgüdüleridir. **Kilise cinsiyeti yerin dibine batırmak için elinden geleni yaptı; aile bağıntısına İsa'nın kendi ve bütün izleyicileri karşı çıktı;** Roma İmparatorluğunun karışık tebası içinde vatanseverliğe yer olmadı. Incil'lerdeki aileye karşı sarfedilen sözler, gerektiği dikkati görmemiş bir noktadır. Kilise, İsa'nın annesine saygıyla davranmaktadır, ama İsa'nın kendi öyle davranmamıştır. **"Kadın, ne ilgim var seninle?"** (Yohanna'ya göre II. 4) diye hitap eder ona. Aynı zamanda, oğlanı babasına, kızı anasına, üvey kızı üvey annesine karşı düşman yapmağa geldiğini, babasını anasını, Ondan daha çok sevenin, Ondan olmadığını söylemektedir (Matta'ya göre x 35-7). Bütün bunlar inanç uğruna biyolojik aile bağlarını koparmak demektir Hıristiyanlığın yayılmasıyla dünyaya gelen hoşgörüsüzlükle büyük ilgisi vardır bu davranışın.

Bireycilik en son noktasına bireyin ruhunun ölmezliği öğretisiyle varmıştır, ruh bu dünyadan ayrıldıktan sonra, duruma göre, ya sonsuz mutluluk içinde, ya da sonsuz acı içinde yaşayacaktı. Bu önemi büyük ayrılığın üstüne dayandığı şartlar oldukça acayipti, örneğin, bir rahip bazı sözler söyleyerek üzerinize su serptikten hemen sonra ölecek olursanız, sonsuz mutluluğa eriştiniz demekti; oysa uzun ve erdemli bir yaşayıştan sonra, ayakkabınızın bağı koptuğundan küfretmekte olduğunuz bir an yıldırım çarpacak olursa, size, sonsuz acı olacaktı mükâfatınız. Çağdaş Protestan Hristiyan'ın buna inandığını sanmıyorum, teolojide yeterli derecede eğitim görmemiş Katolik bir Hristiyan'ın da buna inandığını sanmıyorum; bunun muhafazakâr öğreti olduğunu ve yakın zamana kadar buna inanıldığını söylüyorum. Meksika ve Peru'daki İspanyollar, Hintli bebekleri vaftiz ediyorlar, sonra hemen beyinlerini parçalıyorlardı: böylece bu bebekleri cennete göndermiş oluyorlardı. Her ne kadar günümüzde hepsi böyle yapıyorsa da, hiçbir muhafazakâr Hristiyan bunların hareketini, mahkûm ötmek için mantıki bir sebep bulamaz. Hıristiyanlıkta aldığı şekilde, ruhun ölümsüzlüğü öğretisinin ahlâk üstünde pek kötü etkisi olmuştur, ruh ile bedenin metafizik bakımdan ayrılmasının da felsefe üstünde yıkıcı etkisi olmuştur.

HOŞGÖRMEZLİK KAYNAKLARI

Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla dünyaya yayılan hoş görüşsüzlük, Hıristiyanlığın en acayip özelliklerinden biridir, sandığıma göre, buna sebep, Yahudilerin adalete olan inançları ve Yahudi Tanrısının biricik gerçek olduğuna inanmalarıdır. Yahudilerin niçin bu özellikleri olduğunu bilmiyorum. Yahudileri yabancı halk topluluklarına katmak teşebbüsüne, karşı tepki olarak, Yahudilerin esirlikleri sırasında gelişmiş olması muhtemeldir. Her nasıl olursa olsun, Yahudiler, özellikle de peygamberler, kişisel doğruluk ve tek bir dinden başka herhangi bir din kabul etmenin kötü olduğu fikri üstünde durmuşlardır. Bu iki fikrin, Batının tarihi üstünde son derece yıkıcı etkisi olmuştur. Konstantin'den önce Roma Devleti tarafından Hıristiyanlara yapılan zulüm konusunda, Kilise, uzun uzun lâf etmiştir. Oysa bu zulüm hem az, hem aralıklı olup, tamamıyla siyasi sebeplere dayanıyordu. Konstantin devrinden, onyedinci yüzyılın sonuna dek, Hıristiyanların, başka Hıristiyanlar tarafından gördüğü zulüm, Roma imparatorları tarafından kendilerine yapılan zulümden çok daha

büyük olmuştur. Hıristiyanlığın doğmasından önce, Yahudiler dışta kalmak üzere, bu zalim davranış eski dünyaca bilinmiyordu, örneğin Herodotos u okursanız, gitmiş olduğu yabancı devletlerde karşılaştığı hoşgörülü davranışı görürsünüz. Bazen barbarca bir töre karşısında hayrete düşer, ama yabancı Tanrılara ve âdetlere karşı hoşgörülü Zeus'a başka bir ad takmış olan kimselerin sonsuzca lânetlendiğini ispat etmek kaygısı duymaz davranır, cezaları bir an önce başlasın diye hemen öldürülmeleri için kaygılanmazlardı. Bu davranış Hıristiyanlara özel olmuştur. Çağdaş Hıristiyanların daha az sert oldukları doğrudur, ama bu Hıristiyanlık sayesinde olmamıştır; Rönesanstan günümüze kadar, Hıristiyanları geleneksel âdetleri yüzünden utandıran Özgür düşünür nesiller sayesinde olmuştur. Çağdaş Hıristiyanların, Hıristiyanlığın gerçekte ne kadar yumuşak ve akli olduğunu söylediklerini duymak ve bütün bu yumuşaklığın ve akilliliğin kendi zamanlarındaki bütün muhafazakâr Hıristiyanlara zulüm ettiğini görmemezlikten geldiklerini fark etmek insanı eğlendiriyor. **Bugün, dünyanın, İsa'dan önce 4004 yılında yaratılmadığını herkes biliyor; ama daha yakın bir geçmişte bu konuda şüphe göstermek korkunç bir suçtu.** Büyükbabamın babası, Etna'nın yamaçlarındaki lavların derinliğini gördükten sonra, dünyanın muhafazakârların inandığından daha eski olması gerektiği sonucuna varmış ve bunu bir kitap halinde yayınlamış. Bu suçtan bulunduğu şehir ve toplumdan afaroz edilmişti. Durumu kötü olan biri olsaydı, cezası Tabii daha ağır olurdu. 150 yıl önce inanılan saçmalıklara muhafazakârın şimdi inanmaması lehlerine bir şey kazandırmaz. **Hristiyan öğretisinin yavaş yavaş zayıflatılması, büyük direnme görmelerine rağmen Özgür-düşünürlerin saldırıları sayesinde olmuştur.**

İRADE ÖZGÜRLÜĞÜ ÖĞRETİSİ

Hıristiyanların tabiat kanunu konusundaki davranışları garipsenecek ölçüde belirsiz ve kararsız olmuştur. Bir yanda Hıristiyanların çoğunluğunun inandığı serbest irade öğretisi vardı; bu öğreti, hiç olmazsa insanların eylemlerinin tabiat kanununa tâbi olmadığını söylüyordu. Öte yandan, özellikle onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda, Tanrıya, adalet sağlayıcı olarak bakılıyordu; tabiat kanununun da bir Yaradanın varlığının kanıtlarından en başta geleni gibi görülüyordu. Yakın samanlarda, serbest iradenin yararına, kanunun hükmüne olan itiraz, bir Kanun Koyucunun kanıtı olarak tabiat kanununa olan inançtan daha güçlü olarak duyulmağa başlandı. Maddeciler, insanların vücut hareketlerinin mekanik olarak tayin edildiğini göstermek, ya da gösterme teşebbüsünde bulunmak için, söylediğimiz her neyin, durumumuzdaki her değişikliğin herhangi serbest bir irade alanının dışında kaldığını göstermemek umacıyla, fizik kanunlarına başvurdular. Bu böyle olunca, zincirsiz, isteklerimize bırakılan bir şey varsa onun da değeri olmaması gerekmekteydi. Bir insan bir şiir yazdığında, ya da bir cinayet işlediğinde, eylemindeki vücut hareketleri sırf fiziksel sebeplerden doğar, dersek, birinci durumda ona heykel dikmek, İkincisindeyse onu asmak anlamsız olurdu. İradenin serbest olacağı bazı metafizik sistemlerde bir saf düşünce bölgesi olabilir; ama bu, başkalarına sadece vücut hareketleriyle aktarılabileceğinden, özgürlük hiçbir zaman başkasına aktarılamaz ve toplumsal değeri olamaz.

Sonra, kabul eden Hıristiyanlar için evrimin büyük etkisi olmuştur. Hayatın başka biçimleri için yapılan iddialardan tamamıyla ayrı bir şekilde insan için iddialarda bulunmanın tutar tarafı olmadığını görmüşlerdir. Bu yüzden, insandaki serbest iradeyi korumak için, yaşayan maddenin davranışım fiziksel ve kimyasal yolla her türlü açıklamağa karşı çıkmışlardır. Aşağı seviyedeki bütün hayvanların otomat olduğunu söyleyen Descartes'ın tutumu, liberal ilâhiyatçılar tarafından pek gözde tutulmamaktadır artık. Devamlılık öğretisi onları bir adım

daha öteye gitmeğe eğiyor, ölü madde denen şeyin bile davranışında değişmez kanunlarla sıkı bir disiplin içinde yönetilmediğini ileri sürüyorlar. Şu gerçeği unutuyor gibiler, kanunun hükmünü kaldıracak olursanız, mucize imkânını da ortadan kaldırmış olursunuz, çünkü mucizeler her zamanki olguları yöneten kanunlara karşı gelen Tanrının işleridir. Bununla birlikte, bir derinlik havasıyla bütün yaradılışın mucize olduğunu, bu bakımdan bazı özel olayların Tanrının özel müdahalesinin kanıtı olması gerekmediğini tahayyül edebilirim.

Tabiat kanununa karşı bir tepkinin etkisi altında, Hıristiyanlığı savunan bazı kimseler, atomun son öğretisine sarılmışlardır, buna göre, bugüne dek inanmış olduğumuz fizik kanunlarının, atomların çoğuna uygulandığında, ancak bir dereceye kadar, şöyle böyle bir gerçekliği vardır, oysa bireysel elektron istediği gibi hareket etmektedir. Bence bu, sadece geçici bir safhadır, fizikçiler zamanla en küçük olguyu bile yöneten kanunları bu kanunlar geleneksel fizik kanunlarından bambaşka da olsa bulacaklardır. Nasıl olursa olsun, küçük olgular konusundaki çağdaş öğretilerin tatbikatta önemi olan hiçbir şeyle ilgisi yoktur. Görünen hareketler, herhangi bir kimse için ilgisi olan her türlü hareket o kadar çok atom gerektiriyor ki, ister istemez eski kanunların çerçevesi içine giriyor. Bir şiir yazmak veya bir cinayet işlemek (eski örneğimizi ele alırsak) için bir hayli mürekkep ya da kurşunu harekete geçirmemiz gerekir. Mürekkebi meydana getiren elektronlar, kendi küçük dans salonlarında oynayabilirler, ama dans salonu bir bütün olarak eski fizik kanunlarına göre hareket etmektedir, sairi veya tâbiyi ilgilendiren sadece budur. Bu yüzden, çağdaş öğretilerin, ilâhiyatçının ilgilendiği, insanla ilgili sorunların hiçbirinin üstünde önemi yoktur.

Serbest irade sorunu, olduğu yerde kalmış oluyor böylece. En son metafizik konusu olarak, bu konuda ne düşünülürse düşünülsün, tatbikatta önemi olmadığı açıktır. Herkes karakterin eğitilebileceğinin mümkün olduğuna inanmıştır; herkes alkol ve afyonun davranış üstünde belli bir etkisi olduğuna inanmıştır. Serbest irade savunucusu, irade kuvvetiyle içkinin bırakılabileceğini ileri sürmektedir, ama sarhoşken bir kimsenin "İngiliz Anayasasını" ayıkkenki kadar açık bir şekilde söyleyeceğini ileri sürmemektedir. Çocuklarla uğraşmış olan herkes, onları erdemli yapmak için uygun bir rejimin, vâizlerin on iyisinden daha iyi olacağını biliyor. Serbest irade eğretisinin tatbikattaki tek sonucu, sağduyuya dayanan bilginin rasyonel sonuca vardırılmasına engel olmasıdır. Bir insan, canımızı sıkıcı şekilde davrandığı zaman, ona kötü olarak bakmak istiyoruz, bu sıkıcı davranışının önceki sebeplerden meydana geldiğini, uzun süre geriye gidilecek olursa, doğumundan önceye kadar inildiğini, bu bakımdan muhayyile ne denli geniş olursa o¹sun, onun sorumlu tutulamayacağı gerçeğini görmek istemiyoruz.

Hiçbir insan, otomobiline, başka bir insan varlığına karşı davrandığı kadar delice davranmamaktadır. Otomobil yerinden kalkmıyorsa, bu sıkıcı davranışını günaha yormuyoruz: **"Sen kötü bir arabasın, yerinden kalkmadıkça sana benzin vermeyeceğim"** demiyoruz. Neresinde bozukluk olduğunu araştırmağa çalışıyoruz, düzeltmek için uğraşıyoruz. İnsan varlıklarına bu şekilde davranmak. kutsal dinimizin gerçeklerine karşı gelmek gibi düşünülüyor. Bu küçük çocuklara karşı davranışa bile uygulanıyor. Çoğu çocukların, ceza yüzünden tekrarlanan birtakım kötü alışkanlıkları vardır, oysa bunlar dikkate alınmazsa, kendiliğinden kaybolabilir. Gene de, hemşireler, sütnineler, birkaçı dışta kalmak üzere ceza vermeyi düşünüyorlar, bu şekilde davranarak, onun zihin sağlığını bozacaklarını akıllarına getirmiyorlar, .Zihin hastalığına, mahkemelerde, kötü alışkanlığını doğurduğu bir şey olarak bakılıyor, cezadan doğan bir şev olarak değil. (New York eyaletinde, geçenlerdeki

bir müstehcenlik dâvasına atıfta bulunuyorum burada).

Eğitimde devrim, akıl hastalarıyla geri zekâlıların incelenmesi sonucu yapılabilmiştir, çünkü bunlar, kusurları için ahlâk bakımından sorumlu tutulmamışlardır, bu bakımdan normal çocuklardan daha çok bilimsel olarak incelenmişlerdir. **Pek yakın zamana kadar, bir çocuk, derslerini öğrenemiyorsa, uygun tedavinin sopa veya kırbaç olduğu düşünülüyordu.** Bu görüş, çocukların terbiyesinde, hemen hemen ortadan kalkmıştır, ama ceza hukukunda hâlâ yaşamaktadır. Suç işlemeğe eğilimli bir kimsenin önüne geçilmesi gerektiği bellidir, ama her ne kadar, kimse onu ahlâk bakımından sorumlu görmezse de, kudurmuş bir insanın da başka birini ısırmaması için ünlenmesi gerekir. Veba çeken bir kimsenin iyileşinceye kadar hapsedilmesi gerekir, kimse onun kötü olduğunu düşünmese de. Kalpazanın da aynı şekilde önlenmesi gerekir; ama hangi vak'a olursa olsun, suç fikri olmamalıdır. Hristiyan ahlâkı ve metafiziği buna karşıysa da, sağduyu bunu gerektirmektedir.

Herhangi bir kuruluşun ahlâkî etkisini yargılamamız için, o kuruluştaki içtepi cinsini, bu içtepinin yeterliliğini o topluluktaki bu içtepiyi kuruluşun ne denli yükselttiğini incelememiz gerekir. Bu içtepi bazen açık, bazen kapalıdır. Bir dağcılar kulübünde, örneğin macera içtepisi vardır, bilim topluluğunda ise bilgi içtepisi vardır. Ailede, bir kuruluş olarak, kıskançlık ve anne-baba duygusu vardır; bir futbol kulübünde veya siyasi partide yarışma oyununa doğru bir içtepi vardır; ama kuruluşların en büyük ikisi, -yani, Kilise ile Devlet psikolojik sâiklerinde, daha karmaşıklık gösterir. Devletin başlıca amacı açıkça, hem içteki suç işleyenlere, hem dış düşmanlara karşı güveni sağlamaktır. Korktukları zaman, çocuklar, birbirine sokulur, onlara bir güven duygusu verecek olan bir büyük ararlar. Kilisenin daha karmaşık başlangıcı vardır. Dinin en önemli kaynağının korku olduğundan şüphe yoktur; bu bugün görülebilir, çünkü tehlike yaratan her şey insanların düşüncelerini Tanrıya çevirebilir. Savaş, salgın hastalık, gemi batması gibi şeyler insanları dindar yapabilir. Bununla birlikte, dinin korkudan başka çekici yanları da vardır; özellikle insanın kendi kendine karşı olan beğenisini okşar. Hıristiyanlık doğruysa, insanlar göründüğü kadar acınacak solucanlar değildir, evrenin yaratanı için ilginçtir, o ki insanlar iyi hareketler yapınca memnun kalmak, kötü davranırsa canı sıkılmak lûtfunda bulunur. Bu, büyük bir iltifattır. **Karınca yuvasına bakıp da, karıncaların hangisinin karınca görevini yaptığını, hangisinin yapmadığını inceleyip, görevlerini yapmayanları birer birer tutup ateşe atmağı düşünmeyiz.** Tanrı bunu bizim için yapıyorsa, bizim önemimizi gösteren bir iltifatta bulunuyor; aramızda iyi olanları cennette ağırlayacaksa, bu daha büyük bir lütuf olacaktır. Sonra oldukça yeni bir düşünce var, buna göre kozmik evrim, bizim iyi dediğimiz sonuçları meydana getirmek amacıyla kurulmuştur, yani bize zevk veren sonuçları. Bu arada evrenin, bizim zevklerimizi ve önyargılarımızı paylaşan bir Varlık tarafından yönetilmesini, farz etmemiz gönlümüzü okşamaktadır.

ADALET FİKRİ

Dindeki üçüncü psikolojik içtepi, adalet kavramına götüren içtepidir. Çoğu Özgür düşünenlerin bu kavramı büyük bir saygıyla karşıladıklarım ve dogmatikliğin çökmesine rağmen, bunun elden bırakılmaması gerektiğini ileri sürdüklerini pek iyi biliyorum. Bu konuda onlarla aynı fikirde değilim. Adalet fikrinin psikolojik incelemesi, bunun istenmeyen tutkularda kök nalmış olduğunu ve aklın buyruğuyla kuvvetlendirilmesi gerekmediğini gösteriyor gibi. Adalet ilo haksızlık birlikte c'e alınmalıdır; birini ötekinin üstünde durmadan inceleyeceğiz. Tatbikatta "haksızlık" dediğimiz şey nedir? Bu, tatbikatta sürü tarafından

beğenilmeyen bir davranıştır. Buna haksızlık diyerek, ve bu kavram çevresinde etraflı bir ahlâk düzeni kurarak, sürü, kendini, beğenmediği nesnelerden öç almada doğruluyor, aynı zamanda, türü, tanım bakımından âdil olduğu için, içtepisini zulüm yapmaya bıraktığı anda kendi onurunu yükseltmiş oluyor. Bu linç etmenin ve suçluların cezalandırıldığı başka yolların psikolojisidir. Adalet kavramının özü, bu bakımdan zalimliği adalet kılığına bürüyerek, sadizm için bir çıkış yolu sağlamaktır.

Ama, denecektir, adalet konusunda anlattıklarınız, İbrani peygamberlere hiç de uygulanamaz, onlar ne de olsa, sizin gösterdiğinize göre, bu fikri ortaya çıkaranlardır. Bunun doğru yanı vardır; İbrani peygamberlerinin ağzında adalet, kendilerinin ve Yahve'nin onayladığı şeyleri ifade ediyordu. Aynı şey, Resullerin İşleri'nde de vardır, şöyle denir: "Çünkü Ruh-ül Kudüs'e ve bize iyi göründü." (Resullerin İşleri XV. 28). Tanrının zevkleri ve fikirleri konusundaki bu çeşit bireysel güven, frene de herhangi bir kuruluşun temeli yapılamaz. Bu, Protestanlığın çarpışması gereken bir güçlük olmuştur hep: yeni bir peygamber, kendi vâhiyinin ondan öncekilerden daha sahih olduğunu ileri sürebilirdi, bunun geçerli olmadığını gösterecek hiçbir şey yoktu Protestanlığın genel görüşünde. Bu bakımdan, Protestanlık sayısız mezheplere bölünmüştür, bunlar ise birbirlerini zayıflatmışlardır; ve bundan yüzyıl sonra, Katolikliğin Hristiyan inancını gösterecek biricik temsilci olarak kalacağı düşünülebilir. Katolik Kilisesinde peygamberlere gelen vâhiylerin kendine özel yerleri vardır; ama gerçek Tanrısal vahiy gibi görünen olguların, Şeytan tarafından vahyedilebileceği, tıpkı usta birinin sahici bir Leonardo tablosunu sahtesinden ayırdığı gibi, Kilisenin bunu ayırabileceği, bunun Kilisenin işi olduğu kabul edilmektedir. Bu şekilde, vahiy, aynı zamanda kuruluş haline gelmektedir. Adaleti Kilise kabul ediyor, haksızlığı kabul etmiyor. Böylece adalet kavramının etkin bölümü, bir sürü antipatisinin doğrulanması oluyor.

Bu bakımdan, dindeki üç insan içtepisi, korku, kendini beğenmişlik ve nefrettir. Dinin amacının, belli kanallarda aktığı süre, bu tutkulara bir saygıdeğerlik havası verdiği söylenebilir. Bu tutkular, insanın mutsuzluğuna sebep olduğu için, din kötülüğe yönelmiş bir güçtür, çünkü insanlara, müeyyidesi olsaydı bir bakıma kontrol edebilecekleri bu tutkulara, set çekmeksizin kendilerini bırakmalarını öğütlemektedir.

Kovu dindarlar tarafından ileri sürüleceğini tahmin etmediğim, ama gene de İncelenmeğe değer bir itiraz düşünebiliyorum bu noktada. Kin ve nefret, insana özel niteliklerdir; insanlık bu duyguları daima duymuştur, duyacaktır da. Bu konuda en iyi yapılabilecek şeyin, bunları daha az zararlı birtakım kanallara yöneltmek olacağı söylenebilir. Bir Hristiyan ilâhiyatçısı, bunların Kilise tarafından ele ahnmasını, esefle karşıladığı cinsel içtepinın ele almışına benzetebilir. Şehvet düşkünlüğünü, evlilik bağlarıyla sımsıkı bağlayarak, zararsız hale getirmeye çalışabilir. İnsanlık nefret duyacaksa, bu nefreti gerçekten zararlı olan şeylere yöneltmenin iyi olacağını düşünür, Kilise, adalet kavramı konusunda işte bu şekilde hareket etmektedir.

Buna karşı iki cevap verilebilir, biri, oldukça üstünkörüdür; öteki, işin köküne inmektedir, üstünkörü cevap, Kilisenin adalet kavramının on iyisi olmadığıdır; esas cevap ise, nefret ile korkunun, bugünkü psikolojik bilgimizle ve sanayi tekniğimizle insan hayatından tamamıyla kaldırılabileceğidir.

İlk olarak birinci noktayı alalım ele. Kilisenin adalet kavramı türlü sebeplerden toplumsal bakımdan, istenmeyecek bir şeydir her şeyden önce de zekâ ve bilimi baltaladığı için. Bu

kusur, İncillerden gelmektedir. **İsâ bize küçük çocuklar gibi olmamızı söylüyor, ama küçük çocuklar yüksek matematiği anlayamazlar, paranın ilkelerini ya da hastalıkla çarpışma yollarını bilemezler.** Kiliseye göre, bu gibi bilgi edinmek, görevlerimizden değildir. Kilise, eskisi gibi, bilimin kendi başına günah olduğunu ileri sürmüyor artık; ama günah değilse bile, tehlikelidir, çünkü zekânın kibire yol açması dolayısıyla Hristiyan dogmasından şüphelenmeğe başlanabilir, örneğin iki adam alın ele, bunlardan biri geniş bir tropikal bölgede sarı hummayı yenebilmiş, ama bu arada evli olmadığı kadınlarla bazı ilişkilerde bulunmuş; öteki, tembel tembel oturmuş, karısı bitkinlikten ölünceye kadar her yıl bir çocuk yapmış, çocuklarına bakmamış, yarası önlenebilecek hastalıklardan ölmüş, ama hiçbir zaman zinada bulunmamış. Her iyi Hristiyan, bu adamlardan İkincisinin birincisine göre daha erdemli olduğunu ileri sürecektir. Bu gibi bir davranış Tabii tamamıyla boş inanca dayanmakta ve akla aykırı olmaktadır. Günahın önlenmesi, olumlu meziyetten daha önemli görüldüğü süre, bilimin yardımının önemi tanınmadıkça, bu gibi saçmalıklar ister istemez yaşayacaktır.

Kilisenin tatbik ettiği şekilde korku ve nefretin kullanılmasına karşı ikinci, daha temel olan itiraz, bu duyguların bugün eğitim, İktisadi ve siyasi devrimler sayesinde insanın yaradılışından hemen hemen tamamıyla denebileceğidir. Eğitim devrimi, temeli teşkil etmelidir, çünkü nefret ve korku duyan kimseler bu duygulara aynı zamanda hayran kalacaklar ve tekrarlamak isteyeceklerdir, bu hayranlık ve dilek vasat Hristiyan'daki gibi bilinçdışı da olabilir. Korkuyu ortadan kaldırmayı amaç güden bir eğitimin kurulması hiç de güç değildir. Çocuğa iyilikle davranmak, onu feci sonuçlar doğurmayacak teşebbüslerini mümkün kılacak bir ortama koymak, akıldışı korkuları olan büyüklerle temasa getirmemek, karanlıktan farelerden veya toplumsal devrimlerden korkmayan kimseler arasına koymak gerekir. Çocuk ağır ceza da görmemelidir, tehdide, aşırı derecede azara maruz kalmamalıdır. Bir çocuğu, nefret etmesinden kurtarmak daha güç iştir. Kıskançlık doğuran durumlar, türlü çocuklar arasında inceden inceye âdil bir şekilde önlenmelidir. Çocuk, hiç olmazsa ilişkisi olduğu bazı büyükler tarafından sevildiğini duymalıdır, hayata ve sağlığa tehlike teşkil eden durumlar dışta kalmak üzere, Tabii, faaliyet ve meraklarından alıkonmamalıdır. özellikle cinsiyet konusunda yasak konmamalıdır, ya da geleneksel kafalı kimselerin uygunsuz gördüğü konularda konuşmaktan alıkonmamalıdır. Bu basit ilkeler baştan dikkat edilirse, çocuk korkusuz ve dostluk içinde büyür.

Bununla birlikte, ergin hayatına başladığı zaman, böyle yetişmiş bir genç, kendinin bir haksızlık, salimlik, sefillik dünyasına daldığını fark eder. Çağdaş dünyamızda varolan adaletsizlik, zulüm ve sefalet geçmişten bize kalan mirastır, en son kaynağı da iktisada dayanmaktadır, çünkü yaşama vasıtaları için, ölüm-kalım yarışması eskiden kaçınılmaz bir şeydi. Çağımızda kaçınılmaz değildir. Bugünkü sanayi tekniğimizle, istersek, herkesi geçindirebilecek kadar malzeme sağlayabiliriz. Savaşı, salgın hastalıkları ve açlığı, gebeliği önlemeye tercih eden Kiliselerin siyasi etkisi tarafından önlenmese, dünya nüfusunun belli bir seviyede donup kalmasını da sağlayabiliriz. Evrensel mutluluğu sağlayabilecek bilgi vardır; bu amaç için kullanılmasının biricik engeli dinin söyledikleridir. Din, çocuklarımızın rasyonel bir eğitim görmesine engel olmaktadır; din savaşın esas sebeplerini ortadan kaldırmamızı önlemektedir; din, günah ve ceza konusundaki eski vahşi öğretilerin yerine, bilimsel işbirliği ahlâkını öğretmemize engel oluyor. Olmasa, insanlığın bir altın çağın eşiğinde olması mümkündür.

384 Yazılar

Sh: 22-44

****

NEYE İNANIYORUM

I. TABİAT VE İNSAN

[Bu deneme, bir kitapçık halinde 1925 te basılmıştır.]

İnsan, Tabiatın bir bölümüdür, Tabiata karşıt bir şey değildir. Düşünceleri ve vücut hareketleri, yıldızları ve atomları yöneten aynı kanunlara tâbidir. Fiziksel dünya, insanla karşılaştırıldığında büyüktür Dante'nin samanında sanıldığından daha büyüktür, ama yüzyıl kadar önce sanıldığı kadar da büyük değildir. Yukarıya, aşağıya doğru, büyükte, küçükte, bilim sınırlarına varıyor gibi. Evrenin uzayda sınırlı olduğu, ışığın, çevresinde birkaç milyon yılda dolaşabileceği düşünülmektedir. Maddenin, belirli büyüklükte ve dünyada belirli bir sayıda var olan elektron ve protonlardan meydana geldiği düşünülmektedir. Eskiden düşünüldüğü gibi, belki değişmeleri sürekli olmayabilir, belli asgari bir sıçramadan daha küçük olmayan sıçramalarla yol alması muhtemeldir. Bu değişikliklerin kanunu, pek az sayıda, pek genel ilkeler topluluğu ile özetlenebilir, bu ilkeler tarihinin herhangi küçük bir bölümü bilindiğinde, dünyanın geçmişini ve geleceğini tayin etmektedir.

Fizik bilimi öyle bir safhaya erişmek üzere ki, yerdeyse tamam olacak, dolayısıyla da ilginçliğini kaybedecektir. Elektron ve protonların hareketlerini yöneten kanunlar bilindi mi, geri kalan sadece coğrafyadan İbarettir dünyanın tarihinin bir bölümü boyunca dağılışını anlatan bazı belli olaylar topluluğudur. Dünyanın tarihini tayin etmek için gereken coğrafya olaylarının tutarı muhtemelen sonludur; kuramsal bakımdan hepsi büyük bir kitabın içine girebilir ve bir hesap makinesiyle, bir kol çevirmeyle, araştırıcının yazılı olanlardan başka zamanlardaki olayları da bilmesini sağlayabilir. Eksik buluşun tutkulu zevkinden daha az ilginç ve daha çok ayrı herhangi bir şey tahayyül etmek güçtür. Bu uzun bir dağa tırmanıp da tepesinde sis'e çevrili, ama telsizle donatılmış, bira satan bir lokantadan başka bir şey bulamamağa benzer. Ahmes'in zamanında kerrat cetveli heyecan verici bir şey olmuş olabilir.

Kendi başına ilginç olmayan bu fiziksel dünyada, İnsan, bir bölümü teşkil etmektedir. Vücudu, başka maddeler gibi elektron ve protonlardan meydana gelmiştir ki bildiğimizce, hayvan ve bitkiler gibi aynı kanunlara tâbidir. Bazıları fizyolojinin fiziğe indirilemeyeceğini düşünüyorlar, ama bunların yanıldığını düşünmek tedbirlice bir şey olur. Yolculuklar nasıl yollara ve demiryollarına bağlıysa, aynı şekilde "Düşüncelerimiz", dediğimiz şeyler, de beyindeki kıvrıntılara dayanmaktadır. Düşünürken kullanılan enerjinin kimyasal bir başlangıcı olduğu sanılıyor; örneğin iyot eksikliği, zeki bir adamı budala yapıveriyor. Zihin olguları, maddi yapılarla ilgili gibi görünüyor. Bu böyle olursa, tek bir elektronun veya protonun "düşünebileceğini" hayal edemeyiz; yoksa bu tek bir kimsenin kendi başına futbol oynaması gibi bir şey olur. Bireyin düşüncesinin de ölümden sonra yaşayabileceğini düşünemeyiz, çünkü ölüm, beyinin düzenini bozmakta ve beyin kıvrıntılarını kullanan enerji boşa gitmektedir.

Hristiyan dininin merkez dogmaları olan Tanrı ve ruhun öldükten sonra yaşaması, bilimde

destek bulamıyor. Bu öğretilerin her biri, din için elzem denemez, çünkü Budizmde bunların hiçbiri yoktur. (Ölümsüzlük konusunda, kayıtsız şartsız bu gibi bir beyan yanıltıcı olabilir, ama incelemenin sonunda doğru olduğu görülür). Ama biz, Batıda, bunları ilâhiyatın daha küçültülemeyecek asgarisi olarak düşünmeğe başladık. Bu inançlara bağlı kalacak kimseler olacaktır Tabii, çünkü kendimizi erdemli, düşmanlarımızı kötü görmek bize nasıl hoş geliyorsa, bu da bize hoş gelmektedir. **Ama bence, hiçbiri için sebep yok. Tanrının var olmadığını ispat edebileceğimi iddia etmiyorum.** **Şeytanın da bir hayal olduğunu ispat edemem. Hristiyan Tanrısı var olabileceği gibi, Olimpos'un, eski Mısır'ın, Babil'in Tanrıları da var olmuş olabilir. Ama bu varsayımlardan hiçbiri, bir ötekinden daha muhtemel değildir**: bu muhtemel, bilgi alanının ötesindedir, bu bakımdan, herhangi birini ele almak gerekmez. Bu soru üstünde fazla duracak değilim, çünkü Leibniz üstüne yazdığım kitapta bundan bahsettim.

Bireyin ölümsüzlüğü sorunu oldukça başka bir temele dayanıyor. Burada her iki bakımdan da kanıt mümkündür. İnsanlar, bilimin uğraştığı her günkü dünyanın bölümüdür, varlıklarını tayin eden şartlar da ortaya çıkarılabilir. Bir su damlası, ölümsüz değildir, oksijen ve hidrojene çevrilebilir. Bu bakımdan, bir su damlası kaybolduktan sonra, sululuk niteliğini muhafaza edeceği söylenseydi şüpheyle karşılardık bunu. Aynı şekilde beynin ölümsüz olmadığını biliyoruz, canlı bir vücudun teşkilâtlı enerjisi sanki ölümde terhis oluyor, bu bakımdan kollektif eylem için uygun olmuyor. Zihin hayatımız diye baktığımız şeyin, beyin yapısına ve teşkilâtlı vücut enerjisine bağlı olduğunu gösteriyor bütün kanıtlar. Bu bakımdan, vücut hayatı bitince, zihin hayatının da bitmesi rasyonel oluyor. Bu muhakeme, imkânlardan biridir sadece, ama çoğu bilimsel sonuçların dayandığı ihtimaller kadar kuvvetlidir.

Bu sonuca saldırılabilecek türlü sebepler var. Psişik araştırma, ruhun ölümden sonra yaşadığını gösteren gerçek bilimsel kanıtlar olduğunu söylüyor, şüphesiz ki, tatbik ettiği usuller de bilimsel bakımdan doğrudur. Bu çeşit kanıt, bilimsel yaradılışı olan kimsenin reddedemiyeceği derecede insanı etkileyebilir. Bununla birlikte, kanıta verilecek değerin, ruhun ölümden sonra yaşaması varsayımının önceki ihtimaline dayanması gerekir. Herhangi bir olgu serisini anlatmak için, türlü yollar vardır, bunlardan önceden en az muhtemel olanını tercih edeceğiz, ölümden sonra yaşamamızı muhtemel görenler, bu görüşü psişik gerçeklerin en iyi açıklaması olarak görecektir. Bu kurama başka sebeplere dayanarak imkânsız olarak bakanlar, başka açıklamalar arayacaklardır. Ben, ruhun ölümden sonra yaşadığından yana olan psişik araştırma tarafından şimdiye dek ileri sürülen kanıtları, öte taraftaki fizyolojik kanıtlardan çok daha zayıf görüyorum. Ama her an, daha kuvvetlenebileceğini kabul ediyorum, o zaman ruhun ölümden sonra yaşamadığına inanmak bilime aykırı olur.

Bununla birlikte, bedenin ölümden sonra yaşaması ölümsüzlükten ayrı bir şeydir: sadece psişik ölümün bir gecikmesi olabilir. İnsanların inanmak istediği ölümsüzlüktür. Ölümsüzlüğe inananlar, benim burada kullandığım fizyolojik kanıtlara karşı çıkacaklardır, bedenle ruhun tamamıyla ayrı şeyler olduğunu, ruhun bedenimiz içindeki organlar aracılığıyla meydana gelen ampirik belirtilerden apayrı şey olduğunu ileri süreceklerdir. Bunun bir metafizik boş inanç olduğunu sanıyorum. Zihin ve madde, en son gerçekler olmayıp, bazı amaçlar için kullanılan uygun terimlerdir. Ruh gibi, elektron ve protonlar da mantıki birtakım hayallerdir; aslında herbiri, bir tarih, tek bir sürekli varlık değil, bir olaylar dizisidir. Ruh konusunda, bu gelişmenin ortaya koyduğu gerçekler yüzünden apaçık bir

şeydir. Gebe kalmak, hamilelik, ve bebeklik üstünde düşünen herkes, ruhun bölünmez bir şey olduğunu, bu süreç boyunca mükemmel ve tam olduğuna inanmaktadır. Beden gibi geliştiği apaçıktır, hem sperma, hem de yumurtalıktan çıkmaktadır, bu bakımdan bölünemez. Bu, maddecilik değildir: sadece, her ilginç olan şeyin, ilk madde meselesi değil, bir teşkilât meselesi olduğunun kabulüdür.

Metafizikçiler ruhun ölümsüz olması gerektiği konusunda sayısız muhakemeler yürütmüşlerdir. Bütün bu muhakemeleri yıkabilecek basit bir deney vardır. Hepsi de aynı zamanda ruhun bütün uzaya yayılması gerektiği üstünde durmaktadırlar. Ama uzun yaşamak için şişmanlama kaygısında olmadığımızdan, sözü geçen metafizikçilerin hiçbiri muhakemelerinin bu tatbikatına dikkat etmemişlerdir. Pek kabiliyetli adamları bile körleştirebilecek, onların yanlış yapmalarına sebep olacak, isteğin şaşırtıcı gücünün bir örneğidir. Ölümden korkmasaydık, ölümsüzlük fikrinin ortaya çıkmış olacağını sanmıyorum.

Korku, hayatta daha birçok şeyin olduğu gibi, din dogmasının da temelidir. Birey ya da toplu halde insan varlıklarından korkma, toplum hayatımızı çok etkilemektedir, ama tabiattan korkma, dini doğurmaktadır. Zihin ve madde antitezi, görmüş olduğumuz gibi, oldukça hayalidir; ama daha önemli olan bir antitez daha vardır bu, isteklerimizle değiştirebileceğimiz ve değiştiremeyeceğimiz şeyler arasındaki antitezdir, ikisi arasındaki çizgi, ne kesindir, ne değişmez cinstendir bilim ilerledikçe, birçok şey daha bir kontrol altına alınabilmektedir. Gene de kesin olarak öte yanda bazı şeyler kalmaktadır. Bunlar arasında dünyamızın büyük olayları vardır, astronominin uğraştığı olaylar cinsindendir bunlar. Ancak yeryüzünün üstündeki, ya da yakınındaki şeyleri isteğimize göre bir derece kalıba sokabiliyoruz. Yeryüzünün üstünde bile iktidarımız sınırlıdır. Her şeyden önce ölümü önleyemiyoruz, her ne kadar çoğu zaman geciktirebiliyorsak da.

Din bu antitezi yenmek için bir teşebbüstür. **Dünya Tanrı tarafından kontrol ediliyorsa, Tanrı da dua ile harekete gelebilirse, Kâdiri Mutlaklıktan kendimize bir pay almış oluyoruz.** Eskiden dualara mucizeler cevap verirdi, Katolik Kilisede durum hâlâ böyledir, ama Protestanlar bu gücü kaybetmişlerdir. Bununla birlikte, mucize olmadan da olur, çünkü Takdiri İlâhi, mümkün en iyi neticeleri verecek şekilde tabiat kanunlarını düzenlemiştir. Böylece Tanrıya inanma hâlâ tabiat dünyasını insanlaştırmağa yardım etmektedir ve fizik kuvvetlerini gerçekten kendi müttefikleri gibiymiş gibi görmelerini sağlamaktadır. Aynı şekilde ölümsüzlük de ölüm korkusunu ortadan kaldırmaktadır, öldüklerinde sonsuz mutluluğa erişeceklerine inanan kimselerin ölüme dehşetle bakmamaları gerekir, bununla birlikte ki bu doktorlar için iyidir, daima böyle olmamaktadır. Bununla birlikte, tamamıyla ortadan kaldıramasa da, insanların korkusunu oldukça yatıştırmaktadır.

Temeli korku olduğu için, din, bazı korkulara kötü olarak bakılmamasını sağlamıştır. Bunda, insanlığa çok kötü bir hizmette bulunmuştur: bütün korkular kötüdür, öldüğüm zaman çürüyeceğime, ben'imden hiçbir şeyin yaşamaya devam etmiyeceğine inanıyorum. Genç değilim, ve hayatı seviyorum. Ama yok olma düşüncesi karşısında korkuyla titremeyle alay ederim. Mutluluk sona erse de, gene mutluluktur, sonsuz olmadıklarından, düşünce ve aşk değerlerinden kaybetmezler. Giyotine gururundan bir şey kaybetmeden giden çok insan vardır; aynı gururun, bize, insanın dünyadaki yerini öğretmesi için, yardımı gerektiği açıktır. Geleneksel insansı mitosların içerdeki sıcaklığından sonra, bilimin açık pencereleri ilkin bizi biraz titretse bile, sonunda taze hava insana güç verir, ve büyük mekânların kendilerine özel bir görkemi vardır.

Tabiat felsefesi başka, değer felsefesi başka şeydir. Bunları karıştırırsak, sadece zarara uğramış oluruz. İyi diye düşündüğümüz şeyin, olmasını istediğimiz şey ile hiçbir ilgisi yoktur; bu, tabiat felsefesinin sorunudur, öte yandan, insan-olmayan dünya bunu değerlendirmiyor diye, şunu bunu değerlendirmemiz yasaklanamaz bize, "tabiat kanunu" diye de ille de bir şeye hayran kalmamız gerekmez. İsteklerimizi, ümitlerimizi, korkularımızı, fizikçinin bulmağa başladığı kanunlara göre meydana getirmiş olan tabiatın parçası olduğumuza şüphe yok. Bu anlamda tabiatın bir parçasıyız, tabiata tâbiyiz, sonunda da tabiat kanunlarının sonucunun kurbanı olacağız.

Tabiat felsefesi ille de yeryüzüne inhisar etmemelidir; çünkü yeryüzü Saman Yolu'nun küçük yıldızlarının küçük gezegenlerinin sadece bir tanesidir, önemsiz gezegenimizin minik parazitlerinin hoşuna gidecek birtakım sonuçlar elde etmek için tabiat felsefesini bozmak gülünç olur. **Vitalizm,** [İlke olarak hem ruhtan hem de organizmadan ayrı bir hayatı kabul eden fizyolojik öğreti. Bu görüş, bütün uzvi aksiyonları kapsar.] bir felsefe olarak ve evrimcilik, bu bakımdan bir nisbet duygusu ve mantık yokluğu göstermektedir. Bizim kendimiz için ilginç olan hayatın gerçeklerine, kozmik bir önemi varmış gibi, yeryüzüne inhisar eden bir şey değilmiş gibi bakıyorlar. İyimserlik ve kötümserlik de, kozmik felsefeler olarak, aynı safdil hümanizmi göstermektedir; tabiat felsefesinden tanıdığımız kadar, büyük dünya, ne iyidir, ne kötü ve bizi mutlu veya mutsuz kılmak için kaygılanmamaktadır. Bütün bu felsefeler insanın kendi kendine önem vermesinden doğmaktadır ve az bir astronomiyle düzeltilebilmektedir.

Ama değer felsefesinde durum tersine çevrilmektedir. **Tabiat, bizim hayal edebildiğimizin ancak bir parçasıdır; gerçek veya hayali her şey bizce takdir edilebilir, bizim verdiğimiz değerin yanlış olduğunu gösterecek dışta bir standart yoktur. Biz kendimiz değerin en son ve reddedilemeyecek hakemleriyiz, değer dünyasında da Tabiat, sadece bir bölümdür. Böylece bu dünyada bizler, Tabiattan daha büyük oluyoruz. Değerler dünyasında, Tabiatın kendi nötrdür, ne iyidir, ne kötü, ne hayranlık, ne de yargılanmak ihtiyacındadır. Değeri yaratan bizleriz, değer veren isteklerimizi de yaratan bizleriz. Bu alanda krallarız, Tabiatın karşısında eğilirsek, krallığımızı küçük düşürmüş oluruz. İyi hayatı sağlayacak bizleriz, Tabiat değildir Tanrı olarak kişileştirilmiş Tabiat bile değil.**

İYİ HAYAT

Türlü zamanlarda ve türlü topluluklarda iyi hayat konusunda türlü kavramlar ortaya çıkmıştır. Bir dereceye kadar bu ayrılıklar muhakeme yoluyla açıklanabiliyordu; bu, insanlar belli bir sonuca varmak için başvurulacak yollar konusunda ayrıldıkları zamanlardaydı. .Bazıları hapis etmenin suçu önlemek için iyi bir yol olduğunu düşünmektedir; bazılarıysa eğitimin daha iyi olacağı üstünde durmaktadır. Bu çeşit bir ayrılık, yeterli kanıt göstererek bir sonuca vardırılabilir. Ama öyle ayrılıklar vardır ki, bu şekilde denenemez. **Tolstoy her türlü savaşı mahkûm ediyordu; bazıları hak uğruna savaşan bir askerin asilce davrandığını söylemektedir.** Burada sez konusu olan muhtemelen amaçlardaki gerçek ayrılıktı. Askeri övenler, günahkârların cezalandırılmalarını başlı başına iyi bir şey olarak görürler; Tolstoy böyle düşünmüyordu. Bu gibi bir konuda herhangi bir muhakeme yürütülemez; bu bakımdan iyi hayat konusundaki görüşüm ispatlanamaz, sadece görüşümü açıklayabilir, mümkün olduğu kadar çok sayıda kimsenin benimle hemfikir olmasını ümit edebilirim. Şudur **benim görüşüm: İyi hayat, sevgiden ilham alan ve bilgiyle yönetilen bir hayattır**

Bilgi olsun, sevgi olsun, ikisi de sonsuzca genişletilebilir, bu bakımdan iyi bir hayat ne denli iyi olursa olsun, daha iyi bir hayat düşünülebilir. Bilgisiz sevgi, ya da sevgisiz bir bilgi iyi bir hayat doğuramaz. Ortaçağlarda salgın hastalık bir ülkede patlak verdi mi, rahipler halkın kiliselerde toplanmasını ve kurtuluş için dua etmesini sağlarlardı; bunun sonucu hastalık dua edenler yığını arasında olağanüstü derecede çabuk yayılırdı. Bu, bilgisiz sevginin bir örneğidir. Son savaş sevginin yer almadığı bir bilgi örneğiydi. Her iki durumda da sonuç büyük çapta ölüme sebep olmuştur.

Her ne kadar hem sevgi, hem de bilgi gerekse de, sevgi bir bakıma daha temeldir, çünkü zeki kimselerin bilgi peşinde koşmasını sağlar, sevdiklerine nasıl fayda sağlayacağını arar. Ama insanlar zeki değilse, kendilerine ne söylenirse ona inanırlar, en gerçek iyilik severliklerine rağmen kötülük etmiş olurlar. Demek istediğimi en iyi Tıp sağlıyor sanıyorum. İyi bir doktor, bir hastaya dostundan daha büyük iyilik eder, tıp biliminde ilerleme de, bilgisiz bir insancıllıktan, bir topluluğun sağlığına daha çok yardım eder. Gene de bilimin buluşlarından sadece zenginler faydalanacaksa, burada bile bir iyilikseverlik unsurunun bulunması gerekir.

Sevgi türlü duyguları içine alan bir kelimedir; bütün bu anlamları ifade etmek istediğimden bu kelimeyi bile bile kullandım. Sevgi bir hareket olarak bu anlamda alacağım çünkü sevgi "prensip" bakımından bana gerçek gibi gelmiyor iki kutup arasında hareket eder: bir yandan istiğraktan büyük zevk duyma, öte yandan büyük bir iyilikseverlik. Cansız nesneler söz konusu olduğunda sadece zevk giriyor işin içine; bir manzaraya veya sanata karşı iyilikseverlik duymayız. Bu çeşit zevk alma herhalde sanatın kaynağıdır. Bu küçük çocuklarda erginlerden daha güdüdür genellikle, büyükler nesnelere daha çok faydası nispetinde değer verirler. Sadece estetik, istiğrak konusu olarak baktığımızda insan varlıklarına karşı duyduğumuz duygulardan büyük rol oynar, kimilerini güzel, kimilerini çirkin buluruz.

Sevginin karşı kutbu saf iyilikseverliktir. İnsanlar cüzzamlılara yardım etmek için hayatlarını feda etmişlerdir; bu anlamda duydukları sevginin herhangi bir estetik zevkle ilgisi yoktur. Anne-baba sevgisi, genel olarak çocuğun görünüşünden zevk duyar, ama çocuk uzaktayken de bu duygu güdü olarak devam eder. Bir annenin hasta çocuğuna karşı gösterdiği ilgiye "iyilikseverlik" demek saçma olur, çünkü bu kelimeyi büyük yanı yalan olan bir duygu için kul[1] anmaktayız. Ama başka bir kelime bulmak güçtür. Bu çeşit bir istek, anne-baba duygusu söz konusu olduğunda her türlü kuvvet derecesine çıkabilir. Başka durumlarda çok daha az şiddetlidir; başkalarına karşı duyulan duyguların hepsi, bir çeşit anne-baba sevgisi, ya da bazen onun bir başka şeye yönelmesidir. Daha iyi bir kelime bulamadığım için bu duyguya "iyilikseverlik" diyorum. Ama bir ilkeden söz etmediğimin bir duygudan bahsettiğimin kesinlikle bilinmesini istiyorum; bu kelimeye, bazen atfolunduğu gibi, herhangi bir üstünlük duygusu da katmıyorum. "Sempati" (duygudaşlık) kelimesi demek istediğimi bir bakıma açıklarsa da. içine sokmak istediğim hareket unsurunu ihtiva etmemektedir.

Sevgi tam anlamında zevk ile iyilik-dileme gibi iki etkenin birbirinden ayrılamayacak bir karışımından meydana gelir. Bir anne-babanın güzel başarılı bir çocuğu için duyduğu sevgi iki etkeni de içine alır; cinsiyet sevgisinde de durum böyledir. Ama cinsiyet sevgisinde emin bir şekilde mülkiyet olduğunda iyilikseverlik vardır, yoksa, her ne kadar zihindeki zevk daha büyük çapta artarsa da, kıskançlık onu yıkar. İyilik duygusu olmayan zevk, zalim olabilir; zevk almaksızın iyilik duygusu duymak soğukluk, biraz da üstünlük doğurur. Sevilmek isteyen bir kimse, her iki etkeni de içinde bulunduran bir sevginin nesnesi olmayı ister, ancak bebeklik çağındaki gibi veya hastayken son derece zayıf olunduğunda durum değişebilir.

Tersine olarak, son derece kuvvetli olunduğu zamanlarda da, iyilikten çok hayran kalınmak istenir: zorbaların ve ünlü güzellerin zihin durumu böyledir. İnsanlardan iyilik, ancak onlardan, yardım, tehlike sezdiğimiz nispette isteriz. Bu hiç olmazsa biyolojik mantık bakımından böyledir, hayat için gerçek değildir pek. Yalnızlık duygusundan kurtulmak için, dediğimiz gibi “anlaşılmak” için sevgi isteriz. Bu sadece iyilikseverlik değil, aynı zamanda bir sempati, yani duygudaşlık meselesidir de; sevgisi hoşumuza giden kimse sadece iyiliğimizi istemekle kalmamalı, aynı zamanda nasıl mutlu olacağımızı da bilmelidir. Ama bu iyi hayatın öteki etkenine, yani bilgiye aittir.

Mükemmel bir dünyada her duygulu varlık, her bir başkası için, zevk, iyilikseverlik ve anlayışlılık'ın bölünmez bir şekilde meydana getirdiği sevgi nesnesi olur. Bundan, günümüzün dünyasında karşılaştığımız bütün duygulu kimselere karşı böyle davranmamız gerektiği çıkarılmamalıdır. Tiksinç geldiği için hoşumuza gitmeyecek çok kimse vardır. Onlarda güzel arayarak yaradılışımıza karşı şiddet kullanacak olursak, Tabii olarak güzel bulduğumuz şeylere karşı olan algılılığımızı körleştiririz. **İnsanlar bir yana, dünyada daha pire, tahta kurusu ve bit gibi şeyler de vardır Tabii.** **Bazı azizlerin bitlere “Tanrının incileri” dediği olmuştur, ama bu adamların bitten zevk almaları sadece kutsallıklarını teşhir içindi.**

İyilikseverlik daha da genişletilmeye elverişlidir, ama iyilikseverliğin de sınırları vardır. Bir hanımla evlenmek istiyorsak, sonradan onunla evlenmek isteyen biri olduğunu anlarsak, hanımı bırakıp o alsın diyerek iyilik etmek istemeyiz, buna haklı olarak bir yarış alanı gözüyle bakabiliriz. Yine de rakibimize karşı duygularımız tamamıyla iyi olmaz. Yeryüzündeki iyi hayat tariflerinin hepsinde bir hayvan canlılığı ve içgüdüsü temeli olduğunu farz etmemiz gerekiyor sanıyorum. Onsuz hayat pek ehli olur, ilginçliği kalmaz. Uygarlık buna eklenecek bir şeydir, yerini alacak bir şey değil; riyazetçi aziz ile yalnız yaşayan bilge tam insan varlığı olamamaktadır bu bakımdan. Bunların pek azı bir topluluğu bencileştirebilir; ama hep onlardan meydana gelen bir dünya (sıkıntıdan patlar.

Bu düşünceler, en iyi sevgide bir zevk etkeni üstünde durmağa götürüyor. Bu gerçek dünyada, zevk, kaçınılmaz bir şekilde seçmeyle ilgili, bu yüzden, bütün insanlık için aynı duyguyu duymamızı önlüyor. Zevkle iyilikseverlik arasında çatışma doğunca, genellikle bir uzlaşma yoluna gitmeleri gerektir, hiç biri ötekisine tamamıyla teslim olmamalıdır. İçgüdülerin kendi haklan vardır, ve bir noktadan öte, onlara karşı şiddet kullanacak olursak, sonra bizden ince yollardan öcünü alır. Bu bakımdan, iyi bir hayat düşünürken, insan imkânının sınırlarını da göz önüne getirmek gerektir. Bununla birlikte, burada da, yine bilgi gerekliliğine gelmiş oluyoruz.

Bilgiden, iyi hayatın bir etkeni olduğundan söz ederken, ahlâk bilgisini düşünmüyorum, bilimsel bilgiden, belli bazı olayların bilgisinden sez ediyorum. Ahlâk bilgisi diye bir şey olabileceğini sanmıyorum. Belli bir amaca erişmek istiyorsak, bilgi bize yolu gösterir, bu bilgiyse bir bakıma ahlâk bilgisi diye geçer. Muhtemel sonuçlarına atıfta bulunmadan, hangi davranışın doğru, hangisinin yanlış olduğu üstünde karar verebileceğimizi sanmıyorum. Erişilecek bir amaç olduğunda, onu nasıl gerçekleştirmek meselesi bilime kalmış bir iştir. Bütün ahlâk kurallarını, istediğimiz sonuçları gerçekleştirmeğe eğilimli olup olmadığını inceleyerek, denememiz gerekir, istediğimiz amaçlar diyorum, istemek zorunda olduğumuz amaçlardan söz etmiyorum. İstemek zorunda olmak, başka birinin bizim için filân şeyi istemesi demektir. Genellikle makamlar bizlerden birtakım şeyler ister –annebaba, okul

öğretmenleri, polis, yargıçlar- Bana “filân falan şeyi yapman gerekiyor” derseniz, sözünüzün harekete getirici gücü, benim, sizin tasvip etmeniz isteğimdedir muhtemelen aynı zamanda tasvibiniz veya tasvip etmemenizle ilgili mükâfat veya ceza da olacaktır. Her türlü davranış istekten doğduğu için, ahlâk kavramları da, isteği etkilediği süre, ancak önem kazanabilir. Bunu tasvip olunmamaktan korktuğu için yapar. Bunlar güçlü toplumsal kuvvetlerdir, herhangi toplumsal bir amaç gerçekleştirmek istiyorsak, ister istemez onları kendi tarafımıza geçirmeğe çalışacağız. Davranışın, ahlâkın muhtemel sonuçlarıyla yargılanabileceğim söylerken, dilediğimiz toplumsal amaçları gerçekleştirmesi muhtemel davranışın tasvibini, karşı davranışın ise tasvip olunmamasını istiyorum demektir. Bugün böyle davranılmamaktadır; bazı geleneksel kurallar vardır, bunlara göre tasvip veya ret, sonuçlar göz önüne getirilmeden yapılmaktadır. Ama bu gelecek bölümde ele alacağımız bir konudur.

Kuramsal ahlâkın boşluğu, basit durumlarda apaçık görünür. Örneğin, farz edin çocuğunuz hasta. Sevginiz onun iyi olmasını istiyor, bilim de nasıl iyi olacağını söylüyor size. Kuramsal ahlâkda çocuğunuzun iyileşmesinin daha iyi olacağını söyleyen bir ara safha yoktur. Hareketiniz, bir amaç gerçekleştirmek isteği ile çare bilgisinden doğmaktadır. İyi olsun kötü olsun, bu, aynı zamanda bütün hareketler için böyledir. Durumlara göre amaçlar değişebilir, bilgi de bazı durumlarda başkalarına nazaran daha yeterli olabilir. Ama insanlara yapmak istemedikleri şeyi yaptırma yolları yoktur. Mümkün olan bir mükâfat veya ceza sistemiyle -bu arada toplumsal tasvip veya reddin de büyük rolü vardır- isteklerini değiştirmektedir. Kanun koyucu ahlâkçı için, mesele şu oluyor böylece: kanun koyucu makam tarafından istenenin azamisini sağlamak için bu mükâfat ve ceza sistemini nasıl düzenlemek gerekir? Kanun koyucu makamın kötü istekleri olduğunu söyleyecek olursam, isteklerinin, kendimin ait olduğu topluluğun bir bölümünün istekleriyle çatıştığını demek istiyorumdur sadece. İnsan isteklerinin dışında ahlâk ölçüsü yoktur.

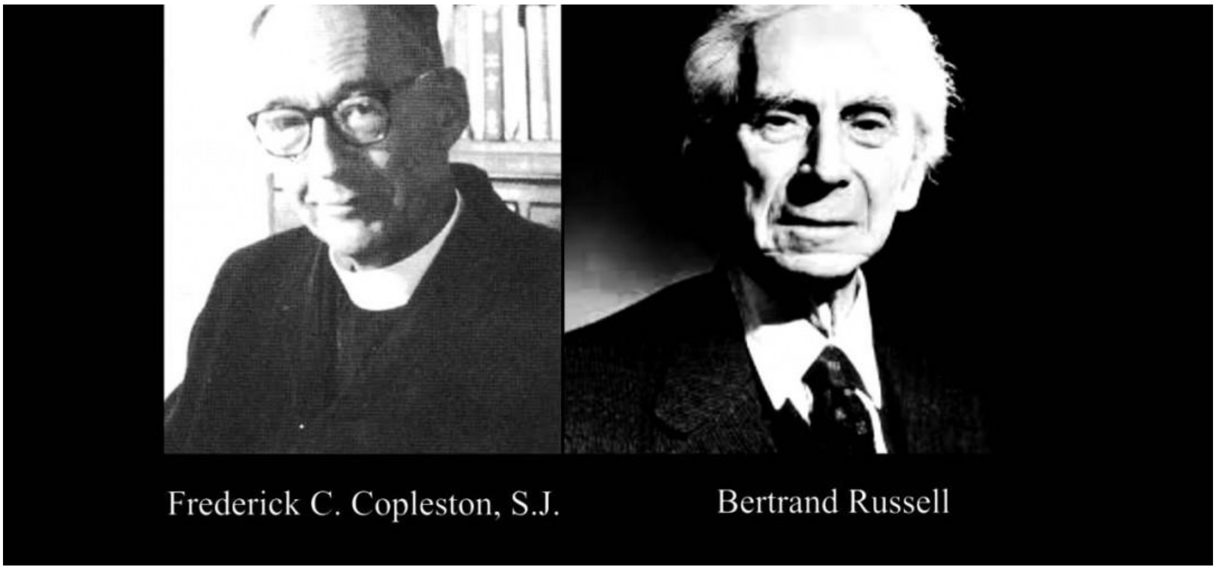
Böylece ahlâkı bilimden ayıran şey, herhangi özel bir bilgi değildir, sadece istektir. Ahlâkta gereken bilgi, başka yerdeki bilgiye benzer tamamıyla; özel olan şey, bazı amaçların ve onlara götürecek doğru davranışın istenmesidir. Doğru davranışın tanımı çoğunluğa hitap edecekse, amaçların, insanlığın büyük bir kısmının istediği amaçlar olması gerekecektir. Doğru davranışın kendi gelirimi arttıracak bir şey olduğunu söyleyecek olsaydım, okuyucularım benimle aynı fikirde olmazlardı. Herhangi bir ahlâk muhakemesinin bütün etkinliği bilimsel yatımdadır; yani, başka değil de, belli bir çeşit davranışın genellikle istenen bir amaca götüren yol olmasındadır. Bununla birlikte, ahlâk muhakemesi ile ahlâk eğitimi arasında bir ayrılık yapmam gerekir. Ahlâk eğitimi bazı istekleri kuvvetlendirmek, bazılarını zayıflatmaktan ibarettir. Bu, daha sonra ele alınacak olan apayrı bir süreçtir.

Bu bölümün başlangıcındaki iyi hayat tanımının demek istediğini, daha dakik olarak açıklayabiliriz şimdi.

İyi hayatın, bilgi tarafından yönetilen sevgiden meydana geldiğini söylediğim zaman beni harekete getiren istek mümkün olduğu kadar böyle bir hayat yaşamak, başkalarının da böyle yaşamasını görmek isteğiydi: beyanın mantıki muhtevası, bu şekilde yaşayan insanların bulunduğu bir toplulukta, daha az sevgi ve bilgi olan bir topluluktan, isteklerin daha çok gerçekleştirileceğidir. Bu hayatın “erdemli”, ya da karşıtının “günah” olduğunu söylemiyorum, çünkü bunlar, bana bilimsel bakımdan doğrulanamayacak gibi gelen kavramlardır.

Sh:45-59

TANRININ VARLIĞI

http://www.philvaz.com/apologetics/p20.htm

BERTRAND RUSSELL İLE RAHİP F. C. COPLESTON, S. J. ARASINDA BİR TARTIŞMA
[Fr. Copleston vs. Bertrand Russell:The Famous 1948 BBC Radio Debate on the Existence of God]

[Bu tartışma ilkin B.B.C. nin üçüncü programında 1948 sonbaharında yayınlanmıştır.]

COPLESTON — Tanrının varlığı üstünde tartışacağımızdan, önce "Tanrı" teriminden ne anladığımız konusunda bir anlaşmaya varmamız doğru olur inanıyorum. Ben, dünyadan ve dünyayı yaratandan ayrı, ulu bir varlık düşünüyorum. Hiç olmazsa geçici olarak, "Tanrı" teriminin bu anlamını kabul ediyor musunuz?

RUSSELL — Evet, bu tanımı kabul ediyorum.

COPLESTON — Bence böyle bir varlık gerçekten vardır ve varlığı felsefi bakımdan doğrulanabilir. Siz tutumunuzun agnostik mi, ateist mi olduğunu açıklayabilir misiniz? Yani, Tanrının yokluğu sizce ispat edilebilir mi?

RUSSELL — Hayır, ispat edilebilir demiyorum, tutumum agnostiktir.

COPLESTON — Tanrı sorununun büyük önemi olan bir sorun olduğunu kabul eder misiniz? örneğin. Tanrı yoksa, insan varlıkları ve insanlık tarihinin, kendi istedikleri gibi kendileri için tayin edecekleri amaçtan başka amacı olamayacağı konusunda benimle hemfikir misiniz, ki –tatbikatta- bu amaç, zorla kabul ettirme iktidarları olan kimselerin zorla kabul ettireceği amaç demektir.

RUSSELL — Genellikle evet, bununla birlikte, son cümlenizi bazı bakımlardan sınırlandırmak isterdim.

COPLESTON — Tanrı yoksa -mutlak bir varlık yoksa-mutlak değer denen şeyin olamayacağı konusunda da benimle aynı fikirde misiniz? Yani mutlak bir iyi yoksa, bundan değerlerin izafiliği ortaya çıkacağı konusunda demek istiyorum.

RUSSELL — Hayır, bence bu sorular mantık bakımından birbirinden ayrı şeyler, iyi ile kötü

arasında bir ayrılık olduğunu, bunların her ikisinin de kesin kavramlar olduğunu ileri süren G. E. Moore'un *Principia, E'thica* adlı kitabını alalım ele. Orada Moore, ileri sürdüğü bu fikri desteklemek için Tanrı fikrini işin içine sokmamaktadır.

COPLESTON — Ahlâkî muhakemeye gelinceye dek "iyi" konusunu bir yana bıraksak da, ben ilkin metafizik bir muhakeme ileri sürsem. Leibniz'in "İhtimaliyet" muhakemesine dayanan metafizik muhakeme üstüne vermek istiyorum bütün ağırlığı, daha sonra ahlâkî muhakemeyi ele alabiliriz, önce size metafizik muhakeme üstünde kısa bir beyanda bulunsam, sonra üstünde tartışsak olur mu?

RUSSELL — Bence çok iyi olur.

"İHTİMALİYET"E DAYANAN MUHAKEME

COPLESTON — Açık bir şekilde anlatabilmem için, muhakemeyi birbirinden kesinlikle ayrı iki safhaya ayıracağım. İlkin, dünyâda, kendi özlerinde Var olmalarının nedenlerini bulundurmayan, hiç değilse bazı varlıklar olduğunu biliyoruz, örneğin, anne ve babama bağlıyım, derken havaya, besiye, filân, ikinci olarak, dünya sadece tek tek nesnelerin gerçek veya hayali bütünü ya da topluluğudur, ki bunlardan hiçbiri yalnızca kendi İçlerinde varlıklarının nedenlerini bulundurmamaktadır. Kendisini teşkil eden nesnelerden ayrı bir dünya yoktur, nasıl ki insan ırkı, üyelerinden ayrı bir şey değilse. Bu bakımdan, nesneler ve olaylar var olduğuna göre ve hiçbir tecrübe nesnenin kendi içinde, kendi varlığının nedenini bulundurmadığına göre, bu sebebin, nesnelerin bütününün kendi dışında bir nedeni olması gerekir. Bu nedenin varolan bir varlık olması gerekir. Bu varlık, kendinin nedeni olabileceği gibi, olmayabilir de. Öyleyse, tamamdır, değilse, daha ileri gitmemiz gerekir. Ama bu anlamda sonsuza kadar gidecek olursak, varlığın bir açıklanması yapılmış olmaz. Bu bakımdan varlığı açıklamak için, kendi içinde kendi varlığının nedenini bulundurması gereken, yani var olmadan yapamayacak olan bir varlığa varmamız gerekir.

RUSSELL — Bu, türlü noktalar çıkarıyor ortaya, nereden başlanması gerektiği de kolay değil, ama düşüncenize cevap vermek için başlanacak en iyi nokta bence, gerekli varlık sorunudur. "Gerekli" kelimesinin, sadece önermelere anlamlı olarak uygulanabileceğini ileri sürebilirim. Sadece analitik olanlara yani inkâr etmesi kendini çelişmeye düşürecek olanlara. Gerekli bir varlığı, ancak varlığını inkâr etmek kendi kendiyle çatışan bir şey olsaydı kabul edebilirdim. Leibniz'in, önermeleri, aklın doğruluklarıyla, gerçeğin doğrulukları diye ikiye ayırmasını kabul edip etmediğinizi bilmek isterdim. Aklın doğrulukları gereklidir.

COPLESTON — Leibniz'in aklın doğrulukları ile gerçeğin doğrulukları fikrine elbette ki katılmıyorum, çünkü onca, eninde sonunda sadece analitik birtakım önermeler vardır. Leibniz'e göre gerçeğin doğrulukları, sonunda aklın doğruluklarına irca olunabilir. Yani hiç olmazsa her şeyi bilen bir zihin için analitik önermelere irca olunabilir. Bu hususta hemfikir değilim. Bir kere, özgürlük yaşantısının ihtiyaçlarını karşılayamaz. Leibniz'in bütün felsefesine katılmıyorum. Muhtemel varlıktan, gerekli varlığa giden muhakemesini kullandım, ve muhakemeyi yeterli akıl ilkesi üzerine dayadım, buna sebep sırf, bence Tanrının varlığının temel metafizik kanıtı olan şeyin kısa ve açık bir ifadesi gibi görünmesidir.

RUSSELL — Ama bence "gerekli bir önerme"nin analitik olması şarttır. Başka ne ifade edebileceğini anlamıyorum. Analitik önermelerse, daima karmaşıktır ve mantıki bakımdan oldukça geç kalmaktadır. "Akıldışı hayvanlar, hayvandırlar" analitik bir önermedir; ama "Bu

bir hayvandır" önermesi hiçbir zaman analitik olamaz. Nitekim analitik [Çözümlemeli.] olabilecek bütün önermeler, önermelerin yapısında oldukça geç kalmaktadır.

> **Analitik felsefe**: Yirminci yüzyılın geleneksel felsefi bakış açılarını redderek kurulmuş bir felsefe okulu. Analitik felsefe dışında Analiz, Lingüistik Analiz, Mantıkçı Analiz, Felsefi Analiz, Sıradan Dil Felsefesi, Cambridge Analiz Okulu ve Oxford Felsefesi gibi adlarla anılır. Analitik felsefe İngilizce konuşan ve Kuzey İskandinav ülkelerindeki yaygın bir felsefi anlayıştır. Kıta felsefesi ise daha çok ana dili İngilizce olmayan ülkelerdeki felsefi akımdır.

COPLESTON — **"Muhtemel bir varlık varsa, o halde gerekli bir varlık vardır"** önermesini alın ele. Ben varsayım olarak ifade olunan bu önermenin gerekli bir önerme olduğunu düşünüyorum. Her önermeye gerekli analitik önerme diyecek olursanız, o zaman terminolojide bir anlaşmazlığa mahal vermemek için-, her ne kadar bir deyimi gereksiz yere tekrarlamak diye görmüyorsam da, ona ben de analitik derim. Ama bir önermenin gerekli bir önerme olması için ancak muhtemel bir varlığın olması gerekir. Gerçekten var olan bir muhtemel varlığın olması, tecrübeyle açığa çıkarılması gerektiği ve muhtemel bir varlığın olmasını söyleyen önerme analitik bir önerme değildir, muhtemel bir varlığın var olduğunu bildiniz mi bir kere, ister istemez gerekli bir varlık olacaktır.

RUSSELL — Bu muhakemenin çetin tarafı, gerekli bir varlığın var olduğunu, ve başka varlıklara "muhtemel" demede özel bir anlam olduğu fikrini kabul etmemededir. Bu sözlerin, kabul etmediğim bir mantık dışında bence hiçbir anlamı yoktur.

COPLESTON — Bu terimleri, "modern mantık" denen şeye uymadığı için mi reddediyorsunuz

RUSSELL — Herhangi bir anlamı olabileceğini görmüyorum. Bana öyle geliyor ki "gerekli" kelimesi, geylere değil de, analitik önermelere uygulandığı durum dışta kalmak üzere, anlamsız bir kelimedir.

COPLESTON — Bir kere, "modern mantık"tan ne anlıyorsunuz? Benim bildiğime göre, birbirinden ayrılan birtakım sistemler var. Sonra, bütün modern mantıkçıların metafiziğin anlamsızlığını kabul edeceğini sanmıyorum. Hiç değilse ikimizin de bildiği ünlü bir düşünür var, kendisinin modern mantık konusundaki bilgisi ilerindi, ama metafiziğin anlamsız veya, özellikle Tanrı sorununun anlamsız olduğunu kesinlikle düşünmüyordu. Ayrıca, bütün modern mantıkçılar metafizik terimlerinin anlamsız olduğunu ileri sürse bile, bu haklı olduklarını göstermez. Metafizik terimlerinin anlamsız olduğunu söyleyen önerme, bana, farazi bir felsefe üstüne dayatılan bir önerme gibi geliyor. Ardındaki dogmatik tutum şöyle gibi: makineme girmeyen şey yoktur, ya da anlamsızdır; heyecanın ifadesidir. Modern mantığın belli bir sisteminin anlam için biricik ölçü olduğunu söyleyen kimsenin aşırı derecede dogmatik bir şey dediğini göstermeğe çalışıyorum sadece; felsefenin bir kısmının felsefenin bütünü olduğuna dogmatik olarak inat etmekte olduğunu söylüyorum. Ne de olsa bir "muhtemel" varlık, kendi içinde var olması için tam bir nedeni olmayan bir varlıktır, muhtemel varlıktan anladığım budur. Ben bildiğim gibi siz de bilirsiniz ki, hiçbirimizin varlığı, kendi dışımızdaki bir şeye veya birine, anne-babalarımıza atıfta bulunmadan açıklanamaz. Oysa "gerekli" bir varlık, var olması gereken, ama var olamayan bir varlık demektir. Siz böyle bir varlık olmadığını söyleyebilirsiniz, ama kullanmakta olduğum ifadeleri anlamadığınıza beni pek ikna edemezsiniz. Anlamıyorsanız, o halde, böyle bir varlığın var olmadığını nasıl söyleyebilirsiniz, eğer böyle demek istiyorsanız?

RUSSELL — Burada üstünde uzun uzadıya durmayacağım noktalar var. Metafiziğin herkes için anlamsız olduğunu söylemiyorum. Bazı belli ifadelerin anlamsızlığını ileri sürüyorum bunu genellemiyorum, sadece bu belli ifadelerin yorumunu anlayamadığımı söylüyorum, Genel bir dogma değildir bu, özel bir şeydir. Ama bu noktaları şimdilik bir yana bırakıyorum. Söylemekte olduğunuz şeyler, bana öyle geliyor ki, özü var olmasını gerektiren, böylece varlığı analitik olan bir varlık olduğunu söyleyen ontolojik muhakemeye getiriyor bizi. Bu bana imkânsız gibi geliyor, Tabii bu da insanın varoluştan ne anladığı sorununu ortaya çıkarıyor ki, bence adlandırılan bir nesne, anlamlı bir şekilde vardır denemez, sadece tanımlanan bir özne olur kanısındayım.

COPLESTON — Öyle sanıyorum ki, örneğin "T. S. Eliot vardır" demenin kötü bir gramer veya sözdizimi olduğunu söylüyorsunuz; örneğin şöyle demek gerekti: ***"Murder in the Cathedral'ın*** yazarı vardır." "Dünyanın nedeni vardır" önermesinin anlamsız olduğunu mu söylemeyeceksiniz? Dünyanın nedeni yoktur diyebilirsiniz; ama "dünyanın nedeni vardır" önermesinin anlamsız olduğunu nasıl söyleyebileceğinizi aklım almıyor. Bunu bir soru şekline koyun: "Dünyanın bir nedeni var mıdır?" Çoğu kimse, cevabı konusunda hemfikir olmasa da soruyu anlayacaktır elbette.

RUSSELL — **"Dünyanın bir nedeni var mıdır?"** sorusunun Tabii anlamı vardır. Ama derseniz ki **"Evet, Tanrı dünyanın nedenidir"** burada Tanrıyı bir öznel isim olarak kullanıyorsunuzdur; böylece "Tanrı vardır" anlamı olan bir beyan olmayacaktır; benim tutumum bu. Bu yüzden Tabii, şu veya bu var demek, analitik bir önerme olamaz hiçbir zaman. Örneğin konu olarak "varolan yuvarlak kare"yi alın, "varolan yuvarlak kare vardır" önermesi bir analik önerme gibi görünecektir, ama var değildir.

COPLESTON — Tabii var değildir, varlığın ne olduğu üstünde bir kavramınız yoksa var değildir diyemezsiniz Tabii. "Varolan yuvarlak kare"nin de hiç bir anlamı yoktur bana göre.

RUSSELL — Tamam. O halde başka bir metinde "gerekli varlık" konusunda da aynı şeyi söyleyeceğim.

COPLESTON — Öyle geliyor ki bana, bir çıkmaza geldik. Gerekli varlık var olması gereken ama var olamayan bir varlıktır demenin bence kesin bir anlamı vardır. Sizce hiç bir anlamı yok.

RUSSELL — Bunu biraz ileri götürelim. Var olması gereken ama var olamayan bir varlık, sizce Tabii, özü var olmasını gerektiren bir varlıktır.

COPLESTON — Evet, özü var olmak olan bir varlıktır. Ama Tanrının varlığını, sırf özü fikrinden çıkarak tartışmak istemem, çünkü şimdilik Tanrının özü konusunda açık bir sezgimiz yok. Yaşantı dünyasından Tanrıya doğru muhakeme yürütmemiz gerek sanıyorum.

RUSSELL — Evet, ayrılığı anlıyorum. Ama aynı zamanda, yeterli bilgisi olan bir varlık için, "özü var olmasını gerektiren varlık işte" demek doğru olur.

COPLESTON — Evet, Tabii biri Tanrıyı görmüş olaydı, Tanrının var olması gerektiğini görürdü.

RUSSELL — Ben de diyorum ki, özü var olmasını gerektiren -bu özü bilmiyorsak da- bir varlık olduğunu söylüyorum. Böyle bir varlık olduğunu sadece biliyoruz.

COPLESTON — Evet, özü ***a priori*** [deneyden önce] olarak bilmediğimizi de ilâve etmek isterim. Ancak o ***posteriori*** [nedenini etkileyen, doğmasına neden...] olarak, dünya yaşantımız

yoluyla o varlığın varoluşu konusunda bir bilgimiz oluyor. Sonra özle varoluşun aynı şeyler olduğu ileri sürülüyor. Çünkü Tanrının özüyle varoluşu aynı olmasaydı, o zaman bu varoluş için yeterli bir nedenin Tanrının ötesinde aranıp bulunması gerekirdi.

RUSSELL — Her şey dönüp dolaşıyor şu yeterli neden sorununa geliyor, "yeterli nedeni" anlayabileceğim şekilde tanımlamadığınızı söyleyebilirim yeterli nedenden ne anlıyorsunuz? Sebebi mi ifade etmek istiyorsunuz?

COPLESTON — Şart değil, sebep bir çeşit yeterli nedendir. Ancak muhtemel varlığın bir sebebi olabilir. Tanrı kendi kendinin yeterli nedenidir; kendi kendinin sebebi değildir. Tam anlamında yeterli nedenden anladığım, belli bir varlığın varoluşu için yeterli bir açıklamadır.

RUSSELL — Ama bir açıklama ne zaman yeterlidir? Farz edin, bir kibritle alev meydana getirmek üzereyim. Bunun tam açıklamasının kibriti kutuya sürtmem olduğunu söyleyebilirsiniz.

COPLESTON — Pratik olarak tamam ama kuramsal bakımdan bu sadece kısmi bir açıklama. Tam bir açıklama, başka hiçbir şeyin ilâve edilemeyeceği açıklamanın bütünü olmalıdır en sonunda.

RUSSELL — O zaman elde edilemeyecek, insanın elde etmeyi beklememesi gereken bir şey arıyorsunuz diyebilirim ancak.

COPLESTON — insanın bunu bulmamış olması bir şey, insanın onu aramaması gerektiğini söylemek başka bir şey olup, bana oldukça dogmatik gelmektedir.

RUSSELL — Bilmem. Bir şeyin açıklanması başka bir şeydir ki bu başka şey öteki şeyi, yine başka bir şeye bağımlı yapar, istediğinizi yapmak için bu nesnelerin bozuk plânını kavramanız gerekir ki bu elimizden gelmemektedir.

COPLESTON — Ama siz, bu bozuk nesnelerin plânını, bütün evrenin plânının varlığı sorusunu soramayız, ya da sormamamız gerekir diyeceksiniz değil mi?

RUSSELL — Öyle. Hiç bir anlamı olmadığını sanıyorum. "Evren kelimesi bazı durumlarda elverişli bir kelimedir, ama anlamı olan herhangi bir şeyin yerini tuttuğunu sanmıyorum.

COPLESTON — Kelimenin anlamı yoksa, pek elverişli olmasa gerek. Hem ben evrenin, onu meydana getiren nesnelerinden ayrı bir şey olduğunu söylemiyorum (bunu ispat konusundaki kısa özetimde söyledim), yaptığım gerçek veya hayali bütününün evren dediğimiz şeyi teşkil ettiği nedeni. Bu durumda nesnelerin sebebini aramaktır. Evren isterseniz benim varoluşum, ya da her türlü başka varoluş anlaşılmaz diyorsunuz sanıyorum.

RUSSELL — Bir kelimenin anlamı yoksa, elverişli olamaz meselesini ele alayım müsaade ederseniz. Doğru gibi görünüyorsa da aslında değildir. Örneğin İngilizcenin harfi tarifi olan "The" veya karşılaştırmada kullanılan "nazaran" anlamına gelen "than" kelimesini alın ele. Bu kelimelerin ifade ettiği nesneleri gösteremezsiniz, ama pek elverişli kelimelerdir; aynı şey "evren" için de varittir. Ama bu noktayı bir yana bırakırsak, bana evrenin anlaşılmaz olup olmadığını soruyorsunuz. Anlaşılamaz diyemem açıklanması olmaz sadece. Anlaşılabilirlik bence ayrı şeydir. Anlaşılırlık nesnenin kendisinin içinde olan bir şeyle ilgilidir, bağıntılarıyla değil.

COPLESTON— Ben diyorum ki dünya dediğimiz şey, Tanrının varlığı dışında kendi içinde

anlaşılamaz. Olaylar serilerinin sonsuzluğunun söz gelişi yatay seriler diyebiliriz buna böyle bir sonsuzluk ispatlanabilseydi, durumla herhangi bir ilgisi olabileceğine inanmıyorum. Çikolatalara çikolata ilâve edecek olursanız elde edeceğiniz koyun değil yine çikolatadır. Çikolataları sonsuza ilâve edecek olursanız, belki sayısız çikolata elde etmiş olursunuz. Böylece muhtemel varlıkları sonsuzluğa ilâve edecek olursanız, gerekli bir varlık değil, yine muhtemel varlık elde etmiş olursunuz, Benim düşünceme göre sonsuz bir varlıklar serisi, tek bir muhtemel varlık gibi, kendi kendinin sebebi olamaz. Bununla birlikte, herhangi belli bir nesnenin varlığını neyin açıklayacağı sorusunu sormanın kanuna uymayacağını söylüyorsunuz yanılmıyorsam?

RUSSELL — Açıklamaktan amacınız sadece onun için bir sebep bulmaksa diyeceğim bir şey yok.

COPLESTON — Belli bir nesne üstünde durmanın gereği yok. İnsan niçin tek tek bütün nesnelerin varoluşunun sebebi sorusunu sormasın?

RUSSELL — Çünkü herhangi birinin olması için bir neden göremiyorum da ondan. **Bütün sebep kavramı belli şeylerin gözleminden çıkardığımız bir kavramdır; bütünün herhangi bir sebebi olması için herhangi bir neden göremiyorum.**

COPLESTON — Herhangi bir sebep yok demek, bir sebep aramamamız gerek demekle aynı şey değildir. Herhangi bir sebep yoktur beyanı bir araştırmanın başında değil sonunda olabilir ancak, o da sebep yok olduğunu farz edersek. Her neyse, bütünün sebebi yoksa, benim düşünceme göre kendi kendinin sebebi olması gerekir ki, bu da bana imkânsız gibi görünüyor. Bir soruya karşı dünya işte var demek, sorunun önceden bir anlamı olduğunu gösterir.

RUSSELL — **Hayır, kendi kendinin sebebi olması şart değildir, benim demek istediğim sebep kavramının bütüne uygulanamayacağıdır.**

COPLESTON — O halde evrenin sebepsiz olduğunu söyleyen Sartre ile aynı fikirdesiniz?

RUSSELL **—"Sebepsiz" kelimesi başka bir şey olabileceği fikrini verebilir; ben evrenin sadece var olduğunu söylüyorum o kadar.**

COPLESTON — Bütünün veya herhangi bir şeyin nasıl karşımızda olduğunu sorma hakkını ortadan nasıl kaldırıyorsunuz anlamıyorum. Hiçbir şey değil de, niçin bir şey var'da mesele? Nedensellik bilgimizi özel sebeplerden ampirik olarak elde etmemiz, serinin sebebinin ne olduğunu sorma imkânını ortadan kaldırmamaktadır. "Sebep" kelimesinin anlamı yok idiyse, ya da Kant'ın madde hakkında görüşünün doğru olduğu ispat edilebilseydi sorunun gayrimeşru olduğu konusunda sizinle hemfikir olurdum, ama "sebep" kelimesinin anlamsız olduğunu ileri sürdüğünüzü sanmıyorum, zannımca Kantçı da değildiniz.

RUSSELL — Bana yanlışlık gibi gelen şeyi şöyle anlatayım. Var olan her insanın bir annesi vardır, bence siz bundan insan ırkının bir annesi olması gerektiğini çıkarıyorsunuz, ama insan ırkının annesinin olmadığı açıktır bu ayrı bir mantık alanıdır.

COPLESTON — Herhangi bir benzerlik göremiyorum. **"Her nesnenin fenomenal bir sebebi olduğundan, bütün serinin fenomenal bir sebebi vardır"** diyecek olsaydım o zaman bir benzerlik olabilirdi; ama ben böyle demiyorum ki; serilerin sonsuzluğu üstünde ısrar ediyorsanız, her nesnenin fenomenal bir sebebi olduğunu söylüyorum ama fenomenal

sebepler serisi, serinin yetersiz bir açıklamasıdır. Bu bakımdan serinin sebebi fenomenal değil, deneyüstü bir sebeptir.

RUSSELL — Dünyadaki sadece tek tek şeylerin değil, bütün olarak dünyanın bir sebebi olduğunu farz edersek tabi. Bu faraziyeye mahal göremiyorum. Bana bir sebep gösterecek olursanız söyleyin.

COPLESTON — Olaylar serisinin ya bir sebebi vardır, ya da yoktur. Varsa, seriler dışında bir sebebin olması şarttır. Sebebi yoksa, kendi kendiyle yetiniyor demektir, kendi kendiyle yetiniyorsa da, gerekli dediğim şey olmaktadır. Ama her üye muhtemel olduğundan gerekli olamaz, ve bütünün üyelerinin dışında gerçek olmadığı üstünde anlaşmıştık, bu yüzden gerekli olamaz. Böylece sebep olunmuş olamaz sebepsizdir bu yüzden bir sebebi olması gerekir. Bu arada şunu da söylemek isterim, **"dünya sadece vardır ve açıklanamaz"** sözü mantık analizi ile çıkarılamaz.

RUSSELL — Küstahlık gibi olmasın ama, ben sizin insan zihni kavrayamaz dediğiniz şeyleri kavrayabiliyorum. Sebebi olmayan şeylere gelince, fizikçiler atom-ardaki tek tek quantum geçişinin sebebi olmadığını temin ediyorlar.

COPLESTON — Bunun sadece geçici bir yargı olup olmadığını merak ediyorum.

RUSSELL — Olabilir, ama bu fizikçilerin zihinlerinin kavrayabileceğini göstermektedir,

COPLESTON — Evet kabul ediyorum, bazı bilimciler fizikçi'er sınırlı bir alan içinde kesinliğin olmadığına inanmağa gönüllüler. Ama bilimcilerin çoğu böyle değil. Yanılmıyorsam, Londra Üniversitesinden Profesör Dingle'in ileri sürdüğüne göre, **Heisenberg belirsizliği ilkesi**, ortak bağıntıları olan gözlemlerde şimdiki atom kuramının başarısı (ya da başarısızlığı) konusunda bir şeyler söylüyor, ama tabiatın kendi başına niteliği konusunda değil, çoğu fizikçiler de bu görüşü kabul ediyorlar. Hem, fizikçilerin kuramda olmasa bile tatbikatta kuramı nasıl kabul etmediklerini anlayamıyorum. Bilim, tabiatta düzen ve anlaşırlık faraziyesinden başka her-hangi bir faraziye üstünde nasıl iş görebilir anlayamıyorum. Fizikçi hiç olmazsa zımnen, tabiatı araştırmakta ve olayların sebeplerini araştırmakta bir anlam olduğunu önceden farz etmektedir, tıpkı detektifin cinayetin işlenmesindeki sebebi araştırması gibi. Metafizikçi fenomen'n nedeni veya sebebini araştırmakta bir anlam olduğunu önceden farz eder, Kantçı olmadığım için de, bence metafizikçi, fizikçi kadar faraziyesinde haklıdır. **Sartre dünyanın sebepsiz olduğunu söylediği zaman örneğin, "sebepsiz" kelimesiyle neler imâ edildiğini yeterince incelemediğini sanıyorum.**

RUSSEL — Bana öyle geliyor ki, burada caiz olmayan bir genişletme var; fizikçi sebepler arar; bu her yerde sebep olduğunu ifade etmez. Bir insan altın arayabilir, ama her yerde altın bulacağını düşünmez; altını bulursa ne âlâ, bulamazsa, talihi yoktur dönektir. Fizikçilerin sebep aramasında da aynı şey varittir. Sartre'a gelince, ne demek istediğini anladığımı iddia etmiyorum, onu yorumlayacağımı da sanmıyorum, ama bence dünyanın açıklaması olacağı kavramı yanlıştır. Niye açıklanmasının gerekeceğini anlamıyorum, ve bilimcinin neyi farz ettiği konusunda söylediğiniz de aşırı bir beyandır.

COPLESTON — Bence bilimcinin böyle bir faraziyede bulunduğu doğrudur. Belli bir gerçeği ararken bir denemede bulunduğu zaman, bu deneyin ardında, evrenin sadece devamsız olmadığı faraziyesi vardır. Bir gerçeği deneyle bulma imkânı vardır. Deney kötü olabilir, her hangi bir sonuç vermeyebilir, ya da istediği sonucu vermeyebilir, ama ne olursa olsun farz

ettiği gerçeği, deneyle bulma imkânı vardır. Bu da bana düzenli ve anlaşılabilir bir evrenin farz edilmesini gerektiriyor gibime geliyor.

RUSSELL — Bence gereğinden fazla genelleştiriyormuşsunuz gibime geliyor. Bilimcinin böyle bir şeyin bulunma ihtimali olduğunu çoğu zaman bulunacağını farz ettiğine şüphe yoktur. Ama bulunacağını farz etmemektedir, buysa modern fizikte pek önemli bir konudur.

COPLESTON — Bence farz ediyor, ya da tatbikatta farz etmek zorundadır. Profesör Haldane'in sözünü burada yazarsak, **"Çaydanlığın altındaki havagazını yaktığım zaman, su moleküllerinin bazıları buhar olarak uçup gidecektir, hangisinin uçup gideceğini bilmenin imkânı yoktur"** ama bizim bilgimize bağlı olmadıkça buraya **ihtimaliyet** fikrinin sokulmasının anlamı yoktur.

RUSSELL — Yoktur Tabii dediğine inanırsam Tabii. Birçok şey ortaya çıkarmakta bilimci dünyada olup bitenden birçok şeyi ortaya çıkarıyor, bunlar ilk nedensellik zincirinin başlangıçlarıdır kendilerinin bir sebebi olmayan ilk sebeplerdir bunlar. Her şeyin bir sebebi olacağını farz ettiği yoktur.

COPLESTON — Seçilmiş belli bir alanda bu elbette ki ilk sebeptir. Nisbî olarak ilk sebeptir.

RUSSELL — Öyle düşündüğünü sanmam. İçinde hepsi değil de çoğu olayların sebepleri olduğu bir dünya varsa, ilginizi çeken o belli olayın muhtemel bir sebebi olacağım farz ederek ihtimalleri ve belirsizlikleri açığa çıkarabilir. İhtimalden başka bir şey elde edemeyeceğinizden de bu yeter size.

COPLESTON — Bilimci ihtimalden fazla şey elde etmeyi düşünmeyebilir de, ama soruyu ortaya atarken, açıklama meselesinin bir anlamı olduğunu farz etmektedir. O halde, Lord Russell sizce dünyanın sebebini sormak da doğru olmuyor, öyle mi?

RUSSELL — Öyle.

COPLESTON — Sizin için anlamı olmayan bir çoruysa bu, üstünde tartışmak Tabii çok güç olur değil mi?

RUSSELL — Evet çok güç olur. Şey başka bir konuya geçsek?

DİNSEL YAŞANTI

COPLESTON — Geçelim. Önce dinsel yaşantı konusunda birkaç söz söylemek istiyorum, sonra ahlâkî yaşantıya geçebiliriz. Ben, dinsel yaşantıya Tanrının varlığını gösteren dolaysız bir kanıt diye bakmıyorum, bu bakımdan tartışmanın özü biraz değişmektedir, ama en iyi açıklamasının da Tanrının varoluşu olduğunu söylemek doğru olur sanıyorum. Dinsel yaşantı derken sadece insanın kendini iyi duymasını ifade etmek istemiyorum. Kişiye ben'i aşan, bütün normal yaşantı nesnelerinin üstünde, insanın gözünde canlandıramayacağı, kavrayamayacağı ama gerçeğinden şüphe edilemeyecek -hiç olmazsa yaşantı süresince bir şeymiş gibi kaçınılmayacak bir şekilde görünen bir nesnenin hoş, ama belirsiz bir farkında oluşu ifade etmek istiyorum. Bunun tamamıyla sadece öznel olarak anlatılamayacağını, bir şeyin yine kalacağını söylemek isterim. Nasıl olursa olsun gerçek temel yaşantı, **o** yaşantının belli bir nesnel sebebi olduğu varsayımları üstüne dayanılarak pek kolayca açıklanabilir.

RUSSELL — Kendi zihin durumlarımızdan, bizim dışımızda olan bir şeye giden muhakemenin pek nazik bir mesele olduğunu sanıyorum. Hepimiz bunun geçerliliğini kabul edecek bile

olsak, insanlığın bu konudaki hemfikir olması yüzünden ancak böyle davranırken kendimizi haklı bulabiliriz. **Bir odada kalabalık varsa, odada da bir saat varsa, hepsi de saati görebilir. Hepsinin saati görebilmesi onların bir hayal görmediklerini düşünmelerine götürür: oysa bu dinsel yaşantılar pek kişisel olmağa eğilimlidir.**

COPLESTON — Evet öyledir. Ancak ben yalnız sadece mistik yaşantıdan söz ediyorum, araya vizyon dedikleri görüşleri sokmuyorum. Sadece yaşantıyı ifade etmek istiyorum, ve bunun tanımlanamayacağını kabul ediyorum deneyüstü nesne gibi görünen şeyin yaşantısını. Verdiği bir konferansta Julian Huxley'in dinsel ya da mistik yaşantının, âşık olmak ya da bir şiir veya sanat eserinin karşısında yaşantı duymak gibi bir şey, o kadar gerçek, olduğunu söylediğini hatırlıyorum. Şiir ve sanatı beğendiğimizde belli şiir ve sanat eserini beğeniyoruzdur. Âşık olursak, filan kimseye âşık oluruz, hiçe değil.

RUSSELL — Bir dakika sözünüzü kesebilir miyim? Her zaman böyle değildir. Japon romancıları, gerçek bir sürü insan, hayali kahraman aşkı uğruna intihar etmedikçe kendilerini büyük bir başarı elde etmiş saymazlar.

COPLESTON — Japonya'da olanları sizden duyuyorum. Ben kendim, isabet, intihar etmiş değilim, ama iki biyografinin hayatımda attığım önemli iki adımda büyük etkisi olduğunu söyleyebilirim. Bununla birlikte, bu kitapların benim üstümdeki gerçek etkisiyle esas mistik yaşantı arasında yani bu yaşantı konusunda dıştaki birinin edinebileceği fikir çerçevesi içinde pek az benzerlik olduğunu söylemem gerek.

RUSSELL — Demek istiyorum ki, Tanrıya, bir romanın kahramanları seviyesinde bakamayız. Burada bir ayrılık olduğunu kabul edersiniz?

COPLESTON — Ederim Tabii. Demek istediğim en iyi açıklamanın tamamıyla öznel bir açıklama olmadığıdır. Birsam veya hayal görenlerde dış hayatla iç hayat arasında fark olmayan kimselerde öznel bir açıklama Tabii mümkündür. Ama St. François d Assise gibi katıksız bir tip olunca, dinamik bir yaratıcı aşka çevrilen bir yaşantı olduğu zaman, bunun en iyi açıklaması bana göre yaşantının nesnel sebebinin gerçek varoluşudur.

RUSSELL — Dogmatik bir şekilde Tanrının olmadığını söylemiyorum. Söylemek istediğim şey, var olduğunu bilmediğimizdir. Başka yazılı olan şeyler gibi sadece yazılı olan şeyleri elime alabilirim, bu durumda birçok neyin söylenmiş olduğunu görüyorum. Cinler, şeytanlar filân hakkındaki şeyleri kabul etmeyeceğinizden eminim bunlar da aynı ses ve kanı havası içinde anlatılmaktadır. Vizyonu gerçekse mistiğin cinler periler olduğunu bilmesi gerekir. Ama ben olduklarını bilmiyorum.

COPLESTON — Tabii, cin konusunda insanlar genellikle bir takım hayallerden meleklerden filân bahsetmiştir. Gözle görünen şeyleri dışta bırakıyorum, çünkü bunların göründüğü farz olunan bir nesnenin varlığı dışında açıklanabileceğini sanıyorum.

RUSSELL — Mistiklerin Tanrı'nın varlığını iddia ettikleri gibi, Şeytanın kalplerine fısıldadığını duyduğuna inanan bir sürü insan yok mu dış bir hayalden bahsetmiyorum, tamamıyla bir zihin yaşantısından söz ediyorum. Bu, mistiklerin Tanrı yaşantısına benzeyen bir yaşantı gibi görünüyor, mistiklerin bize söylediklerinden ise aynı zamanda Şeytan için geçerli olmayan her türlü muhakeme çıkartabilmektedir.

COPLESTON — İnsanların Şeytanı duyduğu veya gördüğünü sandıklarını inkâr etmiyorum. Bu arada, Şeytanın varlığını da inkâr etmek istemiyorum. Mistiklerin Tanrıyı yaşadıkları şekilde,

insanların Şeytanı yaşadıkları iddiasını kabul etmiyorum. Hristiyan bir kimse olmayan Plotinus'u alın ele. Yaşantının anlatılmayacak bir şey olduğunu, objenin bir aşk objesi olduğunu, bu yüzden dehşet ve tiksinti uyandıracak bir obje olmadığını kabul ediyor. Bu yaşantının sonucunun, yani yaşantının geçerliliği Plotinus'un hayatının kayıtlarında tanıtlanmaktadır. Plotinus'un genel iyi yürekliliği ve iyilikseverliği konusunda Porphyry'nin sözüne inanacak olursak bu yaşantıyı duymuş olduğunu düşünmek daha akla yatkındır.

RUSSELL — **İnancın bir insanüstünde iyi bir ahlâkî etkisi olması, onun doğruluğunun kanıtı olamaz.**

COPLESTON — Hayır, ama inancın bir insanın hayatı üstünde iyi etkisi olduğu gerçekten ispatlanacak olsaydı, bir gerçeğin lehine bir tahmin sayardım, hiç olmazsa inancın baştanbaşa geçerliliği için değil, olumlu yanı için. Ama nasıl olsa hayatın karakterini inançlarının gerçekliğinin ispatı gibi değil, mistiğin gerçekliği ve aklının yerinde oluşu lehine kullanmaktayım.

RUSSELL — Ama bunun bile kanıt olabileceğini sanmıyorum. Ben kendim türlü yaşantılar yaşadım, ama karakterimi büyük çapta değiştirdim. Hiç olmazsa, o sıralarda iyiye doğru bir değişiklik olduğunu sanıyordum. O yaşantılar önemliydi, ama benim dışımda bir şeyin varlığını gerektirmiyordu, gerektirdiğini düşünseydim bile iyi bir etkisi olmasının bana haklı olduğumu göstereceğini sanmıyorum.

COPLESTON — Ama iyi etki yaşantınızı anlatmanızdaki gerçekliğinizi ispat ederdi. Bir mistiğin şefaati ya da yaşantısının yorumu tartışma ve tenkidden muaftır demediğimi hatırlamanızı isterim.

RUSSELL — Elbette ki bir delikanlının karakteri, tarihteki büyük bir adamın hikâyesiyle son derece etkilenebilir çoğu zaman etkilenmektedir de, o büyük adam bir efsane de olabilir, var olmamış da olabilir, ama delikanlı o adam sanki varmış gibi etkilenmiştir yine de. Bu gibi insanlar yok değildir. **Plutarkhos'un *"HAYATLAR"*ı Lycurgus'u örnek olarak almaktadır ki, yaşamamış olduğu bellidir, ama sanki önceden yaşamış gibi Lycurgus'u okuyarak etkisi altında kalabilirsiniz.** O zaman sevmiş olduğunuz bir objenin etkisi altında kalmış olabilirsiniz, ama o obje var olmamış olabilir.

COPLESTON — Tabii bu konuda sizinle hemfikirim, bv insan bir roman kahramanının etkisi altında kalabilir. Onu etkileyen aslında nedir sorusuna girmeden (gerçek bir değerin olması gerektir) o adamla mistiğin durumu aynı değildir. Ne de olsa Lycurgus'un etkisi altında kalmış olanın, bir yolla en son gerçeği yaşamış gibi karşı durulamayacak bir izlenimi olmamıştır.

RUSSELL — Bu tarihi kahramanlar konusunda galiba demek istediğimi pek anlamadınız bu tarihsel olmayan kahramanlar tarihin ta kendisidir. Akıl üstüne etki dediğiniz şeyi farz etmiyorum. Bu adam hakkında okuyan ve onun doğru olduğuna inanan delikanlının onu sevdiğini farz ediyorum -ki bu kolaylıkla olabilir, ama yine de bir hayaleti sevmektedir.

COPLESTON — Bir bakıma tamamıyla gerçek bir hayaleti sevmektedir, yani var olmayan bir X veya Y'yi sevdiği gibi. Ama öte yandan delikanlının hayaleti sırf hayaletin kendi için sevdiğini sanmıyorum; gerçek bir değer, nesnel olarak geçerli olarak tanıdığı bir fikir sezmektedir ki, bu da aşkını tahrik etmektedir.

RUSSELL — Roman kahramanları konusundaki anlamda Tabii.

COPLESTON — Evet, bir bakıma adam bir hayalet sevmektedir tamamıyla doğru. Ama başka bir bakıma da değer gibi gördüğü şeyi sevmektedir.

AHLAKSAL MUHAKEME

RUSSELL — Dediğiniz, bütün iyi ya da iyi olan şeyin bütünü Tanrıdan gelir, değil mi: iyi olanın sistemi; bu yüzden bir delikanlı iyi bir şeyi sevdi mi, Tanrıyı seviyor demektir. Bu mudur demek istediğiniz, buysa, biraz ‘tartışmak gerektirir.

COPLESTON — Tabii, Tanrının “panteist anlar”ında iyi olanın sistemi ya da bütünü olduğunu söylemiyorum, ama bütün iyiliğin Tanrıyı şöyle böyle bir şekilde yansıttığını ve Tanrıdan çıktığını düşünüyorum, bu bakımdan gerçekten iyi olanı seven bir adam Tanrıyı ima ötmese bile, Tanrıyı seviyor demektir. Ama yine de bir insanın davranşının bu gibi yorumunun geçerliliği, Tabii Tanrının varlığının tanınmasına dayanmakta olduğunu kabul ediyorum.

RUSSELL — Evet, ispat edilmesi gereken bir noktadır bu.

COPLESTON — Ben metafizik muhakemeyi kanıt gibi görüyorum, işte orada ayrılıyoruz.

RUSSELL — Bakın, ben bazı şeylerin iyi, bazılarınınsa kötü olduğunu duyuyorum. İyi olan şeyleri, iyi sandığım şeyleri seviyorum, kötü olduğunu sandığım şeylerdense nefret ediyorum. Şunun bunun iyi olması Tanrısal iyiliğin bir parçası olduğu için değildir.

COPLESTON — Peki, iyi ile kötüyü nasıl ayırıyorsunuz?

RUSSELL — Mavi ile sarıyı birbirinden nasıl ayırıyorsam öyle. Sadece ayrı olduklarını söyleyebilirim.

COPLESTON — Kabul, mavi ile sarıyı gözle görerek ayırabiliyorsunuz, peki iyi ile kötüyü hangi melekenizi kullanarak ayırıyorsunuz?

RUSSELL — **Duygularımla.**

COPLESTON — Duygularınızla. Benim de sorduğum buydu. İyi ve kötünün ilgisi sadece duyguyla demek Bizce?

RUSSELL — Niye filân nesne sarı da, falan nesne mavi? Fizikçiler sayesinde bir cevap verebilirim, niye filân şeyin iyi, falan şeyin kötü olduğu konusunda da benzer bir cevap vardır belki, ama aynı şekilde incelenmemiştir, bu yüzden nedenini söyleyemem.

COPLESTON — Belsen Toplama Kampı Kumandanının davranışını ele alalım. Bana da, size de kötü görünmektedir. Adolf Hitler’e ise iyi, ve istenecek bir şey gibi gelmiştir. O zaman hu davranışın Hitler için iyi sizin için kötü olduğunu söyleyeceksiniz.

RUSSELL — O kadar ileri gitmek gerekmez. İnsanlar her şeyde olduğu gibi, bu konuda da yanılabilirler. Sarılık hastalığına tutuldunuz mu, aslında sarı olmayan şeyleri de sarı görmeğe başlarsınız. Bir yanlış yapıyorsunuzdur.

COPLESTON — Tabii insan yanılabilir, ama sadece duygu ve heyecanı ilgilendiren bir şeyse yanılabilir misiniz? Tabii duygusuna hitap eden şeyin biricik mümkün yargıcı Hitler’in kendisiydi.

RUSSELL — Duygusunun hoşuna gitmiş olması doğru, ama başka şeyler de söyleyebilirsiniz, böyle bir şey Hitler’in hoşuna gidiyorsa, Hitler benim duygularıma bambaşka türlü hitap etmektedir.

COPLESTON — Tamam. O halde sizce Belsen Kumandanının davranışını mahkûm etmek için duygu dışında herhangi nesnel bir ölçü yok?

RUSSELL — Renk körlüğü çeken bir adam için nasıl yoksa. Zihince niçin renk körünü mahkûm ediyoruz, azınlıkta olduğundan değil mi?

COPLESTON — Normal olarak insanın yaradılışında olan bir şeyi eksik diye.

RUSSELL — Ama çoğunlukta olsaydı aynı şeyi düşünmezdik, değil mi?

COPLESTON — O halde, Belsen Kumandanının davranışıyla, örneğin Sir Stafford Cripps, ya da Canterbury Başpiskoposunun davranışı arasındaki ayrılığı görmek için duygu dışında bir ölçü yok öyle mi?

RUSSELL — Duygu burada fazla basitleştirilmiş durumda. Eylemlerin sonuçlarını ve bu sonuçlara karşı sizin duygularınızı da hesaba katmanız gerekir. Bazı olayların hoşunuza gidecek cinsten, bazılarınınsa gitmeyecek cinsten olduğunu söyleyerek bir muhakemede bulunabilirsiniz. Sonra eylemlerin sonuçlarını hesaba katmanız gerekir. Belsen Kumandanının eylemlerinin sonuçlarının acı verici ve nahoş olduğunu pekâlâ söyleyebilirsiniz.

COPLESTON — Kamptaki herkes için acı verici ve nahoş olduğu belli.

RUSSELL — Öyle ama sadece kamptakilere değil, onları seyreden kampın dışındakilere de.

COPLESTON — Evet, hayalde tamamıyla doğru. Eylemlerini tasvip etmiyorum, sizin etmediğinizi de biliyorsam, ama niçin tasvip etmediğinizi anlamıyorum, çünkü ne de olsa Belsen Kumandanı için eylemleri hoştu.

RUSSELL — Öyle ama renk algısında nasıl "niçin" gerekmiyorsa, burada da gerekmiyor. Bazı kimseler her şeyin sarı olduğunu sanıyorlar, sarılık hastalığına tutulmuş kimseler bunlar, onlarla aynı fikirde değilim. Nesnelerin sarı olmadığını ispat edemiyorum, ispatı yok, ama çoğu kimse nesnenin sarı olmadığı konusunda benimle hem fikir, ve Belsen Kumandanının da yanlış harekette bulunduğu konusunda çoğu kimse hemfikir.

COPLESTON — Herhangi ahlâkî bir zorunluluk kabul ediyor musunuz?

RUSSELL — Buna cevap vermek epey uzun sürer. Tatbikatta evet. Kuramsal bakımdan ahlâkî zorunluluğu daha dikkatle anlatmam gerekir.

COPLESTON — **"Meli, malı" takısı sizce duygusal bir anlam taşıyor mu?**

RUSSELL — Hayır, çünkü, bakın, demin de dediğim gibi, insanın sonuçları hesaba katması gerekir, doğru davranış bence filân şartlar içinde mümkün olan bütün eylemlerin asli değerinde mümkün olan en büyük dengeyi sağlayacak davranıştır, doğru olanı incelerken eyleminizin muhtemel sonuçlarını da hesaba katmanız gerekir.

COPLESTON — Tanrının varlığına bu şekilde varılabileceğinden ahlâkî zorunluluk sorununu ortaya koydum. İnsan ırkının büyük çoğunluğu doğru ile yanlış arasında hep ayrılık yapmıştır. Büyük çoğunluğun ahlâksa! alanda belli bir çapta bilinçliliği vardır. Değerlerin algısı, ahlâkî yasanın ve zorunluluğun bilinçliliği, değerin deneyüstü bir zemini ve ahlâkî yasanın bir koyucusunun varsayımı yoluyla en iyi şekilde açıklanabileceğini sanıyorum. **"Ahlâkî yasanın koyucusu"** derken herhangi bir ahlâkî yasa koyucusu demek istiyorum. **"Tanrı yoktur, dolayısıyla da mutlak değer ve yasa yoktur"** diye tersinden muhakeme yürüten şu modern ateistlerin tamamıyla mantıki olduğunu sanıyorum.

RUSSELL — “Mutlak” kelimesi hoşuma gitmiyor. Herhangi bir şeyin mutlak olduğunu sanmıyorum, örneğin ahlâkî yasa durmadan değişmektedir. İnsan ırkının gelişiminin bir ânında hemen hemen herkes yamyamlığın bir ödev olduğunu düşünmüştü.

COPLESTON — Özel ahlâkî yargılardaki ayrılıkların ahlâkî yasanın evrenselliğine karşı ikna edici bir muhakeme olduğunu sanmıyorum. Bir an için, mutlak ahlâkî değerler olduğunu kabul edelim, bu varsayıma dayanarak bile ayrı ayrı kimselerle ayrı ayrı toplulukların bu değerlere türlü derecelerde nüfuz edecekleri beklenir sadece.

RUSSELL —“Meli, malı” takısı, bu takı hakkındaki kişilerdeki duygular, bence bir kimsenin annebabası veya mürebbiyesi tarafından söylenen şeylerin bir yankısıdır.

COPLESTON — “Meli malı” takısındaki fikri sadece anne-baba veya mürebbiye ile açıklayabileceğinizi sanmıyorum. Bunların herhangi bir kimseye kendinden başka herhangi bir vasıtaya aktarılabileceğini sanmıyorum. Bana öyle geliyor ki, insan vicdanını etkileyen bir ahlâk düzeni varsa, Tanrının varlığı olmaksızın bu ahlâk düzeni açıklanamaz.

RUSSELL — O zaman iki şeyden birini kabul etmek zorundasınız. Ya Tanrı insanlığın pek az sayıdaki bir yüzdesine hitap ediyor ki bunun içine siz de giriyorsunuz ya da vahşilerin vicdanına hitap ederken, bile bile doğra olmayan şeyler söylüyor.

COPLESTON — Bakın, Tanrının doğrudan doğruya ahlâkî vicdana ilkeler buyurduğunu söylemiyorum. İnsan varlığının ahlâk yasasının içindekileri konusundaki fikirleri büyük çapta, elbette ki eğitime ve ortama bağlıdır, bir insanın, kendi toplumsal gurubunun gerçek ahlâkî fikirlerinin geçerliliğini hesaplarken aklını kullanması gerekir. Ama kabul edilmiş ahlâkî kuralları tenkit edebilme imkânı nesnel bir ölçü olduğunu, kendi kendini kabul ettiren (Yani zorunlu niteliğinin belirttiği) ideal bir ahlâk düzeni olduğunu önceden farz eder. Bu ideal ahlâk düzeninin tanınması, bence **muhtemelliğinin** tanınmasının bir kısmıdır. Tanrının gerçek temelinin varlığını ima etmiş olur.

RUSSELL — Ama kanun koyucu bence daima insanın anne babası ya da onlar gibi biri olmuştur. Bunu gösterecek birçok dünyalı kanun koyucular vardır, bu aynı zamanda insanların vicdanının türlü yerlere ve türlü zamanlara kadar nasıl değiştiğini açıklar.

COPLESTON — Başka türlü açıklanamayacak olan belli ahlâkî değerlerin algısındaki ayrılıkları açıklamağa yarar. Ahlâk yasası konusunda filân falan ulus veya filân falan kimse tarafından kabul edilen düsturların muhtevasındaki değişiklikleri açıklamağa yarar. Ama Kant’ın “categorical imperative” dediği biçimin “meli, malı”nın mürebbiye veya anne-baba tarafından nasıl başkasına aktarılabileceğini anlamıyorum, çünkü bunu açıklayabilecek herhangi mümkün bir ifade yoktur. Kendinden başka şeyle tanımlanamaz, çünkü kendinden başka bir ifadeyle tanımladınız mı açıklamış olursunuz. Bu artık ahlâkî bir “meli, malı” değildir. Başka bir şeydir.

RUSSELL — Bence, “meli, malı” nın anlamı birinin hayali bir tasvip etmeyişinin, bu Tanrının da ola-

bilir sonucudur. Bence "meli, malı" dan anlaşılan budur.

COPLESTON — Sadece ortam ve eğitim ile en kolay bir şekilde açıklanabilecek olan şeyler, dış töreler, yasaklar gibi şeylerdir, ama bütün bunlar yasanın konusu içindekiler dediğim şeye aittir gibime geliyor. Başlı başına "meli, malı" fikri bir oymak başkanı ya da başka bir başkan tarafından bir kimseye aktarılamaz, çünkü aktarılabileceği başka ifade biçimi yoktur. Bana tamamıyla (Russell sözünü keser).

RUSSELL — Ama bunu söylemenin anlamını anlamıyorum hepimiz şartlı refleksleri biliyoruz. Yaptığı belli bir hareket için cezalandırılan hayvanın o hareketten bir süre çekineceğini biliyoruz. Hayvan bunu şu muhakemeyi yürüterek yapmamaktadır: "Filân şeyi yaparsam efendim kızar" dememektedir. Sadece yapılmaması gereken bir şey olduğunu duyar. Biz kendimiz başka durumda değiliz.

COPLESTON — Bir hayvanın ahlâkî zorunluluk bilinci olduğunu farz etmenin anlamı yok; hayvanlara da ahlâksızca davranmış diye bakmıyoruz. Ama insanın bir zorunluluk ve ahlâk bilinci vardır. İnsanın hayvan şartlandırıldığı şekilde şartlanabileceğim sanmıyorum, öyle olsa bile, bunu gerçekten istemezsiniz herhalde. "Biheyviyorizm" gerçek olsaydı, İmparator Neron ile St. François d'Assise arasında nesnel bir ahlâkî ayrılık olamazdı. Lord Russell, Belsen Kumandanının ahlâk bakımından iyi davranmadığını kabul ediyorsunuz, siz kendiniz de o şartlar altında aynı şekilde davranmazdınız, insan ırkının mutluluğunun dengesi, bazı kimselerin bu denli korkunç şekilde muamele görmesiyle bile düzeleceğini düşünmüş olsaydınız veya düşünmenize mahal olmuş olsaydı bile.

RUSSELL Hayır. Kuduz bir köpeğin davranışım örnek almam. Ama böyle davranmamamın tartışmakta olduğumuz konuyla gerçekten ilgisi yok.

COPLESTON — Yok ama, sonuçlan bakımından doğru ile yanlış'ın fayda bakımından bir açıklamasını yapsaydınız, her ne kadar bu şekilde davranmak esef edilecek bir şey idiyse de, dengenin sonunda daha büyük bir mutluluğa yol açacağını Nazilerin insaflıları düşünebilirdi. Böyle demek istemiyorsunuz herhalde? Sadece o cinsten bir hareketin doğru olmadığını söyleyeceksiniz üstelik genel mutluluk ister artmış olsun ister eksilmiş olsun, bunun yarım bir şey olduğunu ileri süreceksinizdir. Böyleyse, demek ki doğru ve yanlış için bir ölçünüz olması gerekir, buysa nasıl olursa olsun duygu ölçüsünün dışındadır. Bence bunu kabul etmek Tanrıdaki en son bir değer temelini kabul etmeğe götürür eninde sonunda.

RUSSELL — <u>İşleri karıştırdık galiba. Yargılarken başvuracağım hareket, hakkında doğrudan doğruya duyulan duygu değildir, sonuç bakımından olan duygudur. Tartışmakta olduğunuz davranış gibi bazı davranış şekillerinin iyilik yapacağı hiç bir şart kabul edemem. Bunların iyi etkisi olabileceği şartlar düşünemem. Böyle düşünen insanların kendini aldattığını sanıyorum. Ama iyilik yapabilecekleri şartlar olaydı, istemiye istemiye de olsa, o zaman "Ne yapayım, bu gibi şeyleri sevmememe rağmen boynumu eğmem gerek" diyebilirdim, her ne kadar cezadan son derece nefret ediyorsam da, Ceza Hukukuna boyun eğdiğim gibi.</u>

COPLESTON — Galiba tutumu özetlememin zamanı geldi. İki muhakeme yürüttüm. Birincisi Tanrının varlığının metafizik ile doğrulanabileceği; öteki insanın ahlâkî ve dinsel yaşantısına ancak Tanrının varlığının bir anlam kazandıracağı. Bence sizin insanın ahlâkî yargılarını anlatışınız ister istemez kuramınızın gerektirdiği ile kendi kendiliğinden meydana gelen yargılarınız arasında bir çelişme çıkarıyor ortaya. Üstelik kuramınız ahlâkî zorunluluğu tevil

ediyor, tevil ise bir açıklama değildir. Metafizik muhakemeye gelince, dünya dediğimiz şeyin sadece muhtemel varlıklardan meydana gelmiş olduğu konusunda anlaştık gibi. Yani hiç birinin kendi varlığını kendine borçlu olmadığı varlıklardan. Olaylar serisinin açıklanma gerektirmediğini söylüyorsunuz: ben diyorum ki, gerekli varlık olmasaydı, var olması gereken ama olamayan hiç bir varlık olmasaydı, hiçbir şey var olmazdı. İspat edilse bile, muhtemel varlıklar serisinin sonsuzluğu yersiz olurdu. Var olan bir şey vardır; bu bakımdan bunun bir sebebi olması gerekir, muhtemel varlıklar serisinin dışında biri. Bunu kabul etmiş olsaydınız o varlığın şahıs mı olduğu, iyi mi olduğu v.s. üstünde tartışırdık. Gerekli bir varlığın olup olmadığı konusunda ben büyük klâsik filozofların çoğuyla hemfikirim.

Yanılmıyorsam, ileri sürdüğünüze göre, var olan varlıklar sadece vardır ve bunların varoluşunun nedenini açıklamak için herhangi bir soru sormağa hakkım yok. Ama bunun mantık analiziyle de destek bulamayacağını göstermek isterim; kendi ispatlanması gereken bir felsefe ifade etmektedir. Felsefe konusundaki fikirlerimiz kökten ayrı olduğu için, galiba bir çıkmaza geldik; öyle geliyor ki bana, benim felsefenin bir kısmı dediğim şeye siz, felsefe rasyonel olduğu kadar, bütün diyorsunuz. Kusura bakmayın ama eskimiş (maksatlı bir sıfattır bu) mantığa karşılık "modern" dediğiniz kendi mantık sisteminizden başka mantık analiziyle doğrulanamayacak bir felsefe ileri sürüyorsunuz. Ne de olsa Tanrının varlığı bir varoluşçu sorunudur, mantık analiziyse varoluş sorunlarıyla doğrudan doğruya ilgilenmez. Böylece bana öyle geliyor ki bir sorun gurubundaki ifadelerin saçma olduğunu ilân etmek, başka bir sorun gurubu incelerken gereksiz diye, felsefenin niteliğini ve çapını sınırlamak demektir, bu da doğrulanması gereken bir felsefi eylemdir.

RUSSELL — Ben de özet olarak birkaç söz söyleyeyim. İlkin metafizik muhakemesi konusunda. "Muhtemel" gibi bir terimin ifade ettiği anlamları, ya da Copleston'un anlamında açıklanma imkânı olduğunu kabul etmiyorum. **"Muhtemel" kelimesi ister istemez sadece var olmanın tesadüfi niteliği diyebileceğiniz şeyi olmayacak bir şeyin imkânını ima etmektedir,** bunun tamamıyla nedensellik anlamı dışında doğru olmadığını sanıyorum. Bazen bir şeyin başka bir şeyin sonucu olduğunu söyleyerek nedensellikle bir açıklamada bulunabilirsiniz, ama bu sadece bir şeyi başka bir şeye atfetmeden başka bir anlam taşımaz bence Copleston'un hiçbir şeyin açıklaması yoktur, bunlara "muhtemel" demenin de anlamı yoktur, çünkü olabilecekleri başka şey yoktur. Bu konuda söyleyeceğim bu, ama Copleston'un, beni mantığa bütün felsefe olarak bakmakla suçlaması üstünde birkaç sözüm var. Mantığa felsefenin bütünü olarak hiç de bakmıyorum. Mantığın felsefenin gerekli bir kısmı olduğunu, felsefede kullanılması gerektiği kanısındayım, bu bakımdan ikimizin fikirleri de uyuşuyor. Kullanmış olduğu mantık yeni iken yani Aristo zamanında epey yaygaraya verildi ortalık. Bugün artık eskidi ve saygıdeğer bir ihtiyar halini aldı, bu bakımdan, artık fazla yaygarada bulunmanın anlamı yok. Benim inandığım mantık oldukça yenidir, bu bakımdan yaygara koparmada Aristo'yu örnek almam gerek; ama bunun bütün felsefeyi teşkil ettiğini ileri sürdüğüm yok. Felsefenin önemli bir bölümüdür, filân kelime için bir anlam bulamıyorum dersem de bu sadece üstünde düşünerek o kelime hakkında bulduğum şeye dayanan bir teferruat meselesidir. Metafizikte kullanılan bütün kelimeler anlamsızdır diye genelleme yaptığım yok, bunu ileri sürdüğüm yok.

Ahlâkî muhakemeye gelince, insan antropolojiyi ve tarihi inceledikçe, iğrenç bulduğum hareketleri yapmanın ödev gibi göründüğü topluluklar buluyor, Copleston'un benden istemediği gibi ahlâkî zorunluluk konusunda Tanrısal bir çıkış noktası atfedemiyorum;

babanızı filân yemenizi şart koşan bir hale gelen ahlâkî zorunluluk biçimi bile bana güzel ve asil gibi gelmiyor; bu bakımdan, ahlâkî zorunluluğun bu anlamına Tanrısal bir çıkış noktası atfedemem, her ne kadar bambaşka yollardan anlatılmağa çalışılıyorsa da.

Sh: 173-202

DİN DERTLERİMİZİ İYİ EDEBİLİR Mİ?

[Bu denemenin her iki bölümü ilkin Stokholm'de çıkan Dagens Nyheter gazetesinin 9 ve 11 Kasım 1954 sayılarında çıkmıştır.]

İnsanlık ölüm tehlikesi içindedir, geçmişte olduğu gibi şimdi de insanları Tanrıya sığınmaya yöneltmektedir. Batıda dinin genel bir canlanışı görülmektedir. Nazilerle Komünistler, Hıristiyanlıktan ayrılıp, iğrendiğimiz hareketlerde bulundular. Hitler'le Sovyet Hükümetinin Hıristiyanlığa karşı davranışlarının hiç değilse kısmen dertlerimizin sebebi olduğu gerekçesiyle dünya Hıristiyanlığa dönerse, uluslararası meselelerin çözümlenebileceği düşüncesine varmak kolaydır. Ben buna korkudan doğan bir aldanma diye bakıyorum. Üstelik tehlikeli bir aldanmadır da, çünkü düşüncesi faydalı olabilecek kimseleri yanlış yola götürür, böylece geçerli bir çözümü engellemiş olur.

Burada söz konusu olan sorun, sadece dünyanın şimdiki durumuyla ilgili değil. Pek genel olan sorun ve yüzyıllardır üstünde tartışılan bir konu. **"Toplumlar, dogmatik din olmaksızın yeterli bir ahlâk düzeni kurabilir mi?"** sorunudur bu. Ben, dindar kişilerin düşündüğü gibi, ahlâkın dine büyük çapta bağlı olduğunu sanmıyorum. Hattâ din dogmalarını kabul etmeyenler arasında bazı önemli erdemlerin belki de daha çok bulunduğunu düşünüyorum. Bunun özellikle doğru sözlülük veya zihin bütünlüğü erdemine tatbik edilmekte olduğunu düşünüyorum. Zihin bütünlüğü derken, kaygı verici sorunlar üstünde kanıta dayanarak karar verme alışkanlığını kastediyorum, ya da yeterli kanıt yoksa herhangi bir karar almamayı. Gerçi herhangi bir dogma sisteminin izleyicilerinin çoğu tarafından hor görülürse de bu erdemin, bence, toplumsal önemi pek büyüktür ve dünya için Hıristiyanlıktan veya başka örgütlenmiş inançlar sisteminden çok daha faydalı olabileceğini düşünmekteyim.

Ahlâk kurallarının nasıl kabul edildiğini bir düşünelim. Ahlâk kuralları genellikle iki türlüdür: temeli sadece dine dayananlar ile toplumsal faydası açık olanlar. **Yunan ortodoks kilisesinde aynı çocuğun vaftiz anasıyla vaftiz babası birbiriyle evlenemez.** Bu kuralın temelinin tamamıyla teolojiye dayandığı açık; bu kuralı önemli görüyorsanız, kuralın bozulmasına meydan vereceğinden dinin çökmesinin iyi olmadığını söylemekte haklı olursunuz. Ama mesele bu çeşit ahlâk kuralında değil. Aslı ahlâk kuralları, teolojiden ayrı olarak toplumsal bir doğrulaması olan kurallardır.

Örneğin hırsızlığı alalım ele. Herkesin çalacağı bir topluluk kimsenin hoşuna gitmez, hırsızlığın az olduğu bir toplulukta yaşayanlar istedikleri yaşama biçimini elde etmekte daha çok imkân sahibi olurlar. Ama kanun, ahlâk ve dinin olmadığı yerde, bir zorluk çıkmaktadır ortaya: her birey için, ideal topluluk, kendisinden başka herkesin namuslu olduğu, yalnız kendisinin hırsız olduğu bir toplum olacaktır. Böylece bireyin çıkarının topluluğunkiyle uzlaştırılması için toplumsal bir kuruluşun gerekli olduğu meydana çıkmaktadır. Bu oldukça başarıyla ceza hukuku ve polis sayesinde gerçekleştirilmektedir.

Ama suçlular daima yakalanmazlar, polis ise kuvvetli karşısında pek uysal davranabilir. Polis iş görmese bile halk, hırsızlığı cezalandıracak bir Tanrı olduğuna inandırılırsa, bu inancın,

namusluluğu arttırması muhtemeldir. Zaten Tanrıya inanan bir toplulukta, Tanrının hırsızlığı yasak ettiğine inanılacaktır. Dinin faydalılığı hırsızın kral olduğu, yeryüzü adaletinin üstünde olduğu Babath'un bağı hikâyesinde iyi canlandırılmaktadır.

Geçmişteki yarı uygar topluluklarda, bu gibi düşüncelerin, toplumsal bakımdan istenecek davranışın gerçekleşmesine yardım ettiğini inkâr etmiyorum. Ama günümüzde, ahlâka teolojik bir çıkış noktası atfederek yapılabilecek iyiliğin büyük tehlikeler doğurabileceği ve yapılmış olan iyiliğin karşılaştırınca bir hiç kalacağı söylenebilir. Uygarlık ilerledikçe, yeryüzü müeyyideleri daha bir güven kazanıyor, tanrısal müeyyidelere de aynı nisbette güven azalıyor. Halk gittikçe çalması halinde yakalanacağını görmeğe başlıyor, yakalanmazsa, Tanrının cezasına uğrayabileceğine gittikçe daha az inanmağa başlıyor. **Koyu dindar kişiler bile bugün hırsızlık halinde Cehenneme gideceklerini sanmıyorlar. Zamanı gelince nedamet göstereceklerini düşünüyorlar, sonra Cehennem de eskisi kadar kesin olmadığı gibi, o kadar sıcak da değil.** **Uygar topluluklarda çoğu kimse çalmıyor, bunun en büyük sebebi de yeryüzünde cezaya uğramalarının pek muhtemel oluşu. Bir altına hücum sırasında kampta ya da böylesine düzensiz bir toplulukta hemen herkes çalmaktadır.**

Hırsızlığın din bakımından yasaklanması artık pek gerekli olmasa da hepimiz insanların çalmamasını istediğimizden bunun bir zararı yoktur denebilir. Bununla birlikte, kötü olan şey, insanların şüphe etmeğe başlar başlamaz bu iğrenç ve zararlı vasıtalarla desteklenmesidir. Bir teolojinin erdem iğin gerekli olduğu düşünülürse ve safdil araştırıcılar teknolojinin doğru olması için bir sebep göremezse, makamlar safdil araştırmayı önlemek için çalışmağa başlar. Eskiden araştırıcıları yakarlardı. Rusya'da hâlâ bundan biraz daha iyi olan metodlar vardır; ama Batıda makamlar oldukça daha ılımlı ikna usulleri kullanmaktadırlar. Bunların en önemlisi belki de okullardır; gençlerin, üst makamların sevmediği fikirleri duymasından alıkonmaları gerektir, gene de araştırıcı bir tutumu olanlar toplumun hoşuna gitmez, elden gelirse ahlâka aykırı hareket ettiği söylenir. Böylece teolojik bir temeli olan herhangi bir ahlâk düzeni, iktidarı elde tutanların yetkilerini korudukları ve gençlerin zihin güçlerini zedeledikleri âletlerden biri olmaktadır.

Günümüzde çok tehlikeli gördüğüm bir şey, gerçeğe karşı olan ilgisizliktir. Örneğin Hıristiyanlığın savunusu için yapılan bir tartışmada, St. Thomas d'Aquinas gibi, bir Tanrı olduğunu, iradesini Kitabı Mukaddeste gösterdiğini farz etmek için sebep ileri sürmüyorlar, insanlar böyle düşünürlerse, düşünmedikleri durumdan daha iyi hareket edeceklerini sanıyorlar. Bu bakımdan bu kimselere göre Tanrının var olup olmadığı üstünde spekülasyonda bulunmamamız gerektir. Beklenmedik bir an kafamızda şüphe uyanırsa, hemen kuvvet kullanarak bunu yok etmemiz gerekmektedir. Safdil düşünce şüpheye yol açarsa, bu gibi düşünceden kaçınmamız gerekir. **Muhafazakârların resmi savunucuları ölmüş karınızın kız-kardeşiyle evlenmenizin kötü olduğunu söylüyorsa, ahlâk bozulmasın diye onlara inanmanız gerekmektedir.** Size doğum kontrolünün günah olduğu söylendiği zaman, doğum kontrolü olmazsa, felâketin er geç geleceği ne kadar açık olursa olsun, sözlerini kabul etmeniz gerekmektedir. Bir inanç doğru olması sebebiyle değil de, herhangi bir başka sebepten, önemli görülürse birçok kötülüklerin baş göstermesi beklenir. Araştırmanın engellenmesi, demin de dediğim gibi, bunların birincisidir, başka kötülükler de ister istemez bunu izleyeceklerdir. Yetki makamı muhafazakâra açık olacaktır. Edinilmiş kanaatlerde şüphe uyandırıyorsa, tarih kayıtlarının yanlış olduğu ileri sürülecektir. Er geç, muhafazakâra karşı gelme bir suç gibi görülecek, yakma, tasfiye veya toplama kampı ile icabına bakılacaktır. Din

doğrudur, bu yüzden inanılması gerekir diyen kimselere saygım var, ama dine faydalı olduğu için inanmak gerektiği, doğru veya yanlış olması üstünde tartışmanın sadece zaman kaybı olduğunu söyleyen kimselerden tiksinirim.

Hıristiyanların savunucuları arasında, Komünizme Hıristiyanlıktan apayrı bir şey gibi bakmak ve kötülüklerini, Hristiyan uluslarının faydalandığı farazi nimetlerle karşılaştırmak âdet olmuştur. Bu bence büyük yanlıştır. Komünizmin kötülükleri, inanç Çağındaki Hıristiyanlıkta olan kötülüklerin aynıdır. Gepeu, Engizisyondan sadece nicelik bakımından ayrılmaktadır. Zalimlikleri aynı biçimdir, bunun Rusların zihin ve ahlâk hayatı 'üstünde yaptığı zarar, Engizisyoncuların meydan verdiği zararların aynıdır. Komünistler tarihi yanlış yansıtmak-tadırlar, Kilise de Rönesansa kadar aynı şekilde davranmıştı. Kilise şimdi Sovyet Hükümeti kadar kötü değilse de, bu Kiliseye karşı çıkmış olanların etkisi sayesindedir: Trent Kurulundan günümüze kadar bütün ilerlemelerini düşmanlarına borçludur. Komünist iktisat öğretisini beğenmediklerinden pek çok kimse Sovyet Hükûmetine karşı çıkmaktadır, oysa Kremlindeki bu tutum, ilk Hıristiyanlarda, **Fransisken mezhebinde ve Ortaçağın Hristiyan mezheplerinin çoğunda vardı. Komünist öğreti, sadece Hristiyan mezheplerinde değildi, muhafazakâr Hristiyan şehidi olan Sir Thomas More, Hristiyanlıktan Komünistlik diye söz etmekte ve hayalin ülkesi olan Utopia'daki sâkinlerine sadece Hristiyan dininin bu cephesinin öğütlenebileceğini söylemektedir.** Bir tehlike olarak görülmesi gereken, Sovyet öğretisinin kendisi değildir. Öğretinin nasıl uygulandığıdır. Kutsal ve bozulamayacak bir gerçek olarak görülmekte, şüphe etmenin günah olduğu ve büyük zekâ gerektirdiği düşünülmektedir. Komünist, Hristiyan gibi, öğretisinin kurtuluş için gerekli olduğuna inanmaktadır, bu inançtır onun için kurtuluşu sağlayacak olan. Hıristiyanlıkla Komünizm arasındaki benzerliklerdir onları birbirleriyle uyuşturmayan, iki bilim adamı anlaşamayınca, silâha sarılmaz: karar vermek için başka delil arar, çünkü bilim adamları olarak yanılabileceğim bilirler. Ama iki teolog anlaşamazsa, hiç birinin başvurabileceği bir ölçü olmadığından, ancak birbirlerinden nefret ederler veya açıktan açığa ya da kapalı olarak kuvvete başvururlar. Hıristiyanlığın bugün eskisinden daha az zararı olduğunu kabul ediyorum; ama daha az inanıldığı içindir bu. Belki aynı değişiklik zamanla Komünizmin başına da gelecektir; gelirse, şimdi onu çirkin gösteren şeylerin çoğunu bırakacaktır. Ancak Batıda Hıristiyanlığın erdem ve toplumsal denge için gerekli olduğu görüşü üste çıkarsa, Ortaçağdaki zararlarına yeniden dönmüş oluruz; Komünizmle gittikçe benzeştikçe de uzlaşmaları o kadar güçleşecektir. Bu yolda dünya felâketten kurtarılamaz.

II.

Makalemde gerçekliğine değil, toplumsal faydasına dayanarak kabul edilmesi istenen her türlü dogma düzeninin yol açtığı kötülükleri almıştım ele. Söylediklerim Hıristiyanlığa, Komünizme, Müslümanlığa, Hinduizme vs bütün teolojik sistemlere uygulanabilir, ancak bilim adamlarının tutumu gibi, evrensele hitap edecek temellere güvenirlerse başka. Bununla birlikte, ileri sürülen özel meziyetleri yüzünden Hıristiyanlığın lehine bazı özel kanıtlar vardır. Bu, Cambridge Üniversitesinden Modern tarih profesörü Herbert Butterfield tarafından, büyük bir belâgatle belirtilmiştir (Christianity and History (Londra, 1950).), kendisinin de katılmakta olduğu fikirlerin çoğunun sözcüsü olarak ona başvuracağım.

Kendisi aslında olduğundan daha açık fikirli gibi görünen kabullerle bazı tartışmalı avantajlar sağlamak istemektedir. Hristiyan Kilisesinin insanlara eza cefa çektirmiş olduğunu ve dıştan uyguladığı baskının onun bugünkü durumuna düşmesine sebep olduğunu kabul etmektedir.

Rusya ile Batı arasındaki bugünkü gerginliğin, Rus Hükümeti Yunan Ortodoks Kilisesine bağlı olmağa devam etmiş olsaydı bile yine yer alması beklenecek bir iktidar siyasetinin sonucu olduğunu kabul etmektedir. Özellikle Hıristiyanlığa ait saydığı bazı erdemlerin bazı özgür düşünürler tarafından ileri sürüldüğünü ve birçok Hıristiyanların davranışında olmadığını kabul etmektedir. Ama bütün bu kabullere rağmen, dünyanın çektiği kötülüklerin Hıristiyanlık dogmasına bağlı kalarak düzeltilebileceğini ileri sürmekte, ve asgari Hristiyan dogmasına sadece Tanrı ve ölümden sonra yaşamaya olan inancı değil, aynı zamanda, hem İlahi hem de beşeri tabiatların İsa'da birleşmesine olan inancın da dahil olduğunu söylemektedir. **Hıristiyanlığın bazı tarih olaylarıyla olan bağı üstünde durmakta, bu olayları kanıta dayanarak tarihsel olarak kabul etmekte, diniyle ilgisi olmasaydı, kendisini ikna etmeyeceğinde şüphe olmayan Meryem'in bâkire olarak doğum yapmasının kanıtı, alışmış olduğu teolojik inançların çevresinin dışında ortaya çıksaydı hiç bir tarafsız araştırıcıyı ikna etmiş olacağını sanmıyorum. Putperest mitolojide bu gibi hikâyeler boldur, ama kimse bunları ciddiye almamaktadır.** Bununla birlikte, Profesör Butterfield, kendisinin bir tarihçi olmasına rağmen, Hıristiyanlığın çıkışı konusunda tarihle İlgili meselelere değinmemektedir. Nezaketten ve aldatıcı geniş fikirlilik havasından soyulunca, muhakemesi kabaca, ama doğru olarak şöyle özetlenebilir: **"İsa'nın gerçekten Bâkire Meryem'den doğmuş veya doğmamış olması, ruhul-kudüs sayesinde rahme düşmüş olup olmaması konusunu araştırmak boşunadır, olsun olmasın böyle olduğuna inanma dünyanın dertlerinden kurtulmak için en iyi ümit yoludur."** Profesör Butterfield'in eserinin hiç bir yerinde herhangi bir Hristiyan dogmasının doğruluğunu ispat için en küçük bir teşebbüs yoktur. Sadece Hristiyan dogmasında inancın faydalı olduğu pragmatik muhakemesi vardır. Profesör Butterfield'in eserinde gerektiği gibi açık ve dakik olmayan birçok taraflar vardır, buna sebep de korkarım açıklık ve dakikliğin onları inanılmaz yapacağı korkusudur. İleri sürdüğü şey esasında şudur: insanlar komşularını severlerse iyi olur, ama pek öyle davranmağa eğilimli değillerdir; İsa onlara komşularını sevmeleri gerektiğini söyledi, İsa'nın Tanrı olduğuna inanıyorlarsa, sözlerine daha çok dikkat etmeleri gerekir; bu yüzden insanların komşularını sevmelerini isteyenler, onları İsâ'nın Tanrı olduğu konusunda iknaya çalışmalıdırlar.

Böylesine fikir yürütmeye karşı öyle itirazlarda bulunulabilir ki insan nereden başlayacağım şaşırıyor. Bir kere Profesör Butterfield ve bütün kendisi gibi düşünenler insanın komşusunu sevmesinin iyi bir şey olduğu kanısındalar, bu kanaatleri İsâ'nın sözlerinden ileri gelmiyor. Tersine, kendileri bu görüşte olduklarından İsâ'nın sözlerine tanrısallığının kanıtı gibi bakıyorlar. Yani ideoloji üstüne kurulu bir ahlâk düzenleri yoktur, ahlâk düzenlerine dayanan bir teolojileri vardır. Bununla birlikte, görünüşe bakılacak olursa, komşuyu sevmenin iyi bir şey olduğunu onlara düşündüren teolojik olmayan temelin herkese hitap edeceği şüphelidir, bu yüzden daha etkili gibi gördükleri başka muhakemeler yürütmeğe kalkmaktadırlar. Bu çok tehlikeli bir tutumdur. **Birçok Protestan Şabat orucunu bozmanın cinayet işlemek kadar kötü bir şey olduğunu düşünüyordu.** [Şabat veya Sebt, Yahudilerin dinlenme günü olan Cumartesi gününü ifade eder. Yahudiler için Yehova ile aralarındaki özel bir bağı temsil eder. İbranice "lişbot" (iş bırakma) kelimesinden gelir.] Onlara Şabatı bozmanın kötü olmadığına inandırmış olsaydınız, cinayet işlemenin de kötü bir şey olmayacağına inanmış olurlardı. Her teolojik ahlâk düzeni kısmen rasyonel olarak savunulabilecek, kısmen de boş inançlardan meydana gelen bir yasaklar yığınıdır. Rasyonel olarak savunulabilecek kısmının savunulması gerekir, yoksa öteki kısmın akla uymadığım görenler hepsini birden inkâr edebilirler.

Ama Hıristiyanlık, rakiplerinin ve karşı duranlarının ahlâk düzeninden daha iyi bir ahlâk düzeni uğruna mı mücadele etmiştir? Namuslu hiç bir tarihçinin bunun böyle olduğunu söyleyeceğini sanmıyorum. Hıristiyanlık başka dinlere nazaran işkence, eza cefa çektirmeye daha çok önem vermiştir. Budizm hiç bir zaman böyle olmamıştır. **Halifeler İmparatorluğu, Yahudilerle Hristiyanlara karşı, Hıristiyanların Yahudilerle Müslümanlara davrandığından çok daha merhametli davranmıştır. Vergi verdikleri süre Yahudilerle Hıristiyanlara dokunmamışlardır.** **Roma İmparatorluğu Hristiyan olur olmaz, Yahudi düşmanlığı başlamıştır.** Haçlıların dinsel şevkleri Batı Avrupa'da katliamlara yol açmıştır. **Dreyfus'un** sonradan mahkûmiyetini kaldırtacak olan özgür düşünürleri suçlayan Hıristiyanlar olmuştur. Sadece Yahudilerin kurban olduğunda değil, başka durumlarda da yakın çağlardaki menfur hareketler Hıristiyanlar tarafından savunulmuştur. Kral Leopold'un Kongo'daki iğrenç hareketleri Kilise tarafından önemsenmemiş, gizlenmiş, genellikle özgür düşünürlerin yönettiği başkaldırmalarla durdurulmuştur. Hıristiyanlığın insanı yükseltici bir ahlâkî etkisi olduğunun ileri sürülmesi ancak tarihi kanıtları ve olayları toptan inkâr etmekle savunulabilir.

Buna verilen cevap genellikle, bizim iyi görmediğimiz şeyleri yapanların İsa'nın sözlerini izlememeleri bakımından gerçek Hıristiyanlar olmadığıdır. **Aynı şekilde Sovyet Hükümetinin de gerçek Marksistlerden meydana gelmediği ileri sürülebilir, çünkü Marx Slavların Almanlardan aşağı olduğunu söylüyordu,** bu öğretiyse Kremlin tarafından kabul edilmemektedir. Bir öğretmeni izleyenler bazı bakımlardan öğretmenin öğretisinden daima ayrılırlar. Bir Kilise kurmayı düşünenlerin bunu göz önüne getirmesi gerekir. Her Kilise kendisini koruma içgüdüsü geliştirir, ve bu amaca yönelmeyen öğretmeninin öğretisinin kısımlarını önemsemez. Her neyse, modern savunucuların "gerçek" Hristiyan dediği pek seçici bir sürece bağlıdır. İncillerde olan şeylerin çoğunu görmemezlikten gelir: örneğin **koyunlarla keçiler kıssası**; ve **kötünün sonsuzca Cehennem ateşinde yanacağı öğretisi.** Tatbikatta onu dahi bir yana bırakıyorsa da, Sina dağındaki Va'zın sadece bazı kısımlarını seçmektedir. **Direnme öğretisini sadece, Gandhi gibi Hristiyan olmayanlara bırakmaktadır**. Özellikle el üstünde tuttuğu ilkeler öyle yüksek bir ahlâk bulunduracaktır ki içinde, tanrısal bir kaynağı olması gerekecektir. Profesör Butterfield'in, bu ilkelerin İsa'nın gelişinden önce Yahudilerce söylenmiş olduğunu bilmesi gerekir. Örneğin Hill'in sözlerinde, ya da "On iki Havarinin vasiyetlerinde" vardır, bu konuda ileri gelen bir yetkili, Dr. R. H. Charles şöyle demektedir: **"Sina dağındaki va'z birçok yerde metinimizin ruhunu ifade ediyor, hattâ bazen aynı kelimeleri kullanıyor: İncillerde birçok yerde bu benzerlik görülebilir, St. Paul kitabı bir hatıra defteri gibi kullanmağa benzer".** Dr. Charles, İsa'nın bu eseri tanımış olması gerektiği fikrinde. Eğer, bazen söylendiği gibi ahlâkî öğretinin yüksekliği yazarının tanrısallığını ispat etse bu Ahidlerin bilinmeyen yazarının tanrısal bir varlık olması gerekir.

Dünyanın kötüye gittiği inkâr olunamaz, ama Hıristiyanlığın buna bir çare bulacağını gösterecek en ufak bir iz bile yoktur tarihte. Dertlerimiz Yunan trajedisinin amansızlığıyla, Birinci Dünya Savaşıyla başladı, Komünistler ve Naziler bundan çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşının çıkış noktası tamamıyla Hıristiyanlığa dayanıyordu. Üç imparator da sofuydu, İngiliz Kabinesinin savaşçıları da sofuydular. Almanya ve Rusya'da savaşa karşı gelen, kendileri Hristiyan olmayan, Sosyalistler oldu; Fransa'da, ciddi Hıristiyanlar tarafından alkışlanan Jaures oldu; İngiltere'de ünlü bir ateist olan John Morley. Komünizmin en tehlikeli tarafları Ortaçağ Kilisesini andırmaktadır. Kutsal bir Kitapta bulunan öğretilerin bağnazca kabulü, bu

öğretileri tenkidi yasaklamak ve kabul etmeyenlere vahşice eziyet çektirmek. Mutlu bir sonuç için Batıda bir bağnazlığın canlanmasını aramamız gerekir. Böyle bir canlanış Komünizmin nefret edilecek taraflarının evrensel olması demektir. Dünyanın gerektirdiği şey, makûllük, hoşgörü, ve insan ailesinin bölümlerinin birbirine bağlı olduğunun farkına varılmasıdır. Bu ortak bağlılık modern icatlarla daha da artmıştır, insanın komşusuna iyi davranması gibi tamamıyla dünyevi bir davranış, eskiden çok daha gerek günümüzde. **Zihinlerimizi karartıcı efsanelere değil, böyle düşüncelere yöneltmeliyiz. Zekânın dertlerimizi doğurduğu söylenebilir; ama aptallığın iyi edeceği düşünülemez. Ancak daha büyük ve bilgece bir zekâ daha mutlu bir dünya yapabilir.**

Tanrıya inanç olmadan bir insanın ne mutlu ne de erdemli olabileceğini söyleyen çoktur. Erdem konusunda, sadece gözlemle yetineceğim, kendi edindiğim tecrübemle değil. Mutluluk bakımından, ne tecrübe, ne de gözlem bakımından, inananların inanmayanlara nazaran genellikle ne daha mutlu ne de daha mutsuz olduğunu görmedim. Mutsuzluk için "büyük" sebepler bulmak âdettir, çünkü insanın mutsuzluğunu karaciğerinin bozukluğuna atfetmektense, inanç noksanlığına atfetmesinde daha büyük bir gurur payı vardır. Ahlâk konusuna gelince, bu, büyük çapta, kişinin bundan ne anladığına bakar. Ben önemli erdemlerin iyi kalplilikle zekâ olduğunu sanıyorum. Zekâ, her türlü inançla engellenir; iyi kalplilikse günah ve ceza duygusuyla körleşir (bu arada şunu da söyleyeyim ki Sovyet Hükümetinin ortodoks Hıristiyanlıktan aldığı biricik inançtır bu).

Toplumsal bakımdan arzulanan bir şeyi önleyecek birçok pratik yol vardır geleneksel ahlâk düzeninde. Bunlardan biri zührevİ hastalıkların önlenmesidir. Daha da önemlisi, nüfusun kontrolüdür. Tıptaki ilerlemeler bu meseleyi eskisinden çok daha önemli bir duruma getirmiştir. Hâlâ yüz yıl önceki kadar verimli olan millet ve ırklar bu bakımdan alışkanlıklarını değiştirmezlerse, insanlık için savaş ve yoksulluktan başka bir şey beklenemez. Her zeki insan bunu bilmektedir ama bunlar din dogmacıları tarafından benimsenmemektedir.

Dogmatik inancın çökmesinin iyilikten başka bir şey doğuracağını sanmıyorum. **Nazi veya Komünistlerinki gibi yeni dogma sistemlerinin eskilerinden daha kötü olduğunu kabul ediyorum, ama muhafazakâr dogmatik alışkanlıklar gençlikte aşılanmamış olsaydı insanların zihninde yer etmiş olmazlardı. Stalin'in dili, eğitim görmüş olduğu din okulundaki hatıralarıyla doludur.** Dünyamıza gereken dogma değil, bilimsel araştırma davranışıdır, ister Stalin'den gelsin, ister inananın kendi gibi hayal ettiği bir Tanrısal varlık'tan gelsin, işkence altında milyonların eziyet çekmesinin hoş bir şey olmadığına inanmaktır.

Sh:203-216

Kaynak: NEDEN HRİSTİYAN DEĞİLİM
(Why I am Not a Christian an Examination of the God-Idea and Christianity Bertrand Russell [March 6, 1927]) Çeviren: ENDER GÜROL Varlık Yayınları, Eylül, 1966, İstanbul

BATI FELSEFESİ TARİHİ: ANTİK ÇAĞ / BERTRAND RUSSELL

ÖNSÖZ

Çok felsefe tarihi var. Ereğim, sadece onlara bir yenisini katmak olmayacak. Felsefeyi toplumsal ve siyasal yaşantının bütünleyicisi olarak gözlet önüne sermek istiyorum. Onu büyük adamların yalın düşünceleri olarak değil, içinde, değişik sistemlerin geliştiği değişik toplumların karakterine ilişkin neden ve sonuç olarak ele alacağım. Bu erek, felsefe tarihçilerinin verdiğinden daha çok bir genel tarih bilgisi verilmesini gerektirir. Normal bir okuyucunun tanışık olduğu varsayılamıyan dönemler için, özellikle gerekli buldum bunu. Skolâstik felsefenin büyük çağı XI. yüzyıl reformlarının bir sonucuydu. O reformalarsa, daha önceki bozuşmaya karşı bir tepkiden doğmuştu. Roma'nın düşünüşüyle Orta Çağ Papalığının doğuşu konusunda bazı şeyler bilmeden XII. ve XIII. yüzyılların atmosferi güç anlaşılır. Bu dönemi ele alırken, öbür dönemlerde olduğu gibi, kendilerini biçimleyen ve kendilerinin biçimlenmesine yardımcı olduğu zamanlarla ilgili olarak daha içten anlıyabilmek için gerekli bulduğum ölçüde genel tarih bilgisi vermeyi erek edindim.

Bu görüş noktasının bir sonucu onun bir filozofa felsefî artamı (meziyeti) açışından hak etmediği bir önem vermesidir. Söz gelimi, Spinoza'yı Locke'tan büyük sayarım. Fakat, Spinoza daha az etki yapmıştır. Dolayısıyla ona, Lock'a ayırdığımdan daha az bir yer ayırdım. Bazısı, söz gelişi, Rousseau ve Byron, akademik anlamda philosophos değilse de, geçerli felsefe tutumunu büyük ölçüde etkilemiştir. Onlar bir yana bırakılırsa, felsefenin gelişimi kavranamaz. Salt devini adamları da önemlidir bazen.

Çok az filozof felsefeyi Büyük Alexandros, Carolus Magnus (Charlemagne) ya da Napoleon ölçüsünde etkilemiştir. Eğer yaşamışsa Lykurgos daha belirgin bir örnek sayılabilir.

Böyle geniş bir zaman uzanımını kapsamaya girişirken, çok kısa anlatımların, okuyucuya değerli bir şey sağlamadığını öğrenmiş bulunuyorum. Böylece, bir kaçı dışında, uzun boylu ele almağa değer görmediğim kişilerden sözetmedim. Tartıştığım kişilerin yaşantıları ve toplumsal çevreleriyle ilgili ne varsa yazdım. Arada bir gerçekten önemli olmıyan ayrıntıları, kişiyi ya da kişinin yaşadığı zamanı aydınlatacağını umduğum için görmezlikten gelemedim.

Sonunda, geniş konumun herhangi bir parçasına ilişkin olarak, uzmanlara, bir açıklama ve bir savunma sözü borçluyum. Alanı daha dar olan bir kişi için her filozof hakkında bilinebileceklerin tümünü bilmek açıkça imkânsızdır. Leibniz dışında, sözünü ettiğim her filozofu çok kişinin benden daha iyi bildiğinde kuşkum yok. Fakat, eğer bu, uzman kişilerin bilgisine karşı duyulan saygıdan gelme bir susuş için yeterli neden olsaydı, hiç kimse dar bir tarih şeridinden ötesini kaleme almağa çalışamazdı. Sporta'nın Rousseau'ya, Platon'un XIII. yüzyıla değin Hristiyan felsefesine, Nestoriusçuların (Nasturilerin) Araplara, sonra Aquino'lu Thomas'a; Saint Ambrose'un Lombardia kentlerinin doğuşundan günümüze değin siyasal felsefeye yapmış olduğu etki, yalnız kuşatıcı bir tarihin ele alacağı konular arasındadır. Dolayısıyla, konunun şu ya da bu bölümünde bilgimi yetersiz bulan okuyucunun hoşgörüsünü dilerim. «Zaman kıratlı bir arabadır» düşüncesini hatırlamak gerekmeseydi, daha doyurucu olurdu bilgim.

Kitap esas olarak Pennsylvania'daki Bames vakfında tasarlanıp yine orada kısmen

konferanslar biçiminde ortaya konduğundan, varlığını Dr. Albert C. Barnes'e borçludur.

Son 13 yıllık çalışmalarımın çoğunda olduğu gibi burada da araştırmalarım için ve daha pek çok nedenle; eşim Patricia Russell'in büyük yardımını gördüm.

BERTRAND RUSSELL

GİRİŞ

Felsefe adını verdiğimiz yaşantı ve dünya görüşleri iki etkinin ürünüdür: 1. Miras kalmış dinsel ve sağ-töresel kavramlar. 2. Bilimsel diyebileceğimiz araştırma türü. (Burada, en geniş anlamıyla kullanıyorum «bilimsel» sözcüğünü.) Her filozof, bu iki etkenin, sistemine giriş orantısına göre, büyük ölçüde ayrılık göstermiştir. Fakat felsefenin öz çizgisini bu iki etkenin bir aşamaya değin varlığı biçimler.

Felsefe, bazısı geniş, bazısı dar, pek çok biçimde kullanılan bir sözcüktür. Onu, imdi açıklıyacağım geniş anlamıyla ele almayı öneriyorum.

Felsefe sözcüğü, anladığım anlamda, Tanrıbilimle bilim arasındadır. Tanrıbilim gibi, kesin bilginin sağlanamaz olduğu konulardaki kurgulardan kuruludur; bilim gibi, gelenek ya da vahiy otoritesinden çok insanın yargı gücüne baş vurur. Gönlümün istediği gibi konuşayım: Bütün kesin bilgi bilime, kesin bilgiyi aşan doğmalar tanrıbilime ilişkindir. Fakat, tanrıbilimle bilim arasında her iki bilimin de saldırısına açık bir tampon bölge bulunmaktadır, işte bu tampon bölge felsefedir. Kurgusal kafalar için çok ilginç olan hemen bütün sorunlar bilimin karşılık veremiyeceği sorulardır. Tanrıbilimcilerin iddialı karşılıkları, önceki çağlarda olduğu gibi kandırıcı görünmüyor.

Dünya zihin ve maddeye mi ayrılmıştır?

Eğer öyleyse, zihin nedir, madde nedir?

Zihin maddeye mi bağlıdır, yoksa bağımsız güçlere mi sahiptir?

Evrenin bir birliği ya da ereği var mıdır?

Yoksa biz onlara, içinizdeki düzen sevgisi dolayısıyla mı inanıyoruz?

Kişi, gökbilimcilere göründüğü gibi, küçük ve önemsiz bir gezegende çaresizce sürünen, sudan ve katkısız olmıyan karbondan yapılmış küçük bir parçacık mıdır?

Yoksa Hamlet'e göründüğü gibi midir, (1) Yoksa belkilikle (muhtemelen) her ikisi midir? Yüce ve aşağılık diye iki ayrı yaşama yolu var mıdır?

Yoksa, bütün yaşama yolları boş mudur?

Yüce bir yaşama yolu varsa onu biçimliyen nedir, ona nasıl ulaşılır?

Değer verilmeye lâyık olması için iyi ilksiz ve sonsuz mu (etanal) olmalı?

Evren, amansızca ölüme gidiyorsa bile iyi, aranmağa değer mi?

Bilgelik diye bir şey var mıdır?

Yoksa o, aptallığının arınmış en son biçimi midir yalnız?

Bu tür sorulara, laboratuvarlarda karşılık bulunamaz. Tanrıbilimciler, hepsi de kesin olan karşılıkları olduğunu ileri sürdüler. Fakat, modern düşüncenin, onları kuşkuyla karşılamasına

neden olan, bu kesinlik iddialarıdır. Bu sorulara, karşılık vermese de inceleme alanı açmak felsefenin işidir.

(1) İnsan ne tür bir yapıt! Yan gücü ne yüce onun!

Yetenekleri ne sonsuz.

Biçimi ve duygulanışı ne belirgin!

Ne hayranlık verici!

Davranışı ne kadar meleklere, düşüncesi ne kadar Tanrı'ya benziyor!

Dünyanın süsü, yaratıkların en ulusudur o!

(Hamlet, perde II, sahne II, çeviren).

«Neden?» diye sorabilirsiniz «böyle çözülmez sorunlar üzerinde zaman yitiriyoruz?» Buna, bir tarihçi ya da evrensel yalnızlık korkusuyla başbaşa kalmış bir birey olarak karşılık verilebilir.

Tarihçinin karşılığı, verebileceğim kadariyle kitapta ortaya çıkacaktır. İnsanlar özgür kurguya yetenekli olalıberi, davranışları, sayısız önemli bakımlardan, dünya ve insan yaşantısı, iyi ve kötü olan konusundaki kuramlarına dayanmıştır. Eskiden olduğu ölçüde bugün de doğrudur bu. Bir çağı ya da bir ulusu anlamak için onun felsefesini anlamalı, felsefesini anlamak içinse bir aşamaya kadar filozof olmalıyız. Karşılıklı nedenleme söz konusu burada. Kişioğlunun yaşantı koşulları onun felsefesini, felsefesi de yaşantı koşullarını belirlemede çok iş görüyor. Çağlar boyu akıp gelen bu karşılıklı etki, aşağıdaki sahifelerin konusu olacak.

Daha kişisel bir karşılık da bulunabilir yukardaki soruya. Bilim bize, neyi bilebileceğimizi söyler. Fakat, bilebileceğimiz azdır. Bilemiyeceklerimizin ne denli çok olduğunu unutursak, önemi çok olan pek çok nene karşı duygusuz kalırız, öbür yandan tanrıbilim gerçekte bilisiz olduğumuz yerlerde bir nenler bildiğimiz konusunda dogmatikos bir inanç aşılar bize. Böylece, evrene karşı, sınırı aşar biçimde yersiz davranmamıza yol açar. Etkili umut ve korkuların karşısındaki kesinsizlik acıdır. Fakat avutucu peri öykülerinin desteği olmaksızın yaşamak istiyorsak katlanmalıyız buna. Philosophianın sorduğu soruları unutmamız ya da onlara, üzerinde kuşku duyulmayan karşılıklar bulduğumuz yolunda kendimizi kandırmamız iyi olmaz. Ortada bir kesinlik olmaksızın, çekinmelerle (tereddütlerle) felce uğramaksızm nasıl yaşıyacağımızı öğretmek, çağımızda kendisiyle uğraşanlara, philosophianın yapacağı belki de en belli başlı yardımdır.

Tanrıbilimden ayrı olarak, Yunanistan'da D. ö. VI. yüzyılda başlamıştır philosophia. Eski çağda kendi yolunu izlemiş. Roma düşüp, hıristiyanlık doğunca, Tanrıbilim üste çıkmıştır. Philosophianın XI. yüzyıldan XIV. yüzyıla değin uzanan ikinci büyük dönemi, imparator Friedrich'in (1195 1250) yol açtığı türden birkaç baş kaldırma devinisi dışında katolik kilisesinin baskısıyla geçmiştir. Bu dönem, reformasyona varan kargaşalıkla son bulur. XVII. yüzyıldan günümüze değin uzanan üçüncü dönemde bilim önceki dönemlerdekinden daha çok egemen olmuş ve geleneksel inançlar yine önemli kalmış; yalnız onların yerinde olup olmadıklarını belgileme gereği duyulmuş ve bilimin buyurur göründüğü yerde değişmeye uğramaları türünden bir durum çıkmıştır ortaya. Katolik görüş açısından, philosophosların pek azı dindar kişilerdir. Onların kurgularında, din dışı devlet, kiliseden daha önemlidir.

Toplumsal bağlaşma (cohesion) ve bireysel özgürlük, din ve bilim gibi, bütün dönemlerde bir çatışma ve baysallı (huzurlu) olmayan bir uzlaşma içindedir. Yunanistan'da toplumsal bağdaşma, kent devletine bağlılıkla sağlanmıştı. Aristoteles bile, başka tür bir yönetimi değerli saymamıştır. Halbuki o zamanlar Alexandros (İskender), kent devleti modasını tarihe karıştırmak üzereydi. Birey özgürlüğünün kente karşı görevle kısıtlanma aşaması büyük ölçüde değişiktir. Sparta'da birey, modem Almanya (Bu betik yazıldığı sırada Almanya Nazilerin yönetimi altındaydı. (Çeviren).) ve Rusya'daki gibi küçük çapta bir özgürlüğe sahipti. Athena'daysa, arada bir görülen baskılara karşın (rağmen) yurttaşlar, en iyi dönemde, devletçe konulmuş sınırların ötesinde olağan üstü bir özgürlüğe sahiptiler. Aristoteles'e değin, Grek düşüncesini kente karşı dinsel ve yurtseverlik dolu bir bağlılık yönetmiştir. Bu düşüncenin, büyük ölçüde siyasal öğeye sahip olan sağtöre sistemleri kentlilerin yaşantısına uydurulmuştu. Grekler sırasıyla Makedonyalılara ve Romalılara bağlanınca özgürlük günlerinin görüşleri görünmez oldu artık. Bu, gelenekten kopma dola-yısıyla bir canlılık yitimini ve öbür yandan daha bireysel, daha az toplumsal bir sağtöreyi getirdi. Sundurmanlar (stoikoslar) erdemli yaşantıyı yurttasın devletle olan ilintisinden çok tinin tanrıyla olan bağlantısı biçiminde düşünmekteydiler. Böylece onlar, sundurmanlar gibi, kökçe siyasal olmayan Hristiyanlığın yolunu hazırlamışlardır. Hristiyanlık kökçe siyasal değildi, çünkü ilk 300 yılda Hristiyanlar yönetime etki etmekten uzaktılar. Alexandros'tan Constantinus'a değin geçen 600 yılda, toplümsal bağdaşma philosophiayla ve dine karşı başlangıçta görülen bağlılıkla değil, önce orduların sonra da sivil yönetimin zoruyla sağlanmıştır. Roma orduları, Roma yolları, Roma yasaları ve Romalı yöneticiler önce güçlü bir merkezsel devlet kurmuşlar, sonra da onu sürdürmüşlerdir. Bu konuda Roma philosophiasına yüklenebilecek bir nitelik yoktur. Çünkü Roma'nın philosophiası yoktur.

Bu uzun dönem boyunca, özgüllük çağından arda kalmış Grek düşünleri (idealarıı) yavaş yavaş değişti. Eski düşünlerden bazısı, en başta, özellikle dinsel sayacağımız düşünler göreli bir önem kazandı. Daha usal olan başka inançlarsa, artık çağın tinine uymadığı için atıldı. Daha sonraki paganuslar (paganlar) Hristiyan öğretisine kaynaşma yeteneği kazanana değin Grek geleneğini değiştirmişlerdir.

Hristiyanlık, sundurmacıların öğretisinde zaten içkin, fakat eski çağın genel tinine yabancı olan önemli bir kanıyı yaymıştır. (Kişinin Tanrı'ya karşı olan görevinin, devlete karşı olan görevinden daha buyurucu olduğu kanısından söz etmek istiyorum. (ilk zamanlar bilinmiyordu bu kanı. Örnekleyin Soplıokles'in Antigoııe'sinde söz edilir ondan. Fakat Sundurmacılardan önce savunan azdı bunu.) Sokrates ve havarilerin dile getirdiği biçimiyle aktarırsak «İnsandan daha çok baş Tanrı'ya eğmeliyiz» kanısı,. Constantinos'un Hristiyanlığı kabullenmesinden sonra da yaşamıştır. Çünkü, ilk Hristiyan imparatorlar ya Ariusçuydular ya da Ariusçuluğa yatkındılar. İmparatorlar koyu dindar olduğunda askıda kaldı bu kanı. Bizans imparatorluğunda ve daha sonra ortaya çıkan Hristiyanlığı İstanbul'dan alan daha sonraki Rus imparatorluğunda gizli bir biçimde yaşadı. «Modern Rusun, aytışımcı özdekçiliğe (diyalektik materyalizme) eğilmesinden daha çok baş eğilmesi gerektiğini neden düşünmediği anlaşılıyor böylece.» Katolik imparatorların yerini Gallia'nın bazı bölümleri dışında, hemen itizalcı barbar alganların (fatihlerin) aldığı batıda, dinsel bağlılığın siyasal bağlılığa karşı olan üstünlüğü yaşamıştır ve bir ölçüde yine de yaşamaktadır.

Barbar yayılımı 600 yıl için batı Avrupa uygarlığına son verdi. Bu uygarlık, Danimarkalılar XIX. yüzyılda yıkana değin İrlanda'da belli belirsiz yaşamış, ortadan kalkmasından önce de

Scotus Erigena gibi ileri gelen bir kişiyi yetiştirmiştir. Grek uygarlığı, doğu imparatorluğunda, İstanbul, 1453 yılında düşene değin sönük olarak ve müzelik bir durumda süregelmiştir. İstanbul'dan dünya için, sanatçı bir gelenek ve Justinianus'un Roma yasa dizileri dışında önemli bir nen kalmamıştır.

V. Yüzyılın sonundan XI. yüzyılın ortasına değin süren karanlık dönem sırasında, Batı Roma dünyası bazı ilginç değişmeler geçirmiştir. Hristiyanlığın ortaya koyduğu, Tanrı'ya karşı görevle, devlete karşı görev arasındaki çatışma, kilise ve kral arasındaki çatışma biçimini aldı. Papanın dinsel yasama yetkisi, İtalya, Fransa, İspanya, Büyük Britania, İrlanda, Almama, Skandinavia ve Polonia'ya uzamıştı. Italia ve Güney Fransa dışında Papanın piskoposlar ve manastır yöneticileri üzerindeki denetimi, çok belli belirsizdi. Fakat bu denetim, VII. Gregorius zamanından (XI. yüzyılın sonu) başlıyarak gerçek

ve etkili olmuştur, Bu zamandan sonra, baştan başa batı Avrupa'da din adamlara, zekice ve amansız olarak güç sağlamak yoluna düşmüştür, Roma'dan yönetilen tek bir kurumun doğmasına yol açmışlar ve 1300 yılının sonrasına değin, din dışı yöneticilere karşı giriştikleri çatışmalardan genellikle utkulu (zaferli) çıkmışlardır. Kiliseyle devlet arasındaki çatışma yalnız, din adamlarıyla din dışı güçlerin çatışması değil, Akdeniz dünyasıyla kuzeyli barbarlar arasındaki çatışmanın yenilenmesiydi. Kilisenin birliği, Roma imparatorluğunun birliğini yansıtmaktaydı. Kilisenin dili Lâtince, egemen kişileriyse, çoğunlukla İtalyan, İspanyol ya da Güney Fransalıydı. Öğrenim canlandığı sırada kilise adamları klâsik biçimde okuyup yazıyorlardı. Onların yasa ve yönetim kavramlarını Marcus Aurelius olsaydı, zamanın tek yöneticilerden (krallardan, imparatorlardan) daha iyi anlardı. Kilise, o dönem için geçmiş olanla, o dönem için şimdisel olan arasındaki sürekliliği temsil etmiştir.

Din dışı güçse tersine, Alman ormanlarından getirdikleri kurumlardan koruyabildiklerini korumaya çalışan kralların ve teuton soyundan gelen baronların elindeydi. Bağsız (mutlak) güç, bu kurumlara yabancıydı. Katı alganlara (fatihlere) sıkıcı ve tinsiz bir kuralcılık gibi göründü o. Kral, gücünü soylular sınıfıyla paylaşmak zorundaydı. Fakat hepsi de savaş, adam öldürme, yağma, kız kaçırma biçiminde arada sırada görülen tutku patlayışlarına izin verilmesini istiyordu. Tek-yöneticiler içdenlikle sofu olduklarından yaptıkları kötü işler dolayısıyla pişmanlık duyabiliyorlardı. Pişmanlığın kendisi de bir tutku biçimiydi. Fakat kilise, bu tek yöneticilerde modernus bir iş verenin işçilerinden istediği ve çoğunlukla elde ettiği iyi davranışla ilgili ağır başlı düzenliliği yaratamadı hiç içmedikten, öldürmedikten, gönüllerinin çektiğince sevmedikten sonra neye yarardı dünyayı ele geçirmek?

Onurlu şövalyelerinden kurulu ordulariyle, betiklerden baş kaldırmayan kendini bekârlığa adamış, silâhlı güçten yoksun kişilerin buyruklarına neden boyun eğsinlerdi?

Din adamlarının razı olmamasına karşın (rağmen) tekyöneticiler düello ve sorunları savaşla çözümleme alışkanlıklarını sürdürmüşler, şövalyelerin birbirlerini mızrakla attan düşürmeye çalışmasından ibaret olan oyunlarını ve incelikler taşıyan sevgilerini geliştirmişlerdir. Arada bir kızgınlık anında öfkelenip ileri gelen kilise adamlarını bile öldürdükleri olmuştur.

Bütün silâhlı güçler kraldan yanaydı ama, kilise yine utkuluydu. Utkuluydu çünkü, eğitim tekelciliği kurmuştu; çünkü krallar sürekli olarak birbirleriyle savaşıyorlardı, ve en önemlisi çünkü, çok azı dışında bütün yöneticiler ve halk cennetin açkılarının (anahtarlarının) kilisede bulunduğuna yürekten inanmışlardı. Bir kralın, bitimsiz (eternal) olarak uçmakta mı

(cennette mi) yoksa tamuda mı (cehennemde mi) kalacağına kilise karar verir; uyrukların devlete bağlılık görevini ortadan kaldırıp, bir baş kaldırmayı körükleyebilirlerdi. Ayrıca, anarchia'nın olduğu yerde düzeni temsil eden ve sonunda, gelişen tüccar sınıfının desteğini kazanan kiliseydi, özellikle italia'da çok belirgindi bu son durum.

Kiliseden hiç değilse bölümsel bir bağımsızlık koparmak konusundaki teutoncu çaba kendisini yalnız siyasette değil, sanat, romans, şövalyelik ve savaşta açığa vurmuştu. Bu çaba, eğitim din adamlarına özgü kaldığından, pek az duyurabilmiştir kendini. Orta çağların gözle görünen philosophiası, zamanının tam bir gözgüsü (aynası) değil, belirli bir zümrenin düşüncesidir. Din adamları, özellikle Franciscus rahipleri arasında değişik nedenlerle Papaya karşı olanlar bulunmaktaydı. Ayrıca italia'da ekin (kültür), din dışı güçlere, Alplerin kuzeyine olduğundan daha çabuk geçmişti. Yeni bir din kurmağa çalışan II. Friedrich, Papaya aşırı ölçüde karşı olan gücü biçimler. II. Friedrich'in egemen olduğu Napoli krallığında doğan Aquin'lı Thomas, papalık philosophiasının klâsik bir yayıcısı olarak tanınmıştır günümüze değin. Bundan 50 yıl sonra Dante bir bağdaşım (sentez) yapmayı başarmış ve bütün orta çağ düşünce dünyasının dengeli bir açıklamasını sergilemiştir.

Dante'den sonra, siyasal ve anlıksal nedenlerle çökmüştür, orta çağın philosophikos bağdaşması. Bu bağdaşma, sürdüğüince, bir düzenlilik niteliğine ve minyatür bir bütünlüğe sahipti. Sistemin dikkate aldıkları, çok sınırlı evreninin öbür içerikleriyle bağlantılı olarak kesinlikle yerleşmişti. Büyük itizal, kurul (konsül) devinisi ve Rönesans papalığı, Hristiyan birliğini ve Papa çevresinde merkezileşmiş bir yönetimi ön gören skolastikos kuramı yıkan Reformasyona yol açmıştır. Rönesansta eski dönemler ve yeryüzü konusunda edinilen yeni bilgiler, insanları ergisel (zihnî) tutuklaı evi izlenimini veren sistemlerden bıktırdı. Coppernicus gökbilimi yeryüzüne ve insana onların Ptolemaeos kuramında sahip olduklarından daha basit bir yer ayırmıştı. Rönesans aydınları arasında, yeni olguların zevki, usavurma, çözümleme ve sistemleştirme zevkinin yerini almıştır. Rönesans sanatta düzenden yanaysa da, düşüncede geniş ve verimli bir düzensizliği yeğ tutar. Bu bakımdan Montaigne, çağını en iyi biçimde dile getiren bir yazardır.

Siyaset kuramında, sanat dışındaki her şeyde olduğu gibi düzen yıkılmıştır. Uygulamada orta çağlar çok kargaşalıdır. Fakat, yasaya uygunluk tutkusuyla ve siyasal güçle ilgili çok belirgin bir kuramla yönetilmişlerdir. Bütün güç Tanrı'dan gelir en sonunda Tanrı kutsal konularda, gücünü papaya, din dışı işlerde imparatora vermiştir. Fakat, Papa olsun, imparator olsun, XV. yüzyılda önemlerini yitirmişler; papa yalnızca, İtalya prenslerinden biri olmuş, İtalya erk (power) siyasetinin inanılmaz ölçüde karmaşık ve katı oyunlarına karışmıştır. Fransa, İspania ve İngiltere'deki yeni ulusal tek adam yönetimleri (monarchiaiar), kendi bölgelerinde papanın da imparatorun da karışamayacağı bir güce sahip olmuşlardır. Ulusal devlet, barut aracılığıyla, İnsanların düşünce duyguları üstüne büyük ölçüde ve daha önce yapamadığı ölçüde etki yapmış ve bu etki, uygarlık birliği konusundaki Roma inancından kalanları gitgide silip süpürmüştür.

Sözünü ettiğimiz siyasal düzensizlik, Machiavelli'nin, Kağan (Hükümdar) adlı yapıtında anlatımını bulmuştur. Yönetici bir ilkenin yokluğunda, siyaset, erk elde etme uğruna girişilen kavgadan başka bir nen olmamıştır. Kağan adlı betik, bu oyunun nasıl başarıya ulaşacağı konusunda ustaca öğütler verir. Yunanistan'ın büyük çağında olup bitenler, Rönesans İtalya'sında da görülmüştü. Böylece, geleneksel ahlâk bağları, boş inanlarla çağrıştıkları sezildiği için ortadan kalkmış; zencirlerden kurtulmak bireyleri daha enerjik,

(energetikos) daha yaratıcı yapmış, seyrek de olsa bir öke (dehâ) parıltısı ortaya çıkarmıştır. Fakat kargaşalık (anarchla) ahlâk çöküşünün kaçınılmaz sonucu olan bağlılık duygusunun kopması, İtalyaları toplu olarak kısırlaştırmış ve onlar Grekler gibi, kendilerinden daha az uygar, fakat toplumsal bağlaşmadan yoksun olmayan ulusların egemenliğine girmişlerdir.

Bu egemenliğin sonucu Grek örneğinde olduğundan daha az yıkımlıdır (felâketlidir) yine de. Çünkü İspanya dışında, yeni güçlü uluslar, kendilerinin de İtalyanların başarısını sağlamaya yetenekli olduklarını göstermişlerdir.

XVI. yüzyılın ardından, Avrupa düşüncesi Reformasyonun egemenliğine girmiştir. Karmaşık ve çok yönlü bir deviniydi reform ve başarısını değişik nedenlere borçluydu. Daha çok, kuzey uluslarının yeni Roma egemenliğine karşı baş kaldırması demektir o. Din, kuzeye baş eğdiren bir erkti. Fakat, italia'da çözüşmüş, papalık bir kurum olarak kalmıştı. Almania ve İngiltere'den büyük ölçüde baç (haraç) alıyordu papalık. Fakat hâlâ sofu kalan bu uluslar, lüks ve ahlâksızlık yolunda kullandıkları para karşılığı tinleri araftan kurtaracaklarını iddia eden Borgia ve Medici ailelerine saygı duymuyorlardı. Ulusal, oikonomikos (ekonomik), ahlâksal itkiler Roma'ya karşı baş kaldırmayı güçlendirmiştir. Ayrıca kağanlar, bölgelerindeki kilisenin ulusallaşmasıyla ona üstün geleceklerini ve böylece yurt içinde, egemenliği papayla bölüşmeleri durumunda sağladıklarından daha çok bir güce sahip olabileceklerini ayırt edebilmişlerdir hemen. Luther'in tanrıbilimsel yenilikleri bütün bu nedenlerle, kuzey Avrupa'nın büyük bir bölümünde, yöneticiler ve halk yönünden hoşnutlukla karşılanmıştır.

Üç kaynaktan türer katolik kilisesi. Onun kutsal tarihi İbranilere, tanrıbilimi Greklere, yönetim ve yasası da hiç değilse dolaylı olarak Romalılara ilişkindir. Reformasyona Roma öğelerini hayırlamış (reddetmiş) Grek öğelerini yumuşatmış ve İbrani öğelerini güçlendirmiş; böylece, önce Roma imparatorluğu, sonra da Roma kilisesinin etkisindeki toplumsal bağdaşmayı sona erdiren ulusçu güçlerle işbirliği yapmıştır. Katolik öğretisine göre, kutsal vahiy, yazıtlarla (scriptures) bitmiş değildir; kilisenin aracılığıyla çağdan çağa sürüp gider. Böylece, birey için, kendi özel kanılarını kiliseye uydurmak bir görev olmuştur. Protestanlarsa, tersine, kilisenin bir vahiy aracı olduğunu hayırlamışlar, gerçeğin, herkesin kendince yorumlayabileceği İncil'de aranması gerektiğini kabul etmişlerdi

Eğer insanlar yorumlarında ayrılıyorlarsa, anlaşmazlığı çözümlemek işini gören Tanrı yönünden belirlenmiş bir orun (makam) bulamayacaklardır. Uygulamada devlet, daha önce kiliseye ilişkin olan hakkın kendinde olduğunu ileri sürmüştür. Fakat, hakkın zor yoluyla alınması demekti bu. Protestan kuramına göre, tinle Tanrı arasında dünya kişileri bulunamazdı.

Bu değişimin sonuçları büyük olmuştur. Doğruluk artık danışma orunuyla (makamıyla) değil içe dönük derin düşünceyle (teemmülle) sağlanmağa başlanmıştır. Siyasette kargaşalığa, dinde koyu katoliklik çerçevesine daima güçlükle uymuş olan bir gizemciliğe (mystikosluğa) doğru çabuk gelişen bir yönelim vardı. Yalnız Protestanlık değil, çok sayıda tarikatlar; skolastikosluğa karşıt olarak tek bir philosophia değil philosophos sayısınca philosophia XIII. yüzyılda olduğu gibi, papaya karşı duran bir imparator değil, çok sayıda itizalcı krallar çıktı ortaya. Bunun sonucu, gökçe yazındakine (edebiyattakine) benzer biçimde düşüncede de sürekli olarak derinleşen ve önceleri tinsel kölelikten sağlıklı bir kurtuluş olarak iş gören, fakat yavaş yavaş toplumsal sağlığa zararlı kişisel bir yalıtkanlığa doğru ilerleyen öznelcikti.

Modernus philosophia, temel kesinliği, kendisinin ve düşüncelerinin varlığında gören Descartes'le başlamıştır. Ona göre dış dünya bu varlıklarla çıkarımlanabilir. Descartes'in bu adımı, Berkeley ve Kant aracılığıyla her neni yalnızca ben'in ortaya çıkışı (emanation'u) sayan Fichte'ye bağlıyabileceğimiz çelişimin ilk sahnesini biçimler. Çılgınlıktı böyle bir durum. Philosophia o zamandan beri, bu aşırı uçtan gündelik sağduyu dünyasına kaçmaya çabalamaktadır.

Philosophiadaki öznelcilikle, siyasetteki kargaşalık el ele yürür. Daha Luther yaşarken, onun hoş karşılanmıyan ve onam (tasvib) görmeyen bazı ardılları, bir ara Münster kendine de egemen olmuş olan anabaptiklik öğretisini geliştirmişlerdir. Anabaptikler, iyi insanın her zaman, formüllere bağlanmıyan kutsal Tin'le yönetildiğini ileri sürdüklerinden bütün yasaları kınamışlar; bu öncülden komünizme ve cinsel aldırmazlığa düşmüşler ve yiğitçe bir karşı koyuştan sonra ortadan kaldırılmışlardır. .Fakat öğretileri yumuşatılmış olarak, Holanda, İngiltere ve Amerika'da yaşadı. Tarihsel olarak Quakerciliğin kaynağı odur. Kargaşalığın dinle ilgisi bulunmıyan daha sert bir biçimi XIX. yüzyılda doğmuş, Rusya'da, ispaniada ve daha küçük aşamada Italia'da büyük ölçüde bağları sağlamlamıştır. Amerikan göç orunlarının (muhaceret makamlarının) umucasıdır hâlâ. Bu modernus biçim, dine karşıysa da Protestanlık dininin pek çok özelliğini taşır. Daha çok Luther'in papalara karşı giriştiği yağılık (düşmanlık) siyasetini din dışı kurumlara uygulamakla **Protestanlıktan** ayrılır.

Öznellik bir kez, raya girince, varacağı yere varmadan durdurulamadı. Ahlâk alanında, bireysel bulunç (vicdan) üzerindeki protestant vurgu kökçe kargaşalıkçıydı (anarchikostu). Alışkanlık ve görenek çok güçlüydü. Bu bakımdan, Münster'deki gibi seyrek görülen aksamalar dışında, sağ töre için bireyciliği dayanç (temel) sayanların ardılları, uzlaşımsal açıdan erdemli olan bir tutumla davranmayı sürdürmüşlerdir. .Fakat bu tutumun sağladığı denge güvenilmez bir dengeydi. Nitekim XIX. yüzyılın «duyarlık» kültü sarstı onu. Bir davranış iyi sonuçlar verdiğinden yada anlak yasalarına uyduğu için değil, esin verdiği heyecan dolayısıyla hayranlık uyandırır oldu. Bu anlayıştan Cariyle ve Nietzsche'nin dile getirdiği kahramanlık kültü ve şiddetli tutkuyu ön gören Byron kültü doğmuştur.

Sanatta gökçe yazında (edebiyatta), siyasette romantik devini, insanlar topluluğun bir üyesi olarak değil estetik zevk veren düşünce nesneleri olarak ele alıp değerlendiren bu öznel yolla sınırlanmıştır. Kaplanlar koyunlardan daha güzeldir. Fakat biz, onların demir parmaklıklar arasında kalmasını yeğ tutarız. Tipik bir romantikse parmaklıkları kaldırır ve kaplanın koyunu parçalamak için giriştiği görkemli sıçrayışları zevkle izler; insanların, kendilerini kaplan olarak imgelemelerini ister. Bu isteğinde başarıya ulaştığı an doğan sonuçlar bütünüyle hoş değildir.

Özneciliğin daha çılgın tiplerine karşı modernus zamanlarda değişik tepkiler gösterilmiştir. Bu tepkiler önce, yarı yarıya taviz vererek uzlaşmaya gitmek ve yönetimle bireyin kendi sınırlarını çizmek istiyen philosophiadan liberalcilik öğretisinden gelir. Bu, modernus biçimiyle, bağsız (mutlak) otoriteye ve geleneğe körü körüne baş eğmeye iyice karşı çıkan Locke'la başlar. Daha dört başı ongun (mamur) bir baş kaldırma, katolikliğin kiliseye ve dahası bazen Tanrı'ya verdiği yeri devlete veren, bir devlete tapınma öğretisine varmıştır. Hobbes, Rousseau ve Hegel, bu kuramın ayrı görünüşlerini temsil eder. Adı geçen kişilerin öğretileri, Cron\vell, Napoleon ve modern Almania'da edimsel olarak gözlenebilmiştir. Komünistlik, kuram olarak bu tür philosophilardan çok uzaktır. Fakat uygulamada devlete tapınma sonucu olan topluluk türüne çok benzer bir topluluk türüne

doğru itilmiştir.,

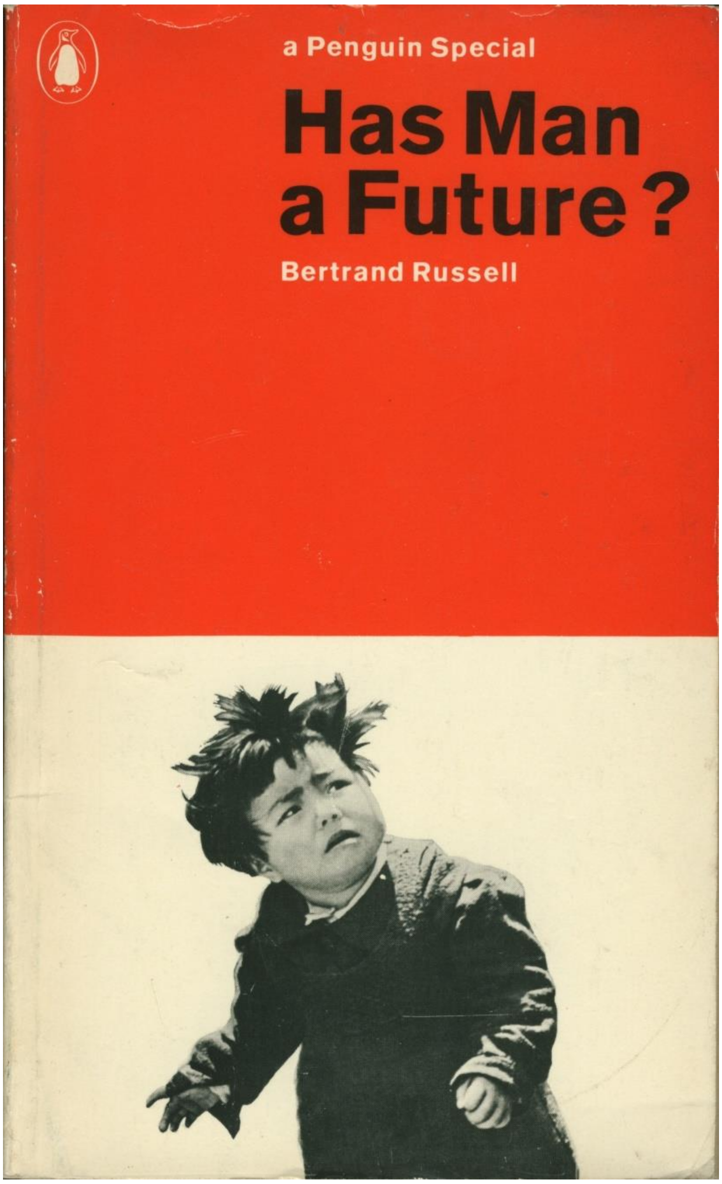
D. Ö. 600'den günümüze değin varan uzun gelişme boyunca philosophoslar, toplumsal bağlan sıkmak istiyenler ve gevşetmek istiyenler diye ikiye ayrılabilir. Geri kalanlar bu ayrılımla çağrışımlıdır. Disiplinciler, eski ya da yeni bir doğma sistemini savunmuşlar, doğmaları görümsel (emperikos) olarak belgilenemediğinden az çok, bilime yağı (düşman) olmaya zorlanmışlardır. Bunlar, bıkmadan usanmadan, mutluluğun iyi olmadığını «soyluluk» ve «yiğitlik» in yeğlenmesi gerektiğini söylemişler, usun toplumsal bağlaşmaya zararlı olduğunu sandıklarından, insan yapısının us dışı yanlarına duygudaş olmuşlardır. öbür yanda, bağımsızlıktan yana olanlarsa, aşın kargaşalıkçılar dışında, bilimsel, yararcı (utilitarian), aşın tutkuya yağı (düşman), daha derin din biçimlerine karşı olmaya yöneldiler. Yunanistan'da bu çatışma, bizim philosophia olarak tanıdığımız düşünceden önce doğmuştur ve en eski Grek düşüncesinde apaçıktır. Değişen biçimlerle, günümüze değin yaşamıştır. Gelecek uzun çağlarda da süreceği kuşkusuzdur.

Çağlar boyu süren bu anlaşmazlıkta her iki yanında kısmen haklı, kısmen haksız olduğu açıktır. Bir zorunluktur toplumsal bağlaşma. İnsanlık, salt usal kanıtlarla bağlaşmayı güçlendirmiştir. Henüz her topluluk iki karşıt sakıncaya açıktır:

1. Aşırı disiplin ve gelenek saygısı dolayısıyla katılaşma sakıncası,

2. Bireyciliğin ya da iş birliğini olanaksız kılan kişisel bağımsızlığın gelişmesiyle çözüşme ya da yabancı alganlığına (fatihliğine) baş eğme sakıncası. Önemli uygarlıklar, genellikle sert ve boşinansal bir sistemle girişir işe, sonra yavaş yavaş gevşer bu sistem ve belirli bir aşamada parlak bir öke (deha) dönemine varır. Eski geleneğin iyi yanı yaşamaktadır o sırada, geleneğin çözüşmesinde içkin olan kötü yanı henüz gelişmemiştir. Fakat kötü yan kendini bir kez belli etti mi, kargaşalığa ve oradan da kaçınılmazlıkla, yeni bir doğma sistemiyle sağlanan yeni bir bağlaşım ortaya koyarak yeni bir tir anlığa yol açar. Liberalcılık öğretisi bu sonsuz gidiş gelişten kaçıştır. Liberalciliğin özü, us dışı, bir dogmaya dayamayan ve topluluğun sürmesi için zorunlu olanlar dışında sınırlamalar içermeyen bir durağanlığa sahip toplum düzeni kurma çabasıdır. Bu çabanın başarı kazanıp kazanmayacağını gelecek zamanlar belirleyecektir.

Kaynak: Batı felsefesi tarihi: Antik Çağ / Bertrand Russell; trc: Muammer Sencer, 1969, İstanbul , s:56-70

İnsanlığın Yarını (HAS MAN A FUTURE?)/ BERTRAND RUSSELL

Türkçesi: Akşit Göktürk

Accursed be he that first invented war. [Savaşı icad eden ilk melun olmak]
Christopher Marlowe (1564-1593)

ÖNSÖZ MÜ, SONSÖZ MÜ?

«İnsanoğlu, ya da biraz böbürlenerek kendi kendine verdiği adla, homo sapiens, 'Yer' gezegenindeki canlı türlerinin hem en ilginci hem de en sinire dokunanıdır.»

Bu söz, felsefeyle ilgili bir Merih'li biyoloji bilgininin yerküremizin bitki hayvan örtüsü üzerine bildirisinin son bölümünün ilk tümcesi olabilirdik Bizler, topumuz birden, gerek duygusal gerekse içgüdüsel etkilerle, içinde bulunduğumuz durumun iyice derinlerine

saplanmış olduğumuzdan, başka bir dünyadan gelecek bir yabancının bakışındaki yantutmazlığa, genişliğe kolay kolay ulaşamayız. Ama, arasıra bizim düşsel Merih'li türünden düşüncelere girişmek, bu düşünceler ışığında soydaşlarımızın geçmişini, şimdisini, geleceğini (varsa), ayrıca, insanın yeryüzündeki yaşam için şimdiye dek yaptığı, yapmakta olduğu, belki de gelecekte başka bir yerdeki yaşam için yapabileceği iyi ya da kötü şeylerin değerini belirlememiz konusunda yararlı olur. Bu nitelikte bir incelemede, geçici tutkular, bir uçaktan bakılınca dümdüz görünen küçük tepeler gibi, önemlerini yitirirler, öte yandan, hiç bir zaman önemden düşmeyecek şeyler de sınırlı bir görüştekinden çok daha seçik olarak öne çıkarlar.

Ta başlangıçta insanın genel varoluş kavgasındaki durumu hiç de parlak görünmüyordu. Seyrek rastlanan türlerden biriydi daha, yırtıcı hayvanlardan kaçmak için ağaçlara tırmanmakta maymundan daha az çevik, kürkü olmadığından soğuğa karşı doğal bir korunmadan hemen hemen yoksun, uzun süreli çocukluk döneminden, öbür canlılarla yaşayarak besisini elde etmekte çektiği güçlükten dolayı eli kolu bağlı bir yaratıktı. Tek üstün yanı kafasıydı. Bu biricik üstünlük gitgide daha çok önem kazanarak insanı ürkek bir kaçkın durumundan yeryüzünün Efendisi durumuna yükseltti. Bu sürecin tarihten önceki çağlarda aşılan ilk basamaklarının niteliğini varsayımlarla kestirebiliriz. Ateşten yararlanmayı öğrendi sözgelişi. Ama ateşin de, günümüzde atom enerjisinin ortaya çıkışıyla beliren sakıncalar yanında hiç kalmakla birlikte, birtakım sakıncaları vardı. Ateş, yalnız yiyeceklerini daha iyi bir duruma getirmekle kalmadı, mağarasının ağzında sürekli yanarak, uyuduğu zamanlarda güvenliğini de sağladı. Mızraklar, yaylar, oklar yapmayı öğrendi insan. Kazdığı tuzaklara düşen öfkeden kudurmuş mamutlar umutsuzca çabaladılar. Hayvanları evcilleştirdi, tarihin tanı ağarırken de tarımın yararlarını bulguladı.

Ama kazançlarından biri bütün öbürlerini gölgede bırakacak önemdeydi: dil. **Konuşma dilinin düpedüz hayvan bağırtılarından yavaş yavaş gelişmiş olduğu ileri sürülebilir.** Başlangıçta konuşmayı yansıtır nitelikte olmayan yazı dili ise, gitgide daha çok kalıplaşan bilgi verici resimlerden ortaya çıkmıştır. Dilin büyük değeri, yaşantının aktarılması olanağını sağlamasıdır. Bir kuşağın öğrendiği şeylerin topu birden sonraki kuşağa kalabilecekti artık. Öğrenim, kesinlikle, kişisel yaşantının yerine geçiyordu. Yazı, bir bilgi yığınının yaratılması olanağını hazırlamakla, belleği birtakım belgelerle donatmakla, konuşmadan daha etkili bile oldu. Bireylerin buluşlarını belgelerle koruma kolaylığı, insanın ilerlemesini hazırlamakta her şeyden daha büyük bir yer tutmuştur. Bir zamanlar, insan kafasının yeterliğinde doğal gelişmeler, ayrıca, kalıtımla geçmiş yeterliklerde de ilerlemeler görülmüştü. Ama aşağı-yukarı beş yüz bin yıl önceydi bu. O zamandan beri doğal düşünce yetisinde pek az bir gelişme olmuş —bir gelişmeden söz edilebilirse eğer- insanın ilerlemesi, gelenekle, eğitimle kuşaktan kuşağa geçen sonradan kazanılmış ustalıklara dayanmıştır. Temeller, belki de bilinçli bir amaç olmadan, tarihten önceki çağlarda atılmıştı, ama bu temellerin bir kez atılmış olması gerek bilgide gerek ustalıkta gitgide hızlanacak sürekli bir gelişmeyi hazırlamıştı. Son beş yüzyıldaki gelişme, tarihin belgelerle tanıdığımız önceki bütün çağlardakinden daha büyük olmuştur. Çağımızın büyük güçlüklerinden biri, düşünce alışkanlıklarının tekniklerdeki hızlı değişmelere ayak uyduramaması dolayısıyla, ustalığın gitgide artmasına karşılık bilgeliğin gerilemesidir.

Binlerce yıllık sonu belirsiz ölüm-kalım savaşından insan, gösterdiği çabalardan yoğrulmuş yararlı ustalıklar, içgüdüler, alışkanlıklara çıktı. Ama, kıtlıklar, sel baskınları, yanardağ

patlamaları gibi dıştan gelecek tehlikelerle savaşmak zorundaydı daha. O ilk günlerde bir kıtlık karşısında nelerin yapılabileceği Tevrat'ın 'Oluş' kitabı'nda anlatılmaktadır. Sel baskınlarına ise iki yöntemle karşı konuyordu: Çinliler tarihlerinin başlangıcında Sarı Irmak'ın yakalan boyunca setler kurmuşlardı, Batı Asya da Nuh'un öyküsünde görüldüğü gibi, en iyi korunma yolunun erdemli yaşamak olduğunu düşünmüştü. Yanardağ patlamaları karşısında da etkili olacağına inanılan bu ilke, edebî anlatımını Sodom ile Gomorra'nın yıkımı öyküsünde bulmuştur. Çinlilerle Batı Asyalıların bu iki ayrı kuramı, birbirleriyle çekişe çekişe günümüze dek süregelmiş, ama Çinli görüş gitgide artan bir geçerlik kazanmıştır. Bununla birlikte, son yeni gelişmeler, erdemli yaşamanın da (gelenekçi anlamda değilse bile) korunmamız için en az setler ölçüsünde önemli olduğunu göstermiştir.

İnsan, dış çevresinin tehlikelerinden sıyrılarak ortaya çıkarken, önceki çağlar boyunca varlığını sürdürmesine yaramış içgüdüsel, duygusal temeli de yenidünyasına birlikte getirdi. Kendini ne pahasına olursa olsun kurtarmak için, zaman zaman büyük ölçüde sertliğe, tutkulu bir direnmeye başvurmak zorunda kalmıştı. Uyanık bir sakınırlık, tetikte bir kuşku, çıkmaz durumlardaki tehlikeler karşısında gözüpeklik, gereksindiği şeyler olmuştu hep. Eski güçlükler altedildikten sonra, bu alışkanlıklar tutkular aygıtını nerde kullanacaktı insan? Buna da bir çözüm yolu bulundu ama ne yazık ki pek de mutlu sayılamayacak bir yoldu bu. Şimdiye dek hep aslanlarla kaplanlara yöneltegeldiği düşmanlığı, kuşkuyu insan soydaşlarına yöneltti —hepsine değil tabiî, varlığını sürdürmesine yaramış ustalıkların çoğu toplumsal bir elbirliğini gerektirdiği için, elbirliği düzeninin dışındakilere yüklendi var gücüyle. Böylece, ilkel birbirine tutkunluğun, örgütlü savaşın yardımıyle, yüzyıllar boyunca toplumsal elbirliği gereksinmesini, geçmiş kavgaların kendi içinde yaratmış olduğu içgüdüsel azgınlıkla kuşkuyu birleştirdi. Tarihimizin ta başlangıcından bugüne değin, kafanın yarattığı ustalıklar çevreyi sürekli olarak değiştirmiş, içgüdü ile duygu ise, çoğunlukla daha yırtıcı, daha ilkel bir dünyaya uygun düşecek nitelikteki yoğruluşlarıyle, oldukları gibi süregelmişlerdir.

Korku ile kuşkunun insandışı dünyadan karşıt insan kümelerine çevrilmesiyle, sürü yaşayışının yeni bir örneği doğdu. İnsanın toplum yaşayışına yatkınlığı, görünüşe göre hiç bir zaman toplum törelerine aykırı bir davranışa kalkışmayan arılarınki ya da karıncalarınki ölçüsünde değildir. İnsanların krallarını öldürmeleri az görülmüş bir iş değildir, oysa arılar arı beyini hiç de öldürmezler. [Petek yasalarının gerektirdiği durumlar dışında, arı beyinin öldürüldüğüne hiç rastlanmaz.] Yabancı bir yuvaya giren dışarılı bir karınca hemen ölüm yargısına çarptırılır, ama bu duruma karşı duran bir 'barışseverlik' gösterisi hiç görülmez. Karşıt azınlıklar diye bir şey yoktur, toplumsal dayanışma hiç bir ayrı gayrı gözetmeden her bireyin davranışını belirler. İnsanlarda ise durum başkadır. İlkel insan belki de aileden daha geniş bir toplumsal küme tanımıyordu.

Düşman kimselerden gelebilecek tehlikeler karşısında —böyle saymak zorundayız bunu— aile genişledi, ortak atadan gelenlerden, ya da böyle bilinenlerden kurulu boylar çıktı ortaya. Savaş, ilkin boyların sonra ulusların imparatorlukların birleşmesine, güç bağlaşmalarına yol açtı. Gerekli toplumsal dayanışma çoğunlukla çöküntüye uğradı, ama böyle olunca iş yenilgiyle sonuçlandı hep. Sonunda, biraz ulusal seçmeyle, biraz da kendi çıkarlarını gözeterek insanlar, geniş kümeler arası işbirlikleri kurmaya, atalarınınkini bile gölgede bırakacak bir sürüce yaşayış gütmeye gitgide daha çok artan bir yeterlik kazandılar.

İçinde yaşadığımız dünya aşağı yukarı altı bin yıllık örgütlü savaşın sonucudur. Bir kural olarak, yenilgiye uğrayan topluluklar ortadan silinmişler ya da sayıca geniş ölçüde

azalmışlardır. Savaşlarda başarı değişik etkenlere dayanmıştır; bunlardan en önemlileri daha büyük bir nüfus, daha üstün teknik ustalık, daha eksiksiz bir toplumsal dayanışma, bir de alınteridir. Bütünüyle biyolojik bir açıdan, belli bir bölgede yaşayabilen insanların sayısını arttıracak her olayı bir gelişme sayabiliriz. Bu oldukça dar görüş açısından birçok savaşlar yararlı sayılabilir. Romalılar Batı Roma imparatorluğunun çoğu bölgelerindeki nüfusu büyük ölçüde arttırmışlardır. Columbus ile izleyicileri Batı yarımküresini, Columbus'tan önce orada yaşayan kızılderililerden kat kat daha çok sayıda insana yurt ettiler. Çin'de, Hint'te, ancak çağlar boyu savaştan sonra kurulabilen merkez hükümetler nüfusta büyük bir artma sağlayabildiler. Ama savaşlar hep böyle sonuçlanmadı tabiî. Moğollar İran'ı hiç onarılamayacak ölçüde zarara uğrattılar, Halifelik saltanatı döneminde Türkler de öyle. Kuzey Afrika'da şimdi iyice ıssızlaşmış bölgelerdeki yıkıntılar Roma'nın çöküşüyle verilen zararların apaçık tanıklarıdır. Taiping ayaklanmasının Birinci Dünya Savaşı'ndan daha çok sayıda ölüme yol açtığı söyleniyor. **Bu durumların hepsinde, daha az uygar olan yan, utku kazanmıştır. Gene de, bu karşıt örnekler varken bile, geçmişteki savaşların, gezegenimizdeki insan nüfusunun azalmasına değil çoğalmasına yaramış olduğu söylenebilir.**

Bununla birlikte, biyolojininkinden ayrı bir görüş de vardır. Yalnız sayıyı gözönünde tutarsak, karıncaların insanlardan yüzlerce kat daha başarılı sayılmaları gerekir. Avustralya'da tek insanın bile yaşamadığı ama sayısız ak-karıncanın kaynaştığı uçsuz bucaksız bölgeler gördüm. Bu böyle diye, tutup da ak-karıncaların kendimizden daha üstün olduğunu söyleyemeyiz. İnsanın, kendisini büyük memelilerin en kalabalığı yapan değerlerinden başka değerleri de vardır. Bütünüyle kendine özgü olan bu değerleri topu birden kültürel diye tanımlanabilir. Bunlar toplumlardan daha çok bireylerin özellikleridir, toplumsal dayanışmadan, savaşlarda utkuya erişme yeterliğinden bambaşka sorunlarla ilgilidirler.

İnsanlığın, birbiriyle yarışan, çoğunlukla da birbirine düşman uluslara bölünmesinin, kimin onurlandırılacağı konusundaki ulusal yargılara korkunç ölçüde çarpıtıcı bir etkisi olmuştur. Biz Britanya'da en gözde anıtlarımızı, yabancıları öldürmekteki ustalıklarından dolayı onurlandırdığımız Nelson'a, Wellington'a dikmişizdir. İşin garibi, yabancılar, bu türden bir yararlık göstermiş olan bu Britonlara bizim duyduğumuz hayranlığı duymazlar. Okumuş bir yabancıya Britanya'nın başlıca utkularının neler olduğunu sorarsanız, Nelson'la Wellington'dan değil, büyük bir olasılıkla Shakespeare'den, Newton'dan, Darwin'den söz edecektir. Yabancıların öldürülmesi, kimi durumlarda bütün insan soyunun yararı bakımından gerekli olmuştur belki, ama haklı gösterilmeye çalışılınca, polis etkinliğinden başka bir şey olmadığı, çoğunlukla, ancak ulusal üstünlük kuruntularını, zorbalık eğilimlerini yansıttığı ortaya çıkmıştır. İnsan soyunun saygıdeğerliği, insan soydaşlarını öldürmekteki ustalığından gelmez. Mısır'ın eski Ölüler Kitabı'ndaki gibi, insanların sonuncusu Yeraltı Dünyasının Yargıcı karşısına çıksa, soydaşlarının ortadan kaldırılmasının çok acı bir iş olacağını söyleyerek bağış dilese, hangi kanıtlarla doğrulayacak bu söylediğini? Gönül isterdi ki, insan yaşamının genellikle mutlu olduğunu söyleyebilsin. Ama insan soyunun çoğunluğu, tarımın, toplumsal eşitsizliğin, örgütlü savaşın bulgulanışından beri, çetin, terletici, zaman zaman da yürekler acısı yıkımlarla dolu bir yaşam sürmüştür, denebilir. Gelecekte bunların hiç biri görülmeyebilir belki de, birazcık bilgelik şimdiki insan yaşamının bütününü sevinçle doldurabilir; evet ama bu birazcık bilgeliğin bir gün gösterilebileceğini kim söyleyebilir? Bu arada, bizim sonuncu insan, Osiris'in yargısına, hiç de genel bir mutluluk tarihine benzemeyen bambaşka bir şey sunacaktır.

Osiris'e, insan soyunu ortadan kaldırmaması için yalvarmaya ben gitmiş olsam, şöyle derdim: «Ey adaletli acımak bilmez yargıç, soydaşlarımın yeryüzünden silinmesi pek yerindedir, özellikle günümüz için yerindeliği sugötürmez bu yargının. Ama, biz hepimiz suçlu değiliz, aramızdan ancak birkaçı olayların akışıyle içine sürüklendiğimiz bu durumdan gayrı bir durumun özlemini duymayacak körlüktedir. İlkçağ bilgisizliğinin bataklığından, çağlar boyu süregelen bir varoluş savaşından daha yeni çıktığımızı unutmayın. Bildiklerimizin çoğunu son on iki kuşak zamanında bulguladık. Doğa üstünde kurduğumuz yeni egemenlikten gözleri dönen bir-çoklarımız, başka insanlara da egemen olmak gibi yanlış bir tutkuya saplandılar. Bu durum, bizi azçok kurtulmuş olduğumuz bataklığa yeniden dönmeye ayartan bir ***ignis faatus***'tur. [ateşe çağıran şeytan] Ama bu gözü dönmüş çılgınlık, bütün gücümüzü tüketmiş değil, içinde yaşadığımız dünya konusunda, nebulalarla atomlar, en büyük ile en küçük konusunda şimdi bildiklerimiz, bizim günümüzden öncekilerin düşüncesine sığmayacak genişliktedir. Burada, kendisini iyi yolda kullanmaya yeterli bilgelikten yoksun ellerdeki bilginin hiç bir işe yaramayacağım ileri sürebilirsiniz. Şimdi dağınık da olsa, olaylara yön verecek güçten yoksun da olsa, bu gerekli bilgelik yok değil. Bilgelerle peygamberler kavga etmenin çılgınlık olduğunu öğütlediler hep, onların sözlerine kulak versek yepyeni bir mutluluğa varacağız.

«Büyük adamlar bize yalnız kaçınılması gereken şeyleri göstermekle kalmadılar. Işıl ışıl güzellikte bir dünya yaratmanın insan gücü ötesinde bir şey olmadığını da gösterdiler. İçlerindeki düşü soylu bir parıltı saçan yapılarla gözümüzün önüne seren ozanlara, bestecilere, ressamlara bakın bir yol. Bütün bu düşler ülkesi bizim olabilir. İnsanlar arası ilişkiler de sevi şiirlerinin güzelliğine erişebilir. Kadın ile erkek sevişmesinde birçok kimselerce arasıra tadılır bu olanak. Böyle dar sınırlar içinde kalmasına da hiç bir neden yoktur: Koral [Dinî ezgi veya kaynağı dinî ezgi olan orkestra parçası.] senfonideki gibi bütün evreni kucaklayabilir. Bu, insan gücü dışında bir şey değildir, birazcık zamanla, gelecek çağlarda gerçekleşecektir belki de. Bütün bunlardan dolayı, Büyük Osiris, bizlere belli bir süre daha tanımanı, eski çılgınlığımızdan silkinerek bir ışık, sevgi, güzellik dünyasına varmamız için bir şans daha bağışlamanı dileriz senden.»

Olur da bir etkisi görülür bu yalvarımızın belki. Benim bildiğim, eninde sonunda bizim soyumuz, yalnız insanoğlu için varolan böyle olanaklardan dolayı süreklilığe hak kazanır ancak. **Sh:9-19**

ÖZGÜRLÜK MÜ, ÖLÜM MÜ?

Patrick Henry, Bağımsızlık Savaşı sıralarında ün kazanmış bir Amerikan yurtseveri, şimdi yalnız şu sözleriyle anılıyor: **«Ya özgürlük verin bana ya ölüm.»** Aşırı Komünist-karşıtlarının ağzında bu söz bir bayrak olmuş, insansız bir dünya Komünist bir dünyadan yeğdir anlamına alınmıştır. Patriek Henry bu sözü bambaşka bir anlamda kullanmıştı oysa. O haklı bir amacı savunuyordu. İngilizlerle düşmanlık yüzünden bu amaç ancak Amerikalı canların yitirilmesiyle gerçekleşebilirdi. Böylece, kendi ölümü de özgürlüğe bir adım olmuştu belki. Buna benzer durumlarda yukarıdaki sözün önemle anılması doğrudur, yerindedir.

Ama aynı söz bir atom savaşını haklı göstermek için kullanılırsa bambaşka bir durum çıkar ortaya. Bir atom savaşının ne sonuçlar doğuracağını bilmiyoruz. Belki de insan soyunun sonu olacaktır böyle bir savaş. Belki de bütün toplumsal tutarlığını yitirmiş bir dünyanın şurasında burasında türeyecek birkaç bozguncu, yağmacı çeteden başka hiç kimse kurtulamayacaktır.

Düşünebileceğimiz en iyi koşullar altında bile sonuç, bütün yaşama gereksinmelerini iyice kısıtlayan, gözaçtırmaz bir hükümet zorbalığı olur ancak. Belli koşullar içinde atom savaşının yerinde bir şey olacağını açıklamaya uğraşan Herman Kahn, en olumlu sonuçlardan birinin, kendi deyimiyle 'karagün sosyalizmi' olacağını söyler. Ama atom savaşının hiç gerçekleştiremeyeceği tek sonuç varsa o da Patrick Henry'nin istediği, çağdaş hayranlarının da sözde istedikleri, düzenli özgürlüktür. Bir amaç uğruna ölmek, ancak amaç iyiyse, ölümümüz de o amaca yarıyorsa, soylu bir davranıştır. Ölümünüzün o amaca bir şey kazandırmayacağı apaçık kesinlikteyse, davranışınız softalıktan başka bir şey değildir. Bu özellikle, insan soyunun yokolmasını Komünistlerin üstünlük kazanmasına yeğ tutanların ya da tam tersine, Komünist-karşıtlarının üstünlük kazanmasına yeğ tutanların durumunda açıkça göze çarpar. Diyelim ki Komünizm, en azılı düşmanlarının söylediği ölçüde kötüdür, ama hiç değilse, gelecek kuşakların gününde gerçekleşecek bir ilerleme uğruna seçilebilir. Diyelim, Komünist-karşıtlığı en aşırı Stalincilerin söylediği ölçüde kötüdür, aynı düşünce bu duruma da uygulanabilir. Geçmiş tarihte birçok zorbalıklar görülmüştür, ama zamanla hepsi değiştirilmiş ya da ortadan silinmiştir. İnsanlar varolduğu sürece gelişme olanağı da vardır; ama ne Komünizm, ne de Komünizm-karşıtlığı bir ölü gövdeler dünyası üzerine kurulamaz.

'Özgür bir Dünya'dan söz ederek Komünizm düşmanlığı körüklemekte büyük etkinlik gösterenler, birçok bakımlardan, savundukları politikaya gönülden bağlı olmadıklarını gösteriyorlar. İngiliz Hükümeti son zamanlarda Portekiz'e dostluk göstermek için değişik bir yol tuttu; hem de Portekiz' in Angola'daki karaderilileri insanlığa sığmaz yöntemlerle ezmekte olduğuna hiç aldırmadan. İspanya, Franko'nun yönetimi altında, tıpkı değilse bile, Kruşçef Rusya'sı ölçüsünde az özgür, ama Batılılar İspanya'yla dostluk için her yola başvuruyorlar. Süveyş'le ilgili İngiliz Fransız işbirliği, amacı bakımından Rusya'nın Macar ayaklanmasını bastırmasından hiç de geri kalmazdı, daha az zararlı olduysa, başarıya ulaşamadığı içindir. Küba'da, Guatemala'da, İngiliz Ginesi'nde Batılı güçler yerlilerin isteklerini çiğneyip geçmekte kararlılıklarını gösterdiler, hem de onları Batı'nın yanında tutabilmek için böyle davranmanın gerekli olduğuna inanarak. Son zamanlarda Birleşik Devletler'de, Komünist Partisi'ne üye yazılmanın yasalara aykırı sayılacağı, ancak Komünizmin kötülüğünü bilmeden yazıldıklarını tanıtlayabilecek kimselerin hoşgörülebileceği açıklandı. Bunların hepsi özgürlüğe karşı işlenen suçlardır. Durum gerginleştikçe bu suçların da özgürlük uğruna haklı görülebileceği sanılacak.

Batıda genellikle bilindiğinden çok daha fazla kümeleşme, çok daha fazla örgütlü propaganda vardır. Bütün bu kısıtlamaların Doğu ile Batı arasındaki ayrımı hiçe indirdiği, Batı'nın 'Özgür Dünya' olma savını gülünçleştirdiği hiç kabul edilmez ama.

İngiltere'deki Amerikan üsleri sorununu alalım sözgelişi. Bu üslerin her birinde, verilecek bir uyarıyı bekleyen, bir iki dakika içinde havalanabilecek ölçüde titizlikle eğitilmiş havacılardan kurulu bir iç-üs bulunduğunu kaç kişi biliyor?

Bu iç-üs, üssün bütününden kesinlikle ayrılmıştır, buraya girmek üssün bütün öbür üyelerine yasaktır. İçinde kendi yemekleri, yemek salonları, yatakhaneleri, kitaplıkları, sineması vb. vardır. Silâhlı gözcüler üs'teki öbür Amerikalıların buraya girmesini önlemekle görevlidir. Her ay ya da her iki ayda bir, iç-üs'teki bütün üyeler komutanlarıyla birlikte Amerika'ya gönderilir, yerlerine yenileri gelir. Bu üyelerin üs'teki öbür Amerikalılarla ilgi kurmaları hemen hemen, çevrede yaşayanlarla ilgi kurmaları ise kesinlikle yasaktır.

Açıkça görülüyor ki bütün sorun, İngilizlerden durumu gizlemek, iç–üssün üyelerinin buyruklara, propagandaya, eğitildikleri üzere bütünüyle mekanik bir tepki gösterme yetisini korumaktır. Üstelik, bunlara verilecek buyruk da belli bir komutandan değil, düpedüz Washington'dan gelir. Bir karışıklık sırasında İngiliz Hükümeti'nin Washington'dan gönderilen buyrukları denetleyebileceğini düşünmek, düş kurmak olur ancak. Washington'dan gönderilecek buyruklar ise her an için Sovyet güçlerini karşı bir tepkiye geçirebilir, İngiltere'nin bütün nüfusunun da bir saat içinde yeryüzünden silinmesine yol açabilir.

Propaganda örgütünün gücünü, Amerika'daki gücünü, gözönüne seren son derece ilgi çekici bir durum, Hiroşima'da bombanın atılması için işaret veren Claude Eatherly'nin durumudur. Ayrıca, çağımızda insanın bir yasayı çiğneyerek nice korkunç suçlar işlemekten kurtulabileceğine de örnektir Eatherly'nin durumu. Bombanın neler yapabileceği ona söylenmemişti, verdiği işaretin sonuçlarını öğrendiği zaman büyük bir sarsıntı geçirdi. Yıllar boyu, görevine türlü aykırı davranışlarla, kendini Atom silâhlarının korkunçluğunu açıklamaya, yoksa yıkımı olacak o suçluluk duygusunu gidermeye adadı. Yetkililer, deli sayılmasına karar verdiler, şaşılacak uysallıkta bir ruhbilimciler kurulu da bu resmî görüşü doğruladı. Eatherly'e, pişmanlık duyduğu için deli belgesi verildi; pişmanlık duymayan Truman'a ise belge verilmedi. Ben Eatherly' nin, amacını açıklayan birçok konuşmalarını okudum. Dediklerinin usa aykırı tek bir yanı yoktu. Ama yalancı propagandanın etkisi öyle büyüktü ki, hemen hemen herkes, bu arada ben de onun delirmiş olduğuna inandık.

Yakınlarda, Eatherly olayıyla ilgili söylentilerin etkisiyle Washington Başsavcısı araya girdi, Eatherly altı aydır kilitlenmiş olduğu sıkı göz hapsi koğuşundan alınarak hastanenin başka bir bölümüne yerleştirildi. Görülmemiş ayrıcalıklar tanınmıştı şimdi kendisine, yeni bir soruşturmaya başvurulmaksızın pek yakında özgürlüğüne kavuşacağı söylenmişti. Bu doğru çıkmadı, ama Eatherly kaçtı şimdilik.

Kaderinin kurbanı: Claude Eatherly

"Claude Eatherly, bir kahraman veya vicdan azabı çeken biri değil, bir hastadır!,,

Bkz: http://www.oguztopoglu.com/2012/08/binbas-claude-eatherly-hirosima-pilotu.html

Bir de Amerikan-karşıtı Etkinliklerle Savaş Komitesi'nde olup bitenlere göz atalım. Bu Komite' nin hoşlanmadığı, orta yaşlı bir adamın sorgusunda şöyle bir konuşma geçebilir:

Soru: «Otuz yıl önce öğrenciyken tanıdığın Komünistler oldu mu?»

Yanıt: «Evet.»

Soru: «Adlarını verir misin?»

Yanıt: «Hayır.»

Sorguya çekilen bu karayazgılı adam, düşünüp taşındıktan sonra Komitenin saygısını kazanmayı kararlaştırır da arkadaşlarını ele verirse, daha da iyisi, arkadaşlarına uydurma suçlamalar yöneltirse kendini kurtarabilecektir, yoksa Komite'nin öfkesiyle hapishaneyi boylayacaktır. Özgürlüğün kutsal adı uğruna bu işlemin de haklı görülmesi umulur.

Bütün bu sözlerimle S. S. C. B.'ni savunduğum sanılmasın. S. S. C. B. özellikle Macaristan ile Doğu Almanya'da, baskısı altındaki insanları korkunç bir kinle, korkunç zorbalıklarla inletmiştir. İkiyüzlülük bakımından da Batı'dan hiç geri kalmamıştır: Doğu Almanya'daki yalnız Rusya'nın askerî gücüyle ortaya çıkarılmış hükümet, 'Alman Demokrat Cumhuriyeti' diye anılıyor. Ama Doğu'nun da suçlandırılabileceği gerçeği, Batı'nın suçsuzluğunu kanıtlamaz ki. Yanlardan hiç biri kendini haklı sanmakta ötekinden geri kalmaz, ikisi de eşit ölçüde iğrençtir.

Atom silâhlarının en korkunç yönlerinden biri, geniş ölçüde kullanıldıkları zaman, yalnız savaşan ülkelere değil, yantutmazlara da sonsuz zarar verecekleridir. Yantutmaz ülkeler, bu bakımdan, her şeyden önce kendilerini korumak için, Atom savaşını önlemeğe çalışmakta haklıdırlar. ***Bir ülkenin kendi hükümet biçimini dışardan gelecek karşıtlıklardan korumaya hakkı olsa da, kavganın dışında kalmak isteyen ülkelerdeki milyonlarca kişiyi, durup dururken yeryüzünden silmeye hiç kimsenin hakkı yoktur.***

Birçoğumuz Komünizmden hoşlanmıyoruz diye, bağımsız "kalmaktan başka hiç bir şey istemeyen sayısız Hintliyi, Afrikalıyı ölüme atmaya ne var?

Demokrasinin bu olduğunu kim ileri sürebilir?

Demokrasi, yantutmaz ulusların, kendileri istemedikçe hiç bir şeye karıştırılmamalarını gerektirmez mi ?

Berlin sorununu düşünün örneğin. Benim umutsuzlukla gördüğüm, gerek A.B.D.'nin gerekse S.S.C.B.'nin, hoşlanmayacağı bir çözüm yolunu benimsemektense Atom savaşma hazır olduğudur. İki yanın da bu yoldaki, bütün dünyayı usa sığmaz korkunçlukta sonuçlara sürükleyecek sözleri, hoşgörülecek gibi değildir. Böyle sözler ancak karşılıklı bir melodramın sonucunda doğarlarsa haklıdırlar. ***Kremlin'in ya da Wall Street'in iğrençliği, her ikisinin de temel bir dogmaya körükörüne tapan, böylece iki yanın ortak yararını göremeyen softalarla dolu oluşundadır.*** Doğu ile Batı, aralarındaki tartışmalarda kafalarını kullansalar, birbirlerini düşman görmekten çok Hidrojen bombasını ortak düşmanları olarak görürlerdi. Hem Doğu'yu hem de Batı'yı ilgilendirecek tek ortak "sorun, modern silâhlardan doğabilecek yokoluştan kaçınmaktır. Ama iki yandan hiç biri, bir uzlaşmaya varmayı gerçekten istemiyor. İstedikleri, karşı yanın herhangi bir diplomatik başarı sağlamasını ne yapıp yapıp önlemektir.

Bu karşılıklı düşmanlığın ardında, başlıcaları gurur, kuşku, güçlülük özlemi, korku olan birtakım insanca tutkular yatar. Görüşmelere katılan sözcüler karşı yandan gelecek en yerinde önerileri bile terslemekten, bir gurur payı çıkarıyorlar kendilerine. Ülkelerinin genel eğilimi de onların bu duygusunu destekliyor. İki yanın şimdiki sinirliliği sürdükçe hiç de nedensiz diye nitelenemeyecek bir kuşku, yanlardan her birinin, ötekinin söylediklerini kendi sözcülerini faka bastırmak için düzenlenmiş bir dolap olarak görmesine yol açıyor. Gene şimdiki koşullar altında hiç de yersiz sayılamayacak bir korku, bütün korkularda olduğu gibi, korkulan sakıncayı abartacak usdışı tepkilere yol açmaktadır. Bu, özel yaşamda sık sık rastlanan, ruhbilimcilerce çok iyi bilinen bir olaydır. Büyük bir korku etkisinde, birçok kimseler kafalarını kullanamaz, hayvanlar gibi içgüdüsel bir tepki gösterirler. ***Bir zamanlar benim bir eşeğim vardı. Evimin biraz ötesinde küçük bir kulübe, onun ahırıydı. Bir gün kulübe ateş aldı, birkaç iriyarı adam eşeği dışarıya sürükleyene değin akla karayı seçtiler. Yoksa eşek korkudan hiç kımıldamayacak, yanıp kül olacaktı.*** Büyük Güçler' in bugünkü durumu da tıpkı buna benzer. Özellikle silâhsızlanma için biçilmiş kaftandır bu benzetme. Her iki yan da ötekinin Atom silâhlarından korkarak, güvenliği kendi Atom silâhlarını

arttırmakta arıyor. Öteki yan baskın çıkmak için bir daha arttırıyor silâhlarını. Böylece, Atom tehlikesini azaltmak için atılan her adım, tehlikeyi daha çok büyütüyor.

Güçlü olma tutkusu, ulusları hiç umulmadık yollara sürüklemekte daha da baskın bir öğedir. Kişilerin yüksekten atıp tutması görgüsüzlük sayılırsa da ulusal atıp tutmalar hayranlıkla karşılanır — atıp tutanların yurttaşlarınca tabiî. Tarih boyunca büyük uluslar, güçlerinin bir sınırı olabileceğini kabul etmedikleri an yıkılmaya başlamışlardır. Bütün dünyaya egemen olma isteği, nice ulusları birbiri ardından yıkıntıya sürükleyen aldatıcı düş olagelmiştir. Bunun en son örneği Hitler Almanyasıdır. Tarihte, başta Napolyon, Cengiz Han, Attilâ gibi ünlü adların yanısıra daha birçok örnekler bulabiliriz. Kutsal Kitap'ı tarih sayanlar Kabil'i ilk örnek diye gösterebilirler: Kabil, Hâbîl'i ortadan kaldırmakla bütün gelecek kuşaklara egemen olabileceğini düşünmüştü belki de. Kruşçef 'Batı'yı ortadan sileceğini söylerken, Dulles'ın da «silâhlı savaşı kazanabiliriz» demesi, geçmişteki benzer çılgınlıkları anımsatıyor bana hep.

Bu, kendi çıkarını en çok gözetenlerin açısından bile düpedüz çılgınlıktır. Düşman ülkesine olduğu gibi kendi ülkesine de bir uçtan bir uca yıkım, yoksulluk, ölüm saçmak delilere yaraşır ancak. Doğu'yla Batı, aralarındaki düşmanlığa bir son verseler, bütün bilimsel olanaklarını kendi mutluluklarına, budalaca davranışlarından türeyen korkulardan apayrı bir yaşama biçimine adayabilirler. Kötülük denen şey insanın yüreğinde yatar çünkü. Ortaya çıkarılmış olan sayısız vılgı aracı, kendi kötülük tutkularımızın dışımızda dinelen anıtlarıdır. **İnsanca dünya dışında hiç bir şey, ortadaki düşmanlıkların nedeni olamaz. Bütün kötülük insanın kafasından doğmaktadır, çıkar yol da insanın kafasının aydınlatılmasında aranmalıdır.**

«Savaş insanın yaradılışındadır, insan yaradılışı ise değiştirilemez. Savaş, insanın sonu olacaksa, üzülerek boyun eğmeliyiz bu yazgıya.» diyen kimseler vardır. Bu söz, üzüntülerinde bile ikiyüzlü olan kimselerce hep söylene gelmiştir. Gözü kararmış ulusların, kişilerin var olduğu sugötürmez bir gerçektir; ama bu, insan yaradılışının böyle kişilerle böyle ulusların dizginlenmesine engel olacağı anlamına gelmez. Adam öldürmekten hoşlanan bireyler ceza yasalarıyla dizginlenmişlerdir, birçoğumuz da, adam öldürmemize izin verilmiyor diye yaşamayı hiç de çekilmez bulmuyoruz. Savaş çığırtkanları kabul etmeseler bile, uluslar için de durum aynıdır. İsveç 1814 yılından beri hiç bir savaşa girmedi. Tanıdığım İsveçlilerden hiç biri, savaşsızlıktan doğma bir içgüdü tutukluğuyla kıvranır görünmüyor. Hiç de küçümsenemeyecek birçok barışçı yarışma yolları vardır. Bunlar, insanın kavga içgüdüsünü doyurmaya yeter de artar bile. Uygar bir ülkede politik yarışma, çoğunlukla, ayrı uluslar arasında olsa hemen savaşa yol açacak durumlar çıkarır ortaya. Demokratik politikacılar, yasaların koyduğu sınırlara alışırlar. Uluslararası çatışmaları bir çözüme bağlayacak politik bir kuruluş olsa, insanlar da bu kuruluşa saygı göstermeyi öğrenseler, aynı durum uluslararası ilgiler için de gerçekleşebilir. Yakın zamana değin özel çatışmalar çoğunlukla düello ile sonuca bağlanıyor, düellodan yana olanlar da bu çözüm yolunun yasaklanmasının insan yaradılışına aykırı düşeceğini ileri sürüyorlardı. *Günümüzde savaştan yana olan kimseler gibi onlar da 'insan yaradılışı' dedikleri şeyin her şeyden önce törelerin, geleneğin, eğitimin bir sonucu olduğunu, ilkel içgüdülerle pek az ilgisi bulunduğunu unutuyorlardı. İnsanlık birkaç kuşak boyunca savaşsız yaşayabilse, savaş bize düello gibi gülünç gelmeye başlayacaktır. Şüphesiz, birtakım öldürme delisi sapıklar gene eksik olmayacaktır ama hiç olmazsa hükümetlerin başına geçemeyeceklerdir.* Sh:48-58

Kaynak: BERTRAND RUSSELL, İnsanlığın Yarını, (1961. Has Man a Future? London: George Allen & Unwin.) Türkçesi: Akşit Göktürk, Bilgi Yayınevi, 1972, İstanbul

AYLAKLIĞA ÖVGÜ / BERTRAND RUSSEL, (In Praise of Idleness)

Türkçesi: Mete ERGİN

[1932'de yazılmıştır.]Benimle aynı kuşaktan olanların çoğu gibi, **"Şeytan hep aylaklara yaptıracak bir kötülük bulur,"** atasözünü dinleyerek yetiştim. Epeyce terbiyeli bir çocuk olduğum için bana söylenen her şeye inanırdım; böylelikle, içinde bulunduğum ana kadar beni çok çalışmaktan geri bırakmayan bir vicdan sahibi oldum. Ne var ki, EYLEMLERİM vicdanımın denetimi altında olduğu halde, GÖRÜŞLERİM bir devrim geçirmiş bulunuyor. Dünyada gerektiğinden çok çalışıldığını, çalışmanın erdem olduğu inancının büyük zararlar doğurduğunu, modern endüstri ülkelerinde vaazedilmesi gereken şeylerin öteden beri vaaz edilegelmekte olanlardan çok değişik olduğunu sanıyorum. Napoli'de dolaşan bir gezginin öyküsünü herkes bilir: Yattıkları yerde güneşlenen on iki dilenci gören bu gezgin (olay Mussolini zamanından önce geçer), bunlardan en tembel olduğunu kanıtlayana bir lira vereceğini söyler. Dilencilerden on bir tanesi yerlerinden fırlayıp, liranın kendi hakları olduğunu iddia ederler, bunun üzerine gezgin de parayı yerinden kıpırdamayan on İkinciye verir. O gezgin tam yerine düşmüş. Ne var ki, Akdeniz güneşinden nasibi olmayan ülkelerde aylaklık daha zordur ve insanlara aylaklık aşılamak için yoğun bir propagandaya ihtiyaç vardır. ileriki sayfalan okuduktan sonra, Y.M.C.A. liderleri umarım ki, gençlere hiç bir iş yapmamayı aşılamak için bir kampanyaya girişirler. Eğer umduğum çıkarsa, ömrümü boşa harcamamış olacağım.

Tembellikten yana kendi savlarımı öne sürmeden önce, kabul edemediğim bir savı gidermeliyim. Geçimini yeteri kadar sağlamış bir kimse günlük işlerden herhangi birine el attığı zaman kendisine, böyle yapmakla başka birinin nafakasını elinden aldığı, dolayısiyle bunun kötülük olduğu söylenir. Eğer bu sav doğru olsaydı, nafakamızın bol bol sağlanması için, hepimizin sadece aylak olmamız yeterdi. Böyle lâf edenlerin unuttukları şey, bir insanın genellikle kazandığını harcadığı ve harcarken de başkalarına iş sağlamış olduğudur. **Bir insan kazandığını harcadığı sürece, kazanırken başkalarının ağzından aldığı lokmaları en aşağı katıyla, kazandığını harcarken yine başkalarına veriyor demektir.** ***Bu görüş açısından bakıldığında asıl kötü insan, biriktiren insandır.*** Eğer insan, atasözüne geçen o Fransız köylüsü gibi kazandıklarını bir çorabın içine tıkıp biriktirmekle yetiniyorsa, bu biriktirilen kazançların kimseye bir iş sağlamadığı açıktır. Eğer biriktirdiklerini bir yatırımda kullanıyorsa, o zaman durum o kadar açık değildir ve bu durumdan değişik sorunlar ortaya çıkar.

İnsanların tasarruflarıyla en çok yaptıkları şeylerden biri, tasarruflarını hükümetin birine ödünç vermektir. Çoğu uygar hükümetlerin kamu harcamalarının geçmiş savaşlar için yapılan ödemelerle, gelecekteki savaşlara hazırlıktan ibaret olduğu göz önüne alındıkta, parasını hükümete borç veren adam, Shakespeare'deki katil kiralayan kötü adamla aynı durumdadır, insanoğlunun tasarruf alışkanlığının net sonucu, parasını ödünç verdiği Devlet'in silahlı kuvvetler gücünü artırmaktan ibarettir. **Böyle yapacağına, parasını içkiye ya da kumara bile harcasaydı, kuşkusuz çok daha iyi ederdi.**

Ama bana diyecekler ki, tasarruflar sınaî girişimlere yatırılınca durum başkadır. Bu gibi

girişimler başarı kazanıp da yararlı bir şey ürettiği zaman, bu sav haklı görülebilir. Bununla birlikte, bugünlerde çoğu girişimlerin başarısızlığa uğradığını da kimse inkâr edemez. Bu da şu demek oluyor ki, yararlı bir şey üretme uğrunda kullanabilecek büyük bir insan emeği, üretildikleri zaman boş yatan ve hiç kimseye hiç bir hayrı dokunmayan makineler üretme uğrunda harcanmıştır. Bundan ötürü, tasarruflarını ilerde iflâs eden bir girişime yatıran adamın, kendi kadar başkalarına da zararı dokunuyor demektir. Eğer o adam parasını, meselâ dostları için eğlenti düzenlemekte harcamış olsaydı, (umarız ki) dostları ve onlar kadar kasap, fırıncı ve içki kaçakçısı gibi, harcanan bu parayı ellerine geçirenler de hoşnut kalırdı. Ama eğer o adam parasını, meselâ tramvaya ihtiyaç olmayan bir yerde tramvay rayları döşemeye harcarsa, büyük bir emek yığınını, bu emeklerin kimseyi hoşnut edemediği kanallara aktarmış olur. Gelgelelim, yatırımın başarısızlığa uğraması yüzünden bu adam yoksul düşerse, ona haketmediği bir talihsizliğin kurbanı olmuş gözüyle bakılır, parasını insan severlik yolunda harcayan hovarda ise, budala diye, hafifmeşrep diye hor görülür.

Bütün bunlar sadece bir girişten ibaret. Gayet ciddî olarak şunu söylemek isterim ki, modern dünyada ÇALIŞMANIN erdem olduğuna inanma yüzünden çok büyük zararlar doğmaktadır ve mutluluğa giden yol, refaha giden yol, çalışmanın örgütlü bir düzen içinde azaltılmasından geçer. önce : **ÇALIŞMA NEDİR?**

Çalışma iki çeşittir : birincisi, yeryüzünde veya yeryüzüne yakın bulunan maddenin durumunu, böyle başka bir maddeye göre ***değiştirmek****; İkincisi de, başkalarına, yeryüzünde veya yeryüzüne yakın bulunan bir maddenin durumunu, böyle başka bir maddeye göre değiştirmelerini* ***söylemekti****r.*

Birinci cins çalışma tatsızdır ve az para getirir; ikinci cins çalışma ise tatlıdır ve çok para getirir, ikinci cins çalışma çok çeşitlidir: emir verenler yanısıra, ne gibi emirler verileceği konusunda akıl verenler de vardır. Genellikle, iki insan grubu tarafından aynı anda, birbiriyle taban tabana zıt iki cins akıl verilir; buna da siyaset denir. Bu cins çalışma için gerekli marifet akü verilecek konu üzerinde değil, meselâ reklâmcılık gibi, inandırıcı konuşma ve yazma sanatı üzerinde bilgi sahibi olmaktır.

Amerika'da değilse bile, bütün Avrupa'da, bu her iki cins işçi sınıfından çok daha fazla saygı gören üçüncü bir sınıfa mensup insanlar vardır. Bunlar, toprak mülkiyetini ellerinde bulundurmak yoluyla, yaşama ve çalışma hakkını kendilerine bir imtiyaz diye verdikleri başka insanlardan bu imtiyazlara karşılık para alanlardır. Bu toprak sahipleri aylaktırlar, bu bakımdan, benim onlara övgü düzeceğim sanılabilir. Ne yazık ki, bunların aylaklığı ancak başkalarının emeği sayesinde mümkün olabilmektedir; gerçekten de, bunların rahat aylaklığa duydukları arzu, çalışmayı öğütleyen tüm kutsal vaazların tarihsel kaynağıdır. Bunların en istemeyecekleri şey, başkalarının da onlar gibi aylak kalmasıdır.

Uygarlığın başlangıcından Endüstri Devrimine kadar insan, bir kural olarak, çok çalışmak suretiyle kendisinin ve ailesinin geçimi için gerekli olandan ancak biraz daha fazlasını üretebiliyordu, hem de karısı da en aşağı onun kadar çok çalıştığı ve çocukları yetişir yetişmez emeklerini anne ve babalarınınkine kattıkları halde. Zorunlu ihtiyaçları karşıladıktan sonra artan az miktardaki üretim fazlası ise, onu üretenlere kalmıyor, savaşçılar ve papazlar tarafından iç ediliyordu. Kıtlık zamanlarında üretim fazlası olmuyordu; ama savaşçılarla papazlar yine de, başka zamanlarda olduğu kadar kazanç sağlıyorlar ve bunun sonucu olarak da birçok işçi açlıktan ölüyordu. Bu sistem Rusya'da 1917'ye kadar sürdü, Doğu'da hâlâ

sürmektedir; İngiltere'de ise, Endüstri Devrimine rağmen, Napolyon savaşları süresince ve yeni fabrikatörler sınıfının güçlendiği yüz yıl öncesine kadar bütün şiddetiyle süregeldi. Amerika'da bu sistem, Güney hariç, devrimle birlikte sona erdi. Bu kadar uzun zaman süren ve ancak yakın zamanlarda sona eren bir sistem doğallıkla, insanların düşünce ve görüşlerinde derin izler bırakmıştır. Çalışmanın istenilir bir şey olduğunu doğal karşılamamız, çoğunlukla bu sistemden bize kalan bir alışkanlıktır ve alışkanlıktan doğma bu inanç endüstri dönemi öncesine ait olduğu için de modern dünyaya uydurulmamıştır. Modern teknik, aylaklığın sadece imtiyazlı sınıflara ait bir imtiyaz değil, bütün toplum içinde eşit dağılan bir hak olabilmesini, birtakım sınırlar içinde mümkün kılmıştır. **Çalışma ahlakı, köle ahlakıdır, modern dünyada ise köleye ihtiyaç yoktur.**

İlkel toplumlarda köylüler, kendilerine kalsa, savaşçılarla papazların iç ettikleri o bir parçacık üretim artıklarından yine kendileri yararlanırlardı; bu apaçıktır, ama şurası da aynı derecede açıktır ki, köylüler kendi başlarına kalsalardı ya daha fazla tüketir, ya da daha az üretirlerdi. Başlangıçta köylülerin üretimde bulunmaları ve üretim artıklarının başkaları tarafından iç edilmesine göz yummaları, kaba kuvvet zoruyla oluyordu. Ne var ki, yavaş yavaş bu köylülerin bir çoğuna, üretim artıklarının bir bölümü bazı aylakların geçimini sağlamaya gitse bile, çok çalışmanın kendileri için görev olduğunu aşılayan bir ahlak anlayışını kabul ettirmenin mümkün olduğu anlaşıldı. Bu sayede, köylüleri çalıştırmak için başvurulması gerekli zorlamanın dozu, bununla birlikte de hükümetin harcamaları azaldı. Bugün eğer **İngiltere'de kralın bir işçiden fazla geliri olmaması önerilse, İngiliz işçilerinin yüzde doksan dokuzunun bu öneriden dolayı tüyleri diken diken olurdu.** Tarihsel bakımdan konuşursak, görev kavramı, iktidar sahipleri tarafından başkalarına kendi çıkarlarından çok efendilerinin çıkarı için yaşamaları gerektiği düşüncesini aşılamakta bir araç olarak kullanılmıştır. Doğallıkla, iktidar sahipleri kendi çıkarlarının, insanlığın daha geniş çaptaki çıkarlarıyla özdeş olduğuna kendi kendilerini inandırarak, bu olguyu yine kendi kendilerinden saklamaktadırlar. <u>Bazı hallerde bu doğrudur; meselâ Atina'lı köle sahipleri boş zamanlarının bir bölümünü, uygarlığa sürekli bir katkıda bulunma yolunda harcarlardı ki, böyle bir şey âdil bir İktisadî sistemde mümkün olamazdı.</u> Uygarlık için boş vakit şarttır, eski zamanlarda ise bir azınlığın boş vakte sahip olabilmesi, büyük bir çoğunluğun emeği sayesinde gerçekleşebiliyordu. <u>Şu var ki, bu insanların harcadığı emeğin bir değeri vardı — çalışmak iyi olduğu için değil, boş vakit iyi olduğu için.</u>

Modern teknik sayesinde de uygarlığa zarar vermeksizin boş vakti insanlar arasında pay etmek mümkün olabilirdi.

Modern teknik, yaşamak için herkesin ihtiyaç duyduğu şeyleri elde etmekte harcanan emek miktarını büyük çapta azaltmıştır. Savaş içinde bunun böyle olduğu açıkça görüldü. Savaş sırasında, silâh altındaki bütün erkekler, casusluk işinde, propaganda işinde, mühimmat imalâtında, ya da savaşla ilgili devlet dairelerinde çalışan bütün erkek ve kadınlar üretim faaliyetlerinden çekilip alınmış bulunuyorlardı. Buna rağmen, müttefikler safındaki kalifiye olmayan işçiler arasındaki fiziksel refah düzeyi, savaş öncesi veya savaş başlarındakine oranla çok daha iyi idi. Bu olgunun önem ve anlamını maliye gizlemekteydi: ödünç alma, insanda âdeta geleceğin şimdiki zamanı beslediği izlenimini uyandırıyordu. Ama kuşkusuz, gerçekte böyle bir şey mümkün değildi. İnsan içinde yaşadığı anda var olmayan bir ekmeği yiyemez. Üretimin bilimsel bir biçimde örgütlenmesi sayesinde, modern dünyanın çalışma kapasitesinin sadece bir bölümünü kullanmakla modern insan yığınlarına oldukça rahat bir

hayat sağlanabileceğini, savaş, tartışmaya yer bırakmayacak kadar kesinlikle göstermiş bulunuyor. Savaştırmak ve savaş sanayiinde çalıştırmak için erkekleri serbest bırakmak amacıyla yaratılan bilimsel örgüt, eğer savaştan sonra da korunsa ve çalışma saatleri dörde indirilseydi, herkesin refahı yerinde olurdu. Halbuki böyle yapılacağına, o eski karmaşık sisteme dönüldü, emeklerine ihtiyaç duyulan insanlar uzun saatler çalıştırıldı, emeklerine ihtiyaç duyulmayanlar ise işsizlik yüzünden aç kalmaya bırakıldı. Neden? Çünkü çalışma görevdi de ondan; çünkü insanın, ürettiği oranda değil, ölçüsü çalışkanlık olan erdemi oranında ücret alması gerekiyordu da ondan.

Bu, içinde doğduğu koşullarla zerrece benzerliği bulunmayan bambaşka koşullara uygulanan Köle Devleti ahlakıdır. Bunun felaketli sonuçlar doğurmasına hiç şaşmamalı. Bir örnek alalım. Belirli bir zaman içinde bir takım insanların çamaşır mandalı yapımında çalıştıklarını varsayalım. Bunlar günde (diyelim ki) sekiz saat çalışarak, dünyanın bütün mandal ihtiyacını karşılayacak kadar üretim yapmaktadırlar. Birisi çıkar, aynı sayıda işçinin aynı çalışma süresi içinde öncekinin iki katı mandal yapmasını sağlayan bir buluş kor ortaya. Ama dünyanın iki kat fazla mandala ihtiyacı yoktur; mandallar zaten o kadar ucuzdur ki, daha ucuza satılsa bile, daha fazla satın alan olmayacaktır. Aklı başında bir dünyada olsa, bu durumda, mandal yapımıyla uğraşan herkes sekiz yerine dört saat çalışır, ama bunun dışında her şey yine eskisi gibi yürürdü. Gelgelelim, içinde yaşadığımız dünyada böyle bir şey ahlak bozucu sayılır, içinde yaşadığımız dünyada insanlar hâlâ sekiz saat çalışmakta, gerektiğinden çok sayıda mandal yapılmakta, birtakım insanlar iflas etmekte ve mandal yapımında çalışan işçilerin yarısı işten atılmaktadır. Bunun sonunda yine öteki planda olduğu kadar boş vakit kalır insanlara, ama bu sefer insanların yarısı çok fazla çalışırken, öbür yarısı tüm aylaktır. İşte, nasıl olsa kalacak boş vakit bütün insanlık için bir mutluluk kaynağı haline getirileceğine, bu şekilde ne yapılıp edilip evrensel bir sefalet kaynağı haline getirilmektedir. Bundan daha büyük bir delilik düşünülebilir mi?

Yoksul insanların boş vakitleri olması fikrini zenginler öteden beri nefretle karşılamışlardır. On dokuzuncu yüzyılda İngiltere'de erkekler için günlük normal çalışma süresi on beş saatti; çocuklar genellikle on iki saat, ama çok kere de yetişkin erkekler kadar çalışırlardı. Ukalâ işgüzarlar bu çalışma saatlerinin çok fazla olduğu fikrini ileri sürdükleri zaman onlara, çalışmanın yetişkin erkekleri içkiden, çocukları da yaramazlıktan alıkoyduğu söyleniyordu. Çocukluğumda, şehirli erkek işçilerin oy hakkını kazanmasından az sonra resmî tatil günleri yasalaşınca, üst sınıflar çok kızdılar. Yaşlı bir Düşesin şöyle dediğini hatırlıyorum : "Tatil yoksulların nesine gerek? Onlar ÇALIŞMAK zorundadır." Gerçi zamanımızın insanları bu Düşes kadar açık yürekli değiller; ama aynı duygu onlarda da güçlüdür ve bu duygu, içinde bulunduğumuz İktisadî keşmekeşin esas kaynağıdır.

Çalışma ahlakı anlayışını bir an için açık yüreklilikle, kör inançlara bağlı olmaksızın düşünelim. Her insan hayatında ister istemez belirli miktarda bir insan emeği ürünü tüketir. Çalışmanın genellikle tatsız bir şey olduğunu kabul edersek, insanın kendi ürettiğinden fazlasını tüketmesi adaletsizliktir. İnsan doğallıkla, meselâ hekimlikte olduğu gibi, mal yerine hizmet sağlayabilir; ama ne olursa olsun, yediğine ve başını bir çatı altına sokmasına karşılık bir şey sağlamalıdır. Çalışmanın ancak bu kadarı bir görev sayılmalıdır; ama ancak bu kadarı.

S.S.C.B. dışındaki bütün modern toplumlarda pek çok kimsenin, daha doğrusu, mirasa konan veya zenginle evlenenlerin hepsinin bu asgari çalışmadan bile kaçtıkları gerçeği üzerinde uzun uzadıya durmayacağım. Bu gibilerin aylak kalmalarına izin verilmesi olgusunun, işçilerin ya gerektiğinden çok çalıştırıldıkları ya da aç bırakıldıkları olgusu kadar zararlı olmadığı kanısındayım.

Sıradan işçiler günde dört saat çalışsalardı hem her şeyden herkese yetecek kadar

bulunurdu, hem de ortada işsizlik kalmazdı — tabii, ufak çapta da olsa, aklı başında bir örgütün bulunduğu varsayarak. Bu fikir, hali vakti yerinde olanların hiç hoşuna gitmez, zira onlar, yoksulların boş vakitlerini nasıl kullanacaklarını bilmedikleri inancındadırlar. Amerika'da erkekler çoğunlukla, halleri vakitleri yerindeyken bile uzun saatler çalışırlar; bu gibiler, işsizlik denen o gaddarca ceza dışında, işçilerin boş vakitleri olması fikrini öfkeyle karşılarlar. Gerçekten de bunlar boş vakti kendi oğullarına bile çok görürler. Ne gariptir ki, oğullarının çok çalışmasını isterlerken ve bu yüzden oğulları, uygarlık öğrenmelerine yetecek kadar bile boş vakit bulamazken, bu adamlar karılarıyla kızlarının hiç çalışmamasına aldırış etmezler. Hiçbir iş yapmayanlara duyulan ve aristokratik toplumlarda her iki cinsi de kapsamı içine alan züppece hayranlık, plütokrasilerde yalnız kadınlara duyulabilir; ama böylesi bile, bu hayranlığın sağduyuya sığdırılabilmesine yetmez.

Kabul etmek gerektir ki, boş vaktin akıllıca kullanılması bir uygarlık ve eğitim sonucudur. Bütün ömrünce çok çalışmış bir adam birdenbire boş kalsa sıkılır. Ama önemli miktarda boş vakti olmayan insan da en iyi şeylerin birçoğundan yoksun kalır. Halk yığınlarının bu yoksunluğu çekmesi için artık hiçbir neden kalmamıştır; artık hiç gereği kalmadığı halde aşırı derecede çalışmakta ısrara bizi ancak budalaca ve çoğunlukla başkası hesabına katlanılan bir çilekeşlik devam ettirebilir.

Rusya'da yönetime egemen olan yeni inançta Batının geleneksel öğretilerinden çok değişik bir sürü şey bulunurken, hiç değişmeden kalmış bazı şeyler de vardır. Yönetici sınıfın, özellikle de eğitim propagandasını yürütenlerin emeğin erdemi konusundaki tutumları, dünyada egemen sınıfların "namuslu yoksullar" dediğimiz insanlara öteden beri aşılaya geldikleri tutumun tıpatıp aynıdır. Çalışkanlık, uyanıklık, uzak çıkarlar uğruna uzun saatler, çalışmaya razı olma, hattâ yetkeye boyun eğme, bütün bunlar S.S.C.B.'de yeniden ortaya çıkmaktadır; üstelik S.S.C.B.'de yetke hâlâ Evrenin Hâkiminin İradesini temsil etmektedir, yalnız şimdi buna yeni bir ad verilmiştir: **Diyalektik Materyalizm.** '

Rusya'da proletaryanın kazandığı zaferle, başka ülkelerde feministlerin kazandığı zafer arasında bazı ortak noktalar bulunmaktadır. Yüzyıllardan beri erkekler, kadınların manevi üstünlüğünü kabul etmiş ve iktidar konusunda kendilerinden aşağı durumda bulunmaları yönünden de onları, manevî üstünlüğün iktidardan daha değerli olduğu savıyla avutmuşlardır. Feministlerin öncüleri, erkeklerin erdemin değeri konusunda kadınlara söylediklerinin hepsine inandıkları, ama siyasal iktidarın değersizliği konusunda söylediklerine inanmadıkları için, en sonunda feministler kadınların her ikisine de sahip olması gerektiğine karar verdiler. Fiziksel çalışma bakımından buna benzer bir şey Rusya'da gerçekleşmiştir. Yüzyıllarca, zenginler ve zenginlerin çanak yalayıcıları 'mamuslu emek" üzerine övgüler düzmüşler, basit yaşayışı övmüşler, yoksulların cennete gitme olasılığının zenglnlerinkinden çok olduğunu aşılayan bir dini öğretmişler ve genellikle, tıpkı kadınların cinsel köleliklerinden özce bir soyluluk kazandıkları fikrine, erkeklerin onları inandırmaya çalışmaları gibi, bedenleriyle çalışan işçileri, maddenin uzaydaki durumunu değiştirmenin onlara özel bir soyluluk kazandıracağı fikrine inandırmaya çalışmışlardır. **Rusya'da, bedenle çalışmanın üstünlüğü konusundaki bütün bu öğretiler ciddiye alınmış, bunun bir sonucu olarak da bedenle çalışanlar başka herkesten fazla yüceltilmişlerdir. Bu durumu canlandırma yolundaki girişimler ruh bakımından aynı olmakla birlikte, amaç bakımından değişiktir : bu girişimlerin amacı, özel işlerde çalıştırılacak fedaî işçiler yetiştirmektir. Şimdi gençlerin önüne konulan ülkü bedensel çalışmadır ve bu ülkü bütün ahlâk öğretilerinin temelini meydana getirmektedir.**

Şimdilik, bütün bunlar belki de yararlı olabilir. Doğal kaynakları zengin koskoca bir ülke gelişmeye hazırlanmaktadır ve borç almadan gelişmesini tamamlamak zorundadır. Bu koşullar içinde çok çalışmak zorunluğu vardır ve bu çok çalışmanın ödülü de büyük bir olasılıkla, görülecektir. **Ama uzun saatler çalışmak zorunda kalınmadan herkesin rahat edebileceği noktaya ulaşınca ne olacaktır?**

Batı'da, bu problemle uğraşmak için çeşitli yollar vardır bizim elimizde. Biz İktisadî adaleti gerçekleştirmeye kalkışmadığımız için tüm ulusal gelirin büyük yüzdesi, nüfus içinde büyük bir bölümü hiç çalışmayan küçük bir azınlığa gider. **Üretim hiçbir şekilde bir merkezden yönetilmediği için, sürüyle gereksiz şey üretiriz.** Nüfusun bir bölümünü gerektiğinden çok çalıştırmak suretiyle geri kalanların emeğinden vazgeçebildiğimiz için, çalışan nüfusun büyük yüzdesini aylak bırakırız. **Bu yöntemler yetersiz kalınca da savaş çıkarırız: havaî fişekleri ömründe ilk kez görmüş çocuklar gibi, bir kısım insanlara yüksek güçte patlayıcı maddeler yaptırır, bir kısmına da bunları patlattırırız.** Bütün bu düzenleri bir araya getirerek, sıradan insanların kaderinin çetin bir bedensel çalışma olduğu fikrini, güç de olsa yaşatmayı beceririz.

İktisadî adalet ve üretimin merkezden yönetilişi dolayısıyla, Rusya'da bu problem ister istemez değişik bir biçimde çözülecektir. Zorunlu ihtiyaç maddeleri ve temel rahatlıklar herkese sağlanır sağlanmaz bu problemi çözmek için başvurulacak akıllıca yol, daha fazla boş vaktin mi, yoksa daha fazla mal üretiminin mi tercih edileceği konusunda her aşamada halkoyuna danışılarak, çalışma saatlerini derece derece azaltmak olurdu. Ama çok çalışmanın erdem olduğu bir kere aşılanmış bulunduğuna göre, içinde boş vaktin çok, çalışmanın ise az olduğu bir cennet hedefine yetkililerin nasıl ulaşabileceklerini kestirmek zordur. Yetkililerin durmadan yeni planlar ortaya atarak, böylece, kazanılmış boş vakti gelecekteki verimliliğe feda edecekleri daha büyük bir olasılık gibi gözüküyor. Geçenlerde Rus mühendislerinin hazırladıkları ustalıklı bir plânla ilgili yazılar okumuştum; bu plân, Kara Deniz'in ortasına bir baraj oturtarak Beyaz Denizle Sibirya'nın Kuzey kıyılarının iklimini ılımanlaştırmak amacını güdüyordu. Hayranlıkla karşılanacak bir plân gerçi, ama aynı zamanda emekçilerin en soyluları 'Kuzey Buz Denizi'nin buzlu alanlarıyla tipileri arasında çalıştırılırken, proletaryanın rahatını daha bir kuşak geciktirecek bir plân. Böyle bir şey, eğer gerçekleşirse, bu, çok çalışma kavramına, artık çok çalışmaya ihtiyaç duyulmayan bir tembellik düzeyine ulaştıracak araçtan çok, kendi başına bir amaç gözüyle bakmanın sonucu olacaktır.

Gerçek odur ki, maddenin bir bölümü varlığımız için zorunlu olduğu halde, maddeye durmadan biçim ve yer değiştirmek hiç de insan hayatının amaçlarından biri değildir. Eğer öyle olsaydı, kanal açma işinde çalışan her ameleyi Shakespeare'den üstün tutmamız gerekirdi. Bu hususta bizi yanlış yöne sevkeden iki neden vardır. Birincisi, yoksulların hallerinden hoşnut olmalarını sağlama zorunluluğudur ki, bu zorunluk binlerce yıldan beri zenginleri, çalışmanın erdem olduğu konusunda vaaz vermeye — kendileri bu hususta erdemsiz kalmak için ne gerekirse yaptıkları halde — sevketmiştir. İkincisi de, yeryüzünde meydana getirebileceğimiz hayret edilecek değişikliklerden haz duymamıza sebep olan, yeni, makineleşme zevkidir. Bu iki güdünün hiçbiri, bedeniyle çalışan işçi üzerinde bir etki uyandırmaz. Bedeniyle çalışan işçiye, hayatının en iyi bölümü üzerine ne düşündüğünü sorackak olsanız, size şöyle söylemesi olasılığı pek yoktur : **"Bedensel çalışmadan zevk duyuyorum, çünkü bedensel çalışma bana, insanoğlunun yapabileceği en soylu işi yaptığım duygusunu veriyor, ayrıca insanoğlunun üzerinde yaşadığı gezegeni ne kadar**

değiştirebildiğini düşünmek de hoşuma gidiyor. Gerçi bedenimin belirli süreler içinde dinlenmeye ihtiyacı var ve ben bu ihtiyacı elimden geldiği kadar gidermek zorundayım, ama yine de en mutlu anlarım, sabah olup da çalışmaya başladığım anlardır, zira ruhumu doyuran kaynak çalışmadır." Bedenleriyle çalışan işçilerin böyle bir şey söylediklerini hiç duymadım. Onlar çalışmaya hangi gözle bakılması gerekiyorsa o gözle, yani, geçimlerini sağlamanın zorunlu bir koşulu gözüyle bakarlar ve duyabilecekleri mutluluğu da serbest saatleri içinde bulurlar.

Denilecektir ki, aylaklığın azı iyidir, ama insanlar yirmi dört saatte topu topu dört saat çalışsalardı, günlerini nasıl geçireceklerini bilemezlerdi. Bu görüş modern dünyada geçerli olduğu oranda, uygarlığımız için bir yüz karasıdır; bu görüş daha önceki dönemlerin hiçbirinde geçerli olamazdı. Eskiden kaygısızlığa, oyuna bir yer vardı; verimlik fikrine bir dine sarılır gibi bağlanılması, insanlar arasında kaygısızlığın da, oyunun da yerini bir dereceye kadar daraltılmış bulunuyor. Modern insan her şeyin, o şeyin kendisi için değil de, başka bir şey uğruna yapılması gerektiğine inanıyor. Meselâ ciddiliği hayatlarında hiçbir vakit elden bırakmayan yaradılışta olan insanlar, durmadan, sinemaya gitmeyi kötülemekte ve bize, sinemanın gençleri suç işlemeye yönelttiğini söylemektedirler. Ama buna karşılık film yapımıyla ilgili her türlü çalışma saygıyla karşılanmaktadır, çünkü bu çalışmalar para getirmektedir, istenilir eylemin, kâr getiren eylem olduğu anlayışı her şeyi tepetaklak etmiştir. Size et sağlayan kasap, size ekmek sağlayan fırıncı övgüye değer kişilerdir, çünkü bunlar bu işlerden para kazanırlar; ama bunların size sağladığı besinleri siz sadece çalışmak için güç kazanmak amacıyla değil de, bunun yanısıra sırf yemek zevki için de yiyorsanız, hafifmeşrebin birisiniz demektir. Daha genel söylersek, para kazanmak iyi, para harcamak kötü sayılmaktadır. Para kazanmakla, para harcamanın bir alışverişin iki yönü olduğunu düşündüğümüz zaman, birinin iyi, ötekinin de kötü sayılması çok saçmadır; o zaman insan, anahtarların iyi, anahtar deliklerinin kötü olduğunu da savunabilir. **Mal üretiminde eğer bir erdem varsa, bu erdem, o malın tüketilmesinin sağlayacağı üstünlükten gelmelidir.** Toplumumuzda birey, kâr için çalışır; ama onun çalışmasının toplumsal amacı, ürettiği şeyin tüketilmesi olmak gerektir. Çalışkanlığı artırıcı etkenin kâr sağlamak olduğu bir dünyada insanların duru bir biçimde düşünebilmelerini zorlaştıran şey, bireyle toplumsal üretimin amacı arasındaki bu ayrılıktır işte. Bizler üretimi gerektiğinden değerli, tüketimi de gerektiğinden değersiz tutarız. Bunun bir sonucu olarak da, eğlencenin ve basit mutluluğun önemini çok küçümser, üretimin değerini tüketiciye verdiği hazla ölçmeyiz.

Çalışma saatlerinin dörde indirilmesini önerirken, geri kalan bütün vakit ille de saçma sapan şeylerle harcanmalıdır demiyorum. Dört saatlik çalışmanın bir insana, yaşamak için gerekli ihtiyaç maddeleriyle rahatlıkları sağlayabilmesi ve insanın geri kalan zamanını dilediği gibi kullanabilmesi gerektiğini söylemek istiyorum. Böyle herhangi bir toplumsal sistemde eğitimin şimdikinden daha ileriye götürülmesi ve eğitimin kısmen, boş vakitlerini akıllıca kullanabilmelerini mümkün kılacak zevk inceliklerini insanlara kazandırmayı hedef alması esastır. Zevk inceliklerinden söz ederken de sadece "alimâne" sayılan şeyleri anlatmak istemiyorum. Kuş uçmaz kervan geçmez uzak köşeler dışında köylü dansları ölmüştür, ama bu dansların işlenmesini, mükemmelleştirilmesini sağlayan güdüler insan doğasında hâlâ var olmalıdır. Şehir insanlarının zevkleri nitelik bakımından çoğunlukla pasif hale gelmiş bulunuyor: sinema seyretmek, futbol maçlarını izlemek, radyo dinlemek v.b. Bunun nedeni de, şehirlilerin bütün enerjilerini çalışmada tüketmeleridir; eğer daha çok boş vakitleri

olsaydı, şehirliler yine eskiden olduğu gibi, bizzat kendilerinin eylemli rol oynadıkları eğlencelerin tadını çıkarırlardı.

Geçmişte ufak bir aylak sınıf, büyük bir çalışan sınıf vardı. Aylak sınıf, toplumsal adalet açısından hiç de hak etmediği imtiyazlardan yararlanıyordu; dolayısıyla bu sınıf ister istemez baskıya yöneliyor, nefret uyandırıyor ve imtiyazlarını haklı gösterecek kuramlar icat etmek zorunda kalıyordu. Bu olgular aylak sınıfın mükemmelliğini büyük çapta azaltmış, ama bu gerilemeye rağmen, bizim uygarlık dediğimiz şeyin hemen hemen tümünü bu sınıf yaratmıştır. Sanatı geliştiren, bilimleri bulan bu sınıftır; bu sınıf kitaplar yazmış, bu sınıf felsefeler ortaya atmış ve toplumsal ilişkileri bu sınıf inceltmiştir. Hattâ baskı altındakilerin kurtuluşu bile genellikle yukarıdan aşağı doğru gelişmiştir. Aylak sınıf olmasa, insanlık barbarlıktan hiç kurtulamazdı.

Bununla birlikte hiçbir görev taşımayan aylak sınıfta, aylaklığın babadan oğula geçmesi yöntemi olağanüstü denecek kadar zararlı olmuştur. Bu sınıfa mensup olanların hiçbirine çalışkanlık öğretilmediği gibi, bu sınıf tan olanlar bütünüyle olağanüstü bir zekâya da sahip değildiler. Bu sınıftan bir Darwin çıkmış olabilir, ama Darvin'in karşısına da tilki avından ve yasak yerde avlananları cezalandırmaktan daha zekice hiçbir şey düşünemeyen on binlerce eşrafı koymak gerektir. Aylak sınnıfın rastgele ve bir yan ürün olarak sağladığı şeyleri zamanımızda üniversiteler sözümona sistemli bir yoldan sağlamaktadır. Bu büyük bir ilerlemedir, ama bunun da kendine göre bazı geriletici yanları vardır. Üniversite hayatı genel olarak dünyada yaşanılan hayattan o kadar değişiktir ki, akademik bir ortamda yaşayan kimseler sıradan erkeklerle kadınların düşünce sorunlarının farkında olamamaktadırlar; üstelik, akademik ortamda yaşayanların kendilerini anlatış tarzları, niteliği dolayısıyla, genel halk yığını üzerinde fikirlerinin gerektiği gibi etkili olabilmesini sağlayamamaktadır. Üniversitelerin noksanlarından biri de, burada araştırmaların örgütlü oluşu dolayısıyla, özgün bir araştırmada bulunmak isteyecek bir insanın cesaretinin kırılması ihtimalinin büyük oluşudur. Bundan ötürü akademik kuruluşları, yararlı olmakla birlikte, kendi duvarları dışında kalan, herkesin yararlılıktan uzak amaçlar peşinde koştuğu bir dünyadaki uygarlığın çıkar bekçiliğini yapmaya yetersizdirler.

Hiç kimsenin günde dört saatten çok çalışmak zorunda kalmayacağı bir dünyada bilime meraklı olan herkes aç kalmadan bilimle uğraşabilecek, her ressam, tabloları ne kadar mükemmel olursa olsun, aç kalmadan resim yapabilecektir. Genç yazarlar, anıtsal eserlerini verebilmek için İktisadî bağımsızlıklarını kazanmak kaygusuyla önce geçim sağlayacak ıvır zıvır eserler vererek dikkati çekmek, neden sonra anıtsal eserlerini verme zamanı gelince de hem böyle büyük eserler verme iştahını, hem de yeteneğini kaybetmiş bulunmak zorunda kalmayacaklardır. Meslek çalışmaları sırasında iktisat ya da yönetimin herhangi bir evresine ilgi duyanlar, üniversiteden olan iktisatçüarın eserlerini çoğunlukla gerçek yönünden noksan bırakan akademik çalışma yönteminin bağlayıcılığı bulunmaksızın, kendi fikirlerini geliştirebileceklerdir. Tıp adamlarının, tıbbî gelişmeleri öğrenecek kadar zamanlan olacak, öğretmenler kendi gençliklerinde öğrendikleri ve aradan geçen zaman içinde gerçeğe uymadıkları meydana çıkmış olabilecek şeyleri alışılagelmiş yöntemlerle öğretebilmek için kendilerini parçalarcasına çabalamak zorunda kalmayacaklardır.

Hepsinden önemlisi, sinir bozukluğu yerine, yorgunluk, bıkkınlık, hazımsızlık yerine mutluluk olacak, yaşama sevinci bulunacaktır. Zorunlu çalışma, boş zamanları zevkli kılmaya yetecek kadar olacak, ama bitkinlik yaratacak kadar olmayacaktır, insanlar boş zamanlarında

yorgun olmayacaklarından, sadece pasif ve yavan eğlenceler istemeyeceklerdir, insanların hiç değilse yüzde biri, meslek çalışımdan dışındaki vakitlerini şu ya da bu cins bir kamu yararını hedef tutan çalışmalara ayırabilecekler ve bu çalışmalar geçim sağlamak kaygusuyla yapılmadığı için de, özgünlüklerinin karşısına çıkacak hiçbir engelle karşılaşmayacakları gibi, yaşlı üstatların koyduğu ölçülere uymak zorunda da kalmayacaklardır. Ama aylaklığın üstünlükleri sadece bu gibi özel durumlarda ortaya çıkmakla kalmayacaktır. Sıradan erkeklerle kadınlar, mutlu yaşama fırsatı elde edeceklerinden daha şefkatli olacaklar, kendi görüşlerine uymayanlara daha hoşgörüyle ve daha az kuşkuyla bakacaklardır. Kısmen bu nedenle, kısmen de savaş uzun ve zorlu çalışmaları gerektireceğinden, savaş isteği ortadan kalkacaktır. iyi huyluluk, bütün törel nitelikler içinde, dünyanın en çok ihtiyaç duyduğu bir niteliktir ve iyi huy, çetin çabalarla dolu bir hayatın değil, rahatın, güvenlik duygusunun bir ürünüdür. Modern üretim yöntemleri hepimize rahat etme ve kendimizi güvenlik içinde duyma olanağını verdiği halde, bizler bunun yerine, bazı insanların aşırı derecede çalışması, bazılarının da açlıktan kıvranması yöntemini seçmişizdir. **Şimdiye kadar hep, tıpkı makinelerin bulunmadığı zamanlarda olduğu gibi bütün enerjimizi ortaya koymayı sürdürdük, yaptığımız budalalıktı, ama sonuna kadar da budalalıkta diretme için hiçbir neden yok ortada.**

Sh:9–26

GENÇLERİN KİNİZMİ ÜZERİNE / BERTRAND RUSSEL

Türkçesi: Mete ERGİN

[1929'da yazılmıştır.]

Batı dünyası üniversitelerini ziyaret eden herhangi bir kişi, zamanımızın akıllı gençlerinin, eski zaman gençliğinden çok daha fazla kinik oluşu karşısında şaşırıp kalabilir. Rusya'da, Hindistan'da, Çin'de veya Japonya'da durum böyle değildir; Çekoslovakya'da, Yugoslavya'da, Polonya'da, hele yaygın bir biçimde Almanya'da böyle olacağını sanmıyorum. Ne var ki, kinizm, İngiltere'de, Fransa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde hiç kuşkusuz akıllı gençlerin dikkati çeken bir belirgin özelliğidir. Batıda gençliğin neden kinik olduğunu anlayabilmeniz için, Doğu'da gençliğin neden kinik olmadığını anlamanız lazımdır.

Rusya'da gençlik kinik değildir, çünkü orada gençlik bütün olarak Komünist felsefesini kabul ettiği gibi, aklın yardımıyla sömürülmeye hazır doğal kaynaklarla dolu koskocaman bir ülkeye de sahiptir. Dolayısıyla orada gençliğin önünde, işe yarayacağına inandıkları bir meslek hayatı vardır. Ütopya yaratma süreci içinde boru döşerken, demiryolu kurarken ya da köylülere dört millik bir cephe üzerinde Ford markalı traktörleri aynı anda kullanmayı öğretirken hayatın amaçlarını düşünmek zorunda değilsiniz. İşte bunun bir sonucu olarak Rus gençliği zindedir, ateşli inançlarla doludur.

Hindistan'da en ağırbaşlı gençlerin inancı, İngiltere'nin kötü olduğudur : Descartes'in varoluşu gibi, *bu öncülden yola çıkıp sonuç olarak bütün bir felsefeyi meydana getirmek mümkündür.

* Russell burada Descartes'm, «Düşünüyorum, o halde varım.» önermesini kastediyor. B. Russell, Deseartes'ın bu önermesinin, dolayısıyla bu önermeye dayanarak çıkardığı bir çok sonuçların da yanlış olduğunu iddia etmektedir.

Bak. Aynı yazarın, «Portraits from Memory» adlı eserinde, «Mind and Matter» başlıklı deneme, s. 137-139. (Ç. Notu).

İngiltere'nin Hıristiyan oluşu gerçeğinden hareket edilerek, duruma göre, Hinduizmin ya da Müslümanlığın biricik hak dini olduğu sonucu çıkarılabilir. İngiltere'nin kapitalist bir ülke, bir endüstri ülkesi olduğu gerçeğinden hareket edilerek, mantığı yürütenin meşrebine göre, İngiliz kapitalizm ve endüstriyalizmiyle savaşabilmek için biricik silah olarak yerli endüstriyi, yerli kapitalizmi geliştirmek üzere ya herkesin eline bir öreke alıp yün eğirmesi, ya da ağır gümrük vergileri konulması gerektiği sonucu çıkarabilir. İngiltere'nin Hindistan'ı fiziksel güce başvurarak elinde tuttuğu gerçeğinden hareket edilerek, beğenilecek biricik kuvvetin ahlâk kuvveti olduğu çıkarılabilir. Hindistan'da milliyetçilik hareketlerinin kovuşturmaya uğraması, bu milliyetçilik hareketlerinin kahramanlık sayılmasına yetmekte, ama ziyan olmuş çabalar sayılmasına yetmemektedir. Anglo-İndianlar işte bu şekilde, Hindistan'ın akıllı gençlerini kinizm kırgınından korumaktadırlar.

Çin'de İngilizlere duyulan nefret de kendine düşen rolü oynamıştır, ama İngiltere bu ülkeyi hiçbir zaman fethetmediği için, Hindistan'dakine oranla çok ufak bir rol olarak kalmıştır bu. Çin gençliği yurtseverliği gerçek bir Batıcılık hevesiyle, tıpkı bundan elli yıl önce Japonya'da görüldüğü biçimde birleştirmiştir. Çin gençliği Çin halkının aydınlanmasını, özgür ve müreffeh olmasını isterler; bu sonuca ulaşılması için de önlerinde tam onlara göre iş vardır. Çin gençliğinin ülküleri, Çin'de henüz eskimeye başlamadığı anlaşılan on dokuzuncu yüzyıldan kalmadır. Çin'de kinizm, imparatorluk rejimi memurları arasında vardı ve 1911 yılından beri ülkenin aklını başından alan birbirine düşman militaristler arasında da sürdü, ama artık modern entellektüellerin düşüncelerinde kinizmin yeri yoktur.

Japonya'da genç entellektüellerin düşünceleri ile, Avrupa Kıtasında 1815-1848 yıllarında geçerli olan düşünce arasında oldukça benzerlik vardır. Liberalizmin parolaları hâlâ güçlüdür; parlamenter hükümet, konu, düşünce ve söz özgürlüğü. Geleneksel derebeyliğe ve baskıya karşı yürütülen mücadele, gençleri uğraştırmaya ve hep istim üstünde tutmaya yetmektedir.

Batının ukalâ gençliğine bütün bu gayret, bu ateş bir parça kaba gelmektedir. Batı gençliği, her şeyi tarafsız olarak incelemiş, her şeyin asimi esasını iyice anlamış ve "gezgin ayın altında dikkate değer hiçbir şey kalmadığını" görmüş olduğuna kesinlikle inanmıştır. Bunun nedenlerinin birçoğunu eskilerin öğretilerinde aramak gerektir. Bu nedenlerin meselenin köküne indiğini sanmıyorum, zira başka koşullarda gençler eskilerin öğretilerine tepki göstermekte ve kendilerine özgü bir İncil ortaya koymaktadırlar. Eğer zamanımızın Batılı genci sadece kinizmle tepki gösteriyorsa, bunun özel bir nedeni olsa gerektir. Gençler sadece kendilerine söylenene inanamamakla kalmıyorlar, aynı zamanda başka bir şeye de inanamıyorlar. Bu, üzerinde durulması gereken garip bir durumdur. Önce, eski ülküleri teker teker ele alalım ve neden bu ülkülerin zamanımız gençlerine, eskiden olduğu gibi bağlılık ilham etmediğini araştıralım. **Bu gibi ülküler arasında şunları sayabiliriz: din, yurt, ilerleme, güzellik, gerçek. Gençlerin gözünde bunların kusuru nedir?**

DİN. — Burada mesele kısmen entellektüel, kısmen de toplumsaldır. Entellektüel nedenler dolayısıyla bugün pek az yetişkin insanın dinsel inanışında, meselâ St Thomas Aquinas için mümkün olan ifrat derecesini görebiliriz. Modern insanların çoğunun tanrısı biraz müphemdir ve bozularak ya Hayat Gücü, ya da "... doğruluğun yardımcısı olan kudret," halini

almak eğilimindedir. Hattâ müminler bile, dinin, inandıklarını ikrar ettikleri öbür dünyadaki etkilerinden çok, bu dünyadaki etkileriyle ilgilenmektedirler; onlar, bu dünyanın Tanrının izzeti için yaratıldığından da pek o kadar emin değildirler, hatta Tanrının bu dünyanın ıslahı için faydalı bir varsayım olduğuna inançları daha kuvvetlidir. Onlar, Tanrıyı bu dünyevî hayatın ihtiyaçlarının giderilmesine memur ederek, imanlarının gerçekliğine gölge düşürmektedirler. Onlar Tanrıya tıpkı Sebt [Sebt günü : Yahudilerin kutsal günü, Cumartesi; Hıristiyanların dinlenme günü, Pazar] gibi, adeta insanlar için yaratılmış diye düşünmektedirler. Kiliseleri modern ülkücülüğün esası olarak kabul etmemek için, toplumsal nedenler de vardır. Kiliseler, topladıkları bağışlarla, ister istemez mülkiyetin savunucuları haline gelmişlerdir. Kiliseler ayrıca, gençlerin gözüne tamamıyla zararsız görünen birçok zevkleri yasaklayan ve şüphecilerin gözüne gereksiz derecede zalimce görünen birçok işkenceleri ceza olarak veren, ezici törel kurallarla da ilişkilidirler. Mesih'in öğretilerini yürekten kabul eden ciddi gençler tanıdım; onlar kendilerini resmî Hıristiyanlıkla muhalefet halinde ve sanki militan tanrısızlarmışçasına, dinsel kovuşturmaların, dinsel cezaların kurbanı birer kovulmuş olarak bulmuşlardır.

YURT — Birçok zamanlarda ve birçok yerlerde yurtseverlik tutkulu bir inanç olagelmiş ve en iyi kafalar bu inancı tamamıyla onaylamışlardır.

Bu, Shakespeare zamanında İngiltere'de de böyleydi, Fichte zamanında Almanya'da da böyleydi, Mazzini zamanında İtalya'da da böyleydi. Daha hâlâ Polonya'da, Çin'de, Dış Moğolistan'da böyledir. Bu inanç, Batı ulusları arasında hâlâ son derece güçlüdür: bu inanç, siyaseti, kamu harcamalarını, askeri hazırlıkları vb. kontrolünde tutmaktadır. Ne var ki, aydın gençlik bunu elverişli bir ülkü olarak kabul edememektedir; gençlik bu inancın, baskı altındaki uluslar için uygun olduğunu, ama baskı altındaki uluslar baskıdan kurtulur kurtulmaz, daha önce kahramanca olan milliyetçiliğin hemen baskıcı hale geldiğini anlamış bulunuyor. '**Ağlayan, ama alan' Maria Teresa'dan beri ülkücülerin sempatisini kazanmış olan Polonyalılar, özgürlüklerini Ukrayna'da baskı kurma yolunda kullanmışlardır. İngilizlerin sekiz yüzyıldan beridir uygarlığı zorla öğrettiği İrlandalılar özgürlüklerini birçok iyi kitabın yayınlanmasını önleyecek yasalar çıkarma yolunda kullanmışlardır. Polonyalıların, Ukraynalıları, İrlandalıların da edebiyatı katledişleri karşısında milliyetçilik, ufak bir ulus için bile biraz uygunsuz bir ülkü olarak görünmektedir.** Ama iş güçlü bir ulusa geldi mi, delil daha da güçlenir. Versailles Andlaşması, hükümdarlarının ihanet ettiği ülküleri savunurken ölmemek talihine erenler için hiç de cesaret verici değildir. Savaş sırasında militarizme karşı savaştıklarını bas bas bağırarak ilan edenlerin her biri, savaşın sonunda, kendi memleketleri–nin en önde gelen militaristleri kesilmişlerdir. Bu gibi gerçekler, yurtseverliğin çağımızın başlıca belası olduğunu ve eğer yumuşatılamazsa uygarlığı sona erdireceğini, bütün aydın gençler için apaçık kılmaktadır.

İLERLEME — Bu, aydın gençleririn, çevresinde fazla gürültü koparılan, on dokuzuncu yüzyıldan kalma bir ülküdür. Üretilen otomobil sayısı gibi, tüketilen yer fıstığı sayısı gibi önemsiz şeylerde ölçülebilir ilerleme zaten zorunludur. Gerçekten de önemli olan şeyler ise ölçülemez, dolayısıyla da propagandacının yöntemlerine uygun değildir. Ayrıca, birçok modern icatlar insanları şaşkına çevirmektedir. Radyoyu, telsizleri ve zehirli gazı örnek gösterebilirim. *Shakespeare bir çağın mükemmelliğini o çağın şiir uslûbuyla ölçerdi* (bak. Sonnet XXXII), ama bu ölçü tarzının modasının geçtiği anlaşılıyor.

GÜZELLİK— Gerçi nedendir bilinmez, ama güzellikte insana eski moda gibi gelen bir şey var.

Modern bir ressamı, güzelliği aramakla suçlayacak olsalar, adam öfkesinden küplere binerdi. Şimdi sanatçıların çoğunun, dünyaya karşı duyulan şiddetli bir öfkeden ilham aldıkları, dolayısıyla da her türlü tasadan uzak bir doymuşluk sağlama yerine, anlamlı bir acı verme isteğini taşıdıkları görülüyor. Bundan başka, çeşitli güzellikler, insanın kendini, modern aydınların yapabileceğinden daha çok ciddiye almasını gerektirir. Atina gibi, Floransa gibi küçük bir site Devletinin ileri gelen bir vatandaşının kendini önemli bir kişi gibi hissetmesi o kadar zor olmazdı. O zamanlarda dünya Evrenin merkezi, insanoğlu da yaratılışın amacıydı; o devirdeki insan ise kendi sitesinin en mükemmel insanları barındırdığını, kendisinin ise, kendi sitesinin en mükemmel insanları arasında olduğunu düşünebiliyordu. Bu durumda Aeskilos ya da Dante, kendi sevinç veya üzüntülerini ciddiye alabilirdi. Aeskilos da, Dante de, tek tek insanların duygularının önem taşıdığı ve trajik olayların ölümsüz nazımla yüceltilmeye layık olduğu inancını besleyebilirdi. Halbuki modern insan, bahtsızlığa uğradığı zaman, kendini istatistik toplamın bir parçası gibi hisseder; geçmiş ve gelecek onun önünde, saçma ve önemsiz yenilgilerin meydana getirdiği ürkütücü alaylar halinde uzar. İnsanoğlunun kendi de, sonsuz sessizlikler arasında kısa bir süre için bağırıp çağıran, yaygaralar koparan az çok saçma, çalımlı bir hayvan gibi görünür. Kral Lear, **'Gerekli ihtiyaçları sağlanmamış insan, zavallı, çıplak, oklanmış bir hayvandan farksızdır', [**Kral Lear : Perde III; Sahne IV.]der ve bu fikir alışılmamış bir şey olduğundan onu deliliğe sürükler. Ne var ki, bu fikir modern insan için alışılmış bir şeydir ve onu sadece saçmalığa sürükler.

GERÇEK — Eskiden gerçek mutlaktı, ebediydi ve insanüstüydü. Ben de gençliğimde bu görüşü kabul etmiş, gençlik yıllarımı gerçeğin araştırılmasına adayarak bu yılları yanlış yolda harcamıştım. Halbuki gerçeği boğazlamak isteyen sürüyle düşman ortaya çıkmış bulunuyor : **pragmatizm, behaviyorizm, psikolojizm ve bağıllık fiziği.** Galileo ile Engizisyon, güneşin mi dünya çevresinde döndüğü, yoksa dünyanın mü güneşin çevresinde döndüğü konusunda ayrılıyorlardı. Ama gerek Galileo, gerek Engizisyon, bu her iki görüş arasında dağlar kadar fark bulunduğu düşüncesinde birleşiyorlardı. Her ikisinin de üzerinde birleştikleri nokta, her ikisinin de yanıldıkları noktaydı: aradaki fark sadece kelimeler arasındaki bir farktan ibarettir. Eskiden gerçeğe tapınmak mümkündü; gerçekten de, bu tapınıştaki samimiliği, insan kurban etme alışkanlığı göstermekteydi. **Ne var ki, sadece insanoğluna ait ve bağıllı olan bir gerçeğe tapınmak zordur.** Eddington'a göre yerçekimi yasası, ölçme konusunda alınmış kullanışlı bir karardan ibarettir. Metrik sistem nasıl kadem ve yarda sisteminden daha doğru değilse, yerçekimi yasası da öteki görüşlerden daha doğru değildir.

Doğa ve Doğa'nın yasası gece karanlığında gizliydi;

Tanrı, 'Newton olsun', dedi ve ölçme kolaylaştı.

Bu düşünce yücelikten yoksun görünüyor. Spinoza bir şeye inandığı zaman, entellektüel Tanrı sevgisinin tadına vardığını düşünürdü. Modern insan ya da Marx'la birlikte, kendisini iktisadi güdülerin yönettiği, ya da Freud'la birlikte, rakamların cebrik kuvvetleri teoremi veya Kızıl Deniz'deki direy (fauna) dağılışı hakkındaki inancının temelinde herhangi bir cinsel güdünün yattığı kanısındadır.

Şu ana kadar modern kinizmi, beyinden gelen nedenleri bulunan bir şey gibi, ussal bir yoldan ele aldık. Ne var ki, inanç, modern psikologların bize anlatmaktan hiç usanmadıkları gibi, ussal güdüler tarafından nadiren belirlenir ve aynı şey, şüphecilerin bu olguyu sık sık görmezlikten gelmelerine rağmen, inançsızlık için de doğrudur. Yaygın bir şüpheciliğin

nedenleri ansal olmaktan çok toplumsaldır. **Yaygın şüpheciliğin başlıca nedeni her zaman, iktidarsız rahatlıktır. İktidar sahipleri kinik değillerdir, zira onlar kendi fikirlerini başkalarına zorla kabul ettirebilirler. Baskı kurbanları kinik değillerdir, çünkü onların yürekleri nefretle doludur ve nefret, herhangi başka bir güçlü tutku gibi, kendiyle birlikte bir sürü yan inanç getirir.** Eğitimin, demokrasinin ve toplu üretimin ortaya çıkışma kadar her yerde, entellektüellerin islerin gidişi üzerinde önemli etkileri vardı ve bu etki, o entellektüellerin kafaları kesilse de yine azalmazdı. Modern entellektüel kendini tamamiyle farklı bir durumda bulmaktadır. ister bir pronagandist, ister bir Saray soytarısı olarak hizmetini budala zenginlere satmaya razı olduğu sürece, modern entellektüelin yağlı bir kuyruk bulması, bol gelir sağlaması hiç de zor değildir. Toplu üretimin verdiği sonuç, budalalığın, uygarlığın gelişmesinden bu yana her hangi bir dönemdekine oranla çok daha sağlam bir temele oturmasını sağlamak olmuştur. **Çarlık Hükümeti Lenin'in kardeşini öldürdüğü zaman, bu olay Lenin'i bir kinik yapmadı, zira o, kendisine hayat boyu sürecek ve en sonunda başarıya ulaşacağı bir uğraş ilham eden nefretle doluydu.** Ama Batı'nın daha sağlam ülkelerinde ne böylesine güçlü nefret yaratacak bir neden vardır, ne de böylesine gösterişli bir öç alabilme olanağı. Entellektüellerin yapacağı işi, amaşlan bu entellektüellere — tehlikeli değilse bile — saçma görünebilen Hükümetler ya da zenginler emreder ve ücretlerini de yine onlar öder. Ne var ki, kinizm bu entellektüellerin vicdanlarını duruma uydurabilmelerini sağlar. Gerçi iktidar sahiplerinin her bakımdan hayranlık duyulacak cinsten bir uğraş istediği zamanlar da olduğu doğrudur; bu uğraş türleri içinde en önemlisi bilim, İkincisi de, Amerika'da, kamu mimarisidir. Ama bir adamın eğitimi sadece kitap sınırları içinde kalmışsa— ki çoğunlukla böyle olmaktadır — o adam yirmi iki yaşına geldiğinde, epeyce bilgili olduğu halde, bilgisini kendince önemli bir yolda uygulayamadığını görür. Bilim adamları Batı'da bile kinik değillerdir, zira bunlar akıl, zekâ ve bilgilerinin en değerli yanlarını toplumun tam onayı üe uygulayabilmektedir; ne var ki, onlar bu anlamda, modern entellektüeller arasında olağanüstü denecek kadar talihli sayılırlar.

Eğer bu teşhis doğruysa, modern kinizm sadece vaaz vermekle ya da gençlerin önüne, bu gençlerin vaizleriyle hocalarının fersude kör inançlar deposu içinden seçtikleri daha iyi ülküler koymakla tedavi edilemez. Tedavi ancak entellektüellerin yaratıcı dürtülerini cisimlendirecek bir meslek bulabilmeleriyle gerçekleşecektir. Bunun için de, Disraeli'nin savunduğu şu eski reçeteden başka bir reçete göremiyorum : 'Hocalarımızı eğitiniz'. Ama yine de bu, günümüzde proleterlere de plütokratlara da genellikle verilmekte olandan daha tam bir eğitim, aynı zamanda da, hiç kimsenin yararlanabilmek için yeterli zaman bulamayacağı kadar çok mal üretmeye yönelmiş yararcı istekle yetinmeyen, gerçek kültürel değerleri de hesaba katan bir eğitim olmak zorundadır. Bir insan insan bedeni hakkında belirli birtakım bilgilere sahip olmadıkça o insana hekimlik yaptırmazlar, halbuki bir finansiyer, çalışmalarının banka hesabı üzerindeki etkisi dışında kalan çok yönlü etkilerden tamamıyla habersiz olmasına rağmen, serbeste çalışabilir. İktisat ve Yunan şiirinden sınava girip, bu sınavda başarı kazanmadıkça kimsenin Borsa Oyunları oynamasına izin verilemeyen bir dünya; politikacıların tarih ve modern romanlar üzerine tam bir bilgi sahibi olmak zorunda bulunacakları bir dünya, ne tatlı bir dünya olurdu! Bir para babasının şöyle bir soruyla karşılaştığını aklınıza getirin : "Buğday piyasasını tekelinize alacak olsaydınız, bunun Alman şiiri üzerindeki etkisi ne olurdu?" Büyük örgütlerin artışı dolayısıyla, zamanımızda nedensellik eski zamanlardakinden çok daha karmaşıktır, hele nedenselliğin sonuçlarla birlikte düşünülmesi çok az rastlanan bir şeydir; ama bu örgütleri kontrolleri altında

bulunduranlar, eylemlerinin doğuracağı sonuçların yüzde birini bile bilmeyen cahil insanlardır. Rabelais, üniversitedeki yerini kaybetmek korkusuyla kitabını imzasız yayımlatmıştı. Modern bir Rabelais ise o kitabı hiçbir zaman yayınlatmazdı, zira imzasını atmasa bile, mükemmelleştirilmiş haber alma yöntemleri sayesinde kimliğinin nasıl olsa öğrenileceğini bilirdi. **Dünyaya hükmedenler öteden beri hep budalalar olagelmiştir, ne var ki, bu budalalar, eski zamanlarda şimdiki kadar güçlü değillerdi. Bu bakımdan, bu gibi insanların akıllı olabilmesini sağlamak için bir yol bulunması zorunluğu, eskisine oranla çok daha fazladır. Bu sorun çözülemez mi? İmkânsız olduğunu sanmıyorum, ama bunun kolay olduğunu da asla iddia edemem.**

Sh: 151–160

MODERN CİNSTEŞLİK/ BERTRAND RUSSEL

Türkçesi: Mete ERGİN

[1930'da yazılmıştır.] Amerika'da dolaşan Avrupalı gezgin —hiç değilse kendimden pay biçebilirim — iki tuhaflık karşısında şaşırır : birincisi, Amerika Birleşik Devletleri'nin her tarafında (eski Güney hariç) dikkati çeken aşırı derecedeki düşünüş benzerliği, İkincisi de, oranın cinsi kendine özgü bir yer ve başka her taraftan farklı olduğunu ispatlamak için her yerde görülen şiddetli arzu. Bu tuhaflıklardan İkincisinin nedeni hiç kuşkusuz, birinci tuhaflıktır. Her yerde, yerel bir gurur nedenine sahip olma arzusu vardır, dolayısıyla da her yer, coğrafya, tarih ya da gelenek yönünden seçkin neyi varsa ona çok büyük değer verir. Gerçekte var olan bir örneklik ne kadar büyük olursa, bu bir örnekliği yumuşatacak ayrılıkların peşinde koşmaya Amerikan insanı o derece hevesli görünmektedir. Gerçekte eski Güney, Amerika'nın geri kalan taraflarından çok ayrıdır, o kadar ayrıdır ki, insan kendini adeta başka ülkede sanır. Eski Güney tarımsaldır, aristokratiktir ve geçmişe dönüktür, buna karşılık Amerika'nın öbür bölgeleri endüstriyel, demokratik ve ileriye dönüktür. Eski Güney dışındaki Amerika endüstriyeldir derken, tamamıyla tarımla uğraşılan bölgeleri bile bu kavram içinde düşünüyorum, zira Amerika'da tarımla uğraşan insanların bile düşünüş biçimi endüstriyeldir. Amerikalı tarımcı pek çok modern makina kullanır; demiryolu ve telefonla sıkı sıkıya bağlıdır; ürünlerinin gönderildiği uzak pazarlarla çok ilgilenir; aslında o, herhangi başka bir işte de görebileceğiniz bir kapitalisttir. Avrupa ve Asya'da bilinen köylü tipini Amerikalı hiç bilmez. Bu, Amerika için eşsiz bir nimettir ve belki de Amerika'nın eski Dünya'ya olan üstünlüklerinin en önemlisidir, zira köylü her yerde zalim, açgözlü, tutucu ve yetersizdir. Ben Sicilya' da da portakal bahçeleri gördüm, Kaliforniya'da da; aradaki zıtlık aşağı yukarı iki bin yıllık bir zaman bölümünü temsil etmektedir. Sicilya'daki portakal bahçeleri trenlerden, gemilerden uzaktır; orada ağaçlar yaşlı, budaklı ve güzeldir; orada kullanılan yöntemler klâsik antikiteden kalmadır. Orada Romalı kölelerle Arap istilâcıların cahil ve yarı vahşi soyu yaşar; bu insanlar noksanlarını, hayvanları kullanışlarındaki zalimlikleriyle kapatırlar. İnsana sürekli olarak Teokritos'u ya da Hesperides'in Bahçesi efsanesini hatırlatan içgüdüsel bir güzellik anlayışı orada törel alçalış ve iktisadi yeteneksizlikle atbaşı gider. Kaliforniya'daki bir portakal bahçesinde ise Hesperides' in Bahçesi çok uzaklarda kalır. Burada, son derece bakımlı, birbirinden eşit uzaklıklarla dikilmiş bütün ağaçlar birbirinin tıpatıp aynıdır. Gerçi portakalların hepsi aynı irilikte değildir, ama hassas makinalar bunları iriliklerine göre öyle ayırır ki, aynı kutuya giren bütün portakallar

tıpatıp aynı olur. Bu portakallar, uygun noktalarda kendilerine uygun makinalar tarafından uygun işlemler uygulanarak, uygun bir frigorifik kamyona girinceye kadar oradan oraya dolaşır, sonunda da uygun pazara gider. Makinalar bu portakalların üzerine, 'Güneş öpmüş' damgasını basarlar, ama bu portakalların üretilmesinde güneşin öpüşü dışında doğanın başkaca bir rolü bulunduğunu hatırlatacak hiçbir şey yoktur. İklim bile yapaydır, zira don olacağı zaman portakal bahçesi baştan başa dumandan bir örtü altına alınarak yapay olarak sıcak tutulur. Bu tip tarımla uğraşan kişiler, eski zamanlardaki çiftçilerin aksine kendilerini doğa güçlerinin sabırlı uşakları gibi hissetmezler; onlar kendilerini, doğa güçlerinin efendileri hissederler. Bundan dolayı Amerika'da endüstricilerle tarımcılar arasında, Eski Dünya'daki gibi bir düşünüş ve anlayış farkı yoktur. Amerika'da çevrenin önemli bölümünü insan meydana getirir; buna oranla, insan dışındaki bölüm hemen hemen hiçtir. Güney Kaliforniya'da bulunduğum sırada bana sık sık, iklimin bura insanlarını uyuşuk hale getirdiğini söyleyip durdular, ama itiraf ederim ki, buna dair en ufak bir delil görmedim ben. Her ne kadar Kaliforniya ile Minneapolis ya da Winnipeg arasında iklim, manzara ve doğal koşullar bakımından dağlar kadar fark varsa da, Kaliforniyalılar da bana tıpkı Minneapolisliler ya da Winnipegliler gibi göründü, insan bir Norveçli ile bir Sicilyalı arasındaki farkı düşünüp de bu farkı (mesela) Kuzey Dakotalı bir adamla Güney Kaliforniyalı bir adam arasındaki farksızlıkla ölçüştürdüğü zaman insanoğlunun içinde bulunduğu fiziksel ortamın kölesi olacağına o ortamın efendisi oluşunun yine insanoğlunun işlerinde meydana getirdiği muazzam devrimi algılıyor. Norveç'in de, Sicilya'nın da çok eski zamanlardan kalma gelenekleri vardır; her iki ülkede de, insanların iklime gösterdikleri tepkileri yansıtan Hıristiyanlık — öncesi dinler vardı ve Hıristiyanlık geldiği zaman bu iki ülkede ister istemez birbirinden çok başka biçimler aldı. Norveçliler buzdan ve kardan korkarlardı; Sicilyalıların korkuları ise lavlardan ve depremlerden idi. Cehennem güney ülkelerinde icat edilmişti; eğer Norveç'te icat edilmiş olsaydı, bu cehennem soğuk olurdu. Halbuki Kuzey Dakota'da da, Güney Kaliforniya'da da Cehennem bir iklim koşulu değildir : her iki yerde de Cehennem, piyasadaki para darlığıdır. Modern hayatta iklimin önemsizliğini göstermeye bu yeter.

Amerika insan yapısı bir dünyadır; daha da önemlisi, Amerika, insanların makinalarla yaptıkları bir dünyadır. Bunu söylerken sadece fiziksel çevreyi değil, aynı zamanda ve en aşağı fiziksel çevre kadar düşünceleri, duyguları da hesaba katıyorum. Heyecan verici bir cinayeti düşününüz: gerçi cinayeti işleyenin kullandığı yöntem çok ilkel olabilir, ama o cinayeti işleyenin bunu nasıl yaptığıyla ilgili haberi yayanlar, bu yayma işini fennin en son yeniliklerinden, olanaklarından yararlanarak yaparlar. Yalnız büyük şehirlerde değil, aynı zamanda en ıssız çiftliklerde, dağ başlarındaki madenci kamplarını da bile radyo en son haberlerin hepsini yayar, bu yüzden de falan ya da filan gün bütün ülke yüzeyindeki her evdeki konuşma konuları aynıdır. Bir trenle Kaliforniya ovalarını geçerken bir sabun reklamının hoparlörden yükselen gürültüsünü duymamaya çalışıyordum; o sırada yaşlı bir çiftçi güleç bir yüzle yanıma yaklaşarak, **'Bu zamanda nereye gidersen git, uygarlıktan yakanı kurtaramazsın',** dedi. Heyhat! Ne kadar doğru! Virginia Woolf'u okumaya çalışıyordum ama sabun reklamı galip geldi ve günümü yedi.

Hayatın fiziksel aparatında bir örneklik pek vahim bir mesele olmayabilir, ama düşünce ve fikir meselelerinde bir örneklik çok daha tehlikelidir. Bununla birlikte, düşünce ve fikir bir örnekliği, modern icatların hemen hemen kaçınılmaz bir sonucudur. Üretim, birleşmiş ve büyük ölçüde olduğu zaman, ufak ünitelere bölünmüş durumdakinden daha ucuzdur. Bu kural

toplu iğne üretimi için ne derece geçerliyse, fikir üretiminde de aynı derece de geçerlidir. Bu cihazdan gittikçe daha çok yararlanıldığı için, ilk okullardaki öğretim de ister istemez gitgide daha çok Standart hale getirilmek zorunda kalıyor. Öyle sanıyorum ki, gerek sinemanın, gerek radyonun yakın gelecekte okul eğitiminde oynadığı rolün hızla artacağı düşünülebilir. Bu demektir ki, dersler bir merkezde hazırlanacak ve bu merkezde hazırlanan malzemelerin kullanıldığı bütün okullarda tamamıyla aynı olacaktır. Bana söylediklerine göre, bazı Kiliseler, az eğitim görmüş bütün papazlarına her hafta bir vaaz örneği yolluyorlarmış; eh, eğer doğanın bilinen yasaları bu papazlar için de geçerliyse, bunların, kendilerini vaaz kaleme alma derdinden kurtaran bu vaaz örneği için müteşekkir kaldıklarına hiç kuşku yoktur. Bu model vaaz, pek tabii, günün en can alıcı konularına eğilmekte ve bir ucundan öteki ucuna kadar bütün ülkede belirli bir yığın heyecanı yaratmayı hedef tutmaktadır. Aynı şey daha da fazlasıyla basında olmaktadır; basın her yerde aynı telgraf haberlerini almakta olup, geniş çapta sendikalaşmıştır. Kitaplarımla ilgili eleştirme yazılarının, kaymak tabakadan gazeteler dışında New York'tan San Francisco'ya ve Maine'den Texas'a kelimesi kelimesine birbirinin aynı olduğunu gördüm, yalnız şu farkla ki, kuzey-doğu'dan güney-batı'ya doğru gidildikçe yazıların boyu kısalıyordu.

Modern dünyada bir örnekliği meydana getiren bütün güçler içinde belki de en büyüğü sinemadır, zira sinemanın etkileyiciliği sadece Amerika sınırları içinde kalmayıp, dünyanın dört bir yanma girebilmektedir; gerçi Amerikan sinemasının etkileyiciliği dışında kalan bir ülke vardır ve o ülke Sovyetler Birliği'dir, ama Sovyetler Birliği'nin de kendine göre başka türlü bir örnekliği bulunmaktadır. Geniş anlamda sinema, Orta Doğu'da halkların nelerden hoşlandığı konusunda Hollywood'un fikrini temsil eder. Aşk ve evlilikle ilgili duygularımız hep bu reçeteye göre standartlaştırılmaktadır. **Hollywood, gerek zenginlerin zevklerini, gerek zengin olmak için benimsenmesi gereken yöntemleri gösterişiyle, gençlerin gözünde modernliğin son sözünü temsil etmektedir. Öyle sanıyorum ki, sesli sinemalar çok geçmeden evrensel bir dilin benimsenmesine yol açacak ve bu evrensel dil Hollywood dili olacaktır.**

Amerika'da bir örneklik sadece az çok cahil kişiler arasında değildir. Aynı şey, bir parçacık daha az da olsa, kültür alanında da görülmektedir. Ülkenin her yanında kitapçı dükkânlarını dolaştım ve her tarafta aynı bestsellerlerin göze batacak biçimle vitrine konduğunu gördüm. Kanımca, Amerikalı kültürlü hanımlar her yıl bir düzine kitap satın almaktadırlar ve her yerde aynı düzine satılmaktadır. Bir yazar için doğrusu hoşa gidecek bir durumdur bu, yeter ki, kitabı o düzinenin içinde bulunsun. Ne var ki, bu durum hiç kuşkusuz Avrupa ile Amerika arasındaki bir farkı ortaya koymaktadır. Avrupa'da çok satışlı birkaç kitap yerine, az satışlı pek çok kitap vardır.

Bir örneklik eğiliminin tamamıyla kötü ya da tamamıyla iyi bir şey olduğu varsayılmamalıdır. Bir örnekliğin birçok avantajları bulunduğu gibi, bir sürü de dezavantajları vardır; bellibaşlı avantajı, hiç kuşkusuz, barış içinde işbirliği yapabilen bir ulus meydana getirmesindedir;, büyük dezavantajı ise, azınlıktakilerin suçlamaları karşısında boynu bükük bir ulus meydana getirmesidir. Bu kusur muhtemelen geçicidir, zira kısa bir süre sonra azınlık diye bir şeyin kalmayacağı düşünülebilir. Pek tabu, bir ömekliğin nasıl elde edildiği büyük bir önem taşır. Mesela, okulların güney İtalya'dan gelen göçmenlere ne yaptığını ele alalım. Bütün tarih boyunca güney İtalyalılar cinayet, soygunculuk ve estetik duyarlıklarıyla ün kazanmışlardır. Ücretsiz Okullar, güney İtalyalıların üçüncü niteliğini, yani estetik duyarlığını yok etme konusunda tam anlamıyla etkili olmakta ve onları bu ölçüde yerli Amerikan nüfusu içinde

eritmektedir, ama öbür iki belirgin niteliklerine gelince, anladığım kadarıyla okulların bu konudaki başarıları o kadar etkili olmamaktadır. Bu örnek, bir amaç olarak düşünüldüğü zaman, bir örnekliğin tehlikelerinden birini gösterir : iyi nitelikleri yoketmek, kötü nitelikleri yoketmekten kolaydır, bundan ötürü de bir örneklik, bütün ölçüleri düşürmek suretiyle daha kolay sağlanır. Geniş çapta yabancı nüfus barındıran bir ülkenin, okulları yoluyla, göçmenlerin çocuklarını kendi potası içinde eritmeye çalışmak zorunda olduğu, pek tabii, apaçık bir gerçektir, bundan dolayı da bir dereceye kadar Amerikanlaştırma, kaçınılmaz bir şeydir. Bununla birlikte bu sürecin böylesine büyük bir bölümünün az çok kaba bir milliyetçilikle gerçekleştirilmesi üzülünecek bir durumdur. Amerika şimdiden dünyanın en güçlü ülkesidir ve üstünlüğü sürekli olarak artmaktadır. Bu olgu, pek tabii, Avrupa'nın gözünü korkutmakta ve militan milliyetçilik yönündeki her belirti bu korkuyu daha da artırmaktadır. Amerika'nın alnında Avrupa'ya politik sağduyu dersi vermek yazılı olabilir, ama korkarım ki, öğrenci büyük ihtimalle inatçı çıkacaktır.

Amerika'da bir örneklik eğilimiyle birlikte, buna paralel, kanımca yalnış bir demokrasi anlayışı vardır. Öyle görünüyor ki, Amerika'da genellikle, demokrasinin, bütün insanların aynı olmasını gerektirdiği ve eğer birisi ötekilerden şu ya da bu şekilde farklıysa, farklı olan kişinin ötekilere "üstünlük tasladığı" kabul edilmektedir. Fransada en aşağı Amerika kadar demokratiktir, ama bu anlayış orada yoktur. Fransa'da doktor, avukat, papaz, memur hep ayrı ayrı tiplerdir; her mesleğin kendine özgü gelenekleri, ölçüleri vardır, ama bu, o mesleklerin ötekilere üstünlük tasladıkları anlamını taşımaz. Amerika'da bütün meslek adamları tipi, bir tip içinde, iş adamı tipi içinde toplanmıştır. Bu adeta, bir orkestranın sadece kemanlardan ibaret olmasını emretmeye benzemektedir. Amerika'da, toplumun bir organizmaya benzediği, bu organizmada çeşitli organların çeşitli roller oynadıkları gerçeği yeteri kadar algılanmamış görünüyor. Göz ile kulağın, görmenin mi, yoksa işitmenin mi daha iyi olduğu konusunda tartıştıklarını ve hiçbiri her iki işi birden yapamayacağına göre, her ikisinin de hiçbirini yapmamaya karar verdiklerini tasavvur ediniz. Bana öyle geliyor ki, Amerika'da demokrasiden bu anlaşılmaktadır. Aristokrasinin hâlâ büyük bir hevesle el üstünde tutulduğu atletizm ve spor alanları dışında, bir kişinin başkalarına oranla, hangi bakımdan olursa olsun, bir mükemmellik kazanmasına karşı garip bir kıskançlık duyulmaktadır Amerika' da. öyle anlaşılıyor ki, ortalama Amerikan insanı, kafa alanından çok kasları alanında alçakgönüllü olabilmek yetkinliğine sahiptir; bunun nedeni de belki, Amerikan insanının kafadan çok kasa hayranlık duymasıdır. Amerika'da popüler bilimsel kitapların büyük tirajlara ulaşmasının nedeni, tamamıyla değilse bile kısmen, Amerikalıların, bilim alanında uzmanlardan başkasının anlayamayacağı herhangi bir şey bulunduğunu kabul etmek istemeyişleridir. Mesela bağıllık kuramını anlayabilmek için özel bir eğitimin gerekebileceği fikri ortalama Amerikan insanını adeta sinirlendirdiği halde, birinci sınıf bir rugby [Amerikan futbolu] oyuncusu olabilmek için özel eğitimin gerektiği fikri hiç kimseyi sinirlendirmemektedir.

Bir başarıyla ulaşılmış seçkinliğe Amerika'da belki de bütün öbür ülkelerde olduğundan daha çok hayranlık duyulmaktadır, ama bazı seçkinliklere giden yollar gençler için çok zorlaştırılmıştır, zira insanlar, falanın ya da filanın veya herhangi bir şeyin, "Başkalarına üstünlük taslamak"la nitelendirilebilecek her türlü tuhaflığını hoşgörüsüzlükle karşılamaktadır; bunun dışında kalan biricik durum, söz konusu kişiye 'seçkin' etiketinin daha önceden yapıştırılmış bulunması durumudur. Bunun bir sonucu olarak, en çok hayranlık

duyulan parlak kişilerin birçoğu Amerika'da yetiştirilemeyip, bunları Avrupa'dan ithal etmek zorunda kalınmaktadır. Bu olgu, standartlaştırma ve bir örneklik ile sıkı sıkıya bağlıdır. Herkesten, başarılı bir yapıcının ortaya attığı herhangi bir örneğe uyması beklenildiği sürece, özellikle artistik alanlarda olağanüstü yetenekler, gençlik döneminde ister istemez büyük engellerle karşılaşacaktır.

Standardlaştırmanın olağanüstü bireyler için belki bazı dezavantajları vardır, ama bu ortam içinde ortalama Amerikan insanı düşüncelerini, karşısındakinin düşünceleriyle aynı olacağından emin bulunarak ifade edebileceği için, standardlaştırma ortalama Amerikan insanını mutlu edebilir. Daha önemlisi, standardlaştırma ulusal bağdaşımı pekiştirdiği gibi, politikayı da, daha belirgin ayrılıkların bulunduğu yerlerdekine oranla yumuşaktır. Bu konuda bir kâr zarar bilançosu çıkarmanın mümkün olabileceğini sanmıyorum, ama bence şimdi Amerika'da var olan standartlaştırma, dünya mekanize hale geldikçe aynen Avrupa'da da yer alacaktır. Bundan dolayı, bu konuda Amerika'ya kusur bulan Avrupalılar, gelecekteki kendi ülkelerine kusur bulmakta ve uygarlık alanında kaçınılmaz, evrensel bir akıma karşı çıkmakta olduklarını anlamalıdırlar. Uluslararasındaki ayrılıklar azaldıkça enternasyonalizmin kolaylaşacağı kuşkusuzdur ve enternasyonalizm bir kere yerleştikten sonra, iç barışın korunması bakımından toplumsal bağdaşım muazzam bir önem kazanacaktır. Burada inkâr edilmemesi gereken muhtemel bir tehlike vardır ki, bu da, Roma İmparatorluğu'nunkini hatırlatan bir hareketsizliktir. Ne var ki, buna karşılık biz de, modern bilim ve modern tekniğin devrimci güçlerini ileri sürebiliriz. Tümel entellektüel bozulmadan uzak olan ve modern dünyada yeni bir geleceği temsil eden bu güçler, hareketsizlik olanağını ortadan kaldıracak ve geçmişte birçok imparatorlukları mahva sürüklemiş bulunan çürümeyi önleyecektir. Bilimin doğurduğu büyük değişimler karşısında, tarihten deliller getirip, bunları şimdiki zamana ve geleceğe uygulamak tehlikelidir. Bu bakımdan ben gereksiz bir karamsarlık için hiçbir neden görmüyorum, bununla birlikte standardlaştırma, buna alışık olmayanların ince zevklerine aykırı düşebilir.

Sh: 161-170

RUH NEDİR? /BERTRAND RUSSEL

Türkçesi: Mete ERGİN

Bilimde son ilerlemelerin en acı yanı, bu ilerlemelerin her birinin bize, sandığımızdan daha az şey bildiğimizi öğretmesidir. Benim gençliğimde, insanın ruhtan ve bedenden meydana geldiğini; bedenin uzay ve zamanda, ama ruhun sadece zamanda bulunduğunu hepimiz bilirdik, ya da bildiğimizi sanırdık. Ölümden sonra ruhun yaşayıp yaşamadığı konusunda fikir ayrılıkları bulunabilirdi, ama ruhun varlığı tartışma götürmez bir gerçek sayılırdı. Bedene gelince, sıradan insanlar bedenin varlığını apaçıklığı kendinde bulunan bir gerçek sayarlar; bilim adamları da böyle düşünürdü, ama filozoflar bedenin varlığını şu ya da bu modaya göre çözümlemek, onu çoğunlukla bedenin sahibi olan adamın veya o adama dikkat etmiş her hangi birinin zihnindeki fikirler haline indirgemek eğilimindeydiler. Bununla birlikte, filozofları pek ciddiye alan olmadığı için, bilim oldukça ortodoks bilim adamlarının elinde bile, hiç rahatı bozulmadan maddeci kaldı.

Eskiden herşeyi böyle güzel güzel basite indirgeyiveren anlayış bugün kalmamıştır: fizik uzmanları bize kesinlikle, madde diye bir şey olmadığını, fizyologlar ise aynı kesinlikle, zihin

diye bir şey bulunmadığını söylüyorlar. Bu, eşi benzeri görülmemiş bir olaydır. Şimdiye kadar kim bir kunduracının çıkıp da kundura diye bir şey bulunmadığını, ya da bir terzinin çıkıp da bütün insanların gerçekte çırılçıplak olduklarını iddia ettiğini duymuştur? Ama eğer böyle bir iddiada bulunan çıksaydı bile, bu iddia, fizik uzmanlarıyla bazı fizyologların ileri sürmekte bulundukları iddialardan daha acayip kaçmazdı. Önce fizyologları ele alacak olursak, bunların bir kısmı, bize zihin faaliyeti olduğunu iddiaya kalkışmaktadırlar. Ancak, zihin faaliyetlerini fiziksel faaliyetlere indirgemede çeşitli zorluklarla karşılaşılmaktadır. Bu zorlukların yenilebilir ya da yenilemez olduklarını henüz kesinlikle söyleyebileceğimizi sanmıyorum. Doğrudan doğruya fizik bilimiyle ilgili olarak söyleyebileceğimiz şey, şimdiye kadar bedenimiz dediğimiz nesnenin, aslında, hiçbir fiziksel gerçeğe tekabül etmeyen incelikle işlenmiş bilimsel bir yapı olduğudur. Böylece modern, sözde maddeci, kendini tuhaf bir durum içinde bulmaktadır, zira sözde maddeci zihin faaliyetlerini bir dereceye kadar başarıyla beden faaliyetleri haline indirgeyebildiği halde, bedenin kendisinin zihin tarafından icat edilmiş kullanışlı bir kavram olduğu gerçeğini tevil edememektedir. **Böylece, bir kısır döngü içinde dolaşıp durduğumuzu görüyoruz: zihin, bedenin bir türümüdür, beden ise zihnin bir icadıdır.** Bunun doğru olamayacağı apaçıktır, dolayısıyla ne zihin, ne de beden olan, ama her ikisinin de kendisinden çıkabileceği başka bir şey aramamız gerekiyor.

Bedenden başlayalım. Sıradan adam, maddî nesnelerin mutlaka var olduğunu, zira bunların varlığını beş duyumuzun apaçık ortaya koyduğunu düşünür. Başka her şeyin varlığından kuşku duyabilse bile, insanın kafasını toslayabileceği herhangi bir şeyin gerçek olması gerekmektedir; bu, sıradan adamın metafiziğidir. Buraya kadar her şey güzel, ne var ki, bu noktada fizikçi ortaya çıkar ve insanın hiçbir şeye toslamadığını gösterir: kafanızı taştan bir duvara çarptığınız zaman bile, aslında duvara dokunmazsınız. Siz bir şeye dokunduğunuzu sandığınız zaman, bedeninizin çarptığınızı sandığınız bölümünü meydana getiren bazı elektron ve protonları, dokunduğunuzu sandığınız cismin bazı elektron ve protonları tarafından çekilir, ya da itilir, ama fiilî bir temas yoktur. Başka elektron ve protonlara yaklaşmaktan dolayı bedeninizdeki elektron ve protonlar rahatsız olur ve bu rahatsızlığı sinirler yoluyla beyne iletirler; beyinde meydana gelen etki, dokunma duygunuz için gerekli olan etkidir ve uygun deneylerle bu duygu aldatıcı kılınabilir. Halbuki elektronlarla protonlar ise sadece kabataslak bir ilk yaklaşmadan (takarrüp) ayrı ayrı, çeşit çeşit cinsten olayların istatistikî ihtimallerini ya da dalga sıralarını deste haline getirme yolundan ibarettir. Böylece madde, zihni dövmek için kullanılacak elverişli bir değnek olamayacak kadar hayalî bir nitelik almış bulunuyor. Evvelce göze o derece su götürmez bir gerçek olarak görünen hareket halindeki maddenin, fiziğin ihtiyaçlarına cevap vermekte tamamıyla elverişsiz bir kavram olduğu ortaya çıkıyor.

Bununla birlikte modern bilim ruh ya da maddenin varolduğuna dair herhangi bir işaret vermiyor; gerçekten de buna inanmamak için varolan nedenler, maddeye inanmamak için varolan nedenlerin hemen hemen aynıdır. Madde ile zihni, tahtı ele geçirmek için savaşan arslan ile masal ejderhasına benzetmek mümkündür; savaşın sonu ikisinden birinin zaferini değil, her ikisinin de hanedan armaları alanında yapılmış birer keşiften ibaret olduğunu ortaya koymuştur. Dünya uzun zaman dayanabilen nesnelerden değil, olaylardan meydana gelmiştir ve değişen özelliklere sahiptir. Olaylar, aralarındaki nedensel ilişkilere göre gruplar halinde toplanabilir. Eğer nedensel ilişkiler bir sınıftansa, bunların sonucu olan olaylar grubuna fiziksel bir nesne denebilir, eğer nedensel ilişkiler başka bir sınıftansa, bunların

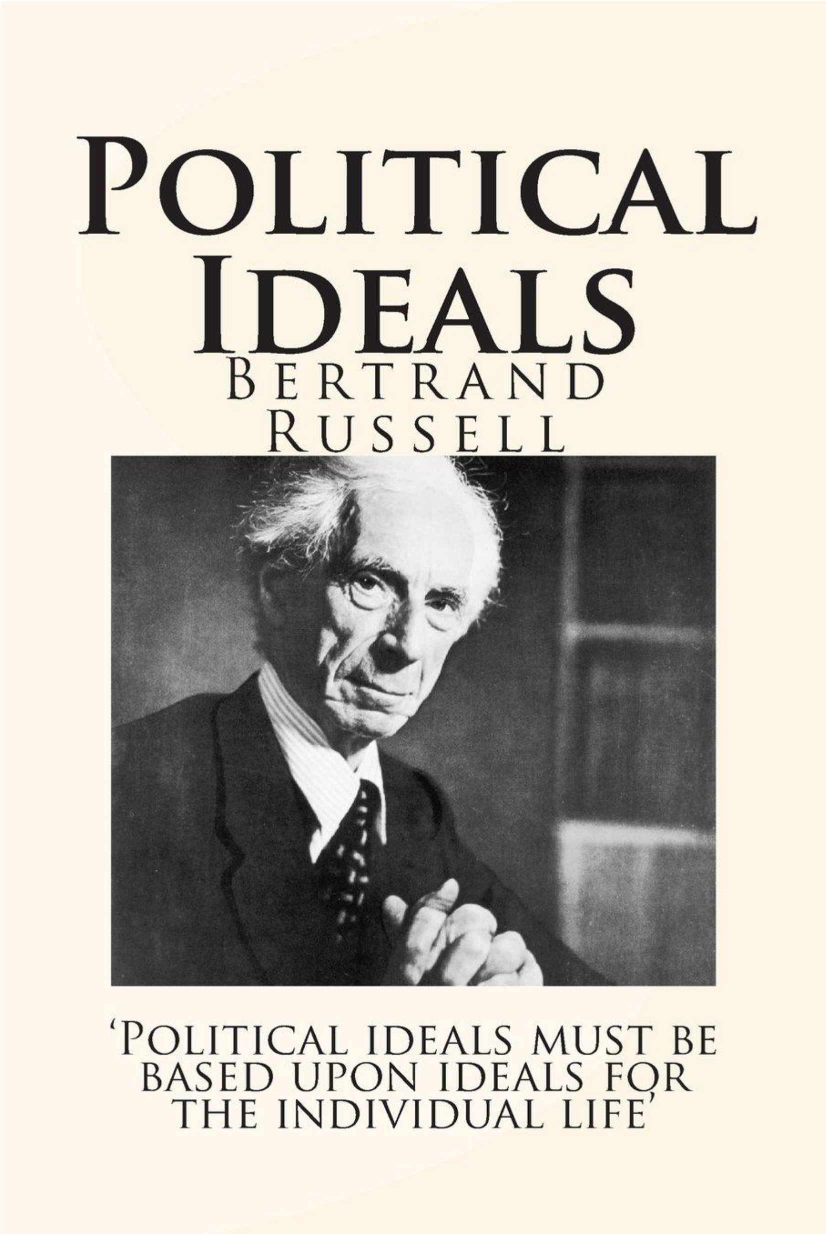
sonucu olan gruba da zihin denebilir. Bir insanın kafası içinde geçen her olay, her iki gruba da aittir; olay, bir cins gruba ait olarak düşünüldüğü zaman o adamın beyninin meydana getiricilerindendir; başka cinsten bir gruba ait olarak düşünüldüğü zaman da, zihninin meydana getiricilerinden.

Bundan dolayı gerek madde, gerek zillin, sadece olayları örgütlemek için elverişli birer yoldan barettir. Zihnin ya da maddenin bir parçasının ölümsüz olduğunu varsaymak için hiçbir neden yoktur. Güneşin, dakikada milyonlarca ton madde kaybetmekte olduğu kabul ediliyor. Zihnin en temelli belirgin özelliği bellektir, ancak belirli bir kişiyle ilgili belleğin, o kişinin ölümünden sonra da canlı kalacağını varsaymak için bir neden yoktur. Aslında, bunun tam tersini düşünmek için her türlü neden vardır, zira bellek açıkça, belirli bir beyin yapısıyla bağıntılıdır ve yapı ölümle birlikte çürüdüğüne göre, bu çürümeyle belleğin de varolmaktan çıkacağını kabul etmek gerektir. Her ne kadar metafizikal maddecilik doğru kabul edilemezse de, maddeciler haklı olsaydı dünyamız ne olurdu ise, duygusal bakımdan dünyamız hemen hemen yine odur. Öyle sanıyorum ki, maddecilerin karşısında olanlar öteden beri iki istekten hareket etmişlerdir: birincisi, zihnin ölümsüz olduğunu ispat etmek, İkincisi de nihaî gücün fiziksel değil de zihinsel olduğunu ispatlamak. <u>Her iki bakımdan da, ben, maddecilerin haklı oldukları inancındayım. Gerçi isteklerimiz, dünya yüzünde büyük bir güce sahiptir; eğer insanlar dünya üzerindeki karaları, yiyecek ve servet çıkarmakta kullanmasalardı, bu gezegnin üstündeki karaların büyük bir bölümünün görünüşü bambaşka olurdu. Ne var ki, gücümüz son derece sınırlıdır. Şimdilik güneşe, aya, hattâ dünyanın iç taraflarına ulaşamıyoruz ve gücümüzün ulaşamadığı bölgelerde olan şeylerin zihinsel nedenleri bulunduğunu varsaymak için en ufak bir neden yoktur.</u> Meseleyi daha basitleştirirsek, yani dünyanın yüzü hariç, her olan şeyin, birisi olmasını istediği için olduğunu varsayamayız. Yeryüzündeki gücümüz tamamıyla, dünyanın güneşten aldığı enerjiye bağımlı bulunduğuna göre de, biz ister istemez güneşe bağımlı durumdayız; güneş soğuyacak olursa isteklerimizin hiçbirini gerçekleştiremeyiz. Hiç kuşkusuz, bilimin gelecekte gerçekleştirebileceği şeyler konusunda dogmatizme kaçmak ukalâlık olur. İnsan varlığını, şimdi bize mümkün görünenden çok daha fazla uzatmayı öğrenebiliriz, ama modern fizik biliminde, özellikle de termodinamiğin ikinci yasasında eğer bir parçacık gerçek varsa, insan ırkının sonsuza dek sürüp gideceği umudunu besleyemeyiz. Bazıları bu sonucu iç sıkıcı bulabilirler, ama eğer kendi kendimize karşı dürüst isek, bundan milyonlarca yıl sonra olacak şeyin, duygusal yönden bizim için şimdi ve burada pek de fazla bir şey ifade etmeyeceğini kabul etmemiz gerektir. Bilim, kosmos üzerindeki iddialarımızı azaltmakla birlikte, öte yandan da yeryüzündeki rahatımızı büyük çapta artırmaktadır. Teologların bilimden dehşet duymalarına rağmen, genellikle bilimin hoşgörüyle karşılanması işte bundandır.

Sh: 196-200

Kaynak: BERTRAND RUSSEL, AYLAKLIĞA ÖVGÜ (1935. In Praise of Idleness. London: George Allen & Unwin) Türkçesi: Mete ERGİN, 1983, İstanbul

-

SİYASAL İDEALLER/ BERTRAHD RUSSELL (Political Ideals)

Türkçesi: Mehmet HARMANCI

KARANLIK ÇAĞLARDA insanların duru bir inanç ile güçlü nedenlere dayanan bir umuda ve bunun sonucu olarak da, güçlükleri önemsemeyen sabırlı bir cesarete ihtiyaçları vardı. Geçirdiğimiz günler, pek çoğumuzun inançlarının pekiştirilmesini gerçekleştirmiştir. **Kötü olduğunu sandığımız şeylerin gerçekten kötü olduklarını görmekteyiz.** Şimdi son hızla yıkımına gitmekte olan dünyanın yıkıntıları arasından daha iyi bir dünya yükselecekse, insanların buna kavuşacakları yolları artık eskisinden çok daha kesin olarak biliyoruz. İnsanların birbirleri ile olan siyasal ilişkilerinin bütünüyle yanlış idealler üzerine kurulduğunu

ve bu ilişkilerin ancak acı, yıkım ve günah kaynakları olmakta devam eden ideallerden çok değişik idealler ile kurtulacağını görüyoruz.

Siyasal idealler, kişisel hayat idealleri üzerine kurulmalıdır. Siyasetin amacı kişilerin hayatlarını olabildiği kadar iyiye götürmek olmalıdır. Politikacıların, dünyayı oluşturan çeşitli erkek, kadın ve çocuklar dışında ve üstünde düşünecekleri başka hiçbir şey yoktur.

Siyaset sorunu, insan ilişkilerini herkesin hayatı süresince, mümkün olduğu kadar iyiye sahip olacak biçimde düzenlemekten başka bir şey değildir. Bu sorun da, kişisel hayatta en iyinin ne olduğunu düşünmeye zorlar bizi.

İlk olarak, bütün insanların benzer olmalarını istemeyiz. Erkek ve kadınların aşağı yukarı birbirlerinin benzeri olacağı bir örneği ortaya koymak istemeyiz. Bu, ancak, sabırsız bir yöneticinin ideali olabilir. Kötü bir öğretmen kendi düşüncesini zorla kabul ettirmeyi ve kesin olmayan bir konuda, hepsinin aynı kesin cevabı vereceği öğrencilerinin olmasını ister. Bernard Shaw'un, Shakespeare'in en iyi eseri olarak 'Troilus ve Cressida'yı kabul ettiği söylenir. Ben bu konuda kendisiyle aynı fikirde değilsem de, bunu, bir öğrencide ancak bir kişilik belirtisi olarak görebilirim. Ancak pek çok öğretmen böylesine muhalif bir görüşe katlanamayacaktır. **Değil yalnız öğretmenler üstelik bir yetki sahibi olan bütün sıradan insanlar da, emirleri altındakilerden olsun, bunların önceden kolayca tahmin edilebilecek ve hiçbir zarar vermeyecek olan hareketlerinden olsun, bir tekdüzelik bir benzerlik beklerler.** Bunun sonucunda da, eğer olanak bulurlarsa, girişimciliği ve kişiliği ezerler; bulamazlarsa da, bununla çatışırlar.

Oysa olanağı varsa, gerçekleşmesi gereken, bütün insanlar için aynı ideal değil, fakat her insan için ayrı bir idealdir. Herkeste iyiye ya da kötüye gelişecek bir öz vardır. İnsanın kendisi açısından hem en iyi hem de en kötü bir olanak vardır. İyilik yeteneğinin mi gelişeceğini ya da ezileceğini, yoksa kötü içgüdülerinin mi güçleneceğini ya da iyi yollara yöneltileceğini, onun durumu belirler.

Ancak genel bir kabul görecek bir karakter idealini bütün ayrıntılarıyla veremezsek de —örneğin bütün insanların çalışkan, fedakâr ya da müziksever olmaları gerektiğini söyleyemeyiz— mümkün olan ya da arzulanan konusunda düşüncelerimizi yöneltecek bazı yaygın ilkeler vardır.

İki tür maldan ve buna uyan iki tür güdüden söz edebiliriz:

Kişisel mülkiyete konu olabilecek mallar ve herkesin ortaklaşa paylaşabileceği mallar. Bir insanın yiyeceği ve giyeceği, başka bir insanın yiyeceği ve giyeceği değildir. Eğer sağlanan miktar yetersizse, bir insan diğerinin zararına olarak bunlara sahip olmuş demektir. Bu, genellikle maddi mallar içindir. Bir insan bilimsel bilgiye sahipse, bu bilgi, başkalarının onu bilmesine engel değildir. Aksine bu insan, diğerlerinin bu bilgiyi edinmelerinde yararlı olacaktır. Bir insan büyük bir ressam ya da şairse, bu, başkalarının resim yapmalarına ya da şiir yazmalarına engel bir durum değildir. Hatta böyle şeylerin mümkün olacağı bir havayı yaratmak yararlıdır da üstelik. Bir kimse diğerine iyi niyet besliyorsa, bu, diğerleri arasında paylaşılacak daha az iyi niyet olduğu anlamına gelmez. Aksine, bir insan ne kadar iyiniyetliyse, diğerlerinde de o kadar çok iyi niyet yaratır. Bu tür konularda, paylaşılacak belirli bir miktar olmadığından, mülkiyet yoktur. Herhangi bir yerdeki artış, her yanda bir artış doğurur.

İki mal türüne uyan iki tür de güdü vardır: Paylaşılamayan özel malları elde etmeye ve elde tutmaya yönelik mülkiyetçi güdüler; özelliğe ve mülkiyete konu olmayan malların yaratılması amacını izleyen yaratıcı ya da yapıcı güdüler.

En iyi hayat, yaratıcı güdülerin en büyük ve mülkiyet güdülerinin de en küçük rolü oynadıkları hayattır. Bu yeni bir buluş değildir. Kutsal kitap şöyle der:

«Ne yiyeceğiz, ne içeceğiz ya da ne giyeceğiz diye düşünme!»

Biz, bu konulara ayırdığımız düşünceyi çok daha önemli konulardan çekip almaktayız. Bundan da beteri, bu konuları düşünmekle girdiğimiz zihin alışkanlığının gayet kötü bir alışkanlık haline dönüşmesidir. Bu alışkanlık, rekabete, kıskançlığa, zorbalığa, zalimliğe, dünyada var olan ahlâk dışı kötülüklere ve özellikle yağmacılık gücünün kullanılmasına yol açan bir alışkanlıktır. Maddi mallar soyguncu tarafından zorbalıkla alınır ve kullanılırlar.

Ruhsal mallar bu yolla alınmaz. Bir ressam ya da düşünürü öldürebilirsiniz, ancak onun sanatını ya da düşüncesini elde edemezsiniz. Hemcinsini sevdiği için bir insanı ölüme mahkûm edebilirsiniz. Fakat bu yolla, onu mutluluğa kavuşturan sevgiyi elde edemezsiniz. Bu gibi durumlarda zorbalık güçsüz kalır. İşte bunun için de, zorbalığa inanan insanlar, düşünceleri ve tutkuları maddi mallarla dolu insanlardır.

Mülkiyet güdüleri kuvvetli olduğunda, tümüyle yaratıcı olması gereken girişimlere zarar verirler. Değerli bir buluşa sahip bir insan rakibine karşı kıskançlık duygularıyla dolu olabilir. Bir insan kansere, bir diğeri vereme çare bulmuşsa, bunlardan biri diğerinin buluşunun yanlış olduğu ortaya çıkınca sevinebilir. Oysa, hastaların çektikleri acıları düşünerek üzülmesi gerekirdi.

Böyle bir şey bilgi ya da yararlılık için arzulanacağı yerde, genellikle bir ün kazanmak için arzulanmaktadır. Her yaratıcı güdü bir mülkiyet güdüsüyle gölgelenmektedir. Azizlik yolunda olan biri bile daha başarılı bir azizi kıskanabilir. Sevgi bile, çoğunlukla kıskançlık lekesinden yoksun değildir. Bunlar, mülkiyet güdüsünün yaratıcı alana sataşmasıdır. En kötüsü de, dünyadaki değerli her şeyi kaçırmış olanların başkalarını kendi kaçırdıkları şeylerden zevk almalarını önlemeye çalışmak biçiminde beliren kıskançlıklarıdır. Yaşlıların gençlere karşı tutumlarında bu genellikle göze çarpar.

Bitkiler ve hayvanlarda olduğu gibi insanda da büyümek konusunda kesin bir doğal güdü vardır: bu, beden gelişmesi için olduğu kadar, zihin gelişmesi için de geçerlidir. Bedensel gelişme hava, beslenme ve idman yardımıyla olur. **Hatta bu Çinli kadınların ayaklarını küçük bırakan tutumları gibi bir davranışla da engellenebilir.**

Bunun gibi zihin gelişmesi de dış etkilerle geliştirilebilir ya da engellenebilir. İnsana yardımcı olan dış etkiler, cesaretlendirilen ya da zihinsel faaliyetleri uygulama fırsatı veren etkilerdir. Engelleyici etkiler de herhangi bir zorlama ile büyümeye engel olurlar. Bu zorlama da disiplin, otorite, kamuoyunun baskısı ya da bütünüyle apayrı bir işle uğraşma zorunluluğudur. Bu etkenlerin içinde en kötüsü, insanın temel güdüsünü bozan ya da altüst edenidir. İnsanın temel güdüsü, ahlâk alanında vicdan olarak görünmektedir. Bu tür etkenler insana hiçbir zaman üstesinden gelemeyeceği iç zararlar verirler.

Zor kullanılarak başkalarına zarar verilebileceğini ve zorbalıkla alman eşyanın değersizliğini bilen insanlar, başkalarının özgürlüğüne tam bir saygı duyacaklardır.

Onları bağlamaya, zincire vurmaya çalışmayacak, yargılanmakta ağır ve acımakta çabuk davranacak olanlar bu insanlardır. Kendi içlerindeki iyilik ilkesi hem çok duyarlı, hem çok değerli olduğu için, insanlara özel bir sevecenlikle davranacaklardır. Kendileri gibi olmayanları suçlamayacaklar, kişiliğin çeşitlilik getirdiğini, tek biçimliliğin ise ölüm demek olduğunu bileceklerdir. Her insanın olduğu kadarınca canlı ve olduğu kadarınca da az makinalaşmış olmasını isteyeceklerdir. Acımasız bir dünyadaki sert alışkanlıkların yok edeceği her şeyi korumak isteyeceklerdir bunlar. Kısacası, diğer insanlarla olan ilişkilerini derin bir saygı güdüsü esinleyecektir.

Kişiler için istediklerimiz apaçık ortadadır artık: Mülkiyet güdüsünü bastıran ve kendi içine alan güçlü yaratıcı güdüler, başkalarına saygı ve kendi içimizdeki temel yaratıcı güdüye saygı.

İyi bir yaşam için belirli bir kendine saygı, ya da bir ulusal gurur gereklidir. İnsan bir bütün olarak kalmak isterse, o iç yenilgi duygusuna sahip olmamalı, fakat kendi içindeki en iyi ile birlikte (iç ve dış engellerle ne kadar çok karşılaşırsa karşılaşsın) yaşayabilecek cesaret, umut ve özlemi içinde duyabilmelidir. İnsan, kendi elinde olduğu sürece, eğer hayatında şu üç şeye sahipse en iyi olanaklarını gerçekleştirebilecektir: Mülkiyetten çok daha yaratıcı olan güdüler, başkalarına duyulan saygı ve kendi içindeki temel güdüye gösterilen saygı.

Bunun böyle olması gibi, siyasal ve toplumsal kuruluşlar da, kişilere yaptıkları iyilik ve kötülüklerle yargılanırlar. Mülkiyetten daha çok mu yaratıcılığı teşvik etmektedirler? İnsanlar arasında bir saygı ruhu yaratmakta mıdırlar? Kendine saygıyı korumakta mıdırlar?

İçinde yaşadığımız kurumlar, bu açıdan bakıldıklarında, olmaları gerekenden çok uzaktırlar henüz.

Kurumların ve özellikle ekonomik düzenlerin. erkek olsun kadın olsun, insanların karakterlerini oluşturmada büyük etkileri vardır. Serüven ve umut, ya da çekingenlik ve güvenlik aranmasını teşvik edebilirler. İnsan zihnini büyük olanaklara açabildikleri gibi, onu, karanlık talihsizlik tehlikesi dışında her şeye karşı kapatabilirler. İnsanın mutluluğunu gerek dünyanın genel mülkiyetine yaptıkları katkıya, gerekse de başkaları ile paylaşmadan yalnızca kendisinin sahip olacağı özel malları elde etmeye dayandırabilirler. Çağımızın kapitalizmi, bu iki şıktaki yanlış tercihleri, cesaretli ya da çok talihli olmayan insanların tümüne birden zorlamaktadır.

İnsanın güdüleri, bir oranda kendi doğal tutumları, bir oranda da fırsat ve ortamla yoğurulur. Doğrudan doğruya öğüt vermek insanın güdülerini açıklamalarını engellemekten başka bir iş yapamaz. Bunun sonucunda güdüler bir süre gizlenip kalır ve sonra da değişmiş, ezilmiş ve çarpıtılmış bir biçimde tekrar yüze çıkarlar.

Arzuladığımız güdülerin türlerini öğrendiğimiz zaman bunu yalnızca ortaya koymakla yetinmemeliyiz; güdünün, hayatını istenilen yolda kendiliğinden değiştirmesi için, kurumları yeniden düzenlememiz gerekir.

Günümüz kurumları iki temele dayanmaktadırlar: Mülkiyet ve egemenlik. Bunların ikisi de çok adaletsiz bir biçimde dağılmıştır. İkisi de gerçek dünyada kişinin mutluluğu için çok önemlidir. İkisi de mülkiyete ilişkindir, ama yine de eğer bunlar olmasaydı, herkesin paylaşabileceği malların elde edilebilmesi şimdiki gibi güç olurdu.

Şu anda, mülkiyet olmadan bir insanın özgürlüğü ve katlanılabilecek bir hayatın gerekleri için güvenliği yoktur. Egemenlik olmadan da, insanın, fırsatlardan yararlanma olanağı olmayacaktır. İnsanların yaratıcı güdülerine özgür bir alan tanımak isteniyorsa, insanlar belirli bir güvenlik ölçüsünde sıkıntılı zorunluluklardan kurtarılmalı, hayatlarının yönü konusunda kişisel girişimlerini uygulayacak yeterli bir egemenliğe sahip kılınmalıdırlar.

Malik olanın, olamayana karşı adaletsizliğini temsil eden ve kutlayan bir dünyada; onur, egemenlik ve saygının akıldan çok servete tanındığı bir dünyada; maddi malların sağlanmasında dikkatsiz davranmaların büyük çoğunlukları tam bir sefalete düşüreceği bir dünyada; tam rekabet üzerine kurulu bir dünyada, elbette ki, yaratıcı olan pek az insan, mülkiyete düşkün olan başka insanlardan daha başarılı olabilecektir.

Böyle bir ortamda, doğanın büyük yaratıcılıklar bağışlayarak yarattığı insan bile eninde sonunda rekabet zehrine bulaşır. İnsanlar, bir takım gruplar halinde birleşerek maddi malların sağlanmasında daha çok güç toplamaya çalışırlar. Bu gruba bağlılık, temel açgözlülük güdüsü üzerinde bir yarı ideal tacı biçiminde yerleşir. İşçi Sendikaları da, İşçi Partisi de, diğer partiler ve toplum kesimlerinden daha az arınmış değildir bu kötülükten. Kaldı ki, bunlar daha iyi bir dünya yaratma umuduyla kurulmuşlardır. Ancak yine de, sık sık, maddi malların daha büyük bir payını elde etme amacıyla yollarını şaşırdıkları olur. Bu amaçlarının adalet ile uyumlu olduğunu inkâr olanaksızdır. Ancak yarının galiplerinin öteki günün zalimleri olmamaları isteniyorsa daha büyük ve daha yapıcı bir siyasal ideal gereklidir. Bir reform hareketinin esin kaynağı ve sonucu, gereksiz birtakım sınırlamalar ve düzenlemeler değil, özgürlük ve cömert bir ruh olmalıdır.

Şimdiki ekonomik düzen, girişim yeteneği çok zengin olan bir avuç insanın elinde toplanmıştır. Kapitalist olmayanlar, bir meslek ya da iş yolu seçtikten sonra, artık hemen hemen her zaman bir daha başka bir seçim hakkına sahip değillerdir. Bunlar, mekanizmayı işleten gücün bir bölümü değil, ancak makinanın pasif bir parçasıdırlar. Siyasal demokrasinin varlığına rağmen, hâlâ bir kapitalistle hayatını kazanmak zorunda olan bir insanın, kendi yönünü seçme yetkisi arasında şaşılacak derecede büyük bir fark vardır. İktisadi işler insanların hayatlarına çoğunlukla siyasal sorunlardan daha yakın olarak girerler. Sermayesi olmayan bir insan kendisini genellikle, örneğin bir fabrika gibi büyük bir örgüte satmaktadır. **Bu örgütün yönetiminde bir sesi, politikasında sendikasının kendisine sağladığından başka bir özgürlüğü yoktur. Sendikanın önemsiz saydığı bir özgürlüğü arzuladığı takdirde kudretsiz kalacaktır. Bu durum karşısında ya boyun eğmeli ya da açlıktan ölmelidir.**

Meslek sahibi olanların da başlarına gelen bundan farklı değildir. Gazetecilerin çoğu siyasetlerini beğenmedikleri gazetelere yazı yazmaktadırlar. Ancak zengin biri gazete sahibi olabilir. Zengin olmayanların görüş noktalarına uyan ya da yararlarına olan şeyler gazetelere ancak bir rastlantı sonucu girebilir.

Ülkenin en iyi çalışan beyinlerinin büyük bir kısmı Devlet hizmetindedir. Burada çalışmanın bir koşulu da, memurlardan saklanamayacak kötülükler karşısında, bunların seslerini çıkarmamalarıdır.

Görüşleri cemaatinin hoşuna gitmiyorsa, yerleşmiş kurallara uymayan bir rahip işinden olur. Kamu oyunun bütün girinti ve çıkıntılarını paylaşamayacak ya da izleyemeyecek kadar esnek ve budala değilse, bir milletvekili sandalyesini kaybedebilir. Her hayat yolunda, ekonomik örgütler giderek büyüyüp katılaştıkça, düşünce bağımsızlığı da başarısızlıkla cezalandırılır.

İnsanların giderek uysal, giderek her şeye rıza gösteren ve kendileri için düşünme hakkını terke hazır bir durumda olmaları şaşırtıcı bir şey midir? Ama işte bu yollarla bir uygarlık, bir Bizans uyuşukluğuna düşebilir.

Yoksulluk korkusu, özgür yaratıcı hayatın içinde gelişebileceği bir etken değildir. Değildir ama, yine de çoğu emekçilerin günlük çalışmalarının başlıca etkenidir bu. Bir kimsenin gerektiğinden daha çok servet ve yetkiye sahip olması umudu da (ki bu zenginlerin yukardakine karşılık olan etkenidir), sonuçları açısından aynı derecede kötüdür. Bu durum, insanların zihinlerini adalete kapatmalarına zorlar, toplumsal sorunlar üzerinde dürüst düşünmekten alakoyar. Bu arada da, yüreklerinin ta derinlerinde zevklerinin başkalarının yoksulluğu pahasına satın alındığını düşünerek rahatsızlık duyarlar. İşte bunun için yoksulluğun da, servetin de adaletsizliği olanaksız kılınmalıdır.

İşte ancak o zaman, çoğunluğun hayatından büyük bir korku kalkacak ve azınlığın hayatında da umut daha iyi bir biçim alacaktır,

Fakat güvenlik ve özgürlük, iyi siyasal kurumlar için olumsuz koşullardır. Bunlar kazanıldığı zaman, bir de olumlu koşula ihtiyacımız olacaktır: Yaratıcı kuvvetin teşvik edilmesi.

Tek başına güvenlilik, kendini beğenmiş ve donmuş bir toplum yaratır. Hayatın serüven ve ilgisini canlı tutmak, hareketi sürekli olarak daha iyi, daha yeni şeylere sürüklemek için tamamlayıcı olarak yaratıcılığa ihtiyaç vardır. İnsanlık kurumlan için son bir hedef olamaz: En iyi hedef daha iyilere doğru ilerlemeyi teşvik edendir. Çaba ve değişiklik olmadan insan hayatı iyi kalamaz.

Bizim arzuladığımız tamamlanmamış bir ütopya değil, hayalin ve umudun canlı ve hareketli olduğu bir dünyadır.

Cennetlerinin hiçbir şeyin yapılmadığı ya da değiştirilmediği yerler olması karşısında insanların çok çalışmaktan dolayı çektikleri yorgunluk gerçekten acıdır. Yorgunluk, mutluluk için yalnız dinlenmenin yeterli olduğu hayâlini yaratır. Ancak insanlar bir süre dinlendikten sonra, sıkıntıları onları yeniden bir takım faaliyetlere zorlar. **Bu nedenle de, mutlu bir hayat için faaliyet olmalıdır.** Bu, aynı zamanda yararlı bir hayat olacaksa, bu faaliyet olabildiği kadar yaratıcı olmalı, yağmacı ya da savunucu olarak kalmamalıdır. Ancak yaratıcı faaliyet, hayâl gücünü ve özgünlüğü gerekli kılar. Bunlar ise status quo'yu baltalayıcıdırlar. Şimdi iktidarda bulunanlar, status quo'nun değiştirilmesinden korkarlar. Haksız üstünlüklerinin ellerinden alınacağını bilirler.

Kurulu düzenden çıkarları olanlar, insanın diğer toplu halde yaşayan hayvanlarla paylaştığı rahatlık güdüsüne ek olarak, özgünlüğü cezalandıran ve zihni, ilkokul çağından ölüme kadar aç bırakan bir düzen kurmuşlardır. Çocukların başkalarının düşünce ve duygularına körükörüne uymamaları ve kendi başlarına düşünüp duymaları için, eğitimi yöneten ruhun bütünüyle birden değiştirilmesi gereklidir. Girişim gücünü yaratan, olaydan sonra verilecek ödüller değil, belirli bir düşünce havasıdır. Böyle bir havanın varolduğu çağlar olmuştur: Eski Yunan ve Elizabeth İngiltere'si örnekleri gibi. Ancak günümüzde, büyük makine tipli örgütlerin baskıcılığı, kişiliği ve düşünce özgürlüğünü öldürmekte, insanları gittikçe daha tek tip, tek örnek olmaya zorlamaktadır.

Geniş örgütler çağdaş hayatın vazgeçilmez unsurları olup bunların kaldırılmalarını istemek yararsızdır. Bunların kişiliğin korunmasını güçleştirdikleri doğru da olsa, gereken şey, bunları kişisel girişim gücü bakımından en geniş bir alan haline dönüştürebilmektir.

Bu yolda atılacak en önemli bir adım örgüt yönetimlerinin demokratik yapıya kavuşması olacaktır. Fakat yönetimimiz hâlâ bürokratik, ekonomik örgütlerimiz de ya monarşik ya da oligarşiktir. Her bir ortaklık, kendi kendini o yere atamış az sayıda kimse tarafından yönetilmektedir. Bir işte çalışan insanlar o işin yönetimini ele almadıkça gerçek özgürlük ya da demokrasi söz konusu olamaz.

Özgürlüğü arttıracak başka bir adım da, ister coğrafi ister ekonomik, ister de dinsel mezhepler gibi olsun, aynı insanca bağa sahip gruplara kendi kendini yönetme konusunda tanınacak olan genişliktir. Çağdaş Devlet öylesine büyük, mekanizması o kadar az anlaşılan bir şeydir ki, oy hakkı olmasına rağmen bir insan kendini bu örgütün siyasetini belirleyen gücün etken bir parçası olarak göremez. Çok güçlü bir grupla birlikte hareket edilen anlar dışında kendisini iktidarsız görür. Hükümet, hava gibi katlanılması gereken uzak ve kişiliksiz bir durum halini alır.

Oysa küçük kuramlarda bir pay sahibi olan insan, Eski Yunan ya da Orta Çağ İtalyası'nda vatandaşlara ait olan kişişel fırsat ve sorumluluk duygusunun bir bölümünü elinde tutabilir.

Bir grup insanın güçlü bir topluluk bilinci varsa —örneğin bir millete, bir ticaret ortaklığına ya da dinsel bir örgüte bağlı insanlar gibi— özgürlük, bu grubun dış dünya için önemli olmayan konularda kendi kendisine karar vermesini sağlar. Ulusal bağımsızlığın evrensel olarak istenme, sinin temelinde bu vardır. Fakat uluslar, iç işleri için kendi kendilerini yönetmeye sahip olmaları gereken tek grup değillerdir. Uluslar da, diğer gruplar gibi, yabancı ülkeler için eşit önemde olan işlerde tam bir hareket özgürlüğüne sahip olmamalılardır.

Özgürlük kendi kendini yönetmeyi öngörür, fakat başkalarının işlerine karışmayı asla!

En yüksek özgürlük derecesi hiçbir zaman anarşi ile elde edilen değildir. Özgürlüğü hükümet ile bağdaştırmak güç bir sorundur. Ancak hangi siyasal kuram olursa olsun, karşılaşılması gereken bir konudur bu.

Yönetimin ruhu, yetkiyi elinde tutanların, arzuladıkları sonuçları almak için yasalar çerçevesinde zor kullanılmasında yatmaktadır. Bir kişiye ya da bir gruba zorla boyun eğdirmek her zaman için zararlıdır. Ancak hükümet olmasaydı, insanların birbirleri ile olan ilişkilerinde böyle bir zorlama ortadan kalkmayacaktı. Aksine, bu yağmacı güdüye sahip olanların kuvvet gösterilerine yol açacak ve karşılığında ya kölelik doğacak ya da güdüleri daha az güçlü kimselerin bu zorlamaya karşı koyabilmek için sürekli olarak hazır durumda bulunmaları gerekecekti.

Uluslararası bir hükümet olmadığı için, şu anda, uluslararası ilişkilerde bu durumu görmekteyiz. Devletlerarasındaki anarşi, bizi dünyanın kötülüklerini ortadan kaldırmak için anarşizmin yeterli bir çare olmadığına inandırmalıdır.

Hükümet tarafından kuvvet kullanılmasının belki de tek bir amacı olabilir: Dünyada varolan bütün zorlamaların sayısını azaltmak. Örneğin, adam öldürmenin yasalarca yasaklanması dünyadaki şiddet eylemlerini azaltır. Hiç kimse ana babanın çocuklarına kötü davranmak konusunda sınırsız bir özgürlüğe sahip olmasını istemez. Bir kısım insanlar diğerlerine kötülük yapmak istedikleri sürece tam bir özgürlükten söz edilemez. Çünkü ya kötülük

yapma arzusu bastırılmalı, ya da kurbanlar acı çekmeye bırakılmalıdır. İşte bu nedenle, kişilerin ve toplumların kendiişleri konusunda sonsuz özgürlükleri olması gereği yanında, diğerleri ile olan ilişkilerinde asla tam bir özgürlükleri olmamalıdır. Kuvvetliye zayıfı ezmesi için özgürlük tanımak, dünyada en geniş bir özgürlüğü tanıma yolu değildir.

İşte laissez faire [hükümetin sanayi ve ticaret işlerine müdahale etmemesi prensibi.] iktisatçılarının savundukları özgürlüğe karşı sosyalist başkaldırmanın temeli budur.

Demokrasi, hükümetlerin özgürlüğe müdahelesini mümkün olduğu kadar azaltan bir yoldur. Toplum, her ikisinin de dediğinin olmayacağı iki gruba ayrılmışsa, demokrasi, kuramsal bakımdan bunların çoğunlukta olanının istediğinin olmasını öngörür. Fakat beraberinde büyük bir hak intikalini de getirmiyorsa, demokrasi hiç de yeterli bir yol değildir. Tek örneklilik sevgisi, yalnızca işe karışma zevki ya da çeşitli zevk ve huylardan nefret, genellikle bir çoğunluğun, kendisini gerçekten ilgilendirmeyen konularda azınlığı yönetmesi sonucunu doğurur. Biz hiçbirimiz, İngiltere'nin iç işlerinin bir Dünya Parlamentosu tarafından çözümlenmesini istemeyiz. Ancak buna karşılık, böyle bir kuruluşun şimdi varolan herhangi bir hükümet aracından çok daha iyi düzenleyeceği konular da yok değildir.

Hükümetin var olduğu yerlerde, insan ilişkilerinde, yasalara dayanan kuvvetin kullanılması kuramı çok açık ve seçiktir. Kuvvet, başkalarına zor kullanmaya kalkan kimselere karşı ya da azınlığın çoğunluğun hareketlerine karşı olduğu ve ortak bir karar gerektiği durumlarda, yasalara boyun eğmeyen kimselere karşı kullanılmalıdır. Bunlar, zor kullanmanın yasalara uygun yolları olarak görülmektedir.

Uluslararası bir hükümet var olsaydı, uluslararası işlerde de bu durumları, yine bunlar meydana getirecekti. Böyle bir hükümetin yokluğunda yasalara uygun zor kullanma sorunu başka bir konu olup, şimdi bununla ilgilenmemekteyiz.

Bir hükümetin zor kullanabilmesi için iktidara sahip olması gerekir. Bunu, sırası gelince, yasalara dayanarak kullanabilirse de, yine de reformcuların amaçları, gerçek zorlama gereğini azaltacak örgütler kurmaktır. Örneğin, pek çoğumuz hırsızlık yapmaktan kaçınırız. Bu, hırsızlığın yasalara aykırı olduğundan değil, hırsızlık yapmak için içimizde bir arzu bulunmamasındandır. İnsanlar mülkiyete sahip olmaktan çok yaratıcı olarak yaşamayı öğrendikçe, duyguları onları, başkalarının zıddına gitmekten ya da onların özgürlüklerine müdahaleden alıkoyacaktır.

İnsanları ya da örgütleri tartışmaya sürükleyen bütün çıkar çatışmaları bir düş ürünüdür. İnsanlar çatışmanın temeli olan özel mülkiyet yerine, herkesin paylaşabileceği bir düzene yönelebilseler, bu daha açık ve seçik olarak görülebilecektir.

İnsanlar yaratıcı olarak yaşadıkları sürece başkalarına zor kullanarak müdahaleleri de azalır. Şimdi ortak eylemin vazgeçilemez olduğu sanılan pek çok durum kişisel kararlara bırakılabilir o zaman. Eski zamanlarda, bir ülkenin bütün vatandaşlarının hep aynı dine bağlı olmalarının kesinlikle gerekli olduğu sanılıyordu. Oysa artık böyle bir gerekliliğin bulunmadığını biliyoruz. İnsanlar güdülerinde daha hoşgörülü olsalar, şimdi üzerinde direnilen pek çok tek örnekliliğin yararsız ve hatta aksine, zararlı oldukları kolayca görülebilir.

İyi siyasal kurumlar, zor kullanma ve egemenlik güdüsünü iki yoldan zayıflatırlar: Birincisi, yaratıcı güdülerin fırsatlarını çoğaltarak ve bu güdüleri kuvvetlendirecek eğitimi biçimleyerek; İkincisi de, mülkiyet güdülerinin kaynaklarını azaltarak.

Siyasal alanda olsun, ekonomik alanda olsun iktidarın resmi kişilerin ve sanayi önderlerinin elinde toplanması yerine yayılması, zorbalık arzusunun doğurduğu emretme huylarını elde etme fırsatlarını azaltır.

Hem bölgeler hem de örgütler bakımından otonomi, hükümetlere, başka insanların sorunları konusunda, çok daha az bir karışma fırsatı tanır. Kapitalizm ve ücret düzeninin de kaldırılması, bütün özgürlük hayatını boğan o iki tutkuyu, korku ve açgözlülüğü ortadan kaldıracaktır.

Çektiğimiz sıkıntıların bütünüyle gereksiz olduğunu, ortak bir çabayla bunların birkaç yıl içinde yok edilebileceğini pek az insan anlayabilmektedir. Uygar ülkeler halklarının çoğunluğu isteyecek olsa, yirmi yıl içinde bütün yoksulluğu, dünyadaki cehaletin yarısını, nüfusumuzun onda dokuzunu ezen iktisadi köleliği kaldırır, dünyayı güzellik ve neşeyle doldururduk.

Bunun elde edilememesinin nedeni, insanların duygusuz, hayâl gücünün kısır ve her zaman olanın, olması gereken olduğunun sanılmasıdır.

Oysa iyi niyet, bol gönüllülük ve akıl ile bütün bu değişiklikler elde edilebilir.

Sh: 9-32

Kaynak: BERTRAHD RUSSELL, SİYASAL İDEALLER, [Political Ideals. New York: The Century Co. 1917.] Türkçesi: Mehmet HARMANCI, Köprü yay, Ağustos1974, İstanbul

TERBİYEYE DAİR/ BERTRAND RUSSELL (On Education)

Çeviren : Prof. Hâmit DERELİ

ÖNSÖZ

Russell'ın «Terbiyeye Dair, bilhassa ilk çocukluk çağında» isimli denemesi ilk defa 1926 da, yani White head'in aynı derecede meşhur «Terbiyenin Gayelerdi ilimli denemesinden altı yıl önce yayımlandı. Bu iki kısa, fakat özlü araştırma birbirini tamamlar. Bunun için terbiye teorisi üzerinde çalışanların ikisini birlikte incelemeleri doğru olur. Russell esas itibariyle küçük çocukların terbiyesi, Whitehead ise zihnî terbiye ile ilgilenmişlerdir, fakat her ikisi de temel mesele olan «çocuğu yalnız yaşamağa uygun yapmak değil, beraber yaşanmağa uygun» yapmağa, medenî memleketlerde genç yurttaşların ömürlerinin dörtte birini, kalan dörtte üçünü en iyi şekilde yaşamağa uygun bir hale getirmek için, harcamalarının sebep ve gayeleri hakkında fikirlerimizi aydınlatmağa çalışmışlardır.

Russell'ın eserinin hemen her sahifesinde okuyucu hemen dikkati çeken bir fikrin tesiri altında duralar. Bu fikir belki ilkte ona doğru gibi görünmezse de sonra meseleyi sükûnetle düşündüğü zaman onda müellifin belki de haklı olabileceği kanaati uyanır. Russell, eserini, birkaç yerinde ısrarla belirttiği gibi, öğretmenler veya eğitim makamları için değil, anne ve babalar için yazmıştır ve ona şu dikkate şayan cümleyle başlıyor: **«Çocuklarına mümkün olduğu kadar iyi bir terbiye vermek isteyen, fakat onları mevcut tahsil müesseselerinden çoçunun fenalıklarına maraz bırakmak istemeyen, benim gibi, dünyada pek çok kimseler vardır.»** Bu, İngiltere'de o zamanki halk eğitimine, bir nesil evvelkine nispetle hayli düzelmiş olmasına rağmen, daha başlangıçta yöneltilmiş bir tenkittir. Şu da dikkate değer bir keyfiyettir ki 1944 Eğitim Kanunu ile yapılan ıslahat, yahut hiç olmayan değişiklikler, büyük bir kısmı itibariyle Russell'ın ileri sürdüğü tenkid ve tekliflerin bir neticesidir.

Ne yazık ki terbiye, diğer beşerî faaliyetler gibi, iç bölümünün son asırdaki süratli gelişme ve genişlemesinden müteessir olmuştur. Aile ile ev, beşerî ve sosyal mesuliyetleriyle birlikte, anne, baba ve yetişkin çocukları. Eğer alıştıkları yaşama seviyesini idame etmek veya yükseltmek istiyorlarsa, ücret mukabilinde çalışmağa zorlayan İktisadî tazyik altında süratle dağılmaktadır. Anne-baba tesirinin duyulabileceği aile toplantıları için daha az boş vakit ve imkân vardır. Vaktiyle anne-baba, rahip ve öğretmen, gençlerin terbiyesinde elbirliği ederlerdi. Şimdi anne ve babaların boş zamanları yoktur, rahipler gençlikle temaslarını kesmişlerdir, sosyal, ahlakî ve zihnî terbiyeyi temin işi yalnız öğretmenlere bırakılmıştır. Cemiyetimizdeki bu en mühim meslek en akıllı erkek ve kadınları safları arasına alsaydı, onlar en iyi tarzda yetiştirilmiş olsaydılar bile, bu üç taraflı iş yine onların kudretlerini aşan bir iş olurdu. Çalışmalarının neticeleri ayrı ayrı fertlerden teşekkül eden ahenkli bir cemiyet değil, deha ziyade bir insan sürüsü olurdu. Müvazenesini bulamamış, halâ da muvazenesiz

olan bugünkü sistemde mevcut tehlikelere karşı terbiyecileri ikaz etmek gayreti iledir ki Russell **«anne-babanın terbiyedeki ehemmiyetini»** bilhassa belirtmiştir.

Kendisi bir aristokrat olan Russell aristokratik imtiyaza ve bir kibar sınıf yetiştirilmesine muarızdır. Herkes için eşit imkânlar mevcut olmasını ister. Diğer taraftan, bir kutupta zayıf akıllılar, diğer bir kutupta dâhiler olmak üzere, insanlar arasında zekâ ve kabiliyet bakımından bir eşitlik bulunmadığını da kabul eder. Bu iki tip için hususi terbiye tarzları olmasına taraftardır. **Kendisinin hissesi bulunmadığı şeylerin yok olmasını isteyen zihniyete karşı hiç bir sempatisi yoktur, aşağı bir seviyede değil, yüksek bir seviyede eşitlik olması fikrini müdafaa eder.** **«Her şeyden önce sert, dışına çıkılamaz kaidelerden sakınmalıdır», «ilerleme mekanik bir eşitliğe feda edilmemelidir.» der.**

Gerek Russell'ın, gerekse Whitehead'in eserleri İkinci Cihan Harbinden önce, totaliter idarelerin tehlikeleri belirmeden ve dünyacın bir müddet için tahammül etmek zorunda kaldığı şerrin hâkimiyetinden evvel, yazılmışlardı. Bununla beraber hiç olmazsa, Russeli, H. G. Wells'in o kadar övdüğü terbiye «isteminin muhtemel neticelerini, teorinin tatbikinden önce görmüştür. Islahatçılık ateşiyle yanan Wells, cemiyette inkılâplar yapmak için, bu gün bizim «propaganda» olarak bildirimiz, «terbiye» nin kudretini ileri sürmüştü. Russell vaktinde ikazlarda bulunduysa da fayda vermedi; **«Terbiyeyi muayyen bazı inançları aşılama vasıtası sayanlarla onun müstakil düşünme kudreti yaratması lâzım geldiğini düşünenler arasında bir uzlaşma olamaz.»** demişti. O zaman dünya, birinin fikirleri diğerine nüfuz edemeyen veya ettirilmeyen, iki ideolojik bölgeye ayrılmamıştı, Russell, **«vasat bir adamın kanaatleri, o kendi başına düşünseydi, varacağı kanaatlerden çok daha az budalacadır »** diyor. Bugünkü çıkmazdan kurtulmak için Russell'ın ne gibi çareler düşündüğünü bilmek enteresan olurdu. Önder değiştirmek, zannederim, kâfi olamazdı. Unesco'cun bütün temel terbiye programını da beğenmeyeceği anlaşılıyor, çünkü kısaca: «Cahil yetişkinlere bir şey öğretilemez» hükmünü veriyor.

Daha ziyade fen ve teknolojiye dayanan bir yetiştirme zarureti, kültür derslerine hasredilen zamanın azaltılması hakkında ileri sürdüğü fikirler ancak şimdi İngilterede büyük bir halk kitlesi tarafından kabule şayan görülüyor. Russeli, teknik bilgi ve araştırma insanı daha büyük maddi rahat ve konfora götürmekten başka bir işe yaramayacaksa, ondan daha yüksek olan insanı mânevi kaderine ulaştırmak gayesine takaddüm etmemesi lâzım geldiğini iyice biliyordu, fakat insanın maddeten vok edilmesi veya son üçbin sene zarfında elde edilen kazancın kaybedilmesi tehlikesi mevcut olduğu bir zamanda okullarımızda «modern» ve «klâsik» taraflar arasırdaki nispetin birinci taraf lehine düzeltilmesi lâzım geldiği kanaatindedir. Fakat o bilgi ile bilgelik arasındaki farkı asla gölden kaçırmaz. Aklın ve muhakemenin kontrolünden kurtulmuş bilgi çok defa insan hedefine doğru ilerlerken bir yardımcı değil, bir engel olur.

Bu eseri bir defa okunduktan sonra bir yana atılacak bir kitap değildir. İyice tetkik edilmeğe, İçinde mebzul [Bol. Çok sarf olunan. Ucuz] olarak bulunan düşündürücü fikirler anlaşılmağa ve

tatbike lâyıktır. Eser asrımızın can ve hayat verici tesirlerinden biri olmuştur ve ihtimal sosyal meselelerimizin halline doğru ilerleyişimizde bir merhale olarak kalacaktır.

Prof. E. V. GATENBY

GİRİŞ

Çocuklarına mümkün olduğu kadar iyi bir tahsil vermek isteyen, fakat onları mevcut tahsil müesseselerinden çoğunun fenalıklarına maruz bırakmak istemeyen, benim gibi, dünyada pek fok kimseler olmalıdır. Bu gibi kimselerin karşılaştıkları güçlükler, ayrı ayrı fertlerin gayretleri ile yenilemezler. Tabiî olarak çocukları mürebbiyeler ve hususi öğretmenlerle evde de yetiştirmek mümkündür, ama bu plân onları tabiatlerinin özlediği ve olmazsa terbiyenin bazı esaslı unsurları eksik kalacak olan arkadaşlıktan mahrum bırakır. Sonra, bir erkek veya kız çocuğunun kendisini «garip» bulması, başka kız ve erkeklerden farklı bulunduğunu hissetmesi son derece fenadır; bu duygunun sebebi anne-baba olduğu anlaşılınca mutlaka onlara karşı bir kin uyandırır, onların en ziyade hoşlanmadıkları şeylere karşı bir düşkünlük yaratır. Vazifesini anlamış bir baba hu düşüncelerle oğullarını ve kızlarını büyük kusurlar bulduğu okullara gönderebilir, çünkü mevcut okullardan hiçbiri onu tatmin etmez •yahut tatmin etse bile onun oturduğu yere yakın değildir. Bu suretle vazifesini anlamış anne- baba, yalnız cemiyetin iyiliği için terbiyede reform istemek zorunda kalırlar. Anne, babanın hal ve vakti yerinde ise kendi hususi meselelerinin halli için bütün okulların iyi olmasına lüzum yoktur, çocuklarını gönderebilecekleri iyi bir okulun bulunması kâfidir. Fakat **ücretle çalışan anne-babalar için ilk okulların ıslahını istemekten başka çare yoktur.** Herhangi bir anne veya babanın istediği reformlara başka bir anne baba itiraz edeceği için kuvvetli bir terbiye propagandasından başka hiçbir şey faydalı olmayacaktır. Bu da belki ıslahatı yaptıranın çocukları büyüyüp yetişinceye kadar tesirini gösteremeyecektir. Böylece kendi çocuklarımıza karşı duyduğumuz sevgi bizi, adım adım, daha geniş politika ve felsefe sahasına götürür.

Bu daha geniş sahalardan, kitabımda, mümkün olduğu kadar uzak kalmak isterim. Söyleyeceğim şeylerin büyük bir kısmı devrimizin muazzam meseleleri üzerinde müdafaa etmekte olduğum görüşlerle ilgili değildir. Fakat bu bakımdan tam bir ilgisizlik imkânsızdır. Çocuklarımız için istediğimiz terbiye insan karakteri hakkındaki ideallerimize ve onların cemiyette oynayacakları role bağlıdır. Bir pasifist çocuklarına bir militariste iyi görünen terbiyeyi vermek istemez; bir komünistin terbiye hakkında fikirleri bir ferdiyetçinin fikirlerinin aynı olamaz. Daha esaslı bir ayrılık var: terbiyeyi muayyen birtakım inançları ruhlara aşılamak vasıtası sayanlarla onun müstakil muhakeme kabiliyeti yaratması lâzım geldiğini düşünenler arasında hiçbir anlaşma olamaz. Böyle meseleler ortaya çıkınca onlardan bahsetmekten kaçınmak boş bir şey olur. Aynı zamanda psikolojide', pedegojide ve bu nihai meselelerle ilgisi olmayan fakat terbiye ile sıkı alâkası bulunan oldukça ehemmiyetli yeni bilgiler birikmiştir. Bunlar şimdiden pek mühim neticeler hasıl ediyorlar, fakat onlardan öğrendiklerimiz iyice hazmedilinceye kadar yapılacak pek çok şey vardır. Bu, bilhassa hayatın ilk beş yılı hakkında doğrudur; bu yılların, şimdiye kadar sanıldığından, çok daha önemli

oldukları anlaşılmıştır. Bu da anne-babanın terbiye bakımından ehemmiyetini artırmıştır. Benim gayem ve maksadım, mümkün olduğu kadar, ihtilaflı mevzulardan sakınmaktır. Tartışmak yazılar bazı sahalarda lüzumludur, fakat anne-babalara hitabederken, onların evlâtlarının iyiliği için samimi bir arzu gösterilebilir ve yalnız bu, yeni bilgilerle birlikte, terbiye problemlerinin büyük bir kısmını çözmeğe yeter. Söyleyeceğim şeylerin çoğu kendi çocuklarım hakkında duyduğum şaşkınlıkların bir neticesidir. Bunun için de yersiz yahut nazari değildirler. Umarım ki onlar buna benzer bir şaşkınlığa uğramış diğer anne-babaların düşüncelerini aydınlatacak, benim vardığım neticeleri kabul etmeğe veya aksine onları sevk edecektir. Anne-babanın fikirleri son derece önemlidir, çünkü, doğru bilgi eksikliği yüzünden, anne baba çocuklarına iyi bir terbiye vermek istiyorlarsa, ben eminim ki, onu vermeğe hazır ve muktedir öğretmen bulmakta güçlük çekmeyeceklerdir.

Bu sahifelerde, ilkin terbiyenin gayelerini araştırmak istiyorum: bugünkü ham maddeye tatbik edilecek terbiyeyi ve yaratılmış görmeği makul olarak umabileceğimiz fert ve cemiyeti arıyacağım. Öjenikle [Fizik ve moral bakımlardan ileri nesiller yetiştirme bilimi.] yahut başka herhangi, tabiî veya sun'î, usulle insan soyunu ıslak meselesine dokunmayacağım, çünkü bu esas itibariyle terbiyenin problemleri dışında kalır. Fakat ben bizden önce gelen en heyecanlı terbiyecilerin düşündüklerinden çok daha büyük nispette karakterin ilk terbiye ile kararlaştığım gösteren yeni psikolojik keşiflere büyük önem veriyorum Karakter terbiyesi ile, dar mânada öğretim diyebileceğimiz, bilgi ile terbiye arasında bir fark gözettim. Bu fark, nihaî olmamakla beraber, faydalıdır' bilgi verilmek istenen bir öğrenci de bazı faziletler aranır, birçok önemli faziletlerin başarılı olarak tatbik edilebilmesi için de çok bilgiye ihtiyaç vardır. Bununla beraber araştırma maksatları için öğretim, karakter terbiyesinden ayrı tutulabilir, tikin karakter terbiyesinden başlayacağım, çünkü ilk yıllarda bilhassa önemlidir; fakat onu yetişkinliğe kadar götürerek, bu başlık altında da, önemli cinsî terbiyeden bahsedeceğim. Nihayet, zihnî terbiye, gayeleri, programı, imkânları, —ilk okuma yazma derslerinden üniversite yıllarının sonuna kadar— münakaşa mevzuumuz olacaktır. Erkek ve kadınların hayat ve dünyadan aldıkları daha sonraki terbiyeyi sahamın dışında sayıyorum; fakat kadın ve erkeği tecrübeden faydalanmağa kabiliyetli bir hale getirmek erken çağlarda terbiyenin en ziyade göz önünde tutması gereken gayelerden biridir . sh:1-5

MODERN TERBİYE TEORİSİNİN TEMEL ŞARTLARI

İnsan terbiye üzerine eski devirlerde yazılmış en iyi kitapları bile okurken, terbiye teoririsinde birtakım değişiklikler olduğunun farkına varıyor. On dokuzuncu asırdan önce terbiye teorisinin iki büyük ıslahatçısı Locke ile Rousseau idi. ikisi de haklı olarak şöhret kazanmışlardı, çünkü kitaplarını yazdıkları zaman yaygın olan birçok yanlışların düzeltilmesini istemişler, fakat hiçbiri kendi yönünde bugün hemen bütün terbiyecilerin gittikleri kadar ileri gitmemişlerdi. Meselâ, her ikisi de liberalizm ve demokrasiye götüren temayüle taraftar oldukları halde, ancak bir adamın bütün zamanını alacak olan, aristokrat bir çocuğun terbiyesini ele almışlardır. Böyle bir sistemin neticeleri ne kadar iyi olursa olsun,

modern görüşlü bir kimse tarafından ciddî olarak düşünülmez, çünkü her çocuğun yetişkin bir öğretmenin bütün zamanını alması riyazî olarak imkânsızdır. Bunun için sistem ancak imtiyazlı bir sınıf tarafından kullanılabilecek bir sistemdir; adaletin hâkim olduğu bir dünyada ise mevcudiyeti imkansızdır. Modern insan, pratik olarak kendi çocukları için hususi faydalar arayabilirse de herkese (yahut hiç olmazsa terbiyeden faydalanabilecek kabiliyette olan herkese) açık olabilecek bir terbiyelerinden daha iyi yetişmişler veya doğuştan daha kabiliyetlidirler, fakat herkesin, sayısı az olan en iyi öğretmenlerden ders alması imkânsızdır. Yüksek tahsil herkes için arzu edilse bile ki bundan şüpheliyim bugün bu maddeten imkânsızdır. Bunun için demokratik prensiplerin kaba bir şekilde tatbiki bunu kimsenin yapmaması lâzım geldiği neticesine vardırabilir. Böyle bir fikir, kabul edildiği takdirde, ilmi ilerlemeyi durdurur ve gelecek yüzyıl zarfında umumi terbiye seviyesini lüzumsuz yere düşürür. **Bugünkü durumda ilerlemeyi mekanik bir eşitliğe feda etmemeliyiz; terbiyede demokrasiyi büyük bir dikkatle ele almalıyız ve bunu yaparken de sosyal haksızlıkla tesadüfen birleşmiş olan kıymetli mahsulleri mümkün olduğu kadar az tahrip etmeliyiz.**

Fakat biz umuma şâmil olması imkânsız bir terbiye metodunu tatmin edici sayamayız. Zenginlerin çocukları çok defa, annelerinden başka, bir dadıya, bir çocuk hizmetçisine ve diğer ev hizmetçilerinden birkaçına maliktir; bu kadar çok bakım ve itina hiçbir zaman, hiçbir sosyal sistemde, bütün çocuklara gösterilemez. İtina ile bakılmış çocukların, lüzumsuz yere tufeyli bir hale getirilmekle, bir kazanç temin edip edemedikleri de şüphelidir, fakat herhalde bitaraf hiçbir şahıs, aklî zayıflık veya dâhilik gibi hususi sebepler müstesna, birkaç kişi için hususi imtiyazlar tavsiye edemez. Akıllı bir baba, bugün, elinde olursa, belki çocukları için gerçekten evrensel olmayan bir terbiye usulü seçebilir ve sırf tecrübe için anne, babanın yeni usulleri deneme fırsatlarına malik olmaları da arzuya şayandır. Fakat bunlar, iyi neticeler verdikleri takdirde, evrensel olacak mahiyette olmalıdırlar, mahiyetleri itibariyle birkaç imtiyazlı şahsa münhasır kalmamalıdırlar. Bereket versin ki, modern terbiye teori ve pratiğinin en iyi unsurlarının menşei demokratik olmuştur; meselâ, Madam Montessori işine fakir mahallelerdeki ana mekteplerinde başladı. **Yüksek öğretimde müstesna kabiliyetlere müstesna imkânlar vermek elzemdir, ama, aksi takdirde, bir çocuğun, herkesin kabul edebileceği sistemleri kabulünden zarar görmesi için bir sebep yoktur.**

Terbiyede başka bir modern temayül var. Bu da demokrasi ile ilgili ise de belki üzerinde biraz daha fazla münakaşa edilebilir. Bundan terbiyeyi bir süs olmaktan çıkarıp faydalı yapmak isteyen temayülü kasdediyorum. Süs için terbiyenin aristokrasi ile münasebetini Veblen «Zengin Sınıfın Teorisi» inde uzun uzadıya izah etmiştir. (Veblen, Theory of the Leisure Class, London; George Ailen and Unwin, Ltd.) fakat bizi bu münasebetin ancak terbiye cephesi alâkadar eder. Erkeklerin terbiyesinde, mesele «klâsik» terbiye ile «modern» terbiye arasındaki tartışmaya bağlıdır; kızların terbiyesinde ise «kibar hanımefendi» ideali ile hayatlarını kazanacak kızlar yetiştirmek arzusu arasındaki ihtilâfın bir kısmını teşkil eder. Fakat bütün terbiye sistemi, kadınlarla ilgili hallerde, cinslerin eşitliği için duyulan arzu yüzünden, çığırından çıkmıştır; kendiliğinden hiçbir suretle iyi olmadığı zaman bile, erkek

çocuklara verilen terbiyeyi elde etmek için teşebbüsler yapılmıştır. Bu yüzden kadın terbiyeciler kızlara aynı sınıftan erkek çocuklara verilen aynı faydasız bilgiyi vermeyi gaye edinmişler ve annelik için yetiştirmenin kadın terbiyesinin bir kısmını teşkil etmesi gerektiği hususunda ileri sürülen fikirlere şiddetle mukavemet etmişlerdir. Bu birbirine zıt cereyanlar bahsetmekte olduğumuz temayülü bazı bakımlardan, kadınlarla ilgili olduğu hallerde, daha az muayyen yapıyor, fakat «kibar hanımefendi» idealinin zevale yüz tutmuş olması, b» temayülün en dikkate değer örneklerinden biridir. Meseleyi karıştırmamak için şimdilik yalnız erkeklerin terbiyesini ele alacağım.

Ayrı ayrı birçok münakaşalar, — ki bütün bunların içinden başka meseleler de çıkar — kısmen bizim şimdiki meselemize bağlıdır. **Erkek çocuklara esas olarak klâsikler mi, yoksa esas olarak fen mi öğretilmelidir?**

Birçok mülâhazalar arasında bir tanesi şudur ki klâsik terbiye süs mahiyetindedir, fen ise faydalıdır. O halde terbiye mümkün olduğu kadar çabuk bir sanat veya meslek için teknik öğretim mi olmalıdır?

Faydalı ile süs arasındaki münakaşanın lüzumu bariz olmakla beraber henüz kararlaşmış bir şey yoktur. Çocuklara doğru telâffuz etmek, hoşa gidecek tavırlar öğretmek lâzım mıdır?

Yoksa bunlar sadece aristokrasiden kalmış yadigârlar mıdır?

Sanatı takdir etmek sanatçıdan başkası için değerli midir?

İmlâ fonetik mi olmalıdır?

Bütün bunlar ve daha birçok ihtilâflar kısmen faydalı ile süs arasındaki ihtilâfa has dille münakaşa edilmektedir.

Bununla beraber, ben bütün bu münakaşanın gerçeklere uymadığına inanıyorum. Terimlerin mâna sınırları belli olur olmaz münakaşa suya düşmektedir. Biz «faydalıyı» geniş, «süsü» dar mânada alacak olursak bir taraf kazanır; aksi mânaya alırsak diğer taraf kazanır. **Kelimenin en geniş ve en doğru mânasiyle, bir faaliyet iyi neticeler verdiği zaman «faydalı» dır.** Bu aeticeler sadece «faydalı» olmaktan daha başka bir mânada iyi olmalıdırlar, yoksa hakiki bir tarif yapmış olmıyız Faydalı faaliyetin faydalı neticeler veren faaliyet olduğunu söyleyemeyiz. «Faydalı» olanın esası şuradadır ki o sadece faydalı olmayan bir neticeye götürmeğe yarar. Basitçe «iyi» denilen son neticeye varmadan önce bazen uzun bir neticeler zincirine lüzum vardır. Sapan faydalıdır, çünkü toprağı sürmeğe yarar. Fakat toprağı sürmek başlı başına iyi bir şey değildir: o da sadece faydalıdır, çünkü tohumun ekilmesini mümkün kılar. Tohumun ekilmesi faydalıdır, çünkü buğday yetişmesine yarar, buğdayın yetişmesi faydalıdır, çünkü ekmek yapılır, ekmek faydalıdır, çünkü hayatın idamesine yarar. Fakat hayatın gerçek bir değeri olmalıdır: eğer hayat sırf başka bir hayata vasıta olarak faydalı olsaydı katiyen faydalı olmazdı. Hayat hal re şartlara göre iyi veya fena olabilir; bunun için, iyi yaşamanın vasıtası olduğu zaman, faydalı da olabilir. Birbiri ardı sıra gelen faydalılar zincirinin ötesine erişip, zinciri aşabileceğimiz bir aşkı bulmalıyız; aksi halde zincirin her hangi bir halkasında hakiki

bir faydalılık yoktur. «Faydalı» bu şekilde tarif edildiği zaman, terbiyenin faydalı olması gerekip gerekmediği sorulamaz. Elbette faydalı olması gereklidir, çünkü terbiye ameliyesi kendiliğinden bir gaye değil, bir gaye için vasıtadır. Fakat terbiyede faydayı müdafaa edenlerin akıllarında olan bu değildir. Onlar istiyorlar ki terbiyenin neticesi faydalı olsun: kısaca ifade edersek, onlara göre tahsil görmüş bir adam makine yapmasını bilen adamdır. Makinelerin ne faydası olduğunu sorarsak cevap neticede aynı olacaktır: onlar vücudumuzun ihtiyaçları ve rahatı için gerekli yiyecek, giyecek, ev v. s. gibi şeyleri imale yararlar. Bu suretle anlarız ki faydayı müdafaa eden bir kimse, görüşü hakkında sualler sorulduğu mânada, yalnız fizik hazla ra gerçek değer veren kimsedir: onun için «faydalı», vücudunun ihtiyaç ve arzularını tatmin eden şeydir. Sahiden kasdedilen mâna bu ise, faydanın müdafii, eğer nihai bir felsefe ileri sürüyorsa, mutlaka hatâ etmektedir, fakat birçok kimselerin açlıktan öldüğü bir dünyada o politikacı olarak haklı olabilir, çünkü fizik ihtiyaçların giderilmesi o anda her şeyden âcil bir iş olabilir.

Bu münakaşanın diğer tarafını düşünürken de aynı şekilde bir teşrih lâzımdır. Öteki tarafa «süs» demek, elbette ki, faydayı müdafaa edene bir noktada hak vermek demektir, çünkü «süs» ün az çok önemsiz olduğu anlaşılmıştır. «Süs» kelimesi ananevi bir «gentleman» yahut «lady» anlamına tatbik edilirse tamamıyla haklıdır. On sekizinci asır «gentleman» i güzel bir şive ile konuşuyor, sözleri arasına gerekli yerlerde klâsiklerden iktibaslar karıştırıyor, modaya uygun giyiniyor, teşrifattan anlıyor, bir düellonun ne zaman şöhretini artıracağını biliyordu. **«Zülfün Çalınması»** [The R»pe of the Lock. Alexander Pope'an eseri, 1711 de yayımlanmıştı.] nda bir adam vardı ki:

«Amber enfiye kutusundan ve renkli bastonunun güzel hareketlerinden haklı olarak gurur duyuyordu».

Adamın terbiyesi onun için en dar mânasiyle bir «süs» olmuştu, devrimizde ise pek azımız onun marifetleri ile yetinecek kadar zenginiz. Eski mânada «süs» terbiyenin gayesi aristokratiktir: onun için bol paralı ve çalışmaya ihtiyacı olmayan bir sınıfın mevcut olması tarihte seyretmek büyük bir zevktir; onların hâtıratı ve villâları bize artık bizden sonra geleceklere temin etmediğimiz bir haz verir. Fakat onların mükemmellikleri, hakiki oldukları zaman bile, tam üstünlük değildiler, onlar inanılmıyacak kadar pahalı birer mahsuldüler: Hogarth'ın Gin Lane'i onlara ödenen fiyat hakkında bize pek canlı bir fikir verir. Bugün hiç kimse bu dar mânada «süs» terbiyeyi savunamaz.

Fakat asıl mesele bu değildir. Asıl mesele şudur: terbiyede zihni doğrudan doğruya pratik faydası olan bilgi ile soldurmayı mı gaye edineceğiz, yoksa öğrencilerimize, bizatihi iyi olan zihnî varlıklar mı vermeğe çalışacağız?

Bir kademde on iki pus, bir yardada üç kadem olduğunu bilmek faydalıdır, ama bu bilginin başlı başına bir değeri yoktur; metre sisteminin kullanıldığı yerlerde yaşayanlar için gayet faydasızdır. Diğer taraftan, Hamlet'i takdir etmenin pratik hayatta büyük bir faydası olamaz, belki insan amcasını öldürmek falan isterse bir faydası dokunabilir ama tabiatiyle böyle bir

ihtiyaç nadiren duyulur. Bununla beraber o insana mahrum kalmaktan büyük bir teessür duyacağı ve bizi bir bakıma daha mükemmel bir adam yapan zihnî bir varlık kazandırır. İşte faydanın terbiyenin yegâne gayesi olmadığını iddia eden adamın tercih ettiği bilgi bu ikinci çeşit bilgidir.

Faydayı gaye edinen terbiyenin müdafileri ile muhalifleri arasındaki münakaşada üç ayrı ana meselenin bulunduğu görülüyor. İlkin aristoklarla demokratlar arasında münakaşa şekli var. Aristokratlar imtiyazlı sınıfa, boş vakitlerini kendilerine hoş gelen şekilde kullanmayı öğretmek lâzım geldiği fikrindedirler. Demokratların bu görüşe karşı fikirleri oldukça karışıktır: onlar aristokrata faydasız olanı öğretmek istemiyorlar, aynı zamanda elinin emeğiyle geçinenlerin terbiyelerinin de faydalı olana münhasır kalmasını doğru bulmuyorlar, işte bunun içi» «public school» [devlet okulu. 2. Ing. özel okul] larda eski usul klâsik terbiyeye karşı demokratik bir muhalefet olduğu, işçilere de Lâtince ve Grekçe öğrenme imkânı verilmesi hakkında bir demokratik istek vardır. Bu vaziyet, nazari bakımdan aydınlık değilse bile, ameli olarak esas itibariyle doğrudur. Demokrat, cemiyeti, biri «faydalı», diğeri «süs» olmak üzere, iki kısma ayırmak istemez; bunun için şimdiye kadar sadece «süs» olan sınıflara sadece daha faydalı bilgi, şimdiye kadar sadece faydalı olan sınıflara daha hoş bilgi verecektir. Fakat demokrasi, kendiliğinden, bu unsurların ne nispetlerde karıştırılacağını tesbit etmemiştir

İkinci tartışma yalnız maddi şeyleri gaye edinenlerle zihnî hazlara değer verenler arasındadır. Bugün geçimi yolunda İngilizlerle Amerikalıların çoğu, bir sihirle Elizabeth devrine nakledilselerdi, kendilerinin modern dünyaya götürülmelerini isterlerdi Shakespeare'in, Raieigh'in, Sir Philip Sydney'in arkadaşlığı, güzel müzik, güzel mimari eserleri onlara banyo odalarının, çay ve kahvenin, otomobillerin, o devirde bilinmeyen diğer maddi konforların yokluğunu unutturamazdı. Bu gibi kimseler muhafazakâr geleneğin tesiri altında kaldıkları zamanlar müstesna, terbiyenin başlıca gayesi istihsal edilen malların miktar ve çeşidini artırmaktır sanıyorlar. Onlar terbiye programları içine tıp ve sağlık korumayı alabilirler, ama edebiyat yahut sanat yahut felsefe için bir heves duymazlar. Hiç şüphe yoktur ki bu gibi kimseler Rönesans'ta kurulan klâsik dersler sistemine hücum edenlerin büyük bir kısmını teşkil ediyorlar.

Bu görüşü zihnî şeylerin sırf maddi olanlardan daha değerli. olduğunu iddia etmekle karşılamanın haklı olacağını sanmıyorum. Bana kalırsa bu iddia doğrudur, fakat tam değildir. Çünkü maddi şeyler pek fazla değerli olmamak la beraber, maddi kötülükler o kadar fena olabilirler ki birçok zihnî meziyetlerden daha ağır basabilirler. Açlık, hastalık ve onların her zaman mevcut korkusu ileriyi görmek mümkün olduğu günden beri insanların büyük bir çoğunluğunun hayatları üzerine gölgesini atmıştır. Kuşların çoğu açlıktan ölürler, fakat yiyecek bol olduğu zaman sevinç içindedirler, çünkü geleceği hiç düşünmezler. Bir kıtlıktan sağ çıkmış olan köylüler daima onun hatıra ve korkusundan kurtulamazlar.

İnsanlar ölmektense biraz yiyecek mukabili her gün uzun saatler çalışmağa razıdırlar, fakat, hayvanlar, cezası ölüm bile olsa, ellerine imkân geçtiği zaman hazdan faydalanmayı tercih ederler. Bu yüzden çok kimseler hazdan büsbütün mahrum bir hayat sürmeğe katlanıyorlar, çünkü diğer bir şart altında hayat kısa sürecektir. Tarihte ilk defa olarak bugün, sanayi inkılâbı ve onun fer'î mahsulleri dolasıyla, herkesin mâkul derecede mesut olabilmesi mümkündür. Maddi fenalık, istersek, pek küçük nispetlere düşürülebilir. Teşkilât ve ilimle, dünyanın bütün nüfusunu, lüks olarak değil, fakat büyük ıztırapları önlemeye yetecek şekilde iaşe ve iskân etmek imkânı vardır. Hastalıkla savaşmak, ve müzmin rahatsızlıkları pek nadir hale getirmek mümkündür. Yiyecek tedariki hususunda elde edilen terakkileri aşan nüfus artışlarını önlemek de mümkün olurdu. İnsanlığın şuuraltı zihnini karartan, beraberinde zulüm, baskı ve harp getiren büyük korkular artık önemli olmayacak derecede azaltılabilirler. Bütün bunlar beşer hayatı için öyle değerlidirler ki onları tatbik mevkiine koymaya yarayacak terbiye şekline itiraz etmeğe cesaret edemeyiz. Böyle bir terbiyede tatbikî ilim başlıca unsur olmak zorundadır. Fizik, fizyoloji ve psikolojisiz yeni dünyayı kuramayız. Lâtince, Grekçe olmadan, Dante, Shakespeare olmadan, Bach ve Mozart olmadan kurabiliriz. Bu faydayı gaye sayan terbiyenin lehinde büyük bir sebeptir. Bunu kuvvetle ifade ettim, çünkü bu hususta kuvvetli kanaatlerim var. Bununla beraber meselenin diğer bir tarafı daha göze çarpıyor. Boş vakit ve sağlık kazanmamızın, kimse onları nasıl kullanacağını bilmezse, bize ne faydası olur?

Fizik fenalığa karşı savaş, diğer her savaş gibi, insanları barış sanatlarına kabiliyetsiz hale koyacak şiddetle yapılmamalıdır. Nihaî «iyi» ye ait dünyada ne varsa fenalığa karşı mücadelede kaybolmasına müsaade edilmemelidir.

Bu beni münakaşamıza karışan üçüncü meseleye getiriyor. Yalnız faydasız bilginin kendiliğinden değerli olduğu doğru mudur?

Kendiliğinden değerli bilginin faydasız olduğu doğru mudur?

Ben gençliğimde zamanımın büyük bir kısmını Lâtince ve Grekçe öğrenmekle geçirdim. Şimdi bu zamanı hemen hemen tamamıyla heder olmuş sayıyorum. Klâsik bilgi daha sonraki hayatımda karşılaştığım her hangi bir meselede bana yardım etmedi. Klâsikleri öğrenenlerin yüzde 99 u gibi ben de hiçbir zaman onları zevk için okuyacak kadar iyi öğrenemedim. **Meselâ, «supellex»in genitivi [mobilya , ev mobilyaları; iş için gerekli eşyaları, makale;]gibi bazı şeyler öğrendim ki bütün hayatımda unutamadım.** Bu bilginin bir yardada üç kadem bulunduğu hakkındaki bilgiden daha fazla gerçek değeri yoktur, ve bana buradaki misali vermekten başka bir faydası dokunmadı. Diğer yandan matematik ve fen hakkında öğrendiklerimin büyük bir faydası dokunmakla kalmadı, aynı zamanda gerçekten büyük değeri oldu; onlar bana düşünme ve muhakeme mevzuları verdiler, aldatıcı bir dünyada hakikatin mihek taşları oldular. Tabiatıyla, bu, kısmen şahsıma ait bir hususîliktir; fakat ben eminim ki klâsiklerden faydalanma kabiliyeti de modern insanlar arasında daha da nadir bir hususîliktir. Fransa ile Almanya'nın da değerli edebiyatları vardır: dilleri kolay öğrenilir ve pratik bakımdan pek faydalıdırlar. Bu yüzden Fransızca ile Almanca, Lâtince ve Grekçe

karşısında bin defa daha kuvvetlidirler. Hemen pratik faydası olmayacak bilginin önemini küçümsemeksizin, zannederim, şunu isteyebiliriz: uzman yetiştirilmesini istisna edersek, böyle bilgiler meselâ gramer gibi teknik mevzular üzerinde pek fazla zaman ve gayret sarfını gerektirmeyecek şekillerde verilmelidir. Beşer bilgisinin toplamı ve beşer problemlerinin karışıklığı her gün daha ziyade artmaktadır; bunun için her nesil kendi terbiye usullerini, yeni olanlar için vakit bulunabilirse, yeniden gözden geçirmelidir. Uzlaşmalarla muvazeneyi muhafaza etmeliyiz. Terbiyede «hümanist» unsurlar kalmalı, fakat bunlar diğer unsurlara yer bırakacak şekilde basitleştirilmelidir, çünkü fennin mümkün kıldığı yeni dünya bu unsurlar olmadan asla yaratılamaz. Terbiyede «hümanist» unsurların faydalı unsurlardan daha az önemli olduğunu söylemek istemiyorum. Büyük edebiyat, cihan tarihi, müzik, resim, ve mimari hakkında bir şeyler bilmek, zihnin yaratıcılığı tamamıyla geliştirilmek isteniyorsa, elzemdir. Ancak zihnin yaratıcı melekesi vasıtasıyladır ki insanlar dünyanın ne olabileceğinden haberdar olabilirler; onsuz «ilerleme» mekanik ve önemsiz olur. Fakat fen de, zihnin yaratıcı melekesini kamçılayabilir. Ben çocukken astronomi ve jeoloji bu bakımdan bana, şaheserleri hiçbir alâka duymadan zorla okutturulan İngiliz, Fransız ve Alman edebiyatlarından daha müessir oldu. Bu şahsî bir meseledir: bir kız veya çocuk bir kaynaktan hız alır, başka biri başka bir kaynaktan. Teklif etmek istediğim şey şudur: bir konuya hâkim olmak için güç bir teknik elzem olduğu zaman, uzmanların yetiştirilmesinde müstesna, konunun faydalı olması daha iyidir. Renaissance devrinde yaşayan dillerin pek büyük edebiyatları yoktu, şimdi vardır. Grek geleneğinin değerinin çoğu Grekçe bilmeyenlere anlatılabilir; Lâtin geleneğine gelince, onun değeri zaten pek büyük değildir. Bunun için ben, büyük istidat sahibi olmayan çocuklar için, terbiyede «hümanist» unsuru büyük öğrenme güçlükleri arz etmeyen yollardan temin etmeğe taraftarım; terbiyenin zor kısmı, daha sonraki yıllarda, kaide olarak, matematik ve fenne münhasır kalmalıdır. Fakat her ne zaman kuvvetli bir temayül veya hususi bir kaabiliyet diğer yöne dönerse, onun için istisna yapmalıyız. Her şeyden önce dışına çıkılmayan sim sıkı kaidelerden sakınmalıyız.

Bu vakte kadar, ne çeşit bilgi verilmesi gerektiğini araştırdık. Şimdi kısmen öğretim metodlarıyla, kısmen ahlâk terbiyesi ve karakter terbiyesi ile ilgili bir takım meselelere geliyorum. Burada artık politika ile değil, psikoloji ve ahlâk ile ilgiliyiz. Psikoloji, son zamanlara kadar, sadece akademik bir mevzu idi. Pratik işlere pek az tatbik ediliyordu. Şimdi bunun hepsi değişti. Meselâ bugün, sınai psikoloji, klinik psikolojisi, terbiye psikolojisi var ki hepsi pratik bakımdan en büyük önemdedirler. Psikolojinin yakın gelecekte müesseselerimiz üzerindeki tesirinin süratle artmasını umar ve bekleyebiliriz. Terbiyede şimdiye kadar tesiri hem büyük, hem de faydalı olmuştur.

İlkin «disiplin» meselesini ele alalım. Eski disiplin fikri basitti. Bir çocuğa sevmediği bir şeyi yapması veya sevdiği bir şeyi yapmaması emrolunurdu. itaat etmezse bedenî cezaya çarpılır veya bazı hallerde, yalnız başına su ve ekmekten başka bir şey verilmeyerek hapsedilirdi. Meselâ, Fairchild ailesinde küçük Henry'ye nasıl Lâtince öğretildiğini anlatan sahifeleri okuyunuz. Kendisine bu dili öğrenmezse katiyen papaz olamayacağı söylenmişti, buna

rağmen çocuk babasının arzu ettiği şekilde kitabına sarılmıyor, derslerine çalışmıyordu. Bunun üzerine tavan arasında bir odaya kapatılıp kendine yalnız ekmekle su verildi, kız kardeşleri ile konuşması yasak edildi. Onlara Henry'nin gözden düştüğü ve ona küsmeleri söylendi. Bununla beraber onlardan biri ona yiyecek götürdü. Uşak bunu haber verdiği için kızın başı da belâya girdi. Hapiste bir müddet kaldıktan sonra çocuk, bize söylendiğine göre, Lâtinceyi sevmeğe başladı ve ondan sonra hiç durmadan çalıştı. Bununla Çehov'un bir kedi yavrusuna fare yakalamayı öğretmeğe uğraşan amcası hakkındaki hikâyesini karşılaştıralım. Çehov'un amcası kedi yavrusunun bulunduğu odaya bir fare getirir, fakat yavrunun avcılık insiyakı henüz gelişmediği için fareye aldırış bile etmez. Bunun üzerine yavruyu döver. Ertesi gün aynı ameliye tekrar edilir, ertesi gün yine, daha ertesi gün yine dövülür. Nihayet profesör yavrunun beyinsiz ve öğrenmeye kabiliyetsiz olduğuna inanır. Büyüdüğü zaman bu kedi yavrusu diğer bakımlardan gayet normal olduğu halde bir fare gördü mü korkudan terler içinde kalır, kaçacak yer ararmış. Çehov «Kedi yavrusu gibi ben de amcamdan Lâtince öğrenmek şerefine nail oldum» diye sözlerini bitirmektedir. Bu iki hikâye eski disiplinle ona karşı modern isyanı gayet iyi belirtmektedir.

Fakat modern terbiyeci de disiplinsiz yapamaz, ama onu yeni usullerle temin eder. Bu mevzuda, yeni usulleri tetkik etmeyenler yanlış fikirlere saplanabilirler. Ben daima Madam Montessoti'nin disiplini ortadan kaldırdığını sanırdım ve bir oda dolusu çocuğu nasıl idare edebileceğine şaşardım. Usullerini anlattığı kitabını okuyunca, disiplinin okulda bâlâ önemli bir yer işgal ettiğini ve onu ortadan kaldırmağa teşebbüs edilmediğini gördüm. Üç yaşındaki oğlumu sabahları bir Montessori okuluna gönderdiğim zaman onun çok geçmeden daha disiplinli bir insan oluverdiğini ve okul nizamlarına severek itaat ettiğini gördüm. Fakat dışarıdan bir zorlama olduğu hakkında en küçük bir duygusu yoktu: nizamlara tıpkı bir oyunun kaideleri göziyle bakıyor, eğlenme vasıtası olarak riayet ediyordu. **Eski kanaat şuydu: çocuklar katiyen öğrenmek istemezler, ancak korku ile öğrenmeğe zorlanabilirler.** Bunun pedagojide beceriksizlikten ileri geldiği anlaşılmıştır. Öğrenilecek şeyleri — meselâ, okuma yazmayı — münasip merhalelere ayırmakla, her merhale orta zekâda bir çocuğa hoş gelecek şekle sokulabilir. Çocuklar istedikleri şeyleri yaparlarken ise, tabı atiyle, dış disipline hiç ihtiyaç yoktur. **«Hiçbir çocuk diğer bir çocuğun işine karışmamalı»** gibi birkaç basit kaide kolayca anlaşılır ve mâkul oldukları görülür, bu sebeple bunlara riayet ettirmekte hiçbir güçlük çekilmez. Bu suretle çocuk kısmen iyi itiyatların, kısmen sonunda kazançlı çıkacağı için, bazen ilk içtepiye (ilca) mukavemet etmenin faydalı olduğunu anlamaktan ibaret olan nefis disiplinini elde eder. Herkes bu nefis disiplinin daima oyunlarla kolayca elde edildiğini bilir, fakat bilgi elde etmenin aynı saikleri harekete getirerek yeter derecede alâkalı yapılabileceğini kimse bilmezdi. Buradaki pedagojik keşifleri yapmak için dehaya lüzum vardı, ama onları tatbik edecek öğretmenlerin dâhi olmalarına lüzum yoktur. Onlara yalnız iyi yetişme ve bir de pek nadir olmayan derecelerde sabır ve sempati lâzımdır. Esas fikir basittir: doğru disiplin, dışarıdan zorlamakla değil, arzu edilmeyen faaliyetlerden ziyade arzu edilen faaliyetlere kendiliğinden götüren zihin ihtiyatları demektir. Hayret veren şey bu fikri

terbiyede tatbik için teknik usuller bulmakta gösterilen büyük başarıdır. Bunun için, Madame Monetessori övülmeye değer.

İnsanların esas itibariyle günah işlemeğe meyilli oldukları hakkındaki inancın zayıflaması terbiye metotlarındaki değişikliğe çok tesir etmiştir. Eski ve şimdi kaybolmaya yüz tutmuş kanaate göre biz Tanrının gazabına uğramaya mahkûm ve fenalıklarla dolu olarak dünyaya gelmişiz; iyi insanlar olabilmemiz için Tanrının sevgili kulları olmak zorundayız, bu da sık sık cezaya uğramakla hızlandırılır. Yenilerin çoğu bu teorinin babalarımızın ve büyük babalarımızın terbiyesine ne kadar tesir ettiğine güç inanırlar. Dean Stanley'nin yazdığı cDr. Arnold'un Hayatı»ndan iki parça onların yanıldığını gösterecektir. Stanley, Dr. Arnold'un en sevdiği talebesiydi. «Tom Brown'ın Okul Günleri» adlı romanda uslu çocuk Arthur onun portresidir. O elinizdeki bu kitabı yazanın kuzeni oluyordu ve çocukken ona Westminster kilisesini gezdirmişti. Dr. Arnold İngiltere'nin dikleri zaman Hindistan yerlilerini kamçılamaktan çekinmeyeceklerdir.

Diğer bir parça daha var ki «Victoria Devrinin Meşhur Adamları» adlı eserde Mr. Strachey tarafından kısmen iktibas edilmiş olmakla beraber, ben burada uygunluğu yüzünden, tekrar etmekten kendimi alamıyorum. Dr. Arnold bir tatil esnasında Como gölünün güzelliklerini seyrediyormuş. Bunların karşısında neler düşündüğünü karısına yazdığı bir mektupda şöyle anlatıyor:

«Etrafımdaki harikulade güzelliğe bakıp sonra da ahlakî fenalık hakkında düşünmek hemen hemen korkunç bir şey. Bana öyle geliyor ki sanki cennet ile cehennem, büyük bir uçurumla birbirinden ayrılacağı yerde, mutlak surette birbirinin sınırlarına değiyor ve gerçekten de her birimizden pek uzak değil. Keşke ben de ahlakî fenalık duygusu, dış güzelliklerden aldığım zevk kadar kuvvetli olsaydı! Çünkü ahlakî fenalığı derin bir şekilde duyuş, bize belki her şeyden fazla, Tanrı hakkında bizi kurtaracak bilgiyi verir! Ahlakî iyiliğe hayran olmak büyük bir şey değildir; ona hayran olduğumuz halde riayet etmeye biliriz; fakat kötülükten, içinde kötülük olanlardan değil, fakat onların içinde çöreklenmiş kötülükten, çok daha açık ve kesin şekilde kendi bilgimizle nefret edersek —işte bu Tanrı ve İsa'yı anlamak, Tanrının Ruhuyla ruhlarımızı ahenge getirmektir. Heyhat! bunu görüp söylemek ne kolay ama yapmak ve duymak ne kadar güç; bunlara kimin gücü yeter?

Hiç kimsenin, ancak kendi gücünün yetmediğini duyan ve ıstırap çeken adamın. Tanrı sizleri takdis etsin, sevgili karıcığım ve çocuklarım.»

Bu fıtraten şefkatli adamın kendisini pişmanlık duymadan küçük çocukları kamçılıyabibilecek sadist bir hale zorla getirmesini ve bütün bunları da esası sevgi olan dine riayet kaygusuyle yapmasını görmek acıklı bir şeydir. Ferdin aldandığım görmek acıdır, ama onun «ahlakî kötülükten» nefret havası yaratmakla dünyanın başına belâ ettiği zalim nesilleri düşündüğümüz zaman iş fecidir. Unutmayalım ki «ahlakî kötülüğün» içinde çocukların itiyadî tembelliği de vardır. Doğru kimselerin «ahlakî kö tülüğü» haklı olarak cezalandırmak vehmiyle çıkardıkları harpler, yaptıkları işkenceler ve zulümler aklıma geldikçe tüylerim

ürperiyor. Tanrıya şükürler olsun ki artık terbiyeciler küçük çocukları «şeytanın kolları» saymıyorlar. Yetişkinlere karşı harekette, bilhassa suçları cezalandırmada, bu fikir hâlâ hâkimdir; fakat çocuk odalarında ve okulda hemen hemen yok olmuştur.

Dr. Arnold'un düştüğü hatanın aksi bir hata var. Çok daha zararsız olmakla beraber yine de ilim bakımından bir hatadır. Bu da çocukların doğuştan iyi oldukları ve ancak büyüklerin kusurlarını görerek bozuldukları hakkındaki kanaattir. Bu görüş eskiden beri Rousseau'ya atfediliyor; ihtimal o soyut olarak buna inanıyordu, fakat Emile'i okuduğumuz zaman, sistemin yetiştireceği mükemmel kimse olmadan önce, öğrencinin ahlâk terbiyesi görmeye ihtiyacı olduğunu görüyoruz. **Gerçek şudur ki çocuklar doğuştan ne «iyi» ne de «kötü» dürler. Onlar yalnız refleksler (tepkiler) ve birkaç insiyakla doğarlar; bunlardan, muhitin tesiriyle itiyatlar teşekkül eder.** Bu itiyatlar ya sağlam, ya marazi olabilirler. Hangisinin olacağı esas itibariyle anneler veya dadıların iz'anına bağlıdır, çünkü çocuk tabiatı, ilkte, hemen hemen inanılmayacak kadar istenilen şekli almağa müsaittir. Çocukların pek büyük bir kısmında iyi bir yurttaş olmak için gerekli ham madde, aynı zamanda bir canî olmak için de gerekli ham madde vardır. İlmî psikoloji gösteriyor ki hafta günlerinde dayak, pazar günlerinde vaiz, çocukları faziletli yapmak için ideal teknik değildir. Fakat bundan, böyle bir gaye için hiçbir teknik yoktur mânası çıkarılmamalıdır. Eski terbiyecilerin çocuklara işkence etmekten zevk aldıkları hususunda Samuel Butler'in ifade ettiği kanaate mukavemet güçtür; aksi halde faydasız ıstırap çektirmekte bu kadar uzun zaman ısrar edebildiklerini anlayamayız. Sıhhatli bir çocuğu mesut etmek güç değildir, çocukların çoğu zihin ve bedenlerine iyi bakıldığı takdirde sıhhatli olurlar. Çocuklukta saadet en iyi tip insan yaratmak için mutlaka lâzımdır. Dr. Arnold'un bir nevi «ahlakî kötülük» saydığı itiyat haline gelmiş tembellik, çocuğa terbiyenin kendisine bilmeğe değer bir şey öğrettiği hissettirilirse, ortadan kalkar. *

> * İhtimal Dr. Arnold'un öğrencileri adenoid'den muztariptiler. Bu hastalık itiyadi olarak tembellik tevlit etmekle beraber hiçbir doktor bunun için kamçılamayı ilave olarak tavsiye etmez.

Fakat verilen bilgi kıymetsizse ve onu verenler de gaddar ve zalim görünürlerse çocuk elbette Çehov'un kedi yavrusu gibi hareket edecektir. Her çocukta bulunan öğrenmek hevesi ki bu onun yürüme ve konuşma için sarf ettiği cehdden de anlaşılır terbiyede muharrik kuvvet olmalıdır. Bu muharrik kuvvetin, dayağın yerine konması devrimizin en büyük ilerlemelerinden biridir.

Bu beni modern temayüllerin bu ilk gözden geçirilişinde göstermek istediğim son noktaya getiriyor — bebekliğe verilen daha büyük önemi kasdediyorum. Bu karakter terbiyesi hakkındaki fikirlerimizde husule gelen değişikliklerle sıkı sıkıya ilgilidir. Eski kanaate göre fazilet esas itibariyle iradeye bağlıdır: biz fena arzularla doluyuz ve bunları sırf irade melekesiyle kontrol ederiz. Anlaşıldığına göre fena arzuları köklerinden söküp atmak imkânsız sayılıyordu: yapabileceğimiz tek şey onları kontrol etmekti. Durum tıpkı cani ile

polisin durumuna benziyordu. Hiç kimse canisiz bir cemiyetin mümkün olabileceğini sanmıyordu; yapılabilecek yegâne şeyin iyi bir polis kuvveti bulundurmak ve bu suretle halkın çoğunu korkutarak suç işlemelerini önlemekti, suç işleyen birkaç kişi de yakalanıp cezalacacaktı. Modern psikolojik kriminolojisi bu fikirle kanaat etmez; o suç işleme içtepisinin, çok hallerde, uygun bir terbiye ile, gelişmesine mâni olunabileceğine inanır. Cemiyet için doğru olan bu şey fert için de doğrudur. Çocuklar, bilhassa, büyükleri ve arkadaşları tarafından beğenilmek isterler; kaide olarak, onların iyi veya fena yönlerde, içinde bulundukları vaziyetlere göre, geliştirilebilecek içtepileri vardır. Üstelik, onlar yeni itiyatların teşekkülü kolay olan bir çağdadırlar; iyi itiyatlar ise fazilete büyük bir kısmını hemen hemen otomatik bir hale koyabilirler. Diğer taraftan, fena arzuları şahlanmış olarak bırakan ve tezahürlerini önlemek için yalnız irade kudretini kullanan eski tip faziletin, fena hareketleri gemlemek hususunda tatmin edici bir usul sağlamadığı görülmüştür. Fena arzular, tıpkı önü tıkanmış bir nehir gibi, iradenin gözetleyici gözünden kaçmış diğer bir çıkış yeri bulurlar. Delikanlılığında babasını öldürmeği tasarlamış olan bir kimse, sonradan çocuğuna dayak atmaktan zevk alır, ve bunu «ahlakî kötülüğü» cezalandırıyorum sanarak yapar. Zulmü haklı göstermeğe uğraşan teorilerin menşei hemen daima irade tarafından tabiî mecrasından çıkarılmış ve yer altına sürülmüş bir arzudur. Bu arzu en sonunda günahtan nefret veya buna benzer güzel bir şey gibi tanınmayacak bir kılıkla ortaya çıkar. Bunun için fena arzuların irade ile kontrolü, bazı defa lüzumlu olmakla beraber, bir fazilet tekniği olarak kifayetsizdir.

Bu düşünceler bizi psiko analiz sahasına getirir. Psiko analiz'in teferruatında pek çok şeyler var ki ben hayalî ve yeter delillerle desteklenmemiş buluyorum, Fakat umumi metod bana pek önemli, ve ahlâk terbiyesinde doğru usuller yaratılmasına elzem görünüyor. Birçok pisikoanalizcilerin ilk çocukluk çağına verdikleri önem bana mübalâğalı gözüküyor; bazan sanki karakter çocuk üç yaşına gelinceye kadar değişmeyecek şekilde tesbit edilirmiş gibi konuşuyorlar. Ben eminim ki bu doğru değildir. Fakat bu hatâ zararlı da değildir, çünkü ilk çocukluk pisikolojisi mazide ihmal edilmiştir; gerçekten moda olan zihniyeci metodlar bunun hemen hemen imkânsız yapıyordu. Meselâ uyku gibi bir meseleyi ele alalım. Bütün anneler çocuklarının uyumalarını isterler, çünkü hem çocuklarının sıhhatleri için iyidir, hem de anneler için kolaylıktır. Bunun için bir teknik bulmuşlardır: beşik sallarlar, ninniler söylerler. Bu tekniğin esas itibariyle yanlış olduğunu keşfetmek, meseleyi ilmi bakımdan inceleyen erkeklere düşmüştür, çünkü her hangi belirli bir günde başarı ile neticelenmekle beraber, bu teknik fena itiyatlar yaratır. Her çocuk kendi hakkında telâş, heyecan gösterilmesine bayılır, çünkü bu suretle kendi önemi hakkındaki anlayışı tatmin edilmiş olur. Eğer uyumamakla üzerine dikkati çektiğini sezerse, çok geçmeden bu usulü kabul edecektir. Netice hem sıhhate hem karaktere aynı derecede zararlıdır. Burada en önemli iş itiyat teşkilidir: zihinde beşiğin uyku ile birleştirilmesi lâzımdır. Bu tedai yeter şekilde sağlanırsa ve çocuk hasta değilse ve bir yeri ağrımıyorsa, uyanık yatmaz. Fakat bu tedai işinin başarılması epeyce disiplin gerektirir; sırf müsamaha ve tahammülle başarılamaz, çünkü bu, uyanık yatma ile zevkli tedailer yaratır. Buna benzer düşünceler diğer iyi veya kötü itiyatların teşkiline tatbik

edilebilir. Bütün bu tetkikler henüz derinleşip olgunlaşmamıştır, fakat önemi şimdiden pek büyüktür ve daha da büyük olacaktır. Açıkça görülüyor ki karakter terbiyesi doğuştan başlamalıdır ve dadılarla cahil annelerin yaptıklarından çoğunun değişmesi lâzımdır. Yine açıkça anlaşılıyor ki kesin öğretime evvelce düşünüldüğünden çok daha erken başlanabilir, çünkü öğretim hoş bir hale getirilebilir ve çocuğun dikkatini yormaz. Bu iki bakımdan terbiye teorisi son yıllarda kökünden değişmiştir. Bu değişmenin faydalı tesirleri, ihtimal yıllar geçtikçe daha aşikâr olacaktır. Bunun için müteakip sahifelerde, ilk çocukluk çağında karakter terbiyesi üzerinde oldukça teferruatlı bir şekilde düşündükten sonra daha ileri yaşlarda verilecek öğretimi ele alacağız. Sh:7-33

TERBİYENİN GAYELERİ

Nasıl terbiye edeceğimizi düşünmeden önce, nasıl bir netice elde etmek istediğimizi açıkça bilmemiz lâzımdır. Dr. Arnold «alçak gönüllülük» istiyordu, Aristo'nun «yüksek ruhlu adanmada bu vasıf yoktur. Nietzsche'nin ideali Hıristiyanlığın ideali değildir. Ne de Kant'ınki: çünkü İsa herkesten sevgi isterken, Kant saiki sevgi olan hiçbir hareketin gerçekten iyi olamayacağını öğretir. İyi bir karakterin ne gibi unsurlardan ibaret olacağı üzerine anlaşan kimseler bile onların birbirine nisbetle önemleri hakkında farklı fikirlere sahib olabilirler. Biri cesareti, diğeri bilgiyi, diğer biri şefkati, bir başkası da doğruluğu önemli bulur. **Bir adam, büyük Brutus gibi, devlete karşı vazifeyi aile sevgisinden daha üstün tutar; diğer bir kimse ise Konfuçyus gibi, aile sevgisini en başa alır. Bütün bu ayrılıklar terbiyede de farklar hasıl edecektir.** En iyi saydığımız terbiye hakkında her hangi kesin bir kanaatimiz olmadan önce ne çeşit bir insan yetiştirmek istediğimiz hakkında bir fikrimiz olmalıdır.

Tabiî olarak, bir terbiyeci budala olur ve hedef tuttuğu neticelerden bambaşka neticelere varabilir. Uriah Heep * öksüzler okulunda verilen alçakgönüllülük derslerinin bir neticesiydi. Bu dersler gayelerinden tamamıyla farklı bir tesir yaratmışlardı.

* Uriah Heep, İngiliz romancısı Charles Dickens'in Davidi Copperfield adlı romanında tasvir ettiği riyakâr bir tiptir.

Fakat esas itibarile en değerli terbiyeciler oldukça büyük başarı göstermişlerdir. Misal olarak Çin aydınlarını, modern Japonları, Jesuitleri, Dr. Arnold'u, ve Amerikan okullarının siyasetini idare eden kimseleri ele alalım. Bütün bunlar, kendi sahalarında, büyük başarılar elde etmişlerdir. Her birinin hedef tuttukları neticeler tamamıyla farklı oldukları halde esaslı neticeler elde edilmiştir. Terbiyenin göz önünde tutması gereken gayelerin neler oldukları hakkında kendimiz bir karara varmadan önce bu farklı sistemler üzerinde biraz durmak faydalı olabilir.

Ananevi Çin terbiyesi bazı bakımlardan Atina'nın en iyi günlerindeki terbiyeye pek benziyordu. Atinalı erkek çocuklara Homeros başından sonuna kadar ezberletiliyordu; Çinli erkek çocuklar da Konfuçyus klâsiklerini aynı şekilde öğreniyorlardı. Atinalılar tanrılara karşı dış âyinlerden ibaret ve serbest zihnî araştırmalara engel teşkil etmeyen bir nevi saygı

öğretiyorlardı. Aynı şekilde, Çinlilere de cetlere tapışla ilgili birtakım âyinler öğretiliyor, fakat onlar bu âyinlerde mündemiç görünen itikatlara inanmaya mecbur tutulmuyorlardı. Aydın bir yetişkinden ancak sakia ve zarif bir şüphecilik beklenirdi: her şey münakaşa edilebilir, fakat pek müsbet neticelere varmak biraz bayağılık sayılırdı. Fikirler yemekte hoş bir şekilde konuşulabilecek cinsten olmalı, fakat uğurlarında dövüşülecek cinsten olmamalıydı. Cariyle, Eflâtun için «Zionda pek rahat olan Atinalı bir centilmen» diyor. [Zion, eski Kudüs'de bir dağın adıdır. Burada. **«Tanrılar arasında»** demektir.] Bu «zion'da pek rahat» olmak vasfı Çin hakimlerinde de görülür ve, umumi olarak, Hıristiyan medeniyetlerin yetiştirdiği hakimlerde bulunmaz. Yalnız meselâ Goethe gibi, Helenizm ruhunu benliğinde temsil etmiş olanlar bundan müstesnadır. Atinalılar gibi Çinliler de hayatın zevkini çıkarmak istiyorlardı ve onların zevk anlayışı ince bir güzellik hissiyle zarafet kazanmıştı..

Bununla beraber, iki medeniyet arasında, umumi konuşursak, Greklerin enerjik, Çinlilerin tembel olmalarından dolayı, büyük farklar vardı. Grekler enerjilerini sanat, ilim ve birbirlerini imhaya hasrettiler ve bunların hepsinde o zamana kadar görülmemiş başarılar elde ettiler. **Politika ve yurtseverlikte Grekler enerjileri için pratik saha buldular: bir politikacı kovuldu mu sürgünlerden müteşekkil bir çetenin başına geçer, doğduğu şehre saldırırdı. Bir Çin memuru azledildiği zaman, dağlara çekilir, kır hayatının zevkleri üzerinde şiirler yazardı.** Bu yüzden Grek medeniyeti kendi kendini yıktı, fakat Çin medeniyeti ancak dışarıdan yıkılabildi. Ama bu farklar yalnız terbiyeye atfedilemezler, çünkü Konfuçyanizm Japonyada hiçbir zaman Çin aydınlarının vasfı olan uyuşuk kültürlü şüpheciliği yaratmadı. Bir nevi Faubourg Saint Germain teşkil eden Kyoto asilzadelerini bundan müstesna tutmalıyız.

Çin terbiyesi istikrar ve sanat yarattı; terakki ve fen yaratamadı. Belki bu şüphecilikten ne bekleneceği hakkında bize bir fikir verebilir. Kuvvetli inançlar ya terakki, ya felâket tevlid ederler, fakat istikrar değil. İlim ananevi itikatlara hücüm ettiği zaman bile, kendine mahsus inançlara maliktir ve ebedî şüphecilik havasında güç gelişebilir. Modern icatların birleştirdiği kavgacı bir dünyada, millî varlığı muhafaza için enerjiye lüzum vardır. İlim ve fen olmadan demokrasi olamaz: Çin medeniyeti tahsil görmüş küçük bir azınlığa münhasır kalmıştı, Grek medeniyeti ise köleliğe dayanıyordu. Bu sebeplerden dolayı, Çin'in eski terbiyesi modern dünyaya uygun değildir ve bizzat Çinliler tarafından terk edilmiştir. Bazı bakımlardan Çin aydınlarına benzeyen kültürlü on sekizinci asır centilmenleri aynı sebeplerden dolayı ortadan kaybolmuşlardır.

Bugünkü Japonya bize bütün büyük devletlerarasında hâkim olan bir temayülü en açık şekilde gösteren bir örnektir —yani millî büyüklüğü terbiyenin en yüksek gayesi sayan temayülü. Japon terbiyesinin gayesi ferdin ihtiraslarını terbiye ederek devlete bağlı ve elde ettikleri bilgi ile ona faydalı yurttaşlar yetiştirmektir. Bu iki gayeye erişmek için gösterilen meharet ne kadar övülse azdır. Komodor Perry'nin filosu geldiği günden itibaren Japonlar kendilerini gayet güç koruyabilecek bir duruma düşmüşlerdi; başarıları usullerinin doğru olduğunu ispat eder, meğerki biz nefis müdafaasını fena bir şey sayalım. Fakat yalnız ümitsiz

bir durum onların terbiye usullerini haklı gösterebilir, yakın bir tehlikenin tehdid etmediği bir millet için bu usul bir suç teşkil eder Üniversite profesörlerinin bile hakkında sual soramadığı Şinto dininde İncilin Tekvin babında olduğu kadar şüpheli tarih vardır; Japonya'daki teolojik istibdadın yanında Dayton muhakemesi solda sıfır kalır. Aynı şekilde bir ahlaki istibdat vardır: milliyet, Mikadoya ibadet, v.s. hakkında sual sorulamaz ve bu yüzden birçok bakımlardan ilerleme hemen hemen mümkün değildir. Bu çeşit dar çerçeveli bir sistemin büyük tehlikesi ilerlemenin yegâne usulü olarak ihtilâli teşvik etmesidir. Bu tehlike, yakın olmamakla beraber, gerçekten vardır ve sebep çok defa terbiye sistemidir. Bu suretle modern Japon ya da eski Çin'dekinin tam aksi bir kusur göze çarpıyor. Çin aydınları çok fazla şüpheci ve tembel oldukları halde, Japon terbiye sisteminin mahsulleri de aşırı derecede dogmatik ve enerjik olabilirler. Terbiye ne şüpheciliğe, ne de «dogma» ya sessizce muvafakat yaratmamalı. Onun yaratacağı şey bilginin bir dereceye kadar, güç olmakla beraber, elde edilebileceği; belirli bir zamanda bilgi sandığımız şeylerden çoğunun az çok yanlı; olabileceği; fakat yanlışların dikkat ve çalışma ile düzeltilebileceği hakkında bir inanıştır. İnanışlarımıza göre hareket ederken küçük bir hatanın felâket demek olacağı yerde pek ihtiyatlı olmalıyız; buna rağmen inanışlarımıza göre hareket etmeliyiz. Bu ruh haleti oldukça zordur: za'fa uğramamış bir duygu ile yüksek bir zihnî kültür ister. Güç olmakla beraber, imkânsız değildir; gerçekte bu İlmî mizaçtır. Bilgi, diğer iyi şeyler gibi, güç fakat imkânsız değildir. Dogmatist güçlüğü unutur, şüpheci imkânı inkâr eder. Her ikisi de yanılıyorlar ve hataları umumileşirse, sosyal bir felâket olur.

Jesuitlar, [cizvitler] tıpkı bugünkü Japonlar gibi, terbiyeyi bir müessesenin—yani Katolik Kilisesinin— gelişmesini temin için kullanmak hatasına düştüler. Onlar esas itibariyle öğrencinin kendi iyiliği ile ilgilenmediler, fakat onu Kilisenin iyiliği için bir alet yapmağa uğraştılar. Teolojilerini kabul edersek, onları tenkid edemeyiz: insanları cehennemden kurtarmak her hangi bir dünya işinden daha mühimdir ve ancak Katolik Kilisesi bunu başarabilir. Fakat bu «dogma» yı kabul etmeyenler Jesuit terbiyesi hakkında hükümlerini onun neticelerine göre vermelidirler. Bu neticeler, açık söylemek lâzım gelirse, bazen Uriah Heep kadar istenilmez nevidendirler: Voltaire, Jesuit usullerine göre yetişmişti. Fakat esas itibarile ve uzun müddet, istenilen neticeler elde edildi: Fransada reformasyoa'a karşı isyan ve Protestanlığın çökmesi esas itibarile Jesuitlerin gayretlerine affedilmelidir. Bu neticelere varmak için onlar sanatı hissi, düşünceyi sathi ve ahlâkı gevşek bir hale getirdiler; neticede, yaptıkları zararı ortadan kaldırmak için Fransız İhtilâline lüzum hâsıl oldu. Terbiyede suçları, talebelerine karşı sevgi ile değil fakat daha başka maksatlarla hareket etmelerinde idi.

Ingiliz «public» okullarında bugüne kadar devam eden Dr. Arnold'un sisteminde diğer bir kusur vardı: bu sistem aristokratikti. Gaye, yurtta veya imparatorluğun uzak yerlerinde, selâhiyet ve kudret mevkileri için insan yetiştirmekti. Bir aristokrasi, yaşıyacaksa, bazı faziletlere malik olmalıdır: bunlar okulda verilecekti. Yetiştirilen enerjik, stoik, bedenen sağlam, bazı değişmeyen inançları olan, yüksek bir doğruluk seviyesine ulaşmış ve dünyada önemli bir vazifesi olduğuna inanmış olacaktı. Şaşılacak derecede, bu neticeler elde edildi.

Zekâ bunlara feda edildi, çünkü zekâ şüphe doğurabilirdi. Merhamet duyguları feda edildi, çünkü «aşağı» kavimleri yahut sınıfları idarede zararlı olabilirdi. Şefkat sertlik hatırı için, muhayyile metinlik hatırı için feda edildi. Değişmeyen bir dünyada, netice İspartalıların meziyet ve kusurlarını haiz daimi bir aristokrasi olabilirdi. Fakat aristokrasinin modası geçmiştir, bugün tâbi halklar en akıllı ve en faziletli hükümdarlara bile boyun eğiniyorlar. Hükümdarlar zulme sürükleniyor, zulümde daha büyük isyanlara yol açıyor. Modern dünyanın muğlâk ve karışık oluşu her gün daha fazla zekâya ihtiyaç duyurmaktadır ve Dr. Arnold zekâyı «fazilete» feda etmiştir. Waterloo savaşı Eton kolejinin oyun sahalarında kazanılmış olabilir, ama Britanya İmparatorluğu o sahalarda kaybedilmektedir. Modern dünyanın daha fazla muhayyile kudreti, daha fazla zihin inceliği olan, bulldog cesaretine daha az, fakat teknik bilgiye daha ziyade inanı olan başka bir tipe ihtiyacı vardır, istikbalin idare âmiri hür yurttaşların hizmetkârı olmalıdır, hayran tebaasının hayırhah bir hükümdarı değil. İngiliz yüksek terbiyesi içine iyice yerleşmiş olan aristokratik anane onun felâketine sebeb olacaktır. İhtimal bu anane tedricen ortadan kaldırılabilir; belki de eski terbiye müesseseleri kendilerini yeni şartlara uyduramayacaklardır. Bunun hakkında bir fikir ileri sürmeğe cesaret edemem.

Amerikan okulları şimdiye kadar büyük ölçüde girişilmeyen bir işi muvaffakiyetle başarmışlardır: birbirinden farklı birçok insanları mütecanis bir millet haline getirmek işini. Bu o kadar büyük bir iktidarla yapılıyor ve öyle faydalı bir iştir ki neticede bunu başaranları dilimizin döndüğü, gücümüzün yettiği kadar övmeliyiz. Ama Amerika Japonya gibi, özel bir durumdadır, özel hallerin haklı gösterdiği şey her yerde re her zaman ardından koşulacak bir ideal olamaz. Amerika'nın bazı üstünlükleri ve bazı güçlükleri vardı. Üstünlükleri şunlardır: daha yüksek bir refah seviyesi; harpte yenilmek tehlikesinden korkusuzluk; Orta Çağdan kalma serbest harekete engeller koyan ananelerin nisbeten az oluşu. Göçmenler Amerika'da genel olarak yaygın bir demokrasi duygusu ile gelişmiş bir sanayi tekniği buldular. Sanırım ki bunlar onların Amerika'ya kendi doğdukları memleketlerden ziyade hayran olmalarının başlıca iki sebebidir. Fakat, kaide olarak, asıl göçmenler iki taraflı bir yurtseverlik muhafaza ediyorlar; Avrupa harplerinde esas itibariyle ait oldukları milletin tarafını hararetle tutmaya devam ediyorlar. Çocukları ise, aksine, babalarının geldiği memlekete karşı her türlü bağlılığı kaybederek sadece Amerikalı oluyorlar. Anne babanın takındığı tavır Amerika'nın umumi meziyetlerine atfedilebilir; çocuklarınki ise pek büyük bir kısmı itibarile okuldaki terbiye ile tâyin edilir. Bizi ilgilendiren yalnız okulun yaptığı tesirdir.

Okul, Amerikanın gerçek meziyetlerine güvenebildiği takdirde, Amerikan yurtseverliği öğretilmesini, yanlış ölçüler verildiği fikriyle birleştirmeğe lüzum yoktur. Fakat eski dünyanın yenidünyaya üstün olduğu hallerde gerçek mükemmelliklere karşı bir istihkar öğretmek gerekli olur. Batı Avrupa'da fikir hayatı seviyesi, Doğu Avrupa'da sanat seviyesi, genel olarak, Amerika'dan daha yüksektir. İspanya ve Portekiz hariç, bütün batı Avrupa'da dine dair bâtıl idkadlar Amerika'dan daha azdır. Hemen bütün Avrupa memleketlerinde fert, Amerika'da olduğundan daha az sürü tahakkümüne tâbidir: onun siyasi hürriyeti az olduğu yerlerde bile

iç hürriyeti daha büyüktür. ***Bu bakımlardan, Amerikan okulları zararlıdırlar.*** Diğer bütün şeyleri atarak yalnız Amerikan yurtseverliği öğretmek esas itibarile zararlıdır. Zarar, Japonlar ve Jesuitlerde [cizvitler] olduğu gibi, öğrencileri kendiliklerinden bir gaye değil, bir gayeye vasıta saymaktan ileri gelmektedir. Öğretmen çocuklarını devletinden veya dininden daha çok sevmelidir; yoksa o ideal bir öğretmen olamaz.

«Öğrenciler birer vasıta değil, birer gaye sayılmalı» dediğim vakit belki bana **«nihayet herkes bir vasıta olarak gaye olmaktan daha önemlidir»** diye cevap verenler bulunabilir. Bir gaye olarak bir insan ne ise ölünce yok olur, vasıta olarak ne istihsal ettiyse ebediyete kadar yaşar. Bunu inkâr edemeyiz, fakat ondan çıkarılan neticeleri inkâr edebiliriz. Bir insanın vasıta olarak önemi fenalık veya iyilik için olabilir; insan hareketlerinin uzak tesirleri o kadar belirsizdir ki akıllı bir adam onları hesaplarına katmamaya meyleder. Umumi olarak, iyi kimselerin iyi tesirleri, fena kimselerin fena tesirleri olur: Bu, tabiî, değişmez bir tabiat kanunu değildir. Fena bir adam bir müstebidi öldürebilir, çünkü müstebit onun işlediği cinayetleri cezalandırmak isteyebilir; kendisi ve hareketi fena olmakla beraber, hareketinin tesirleri iyi olabilir. Bununla beraber, umumi bir kaide olarak diyebiliriz ki gerçekten iyi kadın ve erkeklerden ibaret bir topluluk, cahil ve fena kimselerden katışık bir topluluktan daha iyi tesirler yapar. Bu gibi düşüncelerden başka, çocuklar ve gençler insiyaki olarak kendilerinin hakikaten iyiliğini isteyenlere onları sırf bazı plânlar için hammadde sayanlar arasındaki farkı anlarlar. Öğretmende sevgi olmazsa ne karakter, ne de zekâ iyi ve serbestçe gelişemez ve bu çeşit sevgi esas itibariyle çocuğu bir gaye saymakla duyulur. Hepimizde kendilerimiz hakkında bu duygu vardır: kendilerimiz için iyi şeyler isteriz, ama ilkin bunları elde etmekle büyük bir maksadın hasıl olacağına ispat ve delil istemeksizin. Tabiî olarak her şefkatli ana-baba çocukları için aynı şeyi hisseder. Ana-baba çocuklarının büyümesini, kuvvetli ve sıhhatli olmasını, okulda başarı göstermesini v. s., tıpkı kendileri için birtakım şeyler istedikleri gibi isterler; böyle meseleler hakkında zahmete katlanmak hiçbir feragati, cehdi ve hiçbir soyut adalet prensipini istilzam ettirmez. Bu ana babalık insiyakı daima yalnız insanın kendi çocuklarına münhasır değildir. Yayılmış şekliyle, küçük kız ve erkek çocuklara iyi bir öğretmen olacak herhangi bir kimsede bulunabilir. Öğrenciler yaşlandıkça o önemini yavaş yavaş kaybeder. Fakat yalnız buna malik olanlara terbiye plân çizdirilebilir. Boş sebeplerle öldürecek veya öldürülecek insanlar yetiştirmeyi erkek terbiyesinin gayelerinden biri sayanlar açıkça, yayılmış şekliyle, ana baba duygusu olmayanlardır; buna rağmen Danimarka ve Çin müstesna, onlar bütün medeni memleketlerde terbiyeyi kontrol etmektedirler.

Fakat terbiyecinin çocukları sevmesi kâfi değildir; onun insan fazileti hakkında doğru bir anlayışı olması da lâzımdır. **Kediler yavrularına fare tutmayı ve onlarla oynamayı öğretirler; militaristler de aynı şeyi insan yavrularıyla yapıyorlar. Kedi yavrusunu sever, ama fareyi sevmez; militarist kendi oğlunu sevebilir, ama memleketin düşmanlarının oğullarını sevmez.** Bütün insanlığı sevenler bile iyi bir hayat hakkında doğru fikirleri olmadıkları için hataya düşebilirler. Bunun için, iyice ilerlemeden önce, erkek ve kadında fazilet saydığım şeyler hakkında bir fikir vermeğe çalışacağım, ve bunda tatbik edilebilir veya edilemez olduğunu,

yahut ne gibi terbiye metodları ile meydana getirilebileceğini hesaba katmayacağım. Terbiyenin teferruatını düşündüğümüz zaman böyle bir manzara bize sonradan faydalı olacaktır; gitmek istediğimiz yönü bilmiş olacağız.

İlkin iki şeyi ayırt etmeliyiz: bazı vasıflar insanlığın bir kısmı için arzuya değer, bazıları umum için istenir. Sanatkârlar isteriz, fakat aynı zamanda fen adamlarına da ihtiyacımız vardır.

Büyük idareciler isteriz, fakat aynı zamanda saban sürenler, değirmenciler ve ekmekçilere de ihtiyacımız vardır. Herhangi bir sahada büyük bir adam yaratan vasıflar çok defa umuma şamil olsalar arzuya değmeyecek cinstendirler. Shelley bir şairin günlük işini şu sözlerle tasvir ediyor:

Şafaktan karanlığa kadar
Göle akseden güneşin aydınlattığı
Sarmaşık çiçeklerindeki sarı arıları seyreder
Onların ne olduğunu ne düşünür ne de görür.

Bu itiyatlar bir şairde övülmeğe değer, fakat meselâ, bir posta müvezziinde hiç de öyle değildir. Bunun için terbiyeyi herkese bir şair mizacı verecek şekilde ayarlayamayız. Fakat bazı vasıflar umumi olarak arzuya şayandır, ve işte ben bu safhada yalnız bunları ele alacağım.

Ben kadın ve erkek meziyetleri arasında hiçbir fark gözetmeyeceğim. Bebeklere bakmak zorunda olan bir kadın için biraz meslek terbiyesi arzu edilir, fakat bu çeşit fark bir çiftçi ile bir değirmenci arasındaki fark gibidir. Hiçbir derecede esaslı değildir ve bizim şimdiki durumumuzda düşünmeğe değmez.

Ben ideal bir karakterin temelini teşkil ettiğini sandığım dört vasfı alacağım:

hayatiyet, cesaret, hassaslık ve zekâ.

Bu listenin tam olduğunu söylemek istemem, fakat bizi oldukça ileriye götürür sanırım. Üstelik, ben şuna kuvvetle inanıyorum ki gençler beden, heyecan ve zihin bakımlarından doğru bir ihtimam görürlerse, bu vasıfların hepsi pek yaygın bir hale getirilebilir. Bunların herbirini sıra ile ele alacağım.

Hayatiyet zihnî bir vasıf olmaktan ziyade fizyolojik bir vasıftır; sıhhatleri mükemmel olan kimselerde daima mevcut olduğu sanılır, fakat yaş ilerledikçe azalmaya yüz tutar. Mevcut olduğu kimselerde, herhangi belirli hoş bir halden tamamile ayrı, canlı olmaktan duyulan bir haz vardır. Hazların derecesini yükseltir, acıları azaltır. Hâdiselere karşı alâka duymayı kolaylaştırır ve bu suretle aklî selâmet için lâzım olan afakîliği teşvik eder. İnsanlarda gördükleri ve işittikleri ile veya kendi derileri dışında bir şeyle ilgilenmeyerek, sırf kendileriyle meşgul olmaya karşı bir meyil vardır. Bu kendileri için büyük bir talihsizliktir, çünkü en iyi şeklinde can sıkıntısı, en kötü şeklinde melânkoli yaratır; pek müstesna haller bir yana bırakılırsa, o aynı zamanda faydalı olabilmeğe engel olur. Hayatiyet dış dünya ile

alâkayı artırır; çalışma kudretini de ziyadeleştirir. Üstelik, hasede karşı bir koruyucudur, çünkü insanın kendi hayatını hoşça yaşanılır bir hale getirir. Haset, insana hayati zehir eden büyük kaynaklardan biri olduğu için, bu hayatiyetin pek önemli meziyetidir. Birçok fena vasıflar tabiîdir ki hayatiyetle beraber gider. .Meselâ sıhhatli bir kaplanın vasıfları. Ve en iyi vasıfların çoğu da onun yokluğu ile uzlaşılabilir: meselâ Newton ve Locke'ta pek az hayatiyet vardı. Bununla beraber bu adamların her ikisinde de asabîlikler ve hasetler vardı ki daha iyi bir sıhhat onları bunlardan kurtarabilirdi. **İhtimal Newton'un İngiliz matematiğini yüz yıldan fazla bir müddet kötürümleştiren Leibniz ile bütün tartışması, eğer Newton gürbüz ve alelâde zevklerden faydalanmağa muktedir olsaydı, hiç ortaya çıkmazdı.** Bunun için kusurlarına rağmen, ben hayatiyeti bütün insanların sahip olması gerekli vasıflar arasında sayıyorum.

Listemizde ikinci gelen vasfın, yani cesaretin, birçok şekilleri vardır, ve hepsi de karmaşıktır. Korkunun mevcut olmayışı başka bir şeydir, korkuyu kontrol etmek kudreti başka bir şey. Korkunun mevcut olmayışı da, mâkul olduğu zaman başka bir şey, mâkul olmadığı zaman başka bir şeydir. Vehmin olmayışı açıkça iyidir: korkuyu kontrol etme kudreti de öyle. Ama mâkul korkunun yokluğu tartışılabilecek bir meseledir. Fakat bu meseleyi cesaretin diğer şekilleri hakkında birkaç şey söyledikten sonra ele alacağım.

Mâkul olmayan korku birçok kimselerin insiyaki heyecan hayatında olağanüstü büyük bir rol oynar. Patolojik şekillerde, meselâ zulüm manisi, üzüntü kompleksi, v. s. gibi hallerde, deli doktorları tarafından tedavi olunur. Fakat hafif şekillerinde akıllı sayılanlar arasında yaygındır. Etrafta tehlikeler olduğuna dair umumi bir duygu, daha doğru bir tabirle «endişe» olabilir, yahut da fare veya örümcek gibi tehlikeli olmayan şeylerden hususi bir korku olabilir { Çocuklukta korku ve endişe hakkında bk,, meselâ William Stern, İlk Çocukluk Psikolojisi, Bölüm XXXV.}. Eskiden birçok korkuların insiyaki olduğu sanılırdı, fakat şimdi birçok araştırıcılar bundan şüphe ediyorlar. Görünüşe göre birkaç insiyaki korku vardır. meselâ, büyük gürültülerden korku gibi fakat bunların çoğu ya tecrübeden yahut telkinden ileri geliyor. Meselâ karanlıktan korku tamamıyla telkinden ileri geliyor gibi görünüyor. Belkemikliler, birçoklarına göre, genel olarak tabii düşmanlarına karşı insiyakı bir korku duymazlar, fakat bu heyecan onlara büyüklerden geçer. İnsanlar onları ellerinde yetiştirdikleri zaman, o çeşit hayvanlar arasında umumiyetle görülen korkunun olmadığı görülür. Fakat korku son derecede bulaşıcıdır: çocuklar onu büyüklerden alırlar, hattâ büyükler onu gösterdiklerinden haberdar olmasalar bile. Anne ve dadılardaki korkaklık telkin yoluyla pek çabuk çocuklar tarafından taklidedilir. Şimdiye kadar erkekler kadınların mâkul olmayan korkularla dolu olmasından hoşlandılar, çünkü bu erkeklere, hakiki bir tehlikeye düşmeksizin, koruyucu görünmek fırsatını veriyordu. Fakat bu adamların oğulları annelerini taklid ederek birer korkak oldular, bu çocuklar eğer babaları annelerini hor görmek istememiş olsaydılar, hiçbir zaman kaybetmeyecekleri cesareti sonradan yeniden kazanmağa çalışmak zorunda kalmayacaklardı. Kadının aşağı bir varlık sayılması hesapsız zararlara sebeb olmuştur; bu korku meselesi ancak rastgele alınmış bir tek misaldir.

Ben burada korku ve endişenin asgari hadde indirilmesi yollarını arıyor değilim; bu meseleyi daha sonra ele alacağım. Bununla beraber bu safhada ortaya çıkan bir mesele var: korkuya karşı baskı ile mukabele etmekle yetinelim mi, yoksa daha cezri bir çare mi bulalım?

Geleneğe bakarsak, aristokrasiler korku göstermeyecek şekilde yetiştirilmişler, tâbi milletler, sınıflar ve cinsler korkak kalmaya teşvik edilmişlerdir. Cesaretin mihengi kabaca «behaviouristic» olmuştur: bir adam savaşta kaçmamalı; «erkekçe spor» larda mahir olmalı; yangınlarda, deniz kazalarında, zelzelelerde, v. s. soğukkanlılığını muhafaza etmeli. Doğru olan şeyi yapmakla kalmamalı, aynı zamanda benzi solmamalı, yahut titrememeli, yahut soluğu kesil memeli, yahut herhangi diğer kolayca göze çarpan korku alâmetleri göstermemeli .Bütün bunları ben son derece önemli sayıyorum. Bütün milletlerin, bütün sınıfların ve bütün kadın ve erkeklerin cesaretli yetiştirildiğini görmek isterim. Fakat kabul edilen metod baskı olursa, o bu usul ile genel olarak ilgili fenalıkları gerektirir. Utanma ve ayıp daima cesaret görünüşü hasıl etmek hususunda kudretli silâhlar olmuşlardır. Fakat bunlar gerçekte ancak korkular arasında bir çarpışmaya sebep olurlar ki bunda halk efkârının vereceği hükme karşı duyulan korkunun daha kuvvetli olması temenni olunur. **«Seni bir şey korkuttuğu zamandan gayri zamanlarda hep doğru söyle»,** çocukluğumda bana bu vecize öğretildi. Korku yalnız harekette değil, duyguda; yalnız şuurlu duyguda değil, fakat şuur altında da yenilmelidir. Korkuyu yalnız haricen yenmek aristokratları tatmin ediyor, fakat bu, ilcayı şuur altında bırakır ve korkudan olduğu sezilemeyen fena, eğri büğrü tepkilere sebep olur. Ben harpte «mermi şok» unu düşünmüyorum, onun korku ile münasebeti aşikârdır. Ben daha ziyade hâkim sınıfların üstünlüklerini idame için kullandıkları bütün baskı ve zulüm sistemini düşünüyorum. Son zamanlarda Şanghayda bir İngiliz subayı birkaç silâhsız Çin öğrencisinin haber verilmeden arkadan kurşunla öldürülmesini emretttiği zaman, açıkça kendisi de askerden kaçan her hangi bir asker gibi korkuyla hareket ediyordu. Fakat askeri aristokrasiler bu gibi hareketleri psikolojik kaynaklarına irca edecek kadar zeki değildirler; bunları azim ve hakiki cesaret göstermek telakki ederler.

Psikoloji ve fizyoloji bakımından korku ve şiddetli öfke birbirine çok benzer heyecanlardır, şiddetli öfke duyan kimse en yüksek neviden cesareti olan biri değildir. Zenci ayaklanmalarını, komünist isyanlarını ve diğer aristokrasiye karşı tehditleri bastırmakta hemen her zaman gösterilen gaddarlık, korkaklığın bir neticesidir ve bu kusurun diğer daha açık şekillerine karşı gösterilen istihkara lâyıktır. Ben alelâde kadın ye erkeklerin korkusuz yaşayabilecek tarzda terbiye edilmelerinin mümkün olduğuna inanıyorum. Şimdiye kadar yalnız birkaç kahraman ve aziz böyle bir hayat sürmeğe muvaffak oldular; fakat onların yaptığını, yol gösterilecek olursa, başkaları da yapabilir.

Baskıya dayanmayan cesarette birkaç âmil birleşmiş olmalıdır. En önemsizinden başlarsak, sıhhat ve hayatiyet, elzem olmamakla beraber, pek faydalıdırlar. Tehlikeli durumlarda tâlim ve meharet çok arzuya değer. Fakat şu ve bu bakımdan cesareti değil, fakat evrensel cesareti düşünmeğe başladığımız zaman, daha esaslı bir şey istenir, istenen şey izzeti nefis

duygusuyla birlikte hayata gayrişahsi bir bakıştır. İzzeti nefisle işe başlayalım. Bazı kimseler içlerinden yaşarlar, bazıları ise ancak komşuları tarafından düşünülen ve söylenilenlerin aynasıdırlar. İkinci çeşit insanlar hiçbir zaman hakiki cesarete sahib olamazlar: onlar hayranlık isterler ve bunu kaybetmekten son derece korkarlar. Eskiden arzuya değer sayılan «alçakgönüllülük», bu aynı kusurun tam aksini hasıl etmek için bir vasıtaydı.

«Alçakgönüllülük» izzeti nefsi öldürüyor, fakat başkalarının saygısına karşı arzuyu öldürmüyordu, o sırf itibari olarak nefsi alçaltmayı, itibar kazanmak için bir vasıta yapıyordu. Bu suretle o riyakârlığa ve insiyakın yanlış yollara sapmasına sebeb oluyordu. Çocuklara düşünmeden itaat öğretiliyordu, onlar da büyüdükleri zaman aynı şeyi başkalarından istiyorlardı. Söylendiğine göre yalnız itaat etmesini öğrenmiş olanlar kumanda etmesini bilirlerdi. **Ben şunu teklif ediyorum: kimse itaat etmeyi öğrenmemeli, kimse de emir vermeğe kalkışmamalı.** Bundan elbette elbirliğiyle yapılması gereken işlerde önderler olmaması lâzım geldiğini söylemek istemiyorum; fakat onların otoritesi tıpkı bir futbol takımındaki kaptanın otoritesi gibi olmalıdır: müşterek bir gayeyi elde etmek için ona gönül rizasiyle tahammül edilmelidir. Gayelerimiz, dış otoritenin neticesi değil, kendimizin olmalı ve gayelerimiz hiçbir zaman zorla başkalarına kabul ettirilmemelidir. **«Kimse emir vermemeli, kimse de itaat etmemeli»,** dediğim zaman ben bunu anlıyorum.

En yüksek cesaret için bir şey daha gerekir ki ben buna demin «hayata gayrişahsi bir bakış» demiştim. Bütün ümitleri ve korkuları kendi nefsi üzerine toplanmış bir kimse ölüme soğukkanlılıkla bakamaz, çünkü onun bütün heyecan dünyasını yokeder. Yine, burada, bizi kolay ve değersiz baskı usulüne sevkeden bir gelenekle karşılaşıyoruz: velî veya aziz nefis feragatini öğrenmeli, vücuduna eziyet etmeli ve insiyakı hazlardan vaz geçmeli. Bu yapılabilir, ama neticeleri fenadır. **Kendisi hazlardan feragat etmiş olan aziz veya velî başkalarının da onları terk etmelerini ister.** Bu da kolaydır. Haset şuuraltında kalmakta devam eder ve onu ıztırabın asalet verdiği, bunun için de diğerlerine haklı olarak çektirilebileceği fikrine saptırır. Bu yüzden kıymetler tam manasıyla ters bir şekil alır: iyi olan kötü, kötü olan iyi sanılır. Bütün zararın kaynağı şudur ki iyi yaşama, tabii arzuları ve insiyakları genişletip geliştirmekle değil, menfi bir emre itaatte aranıyor. Beşer tabiatinde bazı şeyler vardır ki bizi hiç bir cehd sarf etmeksizin Nefsimizin ötesine götürür. Bunların en çok görüleni sevgidir, daha özeli ana baba sevgisidir, bazı kimselerde bu bütün insanları kavrayacak kadar genel bir şekil alabilir. Bir diğeri de bilgidir. **Galile'nin bilhassa iyiliksever bir adam olduğunu düşünmek için bir sebep yoktur, bununla beraber o ölümü ile yok olmayan bir gaye için yaşadı.**

Diğer bir tanesi de sanattır. Fakat gerçekte insanın kendi varlığı dışında her hangi bir şeye karşı duyduğu her alâka onun hayatını o derece gayri şahsi yapar. Bu sebepten, paradoksal görünmekle beraber, geniş ve canlı alâkaları olan bir kimse, hayatı terk etmekte, alâkaları kendi hastalıkları ile sınırlanmış olan zavallı bir evhamlıdan daha az güçlük çeker. Bundan dolayı en mükemmel cesaret, benliğinin, dünyanın ancak küçük bir parçası olduğunu duyan

ve bunu kendini hakir görerek değil, fakat kendinden olmayana çok değer vererek hisseden, alâkaları çok olan bir kimsede bulunur. Bu, insiyakın serbest ve zekânın faal olmadığı kimselerde olamaz. İkisinin birleşmesinden gerek zevk düşkünlerinin, gerekse zâhitlerin bilmediği bir görüş genişliği hasıl olur; böyle bir görüş sahibine ölüm ehemmiyetsiz görünür. Böyle bir cesaret müsbet ve insiyakidir, menfi ve zecrî değildir. İşte bu müsbet mânadaki cesareti ben mükemmel bir karakterin başlıca unsurlarından biri sayıyorum.

Listemizdeki üçüncü vasıf hassaslık, bir bakıma alelâde cesareti tashih edici bir mahiyet taşır. Tehlikeleri anlayamayan bir kimse için cesaretli hareket daha kolaydır, fakat böyle bir cesaret çok defa budalalık olabilir. Bilgisizlik ve unutkanlığa dayanan her hangi bir hareket tarzını biz tatmin edici saymayız: mümkün olan en tam bilgi ve düşünme arzuya değer olanın en esaslı kısmıdır. Bununla beraber, bilme ve anlama cephesi zekâ başlığı altında gelir, benim kullandığım mânada hassaslık heyecanlara aittir. Sırf nazari bir tarif şu olurdu ki bir şahıs, birçok münebbihler onda heyecanlar hasıl ettiği zaman, heyecanlı ve duyguludur; fakat böyle geniş bir şekilde anlaşıldığı vakit bu vasıf mutlaka iyi bir vasıf değildir. Eğer hassaslık iyi olacaksa, heyecan tepkisi bir bakıma ona uygun olmalıdır: istenilen şey sırf şiddet değildir. Benim anlatmak istediğim vasıf, birçok şeylerden ve doğru şeylerden zevk veya aksini duymaktır. Doğru şeylerin ne olduğunu izaha çalışacağım. Aşağı yukarı beş yaşındaki çocukların attıkları ilk adım, yiyecek ve sıcaklık gibi, sırf duyum hazlarından, sosyal beğenilme hazlarına geçmektir. Bu haz, meydana çıkar çıkmaz, pek çabuk gelişir: her çocuk övülmeği sever ve kabahatli sayılmaktan nefret eder. Genel olarak herkes tarafından iyi sayılmak arzusu ömür boyunca üstün saiklerden biri olarak kalır, iyi harekete teşvik olması bakımından ve açgözlülük içtepi sine gem vurmak bakımından şüphesiz ki pek değerlidir. Hayranlıklarımızda daha akıllı davransaydık, çok daha da değerli olabilirdi. Fakat en hayran olduğumuz kahramanlar en çok insan öldüren kimseler olmakta devam ettiği müddetçe, hayranlık sevgisi yalnız başına iyi bir hayat için yeter görülemez.

Arzuya değer bir hassaslık şeklinin gelişmesinde ikinci merhale sempatidir. Sırf fizik bir sempati vardır: pek küçük bir çocuk bir kardeşi ağladığı için, ağlar. Bana kalırsa bu, daha ileri gelişmeler için bir esas verir. Gerekli olan gelişmeler şunlardır: ilkin ıstırap çekene karşı hususi bir sevgi beslenmese bile yine sempati duymak; ikinci olarak, ıstırap duyulur derecede mevcut iken değil, sırf vaki olduğunu bilirken onu duymak. Bu genişlemelerin İkincisi büyük bir nispette zekâya bağlıdır. O yalnız iyi bir romanda olduğu gibi canlı ve dokunaklı bir şekilde anlatılan ıstıraba karşı sempati olabilir; diğer taraftan, bir adamı istatistiklerle heyecana getirebilecek kadar ileri gidebilir. Bu soyut sempati kaabiliyeti nadir olduğu kadar önemlidir de. Hemen herkes sevdiği bir kimsenin kanserden ıstırap çektiğini görmekten derin bir keder duyar. **Çok kimseler hastanelerde bilmedikleri hastaların ıstırap çektiklerini gördükleri zaman müteessir olurlar. Buna rağmen kanserden ölümün şu ve şu nisbetlere çıktığını okudukları zaman, kaide olarak ancak kendilerinin veya sevdikleri kimselerin hastalığa tutulmalarına karşı geçici bir korku duyarlar. Aynı şey harp için de doğrudur: kendi oğulları veya kardeşleri sakatlandığı zaman onu herkes korkunç sayar, fakat bir milyon**

kişinin sakatlanmasını milyon kere korkunç saymazlar. Bütün sahsi işlerinde şefkatli olan bir kimse bütün gelirini harbe teşvikten, yahut «geri» memleketlerdeki çocuklara işkenceden kazanabilir. Bütün bu alışık olduğumuz hadiseler sempatinin, çok kimselerde, sadece soyut bir tenbihle uyandırılmamasından ileri gelir, Modern dünyadaki fenalıkların büyük bir kısmı, buna bir çare bulunsa, ortadan kalkardı. Fen uzak diyarlardaki kimselerin hayatlarına tesir etme kudretimizi, onlar için duyduğumuz sevgiyi artırmaksızın, son derece artırmıştır. Farz ediniz ki siz Şanghay'da pamuklu imal eden bir kumpanyanın hissedarısınız. İşiniz çok olabilir ve paranızı bu işe yatırırken yalnız bir malî mütehassısın tavsiyesini tutmuş olabilirsiniz; ne Şanghay, ne de pamuklu sizi alâkadar etmiştir, siz yalnız temettü düşünmüş olabilirsiniz. Ama siz masum insanların öldürülmesine saik olan bir kudretin ortağı olmuşsunuzdur, küçük çocuklar tabiî olmayan tehlikeli işlerde çalıştırıl masalar size temettü verilmeyecekti. Siz aldırış etmezsiniz, çünkü siz bu çocukları hiç görmediniz, ve mücerret bir tenbih de sizi harekete getiremez. işte büyük ölçüde sanayiciliğin bu kadar zalim olmasına, tabi ırkların baskıya maruz kalmasına müsamaha edilmesinin sebebi budur. Soyut tenbihlere karşı hassasiyet yaratan bir terbiye bunları imkânsız yapar.

Buna dâhil edilmesi gereken anlayış hassaslığı ise hemen hemen bir müşahede itiyadıdır. Bu daha tabii olarak zekâ ile birlikte mütalâa edilir. Estetik hassasiyet ise ortaya birçok meseleler çıkarır ki ben bunları bu merhalede ele almak istemiyorum. Bunun için şimdi saydığımız dört vasıftan sonuncusuna geçeceğim. **Bu son vasıf zekâ (intelligence) dır.**

Geleneksel ahlâkın büyük kusurlarından biri zekâya büyük bir değer vermemesidir. Grekler bu bakımdan hiç yanılmadılar, fakat Kilise faziletten başka hiçbir şeyin önemi olmadığına ve faziletin de indî olarak «günah» diye yaftalanmış olan birtakım hareketlerden sakınmaktan ibaret olduğuna insanları inandırmıştı. Bu inanış devam ettiği müddetçe, insanlara zekânın sunî bir teamüle dayanan «fazilet» ten daha faydalı olacağını anlatmak imkânsızdır. Zekâdan bahsederken ben ona hem mevcut bilgiyi, hem de bilgi edinme kabiliyetini dahil ediyorum. Gerçekten iki şey birbiriyle sıkısıkıya bağlıdır. Cahil yetişkinlere bir şey öğretilemez; meselâ sağlığı koruma, perhiz gibi meselelerde onlar ilmin buluşlarına inanmak kabiliyetinden tamamıyla mahrumdurlar. Bir adam ne kadar bilgili ise onun için bilgi edinmek o kadar kolaydır tabiî dogmatizm ruhile yetiştirilmemiş olmak şartiyle. Cahil insanlar hiçbir zaman zihnî itiyatlarını değiştirmek zorunda bırakılmadıkları için katılaşıp davranışları değişmez bir hale gelmiştir. Onlar yalnız şüphe etmeleri gereken şeylere inanmakla kalmazlar, inanmaları gereken şeylere karşı da o derece itimatsızlık gösterirler. Hiç şüphesiz ki «zekâ» (intelligence) kelimesi edinilmiş bilgiden ziyade esas itibariyle bilgi edinme kabiliyetini ifade eder, fakat ben bu kabiliyetin idmandan başka bir yolla edinilebileceğini zannetmiyorum, tıpkı bir piyanistin veya canbazın kabiliyeti gibi. Tabiî zekâyı işletmeden malûmat vermek de mümkündür, bu yalnız mümkün değil, kolaydır ve sık sık da yapılmaktadır. Fakat malûmat vermeksizin veya hiç olmazsa bilgi edinilmesine sebep olmaksızın zekâyı terbiye etmenin mümkün olmadığına inanıyorum. Zekâsız karmakarışık modern dünyamız idame edilemeyeceği gibi terakki de edemez. Bunun için zekânın işlenmesini eğitimin başlıca

maksatlarından biri sayıyorum. Bu malûm bir şey gibi görünürse de hakikatte böyle değildir. Doğru sayılan inançları öğretmek arzusu çok defa terbiyecileri zekâ terbiyesine karşı kayıdsız bırakmıştır. Bunu aydınlatmak için zekâyı biraz daha vazıh bir şekilde tarif etmek lâzımdır, bu suretle onun gerektirdiği zihnî iti yadları keşfedebiliriz. Bu maksatla ben, haklı olarak zekânın tarifi içine girebilecek mevcut bilgi hâzinesini değil, yalnız bilgi edinme kabiliyetini mütalâa edeceğim.

Zihnî hayatın insiyaki temeli tecessüstür. Tecessüs iptidai şekillerinde hayvanlar arasında bulunur. Zekâ uyanık bir tecessüs ister, fakat bu muayyen bir cinsten olmalıdır. Köy komşularını ortalık karardıktan sonra perdeler arasından birbirlerini gözetlemeğe sevk eden cinsten bir tecessüsün pek büyük bir kıymeti yoktur. Dedikoduya karşı duyulan yaygın alâka, bilgi sevgisinden değil, fena niyettendir: hiç kimse başkalarının gizli faziletleri hakkında dedikodu yapmaz, yalnız gizli suçları hakkında yapar. Bunun neticesi olarak dedikoducun çoğu yalandır, ama kimse doğruluğunu tetkik etmeğe lüzum görmez. Komşularımızın günahları, dinin tesellileri gibi, bize o kadar hoş gelir ki durup delilleri yakından tetkik etmeyiz. **Asıl tecessüs dediğimiz şeyi, bize gerçek bir bilgi sevgisi ilham eder. Bu iç-tepiyi biz oldukça saf bir şekilde hiç bilmediği bir odaya getirilip her köşeyi, her koltuk ve masayı koklamağa başlayan bir kedinin hareketinde görebiliriz. Bunu daima kapalı bulunan bir dolap ve çekmece açıldığı zaman şiddetli bir alâka duyan çocukların yüzlerinde de görebiliriz.** Hayvanlar, makinalar, gökgürültüleri, elle yapılan şeylerin her türlüsü çocukların tecessüsünü uyandırır, onların bilgiye karşı susuzluğu en zeki yetişkini bile mahcup edecek kadar şiddetlidir. Yaş ilerledikçe bu içtepi zayıflar, nihayet' alışılmadık şey insana yalnız tiksinti vermeğe başlar, onunla daha sıkı temas arzususu kalmaz. İşte bu merhalede insanlar memleketin mahva süküklendiğini söylemeğe ve «ben gençken böyle değildi» demeğe başlarlar. O uzak zamandakinin aynı olmayan şey konuşanın tecessüsüdür. **Tecessüsün ölmesiyle de faal zekâyı ölmüş sayabiliriz.**

Çocukluk çağından sonra tecessüs şiddet ve şümul bakımından zayıflamakla beraber, vasfı bakımından uzun müddet iyileşmekte devam edebilir. Umumi meselelere karşı tecessüs hususi olaylara karşı tecessüsden daha yüksek bir zekâ seviyesi gösterir; umumilik derecesi ne kadar yüksekse zekâ da o kadar büyüktür. (Bununla beraber, bu kaide çok dar mânada anlaşılmamalıdır.) Şahsi menfaatle ilgisi olmayan tecessüs, meselâ, yiyecek bulma isteğile ilgili tecessüsten daha yüksek bir inkişaf seviyesi gösterir. Hiç bilmediği biodaya girip etrafını koklayan bir kedi hiçbir menfaat beklemeyen bir ilim araştırıcısı değildir, belki de o etrafta fare bulunup bulunmadığını anlamak istemektedir. Hiçbir menfaat kaygısı taşımayan tecessüsün en iyi tecessüs olduğunu söylemek belki pek doğru olmaz, fakat tecessüs, başka menfaatlerle doğrudan doğruya ve aşikâr surette ilgili olmadığı, ama ilgisi ancak bir derece zekâ ile anlaşılabildiği zaman en iyi bir tecessüstür. Mamafih bu mesele hakkında karar vermeğe mecbur değiliz.

Tecessüs semereli olacaksa, bilgi edinme tekniğiyle müterafik olması gerektir. Müşahede itiyadı, bilgi edinmek imkânına inanma, sabır ve çalışkanlık da olmalıdır. Esas sermaye olan tecessüs ile dürüst bir zihni terbiye olduktan sonra bunlar kendiliklerinden doğup gelişirler. Fakat, mademki zihnî hayatımız faaliyetimizin ancak bir kısmıdır ve tecessüs daimî surette diğer ihtiraslarla mücadele halindedir, o halde birtakım meziyetlere, meselâ, yeni bilgiye karşı açık zihinli olmaya ihtiyaç vardır. Biz hem itiyat, hem de arzu tesiriyle yeni hakikatler öğrenmeğe karşı hassasiyetimizi kaybederiz; yıllarca kuvvetle inandığımız, aynı zamanda izzetinefsimizi veya herhangi diğer esaslı ihtiraslarımızdan birini tatmin eden şeylere karşı inançlarımızı kolayca değiştiremez hale geliriz. Bunun için yeni bilgilere karşı açık zihinli olmak terbiyenin yaratmaya uğraşacağı vasıflardan biridir. Bugün bu pek mahdut bir ölçüde yapılıyor. **31 temmuz 1925 tarihli The Daily Herald** gazetesindeki şu parça bunu pek iyi gösteriyor:

«Bootle okulunda öğretmenler tarafından çocuklara zihinlerini ifsadettiği yolundaki iddiatarım doğru olup olmadığını tahkik için seçilen özel komisyon, tahkikatın neticelerini Bootle Kaza İdare Meclisine arz etmiştir. Komisyon iddiaların hakikat olduğu kanaatine varmakla beraber Meclis «hakikat» kelimesini silmiş, «iddiaların tahkikatı haklı gösterecek mahiyette» olduğunu beyan etmiştir. Komisyonun tavsiye ve Meclisin kabul ettiği bir karara göre bundan böyle yapılacak öğretmen tâyinlerinde adaylar öğrencileri Tanrıya, dine karşı hürmet, memleketin sivil ve dinî müesseselerine saygı gösterecek bir tarzda yetiştirmeği taahhüdedeceklerdir».

Görülüyor ki başka yerlerde ne olursa olsun Bootle'da yeni bilgilere açık bir zihin istenmiyor. Kaza idare Meclisinin yakından programını tatbik için en iyi usuller bulmak üzere Dayton'a (Tennessee) bir heyet göndermesi de beklenebilir. Fakat bu belki lüzumsuzdur. Kararın kaleme alınışından anlaşılıyor ki Bootle'ın aydınlık düşmanlığı üzerinde ders almaya ihtiyacı yoktur.

Cesaret hem zihnî namuskârlık, hem de fizik kahramanlık için elzemdir. Hakiki dünyayı biz zannettiğimizden daha az biliyoruz Hayatımızın ilk gününden itibaren birtakım meşkûk istikralarda bulunuyor, zihnî itiyatlarımızı haricî tabiatın kanunlarıyla karıştırıyoruz. Türlü zihnî sistemler Hıristiyanlık, Sosyalizm, Yurtseverlik, v. s., öksüz yurtları gibi, kölelik mukabilinde bizlere emniyet vermeğe hazırdırlar, Serbest bir zihnî hayat, bir inanca bağlı bir hayat kadar sıcak, rahat ve munis olamaz: ancak bir inanış, dışarıda kış ve fırtına hüküm sürerken, rahat bir ocak başı hissini verebilir.

Bu bizi biraz güç bir meseleye getiriyor: iyi bir hayat ne dereceye kadar sürüden ayrılmalıdır?

«Sürü insiyakı» tâbirini kullanmakta tereddüd ediyorum, çünkü doğruluğu münakaşa mevzuudur. Fakat nasıl tefsir edilirse edilsin, onun tasvir ettiği fenomenler herkesin bildiği şeylerdir, işbirliği yapmak istediğimizi sandığımız gruptan olanlarla ailemiz, komşularımız, meslektaşlarımız, siyasi partimiz yahut milletimiz aramızın iyi olmasından hoşlanırız Bu tabiîdir, çünkü iş birliği yapmadan hayatın zevklerinden hiçbirini tadamayız. Bundan başka,

heyecanlar, bilhassa bir anda birçok kimseler ta rafından duyuldukları zaman, sarıdırlar. Çok az kimse heyecanlı bir toplantıda heyecanlanmadan durabilir Muhalif tarafta iseler muhalefetleri kabarır. Çok kimseler için böyle bir muhalefet, tasvibini kazanacaklarını umdukları bir başka kalabalık mevcut olduğunu bildikleri takdirde, mümkün olur. İşte bunun içindir ki Azizlerle Birleşme fikri din yüzünden zulüm görenlere o kadar büyük bir teselli vermiştir. Kalabalıkla iş birliği yapmak arzusunu tatmin mi etmeliyiz, yoksa terbiye ederken onu zayıflatmayamı uğraşmalıyız?

Her iki tarafı destekliyecek iddialar ileri sürülmüştür, fakat doğru olan iş, katı bir hükme varmadan önce, ikisi arasında haklı bir nispet bulmak olmalıdır.

Benim kanaatime göre hoşa gitmek ve iş birliği yapmak arzusu kuvvetli ve normal olmalı, fakat bazı mühim zamanlarda diğer arzular onu yenebilmelidir. Başkalarını memnun etmek isteğinin arzuya şayan olduğunu evvelce hassasiyet bahsinde ele almıştık. Bu olmazsa hepimiz birer kaba insan oluruz ve aileden yukarıya doğru, bütün sosyal grupların mevcudiyeti imkânsızlaşır. Çocuklarda baba ve analarının gözlerine girmek arzusu olmasaydı, onları terbiye etmek çok güç olurdu. Heyecanların sarî olmasının da faydaları vardır. **Sirayet akıllı bir kimseden budala bir insana olduğu takdirde. Fakat toplu korku ve toplu çılgınlık tabiatiyle faydalının tam zıddıdır. Bundan dolayı heyecanlanma meselesi hiç de basit değildir.** Büyük kâşifler sürüye karşı gelmek zorunda kalmışlar, bağımsızlıklarından dolayı düşmanlıklara uğramışlardır. Fakat vasat bir adamın kanaatleri, tek başına düşünüp varacağı kanaatlerden daha az budalaca olur: hiç olmazsa ilimde otoriteye saygı umumiyetle faydalı olmuştur.

Bana kalırsa hal ve vaziyeti normal bir kimsenin hayatında sürü insiyakının hâkim olduğu geniş bir sahanın yanıbaşında bu insiyakın nüfuz edemediği küçük bir saha bulunmalıdır. Bu küçük saha onun özel yetkisi olduğu bölgeyi ihtiva etmelidir. Herkesin hayranlık duymadiği bir kadına hayran olamayan bir insana karşı iyi bir fikir beslemeyiz: bir erkeğin karısını seçerken etrafındakilerin duygularına göre değil, müstakil olarak kendi hislerine göre hareket etmesi gerektiğine inanırız. Umumi olarak insanlar hakkındaki hükümleri komşularının hükümlerine uygunsa bunun ehemmiyeti yoktur, ama aşkta müstakil, kendi duygularına göre hareket etmesi lâzımdır. Diğer yönlerde de bu böyledir. Bir çiftçi kendi ekip biçtiği tarlalarda nelerin yetişip yetişemeyeceği hakkında kendi fikrine uymalıdır. Yalnız bu hükme İlmî ziraat bilgisini edindikten sonra varmış olması şarttır. Bir iktisatçının para tedavülü meselelerinde müstakil bir kanaati olması gerekir, ama vasat bir insanın bu hususta yetkili bir kimseye inanması daha iyi olur. Nerede bir hususî yetki varsa orada kendi başına hareket de olmalıdır. **Fakat insan kendini, herkesi uzakta tutacak dikenlerle dolu bir kirpi haline getirmemelidir.** Alelâde faaliyetlerimizin çoğu iş birliğine dayanmalı, iş birliğinin de insiyaki bir temeli olmalıdır. Bununla beraber, hepimizin iyice bildiğimiz işlerde kendi başımıza düşünmeyi öğrenmemiz, ve ehemmiyetli olduğuna inandığımız fikirleri hoşa gitmeyeceklerini bilsek dahi, açıkça söylemek cesaretini elde etmemiz lâzımdır. Bu umumi prensiplerin hususi

hallere tatbiki, şüphesiz, güç olabilir. Ama insanların burada bahsettiğimiz meziyetlere umumiyetle sahib oldukları bir dünyada şimdi olduğundan daha az güç olacaktır. **Meselâ, böyle bir dünyada zulüm ve işkenceye uğrayan bir velî mevcut olmayacaktır, iyi insan kendini dikenlerle kaplamayacak, daima kendi varlığını hissetmeyecek, onun iyiliği kendi içinden gelen bir hızdan doğacak ve insiyakî bir saadetle karışık olacaktır.** Komşuları ondan nefret etmeyecek, çünkü ondan korkmayacaklardır. Öncülerden (pioneers) nefret edilmesinin sebebi ilham ettikleri korkudur. Bu korku cesaret kazanmış insanlar arasında mevcut olmayacaktır. Yalnız korku duyan insanlar Ku Klux Klan'a, yahut Faşitlere iltihak ederler, cesur insanlarla dolu bir dünyada böyle zulüm ve itisaf için kurulmuş cemiyetler olamaz ve iyi hayat insiyaka bugün olduğundan çok daha az mukavemeti istilzam ettirecektir. İyi dünyada ancak korkusuz insanlar tarafından yaratılabilir ve devam ettirilebilir; onlar işlerinde ne kadar muvaffak olurlarsa cesaretlerini kullanmak için o kadar az fırsat olacaktır.

Terbiyenin verebileceği en yüksek hayatiyet, cesaret ve hassasiyete sahip olan kadın ve erkeklerden kurulmuş bir cemiyet şimdiye kadar görülmüş olan cemiyetlerden çok farklı olacaktır. Böyle bir cemiyette pek az bedbaht bulunacaktır. Bugün bedbahtlığın başlıca sebepleri şunlardır: hastalık, yoksulluk ve tatmin etmeyen bir cinsiyet hayatı. Bütün bunlar gayet azalacak, sağlık hemen hemen umumi olacak,, ihtiyarlık bile geciktirilebilecektir. Yoksulluk, Sanayi inkılâbından beri, sadece İçtimaî budalalık mahsulüdür. Hassasiyet insanlara bunu ortadan kaldırmayı arzu ettirecek, zekâ onlara bunun yolunu gösterecek, cesaret onları bu yola götürecektir. **(Korkak insan mûtat olmayan bir işi yapmaktansa sefil kalmayı tercih eder.)** Bugün, ekseri insanların cinsiyet hayatları tatmin edici değildir. Bu kısmen fena terbiye, kısmen de resmî makamların takibatından ve taassuptan ileri geliyor. Mâkul olmayan (irrational) cinsiyet korkularından uzak yetiştirilen bir kadın nesli buna derhal son verecektir. Kadınları «faziletli yapmanın yegâne yolu korkudur sanılıyor ve onlar kasden beden ve zihince korkak yetiştiriliyor. Ruhlarında sevgi taşımayan kadınlar kocalarını kabalığa ve riyakârlığa sürüklerler, çocuklarının insiyaklarını yanlış yollara saptırırlar. Korkusuz bir kadın nesli, korku nedir bilmeyen, gayritabii şekillere sokulmamış, fakat doğru, açık, cömert, sevmeğe hazır ve serbest bir çocuk nesli yetiştirerek dünyayı değiştirebilir. Onların ateşli gayretleri tembel, korkak, katı yürekli, ve şaşkın olduğumuz için katlandığımız zulüm ve ıztırabı süpürüp yok edebilir. **Bize bu fena vasıfları veren terbiyedir ve terbiye bunların zıtları olan meziyetleri de bize vermelidir.** Terbiye yenidünyanın anahtarıdır. Fakat artık bu umumi mütalâaları bırakıp ideallerimizi hakikat yapacak müşahhas teferruata geçmenin zamanı gelmiştir.

Kaynak: BERTRAND RUSSELL, TERBİYEYE DAİR,(On Education), Çeviren : Prof. Hâmit DERELİ, Maarif Basımevi, 1954, Ankara, 34-68

BANLİYÖDEKİ ŞEYTAN /BERTRAND RUSSELL: Hikayeler

Ben Mortlake'de otururum, işe gitmek için her gün trenle şehre inerim. Bir akşam eve dönerken her gün önünden geçtiğim bir villanın kapısında pirinç bir tabela gördüm. Tabelada doktorlar çevresinde mutad olanın aksine şu kelimelerin bulunduğunu hayretle gördüm :

DR. MURDOCH MALLAKO Horrors Manufactured here (Burada dehşet imal edilir.)

Burada yaratılan dehşetin ne olduğunu merak ediyordum. Eve gelir gelmez Dr. Mallako'ya danışmaya karar vererek detaylı bilgi istediğimi belirten bir mektup yazdım. Şu cevabı aldım

> *Çok sayın bay,*
>
> *Tabelamdan ötürü bazı bilgiler edinmek istediğinizi anlamak kolay.. Son zamanlarda merkezimizin banliyölerindeki (varoşlardaki) tekdüze hayattan şikâyetlerin geniş ölçüde arttığı sizin de dikkatinizi çekmiştir. Görüşlerine değer verilecek bazı şahıslar bu yeknesaklığın kurbanının hayatı, tehlikeli de olsa bazı olaylarla dayanılır hale getirilebileceğini ifade ettiler. Bu ihtiyacı gözönüne alarak şimdiye dek tamamen yabancı olan meslekî görevi kabul ettim. Müşterilerime hareketli ve heyecanlı olaylar yaşatacağıma inanıyorum. Önceden alacağınız randevu ile yapacağınız kişisel ziyarette daha etraflı bilgiler vereceğim. Ücretim saatte yirmi liradır.»*

Bu cevapla, Dr. Mallako'da insanları sevmenin değişik şeklini gördüğümü kabul ediyorum. Etraflı bilgiyi yirmi liraya satın mı alayım, yoksa bu miktarı başka eğlencelere mi saklayayım, diye düşünüyorum.

Bu sorunun cevabını kendi kendime henüz vermemiştim ki, bir pazartesi gecesi komşum Mr. Abercrombie'nin doktorun evinden çıktığını gördüm. Solgun yüz, delice bakışlar ve sendeleyen adımlarla mütereddit, bahçe kapısının kilidini açtı ve dışarı çıktı.

«Tanrım, size ne yaptılar?»

diye bağırdım.

Sakin görünmeye gayret ederek: «Önemli değil, havalardan sözettik» dedi.

«Boşuna zahmet etmeyin, beni kandıramazsınız» dedim.

«Sizi böylesine korkutan, havadan başka şey.»

«Korku mu?

Saçma. Sadece viskisi çok kuvvetliydi.»

Başka sorularla rahatsız edilmek istemediğinden yalnız başına evine gitmesi için müsaade ettim ve bir kaç gün kendisinden hiç haber alamadım. Ertesi akşam aynı saatte eve dönerken başka bir komşumu, Mr. Beauchamp'ı aynı ifadelerle doktorun evinden çıkarken gördüm. .Ona seslendiğimde işaretle reddetti. Daha ertesi gün aynı durumda Mr. Cartwright'i gördüm. Perşembe akşamı çok iyi dostum olan evli, kırk yaşlarında Mrs. Ellerker kapıdan çıktı ve

kaldırımda bayıldı. Kendine gelmesine yardımcı oldum. Ayıldığında ağzından tek kelime çıktı: «Bir daha asla!» Evi, ne kadar eşlik etmeme rağmen başka hiç bir şey söylemedi.

Cuma akşamı bir olayla karşılaşmadım. Cumartesi ve pazar işe gitmediğimden Dr. Mallako'nun kapısından geçmedim. İyi bir iş adamı olan komşum Mr. Gosling bana gevezelik etmeye geldi. Kendisine içki ikram edip rahat koltuğuma oturttuktan sonra her zamanki alışkanlığı olan çevredeki komşularımız hakkında konuşmaya başladı.

«Caddemizdeki dikkati çeken gidişatı gördünüz mü?

Mr. Abercrombie, Mr. Beauchamp ve Mr. Cartwright hastalandılar ve büro işlerinden uzaklaştılar. Mrs. Ellerker karanlık odasında inleyerek yatıyor.»

Mr. Gosling, Dr. Mallako'dan ve dikkati çeken pirinç tabelasından haberdar değildi anlaşılan. Ben de ona bundan hiç sözetmeyip araştırmalarımı tek başıma yürütmeyi kararlaştırdım. Sırasıyla Mr. Abercrombie, Mr. Beauchamp ve Mr. Cartwright'i ziyaret ettim, fakat bunlar bana tek kelime bile söylemediler. Mrs. Ellerker'i görmem mümkün olmadı. Çünkü inzivaya çekildiği hasta odasından dışarı çıkmıyordu. Ortada çok ilginç olayların döndüğü ve bunun da nedeninin Dr. Mallako olduğu gün gibi aşikârdı. Bunun üzerine onu ziyaret etmeye karar verdim. Fakat müşahede için değil, bu gidişatın nedenini sormak için gidecektim.

Güleryüzle içeri girdiğinde: «Size ne gibi bir yardımım dokunabilir?» diye sordu. Müşfik görünmesine rağmen tebessümü çok manidardı. İnsanı etkileyen soğuk bakışları vardı. Tebessümünün bu bakışlara etkisi olmuyordu.

«Dr. Mallako cumartesi ve pazar hariç her gece kapınızın önünden geçerken sizin hesabınıza rahatsız edici bulduğum olaylarla karşılaştım. Mektubunuz da dikkate alınacak olursa tabelanızın ne ifade ettiğini hâlâ anlayamadım. Gördüklerim karşısında beni inandırmaya çalıştığınız gibi, gerçekten de insanlık uğruna mı çalıştığınızı, kendi kendime soruyorum. Yanılmış olmam da mümkündür. Şayet öyle ise beni teskin etmek sizin için çok kolay olmalı. Fakat muayenehanenizi terk ettiklerinde düşündürücü durumda olan Dr. Abercrombie, Mr. Beauchamp, Mr. Cartwright ve Mrs. Ellerker hakkında sağlam bir açıklama yaparsanız memnun olacağımı itiraf ederim.»

Ben konuşurken Dr. Mallako'nun yüzündeki tebessüm kayboldu ve sert, cezalandırıcı bir tavır takındı.

«Beyefendi, siz beni ahlâksızca ve alçaltıcı bir iş yapmaya zorluyorsunuz. Bir hastanın doktoruna anlattığı sırların tıpkı günah çıkarma gibi açıklanmıyacağını bilmez misiniz?

Sizin merakınızı giderirken namussuzluk edeceğimi bilmiyor musunuz?

Doktorun susmasına değer vermeyi bu yaşınızda öğrenemediniz mi?

Hayır beyim sizin utanmaz sorularınızı cevaplandırmayıp hemen evimi terk etmenizi isteyeceğim. Kapı orada.»

Caddeye çıktığımda mahcup olduğumu hissediyordum. Şayet gerçekten inançlarına bağlı bir doktorsa sorularıma verdiği cevaplar doğruydu. Acaba yanılmış olabilir miydim?

Doktor olarak dördünde de şimdiye dek bilmedikleri kötü bir vücut arazı mı bulmuştu?

Mümkün olmasa da, ihtimal dâhilindeydi. Bundan sonra ne yapabilirdim?

Ertesi hafta sabah ve akşam doktorun bahçesinin önünden geçerken gözetlemelerimi devam ettirdim, fakat dikkati çeken bir durumla karşılaşmadım. Geceleri kâbuslar içinde göğsünde zırh gibi taşıdığı tabelası, pençesi ve kuyruğu ile düşlerime giriyor, sabit bakan gözleri karanlıkta bana çevrilmiş hemen hiç hareket etmeyen dudaklarının arasından şu sözleri fısıldıyordu: «Tekrar geleceksin!» Her geçen gün kapısının önünden daha yavaş geçiyordum. Her seferinde içeri girmek için daha büyük bir istek duyuyordum, fakat bu kez araştırma için değil, muayene olmak için. Bunun delice bir saplantı olduğunu anladığım halde karşı koymuyordum. Fevkalâde çekici bir kuvvet çalışmamı aksatıyordu. Nihayet şefime baş vurdum ve Dr. Mallako'dan hiç söz etmeden onu çok yorgun olduğuma ikna ederek izin istedim. Benden daha yaşlı olan takdir ettiğim şefim kederli yüzüme bakarak ricamı kabul etti.

Uçakla Korfu'ya gittim. Güneş ve deniz sayesinde hepsini unutacağımı sanıyordum. Ne yazık ki, burada da gece ve gündüz rahat değildim. O gözler her gece düşlerimde daha da büyüyerek bakıyorlardı. Geceleri ter içinde uyanıyor ve bana «Gel» diyen sesi duyuyordum. Şayet durumumdaki düzelme mümkünse bunun tatilde olmayacağını anladım ve umutsuzluk içinde geri döndüm. Beni kendisine bağlamış olan, başladığım araştırma işinin zihnimi açacağım sanıyordum. Hararetli bilimsel bir araştırma yaptım ve Dr. Mallako'nun kapısından geçmeyen tren istasyonuna gidebileceğim bir yol buldum.

2

Mr. Gosling beni ziyaret edene dek bu zorlu düşüncelerden yavaş yavaş kurtulduğuma inanıyordum. Bu adam kırmızı yanaklı, sağlıklı ve canlıydı. Benim görüşümle ruh sükûnetimi bozarak hastalık halini alan düşüncelerimi dağıtacak tipti. Fakat henüz içkisini vermiştim ki ilk cümleleri bende daha şimdiden korku yarattı.

«Mr. Abercrombie'nin tutuklandığını duydunuz mu? »

«Aman Allahım! Mr. Abercrombie tutuklandı mı?

Ne suç işlemiş olabilir?»

«Bildiğiniz gibi Mr. Abercrombie bankalarımızdan birinin saygı değer müdürüydü. Babası gibi o da iş ve özel hayatında kusursuzdu. Kralın gelecek yaş gününde şeref payesi verileceği, hatta seçim çevremizden parlamento adayı gösterilmesi kesinleşmişti. Fakat uzun, şerefli bir geçmişe önem vermeksizin çok miktarda para çalmış ve suçu kalleşçe yanında çalışan bir memura yüklemeyi denemiş.»

Mr. Abercrombie'yi daima bir arkadaş olarak gördüğümden bu habere çok üzülmüştüm. Bin bir güçlükle tutuklu bulunduğu hapishanede onu ziyaret etme müsaadesini aldım. Mr. Abercrombie'yi ilgisiz zayıf, solgun ve ümitsiz buldum. Önceleri bana bir yabancıya bakar gibi baktı, fakat karşısındakinin eski bir dostu olduğunu sonradan anladı. Deva bulmaz durumunu Dr. Mallako'ya yaptığı ziyaretle bağdaştırmaktan kendimi alamıyor, ani değişikliğindeki sırrı sezeceğime inanıyordum.

«Mr. Abercrombie, hatırlayacağınız gibi önceden] farklı tutumunuzu anlamağa çalıştım, fakat o zaman bana bilgi vermekten kaçındınız. Tanrı aşkına bu kez beni reddetmeyiniz. O zamanki tutuk davranışınızın sonucunu görüyorsunuz. Yalvarırım, bana gerçeği söyleyiniz, belki henüz vakit geçmemiştir!»

«Maalesef iyilik vaad eden çalışmalarınız için vakit çoktan geçmiştir. Bana ölüm, zavallı karım ve talihsiz çocuklarıma da sefalet ve utançtan başka şey kalmıyor. Allah'ın belâsı kapıdan içeri girdiğim güne lânet olsun! Şeytan zekâlı habise gittiğim eve lânet olsun!»

«Bundan korkuyordum zaten. Lütfen bana hepsini anlatınız.»

Mr. Abercrombie: «Dr. Mallako'yu merakım üzerine ziyaret ettim» diye itirafa başladı. «Dr. Mallako'nun sipariş üzerine verdiği tüyler ürpertici şey ne olabilirdi?

Bir kaç kişinin romantik ideallerine verecekleri ile nasıl geçinebileceğine inanıyordu?

Benim gibi boşuna para verecek çok kişinin olduğunu sanmıyordum. Ama Dr. Mallako yaptığı işten emin görünüyordu. Bana Mortlake'lilerden alıştığım şekilde muamele etmiyordu. Bana itibar göstermiyordu, hatta buna biraz da horgörü diyebilirim. İlk konuşmamdan sonra en gizli düşüncelerimi okuyabileceği hissini duydum. Önceleri bunu budalaca bir düşünce olarak kabul etmiş ve kurtulmaya çalışmıştım. Fakat sesini değiştirmeden ve hissiyatını belirtmeden konuşmasına devam edince bu cazibeye daha çok kapıldım. Arzularım uyanmıştı. Sadece kâbuslarda tanıdığım düşünceler tıpkı balina avcılarım korkutmak için derinlerden yukarı çıkan deniz canavarları gibi beliriyordu. Ümitsiz, çaresiz fakat bağlanmış gibi, güney denizinin ıssız sularındaki gemi enkazı gibi onun tarafından hazırlanan fırtınada yalpa vuruyordum.»

«Peki bütün bu süre içinde Dr. Mallako size neler söyledi?

Böylesine müphem düşüncelerinizi anlatırsanız size nasıl yardım edebilirim?

Şayet avukatın size yardımcı olması gerekiyorsa somut bilgilere ihtiyacım var.» diyerek sözünü kestim.

Zorla nefes alarak konuşmasına devam etti: «Önceleri sadece gereksiz olaylardan sözettik. Sonra mesleklerinde mahvolan bazı dostlarımdan söz ettim. Bana dostça davrandığından, kendisine aynı durumdan korktuğumu itiraf ettim. 'Yıkılmanın önüne geçecek bir yol biliyorum! Yalnız bunu bertaraf etmeye hazırlıklı olmalı. Bir zamanlar bir dostum sizin bulunduğunuz güç durumdaydı. O da banka müdürüydü' dedi. 'Herkes tarafından seviliyordu, fakat spekülasyon yaptı ve iflasla karşılaştı. Tembellik edecek adam değildi. Sade yaşantısı, mesleği ile ilgili işleri memnunluk verecek tarzda ifa etmesi ve en önemlisi kendi adını ihmalkâra çıkaran, bankada alt kademede görevli bir adamdan dolayı henüz çalışacağını itiraf ediyordu. Başkalarının paralarının emanet edildiği işinde her zaman kusursuz ve sakin değildi. Ayrıca zaman zaman içki içiyor ve üstelik de devrimci politik görüşlerini açıklıyordu.'

«Dr. Mallako viskisini yudumladığı küçük aradan sonra konuşmasına devam etti:

'Dostum bankanın hesap raporlarında her hangi bir zimmet anlaşılacak olursa suçu, bu sorumsuz genç adama yüklemenin güç olmayacağını belirtiyordu. Dostum durumu dikkatle hazırlıyordu. Genç adamın haberi olmadan evine bankadan çalınmış bir paket banknot gizledi. Bir bahsi müşterek bürosuna genç adamın adına telefonla kazanmayacak atlara çok miktarda para yatırıyordu. Açık hesaplardan dolayı muhasebecinin göndereceği ihtar mektubunun geleceği günü dikkatle hesaplıyordu. En uygun zamanda banka kasasındaki büyük bir açığı tespit ettirdi. Derhal polisle temas kurdu ve muhtemelen polisin zorlamaları üzerine tek suçlu görünen genç adamın adını verdi. Polis derhal adamın evine giderek para

destesini buldu ve büyük bir dikkatle muhasebecinin öfkeli haberini okudu. Genç adamın hapishaneye gittiğini, müdürün her zamankinden daha fazla güvene lâyık görüldüğünü söylemeye gerek yoktur. O andan itibaren borsada daha dikkatli spekülâsyon yapmaya başladı. Büyük bir mirasa konarak baron oldu ve milletvekili seçildi. Kabine üyesi ve bakanlık görevleri üzerine konuşmayacağım. **Bu gerçek hikâye sayesinde, biraz teşebbüs ruhu ve keskin zekâ ile alçaltıcı durumun zafer olabileceğini anlarsınız. İnsan tüm yurttaşlarının saygısını kazanır.** »

Mr. Abercrombie «O bunları söylerken ben bir isyanla karşı karşıyaydım» diyerek sözlerine devam etti. «Ben de dikkatsiz bir spekülâsyon sonucu güç duruma düşmüştüm. Benim de Dr. Mallako'nun belirttiği karakterde bir memurum vardı. Baron olmayı düşünmedimse bile ben de soyluluk ünvanı ve parlamentoda bir yer elde etme umudundaydım. O zamanlar iyi okullarda okuyan, spordaki başarıları ikisine de mesuliyetli işler ve şerefli bir kariyer vaad eden iki oğlumu düşünüyordum. Oğullarımın birden bire bu cennetten koparılarak bir devlet okulunda okumak mecburiyetinde kalacaklarını, henüz on sekiz yaşına gelmeden basit bir işte çalışarak ekmek parası kazanmak zorunda kalacaklarını düşünüyordum, Mortlake'deki komşularımın bana sevinçle selâm vermeyip başlarını çevireceklerini, içki içmeyeceklerini ya da Çin anlaşmazlığı hakkındaki görüşlerimi dinlemeyeceklerini düşünüyordum. Dr. Mallako sakin ve tekdüze sesle konuşmasına devam ederken bu hayaller gözümün önüne geliyordu. Bunlara nasıl dayanabilirim? diye kendi kendime soruyordum. Bir çıkış yolu olmadığı sürece asla tahammül edemezdim. Acaba şimdiye dek kusursuz hayat sürmüş, komşularının severek selâm verdikleri bu yaşımda ben suçlu olarak yaşamak için bütün bu güveni feda edebilir miyim?

Foyamı meydana çıkaracak, gece ve gündüz başımın üzerinde sallanan Demokles'in kılıcına tahammül edebilecek miydim?

Evdeki mutluluğun bağlı olduğu egemenliği karımın üzerinde devam ettirebilecek miydim?

Oğullarım okuldan döndüklerinde gerçek bir babanın yaptığı gibi onları parlak kelimelerle karşılayabilir miydim?

Polislerin başarısızlıklarından, soygunları ile ekonomimizi kökünden sarsan hırsızların takibini reddedişlerinden söz edebilir miydim?

Dr. Mallako'nun dostunu örnek alsam bile bu noktalarda hata yapacağımı anladım. Her hangi biri: 'Mr. Abrecrombie'ye ne oldu acaba?

Eskiden kanaatlerini öylesine açık ve yüksek sesle söylerdi ki, her mücrim ondan korkardı. Gerçi şimdi de öz olarak aynını söylüyor fakat konuşurken fısıldıyor ve duraklıyor. Hatta sanki polisin beceriksizliğinden söz edermiş gibi omuzunun üzerinden geriye baktığını fark ettim. Sanırım Mr. Abercrombie bizden bazı esrarengiz durumları gizliyor, diyebilirdi...

«Bu utandırıcı tasavvurlar ıstırap veren hayallerimde her seferinde daha canlı olarak meydana çıkıyordu. Mortlake'deki komşularımın şehirde arkadaşlarımla paraları karşılaştırdıkları ve farklı tutumumun bankadaki güçlüklerle bağdaştığı kanaatine vardıklarını görüyordum. Bunu keşfettikten sonra tek bir adımın beni yıkacağından korkuyordum. Asla bu karanlık işler çeviren adamın sesine kulak vermeyeceğim diye kendi kendime düşünüyordum. Asla doğru yoldan ayrılmıyacağım... Fakat... Fakat...

Bu zaferin kusursuz gidişatını anlatırken her şey ne kadar da kolay görünüyordu. **Dünyadaki kötülüklerin rizikoya katlanmamızdan ileri geldiğini bir yerde okumamış mıydım?**

Ünlü bir filozof **'insan tehlike içinde yaşamalıdır'** tezini ileri sürmemiş miydi?

Acaba şartların karşıma çıkardığı bu örneği tasvip etmek görevim değil miydi?

Umutların, korkuların, alışkanlıkların ve arzuların nedenleri tartışılırken şaşkınlık ve iç huzursuzluğu içindeydim. Nihayet tahammülüm kalmadı ve bağırmaya başladım: 'Dr. Mallako, sizin şeytan mı, yoksa melek mi olduğunuzu bilmiyorum. Tanrıdan sizi asla görmemiş olmayı dilerim!'. Bunları söyledikten sonra koşarak evden çıktım ve bahçe kapısında size rastladım. «O meşum ziyaretten sonra bir an bile ruhum sükûnet bulmadı. Gündüzleri yolda rastladığım insanlara bakıyor ve şöyle düşünüyordum: Ne yaparlardı acaba, şayet... Geceleri uyumadan önce mahvolma ve hapishane arasında bocalıyordum. Huzursuzluğumdan şikâyete başlayan karım nihayet, benim giyinme odasında yatmamı istedi. Lâkin özlediğim uyku orada uykusuz geçen saatlerden daha ıstırap vericiydi. Korkulu rüyalarda düşkünler evi ile ağır ceza hapishanesi arasında dar yolda gidip geliyordum. Nöbet esnasında kendimi oradan oraya atıyor, nihayet korkunç binalardan birine giriyordum. Daha sonra bir polis görüyor, elini omuzuma koymasıyla korkudan bağırarak uyanıyordum. Bu şartlar altında mesleğimin zarar görmesi hiç de hayret verici değildi. Her seferinde daha dikkatsizce spekülâsyon yapıyor ve daha çok borçlanıyordum. Nihayet Dr. Mallako'nun dostunun yaptığını yapmaktan başka çarem kalmadı. Fakat şaşkınlıktan onun sakındığı hatayı işledim. Akılsız memurumun evine gizlediğim banknotların üzerinde benim parmak izlerim görüldü. Polis, muhasebeciye telefonla verilen siparişin benim evimden yapıldığını tespit etti. Benim kanaatime göre kaybedecek olan at bütün yarışları kazandı. Bunun üzerine şimdiye dek müşterek bahis oynamadığını söyleyen memuruma polis inandı. İşlerimin ümitsiz karışıklığını Scotland Yard açığa çıkardı. Değersiz biri olarak kabul ettiğim memurumun bir bakanın yeğeni olduğu anlaşıldı.

«Bu rastlantıların Dr. Mallako'yu hayrete düşürmediğinden eminim. Başlangıcından korkunç sona dek bütün gidişatı önceden bildiğine hiç şüphem yok. Suçu kabul etmekten başka çarem yoktu. Kanuna göre Dr. Mallako suçsuzdu. Bana verdiği acının onda birini ona verebilirseniz kraliçenin hapishanesinde talihsiz bir kalbin size müteşekkir kalacağından emin olabilirsiniz.»

3

Mr. Abercrombie'nin son kelimeleri Dr. Mallako' ya duyduğum nefretin artmasına sebep oldu, fakat bununla şahsiyetinin çekici kuvvetinin arttığını da hissettim. Müthiş doktoru unutamıyordum. Istırap çekmeliydi, ama benim yüzümden. Aramızda gözlerindeki gibi derin, karanlık ve korkunç uçurum olmasını istiyordum. Bu isteklerimi yerine getirecek bir yol bulamadığımdan bir süre araştırmalarıma devam etmeye çalıştım. Kurtulmaya çalıştığım felâketler dünyasına, Mr. Beauchamp'ın kaderiyle ilgili olarak yeniden düşmem, çabalarımın ilk zayıf belirtisiydi. Otuzbeş yaşlarındaki Mr. Beauchamp'ı yıllardır Mortlake'de fazilet örneği olarak bilirdim. İncillerin satışını yürüten bir derneğin sekreteriydi ve ayrıca da moralistti. Bir zamanlar yeni olduğu anlaşılan siyah etek ve çizgili pantolon giyerdi. Papyonu siyah, davranışı ciddi ve ölçülüydü. Trende dahi Incil'den kısımlar zikretmeyi severdi. Her alkollü içkiyi tahrik edici mayi olarak nitelendirdiğinden bir damlasını bile dudaklarına değdirmezdi. Bir fincan sıcak kahveyi elbisesine döktüğünde sadece : «Ne kadar kötü!» diye bağırmıştı.

Etrafında ciddi insanların bulunduğuna inandığı erkekler toplantısında hemen cinsel ilişkiden dert yanardı. Geç vakitler yenilen akşam yemeğinden nefret ederdi. Çay saatinde harpten kalma bir alışkanlık olarak soğuk et, salatalık turşusu ve haşlanmış patatesten ibaret bir yemek yerdi. Tabii bayramlarda etyemezdi. Mortlake'de hiç kimse kötü bir hareketini hatırlayamazdı.

Fakat Dr. Mallako'nun kapısında ona rastladıktan kısa bir süre sonra değişiklik olduğunun farkına varıldı. Siyah etek ve çizgili pantolon yerini bacakları saran gri bir kostüme bıraktı. Siyah kravat yerine lâcivert takıyordu. İncil'e daha az değiniyordu ve geceleri erkeklerin içki içmelerini, oruç tutmanın yararlarından sözetmeden seyrediyordu. Bir kez onu yakasına kırmızı bir karanfil takmış gara giderken caddede görmüşlerdi. Mortlake'lilerin merakını uyandıran bu hareket bir daha tekrarlanmadı. Fakat kırmızı karanfilden bir kaç gün sonraki olay yeni dedikodulara sebep oldu. Mr. Beauchamp genç güzel bir hanımla güzel bir otomobilde görüldü. Bir kaç gün bu şahsın kim olabileceği araştırıldı. Her zamanki gibi bu merakı gideren Mr. Gosling oldu. Herkes gibi Mr. Beauchamp'daki değişiklik beni de huzursuz etti. Mr. Gosling'in beni ziyaret ettiği bir gece bana şunları sordu.

«Fazilet peygamberimiz üzerinde dikkati çeken tesiri yaratan hanımın kim olduğunu duydunuz mu?»

«Hayır» diye cevap verdim.

«Ben öğrendim» diye konuşmasına devam etti. «Yolanda Molyneux. Cangıllardaki ölümü son harbin sayılı trajedilerinden biri sayılan Kaptan Molyneux'in dul eşi. Güzel Yolanda acısını oldukça kolay unuttu. Hatırlayacaksınız, Kaptan Molyneux tanınmış sabun fabrikatörünün tek oğluydu ve mirasçısı olarak, daha onun sağlığında mutlâka veraset vergisinden düşmek için hatırı sayılır bir servete sahipti. Bu muazzam servet, tükenmek bilmeyen bir merakla çeşitli erkek tipleri üzerinde etüdler yapan dul eşine aitti. Bu şekilde milyonerler, sahtekârlar, Karadağlı maden işçileri ve Hintli fakirlerle tanıştı. Mübalağalı şekilde orijinal olanı tercih eder. Mr. Beauchamp'ın kişiliğinde ilginç etüd olanağı bulana dek yaptığı dünya seyahatlerinde sadece Low Church uğruna kendini feda eden bir ondan kurtulabilmişti. Bu adamı daha ne hallere sokacağını düşündükçe tüylerim diken diken oluyor, çünkü o bunları ciddiye alırken kadın onu kolleksiyonunun bir devamı olarak görüyor.»

Durum Mr. Beauchamp'ın lehine değildi, fakat Dr. Mallako'nun etkisini o zamanlar bilmediğimden kaderi hakkında peşin hüküm vermek istemiyordum. Mr. Abercrombie'nin öyküsünü dinledikten sonra Dr. Mallako'nun bunları yapabilecek yetenekte biri olduğunu anladım. Adamla görüşmek mümkün olmadığından Ham Common'da eskiden kalma bir evde oturan güzel Yolande ile tanışmaya çalıştım. Hayret etmeme sebep, onun Dr. Mallako'yu bilmemesiydi. Çünkü Mr. Beauchamp ondan hiç sözetmemişti. Mr. Beauchamp'tan neşeyle, biraz da horgörüyle sözediyor ve onun zevkine uymak için büyük bir çaba göstermesine üzülüyordu.

«Onun İncil'den kısımlar okumasını zevkle dinliyor, çizgili pantolonundan hoşlanıyordum. 'Tahrik edici mayi' içmeyi reddetmesi, mel'un gibi ifadeleri tasvip etmemesi beni eğlendiriyordu. Beni ilgilendiren sadece bunlardı, ama normal insanlara benzemeye çalışması onu her seferinde sevinçle karşılamamı zorlaştırıyor. İyi adama bütün bunların psikolojik anlamın çok üstünde olduğunu anlatmak boşuna zahmet olur!» dedi.

Mrs. Molyneux'e zavallı adama karşı daha hoşgörülü olmasını rica etmem benim görüşümle faydasızdı.

«Saçma» diye cevap verecekti. Kutsal dinin diğer tarafına; his dünyasına küçük bir bakış ona sadece iyi gelir. Başlıca merakı olan günahkârlara karşı, şimdiye dek olduğundan daha iyi davranır. Ben insanları severim ve kendimi onun işinde yardımcı görüyorum. Ben onunla ilişkimi kesmeden yüz misli daha büyük bir başarıyla günahkâr ruhları kurtarmayı bilecektir. Vicdan azapları ateşli uzdilliliğe dönüşecek ve melun olmama ümidi şimdiye dek kaybolmuş gözü ile baktıklarına uhrevi saadet kapısını açma imkânını verecektir. Mr. Beauchamp'tan yeterince bahsettik' diye gülerek konuşmasına devam edecekti. 'Bu kuru konuşmadan sonra özel kokteylim bunları yutmanıza yarıyacaktır.'

Mrs. Molyneux'le yapacağım bu tarz bir konuşmanın anlamsızlığını anlıyordum. Ayrıca Dr. Mallako uzakta ve erişilmezdi. Mr. Beauchamp'la ne zaman konuşmak istedimse yerine getirmeye mecbur olduğu işlerle meşgul değilse, Ham Common'a gitmek üzereydi. Bu görevlerin onu gittikçe daha az meşgul ettiği ve dönmeyi adet edindiği akşam trenindeki her zamanki yerinin boş kaldığı dikkati çekiyordu. Daima iyi düşünmeme rağmen kötü bir durumun ortaya çıkmasından korkuyordum.

Maalesef korkularım gerçekleşti. Bir gece evinin önünden geçerken ihtiyar hizmetçinin ağlayarak kapıda toplanan halka yollarına devam etmelerini rica ettiğini gördüm. Mr. Beauchamp'a yaptığım sık ziyaretlerden tanıdığım iyi kadına ne olduğunu sordum.

«Zavallı efendim, zavallı efendim» diye bağırdı.

«Zavallı efendinize ne oldu?»

diye sordum.

«Ah beyefendi çalışma odasının kapısını açtığım andaki korkunç dakikayı asla unutamayacağım. Bu odanın uzun zaman önce, kiler olarak kullanıldığını ve tavanında varlık günlerinde tütsülenmiş domuz budu ile koyun budu asılan çengeller olduğunu belki bilirsiniz. Kapıyı açtığımda bu çengellerden birinde Mr. Beauchamp'ı boynundan iple asılmış gördüm. Efendimin hemen altında düşmüş bir iskemle vardı. Onu bu ümitsiz sona sevkedenin bir ıstırap olduğunu sanıyorum. Bunun ne olduğunu bilmiyorum ama, efendimi yoldan çıkaran günahkâr ve tanrısız kadının bunlara sebep olduğunu düşünüyorum.»

Daha fazla dinlemek istemiyordum, fakat düşüncelerinin mümkün olabileceğini kabul ediyordum. Belki sadakatsiz Yolande trajediyi açıklayabilirdi. Hemen evine gittim ve onu postacının henüz getirdiği bir mektubun başında buldum.

«Mrs. Molyneux» dedim, «şimdiye kadarki bağımız tamamen dostaneydi, fakat artık ciddi olarak konuşmamız gerektiğini sanıyorum. Mr. Beauchamp benim dostumdu ama sizin için, dosttan da ileri olduğunu ümit ediyordu. Bu yüzden evindeki korkunç olayla ilgili bir açıklama yapabilirsiniz.»

Her zamankinin aksine gayet ciddi: «yapabilirim» dedi. «Derin hislerine değer vermediğim bu talihsiz adamın son kelimelerini biraz önce okudum. Kendimin de suçlu olduğunu itiraf ediyorum, fakat asıl suçlu ben değilim. Bu rolü tehlikeli bir şahıs oynadı. Dr. Mallako'dan sözediyorum. Biraz önceki mektup onun iştirakinden bahsediyor. Mr. Beauchamp'ın dostu ve

bildiğim kadarıyla Dr. Mallako'nun düşmanı olduğunuzdan size bu mektubu okutmakta haklıyım.»

Bunları söyledikten sonra yazıyı elime verdi. Kendi dört duvarımın arasına gelmeden mektubu okuyamadım ve orada bile birçok sayfaları ellerim titreyerek açtım. Sayfaları dizlerimin üzerine yayarken doktorun şeytanî atmosferinin etrafımı sardığını hissediyordum. Deva bulmaz bakışlarının hayali ile kamaşan gözlerimi kapamayı güçlükle başarabiliyordum. Okumakla görevli olduğum korkunç kelimeleri güçlükle tanıyabiliyordum. Nihayet Mr. Beauchamp'ı bu yola iten ruhsal savaşı anlayabilmek için kendimi toparladım. Mr. Beauchamp şunları yazıyordu :

«Kalpten sevdiğim Yolande.

«Bu mektubun içindekilerin sana üzüntü mü vereceğini yoksa bunda dahil olmanın verdiği ıstıraptan kurtuluşu mu göreceğini bilmiyorum. Nasıl olursa olsun dünyadaki son kelimelerimin seni hedef tuttuğunu biliyorum ki, bunlar gerçekten de son kelimelerim. Bu mektup bittiği anda ben artık var olmayacağım. Sana rastlamadan önce hayatım renksizdi, bunu biliyorsun. Seni tanıdıktan sonra insan varlığının yoksunluk ve yasakları aşan değerleri olduğunu anladım. Her şey böylesine deva bulmaz bir şekilde son bulmasına rağmen memnun göründüğün tatlı saatlerden pişmanlık duymuyorum. Fakat artık burada hislerden söz edilmemeli. Merakına rağmen şimdiye dek Dr. Mallako ile ilk karşılaşmamızı açıklamadım. O zamanlar seni etkileyecek parlak görünüşe sahip olmak istiyordum. Bana değer verdiğin takdirde yeni bir hayata başlayabileceğime inanıyordum. **Kötülük ve şeytanın insan kılığına girdiği şahsı ziyaret edene dek en küçük bir imkân bulamadım. O öğleden sonra onu ziyaret ettiğimde beni gülerek karşıladı ve konuşma odasına götürdü.**

«Mr. Beauchamp sizi yanımda görmek benim için büyük bir sevinç' dedi. 'Yaptığınız iyi işlerden söz edildiğini duydum ve asil amaçlarınızdan dolayı hayran kaldım. Size nasıl yararlı olabileceğimi tahmin edemediğimi itiraf ederim. Fakat konuşmadan önce alacağımız bir serinleticinin bize zararı olmaz. Şarap ve birayı reddedeceğinizi bildiğimden bunlardan ikram edip sizi kırmak istemem. Belki bir fincan tatlı kakao içersiniz?

Dostane davranışı ve dikkatinden dolayı teşekkür ettim ve hizmetçisi kakaoyu getirdikten sonra ciddi konuşmamıza başladık. Hemen hemen manyetik kuvvetle düşüncelerimi dikkatsizlikle açıklatıyordu. Ona güvenle senden, ümit ve korkularımdan, yeni istek ve gayretlerimden, kanaatlerimin değiştiğinden, mutluluğun sarhoş edici dakikalarından, uğruna bana soğuk davrandığın uzun günlerden söz ettim. Ona seni kazanmak için sadece dünya iyiliklerine değil, zenginliğe, karaktere ve konuşma yeteneğine sahip olmam gerektiğini bildiğimi söyledim. Bütün bunlarda bana yardımcı olabilirse bütün hayatım boyunca ona müteşekkir olacağımı, konsültasyona ödeyeceğim mundar 20 liranın bir faninin ödeyeceği en iyi sermaye olacağını söyledim. Dr. Mallako bir an düşündü ve düşünceli bir sesle konuşmaya başladı :

«Söyleyeceklerimin size faydası olur mu, emin değilim. Fakat ne olursa olsun sizin durumunuza benzer küçük bir hikâye anlatacağım.

«Meslek hayatında rastlamış olmanız gereken çok tanınmış bir arkadaşım var. O da gençlik yıllarını sizinki ile eş şartlar altında geçirmiş. Sonra tıpkı sizin gibi güzel bir hanıma aşık olmuş. Kısa zamanda onu kazanmak için büyük bir servete sahip olması gerektiğini anlamış.

O da sizin gibi birçok memleket ve dildeki İncil'lerin satışı ile uğraşırdı. Bir gün trende şüpheli üne sahip bir yayıncıyla karşılaşmış. Eskiden böyle bir adamla asla konuşmazdı, fakat aşk umudundan dolayı önceleri sefih olarak adlandırdığı insanlara karşı daha ılımlıydı ve ön yargıda bulundu mu?

«Yayıncı ona edepsiz lektürlerden (okunacak şeyler) hoşlananların ellerinde manidar literatürün nasıl değiştiğini anlatmış. Yayıncı 'Güç olan, bu tip kitaplar için ilân vermektir. Gizli satılması problem değil, gizli alınması ihtilaftır.' demiş. Bu noktada yayıncı göz kırparak kabaca gülümsemiş: 'Sizin gibi bir şahıs bize yardım ederse ilân problemi çözülmüş olur. Sattığınız İncil'lerin içine uygun bir işaret koyabilirsiniz. **Örneğin, 8. Jeremias'ın insan kalbinin kötülük ve hilekârlıkla dolu olduğunu belirten 9. mısraındaki bahse not koyarak insan kalbinin şeytanlıkları hakkında filanca firmadan bilgi alınabileceğine dikkati çekebilirsiniz.** Şayet peygamber kullarına şehir kapılarındaki fahişeleri arama görevini verirse kenarda birçok kutsal kitabın okuyucularının şüphesiz bu mânayı anlamadıklarını, falanca firmanın sorulan suale cevap vereceğini belirtirsiniz. Ve eğer tanrı erkeğin şikâyete değer tutumundan söz ederse bir işaretle bize başvurulabilir.' Başka türlü kazancın imkânsız olduğunu anlatan yayıncı arkadaşımın bu işle meşgul olacağından emindi.

«Arkadaşım uzun zaman tereddüt etmeden karar verdi. Londra'ya gelir gelmez gardan doğru yayıncının kulübüne giderek bir kaç bardak viskiden sonra karşılıklı anlaşmalarının esasları üzerinde karara varmışlar. Arkadaşım İncil satmaya devam ediyor, İnciller her zamankinden fazla aranıyordu. Yayıncının geliri artmıştı ve arkadaşım da güzel bir ev ve araba alacak kadar çok para kazanıyordu. Not eklediği kısımlar hariç arkadaşım Incil'den parçalar okumaya devam ediyordu. Önceleri onunla alay eden kadın ondan çok memnundu. Evlendiler ve hâlâ mutlu memnun yaşıyorlar. Bu öykü sizi ilgilendirir ya da etmez ama güç durumunuza ekleyebileceğim tek çıkar yol budur.'

«Dr. Mallako'nun öğüdündeki kötülükten korkmuştum. Hayatı boyunca ahlakî yasaklara sıkısıkıya bağlı kalmış benim için bütün dünyanın tiksindiği yazıları satmakla görev almak inanılmaz gibi görünüyordu. Bunu anlaşılmaz kelimelerle Dr. Mallako'ya söylediğimde sadece manidar gülümsedi.

«'Dostum Mrs. Molyneux'ü tanıma bahtiyarlığına eriştiğinizden beri şimdiye kadarki yaşama anlayışınızın dar bir hudut içinde olduğuna kanaat getirmediniz mi?

Süleyman'ın şarkısını kuşkusuz okumuşsunuzdur. [1]Bunun neden kutsal kitaba alındığını kendi kendinize sorduğunuza da eminim. Bu sualler günah ve dinsizliktir. Arkadaşımın yayıncısının piyasaya çıkardığı kitap esere değiniyor, fakat kadına çok düşkün krala benziyorsa nefsini düşündüğünden alicenaplık gösterememesi, rezilliğe tahammül edememesindendir. Kutsal kitabın iyi örnekler verdiği, vaz geçmek istediğiniz o alanda biraz serbestlik, güneş ışığı ve temiz havanın zararı olmaz.'

«Bu eserlerin okunmasının gençleri, kadın ve erkekleri günaha sürükleme tehlikesi yok mudur? diye cevap verdim. 'Para kazanacağım işten dolayı bir kaç kişi kendini tehlikeli saadete atarsa, bunu bilerek beraber yaşadığım insanların gözlerine bakabilir miyim?

«Dr. Mallako **'Kutsal dininizde şimdiye dek iyice öğrenemediğiniz birçok şeyler vardır mutlaka' dedi. 'Yobazla ilgili kısmı iyice okumadınız mı?**

Masaya otururken efendiyi suçlayan yobazın neden azarlamaya müstahak olduğunu kendinize hiç sordunuz mu?

Tövbekar kalbin durmadan methedilmesinde hiç bir şey dikkatinizi çekmedi mi?

Mrs. Molyneux'le tanışmadan önce tövbekâr bir kalbe sahip olduğunuzu cidden iddia edebilir misiniz?

İnsan önceden günah işlediği takdirde tövbekâr olacağım anlamadınız mı?

Protestanlığın kuralı da budur. **Şayet insanları tanrıya itaat eder duruma getirmek istiyorsanız önce günah işlemelerine müsaade etmelisiniz.** Arkadaşımın yayıncısının çıkardığı kitapları şüphesiz birçokları alacak, daha sonra da pişmanlık duyacaklar ve şayet kutsal dinimizin esaslarına inanıyorsak güzide bir müdafii olduğunuz sarsılmaz haklardan dolayı yaratıcı daha çok memnun kalacaktır.'

«Bu mantık karşısında hayretten dilim tutulmuştu. Tereddüte düştüğüm bir nokta daha vardı. 'Böyle bir rizikoda meydana çıkarılma tehlikesi yok mudur?

diye sordum. 'Büyük gelir sağlayan hileli işi polisin keşfetmesi mümkün değil midir?

Yasaya karşı işler çeviren insanlara hapishane kapısı açık değil midir?

«Dr. Mallako 'Evet' dedi, 'sizin ve meslektaşlarınızın gözünden toplum düzenimizin çapraşık yolları kaçmıştır. Çok yüksek paraların söz edildiği böyle bir işte belli bir yüzde karşısında resmi makamların bu teşebbüse katılacaklarına ya da hiç değilse göz yumacaklarına cidden inanmıyor musunuz?

Emin olunuz, böyle insanlar var ve arkadaşımın yayıncısına onların beraber çalışmaları destek oluyor. Eğer arkadaşımın yolundan gitmeye karar verirseniz resmi makam yönünden de bunu emniyete almalısınız.

«Tek kelime söyleyecek durumda değildim. Kararsızlık içinde Dr. Mallako'nun evinden ayrıldım. Sadece bundan sonraki tutumumdan değil, ahlâk esasları ve tanrıya hizmet eden hayatı düşünerek kararsızdım.

«Önceleri kararsızlıktan çalışamaz hale geldim; Büroya gitmiyor, ne yapacağımı, bundan sonra nasıl yaşayacağımı düşünüyordum. Dr. Mallako'nun delilleri bana yavaş yavaş daha fazla yol gösterir oldu. 'İçimde uyanan ahlâki problemleri çözemem' diye düşünüyordum. Neyin kötü, neyin iyi olduğunu artık bilmiyorum. Bildiğim hangi yolun beni sevgili Yolande'min kalbine götüreceğidir.' Nihayet bir rastlantı, atacağım son adımı belli etti. Bunun gerçekten rastlantı mı olduğunu bilmiyorum, fakat öyle kabul ediyorum. Dünyayı dolaşmış, şüpheli yerleri bilen bir adamla tanıştım. Polisler hakkında bilgisi olduğunu da bana açıkladı. Hangi polislerin elde edilip hangilerinin edilemeyeceğini bildiğini iddia ediyor ve cezaevi adayları ile yumuşak huylu polisler arasında bir nevi aracılık yaparak yaşıyordu.

«'Tabii siz böyle şeylerle ilgilenmezsiniz' dedi. 'Sizin hayatınız açık bir kitap gibi meydandadır. Kıl payı doğru yoldan ayrılmayı denememişsinizdir şüphesiz.'

«'Çok doğru' diye cevap verdim, fakat tecrübelerimi genişletmeyi görev bildiğimden tanıdığınız bu tip bir polisle beni tanıştırırsanız memnun olurum.' Onun sayesinde gizli polis müfettişi Mr. Jenkins'le tanıştım. Birçok şerefli polislerimiz gibi kurallara bağlı olmadığı belirtildi. Dostça ilgiyle Mr. Jenkins'e yaklaşarak sözü, dikkatle müstehcen eserlere getirdim.

«'Beraberce iyi işler yaptığım bir yayıncıyla sizi tanıştırabilirim.' dedi.

«Sözünü ettiğim tarz bir yayıncı dediği Mr. Mutton'la beni tanıştırdı. Daha önce firması hakkında hiç bir bilgim yoktu, fakat tanımadığım bir dünyaya girdiğimden hiç de şaşırtıcı değildi. Biraz konuştuktan sonra Mr. Mutton'a Dr. Mallako'nun arkadaşının yaptığı şekilde yardımcı olabileceğimi belirttim. Mr. Mutton kendi güveni için teklifle ilgili bir yazının elinde olması gerektiğini belirtti. Hoşlanmamakla birlikte razı oldum.

«Bunların hepsi parlak umutların beni kötülüklerin derinliğine ittiği gün olmuştu. Sana tüm korkunç gerçeği nasıl açıklayabilirdim?

Bu, gerçekten sadece, akılsızlığımı değil, alçaklığımı da ispat ediyor. Bugün evimin önünde bir polis belirdi. Onu kabul ettiğimde Mr. Mutton'un isteği üzerine verdiğim yazıyı gösterdi.

«'Bu sizin imzanız mı?' diye sordu.

«Şaşkınlığıma rağmen 'Bunu ispatlamak sizin göreviniz' demek cesaretini gösterdim.

«Bu o kadar zor olmasa gerek, ayrıca ne durumda olduğunuzu hemen belirtmek isterim.' diye izahta bulundu. 'Mr. Jenkins sır tutan bir memur değildir. Aksine halkımızın toplum hayatını her türlü kötü ve pis unsurlardan uzak tutmaya kendini adamıştır. Adını para ile satın alınabilire çıkarmasının sebebi hilekârları ağına çekmek içindir. Mr. Mutton sadece bir kukladır. Zaman zaman gizli polisin görevini üzerine alarak kötü karakteri canlandırır. Mr. Beauchamp, kurtulma imkânınızın olmadığını kabul etmelisiniz.' Tahammül edilir bir hayat sürme ümidi ve imkânımın kalmadığını hemen anladım. Hapse girmesem bile şimdiye dek para kazandığım işle ilgili kâğıdın altına attığım imza bu göreve bir son verecekti. Duyacağım utanç seninle karşılaşmamı imkânsız kılacak ve ha yat benim için cazibesini kaybedecekti. Şu halde bana ölümden başka tercih kalmıyordu. Haklı bir öfkeyle beni cehennem azabına mahkûm edecek olan yaratıcımın yanına dönüyorum. Onunla karşılaşmadan önce bir tek söz söylememe mutlaka müsaade edecektir: Yeryüzünde yaşamış kötü insanların en kötüsü, en tehlikelisi Dr. Mallako'dur. Benim de yerim olacak cehennemde ona da yer vermen için sana yalvarırım.

«Yaratıcıma söyleyeceklerim bunlardır. Düştüğüm şaşkınlık uçurumu içinde sana mutluluk ve sevgiler dilerim, sevgilim.»

4

Mr. Beauchamp'ın feci âkıbetinden bir süre son ra Mr. Cartwright'e olanları öğrendim. Neyse ki onun kaderinin o kadar kötü olmadığım memnunlukla söyleyebilirim. Öyküsünün bir kısmını kendisinden, bir kısmını da biricik piskopos dostumdan öğrendim.

Herkesin bildiği gibi Mr. Cartwright artistler ve politikacılar tarafından tercih edilen tanınmış bir fotoğrafçıydı. Özelliği belli bir ifadeye bağlı kalarak, seyredenlerde asıl olduğu etkisini yaratmasındandı. Asistanı Lalage Scraggs adlı dikkati çekecek kadar güzel genç bir hanımdı. İkisini çok iyi tanıyanlar onun. Mr. Cartwright'e karşı daha mültefit davrandığını, çiftin birbirlerini yasal bağ olmaksızın daha ziyade hırslı bir aşkla sevdiğini iddia ederlerdi.

Ne yazık ki Mr. Cartwright'ın bir üzüntüsü vardı. Sabah, öğle ve akşam eksilmeyen sanat anlayışıyla çalışmasına rağmen mâliyenin haydutça talepleri kendisinin ve Lalage'nin pahalı isteklerini yerine getiremiyordu.

«Moiybden, Wolfram ya da beni ilgilendirmeyen başka bir maddeyi satın almak için gelirimin onda dokuzu hükümet tarafından cebren alınırsa bütün bu ağır işin bana ne yararı var.» diyordu.

Bu hoşnutsuzluk hayatını güçleştiriyor ve Monaco Prensliğine yerleşme plânları yapıyordu. Dr. Mallako'nun tabelasını gördüğünde haykırmıştı :

«Bu iyi adam arttırılan vergilerden daha kötüsünü keşfetmiş olabilir mi?

Şayet böyle ise fevkalâde hayal gücüne sahip olmalı. Onu ziyaret ederek bilgilerimi artıracağıma inanıyorum.»

Önceden randevu alarak her hangi bir artist, politikacı ya da yabancı diplomatın resmini çekmekle görevli olmadığı bir öğleden sonra Dr. Mallako'yu ziyaret etti.

Malum kibar konuşmalardan sonra Dr. Mallako asıl konuya değinerek Mr. Cartwright'e nasıl yardımcı olabileceğini sordu :

«Çok çeşitlerimle tüm müşterilerimi memnun edebilirim» dedi.

Mr. Cartwright: «Güzel» diye cevap verdi. Benim arzuladığım dehşet bir takım yöntemlere bağlıdır: Mâliyenin dikkatini çekmeden para kazanmak. Tabelanızın vaad ettiği gibi bu işe de bir çare bulabilir misiniz bilmiyorum, şayet bulabilirseniz çok memnun olurum.»

«İstediğinizi yapabileceğimi sanıyorum. Öyle ki meslek hırsımı uyandırdınız, sizi reddedersem bu benim için utandırıcı olur. Önce sizi cesaretlendirecek küçük bir öykü anlatayım.' diye konuşmaya başladı, Dr. Mallako:

«Paris'te bir arkadaşım var. O da sizin gibi yaratıcı bir fotoğrafçı. Onun da sizin gibi harikulâde güzel, Paris eğlencelerine kayıtsız kalmayan bir asistanı var. İşini kanuni işlemlerle sınırlandırdığı sürece o da vergiler altında eziliyordu. İlerlettiği yöntemler sayesinde bugün bile fotoğrafçılıktan para kazanıyor. Hangi ünlü kişinin dünyaca tanınmış Paris'te hangi otelde kalacağını önceden tesbit ediyor. Güzel asistanı büyük adamın geleceği saatte otelde bulunuyor. Adam müracaatta zorunlu kayıtlarla meşgulken o birden derin nefes almaya, sendelemeye başlıyor. Bayılacağı sanısını uyandırıyor. Yakınında bulunan tek kişi olduğundan ünlü adam onu tutmak için hemen öne atılıyor. Kadın kollarında olduğu an bir flaş patlıyor. Ertesi gün arkadaşım banyo ettiği filmle karşısına çıkarak negatif ve bazı kopyalara kaç para ödemeye hazır olduğunu soruyor. Şayet kurban, yüksek bir şahsiyet ya da Amerikalı politikacıysa tabii oldukça yüksek ücret ödeniyordu. Bu şekilde arkadaşım gelirini haftada kırk saat çalıştığının çok üstüne çıkardı. Asistanı şimdi haftada sadece bir gün çalışıyor, o ise iki gün. Bir günü resim çekmek için, ikinci günü kurbanını ziyaret etmek için. Haftanın diğer beş günü bu çift, mutluluk içinde yaşıyor. Belki bu öyküde işinize yarayacak bir nokta bulabilirsiniz» diyerek Dr. Mallako sözlerine son verdi. Bu öğütte Mr. Cartwright'i korkutan iki nokta vardı. Birincisi keşfedilmek, İkincisi güzel Lalage'nin aşk serüvenine hiddetti. Korkudan polisle çatıştığını hayal ediyordu. Fakat belki de en önemlisi kıskançlıktı ki, onu, meşhurların kuvvetli kollarını Lalage'nin onunkilere tercih etmesine karşı uyarıyordu. O bu meseleleri düşünürken mâliyeden gelir ve muamele vergisi olarak 12.000 liralık bir talep geldi. Tasarruf nedir bilmeyen Mr. Cartwright'in her hangi bir yerde parası yoktu. Uykusuz geçirdiği bir kaç geceden sonra Dr. Mallaka'onun arkadaşı gibi davranmaktan başka yolu olmadığını anladı. Her şey dikkatlice hazırlanıp meşhurların listesi kontrol edildikten sonra Mr. Cartwright Boriaboolaga psikoposunu tercih etti. **Anglikan konferansı için**

Londra'ya gelecek olan piskopos ilk kurbandı. Her şey yağdan kıl çekercesine kolay oldu. Sözde baygınlık geçiren güzel kadın piskoposun uzanan kollarına düştü. Perdenin arkasına gizlenmiş olan Mr. Carthwright görevini yerine getirerek ertesi gün piskoposa ikna edici bir fotoğrafla gitti.

«Muhterem piskopos bu fotoğrafın bir sanat eseri olduğunda bana hak vereceksiniz. Buna sahip olmak isteyeceğinizden eminim. Arap kültürüne meraklı olduğunuz herkesçe bilinmektedir. Amirlerim ve üstün niteliklere sahip asistanıma ödemek zorunda olduğum ücret gözönüne alınırsa negatif ve bir kaç kopyayı bin liradan aşağı veremem. Koloni piskoposlarımızın maddi güçlükler içinde bulunduğu herkesçe bilindiğinden fiatı hayli düşürdüm.»

«Çok kötü bu. Her halde bin lirayı hemen çantamdan çıkaracağımı ummazsınız. Fakat avucunuzun içinde olduğumdan size bir borç senedi ve piskoposluk gelirimi rehin vereceğim.»

Mr. Cartwright piskoposun ne kadar akıllı olduğunu memnunlukla tesbit etti ve birbirinden dostça ayrıldılar.

Bu piskopos diğer meslektaşlarından oldukça farklıydı. Üniversitede arkadaşımdı ve şakacı olarak tanınırdı. Bazı şakalarının pek zevkli olmadığı gerçekti. Takdisleri üzerine almaya karar verdiğinde herkes hayret etmişti, fakat daha da hayret uyandıran, onun binlerce kişiyi dinsel heyecana sürüklemesine rağmen arkadaşlarının bildikleri hallerinden vaz geçmemesiydi. Kilise yüksek makamları yanlış adımlarıyla şiddetle mücadele etmelerine rağmen son anda gülümsemesine karşı duramıyorlardı. Uygun görülen cezanın çok sert olmamasına karar vererek onun Boria-boola-ga piskoposu olmasına, Canterbury ve York başpiskoposlarının açık müsaadeleriyle piskoposluk dairesinden çıkmasına izin verdiler. Bir antropologun Afrika merkezinde yaptığı dinsel tören araştırmalarını okuduktan sonra müzakerenin sonunda oldukça sade bir izahat veren piskoposa rastladım. Onunla beraber olmaktan daima memnunluk duyduğumdan.; oturumdan sonra kulübüme gelmesini rica ettim.

«Sanırım kısa bir süre önce oldukça garip bir şekilde tanıştığım Mr. Cartwright'ın komşusunuz.»; diyerek olayı en küçük detayına kadar anlattı. Sözlerini şu esrarengiz sözlerle bitirdi :

«Korkarım arkadaşınız Mr. Cartwringht onu bekleyen âkibetten pek haberdar değil.»

Piskopos Mr. Cartwringht'ın tekniğinin etkisi altında kalmış, cemaatindeki kötü çocuklarının ne şekilde düzeltilebileceğini düşünmüştü. Nihayet bir yol buldu. Sovyet diplomatını iyice tetkik edip alışkanlık ve jestlerini öğrendikten sonra diplomata çok benzeyen işsiz aktörlerden birini buldu. Adamı, kendini Sovyet Sefaretine davet ettirmesi için harekete geçirdi. Daha sonra diplomatın yazdığı bir mektupla Mr. Cartwright'e kendisini filanca otelde aramasını bildirdi. Teklifi kabul eden Mr. Cartwright'e sözde diplomatın bir zarfı eline verdiği an çok iyi tanıdığı bir kamera sesi duyuldu. Zarfa baktığında üzerinde sadece kendi ismi olmayıp büyük harflerle «On milyon Ruble» yazılı olduğunu gördü.

Tabii ertesi gün piskopos kendisini ziyaret ederek şunları söylemişti:

«Sevgili dostum, biliyorsunuz taklit en namuslu iltifattır. Buraya size iltifat etmeye geldim. Şurada en az sizinki kadar güzel bir fotoğraf var. Fakat bu daha da tehlikeli. Cazip genç bir

hanımı kucakladığım için Boria-boola-ga halkının gözünden düşeceğime pek inanmıyorum, fakat eğer buradaki resmî makamlar bu fotoğrafı görürlerse sizin hakkınızda pek iyi şeyler düşünmeyecekler. İşinizi güçleştirecek değilim, çünkü bir noktaya kadar yaratma gücünüze hayran kaldım. Şartlarım gayet basit. Borç senedimi ve piskoposluk gelirimin rehin hakkını vereceksiniz. Mesleğinize devam ettiğiniz sürece bazı şartlara tabi olacaksınız. Şantaj yapmayı düşündüğünüz erkekler dinsiz olacaklardır. Bu yolda elde ettiğiniz paraların yüzde doksanını bana vereceksiniz. Boria- boola-ga'da çok dinsiz olduğunu Nyam Nyam piskoposu ile iddiaya tutuştuğumu bilmelisiniz. Kim onları daha çabuk ve çok sayıda dine bağlıyabilirse o kazanacak, Şayet kabile reisi kabul ederse bir köyün vaftiz olmaya karar verdiğini öğrendim. Reisin kendini üç domuz karşılığı vaftiz ettirdiğini biliyorum. Bu, Afrika merkezinde ortalama 15 liraya mümkündür. Bin reisin dine dönmesine ihtiyacım var. Demek istediğim, görevimi sona erdirmek için on beş bin liraya ihtiyacım var. Bu miktarı elde ettiğim an konuşmamıza devam edebiliriz. Bu arada hem benim, hem de polis yönünden tüm kötü olaylardan uzak durumdasınız.»

Mr. Cartwrght'in piskoposun talimatına uymaktan başka çaresi yoktu. İlk kurbanları Hıristiyanlığa inanmanın yardımı olmaksızın da ebedi sükûnetin bulunabileceğini iddia eden ahlâk hareketlerini devam ettirenlerin başlarıydı. Diğer kurbanlar Amerika, Avustralya ve dünyanın diğer ülkelerinden bir konferansa katılmak üzere Londra'ya gelen komünist liderlerdi. Çok uzun zaman geçmeden, piskopos parayı memnunlukla alarak, bunun dinsizleri imhâ etmeyi kolaylaştıracağını belirtti.

Mr. Chartwright: «Artık göz altında bulunmamayı hak ettiğimi her halde itiraf edersiniz» dedi.

Piskopos: «Sakin olunuz» dedi, «henüz elimde orijinalleri mevcut. Bununla bana verdiğiniz on beş bin lirayı nasıl kazandığınızı polise kolayca ispatlıyabilirim. Fakat sizinle birlik olduğumu belirten bir belgeye sahip değilsiniz. Taleplerimi ispatlıyacak durumunuz yok. Ben merhametli bir adamım, benim kölem olsanız bile sizden tahammül edemiyeceğiniz bir iş istemem. Fakat Boria-booia-ga da eksik iki şey daha var. Birincisi, asıl reis babasının inançlarına bağlı; İkincisi, nüfus, Nyam Nyam'dan daha az. Siz ve güzel asistanınızın bu iki sakıncayı ortadan kalkacaktır.

Bunun ömür boyu sürecek bir ceza olduğunu istemiyorum. Yetmiş yaşına geldiğinizde siz ve çekici güzelliğe sahip Lalage belki o zaman bu kadar güzel olmayacak İngiltere'ye dönüp geçim paranızı vesikalık fotoğraf çekerek kazanabilirsiniz. Kanuni olmayan bir kurtuluş yolu bulursanız dikkati çekecek bir tarzda öldüğüm takdirde hemen açılmak kaydıyla bankada mühürlü bir mektup olduğuna dikkatinizi çekerim. Bu mektuba bir bakış mahvolmanıza sebep olur, Topluluğunuza müşterek sürgünümüze hoş geldin derim. Günaydın.»

Mr. Cartwright bu ıstıraplı durumda hiç bir kurtuluş yolu bulamıyordu. Onu son defa Afrika'ya giden bir gemide limanda gördüm. Piskoposun başka bir gemi ile gitmesi için ısrar ettiği Miss Scraggs'la vedalaşıyordu. Üzülmekten kendimi alıkoyamıyordum, fakat Protestanlığın yayılmasındaki tartışılmaz yararı düşünerek teselli buluyordum.

5

Mr. Abercrombie, Mr. Beauchamp ve Mr. Cartwright'la ilgili heyecana rağmen Mrs. Ellerker'i gözden kaçırmamıştım. Beni huzursuz eden onunla da ilgili olaylar cereyan etmişti.

Mr. Ellerker uçak inşa mühendisiydi ve bakanlıkta bu alanda en yetenekli kişiydi. Biricik rakibi Mr. Ouantox da tesadüfen Mortlake’de oturuyordu. Bazı resmî makam temsilcileri Mr. Ellerker'i daha çalışkan buluyor, diğerleri Mr. Quantox'un çalışmasını tercih ediyorlardı. Kat'i olan şuydu ki, tüm İngiltere'de mesleklerinde ellerine kimse su dökemezdi. Her iki erkek meslekleri hariç dış görünüşte pek farklıydılar. Mr. Ellerker önemli bir akademi öğrenimi olan, edebiyat ve güzel sanatlara karşı kayıtsız, konuşurken övünen, kaba hareketler yapan bir adamdı. Ona karşılık Mr. Quantox zeki ve nüktedan, geniş bilgisi olan, kültürlü, her topluluğu kritikleriyle oyalamasını bilen bir adamdı. Mr. Ellerker kendininki hariç şimdiye dek asla bir kadına bakmamıştı. Mr. Quantox aksine etrafına bakmaktan memnun olurdu.

Mrs. Ellerker bazı bakımlardan kocasından çok Mr. Quantox’a benzerdi. Babası eski üniversitelerimizden birinde antropoloji doçentiydi. Gençliğini İngiltere'nin en kibar çevrelerinde geçirmişti. Zekâ ile nükteyi bağdaştırabildiği söylenirdi. Mortlake’deki komşularının bir kısmı ateşli konuşmasından memnun, diğerleri ise uçarı konuşmasıyle dürüst ahlâkın birleşmesinde tereddüte düşüyorlardı. Ciddi ve yaşlı dostları büyük bir ustalıkla gizlediği aşklarından şüpheleniyor ve kaçamak yapan karısından dolayı Mr. Ellerker’in dertlerine ilgi gösteriyorlardı. Diğerleri kahvaltıda kocasının 'Times’deki başmakale yorumunu düşünerek Mrs. Ellerker’e acıyorlardı.

Mrs. Ellerker’in Dr. Mallako'nun evinden dramatik bir tarzda çıkışından sonra onunla özellikle dost olmaya çalışıyordum. Dr. Mallako'nun Mr. Abercrombie’nin kaderinde oynadığı rolü bildiğimden onu uyarmayı görev sayıyordum. Doktorla ilgili tüm fikirleri reddettiğinden bunun gereksiz olduğu meydana çıktı. Fakat kısa zamanda onun namına üzüleceğim bir sebep doğdu. Sık sık Mr. Quantox'la buluştuğu açıklandı. Mr. Ellerker'le aralarındaki rekabete bakılacak olursa akıllıca bir hareketti. Mr. Quantox’un güzel konuşma yeteneğine rağmen doktor Mallako'nun ruhsal dengesizliğe düşürdüğü bir kadın için bu dostluğu tehlikeli görüyordum. Konuşma esnasında bu noktaya temas ettim, fakat doktor Mallako'yu anmam üzerine çok farkı bir tepki gösterdi. Öfkeyle bundan sözetmenin hoş olmadığını, Mr. Quantox’a söz getirmek istemediğini anlattı. O kadar hiddetlenmişti ki ziyaretlerime son verdim ve nihayet bütün ilgimi kestim.

Bir sabah gazeteyi açıp korkunç haberi okuduğumda olaylar bu durumdaydı. Mr. Ellerker projesini çizdiği uçak deneme uçuşunda yanarak düşmüştü. Pilot yanmış ve tahkikat açılmıştı. Polis Mr. Ellerker'in kâğıtlarını kontrol ettiğinde onun yabancı bir devletle temasta bulunduğunu, uçak projesindeki hatanın ihanetini ispata yarayacak deliller bulmuştu. Belgeler açığa çıkarıldığında da Mr. Ellerker intihar etti.

Dr. Mallako’yu düşünerek gösterilmek istenen durumun gerçek mi olduğundan şüpheleniyordum. Mrs. Ellerker’i ziyaret ettiğimde onu yaslıdan çok huzursuz ve şaşkın buldum. Bana acıdan ziyade o zamanlar henüz bilmediğim bir korkunun altında ezilir göründü. Konuşmanın yarısında durarak, bir şey duymak mümkün olmamakla beraber fısıldar görünüyordu. Sonra birden kendini toplayarak: «Evet evet neden bahsediyorduk?»

diye soruyordu. Fikren dağınık olduğu halde yarım bıraktığı konuşmaya devam ediyordu. Onun namına çok huzursuzdum, fakat bana güvenmeyi reddettiğinden çaresizdim.

Bu arada Mr. Quantox yeni başarılar elde ediyordu. Biricik rakibi yenilmişti. Hükümet onda yeni ümitler buluyordu. Kralın doğum gününde adı şeref listesine geçti, gazeteler durmadan övüyorlardı.

Mr. Gosling'den Mrs. Ellerker'in kıyafet değiştirerek hava bakanlığına gittiğini, bakanla görüşmek istediğini öğrenene dek bir iki ay olaysız geçti. Bakanın yanına çıktığında anlattığı öyküyü bakan, ıstırabı ile ilgili deliliğe hükmetti. Bakan anlattıklarının hepsini anlamamış, kelimelerinden Mr. Quantox'un ve kendisinin suçlu olduğu anlamını çıkarmıştı. Çağırılan tanınmış bir sinir mütehassısı Mrs. Ellerker'in aklını oynattığını söylemişti Mr. Quantox gibi değerli bir memur isterik bir kadının şımarıklıkları yüzünden tehlikeye atılamazdı. Mrs. Ellerker'e hemen bir doktor raporu hazırlanarak akıl hastanesine sevkedildi.,

Bu hastanenin başhekimi tesadüfen arkadaşımdı. Kendisini ziyaret ederek bana Mrs. Ellerker'in durumunun ne olacağını anlatmasını söyledim. Susması gerektiği noktalar hariç her şeyi anlattıktan sonra şu açıklamayı yaptım:

«Mr. Prendergast, Mrs. Ellerker'in geçimini, dostları ile ilgisini oldukça iyi bilirim. Bizi yalnız bırakarak onunla konuşmama müsaade ederseniz iyileşmesi için bir yol bulabilir, hastalığının nedenini açığa çıkarabilirim. Mrs. Ellerker'in hastalığı ile ilgili olayların nedenini pek az kimse bilir. İstediğim olanağı bana verirseniz müteşekkir kalırım.»

Dr. Prendergast mütereddit, razı oldu. Zavallı kadını terkedilmiş, yıkılmış ve etrafında olanlara tamamen ilgisiz bir köşede oturur buldum. Odaya girdiğimde hemen hemen hiç bakmadı ve beni tanıdığını belirten bir harekette bile bulunmadı.

«Mrs. Ellerker» dedim, «aklınızı oynattığınıza hiç inanmıyorum. Doktor Mallako'yu, Mr. Quantox u ve ölen kocanızı tanırım. Mr. Ellerker'e isnat edilen kusurla kendisinin suçlu kılınması bana inanılmaz görünüyor. Fakat doktor Mallako ve Mr. Quantox'un bu iyi insanın ölümü ve mahvolmasında tesirli olduklarına hükmediyorum. Şayet şüphelerim yerindeyse bana anlatacaklarınıza akıl hastasının hayalleri gözü ile bakmayacağıma emin olabilirsiniz.»

«Bu sözlerinizden dolayı tanrı sizden razı olsun. Gerçeğe hâlâ inanıldığından tekrar ümitlenebilirim. Eğer öykümü dinlemeye hazırsanız tüm acı tarafları ile bütün teferruatı anlatabilirim. Bunları anlatırken kendimi korumayacağım, çünkü oynadığım rol uğruna en ağır hakaretlere hak kazandım. Beni çukura iten şeytanî tesirlerin altında kaldığıma, kocamın hatırasına hürmeten onu suç ve utançtan kurtarmak için cezamı çekmeye razı olduğuma inanınız.»

Bu kelimelerle öyküsünü anlatmaya başladı. Talihsiz sonucun ilk zinciri tahmin ettiğim gibi doktor Mallako tarafından yönetilmişti. Mr. Ellerker yeni taşınan Dr. Mallako'nun son derece bilgili olduğunu duymuş ve dostluğunun zarar vermeyeceğine kanaat getirmişti. Bahçe kapısının önünden geçerken bayılıp yere düştüğünü gördüğüm gün öğleden sonra Mr. Ellerker karısı ile bu şerefli adamı ziyarete gitmişti.

Bir kaç dakika önemsiz şeylerden sözettikten sonra Mr. Ellerker telefona çağrılmıştı. Önemli bir adam olduğundan bakanlığa nerede bulunduğuna dair haber bırakmıştı. Böylece elinde bulunan dokümanları bir ulak vasıtasiyle hemen bakanlığa göndermesi telefonla bildirilmişti. Dokümanlar çantasındaydı. Bir ulak bulup onları vermek için bir kaç dakika izin rica etti. Karısına dönerek: «Sevgilim, yokluğumda şüphesiz Dr. Mallako'ya arkadaşlık edersin. İşimi bitirir bitirmez seni alırım.»

Mrs. Ellerker Mortlake'li sakinlerle konuşmaktansa doktor Mallako ile sohbet etmekten daha çok memnun olacağı için bu fırsattan yararlanmak istedi. Dr. Mallako'nun kocasının teferruatlı konuşmasından ne kadar sıkıldığını keskin bir zekâyla anlamasına darılmamıştı. O

zamanlar pek şüphelenmemesine rağmen dikkatini çeken, Dr. Mallako'nun kendisiyle aynı durumda olan şahıslarla ahbap olmasıydı. Önemli ya da önemsiz daha birçok uçak mühendisleri tanıdığını anlatıyordu. Önemsiz olanların ilginç eşleri oluşunun hayret uyandırdığını anlatıyordu.

«Beni yanlış anlamayınız sayın bayan, ben sadece yaşamım boyunca rastladığım çeşitli insanlardan söz ediyorum. Anladığım kadarıyla onların burada oturanlarla en ufak bir benzerlikleri yok.

«Sizinle bir kaç dakika arkadaşlık etmek zevkine varmış olmama rağmen insan kaderiyle ilgilendiğinizi anladım. Belki küçük bir öykü anlatmama müsaade edersiniz.»

«Bir zamanlar iki rakip tanırdım olay yabancı bir ülkede geçti birinin diğerinin başarısını kıskandığını maalesef itiraf edeceğim. Kıskanç olan şakacı, diğeri ise hantal ve işinden başka şey düşünmezdi. Kıskanç olan meslektaşının karısının teveccühünü kazanmayı bilmişti. Belki inanmayacaksınız fakat bunun böyle olduğuna sizi temin ederim. Kadın adama âşık olmuştu fakat onun kendisini aynı şekilde sevmemesinden korkuyordu. Adamın sevgisinin başına getireceklerinden korkmadığını ona itiraf edecek kadar ileri gitmişti. Biraz tereddütten sonra adama kendisi için yapabileceği küçük bir iş olduğunu fakat böyle küçük detayları gereksiz sayacağını bildiğini anlattı.

Aynı vazifeyle görevli olan önemli şahsiyetler gibi onun da kocası muhakkak yarım kalmış projeleri akşam elden geçirmek üzere eve getiriyordu. Bu projeler adam uyurken şüphesiz açık olarak yazı masasının üzerinde duruyordu. Acaba kocasını horlarken rahatsız etmeden sevgilisinin zaman zaman söyleyeceği şekilde projeler üzerinde değişiklikler yapabilir miydi?

Kadın bunu başarabilirdi ve yapmayı da istiyordu. Durumdan habersiz olan kocası kendi projesine uygun olduğuna inandığı, fakat, gerçek rakibinin değişiklikleriyle inşa edilen yeni bir uçağın çalışmalarıyla uğraşıyordu. Uçak tamamlandı ve başarısından çok memnun olan koca deneme uçuşuna kendi çıktı. Uçak yanarak düştü ve kocası öldü. Belli bir süre geçtikten sonra da sevgilisiyle evlendi. Belki mutluluklarının bir parça gölgelendiğini düşünebilirsiniz sayın bayan, hayır öyle olmadı. Sevgilisi öylesine ateşli, öyle müşfikti ki uğruna kurban ettiği can sıkıcı kocası için bir an bile yas tutmadı. Beraberce ahenkli bir hayat sürdüler ve belki bugün bile tanıdığım sayılı mutlu çiftlerden biridir,» diyerek sözlerine son verdi.

Birden Mrs. Ellerker: **«Bir kadın asla bu kadar kötü olamaz!»** diye bağırmıştı. Bunun üzerine Dr. Mallako gülerek cevap verdi :

«Yer yüzünde hayli çok kötü kadın, bunlardan daha da fazla can sıkıcı erkek vardır.»

Dr. Mallako konuşurken erdemli yaşamayı güçlükle başaran Mrs. Ellerker'in gözünde boşuna kovmaya çalıştığı bazı resimler canlanıyordu. Mrs. Quantox'a çeşitli toplantılarda raslamış, adam da ona okşayıcı bir ihtimam göstermişti. Onun sadece cazip olmayıp yüksek bir ruha sahip olduğunu da mutlaka anlamıştı. Toplantıda bulunan diğer şahıslarla konuşmaktansa onunla konuşmayı tercih edeceğini söylemişti. Ancak Dr. Mallako öyküyü anlatırken zavallı kocası Henry'nin yerinde Mr. Quantox olsaydı hayatın ne kadar değişik olacağını düşündüğü aklına geldi. Fakat bu çabuk bastırılabilen, geçici bir düşünceydi. Asla Dr. Mallako'nun belirttiği gibi kuvvetli ve ıstırap verici olmamıştı. Ama artık zihinden çıkarılacak gibi değildi. Artık Mr. Quantox onu kollarına alıp öpmek istese neler hissedeceğini tahayyül ediyordu. Bu düşünceyle titriyor fakat karşı koyamıyordu.

«Zihnim hayatın uyuşturucu tekdüzeliği ve Henry'nin kırıcı bayağılığı altında ezilmiş» diye düşünüyordu. «Kahvaltıda sabah gazetesini yorumlarken bağırabilirim. Yemekten sonra onun deyimiyle mutlu saatlerimizde uyuyor, fakat ben bir şeyle meşgul olduğumda hemen farkına varıyordu. Beni gençken okuduğu ve hâlâ takılıp kaldığı Victorya stili romanlardaki güzel aptal kadına benzetmesine daha ne kadar tahammül edebilirdim?

Rüyalarımda Eustace diye adlandırdığım sevgili Mr. Quantox'umun yanında hayat ne kadar farklı olurdu. Birbirimizi nasıl heyecanlandırıyor, toplantılarda ne kadar dikkati çekiyorduk. Ya aşkta?

Müşfik, ateşli, un çuvalı gibi hantal olmayıp kibar davranırdı mutlaka.»

Dr. Mallako konuşurken bu düşünce ve resimleri aklından geçiriyordu. Aynı anda daha yavaş fakat etkili bir ses Mr. Ellerker'in iyi bir adam olduğunu, görevlerini yerine getirdiğini, önemli bir işi başardığını ve herkes tarafından takdir edildiğini söylüyordu. Gerçekten Dr. Mallako'nun öyküsündeki kötü kadın gibi böyle bir adamı ıstıraplı bir ölüme mahkûm edebilir miydi?

Aşkla ıstırap arzuyla görev arasında bocalıyordu. Dr. Ellerker'in geri döneceğini tamamen unutarak evden kaçarcasına çıkıp bahçe kapısında rastladığım gibi bayıldı. Karışık hisler içinde Mrs. Ellerker Mr. Quantox'a bir daha rastlamamaya ya da hiç değilse şu ya da bu şekilde karar verdikten sonra karşılaşmayı arzuluyordu. Bir kaç gün hastalık bahane edip yatağından çıkmadı ama bu bir çare değildi. Henüz ayağa kalkmıştı ki, Mr. Ellerker şunları söyledi :

«Amanda sevgilim, küçük kuşum iyileştiği için Mr. Quantox'u çaya davet edeceğim. Küçük kafanda benim mesleğimle ilgili düşünceler yoktur. Belli bir anlayışla ben ve Mr. Quantox rakibiz, fakat yirminci yüz yıl ve insanlık anlayışı ile dostluğuna değer veriyorum. Bu yüzden Mr. Quantox'u davet etmeyi uygun buluyor, ona karşı kibar davranacağını ümit ediyorum. Sen kibar olduğun zaman seninle kimse boy ölçüşemez sevgilim!»

Hiç bir kaçma imkânı yoktu. Mr. Quantox geldi. Mr. Ellerker fırsat bulur bulmaz kabalık olacağına değer vermeden yazı masasının, projelerinin başına geçti, giderken şunları söyledi

«Umuma karşı görevim beni bir kaç dakika sizlerden ayırmaya mecbur ettiği için üzgünüm Mr. Quantox. Fakat sizi emin ellere bırakıyorum. Gerçi karım güç mesleğinizle ilgili konularda sizi izleyemeyecektir, fakat eminim hayatta bizim için önemli olan konulara değinmediğiniz sürece yarım saat güzelce arkadaşlık etmeyi başaracaktır.»

Kocası gidince Mrs. Ellerker bir an kendini şaşkınlıktan felç geçirmiş gibi hissetti, fakat Mr. Ouantox bunu çabucak geçiştirdi.

«Amanda» dedi, «Müsaade ediniz size böyle kitap edeyim varlığınızla tahammül edilir hale gelen can sıkıcı toplulukta sizi ilk gördüğümden beri hep bu anı bekledim. Bu tenha banliyöde bizden başka akıllıca konuşacak insan var mı?

Tıpkı benim gibi, sizin de beni, ikimiz için yaratılmış dili konuşan terbiyeli insan olarak gördüğünüzü ümit ediyorum.»

Bundan sonra şahısları ilgilendirmeyen konulardan bahsetti. Mr. Ellerker'in değer vermediği, Mortlake'nin duymadığı konularda, kitap, müzik ve resim hakkında konuşuyordu. Mrs.

Ellerker'in endişeleri yok olmuştu. Vedalaşmak üzere ayağa kalktığında Amanda'nın gözleri parlıyordu.

«Amanda» dedi, «geçen yarım saat hayatımın en mutlu anıydı. Yakın zamanda kolleksiyonumun ilk tablarını görmek isteyeceğinizi ümid edebilir miyim?

Bunları, değer veren bir şahsın görmesinden memnun olurum.»

Önce tereddüt etti, fakat sonra Mr. Ellerker'in mutlaka büroda olması gerektiği bir tarih tespit edildi. Mr. Quantox'un kapısını çaldığında sinirliydi. Kapıyı kendisi açtı. Mrs. Ellerker evde yalnız olduklarını hemen fark etti. Amanda'yı kütüpanesine götürdü. Kapı henüz kapanmıştı ki kadını kollarına aldı...

Henry'nin «Küçük kuşumuz kocası yokken neler yaptı?»

diye selâmlayarak eve gelmesi her an mümkün olduğundan kollarının arasından kurtulduğunda sevgili Eustace ile arasında geçici bir aşk macerası, boş bir heves yerine kuvvetli, devamlı bir bağ kurmanın gerektiğini anladı. «Eustace» dedi, «seni seviyorum, mutluluğun için her şeyi ama her şeyi yapmaya hazırım.»

«Sana üzüntülerimle yük olamam sevgilim. Sen benim güneşimsin. Tekdüze çalışmalarımın eziyetine ortak olabileceğini duymak istemiyorum.»

«Eustace beni bu kadar önemsiz görme. Ben uçarı bir kelebek değilim. Henry'nin söylediği gibi küçük bir kuş da değilim. Senin gibi önemli bir adamın güç hayatına tahammül edebilecek akıllı ve çalışkan bir kadınım. Evde oyuncak yerine konmaktan bıktım. Sen sevgilim, sen bana farklı davranmalısın.»

Mr. Quantox olduğu yerde sallandığını sanıyordu. Nihayet cesaretini topladı. Dr. Mallako'nun küçük öyküsündeki cümleleri tekrarladığını duyunca önce korktu.

«Benim için yapabileceğin küçük bir iş var, fakat böyle küçük teferruatları gereksiz, çocuksu biliyorum.»

«Eustace bunun ne olduğunu söyler misin?»

diye bağırdı.

«Kocan muhakkak yeni uçakların tamamlanmamış projelerini eve getiriyordur. Sana göstereceğim şekilde küçük anlamsız değişiklikler yapmamı mümkün kılarsan bana ve kendine büyük bir iyilik yapmış olacaksın.»

«İsteğini yerine getireceğim. Bana sadece talimat vermen kâfi» dedikten sonra çabucak evden ayrıldı.

Mr. Quantox'un sözleri ve Dr. Mallako'nun küçük öyküsü zihninde tıpkı kötü bir ses gibi yankılanıyordu. Nihayet bir gün kocası yeni uçağının bittiğini, ertesi gün deneme uçuşuna çıkacağını söyledi. Bundan sonra her şey Dr. Mallako'nun hikâyesindeki gibi oldu. Mr. Ellerker'in yerine deneme uçuşuna bir pilot çıktı ve uçak ateş aldığında yandı. Mr. Ellerker üzgün ve çökük eve gelmişti. Polis tahkikatında yabancı devletle yaptığı yazışma, ihanetinin deliliydi. Sözde ispat delilini sevgili Eustace'nin gönderdiğini anladığı halde kocası kendini zehirlediği zaman bile kimseye bundan söz etmedi.

Rakipsiz kalan Mr. Quantox gittikçe yükseliyordu. Kralın yaş gününde görevlerini başarmanın teşekkürü olarak kendisine şeref payesi verildi. Fakat Mrs. Ellerker'e kapısı kapalıydı. Tren ya da tramvayda birbirlerine Tasladıklarında uzaktan kısa bir selâm alıyordu. Yakıcı utanç karşısında aşkı sönmüştü, ölen Henry'nin hayattayken tahammül edemediği basitliklerini duyduğunu her tarafta anlatıyordu. Bütün gazeteler İran'daki huzursuzluktan sözederken kocasının: «Sefil Asyalılara terbiye dersi vermek için neden bir kaç alay göndermiyorlar?

Tavşanların İngiliz üniformasını görünce kaçacaklarına seni temin ederim» dediğini duyduğunu sanıyordu. Geceleri deva bulmaz gezintilerinden dönüp düşüncelerine başka bir yön vermeyi boş yere denediğinde, kocasının sesini duyduğunu söylüyordu. «Mübalağa etme Amanda! Bu sisli geceler sana göre değil. Çok solgunsun. Senin gibi zarif kadınlar bu kadar üzülmemeli. Sert hayat erkeklerin işidir, fakat küçük hâzinemi tüm şiddetlerden koruyacağım.» Dostları ile konuşurken, alış verişte, trende basit fakat iyi düşüncelerini belirten konuşmasını yanında hissedecek kadar yakından duyuyordu. Sonra birden etrafına bakınıyor, yanındakiler: «Birden ne oldunuz Mrs. Ellerker?

Şaşkın görünüyorsunuz!» diyorlardı. Daha sonra müthiş bir korkuya kapılıyordu. Her geçen gün daha etkili fısıldıyor, her geçen gün basit cümleleri uzuyor ve dostça endişesi tahammül edilmez oluyordu.

Nihayet dayanamaz hale geldi. Kralın doğum gününde Mr. Quantox'un adını şeref listesinde görmek damlayı taşırdı. Gerçeği açıklamak için aceleyle evden çıktı, fakat sadece akıl hastanesinin dilsiz duvarları onu dinleyebilirdi.

Korkunç öyküyü dinledikten sonra Dr. Prendergast'la konuştum. Mr. Ellerker'in bakanlıktaki şefiyle konuştum. Zavallı Mrs. Ellerker'e yardım edebilecek herkesle konuştum fakat kimse anlattıklarımı dinlemek istemiyordu.

Hepsi de : «Hayır» diye cevap veriyorlardı, «Sir Eustace çok değerli bir memurdur. Adına gölge düşürülmemelidir. O olmadan Amerikan mühendisleriyle rekabet edemeyiz. O olmazsa Rus uçakları hemen tepemize binerler. Anlattığınız öykü gerçek olabilir, fakat bunun açıklanmamasını, hatta tek kelime bile sarf edilmemesini size emrediyoruz.»

Böylece Mrs. Ellerker eriyip gidiyor ve Mr. Quantox başarı sağlıyordu.

6

Mrs. Ellerker'e yardım etme başarısızlığım beni sadece başarısız bir darbeden dolayı değil, politika yönünden de huzursuz ve şüpheci yapıyordu. «Hitap ettiğim doktor, devlet adamları, bu tüm önemli şahsiyetler katil şereflendirilirken, zavallı bir kadının hak etmediği bir ıztırap altında ezilmesine gerçekten razı olabilirler miydi?

Bu alçaklıkla neyi amaç edinebilirdi?»

Daha sonra kontrol edemediğim düşünceler arasında kendimi kaybediyordum. Bu arada bir tek şey düşünebilirlerdi: aksi halde yaşıyacak olan Rus'ları yok olmuş görmek. Ruhsal kargaşalık içinde bunu Mrs. Ellerker'in maruz kaldığı haksız davranışa göre kâfi bir uzlaşma olarak görmüyordum. İnsanları gittikçe daha çok hor görüyordum. Aklımdan sınava tabi tuttuğum dostlarım kötü ve değersiz görünüyorlardı. Mr. Abercrombie kendini ve karısını karşı konulamayan basit bir şöhretin zevkine vardırmak için bir günahsıza zillet, namussuzluk ve hapis cezasını çektirmeye hevesliydi. Mr. Beauchamp kalpsiz, hafifmeşrep

bir şahsın teveccühünü kazanmak için okul çocuklarının ahlâkını bozmaya razı olmuştu. Dünyanın şımarttığı meşhurlardan hatırı sayılır bir kazanç temin edeceğine inanmış olan Mr. Cartwright kendi pahalı arzularını tatmin için onları utanç, bedbahtlık ve maddî imkânsızlıklara itmişti. Mrs. Ellerker'in de Mr. Abercrombie, Mr. Beauchamp ve Mr. Cartwright gibi somut bir iş yaptığını itiraf etmem gerek. Fakat şu anda, çökmesini, tezat bakımından ahlaken sorumsuzluk sayıyorum. Onu birlikte tesir etmeleriyle Dr. Mallako ve Mr. Quantox'un talihsiz bir kurbanı olarak görüyorum. Sodom'u mahvetmeye karar veren adam gibi ben de bir istisna hariç, insanlık için hiç bir hafifletici sebep göremiyorum.

O karanlık korkun günlerde Dr. Mallako'nun bu dünyanın hükümdarı olduğunu düşünüyordum. Kötü düşünceleri, ayırıcı zekâsında, tüm alçaklık, merhametsizlik, zayıfların hükmetme ve Titan olma arzusu birleşiyordu. Dr. Mallako kötü bir insandır doğru, fakat yaptığı bu kötülüklerle nasıl başarıya ulaşabiliyor?

Bir çok saygıdeğer insanlarda parlak günah, hükmetme ve yok etme arzusu olduğundan. Bu gizli ihtiraslar Dr. Mallako'ya hitap ediyordu. O da insanlar üzerindeki korkunç nüfuzunu bunlara borçluydu. İnsanlığın, yaratıcının yanlış yapımı olduğunu düşünüyordum. O tüm evreni kirletiyor ve çirkinleştiriyordu. Eylül güneşi altında çiğler pırlanta gibi parlarken tüm ot sapları temizlik ve güzelliği belirtir, fakat bu güzelliğin onu kirli, korkunç emellerle yok eden cani gözü ile tetkik edildiğini bilmek dehşet verici bir düşünceydi. **Tüm güzellikleri gören, buna önem vermeden insanların alçaklığına tahammül eden tanrıyı artık anlayamıyorum.** Nuh'un günlerinde kısa zaman için tahakkuk eden tanrının maksadını yerine getirmenin belki şimdiden sonra tamamen bana kısmet olacağını düşünüyordum. Bilimsel araştırmalarım insanlığın yok edilmesinin çeşitli yollarını göstermişti bana. Bunlardan bir tanesini tamamlamayı görev biliyordum. Bulduğum imkânlardan en rahatı, zincirleme tepkinin yardımıyla, denizlerin kaynatılmasıydı. Vaktin geldiğini anladığımda kanaatimce bu amaca hizmet edecek bir alet istiyordum. Bana engel olan bir tek düşünce vardı; gerçi insanlar susuzluktan öleceklerdi, fakat balıklar acıklı bir tarzda pişeceklerdi. Balıkları sevmez değildim. Bildiğim ve akvaryumlarda gördüğüm kadarıyla dertsiz, sevimli, çoğu kez oldukça güzel yaratıklardı ve çarpışmaları, kavgaları geçiştirmekte insanlardan daha ustaydılar.

Zoolog bir arkadaşıma denizi kaynatma olanağından şaka olarak söz ettim. Gülerek bunun balıklara karşı basit bir sertlik olacağını anlattım. Arkadaşım da şakama esprisiyle karşılık verdi.

«Sizin yerinizde olsam balıkları dert edinmem» dedi. «Balıkların korkulacak kadar kötü huylu olduklarına sizi temin ederim. Birbirlerini yerler, yavrularını ihmal ederler. Şayet onların seksüel alışkanlıkları insanlarda da olsaydı din adamları bunu öldürücü bir günah olarak nitelendirirlerdi. Hayır, hayır köpek balıklarını yok etmek hiç bir şekilde sizin zihninizi meşgul etmemeli.»

Bu iyi adam şakacı konuşmasıyla bilmeden kararımı kesinleştirmişti. Kendi kendime düşünüyordum: «Demek ki yırtıcı ve zalim olan sadece insan değil. Yaşamın gerçek unsuru, hiç değilse diğerinin ölmesiyle hayatta kalmanın mümkün olduğu hayvanlar yaşamında. Kötü olan yaşamın kendisidir. Şayet evrende de ay gibi yaşam olmasaydı o da bu gezegen kadar güzel ve günahlardan yoksun olurdu.»

Büyük bir gizlilik içinde çalışıyordum. Bazı başarısız denemelerden sonra kanaatimce önce Themse nehrini, daha sonra Kuzey Denizi'ni, Atlantiği, Pasifik Okyanusunu ve hatta Kutup denizindeki buzları kaynatıp buharlaştıracak aleti hazırladım. Kontrol edemediğim

düşüncelerimde, başarı kazanırsam evrenin gittikçe daha fazla ısınacağını, insanların susuzluk çekeceğini ve nihayet delirerek yok olacağını canlandırıyordum. Ve ondan sonra evrende günah kalmayacaktı. Bu muazzam yok etme hayalinde Dr. Mallako'nun rolü olduğunu yadsıyamam. Hileli plânları ile dünyanın efendisi olmak istediğini, ıstırapların zevk verdiğini, alçaltıcı durumların bunu daha da tatlılaştırdığını hayal ediyordum. Bu şeytan ruhlu insana karşı kazanacağım zaferi hayal ediyordum. Bir zafer ki birçokları, kendi yaptıkları tüyler ürpertici hareketlerden daha kötü bulacaklar. Düşüncelerim tıpkı denizlerin kaynadığını görmeyi arzuladığım gibi zihnimde gelişirken aleti tamamlayıp bir saatle birleştirdim. Bir sabah saat onda saati kurdum. Saat on ikide denizler kaynamaya başlayacaktı. Ve daha sonra da Dr. Mallako'yu son kez ziyaret ettim.

Kendisine dost olmadığımı bilen Dr. Mallako, beni gördüğüne hayret etmişti.

«Ziyaretinizin bahşettiği şerefi neye borçluyum?»

diye sordu.

«Doktor» dedim, «haklısınız bu bir nezaket ziyareti değil. Bana viski ve rahat bir koltuk vermeniz gereksiz. Sizinle rahatça konuşmak için gelmedim. İstibdadınızın sona erdiğini, sizinle konuşmak bahtsızlığına uğrayan insanların kalpleri ve ruhlarında artık şeytanî tesirinizi gösteremeyeceğinizi söylemeye geldim. Sizin kadar akıllı ve cesur olan, fakat bunları soylu düşünceler uğruna sarfeden bir adam tarafından hareketlerinize son verilecek. Tıpkı arzuladığınız gibi sebep olduğunuz trajedileri meydana çıkarma çabaları boşa giden, önem vermediğiniz zavallı, değersiz doğal bilimler bilgini ben, nihayet kötü çalışmalarınıza engel olunabileceğini anladım. Laboratuvarımda bir saat çalışıyor. Akreple yelkovan öğleyi gösterdiğinde bir mekanizma harekete geçerek bir kaç gün içinde dünyadaki tüm hayatı mahvedecek, tabii sizinkini de Dr. Mallako!»

«Tanrım ne kadar dramatik! Sabahın erken saatinde içmiş olabileceğinize ihtimal vermediğimden ciddi bir ruhsal rahatsızlıktan korkarım. Şayet zahmete değer buluyorsanız bu çok vahim sonu hangi plânla gerçekleştirmeyi umduğunuzu anlatırsanız memnun olurum.»

«Tabii gülüyorsunuz, fakat belki de yapacak başka şeyiniz kalmadı. Yakında alaylarınız sona erecek ve ölürken mağlup olanın acılığı ile son ve iyi güldüğümü kabul edeceksiniz.»

Dr. Mallako sabırsızlıkla:

«Neyse neyse büyük lafları bırakalım.» dedi, «Gerçekten yaşayacak çok az vaktimiz varsa bu anı akıllıca konuşmaktan daha iyi nasıl geçirebiliriz?

Bana sisteminizi açıklayınız, kanaatimi söyleyeyim. Buraya dek heyecanlanmadığımı itiraf ederim. Siz eskiden beri geleneksiz bir adamsınız. Mr. Abercrombie, Mr. Beauchamp yada Mr. Cartwright, Mrs. Ellerker'in susmalarından başka ne elde ettiniz?

Himayeniz sayesinde içlerinden biri, daha mı iyi vaziyette?

Haydi artık plânınızı anlatınız. Bu birçok alandaki başarısızlığınız zekânızı kuvvetlendirmiş olabilir. Bundan şüphe ediyorum ya neyse.»

Bu isteğe karşı duramadım. Buluşu anlattım. Bu utanmaz doktor karşısında başarı kazanmaya karar vermiştim. Aleti inşa ediş tarzım çok basitti ve doktor fevkalâde kavrama yeteneğine

sahipti. Kısa zamanda plânımın kuramını ve çalışmasını öğrenmişti. Ne yazıkki başarı, arzularımı yerine getirmeyecekti.

«Zavallı adam» dedi, «her şey düşündüğüm gibi. Küçük bir noktayı unuttunuz. Bu küçük noktadan ötürü aletiniz çalışamaz. On ikide saatiniz havaya uçacak.»

Kısa, acele ve sarih kelimelerle delilini ispatladı. Yıkılmış ve perişan, gitmek üzere döndüm.

«Bir dakika» dedi, «henüz her şey kaybedilmiş değildir, inanın bana. Şimdiye dek birbirimize karşı çalıştık, şayet size yardım etmeme müsaade ederseniz belki sizi bu komik ümitlerinizden kurtarabilirim. Siz konuşurken sadece yapımınızdaki bir hatayı değil, onu yok etme olanağını da buldum. Şimdi zahmetsizce sizin düşündüğünüz şekilde hareket eden bir makina inşa edebilirim. Dünyayı yıkmakla beni bedbaht kılacağınızı hayal etmiştiniz. **Siz beni tanımıyorsunuz. Siz benim dış etkilerim hariç ruh dünyama giremediniz. Garip rabıtamızı dikkate alarak size itimat şerefini bahşedeceğim.**

> *Şahsıma zenginlik, nüfuz ve zafer kazanmak istediğimi düşünerek kuruntu içinde yaşıyorsunuz. Hayır, hiç de öyle değil. Asla egoist, kendi çıkarlarını düşünen bir kimse olmamış, daha ziyade insanüstü soyut hedefleri izlemişim. İnsanlardan nefret ettiğinizi sanıyorsunuz. Size şunu söyleyeyim benim küçük parmağımda sizin tüm şahsiyetinizde bulunandan daha fazla kin var. İçimdeki nefret sizi bir anda kül edecek niteliktedir. Sizde böyle bir nefretle yaşayacak güç, sebat ve irade yoktur. Açıklamanıza müteşekkir olduğum evreni yok edecek aleti daha önce keşfetmiş olsaydım tereddüt eder miydim sanıyorsunuz?*
>
> *Ölüm eskiden beri hedefimdi. Gözlerimin önünde daima büyük meseleler vardı. Neden Mr. Quantox'a başarısında yardım ettiğimi kendinize sordunuz mu— Onun ve arkadaşlarının yerine geçecek imha makineleri inşa eden rakibine de aynı yardımda bulunacağımı şüphesiz ki hayır biliyor muydunuz?*
>
> *İntikamın hayatımın bir parçası olduğunu, şu ya da bu insana değil, maalesef kendimin de dahil olduğu değersiz nesle karşı olduğunu anlamadınız mı?*
>
> *Henüz gençlik yıllarımda sadece bu hedefi görüyordum. Babam bir Rus prensi, annem Londra otelinde hizmetçiydi. Babam annemi ben doğmadan terk ederek New York restoranlarından birine garson olmuş. Onun o zamanlar Sing-Sing'e memnunlukla kabul edildiğine inanıyorum. Beni pek ilgilendirmediğinden sıhhati hakkında araştırma yapmadım. Kendisini terk ettikten sonra annem teselliyi alkolde aradı. Çocukluğumda daima açtım. Emeklemeye başlar başlamaz çöplüklerde ekmek kırıntıları, patates kabukları ya da bana besleyici görünen her hangi bir şeyi araştırmayı öğrendim. Bunlara çok kızan annem meyhaneye gitmeden önce beni kitlerdi. Sarhoş geri döndüğünde kanlar içinde sesim çıkmayıp bayılana kadar döverdi. Altı yaşımdayken bir gün sarhoş olduğu halde döverek caddede sürüklüyordu. Kaçtım. Dengesini kaybetti ve üzerinden geçen bir kamyon hayatına son verdi. O an yoldan geçmekte olan insanları seven bir hanım beni yalnız ve çaresiz görerek acıdı Beni evine götürdü, yıkadı ve yemek yedirdi. Talihsizlik zihnimi çok geliştirmişti ve ben onun her zaman yardıma hazır oluşundan mümkün olduğu kadar yararlanmaya çalışıyordum. Bunda başarılı da oluyordum. Benim küçük, iyi bir erkek çocuk olduğumdan emindi. Beni evlat edinerek ders verdi. Bu menfaatlerin uğruna*

dayanılmaz dualara, kiliseye gitmeye, ahlâki hislere tahammül ediyordum. Onu memnun etmek için benim gibi bir mahlûktan niçin memnun olacağını bilmediğim halde diz çöküp yaratıcıma dua ediyordum. Onu memnun etmek için 'iyi' den kastettiği gibi görünüyordum. Yirmibir yaşıma geldiğimde vasiyetini hazırlayarak tüm servetini bana bıraktı. Tahmin edeceğiniz gibi çok uzun zaman yaşamadı.

«Onun ölümünden beri varlık içende yaşıyorum, fakat asla bir an bile çocukluğumu unutamadım. Annemin merhametsizliği, komşuların kalpsizliği, yalnızlık, boğucu ümitsizlik bütün bunlar daha sonraki sahte mutluluğumu dikkate almadan kararıma tesir etti. Hayır, nefret etmediğim bir tek insan yok. Istırap çektiğini görmek istemediğim bir tek insan yok. Siz benim gözlerimin önünde bir resim canlandırdınız: Dünyanın tüm insanları çıldırtan susuzluktan ölüm savaşında yok oluyor. Harikulade bir manzara! Şayet teşekkür edebilecek durumda olsaydım, bunu yapar ve sizi bir arkadaş olarak görürdüm. Fakat bu duygular ben henüz altı yaşıma gelmeden öldürüldü. Sizden memnunum, daha büyük bir itirafta bulunamam. Şimdi eve gideceksiniz ve pis makinanızın havaya uçtuğunu göreceksiniz. Zafer kazanmayı düşündüğünüz, kendinizden daha kötü bildiğiniz benim muzaffer olacağımı öğreneceksiniz. Maksadımı önleyecek yerde mükemmel zaferime yardımcı oldunuz. Susuzluk çektiğinizde benim de aynı ıstırabı çekeceğim ümidine kapılmayın. Gerçekten kusursuz bir makinayı harekete geçirdiğimde ızdırap çekmeden öleceğim. Fakat sizin için bu şerefsiz ölüm savaşından kurtulmak için bir kaç saat, belki de bir kaç gün var. Son anlarımda bu manzarayı zevkle seyredeceğim!»

O konuşurken birden iç huzursuzluğuna kapıldım. Onun kötü olduğundan kesinlikle emindim. Fakat dünyayı yok etmek istiyorsa bu kötü bir niyet olmalıydı. Bu düşüncelere son verdiğimde gözlerimin önünde temizleme usulü canlandı. Zafer kazanmasına müsaade etmemeliydim. Onun benliğini saran insanlara duyduğu kin bende geçici bir durumdu. Sözlerinden dolayı öldürülmesi gerektiğine karar verdim. Pencereden bakıyor ve bağırıyordu :

«Buradan görünen güzel evlerden bir kaç gün içinde yerde sürünen deliler çıkacak. Ben bunu göremeyeceğim fakat öldüğümde bu harikulade resim gözlerimin önünde olacak.» Sırtı bana dönüktü. Tehlikeye karşı kullanmak üzere getirdiğim tabancayı çıkardım.

«Hayır» diye bağırdım, «bu söylediğiniz olmayacak! »

Gülerek isteksizce bana döndü ve onu öldürdüm. Önce tabancayı temizledim, sonra eldiven giyerek silahı yanma bırakmak üzere kabzasını eline verdim.

Aceleyle intiharının sebebini makinasında yazıverdim. «Ümit ettiğim gibi iradesi kuvvetli bir adam olmadığımı anladım. Hatamı anladığımdan pişmanlık duygusu beni helâk ediyordu. Son teşebbüsüm muvaffak olamayacağından beni lekeleyecek ve harap edecekti. Buna tahammül edemezdim. Bu yüzden hayatıma kendi elimle son veriyorum.» Daha sonra eve giderek şikâyet konusu olabilecek patlamayı önlemek için makineyi tam vaktinde parçaladım.

7

Dr. Mallako'nun çalışmalarına son verdikten sonra bir süre kendimi mutlu ve tüm üzüntülerden arınmış hissettim. Onu, etrafına cinayet ve delilik bulaştıran zehirli bir atmosfer gibi görüyordum. Artık o yok olduğuna göre memnun ve mutlu yaşayacak, başarıyla çalışacak, dostluklar kuracaktım. Dr. Mallako'nun pirinç tabelasını gördüğümden beri sanki

hiç gözümü kırpmamışçasına aylarca uzun, derin ve rahatça uyudum. Zaman zaman deli gibi yaşamaya mecbur bırakılan zavallı Mrs. Ellerker'in hayali gözlerimde canlanıyordu. Sonuçta ben gücümün yettiğini yapmıştım, artık düşünmenin yararı yoktu. Onunla ilgili her düşünceyi aklımdan çıkarmaya karar verdim.

Psikiatri alanındaki fevkalâde bilgisi ile dikkatimi çeken genç, cazip, akıllı bir hanımla tanıştım. Onda içinde bir süre kaybolduğum kötülerin çılgınlık yollarını açıklayabilecek bir insan bulduğuma inanıyordum. Kısa bir süre sonra bu genç hanımla evlendim. Kendimi mutlu hissediyordum. Bununla beraber beni huzursuz kılan düşüncelere kapılıyor, tam konuşmamın ortasında korkuyla etrafıma bakınıyordum.

Karım «neyin var?

Hayalet mi görüyorsun?

Bana anlatmak istemez misin?»

diye soruyordu.

«Hayır,» diye cevap veriyordum, «sadece aklımdan geçirdiğim kötü hatıralar.»

Fakat bu düşüncelerin gittikçe daha sık ve etkileyici biçimde beni yokladıklarını hissediyordum. Hayallerimde Dr. Mallako ile karşılıklı oturduğumuzu, onun son andaki konuşmasına devam ettiğini görüyordum. Sonra bir an için utanmaz yüzü canlanıyor ve şunları söylediğine inanıyordum: 'Beni yendiğinizi zannediyorsunuz öyle mi?

' Çalışma odamda yalnız olduğum bir an dayanamayıp şöyle bağırdım: 'Evet Allahın cezası öyle!' Bunun üzerine karım içeri girdi ve hayretle yüzüme baktı.

Dr. Mallako'nun yakınlığını gittikçe daha çok hissettiğime inanıyordum. 'Mrs. Ellerker'e çok güzel yardım ettiğiniz değil mi?

' dediğini duyuyordum. 'Ruhen normal olduğunuza inanıyor musunuz?

' diye sanki fısıldıyordu. Yalnız olduğum her an onu düşünmekten kendimi kurtaramadığım için bu durum işime de tesir ediyordu. Şunları söylediğini her an duyuyordum: 'Nasıl da parlak fikirleriniz vardı! Dünyayı yok etmek istiyordunuz, daha neler neler. Küçük bir tabancanın yardımı ile benim tesirimden kurtulabileceğinizi mi tahayyül ettiniz?

Bunun ruhsal bir güç olduğunu bilmiyor musunuz?

Son görüşmemizdeki adamın rolüne bürününüz, o zaman ne yaptığınızı itiraf edeceksiniz. İtiraf etmek mi?

Hayır bununla iftihar edeceksiniz. Dünyayı nasıl bir canavardan kurtardığınızı herkese duyuracaksınız. Kendinizi bir kahraman olarak kutlayacak, melun şahsiyetimde birleşen tüm kötü kuvvetleri yendiğiniz için övüneceksiniz. Siz böyle bir iş yapmadınız. Geride sahte, gereksiz bir itiraf bırakarak benim gibi zayıflığı asla tanımamış bir adama bunu isnat ettiniz! Bu affedilir mi?

Yaptığınız işlerle övünseydiniz belki sizi şerefli bir rakip olarak görmezdim. Fakat önemsiz koca rolünüzle benim öylesine horgörümü kazandınız ki size, ölü olmama rağmen sizi mahvedeceğimi ispatlıyacağım!'

Bütün bunları Dr. Mallako'dan duyduğumu sanıyordum. Başlangıçta bunu sadece tahayyül ettiğimi biliyordum, fakat zamanla bu hayaletin gerçekten var olduğu hissine kapıldım. Bir keresinde deli gibi hayallerin arasından geçip bunun bir rüya olduğunu ispata çalıştım, fakat hayalin etrafımı sardığı bir an soğuk bir nefes hissettim ve bağırarak bayıldım. Beni solgun ve titreş bulan karım sorguya çekti. Sisten şiddetli titremeye kapıldığımı söyledim ama bunun gerçek olmadığını biliyordu. Ölümüne sebep olduğumu söylemediğim hayalet benimle alay ettiğinden, itiraf edersem beni rahat bırakacağına inanıyordum. Rüyalarımda farklı bir sonuçla onu tabancayla vurduğumu görüyordum. Ceset yere düşer düşmez bağırmak için pencereyi açıyordum: «Yukarı gelin ve kahramanca öldürdüğüm canavara bakın!» **Rüyalarımdaki sahne böyle sona eriyordu. Uyanırken hayaletin alayla güldüğünü duyuyordum:' 'Ha ha ha! Böyle olmamıştı değil mi?**

' Istırabım daha büyüyor, hayaller aralıksız görünüyordu. Heyecanlı bir rüyadan sonra bağırarak uyandım: «Ben, benim o!»

«Ne oluyor?»

diye benim bağırmamla uyanan karım sordu.

«Dr. Mallako'yu öldürdüm» dedim. «Belki cansıkıcı bir bilginle evlendiğini düşünüyorsun, fakat yanıldın. Sen bu banliyödeki sakinlerin sahip olmadığı keskin bir zekâ ve cesarete merhametsiz bir canavarı öldürmüş adamla evlendin. Dr. Mallako'yu öldürdüm ve bundan dolayı gurur duyuyorum!»

Karım: «Tamam tamam» dedi, «Acaba arkanı döner misin?»

Bağırdım, tepindim fakat heyecanım boşunaydı. Korkunun ondaki bütün duyguları nasıl yok ettiğini gördüm. Sabah olmak üzereyken telefonda konuştuğunu duydum. Şimdi pencereden iki polisin ve uzun zamandır tanıdığım meşhur bir psikiatrisin eve geldiğini görüyorum. Mrs. Ellerker'i korumaya çalıştığım âkıbetin aynı beni bekliyor. Anlaşılamayacağım uzun, tesellisiz, yalnızlık günleri var önümde. Karanlık kaderime küçük, küçücük bir ışık düşüyor. İyi hareket etmiş olan kadın ve erkek deliler yılda bir gün hastanedeki danslı eğlenceye katılabilirlerdi. Demek ki yılda bir kez sevgili Mrs. Ellerker'imi görebileceğim. Ve sonra birbirimize gülerek soracağız, yeryüzünde herhangi bir vakit deli olmayan ikiden fazla insan olacak mı? diye.

Kaynak: BERTRAND RUSSELL, Hikayeler, [Satan in the Suburbs and Other Stories. London: George Allen & Unwin. 1953.] trc: Hârika Aktel. Tel Yay. 1972, İstanbul, sh.34-50

Banliyö: *isim (ba'nliyö) Fransızca banlieue*

Genellikle oturma alanı niteliğinde olan, şehir merkezinden uzakta veya sınırlarına yakın yerlerde bulunan şehir yöresi, çevre, dolay.

[1]

Süleymanın Ezgiler Ezgisi.
Beni dudaklarıyla öptükçe öpsün!
Çünkü aşkın şaraptan daha tatlı.
Ne güzel kokuyor sürdüğün esans,
Dökülmüş esans sanki adın,Kızlar bu yüzden seviyor seni.
Al götür beni, haydi koşalım! Kral beni odasına götürsün.
Seninle coşup seviniriz, Aşkını şaraptan çok överiz.

Ne kadar haklılar seni sevmekte!
Esmerim ben, ama güzelim, Ey Yeruşalim kızları!
Kedarın çadırları gibi, Süleymanın çadır bezleri gibi kara.
Bakmayın esmer olduğuma, Güneş kararttı beni.
Çünkü kızdılar bana erkek kardeşlerim,
Bağlara bakmakla görevlendirdiler.
Ama kendi bağıma bakmadım.
Ey sevgilim, söyle bana, sürünü nerede otlatıyorsun,
Öğleyin nerede yatırıyorsun?
Neden arkadaşlarının sürüleri yanında
Yüzünü örten bir kadın durumuna düşeyim? gösterirdi.
Ey güzeller güzeli, Bilmiyorsan, Sürünün izine çık,
Çobanların çadırları yanında Oğlaklarını otlat.
Firavunun arabalarına koşulu kısrağa benzetiyorum seni, aşkım benim!
Yanakların süslerle, Boynun gerdanlıklarla ne güzel!
Sana gümüş düğmelerle altın süsler yapacağız.
Kral divandayken, Hint sümbülümün güzel kokusu yayıldı.
Memelerim arasında yatan Mür dolu bir kesedir benim için sevgilim;
Eyn-Gedi bağlarında Bir demet kına çiçeğidir benim için sevgilim.
Ah, ne güzelsin, aşkım, ah, ne güzel! Gözlerin tıpkı birer güvercin!
Ne yakışıklısın, sevgilim, ah, ne çekici! Yeşilliktir yatağımız.
Sedir ağaçlarıdır evimizin kirişleri, Tavanımızın tahtaları ardıçlar.

http://bibleonline.ru/bible/tur/22/01/#h1-17

http://www.cafrande.org/?p=28519

RUHANİLERİN İMTİYAZI /BERTRAND RUSSELL-Hikâye

Penelope Colquhoun ağır ağır merdivenleri çıktı, kendini küçük evinin rahatsız koltuğuna bıraktı. **«Bıktım, bıktım, bıktım!»** diye bağırarak içini çekti. Doğrusunu söylemek gerekirse bu iç çekişlerin hepsinin bir nedeni vardı. Babası Suffolk'daki Ouycombe Magna köyünün papazıydı. Köy, bir kilise, bir papaz evi, bir postane, bir misafirhane, on köy evi ve eski güzel lüks bir villadan müteşekkildi. O zamanlar, tahminen elli yıl önce dış dünya ile teması haftada bir kez tren garı olan Ouycombe Parva köyüne giden bir otobüs sağlar, oldukça uzun ömürlü olan insanları, belki de Liverpool Street Garı'na ulaşabilecekleri iddia edilirdi.

Beş yıldır dul olan Penelope'nin babası Churchu'n bugün nesli tükenmiş sofu taraftarları ve o her eğlencenin amansız düşmanıydı. Karısı da görüşüyle bir kadının olması gerektiği gibiydi; Alçak gönüllü, uysal, sabırlı ve cemiyet çalışmalarında yorulmadan çalışan bir insandı. Penelope'nin kayıtsız şartsız annesinin izinden gitmesini doğal karşılıyordu. Kızına da başka tercih hakkı kalmadığından o da elinden geleni yapıyordu. Noel yortusu ve ekin ihsan edene şükran bayramı için kiliseyi süslüyor, anneler derneğinin toplantısına başkanlık ediyor, yaşlı kadınları ziyaret edip sıhhatlerini soruyor, görevini unuttuğunda kilise hizmetçisine yol gösteriyordu. Fakat en küçük bir sohbet dahi tekdüze iş gününü renklendirmiyordu. Papaz, kadın kısmının süslenmesinden hoşlanmıyordu. Bu yüzden Penelope yün çorap, manto ve bir zamanlar yeni olan fakat şimdi eskimiş kapalı elbiseler giyiyordu. Saçlar alından geriye doğru sımsıkı taranıyordu. Babası onlarda mutlaka cehennem hayalini göreceğinden her hangi bir ziynet eşyası katiyen düşünülemezdi. Sabahları iki saat gelen temizleyici kadından başka ev işine yardım edecek kimsesi olmadığından ve normal olarak papaz hanımlarının görevi olan cemiyet işlerine ilâveten ev ve mutfak işlerini de başarmak zorunluluğundaydı. Kendine daha fazla boş vakit ayırmak için tesadüfen zayıf denemelere girişmişti; ama boşuna. Babası daima bir İncil metnine dayanarak dinsiz ve imansız birşey üzerinde ısrar ettiğini ispat etmeye hazırdı. Teorik öğretimden çok ahlâk duyguları için elverişli bulduğu İsa Sirach'ın kitabına herşeyden çok önem veriyordu. [Joshua ben Sira (sirach) – Erdemli Bilgelik Kitabı , yaygın Sirach veya basitçe Sirach Bilgeliğini adlandırılan ve aynı zamanda Ecclesiasticus veya Siracides birKitap olarak bilinen veya Ben Sira (Ecclus . Kısaltılır) , yaklaşık etik öğretilerin bir eseridir . Yahudi kâtip Kudüs Şimon ben Yeshua ben Eliezer ben Sira tarafından yazılmış.]

Annesinin ölümünden kısa bir süre sonra Ouycombe Magna'ya kez gezici bir panayır gelmiş ve o da orayı ziyaret edebilmek için izin rica etmişti. Babası da cevap verdi: «Kim isteklerine uyarsa Allah belâsını versin kim isteklerine karşı durursa hayatını taçlandırsın :" Bir başka kez Ipswich yolunu soran geçici bir bisikletliyle bile birkaç kelime konuştuğu meydana çıkmamıştı. Babası çok kızmış ve: **«Utanmaz bir kız babasını ve kocasını rezil eder ve ikisi tarafından da hor görülür.»** demişti. Penelope görüşmenin tamamen iyi niyetle yapıldığını söylediğinde babası şayet düzelmezse refakatiz köye gidemeyeceğini bildirmiş ve tehdidini İncil'den bir parçayla belirtmişti: **«Hoppa kız evlâdını seni rezil etmemesi için sıkı muhafaza altında bulundur.»** Penelope müzik seviyor ve bir piyanosu olsun istiyordu ama babası bunu gereksiz buluyor ve şöyle diyordu. **«Şarap ve şarkı kalbi sevindirir. Fakat her ikisinden de iyisi gerçek sevgidir.»** Onun için ne kadar endişelendiğini ifade etmekten asla yorulmazdı. Şunları söylemeyi alışkanlık haline getirmişti: **«Kız evlât baba için gizli bir derttir, kızını düşünmek uykularını kaçırır... Çünkü elbiseden güve, kadından kötülük çıkar.»**

Annesinin ölümünü izleyen son beş yıldaki olaylar Penelope için çekilmezliğin hemen hemen hududunu teşkil ediyordu. Yirmi yaşına geldiğinde hapishanesine nihayet küçücük bir ışık düştü. Yıllarca boş kalmış olan lüks villâ, sahibesi varlıklı bir Amerikalı olan Mrs. Menteith tarafından tekrar işgal ediliyordu. Doğu İngiltere'de budalaca hayata tahammül edemeyen kocası Seylan'a yerleşmişti. Hanım, oğullarına uygun bir okul bulmak ve evin kiralanmasıyla meşgul olmak için dönüyordu. Neşeli, modern giyimli ve onun görüşüyle dünyevî olduğundan, papaz kadını mutlaka tanımak isteğinde değildi. Fakat lüks villâ kilise kasasına en büyük bağışı yaptığından, İsa Sirach'ın kitabında zenginleri gücendirmenin akılsızlık olduğunu belirten bir izahat aradı ve buldu. Bu yüzden kızına bu hayat dolu hanımla ilişkileri doğrudan doğruya yasaklamadı.

Penelope yaşantısının tekdüzeliğinden şikâyet etmekten henüz vazgeçmişti ki demode tokmağın kapıyı dövdüğünü duydu ve aşağıya indiğinde Mrs. Menteith'in eşikte durduğunu gördü. Samimi bir kaç kelime Penelope'de Mrs. Menteith'i kalben üzen galeyana sebep olmuştu. Tecrübeli bir bakışla genç kızda ne kendisinin ne de köy halkının akıllarına gelmeyecek yetenekleri keşfetmişti. Mrs. Menteith: «Şekerim», dedi, «şayet size birşeyler yapmanıza izin verselerdi harikûlâde güzel olabileceğinizi biliyor muydunuz?» Genç kız: «Ah, Mrs. Menteith, alay ediyorsunuz muhakkak» diye cevap verdi. «Hayır, gayet ciddiyim», diye açıklamaya koyuldu hanım: «Şayet babanızı kandırmayı başarırsak bunu size ispat edeceğim.» Konuyu birlikte görüştüler ve bir plân hazırladılar. O anda Mr. Colquhoun geldi ve Mrs. Menteith: **«Sevgili peder bir gün kızınız olmadan yaşayıp onu bana teslim edemez misiniz? İpswich'te halledilmesi gereken bir hayli işim var ve benim için tek başıma oraya gitmek gerçekten sıkıcı olabilir. Kızınıza bana arabada eşlik etmesi için izin verirseniz gerçekten büyük bir lütufta bulunmuş olursunuz»** dedi. Biraz direnişe rağmen nihayet daha fazla rica karşısında papaz gerekli izni verdi.

Büyük gün gelmişti ve Penelope heyecandan hemen hemen kendinden geçiyordu. Mrs. Menteith: **«Babanız iğrenç bir herif. Ben sizi onun zulmünden kısa bir süre sonra kurtarmayı düşünmekle meşgulüm. Sizi İpswich'te orada mümkün olduğu ölçüde tepeden tırnağa güzelce giydireceğim. Nihayet siz de size yakışan şekilde saçlarınızı yaptırmalısınız. Ve sanırım sonuca siz de hayret edeceksiniz»** dedi. Kuşkusuz bu doğruydu da. Penelope Mrs. Menteith'i memnun etmek için giyindikten sonra kendisini büyük bir aynada tetkik ediyor ve artan bir gurur, hayret ve sevinçle düşünüyordu: Gerçekten bu ben miyim? Yabancısı olduğu duyguların amansız hücumuna uğramıştı. Yeni umutlar ve umulmadık olanakların karşısında köle hayatını sona erdirmeye karar verdi. Fakat özgürlüğe giden yolun nasıl olacağı hâlâ çözülmemiş bir problemdi. O bunları inceden inceye düşünürken Mrs. Menteith saçlarının taranması için onu bir güzellik salonuna götürdü. Biraz beklemek zorundaydı. Birden bakışları bir evlilik dergisine takıldı. «Mrs. Menteith» dedi, **«benim için o kadar çok şey yapıyorsunuz ki, sizden bir şey daha istemeye cesaret edemiyorum. Beni hiç bir insan görmeyecek olduktan sonra bu güzelleşmenin bana ne yararı olabilir?**

Ayrıca yıllar geçse de hiç bir genç delikanlı yolunu şaşırıp Ouycombe Magna'ya gelmez. Evlilik dergisine bir evlenme ilânı vermeme ve benim için önemli olacak istekliyi orada kabul etmek üzere ev adresinizi benim adresim olarak vermeme müsaade eder misiniz?» Eğlenceden hoşlanmaya başlayan Mrs. Menteith razı oldu. Penelope onun da yardımı ile şu ilânı verdi :

«Eşsiz bir kazada yalnız yaşayan genç, güzel, namuslu, erdemli bir kız ilerde evlenmek üzere genç bir erkekle tanışmak istiyor. İsteklilerin bir fotoğraf göndermeleri rica olunur. Şayet hoşlanırsa genç hanım da bir fotoğraf gönderecektir. Adres Miss. P., Ouycombe Magna Villâsı. Not: Ruhani beylerin istekleri dikkate alınmıyacaktır.»

Bu ilânın müsveddesinden sonra güzellik salonunda bakımı yapılarak tüm güzellik ve görkemi ile fotoğrafı çekildi. O an için de mutlu düş sona erdi, Güzel eşyaları tekrar çıkartıp saçlarını eskisi gibi alnından geriye doğru sımsıkı taramak zorundaydı. Fakat Mrs. Menteith güzel giysileri evine götürmek üzere aldı ve bunları isteklerini karşılamak üzere tekrar giyebileceğine dair söz verdi.

Eve döndüğünde yorgun göründü ve babasına avukat ve emlâk komisyoncularının bekleme salonlarında oturmanın ne kadar can sıkıcı birşey olduğunu anlattı. Babası: «Peneolpe,» dedi, «sen Mrs. Menteith’e bir lûtufta bulundun. Erdemli insanlar iyilik yaparken sıkılmazlar.» Bu izahatı lâyık olduğu biçimde ses çıkarmadan dinledi ve ilânına gelecek cevapları büyük bir sabırla beklemeye karar verdi.

Penelope'nin ilânına çok sayıda değişik özlü mektuplar geldi. Bazıları çok ciddiydi, bazıları alaycı; bir kaçında zengin oldukları ya da yakın zamanda zenginleşecek kadar kendilerini akıllı buldukları anlamı çıkıyor; bazıları da iyi kalpliliklerini; diğerleri amir tabiatlarını ifade ediyorlardı. Penelope fırsat buldukça mektuplarım almak için lüks villâya gidiyordu. Bununla birlikte cevaplardan sadece bir tanesini kendisi için çok vaadkâr bulmuştu :

«Sevgili Miss P.»

«İlânınız beni şaşırttı ve ilgilendirdi. Ne kadar az kadın kendini çok güzel diye tanımlamak cesaretini gösterir ve ne kadar az bir kısmı erdemli olduğunu iddia edebilir? Ruhanilere karşı duyduğunuz nefreti boşuna bağdaştırmaya çalışıyorum, ama bundan genç bir hanımın ifade ettiği gibi kusursuz, erdemli olmadığınız umuduna kapılıyorum. Meraktan çatlıyorum ve şayet bu merakımı tatmin etme fırsatını bana verirseniz dünyanın en mutlu insanı olurum.»

Hürmetkârınız Philipp Arlington.

Not; Fotoğrafımı da ekliyorum.»

Bu mektup onu çok ilgilendirmişti. Mektubu yazanın kendi meziyetleri karşısında susmasından onların izah edilmeyecek kadar çok olduklarına inanmıştı. Fotoğraftan canlı, kibar ve şakacı olduğu görülüyordu. Herkese gösterdiği, fotoğrafını gönderdiği, cevap verdiği ve Mrs. Menteith’in evinde bir öğle yemeği yemeyi teklif ettiği biricik taliplisiydi bu. O da teklifi kabul etti. Ve nihayet beklenen gün geldi.

Villâdaki yemekte Mrs. Menteith’in varlığı, Penelope’nin saygıdeğer oluşu ve toplum içindeki durumu, hakkında önemli etki yaratmakta yararlı olmuştu. Yemekten sonra birbirlerini daha yakından tanımaları için onları yalnız bıraktılar. Philipp önce Penelope’nin ilânındaki güzellikle ilgili kısma temas ederek bunun gerçek olduğunu açıkladı ve böyle bir çareye başvurmakla çabucak bir koca bulabileceğini memnunlukla anlattı. Bunun açıklanması Penelope’nın ailevî durumunu ve nihayet dinsel düşüncelerini anlatmasına vesile oldu. Her geçen dakika ilgisini sempatik buluyor ve onun karısı olmanın, babasının kızı olmakla çelişkili bir durum yaratacağı anlaşılıyordu.

İki saatlik bir sohbetten sonra ona âşık olmuş ve onun da kendisine kayıtsız olmadığı hükmüne varmıştı. Daha sonra kendisini huzursuz yapan bir problemi açıkladı. **«Ben henüz yirmi yaşımdayım. Sadece babamın izniyle evlenebilirim. Fakat dindar olmayan biriyle evlenmeme asla müsaade etmez. Sizi ona takdim ettiğimde onu inandıracak şekilde papaz rolü yapabilir misiniz?»** Bu sorunun hemen arkasında gözlerinde Penelope'nin tanımadığı bir ışık parladı, fakat o sükunetle cevap verdi: «Evet, yapabilirim.» Onda bir ortak yan bulmak Penelope'yi hayran bırakmıştı ve kendisini her zamankinden daha fazla onunla birleşmiş hissediyordu. Babasına ondan evinde tesadüfen tanıştığı Mrs. Menteith'in bir arkadaşı olarak söz etti. Allah rızası için böylesine ağır işte çalışan bir yardımcıyı kaybedeceği düşüncesi kolayca anlaşılacağı gibi babasını müthiş öfkelendirmişti. Fakat Mrs. Menteith, Penelope'nin durumunu kuvvetlendirdi ve genç erkeğin dindarlığını, piskopos hamilerine müteşekkir olduğu istikbal görüşlerini parlak kelimelerle anlattı. Nihayet ihtiyar adam bu örnek insanı görmek ve şayet sınavdan memnun kalırsa nişan tarihini görüşmek üzere çağrılmasına razı oldu. Penelope bin bir korku içindeydi, çünkü sevgili Philipp'i bir hata yapabilir ve babasına hilekârlığı meydana çıkarma fırsatı verebilirdi. Fakat her şey tereyağından kıl çeker gibi kolay oldu. Genç adam ikinci papazı olduğu cemaatten bahsediyor; âmirlerini anlatıyor, papazlık makamının şimdiki sahibi doksan yaşında olduğundan dinsel törenleri üzerine aldığını belirtiyor ve hayatını adamayı umduğu kutsal eserin anlamını heyecanlı bir İlâhiyle bitiriyordu. Penelope belli etmeden derin bir nefes aldı, fakat genç erkek İsa Sirach'ın kitabını zikretmeye başladığında Philipp'in bir daha silinmeyecek şekilde babasının saygısını kazandığını memnunlukla anladı.

Bütün güçlükler ortadan kalktıktan bir hafta sonra düğün yapıldı. Penelope'nin köy hayatının yeterince tadını çıkardığını, sohbet etmek istediğinde neşeli insanlar arasında olup keyifli dakikalar geçirmek isteğinde olduğunu belirtmesi üzerine balaylarını Paris'te geçirdiler. Balayı günleri onun için bir hayal gibi geçiverdi. Kocası hâlâ cazipti ve senelerce frenlemek zorunda kaldığı delice fikirlerine karşı gelmiyordu. Sadece küçük bir bulut mutluluğunu gölgeliyordu. Masraf bakımından cimri davranıyor ve maddî nedenlerden ötürü Somerset'deki Poppleton köyünde yaşamak mecburiyetinde olduğunu anlatıyordu. Fakat onun anlattıklarından Sir Rostrevor ve Lady Kenyon'un oturdukları komşu sarayda görevli olduğu anlamını çıkarıyordu. Zaman zaman onun kendi durumunu açığa vurmadığına hayret ediyordu, fakat balayı öylesine mutluluk ve neşeyle doluydu ki, bunun üzerinde kafasını yormaya cesaret bile edemiyordu. Belli bir pazar gecesi yine Poppleton'da olmak zorunda bulunduğunu açıkladı. Gece geç vakit yaşadığı Rye House'a geldiler. Hava kararmıştı ve Penelope yatıp uyumaktan başka istek duymayacak kadar yorgundu. Kocası onu merdivenlerden çıkardı ve Penelope yatar yatmaz uyudu.

Ertesi sabah kilise çanının sesiyle uyandı ve kocasını cübbe giyerken gördü. Gözleri açılmıştı. «Neden bunu giyiyorsun anlamıyorum?» diye bağırdı. Kocası gülümseyerek: «Evet sevgilim, sana küçük bir itirafta bulunmamın zamanı geldi. İlânını okuduğumda önce meraklandım ve karşılaşmayı teklif ettim. Fakat seni görür görmez sevdim. Ve bu duygu villâya geldikten sonra daha da derinleşti. Seni kazanmaya karar vermiştim. Bu, doğrulukla mümkün görülmediğinden hileye başvurdum. Buranın papazı olduğumu senden daha fazla gizleyemem. Seni çok çirkin bir şekilde aldattığım doğrudur. Biricik özürüm büyük aşkımdır ki, başka şekilde seni elde edemezdim» dedi.

Penelope, bu kelimelerden sonra yataktan çıktı ve bağırmaya başladı: **«Seni asla affetmeyeceğim, asla, asla! Cezanı çekmelisin. Zavallı bir kızı alçakça aldattığın için pişman olacaksın. Senin bana yaptığın gibi ben de seni ruhani meslektaşlarına alay konusu yapacağım.»**

Bu arada kocası da giyinmişti. Penelope onu odadan çıkardı ve bütün bir gün öfkeyle başbaşa kaldı. Akşam yemeğine kadar kocası ne göründü ne de haberi geldi; gece elinde bir çay tepsisiyle göründü ve şöyle konuştu: **«Şayet beni cezalandırmak istiyorsan hayatta kalmalısın, hayatta kalmak için de bir şeyler yemelisin. Onun için çay tepsisini buraya bırakıyorum, fakat benimle konuşmak zorunda değilsin. Tepsiyi buraya koyup tekrar gideceğim. Afiyet olsun!»**

Önceleri azametli davranmak istiyordu, fakat ne kahvaltı etmiş, ne öğle yemeği yemiş ne de çay içmişti. Nihayet açlık galip geldi ve çay tepsisinde bulunanları tamamen yedi. Bununla beraber intikam plânından vaz geçmemişti.

Akşam yemeği ile tekrar canlanarak gecenin yarısını gelecek günler için geçici bir anlaşmayı saptayan vakarlı bir mektup yazmakla geçirdi. Büyük gayret sarfederek çeşitli fikirler ortaya attı. Nihayet rahatlamıştı. Kısaca şöyle yazmıştı :

Beyefendi,

Alçakça tutumunuzdan dolayı sizinle bir daha asla konuşmayacağımı şüphesiz tahmin edersiniz. Bana yaptığınızı dünyaya duyurmayacağım, zira bu kendi akılsızlığımı açığa çıkarmak olur, bununla birlikte herkese sizi sevmediğimi, sizin aldatıcı ve kör olduğunuzu hatırlatacağım. İtibarınız üzerinde etkisiz olmayacağından skandal yaratmaktan zevk duyacağım. Şayet bununla tüm ruhanileri gözden düşürürsem bu beni daha çok sevindirecek.

Hayatta tek hedefim sadece sizin beni alçalttığınız gibi benim de sizi mahcup etmem olacak.

Gelecekte sadece ismen tanıyacağınız karınız Penelope.»

Mektubu dışarıya bıraktığı çay tepsisinin üzerine koydu. Ertesi sabah üzerinde yalnız kahvaltı olmayan mektuplu bir çay tepsisi kapının önünde duruyordu. Önce onu küçük küçük yırtıp pencereden atması gerektiğine inanıyordu. Fakat daha sonra onun böyle durumlarda olduğu gibi utanç ve endişeyle dolu olduğunu, özür dilediğini ümit etmek galip geldi. Zarfı yırttı ve okumaya başladı :

«Bravo sevgili Penelope! Mektubun bir şaheser, eşi olmayan değerli bir suçlama. Şayet bana akıl danışsaydın daha iyi bir sonuç vereceğini sanmıyorum. Fakat intikamla ilgili noktada beklemek zorundayız. Senin sandığın gibi etkilemeyebilir de.

Daimi ruhani hürmetkârın Philipp.

Not: Garden • Party'i unutma!»

Balayında Philipp'in anlatmış olduğu sözkonusu garden party bugün Lord Rostrevor ve Lady Kenyon'un daveti üzerine Elizabeth stilindeki Mendip Palas'ta yapılacaktı ve daha çok genç kadının çevre sosyetesine tanıtılması için düşünülmüştü. Bir süre gidip gitmemesi hakkında tereddüte düştü, çünkü kocasının notu Penelope'yi çelişkiye düşürüyordu. Kendi kendine karar verdikten sonra partinin intikam savaşını sürdürmesi için fırsat olacağını anladı. Böylece binbir özenle giyindi. Öfkeyle parlayan gözleri her zamankinden daha karşı

konulmazdı. Hedefin çıkarı gereği kocasıyla arasındaki anlaşmazlığı belli etmemeye karar verdi ve birlikte kurallara uygun bir şekilde ortaya çıktılar. Öylesine şaşırtıcı bir güzelliğe sahipti ki erkekler onun görünmesiyle etraftakilerini unuttular. Fakat o kendisiyle tanışmak isteyen asil beylere dikkat etmeyerek gayet sade ve vakarlı davranıyordu. Nihayet bütün dikkatini Vikar üzerinde topladı. Vikar, yani Mr. Reverdy henüz gençti ve Penelope onun tutkusunun köyün arkeolojik durumu olduğunu bir kaç dakika sonra keşfetti. Vikar yakınlarda dev mezar olduğunu -mutlaka prehistorik değerinden olmalı-, fakat merakıyla baş başa kaldığını, kimseyi bu hâzineleri kaldırmak için harekete geçiremeyeceğini ciddiyetle anlatıyordu. Gözlerini açarak hayretle: «Rezalet, Mr. Reverdy!» dedi. Etkisi altında kalan Vikar Papazı hayat arkadaşından dolayı tebrik etti.

Vikar, ertesi gün arabayla Peppleton'dan onbeş kilometre uzaktaki ilginç arkeoloji kalıntılarını seyretmeye gitmek için Penelope'yi elde etti. Herkes izahatlarda bulunan Vikar'la, onu dikkatle dinleyen Penelope'nin köyden arabayla geçtiklerini gördü. Tabii bu, kimsenin gözünden kaçmadı. Özellikle dedikodu yapmayı görev edinmiş olan Mrs. Ouigley adında yaşlı bir hanımın Mrs. Ouigley'in aziz Mr. Arlington'a vermeyi düşündüğü bir kızı vardı ve sözü geçen bakireye önem vermemekle pek akıllıca davranmadığını söylemeye başladı. Vikar Penelope'yle önünden geçerken «Vay!» diye bağırdı. Bunu duyan herkes ne anlama geldiğini biliyordu. Ertesi gün Vikar'ın, papazın cemaat işleriyle görevli olduğu, evde bulunmadığı herkesçe bilinen bir saatte kolunun altında Somerset'in Arkeoloji'si adlı bir kitapla Rye House'a yürüdüğü görüldü. Vikar'ın kitabı teslim etmek için gerektiğinden fazla kaldığı tesbit edildi. Bundan başka Mrs. Ouigley'in -onun sayesinde bütün köye- arka merdivendeki konuşması ile, genç evlilerin ayrı odalarda yattığı açıklanıyordu.

Mrs. Ouigley'in işgüzarlığını bilmeyen zavallı Vikar, papazın eşinin ne kadar güzel, akıllı ve erdemli olduğunu anlatıyordu. Her kelimeyle hem kendisine hem de Penelope'ye isnat edilen suç, yükünü ağırlaştırıyordu. Sonunda Mrs. Ouigley daha fazla dayanamıyarak sevgili Vikar'ın selâmeti için kilise cemaat başkanı Mr. Glasshouse'a yazmanın görevi olduğunu belirterek papazın başka yere nakledilmesini tavsiye etti. Mrs. Ouigley'i tanıyan Mr. Glasshouse durumu feci olarak kabul etmeye niyetli değildi ve Vikar'a isabetli bir konuşmanın kâfi geleceğine inanıyordu. Kendisine Mrs. Arlington'la görüşmenin dünyanın en temiz şeyi olduğunu temin eden Vikar'ı ziyaret etti. Bununla birlikte Penelope'nin suçsuzluğunu başkanın uygun gördüğünden daha hararetli övmüştü. Bu yüzden Mr. Glasshouse hanımla bizzat görüşmeye karar verdi. Çay saatinde Aye House'a gelerek arkeoloji ile Vikar hakkında biraz abartmalı konuşan Penelope tarafından karşılandı. Gerçi Penelope, Mr. Glasshouse'un Mrs. Ouigley'in kendisine bildirdiğini söylediği dedikodu yaratacak fısıltıları incelikle söylemesine rağmen inkâr etmişti, ama bunu öyle bir ifadeyle söylemişti ki, başkanın Vikar'ın düşüncesizce hareket ettiğine kanaat getirdiğini itiraf etmek gerekirdi. O anda Mr. Glasshouse arkeolojinin onun zevkine göre ölü geçmişle çok fazla ilgilendiğini, Vikar'ın yerinde olsa canlı hayatı mezar taşlarına tercih edeceğini itiraf etti.

Penelope, «Alı Mr. Glasshouse ne kadar haklısınız» dedi, «size tamamen hak veriyorum. Sayın başkan lütfen bana hayatın hangi yönüyle ilgilendiğinizi anlatınız.»

«Ender kuşlarla» diye cevap verdi kilise cemaat başkanı. «Özellikle sadece emircik kuşlarının değil sabırlı gözlemcilerin sarıkanatlarla taltif edildiği Sedgemoor Bataklığı'nı ziyaret eden kuşlarla,»

Ellerini birbirine vurarak hayranlıkla başkana baktı ve Norfolk Bataklığı yakınında yaşadığını, keşif denemelerinde bulunmasına rağmen şimdiye dek sarı kanat görmediğini, bunun en büyük isteği olduğunu anlattı. Başkanın işini, ruhanî idareye karşı olan görevini unutarak Penelope'yi bu ürkek kuşun en severek sığındığı yer olan ıssız bir mevkide beraberce gözetlemeye davet ettiği acı olmakla beraber bir gerçekti. Penelope «Ah Başkan bey Mrs. Ouigley ne der buna?» diye sordu.

Başkan, kendini mümkün olduğu kadar hayat adamı gibi göstermeye çalışarak bir el hareketiyle yaşlı kadını değersizleştirdi. Başkan ikinci fincan çayı içmeye karar vermeden önce Penelope onun zorlamalarına dayanamıyarak ilk güzel günde küçük bir sefere katılmaya razı oldu. Ve gitti de. Fakat yer ne kadar ıssız olursa olsun Mrs. Ouigley'in ajanları görevlerini yapıyorlardı. Kaşla göz arasında gerekenden fazlasını öğrenmişti bile. Kilisenin anlayış göstermediğini sanarak Lady Kenyon'dan nezaket çerçevesinde yardım istedi ve aldığı haberlere göre başkanın dikkatini sadece kuşlara vermediğini açıkladı. **«Daha fazla konuşmak istemiyorum»** diyerek ilâve etti, **«çünkü hepsi de birbirine çok yakın şeyler. Sayın Lady, erdem yolunda olan bükülmez ve muhterem rahiplerimizi bile cezbeden bu kızı defedemez misiniz?»** Lady Kenyon ne yapılması gerektiğini düşüneceği cevabını verdi. Mrs. Ouigley'i tanıdığından Penelope'yi ziyaret ederek etrafta dolaşan konuşmaların kendisiyle ne ilgisi olduğunu sormayı uygun buldu.

Biraz sevimlilik ve güler yüzlülükle Penelope'den bütün hikâyeyi öğrendi. Lady Kenyon durumu feci bulacağına, gülmeye başladı. **«Sevgili çocuğum, siz işi kolaylaştırıyorsunuz. Bu örümceklenmiş ihtiyar adamların size karşı durmasını mı bekliyordunuz? Hayır, hayır onların gözleri size rastlamadan önce hayatlarında asla güzel bir kadın görmemişlerdir...»** «Siz hariç» diye atıldı Penelope. Fakat Lady Kenvon bu itirazı duymadı ve devam etti: «Hayır sevgilim, şayet intikamınız bir şeye yarayacaksa hazırlığınızı değerlendirecek biri üzerinde denemelisiniz. Ruhanilerini doğru yoldan ayırdığınız Glastonbury piskoposu bu duruma uygundur. Onda kendinize uygun bir eş bulursanız hiç şaşmam. Sizler için bir turnuva hazırlayacağım ve piskoposa hayran olmama rağmen tamamen tarafsız bir hakem olacağım. Ayrıca girişken ruhlu olmanıza sevindim.»

Glastonbury Piskoposu dinsel meslekte büyük kariyer yapacak kadar çok bilgili, bazı kimselerin akılsız diye tanımlayacağı kadar dikkati çekmeyen bir adamdı. Ona geçek bir skandal mal edilememesine! rağmen, güzel hanımların bulunduğu topluluğa değer verdiği ve onlarla sohbet ederken beklenilen ciddiyeti muhafaza etmediği herkesçe biliniyordu. Onunla çok iyi dost olan Lady Kenyon, Penelope ve felâketi hakkında bildiği her şeyi anlattı. **«Kız aslında kötü değil fakat çok öfkeli»,** dedi, **«bunun bir nedeni olduğunu da itiraf etmeli. Eleştirmeyi beceremediğimden ve hikâyesi de beni çok eğlendirdiğinden onu etkileyemedim. Fakat sayın piskopos, sizin benim yapamadığımı yapacağınıza eminim. Şayet razı olursanız onu size göndereceğim ve sonrasını göreceğiz.»**

Piskopos buna razı oldu ve Penelope onunla görüşmek üzere Mendip Palas'a uygun bir şekilde davet edildi. Yeni deneyimleri, kendine olan güveni kuvvetlendirmişti ve piskoposu parmağında oynatacağına hiç kuşkusu yoktu. Penelope hikâyesini anlatıyordu. Fakat o en dramatik yerlerde gülümsediğinden itidalini kaybediyordu. Nihayet Vikar ya da başkanın karşı koyamayacağı şekilde baygın baygın baktığında piskoposun gözlerini oynatması Penelope'yi korkuttu. Bunun üzerine tavrım değiştirerek, sade ve samimi davrandı. Piskopos

onun öfke ve hırsına rağmen Philipp'ini hâlâ sevdiğini fakat gururun bunu itiraf etmeye engel olduğunu söyletmeye çalışıyordu. Ona iyi davranan fakat ciddiye almayan Piskopos:

«Sevgili yavrum» diye söze başladı, «aksi tutumunuzun size sükûnet temin etmeyeceğine inanıyorum. Yeryüzünde size âşık olabilecek bir sürü akılsız adam dolaşmaktadır, fakat siz akılsız bir adamı sevemezsiniz. Ve sadece akılsız bir adam sizin hâlâ kocanızı sevdiğinizi fark edemez. Pek tabii size affedilmeyecek bir oyun oynamış, size hiç bir şey olmamış gibi davranmanızı öğütleyemem. Şayet başka şekilde mutlu olmak istiyorsanız budala papazların başını döndürmekten daha iyi bir yol bulmanız gerektiğine inanıyorum. Bunun ne olacağı sizin kararınıza kalmıştır, fakat bu her halükârda sonuçsuz intikamınızdan daha olumlu ve rahatlatıcı olmalıdır.»

Yavaşça elini okşadı ve sözlerine şöyle son verdi: «Sevgili yavrum, önce bunları bir kez düşünün ve kararınızı bana da bildirin.»

Penelope, biraz üzgün eve gitti ve haklı öfkenin bile zamanla hoşa gitmeyen bir tad verdiğini ilk kez anladı. Şayet hayatını değiştirmek istiyorsa karar vermek zorundaydı. Asla vaz geçmek istemiyordu. Bir köy papazının itaatkâr karısı olmaktansa babasının evine dönmeye razıydı. Bu yüzden geçimini sağlamak için bir imkân bulmalıydı.

Uzun bir mektupla Mrs. Menteith'e düğünden piskoposun ihtarına kadar olup bitenlerin hepsini anlattı.

Sonunda: «Sizden o kadar iyilik gördüm ki, daha fazlasını istemeye cesaret edemiyorum. Fakat belki de ayakta kalmama yardım edebilirsiniz. Bana bir iyilikte bulunup bunları konuşmak için Londra'da benimle buluşabilir misiniz?» diye ekledi. Londra'da buluştular ve neticede Mrs. Menteith terzisini Penelope'yi manken olarak alması için harekete geçirdi. Londra'ya yerleştiğinde kocası ile olan bütün ilgisini kesmişti.

Poppleton halkı onu tamamen unutmuştu. Mrs. Ouigley ve hiç söz etmemesine rağmen kocasından başka kimse onun yokluğunu hissetmiyordu. Güzelliği terziyi etkiledi ve yavaş yavaş moda desinatörlüğüne yeteneği olduğu ortaya çıktı. Çabucak kariyer yapıp üç yıl sonra da hatırı sayılır bir servet sahibi oldu. Babasından hasta olduğunu ve öleceğini belirten bir mektup aldığında firmaya ortak olmak üzereydi.

Babası mektubunda: **«Hem bana hem de muhterem eşine karşı çok kötü davrandın»** diye yazıyordu. **«Ölmeden önce sükûnet bulmak istiyorum. Şayet kısa zaman için de olsa eski evine dönersen memnun olurum.**

En derin sevgilerimle baban»

Kalbi sızlıyarak Liverpool Street Garı'na gitti. Kendine yer ararken ruhani kıyafet giymemiş olan kocasını gördü, mümkün müydü bu? Çok varlıklı görünüyordu ve birinci mevkie binmek üzereydi. Bir an birbirlerine baktılar. Nihayet kadın «Philipp!» diye bağırdı ve aynı anda da kocası «Penelope, daha güzelleşmişsin sevgilim» diye karşılık verdi.

Penelope: «Philipp anlaşmazlığımızı yaratan cübbeyi ne yaptın?» diye sordu.

«Güve yedi,» dedi. «Mucit olarak yetenekli olduğumu anladım ve kiliseye elveda dedim. Gelirim hayli yüksek ve İlmî bir aletin yeni patenti için bir kaç fabrikayı dolaşmak amacıyla Cambridge'deyim. Sen nasılsın? Hiç de yoksul ve zavallı görünmüyorsun!»

«Hayır, ben de ilerledim.» Kocasına başarılı kariyerini anlattı.

«Senin ne kadar akıllı olduğunu biliyordum» diye cevap verdi kocası.

«Ben de seni daima bir hilekâr olarak gördüm, fakat şimdiden sonra benim için fark etmez» diye Penelope bir açıklama yaptı. Trenin basamağında birbirlerine sarıldılar. Kondüktör, «binelim beyler» diye bağırdı.

Ve şayet ölmedilerse bugün de yaşıyorlardır.

Kaynak: BERTRAND RUSSELL, Hikayeler, trc: Hârika Aktel. Tel Yay. 1972, İstanbul, sh.34-50

ENDÜSTRİ TOPLUMUNUN GELECEĞİ/ Dora ve Bertrand Russell

Türkçesi: Melih Ölçer

GÜNÜMÜZDEKİ KARGAŞANIN NEDENLERİ

I

Tarih çağları boyunca bakıldığında, insan toplumundaki değişmelerin, zaman zaman birbirini tekrarlayan dönemler biçiminde geliştiği; zaman zaman ise tek yönde ilerlemeler gösterdiği görülür. Bu açıdan değerlendirilince değişim, devamlı olarak tekrarlanan, ama her defasında bir öncekinden daha yüksek perdeden ve daha kalabalık bir orkestra ile çalınan bir melodiye benzer. Bu melodide durgun bölümleri hırçın bölümler izler, sonra son kerte yüksek bir noktaya erişilir ve melodi yeniden başlayana kadar süren bir sessizliğe ulaşılır. Bugün, içinde bulunduğumuz, ya da sonuna ulaşmak üzere olduğumuz dönem işte bu yüksek noktaya bir örnektir. Eğer melodiyi tek başına ele alıp düşünürsek, hiçlikte yok olup gidiyor diyebiliriz; eğer yalnızca tekrarları düşünürsek, o zaman da bütün bu sürecin bir gereği yok demektir. Ancak dikkatimizi gelişen şeylerin, bir dönemi diğerinden ayıran etkenlerin üzerinde toplarsak, çağlar boyunca süregelen ilerlemelerin farkına varabilir; yüzeydeki gelgitlerin yarattığı çalkantıların derinliklerindeki düzenli hareketleri görebiliriz.

Eskiçağların Mısır ve Babil İmparatorluklarını Persler'in yıktığım biliyoruz. Pers İmparatorluğunu Makedonyalılar, Makedonyalıları Romalılar, Romalıları Germenler ve Araplar, Arapları Germenler tarihten silmişlerdir. Bu dönemlerin hepsinde de önce belli bir düzeye ulaşana kadar yükselip sonra eskiyerek yozlaşan uygarlıklar yıkılmış, onların yıkıntıları üzerine yenileri kurulmuş, bu yeniden kuruluşlar bazen uzunca süren kargaşa dönemlerinden sonra olabilmiştir. Bugün eskiyip yozlaşmış uygarlığımız da yıkılmaya hazır görünmektedir. Bizler bütün bu değişmelere bakıp yalnızca tarihin birbirini tekrarlayan hareketini görüyoruz: imparatorluklarda olsun, uygarlıklarda olsun, hayvanlarda görülenin aynısı olan şey: **Doğma, gelişip büyüme, yaşlanma ve_ ölüm...**
Buna karşılık bu uygarlıkların herhangi birisini kendinden öncekilerle karşılaştırdığımızda, özellikle iki bakımdan kesin ve belirli bir gelişme ortaya çıkmaktadır. Bunların birincisi bilginin artması, İkincisi düzenli kuruluşların, özellikle devlet örgütünün büyüyüp genişlemesidir. Bu iki alanda geçmişte görülen gelişmeler, günümüz için olmasa bile gelecek için umut beslemeyi haklı göstermektedir.

Bilginin artması ve devletlerin büyüyüp genişlemeleri, aynı zamanda hem birtakım iyiliklerin; hem de birtakım kötülüklerin kaynağıdırlar. Bilim, savaşları daha yıkıcı yapmış; büyük imparatorluklar ise bu savaşları yaygınlaştırmıştır. Ama bunlar kötülüklere yol açma özelliğine ne kadar sahip olurlarsa olsunlar, yine de son derece önemli gelişmelerin vazgeçilmez etkenleridirler. Bilgi yönünden bunun böyle olduğu tartışmasız kabul edebilir. Devletlerin büyüyüp gelişmelerinin zorunluluğu ve gerekliliği ise, dünyadaki kargaşanın

üzerinde durma; bunu giderme yollarını arama sonunda ortaya çıkmaktadır. Savaşları ortadan kaldırmanın biricik kesin yolu, uluslararasındaki anlaşmazlıkları yasalara göre çözebilecek kadar güçlü bir Dünya Devleti; ya da bir Üstün Devlet yaratmaktır. Böyle bir Dünya Devleti ise, ancak dünyanın çeşitli bölgeleri arasında, çok yakın ilişkiler kurulduktan sonra, düşünülebilir. Çünkü bu durumda hiç bir bölge, diğerlerinde olup bitenlere kayıtsız kalamayacaktır. Bugün bu aşamaya erişilmiştir: Son zamanlara kadar Uzak Doğu'nun Avrupa ile önemli ilişkileri yoktu. Kristof Kolomb'a kadar Amerika, kendi başına yaşayıp gidiyordu. Büyük Petro'ya kadar Rusya, Batı Avrupa Güçleri ile bağlantı kurmamıştı. Son Savaş ise, yıkıp yok etme gücünün sınır tanımamazlığı yanında, insanların çıkarlarının ortak yanlarını da gözler önüne serdi. Bu çıkar ortaklığı, her ikisi de bilimin ürünü olan mekanik buluşlarla endüstrileşmenin sonucudur. Çağımıza, geçmiş çağlara göre, iyi kötü her iki yönde de değişik bir özellik kazandıran etkenlerin en önemlisi bilimdir. Ve doğurduğu birtakım kötülükler yanında insanlığı geçmişte ulaşabildiğinden çok daha iyi koşullara kavuşturacak olan etken de yine bilimdir.

Bu genel çerçeve içinde, bugünkü kargaşanın ileride varacağı sonuç konusunda iyimser olmak, haklı bir dayanak kazanmış oluyor. Ama bugün için dünyanın görünümü korku vericidir; üstelik ne yazık ki, durum yakın zamanda daha da kötüye gidecek gibi görünmektedir. Eğer bu karanlık dönemde akıllıca davranmaya kararlıysak, eğer yakılıp yıkılmaktan doğacak zararları en aza indirmekte bize düşecek görevi yapacaksak, uygarlığı yeniden kurma döneminde bu işlemi en kısa zamanda ve en sağlam biçimde yürütme işini ciddîye alıyorsak; bu durumda şimdi var olan cesaret kırıcı her şeye, yakın gelecekte karşılaşacağımız bütün tehlikelere göğüs germeyi göze almalıyız. Bulgularımızı, tanımlarımızı, korkmadan, parti sloganlarına aldırmadan, yersiz umutların kolay avuntularına kapılmadan ortaya koymalıyız. Düşüncelerimize, çağımızın en yeni bilgilerini, en parlak ülkülerini katmak zorundayız. Hepsinden daha önemli olarak, gerçekleşmesini arzuladığımız hedeflerle aramızda kümeleşen karşı konulmaz güçlerin görüntüsünden doğabilecek yüreksizlik ve beceriksizlik duygularından kaçınmalıyız. Bu konuda başarıya ulaşabilmek için, siyasal güçlerin kamuoyu tarafından desteklenmedikçe etkinlik kazanamayacaklarını; kural olarak da kötülüklerin kamuoyunca desteklenmesine yalnızca bilgisizliğin yol açtığım hatırlamak yeterli olacaktır. Karşılıklı düşmanlıklar, çılgınlıklar ve asılsız görüşler arasında, gerçeklere yol açarak onların toplum çoğunluğuna ulaşmalarını sağlamak; ya da düşünceleri tutkular yerine verilere göre geliştirme alışkanlığını yaymak güçtür. Ama gerçekte insanlığın umutları herhangi bir siyasal iksire değil, bunlara dayanmaktadır.

Sağlam düşünce alışkanlığı ile bilimsellik, bugün bütün insanlık için her zamankinden daha gereklidir. Çünkü akıl dışı otoriteler üzerinde kurulmuş özdeyişler, varsayımlar artık yıkılmıştır. Tabular, dinsel inançlar, toplumsal gelenekler, uygarlaşmamış toplumlardaki düzenin (bu toplumlardaki düzene ne denli düzen denilebilirse) kaynağıdırlar. Bu etkenler, en sonunda, kuşkucu akıl bunların asılsızlığını gösterinceye kadar, birbirini izleyen kültür

aşamaları boyunca düzen kaynağı olmaya devam ederler. Asılsızlığın böyle ortaya çıkmasının bir örneği Atina'nın siyasal ve kültürel alanda en yüksek düzeyde olduğu sırada görülmüş; bunu izleyen kargaşanın sonunda Atina silinip gitmiştir.

Aynı durum İtalya'da on beşinci yüzyılın sonlarında olmuş; bunun sonucunda da İtalya, bağnaz İspanyolların eline düşmüştür. Bunlara benzer bir durum bugün bütün uygar dünyada oluşmaktadır: Geleneksel otoritelerin bağlayıcı güçleri, savaşla gevşemiş bulunuyor; insanlar artık birtakım kurallara, salt ataları da onlara uymuş diye boyun eğmiyorlar. Birtakım hakların kullanılmasından caymak için bunun nedenleri sorulmakta; üstelik ileri sürülen gerekçeler, yalnızca bunlara inanmaktan bencil bir haz duyanları kandırabilen asılsız gerekçeler olarak görünmektedir. Bu başkaldırma eğilimi erkeklere kargı kadınlarda, onları ezenlere karşı ezilen uluslarda, en çok da sermayeye karşı işgücünde görülüyor. Tarihin gösterdiğine göre bu eğilim tehlikelerle doludur. Ama ezilenlerin başkaldırmaları çok şiddetli bir çatışma olmadan başarıya ulaşır, yeni ve dengeli bir toplumsal düzen böylece kurulabilirse, yeni bir umut kapısı da açılıyor demektir.

Bugün birbirleri ile çatışan, bu çatışma sonucunda dünyaya biçim veren güçler nelerdir? Bunların birbirlerine göre ağırlıkları nedir? Aralarındaki çatışmaların sonuçları neler olabilir? Ben bu sorunların üzerinde, savaşanlardan biri gibi değil de, tarafsız bir bilimsel araştırıcı olarak durmak istiyorum.

Dünyada bugün etkinlikleri artan güçler yanında, gittikçe önemini yitiren güçler de bulunmaktadır. Bu İkinciler arasında etkilerini hâlâ sürdürenler varsa da, bunlar artık altın çağlarını geçirmiş durumdadırlar; —ve eğer uygarlığımız felâketten kaçınabilirse— gün geçtikçe de etkinliklerini yitireceklerdir. Önemleri büyüyüp artan güçler arasında ise özellikle ikisi, endüstrileşme ile ulusçuluk, diğerlerine göre öne çıkmış görünüyor. Bunların her ikisinin ardında da, kendisi siyasal nitelikli olmadığı halde, bütün siyasal olayları etkileyen bilim vardır.

Endüstrileşme ile ulusçuluğun her ikisinin de, birer tanesi güçleri ellerinde tutanlar; birer tanesi de kendilerini bu güçlerden kurtarmaya çalışanlar için olan ikişer biçimi vardır. Endüstrileşme akımının iki biçimi Kapitalizm ile Sosyalizm; Ulusçuluk eğiliminin iki biçimi ise Emperyalizm ile «ezilen uluslar için özgürlük sağlama» dır. Ezilen uluslar için özgürlük sağlama, Başkan Wilson'un «self-determination» [ulusların kendi kaderlerini kendilerinin seçme hakları, bağımsızlık.] deyimiyle dünyaya benimsetmeye çalıştığı kavramın aynısıdır. Ama savaştan üstün çıkanlar bu ilkenin yalnızca «itilâf Devletleri» nin düşmanları tarafından ezilen uluslara uygulanabileceğine karar verdiler; İtilâf devletlerince ezilen ulusların bağımsızlık istemeye hakları olamaz, denildi. Bundan dolayı örneğin bağımsızlık ilkesine, Ruslar tarafından, onların düşmanlarına bağlı topraklar açısından anlam verildi ve böylece kavram Sosyalizm ilkesine bağlandı. Oysa ki bağımsızlık ilkesi bütünüyle farklı bir düşünce ve duygu sistemine ilişkindir ve bununla **Karl Marx'ınkiler gibi temeli enternasyonalizm olan**

ilkeler arasında yüzeysel bir ilişkiden daha ileri bir yakınlık kurulamaz. Böylece dünya üzerinde dört büyük güç var demektir :

Endüstrileşmenin iki görünümü, yani Kapitalizm ile Sosyalizm;

Ulusçuluğun iki görünümü, yani Emperyalizm ve Bağımsızlık,

Dünyadaki kargaşalık, Kapitalizm ile Emperyalizm bir yanda, Sosyalizm ile Bağımsızlık öte yanda olmak üzere bu güçler arasında devasa bir çatışma biçiminde görünmektedir.

2

Endüstrileşmenin iki biçimi ile ulusçuluğun iki biçimi arasında pek çok ortak yan vardır. Ama siyasal ve askerî çatışmaların sertliği bu ortak özellikleri hem dünya kamuoyundan; hem de çatışan taraflardan gizlemektedir. Bugünkü durumu çözümleme çabalarımız sırasında doğru yoldan sapmamak için birbirlerine karşıt bu güçlerin aralarındaki bağlılıkları iyi görebilmemiz gereklidir.

Önce endüstrileşme deyince ne anladığımızı belirtelim.

Endüstrileşme, temel olarak büyük ölçüde sabit sermaye * yatırımlarına dayalı üretim ve dağıtımdır.

> ** Sermaye para değil, bir üretim aracıdır. Para ile sermaye satın alınabilir ve kural olarak yatırıma dönüştürüldüğünde de para bu amaçla kullanılmış olur. Ama sermaye parayı kapsamaz; makineler, tezgâhlar, demiryolları gemiler, vb.,'lerini kapsar.*

Başka bir deyişle endüstrileşme, işgücünün gereksinim ve isteklerimizi karşılayacak malların yapımı için gerekli aletlerin ve tezgâhların üretiminde, çok miktarda kullanılmasıdır. Bu, alet kullanma alışkanlığımızın bir bakıma devamıdır. Ekimden önce toprağı sürmeyi akıl eden ilk insan, endüstrileşmede de ilk adımı atmıştır. Sabanın kendisi bizim gereksinim ve isteklerimizin hiç birini karşılayamaz; ama açlığımızı gidermek için gerekli işgücü miktarını azaltır, işte endüstrileşme, bu alet yapma becerisinin gelişmesidir. Öyle ki giderek bu aletler, onların üretiminde ve kullanımında çok sayıda işçinin işbirliğini gerektiren modern makinelere, tezgâhlara dönüşmüştür. Endüstriyel üretim yönteminin örneği olarak demiryollarını ele alabiliriz. Demiryolu yapımı için başlangıçta büyük miktarda işgücü gereklidir; buna karşılık yapılıp bittiği zaman isteklerimizin hiç birisini kendi başına gideremez: Onu ne yiyebiliriz, ne giyebiliriz, ne de (önemli ölçüde ölüm tehlikesini göze almadan) üzerinde uyuyabiliriz. Demiryolu, örneğin bir somun ekmek gibi dolaysız yoldan tüketilemez; ancak kullanılabilir, yani ekmek ve diğer tüketim mallarının sağlanmasında ondan bir araç olarak yararlanılabilir. Bu yararlanma sonucunda ise, başka yollara göre daha az işgücü kullanılmış olur. Demiryolu yapılırken ve kullanılmasına başlayıncaya kadar onun yapımında çalışanlar kendi çalışmaları ile hayatlarını sürdüremezler.

Çünkü bu çalışmaları, onların yaşamaları için gerekli gereksinmeleri karşılamaz. Öyleyse bu işçiler başkalarının ürettikleri mallardan artanlar ile bakılıp beslenmelidir. Buna göre endüstriye ayrılan sermayenin arttırılması demek, gereksinmelerin giderilmesinde o gün için bir düşüş, bir azalma demek olacaktır: Endüstrileşme yolundaki bir toplum, gelecekte sağlayacağı daha geniş çaptaki gereksinme giderme olanakları karşılığında o günkü gereksinme giderme olanaklarını sürekli olarak kısıyor ve kısıtlıyor demektir.

Açıkça bellidir ki, endüstrileşme, onu başarı ile gerçekleştirecek toplumlar açısından belli birtakım özellikleri gerektirir. İlk olarak bu toplumlarda ortaklaşa yapılacak bir işe girişecek büyük işçi kitlelerine gerek vardır. Örneğin bir demiryolu tek bir kişi ya da tek bir aile tarafından yapılıp bitirilemez. İkinci olarak, böyle toplumlardaki işgücünü yönetecek olanlarda, ileride sağlanacak zenginliğe karşılık o günkü gereksinmelerin daha az giderilmesine razı olma eğilimi bulunmalıdır. Üçüncü olarak, bu fedakârlığa katlananların ileride bunun karşılığını görebilmesi için yeterince dengeli ve kararlı bir hükümet olmalıdır; yoksa herkes, **«Eldeki bir kuş daldaki iki kuştan yeğdir»** özdeyişini benimser. Dördüncü olarak, endüstriyel üretimin pek çok yönü karmaşık ve güç bir nitelik taşıdığından, elde oldukça büyük sayıda vasıflı işçi bulunmalıdır. Son olarak, yine böyle toplumlarda mekanik buluşları yaratmak ve onlardan yararlanmak için bilimsel bir birikim de bulunmalıdır. Bu son koşul, daha önce sayılanların hepsinden önemlidir: Endüstrileşmenin yakın çağların ürünü olmasının nedeni, daha önceki çağlarda yeterince bilimsel birikimin bulunmayışıdır.

Bir ülke endüstrileşme sürecinin başlangıcında iken, ekonomik düzenin oligarşik bir özellik göstermesi; gelişmiş ülkelerden büyük çapta borç sağlayamıyorsa halkın çoğunluğunun da ileri derecede fakirliğe düşmesi, hemen hemen kaçınılmaz olarak görünmektedir. Fakirlikle ilgili ilk sorunu ele alırsak, ülke henüz endüstrileşmediğinden üretim yöntemleri fazla verimli olmayacak; genel kural olarak en düşük geçim düzeyi için yetecek miktarlardan daha fazla mal her halde üretilemeyecektir. Böyle bir ülkede endüstriyi geliştirme çabalarının ilk sonucu, bir miktar işçiyi doğrudan doğruya üretken olan birtakım işlerden ayırmak; bunlara demiryolları, makineler yaptırmak; ya da üretilen mallan makinelerin satın alınacağı, çelik rayların yapıldığı ülkelere ihraç etmek olacaktır. Bundan dolayı da sürecin başlangıcında dağıtım yapılabilecek tüketim mallarının miktarlarında bir azalma görülecektir. Zaten ortada bir fazlalık bulunmadığından —çünkü ülke henüz endüstrileşmemiştir— böyle bir azalma, çalışanlar yönünden ciddî bir fakirliğe yol açacaktır. Bunu önlemenin yolu, ya çok yavaş endüstrileşmek; ya da ekonomik bakımdan gelişmiş ülkelerden büyük miktarda borç almaktır. Gelişmiş ülkeler ile ilişkiler dostça ise, genellikle bu ikinci yola başvurulduğu görülür. Ama Sovyet Rusya örneğinde olduğu gibi zıtlıklar ve uyuşmazlıklar gibi nedenlerle borç alma olanak dışı ise o zaman geriye kalan yöntemler, ileri derecede fakirliğe razı olma; ya da çok yavaş endüstrileşmedir.

Endüstriyel gelişmesinin henüz başlangıcındaki bir ülke için endüstri kesiminin ekonomik düzen yönünden oligarşik olması daha da kaçınılmaz bir durumdur. Endüstrileşmesini

tamamlamış ülkelerin en eskisi İngiltere'de, endüstri kesiminin kendi kendisini yönetmesi yolunda çok güçlü bir eğilim vardır ve bu eğilim anlayışla karşılanmalıdır. Bu, İngiliz işçi sendikaları arasında son derece canlılık ve güç kazanmış bir sosyalizm biçimidir. Ama buna karşılık aynı eğilim 1917, 1918 yıllarında Rusya'da da vardı; fakat bu eğilim günümüzde bütünü ile bastırılmış; otoritelerce bunun yerine fabrikalarda tek kişinin yönetimine, bütün endüstri kesiminin tepeden ve antidemokratik bir biçimde denetimine dönülmüştür. Bu farklılık, temelde bütünü ile gereksiz olan bir görüş ayrılığına yol açmış bulunmaktadır: Rus komünistleri ile onların Batı'daki izleyicileri, Rusya deneyinin, endüstrinin kendi kendisini yönetmesinin hiç değilse bugün için geçersizliğini kanıtladığını belirtirlerken; sendikacılık görüşünü tutanlar bu alanda Bolşeviklerin uygulamalarım eleştirmek zorunluluğunu duyuyorlar. Bana gelince, ben, kendi kendini yönetme konusunda İngiliz ve Rus Sosyalizmleri arasındaki ayrılığı, endüstriyel gelişmelerin farklı aşamalarının kaçınılmaz bir sonucu olarak görüyorum. Öyle sanıyorum ki siyasal çatışmaların savaş naraları apaçık gerçekleri örtmese, bu durum herkesçe de görülebilir. Rusya gibi henüz gelişmemiş bir ülkede endüstrinin kendi kendini yönetmesini nasıl açıkça olanak dışı görüyorsam; İngiltere'de bunun hiç bir aksaklığa yol açmadan uygulanabileceğini de aynı şekilde açıklıkla görüyorum. Bunun neden böyle olduğunu açıklamaya çalışacağım.

İlk olarak, yukarıda da gördüğümüz gibi, gelişmemiş bir ülkenin endüstrileşmesi, eğer bu ülke borç sağlayamazsa orta karar bir emekçi yönünden büyük ölçüde geçim sıkıntılarına yol açar. Bu sıkıntılar, endüstrinin gelişmeye başlamasından önceki dönemlerde çekilen sıkıntılardan daha da ağırdır. Eğer emekçiler ekonomide söz sahibi iseler, bu artan sıkıntıdan dolayı kızıp gücenecekler; çocukları ve torunlarına ileride sağlanacak yararlar için bugünden verilecek sözler onları yatıştırmayacaktır. İngiltere'deki endüstri devriminin ilk yıllarında, makineler, aynı miktar malı daha az işgücü ile üreterek işçilerin çıkarılmalarına neden oluyorlar diye, işçi grupları tarafından kırılmışlardır. Eğer işçiler o günlerde üretim yöntemleri üzerinde denetim yetkisine sahip olsalardı endüstri devrimi asla gerçekleştirilemezdi.

Ancak, henüz gelişme yolundaki endüstride kendi kendini yönetimi olanaksızlaştıran yalnızca fakirliğin geçici olarak artması değildir. Aynı zamanda —ki bu daha önemli bir nedendir— endüstri yeniyken, kişiler üretimi gerçekleştirecek büyük kitleler biçiminde örgütlenmeye ve aralarında işbirliği yapmaya alışkın değillerdir. Endüstriyel olmayan üretim tek kişinin, tek bir ailenin; ya da küçük bir ustalar grubunun işidir. Bu biçim üretimde yüzlerce, binlerce işçinin gönüllü olarak bir araya gelmelerini kolaylaştıracak gelenekler de yoktur. Yeni örgütler, gönüllü olarak pek ender durumlarda kurulur. Bir grup insanı, kendilerinin seçmediği yukarıdan saptanan ortak bir amaç için çalışmaya zorlamak, ancak yine yukarıdan uygulanacak bir güçle olabilir. Ama kişiler böyle çalışma alışkanlığım bir kez edinip de yararını görünce artık dışarıdan bir zorlamaya gerek kalmadan bunu sürdürürler. Bu, siyasal alanda da böyle olagelmiştir: Kralların daha önce sağlam ve düzenli devlet kurdukları yerlerde demokrasi başarıya ulaşmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin durumunu da bu

kuralın dışında saymayacağım; çünkü «Amerikan Anayasasının Babaları»nın siyasal gelenekleri, 17'nci yüzyılda İngiltere'de oluşan törelerden başka şeyler değildi. Yine aynı nedenle tek bir devletin ya da birbirlerine yakından bağlı birkaç devletin üstün oldukları bir dönemden geçmeden uluslararası bir dünya devletinin gerçekleşeceğine de inanmıyorum. Gerekli örgütlenme oluşunca, onun yapısı içinde çalışma alışkanlığı da edinilince, kendi kendini yönetim olanağı doğar ve özgürlüğe adım adım ulaşılır. Bu, endüstride de böyledir: Adına ister kapitalist, ister komünist denilsin; gelişmesinin başlangıcındaki bir endüstri az çok despot eğilimli olmak zorundadır. **Despotlar ise, birinci örnekte kapitalistler; ikinci örnekte devlet yetkilileridir.** Bolşeviklerin bütün denemelerinin doğruladığı bu görüşün, Hindistan'da da, Çin'de de, diğer gelişmemiş ülkeler için de geçerli olduğundan kuşkum yok.

Bu düşüncelerden anlaşılacağı üzere, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki gerçek farklar, her iki yanı tutan politikacıların sandıkları kadar büyük değildir. Belli birtakım özellikler endüstrileşmenin başlangıcında her iki düzende de görülür; endüstrileşmenin ileri aşamalarında ise yine her iki düzende de başka ortak özelliklere rastlanır. Bolşevik yönetimindeki Rus endüstrisi yüz yıl önceki İngiliz endüstrisini hatırlatmaktadır: çalışma sürelerinin uzunluğu, ücretlerin düşüklüğü, grev yasağı, işçilerin yöneticilerine boyun eğme zorunlulukları her iki durumun ortak yanlarıdır; ve her iki durum da endüstrileşmeyi yabancı sermaye yardımı olmaksızın geliştirme çabasının örneklerini ortaya koyduklarından, bu ortak yanların bulunması olağandır.

Yine yukarıdaki düşüncelerden anlaşılacağı üzere sosyalizmin amaçladığı iyiliklere, ancak endüstri gelişip toplumun alışkanlıkları da «endüstrileşince» ulaşılabilir. İngiltere, ya da Amerika'da sosyalizm kurulur ve buna uzun süren bir çatışmaya, ya da endüstride bir sarsıntıya gerek kalmadan ulaşılabilirse; çalışan her yetişkin vatandaştan günde dört beş saatlik işten fazlası istenmeyerek nüfusun tümüne büyük ölçüde yaşama ve geçim rahatlığı sağlanabilir. İşçiler edindikleri deneyimler sonucu kendi çalıştıkları endüstri kesimlerini anlamış, öğrenmiş; bu kesimleri yönetmekte de ustalaşmış olacaklarından, kurulacak sosyalist düzenin merkezden yönetilen bürokratik bir düzen olması da gerekmez. Bütün bu yararlara doğru adım adım yürütülecek bir yaklaşım, kapitalist düzenin bir anda bırakılmasını gerektirmeden; dolayısıyla endüstrileşmeyi ve giderek bütün uygarlık dokusunu topyekün bir sınıf çatışması ile büyük tehlikelere atmadan başarıya ulaşabilir. Buna karşılık henüz endüstrileşmemiş bir ülkede, bu ülke görünüşte ne kadar komünist olursa olsun, bu yararlar sağlanamaz. Çünkü böyle bir ülkede işgücünün sağladığı toplam üretim, yaşama ve geçinme için kesinlikle zorunlu olan miktarlardan pek fazla değildir. Bundan başka nüfus kitlesi içinde, endüstriyel üretim işlemlerinin demokratik açıdan yönetimi ve denetimi için gerekli bilgi, deneyim ve alışkanlıklar da yoktur.

Eğer bu düşünceler doğru ise, sınıfların çatışması çevresinde yoğunlaşan siyasal tartışmalar ne kadar önemli olurlarsa olsunlar; önce makinelerin, sonra onları kullanma deneyimlerinin Ve en son olarak alışkanlık ve geleneklerin daha büyük çaptaki önemlerini gölgeleyemezler.

Çünkü bir ülkedeki gelir dağılımı düzeni ne olursa olsun, o ülkenin ekonomik yaşamının genel çizgilerini bu etkenler belirler. Yine bu etkenler, biri sosyalist, diğeri kapitalist olan az gelişmiş iki ülkeyi; endüstride gelişmiş bir başka ülkeye benzemekten çok birbirlerine benzer duruma getirirler.

3

Endüstrileşmenin yanında çağımız dünyasına yön veren ikinci etkin güç ulusçuluktur. Endüstrileşme gibi ulusçuluğun da iki biçimi, iki görünümü vardır. Bunlardan birisi güçleri ellerinde tutanlar, diğeri kendilerini bu güçlerden kurtarmaya savaşanlar içindir. Güçleri ellerinde tutanların ulusçuluğu emperyalizm, ezilen ulusların ulusçuluğu bağımsızlık diye adlandırılır. Toplu endüstrileşme konusunda olduğu gibi ulusçuluğun bu iki biçiminin ortak özellikleri de, bunlar arasındaki çatışmaya katılanların sandıklarından çok daha fazladır.

Ama ilk önce ulusçuluktan ne anladığımızı açıklayalım.

Ulusçuluk, sürü içgüdüsünün gelişmesinden doğmuştur. Yani ulusçuluk bir insanın; kendi sürüsünü, içinde yaşadığı topluluğu; bağlı olduğu ulus olarak kabul etmesidir. Bir ulusu oluşturan şey için kesinlikle söylenebilecek tek söz, ulus kavramının coğrafî açıdan tanımlanabileceğidir. Bu konuyla ilgili olarak daha başka özellikler taşıyan gruplara, örneğin dinlere, mesleklere, belli bir sanat koluyla uğraşanlara, bilim adamlarına da bağlılık duyulabilir. Ama ancak kişinin bağlılık duyduğu grup coğrafî bir nitelik taşıyorsa buna ulus, bu bağlılığa da ulusçuluk denilebilir. Buna göre «Ulus» ve «Ulusçuluk» birlikte tanımlanmalıdır; çünkü bu kavramların her ikisi de coğrafî bir gruba yönelmiş bulunan sürü içgüdüsünden oluşmuştur. Sürü içgüdüsünün bu görünümünün diğer içgüdülerimize göre ve onların üzerinde dikkate değer bir üstünlük kazanmış bulunması, çağımızın bir özelliğidir. **Oysa geçmişteki birçok dönemlerde insanların bağlı oldukları topluluklar, onların yurttaşlarından çok dindaşlarından oluşmaktaydı. Dünya tarihini sınıflar arası bir çatışma biçiminde gören; feodal aristokrasinin yerini bur juvaziye; burjuvazinin de yerini proleteryaya bırakacağım belirten Marx ise; insanın sürü içgüdüsünü ulusunun değil, bağlı olduğu sınıfın yöneteceğine inanıyordu.** Bundan dolayıdır ki onun izleyicileri, işçilerin yurtseverlikleri karşısında şaşırmışlar; kapitalist sınıfın yurtsever görünümdeki tutum ve davranışlarım ise kuşkuyla karşılaşmışlardır. «Bütün dünya ülkelerinin işçileri, birleşiniz!» sözü, işçilerin topluluk içgüdülerini ülkelerinden ayırıp bağlı oldukları sınıfa yöneltmek amacını güden Marksça bir çağrıydı. Gerçi bu çağrı, son savaşın da gösterdiği gibi, bugüne değin en küçük bir başarı sağlayamamıştır; ama bu durumda kalacağı da kesin değildir. Rekabet insan yaradılışının içgüdüsel bir örneğidir. Uygarlık ilerledikçe birbirlerine rakip olan topluluklar, aileden kabileye, kabileden küçük uluslara, küçük uluslardan da büyük uluslara doğru, gittikçe büyüme eğilimi göstermişlerdir. Ulusçuluğun temeli ise insanın kendi ulusu ile diğer uluslar arasındaki rekabet duygusudur. Bu duygu vatandaşlara yönelik bağlılık ve iyi duygular yanında, rakip ulusların üyelerine karşı kin ve düşmanlık duygularım doğurur ve geliştirir. Ulusçuluğa bağlanmış kişi, kendi ülkesinin dünyanın en uygar ve en insancıl ülkesi olduğuna;

oysa düşmanlarının akla gelebilecek her türlü kötülük ve kıyıcılıktan suçlu bulunduklarına inanır. Bizler bu denli uygar ve insancıl olduğumuz halde onlar böyle kötü ve kıyıcı iseler, biz de onlara haklı olarak her türlü kötülüğü ve kıyıcılığı uygulayabiliriz. İşte ulusçuluğun özü budur.

Açıkça görülmektedir ki bu öz, niteliği gereği yanlış bir temele dayanmakta; bundan dolayı da savaşlara, zulme ve yıkıcılığa yol açmaktadır. Ulusçuluğa bağlı olanların inançları her ülkede başka başkadır. Almanlar kendi «kültür» lerine o kadar değer vermişlerdir ki; onu yaymak için bir Avrupa Savaşını göze alabilmişlerdir. Buna karşılık İngilizler de kendi kültürlerinin üstünlüğüne o derece inanmaktadırlar ki, benimsetmek için süngü ve kamçı kullanmaktan çekinmemektedirler.*

* Örneğin «Daily News»in 5 Ocak 1920 günkü sayısına bakınız: Amritsar da bir ayaklanma girişimi olmuştur. Ama hangi hükümet görevde olursa olsun, Hindistan'da özgürlük ile yönetim arasındaki çatışmalar olağan sayılagelmektedir. (Amritsar: Hindistan'da Pencap Eyaletinde bir kent. 1919 da kentte çıkan ayaklanmanın bastırılmasına sonradan «Amritsar Kıyımı» adı verilmiştir. Çev.)

Her ikisi de ulusçuluktan yana oldukları halde İngilizler ve Almanlar birbirlerinin görüşlerini kabul etmemektedirler. Hiç kuşkusuz ki bütün uluslardan daha üstün bir ulus varsa, o da (hangisi olursa olsun) okuyucunun bağlı olduğu ulustur. Öyleyse diğer bütün uluslar, ulusçuluk görüşünü benimsemekle büyük bir hata işlemektedirler: Bu uluslar, okuyucunun ulusunun üstünlüğü benimsemeli; onun isteklerine sessiz sedasız uymalıdır. Ama ne yazık! Diğer ulusların üstünlük iddiaları da, sanki geçerli temellere dayanıyormuşçasına ısrarlı; bizim gerçekten üstün olan ulusumuz örneğinde olduğu kadar da inançlıdır!

Ezilen ulusların tuttuğu ulusçuluk ile emperyalizmin arasındaki farkın küçüklüğü, ezilmekte olan herhangi bir ulus bağımsızlığına kavuşunca daha iyi görülür. Bu konuda Polonya'nın durumunu yeni ve göz kamaştırıcı bir örnek biçiminde ele alabiliriz. Ruslar Polonyalı'ları bir buçuk yüzyıl boyunca ezmiş; Polonyalılar bu süre içinde özgürlükten, bağımsızlıktan başka bir amaç gütmemişlerdir. Dünyadaki bütün özgürlük yanlıları Polonyalıları desteklemişler; onları, altında ezildikleri tiranlığı cezalandırmayacak kadar güçsüz, fakat asil ve uygar bir ulus olarak göre gelmişlerdir. Buna karşılık Polonyalılar ulusal bağımsızlıklarını kazanır kazanmaz, kendilerinin çar elinden çektiklerinin acısını çıkarmak amacıyla Ruslara karşı bir saldırıya girişmişlerdir. Bunda şaşılacak bir taraf yoktur; bu ulusçuluğa körü körüne bağlanmış bütün ülkelerden beklenebilecek doğal bir davranıştır.

Ulusçuluğun kötü etkilerine yalnızca yapay sınırlar, ya da diplomatların hataları yol açmaz; bazı ulusların ezen; bazılarının ezilen durumda olması da bu kötülüklerin başlıca etkeni değildir. Bazı ulusların ezen, bazılarının ezilen durumunda olması gerçekten de çok önemli

bir kötülüktür; ama bu, ulusların güçleri arasında tam bir dengenin sağlanamadığı dünyamızda ulusçuluk duygularının kaçınılmaz bir sonucudur. Uygar insanlığın büyük çoğunluğu, toplumsal borçlarının yalnızca kendi ülkelerine karşı olduğunu düşündükçe, dolayısıyla kendi ülkelerinin çıkarları için başka ülkelerdeki insanlara az ya da çok zarar vermeyi haklı gördükçe, hiç bir diplomatik uyuşma ya da siyasal reform yaşanılır bir dünya yaratamaz.

Zayıf uluslar büyük güçlerle savaşırlarken bağımsızlık ilkesine tutunurlar. Ama bağımsızlığın kendisi ulusçuluk değildir. Bağımsızlık aslında enternasyonalist açıdan ulusçuluğa karşı çıkmak için kullanılan bir araçtır. Ulusçuluk görüşünün gerçek izleyicisi, dostluk gerekleri diğer ulusların isteklerine karşı haksever görünmesi gerektirse de, bağımsızlığı yalnızca kendi ülkesi için ister. Eğer ulusçuluk eğilimi bugünkü etkinliğini sürdürürken bağımsızlık ilkesi de güçlü uluslara karşı gerçekleştirilip uygulanacaksa, o zaman bu bağımsızlık ilkesi uluslararasındaki sınırların düzenlenmesinde bulunabilecek en iyi yöntemdir. Ama ulusçuluk eğilimi bugünkü gibi kaldıkça bunun başarıya ulaşması olacak gibi görünmüyor. Çünkü böyle bir durumda sınır boylarındaki ordular tetikte bekleyecek; uluslararası alışveriş güçleşecek; ticarî ilişkiler kurulup sürdürülebilirse, bu, ulusların birbirlerine karşı düşmanlıklarını körüklemekte kullanılacak; en küçük uyuşmazlıklardan savaşlar patlak verecek ve o zaman galipler bağımsızlık ilkesini unutup gideceklerdir. Ulusçuluğun doğurduğu kötülükler önceden bize uygun gibi görünen hiç bir formülle giderilemez. Bu kötülükler bugün ezilmekte olan ulusların görüşlerine sımsıkı sarılmakla da yok edilemez. Çünkü eğer söz konusu görüşleri savunmada başarıya ulaşırsak bu kez o uluslar ezen durumuna geçeceklerdir. Ulusçuluğun kötülüklerini gidermenin tek yolu, ulusçuluk eğiliminin gücünü kırmak; insanların duygu ve enerjilerini ulusçuluk rekabetinin yararsız uğraşından başka yönlere çevirebilmektir. İleride yeri geldiğinde bunun olup olmayacağı; olursa nasıl olabileceği sorunlarına eğileceğim. Kanım odur ki, bu, bugün için uygarlığımızın karşı karşıya olduğu en önemli sorundur. Hatta bu sorun, daha iyi bir ekonomik düzen kurulmasından da önemlidir.

Bu kesimde çağımız dünyasına yön verdiklerine inandığım iki önemli etken üzerinde durdum. Bu etkenleri, birbirleriyle olan ilişkilerini gözönüne almadan ayrı ayrı açıkladım. Oysa bunların arasındaki ilişkiler hem çok önemli hem de çok ilginçtir. Endüstrileşme, ulusçuluğun güçlenmesine birçok bakımdan katkıda bulunduğu gibi; tarihte ilk kez bütün dünyayı kapsayacak bir uluslararası devletin teknik olanaklarını da hazırlamıştır. Sosyalizm, enternasyonalizmi ve ezilen ulusların kurtarıcılığını savunurken, emperyalizm, ulusçuluğu, emeği ile geçinenleri sosyalist düşüncelerden saptırmanın bir yöntemi olarak benimsemektedir. Emekçilerin yabancı uluslara düşmanlık duymaları sürdürülebilse kapitalistlere o kadar kızmaya zaman bulamayacakları düşünülmektedir. Bütün bunlar, uygarlığımızı yıkıma götürebilecek olan çatışmayı incelemek için gerekli etkenlerdir.

Bu belirtilenlerden başka, geçmişten günümüze dek ulaşmış, eski önemlerini yavaş yavaş yitirmekle birlikte hâlâ güçlü olan etkenler de vardır. El sanatları, eski tarım yöntemleri, din, düşüncelerin anlatımında izlenen alışkanlıklar, bunlar arasındadır. Çağımız düşüncelerinin birbirlerine rakip olan önderleri karşılıklı bir çatışma ile birbirlerini susturmaya çalışırlarken eskiden kalma bu etkenler yeniden güç kazanıyor. Öyle ki, bu gidişle kesin üstünlüğün bu eski güçlere geçmesi hiç de olanak dışı görünmüyor. Ama bütün bu olanakların üzerinde, ilerideki kesimlerde, ayrıntılı olarak duracağım.

Sh: 17-29

EĞİTİM

Eğitim konusu, evrimden yana kişilerin üzerinde durmak zorunda oldukları konuların en zorlarından birisidir. Toplumsal gelişmenin anahtarı olarak ilk bakışta eğitim görülür. Çünkü kuşkusuz daha iyi eğitim diğer alanlardaki evrimlerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırır. Ne var ki bugünkü eğitim düzenimizin pek çok kötü özellikleri, endüstriyel uygarlığımızın da zarar gördüğü başka kötülüklerin sonuçlan niteliğindedir. Eğitimin bu kötü özellikleri, ekonomik düzen değişmedikçe köklü bir iyiliğe dönüştürülemez. Bununla birlikte öğretmenler ve — daha az etkili olarak— ana babalar arasındaki ortak görüşlerle bazı başarılar sağlanarak bugün için eğitim düzeni daha az zararlı bir özelliğe kavuşturulabilir. Toplumda rekabetin ve haksızlığın azalacağı bir örgütlenmeyi amaçlayanlar için bu yönden hedef alınacak bir tek görev yeri değil aynı anda hedef olarak alınacak birbirlerine bağlı birçok görev yeri vardır. Çünkü bir yerde değişiklik başka yerlerde de değişikliklere neden olur. Bu kesimde «Utopia» ülkesindeki eğitim üzerinde duracak değiliz; eğitimin bugünkü durumuyla taşıdığı önemli kötülükleri gidermek için hemen şimdi nelerin yapılabileceğini araştıracağız. Konumuzla ilgili olarak hemen bütünüyle ilköğretim üzerinde durmaya kararlıyım; çünkü bir kitabın da üzerinde durduğu en önemli ve en geniş kapsamlı olgu budur.

Kitabımızın üzerinde durduğu temel sorun, endüstrileşmenin gerektirdiği maddî yönden bir ömekleşme ve büyük çapta örgütlenme ile; yaşamın maddî olmayan yönünün gerektirdiği içtenlik, farklı ve özel olmanın nasıl bağdaştırılabileceğidir. Bu sorun en keskin yönüyle eğitime bağlanır: Endüstriyel bir toplumdaki eğitimde de, fabrika yapısı mallarda her zaman görmeye alıştığımız sakatlık ve bozuklukların bulunması kaçınılmaz mıdır? Eğitim düzenimizin gençlerimize aşıladığı mekanik hayat görüşü ve alışkanlıklar olmadan endüstride makineleşmenin yararlan elde edilemez mi?

İlköğretim bugün büyük ölçüde devletçe sağlanmakta; küçük bir bölümü ise yine devletin yardımıyla kilise tarafından yönetilmektedir. Her iki bölümün de yanlış ve aksak yanları vardır; ama bunlar birbirlerinden farklı aksaklıklardır. Devlet yönetimindeki eğitim; ulusçuluk; rekabet ve başarının üstün tanıtılması; makineleşmeye tapma; bir örnekliği ve biteviyeliği sevme; kişilik sahibi olmayı kötü görme gibi çağımız dünyasının bütün kötülüklerini içermektedir. Kilisenin eğitimi ise aynı şekilde ulusçudur; ama diğer yönlerden

çağdaş değil; ortaçağ tutumunu izlemektedir. Kilise eğitiminin amaçları, otoriteye boyun eğme alışkanlığını yaratmak; erken başlayan ve sık sık tekrar edilen öğretilerin yarattığı «hipnotizma» etkisi ile boş şeylere inandırmak; topluluk duygusu yerine üstün bireylere bağlılığı yaymaktır. Çocukların kafalarına ve gönüllerine devletin mi, kilisenin mi daha çok zarar verdiğini söylemek gerçekten güçtür.

Eğer yaygın ve zorunlu eğitimin uygulanması ilke olarak benimsenirse, bunun paraca devlet tarafından karşılanması kaçınılmazdır. Ancak bu zorunluluğun kapsamı içinde de iki yoldan birisi seçilebilir: Devlet eğitimi kendisi yönetip yürütebileceği gibi yalnız denetimle yetinerek eğitimin yürütülüp yönetilmesini özel örgütlere bırakabilir. İlk bakışta ikinci yol, farklı çözüm ve yöntemlere yol açıp ana babaların kendi isteklerine uygun okul seçme olanaklarını arttıracağından, daha iyi gibi görünür. Eğer kilise kurumu olmasaydı bu görüş şimdikinden daha fazla bir gerçeklik kazanırdı. 'Ama uygulamada geniş çapta eğitim yapma görevini yüklenen tek kurum kilisedir ve kilise bunu, çocuklarımızın düşünme yeteneklerini körletmek için yapmaktadır. Çünkü düşünen insanların çoğu, geleneğin hiç bir çeşidini benimsemezler. Böyle bir görüşü ileri sürmenin sertliğini bilmiyor değilim; ama düşünmeyi engellemeyi amaçlayan bir eğitim biçiminin de iyi olduğu en azından kuşku götürür, öyleyse devletin dışında çeşitli örgütlerin eğitim yaptırmalarının, yarardan çok sorun yaratacakları yukarıdaki görüşe göre ortadadır.

Ancak devletten başka örgütlerin eğitim yaptırmalarından yana başka görüşler de vardır: Devlet bugün için eğitim yaptırma yetkisini devredeceği örgütlere karşı tarafsız değildir; örneğin Katolik ve Anglikan Kurumlarım bu amaçla benimseyip onların okullarını paraca desteklediği halde sosyalistleri aynı amaç yönünden kabul etmemektedir. Eğer Bağımsız İşçi Partisi ilkokul açmaya kalksa şimdi egemen olan devletin, sözü geçen Partiye de din kurumlarına yaptığı gibi yumuşak ve olumlu davranacağı düşünülemez.*

*«The Times»te çıkan Melbourne, 20 Temmuz 1923 günlü bir telgrafta şöyle denilmektedir : New South Wales'in Adalet Bakanı, Sydney kentinde Komünist Pazar okullarının bulunduğunu ve buralarda nelerin öğretildiğini duyunca büyük bir telâşa kapılmıştır. Parlamentoya sunacağı ve kendisinin hazırladığı tasarıda, 15 yaşından küçüklere devleti ve düzeni yıkıcı öğretileri okutanlara 3 ay hapis ve 50 dolar para cezasını önermektedir.» Muhafazakâr milletvekilleri, burada da buna benzer yasaların çıkarılmasına çalışmaktadırlar. «The Times», (27 Şubat 1923) (Pazar Okulu). Din eğitiminin yapıldığı okul; ya da kurslar. (Çev.)

Bununla birlikte çok uzak olmayan bir gelecekte bu durum düzelebilir; eğer düzelirse de çok sayıda işçi çocuğu kapitalizmin yargılarından arınmış bir eğitim görme olanağına kavuşurlar.

Bu, bir İşçi Partisi Hükümetinin işbaşına geçer geçmez düşünmesi gereken konulardan birisidir.

İkinci olarak bugün devlet de, kilise gibi, yalnız düşüncesizlerin ya da çıkarcıların bağlandıkları birtakım boş inançlara önem vermektedir. Ulusçuluk, Kapitalizm, otoritelere boyun eğme, Devletçe yürütülen eğitimdeki bu dayanaksız inançların bir bölümünü oluşturmaktadır. Hiç kuşkusuz bunlar zararlı inançlardır. Bunlar için söylenebilecek tek iyi şey, devletin yarattığı bu zararlı inançların, kilise doğmalarına göre benimsenmelerinin daha kolay olduğu; öte yandan bu inançların düşün dünyasının büyük bir bölümünü kapsamadıklarıdır. Bu nedenlerle bu inançların kazandırılması din eğitiminin gerektirdiğin den daha az yapaylıkla ve çağdaş düşün akımlarından fazla kopmadan sağlanabilmektedir. Ancak bu özellik geçicidir. Devlet kendi durumunun sarsıldığını hissettikçe çocukların çağdaş düşüncelerle ilgilerini kesmeye, sunî bir akılsızlık yaratmaya daha çok yönelir. Bugüne değin devletin kiliseye üstün olması devletin hücum ve eleştiriye daha az uğramasıdır. Bu durum değişmeye başladığında devlet de kilise gibi karanlık amaçlara yönelebilecektir.

Ne var ki devletten yana; ya da ona karşı neler ileri sürülürse sürülsün, daha uzun bir süre eğitim devletin elinde yürütülecek gibi görünmektedir. Bu durumda gerekli olan soru şu olmaktadır: Devlet eğitiminin kötülüklerini azaltacak bir etken var mıdır?

Ana babaların ortak görüşleri fazla önemli sayılamaz. Ana babalar genel olarak çocuklarının ekmek parası kazanmak için gerekli bir şeyler öğrenmelerini isterler. Bu arada eğer kendileri dindarsa çocuklarına da din kural ve inançlarının öğretilmesini benimserler. Ancak ana babalar öğretilen şeyler o gün egemen olan görüşlere göre çok aykırı değilse, çocuklarının nasıl bir hayat görüşü kazandıkları ile genel olarak pek ilgilenmezler. Ayrıca ana babaların büyük çoğunluğu, eğitimin ne denli kuru ve mekanik olduğunu görecek düzeyde eğitimden geçmiş de değillerdir.

Bu durumda bütün umut öğretmenlerdedir. Öğretmenler, öğretim uygulaması istenilen düzeyde yürütüldüğü sürece, tam bir bağımsızlık üzerinde ısrar edebilirler. Başka bir deyişle, devlet okullarında çalışan öğretmenler, kendi görüşlerinden; eğitim sırasında belirttikleri görüşlerden; okul dışı yaşam ve çalışmalarından dolayı kınanmamalarını isteyip bunu sağlayabilirler. Bunun için aranacak tek koşul öğrencilerinin bilgilerinde gerçek bir yanlışlığın olmamasıdır. Bugünlerde İngiltere'nin birçok yerinde öğretmenlerin bağımsızlığını büyük ölçüde zedeleyen tuhaf bir girişim göze çarpmaktadır: Bununla evli kadın öğretmenlerin işten çıkarılmalarım demek istiyorum.[Bu tutuma İşçi Partisinin şiddetle karşı koyuşu ile ilgili olarak «Dail Herald'ın 3 Mart 1923 günlü sayısına bakınız.] Evli kadınların bekârlardan daha iyi öğretmenlik yaptıkları savunulamaz. **Tersine, bekâr kızların bir yaştan sonra sinir dengelerinin bozulduğunu, histeriye tutulma olasılıklarının arttığını; böylece normal bir yaşam süren kadınlara göre daha kötü öğretmen olabileceklerini herkes bilir. Ama ne yazık ki hiç bir eğitim yetkilisi eğitimi düşünmez.**

Öğretmenlerin bağımsızlıklarıyla ilgili daha önemli bir engelleme girişimi son birkaç yıldan beri New York eyaletinde uygulanmaktadır. [21 Şubat 1922 günlü «The New Republic'»e bakınız.] Bu eyalette hiç bir okulun, bütünüyle özel kaynaklardan beslenenlerin bile «eğer buralarda izlenen eğitimde egemen hükümetlerin zorla, eylemle ve yasa dışı yollarla devrilmesine ilişkin öğretilerin okutulduğu görülürse» varlıklarını sürdürmelerine izin verilmemektedir. New York eyaleti okullarında hiç kimse eğer «Bu Eyalet Hükümetine ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine sadık ve bağlı» değilse yasalara göre öğretmenlik görevi alamamaktadır. Aynı şekilde «Bu Eyaletin Hükümetinden ya da Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinden başka bir Hükümeti» savunursa yine öyle bir kimseye öğretmenlik yaptırılmamaktadır. Bu yasal hükümleri koyan Lusk Komitesi, yürürlükteki toplumsal düzeni benimsemeyen öğretmenlerin Komite bürosuna teslim olmalarını; bütün öğretmenlerin «toplumsal değişme kurumlan ile savaşmaya istekli» olmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu, Bolşeviklerin, işbaşına geldiklerinden beri yürüttükleri tutumun aynısıdır. *

*Bolşeviklerin eğitim politikalarının resmî açık'&ması için Lunat- charsky nin Communist International - 1919 Yıllığında çıkan yaygın eğitimle ilgili üç makalesine bakınız. İngiliz Dominyonlarının hiç değilse bazılarında da eğitim politikası en azından N ew York Eyaletindeki kadar kötü dür. «The Maoriland Worker, Siegfried Sassoon'un bir şiirini yayımlama suçunu işledi diye mahkemeye çağrılmıştır. Noah AbletVin Outlines of Economies'i, Friedrich Engels'in Socialism, Utopian and Srirntific'i, ülkeye girmesi yasaklanan kitaplar listesine eklenmiştir, öğretmenler, hatta üniversite profesörleri ve (bir dereceye kadar hükümet denetiminde olan) işçi Öğretim Derneği okutmanları düşünce özgürlüklerinden caymak; ya da işlerinden olmak durumundadırlar. İşçi Öğretim Derneği okutmanlarından birisi kısa bir süre önce Bolşevik görüş yanlısı diye işten çıkarılmıştır. Maori dil ve kültürü üzerine ders veren bir diğerine, Komünist Partisi'ne yakındır diye yeniden görev verilmemiştir. Oysa derslerinde komünist propagandası yaptığı yolunda en küçük bir kanıt bulunmuş değildir. Yirmi yaşlarında başarılı bir öğrenci olan Miss Weitzel «Comunist» adlı gazeteyi satıyor diye Yüksek öğretmen Okulundan çıkarılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki göçmenlik yasalarına göre adı geçen ülkedeki ailesinin yanma da gidemeyen Miss Weitzel, şimdi hizmetçilik ve garsonluk yaparak geçimini sağlamaya çalışmaktadır.» «Dail Herald», 14 Ocak 1922.)

Yine bu, hangi devlet varlığını tehlikede görürse o devletin benimsediği tutumdur. Ama buna öğretmenlerin de uymaları gereklidir: Bu, kafası ya da yüreği olan hiç kimsenin, son derece korkak olup düşüncelerini kendine saklamaya razı olmadan, öğretmen olamaması demektir.

Bu durum yine öğretmenler tarafından düzeltilebilir. Bunun için öğretmenler kendi mesleklerinin üstünlüğünü ve şerefini göz önüne alarak çalışmalarında kararlılıklarından cay

mamalıdırlar. Ulusal öğretmenler birliği çok güçlü bir örgüttür. En üstün öğretim ülküsünü benimserse daha da güçlü ola bilir.

Öğretim yetersizliği; yani gerekli öğretimi yapamama dışında öğretmenlerin görevlerinden alınmaması üzerinde ısrarla durulmalıdır. Böyle bir nedenle bir öğretmen işten çıkarılınca, Ulusal öğretmenler Birliği kendi yönünden de inceleme yapıp durumun gerçekten böyle olduğu, başka saklı bir nedenin olmadığı yolunda kendini ayrıca inandırmalıdır. Bu düzeye ulaşılınca okul müdürlerinin Merkezî Eğitim Kurumu ve mahalli Eğitim Müdürlükleri karşısında bağımsızlıklarını adım adım arttırmaya yönelmelidir. Doğaldır ki bu yapılırken üstün düzeyde öğretim yapılması sürekli olarak kollanacak ve gözetilecektir. Okul müdürleri ders kitaplarını seçmede ve müfredat programlarını daha üstün düzeye çıkarmada özgür olmalıdır. Bütün bunlar eğitim yetkililerinin açısından zorluk çıkaracaktır. Ama eğitim yetkilileri kolay iş görsünler diye eğitimin niteliğinden caymak, olacak şey değildir.

Öğretmenlerin «tarafsızlıklarını korumaları» yani yalnızca Merkezî Eğitim Kurumunun çoğunlukla saptadığı görüşleri öğretmeleri diye bir şey olmamalıdır. En iyi öğretmenler tarafsız olmayanlardır; bu öğretmenler coşkuludur, eğitim çalışma ve uygulamalarına görüşlerini de katarlar. Öğrencilerin tarafsızlığı ise, gerçeklerin genel olarak benimsenen şey olduğu inancına götüren renksiz bir eğitim ile değil, onların farklı ön yargılara sahip öğretmenlerle karşılaştırılmalarıyla sağlanır. Bu yöntemin sonucu bütün aşın görüşler hakkında kuşku duymaya varırsa bundan iyisi de olamaz; çünkü günümüz dünyasının gerek duyduğu şey de budur.

Eğitimi uygularken öğretmenler öğrencilerin düşünce ve davranışlarını kaçınılmaz olarak etkilerler. Eğer öğretmenlerin kendileri birtakım ülküleri benimsemişlerse, bunları öğrencilerinin bir bölümüne olsun aşılayacaklardır. Bunu söylerken Katoliklik, Sosyalizm; ya da başka bir «izm»le ilgili propagandayı düşünmüyorum. Şu durumuyla eğitim içinde bu yolda gereğinde çok propaganda zaten vardır. Demek istediğim, «izm»lerden daha belirsiz şevlerdir: Aydın dürüstlüğü, hoşgörü, geniş görüşlülük, bilim sevgisi; başka bir deyişle aydın olmanın erdemleri diye adlandırılacak nitelikler... **Küçük bir çocuk doğal olarak kendisinin bağlı olduğu yanın güçlenmesinden hoşlanır: Manchesterli bir çocuk Liverpool takımının övülmesine dayanamaz.** Ancak oyunda haklıdan yana olmak nasıl öğretilebilirse düşüncede de hakkı teslim etmek öğretilebilir. Ne yazık ki oyunda hakkın teslim edilmesi kuralının düşünceye uygulanmasına kötü gözle bakılmaktadır, örneğin savaş sırasında düşmanın yanlışlıklarını reddeden bir kişi vatan haini diye görülür.

Öğretmenlerin benimsedikleri belli bazı görüşler öğrencilerde karşı durma tepkisine yol açar. Ama yine de öğretmenlerin gerçekten benimsedikleri görüşler öğrencileri de aynı yöne yöneltir. Öyleyse öğretmenlerin benimsemeleri gereken ülküler neler olmalıdır?

Bir eğitim düzeninin ulaşmayı istediği iki temel amaç vardır: İyi yurttaş; ya da iyi insan yetiştirmek. Geniş bir hayat görüşü açısından bakılırsa bu iki amaç birbirine zıt değildir; ama yöneticilerin bakma eğiliminde oldukları dar açıdan değerlendirilirse bu iki amaç arasında önemli ölçüde zıtlık görülecektir. Mekanik görüşün tutsağı olan kimseler iyi insan yetiştirmeden çok iyi yurttaş yetiştirmeye önem verecekler; iyi yurttaş yetiştirme yöntemini de iyi insan yetiştirme üzerinde hiç durmadan izleyeceklerdir. Ben hükümetlerin iyi yurttaş yetiştirme anlayışlarında üç tehlikeli yanılgı görmekteyim:

İlk olarak, kadın erkek herkes dünyanın değil; tek bir devletin yurttaşı olarak görülmektedir.

İkinci olarak devlet; yada mahallî idare, kendi yurttaşlarınkinden başka ve daha üstün bir iyiliğe sahip diye varsayılmaktadır.

Üçüncü olarak düşünülen bu iyilik; ya da yarar, bireylerin düşünsel yeteneklerine bağlı değil de; yalnızca mekanik yöntemlerle sağlanabilen bir iyilik ya da yarar olarak görülmektedir. Bu yanılgılardan ilkinin; yani ulusçuluğun, makineleşme ile yapısal bir bağlılığı yoktur. Ancak ulusçuluğun bugünkü büyük gücünü kazanması endüstrileşmenin ulusal kapsamda gelişmesiyle olmuştur, öyleyse ulusçuluğun makineleşme ile mantıksal bağlılığı yoksa bile gerçek bir bağlılığı vardır.

Doğaldır ki bir kamu eğitimi düzeni, hiç değilse kişilerin çağdaş bir toplumdaki işlevlerini yapmalarını sağlayacak gerekli bilgileri onlara vermelidir: Herkes okuryazar, basit toplama çıkarma işlerini yapabilir olmalıdır vb... Zamanla devlet bu en az bilgi düzeyini arttırır; sonunda bu düzey önemli ölçüde yükselir. Ancak ben isin önemli olduğu kadar üzerinde anlaşmaya varılmış denilebilecek bu yönü üzerinde değilim. Üzerinde duracağım konular aykırı görüşlerin çıkabileceği konulardır.

Öğretim süreci içinde öğretmenler belli düsünsel alışkanlıkları verebilirler. İşte tartışma burada başlar: Öğretmen hangi düşünsel alışkanlıkları öğretip kazandıracaktır? Bu alanda çok sayıda seçenek vardır. Cizvitler iyi bir öğretim verme süreci içinde, Katolik Kilisesi'nin dogmalarını hiç tartışmadan benimsemeyi öğretirler. Amerika'da ilkokullar çocuklara yüzde yüz Amerikalı olmayı; yani Amerika'nın bir Taun Cenneti olduğunu, anayasalarının tanrısal bir esinden doğduğunu, milyonerlerinin pazar okulu erdemlerine örnek meydana getirdiklerini öğretirler; bunlara inandırılırlar.

İngiliz İlkokulları İmparatorluğumuzun büyük ve erdemli olduğunu, Hindistan'ı ezmediğini, Çin'e zorla afyon sokmadığını, Afrika'da bir insanlık örneği meydana getirdiğini, bütün Almanların kötü olduğunu öğretirler. **Rusya'daki ilkokullar komünistlerin erdemli, anarşistlerin kötü, burjuvaların sapık olduğunu; sosyalist devrimin çok yakında bütün Avrupa'yı saracağını; Komünist Partisinde emperyalist eğilime yer olmadığını, çünkü emperyalizmin kapitalizme dayandığını öğretirler.** Japonlar Mikado'nun Tanrısal olduğunu, güneş tanrısından geldiğini, Japonya'nın dünyanın diğer bölgelerinden daha önce

yaratıldığını, bütün bunlardan dolayı Japonlar ne derse Çinlilerin boyun eğmelerinin gerektiğini öğretirler. Bildiğim kadarı bunlara benzer görüşler Uruguay'da, Paraguay'da, San Marino'da da öğretilmekte; bütün bu ülkeler Tanrının kendilerini üstün kıldığını, komşularından çok daha üstün olduklarını söylemektedirler. Kısacası nerede bağımsız bir ülke varsa; o ülke, okuma yazma öğretme tekelini, gençlere birtakım gülünç inançları aşılamada kullanmaktadır. Bu inançların amacı ise gençlerin kıyım eğilimlerini arttırmaktır.*

> * Fransız Eğitim Kurumunca Alsace – Lorraine'de kullanılmak üzere benimsenip onaylanan bir okuma kitabında yazılanlar: «Unutmayın. Hatıranızdan çıkarmayın. Küçük Fransızlar. Fransa'ya saldıran, onu Büyük Savaşa girmeye zorlayan Almanya'dır... Almanlar akıl almaz bir kıyımın suçlusudurlar: Çocukları sakatlamış ve öldürmüşlerdir, kadınları ve yaşlıları vurmuşlardır... Almanya'ya sonsuzluğa dek lânet yağsın. Güzel vatanımız Fransa ve onun dostlarının zaferleri ölümsüz olsun.» («Dail Herald», 15 Mayıs 1922)

Yine bu inançları güçlendirmek için özel bilinçsel alışkanlıklar üzerinde durulur: Bir şeyi fazla incelemeden benimseme, gözü kapalı peşin yargılar, toplu yabanıllık; hepsi de ilkel insanlarda olup eğitimin yumuşatacağı umulur nitelikler... Dünyayı yönetenler erdemin yanlış ve yalan şeyler öğretilerek kazanılacağına ve gerçeği bilenlerin kötü kişiler olacağına inana gelmektedirler. Buna asla katılmıyor ve inanmıyorum. İnandığım şey gerçek tutkusunun bütün erdemlerin temeli olduğu; yalanlara dayanan «erdemlerin» 'zarardan başka bir şey sağlayamayacağıdır. Buna yalnızca bir İnanç olarak da bağlanabilirim; ama bu inancın gerçekliğini kanıtlayan pek çok örnek vardır. Ulusçuluk bu örneklerin en göze çarpıcılarından birisidir. **Tarih öğretim kitaplarının yurtseverlik nedeni ile bile bile yazılan yanlışlarla dolu olduğunu dünyadaki bütün eğitim bakanları bilirler.** Tarih öğretiminin yanlışlarla dolu olması çok önemli değildir; asıl kötüsü bu yanlışların savaş olasılığını arttırıcı nitelikte olmalarıdır. Ekonomik alanda enternasyonalizmin önemi yolunda sosyalistlerce çok şey söylenmiştir. Ama eğitim alanında enternasyonalizm de en az birincisi kadar önemlidir. Bütün uygar ülkelerde çocuklara aynı tarih öğretilirse, ülkeler birbirlerine daha az düşmanlık beslerler; ayrıca hiç bir ülke bir savaştan galip çıkacağına yüzde yüz güvenemezdi. **Okul kitaplarının yazımı ve tarih öğretmenlerinin eğitim yönetimi uluslararası bir otorite tarafından yapılmalıdır. Bugünkü uygulama, her ulusun kendisinin haklılığı ve gücü konularındaki kendi inancını; sonuç olarak da savaş hevesini arttırmaktadır. Gerçekten de yanlış tarih öğretiminin amacı bu olsa gerektir.**

Bunun doğurduğu kötülük o kadar fazladır ki sonunda eğitimin bütün genel yararını silip süpüreceğe benzer. Rusya, ya da Çin'deki cahil köylüler ulusçu değildirler; çünkü ulusçuluk gibi geniş kapsamlı ve soyut bir kavramı bilinçlerinde canlandıramazlar. Ülkeleri savaş halinde iken bunu hükümetlerinin bir sorunu diye görür; kendilerine düşen rolün emirlere gönülsüzce uymak olduğunu düşünürler. Rusya ve Çin'in diğer ülkelere, İngiltere. Fransa ve

Almanya kadar zarar vermeyecek durumda olmalarının nedeni budur. Eğer Rusya ve Çin ilköğretim düzeylerini Batı Ülkelerinin ulaşmış olduğu düzeye getirebilirlerse; onlar da kendi kalabalık nüfuslarına, gecen savaşı olası yanan «ulusçuluk körlüğünü» kazandırabilirler. işte o zaman Batı Avrupa'nın küçük ulusları Macbeth'in dediğinin çıktığını görüp pişman olacaklardır:

Kanlı öğretiler döner dolaşır da
Onları öğreteni yıkar

Ulusçuluğun kötülüklerinin güçlenmesinden doğan ve önümüzde biriken tehlike bulutları dağıtılamaz değildir. Bunun için yapılacak şey eğitimin yanlışlar yerine gerçekleri öğretmeye yönelmesi; ya da eğitim yetkilerinin, gençleri şimdi yaşamakta oldukları coğrafî bölgelerin değil de bütün dünyanın gelecekteki yurttaşları olarak görebilmeleridir.

Öte yandan ulusçuluğun kötülüklerinin körüklenmesinin bütün suçunu yanlış eğitime yüklemek haksızlıktır. Bir kişinin kendi grubuna bağlılık duyması; grubunun (gerçek, ya da hayal ürünü) başarılan ile göğsünün kabarması, diğer rakip gruplara karşı düşmanca duygular beslemesi insanlardaki içgüdünün görünümleridir. Eğitimini yaptığı, bu içgüdüsel duygulara dayanıp onları belli bir yöne yöneltmektir. Eğitimi yönetenler de bu içgüdülere sahiptirler ve gerçekliğine inandıkları şeylerin tersini bilinçlerini kullanarak yapamamaktadırlar. Ama içgüdülerine uymanın sonucunda Batı uygarlığının yakın gelecekte yıkılıp gideceğini görebilirlerse; diğer konular için olduğu gibi bu konuda da eğitimin, akılcı bir öngörü ile kaba içgüdüleri denetim altına almak; tutkuları düzenleyerek yaşamı kolaylaştırmak amaçlarına dönük olması gerektiğini anlayabilirler. Bugün özel yaşamamızda pek azımız adam öldürürüz; ama ilkel bir kafatası avcıları topluluğunda çoğunluk adam öldürür. Böyle ilkel topluluklarda kişilerin adam öldürmeleri için gerekli içgüdüyü güçlendirmek amacıyla elden gelen her şey yapılır; bizim toplumlarımızda ise bu içgüdü —bir avuç kişi bir yana— başarıyla bastırılmış durumdadır. Ne var ki savaşlarda topluca kıyım açısından izlediğimiz yol kafatasçılarının kişisel katilliklerinin aynısıdır. Tek tek kişilerin adam öldürme içgüdülerini engellemek için yararlandığımız yöntemler, aynı içgüdü savaş tutkusu biçimini aldığında da onu engelleyebilir. Bu yöntemler eğitim alanında uygulanmalı; öldürme içgüdüsü tohumlarını ulusal silahlanma ve uluslararası gerginlik ağaçlarına dönüştüren şimdiki yöntemlerin yerini almalıdır.

Bütün insanlığın bir tek büyük aile olduğu; uluslar ayrımının yapaylığı inancı gençlere çok kolay aşılanabilir. Bunun için gerekli olan da eğitimin bu yöne yöneltilmesidir. İnsanların atalarından ve insanın ortaya çıkışından başlayan gelişmeleri, tüm ulusların katkısı ile gerçekleşen bir bütün olarak açıklayan H. G. Wells'in «Dünya Tarihinin Ana Çizgileri» adlı kitabı gibi eserler, daha insancıl bir görüş yaratmada kesinlikle Agincourt, Trafalgar, Lexington ve Saratoga konu ve olaylarını anlatan yurtseverce eğitimden daha etkilidir. Belki de bir şeyden nefret etmek içgüdülerimizin bir gereğidir. **Ortaçağda şeytandan nefret**

ediliyordu; bunun insanlara bir zararı da yoktu. **Ama bugün savaşta olsun, barışta olsun şeytanın varlığına inananlar kalmamış gibidir, öyleyse insanların komşu ülkelerdeki hemcinslerinden nefret etmelerini önlemek istiyorsak yeni bir nefret konusu bulmalıyız,** örneğin insanlar Mani dinine, cehalete, salgın hastalıklara karşı nefret duyabilirler. Bunlara düşmanlık duymak yararlıdır ve ufak bir mantık çabasıyla bu duygular nefret içgüdümüzü doyuracak duruma getirilebilir. Diğer insan topluluklarından nefret ise kötülüklere yol açar. Eğitim düzeninin yalanlar ve düşmanca kötülüklerle bu nefreti amaçlaması doğrusu çok yazıktır. Ama yine yazıktır ki Çin bir yana bütün büyük uluslarda durum budur; Çin ise böyle olmadığı için diğer büyük uluslar karşısında zayıf duruma düşmüştür.

Şimdi eğitimimizdeki ikinci yanılgıya gelmiş bulunuyoruz Bu yanılgı bugünkü eğitim düzenimizde güçlenme olanağın,' bulmaktadır. Bu yanılgı devletin ya da toplumun, bireyler için gerekli olandan daha değişik bir «iyiliğe», sahip olduğu ve bu «iyiliğin» bireylerin iyiliğinden daha üstün bir iyilik olduğu yolundaki sanıdır. Bu, benim «yönetici yanılgısı» adını önerdiğim yanılgıdır. Doğaldır ki kişilerin ancak belli birtakım nitelikleri içeren topluluklarda mutlu yaşayabileceklerini söylemek yanılgı değildir: Robinson Crusoe'nin (sözgelimi) Perikles çağında Atinalı bir yurttaş kadar mutlu olabildiğini öneriyor değilim (Perikles çağı da bizim çağımızdan daha iyi olmayabilir, ama o çağın iyiliğini Varsaymak yanlış değildir ve ben Perikles çağını burada yalnızca örnek gösterme amacıyle belirtmekteyim.) Karşı durmaya çalıştığım yanılgı, bazı toplulukların, içlerinde yaşayanlara iyi şeyler sağladıkları yolundaki olgu değildir. Ama kişilerin yaşamlarındaki bütün iyi şeyler alınıp götürüldükten sonra sırf devlete, ya da topluma bağlı iyi, ya da kötü bir şeylerin kalacağı yolundaki kanıdır. **Bu kuram Hegel tarafından savunulmuş, onu izleyen bazı İngiliz düşünürlerince de benimsenmiştir. Kuramın hayli karmaşık olan gerekçesi daha önce de birkaç kez belirttiğim nedenlerle bana göre bütünüyle yanlıştır.** Burada gerekçeleri üzerinde yeniden duracak değilim; ancak konumuzla ilgili sonuçlarına eğileceğim.

Devlete ya da topluma bu garip değeri veren kuramı benimseyenler, buna toplumun «organik» açıdan değerlendirilişi diyorlar. Bu adlandırma yanıltıcıdır; çünkü birbirleriyle ilgili bölümlerin ortak amacı sağlaması yönünden toplumlar organiktirler. Bu, tıpkı canlıların organlarının ortak olan yaşama amacına dönük çalışmalarına benzer. Bu örnek, toplumların organik nitelikleri yolundaki görüşün fazla incelenmeden benimsenmesine yol açabilmektedir. Ne var ki söz konusu kuramı savunan toplumbilimciler burada «organik» deyimini kendilerine özgü özel ve felsefî bir anlamda kullanmaktadırlar. Onların demek istediklerine göre toplum, birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen, az çok işbirliği yapan kişilerden kurulu değildir: kendi başına bir yaşam ve bir kişiliği olan bir kavramdır. Söz konusu kuramcılar kişilerin kendi kafalarına, kollarına, ayak parmaklarına ayrı ayrı bağlı olmayan; kendi bütünlerine bağlı olan iyi şeylerden yararlandıklarım, hoşnut olabildiklerini öne sürerler; bunun gibi devletlerin de, tek tek, yurttaşların yaşamlarından ayrı birtakım iyi şeylere sahip olduklarını söylerler. Bunun sonucu olarak kuramcılar tıpkı insan vücudundaki

organlardan beklenenin insanın bütün olarak yaşamına dönük çalışmaları olduğu gibi; yurttaşlardan da devletin yaşamasına dönük görev yapmalarını ve bu amaçla yaşamalarının beklendiği görüşüne inanırlar. Böylece devlete olan görevimiz komşularımıza olan görevlerimizden daha büyük bir ağırlık kazanmakta; devletin iyiliği ve yararı, yurttaşların çoğunluğuna zarar veren yöntemlerle de olsa korunması gerekli bir özellik kazanmaktadır.

Bu görüş, uygulamada aristokrat ve mekanik bir toplumun övülmesine yol açmaktadır. Uygulamada «devletin yararı» «devlet adamlarının yararı» demek olmaktadır. Bunu çıkar sağlama anlamına söylemiyorum: «Devlet adamlarının yararı» ndan demek istediğim zenginlik ya da bencillerin genellikle peşinden koştukları şeyler değildir. Gerçi işin içinde bunlar da olabilir; ama iyi yetişmiş kişiler bunlardan uzak durmayı başarabilirler. Öte yandan bu kadar belirgin olmayan başka bazı çekici şeyler vardır ki bunlardan kaçınılması daha zordur; insanlar bilinçaltlarının etkisiyle bunlara yönelme eğilimindedirler. Devlet üzerine kafa yoran bir kişi belli düzendeki bir devlet çeşidi üzerinde durmaya başlar; önünde sonunda bu devlet düzeninin iyi olduğu kanısını benimser. Yöneticilik eğilimi olan bir kimse, yönetim tarafı ağır basan; sıkı bir düzenin egemen olduğu; yurttaşların her birisinin büyük makinede bir vida rolü oynadığı bir devlet düzeni özler: Ama böyle bir devlet, kişilikleri başka olan kimseler; örneğin artistlerce yaşanmaz bir düzen özelliğinde olacaktır. Ne var ki sonuncu kişiler kendi kişiliklerinin yapısı dolayısıyla politikacı, yönetici, ya da girişimci olamazlar. Böylece tek bir eğilim ve istek; hem de pek yaygın olmayan eğilim ve istek «devletin iyiliği»ni saptamada egemen olmuş olur. «Devletin iyiliği»ne inanç sürdükçe bu eğilim kendi isteklerini topluluğa zorla benimsetir; çünkü bunlar devlet kişiliğinin istekleri diye varsayılır. Bu, sonuç olarak, birtakım masum kişilerin yetkililerce suçlanması; yavaş yavaş sanatın, bilimin ve giderek yaşamdan zevk almanın yok edilmesidir.

Devleti organik açıdan değerlendirmeyi savunanlar, bunun mekanik görüşün karşıtı olduğuna inana gelmişlerdir. Bu, şaşılaşacak bir yanılgıdır. Çünkü makinenin parçalan da tek bir yararlı amaca yönelik olarak hep birlikte çalışır ve parçalar ayrı ayrı pek az değer taşır; öyleyse makine de bir anlamda organiktir. Gerçi makineler organik olma özelliğine hayvanlar kadar iyi bir örnek değildir; ama bizler canlı organizma değil; makine yapabildiğimiz için toplumumuzu da «organik» yapmayı isterken düşünebildiğimiz örnekleri makinelere benzetiyor; çünkü toplumu canlı nasıl yapabileceğimizi bilmiyoruz. Ayrıca mekanik endüstriyel düzenin gelişmesi ile de toplumlar bu açıdan organikleşmişlerdir. Çünkü bu düzen insanların büyük örgütler içinde birbirleriyle işbirliği yaparak çalışmalarını gerektirmiştir. Ayrıca ticaret, insanları eskiçağlara göre birbirlerine çok daha fazla bağımlı kılmıştır. Böylece makineleşme «devletin iyiliği» inancım doğurmuş; giderek bu iyilik, ne üretildiğine bakılmadan —ister yararlı mal, ister zehirli gaz üretsinler— makinelerin bolluğu anlamına gelmeye başlamıştır.

Bu alanda şaşılacak şeylerden birisi de Marx’ın izleyicisi olan, Marx’ın Hegel’den aktardığı bütün görüşleri sürdüren Bolşeviklerin, yurttaşların iyilikleri karşısında devletin iyilik ve

üstünlüğünü şiddetle savunanlar arasında olmalarıdır. Bencil olmayıp toplum yanlısı görünen Bolşevikler bile, içinde yaşayanlara mutluluk verip vermeyeceğine aldırmaksızın kendiliğinden iyi olacağına inandıkları bir toplum yaratma peşindedirler. Kendileri farkında değil görünüyorlar ama, amaçladıkları toplum durumları iyi yöneticilerden başka hiç kimseye mutluluk getirecek değildir. Aynı şekilde Kayzer ve Junker'ler de, Almanlar'ın değil; Almanya'nın iyiliği peşinde idiler. Ama bu iyiliğin aslında kendilerinin yararına bir iyilik olduğu ortaya çıktı. Kendimizden de örnek verelim: İngiliz İmparatorluğunu yüceltenler İmparatorluğun adına bütün yurttaşların eziyete katlanmaları gereğinden yanadırlar, buna katlanmayacak olanlar, kendi isteklerine uyan bir İmparatorluğu isteyen yöneticilerdir. Aynı şeyleri Amerikalı tröst kralları ve yöneticiler için de söyleyebiliriz. Bütün bu durumlardaki kişiler, yönetici yanılgısına karşı sürekli uyanık bulunmadıkça, kendi isteklerine uyan bir kamusal iyiliğin peşinden giderler.

Bu görüşün zararı yalnızca onun haksızlığından ileri gelmemektedir. (Söylemek istediğim üçüncü nokta ile ilgili olarak) Sıradan bir yönetimin eğilimi, üretilen mal ve hizmetlerden ikinci kalite ve makine işi olanlara değer vermeden yanadır.

Büyük sanatçılar, büyük düşünürler, büyük din adamları büsbütün farklı değerlendirme ölçülerini uygularlar: Bunlar tek tek kişileri, içtenliği överler, dıştan bir baskı ile zorlanan hayata değil, kendiliğinden yaşanılan hayata güzel derler. İnsanları, yöneticilerin ellerinde yoğrulmaya uygun bir araç değil; bilinçsel ve ruhsal yönlerden özgür birer varlık yapmak isterler. İsa'nın, Buda'nın, Lao-Tze'nin öğretileri de bu yoldadır. Kişilere ve kişiliğe değer verme Shakespeare in eserlerinde de görülür. Galile'nin engizisyona direnmesi de kişiliğin üstünlüğüne dayanır. İnsan hayatının en üstün nitelikleri, kişinin kendine olan saygısına ve döneklik etmemesine bağlıdır. Kendi yaşamının amaçlarını dıştan gelen baskılarla saptayan kişiler esirlikten başkasına lâyık olamazlar.

Bugünkü devlet eğitimimiz, devletin çıkarma uygun yurttaşlar «üretmeye» ağırlık vermekte, içtenliği özendirmek istememektedir; çünkü içtenlik düzeni aksatıp bozar. Benzerlikten, kişisel yargıyı ezmekten, yöneticilere boyun eğmeye ve düşmanlardan nefrete şartlandırılmış toplum yaratmaya doğru bir eğilim vardır. Uygarlığımız savaşlarla yıkılmaktan kurtulsa bile devlet eğitiminin bu özelliği düşünsel bir esirliğe yol açmakta olduğundan, buna dur denilmezse, giderek bilimde ve sanatta değerli ne varsa; hatta insan sevgisi diye ne varsa ölecek, içtenliğin ortadan kalkacağı ortamda yaşama sevinci de kalmayacaktır.

Demokrasinin bu kötülükleri kendi başına yenebileceği sanılmamalıdır. Çünkü söz konusu kötülükler hükümetlerin biçimiyle ilgili değil; güçlülük dereceleriyle ilgilidir. Hükümetlerin güçlü, yöneticilerin yetkili olduğu ortamda, yöneticilerin eğilimleri (pek az görülen ayrıcalı durumlar bir yana) mekanik olmadan yanadır. Çoğunluk grupları da azınlıklar kadar sert tutumlu olabilir. Yenilik yaratan ya da yenilik peşinde koşanlar ise hemen hiç bir zaman çoğunluk olamazlar. Kişiliğe ve kişisel çabalara değer verme, benzerliğin ortadan kalkması,

gelişmenin temel koşullarıdır. Geleceğimizi tehdit eden şey herhangi bir sınıfın üstünlük kazanmasından çok politikacılar ve yöneticilerin üstünlükleridir. Önceleri bu kişilerin güçleri çok sınırlı idi. Şimdi ise endüstrileşme ve onun sonucunda savaşların etkinliklerinin artması ile devletin gücü, insanlık tarihinde görülmedik derecede artmıştır. **Tek bir Dünya Devleti yaratıla bilse de tehlike yine devam edecek; ama bu durumda onu önlemek daha kolay olacaktır.** Bugün için dünyada çok sayıda devlet olduğuna göre bütün büyük devletlerin amacı savaştan üstün çıkmaktır. Devletlerin şaşılacak ölçülere ulaşmış yetki ve güçleri bu amaca yönelmiştir. Söz konusu amaca, kişiliğe değer verilerek ulaşılamayacağı açıktır; bundan dolayı savaşa hazır olmak için sıradan insanların mekanik esirlere dönüştürülmesi büyük bir ağırlık kazanmıştır. Bütün bu eğilimlerin dünyadaki bellibaşlı ülkelerin eğitim düzenlerini nasıl etkilediği ne kadar söylense azdır.

Bu düşünceleri belirtirken eğitim konusundan uzaklaştığım düşünülebilir. Ancak bir eğitim düzeni, kendini yaratan toplumun ülkülerini benimser; bu nedenle ülkülerde bir reforma gidilmeden, eğitim düzeninde de reform yapılamaz. **Eğer öğretmenlerin yetiştirilmesinde yetkili olsam özellikle iki şey üzerinde dururdum:**

Bunlardan birincisi şudur: **İnsanın topluma karşı ödevi herhangi bir sınıfa, ya da bir ulusa yönelik olmaktan çok bütün insanlığa yöneliktir.**

İkincisi ise, **iyi denilebilecek toplumların iyi insanlardan kurulu toplumlar olduğu; yani böyle toplumlarda yaşayanların yıkıcılık ve düşmanlıklardan uzak, özgür bir hayat sürmeleridir.**

Birinci nokta ile ilgili olarak moral bir gelişmenin giderici etkisi olmadan bilimin sürgit yeni yıkım araçları bulması sonucu uygarlığımızın karşı karşıya olduğu tehlikeye ilgi çekmek istiyorum. Bu tehlikeyi pek çok kişi görmekte, ancak bunların içinde pek azı hükümetlerden ve topluluklardan gelen savaş yanlısı baskılardan kendilerini kurtararak ulusçuluğun bugünkü biçimiyle insanları suça yönelten bir kötülük olduğunu kabule yanaşmaktadırlar. Bütün bu tehlikeleri göstermek her öğretmenin başlıca ödevi olmalıdır; öğretmenler tarafsızca yargılara varabilmeyi, kimseden yana olmadan gerçekleri aramayı, parti sloganlarına kapılmamayı öğretmelidir. Ayrıca farklı gruplar ya da ulusların kötülüğü konusundaki doğal eğilimi de gidermeye çalışmalıdırlar. Başarılı bir propaganda ile başımızdakilerin nefret etmemizi istediklerinden bizler de haksız yere nefret etmeye yöneltiliyoruz. **Bu nefretin etkisiyle yaptığımız şeyler sonucu, kendilerinden nefret ettiklerimiz de bize karşı nefretle doluyorlar. Böylece haksız nefret dünyadaki kötülüklerin kaynağı oluyor.** Cezalandırmak insanların eksik ve yanlış yanlarını düzeltmek için iyi bir yöntem olmadığı gibi bu hakkı kullanacak kadar masum kişi de yok dense yeridir. Bugünkü durumda düşmanlarımızın günahını biliyor; ama kendimizin kileri bilmiyoruz. Böylece haksız nefret karşılıklı düşmanlıkları körüklemekten başka şeye yol açmamaktadır: Amerikalılar Japonların Kore'de yaptıkları kıyımı bilmekte; ama aynı kıyımdan on Japon'un dokuzunun haberi bulunmamaktadır. Buna karşılık Japonlar Amerika'da zencilerin linç edilmesi olayları

hakkında Amerikalıların kendilerinden çok bilgi sahibidirler. Böylece nefret karşılıklı olarak körüklenmekte; bunun giderilmesi için iki taraf da bir şey yapmamaktadır. Suçlulara nefret duymak sorunun çözümü değildir. Yapılacak şey kötülüğe uğrayanlara acıyıp yardım etmek, kötülüklerin yalnız düşmanlarımızca yapılmadığı gerçeğine gözümüzü yummamaktır. Eğitimde dünyanın farklı bölgelerinin karşılıklı çıkar ve bağlılıkları üzerinde durmak insancıl tartışma denilen şeyin üzerinde durmaktan çok daha iyidir. **Kendimize de zarar vermeden düşmanlarımıza zarar verilemez, sırf kendi çıkarlarımız açısından uluslararası düşmanlıklar böyle sürüp gidemez. Yok, dünyanın bugünkü nüfusunda bir azalma isteniyorsa o zaman iş başkadır.**

İkinci noktaya, kişi özgürlüğüne gelince, bu da eğitimcilerin önem vermesi gerekli bir konudur; çünkü sözünü ettiğimiz özgürlük maddî ve ekonomik değil; düşünsel ve ruhsal özgürlüktür. Endüstrileşme, yaşamamızın maddî yönü bakımından kişilerin büyük örgütler içinde birbirleriyle işbirliği yapmalarını gerektirmektedir. Toplumun, her yetenekli üyesinden tüketimine eşdeğer bir üretimde bulunmasını beklemesi haklı ve ye rindedir. Bu ölçüye göre mutlu azınlığın bugüne değin sahip olduğu özgürlük ileride onlar için azalacaktır. Ama öte yandan savaşları, silahlanmayı, reklam kampanyalarım, ticarî rekabetin boşa harcamalarını terk edebilirsek günde dört saatlik çalışma hepimiz için bol bol yeterli olabilecektir. Zamanımızın geri kalan bölümü serbest olmalı, eğitim düzeni ise günde boş kalan yirmi saati nasıl iyi geçirebileceğimiz yolunda bizi hazırlamalıdır. Kurulacak siyasal düzen ne olursa olsun, geçmişte olduğu gibi gelecekte de üstün uğraş ve çabaların çıkar karşılığında değil içten ve gönülden yapılmasını umabilmeliyiz. Herkese fırsat eşitliği sağlanırsa bu çalışmaların bugüne göre çok ileri gideceğini ummak yanlış olmayacaktır. Ama devlet kendi okullarında gençlerin beyinlerini aynı kalıba dökme çabalarını sürdürdükçe bu üstün uğraş ve çabalar ortadan silinecektir. Bürokratların işlerine gelmese bile düşünce özgürlüğü özendirilmelidir. Özellikle gençlerin eğitiminde geçim amacıyla değil de zevk için çalışacak gönüllü öğretmenlere fırsat tanınmalıdır. Yaşam için gerekli şeylerin sağlanması dışında bireycilik, içtenlik ve farklılık egemen olmalıdır. Özgürlüğü elde etme çabası, ekonomik düzenimizde olacak bir değişiklikle başarıya ulaşamaz; bunun için yöneticilerin diktatörlüklerine karşı sürekli olarak direnmek, düşünce özgürlüğünün elde edilebilecek şeylerin en değerlisi olduğunu hiç akıldan çıkarmamak gereklidir. Makineleşmenin de yararı vardır Bu yarar onlar olmadan yaşayamayacağımız yiyecek, giyecek ve barınak sağlanması alanlarındadır. Ama sanat gibi, bilim gibi, dostluk ve sevgi gibi, mutluluk gibi yaşamı değerli yapan şeylerde mekanikliğin yeri yoktur. Bütün bunlar özgürlüğü gerektirir; hem de yalnızca dıştan tanınan özgürlüğü değil, düşüncemizde ve yüreğimizde duyabileceğimiz bir özgürlüğü gerektirir. Okullarımızda olsun ekonomik devrimcilerin hazırladıkları planlarda olsun bu özgürlüğe gereken önem verilmemektedir. Değindiğimiz özgürlük maddî amaçların egemenliği sonucu yok olma tehlikesi geçirmektedir. Ama iyi bir düzen için bunun yerini tutacak başka bir şey yoktur; bizler insanların yalnız ekmekle yaşayamayacaklarını anlamadıkça da bu özgürlüğün yitip gitmesini hiç bir şey önleyemeyecektir.

550 Yazılar

Sh: 188-204

EKONOMİK ÖRGÜTLENME VE BİLİNÇSEL ÖZGÜRLÜK

Bu kitabın ilk bölümünde, insanlığa büyük yararlar sağlayabilecek özellikteki bir düzenin anlatılmaz kötülüklere yol açmakta olduğunu; bu kötülüklerin ileride daha da şiddetleneceğini gördük. **Bu kötülüklerin üç nedenini de özel mülkiyet, ulusçuluk ve mekanik bir hayat görüşü diye saptadık.** Düzenin insanların iyiliğine yöneltilebilmesi için; toprak ve doğal kaynaklar üzerindeki özel mülkiyetin yerine kamusal bir denetim konulması; ulusçuluğun yerine duygusal açıdan olsun, belli bazı hükümet görevleri, örneğin savaşlar, göçler, hammaddelerin dağıtımı gibi işler açısından olsun uluslararası görüşün geçmesi; mekanik görüşün yerini makineleşmeye daha geniş değer veren, ama makineleşmeye başlı başına bir iyilik diye tapınmayan bir görüşün alması gereğini ortaya koyduk. Yine ortaya koyduk ki toplumcu görüşün gelişmesinin, Marx'tan yana kişilerin inandıkları gibi, sertlikle olması hiç de gerekli değildir; tersine bu gelişme olacaksa, kamuoyu ve insanların inanç ve istekleri yoluyla denetim altına alınabilir. Bu nokta insanlar bilinçlendikçe, doğayı denetimi altına alma yetenekleri arttıkça daha da gerçeklik kazanmaktadır. **Bugün için biz insanlar kendi dışımızdaki doğal güçlerin değil; kendi içimizdeki yanılgıların ve kötü tutkularımızın tutsağı bulunmaktayız: «Yanılgı bizim talih yıldızlarımızda değil Brutus; bizim içimizde!»** Yaygın olan hayat görüşümüz yanlıştır; bu değişirse dünyadaki bütün kötülükler silinip gidecektir.

Bu sonuncu kesimde önce mekanik hayat görüşü ile onun karşıtı olan insancıl hayat görüşü arasındaki ayrımı belirtmeye çalışacağım; ondan sonra da mekanik hayat görüşünün kötü yanları giderilebilirse makinelerin ve makineleşmenin, insanlığı sürekli bir ölüm dansı tutsağı yapmak için değil de yaşamı özgürleştirmek için nasıl kullanılabileceğini göstereceğim.

Üstünlüğün, yüceliğin mekanik ve insancıl görüşlere göre farklılığının belirtilmesi; birbirine karşıt ülkülerin farklılıklarının belirtilmeleri arasında en önemli olanıdır. Mekanik görüş, iyiliği kişilerin dışında bir şey; toplumun aracılığıyla sağlanabilen bir şey olarak görür. Buna ulaşılması için gerekli işbirliğinin gönüllü olarak sağlanıp sağlanmamasına bakmaz. İnsancıl görüş ise iyiliğe kişilerin yaşamlarında var olan bir şey diye bakar ve toplumsal işbirliğine yurttaşların mutluluğunu sağlayabildiği ölçüde değer verir. Mekanik görüş kişilere tek tek böyle değer vermez; onları büyük makinenin birer vidası olarak görür. Kişileri öyle yetiştirmek, onların niteliklerini öyle değiştirmek ister ki; Kamusal Plan onların ayrı ayrı istekleri ile çatıştığında boyun eğsinler; devlete, «senin dediğin olsun» demeyi öğrensinler. Oysa insancıl görüş çocuğa bir bahçıvanın fidana baktığı gibi bakar; onu özünde belli yetenekleri taşıyan; uygun toprak, su ve hava koşullarında hayranlık duyulacak bir gelişme gösterebilecek bir şey diye görür. **Mekanik görüşün en ucunda Calvin'cilik; insancıl görüşün en ucunda Tao'culuk vardır.**

Calvinciler insanların Tanrıya hizmet için yaratıldıklarını savunurlar. Erdemliler Tanrıya hizmet etmeli. Onun merhametine sığınmalıdırlar; günahkârlar da aynı şekilde Tanrıya hizmet etmeli, onun adaletine sığınmalıdırlar. Durum böyle olunca çoğunluğun Tanrının sevgili kulu, azınlığın lânetli ya da çoğunluğun lânetli, azınlığın Tanrı sevgilisi olması sonuçları aynı kapıya çıkmaktadır: Calvinciler esirgenen kulların aslında azınlık olduklarını söylerler; ama —hep de bir rastlantı sonucu— kendileri bu esirgenenler arasındadırlar. İnsanların esirgenmiş, ya da lânetlenmiş olmaları, erdemli ya da günahkâr bir yaşam sürmelerine bağlı değildir; alınyazıları böyle saptanmıştır. Büyük çoğunluğun sonsuza kadar lânetlenmiş olması kötülüğe, günaha ağırlık kazandırır (çünkü lânetlenmiş olanlar hep günahkâr kalırlar); bu böyle olsa da insanlığın niye böyle yaratıldığına üzülmek gerekmez; çünkü hepsi Tanrı hizmetindedirler; önemli olan da budur.

Calvinci görüşün hemen hemen ortadan kalktığı; insanların bu görüşün yanlış yanını gördüğü ileri sürülebilir; ama kanımca mekanik hayat görüşü hele kapitalist ortamda, Calvinci görüşe son derece benzemektedir. **Makineleri Tanrı, makinelerin verimini Tanrının zaferi, zenginlerle fakirleri esirgenmiş ve lanetlenmiş kullar, mirası da alınyazısı yerine koyarsak; Calvinci görüşün bütün öğelerinin günümüz toplumunda karşılıklarının olduğunu görürüz.** Bu yeni dine göre insanlar mutlu olabilmek için değil, verimli olsunlar diye yaratılmış bulunmaktadırlar. Afrika Kıtasını geliştirmeye çalışanların karşılaştıkları en büyük güçlüğün, yaşamak için çalışma zorunluluğu duymayan yerlilerin mutlulukları olduğunu işittim. Bunu ortadan kaldırmak için beyazların hükümetleri yerlilere kulübe başına ödenecek bir vergi koymaktadırlar. Öyle ki yerlilerin, beyaz sömürgeciler için çalışmaya razı olmadan bu vergi ödemeleri olanaksızdır. Bunu yapan beyazlar yalnız bencillik etkisi altında değil; tıpkı ortaçağ engizisyoncuları gibi din etkisi altında bulunuyorlar. Yine konumuzla ilgili olarak düzenimiz sonucu az sayıda zengin, çok sayıda yoksul kişi bulunmaktadır. Ama makinelerin yüceliğini gölgelemeden bu değiştirilemeyecekse bu özellikten dolayı düzenimize kötü denilemez. Zenginin, yoksulun saptanması da beceri ve yetenek yerine pek çok durumlarda miras ile olmaktadır. Bu da Tanrının sevgili kulları ile lânetli kullarını özgürce seçip saptamasına benzer. Bu dinlerin her ikisi de insan yaşamının amacını yaşamımızın dışında görmekte birleşmektedirler; her ikisinde de bulunan eziyetin kaynağı da budur.

İnsanların pek çok tuhaf özellikleri vardır. Bunların içinde en tuhaflarından birisi bize yararlı olan şeyleri tapınırcasına yüceltmek; bunu yaparak onun yararını ortadan kaldırmaktır. İnsanlar bir zamanlar tarımcılığı yücelttiler ve tarım tanrısının gazabını yatıştırmak için insanları kurban ettiler.

İnsanlar cinsel içgüdüye taptılar, sonunda sapıklıklara düştüler; buna tepki olarak bekârete taptılar, bu kez de kendilerini yaşam boyu evlenmemeye bağladılar. Savaşlardan ve diğer insanları etkileyen kötülüklerin pek çoğundan etkilenmemiş olan Avustralya yerlileri, kendileri üzerinde pek fazla eziyet verici ameliyatlar yapmakta; bunu, cinsel içgüdüye karşı duydukları büyülü bir yüceltme inancı nedeniyle uygulamaktadırlar. Aynı biçimde biz beyazlar da makineleri yaratıp onların büyük gücünü görünce makinelere tapınmaya başladık; böyle ce onları zararlı duruma getirdik.

Mekanik hayat görüşüne karşı çıkarken makinelere de karşı çıkıyorum sanılmasın; makinelerin kullanılması değil onlara tapılması zarara yol açmaktadır: Tahıl ruhlarına tapınmayı bütün kötü sonuçlarıyla birlikte bırakmamıza karşın tarımcılık süregelmekte değil midir? Tıpkı bunun gibi makinelerin tanrısına tapınmayı bırakınca da makinelerden yararlanmayı sürdürebiliriz.

Mekanik hayat görüşünün tam karşıtı M.Ö. altıncı yüzyılda Çin'de ortaya çıkmış olan Tao'cu görüştür. Tao'cu görüş, canlı cansız, bütün varlıkların kendilerine özgü belli nitelik ve özelliklerine göre varlıklarını sürdürmelerinin gerektiğini benimser. Bunun olması için dıştan etki gelmemesi gereklidir. Taocu görüşün St. Paul'ü olan Chuang-Tze, canlı cansız varlıkları doğal yönlerinden saptıran her girişimin karşısındadır. Bu arada insanları denetim altına aldığı için hükümet örgütünün de karşısındadır. Yine insanlara iyilik edebilmemiz söz konusu olmadığına ve görevimiz onları etkilememek olduğuna göre, komşularımızı sevmekten yana olan Konfüçyüs öğretisinin de karşısındadır. Çuang-Tze yol yapımına, denizde kayık, karada at kullanılmasına, hatta marangozluk ve çömlekçilik işlerine bile karşıdır; çünkü bunların hepsi de doğayı kendi yolundan saptırmaktadır. Öğretisini belirten bir eserden alman aşağıdaki bölüm Çuang-Tze'nin görüşlerini daha iyi belirleyecektir: [Lionel Giles, Musings of a Chinese Mystic, s. 6768. Legge'nin çevirisi için bkz., Sacred Books of the East, cilt XXXIX, s. 277 vd. (Clarendon Press.)]

> *«İnsanların belli doğal içgüdüleri vardır: Kumaş dokuyup giyinmek, tarımcılık yapıp kendilerini beslemek bunlar arasındadır. Bunlar bütün insanlık için ortaktır ve varlıkları benimsenip onaylanmıştır. Bu içgüdüler «Tanrısal Tanrı'nın verdiği» içgüdülerdir. Doğal içgüdülerin egemen olduğu günlerde insanlar yavaş ama sürekli olarak geziyor, yer değiştiriyorlardı. O çağlarda dağları aşan yollar, denizleri aşan gemiler, nehirleri aşan köprüler yoktu. Her şey kendi kendine olup bitiyordu. Hayvanlar ve kuşlar ürüyor, çalılar ve ağaçlar büyüyordu. Hayvanların, kuşların yaşamları izlenebilir: İsteyen ağaca tırmanıp bir kuzgunun yuvasını gözleyebilir. O zamanlar imanlar da hayvanlar ve kuşlarla birlikte yaşıyordu. Bütün yaratıklar birdi, birlikti. Kötü insan iyi insan ayrımı yoktu. İnsanlar bilinçli olarak değil, kendiliğinden eşit olduklarından, erdemlilikleri yolundan sapmıyordu. Hiç bir kötü isteğin etkisinde olmadan herkes eşitlik içinde yaşıyor, doğal bir birlik içinde yaşamlarım sürdürüp gidiyorlardı. Varlığımızın en yüce en eksiksiz düzeyi işte budur. Ama, Ukalâlar çıkıp insanları sadaka vermeye yöneltmeye; komşularına karşı ödevleri olduğunu onlara söylemeye başlayınca kuşku da doğdu; Müziğe ve Törenlere düşkünlük ise imparatorluğun parçalanmasına yol açtı.»*

Çuang-Tze'nin görüşünde de, mekanik görüşünkine benzer bir yanılgı bulunmaktadır : Mekanik görüş, kullanılan yararlı şeylere tapınılmadan yanadır; Taocu görüş ise tapınılmayan

şey kullanılamaz, onlardan yararlanılmaz demeye getirmektedir. Ayrıca hükümetler de hafife alınarak ortadan kaldırılamazlar. İnsanlar içgüdüsel olarak birbirlerinin işlerine karışırlar. Bundan dolayı hükümet örgütünün bulunmadığı toplumlarda yalnızca güçlüler özgürlükten yararlanırlar. Herkesin kişilik ve özelliğinin özgürce geliştiği bir dünya olacak bir şey değildir; çünkü birtakım kişiler içgüdüsel olarak başkalarının özgürce gelişmelerine karışırlar. Ancak hükümetler aracılığıyle örgütlenmekten ve çeşitli «zanaatları» uygulamaktan cayarak Çuang–Tze'nin amacına ulaşamayacağımız açıksa da, onun amaçladığı şeye karşı çıkmamıza bir neden yoktur. Bir toplumsal düzenin amaçlaması gereken şey, kanımca bireylerin en ileri derecede gelişmelerinin özgürce sağlanması olmalıdır. Bunun için adalet ile özgürlük arasında bir denge bulmalıyız: Herkese yaşam gereklerini ve fırsatları sağlamak için adalet; bu fırsatları —adalete aykırı düşmemek koşuluyla— kullanmak için özgürlük gereklidir.

Adalet ve özgürlüğün kapsamları farklıdır. Adalet iyi bir yaşamın dış koşulları demektir.

Özgürlük ise mutluluğun kişisel aracı ya da insanların mutluluktan kişisel olarak anladıkları şeydir.

Adaletin kapsadığı işlev alanı mekanik görüşe bırakılabilir; ama asıl değeri kargaşa ve çatışmayı önleyici yöntem olarak herkesin anlayabileceği basit bir ekonomik temele dayanması; bir kez kurulunca da çoğunluğun desteğini görmesidir. Özgürlüğün değeri ise daha gerçektir.

Adalet, yaşantımızın sürdürülmesi için gerekli olan şeylerin sağlanması için zorunludur. Karne ile dağıtım ve zorunlu çalıştırma, adaletin iyi kötü yönleridir. Adil bir dünyada paranın mirasla geçmesi kısıtlanacak, kimse ekip biçebileceğin den fazla toprağa sahip olmayacak, çalışabilecek kişilerin boş oturmalarına olanak tanınmayacaktır. Bunun yanında kimse açlığa terk edilmeyecek, becerileri o an için geçerli olmayanlar iş buluncaya kadar desteklenecek, ya da kendilerine yeni bir iş öğretilecektir. İstenenlerin bu bölümü uzak bir ülkü değildir; hatta bugün için yarı yarıya gerçekleşmiştir. Yoksullukla savaş haksız zenginliklerle savaştan daha kolaydır. Bugün bazı ellerde toplanmış haksız zenginliğin zararı yoksulluğa yol açtığından dolayı değildir. (Bu yöndeki zarar çok fazla değildir); asıl büyük zarar, böyle zenginliğe sahip olanların, çalıştırdıkları kişilerin bilinçsel yaşamalarını tutsak etmelerinden doğmaktadır. Bu durum yalnız işçiler için değil; (daha fazla değilse) en az onlar kadar meslek sahipleri için de geçerlidir. Pek çok aydın kişinin (özellikle basında çalışanların) kuşkuculuğu, sert alaycılığı, beğenmedikleri birtakım kişilere kendi bilinç ürünlerini «satmak» zorunda olmalarındandır. Farklı bir toplumsal düzen bu kişilere de, işçilere olduğu gibi, daha geniş bir özgürlük sağlayacak; ama belki maddî olanaklarını arttırmayacaktır.

İyi düzenlenmiş bir toplumsal ortamda endüstrileşmenin gerçek işlevi, yaşam için gerekli şeyleri, birtakım daha rahat yaşama araç ve olanaklarını, çok fazla çalışmaya zorunlu kılmadan sağlamak ve yaygınlaştırmaktır. Toplum için gerekli çalışma, bu çalışmayı yapanlarca yönetilirse, üretim ile boş zaman arasında bir dengeye ulaşılabilir; oysa bugün için bu denge yoktur. Böylece ulusun tümü günde bir saat fazla çalışarak daha fazla maddî

olanak sağlamak ile günde bir saat az çalışıp az maddî olanak; fakat daha çok boş zaman elde etmek sonuçları arasında bir karar verebilir. Bu durumda gereksiz çalışmanın yapılması büyük ölçüde önlenebilir. Toplumcu bir düzende endüstriyi kamçılayan kâr ve rekabet etkenleri bulunmayacaktır. Ayrıca reklamcılıktan, pazarlamadan, üretim fazlasından da tasarruf edilebilecektir. Enternasyonalizm de gerçekleşirse silahlanmadan, uluslararası rekabetten, gümrük vergilerinden ve diplomasi masraflarından tasarruf edebiliriz. Bütün bunların sonucunda insanların emek biçiminde topluma ayırmaları gereken yaşam bölümleri bugünküne göre çok azalacak, kendi isteklerini yapabilecekleri bölüm ise çok artacaktır.

Bu işler büyük ölçüde planlama ve örgütlenme çalışmalarını gerektirir görünmektedir. Ayrıca mekanik olanaklar da en iyi biçimde kullanılmalıdır. İnsanların yaşamlarını sürdürmek için yapmaları gerekli iş, sıkıcı ve biteviye olmaktan kurtarılamaz. Mekanik uygulamalar kolayca insancıllaştırılamazlar. **Ne var ki zorunlu çalışma süresi azaltılabilir, öyle ki bugünkü teknolojik düzeyimize göre söz konusu çalışma süresi günde dört saate indirilebilir, teknolojinin adım adım gelişmesiyle bu süre daha da azalabilir.**
Bu öneri, doğal ki, besin üretimini yetersiz duruma düşürecek olan nüfus artışının önlenebileceği varsayımına dayanmaktadır. Toplumcu düzen; hele uluslararası toplumcu düzen, ancak nüfusun hiç artmadığı ya da hemen hemen artmadığı toplumlarda uygulanabilir. Yavaş bir artış tarımsal yöntemlerdeki gelişmeler ile karşılanabilir ama hızlı artışlar toplulukları yoksulluğa düşürür ve hemen hemen kesin olarak savaşlara yol açar. **Fransa'nın nüfus artışının durduğuna, diğer beyaz ırk ülkelerinde de nüfus artış hızının çok düştüğüne bakılacak olursa dünyadaki beyaz ırk toplam nüfusunun artmayacağı umulabilir.** Ancak Asya ırklarının artışlarının durması açlık ve savaşlar olmadan dengede kalması daha çok zaman alacak görünmektedir. Siyah ırk için bu zaman daha da uzun sürecektir. Bütün bunlara karşın umulur ki doğum kontrolünü şimdi engelleyen din inançları ileride silinecek ve örneğin önümüzdeki iki yüz yıllık süre içinde bütün dünya yavaş yavaş gereksiz yere üremenin yararlarını öğreneceklerdir. Bu gerçekleşene kadar toplumcu düzenin amaçladığı yasalar ancak bir bölümüyle gerçekleşebilecek, yavaş çoğalan ırklar, hızlı çoğalan ırklara karşı kendilerini zorunlu bile olsa üzücü yöntemlerle savunmak durumunda kalacaklardır. Bundan dolayı bugünkü koşullara göre toplumcu görüşlerimizi şimdilik beyaz ırk grupları ile sınırlandırmak bunlara belki de çok uzak olmayan bir zamanda Çinliler ile Japonlar da girebilir demekle yetinmek zorundayız.

Yaşamımızın maddî yönü için böyle bir düzen sağlanabilirse bilinçsel özgürlüğü korumak olası mıdır? Yoksa ekonomik düzeni denetimleri altında tutanlar, düşünce ve davranışlarını beğenmediklerini zorla susturmak için güçlerini kullanmaya giderler mi?

Bana öyle geliyor ki üretimin dağıtımında görev alacak olanlar yenilikleri, töresel ve bilinçsel gelişmeleri söndürmek için bütün güçlerini seferber etmekten yana olacaklardır. Bunların görüşleri bugünkü bazı işverenlerin görüşlerinden pek farklı olmayacaktır. Eğer söz konusu

yöneticilerin güçleri denetlenmezse bunlar hiç kuşkusuz sanatı, bilimi, yaşam ve dünya ile ilgili özgürce düşünceleri yok edeceklerdir.

Bu konuda birkaç örnek düşünelim: Evli kadın öğretmenler için ne düşünülecektir? Ya da yeni düzen içinde yeniden kapitalizme dönülmesinden yana yazılar yazanlara ne yapılacaktır?

Mormon inancını yaymak için boş zamanlarını kullanan kişiye ne söylenecektir? Kesinlikle doğru mu bilmiyorum ama, duyduğuma göre Bolşevikler, insanların maddî gerçekçiliğini zayıflatıyor diye Einstein kuramının okutulmasını yasaklamış bulunuyorlar. Bu doğru olmasa bile Devlet Sosyalizminin egemenliğinde bilime karışma girişimleri kesinlikle olur, olacaktır. Çin'den dönüp de kendime bir ev aradığım sıralarda uygun bir apartman dairesi buldum, yönetici evi bana kiralayacakken ev sahibi benim görüşlerimi tutmadığını söyleyerek evi kiralamama razı olmadı. **Bir iki yazışma ve görüşmeden sonra çok yüksek bir kira karşılığı evi tutmama izin veren ev sahibi oturduğum sürece politik propaganda yapmamaya söz vermemi de istedi.** Neyse başka kiralık evlerin ve başka ev sahiplerinin olması, beni sıkıntılı bir duruma düşmekten kurtardı, ama eğer bütün evlerin devlete ait olduğu bir düzenin içinde bulunsaydım başka bir ülkede yaşayıp oturmak zorunda kalmaz mıydım?

Eğer devlet toprağın ve yiyecek arzının denetimini eline geçirirse bu ekonomik gücün etkinliği bugün ceza yasalarının etkinliğinden aşağı olmayacaktır. Devletin kiralık ev ya da yiyecek karnesi vermeyi reddedeceği kişiler bugün sabıkalı suçluların içinde bulundukları kötü duruma düşeceklerdir. Bunun için eğer hiç kimsenin dayanamayacağı kadar sert bir baskı düzeni istemiyorsak, devletin elde edeceği ekonomik güç, bugün polisin gücünün denetim altına alınmasına benzer biçimde denetim altına alınmalıdır. Örneğin devlet, belli bir alandaki ekonomik gücünü, ancak önce genel ya da yalnız bu amaçla kurulmuş bir yargı organında onaylatmadan kullanamamalı dır. Bu yargı organları, tıpkı bugün ceza yasasını belli durumlara uygularken yapılageldiği gibi titiz davranmalıdırlar. Bu yasal koşulun uygulanmasını kesinlikle sağlamak için kamuoyu bürokrasinin tehlikelerine karşı sürekli olarak uyanık olmalı, sendikalar devlet yöneticilerine bugün işverenlere baktıkları gözle bakmalıdırlar. Çeşitli örgünler, özgürlüğün dokunulmazlığı için yöneticilerle uğraşmaya hazır olmalıdırlar. Bununla birlikte bu örgütler varlık ve etkinliklerini sürdürebiliyorlarsa özgürlüğün olmaması için bir neden de kalmamış olacaktır.

Bu yeni ortamda çalışmayı özendirme açısından bazı güçlükler olacaktır. Kuşkusuz pek çok kişi başkalarına iyi görünmek, daha yüksek görevlere çıkmak için çalışıp çaba gösterecektir. Ama bazıları için daha fazla özendirici etkenler gerekebilecektir. Herkes kendi için gereken en az düzeydeki şeyleri elde ettikten sonra bile ekonomik etkenler geçerliliğini koruyabilir: Tembel, ya da savruk kişilerin sigara, içki, hatta et hakları kısılabilir; bu gibi kişiler buna benzer yollardan ekonomik kayba uğratılabilirler. Belki çok zorunlu durumlarda hapis cezası da gerekebilir. Bolşevikler bunu gerekli görmüş bulunuyorlar. Buradaki güçlük, herhangi bir işçinin gerçekten işini savsaklayıp savsaklamadığına karar verecek olanların işyerindeki

yetkililer olduğu; oysa bu durumda kişisel kızgınlıklar ve eksik kanıtların işi cezalandırmaya götürebileceğidir. Arkadaşları tarafından pek sevilmeyen bir kimsenin böyle bir haksızlığa uğramasını sürekli olarak önlemek olası değildir. Bununla birlikte, endüstriye kendi kendini yönetme ilkesi tanınırsa çalışanların birbirlerini desteklemeleri bu gibi haksızlıkları genellikle önlemeye yetebilir.

Öte yandan kendi geçimini sağlamak için bir grup insanın desteğini elde edebilen kişilerin devlete, çalışma zorunluluğu da olmamalıdır. Sanatçılar, yazarlar, basın yayın görevlileri ve bunlar gibi işleri yalnız belli bir topluluğun ilgisini çekenler buraya girerler.

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre herhangi bir toplumcu düzende bilinçsel özgürlüğün korunması bazı koşullan gerektirmektedir. Devletin işveren olarak çalışma saatleri dışında yapılacak şeylere karışmasına karşı çıkmayı amaçlayan bir kamuoyu oluşmalıdır. Buna ancak (gizli işlerin görüşülmesi gibi) işle ilgili olmak koşuluyla izin verilebilir. Suçlulara karşı devletin ekonomik gücü değil ceza yasası işletilmelidir. İşveren olarak devlet, kişilerin işlerindeki verimlilik durumlarından başka hiç bir şeyleri ile ilgilenmemelidir: Kişilerin görüşleri, ahlâk anlayışları, çalışma saatleri dışındaki uğraşları üzerinde asla durulmamalıdır. Bu gerçekleşemez bir ülkü değildir, sendikalar bunu kolayca başarabilirler.

Resmî havadan doğan bir örnekliği azaltmak için endüstride kendi kendini yönetim yetkisinin kapsamı elden geldiğince çok olmalıdır. Fiyatlan devlet saptamalı, ama bunu endüstri kesimi ile görüşerek yapmalıdır. Ayrıca hangi maldan ne kadar üretmek gerekli, bunu da devlet belirtmek durumundadır. Gençler kendi iş ve uğraş alanlarını seçmekte özgür bırakılırlarsa, bu kolay yoldan hiç bir iş ve uğraş alanının boş kalmaması sağlanabilir. Bu durum sadece çalışma saatlerine eşit ücret ödemekle sağlanamaz; çünkü birtakım uğraşlar diğerlerine göre daha zor ve daha az istenir niteliktedir. **Endüstrinin iç örgütlenmesi ve yönetimi pek önemli durumlar dışında, kendine bırakılmalı, devlet bu işlere karışmamalıdır.**

Böyle bir düzenin yararları neler olabilir?

<u>İlk olarak, bu düzende ekonomik rekabet olmayacak, giderek savaş nedenleri de hemen hemen bütünüyle ortadan kalkacaktır. Rekabet ortadan kalkınca doğal kaynakların bugün olduğu gibi düşüncesiz ve savruklukla kullanılması da gerekli olmayacaktır.</u> Büyük reklam kampanyaları, pazarlama işlerinde kıyıcılık cambazlıkları, her şeye rağmen başarı diyen ahlâk anlayışı ve bu anlayışı destekleyen acımasız şartlandırmalar, bütün bunlar da olmayacaktır. **Birbirlerinin omuzlarına basa basa yükselme gereğini duymamaya başlayacak insanların hayat görüşleri ve huyları da yavaş yavaş değişmeye başlayacaktır.** İşte o zaman umulur ki Çinli aydınlar arasında gördüğümüz ve Çin'deki yaşantıyı beğenilir yapan hoşgörülü bir görgülülük ve incelik, batı ülkelerinde de yaygınlaşabilir. Böyle bir düzende —çok yoksullar bir yana— herkesin konuya komşuya övünmek için yaptıkları özenti harcamaları; örneğin pahalı cenaze törenleri de olmayacaktır. Böyle bir düzende şimdi milyonların karabasanı

olan, onları yaşam çabasında onursuzluğa sürükleyen sürekli açlık ve yoksulluk korkusu da olmayacaktır.

Bütün bu değişikliklerin sonucunda daha durgun ve sessiz bir yaşam egemen olacaktır. Hızlı ve ateşli yaşantı dengelenecek, maddî alandaki değişmeler azalacak, insanların kendi kendilerine dalıp düşünmeleri için daha çok zamanları olacak, kurnazlık azalacak, akıl artacaktır. **Bugün saygınlık zenginlikle sağlanmaktadır. Aşırı zenginliğin ulaşılamayacağı, yoksulluktan korkulmayacak bir toplumda, maddî ölçülerin önemi bugünkünden daha az olacaktır.** O zaman kişiler «iyi adam» olmaktan; iyi kalpli, cömert, ya da zeki olmaktan dolayı saygınlık kazanacaklardır. Bilim ve sanat yetenekleri işadamlığı yeteneğinin gölgesinden sıyrılacak; bu yeteneklere sahip olanlar geçinmek için milyonerlerin desteğine muhtaç durumda kalmayacaktır. Bu ortamda sanat canlılığını kazanacak; bilim, ticaret ve savaş isteklerinin orta malı olmaktan kurtulacaktır. Maddî isteklere bağlılıktan kurtulacak olan insanlık artık bütün yeteneklerini ortaya koyabilecek duruma kavuşabilecektir. Yaşam herkes için hoşnutluk; üstün kişiler için ise nerdeyse erişilmez ve dayanılmaz derecede mutluluk sağlayacaktır.

Peki, bu amaç ile bizim aramızda şimdi hangi engeller var?

Açgözlülük, güçlü olma tutkusu ve geleneklerin baskısı! Belki önümüzdeki yılların kargaşası bu huylarımızın birazını ayıklayacaktır; umutsuzluk duymak yerine umut etmeyi öğreneceğiz. Eğer bu kadarı bile gerçekleşirse dünyamızın şimdi sürmekte olduğu karanlık çağa dişimizi sıkıp dayanmaya çalışmamız boşa gitmeyecek demektir.

Sh: 205-215

Kaynak: Dora ve Bertrand Russell, Endüstri Toplumunun Geleceği [1923. *The Prospects of Industrial Civilization*, in collaboration with Dora Russell. London: George Allen & Unwin] Türkçesi: Melih Ölçer, Birinci Basım Mayıs 1979 İstanbul

EĞİTİMDE DİN

EĞİTİM VE TOPLUM DÜZENİ
Education and the Social Order
Bertrand RUSSELL

Çeviren : NAÎL BEZEL

Din karmaşık bir fenomendir. Hem bireysel hem toplumsal yönleri var. **Tarihsel zamanın başlangıcında bile din eskiydi. Tarih boyunca uygarlığın artışı dinin azalması ile bağıntılı olmuştur. Bildiğimiz en eski dinler bireysel olmaktan çok toplumsaldı. Kabilede bulunan bireylerin zarar verici ya da hoşnut edici davranışlarına göre tüm kabileye ödül veren ya da onu cezalandıran güçlü ruhlar vardı. Hangi davranışların iyi ya da kötü olduğu konusunda ruhların duyguları tümevarımla anlaşılır, rahiplerin kayıtlarına geçirilirdi.** Bir deprem ya da salgın, bir bölgenin halkını kırarsa, sağ görülü kişiler sözü geçen halkın hangi alışkanlıklarının aykırı olduğunu araştırır, bunlardan kaçınılması gerektiği sonucuna varırlardı. Bu görüş bugün bile yaşamaktadır. Tanıdığım bir papaz, ki İngiltere Kilisesine bağlıydı, büyük savaşta Almanların yenilgisini, onların eleştirmeye düşkünlüklerine veriyordu. Çünkü ona göre evrenin yaratıcısı, İbranice elyazmalarının çalışılıp açıklanmasını istemiyordu.

Savunucularının da söyledikleri gibi din, toplumsal zorunluluk duygusunun kaynağıdır. Kişi, tanrıların hoşuna gitmeyen bir şey yaptığı zaman, tanrılar yalnız onu değil tüm kabileyi cezalandırırdı. Böylece kişinin davranışı herkesi ilgilendirirdi, çünkü kişisel kötülükler kamu zararlarına yol açıyordu. Bugün bile ceza kanunu bu görüşün etkisi altındadır. Cinsel sapıncı olan insanlar tutuklanıyor; oysa sağduyu ile görülürse, onların davranışları yalnız kendilerini ilgilendirir. Cezaları haklı gösterilecekse, Sodom ve Gomore şehirlerinin başına gelenlerle bağıntısı gösterilmektedir. Çünkü ancak o zaman davranışları toplumu ilgilendirir. Gariptir ki, tanrıların beğenmediği şeyler çoğunlukla onları öfkelendirir; oysa bunlar zarar veren şeyler değildir. Tanrılar, domuz ya da sığır eti yenmesini, ya da ölen karısının kızkardeşi ile evlenilmesini istemezler. Kral Davud'un zamanında Tanrı nüfus sayımını istemedi; bir salgınla o kadar insanın hayatına son verdi ki Davud'un istatistikleri işe yaramaz oldu. Aztek tanrıları, tapınanların isteklerini kabul etmeden önce insan kurbanları ve insan eti yenmesini isterdi. Dinden doğan törel kurallar gariptir; ama bu kuralları ortaya çıkaran şeyin yine de din olduğu kabul edilmelidir. Herhangi bir töre, töresizlikten daha iyi ise, din olumlu yönde bir güç olmuştur denilebilir.

Her ne kadar din bir kabile sorunu olarak ortaya çıkmışsa da, kısa zamanda tümüyle bireysel bir yön geliştirmiştir. M.Ö. altıncı yüzyıldan sonra eski dünyada çok ayrı akımlar gelişmeye başladı. Bu akımlar birey ruhu ve Hıristiyanların Kurtuluş dedikleri şeyle ilgiliydi. Çin'de Taoizm, Hindistan'da Budizm, Yunanistan'da Orfik dini ve İbranî peygamberleri bu nitelikleri taşıyorlardı. Bu dinler, doğal yaşamın acılı olduğu sezgisinden ve insanın, kötülükten kurtulmayı yada ona katlanmayı mümkün kılacak bir yaşam yolu aramasından doğdu. Çok geçmeden Parmenides, zamanın gerçek olmadığı ve her şeyin bir olduğu öğretisi ile büyük din felsefesi geleneğini açtı. Eflâtun, Plotinus, ilk Hıristiyan yazarlar, Spinoza, Hegel, Bergson ve tüm gizemci filozoflar aynı yolu izlediler. İbranî peygamberlerden, fizik ötesinden çok, doğrulukla ilgilenen bir din geldi. Protestanlık bu dinin etkisi altındadır. Hıristiyanlığın bütün

biçimlerinde hem törel hem de fizikötesi unsurlar var; çünkü Hıristiyanlık, Yahudilikle Helenizmin karışımından doğdu. **Ama genellikle Hıristiyanlık batıya doğru ilerledikçe daha az metafiziksel ve daha çok törel olmuştur.** **Müslümanlık, Iran dışında, metafizikle çok az ilgilendi; oysa Hindistan'da doğan dinler çoğunlukla felsefîdir.**

Bireyci dinin doğuşundan bugüne, dinsel yaşamın kişisel ve kuramsal unsurları çatışma durumundadır. Siyasal yönden, kurumsal unsurlar genellikle daha güçlü olmuşlardır. Çünkü bunları, hükümet ve yasaların yanında, rahipler, bağışlar ve gelenek te desteklenmiştir. Kişisel din, özel bir kişi sorunudur; hiçbir şekilde toplumu ilgilendirmemelidir. Oysa kurumsal din büyük siyasal önemi olan bir sorundur. **Kurumsal dinin bulunduğu yerde, mal onunla bağıntılıdır ve bir insan bu dinin ilkelerini savunarak hayatını kazanabilir, ama onlara karşı olanlar için bu, kolay olmaz.** Eğitim dinin etkisinde kalıyorsa bu kurumsal bir dindir; eski kurumlan, ve birçok ülkelerde, Devleti denetler. Bugün çoğu Batı Avrupa ülkelerinde din, zenginlerin eğitimini etkisi altında tutar. Oysa yoksulların eğitimi üzerinde etkisi daha azdır. Bir bakıma bu bir siyasal rastlantıdır. Hiçbir dinin Devlet'i etkileyecek kadar güçlü olmadığı bir yerde, Devlet okulları herhangi bir dinin öğretilerini gösteremez. Oysa öğrencilerden alınan paralarla yaşayan okullar, ana-babaların parayı ödemeyi değer buldukları şeyleri öğretebilir. İngiltere ve Fransa'da, genellikle devlet işlerinin bir sonucu olarak, zenginler kentli yoksullardan daha dindardırlar. «Dindar» dediğim zaman sözcüğü siyasal anlamda kullanıyorum. Onların doğruluğu kapsayan anlamda dindar olduklarını, ya da Hıristiyanlık inancını metafizik anlamda kabul ettiklerini söylemiyorum. Onlar ancak Hıristiyanlık örgütünü destekler, yaşama sorunlarında bu örgüte oy verir, çocuklarının onun öğretisini kabul edenlerin elinde olmasını isterler. Bu nedenlerden ötürü Hıristiyanlık örgütü bugün de önemlidir.

Liberal kişiler arasında, Hıristiyanlık örgütünün artık toplum yaşamındaki büyük etkisini yitirdiğini düşünenler var. Bence bu çok büyük bir yanılgıdır. Evlenme ve boşanma tümüyle rahiplerin istedikleri gibi değilse bile, saçma ve gaddar yönlerini sürdürüyor; delilik halinde boşanmanın kabul edilmemesi gibi. Hıristiyanlık örgütü olmasa bunlar bir hafta bile yaşamazdı. Hıristiyanlığa açıkça karşı koyanlar, daha dindar ya da sakıngan olanlarla yarışlarında engellerle karşılaşıyorlar. Uygulamada, tanrı bilmezlere karşı birçok kapılar açık değildir. Bunların başarılı olabilmesi daha büyük yetenekler gerektirir.

Bugün kurumsal dinin en önemli olduğu alan eğitimdir. İngiltere'de halk okullarının tümü ve hazırlık okullarının çoğu ya Anglikan ya da Roma Katolik mezhebindendirler. Çocuklarını bu okullara gönderen özgür düşünceli ana-babalar, çoğu insanın eğitime karşı tepki gösterdiğini, bu tepkiden sonra doğruyu bulmaları için çocuklara yanlış şeylerin öğretilmesinin iyi olduğunu söylüyorlar. Bu, korkaklık yüzünden geleneğe uyanların bir özürüdür. Bir an düşünme, istatistik yönünden bunun yanlış olduğunu gösterir. **Yetişkinlerin büyük çoğunluğunu yaşamları boyunca, çocuklukta öğrendiklerinin çoğuna inanırlar.** Yüzyıllarca ülkeler Protestan, Katolik, Müslüman ve bağlı oldukları öbür dinlerde kalıyorlar. Karşı tepki kuramı doğru olsaydı, her kuşakta dinlerin değişmesi gerekirdi. Çocuklarının geleneksel dinde eğitilmesi için böyle tartışmaları öne süren kimseler, ne ölçüye dek karşı tepkide bulunduklarını kendi tutumları ile gösteriyorlar, iki kere ikinin dört olduğuna inanıyor ama bu kanınızı açıkça söylemekten kaçınıyorsanız, kamu parasının kendi çocuklarınıza ve başka çocuklara iki kere ikinin beş olduğunu öğretmekte harcanmasını doğru buluyorsanız, toplum yönünden etkili olan kanınız iki kere ikinin beş olduğudur. Buna,

kargı olan kişisel inancınız önemsiz kalır. Böylece kendileri dindar olmadıkları halde dinsel bir eğitimin iyiliğine inananlar, kendi dinsel eğitimlerine karşı hiçbir tepkide bulunmuş olmazlar. Bunun aksini ileri sürmeleri anlam taşımaz.

Dinsel dogmaları zihinsel yönden kabul etmeyenlerden birçoğu yine de dinin zararsız, hattâ yararlı olduğu görüşündedirler. Bu noktada «liberal» düşünürlere karşı, gelenekçilerle birim. Bir Tanrı olup olmadığı, ölümden sonra yaşamaya devam edip etmediğimiz sorunu bence önemlidir. Bu konularda mümkün olduğu kadar doğru düşünmek iyidir. Tanrıya inanmak insanları iyi davranışa iteler düşüncesi ile Tanrı yoksa bile var olduğunu düşünmenin iyi olacağını öne süren siyasa adamının görüşünü kabul edemem. Çocuklar söz konusu olduğunda birçok özgür düşünceliler bu tutumu benimsiyor. Çocuklara din öğretmeden iyilik nasıl öğretilebilir, diye soruyorlar. Onlara şu cevabı verirdim: alışkanlık olarak ve bile bile çocuklara yalan söylerseniz, iyi insan olmayı onlara nasıl öğretebilirsiniz? Gerçekten İyi davranışlar yanlış nedenlere dayanabilir mi? «iyi» saydığınız davranışlar konusunda geçerli kanıtlar yoksa, iyilik kavramınızda bir yanlışlık olmalı. Zaten çocukların davranışlarını etkileyen din değil, ana-babanın onlar üzerindeki yetkisidir. Din ancak belirli duygular verir. Bu duygular eylemle sıkı bağıntılı olmazlar ve çoğunlukla istenilir nitelikte değildir. Dolaylı olarak davranışlar üzerine etkili olurlar elbette; ama bu dinci eğitimcilerin istediği gibi bir etki değildir. Bu konuya ilerde yine dönülecektir.

Dinci eğitimin kötü etkileri, aşılanan öğretilere ve bazı şüpheli önermelerin doğru olarak kabul edilmesine dayanır. Bu önermelerin doğru olup olmadığını anlamak olanaksız olabilir. Dinci öğretmenler gençlere bu önermeleri kesin doğrular olarak göstermeğe çalışıyor, böylece yanlış olan şeyi öğretiyorlar. Çünkü bu önermeler özellikle kesin değildir. Sözgelimi, ölümden sonra hayatı ele alalım. Bilge kişiler bu konuda bilgisizliklerini itiraf ediyorlar: kanıtlar yetersizdir; şimdilik bu sorun üzerinde kesin karara varmamak akla uygun olan tek yoldu. Oysa Hıristiyanlık ölümden sonraki hayatı kabul etmiştir. Bu din altında eğitim gören gençlere bunu kesin saymaları öğretilir. «Ne önemi var?» diyebilir okuyucuya, «buna inanmak avutucudur, hiçbir zararı da yok». Şu zararları yaptığını söylerim.

En başta, ölümsüzlük konusundaki tartışmaların bir sonuca varmayacağım düşünce yolu ile bulan özel yetenekli bir çocuğu öğretmenleri köreltir, hattâ cezalandırır. Aynı yolda düşünmek eğiliminde olan öteki çocuklar da böyle konularda konuşmaktan çekinecekler, elden gelirse bilgi ve usa vurma güçlerini artıran kitapları okumaları önlenecektir.

İkincisi, bugün, zekâları ortanın pek üstünde olan insanların çoğu açık ya da gizli, agnostik olarak, bu sorunun sonuna bağlanamayacağına inandıklarına göre, dinde direnen bir okulun öğretmenleri ya aklı kıt, ya da ikiyüzlü kişiler olmalı. Yoksa onlar, zihinsel yetenekleri olduğu halde kafalarındaki bir düğümden dolayı usa vurma güçleri olmayan küçük bir azınlıktırlar. Gerçekte olan şudur: skolastik bir meslek seçmek niyetinde olanlar erken yaşta atılgan düşüncelere karşı kafalarını kapamaya başlar, önce tanrı bilim alanında, sonra öteki bütün konularda çekingen ve gelenekçi olurlar. Kuyruğunu kaybetmiş olan tilki gibi onlar da öğrencilerine çekingen ve gelenekçi olmanın iyi olduğunu söylerler. Bir süre böyle yaptıktan sonra yetkililer onların değerlerini görür, onları güçlü kilit noktalarına getirirler. Böylece, tanrıbilimsel ve öbür testler bir öğretmen olarak kalıp, işinde başarılı olabilecek kişilerin niteliklerini belgiler. Bu testler, açık ya da kapalı olarak, öğretmenlerin seçilmesini sınırlar. Gençleri zihinsel ve törel yönden uyandırmaya en yetenekli olanların çoğu öğretmenlik

mesleğinin dışında bırakılır.

Üçüncüsü, bazı önermeler kutsal ve şüphe götürmez sayıldıkça gençlere bilimsel ruh aşılamak mümkün değildir. Bilimsel tutum inanılacak şeyler için kanıtlar ister, bu kanıtlar hangi yöne götürülürse götürülsün, onları izler. Yaşatılması istenen bir inan bulunduğu zaman ise onun duygu ve yasalarla donatılması gerekir. Erkekçe ve acıklı bir sesle onun «yüce» gerçekleri içinde bulundurduğu anlatılır. Biliminkinden, özellikle kalbin duyduklarından ve «iyi» insanların törel doğrularından ayrı bir gerçeklik ölçeği kurulur. Dinin büyük günlerinde insanların, Thomas Aquinas gibi, katkısız sağduyunun Hıristiyanlık tanrıbiliminin temel önermelerini tanıtlayabileceğine inandıkları zamanlarda duygular gereksizdi. Thomas Aquinas'ın [(1225?-1274)ı, İtalyalı skolastik filozof.] **Summa** (En büyük) adlı eseri David Hume kadar soğuk ve akılcıdır. Ama o günler geçti. Bugünün tanrıbilimcisi duygularla dolu sözcükler kullanıyor, okuyucuda bir tartışmayı mantıksal yönden anlamayacak bir zihinsel durum yaratmaya çalışıyor. Duyguların işe karıştırılması kötü bir durumun belirtisidir. Dini savunanların 2 + 2 = 4 önermesine uyguladıkları yöntemleri düşünün. Sonuç şuna yakın bir şey olurdu: «Bu büyük gerçeği, dairesindeki iş adamı, trafiğin kalabalık saatlerinde gereksinmeleri karşılamaya çalışan biletçi memur, küçük kardeşini hoşnut etmek için çubuklu şeker alan saf çocuk ve Arktik okyanusunun buzlu kıyılarında yakaladığı balığı sayan Eskimo aynı şekilde kabul ediyor.

Derin bir ruh gereksinmesinin insanlarca anlaşılmasından başka bir şey bu birliği sağlayabilir mi?

Sonsuzluğa, bizim caz çağımızda daha yakın olan geçmiş zamanlardan bize parlak bir bilgelik geleneği kalmıştır. Bizi bu bilgelikten yoksun kılmak isteyen alaylı şüpheciyi dinleyecek miyiz? Hayır! Bin kere hayır! Oysa çocukların bu metotla mı, yoksa bugünün metotları ile mi daha iyi aritmetik öğrenecekleri şüphe götürebilir.

Bu nedenlerle, bilimsel inançlarımızı etkileyen zihinsel araştırmadan geçmeyen her inanç eğitimde zararlı olacaktır. Bununla birlikte Hıristiyan ülkelerdeki çocukların büyük bir yüzdesini etkileyen dinsel öğretime karşı belirli itirazlar var.

En başta, din, tutucu bir güçtür, geçmişteki kötülükleri sürdürür, ikinci Punik Savaşı'na kadar Romalılar tanrılara insan kurban ederlerdi. Oysa din olmasa böylesine barbarca bir şeyi yapmazlardı. Aynı şekilde günümüzde insanlar dinsel nedenlerle öyle şeyler yapıyorlar ki, din için olmasa bunlar dayanılmayacak kadar gaddar gelirdi. Roma Katolik Kilisesi bugün bile cehenneme inanır. Canterbury ve York başpiskoposlarının direnmesine karşı Özel Meclis' in aldığı bir karar gereğince, Anglikan Kilisesi cehennemi inan için gerekli saymaz. Bununla birlikte, Anglikan rahiplerin çoğu cehenneme inanır. Cehenneme inanan herkes öc alıcı cezayı doğru bulur. Bu nedenle, eğitimde ve suçlulara karşı davranışta gaddarca yöntemler kullanmakta kendilerini kuramsal yönden haklı görürler. Ne zaman savaş olsa rahiplerin çok büyük bir çoğunluğu onu destekler. Oysa barışta çoğu kez barışçıdırlar. Savaşı desteklerken, Tanrının kendi yanlarında olduğunu kesinlikle söyler, toptan öldürmenin iyi olmadığını düşünenlere işkence edilmesini dinsel yönden desteklerler. Köleliğin yaşadığı günlerde dinsel tartışmalar onun desteğindeydi. Bugün kapitalist sömürgesi de benzer tartışmalarla destekleniyor. Toplumun törel duygusu bir yön değişimini zorunlu kılmadıkça, hemen bütün geleneksel gaddarlık ve haksızlıklar örgütlenmiş dinden destek görmüşlerdir.

İkincisi, Hıristiyanlık dini isteyenlere avuntu verir; inanç yok olunca bu avuntuya katlanmak

bile acı gelir. Tanrıya ve ölümden sonraki hayata inanmak, şüpheciler için gerekli olandan daha az bir stoacı yürekliliği ile yaşayabilmeyi mümkün kılar. Pek çok genç, kolayca umutsuzluğa düşülecek bir çağda bu dogmalara karşı inançlarını yitiriyor. Böylece onların çektikleri mutsuzluk, hiç dinsel eğitim görmemiş olanlarınkinden daha acıklıdır. Hıristiyanlık, ölümden ve evrenden korkulmaması için nedenler gösterir, böylece yüreklilik erdemini yeteri kadar öğretemez. Dinsel inanç gereksinmesi geniş çapta korkunun sonucu olduğundan, dini savunanlar bazı korkuların hiç de kötü olmadığını düşünürler. Bence bu konuda onlar tümüyle yanılıyorlar. Korkudan kaçınmak için boş inançlarla yaşamak en İyi hayat yolu değildir. Din korkudan yararlandıkça, insanı küçük düşürür.

Üçüncüsü, din ciddiye alındığı zaman, öbür dünyaya kıyasla bu dünyanın önemsiz olduğu görüşüne götürür. Böylece, cennette mutluluğa ermek için, burada yoksulluk ve sıkıntı yaratan eylemleri savunmaya iteler. Bu görüş en iyi şekilde cinsel sorunlarda açıklanabilir. Ama Hıristiyanlık öğretisini içtenlikle benimseyenlerde, yoksulluk ve hastalık gibi kötülükleri küçümseme eğilimi vardır. Çünkü onlar ancak bu dünyayı ilgilendirir. Bu öğreti zenginlerin çıkarlarına çok iyi uyuyor; belki de ileri gelen zenginlerin çoğunun pek dindar olmamanın nedenlerinin birisi budur. Ölümden sonra hayat varsa, ve bu dünyada çekilen yoksulluğun ödülü ise, buradaki koşulları iyileştirmeyi amaç güden çabaları engellememiz doğrudur. Bu dünyadaki geçici acıların başkalarının tekelinde kalmasına göz yuman endüstri yöneticilerinin bu iyilikseverliğine hayranlık duymamız gerekir. Ama öbür dünya inancı yanlışsa, gölge uğruna asıl maddeyi atmış olacağız; bir ömür boyunca ayırdığı paraları batık bir işe yatıran kişilerin bahtsızlığına uğrayacağız.

Dördüncüsü, dinci eğitimin ahlâk üzerine etkisi birçok yönlerde kötüdür. Özellikle günah çıkarma ile bağıntılı olduğu zaman, kendine güveni yıkar. Çocuklara yetkiye bağlı kalmayı öğreterek onları çok kez kendi kendilerini yönetemez duruma getirir. Roma Katoliği olarak öyle insanlar tanıdım ki inançlarını yitirince üzücü sayılacak biçimde davranmağa başladılar. Bazılarına göre bu dinin törel yararlarım gösterir. Ben tam bunun tersini söylüyorum. Çünkü bu insanların istemlerinin zayıflığı eğitimlerinin sonucudur. Bundan başka din, ahlâkın tek temeli olarak gösterilince, din inancını yitiren insan ahlâka da inanmayabilir. Samuel Butler'in The Way of ali Flesh adlı eserindeki kahramanı, din inancını yitirir yitirmez evde hizmetçi kıza saldırır. Hizmetçi kıza saldırmamak için birçok geçerli nedenler var; ama sözü edilen gence bunlardan hiçbirisi öğretilmemişti. Ona ancak Tanrının böyle davranışları beğenmeyeceği öğretilmişti. Günümüzde, inancın yitirileceği beklenilebilecek bir olay olarak düşünülürse, tüm ahlâkı, hattâ kaçınılmaz en küçük parçasını, çökebilecek böyle bir temele dayandırmak sağduyuya aykırı düşer.

Dinci eğitimin törel yönden iyi olmayan başka bir yanı, zihinsel erdemlere gerektiğinden az değer vermesidir. Çok önemli bir nitelik olan zihinsel yansızlığı kötü sayar. En iyi durumda, zor sorunları anlamak için gösterilen sürekli çabayı ancak hoş görür. Bugün hayranlık duyulması için öne sürdüğü kimseler çok kez üstün zekâlı kişiler değildir. Zeki bile olsalar, onlara hayranlık duyuran şey, düşüncesiz anlarında söyledikleri saçmalıklardır. Din erdemlik olarak anlaşıldığından, ve en dindar kimseler hiç de en zeki kimseler olmadığından, dinci eğitim aptallara göz pekliği verir; onlar da eğitim görmüş kişilerin yetkisine karşı direnç gösterirler. **Sözgelimi, evrimin öğretilmesinin yasaklandığı yerlerde böyle olmuştur. Hatırladığıma göre, İncil'de zekâyı öğen bir söz bile yoktur.** Din

görevlilerinin İncil'i en yakından izledikleri yön de budur. Bu, Hıristiyan eğitim kurumlarında öğretilen ahlâkın eksik bir yanı olarak görülmelidir.

Hıristiyan ahlâkının temel eksikliği, toplumsal sonuçları ile ilgisi olmayan nedenlere dayanarak bazı davranışları «günah», bazılarını «erdem» saymasıdır. Boş inançlardan doğmamış bir ahlâk önce hangi toplumsal etkiyi başarmak, hangilerinden kaçınmak istediğini kararlaştırmalıdır. Sonra, bilgimizin mümkün kıldığı ölçüde, hangi eylemlerin istenilen sonuçlara götüreceğini kestirmeliyiz. Bu eylemler övülmeli, karşı etki yapanlar yerilmelidir. İlkel ahlâk bu biçimde gelişmez. Bazı davranış biçimleri baskı görür. Baskının nedenleri ise antropolojinin karanlıklarında yitirilmiştir. Genellikle, başarılı uluslararasında yerilen davranışlar zararlı, övülenler yararlı oluyor. Ama bu tüm ayrıntılarda böyle değil. **Aslında hayvanların faydacı amaçlarla değil, dinsel nedenlerle evcilleştirildiğini, timsah ya da aslanı evcilleştirmeğe çalışan budunların yok olduğunu, koyun ve ineği seçenlerin başarılı olduğunu öne sürenler var.** Aynı şekilde, ayrı törel kuralları olan budunlar çatıştığında, kuralları daha az saçma olanların kazanmış olacakları beklenir. Ama boş inanlardan doğan hiçbir kural saçmalıklardan kurtulmuş olamaz. Hıristiyanlık kurallarında, bugün daha az olsa bile, böyle saçmalıklar görülür. Pazar günü çalışmanın yasaklanması sağduyu açısından savunulabilir, oyun ve eğlencenin yasaklanması savunulamaz. Hırsızlığın yasaklanması genellikle iyidir. Ama, savaş sonrası Almanya'sında Hıristiyanlık örgütlerinin yaptığı gibi, sürgün edilmiş prenslerin mallarına halkın elkoymasma karşı uygulandığı zaman değil. Hıristiyan ahlâkının boş inanlara dayanan kökü, en açık şekilde cinsiyet konusunda görülür. Bu öyle geniş bir konu ki, ayrı bir bölüm ister.

Sh: 68-79

EĞİTİMDE CİNSİYET

EĞİTİM VE TOPLUM DÜZENİ
Education and the Social Order
Bertrand RUSSELL

Çeviren : NAÎL BEZEL

Çok kez uygar yetişkinlerin cinsel ahlâk konusundaki kanıları, çocuklarına öğretilmesini istediklerinden oldukça ayrıdır. Bugün bile bir bölük insanın içtenlikle benimsediği, öbür insanların da bir saygı sorunu olarak kabul ettiği geleneksel bir törel kural var. Genellikle, cinsiyet sorunlarındaki kanıları geleneğe uyanlar, görüşlerini güvenle ortaya atar ve örgütlerler.

Oysa, gelenek arkadaşlarının kişisel davranışları konusunda geniş düşünceli olanlar, törel kuralların ne olduğunu kesinlikle bilmezler ve geleneksel kurallara karşı görüşlerini açıkça söylemekten kaçınırlar. Bundan başka, kurallar ne olursa olsun, cinsel ihtirasların insanları onlara karşı davranışlara iteleyecek güçte olduğunu düşünürler. Bu nedenle, davranışlarda uygun ölçüde bir özgürlüğün gerçeklerin gözetilmesi ile değil, sıkı bir kuramla sağlanabileceği kanısındadırlar. Evlilik dışı cinsel ilişkilerin hiçbir şekilde haklı sayılamayacağı görüşünde olan bir kimse, derin bir sevginin etkisi altında, kendi koşullarının çok ayrı olduğunu, kuralların yumuşayabileceğim düşünebilir. Büyük bir sevginin evlilik dışı ilişkileri haklı kılabileceğini düşünen kişi, her geçici hevesin büyük sevgi olduğunu sanacaktır. Para karşılığı olmayıp karşılıklı duygulara dayanan geçici sevgileri de doğru bulan insan, sık sık

duyguları unutup istediğini para ile sağlama yönüne gidebilir. Böylece, çoğu insan uygulamada, kuramda olduğundan daha büyük bir özgürlüğe gider. Bu nedenle, cinsel özgürlükleri savunurken, insanların tanınan özgürlükten daha ileri gideceğini akılda tutmak gerekir. **Yetişkinler için doğru cinsel kurallar konusunda hangi görüş benimsenirse benimsensin, çocukların cinsel eğitimleri ile ilgili bazı sorunlar var**. Bunlar, temel sorunlara inmeden, sağduyu ve psikoloji açılarından ele alınabilir. **Eğitimi, son derece bilgisiz, bağnaz ve dar görüşlü kişiler eline bırakmak bir alışkanlık olmuştur. Zengin çocukları, ilk yıllarda çoğunlukla dadılara bırakılır. Bunlar genellikle hiç evlenmemiş, aşırı iffet taslayan kimselerdir.** Bu çocuklar sonraları daha çok eğitim görmüş kadınların eline gelirler. Bu kadınlar da genellikle evlenmemişlerdir ve eksiksiz törel nitelikte olmaları beklenir. Bu demektir ki, çekingen ve duygulu olur, gerçeklerden korkarlar. Cinsiyet konusundaki kanıları sert ve sıkıdır, ama yanlış kaynaklardan elde edilmiştir. Okul müdürlerinin, müzmin bekâr olmasalar bile, çok yüksek törel görüşte olmaları beklenir. Kılgısal sorunları bilimsel psikolojiye göre değil, geleneksel önyargılara göre çözümlerler. Çoğuna göre, çocuğun cinsiyet psikolojisi kötü bir konudur; bu alanda bilgisiz olmak daha iyidir. Bu bilgisizliğin yaptığı zararlardan habersiz kalır, mutlu olurlar.

Çoğu çocuklar iki yaşlarına geldiklerinde, cinsel organlarını boş inanlar açısından görecek şekilde eğitilmişlerdir. Bu organlar özel davranış gerektiren esrarlı ve korkunç şeyler olarak görülür. Çocuklara, doğal gereksinmelerini fısıltı ile ya da kaba sayılan sözcükler yerine daha incelerini kullanarak anlatmaları öğretilmiştir. Dadılar vücudun bazı bölümlerini dokunulmaz sayarlar. Çocuklar oralara dokunurlarsa kendilerine sert dersler verilir. Küçükken böyle yaptıkları sırada anneleri tarafından görülmüş olan İnsanlar tanıyorum. Anneleri onlara ölseler daha iyi olacağım söylemiştir. (Bu hiç de az rastlanan bir şey değildir.) Üzülerek söyleyeyim ki, bu insanlar geleneksel erdemlerin örneği olmamışlardır. Küçük çocuklar arasında istimna (masturbasyon) çok yaygındır; buna karşı ancak korkunç gözdağı veriliyor. Freud'dan öğrendiğimize göre, Almanya'da erkek çocuklara bir leyleğin gelip kendilerini sakat edeceği söylenir. Bu çocuklar bir kızı çıplak olarak görürlerse, onun başına böyle bir şey gelmiş olduğunu düşünebilirler. Bunun gibi gerçekler psikanaliz konusunda yazılanları okuyanlarca bilinmektedir. Bazı kimselerin bu yazıları okuması yasaya aykırıdır. Oysa, böylece o kimseler zararlı oluyorlar. Yetişkinlik çağındaki sinir bozukluklarının kökleri çok kez, çocuklukta istimnanın korkunç sonuçları konusunda verilen gözdağına dayanıyor. Okul yılları boyunca erkek çocuklara istimnanın deliliğe götürdüğü söylenir. Gerçek şu ki, istimnanın kötü sonuçları konusunda verilen gözdağının deliliğe götürdüğü olur. Oysa istimna, yetişkinler ona aldırmadıkça, çok az zarar verir; özellikle çocuklukta.

Çocukların dünyaya nasıl geldiğinin gizli tutulmasının birçok kötü etkileri var. En başta bu, bazı bilgilerin, özellikle ilgi çekici bilgilerin, kötü olduğu inancı ile bağıntılıdır. Tüm bilgilerin iyi olduğu, sağlam ahlâkın temel ilkelerinden biri olmalıdır. Hiçbir bilgi bu ilkelerin dışında bırakılmamalıdır. Bazı doğal meraklarının kaş çatma ve azarlama ile karşılandığını gören çocuk, ilginç bilgilerin kötü olduğunu düşünmeyi öğrenir; ilginç olmayan bilgiler ise iyidir. Böylece bilimsel ilgi erdeme karşı olur. Çocuğun iyi olma çabalan, budala olma çabalan olma haline gelir. Ne yazık ki bu da başarılı olma çabası ile birdir. Kızların gebelik konusunda bilgisiz bırakılmaları çok kötüdür. **Kızlar erkek çocuklar yanında kendilerini küçük görür, erkek olabilmeyi isterler.** Gebelik konusunda bilgileri olmadığı sürece, erkeklerin hemen her yönde kadınlardan üstün olduğunu sanırlar. Çocukların dünyaya gelişinde kadınların yerini

öğrenir öğrenmez, kendi cinslerine saygı duymaya ve durumlarından memnun olmaya başlayan kızlar gördüm. Ama babanın payından söz edilmeden yalnız annenin yeri anlatılırsa, erkek çocuklara haksızlık olur. Bu, hiçbir şey söylememekle, kızlara karşı yapılan haksızlığa benzer. Bundan başka, babalarına düşkün olan çocuklar, anneleriyle olduğu gibi babalarıyla da fiziksel bağıntıları olduğunu öğrenmekten memnunluk duyarlar. Kızların kendilerine saygı duymaları için gebelikte annenin payını bilmeleri gibi, erkek çocukların da doğumda babanın payını bilmeleri gerekir.

Cinsel gerçekler konusunda susmanın başka bir kötü etkisi, çocukların ana-babalarının yalan söylediklerini anlamalarıdır. Genellikle çocuklar gerçeği ana-babaların sandığından daha çabuk anlarlar. Bunu anladıktan sonra da çok kez ana-babalarına sorular sormaya devam eder, gerçeğe aykırı cevapları gençliğe yakışır bir alaycılıkla akıllarında tutarlar. Törebilimciler aynı kanıda olmasalar bile, çocuklara yalan söylemek istenilir bir davranış değildir. Bunu gerekli sayan bir ahlâk sağlam bir ahlâk olamaz.

Cinsiyet konularında bilginin, öteki konulardaki bilgi gibi aynı ses tonu ve aynı tavırla ve doğrudan doğruya verilmesi çok önemlidir. **Bir düşünce akımına göre, çocuklara önce çiçeklerin aşkı, sonra İstakozların saf oyunları anlatılmalıdır.** Ancak uzun bir girişten sonra ana-babaların davranışlarından söz edilebilir. Bunun da inceden inceye savunulması gerekir. Bu girişi, gerekli bulanlar yalnız yasakçı yetişkinlerin iffet taslaması ile bozulmamış bir çocuğa cinsiyet, öteki konular gibi doğal görünür. Ana-babalar bu konuda çocuklarıyla rahatça konuşamıyorlarsa, onlara böyle konuşabilecek, gelenek ve yasalarla daha az ezilmiş bir kişi bulmalıdırlar. Ergenlik çağından önce çocuğun cinsiyeti doğal görmesini sağlamak güç değildir. Oysa, ergenlikten sonra bu daha zor olur. Ama çocuklar akıllıca yetiştirilirse, ergenlikten sonra bile bu güçlükler küçük; kafaları akla uymayan korku ve yasaklarla doldurulursa daha büyük olur.

Daha büyük çocuklar arasında doğan cinsel sorunlara, olumlu cinsel bir ahlâk dışında bir çözüm yolu bulmak zordur. Alışılagelen görüş, bu türlü ilişkilerden tümüyle kaçınmanın zararlı olmayacağı görüşüdür. İngiltere'de kadın ve erkeklerin ayrılması, karşı cinsle cinsel ilişkileri önler. Ancak bazı girişken gençler bunun dışında kalırlar. Bunun sonucu olarak, az girişken olanlar istimna yönüne gidiyorlar. Bunların kötü ve zararlı olduğu söylenir. Birçokları da buna inanırlar. Bunlar gizli yapmak zorundadırlar, çünkü görülürse sert cezalara uğrarlar. Görülmeleri genellikle bir rastlantı sonucudur. Bu nedenle cezalar haksızca ve rasgele olur. Yaptıkları gizli kalanlar üzerinde de ceza korkusunun ve saklamanın kötü etkileri vardır. Halk okulları, çocuklara boş zaman bırakmayacak ve cinsel eğilimleri önleyecek yolda onları uğraştırmak ve yormak yoluna gidiyor, zekâyı erdeme feda ediyorlar. Bu nedenle, bugün yaşayan düzenin şu kötü yanları var. En başta, çocukların büyük bir yüzdesini korkak, ikiyüzlü yapıyor. Üçüncüsü, cinsel konularda düşünce ve duyguyu ayıp ve bağnaz kılıyor. Dördüncüsü, bilimsel ilgileri günah gibi gösteriyor; bu yüzden bu ilgiler ya yok oluyor, ya marazî hale geliyor. Beşincisi, boş zamanı, böylece de zihinsel gelişmeyi, önlüyor.

Bugünkü düzenin böyle kötü yanları var. Bununla birlikte, tüm törel kurallar değişmedikçe, bütün şikâyetlerden ırak bir düzen düşünebilmek kolay değil. Çağdaş toplumdaki erkek için ergenlikten evliliğe kadar geçen süre uzun yılları kaplıyor. Bu yıllar boyunca cinsel ilişkilerden kaçınmanın iyi olduğu varsayılsa bile, çoğu erkeğin bunu yapmayacağı bellidir. Oysa, bugünkü törel kurallar sürdükçe, bu kurallara aykırı her davranış zararlı olacaktır. Kiralık kadınlara gitmek kötüdür. Çünkü bu bir hastalık nedeni olabilir. Sonra, kadınların

kendilerini satması, böyle kadınlar aşağılık görüldüğü sürece, istenilir bir meslek değildir. Ayrıca, bir erkeğin ilk cinsel ilişkileri paraya dayanır, duygudan yoksun olursa, o evlendiğinde karısını ya bir satılık kadın ya da bir ermiş olarak görebilir. Bunlardan hiçbiri de mutluluğa götürmez. Ergenlikten sonra istimna, gelenekçi törebilimcilerin öne sürdüğü ölçüde olmasa bile, yine de zararlıdır. Erkeğin bencil, içe dönük ve çekingen olmasına sebep olur; kimi zaman da olumlu cinsel ilişkilere yetersiz kılar. Göz yumulursa, başka çocuklarla homoseksüel ilişkiler fazla zararlı olmayabilir. O zaman da doğal cinsel gelişmenin engellenmesi tehlikesi vardır. Erkeklerle kızlar ayrılmazsa, aralarında cinsel ilişkiler çok olabilir. Bu da yalnız eğitimi engellemekle kalmaz, istenilmeyen yaşlarda gebeliğe yol açar. Toplumun ve kamuoyunun bugünkü düzeyinde bu soruna bir çözüm bulunabileceğini sanmıyorum. Belki bir zaman gelecek ki, bugünkü kuralların gençlikte yarattığı psikolojik bozukluklar ciddi olarak ele alınacak. O zaman, Samoa'da ve öteki pasifik adalarında gençlere tanınan özgürlükler bütün gençlere tanınacak. Bu gerçekleşirse, gebeliğe karşı korunma bilgileri verilmesi gerekecek; yine de gebelik olursa, anında önlenmesi öğretilecektir. **Böyle bir geleceği beğendiğimi söyleyemem. Ergenlik çağında cinsel gereksinmelerden kaçınmak çok zor olmayabilir; ancak bu gereklilik yirmi yaşında son bulmalıdır. Bu, yargıç Lindsey'in geçici, evlenme düzeni ile sağlanabilir. Üniversite öğrencilerinin çoğu, geçici çocuksuz evlilikler yapabilse, üniversite hayatı zihinsel ve törel yönlerden daha iyi duruma gelirdi.** Bu cinsel zorunluluğa karşı bir çözüm olurdu. Bu çözüm ne sinir yıpratıcı ne gizli olur; ne paraya dayanır ne de tez gelip geçer. Aynı zamanda iş için gerekli olan zamanı almaz.

Ergenlikten önce eğitimde cinsiyet sorunu, cinsel ahlâk konusunda kesin yargılara varmadan, ruh sağlığı yönünden ele alınabilir. Fakat cinsel davranışta neyin iyi neyin kötü olduğu konusunda kesin kanılarımız yoksa, okulun son yıllarında ve üniversitede cinsiyetin nasıl ele alınacağını kararlaştırmak zordur. ***Çoğu insanın cinsel ahlâk görüşü çok karmaşıktır ve üç kaynaktan doğmuştur.***

Birincisi, evli kadınların erdemli olmaları ısrarla istenir: bu da ataerkil aile kuruluşu için gereklidir.

İkincisi, evlilik dışı bütün cinsel ilişkilerin günah olduğu konusundaki Hıristiyanlık öğretisidir.

Üçüncüsü ise, çok yeni olan, kadınların eşitliği öğretisidir.

Bu üç unsurdan en eskisi ataerkil aileden gelendir. Bu unsur bugün öbür ikisinden ayrı olarak Japonya'da görülebilir. Japonlar tüm cinsel yasaklardan özgürdürler; cinsel ahlâklarında boş inana dayanan çok az şey vardır. Erkekle kadının eşitliği ileri sürülmez; kadınlar kesinlikle erkeklere bağlıdır. Ataerkil aile köklü olarak kurulmuştur ve soyut törel öğretimden çok, kadınların boyun eğmesi ile desteklenir. Çocuklukta cinsel bilgilere, cinsel konuşmalara ve bir Avrupalıyı şaşırtacak ölçüde cinsel oyuna izin verilir. Yetişkin ahlâkı yalnız kadınlar içindir. Erkeğin üstün gücü bunu kadına zorla kabul ettirir. Bu, Hıristiyanlıktan önceki uygarlıklarda çok yaygın olan eski bir düzendir.

Başlangıçta Hıristiyanlık, cinsel isteklerin aslında kirli bir şey bulunduğu inancını getirdi. Cinsiyet ancak insan ırkını sürdürmek gerekçesiyle hoş görülebilirdi. Evlilik sınırları içinde bile olsa, kaçınmak kadar saygıya değer olamazdı. Hıristiyanlığın doğuşundan önce buna benzer duyguların bulunmadığım söylemek istemiyorum, insan yaratılışının öyle bir yönü var ki, **insanlar cinsiyete karşı duygulara eğilimli oluyorlar. Hıristiyanlık zaten var olan bu**

duyguları işlemiştir. Yahudilerin çok sıkı cinsel yasakları vardı. Ama, bugün kutsallığı kabul edilmeyen eski kitaplarda cinsiyetin kirliliği konusunda doğmaya başlayan duygular görülürse de, Yahudilerde böyle bir duygu yoktur. Tarihte ilk olarak, Hıristiyan ahlâkı erkekle kadın arasında eşitliği kuramsal yönden kabul ediyordu. Oysa uygulamada erkeklerin erdemsizliği daha yumuşak karşılanıyordu. Böylece Hıristiyanların davranışları, Hıristiyanlıktan önceki ataerkil uygarlıklarınkinden pek ayrı olmuyordu. Ancak, erkeğin cinsel özgürlüklerinin günah sayılması büyük bir psikolojik ayrılık olarak kalıyordu.

Cinslerin eşitliği öğretisi ile bu düzen yıkıldı. Kadın hakları öncülerinin dediği gibi ya erkekler kadınlar kadar erdemli olmalı, ya da günümüzde kadın haklarım savunanların öne sürdüğü gibi, kadınların erkekler kadar erdemsiz olmaları kabul edilmeli. Ama kadınların erdemli olmaları istenmezse ataerkil aile zor yaşar. Ataerkil aile düzeninden ayrılmak ise toplumsal düzende büyük değişiklikler gerektirir. Böylece bir karışıklık ortaya çıkıyor. Hıristiyan ahlâkı erkeklerin dayanamayacağı kadar sıkı olagelmiştir. Kadınlar da erkekler kadar özgür olursa, bu ahlâka uymak onlar için de zor gelecek. Aile, kökleri çok derinde olan bir kurumdur. insanlar onun değiştirilmesine göz yummazlar. Bu karışıklıktan çıkmanın bir yolu var: babanın yerini Devletin alması. Bu da ancak Komünizmle sağlanabilir ve özel mal ve miras kurumlarına uyarlanması kolay değildir. Bu yönden özel servet sorunu cinsel ahlâk sorunu ile bağıntılı oluyor. Bir erkeğin kendine ait olmayan çocuklara bakmak için çalışması beklenemez. Bu nedenle, ataerkil aile ile birlikte kişisel servet düzeni, kadınların bir ölçüye dek erdemli olmasını gerektirir. Erkeklerin değil, yalnız karılarının erdemli olmasını istemek cinslerin eşitliği öğretisine aykırıdır. Oysa, baskı ve yasaklar olmadan erdemlerin sağlanabilmesi zordur. Şüphe yok ki, bunun tek çözüm yolu, babanın öneminin gittikçe azalması ve çocuklara babanın yerine devletin bakması eğiliminin geliştirilmesidir. Bunun da İyi bir şey olduğunu sanmıyorum. Babalık duygusu ve oğulların babalarına kargı duygulan uygarlık tarihinin çok önemli unsurları olmuşlardır. Bu duygulardan yoksun bir uygarlığın nasıl bir uygarlık olacağını bilmiyorum. Ama iyi de olsa kötü de olsa, çocuklarla ilişkilerde Devletin önemi gittikçe artıyor, buna bağlı olarak babanınki azalıyor.

Gençlerin eğitimi ile ilgilenenler, bütün bu çağdaşı sorunları ve karışıklıkları görmemekte direniyorlar. Katı Hıristiyan ahlâkı yetişkinlere kabul ettirilemese bile, gençleri yetiştirmekle sorumlu olanların davranışlarını bu ahlâkın yönetmesi gerektiğine inanıyorlar. Okulların ve İngiliz üniversitelerinin törel tutumları, halkınkinden daha katı kalıyor. Bunun sonucu olarak eğitim, gençleri toplum için hazırlayacağı yerde, toplumdan gittikçe koparıyor. Kamu oyu ve toplumsal kurumlar böyle kaldıkça, buna kestirmeden bir çözüm yolu bulunabileceğini sanmıyorum. Çünkü kadınla erkeğin eşitliği ile ataerkil aile artısında köklü bir uyuşmazlık var. Fakat bu uyuşmazlığa rağmen, genel törel ilkeler ve cinselliğin bağnazca görülmemesi çok geyi değiştirebilir.

Çocuklarla İlişkilerde onları iyiye yöneltmek için yalan söylememek, her konuyu akıl yolu ile tartışmak ve bilimsel yönden ele almak saltık bir ilke olmalıdır. Ataerkil aile düzeninin yaşatılması ahlâkın temeli olacakla, bundan, döl vermeyen cinsel ilişkilerin günah olduğu sonucunu çıkarmak zordur. Oysa, yalnız Hıristiyan ahlâkının değil, ceza hukukunun da korkunç saydığı şeyler bu İlişkilerdir. Aynı zamanda şurası anlaşılmalıdır ki, bazı davranışlar istenilmeye değer olsalar bile, katı bir disiplinle ya da marazî korkularla kişinin bu davranışlara zorlanması iyi olmayabilir. Bu ilkeler çocuğun törel eğitiminin büyük bir bölümünü kapsıyor. Bundan ötesi için, hızla değişen karışık toplumu muzun gelişmiş ve

yerleşmiş bir biçime girmesini beklemeliyiz.

Çocuklarla bütün ilişkilerde, cinsiyetin aslında kötü ve gizli olduğu sanısına varmalarının önlenmesi gerekir. Cinsiyet ilginç bir konudur; İnsanların onu düşünüp, onun üzerine konuşmaları doğaldır. Çocukların çok doğal olan bu isteği bugün yetişkinlerce kötü sayılıyor. Sonuç olarak çocuklar bu konuya daha çok ilgi duyuyor, hep o konuda, yasak meyve tadı ile konuşuyorlar. Bu konuşmalar bilgisiz ve budalacadır, çünkü tahminleri ve yarım bilgileri ile başbaşa bırakılıyorlar. Çoğu çocuk için cinsiyet konusu alaycı gülüşler ve açık saçık hikâyeler durumuna geliyor. Cinsiyet kavramı, kimi zaman şiire dek yükselen doğal bir haz, kimi zaman neşeli ve şen, kimi zaman acıklı derinliklere inen bir tutku olarak, eğitim ahlâkçılarının görüş açıları dışındadır. Onlara göre, haz verdiği zaman cinsiyet kötü, sıkıcı ve alışılmış olduğu zaman erdemlidir. Bu çirkinlikler ahlâk ve yaşamı şiir, sevinç ve güzellikten yoksun kılıyor; bütün insan ilişkilerine bir katılık ve sertlik getiriyor. Bu hayat görüşünün sonucu erdemlilik taslama, dar görüşlülük ve düş gücünün ölmesidir. **Daha özgür bir hayat gücünün de tehlikeli yanları olabilir. Ama bunlar hayatın tehlikeleridir, ölümün değil.**

Sh: 80–89

EĞİTİM VE EKONOMİ

EĞİTİM VE TOPLUM DÜZENİ
Education and the Social Order
Bertrand RUSSELL

Çeviren : NAÎL BEZEL

Bugün Batı ülkelerindeki halk eğitiminin eleştirmeyi gerektiren niteliklerini önceki bölümlerde gördük. Eğitimdeki ve başka alanlardaki bozuklukların ekonomik nedenlere dayandığı kanısında olanlar var. Ben buna inanmıyorum. Her ekonomik düzende bir ölçüde saçmalık ve iktidar sevgisi olacağını, bunların da yetkin bir eğitim düzeninin yaratılmasını engelleyeceğini sanıyorum. Bununla birlikte ekonomik etkenlerin eğitim üzerine etkisi çok derindir; çok kez ilk bakışta anlaşılmaz. Bu bölümde, çeşitli çağlarda ve ülkelerde, eğitimdeki ekonomik etkenleri ayırmaya çalışacağım.

Avrupa'da Karanlık Çağlardan sonra tekrar canlanan eğitim, papazlar sınıfının özel hakkıydı. Eğitimin dinsel köklere dayanan bazı özellikleri bugüne dek yaşamıştır. Rönesans'tan önce orta soylular genellikle oldukça bilgisizdi. Oysa papazlar, özellikle keşişler, çok kez geniş bilgiye sahiptiler. Biraz Latince bilmek mesleğin bir gereksinmesiydi, ama bu fazla bir şey sayılmaz. On bir, on iki ve on üçüncü yüzyıllarda öğrenimin yeniden canlanmasının asıl nedenleri, özellikle Sicilya ve İspanya'daki Araplarla ilişkilerdi. Bu ilişkilerin geniş çapta ekonomik nedenleri vardı elbette.

Ama öğrenim üzerine etkileri küçük sayıda insanın çıkarlara bağlı olmayan zihinsel meraklarının sonucu olmuştur.[Bak, The Legacy of Israel (İsrail'in Mirası), Oxford University Press, çeşitli yazarlar, sayfa 204.]

Skolastik felsefe ve genellikle ortaçağ öğrenimi, rahipler sınıfından küçük bir azınlığın

öğrenme isteğinden doğmuştur. Bunlardan çoğu çalışmalarından pek az maddi çıkar elde ediyordu. Atak düşünüşlerinden ötürü adlan kötüye çıkanların sayısı da az değildi. Bu akım için keşişlerin ve rahiplerin varlığı gerekliydi, ama temel neden yalnız bilgi susuzluğuydu.

Dinle uğraşan toplumun dışında kalan Boyluların eğitimi bu biraz daha sonra başlamıştır konusunda da aynı şey söylenebilir. Denilebilir ki, bu dünya ile ilgili öğrenim imparator II. Frederik'le başlamıştır. II. Frederik erken yaşta müslümanla ilişkilerde bulunmuştu, doğruluğu saptanabilecek her şeye karşı doymaz bir merak içini kemiriyordu. On beşinci yüzyılda İtalya'da Yunancanın canlanması ve İtalya'dan kuzey uluslarına yayılan saray aşkının başlangıcı, öğrenmek için öğrenme sevgisine verilebilir. **Kısa zamanda bu itici gücün yitirildiği doğrudur. Latince ve yunanca bilmek bir efendinin ayırıcı niteliği haline geldi; çocuklar bunları öğrenmeye zorlandı. Sonuç olarak insanlar öğrenme zevkini yitirdiler.** Bununla birlikte o zaman bile klasikleri öğrenme nedeni ekonomik değil gösterişçi idi. Kültür edinemediği nedeni ile hiçbir toprak sahibi kiralarını almaktan geri kalmıyordu. Keşiş gibi soylu da çok boş zamanı olan insandı; isterse, faydacı amaç gütmeden, zevk için öğrenebilirdi. Bilginin kendi başına değerli olduğu kavramı henüz bazı üniversitelerde ve geç kalmış birkaç filozof (ben de bunlardan biriyim) arasında yaşıyor. Ama eğitimin görevinin ne olduğu görüşünü tümüyle değiştiren olaylar olmuştur. Bunların en önemlisi herkes için zorunlu eğitimin kabul edilmesidir. Çocuklar okuma yazmayı bilirlerse daha iyi yurttaşlar ve daha becerikli işçiler olabilecekleri anlaşılmıştır. Skolastik geleneğin bu amaç için çalışan devlet adamlarını engellediği doğrudur. İlkokullarda eğitim hemen tümüyle kitaplara dayanır. Oysa, yarısı kılgılı bir eğitimin devlet adamının amacına daha iyi hizmet edeceği ileri sürülebilir. Bu yönden Rus eğitimi çağımıza daha iyi uyarlanmıştır. Bununla birlikte ilkokullar genellikle kendilerinden istenileni yapmışlardır. Bugün tüm uygar ülkelerde hükümetin en gerekli araçlarından biri ilkokullardır.

Faydacı bir eğitim görüşüne götüren başka bir etken, bilim ve endüstrinin gelişmesidir. Bugün teknik işlemler bilgi gerektirir; yeni buluşlar servetin ve ulusal büyüklüğün kaynağıdır. Daha önceki bir çağın gelenekleri bu yönden de günün gereksinmelerine uymayı, Rusya dışında, engellemiştir. Eğitimi yalnız faydacı düşünüşler yönetse, bilim ve endüstri tekniğine bugünkünden fazla yer verilir, edebiyat kültürü çok daha az yer alırdı. Henüz tümüyle böyle olmasa bile, durum yavaş yavaş değişiyor. Çok geçmeden o duruma gelinecek.

Ekonomik nedenlerin eğitim üzerine etkisi beş bölüm altında incelenebilir. Bunları sıra ile ele alalım.

Bir: Bir devletin ekonomik koşullarına göre eğitime harcayabileceği para miktarı değişir. Endüstri devrimi ile Batı ulusları zenginleşmesiydi, herkes için zorunlu eğitim mümkün olmazdı. Hiçbir ulus bilgiye, Çinlilerin Batı ölçülerini benimsemeden önce gösterdikleri saygıyı göstermemiştir. Fakat Çin, nüfusunun yüzde beşinden fazlasına okuma yazma öğretecek zenginlikte değildi. 1780 ya da 1830 İngiltere'sinde, herkese eğitim sağlamaya yeterli vergiler yüklemek çok zor olurdu. Bugün bile ana okulları sağlamak, az rastlanan bazı durumlar dışında, olanaksız sayılıyor. Öte yandan, okuldan ayrılma yaşının yükseltilmesinin ekonomik sorunlar doğuracağı düşünülmüyor. İşsizlikten ve yüksek gümrüklerden ötürü, iş adamları bir kimsenin işinin diğerini yoksulluğa itelediği düşüncesinde birleşiyorlar. Böylece toplumun bir bölümünün verimli işlerden alıkonması toplumun yararına olacak. Buna dayanarak, çocuklar daha uzun süre okulda tutulursa hepimizin zengin olacağı düşünülüyor.

İngiltere'de okul yaşını yükseltmeye karşı engel ekonomik değil, tanrı-bilimseldir; mezhepler çocukların hayata hangi boş inanlarla atılması konusunda anlaşamıyorlar.

İki: Eğitimin amaçlarından biri verimin artırılmasıdır. Belki de bu herkes için eğitim görüşünü ilk ortaya atanların kafalarındaki temel nedendi. Bu sağlam bir nedendir elbette. Okuyup yazabilen bir toplum, okuyup yazamayanlardan daha beceriklidir. Verimi en yüksek düzeyine çıkarma isteği teknik eğitim, bilimsel öğretim ve araştırmanın geliştirilmesinde daha doğrudan etkili olmuştur. İngiliz Hükümeti araştırma alanına çok az para harcıyor. Sağlam ekonomik hesaplarla hareket etse çok daha fazla harcardı. Bunun nedeni, devlet hizmetlerinde çalışanların çoğunu klasik bir eğitim görmüş olması, çağdaş insanın bilmesi gereken şeyleri bilmemesidir, örneğin, tıp araştırmalarını ele alın. Orta bir yurttaş yaşamının başında ve sonunda toplum için bir gider, çalışma yılları süresince bir gelir kaynağıdır. Ölen çocuklar tümüyle ekonomik bir kayıptır. Bu nedenle erken yaşlarda ölümün azaltılması devlet için bir kazançtır. Ya da tarımın birçok kollarında önemli bir sorun olan böcekler bilimini düşünün. Bu konuda yapılan harcamaların azlığı bile bile para yitirmek demektir. Açıkça belli olan ve iyi reklâm edilen endüstri kolları sentetik boyalar, yüksek patlayıcılar, zehirli gazlar v.b. üzerine bir şey söylemiyorum. Bunların bazıları zararlıdır, bazıları değil. Aydın sayılan kişilerin bile çoğu bilimsel bilginin yararını anlamamışlardır.

Bu anlaşıldığında, daha büyük bilimsel bağışlar olacağını, ve orta öğretim programlarında bilime daha büyük yer verilebileceğini bekleyebiliriz.

Üç : Dağıtım düzeninin eğitim üzerine çok derin etkisi var. Bu etki yukarıda ele alınan iki etkeninkinden daha büyüktür. Dağıtım düzeni, toplumun sınıflara bölünmesini belgiler; sınıflı bir toplumda ayrı sınıflar ayrı eğitim görecektir. Kapitalist bir toplumda en az eğitim görenler ücretli işçilerdir. En çok eğitimi bilgi gerektiren bir mesleğe girmek isteyenler görür. «Efendi» ya da iş adamı olacaklar için orta bir eğitim uygun sayılır. Genellikle bir çocuk ana babasıyla aynı toplumsal sınıfa bağlıdır. Ama üstün yetenekleri ile burs kazananlar ücretli işçi sınıfından meslek sınıflarına yükselebilirler. Böylece İngiltere'de ücretli işçi sınıfında doğan en büyük beyinler siyasal yönden kısırlaştırılıyor, doğumdan bağlı olmaları gereken sınıftan ayrılıyorlar. Sınıfların bu değişkenliği açısından bir zenginler toplumu soylular toplumundan ayrılık gösterir. Zenginler toplumunda soylular toplumundakinden daha az ihtilâl eğilimleri görülmesinin bir nedeni budur.

Ona karşı olanların «kapitalizm» adını verdikleri ekonomik düzen karmaşık bir düzendir. Bu düzenin bir ölçüye dek çözümlenmesi amaçlarımız yönünden önemlidir. Bugün Sovyet Rusya dışında çağdaş dünyada üç ana servet kaynağı olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, toprağa ve doğal tekellere sahip olmak; İkincisi, aterkil ailede kalıt; üçüncüsü iş teşebbüsleridir. Bunlar birbirleriyle ayrılmaz biçimde bağlı değildir. Henry George İkinciye ve üçüncüye dokunmadan birincisini ortadan kaldırmak istedi. Katolik örgütünde birincisi vardır, üçüncüsü de olabilir; ama İkincisi yoktur. Yahudilere karşı olan belirli kişilerin acı eleştirilerine bakılırsa, birincisini ve İkincisini yaşatmak, üçüncüsünü yok etmek isterler. Kanımca, soylular düzeninin kalıntıları olan toprak sahipleri ve kalıt, sosyalist eleştiriye iş teşebbüsünden daha açıktır. Bazan yalnız iş teşebbüsüne dayanıyorsa, Henry Ford'un durumunda olduğu gibi, bunun topluma faydası kadar zararı olduğu söylenemez. Kanıt olmadan genel olarak anlaşıldığı biçimde bir sınıf kavramı mümkün değildir, özellikle eğitimde önemli olan, zengin çocuklarının ücretli işçi çocuklarınınkinden ayrı bir eğitim

görüyor olmasıdır. Soyluluk kalıntılarının zenginliği Avrupa'ya göre daha az etkilediği Amerika'da iş teşebbüsü asıl servet kaynağı sayılır. Bunun gençlerin kafasındaki etkisi, saygı gören servet kaynaklarının toprak sahipliği ve kalıt olduğu bir toplumda kinden ayrıdır. Burada bireysel çabalara önem verilir; bu iyidir. Ama yarışçılık biçiminde bir çabaya önem verildiğinden toplumculuğa karşıdır. Daha hakbilir bir ekonomik düzende böyle yarışma ve bildiğimiz şekilde sınıflar olmazdı. Yine de bir biçim yarışma ve bir anlamda ayrı sınıflar olabileceği doğrudur. Ama bu biçim ve anlam alışageldiğimizden ayrı olacaktır. Komünist toplumda iktidar mevkileri ve yapılması hiç hoşa gitmeyen işler olacak. Bu mevkilerde bulunan kişiler bir anlamda yüksek bir sınıf meydana getirecekler. Daha iktidarlı ve daha hoşa giden işleri ele geçirmek için yarışma olacak. Ama servet ve ana-baba gücünün olmadığı bir dünyada her birey yalnız kendi yeteneklerine dayanarak yarışır, daha iyi eğitim koşulları sağladığı durumlara dayanarak değil. Komşusundan daha iyi bir eğitim görmüşse bu babasının zenginliğinden değil, daha iyi bir eğitimi alabilecek nitelikte olduğunu gösterdiği içindir. Bu nedenle, böyle bir toplumda sınıfları haklı kılacak nedenler bireylerin doğal niteliklerine dayanır, örneğin, büyük bir kemancı orta bir kemancıdan daha fazla para almasa bile, ondan üstün olacak ve daha fazla onurlanacaktır. Bu ölçüde bir eşitsizlik ve yarışçılık kaçınılmazdır. Eşitsizliğin kökleri nesnenin yaratılışındadır. Zor işlerin en yeteneklilere verilmesi için de yarış gereklidir, önceki bir bölümde ele aldığımız aşırı eğitim sorununun zor oluşu bu yüzdendir. Ama ekonomik eşitsizlik ve ekonomik güvenlik yalnız kişiler için değil çocuklar için de sağlanırsa eğitimde yarış bu kadar çetin olmayacaktır. Bugün yarışçılığı böyle acı duruma getiren eşitsizlik ve güvensizliktir. Bunlar yok edilirse, yarışçılığın iğnesi alınmış olur.

Yurtseverlik konusunda başka nedenler işe karışır, ama gene de kişisel servetle bağıntı vardır. Bu bağıntı ilk bakışta görünmez ve çoğu bireylerde bilinçli değildir. Daha yağmacı kapitalizm biçimlerinin doğurduğu dolaylı bir bağıntıdır. **Yatırımcı açısından, geri kalmış ülkelerin iki yararı vardır: pazar ve hammadde kaynağı.** Bu ülkeler yatırımcının bağlı olduğu devletin denetlemesinde bulunursa her iki yönden daha yararlı olurlar. Fransız kapitali Kuzey Afrika'da, İngiliz kapitali Hindistan'da, Amerikan kapitali Güney Amerika'da kazançlı yatırım alanları buluyor. Böylece kendi ülkesi dışında yatırımlar yapmayı düşünen kişi, toprak yönünden olmasa bile ekonomik yönden emperyalizme ilgi duyar. Uygun bir yurtseverlik propagandası ile teşebbüsü için gerekli harcamaların büyük bölümünün vergi ödeyenlerin omuzuna yükletilebileceğini görür. Güçlü ulusların yurtseverliğinin çoğu bu kaynaktan gelir. Oysa bayrak için bağıran yurttaşlar genellikle kendilerini buna iteleyen kötü güçler konusunda bilinçsizdirler. **Zayıf ülkelerin ulusçuluğu yağmacı uluslarınkine karşı bir savunmadır.** Kendileri sömürmeyip sömürülmeye karşı direndikleri sürece güçlü uluslardan daha iyi bir törel düzeydedirler. **Ama özgürlüğü için çarpışan bir ulusta öyle duygular geliştirilir ki, başarıya ulaşır ulaşmaz daha önce kıyıcı uluslarda yerdikleri kötülükleri benimser.** Polonya iki yüzyıla yaklaşan bir bağlılıktan sonra bağımsızlığını kazandı; ama daha önce Polonya, halkının çektiği sıkıntıları Ukraynalılara çektirmede bir sakınca görmedi. İlke olarak ulusçuluk kötüdür; özgürlüğü için savaşan uluslarda bile beğenilmeye değmez. Bu, uluslar kıyına karşı direnmesinler anlamına gelmez. Ama yalnız ulusçuluk açısından değil, uluslararası bir açıdan direnmelidirler. Güçlü ya da zayıf bir ulusta olsun, ulusçuluğun kötülükleri kişisel servetle bağıntılıdır. Bu kötülükler sömürü ya da sömürüye karşı direnme ile ilgilidir. Bu nedenle, kişisel kapitalizm ortadan kaldırılırsa, bugün ulusçuluğun üzerindeki kötü etkilerinin tümüyle yok olmasa bile oldukça

azalacağını düşünmek akla uygundur.

Ekonomik nedenlerin eğitim üzerine etkileri konusunda dördüncü bölüm bağışlardır. Vasiyet özgürlüğü bulunan bir yerde kişi servetini kamu tutumuna karşı sayılmayan herhangi bir amaca bırakabilir. Yakın zamanlara dek akılcılığın geliştirilmesi amacı için bırakılan vasiyetler İngiltere'de, Hıristiyan bir ülkede akılcılığın kamu tutumuna aykırı olduğu gerekçesiyle hükümsüz sayılırdı. Artık bu değişmiştir. Ama ileri amaçlar için vasiyetler yasaya aykırı sayılmasa bile, bağışların genellikle tutucu bir güç olacakları kaçınılmaz bir gerçektir. Bunlar ölülerin, yüzyıllarca önce ölmüşlerin istekleridir. Din örgütleri, eski üniversiteler ve birçok okullar az ya da çok eski bağışlara dayanırlar. Amerika'da bağışlar çoğunlukla yenidir ve seçkin zenginlerden gelir. Bu zenginler ise tutucu ve genellikle eğitim görmemiş kişilerdir. Eğitimde ilerici hareketleri geciktirme çok etkilidirler. Profesörlerin radikal olduğu sanılan bir üniversite, başkanının iyiliksever endüstri yöneticilerinden bağışlar koparabilmesi, profesörleri statükonun savunmasında bölünmez bir bütün olan başkanınkinden daha az olasılıdır.

Eğitimin dinsel yanının daha tutucu oluşunda başların büyük etkisi vardır. Dinle kişisel servet arasındaki bağıntı, kişilerin paralarını din örgütlerine bırakmalarından ve ölümlerinden yüzyıllar sonla boş inanlarının sürdürülmesinden doğar, İngiltere ve İskoçya'da bunun yasalarla değiştirilebileceği doğrudur. Ortaçağ dindarlarının bıraktığı servet Reform sırasında asıl amaçlarından alınıp Anglikanlık eğitimine yöneltilmiştir. İskoçya'daki özgür Kiliselerin servetlerinin kilise üyelerine ait olduğu yasaya göre kararlaştırılınca, yasa değiştirildi; bağnaz kadercilerin (Predestinarian) bağışlarının kader inancının yok edildiği öğretilerinin yayılmasında kullanılabilmesi sağlandı. Ama Amerika'da böyle yasamalar Anayasaya aykırıdır. Paranızı, Kentaki halkının On Yitik Budun'dan olduğu öğretisine içten bağlı bir kuruma bırakırsanız, paranız başka alanda kullanılamaz. İngiltere'de paranın başka bir yöne çevrilmesi mümkün olsa bile buna çok az rastlanır. Anglikan Kilisesi ve Roma Katolik Kilisesi zengin kuruluşlardır ve gelirleri ancak uygun öğretiler öne sürenlerce harcanabilir. Böylece, uzak atalarla aynı kanılarda olmak için büyük bir ekonomik neden var. Zihinsel yönden her ilerleme ceza ile karşılanıyor; Colenso tavşanın geviş getirmediğini anladığı zaman aylığı kesildi.

Dinsel bağışlar olmasa her şeyin daha çabuk değişeceğinde şüphe yok. Bugünkü durumda bile asıl, biçimden daha çabuk değişiyor. Bugün Anglikan rahiplerinin inandıklarını söylemeleri gereken birçok şeyler var, ama bunun sözde kaldığım da söyleyebilirler, kimse de onlar için kötü düşünmez. Hıristiyan dogmacılığının bazı bölümleri bir çağda, başka bölümleri başka bir çağda canlılık gösterir, örneğin, bugün çoğu Hıristiyanlar İsa'nın boşanma konusunda öylece anlaşılması gerektiği görüşündedirler. Oysa yetkiye karşı direnmeme, yeminden kaçınma ve servetini yoksullara verme gibi konulardaki sözlerinin mecazi yönden, anlaşılması gerektiği, söylenilenin aksi bir anlam taşıdığı düşünülür. Ama İsa'nın öğretilerinden hangilerinin bir Hıristiyan için uygun olduğu sorunu karmaşık bir sorundur, daha fazla üzerinde durmayacağım.

Eğitim üzerindeki ekonomik etkileri konusunda beşinci bölüm gelenektir. Genel anlamda bir geleneği demek istemiyorum; o çok geniş bir konudur. Demek istediğim, geçmişte etkili olup bugün etkili olmayan ekonomik nedenlerden doğmuş bir gelenektir. Genellikle çok tutucu olan cinsel ahlak bu konuya iyi bir örnektir. Dünya nüfusunun az, çocuk ölümü oranlarının yüksek olduğu eski günlerde çiftlerin çok çocuk yapması bir kamu göreviydi. Eğitim ve

çocukların çalıştırılması çocukları bir gider kaynağı durumuna getirmeden önce, çocuklara ana-babaları için mali yönden yararlı oluyorlardı. Doğum kontrolü ve çocuk aldırmaya karşı duygular o günlerde haklı nedenlere dayanıyordu. Bugün böyle nedenler yok, ama duygu yine yaşıyor, çünkü dinle arasında bağıntı kurulmuştur.

Ataerkil ailenin kökü ekonomikti. Çünkü kadın gebelik ve emzirme süresince başarıyla avlanamazdı. Çok yakın zamanlara dek kadının kendi hayatını kazanma olanakları azdı. Bu nedenle kocasına ya da erkek akrabalarına bağlı kalmak zorundaydı. Kadınlara bakılmasını ve erkeklere bağlı bir düzeni gerektiren ataerkil aile, kadın erdemlerine fazla önem verilmesine yol açtı. Bu erdemler, çetin ahlâk ve din kurallarıyla ve ilk uygarlıklarda zina işleyen kadınlara verilen ölüm cezasıyla, zorlanırdı. Kanunî cezalar hafifleyip en sonunda, New York eyaleti gibi bazı ırak bölgeler dışında her yerde, ortadan kalkarken törel ve bilimsel baskı olduğu gibi kaldı. Geleneksel kuralların bu bölümü, kuramda olmasa bile uygulamada, kadın ve erkeğin eşitliği ile bağdaşamaz. Kadınlar kendi hayatlarını kazanınca eşitlik isteklerine karşı durulamaz. Evli kadınların iş bulmalarını önlemek için çılgınca çabalar harcanıyor. Ama bu çabaların sürekli bir başarı sağlayacağı düşünülemez. Aynı zamanda bir kadının geleneğin iyi saymadığı şekilde hayatını kazanma yolları gittikçe artacaktır. Bu nedenle bugün yaşayan kurallar ekonomik nedenlerden ötürü yıkılmak üzeredir. Doğum oranının azalması ve savaşçı eğilimler devleti çocuk gönenci ile gittikçe daha çok ilgilenmeye iteliyor. **Çünkü bir erkeğin savaş alanında öldürülebilecek yaşa gelmeden ölmesi hükümet açısından bir boşa harcamadır.** Ekonomik nedenler kadınların erdemlerini azaltmak ve çocukların bakımında devletin payını artırmak yönünde birlikte etki yaptıkça, babanın öneminin, onunla birlikte ataerkil aileye bağlı tüm duygu ve törel yargıların azalacağı açıkça bellidir. Bugün ana-babalarla devlet, çocuklara geçmişten kalan ve çağımızın dünyasına uymayan bir cinsel görüş öğretmenin iyi olduğu düşüncesinde birleşiyorlar. Bu, cinsiyet ve aile konularındaki tutucu duygulara bir örnektir. Bu tutuculuk özellikle eğitim alanında güdüdür. Çünkü çoğu kimse gençlere çok sıkı bir ahlâk öğretilmesinin hiçbir zararı olmayacağı kanısındadır. Bu nedenle eğitim, toplumların yeni gereksinmelere gerektiği kadar çabuk uymasını önlüyor; birçok yetişkinleri, doğal olarak kabul edilmesi gereken bazı şeylere karşı ilk yaşlardaki eğitimden dolayı dehşet duymaya iteliyor. Okulda öğretilen cinsel ahlâkın doğuşunda ekonomik nedenlerin önemli yeri olmuşsa da, bu nedenler geçmiştedir ve günümüzün ekonomik ihtiyaçlarında haklı gösterilemezler.

Görüldüğü gibi, kişisel servetle bağıntılı ekonomik nedenler eğitimi tutucu yapıyor. Ama ihtilâlci devreden sonra komünist eğitiminin daha az tutucu olacağı şüphelidir. O zaman eğitim tek elden yönetilen bürokratik bir denetlemeye bağlı kalacaktır. **Oysa, genellikle memurlar değişikliği sevmezler. Belki o zaman bugünkü kadar hızlı değişikliğe gereksinme duyulmayacak.** Belki barışçı bir dayanışma çağı gelecek, insanlık daha iyiye gidecek. Öyle de olsa, bir eğitim ülküsü olarak yarışçılığın yerini işbirliğinin alması somut bir törel gelişme olarak değerini koruyacaktır. Bu da ancak ekonomik düzende köklü bir değişiklikle mümkün olur. Yalnız buna dayanarak komünist eğitimin bugünkü Batı düzeninin yetiştirebileceğinden daha iyi yetiştireceği umulabilir.

Sh: 136-147

Kaynak: EĞİTİM VE TOPLUM DÜZENİ /BERTRAND RUSSELL ,[1932. Education and the Social Order, London: George Allen & Unwin.] Çeviren : NAÎL BEZEL, Ocak 1976, İstanbul

574 Yazılar

DENEMELER / BERTRAND RUSSELL

çev. Türkan Araz

HAYATIMIN KÜÇÜK BİR ÖZETLEMESİ

1914 öncesi dünyasını anımsayamayacak kadar genç olanlar benim yaşımda bir kimse için çocukluk anılarıyla bugünün dünyası arasında ne denli geniş bir uçurum bulunduğunu anlayamazlar. Ben bugün kendimi yepyeni bir dünyaya alıştırmaya çalışıyorum. Eriyip yok olan imparatorluklar, komünizm, atom bombası, Asya'lı devletlerin-varlığını duyurması aristokrasinin çöküşü bu yenidünyanın yeni gerçekleri. Bu garip ve güvensiz ortamda kimse yarını göreceğinden emin değil, koca devletler haritadan silinip gidiyor. Benim gibi gençliği boyunca yıkılmaz bildiği birtakım değerlere sırtını vermiş olanlar için bu gerçekler korkulu bir düşten farksız. Ben çocukken herkesçe sarsılmaz bilinen kuramlardan, değişmez sanılan yaşayış tarzından bugün yalnızca birkaç iz kalmıştır.

Geleneklerle yoğrulmuş bir ortamda büyüdüm diyebilirim. Annemle babam ben çok küçükken ölmüşler bu yüzden onları hatırlamıyorum. Beni büyükannemle, büyükbabam yetiştirdiler. Büyükbabam Fransa ihtilali yıllarında doğmuştu. Napolyon'un İmparatorluğu sırasında İngiliz Parlamentosunda üyeyiydi. Fox (Charles Fox 18. ci yüzyıl sonlarında İngiliz Whig Partisinin (şimdiki adıyla liberal Parti) başkanıydı. çev.) taraflısı bir Whig olduğu için İngiltere'nin Fransa ihtilali ve Napolyon'a karşı olan düşmanca tutumunu aşın ve yersiz buluyordu. Sonraları Elbe'de sürgüne yollanan İmparatoru görmeye bile gitmişti. İngiltere'ye demokrasi yolunu açan Reform kanunu tasarısını 1832 de meclise getiren de oydu. Meksika savaşı ve 1848 ihtilalleri sırasında başbakanlık yapmıştı. 1688 ihtilâlinin temel öğelerinden biri olan aristokratik; liberalizm bütün Russell'lar gibi büyükbabamın da inandığı bir ilke idi. İçinde büyüdüğüm çevrenin etkisiyle Kuramsal Cumhuriyetçiliği benimsemiştim. Buna göre Kral halk tarafından görevlendirilmiş olduğunu, kendisinden bekleneni veremezse görevinden alınabileceğini hiçbir zaman aklından çıkarmamalıydı. Ancak bu koşullar altında bir Kral'a hoşgörürlükle bakılabilirdi. Önemli kişilere karşı gerektiği kadar saygılı davranmayan büyükbabam bu görüşü Kraliçe Victoria'ya da açıklamaya çalışmış, Kraliçe bundan pek hoşlanmamıştı. Ama yine de büyükbabama Richmond Park'ta benim gençliğimi geçirdiğim evi vermişti.

Birtakım siyasal ilkeler ve umutlar edinmiştim. İlkelerimi az çok koruyabildiysem de umutlarımı zamanla bir yana itmek zorunda kaldım. Bütün dünyada düzenli bir ilerleme olmalıydı. İhtilallerin bir sonu gelmeliydi artık; savaş ta ortadan kalkmalıydı. Daha Parlamento nedir bilmeyen geri kalmış ülkelerde parlamenter yönetim kurulmalıydı. Babaannem Rus Büyükelçisiyle yaptığı bir konuşmayı hatırladıkça gülerdi hep; kendisi Büyükelçiye «Belki» demişti, «bir gün sizin de Rusya'da bir Parlamentonuz olacak.» Büyükelçi buna, «Tanrı korusun hanımefendi!» diye karşılık vermişti. Bugün bir Rus elçisi o söze yine aynı karşılığı verir sanırım. yalnız cümlesinin başına başka bir sözcük koyarak. O günlerin umutları şimdi biraz saçma geliyor bana. Demokrasinin gerekliliğine inanmıştım. Halkın hep sağgörü sahibi, olgun aristokratların öğütlerine uyacağını, davranışlarını buna göre ayarlayacağını düşünüyordum. Sömürgecilik rejimine artık bir son verilmeliydi. İngiltere elbet bir gün Asya ve Afrika'daki sömürgelerinden kendi isteğiyle el çekecek, tabii bu arada egemenliklerine kavuşan bu ülkelerin halkı aşağı yukarı eşit sayıda Whig ve Tory'lerden [İngiltere'de Muhafazakar Partinin eski adı. (çev)]kurulu bir «çift meclis» sisteminin devlet yönetiminde ne

denli yararlı olduğunu anlamış olacaklardı. En büyük siyasal önyargılarımı edindiğim sıralarda büsbütün kızışmış olan Disraeli-Gladstone (Disraeli muhafazakâr Gladstone Liberal Parti ileri gelenlerindendi.) tartışmalarının benzerleri böylece o tropik ülkelerde de yer alacaktı. İngiliz gücünün sarsılabileceği düşüncesi kimsenin akimın ucundan bile geçmezdi. Britanya denizin dalgalarına değin hükmederdi; gerçek buydu apaçık. **Gerçi ortada Bismark denen bir serseri vardı (bana böyle tanıtmışlarda Bismark'ı) ama Goethe ve Schiller'in uygarlaştırıcı etkisi Almanların bu yabani köylü tarafından yanlış yollara sürüklenmesine engel olacaktı elbet.** Pek uzak sayılmayacak bir geçmişte kanlı olaylara sahne olmuştu dünya.. Bunu ister istemez kabul etmeliydik. Gerçi Fransızlar ihtilâl olaylarını gericilerin fazlaca büyüttüğünü öne sürüyorlardı ama o' sıralarda gereksiz birtakım aşırılıklara kapıldıktan da bir gerçekti. Cromwell'in de kralın başını kestirmekle belki biraz ileri gittiği söylenebilirdi-o kadar. Genellikle krallara karşı olan bu tutumlar iyi ve hoş karşalanmalıydı tabii işe örneğin Becket gibi din adamları karışmadıkça o zaman insan ister istemez kraldan yana oluveriyordu.

Evimizin genel havasına tam bir pûriten dindarlığı [**Püriten**, 16. ve 17. yüzyıllarda I. Elizabeth'in İngiliz Kilisesi'nde başlattığı reformist harekete karşı çıkan, kendini *"saflığı"* aramak olarak tanımlayan bir Protestan doktrin ve ibadet şeklidir.] ve ağırbaşlılığı hakimdi. Her sabahın 8 i dua saatiydi., bütün aile bir araya gelip dua ederdik. Evde sekiz hizmetçimiz olduğu halde pişen yemekler son derece basitti. Üstelik bu kadarı bile çocuklar için çok sayılırdı. Örneğin yemekte hem elma tatlısı hem sütlaç varsa ben yalnız sütlaç yiyebilirdim. Yılın her mevsiminde soğuk duş alır her sabah daha şömine yanmandan yarım saat kadar piyano çalışırdım. Büyükannem akşam olmadan koltuğuna oturup şöyle bir dinlenmeyi aklından bile geçirmezdi. Alkollü içkilerle tütüne hiçbir zaman iyi gözle bakılmazdı evimizde; ama geleneğe uymak kaygısıyla konuklara biraz şarap ikram edilirdi. Sağlık, mutluluk ve düşünsel özgürlük pahasına da olsa yalnızca erdem'e değer verilirdi bu çevrede.

Ben bu baskıya önce düşünsel özgürlük yönünden başkaldırdım. Yapayalnız, çekingen, ukala bir gençtim o zamanlar. Çocukken kendi yaşıtlarımla bir arada oynayıp eylenmenin ne olduğunu pek bilmezdim-bu yüzden böyle şeylere karşı bir özlem yoktu içimde. Ama matematiği severdim. Ailem bu sevgiyi hoş karşılamazdı hiç, çünkü matematiğin törel bir konusu yoktu. Ailemin dinsel düşüncelerine katılmıyordum, yaşım ilerledikçe onların hiç de iyi gözle bakmadıkları felsefe'ye karşı daha bir ilgi uyanmaya başladı içimde. **Felsefe konusu ne zaman ortaya atılsa hemen alaya alırlardı beni-hem de hep aynı sözlerle: «Akıl nedir?**

Hiçbir şey; madde nedir?

Boş ver.» Elli altmış kez tekrarlandıktan sonra artık bu şaka da güldürmez olmuştu beni.

,

Onsekiz yaşında Cambridge'e gittiğim zaman birden kendimi bana doğal gelen bir dille konuşan insanlar arasında bulmuştum. Bu beni çok sevindirmişti. Onlara düşüncelerimi açıkladığım zaman bana ne deli gözüyle bakıyorlar, ne de bir suç işlemişim gibi benden yüz çeviriyorlardı. Zararlı bir törel kaygının düşünsel canlılığı söndürdüğü dar görüşlü bir çevrede geçirmiştim çocukluğumu. Şimdi kendimi aklın ve mantıklı düşüncenin değerlendirildiği bir ortamda bulmak bana sınırsız bir kıvanç veriyordu. Normal bir eğitim ve öğrenim görmemiş olanların genellikle toplum hayatına uymakta güçlük çektikleri söylenir. Oysa ben böyle bir güçlükle karşılaşmadım. Cambridge'de kendimi uzun zaman özlemini duyduğum tam bana göre bir çevre içinde bulmuştum. Daha ilk yılda bir yaşam boyu sürecek arkadaşlıklar

kurdum, çocukluk yıllarımın o dayanılmaz yalnızlığını duymadım içimde bir daha. Cambridge'deki ilk üç yılımı matematiğe verdim, dördüncü yıl felsefe çalıştım. Gerçi orada öğrendiğim felsefe sistemlerinin hiçbirini sonraları beğenmez olmuştum ama felsefe öğrenimi zevkli bir şeydi, çözümlemek istediğim birtakım ilginç sorunlar uyandırıyordu kafamda. Özellikle matematiğin temelleri konusundaki sorunlar ilgimi çekiyordu. Doğru, kesin bir bilginin varlığına inanmak istiyor, bunu da matematikte bulacağımı umuyordum. Ama bir yandan da öğretmenlerimin gösterdiği matematik tanıtlarının çürük olduğunu anlamıştım. Gelecekte daha sağlam tanıtların bulunacağına inancım vardı. Sonraları matematik çalışmalarımı derinleştirince bu gibi umutlar beslemekte az çok haklı olduğumu anladım, ama bunun için yirmi yıl beklemem gerekmişti.

Cambridge'deki öğrenimimi bitirdikten sonra felsefe ile politika arasında bir seçme yaparak hayatımı buna göre düzenlemek zorunluğuyla karşılaştım. Politika, 16. yüzyıldan bu yana Russell ailesinin tek uğraşıydı; başka bir yol seçmek atalarıma karşı yapılabilecek en büyük saygısızlık olacaktı. Polititikayı seçmekle rahat bir yaşam süreceğimi ben de biliyordum. İrlanda Bakanı olan **John Morley** bana bir memurluk teklif etmişti. Paris'te İngiliz Büyükelçisi olan **Lord Dufferin** de konsoloslukta bir iş bulmuştu. Ailem bana her yoldan baskı yapmakta devam ediyordu. Bir süre kararımı veremedim, ama sonunda felsefenin çağırışı daha ağır bastı. Bu, ilk çatışmam olması bakımından acı bir yaşantı idi benim için. Ondan sonra başımdan öyle çok çatışmalar geçti ki, birçok kimse benim bundan hoşlandığıma bile inanır oldu. Oysa ben herkesle uyuşarak dingin (sakin) bir yaşam sürdürmeyi isterdim. Ama doğruluğuna yürekten inandığım birtakım ilkeler uğruna hep savaşmak zorunda kaldım–hem de en istemediğim zamanlarda. Felsefeyi seçtikten sonra uzun bir süre her şey yolunda gitti. Felsefeyle uğraşmanın budalalık ve züppelik sayılmadığı bilimsel bir ortamda yaşıyordum. Bu dinginlik 1914 e değin sürdü.

O yıl birinci dünya savaşı patlak verdi. Savaşın korkunç bir budalalık olduğuna inanıyor, her iki tarafın yöneticilerini sorumlu ve suçlu buluyordum. İngiltere'nin savaşa girmeyip tarafsız kalmasını istiyordum–bu da olmayınca savaşı yermeye devam ettim. Artık eski arkadaşlarımın çoğu yüz çevirmişti benden; daha kötüsü ulusal eğilimden ayrı kalmıştım. Bu durumda kendimde varolduğunu daha önce bilmediğim bir takım güçlere dayanmak zorunda kaldım. Dindar olsam Tanrının Sesi diyebileceğim bir şey beni tuttuğum yolda gitmeye zorluyordu. **Ne o zaman, ne de daha sonra savaşın bütün bütün saçma ve kolayca kaçınabilecek bir şey olduğunu iddia etmedim. Ama özellikle bu Birinci Dünya Savaşı bana gereksiz görünüyordu. Oysa İkinci Dünya Savaşının gerekliliğine inanmıştım savaş hakkındaki görüşlerimi değiştirdiğimden değil, bu kez koşullar öncekinden çok başka olduğu için böyle düşünüyordum.** Daha doğrusu İkinci Dünya Savaşını hazırlayan nedenler Birinci Dünya Savaşının doğal sonuçlarıydı. Rus komünizmi, İtalyan faşizmi ve Alman Nazizizmi hep Birinci Dünya Savaşından almışlardı köklerini. İkinci Dünya Savaşının, sonuncu dünya savaşı olmadığı korkusunu haklı gösteren bu karmakarışık ve dengesiz ortamda her gün biraz daha artan bir komünizm tehlikesi vardır; Almanya, Fransa ve bir zamanların Avusturya-Macaristan İmparatorluğu uygarlık alanında eski parlak günlerini yitirmiştir; Asya ve Afrika'da durum son derece gergindir, her an karışıklıklar çıkabilir. Bu ortamda dünya şimdiye değin görülmemiş kanlı savaşlara sahne olabilir. İşte bu ortamı yaratan Birinci Dünya Savaşıdır. Bütün bu bozukluklar Birinci Dünya Savaşından almışlardır kaynaklarını. **Şimdi, bir an için İngiltere'nin tarafsız kalıp savaşa katılmadığını düşünelim. Ne olurdu bu**

durumda?

Bir kere savaş o kadar uzun sürmezdi ve Almanya'nın başarısı ile sonuçlanırdı. Amerika da savaşa katılmak zorunda kalmazdı. İngiltere eski gücünden ve zenginliğinden bir şey yitirmemiş olurdu. Almanya Nazizme sürüklenmez, Rusya'da ise belki yine bir devrim hareketi olurdu ama bu bir Komünist ihtilâli olmazdı elbet. Çünkü, öyle kısa sürecek bir savaş sonunda Rusya 1917 deki gibi korkunç bir karışıklığa düşmezdi. Gerçi bizim, tarafın savaş propagandası Almanya'daki imparatorluğu son derece sert bir rejim olarak gösteriyordu ama aslında bu rejimin yaptıkları kuru kabadayılık ve budalalıktan pek öteye gitmiş değildi. Kaiser'in Almanya'sında bir süre yaşamış, bu ülkedeki ilerici güçlerin sonunda mutlak başarıya ulaşacakları kanısına varmıştım. Kaiser'in Almanyasında İngiltere ve İskandinavya dışında kalan ülkelerin bugün hiçbirinde bulunmayan bir özgürlük vardı. O zamanlar bize bu savaşın özgürlük ve demokrasi uğruna yapıldığını, ve militarizme karşı olduğunu söylemişlerdi. Oysa, savaşın sonunda özgürlük iyice azaldı, militarizm de gittikçe yaygın bir hal aldı. Demokrasiye gelince sonunun ne ye varacağı bugüne değin belli değil. **Bence İngiltere savaşa katılmayarak tarafsız kalsaydı Almanya'nın çabuk ve kolay bir başarıya ulaşmasını sağlamış olurdu. Bugün de dünyanın duru mu bu denli karışık, bu denli bozuk olmazdı. Ben buna inanıyorum. Savaş sırasındaki tutumumu bu yüzden her zaman haklı görmüşümdür.** Yine Birinci Dünya Savaşı boyunca Almanların «resmi ağızlar»ın gösterdiği kadar kötü bir ulus olmadığına çevremi inandırmaya çalıştığım için kendimi haksız görmüyorum, Çünkü, Versailles antlaşmasının ağır koşullarla dolu olması birçok kötü sonuçlar doğurmuştur; ve eğer Almanya'ya karşı duyulan bu aşırı ve yersiz korku olmasaydı Versailles antlaşmasının koşulları da o denli ağır olmazdı. İkinci Dünya Savaşı apayrı bir durum sayılmalıydı. Çünkü o zaman kendi budalalıklarımızın cezası olarak insanlığın geleceğini kurtarmak için Nazi Almanyası ile savaşmak zorunda kalmıştık. Eğer bugün Ruslar bütün dünyayı egemenlikleri altına almaya kalkışsalar korkarım bu kere de onlara karşı savaşmak zorunda kalacağız. Ama bütün bunlar hep 1914 ün hatalarından çıkmış sonuçlardır; eğer bu hatalardan kaçınılsaydı bu sonuçlar ortaya çıkmazdı.

Birinci dünya savaşının sonu yalnızlığımın da sonu değildi, tersine daha yoğun bir yalnızlığın başlangıcıydı benim için (birkaç yakın arkadaşımı saymazsam). Bunun da nedeni Rusya'daki yeni ihtilal hükümetini tutmayışımdı. Rus devrim hareketi patlak verince hemen herkes gibi (hatta o zamanki adı ile Petrograddaki İngiliz elçiliği gibi) ben de bunu iyi karşılamıştım. ***1918 ve 19 un karmaşık olaylarını uzaktan izlemek pek kolay olmuyordu; ve ben Bolşevikler hakkında henüz olumlu ya da olumsuz bir yargıya varmış değildim. Ama 1920 de Rusya'ya gittim, Lenin ve diğer Rus ileri gelenleriyle uzun ve etraflı konuşmalar yaptım. Bu yönetim örgütünün nasıl işlediği hakkında bilgi edindim. Sonunda şu kanıya vardım ki bu rejim altında tasarlanan ve uygulanan her şey liberal tutumlu bir kimsenin isteklerine taban tabana zıt niteliktedir. Bu rejimin hiçbir iyi yanını göremiyor, insanlar için gittikçe daha da çekilmez olacağını düşünüyordum. Bolşevik rejimindeki tüm kötülüklerin bir tek kaynağı vardı: o da bağnazlığın doğal bir sonucu olan özgürlük ve demokrasi düşmanlığı idi.*** O günlerde radikaller Rus devriminin her ne pahasına olursa olsun desteklenmesini istiyor, gerekçe olarak da gerici çevrelerin bu devrime karşı olduklarını, devrimi yermenin onların işine yarayacağını söylüyorlardı. Önceleri ben de bu gerekçenin Rus devrimini tutmak için yeterli olduğunu düşünmüş, nasıl bir tutum izliyeceğime bir türlü karar verememiştim. Ama sonunda doğruya daha yakın bulduğum bir tutumu benimsedim.

Bolşevik rejiminin kötü bir rejim olduğunu, buna yürekten inandığımı açıkça söyledim. (Bugüne değin bu görüşümü değiştirecek bir sebeple karşılaşmış değilim). Bu konuda 1914 den o yana edindiğim arkadaşların çoğu ile düşüncelerimiz ayrılıyordu; birçok kimse savaşa karşı tutumum yüzünden benden hâlâ nefret etmekteydi. **Küçük bir azınlık da Bolşevikleri övmedim diye düşman olmuştu bana.**

1920'de Rusya'ya gidişim hayatımda bir dönüm noktası oldu. Orada kaldığım süre boyunca gittikçe artan ve sonunda dayanılmaz bir saplantı halini alan bir korku uyanmıştı içimde. Rusya bana acımasız, ikiyüzlü gardiyanların yönettiği uçsuz bucaksız bir zindan gibi göründü. Arkadaşlarımın bu adamları özgürlük kahramanları gibi el-üstünde tutmaları, kurdukları rejimi bir cennet saymaları beni şaşkına çevirmişti. Bu muydu cennet?

Ya ben çıldırmıştım, ya da onlar. Ama savaş yıllan sırasında başkalarının etkisine kapılmayıp kendi görüşlerime dayanarak yargıya varmasını öğrenmiştim. Tarih kurallarını gözönünde tutarak Rusya'daki devrim gücünün de Fransa ihtilalinde olduğu gibi ergeç emperyalizme kayacağını düşünüyordum. Bolşevikler hakkındaki gerçek düşüncelerimi (açıkladığım zaman eski politika arkadaşlarım ve daha sonraları bana bu konuda hak verecek olan birçok kimse beni burjuvazinin dalkavukluğunu yapmakla suçladılar, ve benden yüz çevirdiler. Öte yandan gerici çevreler neler söylediğime pek dikkat etmedikleri ve bu yüzden kendilerinden yana olduğum kanısına kapılmadıkları için benden şurada burada, hatta yazılarında **«ciğeri beş para etmez bolşevik domuzu»** diye söz etmeye devam ediyorlardı. Böylece her iki çevrenin de düşmanlığını kazanmıştım. Bütün bunlar benim için acı şeylerdi. Ama o sıralarda Çin'e giderek orada Avrupa'nın karışıklığından uzak bir yıl geçirmem acılarımı biraz olsun unutmama yardım etti. Ondan sonra yine bir takım çatışmalarım oldu ama bunlar savaş ve bolşevikler hakkındaki düşüncelerim yüzünden giriştiğim çatışmalara kıyasla daha düzeyde kalan, daha etkisiz şeylerdi.

1921'de Çin'den döndükten sonra bir süre aile işleriyle, çocuklarımın eğitimi ile uğraştım. Geleneksel eğitimi beğenmiyordum ama birçok okullarda uygulanan «yeni eğitim»i de bilimsel yönden oldukça yetersiz buluyordum. Bana öyle geliyordu ki (bugün de aynı düşüncedeyim) eğer bir adam gençliğinde sıkı ve özlü bir öğrenim görmemişse İngiltere'deki gibi teknik bakımdan gelişmiş uygar bir toplumda önemli bir yeri olamaz. O zamanki okullar arasında benim istediğim nitelikte bir öğretim, programı uygulayanı yoktu. Kendim bir okul açmayı düşündüm. Ama bu yönetim bilgisi gerektiren bir şeydi, bense bu konuda kendimi oldukça yetersiz buluyordum. Böylece okul kurma tasarılarım da boşa çıkmıştı. Neyse o sıralarda gittikçe düzelerek gerçekten öteki okullar arasında sivrilmiş olan bir okul bulabilmiştim. **Eğitim üstüne iki kitap yazdım, ve bu konuda uzun uzadıya kafa yordum; ama tabii bir şeyi düşünmek her zaman onu yapmaktan çok daha kolaydı.** Çocuklara tam özgürlük verilmesine karşıyımdır. Bence çocukların günlük yaşayışı belirli bir düzene sokulmalıdır. Ama bu düzenin uygulanmadığı günler de olmalıdır. Yetişkin bir insandan topluma kolaylıkla uyması bekleniyorsa ona daha çok küçük yaşta evrenin merkezinde kendisinin bulunmadığı ve herhangi bir durumda en önemli şeyin kendi istekleri olmadığı öğretilmelidir. Birçok 'yeni eğitimci okullarda olduğu gibi teknik yetkinliği gözetmeden yalnızca özgünlüğe (originality) değer vermek de yanlış bir tutumdur. Yeni eğitimin beğendiğim birçok yanlan var: özellikle konuşabilme özgürlüğü, hayat gerçeklerini görerek, deneyerek öğrenme özgürlüğü, ve acımasız bir davranıştan çok ağızdan kaçan basit bir küfür

üstünde duran o saçma törelciliğin bir yana itilmiş olması gibi. Ama genellikle kötü bir disipline karşı olanların disiplinin kaçınılmaz gerekliliğini unutacak kadar ileri gittikleri çok görülmüştür. Oysa disiplin, özellikle öğrenim alanında son derece gerekli olan bir şeydir.

İlerleyen yaşım ve yaşantılarım eski inançlarımı belki değiştirmeli ya da onlara bir şeyler katmalıydı, ama pek öyle oldu diyemem. Yalnız özgürlüğün çok belirli sınırlan olan bir ilke olduğuna inancım gittikçe artmıştı; bu sınırların özellikle eğitim alanında çok tipik bir durum gösterdiklerini anlamıştım. İnsanların belirli bir durum karşısında nasıl davranacakları ençok alışkanlıklarına bağlıdır; iyi alışkanlıklar ise disiplinsiz elde edilemez. Çoğumuz hayatımız boyunca hiç bir şey çalmayı düşünmemişizdir; ama şimdi bize çok doğal gelen bu alışkanlığın yerleşmesinde yüzyıllar boyu süregelmiş polis disiplininin büyük payı olmuştur. Eğer çocuklara iyi ve doğru davranış yollan öğretilmezse hepsi birbirinin elindekini kapmaya çalışır ve en iyi yiyecekler en güçlülerin elinde kalır. Bugün dünyanın daha düzgün bir ortama girmesi devletlerarası anarşinin sürüp gitmesiyle değil ulusarası bir yasanın yürütülmesiyle gerçekleşebilir. Bunun başarılması için de uluslarası bir gücün desteği gerekir. Ekonomi dünyasında eski **Laissez Faire** (Hükümetin endüstri ve ticaret işlerine karışmaması) öğretisini hâlâ düş peşinde koşan birkaç kişiden başka tutan kalmamıştır bugün. Dünya kalabalıklaştıkça yönetim düzenini sağlamak için denetleme daha da gerekli olmaktadır. Tabii bu sevilecek bir durum değildir. Odysseus'un dünyası ilginç bir dünyadır: gemi ile bir adadan ötekine yolculuk yapmak her limanda güzel bir kadının sevgisini kazanmak iyi bir şey olsa gerek. Ama şimdi göçmen kotaları varken böyle bir yaşam sürdürmek olacak şey değildir. Tek başına olan Odysseus için oradan oraya göçmek zor değildi, ama Yüz milyon Çinli Calypso'nun adasına çıkıverseydi hayat pek de öyle kolay olmazdı sanınm. Aslında basit bir kural var bu gerçeklerin ardında. İnsanlar yalnızca kendilerini ilgilendiren konularda özgür olmalıdır, ama başkalarının hakkını yemek eğiliminde oldukları zaman özgürlüklerinin kısıtlanması gerekir. Bu kural basit gibi görünürse de bütün ayrıntıları ile uygulanması çok zordur. Bu yüzden insan özgürlüğünün sınırları bugüne değin kesinlikle belirlenmiş değildir.

Hayatım boyunca hep dünyada olup biten önemli olaylarla uğraştığım halde yine de kendimi bir soyut düşünür olarak görürüm. Çağlar boyu boş ve belirsiz birtakım varsayımların, elinde kalmış olan alanlara bilimin ve matematiğin kesin, tanımlayıcı yöntemlerini getirmeye çalıştım. Kesinliği, belirli sınırlan severim; bulanıldıktan, belirsizlikten nefret ederim. Anlayamadığım bir sebepten dolayı bu görüşlerim birçok kimsede benim duygudan yoksun soğuk bir insan olduğum kanısını uyandırmıştır. Duygulu bir insanın kendi kendini aldatarak mutlu olması, başka türlüsüne erişemediği için bir budalalar cennetinde yaşamaya boyun eğmesi gerek onlarca. Oysa ben hiç de bu düşüncede değilim. Bir şeye karşı ilgi duydum mu, onun hakkındaki bütün gerçekleri bilmek isterim–iyi de olsa, kötü de olsa. Felsefeyle ilgilenmeye başladığım zaman içimde kalmış bir özlem vardı: bir dine bağlanma, inanma isteği. Felsefede bu özlemimi giderecek bir şeyler bulmayı umuyordum. Bir süre Platon'un sonsuz ideler dünyasında avutmaya çalıştım kendimi. Ama. sonunda bütün çabalarımın boş olduğunu anladım. ***Bugüne değin felsefede dinsel inanç özlemlerimi karşılayacak bir şey bulamadım diyebilirim*** Bu bakımdan felsefe beni hayal kırıklığına uğrattı, ama felsefenin insanlığı ilgilendiren birçok sorunu aydınlattığı da yadsınamaz. Gençliğimde «görüş meselesi» diye savuşturulan birçok konu bugün kesin ve bilimsel bir nitelik kazanmıştır. Ben bundan kıvanç duyuyorum ve bu sonuca ulaşılmasında benim de bir payım olduğunu düşündükçe felsefe alanındaki çabalarımın boşa gitmediğine inanıyorum.

Ama bugün içinde yaşadığımız dünyada soyut sorunlar üstünde durmak gittikçe daha imkansız bir şey olmuştur. Günün olayları düşünürün ilgisini beklemekte, içine çekildiği o fildişi kuleyi yavaş yavaş yıkmaktadır. İnsanlığın geleceği ne olacak sorusu her gün biraz daha sanyor düşüncelerimi. Ben, Viktorya Çağının iyimser havası içinde büyüdüm. Bu yüzden o günlerden kalma bir alışkanlıkla biraz çabuk umutlanıyorum belki. Oysa bugünün dünyasında umutlanmak kolay değil; dayanıklı olmak çok ilerisini görebilmek gerek. Ama ben önümüzde karanlık günlerde olsa insanlığın sonunda aydınlığa çıkacağına inanıyorum; elbet bir gün hep birlikte beklemeyi, dayanmayı öğreneceğiz; elbet bir gün kaba kuvvetin baskısı sona erecek. İnsanlık birtakım gerçekleri görmelidir artık. Sağgörünün gelişmesini gözetmeden yalnızca uzmanlığa önem vermek bizi hiçbir yere götürmeyecektir. Bugün törel ve düşünsel nitelikler birbirinden ayrılamayacak kadar içiçe girmişlerdir. Kötü tutkular insanın gerçeği görmesini engeller. Yanlış inançlar da kötü tutkuları özürlü gösterirler. Bu dünyanın üzerine çöken karanlıktan sıyrılıp aydınlığa çıkması için hem mantıklı ve sağlam bir düşünüşe, hem de iyi duygulara ihtiyaç vardır. **Ama ne yazık ki insanoğlu bu aşamalara ancak her şey elden gittikten ve en büyük yıkımlara uğradıktan sonra ulaşabiliyor. Bu görüşümde yanılmış olmayı yürekten dilerdim.** Ne olurdu sağgörü daha kolay, daha acısız bir yolla elde edilebilseydi... Ama bu yeni dünyanın gereksindiği yeni anlayışa en zor yoldan da olsa ulaşacağız ergeç. İnsanlık tarihinin altın çağlan geçmişte değil gelecektedir-buna sarsılmaz bir inancım var.

NİÇİN FELSEFEYE YÖNELDİM

İnsanoğlunu düşünür olmaya sürükleyen birçok etken vardır. Bunlar arasında en saygıdeğeri dünyayı tanıma, öğrenme isteğidir. Felsefe ile bilim'in kesin olarak ayrılmadığı çağlarda bu etken ağır basıyordu. İnsanları felsefeye yönelten başka bir etken de duyularımızın aldatıcılığıdır. Bu yüzden bir takım sorular takılagelmiştir insanoğlunun aklına:

Gökkuşağı nerededir?

Varlıklar gerçekte gün ışığında göründükleri gibi midir, yoksa ayışığında göründükleri gibi mi?

Aynı sorunun daha yeni bir şekli-Varlıklar gözümüzle gördüğümüz gibi midir, yoksa mikroskoptan göründükleri gibi mi?

Bu türlü bilmecemsi sorulara daha sonra yeni ve büyük bir sorun eklendi: Yunanlılar Olympos Tanrılarının varlığına kuşku ile bakmaya başladıkları zaman yaşamlarında geleneksel inançlarından boşalan yeri doldurmak için felsefe'ye başvurdular. İşte bu iki temel etkenin birleşmesiyle felsefe'de iki yoldan [gelişen bir akım başgösterdi: Bir yanda günlük hayatta bilgi olarak kabul edilen birçok şeyin gerçek bilgi olmadığını tanıtlama amacı-bir yanda evren'i istediğimiz biçime sokan basit inançlarımızın ötesinde çok daha sağlam ve derin bir felsefi gerçek bulunduğunu belirlemek amacı güdülüyordu. Genellikle felsefe'de kuşku bir itici güç, kesinlik ise tek amaç olmuştur. İnsanoğlu zamanla duyularına da, bilime de, dine de kuşkuyla bakmaya başlamıştır. Her düşünürde bu kuşkulardan birinin ötekilere kıyasla daha ağır bastığını görürüz. Düşünürlerin bu konularda öne sürdükleri çözümler de hiç birbirine benzemez. Bu bakımdan aralarında düşünce birliği yoktur. Giderek, bu sorulara bir çözüm bulunup bulunmayacağı konusunda da anlaşmış değillerdir.

Benim felsefeye yönelmemde bütün bu saydığım geleneksel etkenlerin payı olmuştu.

Ama bunlar arasında ikisinin etkisi daha belirliydi. İlk ve en devamlı etken kesin olarak doğ-ruluğuna inanılabilecek nitelikte bir bilgi'ye ulaşma amacıydı İkinci önemli etkense içimdeki dinsel özlemleri gidermek çabasıydı. Sanırım beni felsefeye yönelten olayların ilki daha felsefenin ne demek olduğunu bilmediğim sıralarda-onbir yaşımdayken geçmişti başımdan. Bir tek kardeşim vardı, o da benden yedi yaş büyük olduğu için çocukluğum genellikle yalnız geçmişti. Bu yüzden ben ağırbaşlı bir çocuk olarak büyüdüm. Düşünmek için çok zamanım oluyordu, ama üstünde düşünmeye değer konularda bilgisiz sayılırdım. Kendim pek farkında değildim ama bende tam bir matematik kafası vardı. Çünkü tanıtlama eyleminden çok hoşlanıyordum. Sonra büyüyünce benim bu zevkimi paylaşan daha birçok kimse bulun-duğunu anladım. (Kuramsal matematik profesörü olan arkadaşım G.H. Hardy bunlardan biriydi.) Bir keresinde bana 'şimdi senin beş dakika sonra öleceğini belirleyen bir tanıt ele geçirsem seni yitirdiğime çok üzülürdüm ama bir tanıt bulmuş olmanın vereceği kıvanç bütün üzüntümü dağıtırdı..' demişti. Hiç gücenmemiştim ona, böyle düşünmesini garip karşılamamıştım. Geometri öğrenimine başlamadan önce birisi bana bu bilimin tanıtlayıcı bir niteliği olduğunu söylemişti. Bu yüzden ağabeyim bana geometri öğreteceğini bildirdiği zaman çok sevinmiştim. O zamanlar da geometri deyince akla Euclid gelirdi tabii. Ağabeyim önce tanımlardan başladı öğretmeye. Bunları mantığım çabucak kavrıyor, kabul ediyordu. Ama sıra aksiyomlara gelince iş değişti. «Bunlar tanıtlamaz» demişti ağabeyim. «Ama geometride herhangi bir şey tanıtlamak istediğin zaman bu aksiyomların doğruluğunu varsayacaksın.» Bu sözleri duyunca bütün umutlarım dağılmıştı. Bir şeyi gerçekten tanıtlayabilmek bana büyük kıvanç verecekti, ama bunun için tanıtlanamayan bazı varsayımların doğruluğunu önceden kabul etmek gerekiyordu. Ağabeyime biraz kızgınlıkla bakarak «Peki ama bu varsayımlar tanıtlanamazsa doğru olduklarını nasıl kabul edeyim?» diye sordum. «Sen bilirsin,» demişti ağabeyim «kabul etmiyorsan bu derslere devam edemeyiz.» Bunun üzerine ben-işin nereye varacağını anlamak istediğim için aksiyomların doğruluğunu geçici olarak kabul etmek zorunda kaldım. Ama kesinlik ve açıklık bulacağımı umduğum bir ortamda kuşku ve karışıklık içinde kalmıştım. Benim bilmediğim bir yanıtlaması olduğunu sandığım, çoğu kez de unuttuğum bu kuşkular beni matematikten soğutmamıştı. Bilimler içinde yine en çok matematiği seviyordum. Matematik kurallarının fiziksel dünyaya nasıl uygulanabileceğini hep düşünür dururdum. Günün birinde insan davranışlarının da makinelerinki kadar kesin bir matematiği olacağını umuyordum. Böyle bir umuda kapılmamın nedeni tanıtlama eyleminden hoşlanmamdı. Bu tutkum bendeki «özgür istem»e inanma eğilimini bile baltalıyordu zaman zaman. Ama matematiğin geçerliliği hakkındaki esas kuşkularımı hiçbir zaman gideremediğimi söylemeliyim.

Yüksek matematik öğrenmeye başladığım zaman yepyeni birtakım zorluklarla karşılaştım. Öğretmenlerim bana çürük olduğunu sandığım birtakım tanıtlar gösteriyorlardı. Sonradan bu tanıtların öteden beri çürük olarak bilindiğini öğrendim. Cambridge'deki öğrenimim sırasında ve okulu bitirdikten sonra bir süre Alman matematikçilerin daha tutarlı birtakım yanıtlar bulduğundan habersizdim. Bu yüzden Kant felsefesinin dev ölçülemden etkilenmek için en uygun bir durumdaydım. Kant'ın felsefesi bana yepyeni ve geniş bir görüş açısı vermişti; bu açıdan daha önceleri aklıma takılan sorunlar küçük ve önemsiz geliyordu bana. Sonradan bütün bunların boş ve çürük kanılar olduğunu anladım, ama bu sonuca ancak metafizik karmaşıklıklar içinde kendimi yitirdikten sonra varabilmiştim.. Felsefe'ye yönelişimde önemli etkenlerden biri de matematiğe karşı duymaya başladığım nefret olmuştu. Bunun da nedeni matematik üstüne aşırı derecede kafa yormuş olmam ve

sınavlarda başarı sağlama yeteneklerimi geliştirmek için harcadığım çabalardı. Bu çabalarım sonunda matematiğin kurnazlık oyunları ve aldatmacalardan meydana gelmiş bir çapraz bulmaca olduğu kanısı uyandı bende. **Cambridge'deki üçüncü yılımın bitiminde hayatımın sonuncu matematik sınavından çıktığım zaman bir daha tek kelime matematik okumamaya andiçtim ve bütün matematik kitaplarımı sattım. Bu durumda felsefe'ye yönelişim bana sınırsız kıvanç vermişti bir düzlüğü aşıp ta yepyeni bir görünümle karşılaşmaşcasına tatlı bir kıvanç.**

Kesinliği yalnızca matematikte aramamıştım. Dekart gibi (o zamanlar Dekart'ın felsefesini hiç bilmiyordum) kendi varlığımın kendim için kuşku götürmez bir gerçek olduğunu sanıyordum. Yine Dekart gibi dış dünyanın yalnızca bir düş olduğunu varsaymak mümkün görünüyordu bana. Ama dış dünya bir düş olsa da bu 'düş'ün varlığı yadsınamazdı, benim bu 'düş'ü yaşadığım apaçık bir gerçekti. Bu düşünce dizisi ilk önce onaltı yaşımdayken aklımdan geçmişti, sonraları Dekart'ın felsefesini bu temel üzerine kurduğunu öğrenince doğrusu sevinmiştim.

Cambridge'de felsefe'ye karşı duyduğum ilgiyi arttıran bir etken vardı. Matematiğe karşı bile güvenimi sarsan kuşkuculuk dinin temel öğretilerine körükörüne inanmama engeldi. Ama ben hiç olmazsa içimde dinsel inanç denebilecek bir şey kalsın istiyordum. Onbeş yaşımdan onsekizime değin bu dinsel inanç konusu üstünde çok kafa yordum. Hristiyanlığın temel öğretilerini birer birer inceledim. Bu öğretilerde kendimi inandırabilmek için küçük de olsa bir sebep bulmayı bütün yüreğimle istiyordum. Düşüncelerimi hep bir deftere yazardım o zamanlar bu defteri hâlâ saklarım. Gençlik çağının tecrübesizliği yansıtan düşüncelerdi bunlar, ama o zaman aklıma takılan bu sorunlardaki bilinmezciliğe (agnosticism) (İnsanın kendi yaşantıları dışında bir şeyi bilemeyeceğini, gerçek ve kesin bir bilgi olmadığını öne süren felsefe. (Çev.)) verecek bir yanıt bulamazdım.

Cambridge'de daha önce adını bilmediğim birtakım, düşünce sistemlerini öğrenmiş, bunların etkisinde kalarak çocukluk yıllarımın yalnızlığında oluşan düşüncelerimi bir yana bırakmıştım. Derslerde Hegel'in felsefesini de okumuştuk. On dokuz cilt dolusu karmaşık birtakım söz kalabalığı sonunda ortaya sürdüğü şey daha bilimsel ve daha yapay bir biçime sokulmuş geleneksel inançlardan başka bir şey değildi. **Hegel evren'i sıkı örülmüş bir bütün olarak görüyordu. Onun kafasında canlandırdığı evren bir tabak pelteye benzetilebilirdi-çünkü bir yanına dokunulsa bütünü sarsılan bir evrendi** Hegel'in evreni. Ama pelteye benzemeyen bir yanı vardı ki o da parçalara ayrılamayışıydı. Hegel'e göre bir bütünün parçalardan meydana gelirmiş gibi görünmesi aslında insanın bir aldanmasıydı. **Tek gerçek Saltık olan'dı; bu da Hegel'in Tanrıya verdiği addı.** Ben bu felsefede bir süre için aradığım dinginliği bulmuştum. Hegel, hele o sıralarda yakın arkadaşım olan Mc Taggart'tan öğrendiğim şekliyle Hegel felsefesi bana hem güzel, hem, de geçerli bir felsefe olarak görünmüştü.

Mc Taggart benden altı yaş büyük bir düşünürdü, yaşamı boyunca Hegel'in ateşli izleyicilerinden biri olarak kaldı. Çağdaşları üstünde Mc. Taggart'ın belirli bir etkisi olmuştu– ben de bir ara onun etkisine kapılmıştım. Zaman ve uzay'ın gerçek olmadığına, evrenin yalnızca akıl'dan meydana geldiğine inanmak insana garip bir kıvanç duygusu veriyordu. Ama nasıl olduysa bir gün ben bu Hegel hayranlarının çemberinden sıyrılıp Hegel'in kendine çevirdim gözlerimi. ***Bu ünlü düşünürde gördüğüm yalnızca anlamsız bir karışıklık vs birtakım kelime oyunlarından meydana gelmiş bir söz kalabalığı oldu. Bu yüzden artık Hegel felsefesine de inancım kalmamıştı.***

Bundan sonra bir süre başka bir öğretide aradıklarımı bulduğumu sandım. Bu öğreti aslında Platon felsefesine dayanıyordu ama ayrıntılarda değişiklikler gösteriyordu. Platon öğretisine göre ki ben bu öğretinin oldukça ılımlı bir şeklini kabul etmiştim değişmez, süresiz bir ideler dünyası vardı. Duyularımızla kavradığımız dünya ise ideler dünyasının eksik bir kopyasıydı. Yine bu öğretiye göre matematiğin konusu bu ideler dünyasındaydı, bu yüzden matematik bu dünyada bulunmayan bir kesinlik ve yetkinliğe sahipti. Platon'un Pythagoras'dan aldığı bu türlü 'mistik' bir matematik anlayışı benim kafama da uyuyordu. Ama sonunda bu öğretilere de inancımı yitirdim. O zamandan bu yana mantığımın kabul edebildiği hiçbir düşünsel öğretide dinsel özlemlerimi gideremedim.

FELSEFE ALANINDAKİ İLİŞKİLERİM

Küçük yaşımda bütün çoçuklar gibi ben de hayal kurmaktan hoşlanırdım. Ama belki başkalarınkinden farklı olarak benim düşlerimin birkaçı gerçekleşti. Bu düşlerden biri beni eserlerimden tanıyan birtakım ünlü bilginlerden övgü dolu mektuplar almaktı. Bu çeşit bir mektubu ilk kez alışım düşünsel yaşamımda bir dönüm noktası olmuştu. Mektubu yazan Louis Couturat adlı foir Fransız düşünürüydü. Couturat'nın «matematiksel sonsuz» konusunda bir kitabı çıkmıştı; ben de bu kitap üstüne olumlu bir eleştiri yazmıştım bir yerde. Couturat mektubunda benim geometrinin temelleri konusundaki kitabımdan söz ediyordu. Kendisinden bu kitap üstüne bir eleştiri yazmasını istemişler, o da söylediğine göre–eline koca bir sözlük almış ve işe koyulmuş. (Çünkü pek az biliyormuş İngilizceyi) Mektubun geri kalan kısmı düşlerimde canlandırdığım gibi övgülü cümlelerle doluydu. Kısa zamanda aramızda bir arkadaşlık doğmuştu. Onunla ilk kez Caen'da bir de Paris'te görüştüm. Sonra ikimiz de birbirimizden habersiz Leibniz üstüne birer kitap yazmıştık. Benimki 1901 de onunki 1902 da çıktı. Benim kitabım Leibniz felsefesinin yepyeni bir yorumunu veriyordu. Bu yoruma varmak için belirli birkaç metinden yararlanmıştım. Özellikle bu metinler üstünde durmamın nedeni bu konudaki geleneksel yorumlara kaynak olan metinlere kıyasla bunların Leibniz felsefesini çok daha derin ve tutarlı bir biçimde yaratmış olmalarıydı.

Couturat benim kitabımın varlığından habersiz Leibniz elyazmalarını yerinde incelemek üzere Hanover'e gitti, ve orada benimkine çok yakın bir yorumun doğruluğunu tanıtlıyan (Tanıtlamaya yarayan belge veya herhangi bir şey, beyyine, hüccet.) bir sürü basılmamış yazı geçti eline. Ama bundan sonra yollarımız ayrıldı. **Couturat kendini yeni bir amaca vermişti. Uluslararası bir dil'in bütün dünyaya yayılması ve tutunması için çalışıyordu...** (aslına bakarsanız uluslararası dillerin sayısı ulusal dilleri bile geçti diyebilirim) Couturat bu dillerin en çok tutulanı olan Esperanto'yu hiç beğenmiyor İdo'yu hepsine üstün buluyordu. Bana hep Esperantocuların aklın alamayacağı kadar alçak ve kötü ruhlu olduğunu söyler dururdu, ama bu yargıya hangi kanıtlarla vardığını sormamıştım kendisine. Couturat'dan duyduğuma göre Esperanto'nun tek üstün yanı aynı kökten Esperantist (Esperantocu) diye bir sözcük türetilmiş olmasıydı. Oysa İdo sözcüğünden böyle bir türeme yapılamıyordu. Ben bir keresinde dayanamayıp «Niçin türetilmesin canım» demiştim. «İdiot (Bön, kalasız anlamına gelen bir sözcük.) sözcüğü var ya!» Ama arkadaşım İdo'yu tutanlara «idiot» denmesini istememişti nedense. Sonradan işittiğime göre Couturat 1914 seferberliği sırasında bir kamyon kazasında ölmüştü.

Alman bilim dünyasıyla ilk önemli ilişkim Kant yoluyla olmuştur, öğrencilik yıllarım sırasında Kant'a karşı korkuyla karışık bir saygı duyardım. Öğretmenlerim Hegel'e de en

azından bu denli bir saygı beslemem gerektiğini söylemişlerdi bana. Ben de onların sözünü yeterli bir gerekçe olarak kabul etmiştim–Hegel'in kendisini okuyana değin. Hegel'i okuyunca da beni özellikle ilgilendiren matematik felsefesi konusunda ne denli bilgisiz olduğunu, nasıl saçmaladığını gözlerimle görmüş oldum. Bu, Hegel'in felsefesini tümü ile yadsımama yol açtı; aynı zamanda başka birtakım sebeplerle Kant felsefesinden de yüz çevirdim. Gerçi böylece geleneksel Alman felsefesinden uzaklaşıyordum ama bir yandan da Alman matematikçilerin matematik kuralları üstüne yazdıkları eserler ilgimi çekmeye başlamıştı. O sıralarda bu konular üstüne yazılmış en iyi eserlerdi bunlar. Weiterstrass ve Dedekind'in kitaplarını yutarcasına okudum. Leibniz'den o yana matematik biliminin temelinde yatan bir yığın fizikötesi molozunu bu Alman matematikçiler ortadan kaldırmışlardı.

Hem bilimsel kişiliği, hem de benim üzerimdeki etkisi bakımından bu iki Alman bilgininden daha önemli olan biri de Georg Cantor'du. Matematik alanında yeni çığırlar açan bir kitap yazmıştı Cantor. Her satırında olağanüstü bir dehanın izleri bulunan bu eserde olumlu bir şekilde geliştirdiği bitimsiz sayılar kuramını açıklıyordu. Kitap çok zor geldi bana önce, içindeki bilgiyi iyice kavrayamadım. Yeniden okumaya başladım ama bu kez okuduklarımı satır satır bir deftere çekiyordum. Böyle yavaş yavaş ilerleyerek daha iyi varıyordum kitabın anlamına. Bu arada kitapta birtakım yanlışlıklar gözüme çarpmıştı. Ama yine okuduklarımı deftere çekmeye devam etmiştim. Eserin sonuna gelince asıl yanılanın kendim olduğunu anladım. Cantor kimseye benzemeyen garip bir adamdı matematikle uğraşmadığı zamanlar Shakespeare'in eserlerini Bacon'a mal eden kitaplar yazardı. Bana da bunlardan bir tane yollamıştı. Kapağında şöyle yazıyordu: **«Parolanız ya Kant ya da Cantor değil mi?» Kant onun için korkulu bir umacıydı. Bana yazdığı 'bir mektubunda ondan «şu matematikten hiç anlamayan safsatacı ukalâ»** diye söz ediyordu. Dikkafalı adamdı Cantor. Fransız matematikçisi Henri Poincare ile aralarında süregelen tartışma sırasında bana yazdığı bir mektubunda «sonunda yeniden ben olmayacağım» demişti açıkça. Gerçekten de sözünde durmuştu. Onunla hiç karşılaşmamış olmama üzülürüm. Bir keresinde buluşmayı kararlaştırmıştık ama tam o sırada oğlu hastalandığından hemen Almanya'ya dönmek zorunda kalmıştı.

Bu saydığım kişilerin üzerimdeki etkisi daha çok 19. yüzyılın sonlarında kendini belli eder. Yirminci yüzyılın başlarında kendisine karşı her zaman derin saygı duyduğum bir adamı tanıdım. O zamanlar hiç adı duyulmamış bir bilgin olan Frege idi bu. Eserlerinin gereken ilgiyi görmemiş olması bence gerçekten üzülecek bir durumdur. Dedekind haklı bir ün yapmıştı bilim alanında; oysa Frege aynı konularda Dedekind'den çok daha derinlere inmişti. Onunla aramızdaki ilişki aslında ben daha okul sıralarındayken başlamış olmalıydı. Çünkü felsefe öğretmenim James Ward bana Frege'nin Begriffsschrift adlı küçük bir kitabını vermiş kendisi henüz okumadığı için değeri hakkında bir fikri olmadığını belirtmişti. Utanarak söylemeliyim ki, kitabı ben de okumamıştım–matematik çalışmalarımı kendi başıma ilerlettiğim zamana değin. Daha açıkçası 1879 da basılan kitabı ben ancak 1901 de okuyabilmiştim; sanırım yine de ilk okuyucusu bendim. Frege ile ilk kez ilgilenişim onun daha sonraki bir eseri üstüne Peano'nun yazdığı bir eleştiri yüzünden olmuştu. Peano yazısında Frege'yi gereksiz bir ayrmtı düşkünlüğü ile suçluyordu. Peano'nun kendisi o güne değin tanıdığım mantıkçılar arasında ayrıntı düşkünlüğü ile ün yapmış olduğu için Frege'nin çok ilginç bir yazar olabileceğini düşündüm. Aritmetik üstüne yazdığı kitabın ilk cildini aldım, okumaya başladım, (ikinci cildi daha basılmamıştı o zaman.) Kitabın önsözünü hayranlıkla

okudum. Ama yazısında kullandığı kendi buluşu olan çapraşık simgeliği hiç beğenmemiştim. Kitabın geri kalan bölümlerinde Frege'nin ne demek istediğini ancak bu konudaki çalışmalarımı ilerlettikten sonra kavrayabilmişim. Benim de katıldığım ve bugüne değin benimsediğim matematiği mantığın bir devamı sayan görüşü ilk kez belirleyerek açıklayan Frege olmuştu. Yine matematikte sayılan mantık terimleriyle ilk kez tanımlayan oydu. Bütün bunları 1884 de başarmıştı Frege–ama bundan kimsenin haberi yoktu.

Frege de benim yirminci yüzyılın ilk aylarında düşündüğüm gibi matematiğin mantık biliminin sınırlan içinde kaldığına, bu gerçeğin artık iyice kesinleştiğine inanıyordu. Ama ben 1901 in Haziranında bu düşüncelerimde de denli yanıldığımı ortaya koyan bir çelişmeyle karşılaştım. Hemen bu konuda Frege'ye bir mektup yazdım. Frege benim bu uyarmama karşı çok soylu bir davranış örneği gösterdi. Aritmetik üstüne yazdığı kitabın ikinci cildi o sıralarda henüz basılmamıştı. Bu kitabına, benim belirttiğim çelişmeyi göz önüne alarak «die Arithmetik ist ins Schwanken geraten» («Aritmetiğin temelleri sallantı halinde...») diye bir ek not koydu. Anladığıma göre Frege sonraları yadrasyonel matematik kavramları ile başa çıkamayınca Pythagoras'ın yaptığı gibi aritmetiğe geometri ölçülerini uygulama yoluna sapmıştı. Onun bu tutumuna hiçbir zaman katılmadım, ama belirli bir çıkmaz karşısında yüzyıllar önce yaşamış bir matematikçi ile çağdaş bir bilginin aynı tepkiyi göstermiş olman ilginç bir durumdu. Ne yazık ki Frege ile hiç karşılaşamadım. Ama ben bu değerli bilgini bilim dünyasına tanıtmak için elimden gelen her şeyi yaptığımı düşünerek bundan kıvanç duyuyorum.

Felsefe alanındaki daha da önemli bir ilişkim Avusturya'lı düşünür Ludwig Wittgenstein'la olmuştur. Bir ara öğrencim olan bu genç sonra hem Oxford, hem de Cambridge'de benim yerimi almıştı. Başlangıçta mühendis olmayı kafasına koyan Wittgenstein bu amaçla Manchester'a gelmişti. Mühendislik öğrenimi sırasında matematiğe karşı ilgi duymaya başlamış ve matematiğin temelleri üstüne bilgisini genişletmek istemiş. Bu konuda çalışmalar yapan kendisine yardımcı olabilecek birini aramış çevresinde, beni salık vermişler o da kalkmış beni bulmak için Cambridge'e gelmiş. **Garip bir adamdı Wittgenstein, düşünceleri de kendisi gibi garipti. Bütün bir ders dönemi boyunca onun gerçekten üstün zekalı bir genç mi, yoksa acayip yaratığın biri mi olduğunu anlayamamıştım. Dönem sonunda bana 'geldi, «Size bir şey soracağım» dedi, «ben acaba aptal mıyım, yoksa değil miyim?». «Ben ne bileyim canım» dedim, «hem bunu bana niçin soruyorsun?». «Soruyorum, çünkü eğer kafasızsam gidip havacı olacağım, ama değilsem bir düşünür olmak istiyorum» dedi. Ona tatil içinde felsefi bir konu üstüne bir yazı hazırlamasını söyledim. Bunu okuyunca gerçekten kafasız olup olmadığını anlayacaktım.** İkinci dönemin başında yazısını getirdi elime verdi. Daha ilk cümlesini okur okumaz ona «hayır Wittgenstein, sen havacı olmamalısın» dedim; o da olmadı. Wittgenstein'le uğraşmak kolay iş değildi doğrusu. Gece yarılarında kalkar beni görmeye gelir saatler boyu odamda kafese kapatılmış bir kaplan gibi bir aşağı bir yukarı gezinir dururdu. Kapıdan girerken hep buradan dönüşte kendimi öldüreceğim, derdi. Bu yüzden uykudan gözlerim kapandığı halde ona kalk git demek istemezdim. Yine bu gecelerden birinde iki saat kadar süren uzun bir sessizlikten sonra ona, «Ne düşünüyorsun Wittgenstein,» diye sormuştum. «Felsefeyi mi, yoksa günahlarını mı?». «İkisini de» diye cevap vermişti bana–sonra yine sessizliğe dalmıştı. Yalnızca geceleri görüşmezdik tabii. Ara sıra Cambridge çevresinde yürüyüşlere de çıktığımız olurdu. Bir keresinde ısrarlarıma dayanamayıp Madingley'lerin koruluğuna girmişti benimle. Sonra kendisinden umulmadık bir

şey yapmış önüne çıkan bir ağaca tırmanıvermişti. Wittgenstein üst dallara vardığı bir sırada korucu tüfeği elinde karşımıza dikilmiş beni bir güzel azarlamıştı. Ben Wittgenstein'a seslenerek bir dakika içinde aşağı inerse korucunun kendisini vurmamaya söz verdiğini söyledim. Bana inanmış ve ağaçtan inmişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında Wittgenstein Avusturya ordusunda savaşmış ve ateş kes antlaşmasından iki gün sonra İtalyanlar tarafından tutsak edilmişti. Bana göz altında bulundurulduğu Monte Casino'dan bir mektup yazdı. «İyi bir şans eseri tutsak alındığım sırada yazılarım yanımdaydı» diyordu. Sonraları basılan ve geniş yankılar uyandıran bu yazılan Wittgenstein cephedeyken kaleme almıştı. Babasından kendisine büyük bir servet kaldı. Ama o, paranın bir düşünür için sıkıcı bir yük olduğunu söyleyerek hepsini şuraya buraya dağıttı. Sonra geçimini sağlamak için Trattenbach adlı küçük bir köyde öğretmenlik yapmaya başladı. Bana oradan yazdığı karamsar bir mektubunda «Trattenbach'lılar çok kötü insanlar» diyordu. Ben, «Aslında bütün insanlar kötü» diye cevap verdim ona. Bu kez, «Öyle ama dünyanın hiçbir yerindeki insanlar Trattenbach'lılar kadar kötü olamaz» diye karşılık verdi. Ben böyle saçma bir şeyi mantığımın hiçbir zaman kabul edemeyeceğini kesinlikle söyleyince mesele böylece kapanmıştı. Neyse arkadaşım Trattenbach'dan başka yerleri de yakından tanımak fırsatını bulmuş, kötülüğün ne denli yaygın bir şey olduğunu anlamıştı. Wittgenstein sonraları Oxford ve Camridge'de felsefe profesörü oldu. Bu okullardan yetişen genç düşünürlerin çoğu onun öğrencisiydi. Ben bile onun ilk öğretilerinden etkilenmiştim, ama yıllar geçtikçe görüşlerimiz iyice ayrılmıştı. Birbirimizi çok seyrek görür olmuştuk artık; ama onu iyi tanıdığım sıralarda keskin zekâsı, arı bilim kafası ile son derece etkili bir kişiliği vardı.

Bilimsel yeteneklerinden çok en olumsuz bir ortamda kendini felsefeye verebilmesiyle hayranlığımı kazanan biri vardı. O zamanın tek Yugoslav düşünürü olan Branislav Petronievic'ti bu. Onunla yalnızca bir kez 1917 de karşılaşmıştım. İkimizin ortaklaşa bildiği dil almanca idi. Aramızda anlaşabilmek için Almanca konuşmak zorunda kalmıştık ama sokakta yanımızdan geçenler bile kuşkuyla bakıyordu bize. Kısa bir süre önce Sırplar Alman orduları önünde kitle halinde geri çekilmişlerdi. Ben bu olay hakkında bir görgü tanığı olarak Petronievic'den bilgi edinmek istiyordum. Ama onun aklı başka yerdeydi. Uzayda sıralanan noktaların bitimli bir sayısı olduğunu ve bunun sayılar kuramına dayanan varsayımlarla yaklaşık olarak belirlenebileceğini iddia eden kendi öğretisini bana açıklamaya çalışıyordu. Bu zıt amaçlarımız yüzünden aramızdaki konuşma garip bir nitelik kazanıyordu.

Ben: «Çekilme hareketinde siz de var mıydınız?»

O: «Evet, şimdi bakın uzayda sıralanan noktaların sayısını belirlemek için... «

Ben: «Yaya mıydınız?»

O: «Evet... bu sayının bir asal sayı olması gerekir, anlıyorsunuz değil mi?»

Ben: «Bir yerden bir at bulup binemediniz mi?»

o: «Binmiştim ama sonra düştüm... bu asal sayıyı bulmak güç bir şey olmamalı...»

Bütün çabâlarıma rağmen bunlardan başka söz alamadım ağzından. Anlaşılan öyle Dünya Savaşı gibi önemsiz konularda konuşmaktan hoşlanmıyordu. Petronievic'in çevresinde olup bitenlerden, bedensel varlığının kaygılarından düşünsel varlığım bütün bütün sıyırabilmesi hayranlık uyandırmıştı bende. Eski çağların ünlü Stoa'cılan arasında bile onun gibisi az bulunurdu. Birinci Dünya Savaşından sonra Yugoslav hükümeti Petronievic'i 18. yüzyıl

Yugoslav düşünürü Boscovic'in eserlerini yeniden derlemekle görevlendirmişti bundan sonrasını bilmiyorum.

Bu saydıklarım yaşamım boyunca beni etkilemiş olan düşünür ya da bilginlerin yalnızca bir kaçıdır. Üzerimde bunlarınkinden de derin bir etkisi olan iki kişi hatırlıyorum yalnızca: İtalyan Peano ile arkadaşım G.E.Moore.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA BİR BARIŞÇI NIN YAŞANTILARI

Yaşamımı kesin olarak iki bölüme ayırabilirim: Birinci Dünya Savaşından önceki ve sonraki bölümler bunlar. Bu savaş bana çok şeyler öğretti, saplandığım bir takım önyargılardan kurtulmamı, insanlığın önemli sorunlarına yeni bir açıdan bakmamı sağladı.

Gittikçe artan savaş tehlikesi birçok kimseleri olduğu gibi beni de korkuya düşürüyordu. Bağdaşık Devletlerin izlediği politikayı hiç beğenmiyordum. Bu politikanın etraflı bir açıklamasını ve savunmasını ilk kez 1902 de bir zamanlar üyesi bulunduğum küçük bir tartışma klübünde Sir Edward Grey'den dinlemiştim. O sıralarda İngiltere Hükümeti Bağdaşık Devletler'in politikasını resmen benimsemiş değildi. Sir Edward Grey ve hükümetin bir üyesi olmamıştı henüz, ama hükümetin eğilimini biliyor ve bunu destekliyordu. Ben bu politikaya karşı olduğumu elimden geldiği kadar belirttim. Çarlık Rusya'sıyla yakınlaşmamızı hiç istemiyordum. Üstelik Almanya ile geçici bir anlaşmaya girişemememiz için önemli bir sebep yoktu ortada. Büyük çapta yaygın bir savaşın içinde bulunduğumuz çağı sona erdireceğini ve genel uygarlık düzeyini çok aşağılara düşüreceğini biliyordum. Bu yüzden İngiltere'nin tarafsız kalmasını çok istedim. Bu konuda ne kadar haklı olduğumu yakın tarih yeterince tanıtlamıştır sanırım.

Temmuz sonunun o bunaltıcı günlerinde Cambridge'de herkesle bu konuyu tartışıyordum. Avrupanın böyle gözü kapalı savaşa atılacak kadar çıldırmış olabileceğine bir türlü in an amı yo rdum. Ama bir savaş çıkacak olursa İngiltere'nin çekimser kalamayacağını anlamıştım artık. Manchester Guardian'da çıkan ve tarafsızlık politikasının yararlarını belirten bir yazının altına birçok profesör ve öğrenciden imza topladım.

Ama İngiltere'nin savaşa katıldığı gün bu imza sahiplerinin çoğu fikrini değiştirmişti. Şimdi düşünüyorum da insanların gözleri önünde büyüyen felaketi nasıl olup da göremediklerine şaşıyorum.

O yılın 4 Ağustos akşamı sokaklarda amaçsız dolaşıp duruyor, özellikle Trafalgar Alanı çevresinde geziniyordum. Sevinç gösterisi yapan topluluklara rastlıyordum ara sıra. Yanımdan geçenlerin duygularını yüzlerinden okumaya çalışıyordum. O gün ve daha sonraki günlerde beni şaşkınlığa düşüren bir gerçekle karşılaştım. Halk savaşı istiyordu, savaşa giriyoruz diye mutluydu neredeyse. **Oysa ben, birçok barışçılar gibi tarih boyunca insanlığın zorba ve çıkarcı yönetimlerin baskısı ile savaşa sürüklendiklerine inanmak saflığında bulunmuştum.**

Bir yandan yurt sevgisi de eziyordu yüreğimi; Almanların Marne Savaşından önceki başarıları dayanılmaz bir üzüntü vermişti, bana. Almanya'nın yenilmesini bir emekli albay kadar istekle bekliyordum. Yurt sevgisi duygularım içinde en güçlüsüdür diyebilirim. Böyle bir durumda kendimi bu duygunun etkisinden sıyırmak çok zorlu bir özveri oluyordu benim için. Ama yine de ne yapmam, nasıl davranmam gerektiği hakkında bir an bile duraksamaya düşmedim. Bazen, kuşkuculuk elimi kolumu bağlardı, bazen karamsarlığa kaptırırdım

kendimi, her şeye kayıtsız kaldığım da olurdu kimi zaman. Ama savaş gelip çatınca bunların hepsini unuttum. Tanrının sesini duymuştum sanki. Boşuna da olsa savaşa karşı olduğumu belirtmenin benim için bir görev olduğuna inanıyordum. Bütün (benliğim bütün inançlarımla yapıyordum bunu. Gerçek sever bir insan olarak o birbirine girmiş kavgacı devletlerin ulusal propagandalarından nefret ediyordum. Uygarlık âşığı bir insan orlarak bu barbarlığa dönüş'e korku ve umutsuzlukla bakıyordum. Acı çekmiş bir baba olarak genç kuşağın kırımı yüreğimi parçalıyordu. Tek başına savaşa karşı durmamın bir yara, n olabileceğini sanmıyordum elbet, ama insanlık şerefi adına bu savaş kasırgasına kendilerini kaptırmamış olanlar dimdik ayakta durduklarını göstermeliydiler. Waterloo'da erleri cepheye götüren trenlerin yola çıkışını gördükten sonra bir takım imgeler canlanmaya başlamıştı gözümün önünde: Londra'yı görüyordum-köprüleri yıkılıp dökülen Londra'yı, koca kentin bir sis bulutu gibi eriyip yok oluverdiğini... Londra'lıları yürüyen hortlaklara benzetiyordum. Bazen, acaba içinde yaşadığım bu dünya beynimi saran ateşli karabasanların yarattığı bir dünya mı diye soruyordum kendi kendime. Ama çalışma 20runluğu bu korkulu düşleri bana kısa zamanda unutturuyordu.

Bu arada Barışçıların düzenlediği birçok toplantıda konuşmalar yaptım, önemli bir olayla da karşılaşmadım sayılır. Yalnız bir gün Kerensky ihtilalini desteklemek amacı ile yaptığımız bir toplantıda birtakım kimseler karışıklık çıkardılar. Olay, Southgate Road'daki Brotherhood Kilisesinde patlak verdi. Birtakım yurtsever gazeteler o çeverenin bütün meyhanelerine bastırdıkları bir bildiriyi dağıtmışlardı. Bu bildiride bizim Almanlarla işbirliği yaptığımız ve bombalanacak yerleri onlar için işaretlediğimiz söyleniyordu. Halkın gözünü öfke bürümüştü bir anda. Büyükçe bir kalabalık toplantı yerimiz olan kiliseyi dışardan sarmıştı. Onlara karşı koymanın akıllıca bir iş olmadığı düşüncesindeydik. Çünkü içimizden birkaç kişi tam karşı koymazlık taraflısıydı. Geri kalan bir avuç insanın da bu gözü dönmüş kalabalıkla başa çıkması düşünülemezdi. Ama arkadaşlarımızdan birkaçı-aralarında Francis Meynell de vardı sanırım-bu saldırıya karşı koymaya çalışmışlardı. Hiç unutmam, kapıdan döndüğü zaman Meynell'in yüzü gözü kan içindeydi. Kalabalık önde bir kaç polisle birlikte içeri daldı. Polislerden başka herkes az çok içkiliydi. Ama en ateşlileri ucunda paslı çiviler bulunan sopalarla üzerimize saldıran gözü dönmüş kadınlardı. Polisler önce aramızda bulunan kadın üyelerin olay yerinden uzaklaşmasını istediler. Böylece hepsinin birer korkak olduğuna inandıkları Barışçı erkekleri yola getireceklerdi. İşte o zaman Bn. Snowden unutulmayacak bir davranış örneği göstererek salondan yalnız erkek üyelerle birlikte çıkabileceğini söyledi, geri kalanlar da onu desteklediler. Polisler güç durumda kalmışlardı. Kadınlara karşı zor kullanmak istemiyorlardı tabii. Ama yandan da kalabalık iyice coşmuştu, bir kaçışına kovalamacadır başlamıştı içeride. Polisler bütün bu olanlara seyirci kalıyordu, içkili kadınlardan ikisi ellerindeki çivili sopalarla üstüme saldırmaya başlamışlardı. Bu türlü bir saldırıya karşı kendimi nasıl koruyacağımı düşünürken üye arkadaşlarımdan biri polislere giderek beni korumaları gerektiğini söyledi. Ama polisler omuz silkip yerlerinden kımıldamadılar bile. Arkadaşım «Ama kendisi tanınmış düşünürlerimizden biridir» dedi. Polisler yine aldırmıyordu. «Ama dünya çapında bir bilgindir» diye diretti. Yine ses yok. Sonunda «Ama kendisi bir asilzadenin kardeşidir.» deyince orada bulunan bütün polisler yardımıma koştular. Oysa artık yardımlarını gereksindiğim yoktu. Çünkü o sırada tanımadığım bir genç kadın saldırgan cadılarla benim arama girerek oradan uzaklaşmamı sağlamış böylece hayatımı kurtarmıştı. Bu kere ona yönelen saldırılara polisler engel olabilmişlerdi neyse. Sonunda ortalık durulup kalabalık dağılırken birçok kimsenin bu arada

kadınların da giysileri yırtılmış olduğu göze çarpıyordu.

Brotherhoord Kilisesinin papazı oldukça gözüpek bir Barışçıydı. Bütün bu olanlar onu yıldırmamış benden aynı Kilisede bir konuşma yapmamı istemişti. Ama bu kere de halk kürsüyü ateşe verdi, konuşmamı yapamadım. Hayatım boyunca karşılaştığım şiddet hareketleri bunlar oldu. Yoksa katıldığım hiçbir toplantıda böyle karışıklık çıktığını hatırlamıyorum. Öte yandan gazeteler olanlan öyle büyütmüşlerdi ki, karşı tutumdaki birçok arkadaşım bana gelip «Her toplantınız halkın tepkisi ile dağıtıldığına göre niçin bu işten vazgeçmiyorsunuz artık?» diye soruyorlardı.

1918 de Barışçı propagandası yapmak suçu ile dört buçuk ay hapis yattım. Neyse Arthur Balfour yetkisini kullanarak beni cezaevinin birinci bölümüne aldırmıştı. Böylece Barışçı propagandası yapmamak şartı ile istediğim kadar okuyup yazabiliyordum. Cezaevindeki hayat birçok bakımlardan hoşuma gitti. Birtakım insanlarla buluşup görüşmek, önemli kararlar vermek, zorunluluğu, habersiz bastıran konuklar yoktu bu hayatta. Çalışmalarımı engelleyecek hiçbir şeyle karşılaşmıyordum. Cezaevinde bulunduğum süre boyunca çok okudum. Introduction to Mathemathical Philosophy (Matematiksel Felsefeye Giriş) adlı bir kitap yazdım ve Analysis of Mind (Akıl'ın Çözümlenmesi) adlı kitabım için çalışmalara başladım. Bu arada koğuş arkadaşlarımla da iligileniyordum. Ahlak düzeyleri dışarıdakilerden hiç de aşağı görünmedi bana. Yalnız, zeka düzeylerinin biraz düşük olduğu yakayı ele vermiş olmalarından belliydi. Birinci bölümde bulunmayanlar için–hele okumaya yazmaya düşkünseler–hapis cezaevi korkunç bir ceza. Neyse ben Arthur Balfour'uft kayırması ile böyle kötü bir duruma düşmekten kurtulmuştum Hiç unutmam cezaevine girerken kapıda bir görevli bana bir takım sorular sorup karşılıklarını bir deftere geçiriyordu. **Bu arada hangi dinden olduğumu da sormuştu. «Agnostic» (Bilinemezci) dedim. «Nasıl yazılıyor?» diye sordu, onu da söyledim. Sonunda adamcağız için çekerek «Şu dünyada bir sürü din var ama sanırım hepsi de aynı Tanrıya tapıyor.» dedi. Bu söz bir hafta eğlendirmişti beni.**

1918 in Eylül ayında cezaevinden çıktım. Savaşın son haftalarında birçok kimse gibi ben de umutlarımı Wilson'un on dört Barış İlkesi ile Milletler Cemiyeti'ne bağlamıştım. Ama savaş öyle çabuk, öyle garip bir şekilde sona ermişti ki, başında kimse ne olduğunu pek anlayamamıştı. 11 Kasım sabahı savaşın bittiğini, antlaşma yapılacağını herkesten birkaç saat önce haber almıştım. Hemen sokağa fırladım. Karşılaştığım bir Belçika'lı askere sevinçli haberi verdim. «Tiens, c'est chic!» dedi adam. Sonra her zaman alışveriş ettiğim tütüncüye gittim. Yaşlı kadın «Bakın buna çok sevindim» dedi, «çünkü artık burada gözaltına alınmış olan Almanlardan kurtulacağız.» Saat On birde antlaşma ilân edildiği zaman ben Tottenham Court yolundaydım. İki dakika içinde bütün mağazalarda, işyerlerinde ne kadar insan varsa sokağa dökülmüştü. Otobüsleri yoldan çeviriyor, içine dolup istedikleri yere sürdürüyorlardı. Sokakta birbirini hiç tanımayan bir adamla bir kadının yol ortasında kucaklaşıp öpüştüklerini gördüm. Herkes sevinçliydi. Ben de sevinçliydim ama eskisi gibi yalnızdım yine.

MANTIK DAN POLİTİKA YA

Birinci Dünya Savaşı beni birçok önyargılarımdan kurtardı, insanlığın önemli birtakım sorunlarına yeni bir açıdan bakmamı sağladı demiştim. Bu savaş, ayrıca yeni bir uğraş getirmişti yaşamıma. Önceleri matematiksel mantık'da sıkıntılarımı unuturdum, ama konusu yine de kuru gelirdi bana. Oysa bu yeni uğraşın hiç de sıkıcı, kuru bir yanı yoktu. **Ben bu değişim yüzünden kendimi, yaşıyan bir Faust'a benzetiyordum, Mephistopheles de benim**

için Birinci Dünya Savaşı olmuştu.

Mantık ve soyut felsefeyi bütün bütün bırakmadım ama toplumsal sorunlar, özellikle savaşları hazırlayan nedenler, savaşı ortadan kaldırmanın yollan gibi konular beni gittikçe daha çok ilgilendirmeye başlamıştı. Bu alandaki çalışmalarım matematiksel mantık konusundaki çalışmalarımdan daha zor ve başarısız oluyordu. Toplumsal ve politik alandaki çalışmalar inandırıcılık esasına dayanır. Oysa, benim ne yetişme tarzım, ne de geçmişteki yaşantılarım inandırıcılık yeteneklerimi geliştirmeme yardımcı olmuştu.

Toplumsal sorunlar ötedenberi ilgimi çekerdi; zorbalıktan nefret ederdim. Bu yüzden savaş denen şeye bütün benliğimle karşıydım. 1890 larda bir süre Sidney Webıbs'in etkisinde kalarak neredeyse bir emperyalist olup çıkmıştım, öyle ki Boer Savaşını (*) bile hoşgörürlükle karşılamıştım.

(*) Güney Afrika'ya Hollanda'dan göç ederek yerleşmiş ve bir cumhuriyet kurmuş olan Boer'lerin, topraklarında bulunan elmas ve altın madenleri yüzünden Avrupacılarla araları açılmış, bu arada İngiltere bir anlaşmazlığı bahane ederek Boer Cumhuriyetine savaş açmıştı.

Ama 1901 in başlarında geçirdiğim bir yaşantı düşüncelerimin yönünü değiştirdi. Birden insanların içinde bulunduğu korkunç yalnızlığın farkına varmıştım. Bu yalnızlığı hiç değilse azaltmanın yollarını araştırmak için güçlü bir istek doğmuştu içimde. Birkaç dakika kadar kısa bir süre içinde Boer Savaşı, eğitim sistemi ve ceza kanununun sertliği, insanlar arasındaki ilişkilere hakim olan kavgacılık konularındaki düşüncelerimi değiştirmiştim.

Bu yaşantılarımın sonucunu The Free Man's Worship (Özgür Adam'ın Tanrısı) adlı kitabımda belirttim. On yıllık bir süre boyunca bütün çabamı arkadaşım Whitehead'le ortaklaşa yazdığımız Principia Mathematica adlı kitabın tamamlanmasına harcamıştım. Başka konularla ilgilenecek zamanım olmamıştı bu ara. Kitabın tamamlanması ile yeni bir düşünse! özgürlüğe kavuşmuş, böylece savaş sırasında oluşan düşüncelerime yeniden bir yön verebilecek duruma girmiştim.

Savaşın ilk günlerinde politik ortam ile bireyin ruh durumu arasında ne denli yakın bir ilişki bulunduğunu görmek şaşkınlık vermişti bana. Aslında geniş bir insan topluluğunun verdiği kararlar o topluluğu meydana getiren bireylerin ortak duygularına, dayanır. Ben, bu duyguların politik kuramcıların dillerinden düşürmedikleri duygularla hiç bağdaşmadığını ka-bul etmek zorunda kaldım. **O zamanlar psikanaliz diye bir şeyin varlığından habersizdim, ama savaşa susamış insan topluluklarının bende uyandırdığı izlenimler sonra gördüm ki, psikanalizcilerin insanlar hakkındaki genel düşüncelerine çok benziyordu.** Dövüşmekten, öldürmekten kıvanç duyan topluluklar üstüne bir barış dünyası kurulamayacağı gerçeğine vardım; hangi iç ya da dış yenilgilerin insanı sertliğe, zorbalığa sürüklediğini anlar gibi oldum. Bir toplum içinde hiçbir devrimin bireylerin inançlarım kökünden değiştirmedikçe yerleşemeyeceği kanısına vardım. Yetişkin bir insanın duygularında, çeşitli etkenlerin payı vardır: çocukluk yaşantıları, eğitim, geçim çabaları, kişisel ilişkilerde başarı ya da başarısızlık gibi. Genel olarak insanların birbirlerine karşı iyi ya da kötü duygular beslemeleri kendi yaşamlarının başarılı ya da başarısız oluşuna bağlıdır. Tabii bu kuralı herkese uygulayanlayız. Hiç kötümserliğe kapılmadan felaketlere göğüs gerebilenler de vardır, hiç bir başarının yumuşatamadığı taş yürekli, yıkıcı adamlar da. Ama genel olarak bir toplumun politik tutumuna yön veren o toplumdaki çoğunluğun ortak duygulandır. Çoğunluğun iyi ya da kötü

duygulara sahip olması ise duruma göre değişebilir. 1914 Ağustosunun ilk günlerinden bu yana kafamda iyice yerleşen bir inanç var: insanlığın mutluluğunu sağlamak için yapılacak ilk şey iyi duygulan arttırmak, kötü duygulan azaltmaktır.

***1920 de Rusya'ya gittiğim zaman orada benimkinden çok başka, nefret ve zorbalık üstüne kurulmuş bir toplum felsefesiyle karşılaştım.* Savaş konusundaki kişisel görüşlerim yüzünden geleneksel düşünce akımının dışında kalmıştım. Rusya'da olan bitenlerin bende uyandırdığı derin tepki yüzünden de sol kanattan ayrılmış oldum. Ama bu yalnızlığım, pek uzun sürmedi; çünkü Batının solcuları Sovyet Komünistlerinin bir yeryüzü cenneti yaratmadıklarını yavaş yavaş anlamaya başlamışlardı. Moskova'nın yorumladığı şekliyle Marxist felsefede bence iki büyük yanılma vardı-biri kuramsal, biri de duygusal bakımdan.** **Kuramsal yanılma bir toplum için en dayanılmaz baskının ekonomik güç'ten gelen baskı olduğuna, bunun mutsuzluğa, yol açtığına inanılması ve ekonomik güc'ün mülkiyet hakkı ile bir tutulması idi.** Bu kuramda askeri, siyasal diğer bütün güçler ve propaganda gücü nedense göz önüne alınmıyor, geniş bir ekonomik örgütlenmede bütün gücün anaparaçı ya da ortakların tümüne dağılmayıp belirli bir yürütme organında toplandığı gerçeği unutuluyordu. Bu yüzden devletin tüm ana-paraya sahip olması ile baskının, sömürücülüğün ortadan kalkacağına inanılmıştı. Böylece anapara sahibi bireylerin elinde bulunacak olan baskı gücünün hükümet içinde görev alanların hepsine, hatta bunlara yakın bir takım çevrelere geçeceği göz önüne alınmamıştı. Duygusal yanılma sadece bir sağgörü yanılmasıydı. Bu da gücünü nefretten alan bir akım üstüne mutlu bir ortam kurulabileceği inancından doğuyordu. Nefretlerini özellikle kapitalistlere ve toprak sahiplerine yöneltmiş olanlar için nefret etmek bir alışkanlık olmuş, amaçlarına ulaştıktan sonra nefret edecek yeni bir takım şeyler aramaya başlamışlardı. Sonra bunun doğal bir psikolojik sonucu olarak temizlik hareketleri, zengin Kulak köylülerinin kitle halinde öldürülmesi, zorunlu çalışma kamplarının kurulması birbirini izledi. **Bence Lenin ve onun ilk arkadaşları insanlığın iyiliğini düşünerek hareket etmişlerdi. Ama düştükleri kuramsal ve psikolojik yanılmalar yüzünden cennet yerine bir cehennem yaratmışlardı.** Ben bundan önemli bir ders çıkarmıştım. O da şuydu: insanlararası ilişkilerin örgütlenmesine iyi sonuçlar alınmak isteniyorsa sakat duygu ve düşüncelere yer vermemek gerekir.

Rusya'da kısa bir süre kaldıktan sonra Çin'e gittim, bir yılımı da orda geçirdim. Böylece Asya'nın dev sorunlarını daha iyi kavramış olduğumu sanıyorum,. O sıralarda Çin tam bir anarşi içindeydi. Rusya'da fazlası ile güçlü bir hükümet varken Çin'de hemen hemen hiç yoktu. Çin geleneklerinin çok güzel tarafları vardı ama bir yanda Batı'nın, bir yanda Japonya'nın bozucu etkileri bunların yaşamasına engel olacaktı şüphesiz. Çin'i en azından karşısına dikilen devletler kadar güçlenmiş modern bir endüstri ülkesi olarak görmek istiyordum. Zamanla üç büyük ülkenin bütün dünya ülkeleri arasında sivrileceğine inanıyordum. Bunlar Amerika, Rusya, ve Çin'di. Bu yeni Çin'in eski Çin'den çok başkalaşmış, eski Çin'in erdemlerinden çok uzaklaşmış olacağı kanısındaydım, Bu görüşlerim artık gerçekleşmeye başladı sanırım.

Dünya yüzündeki bütün kötülükleri ortadan kaldıracak, bütün bozuklukları düzeltecek basit bir çözüm yolu bulunabileceğine hiçbir zaman yürekten inanmış değilim. Tersine, bence bugün dünyamızın en büyük dertlerinden biri iyiliği ya da doğruluğu yeterince tanıtlanmamış birtakım öğretilere insanların körükörüne inanmış, bağlanmış olmalarıdır. Milliyetçilik, Faşizm, Komünizm ve şimdi de Anti-komünizm gibi akımlara kendilerini

kaptırmış olanlar arasında tuttukları tarafın çıkarları için her türlü çılgınlığı göze almaya, hazır bir sürü bağnaz insan türemiştir. Bütün bu aşırılıkların özünden benim Moskova Marksistlerinde gördüğüm sakat bir anlayış yatıyor, çünkü bunların hepsi de tüm güçlerini nefretten alan akımlar.

Yaşamım boyunca ben de duygularım, ilkelerini paylaştığım bir topluluğa ait olma duygusunun özlemini çekmişimdir. Bu özlem, zaman zaman beni öylesine etkilemiştir ki, kendimi Liberal, Sosyalist, ya da Barışçı sandığım olmuştur. Ama gerçekte bu tutumların hiçbirini benimsedim diyemem. Çünkü mantığım, sesini en duymak istemediğim zamanlarda bile kuşkular fısıldamıştır kulağıma; çevremdekilerin kolay umutlarına, coşkunluklarına katılmama engel olmuş, sonunda beni bomboş bir yalnızlığa götürmüştür. Birinci Dünya Savaşı sırasında Quaker'ler Karşıkoymazcılar, ve Sosyalistlerle birlikte çalışırken çevremin nefretini üstüme çekme pahasına çoğunluğun paylaşmadığı görüşleri benimsemiştim. Ama bir yandan da örneğin Quaker'lere tarihte birçok kez savaşın gerekli olduğu durumlar görüldüğünü, sosyalistlere aşın devlet baskısının zararlı sonuçlar doğurabileceğini çekinmeden söylerdim. Bana kuşku ile bakarlar, yardımlarımı yine kabul ederlerdi ama, kendilerinden olmadığımı da anlarlardı. İlk gençlik yıllarımdan bugüne değin bütün uğraşlarımın, zevklerimin gideremediği bir yanlışlığın acısını duymuşumdur. Bu 'herkesten ayrı olmak' duygusu 1939 dan bu yana biraz azalır gibi oldu; çünkü, son on beş yıldır yurttaşlarım arasında birçok kimse önemli konularda benimle aşağı yukarı aynı düşünceleri paylaşıyorlar.

1914 den bu yana dünyada birçok gelişimler oldu. Ama bunlar benim beklediğim, umduğum yönde gelişimler değildi: Milliyetçilik arttı, millitarizm arttı, özgürlük ise azaldı. Dünyanın birçok yerlerinde uygarlık ilerliyeceğine geriledi. İki büyük savaşta kazandığımız başarı birtakım değerleri yitirmemize sebep oldu. Bugün insanoğlunun tüm duygularını, düşüncelerini karartan bir şey var: öncekilerden çok daha korkunç olabilecek yeni bir savaşın gölgesi. Bilimin yıkıcı gücünü sınırlamak artık elde olan bir şey değildir. Ama bütün bu korkulu durumlara karşın ölçülü bir iyimserliği benimsememiz için zayıf olsa birtakım nedenler var ortada. Bugünün teknik olanakları bütün dünya ülkelerinin biraraya gelerek 'Savaş'ı ortadan kaldırmasını sağlayacak niteliktedir. Yine aynı olanaklar bütün dünyada yoksulluğun önüne geçilmesi için yeterlidir. Bütün bunlar yapılabilir-eğer insanlar düşmanlarının kötülüğünü düşüneceklerine kendi iyiliklerini düşünebilselerdi. Geçmişte insanlığın mutluluğa erişmesini engelleyen birtakım somut nedenler vardı ortada. Ama şimdi bütün engeller insanların kendi içlerindedir. Nefret, budalalık, sapık inançlar-işte bugün mutlulukla bizim aramızda duran engeller yalnızca bunlar. Bu saplantılarımız yüzünden korkunç bir tehlike ile karşıkarşıya bulunuyoruz. Ama belki tehlikenin büyüklüğü sonunda bizi uyaracak sağduyuya yaklaştıracaktır.

BIRAKTIĞIM VE KORUDUĞUM İNANÇLAR

1898 yılı içinde arkadaşım G. E. Moore'un da yardımı ile Hegel Öğretilerini inancımdan söküp attıktan sonra kendi kendime özgün bir felsefe geliştirmeğe başladım. Sisli bir Londra sabahında size doğru gelen bir otobüs düşünün: ilk önce algıladığınız şey belirsiz, yoğun bir karartıdır. Sonra yavaş yavaş bu görüntünün bir taşıt aracı olduğunu, çeşitli parçalardan meydana geldiğini, içinde yolcuları bulunduğunu görürsünüz. İşte Hegel'e göre ilk gördüğünüz o bulanık imge sonraki izlenimlerinizden daha gerçeğe yakındır; çünkü sonraki

izlenimlerinizi esinleyen, 'çözümsel akıl'ın yanıltıcı uyarıları olmuştur. İşte ben bu görünüşü bir türlü benimseyememiştim, çünkü eski Yunan düşünürleri gibi kesin çizgilerden, belirli sınırlardan hoşlanıyordum. Hegel'den yüz çevirdikten sonra bir süre doğa'nın o garip, görkemli çeşitliliğine inanabilmenin kıvancını tattım. Kendi kendime «Hegel yalnız bir tek 'Gerçek'in varlığına inanıyor, ama Kant'ın felsefesinde Oniki kategori var.» diye düşünüyorum. 'Çoğulluk' örneği olarak özellikle bundan etkilenmiş olmam biraz garip gibi görünebilir ama ben burada gerçekleri olduğu gibi anlatmak istiyorum.

Hegel'den yüz çevirdikten sonra birkaç yıl onunkilere karşıt görüşlere kaptırdım kendimi. Hegel'in yadsıdığı her şeyin gerçek olduğuna inanıyordum. Hegel salt gerçeğin varolmadığını öne sürmüştü. Onca salt gerçeğe en çok yaklaşan Saltık hakkındaki gerçekti, ama bu da tam gerçek sayılamazdı; çünkü özne ile nesne'yi gereksiz olarak ayıran bir anlatımdı. Buna karşılık ben içimden taşan bir tepkiyle, özellikle matematikte salt gerçeklerin sayısız denecek kadar çok olduğunu öne sürdüm. Hegel bütün ayrımların bir görüş aldanması olduğunu evren'in bir küme tüfek saçmasından çok bir çanak pekmeze benzediğini söylemişti. Bu yüzden ben, «Evren tıpkı bir küme tüfek saçmasına benzer» diye direttim. O zamanki inancıma göre kümedeki katı ve kesin bir yüzeye, bir bütünlüğe sahipti ve Hegel'in 'Saltık'ı kadar saltıktı. Hegel mantık yolu ile sayı, uzay, zaman ve madde gibi şeylerin aslında insan usunun yarattığı birtakım kavramlar olduğunu tanıtlamaya çalışmıştı. Bense bütün bu kavramların gerçekliğini açık ve kesin bir şekilde tanıtlayan yeni bir mantık dizisi geliştirmiştim. 1900 yılında Paris'de toplanan Felsefe Kurultayı'na bir yazımı okudum. Bu yazıda zaman ve uzay içinde belirli durum ve konumların gerçekten varolduğunu öne sürüyordum. Aslında söylemek istediğim, şuydu: Hegel bir tanıtında herhangi bir şeyin varolmadığını belirtiyor diyelim. Eğer bu tanıtın geçerli olmadığı anlaşılmışsa o tanıtta varolmadığı öne sürülen şeyin varolduğunu kabul edebiliriz-özellikle böyle bir varsayım matematikçinin işine yarıyorsa. Pythagoras ve Platon evren görüşlerini matematiğin biçimlemesine bırakmışlardı, ben de mutlu bir yürekle onları izlemiştim.

Bu aydınlık ve bulutsuz cennette mutluluğumu bozan Şeytan Whitehead olmuştu. Bir keresinde bana «Sen dünyayı açık bir havada öğle-üstü gözüne nasıl görünüyorsa öyledir sanıyorsun. Bana sorarsan dünya aslında sabahın ilk saatlerinde uykudan uyanır uyanmaz gözüne göründüğü gibidir.» demişti. Onun bu görüşünü korkunç ve sevimsiz bulmuştum, ama kendi yorumun daha iyi ya da doğru olduğunu tanıtlayamıyordum. Sonra Whitehead matematiksel mantık yöntemini o belirsiz, karmakarışık dünyasına nasıl uyguladığını anlattı bana. Böylece o sevimsiz dünyasını bayramlık giysileri içinde matematikçinin gözleri önüne sermiş oluyordu. Whitehead'den öğrendiğim bu yöntem beni çok etkilemişti. Artık yalın gerçeğin matematik giysilerine bürünmüş gerçek kadar sevimli olmasını beklemiyordum.

Gerçi bilimsel açıdan böyle bir görüşün benimsenmesi gerektiğine şimdi de inanıyorum ama yalın gerçeğin giysileri olan matematik ve mantık 'örtü'lerinin sandığımdan çok daha derin düzeylere indiği kanısındayım. Üstelik bu giysilerden arınmış gerçeğin yalın derisi sandığım şeylerin aslında ustaca biçimlendirilmiş giysiler olduğunu kavramış bulunuyorum. Şimdi örneğin sayılan ele alalım: Sayı saydığımız zaman bir şey'leri sayarız, oysa bu şey'leri insanlar kendi kolaylıkları için uydurmuşlardır. Ama, üzerinde yaşadığımız dünyanın nitelikleri bu gerçeği görmemize engeldir. Çünkü dünyamızda ısı düşüklüğünün sağladığı az çok bir somutluk, bir belirlilik vardır. Oysa, bambaşka bir ortamda, örneğin kasırga gibi dönüp duran sıcak gazlardan meydana gelmiş güneşte yaşamış olsak aynı gerçeği

kavramamız pek zor olmazdı–çünkü bilincimizde 'şey' ya da 'nesne' gibi kavramlar bulunmazdı. Böylece ortada sayacak bir 'şey'ler olmadığına göre sayı saymayı da düşünemezdik. Böyle bir ortamda Hegel'in felsefesi sağduyu olarak kabul edilebilirdi–tabii bugünkü sağduyu da garip bir fizikötesi varsayım olmaktan öteye gidemezdi.

Bu gibi düşünceler matematik kesinliğin yaklaşık olarak bilinebilen bir gerçeğin simgesi değil de yalnızca bir düş olduğu kanısını uyandırıyordu bende. Önceleri her konuda erişilmesi zor da olsa, imkansız da olsa son ve kesin bir gerçek vardır diye düşünüyordum. Örneğin, diyelim ki, elimizde aşağı yukarı bir yarda uzunluğunda olduğunu bildiğimiz bir çubuk var. Matematiğe sarsılmaz bir güvenle bağlandığım o eski mutlu günlerde size hiç düşünmeden bu çubuğun bir yarda'dan ya biraz kısa ya biraz uzun, ya da tam bir yarda olduğunu söyledim. Oysa şimdi anlamış bulunuyorum ki, bir çubuğun bir yarda'dan uzun ya da kısa olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz ama tam bir yarda olduğunu belirleyemeyiz. Aslında 'tam bir yarda' sözünün belirli bir anlamı yok bence. Zaten kesinlik Platon'un bu dünya dışına yerleştirdiği bir Helenik mit idi. Bu kavramın yaşadığımız dünyada yeri olamayacağını düşünmekte çok haklıymış. Ama bu, benim Platon ve Pythagoras'ın ülküleriyle uyumlaşan matematik anlayışım için acı bir darbe olmuştu. Şimdiyse matematiği doğa düzeninin işleyişinde gerekli bir araç olarak görmekle kendimi avutuyorum. Bugün bir savaş gemisi ya da bomba yapmağa kalkışsanız, ya da buğdayın yetişmediği kuzey enlemlerinde yeni bir buğday türü geliştirmek isteseniz matematiğe başvurmak zorundasınız. Bir adamı baltayla da öldürebilirsiniz, neşterle de. Matematik belki neştere benzer gibi gelir insana ama aslında daha çok balta'ya benzer. Daha doğrusu gerçek dünyaya uygulandığı zaman baltanın ham kabalığını gösterir; yoksa kendi alanı içinde operatörün elindeki neşter kadar kıvrak ve kesindir. Matematik ve mantık dünyası kendi sınırlan içinde güzel bir dünyadır, ama bu dünya imgelemdedir yalnız. Matematik insan düşüncesinin yarattığı bir güzellik ülkesinde müzikle, şiirle bir arada yaşamalıdır. Bu dünyanın tozu, çamuru içinde değil.

Biraz önce Hegel'e tepki olarak evreni bir çanak pekmez gibi değil de bir küme tüfek saçması gibi gördüğümü söylemiştim. Bugün de bu görüşün genel hatlanyla doğru olduğuna inanıyorum. Yalnız küme içinde somut birer saçma tanesi sandığım birtakım şeylerin bu niteliğe hak kazanmadıklarım arılamış bulunuyorum. Atomların bağımsız birer bütünlük olduğuna inanmaya başladığım sıralarda, o coşkunlukla, anlamlı olarak kullanılan her sözcüğün bir şey belirlediğini, bunun da bir şey'i belirlemek anlamına geldiğini, sanmıştım. Oysa bu görüş açısından, mantıkçıları en çok ilgilendiren **eğer,** ya **da, değil** gibi sözcükleri tanımlamak çok zordu. Ben de çıkar yol olarak düşsel bir mantık dünyasında bu gibi sözcüklerin birer karşılığı bulunduğuna, bir gün mantıkçıların bu karşılıkları daha gerçek bir ortamda yakalayabileceklerine inanmaya çalıştım. Ya da, eğer, **değil** hakkındaki kuşkularımı böylece gidermiştim ama bununla **birlikte** gibi sözcükler için bir çözüm yolu bulunabileceğini sanmıyordum. Bu sözcüklerin tümünü hayvanat bahçesindeki yaratıklara benzetiyordum. Aralarında garip birtakım canavarlar vardı–ötede beride rahatça gezindikleri halde varolmamak gibi garip bir nitelikleri olan canavarlar. Böyle şeylere inanan düşünürler yine var, bunların inançları varoluşçuluk felsefesinin temeli olmuştur. Ama ben, kendi hesabıma bir çok sözcüğün vs sözcük gurubunun tek başına bir anlamı olmadığı, yalnızca yetkin tümcelerin anlamına bir şeyler kattığı kanısındayım. Bu yüzden düşsel bir dünyada **eğer,** ya da, değil'in karşılıklarını bulmaktan umudu kestim, Karmaşık bir yöntemin dolambaçlı yollarını izleyerek önceki düşüncelerimden çok daha sağduyuya yakın birtakım görüşlere

ulaştım.

Bütün bu değişmelere karşın elli beş yıl önce benimsediğim mantıksal inançlarımın çoğunu bugün de korumaktayım. Dünyanın sayısız küçük parçacıklardan meydana geldiğine, ve mantığın gösterdiği kadarı, bu parçacıklardan her birinin öbür parçalar olmasa da aynı biçimde var olacağına inanıyorum. Hegel'in gerçeklerin ussal olması gerektiğini belirten önermesini doğru bulmuyorum. Bence gerçeğin ne olduğunu bilirlemek olanaklarımızın dışındadır. Whitehead'e göre matematikçinin zaman ve uzay'ı insan elinden çıkmış yetkin araçlardı.

Ben de onun bu görüşüne katılmıştım. Ama Whitehead doğa içinde bu araçları meydana getirecek bir 'hammadde' olmadığına inandırmış değildi beni–ne de kendisi böyle bir şey düşünüyordu sanırım. Ben bugün de inanıyorum ki, dünya hakkında ya da yaşayan varlıkların duyguları, düşünceleri hakkında bütün bildiklerimizi yalnızca fiziksel bilim yolu ile öğreniriz; çevremiz hakkında bildiklerimizi ise karmaşık bir takım kanıtlarla değil gözlem yolu ile kavrarız.

Matematiksel mantığı en önemli uğraş olarak benimsediğim süre boyunca toplumsal sorunlarla yakından ilgilenmekten geri kalmadım. Boş zamanlarımda bu sorunlar üstüne uzun uzadıya düşünürdüm. Gümrük reformuna karşıydım, kadınlara oy hakkı verilmesini istiyordum. Bu ilkeler uğruna etkinlik göstermekten çekinmedim. Parlamentoyu tutuyor, genel seçimlerde gönüllü olarak görev alıyordum. Ama ancak 1914 den sonradır ki toplumsal sorunlar başlıca uğraşım olmuştu.

GERÇEKLEŞEN VE SÖNEN UMUTLAR

Seksen iki yıllık yaşamım boyunca dünya belki her zamankine oranla daha hızlı bir değişim geçirdi. Gençliğimdeki dünyanın görünüşte oldukça oturmuş bir düzeni, bir dokusu vardı. Bu düzenin temelden değişmesi hiç bir zaman beklenmezdi. Her şey İngiltere'de olduğu gibi ağır bir evrimle gelişecekti. Birtakım Büyük Devletler vardı–hepsi de Avrupa'lıydı. (O sıralarda iç savaşın sarsıntısından henüz kurtulmamış olan Amerika'yı çoğu kimse hesaba katmıyordu). Fransa dışındaki büyük devletlerin hepsi krallıkla yönetiliyordu. Fransa da ben doğmadan iki yıl önce krallık rejiminden çıkmıştı. Ben belirli bir siyasal inanca eriştiğim sıralarda Disraeli başbakandı; İngiltere emperyalizmin mutlu günlerini yaşıyordu. Kraliçe Victoria'nın Hindistan İmparatoriçesi ilân edildiği, başbakanın «şerefle barışı sağladık,» diye övündüğü zamanlar. Disraeli'nin 'barış' dediği şey Rusya ile savaşa girmemek, 'şeref' dediği şeyse bugün bizim için büyük bir utanç kaynağı olan Kıbrıs Adasıydı. İşte **jingo** (1877 Türk–Rus savaşında Rusya'ya savaş açma taraflısı olan aşırı milliyetçi İngiliz. (Çev.)) sözcüğü ilk kez o yıllarda ortaya çıkmıştı. İngiltere'nin denizaşırı güçleri Afgan Savaşı, Zulu Savaşı ve Birinci Boer Savaşında kendini göstermişti. Oysa benim yetişme tarzım bunlara hoşgörürlükle bakmama engeldi. Çünkü çevremin etkisiyle İmparatorluğa karşı bir tutumu benimsemiştim. Ama bu ülkünün içten bir yanı yoktu. İmparatorluğa karşı olanların en aşırısı bile İngiltere'nin güçlülüğünden kıvanç duyuyordu yüreğinin ta içinde. Aristokratlar ve toprak ağaları eskisi gibi güçlüydüler yine. Amcam büyük bir endüstri kralı'nın kızı ile nişanlandığı zaman büyükannem oğlunun 'esnaf' sınıfından biriyle evlenmesine karşı gelmemekle ne büyük bir açıkgörüşlülük örneği verdiğini söyler övünürdü. İngiltere'nin dışında üç büyük doğulu imparatorluk göze çarpıyordu: Almanya, Avusturya ve Rus İmparatorlukları idi bunlar. Alman İmparatorluğu daha ben doğmadan bir yıl önce kurulmuştu. Rus İmparatorluğu Batılı

liberallere göre nasılsa sonunda parlamenter bir anayasayı kabul edecekti. Ama bu üç büyük imparatorluğun bir gün yıkılabileceğine kimse inanmazdı. Ben iyimser bir liberalizm'e içten inanmış bir genç olarak büyüdüm. Parlamenter demokrasi ve kişisel özgürlüğün zamanla bütün dünyaya yayılacağını, Avrupa'nın ve bu arada İngiltere'nin baskısı altında yaşayan ulusların özgürlüğe kavuşacaklarını umuyor ve bekliyordum. Zamanla herkes serbest ticaretin yararlarını kanıtlarla belirleyen Cobden'e hak verecek, milliyetçilik yavaş yavaş yerini evrensel bir insancılığa bırakacaktı. John Stuart Mill'in öğretilerini benimseyen annemle babam kadın haklarının kısıtlanmasına karşıydılar; ben de bu tutumlarında onları izliyordum. O karanlık, korkulu 1914 öncesi ortamında bile iyimser olabiliyor, diplomatik yollarla gerginliğin azaltılabileceğine, savaşın önleneceğine inanıyordum.

O günlerde dünya için yararlı bulduğum, doğru bildiğim şeylere inancımı bu güne değin yitirmiş değilim. Bunların ancak birkaçı gerçekleşti; geri kalanından umudu kesmek zorunda kaldım. Özellikle İngiltere'nin kendi içinde olumlu birtakım gelişimler gösterdiğini söyleyebilirim. Kadınlara oy hakkı tanınması ile demokrasi bütünlenmiş oldu. Kişisel özgürlüğü kısıtlamayan ılımlı bir sosyalizm uygulanmaya başlandı. Bugünün ahlâk anlayışına Viktorya Çağı'na kıyasla geniş bir hoşgörürlük gelmiştir. İşçilerin yaşayış düzeyi oldukça yükselmiştir. Ölüm oranı, özellikle çocuk ölümleri son derece azalmış, buna karşılık nüfusta korkulacak bir artış olmamıştır. Bütün bunlar büyük aşamalardır ve sanırım bu barış ortamında İngiltere gençlik yıllarımın İngiltere'sinden çok daha mutlu bir ülke olmuştur.

Öte yandan uluslararası duruma göz atacak olursak bambaşka bir görünümle karşılaşırız. Rusya'daki zorba Çarlık rejimi yerini çok daha aşırı ve acımasız bir yönetime bırakmış durumda. Egemenliği altında tuttuğu ülkelerde baskı yönetimi uygulayan ve gericiliğin simgesi diye bilinen eski Avusturya İmparatorluğu'nun bugün büyük bir kısmı Moskova'dan gelen daha zorlu bir baskı altına girmiş bulunuyor. Uzun bir süre anarşi içinde bocalayan Çin şimdi korkunç bir askeri güç haline sokuluyor.

Ötedenberi liberalizm'in beşiği diye bilinen Amerika bu niteliğini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya bugün-ama yine de her an bir dönüş yapabilir. Bütün bunların üstünde ise her an patlak verebilecek bir atom savaşının korkusu.

Bu dünya gençlik yıllarımın o toz pembe Viktorya Çağı dünyasından o kadar -başka ki yeni koşullara alışmak benim için pek kolay olmuyor. Gerçekleşmesi zor olan ya da uzun zaman isteyen ülkülerin ardından koşmak çoğu kez bıktırır insanı; geçici bir yenilginin verdiği usançla o güne değin el üstünde tuttuğu birtakım, değerlere sarılmanın artık hiçbir anlamı olmadığını düşünebilir. Belki de insanlığın hak ettiği şey düzenli bir zindan hayatından başka bir şey değildir. Bazen en umutsuz anlarımda Şeytan'ın sesi bunu fısıldıyor kulağıma. Ama içimden taşan insanlık gururu bu sinsi kışkırtmalara başkaldırıyor. Kendi kendime, neyin iyi neyin kötü olduğunu kararlaştırırken yargılarımı geçici koşullara bağlamayacağım, diyorum. Savaş kazanacaklar diye kölelerden meydana gelmiş bir orduyu alkışlamayacağım. Bugün dünyamız yeni bir takım tehlikelerle karşı karşıya. Bunları savuşturmak için yepyeni yollar düşünmeliyiz. Ama bu bizim «iyi yaşayış» ve «ideal toplum» kavramlarının gerçekleşmesi için öngördüğümüz koşullar hakkındaki görüşleri değiştirmemizi gerektirmez.

İçinde bulunduğumuz zamanın koşullarına kendini uydurabilmek genellikle olumlu bir yetenek sayılır. Biraz da öyledir. Gerçeklere gözlerini kapamak, ya da hoşumuza gitmediği

için onları yadsımak yanlış bir tutumdur. Ama her yeni çıkan şeyin doğru olduğunu düşünerek, gerçekleri olduğu gibi kabul etme kaygısına kapılıp kötülüğe boyun eğmek de gerekmez. Kötülüğe bile bile boyun eğmekten daha zararlı olan şey kötülüğün varlığını yadsıyarak kendi kendini aldatmaktır. Dünyanın her yanında kişisel özgürlüğün yönetim kontrolü ile kısıtlandığını görürken ben kalkıp bu bakımdan yönetim kontrolünün iyi bir şey olduğunu söyleyemem. Bu kontrol bir süre gerekli olabilir ama ideal toplumun ayrılmaz bir parçası olduğunu kimse iddia edemez.

Gençliğimde birey ve toplum açışından yararlı bulduğum şeylere bugün de inanıyorum, gerçekleşmelerini umutla bekliyorum. Bunların en önde geleni modern bir savaşın sebep olabileceği büyük yıkımlara karşı güvenliğin sağlanması. İkincisi: dünyanın her yanında, yoksulluğun önüne geçilmesi. Üçüncüsü: güvenlik ve ekonomik refahın sonucu olarak hoşgörürlü gün, iyi duyguların yaygın halde gelişmesi. Dördüncüsü ise kişinin-topluma zararlı olmamak şartı ile-yeteneklerini geliştirmek, atılımlar yapmak imkanlarına sahip olması. Bunlar yapılamayacak şeyler değildir. İnsanlar isteseler bunların hepsini gerçekleştirebilirler. Ama gel gör ki bugün bütün dünya birbirinden nefret eden, birbirine düşman edilmiş gruplara ayrılmış her gurup karşısındakini son bireyine değin yok etmekle korkutuyor. İnsanlığın bu usanç verici yaşayış şeklinden önünde sonunda bir gün vazgeçeceğini umuyorum. Özel hayatında böyle davranan bir insana deli derler. Şimdi ben elime tabancayı alıp komşumu öldüreceğimi söylesem şüphesiz komşum da kendini korumak için bir tabanca edinecektir-eğer polisin ve kanunların bulunmadığı bir ortam içindeysek. Bu durumda hayat ikimiz için de eskisinden daha tatsız, daha çekilmez olacaktır tabii. İşte çağımız devletlerinin-sözde insan yeteneklerinin sağlayabildiği en üstün zeka ve sağgörü ile yönetilen o koca devletlerin de yaptığı bundan başka bir şey değildir. Dünyanın bu durumu karşısında, bir insan olarak ne yapa bileceğimi kendi kendime sorunca birbirine zıt iki düşünce geliyor aklıma. Durmadan çatışma halinde olan bu iki karşıt görüşten birini 'içimdeki Şeytanin Sesi dile getiriyor diyeceğim, ötekini ise İyimser Toplumcu'nun sesi. Russell ailesi dört yüz yıl İngiltere'nin toplumsal hayatında önemli bir rol oynamıştır. Üstelik aldığım eğitimin de etkisiyle içimde belirli bir sorumluluk duygusu oluşmuştur zamanla. Bu sorumluluk duygusu bende nedense çok kökleşmiş bir duygudur. **İçimdeki Şeytanın sesini ise bir dereceye kadar mantığın sesi olarak tanımlıyabilirim. Bu kötümser, alaycı ses bazen «Hâlâ anlamıyor musun?»** der bana

«Bu dünyada olup bitenler senin oyu'na sunulmuyor. İnsanlığın yaşamaya devam edip etmeyeceği Kruschev, Mao Tse-Tung ve Mr. John Foster Dulles'ın kararlarına bağlı, senin gibi sıradan bir ölümlünün dileklerine değil. Onlar 'Öl' deseler öleceğiz, 'Yaşa deseler yaşıyacağız. Onlar senin kitaplarını okumuyorlar-okusalar bile yazdıklarını budalaca ve saçma bulurlardı. Unutma ki 1688 de yaşamıyorsun. Russell ailesi ile birkaç güçlü ailenin biraraya gelerek kralı tahtından indirip yerine yeni bir kral getirdikleri çağlar geçti artık. Sen değişen zamana ayak uyduramadığın için böyle toplumsal sorunlarla uğraşıp duruyorsun.»

Belki de Şeytan'ın Sesi haklı-ama belki de değil. Belki diktatörler göründükleri kadar güçlü değildirler gerçekte; belki kamoyu onları bir dereceye kadar da olsa dizginleyebilecek durumdadır. Belki de kitaplar kamuoyunun oluşmasında yardımcı olabilir. Bu umutlarla yüklenip içimdeki Şeytan'ın Sesini bastırmaya, doğru bildiğim yolda gitmeye çalışıyorum. Ama bazen yumuşadığı da oluyor Şeytan'ın «Hiç olmazsa,» diyor «kitap yazmak zararsız bir uğraş. Üstelik seni birtakım kötülüklere kapılmaktan da alıkoyuyor.» İşte bu yüzden ben

yaptığım işin bir yararı olup olmayacağını bilmiyorum ama yine de kitap yazmaya devam ediyorum.

SANAT AÇISINDAN TARİH

Bu konuda fikir yürütmek benim için kolay olmayacak, çünkü biliyorum, okuyucularım arasında bazı saygıdeğer tarih bilginleri de bulunabilir. Kendilerine tarihin nasıl yazılması gerektiği üstüne öğüt vermeye kalkışmış gibi olmak istemem tabii. Ben bu konuda bir tarih yazarı olarak değil bir okuyucusu olarak düşüncelerimi belirteceğim. Ticarette bir söz vardır, **«Müşteri her zaman haklıdır»** derler. Ama biz bilimsel yazarlar (kendime de bu niteliği yakıştırıyorum) pek alçak gönüllü değilizdir. Eğer okuyucu kendisine verileni beğenmediyse bu yalnızca onun anlayıştan ya da beğeniden yoksun olduğunu gösterir. Çünkü, okuyucu kendisi için neyin iyi ya da yararlı olduğunu bilemez. Bu görüşe bir yere kadar ben de katılıyorum. Bir matematikçinin hiçbir zaman okuyucu çoğunluğunu memnun etmeye çalışması gerekmez. Doğal bilimler konusundaki eserler yalnızca kendi alanlarındaki uzmanların anlayabileceği bir dille yazılabilir. Ama birtakım serüvenci bilginler bu konularda insanın tüylerini ürperten kitaplar da yazıyorlar. Bu türlü kitaplar gerçi kendilerinin ağırbaşlı eserleri arasına katılmıyor ama yine de isimleri zarar görüyor bundan. Bu bakımdan tarih'in durumu matematik ve doğal bilimlerinkinden farklıdır sanırım. Şimdilik toplum içinde fizik ve matematik bilginlerine ihtiyaç var-hesap makineleri iyice ucuzlayana değin. Ama bu mutlu duruma erişildiği zaman artık kimseye toplama çıkarma öğretmek gerekmeyecek. Çarpım tablosunu modası geçmiş bir eğitim aracı olarak falakanın yanına atabileceğiz. Çarpım tablosu gerçi yararlı bir şeydir, ama güzel olduğunu kimse söyleyemez. Üstelik sağgörünün gelişmesine de pek yardım etmez. Oysa tarih genel olarak insanın kültürünü tamamlayan bir gereç olarak kabul edilir-şiir gibi. Bu görevini yerine getirebilmesi için tarihin genel okuyucu kitlesinin ilgisini çekecek biçimde yazılması gerekir. Ben tarih okumaktan her zaman hoşlanırım; bir okuyucu olarak bana eserlerinde istediğimi veren tarihçilere içten bir saygı duymuşumdur. Bu yazımda tarih üstüne düşüncelerimi işte bu görüş açısından belirtmek istiyorum. İlk önce tarihçi olmayanların tarihten nasıl yararlanabileceği konusunu ele alacağım. Sanırım tarih bilgini olmayanların da bu konuda söz söyleme yetkisi vardır.

Tarihin bir bilim mi, yoksa bir sanat mı olduğu uzun tartışmalara yol açmış bir sorudur. Ben bu tartışmaları bütünü ile saçma ve gereksiz buluyorum. Çünkü tarihin hem bilim hem sanat olduğunun yeteri kadar açık bir gerçek olduğu kanısındayım. Örneğin Trevelyan'ın Social History of Engrland (İngiltere'nin Toplumsal Tarihi) adlı kitabı sanat açısından gerçek-ten övülmeye değer bir yapıt. Ama içinde İngiltere'nin deniz gücünü ringa balıklarının alışkanlıklarındaki değişikliğe bağlayan bir önermeye de rastladım. Ben ringa balıkları hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Bu yüzden önermeyi bir uzmandan geldiği için kabul ediyorum. Bu bir bilimsel önermedir-bilimsel niteliği ne olursa olsun tüm yapıtın sanat değerinden bir şey eksiltmez. Ama yine de tarih yapıtlarını iki guruba ayırabiliriz sanat kaygısının ya da bilimsel kaygının ağır basmasına göre

Tarihten bir bilim olarak söz edilirken genellikle birbirinden çok farklı iki anlam belirir. Bunlardan birincisi oldukça düzeyde kalmış bir değerlendirmedir: tarihsel gerçeklerin belirlenmesinde bilimin yardımcı olduğu gerekçesine dayanır. Bu durum özellikle kanıtların sayıca az ve belirsiz olduğu ilkel tarih alanında ortaya çıkar. Ama daha yakın tarihte de çelişen kanıtlar söz konusu olunca-ki bu duruma sık sık rastlanır yine bilimin tarihe yardımcı

olması gerekir. Procopius'a (Beşinci Yüzyılda yaşamış Bizanslı tarihçi) ne dereceye kadar inanabiliriz?

Napolyon'un St. Helena'da kaleme aldığı anılarının tarihsel bir değeri var mıdır?

Bu gibi sorular bir bakıma bilimi de ilgilendirir. Çünkü, bu durumlarda birtakım kanıtların kaynaklarını değerlendirmek gerekir. Böyle konularda bir tarihçi yalnızca kendisi gibi uzmanlara hitap edebilir, çünkü incelenen konu karmaşıktır ve uzmanlık işidir. Geniş çapta bir tarih yapmak için bu türlü derinlemesine çalışmaların daha önceden yapılması gerekir. Tarih gerçi sanat kaygısı gözetleyerek yazılabilir ya da okunabilir, ama gerçeğe bağlılık bakımından değerlendirilmesi zorunludur. Gerçeğe bağlılık sanatın da öngördüğü bir koşuldur, ama kendi başına bir sanat üstünlüğü sağlamaz. Bunu sone'nin kurallarına benzetebiliriz-sone'nin kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalmak şiirin kendisine sanat açısından bir değer kazandırmayabilir. Ama bir tarihçi gerçeklere elinden geldiği kadar bağlı kalmamışsa eserini yalnızca sanat açısından da olsa övemeyiz Bu bakımdan bilim, tarih çalışmalarında kesinlikle gerekli olmaktadır.

Tarihin bilimsel niteliğini başka bir yönden değerlendiren ikinci görüş, ortaya karmaşık bir takım sorunlar çıkarmaktadır. Bu anlamda tarih, çeşitli olguları birbirine bağlayan bir-takım neden-etki kanunlarını belirlemeye çalışır-tıpkı doğal bilimlerin olgular arasındaki karşılıklı ilişkileri belirlediği gibi. Tarih içinde birtakım neden-etki kanunları arama çabası gerçi övülmeye değer bir şeydir, ama sanırım tarih alanındaki çalışmaların en değerli yanı bu değildir. Bu konuya değinen çok aydınlatıcı bir denemeyi kırk yıl kadar önce okumuştum Ay-rıntıları ile pek hatırlayamıyorum ama George Trevelyan'ın İlham Perisi Clio adlı bir yazısıydı. Bu yazısında Trevelyan tarihte önemli olan şeyin yalnızca olgular arasındaki neden-etki bağlantıları değil olguların kendileri olduğunu söylüyordu. Baza kimselerin öne sürdüğü gibi Napolyon'un Leipzig Savaşında yenilgiye uğraması Dresden Savaşından sonra şeftali yemiş olmasına bağlanabilir belki. Gerçek durum buysa şüphesiz ilgiyi çekecektir. Ama bu basit olayın birbirine bağladığı olaylar kendi başlarına çok daha önemlidirler. Doğal bilimlerde bu durumun tam tersini görürüz. Örneğin güneş tutulması kendi başına ilgi çekici bir olay değildir. Ama ilk çağlarda birtakım tarihlerin belirlenmesinde yardımcı olan bir şeydir. Buna örnek olarak Thales'in yaşadığı zamanı belirleyen Anadolu'daki güneş tutulmasını, M Ö. 776 da Çin'de görülen güneş tutulmasını verebiliriz. (Birtakım yetkili uzmanlar M.Ö. 775 üstünde duruyorlar-bu konuyu tarihçilerle gökbilimcilere bırakıyorum.) Güneş tutulması kendi başına ilgi çekici olmamakla birlikte bu olayın tekrarını belirleyen kurallar son derece önemlidir. Bu kuralların bulunması ile birçok boş inan da ortadan kalkmıştır. Aynı şekilde modern fiziğin temelini meydana getiren deneysel olgular yalnızca birtakım neden-etki kanunlarını belirledikleri için önem kazanırlar. Oysa tarih'te bu durumu göremeyiz. Tarihe konu olan olaylar kendi başlarına ilgi çekici değilse tarih değerinden bir şeyler yitirir. Bu bakımdan tarih şiire benzer. Örneğin Coleridge'in Kubla Khan'ı nasıl yazdığım öğrenmekle merakımızı gideririz, ama bu, şiirin bizde bıraktığı izlenim yanında çok önemsiz bir şeydir.

Tarihte birtakım neden-etki dizilerini bulup ortaya çıkarmak gereksizdir demiyorum; yalnızca 'bunların çok dar bir alanda geçerli olabileceği kanısındayım. Gresham'ın «Kötü para iyi parayı kovar» kuralı bu neden-etki bağlantılarının en tanınmış örneklerinden biridir. Aslında ekonomi biliminin geçerliliği tarihsel olgularla örneklenmiş birtakım neden-etki kanunlarına dayanır. Ama bugün herkesin kabul ettiği bir gerçek de bu varsayılan ekonomi kanunlarının yüz yıl öncesine kıyasla çok daha değişken ve sınırlı bir geçerliliğe sahip

olduklarıdır. Tarih alanında bu türlü kanunları bulup belirlemedeki en büyük zorluk tarihte astronomidekinden çok daha az tekrarlama olmasıdır. Meyers'in The Dam of History (Tarihin Doğuşu) adlı küçük kitabında öne sürdüğü gibi tarih boyunca dört kez Arabistan'da başgösteren kıtlığın ardından bir Sami istilâsı gelmiş olabilir. Ama bugün aynı durumun aynı sonucu doğuracağı şüphelidir. Tarih içinde geçmişe dayanarak birtakım neden-etki dizileri bulunsa bile bunların gelecek zamanlar için de geçerli olacağını kesinlikle söyleyemeyiz. Çünkü neden-etki dizilerini meydana getiren olgular o denli karmaşıktır ki daha önceden kestirilemeyen bir takım değişiklikler bütün öndüşünceleri altüst edebilir. Hiçbir tarihçi, elindeki bütün bilimsel olanakları kullansa da, 14. Yüzyıla Colorob'la Vasco de Gama'nın getireceği yenilikleri önceden kestiremezdi. Bu yüzden ben tarih'te «bilimsel» kanunların sanıldığı kadar önemli olmadığına ve kolaylıkla bulunamayacaklarına inanıyorum.

Aynı durum St. Augustine'den Prof. Toynbee'ye değin birçok ünlü tarih bilgininin belirlemeye çalıştığı geniş çaptaki tarihsel gelişim kuralları için de söz konusudur. Çağımızda insanlığın gelişimi üstüne genel kuramlar ortaya atan iki önemli düşünür vardı: Hegel ile öğrencisi Marx. İkisi de geçmiş tarihin mantığa uygun bir çizgeyi (şema) izlediğine, bu çizgeye bakarak geleceğin önceden kestirilebileceğine inanıyorlardı. Ama ne Hegel, ne de Marx Hidrojen bombasının yapılacağını önceden söyleyebildiler. Bugün insanlığın gelişimini konu edinen hiçbir öğreti bu korkunç silahın ileride ne gibi etkileri olabileceğini bize açıklayamıyor.

Bu düşüncelerim size biraz karamsar geldiyse şimdi daha aydınlık bir görüşümü belirteyim: Spengler'in **«Her toplum zamanla yıpranıp çürür»** diye özetlediği görüşüne katılmıyorum. Bence bu görüş toplumsal ve bireysel varlıklar arasındaki benzerlik ya da ilişkileri gereksiz bir şekilde zorlamaktadır. Tarih boyunca insan topluluklarını tüketen şey kırımdır, yaşlılık değil. Bazı kimseler Çin uygarlığının Han Sülalesinden bu yana çöküntü halinde olduğunu söylerler. Ama bu toplum yine de varlığını sürdürmektedir, çünkü batısında, kalan komşu ülkelerin nüfus yoğunluğu azdır. Aslında geleneksel Çin uygarlığını çökerten şey sonradan dışa vurmuş bir yozlaşma değil Çin'in Batı ile olan ilişkilerindeki gelişmedir. Stoa'cılar arasında dünyanın önce yanıp kül olacağına, sonra yeniden yaratılacağına, bunun çağlar boyu tekrarlanacağına inananlar vardı. Bu inançta insanoğlunun gelecek hakkındaki önyargılarına uyan bir şey olmalı, çünkü tarihçilerin insanlığın gelişimi konusunda ortaya attıkları bütün genel kuramlarda aynı tema daha ılımlı şekilleriyle kendini gösterir. Bana sorarsanız bu türlü kuramların hepsi de birer 'mit'den başka bir şey değildir. İyimser ya da kötümser nitelikte olmaları ise bulucularının kişiliğine göre değişir.

Tarihin kapsadığı konular içinde biri özellikle ilgimi çekiyor: anavatanlarından, bir parçası oldukları ulusun genel yaşayış akımından ayrı kalmış, zamanla birtakım çapraşık yollardan sızarak başka ulusların akıntısına karışmış topluluklar. Bu topluluklar arasında beni en çok şaşırtan Belh'li Yunanlılar (Bugün Afganistan sınırları içinde kalan Belh kenti eski çağlarda Yunanlıların Asya'daki kültür merkezlerinden biriydi. (Çev.)) oldu. Ben onların soyu tükendiğini, çölde kumlara karışıp kuruyan bir ırmak gibi yok olduklarını sanırken bir gün şaşkınlık ve sevinçle öğrendim ki Belh Grekleri Budist sanatının kaynağı olmuşlar, çağlar boyu birçok doğu ülkesinde heykel sanatını esinlemiş ve etkilemişlerdir.

Yine buna benzer bir örneğe Bulgar Bogomilleri'nde rastlıyoruz. Bogomiller Marcion ve Mani (*) nin öğretilerini benimsemişlerdi.

> * Marcion — M.S. II yüzyılda yaşamış Marchionite mezhebini kurmuştur. Hristiyanlığı 'yepyeni bir din olarak gören Marcion Kutsal kitabın Tevrat bölümündeki Tanrı ile İsa'nın simgelediği Tanrı arasında başkalık olduğunu öne sürmüştü.
>
> Mani — M.S. III. Yüzyılda yaşamış Manichaeism mezhebini kurmuştur. Hristiyarilıkta Zerdüşt dininin karşılığı olan bu mezhebin inancına göre karanlık kötülüktür, ışık ise Tanrı'dır. (Çev.)

Sonra aynı öğretilerin esas amacını yitirmiş birtakım haçlılar yolu ile Kuzey İtalya'daki Cathari'lerle Fransa'nın güneyinde yaşayan Albigens'lere iletildiği görülmüştür. Buna benzer çok daha ilginç bir duruma New England'ın tarihinde rastlıyoruz. Daha çocukken İngiliz tarihinde Albay Pride'ın (*) yerini bilirdim. 'Dinsel gerçekler' ve 'askerlerin ücreti' konularında Parlamento ile anlaşmayan bu kibirli askerin parlamento üyelerini nasıl korkudan titrettiğini kitaplardan okumuştum.

> * 17. Yüzyılda İngiltere'deki iç savaşlar sırasında parlamento ile ordu arasındaki anlaşmazlık Albay Pride'ın orduya karşı tutumda olan birtakım kralcı milletvekillerini tutuklaması ile sonuçlanmıştı. Meclisin geri kalan üyeleri kralın yargılanmasını kararlaştırmışlardı. Albay Pride kralı yargılayanlar arasındaydı. (Çev.)

Ama 1660 dan sonra Pride'a ne olduğunu hiç düşünmemiştim. 1896 da New England'da bulunduğum bir sırada Pride Geçidi diye bir yere yolum düştü. Orya niçin bu adın verildiğini araştırınca gerçeği öğrendim. Kral tekrar başa geçince Pride yurdunu terketmek zorunda kalmış buraya gelip ıssız, kayalık bir deniz kıyısında, kışları uzun geçen, toprağı verimsiz üstelik Kızılderililerin saldırılarına açık olan bir yerde yerleşmek zorunda, kalmıştı. O zaman İkinci Charles ve çevresindekiler Pride cezasını buldu diye belki sevinmişlerdir ama aradan iki yüz elli yıl geçmiş, bugün Pride'ın torunları dünyayı avucunda tutuyor, İkinci Charles'ınkilerse onların bir sert bakışı karşısında titriyor.

Şimdi tekrar yazımın esas konusuna dönüyorum: Tarih alelade okuyucuya neler verebilir ya da vermelidir. Burada 'tarih' derken tarihçilerin anladığı bilimsel anlamdaki tarih'ten söz etmiyorum. Tarih'i insana gerekli olan kültürün bir parçası olarak düşünüyorum. Şiiri yalnızca ozanlar okumaz, müziği de dinleyen yalnız besteciler değildir. Aynı şekilde tarih bilgisi yalnızca tarihçilere özgü bir şey olmamalıdır. Tarihçi olmayanların da okuyup yararlanabilecekleri tarih kitaplarında uzmanlar için yazılan eserlerde gereksinmeyen birtakım nitelikler bulunmalıdır. Buna karşılık ayrıntılı bilimsel eserlerde aranan birtakım niteliklerin bu kitaplarda bulunması gerekmez. Şimdi benim için biraz zor olacak ama bugüne değin tarih okumakla kendi açımdan ne gibi yararlar sağladığımı belirtmek istiyorum. Tarih okumak her şeyden önce yaşamıma, görüşlerime yeni bir derinlik ve açıklık getirdi. Bu, insanın kendisini çevresiyle ilintisiz, yetkin bir varlık gibi görmekten çıkıp uçsuz bucaksız bir ırmağın sularında bir damla olduğunu anlaması gibi bir şey. Yaşadığı süre boyunca yalnız kendi zamanının olaylarıyla ilgilenen bir adam dar görüşlüdür, anlayışı sınırlıdır, bu yüzden dilekleri, umutları da yücelemez. Aynı durum bir toplum için de söz konusu olabilir. Henüz köklü bir tarihi olmayan topluluklar Avrupalı'nın gözünde, kenarda kalmış yoğun bir yaşamı olmayan topluluklardır. Bu topluluklar kendilerini çağlar boyu süregelmiş uygarlığın mirasçısı olarak görmezler. Bu yüzden genç kuşaklarına aşıladıkları

anlayış, uygarlığın geçirdiği yavaş ve yorucu gelişimin bilincine varmış bir kimse için duygudan yoksun, yavan bir anlayış olacaktır. Tarih bize insanlığı ilgilendiren sorunların sonu gelmediğini, değişmez bir yetkinliğe, her aşamanın ötesinde bir sağduyuya ulaşmanın olanaklarımız dışında bulunduğunu gösterir. Ulaştığımız sağgörü ulaşabileceğimiz aşamalar yanında önemsiz kalacaktır her zaman. Güvenle sarıldığımız en bilinçli inançlarımız bile bir gün anlamını yitirebilir. Bu inançların sonsuz gerçekleri simgelediğini düşünsek bile değişen koşulların yarın bizi gülünç duruma düşürebileceğini unutmamalıyız. Birtakım şeylerin doğruluğuna körü körüne inanmak çağımızda birçok bozukluğun kaynağı olmaktadır. Bu yanlış saplantılardan tarihin bizi kurtarması gerekir. Çünkü tarihi okumakla yalnızca gelmiş geçmiş birtakım bilgelerin görüşlerinden yararlanmış olmayız, geçmişte sağgörü sayılan birçok şeyin aslında ne denli saçma ve sakat olduğunu da görmüş oluruz. Bu da bugün sağ-görü diye benimsediğimiz anlayışın ne denli geçerli olabileceğini bize açıkça gösterir.

Ama bu yüzden işin kolayını kuşkuculukta bulup hiçbir şeye inanmayalım demiyorum. İnançlarımıza sarılmalıyız elbet-hem de sıkı sıkı. Çünkü insanın içinde istek olmadan büyük aşamalara ulaşması imkânsızdır. Ama tutkularımızın, amacımızın esinlediği davranışları dizginleyen nesnel bir görüş açısı ve değerlendirme yetisine de sahip olmalıyız. Örneğin Komünizme ya da Kapitalizme karşı iseniz, **«Dünyada bir tek komünist ya da kapitalist kalmasın da ne olursa olsun»** deyip tüm insan neslini tüketmeniz mi gerekir?

Pek az kimse böyle bir davranışın doğru olduğunu söyleyebilir. Oysa tarih anlayışı olmayan birtakım politikacılar insanlığı böyle bir sonuca sürüklemektedirler. Bu aşırı bir örnek olabilir ama buna benzer sayısız durum düşünebiliriz.

Şimdi bütün bunları bir yana bırakıp yine esas konumuza dönelim, ve genel okuyucunun en iyi şekilde yararlanabileceği bir tarih eserinin nasıl yazılması gerektiğinden söz edelim. İlk ve en basit kural şu: **Eser ilgi çekici olmalıdır.** Öyle ki tarihsel olgular üstüne bilgi edinmek için kitap karıştıran kimseyi de, tarihi şiir ya da roman okur gibi okuyan kimseyi de anlattığı olaylara, canlandırdığı kişilere karşı kayıtsız kalmaması gerekir. Tabii, bir tarihçi olguları hiç bir zaman olduğundan başka bir şekilde yansıtmamalıdır, ama bazı durumlarda örneğin birtakım çekişmelerde ya da çarpışmalarda taraf tutabilir. Tarafsız bir tarihçi, yani bir olayı anlatırken ne o yanı, ne bu yanı tutan, canlandırdığı kişiler arasında 'kahramanlar ya da 'kötü adam'lar bulunmayan bir tarihçi kuru bir yazardır. Yazar okuyucunun ilgisini uyandırmak istiyorsa onun da bir yanı benimsemesini, böylece okuduğu olayların içinde yaşamasını sağlamalıdır. Eğer bunlar bir tarihçiyi nesnellikten uzaklaştırıyorsa okuyucunun yapacağı şey karşı tutumda olan başka bir tarihçiyi bulup onun da aynı konuda yazdıklarını okumaktır. Örneğin, onaltıncı yüzyılda dindeki Reform hareketleri Protestan tarihçinin kaleminden olduğu kadar Katolik tarihçinin kaleminden de ilgi çekicidir. Büyük din savaşları sırasında yaşamanın nasıl bir şey olduğunu anlamak istiyorsanız hem Protestan hem Katolik tarihçilerin eserlerini okumanız gerekir. Belki böylece o çağı ve ortamı kafanızda canlandırabilirsiniz; ama bu olayları, onlara kayıtsız kalan bir kimsenin kaleminden okumakla sanırım aynı sonuca ulaşamazsınız. Cariyle kendi yazdığı Fransa İhtilalinin Tarihi konulu eseri için, bu kitap kendi başına bir Fransa İhtilali'dir, demişti. Doğrudur, bu niteliği yüzünden Carlyle'ın kitabı bilimsel bakımdan yetersiz olduğu halde bugün de sevilerek okunmaktadır. Bu kitabı okurken içindeki kişilerin niçin şu ya da bu şekilde davranmış olduklarını, yani davranışlarının nedenlerini anlarsınız. Bu da, sanırım tarihin okuyucuya vermesi gereken bir şeydir. Bir keresinde Sicilyalı Diodor'un (Augustus devrinde yaşamış ünlü bir Yunanlı tarihçi.)

Agatokles (Kartacalılara karşı savaşmış ünlü Sirakuza tiranı) hakkında neler yazdığını merak etmiş okumuştum. Bu yazara göre Agatokles kana susamış canavarın biriydi. Aynı adamı bir de günümüzde yazılmış bir danışma kitabından okudum. Buradaki Agatokles yumuşak başlı tam olgun bir devlet adamı denecek tipte bir insandı-görünüşe bakılırsa kendisine kondurulan bütün suçlarla ilgisizdi. Bu iki anlatımdan hangisinin gerçeğe daha yakın olduğunu tabii bilemiyorum ama Agatokles'i iyice temize çıkaran yorumu hiç ilginç bulmadığımı söyleyebilirim. Birtakım çağdaş tarihçilerin benimsediği, olayları renksizleştirme, kahramanların pek de o kadar kahraman, kötü adamların pek de o kadar kötü olmadığını belirtme eğiliminden hiç hoşlanmıyorum. Gerçi olayları 'dramlaştırma' tutkusu bir tarihçiyi yanlış yollara sürükleyebilir ama gerçekten 'dramatik' niteliği olan birtakım olaylar vardır tarihte. Ama bunları özgün renkleriyle okuyucuya sunmak da yazınsal ustalık gerektiren bir şeydir.

Yazınsal ustalık çok genel bir terim, bunu daha bir belirlemek, sınırlamak gerekir kanısındayım. Bu kavrama en dar anlamıyla 'stil' dediğimiz şey girer-yani sözcüklerin yerinde seçimi ve konuyla uyumlu bir akıcılık. Özellikle bilimsel amaçlarla uydurulmuş olan birtakım terimlerin yalnızca sözcükte kalan bir anlamı vardır. Örneğin bir yazıda tetrahedron sözcüğüne rastlayınca yüzünüzü buruşturursunuz. Oysa piramit güzel, zengin bir sözcüktür, Firavunları, Aztek'leri anıştırır insana. Eserin hızı, akışı, yazarın duyuşlarına bağlı bir şeydir. Güçlü bir duygu tabii ki uyumlu ve değişken bir akış, doğal bir anlatım bulacaktır yazarın kaleminde. Bu yüzden başka nitelikler yanında bir yazarda bulunması gereken en önemli şey belirli bir duygu canlılığıdır. Bu canlılık, yorgunluk ya da bir takım ayrıntılar için çeşitli bilgi kaynaklarına başvurma zorunluğu yüzünden durulabilir. Bu bakımdan, kusursuz bir eser yazmak isteyen tarihçi bir bölümü kaleme almadan önce elindeki konuyu bütün ayrıntılarıyla öylesine kavramış olmalıdır ki yazdığı şeyleri doğrulamak için yazısına ara vermek zorunda kalmasın. Doğrulamanın gereksiz olduğunu söylemek istemiyorum, çünkü herkesin belleği yanılabilir, ama bu türlü düzeltmeler yazılış, sırasında değil yazı bittikten sonra yapılmalıdır. İyi bir 'stil' yazarın duyuşlarını son derece özel bir anlatımla yansıtmasıdır. Bu yüzden en yetkin stili bile taklit etmek doğru değildir.

Öğretici, bilgi verici bir yazının ilginç olması isteniyorsa yazarın gerekli bilgiyi edindikten sonra bir süre beklemesi, bu bilgiyi 'sindirmesi' gerekir. Böylece kuru gerçekler daha bir canlanacak, benzetme, duygululuk, alaycılıkla renklenerek uyumlu bir akış, bir bütünlük kazanacaklardır. Bunu sağlayabilmek bir yazar için hiç de sanıldığı kadar kolay değildir. Çalışmalarına ayıracak geniş zamanı olmalı, küçümsenmeyecek bir çaba harcamalıdır. Sorumluluk duygusu olan kimseler genellikle çok çalışırlar, bu yüzden yaptıkları işi de bozarlar. ***Bagehot bir yazısında*** **«günde sekiz saat çalıştıkları için iflas eden nice adam bilirim, dört saat çalışmakla yetinselerdi büyük para sahibi olurlardı»** ***diyor. Bu basit örnekten birçok bilim adamının ders alması gerekir kanısındayım.***

Sanat açısından düşünülecek olursa tarihin değişik türleri vardır. Bunların herbiri kendine göre birtakım özellikler gösterir. Bu türlerden birini en yetkin şekliyle Gibbon'da görüyoruz. Gibbon'un eserlerinde, çağlar birbirini izlerken tarihsel kişiler önümüzde tantanalı bir 'geçit resmi' yaparlar. Hepsinin sırtında saray giysileri vardır, ama kişiliklerinden hiçbir şey yitirmemişlerdir. Bundan bir süre önce Cambridg-e Ancient History'de Zenobia (*) hakında bir yazı okuyordum, ama üzülerek söylemeliyim ki çizilen portrenin hiç ilginç bir yanı yoktu.

* Üçüncü yüzyılda yaşamış Palmira Kraliçesi. Roma İmparatoru Aurelianus'a

yenilerek tutsak düşmüştür. Kısa siireıı kraliçeliği sırasında Palmira dogu'nun en parlak kentlerinden biri olmuştu. (Çev.)

Gibbon'daki Zenobia'nm çok daha canlı bir kişiliği olduğunu hatırlıyordum. Aynı konuyu bir kez daha okudum Gibbon'dan-yüce kraliçe sanki birden gözlerimin önünde canlanıvermişti. Gibbon işlediği konuya karşı kayıtsız kalmamıştı, Palmira'da Zenobia'nın sarayında yaşamanın nasıl bir şey olduğunu düşünmüş, canlandırmıştı kafasında. Satırlarını canlı bir hayal gücüyle renklendirmişti, yalnızca bilinen birtakım olguları kuru kuruya sıralamakla kalmamıştı. Gibbon'un çizdiği karakterlerin hepsinde bir onsekizinci yüzyıl damgası bulunması nedense insanı rahatsız etmiyor. Sanırım kitabının bir yerinde Genzerik'ten sonraki Vandallar'dan söz ederken «Afrikanın kibar tiranları» diyordu. Bu adamların 'kibarlıklarına inanmak zor ama 'tiran' olduklarına hiç şüphe yok. Bütün bunlara karşın Gibbon ele aldığı çağların olaylarını şaşılacak derecede canlı bir akış içinde veriyor bize. Kitabı benim doğruluğuna içten inandığım bir gerçeği tanıtlamış oluyor-büyük bir tarih eserinin ancak bir tek kişi tarafından yazılabileceğini, her bölümünü ayrı bir uzmanın yazdığı ortak çaba ürünü bir özetleme'nin sanat açısından aynı düzeye erişemeyeceğini belirtmesi bakımından. Çağımızda öğrenim öyle karmaşık, öyle dallı budaklı bir şey oldu ki tek bir kişinin geniş alanda bilgi sahibi olmasına artık imkânsız gözüyle bakılıyor. Bence bu çok acı bir yanılmadır. Değeri bir danışma kitabı olmaktan öteye gidebilen bir eser tek kafanın eseri olmalıdır. Geniş bir konunun belirli bir anlayışla toparlanmasından meydana gelen bir bütünlük olmalıdır eserde. Böyle bir şeyin gerçekleşmesi gün geçtikçe daha zor oluyor. Ama yine de bu yolu izlemek, bunun için elden geleni yapmak gerekir kanısındayım — yoksa büyük tarih kitapları da tarihe karışacaktır-.

Bu konuda iş bölümü gereklidir, bunu yadsımıyorum. Örneğin Gibbon Tillemont (Onyedinci yüzyılda yaşamış Fransız tarihçi) dan yararlanmıştır-bunu yapmasa belki de o görkemli eserini bir yaşam boyuna sığdıramazdı. Bir arkeolog ya da eski elyazmalarını okumaya çalışan uzmanın geniş çapta bir tarih eseri yazabilmek içi ne zamanı ne de gücü olabilir. Böyle bir eser yazacak olan kimseden örneğin kazma kürek işçiliği yapması beklenemez. Bilim alanında bu gerçek artık kabul edilmiştir. Kepler'in kanunlan Tycho Brahe'nin gözlemlerine dayanır; Clerk Maxwell'in kuramlarına Faradav'in deneyleri temel olmuştur; Einstein öğretilerini yalnızca kendi gözlemleri üstüne kurmamıştır. Daha açıkçası olguların toplanması başka şeydir, «sindirilmesi» başka şeydir. İkisini birden yürütmek-olgular çok ve karmaşık olduğu zaman tek kişinin başaracağı iş değildir. Örneğin diyelim ki Minos uygarlığının Klâsik Yunan Uygarlığı üzerindeki etkilerini öğrenmek istiyorsunuz. Her halde en doğru ve inanılır bilgiyi yalnızca Minos uygarlığı üstünde incelemeler yapan bi: uzmandan edinmeyi düşünmezsiniz. Aynı şey daha basit sorunlar için de söz konusudur örneğin Plutarch'ın Franca İhtilâli üstündeki etkileri gibi.

Plutarch'in adı bana başka bir tarih türünü ansıttı. Tarih, okuyucunun gözleri önüne yalnızca geniş bir «panorama» sermez, ya da çeşitli toplumların geçirdiği gelişimleri belirtmez. Tarih aynı zamanda kendi başlarına önemli olan kişileri de konu edinir kendine. Plutarch'ın **Yunanlı** ve Romalı **Büyük Adamların Hayatları** adlı eseri, içinde yükselme isteği olan birçok gence yiğitlik duyguları esinlemiş, parlak yaşamlara atılmalarına sebep olmuştur. Zamanımızda kişiler üstünde durmayıp yalnızca topluluklara önem vermek gibi bir eğilim var. «Alelade Adam»ın çağında yaşadığımıza öyle inanmışız ki, aramızda üstün varlık gösterebilecek birçok kimse bu akıma kapılıp sıradan bir adam olmaktan öteye gidemiyorlar.

Gençlere verilen tarih eğitimde kişilerin, kahramanların çabalarına karşıt olarak kültür tipleri üstünde durmak gibi bir akım başgöstermiştir. Bu, bir bakıma olumlu bir tutum sayılabilir. Cromagnon adamının, ya da Neanderthal adamının yaşayışları hakkında bilgimiz olursa, tarih içinde olayların akışını daha kolaylıkla kavrarız. Plutarch'ın bize tanıtmadığı binlerce adsız Romalıya konut olan akaret tipi yapılar hakkında bir şeyler bilmek yararlıdır. Karı koca Hammond'ların eseri olan **Village Labourer** (Köy Emekçisi) adlı kitap o güne değin yazılmış hiçbir geleneksel tarih kitabında rastlayamayacağımız bir görüş açısından koca bir çağın izlenimlerini yansıtır. Bütün bunlar birer gerçektir, üstelik önemlidir. Ama önemli olup da gerçek olmayan, hem de zararlı bir yanılma olan şey tarihin yalnızca bu açıdan ele alınmasının sonucu olan bir kanıdır: bireylerin toplum içinde bir önemi olmadığı, kahramanlaştırılan birtakım kişilerin yalnızca toplumsal güçlerin somutlaşmış birer anlatımı oldukları, bunların yaptığı şeyleri nasıl olsa başka birinin de yapabileceği kanısı yani kısacası, hiç kimsenin elinden zamanın, koşulların akımına kapılmaktan başka bir şey gelemeyeceği, hiç kimsenin kendiliğinden bir şeyler yapamayacağı **inancı.**

Yüce bir yaşamı ancak yüce amaçlar esinler. Hayatta yapılacak önemli bir şey olmadığına inanan bir gencin yaşamı boyunca elle tutulur bir şey yapmayacağı, bir atılıma girişmeyeceği mutlaktır. İşte bu yüzden Plutarch'ın **Büyük Adamların Hayatları** adlı eseri gibi kitapları en azından daha geniş konuları kapsayan genelleyici tarih kitapları kadar gerekli bulduğumu söyleyebilirim. Topluluk dediğimiz şey yalnızca, birkaç insandan meydana gelebilir çağımızda bunun en güzel örneğini Lenin'le Stalin vermiştir bize. Ama kişisel yaşamları üstünde önemle durmaya değer birçok insan vardır tarihte. Bunlar arasında yalnızca örnek insan olarak kabul edebileceğimiz kimseler değil imgelemimize yeni bir şeyler getiren tipler de yer alır. Sözgelimi İmparator ikinci Frederik hiçbir zaman kendisine benzemek isteyeceğimiz bir örnek insan değildir. Ama onun ilginç serüvenleri herkes için bilinmeye değer şeylerdir. Maiyeti peşinde oradan oraya dolaşan, üstelik baş-nazırını da bir kafese kitleyip birliğinde götüren, İslâm bilgeleriyle fikir tartışmalarına girişen, afaroz edildiği halde haçlı seferlerine çıkan bu adam, dünyanın sayılı harikalarından biridir. Agamemnon, Oedipus, Hamlet vb. gibi büyük trajedi kahramanları hakkında bir şeyler bilmek isteriz. Oysa yaşamları bunlarınkinden hiç de sönük olmayan nice adam gelip geçmiştir-üstelik gerçekten yaşamış olmak gibi bir üstünlükleri de vardır bu trajedi kahramanlarına. İyi olsun kötü olsun her çeşit büyüklüğün paylaştığı ortak bir nitelik vardır. Ben bu niteliğin aleladelik hayranlığı gibi birtakım kaygılarla görmezden gelinmesine karşıyım. Altmış yıl önce Amerika'ya ilk gidişimde yeni anne olmuş bir hanımla tanışmıştım. Orada bulunan konuklardan biri lâf olsun diye çocuk için «belki de büyüyünce bir dahi olacak» dedi. Anne yürekten gelen bir korkuyla «Aman Tanrı korusun!.» diye karşılık vermişti buna. Ne yazık ki dileği gerçekleşti.

Bu sözlerimden Carlyle'ın kahramanlar kültüne, hele Nietzsche'nin bu kültü çığırından çıkaran tutumuna katıldığım anlamı çıkmasın. Toplum içinde alelade adam'ın da bir önemi olduğunu, insan topluluklarını incelemenin önemli kişilerin hayatlarını incelemek kadar gerekli olduğunu yadsımıyorum. Yalnızca bu ikisi arasında bir denge sağlanmalıdır diyorum. Birtakım üstün adamların tarihin akışım etkilediklerine inanıyorum. Onyedinci ve onsekizinci yüzyılın en büyük bilginlerinden yüz kadarı küçük yaşlarında ölmüş olsalardı çağımızın herhangi bir uygar toplumunda yaşayan alelade adam'ın hayatı bugünkünden çok başka olurdu. Shakespeare ve Milton yaşamamış olsalar onların eserlerini bir başkası yazamazdı. Ama nedense birtakım bilimsel' tarihçilerin okuyucularına böyle garip düşünceler aşılamak

istedikleri görülüyor.

Tarihte kişilere önem verenlerle birleştiğim bir nokta daha var, onu da belirteyim: Bence insanlığın ulaştığı aşamalarda asıl bilmeye ve övülmeye değer olan şey topluluklardan çok kişilerin çabalarıdır. Bir topluluğun niteliklerini belirleyen o topluluğu meydana getiren bireylerdir. Bence hiçbir topluluk bireylerinin ortalama değeri ötesinde bağımsız bir değere erişemez. Tarihin Devit, Millet, Kilise vb. gibi kurumlan yüceltmek kaygısı ile kişisel değerleri görmezden gelmesi hiç doğru bir tutum değildir. Ama şimdilik bu konuyu burada kesmeliyim, çünkü işi politikaya dökmekten korkuyorum.

Çağımızda tarih okumaya karşı ilginin azaldığı kanısındayım. Bu bence üzücü bir durum. Tabii bunun çeşitli nedenleri var. Önce, genel olarak okumaya karşı ilgi azalmış durumda. İnsanlar çokluk sinemaya gidiyor, radyo dinliyor ya da televizyon seyrediyorlar. Yerküresi üstünde bugün burada, yarın şurada başdöndürücü bir hızla gidip gelmek, dünyanın her yanını birbirine benzer hale sokmak gibi garip birtakım zevk ve çabalara kaptırmışlar kendilerini. Aralarında okuma sevgisinden vazgeçmemiş olanları varsa da bunlar zamanlarını pek azını tarih okumaya ayırabiliyorlar. Arkadaşım Whitehead bir keresinde bana Paolo Sarpi'nin Trento Konseyinin Tarihi adlı eserini «yastık kitabı» olarak kullandığını söylemişti. Bugün sanmam ki Whitehead'in yaptığını yapacak birtek kimse çıksın. Günümüz insanı için tarih artık eskiden olduğu kadar ilginç bir konu değil. Bunun nedenlerini biraz da çağımızın özelliklerinde aramalıyız. İçinde yaşadığımız çağ, bir sürü önemli olaylar, hızlı değişimlerle öylesine dolu ki çoğu kimsenin geçmiş çağlarla ilgilenmeye ne isteği var ne de zamanı. Bir Hitler'in, Lenin'in, Stalin ya da Trotsky'nin hayatı Napolyon'un hayatı kadar ilginç olabilir, üstelik günümüzün sorunlarıyla daha yakından ilgilidir. Ama–işte burada yadsıyamayacağımız acı bir gerçeğe değinmek istiyorum günümüzde tarih okurlarının azalmasına önemli bir sebep de o eski görkemli tarih eserlerinin artık yazılmaz oluşudur. Çağdaşları Herodot'u. Thucydides'i, Polybius'u, Plutarch ya da Tacitus'u ne denli hevesle okudular bilmem ama onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıl tarihçilerinin karşılarında geniş bir okuyucu kitlesi buldukları herkesin bildiği bir gerçektir. Bu çağlarda tarih yazma sanatı İngiltere'de Clarendon'un History of tlıe Rebellion (İhtilâlin Tarihi) adlı eserinden başlayarak Macaulay'e değin uzanan bir gelişim gösterir. Fransa'da Voltaire'den bu yana tarih konusu karşıt felsefelerin savaş alanı olagelmiştir. Almanya'da Hegel felsefesinden esinlenen tarihçiler eserlerinde yetkinlikle kötülüğü eşit oranda birleştirmeyi başarmışlardır. Örneğin Mommsen'de başlıca iki tema vardır: Bir, Sezar'ın özgürlüğü ortadan kaldırdığı için çok büyük bir adam olduğu; bir de İngiltere'nin Kartaca'ya, Almanya'nın Roma'ya benzediği ve ileride bir gün çıkacak olan Pön Savaşlarının yine eskisine benzer bir şekilde sonuçlanacağı... (Mommsen'i böyle özetlemekle ona karşı pek de haksız davranmış olmadım sanırım). Haince uydurulmuş zararlı bir mit'in yayılmasında Treitschke'nin büyük payı olmuştur. Tarihin öneminden sözederken etkisini hem iyiye hem de kötüye yöneltebileceğini kabul etmemiz gerekir. Bu duruma zamanla halkın inancına giren, folklorun bir parçası haline gelen mit'ler iyi bir örnektir. Hatırlıyorum, bundan yıllar önce iki küçük çocuğumla İrlanda'ya gitmiştim. Beş yaşındaki kızım kendisine karşı yakınlık gösteren bir köylü kadınla arkadaş oluvermişti. Dönüşte ayrılırken kadıncağız bana «kızınıza kanım kaynadı», demiş ve eklemişti «Cromwell'e rağmen...». Bu köylü kadın tarihi ya doğru dürüst bilseydi ya da hiç bilmeseydi daha iyi olma* mıydı diye düşünmüştüm o zaman.

Bugün tarih konusunda büyük eserler yazılmıyor artık demiştim–aynı durum başka

alanlarda da söz konusudur. Günümüzün bilginleri arasında Newton'un Principia'sı ya da Darvin'in Origin of Species'iyle kıyaslanabilecek kitaplar yazan çıkmıyor. Ozanlarımız epik yazmıyor artık. Bilim dünyasında her şey o denli hızla değişiyor ki, öyle yazılması yıllar tutan büyük bir kitabın daha basılmadan çürüğe çıkması işten değil. Bilim alanına gelen yenilikler dergilerde kısa yazılar halinde anlatım buluyor–kitap halinde değil. Bugün herhangi bir bilim dalında çalışan kimseler arasında öyle dev eserler yazmak için gerekli çalışma ve araştırmalara ayıracak zaman bulabileni yok denecek kadar azdır. **Tabii bu kuralın dışında kalanlar var,: buna verebileceğimiz en iyi örnek Prof. Toynbee'dir. Toynbee'nin bugün geçmişteki büyük tarihçilerinkiyle rahatça boy ölçüşebilecek dev eserleri vardır. Ama böyle bir iki örnek genel durumu değiştiremez tabii.** Ayrıca bu eğilimin modası geçeceğini sanmıyorum. Eğer günün birinde dünyamız şimdiki gibi gözü kapalı uçuruma gitmekten vazgeçer de daha bilinçli bir ilerleme yolu tutturursa o zaman her şey değişebilir.

Bu kendini bilmez çağımıza biraz sağduyu getirebilmesi bakımından tarihin önemli bir görevi vardır. Ama bunun birtakım «tarih dersleri» ile gerçekleştirilebileceğini ya da kolayca belirlenen birtakım kurallar halinde öğretilebileceğini söylemek istemiyorum. Tarih'in yalnızca tarihçilere değil, biraz eğitim görmüş, anlayışı gelişmiş herhangi bir insana vermesi gereken şey yeni ve geniş bir görüş açısı ve günün olaylarını değerlendirme, geçmiş ve gelecekle olan ilintilerini kavrayabilme yeteneğidir. Comford'un öne sürdüğü gibi Thucydides tarihini Yunan tragedyası anahatları üstüne işlemiş midir bilmiyorum ama eğer bu doğruysa Thucydides'in konu olarak ele aldığı olayların böyle bir biçimlendirmeye elverişli olduğunu söyleyebilirim. O zamanki Atinalılar kendilerini bu Trajedide rol alan aktörler gibi görmüş olsalardı 'tarjik son'u değiştirmek için bir şeyler yararlardı elbet.

Trajedinin hubris (Çöküntü, kargaşalık. (Çev.)) ten çıktığını iddia eden eski bir öğreti vardır–eski olduğu kadar da geçerlidir. Bu hubris denen şey her çağda sorumsuzluğun, bilinçsizliğin yol açtığı felaketleri unutan topluluklarda ortaya çıkan bir durumdur. Çağımızda insanlar topluca kendilerini daha önce görülmemiş bir hubris'in içine bırakmışlardır. Eski çağlarda Prometheus'a bir «sözde kurtarıcı» gözü ile bakılırdı–insanlığın yaran için harcadığı çabalarına zorba Zeus tarafından set çekilen bir kurtarıcı. Ama şimdi çağımızın Prometheus'lanm dizginleyecek bir Zeus çıksa ortaya diye yakınıyoruz. Prometheus'un amacı insanlığa hizmet etmekti. Oysa günümüzün Prometheus'ları yalnızca insanlığın tutkularına hizmet ediyorlar-hem de en yıkıcı, en çılgınca tutkularına. Bugün akıllı adamlar laboratuarlarda çalışadursun, güçlü mevkilerde budalalar oturuyor. Akıllı adamlar Binbir Gece Masallarındaki devler gibi tutsak olmuşlar. İnsanlık güçlü mevkilerdeki budalaların yönetiminde akıllı kölelerin dahice buluşları ile kendi kendini yok etmek için çabalıyor. Böyle bir konuyu gerektiği gibi ele alabilecek bir Thucydides çıksa ortaya diye düşünüyorum. Bugün dünyayı yönetenlerin kafasında biraz olsun tarih anlayışı bulunsaydı hergün bir adım daha yaklaşan tehlikeyi savuşturmak, korkunç son'dan kaçınmak için bir şeyler yaparlardı sanırım. Çünkü tarih bize yalnızca şu ya da bu ulusun, hatta şu ya da bu kıtanın zaman içinde geçirdiği aşamaları vermez. Tarihin konusu her şeyden önce «insan» dır–evrim'in garip bir ürünü olan insan, zekası ve becerikliliğiyle diğer bütün canlıların üstünde yükselen, bununla da yetinmeyip büyük tehlikelere göğüs gererek cansız doğaya hakim olan yaratık. Ama insan o üstün zekasına karşın yine de kendi cinsini bir bütün olarak benimseyecek anlayışa erişememiştir. Orman'ı ardında bıraktığı halde yine de Ormanın yasalarına bağlı kalmıştır içten. İnsanlık kavramının gerektirdiği basit görevleri, insanlığın geçmişte ulaştığı ve gelecekte ulaşabileceği büyük aşamaları bilinçli olarak

kavrayamamıştır. Soydaşını kendisi gibi ortak amaca yönelmiş **bir** insan olarak değil de öldürmesi gereken yoksa kendisini öldürecek olan bir düşman gibi girmektedir. Bağlı bulunduğu gurup ya da taraf ne olursa olsun onca her zaman geçerli olacak bir sağgörünün doruğunu simgelemektedir. Karşı taraf ise budalalık ve saçmalık bataklığının dibine değin gömülmüştür. Biraz tarih kültürü olan bir kimse böyle bir görüşün özünde yatan saçmalığı kavrayacaktır. Tarihe bir göz atacak olursak şunu açıkça görürüz ki hiçbir insan topluluğu ne kendi kendinin sandığı kadar iyidir, ne de düşmanının onu gördüğü kadar kötü. Ama geçmişte insanlık bütün çekişmelere rağmen bir araya gelip ortak amaçlarına erişebiliyordu ara sıra duraklayarak ya da karşı akımlarla geri sürüklenerek de olsa. Oysa çağımızda yeni olanaklar ancak yeni bir sağgörü ile birleşirse insanlığın geleceği garanti altına alınabilir. Gereksindiğimiz bu yeni sağgörü yalnızca bir tek anlamda 'yeni'dir-geniş insan topluluklarının ve özellikle dünyanın yönetimini elinde tutanların bilincine yerleşmesi gerekmektedir; yoksa geçmişte hiç bilinmemiş, hiç anlatım bulmamış bir anlayış değildir bu. Çağlar boyu ileriyi gören bilgeler insanlığı bu sağgörüye çağırmışlardır-ama seslerini pek duyuramamışlardır. Oysa şimdi artık sağgörüye omuz, silkip geçemeyiz. Bazen yaklaşan tehlike gözümün önünde her zamankinden açık bir şekilde beliriyor. **O zaman, bu dünyanın gereksindiği şey yeni bir peygamber-vari biridir, diyorum-gokgürleyişi gibi ama acıyan bir sesle insanlığa tuttuğu yolun yanlış yol olduğunu, bu yolun bizi çocuklarımızın ölümüne, bütün umutların sönmesine götürdüğünü, insanların isterlerse izleyebilecekleri başka bir yol bulunduğunu, bu yolun ise bizi şimdiye değin hiçbir çağda gerçekleşmemiş bir mutlu dünyaya götüreceğini söylese diye düşünüyorum.** Ama bu düşünce kısa bir süre için avutabiliyor beni. Aslında dünyanın gereksindiği şey gerçekleşmesi çok daha zor olan bir şey. Bugün böyle bir peygamber Doğu'da çıksa fazla konuşmasına fırsat verilmeden hemen susturulur; Batıda çıksa söyledikleri Doğdakilerin kulağına erişmez, üstelik bulunduğu yerde herkesin nefretini üzerine çekmiş olur. **Zaten ne denli yüce olursa olsun, ne denli iyi konuşursa konuşsun bu dünyayı kurtarmak bir tek kişinin başaracağı iş değildir. Bugün eğer dünyadaki güçlü ülkelerin başında bulunanlar ve onları izleyenler, ardından koş-tukları aldatıcı imgenin kendilerini nefret ve budalalık bataklığında aşağılık bir ölüme götürdüğünü anlayabilirlerse dünya ancak o zaman kurtulabilir.** Kitleleri saran bu saçma budalalık henüz evrenselleşmiş değildir. Birtakım ülkeler bunun dışında kalmayı başarmıştırlar, birtakım ülkeler de bu yaygın budalalığın etkisine bütün bütün kapılmamıştırlar henüz. İnsanlığın bir geçmişi olduğu kadar bir geleceği de olduğunu dü-şünmek, buna inanabilmek için vakit henüz çok geç sayılmaz. Bence insanlığa, bu umudu yetince benimsemesi, ona yapıcı bir güç, bir anlatım verebilmesi için tarih bilinci, tarih anla-yışı yardımcı olacaktır.

MUTLULUĞA GİDEN YOL

İki bin yıl öncesinden bugüne değin mutluluk ağırbaşlı törecilerin gözünde değersiz ve bayağı bir konu olmaktan ileri gidememiştir. İnsanoğluna her şeyden önce mutluluğu salık veren Epikür Stoacıların saldırılarına uğramıştır yüzyıllar boyu. Stoacılar Epikür felsefesinin bir hayvanınkinden farksız olduğunu söylemişler, Epikür hakkında bir takım çirkin yalanlar uydurarak sözde kendi erdemlerinin yüceliğini bütün dünyaya tanıtlamışlardır. İşte bunlardan biri olan Cleanthes, Kopernik sistemini benimsedi diye Aristarchus'un ölüm cezasına çarptırılmasını istemiş, bir başkası, Marcus Aureulius, inançları yüzünden hıristiyanları işkence ile öldürtmüştü. Yine ünlü bir Stoacı olan Seneca ise Neron'un çılgınlıklarını

körüklemiş, büyük bir servet edinmiş, üstelik ödünç para verirken istediği yüksek faiz yüzünden Boadicea'nın Roma'ya başkaldırmasına sebep olmuştu. Eski çağlar için bu kadar örnek yeter sanırım. Şimdi gelin iki bin yıl ileri atlayarak o korkunç kuramları ile Almanya'yı uçurumun dibine sürükleyen ve bütün dünya ülkelerinin bugünkü durumundan sorumlu olan Alman profesörlerden söz edelim biraz. Bu bilginlerin hepsi de İngiltere'deki taklitçileri Cariyle gibi mutluluktan nefret eden kimselerdi. Cariyle bize hep kutlu davranışlar uğruna mutluluktan kaçınmamızı öğütler dururdu. Kutlu davranışa verdiği örnekler de garip şeylerdi doğrusu: Cromwell'in İrlanda katliamı, Büyük Frederik'in kana susamış dönekliği, Vali Eyre'in Jamaika'da uyguladığı zorba yönetim v.b. Aslında mutluluğa değer vermez gözükenler başkalarının mutluluğunu çekemeyenlerdir. Onların bu davranışları insanlığa karşı duydukları gizli bir nefretin sonucudur. Yüce bir amaç uğruna kendi mutluluğunu gözden çıkaran bir insan bile yücelik peşinde koşmayanların mutluluğunu kıskanabilir; bu kıskançlık, çoğu kez kendilerini bir 'aziz' sananları acımasız ve yıkıcı yapar Günümüzde bunun en güzel örneklerden birini de Komünistlerde görmekteyiz. İnsanın nasıl yaşaması gerektiği hakkında kuramlar öne sürenler doğanın koyduğu sınırlamaları nedense unuturlar. Eğer yaşayış tarzınız yüce bir amaç uğruna dürtülerinizin durmadan engellenmesini gerektiriyorsa bu yüce amaç sizin için gittikçe anlamını yitirecektir. Doğal yollardan dışa vurulmayan dürtüler yüzeye çıkmak için başka yollara sapacaklar ve genellikle kin ve nefret şeklinde anlatım bulacaklardır. Eğlence tabii böyle bir şeyi kendinizden esirgemiyorsanız-yaşamınızın genel akışından ayrı kalacak, saçma ve aşın bir çılgınlık olacaktır sizin için. Böyle eğlence insana mutluluk vermez, tersine daha derin bir umutsuzluğa sürükler.

Mutluluk ardından koşmakla elde edilemez diye bir inanç vardır töreciler arasında. Bir bakıma doğru sayılır bu inanç eğer mutluluğun ardından nasıl koşulacağını bilmiyorsak. Monte Carlo'daki kumarcılar para peşinde koşarlar; çoğu da kazanacağına kaybeder. Oysa kumardan çok daha verimli para kazanma yolları vardır. Mutluluk için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Eğer mutluluğu içkide arıyorsanız sarhoşluğun verdiği karamsarlığı unutuyorsunuz demektir. Epikür mutluluğa ulaşmak için sevdiği, anlaştığı kimselerden meydana gelmiş, bir çevrede yalnızca kuru ekmek yiyerek yaşamayı denedi. — Bayram günlerinde ekmeğin yanına biraz peynir katık ediyordu. Gerçi bu yöntem kendisi için başarılı sonuçlar verdi ama Epikür zaten midesi zayıf bir adamdı. Sağlıklı bir insanın mutlu olabilmek için daha çok besin alması gerekir, bunu yadsıyamayız. Çoğu kimse için mutluluk peşinde koşmak kendi başına bir yaşayış kuralı olamayacak kadar soyut ve kuramsal bir şeydir. Ama bana kalırsa, kendinize ne türlü bir yaşayış kuralı seçerseniz seçin, bu kural hiçbir zaman mutlulukla çelişmemelidir tabii kahramanlık gösterilerinde bulunmak niyetinde değilseniz.

Nice adam vardır mutluluğun temel koşullarına, yani sağlık ve yeteri kadar paraya sahiptir, ama yine de mutlu olamaz bir türlü. Böylelerine özellikle Amerika'da rastlıyoruz. Bu durumlarda bütün suçun yanlış bir yaşama kuralında olduğu sanılır. Aslında şöyle ya da böyle yaşanması gerektiğini öne süren bütün kuramlar yanlıştır diyebilirim. Biz kendimizi hayvanlardan çok farklı sanırız, oysa az çok ortak yanlarımız vardır onlarla. Hayvanlar yaşamları boyunca içlerinden gelen dürtülere bağlı kalırlar, ve çevrel koşullar iyi olduğu sürece mutludurlar. Kediniz yeterince karnını doyurabiliyor, yatacak sıcak bir köşe buluyor, ve arasıra dam üstünde bir gece geçirebiliyorsa hayatından memnundur. Sizin ihtiyaçlarınız kedininkinden daha karmaşıktır, ama yine de eninde sonunda dürtülerinize dayanırlar. Uygar toplumlarda özellikle İngilizce konuşan toplumlarda-bu gerçek yeteri kadar önemsenmez

nedense. Herkes kendisine yüce bir amaç edinir ve bu amaca ulaşmasına yardımcı olmayan tüm dürtülerine set çeker. Para kazanmaktan başka düşüncesi olmayan bir iş adamı bu amacı uğruna sağlığını yitirir, sevmeyi unutur. Sonunda zengin olunca herkese kendisi gibi olmayı salık vererek can sıkmaktan başka zevki kalmaz. Birçok varlıklı hanım tanırım kendilerinde tanrı vergisi bir sanat anlayışı olmadığı halde «kültürlü» niteliğini kazanmayı koymuşlardır kafalarına. **Yeni çıkan bir kitap üstüne birkaç söz söyleyebilmek için kendilerini ne sıkıntılara sokmazlar. Bir kitabın züppelere tartışma konusu çıksın diye değil de, okuyucuya bir şeyler iletmek için yazıldığını nedense hiç düşünmezler.** Çevrenizdeki mutlu diyebileceğiniz insanlara, bakın, hepsinin 'birtakım ortak yanlan olduğunu göreceksiniz. Bu gibi insanlar genellikle boş zamanlarını hem eğlenceli, hem de yararlı olan bir faaliyetle değerlendirirler. Çocuklan ile uğraşmaktan içgüdüsel bir zevk duyan kadınlar (günümüz kadınlarının çoğunda hele özellikle kültürlü hanımlarımızda bu duygu pek kalmamıştır) bir yuva kurup çocuk yetiştirmekle mutlu olabilirler. Aynı şekilde bir sanatçı, yazar ya da bilim adamı çalışmalarından memnunsa mutlu demektir. Ama bu mutluluğu, bu zevki daha basit yollardan da duyabiliriz. Günlük çalışma hayatlarını kentte geçirenler çoğu kez hafta sonlarında bahçe işleri ile uğraşmayı tercih ederler. Sonra ilkyaz gelince güzel bir şey yaratmış olmanın kıvancını duyarlar yüreklerinde.

Kendine göre bir faaliyet bulmadan insan mutlu olamaz. Ama bu faaliyet yorucu ya da sıkıcı bir nitelikte değilse. Bir faaliyet beklenen, istenen bir sonuca yönelirse, dürtülerle çelişmiyorsa insana zevk verir. Bir köpek soluğu kesilinceye değin av peşinde koşarken mutludur. Ama hayvanı «ayak değirmeni»ne koşar, yarım saat karnını doyurursanız yiyeceği önüne gelene değin mutlu olmayacaktır. Çünkü değirmen döndürmek doğal bir faaliyet değildir hayvan için. Çağımız insanı da yaşamı boyunca hep buna benzer güçlüklerle karşıkarşıyadır. Bugün uygar bir toplumda bir insan için yapılması gereken şeylerin pek azı 'avlanmak' kadar doğaldır. Bu yüzden teknik bakımdan ileri bir toplum içinde yaşayanların çoğu mutluluğu geçimlerini sağladıkları uğraşın dışında aramak zorundadırlar. Eğer işleri çok ağır ise yorucu olmayan pasif eğlenceleri tercih edeceklerdir. Seyredilen bir futbol maçı ya da filmin verdiği doygunluk nedir ki; üstelik devamlı da değildir, ve hiçbir zaman yaratıcı itileri tatmin etmez. Ama duruma bir de maçta ya da filimde oynayan oyuncuların açısından bakın, onların durumu apayrı bir şeydir.

Çevresi tarafından sayılma isteği ve küçük görülme korkusu insanları (ve özellikle kadınlan) içten gelmeyen zoraki bir takım davranışlara sürükler. Her zaman «doğru yolda» olan insanın hayatı sıkıntılıdır çoğu kez. Kibarlığa özenen annelerin çocuklarını uslu bir kukla gibi yetiştirerek onlardaki yaşama kıvancını öldürmeleri yürekler acısı bir durumdur.

Yarışmacılığın esas olduğu toplumlarda bireyin iyi bir ad yapmak ya da güçlü bir mevkiye ulaşmak için harcadığı çaba mutluluğunu engelleyen önemli bir öğedir. Başarının mutluluk için gerekli olduğunu yadsımıyorum. Birçokları için insanın mutluluğu hayattaki başarısına bağlıdır. Ama yalnızca başarıyı mutlu olmak için yeterli bulmayanlar da vardır. Paranız bol olabilir, çevrenizin hayranlığını toplamış olabilirsiniz, ama eğer hayatta birkaç arkadaş edinememişseniz, kendinize göre meraklarınız, içinizden gelen çocuksu bir takım zevkleriniz yoksa mutlu denemez size. Başarı için yaşamak bir çeşit kurama göre yaşamaktır. Kurama göre yaşanan hayat kuru ve sıkıcı olacaktır tabii.

Sağlığı yerinde, karnını yeterince doyurabilen bir insanın mutlu olabilmesi için ilk bakışta çelişir görünen iki şey gereklidir: önce temel bir amaç üstüne kurulmuş sağlam bir çatı, bir

de «oyun» diyebileceğimiz şeyler-yani belirli bir amaç için değil de sırf eğlencesine yapılan bir takım şeyler. Sözünü ettiğimiz sağlam çatıyı bir insanın işi ya da ailesiyle olan bağlantıları meydana getirmelidir. Eğer bir adam ailesinden nefret ediyor, işini çekilmez derecede sıkıcı buluyorsa ne aile hayatı, ne iş hayatı ona mutluluk verebilir. Ama ara sıra sinir bozucu ya da hoşa gitmeyen şeylere katlanmak da gerekir. Eğer bir insan «oyun» imkanlarından yeteri kadar yararlanabilirse bu gibi duyguların etkisi azalacaktır.

Bana sorarsanız bu mutluluk ötedenberi ince elenip sık dokuna gelmiştir. İnsanların bir dine ya da bir hayat kuramına bağlanmadan mutlu olamayacağına inanmıştır. Gerçi,, yanlış bir kuram yüzünden mutsuz olanların daha iyi bir kuramı benimsemeleri gerekebilir-tıpkı hastalandığımız zaman ilaç almamız gerektiği gibi. Ama aslında bir insan ilaç almadan sağlıklı, bir kurama bağlanmadan mutlu olabilmelidir. Zaten önemli olan küçük şeylerdir. Eğer bir adam karısını, çocuklarını gerçekten seviyorsa gecenin, gündüzün birbirini izlemesinden mevsimlerin değişmesinden kıvanç duyuyorsa felsefesi ne olursa olsun mutlu demektir. Ama karısından nefret ediyor, çocuklarının gürültüsü ona çekilmez geliyorsa, işyeri onun için bir işkence odasından farksızsa, gündüzleri geceyi iple çekiyor, geceleri gün ışığının özlemini duyuyorsa gereksindiği şey yeni bir felsefe değil yeni bir hayat düzenidir: değişik bir rejim, daha çok çalışma v.b. İnsan da bir hayvandır, ve mutlu olması-belki buna pek inanmak istemez ama-en çok bedensel durumuna bağlıdır. Bu çok basit bir çözüm yolu gibi görünüyorsa da ben başka türlüsüne kendimi inandıramıyorum. **Bence mutsuz işadamları için hergün yapacakları altı millik bir yürüyüş her türlü felsefeden daha yararlı olacaktır.** Sanırım Jefferson da bu düşüncedeydi, ve yine bu yüzden ata binmeyip yürüyerek giderdi gideceği yere. İleride bir gün insanoğlunun otomobili icad edeceğini bilseydi sanırım söyleyecek söz bulamazdı.

BİLİM VE SAĞGÖRÜ

Çağımız bilim bakımından önceki çağlan çok gerilerde bıraktığı halde sağgörü bakımından buna orantılı bir gelişim gösterememiştir. Sanırım bu görüşü paylaşan benim gibi birçok kimse vardır. Ama iş «sağgörümün tanımını yapmaya, onu geliştirmenin yollarını belirlemeye gelince görüşler ayrılır Ben burada önce sağgörünün ne olduğu sorusunu ele alacağım, sonra da öğretilmesi için neler yapılabileceğini belirteceğim.

Sağgörü kavramını meydana getiren çeşitli katmanlar vardır. Bence bunların en önemlisi belirli bir «orantı» anlayışıdır, yani bir sorunu bütün öğeleriyle kavrayabilme, bunların her birine gereken değeri verebilme yetisi. Çağımızda erişilmesi güç bir yeti olmuştur bu. Çünkü bilim o denli ilerlemiştir ki bugünün bilim adamı kendisinden beklenen karmaşık ve ayrıntılı bilgiye ulaşmak için çalışmalarını dar bir alanda derinleştirerek uzmanlaşmak zorundadır. Örneğin, diyelim ki tıp alanında araştırmalar yapıyorsunuz. Oldukça zor bir uğraştır bu, düşünsel gücünüzün bütününü kapsayacak nitelikte bir uğraş. Buluşlarınızın tıp alanı dışında ne gibi etkiler yapabileceğini düşünecek zamanımız yoktur. Modern tıbbın yaptığı gibi çocuk ölümü oranını iyice düşürmeyi başardınız diyelim — hem yalnız Avrupa ve Amerika'da değil, Asya ve Afrika'da da. Bu durum esas amacınızla ilintisiz başka bir takım sonuçlar doğuracaktır: örneğin besin kaynaklarının yetersiz kalması, dünyanın en kalabalık bölgelerinde hayat düzeyinin düşmesi gibi. Daha korkunç bir örnek verelim — bugün herkesin aklını kurcalayan bir sorun: Hiçbir çıkar gözetmeden, sırf öğrenmek amacıyla atomun yapısını inceliyorsunuz diyelim. Buluşlarınızla güçlü mevkilerdeki birtakım çılgınların eline

insan neslini ortadan kaldırmanın imkânlarını da vermiş olursunuz. Bu bakımdan bilim alanındaki çalışmalar sağgörü ile bağdaşmadıkça zararlı olabilir. Kavrayışlı bir görüş anlamındaki sağgörü'den bilim peşinde koşan uzmanlar da yoksun olabilirler.

Aslında yalnızca kavrayışlı bir görüş sağgörü sahibi olmak için yeterli değildir. İnsanlığın çabalarını, ereklerini tümüyle kavrayabilecek bir anlayışa varmış olmak gerekir. Buna tarih alanından bir örnek verebiliriz. Birtakım ünlü tarihçiler olguları kendi tutkularının açısından yansıttıktan için yararlı olmaktan çok zararlı olmuşlardır. **Örneğin Hegel'in ilk çağlardan başlayıp belirlenmeyen bir geleceğe değin uzanan tarih felsefesi kavrayışlılık bakımından yerilemezdi.** Ama ünlü düşünürün tarihten çıkardığı ve okurlarına sunduğu tek bir öz vardı: M.S. 400'den o yana Alman ulusunun en önemli ulus olduğu ve uygarlığın öncülüğünü yaptığı. Her halde sağgörü kavramı yalnızca akıl'ı değil duygu'yu da kapsamalıdır. Bilgisi sınırsız ama duygusu kıt kimseler çok görülmüştür dünyada. Bu kimseler işte benim «sağgörü» dediğim şeyden yoksundurlar.

Sağgörü yalnız toplum işlerinde değil kişisel hayatta da gereklidir. İnsan hayatta izleyeceği yollan seçmek, kişisel önyargılarından kurtulmak için sağgörüsünden yararlanır ancak. Bir amaç peşinde koşmak yüce bir davranış olabilir, ama eğer bu erişilmez bir amaçsa ne denli yüce olursa olsun peşinde koşmak akıllıca bir davranış sayılamaz. Geçmişte birçok kimse hayatları boyunca Simya taşını ya da hayat iksirini aramışlardır. Gerçi bunları bulsalardı insanlığa büyük yararlar sağlamış olurlardı, ama zamanlarını ve hayatlarını boşuna harcamaktan başka bir şey yapmadılar. Daha basit bir durum ele alalım.

Birbirinden nefret eden Bay A ile Bay B yi düşünelim. Önce Bay A ya gidip «Bay B den niçin nefret ediyorsunuz?» diye soracak olsanız size şüphesiz Bay B de gördüğü yarısı gerçek yarısı asılsız bütün kusurları sıralayacaktır.

Bay B ye gitseniz o da size Bay A için aynı şeyleri söyleyecektir. Bu kez Bay A'ya dönüp «Belki çok şaşıracaksınız ama Bay B de sizin için aynı şeyleri söylüyor dersiniz, Bay B ye de aynı sözleri tekrarlasanız sonunda ne olacağını kestirmek kolaydır. Bay A ile Bay B uğradıkları haksızlık karşısında şaşıracak, birbirlerinden daha da çok nefret etmeye başlayacaklardır. Ama eğer yeteri kadar sabırlıysanız belki biraz uğraşıp ikisini de karşısındakinin her insan gibi kötü yanları olabileceğine, bunu olağan karşılamak gerektiğine, aralarındaki düşmanlığın her ikisi içinde zararlı olduğuna inandırabilirsiniz. Bunu başarabilirseniz biraz sağgörü aşılamış olursunuz onlara.

Sağgörü'nün özü bence içinde bulunduğumuz zaman ve konumun dar çemberinden mümkün olduğu kadar kurtulabilmektedir. Duyularımızın bencilliğini gidermek elimizde olmayan bir şeydir. İşitme, görme, dokunma duyulan bedenimizde kökleşmiştirler. **Duygularımızın kaynağı da benliğimizdedir.** Örneğin yeni doğmuş bir bebek açlık ya da bedensel rahatsızlık duyabilir — kendi fiziksel durumu dışında hiçbir şey onu etkilemez. Ama yıllar geçtikçe çocuğun çevreni genişler; duyguları, düşünceleri kişisel niteliğinden uzaklaşmaya, kendi fiziksel durumuyla daha az ilgili olmaya başladıkça aynı oranda gelişen bir sağgörüye sahip olur. Tabii bu insandan insana değişen bir durumdur. Hiç kimse dünyaya tam olarak nesnel bir görüşle bakamaz — bakabilse bu dünyada yaşayamaz zaten. Ama nesnelliğe doğru devamlı bir ilerleme mümkündür. Bunun bir yolu da zaman ve uzay içinde bilgi alanımızı genişleterek bize uzak olan birtakım gerçekleri kavramak, bunları bilincimizde değerlendirmektir. İşte nesnelliğe bu açıdan yönelmekle sağgörü'ye yaklaşmış oluruz.

Bu anlamdaki sağgörü öğretilebilir mi?

Öğretilebilirse bu eğitim'in amaçlarından biri mi olmalıdır?

Ben bu soruların ikisine de «evet» diyeceğim. Pazar günleri kilisede bize komşumuzu kendimiz gibi sevmemiz gerektiği söyleniyor Oysa geri kalan altı günde koşullar bizi komşumuzdan nefret etmeye zorluyor. Siz buna saçma diye omuz silker, koşulların sizi nefret etmeye zorladığı kimse ya da kimselerin komşunuz olmadığını söyleyebilirsiniz. Ama unutmayınız ki «Komşunu sevmelisin» diyen kuralda komşu'ya örnek olarak Samiryeli'den söz edilmiştir. Şimdi artık Samiryelilerden nefret etmediğimiz için bu simgenin anlamı gözümüzden kaçıyor. Bu anlama varabilmek için Samiryeli'nin yerine Komünist ya da Anti-komünist'i koymalısınız. Buna karşılık siz bana zararlı olandan nefret etmek gerekir diyeceksiniz. Bence gerekmez. **Çünkü zararlı olana karşı duyduğunuz nefret sizi de zararlı yapacağı gibi karşınızdakini kötü yolundan çeviremeyecektir. Kötülükten nefret etmek bir bakıma kötülüğe tutsak olmaktır.. Çözüm yolu anlayışlılıktadır nefrette değil. Bu sözlerimle tam bir karşı koymazlık öğütlemek istemiyorum. Ama kötülüğün yayılmasını önlemek için bir karşı koyma hareketi gerekiyorsa bu geniş bir anlayışla çok az zor kullanarak uygulanmalıdır ki korumak istediğimiz değerler yaşayabilsin.**

Bu türlü bir görüşün güçlü bir tutumla bağdaşamayacağı iddia edilir. Ama sanırım tarih bize bunun tersini göstermektedir. **İngiltere'de I. ci Elizabeth, Fransa'da IV. cü Henry herkesin bağnaz Katolik ya da Protestan olduğu bir ortamda yaşadılar. İkiside zamanlarının hatalarına kapılmadılar ve bu yüzden yönettikleri toplumlar üstünde yararlı bir etkileri oldu.** Abraham Lincoln benim sağgörü dediğim şeyden bir adım ayrılmadan koca bir savaşı yönetti.

Sağgörü'nün bir dereceye kadar öğretilebileceğini söylemiştim. Bu türlü bir sağgörü öğretiminin «ahlâk eğitimi'ne oranla daha belirgin bir düşünsel yanı olmalıdır. Nefret ve dar kafalılığa saplanmış olanlara bunların zararlı sonuçlan üstüne bilgi verilmelidir. Ama bu bilgi verme işi sezdirmeden öğretim süreci içinde yapılmalıdır. Aslında bilimle ahlâk çok kesin bir şekilde ayrılmamalıdır. Gerçi çeşitli uzmanlık alanlarında gereksinen karmaşık bilginin sağgörü ile pek ilişiği yoktur. Ama sağgörünün, insan faaliyetleri arasındaki yerini alabilmesi için eğitim süreci içinde yapılacak geniş çapta incelemelerle desteklenmesi gerekir. En seçkin uzmanlardan bile iyi birer yurttaş olmaları beklenir Tabii burada yurttaş derken belirli bir sınıfı ya da ulusu değil tüm olarak insanlığı benimseyen bir dünya yurttaşını anlıyorum.

Bilim ve uzmanlık geliştikçe sağgörü daha da gerekli olmaktadır, çünkü bu türlü gelişimler amaçlanmışı daha kolaylıkla gerçekleştirmemizi sağladığı gibi kötülük yapma yeteneğimizi de arttırır. Dünyamız sağgörüyü, önceki çağlara oranla daha çok gereksiniyor bugün, bilim ilerledikçe bu gereksinme daha da artacaktır.

ZAMANIMIZIN GEREKSİNDİĞİ FELSEFE

Zamanımızda felsefenin görevleri sanırım geçmiş çağlardakinden pek farklı değildir. Felsefenin her zaman geçerli olan bir değeri vardır bence, bu da yalnız bir noktada değişiklik gösterir: bazı çağlar sağgörüden öteki çağlara oranla daha çok ayrılırlar-bu yüzden hem felsefenin yardımını daha çok gereksinirler, hem de felsefenin gösterdiği gerçekleri yadsıma-ya daha bir yatkın olurlar. Çağımız birçok bakımlardan sağgörüden yoksundur-bu yüzden felsefenin uyanlarından yararlanabilir.

Felsefenin değeri hem düşünce ile hem de duygu ile ilgilidir; ama bu iki alandaki etkileri

sıkısıkıya bağlıdır birbirine. Kuramsal açıdan felsefe evreni bir bütün olarak kavramamıza yardım eder. Duygu açısından felsefe insan yaşamanın amaçlarını değerlendirmemizi sağlar. Ben burada felsefenin hem düşüncelerimiz için, hem de duygulanınız için neler yapabileceğini belirtmeye çalışacağım.

İçinde Bulunduğumuz Zaman ve Ortam

Felsefenin ilk ve en önemli görevi insanın düşünsel imgelenimini geliştirmektir. Hayvanlar ve bu arada insanlar dünyaya içinde bulundukları zaman ve ortam'ın açısından bakarlar. Duyularımız çevremizdeki nesneler üstüne karanlıkta yanan mum ışığı gibi uzaklaştıkça azalan bir aydınlık yansıtır. Ama biz yaşayan bir varlık olarak her şeyi bulunduğumuz noktadan görmek zorundayız.

Bilim bu coğrafi ve kronolojik sınırlan aşmaya çabalar. Fizikte zaman ve uzay içindeki koordinatların konumu belirli değildir hiç bir zaman. Fizikçinin anlatım vermek istediği gerçekler kendi kişisel görüşü ile hiçbir ilgisi olmayan, Sirius yıldızında ya da Samanyolu dışındaki bir nebula'da yaşayan bir kimsenin bile yadsıyamayacağı evrensel gerçeklerdir.

Yukarıda sözünü ettiğim coğrafi ve kronolojik sınırlardan kurtuluşun belirli birtakım aşamaları vardır. Tarih ve jeoloji bizi içinde bulunduğumuz zamandan, astronomi de içinde bulunduğumuz ortamdan uzaklaştırır. Bu konularda az çok bilgi sahibi olan bir insan varlığının zaman ve uzay akımı içinde belirli bir yer tutmasının rastgele ve önemsiz bir olgu olduğunu kolayca sezinleyebilir. Düşünsel etkinliği yavaş yavaş bedensel ihtiyaçlarından uzaklaşır. Böylece görüşleri bir genellik, açıklık ve güçlülük kazanır. Düşünce alanı bedensel ihtiyaçlarıyla sınırlanmış bir insanın erişemeyeceği bir aşamaya varmış olur.

Bu gerçek bir noktaya kadar bütün uygar ülkelerde kabul edilmiştir. Bir bilim adamından yiyeceğini kendi başına üretmesi beklenemez-böylece sırf yaşamını sürdürebilmek için uğraşıp çaba harcamak zorunluğundan kurtulmuş olur. İşte bu toplumsal örgütün çalışmasıyladır ki insanlığın kişilik dışı bir görüşe ulaşması bir dereceye kadar mümkün olmaktadır. Hepimiz bedensel ihtiyaçlarımızı yaşamımızı sürdürebilecek kadar karşılamağa çalışırız. Ama üstün yetenekleri olan birtakım kimselerin kişisel ihtiyaçlarıyla sınırlanmayan bir duyuş ve düşünüş tarzını geliştirmeleri yararlı görülmüş, bu kimselere çalışmalarını rahatlıkla yürütebilecekleri bir ortam sağlamak gerekmiştir. Bu kişilik dışı duyuş ve düşünüş tarzını geliştirmek herhangi bir bilim dalını benimsemekle de mümkün olabilir; ama her şeyden önce bu aşamaya ulaşmamızı sağlayan, felsefeye özgü o genel, kavrayışlı görüş açısıdır.

Değişik Evren Görüşleri

Geçmişte ünlü düşünürlerin geliştirdiği felsefe sistemlerine bakacak olursak görürüz ki belirli bir çeşit imgeleme sahip olan kimselerin beğenip benimsediği birtakım evren görüşleri vardır. Bazı düşünürlere göre evrende varolan yalnızca akıl'dır, fiziksel nesneler yalnızca birer imge'dir. Bazı düşünürlere göre de evrende maddeden başka bir şey yoktur, 'akıl' denen şey bir takım nesnelerin garip bir çeşit davranışından ibarettir. Ben şimdi bu değişik evren görüşlerinden herhangi birinin daha doğru ya da, daha iyi olduğunu söyleyecek değilim. Belirtmek istediğim şey bu değişik evren görüşlerini değerlendirme çabalarının akıl'ı geliştirdiğidir. Böylece akıl yeni ve belki de verimli birtakım varsayımlara daha bir açık olacaktır.

Felsefe'nin sağlaması gereken başka bir düşünsel yarar daha vardır-ama bu konuda şimdiye değin pek başarılı olduğu söylenemez. Felsefe bize insan aklının ne denli yanılmaya yatkın olduğunu, bilgisi kıt kimselerin gerçek diye inandığı birçok şeyin ne denli kuşkulu bir geçerliliği olduğunu kavrayacak bir anlayış aşılamalıdır. Bir çocuğa dünyanın yuvarlak olduğunu söylediğiniz zaman önce buna inanmayacak size dünyanın düz olduğunu, bunu gözleriyle gördüğünü söyleyecektir.

Benim asıl belirtmek istediğim kuşkulu durumlar dinsel inanç ya da toplum sistemleri gibi önemli konulardaki görüş ve düşüncelerle ilgilidir. Kişilik dışı bir düşünüş tarzına ulaştığımız zaman bağlı bulunduğumuz ulusun, sınıfın ya da din gurubunun en yaygın ve kökleşmiş inançlarına bizden olmayanların inançlarına baktığımız gibi nesnel gözle bakabileceğiz. Sonra göreceğiz ki, en çok içtenlikle inandığımız, güvenle sarıldığımız inançlar çoğu kez doğruluğu hakkında en az kanıt bulunanlardır. Bir gurup insan A ya inanır, bir gurup insan B ye inanırsa, her iki gurupta da 'böylesine saçma ve budalaca bir inanca sahip olduğu için karşı guruptan nefret etme eğilimleri başgösterir.

Bu yanlış eğilimi düzeltmenin tek yolu yargılarımızı her zaman kanıtlara dayanarak vermek, yeterli kanıt bulamadığımız durumlarda ise körü körüne inanmaktan vazgeçmektir. Bu yalnızca dinsel ve siyasal inançlara değil toplumsal geleneklere de uygulanması gereken bir kuraldır. Antropoloji bize dünya yüzünde aklın alamayacağı kadar sayısız gelenek bulunduğunu, toplumların insan tabiatına aykırı denilebilecek birtakım alışkanlıkları sürdürebildiklerini gösteriyor. Bu türlü bilgi katı öğretilere karşı en iyi silâhtır özellikle çağımız gibi birbiriyle çekişen öğretilerin insanlığı uçuruma sürüklediği bir ortamda.

Kişilik dışı düşünceyle birlikte kişilik dışı duyguların da gelişmesi gerekir ki bu da en azından birincisi kadar önemlidir ve yine onun gibi düşünsel bir görüşün ürünü olmalıdır. İsteklerimiz duyularımız gibi bencildir. İsteklerimizin bu bencil niteliği bilincimizdeki ahlak kavramını etkiler. Her iki durumda da yapmamız gereken şey yaşamaya devam etmek için gerekli olan bedensel ihtiyaçlarımızı karşılamaktan kaçınmak değil buna daha geniş, daha genel, kişisellikten daha arınmış bir şeyler katabilmektir. Örneğin kendi çocuklarını başkalarınınkinden fazla sevmeyen bir insanı övmemiz gerekmez; asıl övgüyü hak eden kendi çocuklarına karşı duyduğu sevgi yüzünden daha geniş anlamda bir insancıllığa, iyilikseverliğe yönelmiş olan kimsedir. Boğazına hiç düşkün olmadığı için çok az yemek yiyen adama değil acıktığı zaman duyduğu yemek ihtiyacını göz önünde tutarak açların halinden anlayabilen adama değer vermeliyiz.

Felsefenin duygu alanında sağlaması gereken şeyler düşünce alanında sağlaması gereken şeyleTle yakından ilgilidir. Felsefe kişisel hayattan bir şeyler eksiltmemeli, tersine bir şeyler katmalıdır ona. Düşünürün görüş açısı basit bir adamınkine oranla nasıl geniş bir kavrayışa sahipse dileklerinin, ilgilerinin çevreni de aynı oranda geniştir. **Buddha'nın dünya yüzünde acı çeken bir tek insan olduğunu bilsem mutlu olamam' dediği söylenir. Gerçi bu ilk bakıştaki anlamıyla aşırı bir tutum sayılabilir, ama benim sözünü ettiğim duyguların evrenselleştirilmesi' durumunu çok iyi belirleyen bir örnektir.** Yalnızca düşüncelerine değil duygularına da. felsefi bir yön verebilmiş olan kimse kendi açısından, kendi yaşantılarına dayanarak iyi ile kötüyü ayırdedecek, hem kendisi, hem de başkaları için iyi'yi arayacak, izleyecek, kötü'den kaçınacaktır.

Toplumsal Gelişimin Kökleri

Ahlak bilimi diğer bilimler gibi genel olmalı insan yaradılışının izin verdiği oranda belirli bir zaman ya da ortam'ın sınırlarından kurtulmalıdır. Ahlâk maxim'lerinin [özdeyis, özlü söz, vecize] geçerliliğini basit bir kuralla sınayabiliriz. O da şudur: «Bir ahlâk maxim'inde hiçbir özel isim bulunmamalıdır. Burada 'özel isim' denince zaman — uzay akımının belirlenen her hangi bir bölümü anlaşılmalıdır; — yalnızca belirli kişilerin değil dinlerin, ülkelerin, tarihsel çağların adları da bu kavrama giriyor. Ahlak maximlerinin böyle bir niteliği olması gerektiğini söylerken kuru bir sav öne sürmüyorum. Çünkü yalnızca düşüncede kalan cansız bir kuralın davranışlar üstünde çok az etkisi olabilir. Oysa ben bu ahlak maximlerinde çok daha etkin, insanların içten gelen istekleri ya da dürtüleriyle bağdaşan, iyimser imgelem'in içinde kökleşmiş bir nitelik bulunması gerektiğini öne sürüyorum. **Eğer umutlarınız, ülküleriniz yalnızca kendi benliğinize, ailenize, ulusunuza, sınıfınıza ya da inançlarınıza paylaşan guruplara sınırlanmışsa, bütün sevgilerinizin, iyi duygularınızın yanı başında bunlara karşıt birtakım nefretlere, düşmanca duygulara kapılmış olduğunuzu göreceksiniz.** İnsan duygularının bu iki-yanlılığı zorbalık, acımazlık, savaş gibi gibi birçok kötülüğe kaynak olagelmiştir. Eğer içinde yaşadığımız dünyayı bu kötülüklerden arındırmak gerekiyorsa, insanlar sevgi, iyi duygu, hoşgörü sınırlarını olduğundan çok geniş tutmayı öğrenmelidirler.

Bu gerçek hiçbir zaman geçerliliğini yitirmemiştir ama şimdi her zamankinden daha belirli bir şekilde ortaya çıkmıştır. İnsanlık elindeki bilimsel ve teknik olanakları kötü yolda kullanmak bakımından söz birliği etmişçesine birleşmiştir; ama aynı olanakları iyi yollara yöneltmek için işbirliği yapacak düzeye henüz erişememiştir. İnsanlar bugün birbirlerini yok etmenin yolunu iyi biliyorlar, ama bir araya gelmenin, iş birliği yapmanın yolunu bir türlü öğrenememişlerdir. Bu konudaki beceriksizliğimizin kaynağı duygusal yetersizliklerdir: iyi duyguları yalnızca kendi inançlarımızı paylaşanlara yöneltmek, karşı tutumda olanlardan korkmak ya da nefret etmek bu yetersizliğin örnekleridir.

Elimizdeki olanaklarla dünya çapında yapılacak bir işbirliği savaşın, yoksulluğun ortadan kalkmasını, insanlığın daha önceki çağlarda görülmemiş bir mutluluk ve refah düzeyine ulaşmasını sağlıyabilir Ama bu gerçek apaçık ortadayken insanlar yine de işbirliğini yalnızca kendi gurupları içinde yapmaktan, başka guruplara karşı aşırı bir düşmanlık beslemekten ve böylece hayatı kendilerine zehir etmekten vazgeçemiyorlar. İnsanların kendi iyiliklerini düşünmek, davranışlarını buna göre ayarlamak konusunda gösterdikleri bu saçma ve acı yetersizliğin nedenleri birtakım dış etkenlerden değil kendi yaradılışlarından, duygularından doğmaktadır. Eğer ara sıra gerçekleri bir bilim adamı gibi kişilik dışı açıdan değerlendirebilsek bizi birbirimize düşüren ayrımların, yarışmacılığın özünde yatan saçmalığı kavrayabilir, bizim yararımıza olan şeylerin başkalarının yararı ile uyumlaştığım, başkalarının felâketi ile bağdaşmadığını anlardık. İnsanlığın birtakım katı öğretilere bağnazca sarılması zamanımızın en büyük yaralarından biridir. Bu durum her şeyden önce bir düşünsel sakatlıktır ve daha önce belirttiğim gibi felsefenin bu sakatlığı giderici bir etkisi olacaktır. Ama dünyayı saran bu öğreti düşkünlüğünün çoğu kez belirli bir duygusal kaynağı olduğu görülür: Bu da korku'dur. Yalnızca sıkı ve yakın bir dayanışma ile düşmana karşı durulabileceğine, ilkelerden biraz da olsa ayrılmanın Savaş gücünü azaltacağına inanılması... Korkuya kapılmış topluluklar hoşgörüsüz topluluklardır. Bu bakımdan akıllıca bir tutum izledikleri söylenemez. Korku hiçbir zaman mantıklı bir davranış esinlemez insana, tersine çoğu kez korkulan şeyin gerçekleşmesini hızlandırır.

Dünyanın büyük bir kısmında yaygın olarak benimsenen mantığa sığmaz öğretiler bu

duruma iyi birer örnektirler. Gerçek tehlikeye karşı en iyi savunma yolu felsefe'nin esinleyeceği kişilik dışı duyguları geliştirmektir. Kişilik dışı düşünebilme yetisinin belki en güzel örneklerinden birini vermiş olan Spinoza en olumsuz koşullar altında bile soğukkanlılığını yitirmeyen bir insandı. Hayatının son gününde bile çevresindekilere karşı sağlıklı zamanında gösterdiği insancıl ilgiyi devam ettirebilmişti. Umutları, ülküleri kişisel yaşamının ötesine uzanan bir insan daha sınırlı isteklere bağlanmış bir insanın kapılabileceği korkulardan uzaktır. Böyle bir insan kendisi öldükten sonra da aynı ülkü uğruna çalışacak başka kimselerin bulunacağını, geçmişte en büyük felâketlerin bile er geç atlatılmış olduğunu kavrayacak anlayıştadır. İnsanlığı bir bütün olarak görebilecek, tarihi insanın doğa'ya köle olmaktan zamanla kurtuluşunun anlatımı olarak kabul edecektir. Bu aşamaya erişince çılgınca birtakım korkulara kapılmaktan kurtulacak, felâketlere karşı Stoacılarınkine benzer bir dayanıklılıkla göğüs germesi kolaylaşacaktır. Böyle bir insanın her zaman mutlu olacağını söyleyemem. İçinde yaşadığımız gibisi •bir dünyada her zaman mutlu kalabilmek bütün olanakların dışında bir şey. Ama ne var ki gerçek düşünür bir yıkım karşısında diğer insanları sarıveren o şaşkın umutsuzluğa, o çılgınca korkuya kapılmayacak bir aşamaya varmıştır.

Kaynak: Bertrand Russell /Denemeler ; çev. Türkan Araz , Haziran 1965 İstanbul

SORGULAYAN DENEMELER; İYİ İNSANLARIN YOL AÇTIKLARI KÖTÜLÜKLER – BERTRAND RUSSELL

Yüz yıl kadar önce herkesin çok kötü bir insan olarak tanıdığı Jeremy Bentham adında bir filozof yaşadı. Daha çocukken adını ilk duyduğum anı bugüne kadar hiç unutmadım. Bu, Muhterem Peder Sydney Smith'in, Bentham'ın insanların ölmüş büyükannelerinden çorba yapmaları gerektiğini düşündüğü yolundaki sözlerini duyduğum andı. Böyle bir uygulama bana aşçılık yönünden olduğu kadar ahlak yönünden de tatsız gelmişti. Bu nedenle Bentham hakkında kötü bir kanaat edinmiştim. Bu sözlerin, saygıdeğer insanların erdem uğruna söyleme alışkanlığında oldukları sorumsuz yalanlardan biri olduğunu çok sonraları keşfettim. Bundan başka, Bentham'a karşı gerçek suçlamanın ne olduğunu da anladım. Aşağı yukarı şöyle bir şeydi:

"İyi" insanı, iyilik yapan insan olarak tanımlamıştı. Aklı başında bir okuyucunun hemen anlayacağı gibi bu tanımlama gerçek ahlak ilkelerini altüst eden birşeydi. Bir iyiliğin, ondan yararlanan kişiye duyulan sevgiden kaynaklanıyorsa erdemli olmadığını, sadece ahlak kurallarından esinlenmişse erdemli olduğunu ortaya koyan Kant'ın düşüncesi çok daha yücedir. Aynı kurallar, doğaldır ki, ters yönde, acımasız hareketlere de yol açabilir. Erdemli olmanın ödülünün erdemin kendisi olduğunu biliyoruz. Bundan galiba şu sonuç çıkıyor ki, ona katlanmak da onun cezasını oluşturmaktadır. Bu nedenle Kant, Bentham'dan daha yüce bir moralisttir ve erdemi erdem olduğu için sevdiğini söyleyen herkes onun tarafını tutar.

Bentham'ın kendi iyi insan tanımına göre davrandığı doğrudur: çok iyilik yapmıştır. Ondokuzuncu yüzyılın ortalarındaki kırk yıl, İngiltere'nin maddi yönden, fikir ve ahlak yönlerinden inanılmaz ölçüde ilerleme gösterdiği yıllardır. Bu dönemin başlarında, daha önce aristokrasiyi temsil eden Parlamento'yu, orta sınıfı temsil eder duruma getiren Reform Yasası çıkmıştır.

Yasa İngiltere'de demokrasiye doğru atılan adımların en zoru olmuştur. Hemen arkasından da, Jamaica'da köleliğin kaldırılması gibi, başka önemli reformlar gelmiştir. Bu dönemin başında adi hırsızlığın cezası asılarak idamdı. Çok geçmeden ölüm cezası yalnız adam öldürme ve vatana ihanet suçlarıyla sınırlandırıldı. Yiyecek fiyatlarını korkunç sefalete yol açacak ölçüde artıran Hububat Yasaları 1846'da yürürlükten kalktı. 1870'de zorunlu eğitim getirildi. Victoria dönemini kötülemek bugün moda haline gelmiştir; ama ben bizim çağımızın, onların çağının yarısı kadar iyi not almasını dilerim. Ancak şimdiki konumuz bunlar değil. Gelmek istediğim nokta şudur: o yıllardaki ilerlemenin çok büyük bir bölümünün Bentham'ın etkisi sayesinde gerçekleştiği kabul edilmelidir. Geçen yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de yaşayan insanların onda dokuzunun, Bentham olmasaydı yaşayabileceklerinden daha mutlu yaşadıkları kuşku götürmez. Felsefesi öylesine yalındı ki, ona yaptıklarının bir gerekçesi olarak bakmış olabilir. Bizler, şimdiki daha aydın çağımızda, onun fikirlerinin abes olduğunu görebiliriz. Ancak, Bentham'ınki gibi pek de onurlu olmayan bir faydacılık ilkesini reddetme nedenlerine bir göz atmak bizi yüreklendirebilir.

2

Hepimiz "iyi" insandan ne anladığımızı biliriz. İdeal iyi insan içki ve sigara içmez, küfretmez, yalnız erkeklerin bulunduğu bir toplantıda orada hanımlar varmış gibi konuşur, kiliseye

aksatmadan gider, her konuda isabetli fikirleri vardır. Haksızlığa karşı derin bir nefret duyar ve Günah'ı cezalandırmanın bizim acı bir görevimiz olduğunu bilir. Yanlış düşünmeye karşı daha da büyük bir nefret duyar ve genellikle orta yaşlı başarılı yurttaşlarının benimsediği görüşlerin isabetli olup olmadığını sorgulayan kişilerden gençleri korumanın bir devlet görevi olduğu kanısındadır. Titizlikle yürüttüğü mesleki faaliyetleri yanında hayır işlerine de hayli zaman ayırır: yurtseverliği ve askeri eğitimi teşvik eder; işçilerin ve onların çocuklarının çalışkan, serinkanlı ve erdemli olmalarını destekleyebilir ve bunu o konulardaki başarısızlıkların gereğince cezalandırılmasını sağlayarak yapar; belki bir üniversitenin mütevelli heyeti üyesidir ve yıkıcı fikirleri olan profesörlere görev vermeyerek eğitime yönelecek saygısızlığı önler. Kuşkusuz, her şeyden çok da, dar anlamıyla "kişisel ahlakı" kusursuzdur.

Bu anlamda "iyi" olan bir adamın, genelde, "kötü" bir adamdan daha çok iyilik yaptığı kuşku götürür. "Kötü" adam ile yukarıda tanımlananın tersi olan adamı kastediyorum. "Kötü" bir adam sigara, arada bir de içki içer; hatta damarına basıldığında ağzını bile bozabilir. Sohbetleri her zaman ağza alınacak türden değildir; güzel havalarda bazı pazar günleri kiliseye gitmek yerine kırlarda dolaşır. Yıkıcı fikirleri de vardır; örneğin, barış istiyorsanız savaşa değil barışa hazırlanmanız gerektiğini düşünebilir. Hatalara karşı tutumu bilimseldir; tıpkı arıza yapan otomobiline olan tutumu gibi. Vaazların ve hapis cezasının, patlak bir otomobil lastiğinin tamirine yararı neyse, kötü alışkanlıkları düzeltmekte de yararının o kadar olduğunu iddia eder. Yanlış düşünce konusunda daha da terstir. Ona göre "yanlış düşünme" sadece düşünme, "doğru düşünme" de sözcükleri papağan gibi tekrarlamaktır. Bu durum, onun her türden garip fikirleri olan kişilere yakınlık duymasına yol açar.

Çalışma saatleri dışında yaptıkları, sadece hoşlandığı şeylerle uğraşmaktan; ya da, daha kötüsü, iktidar sahiplerinin rahatına dokunmayan bazı önlenebilir kötülükler konusunda huzursuzluk yaratıp ortalığı karıştırmaktan ibarettir. Ve hatta olasıdır ki, "kişisel ahlak" konusundaki bazı kusurlarını, gerçekten erdemli olan kişiler gibi özenle gizlemez; kendini, dürüst olmanın iyi bir örnek olmaktan daha iyi olduğu gibi yanlış bir düşünce ile savunur. Sıradan ve saygın bir vatandaşın sözünü ettiğimiz bu niteliklerin bir veya birkaçını taşıyan bir kişi hakkındaki kanaati olumsuzdur; bu nedenle bir hakim, bir öğretmen veya bir vali gibi yetkileri olan görevler almasına izin verilmez. Bu tür işler yalnız "iyi" insanlara açıktır.

Bütün bu durum son zamanlara özgüdür. Cromwell zamanında Püritenlerin kısa süren egemenliği sırasında da durum böyleydi ve onlar tarafından Amerika'ya aşılanmıştı. İngiltere'de tekrar ortaya çıkışı Fransız Devrimi'nden sonra, Jacobinizm'e -yani şimdilerde Bolşevizm diyebileceğimiz şeye- karşı mücadelede yararlı olabileceği düşüncesiyle olmuştur. Wordsworth'ün yaşamı bu değişikliğe bir örnektir.

Gençliğinde Fransız Devrimi'ne yakınlık duymuş, Fransa'ya gitmiş, güzel şiirler yazmış ve evlilik dışı bir kızı olmuştu. Bu dönemde "kötü" adamdı. Daha sonra "iyi" oldu; kızını terketti, doğru ilkeler edindi ve kötü şiirler yazdı. Coleridge de benzer bir değişimden geçmiştir: kötü olduğu zaman Kubla Khan'ı yazdı; iyi olduğu zamanlar da teolojik yazılar.

İyi şiirler yazdığı zamanlar "iyi" olan bir şair örneği bulmak zordur. Dante yıkıcı propaganda yaptığı gerekçesiyle sınır dışı edilmişti. Sonelerine bakarak hüküm verilirse Amerikan göçmen bürosu yetkililerince Shakespeare'e New York'da karaya çıkma izni verilemezdi. "İyi" insanın özünde hükümet yanlısı olması yatar. Bu nedenle Milton, Cromwell'in egemenliği döneminde

iyi, ondan önce ve sonraki dönemlerde kötü bir kişiydi; ancak şiir yazması bu önceki ve sonraki dönemlere rastlar -gerçekten de şiirlerinin çoğu bir bolşevik olarak idam edilmekten kıl payı kurtulduğu sonraki dönemde yazılmıştır. Donne, St.Paul Katedrali ruhani meclis başkanlığına getirildikten sonra erdemli oldu; ancak bütün şiirleri daha önce yazılmıştı ve bu nedenle, atanması bir skandala yol açtı. Swinburne gençliğinde, özgürlük için savaşanları öven Songs Before Sunrise (Şafak Öncesi Şarkılar)'ı yazdığı dönemde kötü adamdı; yaşlılığında, aşağılık tecavüzlere karşı özgürlüklerini savundukları için Boerlere oldukça saldırgan yazılar yazdığı zaman ise, erdemli bir kişiydi. Örnekleri artırmaya gerek yok; günümüzde geçerli olan erdem ölçütlerinin iyi şiir üretmekle bağdaşmadığına işaret eden yeterince söz söylenmiş bulunuyor.

Aynı şey başka alanlarda da geçerlidir. Hepimiz biliriz ki Galileo ve Darwin kötü kişilerdi. Ölümünden yüz yıl sonrasına kadar Spinoza'nın çok günahkâr bir adam olduğu düşünülüyordu. Descartes kovuşturmaya uğrayacağı korkusuyla yurt dışına kaçmıştı. Hemen bütün Rönesans sanatçıları kötü insanlardı. Daha hafif konulara gelince, önlenebilir ölümlere karşı çıkanlar mutlaka kötü kişilerdi. Ben Londra'nın bir bölümü çok zengin, bir bölümü de çok yoksul olan bir bölgesinde oturdum. Burada bebek ölümü oranları anormal derecede yüksektir ve zenginler rüşvet veya yıldırma yoluyla yerel yönetimi ellerinde tutarlar. Zenginler güçlerini kamu sağlığı ve bebeklere yardım giderlerini azaltmak; düşük ücretle yarı-zamanlı çalışacak sağlık görevlisi tutmak için kullanırlar. Zenginlerin sofralarının zenginliğini yoksulların çocuklarının yaşamından daha önemli saymayan hiç kimse o yöredeki önemli kişilerin saygısını kazanamaz.

Dünyanın bildiğim her yerinde aynı şey geçerlidir. Bunlara bakarak, iyi bir insanı oluşturan nitelikleri basite indirgeyebiliriz: İyi insan, düşünceleri ve eylemleri iktidar sahiplerine hoş gelen kişidir.

3

Geçmişte kötü oldukları halde maalesef yüceliğe erişmiş olan insanlar üzerinde durmamız hayli üzücü oldu. Şimdi de, daha iç açıcı bir konu olan erdemli insanlara geçelim.

3. George tipik bir erdemli kişiydi. Pitt (1759-1806): 1783-1801 ve 1804-1806 yıllarında başbakanlık yapan İngiliz devlet adamı) ondan katoliklere özgürlük vermesini istediğinde -o dönemde katoliklerin oy hakları yoktu- taç giyme töreninde yaptığı yemine ters düşeceği düşüncesiyle bunu reddetti. Onlara özgürlük vermenin iyi bir şey olduğu gerekçesine uyarak yanılgıya düşmekten haklı olarak kaçındı. Ona göre sorun yararlı olup olmamak değil, soyut olarak "doğru" olup olmamaktı. Amerika'nın bağımsızlık istemine yol açan siyasette onun politikaya müdahalesinin payı büyüktür; ancak müdahalesi her zaman en yüce amaçlardan kaynaklanmıştır. Aynı şey, çok dindar olan ve düşüşüne kadar Tanrı'nın kendi tarafında olduğuna içtenlikle inanmış ve -bildiğim kadarıyla- kişisel kötülüklerden tamamen arınmış bir kişi olan sabık Kaiser için de söylenebilir. Ama yine de, insanların acı çekmesine ondan daha çok yol açmış olan başka bir günümüz insanı bulmak kolay değildir.

İyi insanlar politikacılara bazı yararlar sağlarlar. Bu yararların başında da, başkalarının kuşku uyandırmadan işlerini yürütmelerine olanak veren bir duman perdesi oluşturmaları gelir. İyi insan arkadaşlarının karanlık işler yapabileceğini aklına getirmez; bu onun iyi yönüdür. Halk da bir insanın, iyiliğini kötüleri gizlemek -için kullanabileceğini hiç düşünmez; bu da onun yararlı yönüdür. Kamu gelirlerinin, onları hakeden zenginlerin eline geçmesine itiraz eden

dar kafalı halkın söz konusu olduğu her durumda bu iki özelliğin iyi insanı son derece çekici kılacağı ortadadır. Bana söylendiğine göre -ama ben kesinlikle katılmıyorum- iyi insan olan ve bu amaca göre hareket eden bir Amerika Cumhurbaşkanı varmış. İngiltere'de de Whittaker Wright ününün doruğunda olduğu sıralarda, çevresini, erdemleri onun aritmetiğini anlamalarını ve anlamadıklarını farketmelerini önleyen kusursuz soylular doldurmuştu.

İyi insanın işe yaradığı bir başka alan da istenmeyen kişileri skandallarla politikadan uzak tutabilmeleridir. Yüz kişiden doksan dokuzu ahlak kurallarını ihlal eder; ancak bu gerçek, genellikle gün ışığına çıkmaz. Doksan dokuzuncu kişinin yaptığı ortaya çıktığında, yüz kişi içinde gerçekten masum olan bir kişi yürekten duyduğu nefreti dile getirir; öbür doksan sekizi de, kendilerinden de kuşkulanılabilir korkusuyla, onun peşinden giderler. Bu nedenle, hoşa gitmeyen görüşleri olan bir kimse politikaya atılıyorsa, toplumun geleneksel kurumlarını korumayı amaç edinmiş olan kişilerin, açığa vurulduğunda yeni politikacının kariyerini sona erdirecek birşeyler bulana kadar o kimsenin özel yaşamını geriye doğru adım adım kurcalamaları yeterlidir. O zaman üç seçenekleri olacaktır: gerçekleri açıklayarak onun bir utanç bulutu içinde gözlerden uzaklaşmasını sağlamak; veya açıklama tehditleriyle onu politikadan çekilmeye zorlamak; ya da şantaj yoluyla kendilerine iyi bir gelir sağlamak. Bu seçeneklerden ilk ikisi halkı korur; üçüncüsü de halkı koruyanları korur. Bu nedenle her üçü de övülmeye değer; her üçünü de olanaklı kılan iyi insanların varlığıdır.

Şimdi de örneğin zührevi hastalık konusunu ele alalım. Bunun önceden alınacak uygun önlemlerle hemen hemen tamamen önlenebileceği bilinmektedir. Ancak iyi insanların çabalarıyla bu bilgi mümkün olduğunca dar bir alana yayılır ve uygulanmasında her türlü engel yaratılır. Sonuçta günah yine "doğal" cezasına çarptırılır ve yine İncil'in emirleri uyarınca çocuklar babalarının günahlarını çekmeyi sürdürürler. Bunun tersi olsaydı durum ne kadar da korkunç olurdu. Çünkü eğer günah cezalandırılmazsa, yaptıkları günah değilmiş gibi davranacak kadar ahlaksız kişiler ortaya çıkabilirdi; ve eğer ceza masumları da kapsamazsa o denli korkutucu olmazdı. Bu nedenle, bilim adamlarının edindikleri derme çatma bilgilere rağmen, Doğa'nın bizler daha cehalet çağındayken koyduğu katı ceza yasalarının bugün bile işlemesini sağlayan bu iyi adamlara ne kadar minnettar olsak azdır.

Acılara neden olsun veya olmasın, kötü bir eyle"min kötü olduğunu, doğru düşünen herkes bilir. Ancak herkesin salt ahlak kurallarına uygun hareket etmesi olanaklı olmadığına göre, erdemin güvence altına alınması açısından, günahı acının izlemesi çok arzulanan birşeydir. İnsanların günahlara bilim öncesi çağlarda verilen cezalardan kaçınma yollarını öğrenmeleri engellenmelidir. Hayırsever insanlar bizleri bu tehlikeli bilgilerden korumamış olsalar da fiziksel ve zihinsel sağlığın korunması konusunda ne çok bilgi sahibi olabileceğimizi düşünmek beni dehşete düşürüyor. İyi insanlar bir de kendilerini katlettirerek yararlı olabilirler. Almanya Çin'in Shantung eyaletini iki misyonerin orada öldürülmesi sayesinde ele geçirmiştir. Saraybosna'da öldürülen Arşidük sanırım iyi bir insandı; ona ne kadar minnettar olsak azdır! Eğer o şekilde ölmeseydi savaş çıkmayabilirdi; dünya demokrasi için güvenli bir hale gelemezdi; militarizm yıkılmazdı; şimdi de İspanya, İtalya, Macaristan, Bulgaristan ve Rusya'daki askeri despotizmin keyfini çıkarıyor olmazdık.

Şaka bir tarafa, kamuoyunca genellikle kabul gören "iyilik" ölçütleri dünyayı daha mutlu kılmak için düşünülmüş şeyler değildir. Bunun çeşitli nedenleri vardır; başlıcası da gelenektir.

Ondan sonra en güçlü neden olarak egemen sınıfların sahip olduğu, haksız güçler gelir. İlkel ahlak kuralları tabu kavramından çıkmışa benziyor; bunlar başlangıçta tamamen boş-inan durumdaydılar ve tamamen zararsız olan bazı eylemler -örneğin kabile reisinin tabağından yemek yemek- bilinmez yollarla felakete yol açtıkları düşüncesiyle yasaklanmıştı. Yasaklar bu şekilde başladı ve başlangıçta varsayılan nedenler unutulduktan sonra da insanların duyguları üzerinde etkisini sürdürdü. Günümüzde geçerli olan ahlak kurallarının büyük bir bölümü hala bu türdendir: bazı davranış biçimleri, etkilerinin kötü olup olmadıklarına bakılmaksızın, dehşet hissi uyandırırlar. Birçok olayda, dehşet uyandıran bu davranış gerçekten de zararlıdır; öyle olmasaydı ahlak ölçütlerimizi düzeltme gereksinimi daha yaygın kabul görürdü.

Örneğin, uygar bir toplumda cinayetin hoşgörüyle karşılanmayacağı ortadadır; ancak cinayetin yasaklanmasının kökeninde yatan şey, tümüyle boş-inandır. Öldürülen kişinin kanının -veya daha sonra hayaletinin- öç almak isteyeceği ve yalnız suçluyu değil, ona yakınlık gösteren herkesi cezalandıracağı düşünülüyordu. Cinayetin yasaklanmasının boş-inan niteliği şundan da anlaşılıyor ki, belli dini ayinlerle kan suçundan temizlenmek olanaklıydı; başlangıçta bu ayinlerin amacı ise, hayaletin kendisini tanımaması için suçlunun kılık değiştirmesini sağlamaktı. En azından Sir J. G. Frazex'in teorisi böyledir. Pişmanlığın, suçu "arındırmasından" söz ederken yaptığımız mecaz çok eski zamanlarda kan lekelerini temizlemek için yıkama yapılmasından kaynaklanmaktadır. "Suç" ve "günah" gibi kavramların çok eski çağlardaki bu uygulama ile ilişkili duygusal bir kökeni vardır.

Rasyonel bir ahlak kuralı cinayet konusunda bile olaya değişik bir açıdan bakacak; hastalık için olduğu gibi, suç, ceza ve kefaret yerine önleme ve iyileştirme ile ilgilenecektir. Günümüzde ahlak ilkeleri boş-inan ve rasyonalizmin garip bir karışımıdır. Cinayet çok eski bir suçtur; ona uzun yıllar ötesine uzanan nefret ve korkunun oluşturduğu bir sis perdesi arkasından bakarız. **Sahtekarlık modern bir suçtur; onu rasyonel bakış açısıyla ele alırız. Sahtekarları cezalandırırız; ama onları, canilere yaptığımız gibi, tuhaf yaratıklar olarak dışlamayız. Teoride nasıl düşünürsek düşünelim, toplumsal yaşamda erdemi, birşeyi yapmak olarak değil, yapmamak olarak algılarız. "Günah" olarak adlandırılan şeylerden kaçınan bir kimse, başkalarının yararına hiçbir şey yapmasa da, iyi insandır.** İncil'de telkin edilen tutum kuşkusuz bu değildir: "Komşunu kendini sevdiğin gibi sev" olumlu bir yönergedir. Ancak bütün Hristiyan toplumlarda bu emre uyan kişi kovuşturulur; en azından yoksulluk, genellikle hapis ve bazen de ölümle cezalandırılır. Dünya haksızlıklarla doludur. Ödülleri ve cezaları verecek konumda olanlar da bu haksızlıklardan yarar sağlayanlardır. Ödüller eşitsizlik için çok ustaca gerekçeler bulanlara, cezalar ise ona çare arayanlara verilir. Komşusunu içtenlikle seven bir kimsenin halkın yergisinden uzun süre kaçınabileceği bir ülke bilmiyorum. Fransa da savaştan hemen önce Fransa'nın en iyi yurttaşı olan Jean Jaures öldürülmüş, katil ise, bir kamu hizmeti yaptığı gerekçesiyle, beraat etmişti. Bu çok çarpıcı bir örnektir; ancak bu tür şeyler dünyanın her yerinde olagelmektedir.

Geleneksel ahlakı savunanlar onun kusursuz, olmadığını bazen kabul ederler; ancak herhangi bir eleştirinin ahlakı toptan çökerteceğini ileri sürerler. Eleştiri olumlu ve yapıcıysa bu çöküntü gerçekleşmez; ancak, bir anlık bir zevkin ötesinde birşey için yapılmamış olması

koşuluyla. Bentham'a dönersek, o ahlak kurallarına temel olarak "en çok insanın en fazla mutluluğu"nu savundu. Bu ilke doğrultusunda davranan bir kimsenin, yalnız geleneksel kurallara uyan bir kişiye göre çok daha çetin bir yaşamı olacaktır.

Kendisini ezilmişlerin savunucusu yapacak ve böylece güçlülerin düşmanlığına hedef olacaktır. Gücü elinde tutanların saklamak istediği gerçekleri açıklayacak; şefkate gereksinimi olanları ondan mahrum etmek için uydurulmuş yalanları reddedecektir. Böyle bir davranış gerçek ahlakın çöküşüne yol açmaz. Resmi ahlak her zaman olumsuz ve baskıcı olmuştur; "yapmayacaksın" der ve kuralların yasaklamadığı eylemlerin etkisini araştırmaya gerek görmez. Bütün büyük mistikler ve din öğreticileri böyle bir ahlak anlayışına boşuna karşı gelmişlerdir: müritleri onların en açık beyanlarını bile dikkate almamışlardır. Bu nedenle, onların yöntemlerinin büyük ölçüde bir iyileşmeye yol açması pek olası görünmüyor.

Düşünce ve bilimdeki ilerlemenin bu konuya katkısı, sanırım, daha umut verici olacaktır. İnsanlar yavaş yavaş şunun bilincine varacaklardır ki, durumları haksızlık ve nefret temeline dayalı olan bir dünya, mutluluğu yaratma olasılığı en büyük olan bir dünya olamaz. Son savaş az sayıda kişiye bu dersi öğretmiştir; eğer beraberlikle sonuçlanmasaydı daha fazlasını da öğretebilirdi. **Bizler için gerekli olan, yaşama sevinci, gelişmenin getireceği mutluluk ve olumlu başarılar üzerine kurulmuş bir ahlaktır; yasak ve baskı temeline değil. Bir insan eğer mutluysa, coşkuluysa, cömertse ve başkalarının mutluluğuna seviniyorsa "iyi" insan sayılmalıdır.** Bu durumda, ufak tefek kabahatler pek de önemsenmemelidir. Fakat sömürü ve gaddarlık yoluyla servet kazanan bir kişiye, şimdi "ahlaksız" olarak nitelediğimiz kişiler gibi bakmalıyız; düzenli olarak kiliseye gitse de, kötülükle elde ettiği kazancının bir bölümünü kamu amaçlarına bağışlasa da aynı şekilde değerlendirilmelidir.

Bunu sağlamak için, önemli kişiler arasında hala geçerli olan boş-inan ve baskı karışımı bir "erdem" yerine, ahlak sorunlarına karşı rasyonel bir tutum getirmek yeterlidir. Günümüzde mantıksal düşünce hafife alınmaktadır; ancak ben yine de uslanmaz bir rasyonalist olmakta direniyorum. Mantık belki zayıf bir güç olabilir; ama değişmezdir ve hep aynı yönde işler. Mantıksızlığın kuvvetleri ise boş yere didişerek birbirlerini yok eder. Bu nedenle mantıksızlığın -her taşkınlığı, sonunda mantık yanlılarını güçlendirir ve insanlığın yegane gerçek dostlarının onlar olduğunu tekrar tekrar gösterir.

Sorgulayan Denemeler: Bertrand Russell

Bertrand Russell, Felsefe - Psikoloji - Philosophy, Sorgulayan Denemeler